IV. 94.
6
41 K
3
Digitized by Google

14-29 f 6

Digitized by Google

NOVA ET ACCURATA

POLITICÆ ET ÆCONOMICÆ ARISTOTELICÆ

EDITIO

Cum Præclara Paraphraſi

P. SYLVESTRI MAVRI

E SOCIETATE JESU.

Dicata

Illuſtriſſimo, & Excellentiſſimo Com.

CAROLO ZENOBIO

DOMINO, ET PATRONO COLENDISS.

VENETIIS, M. DC. XCVIII.

Typis, & Sumptibus Hieronymi Albrizzi.

SVPERIORVM PERMISSV, AC PRIVILEGIO.

Digitized by Google

Illuſt. & Excell. Domino, & Patrono Colendiſs.

V*Tcumque pro tua Animi Temperantia diffugias, tuæq; in Templo Modeſtiæ te celes, meæ te nihilominus Politicæ Obſequia ſequuntur, & per omnia tuæ verecundiæ Conſilia pervadunt, ut ſuo qualicumq; Munuſculo teneant, & Oſculentur. In quò enim Altero manſura, eſt Amplior ut vivat, Glorioſior ut Triumphet? In quà Domo eſt habitura Benevolentius Hoſpitium Perfugium Apertius? In quà alia Spe. Dignitatem*

Digitized by Google

quam meret, Tutelam, quam poſtulat, cum Gratia, & Fœnore eſt inventura? In te (ſi vides) ut in Lararium decurrit, nec ullatenus tuæ Moleſtiæ, aut ſuæ Confidentiæ pertæſa in tua Amplitudine, quæ ſua Fortuna, conquieſcit. Et hoc Politicæ, quæ Regia Regium te reperit: Aliud Æconomicæ Germanæ additæ eſt Argumentum; Audit iſta tui Generis Famam; Tui Cenſus Nomen. Audit Patrem & Patruum Ill. & Excell. C. Petrum Zenobio *tot Præturis Magiſtratibus & Titulis ſuper euntem. Audit Ultimo te Ill. & Excell. C. Carolum* Zenobio *tam dignis placitiſque* Vendramenis *Connubiis effundi, ut propterea Te, magnamque Domum adveniat, ibique omnia ſua Sacramenta profundat; ut Pro Futuræ Sobolis Inſtituto; Pro Augendæ Familiæ ornamento; Pro*

tuorum

tuorum Religione, & Honeſtate omnem veluti Alphabetum evulget. Atque ſi (Aiente illo) Reſpublica eſt Magna Domus; iſtam in tua ſic exemplificet ut quos erudieris filios, Senatores erudias, Quæ illis compoſueris decora, ea Patriæ Univerſæ Ornamenta, componas. Quamquam quid ultra commendo Tua? malo ſit tuæ virtutis, quam officj ut ſuſcipias, te Adeuntes, & ita demum videaris plus velle, ſi non rogaberis, ego ſi non rogavero, ſat commendaſſe; Vale

Dominationis tuæ Illuſtriſſimæ & Excell.

Humil.^mus Obſeq.^mus Famulus
Hieronymus Albrizzi.

INDEX
LIBRORUM, ET CAPITUM,
Quæ in hoc Voluminè continentur.

Ariſtotelis Magnorum Moralium Libri duo.

PRoœmium, & Synopſis. 338

In Librum Primum Magnorum Moralium.

SYnopſis libri. ibid.

Ariſtotelis Magnorum Moralium Liber Primus.

CAp.1. Oſtenditur moralem eſſe partem politicæ, atque in ea agendum eſſe de virtute. 339

Cap.2. Oſtenditur in morali agendum eſſe de bono, & examinatur utrum agendum ſit de bono ideali. 340

Cap.3. Proponitur diviſio bonorum. 344

Cap.4. Oſtenditur felicitatem, quæ eſt finis perfectus, conſiſtere in operatione ſecundum virtutem animæ, in ætate perfecta, & in vita perfecta. 346

Cap.5. Oſtenditur in anima præter alias partes dari etiam partem altricem, atque in ejus actione non conſiſtere felicitatem. 348

Cap.6. De duplici animæ parte, ac de diviſione virtutis in moralem, & intellectualem. Et oſtenditur vitutem moralem corrumpi exceſſibus, ac defectibus, generari, & conſervari actionibus mediis. 349

Cap.7. Oſtenditur virtutum moralem verſati circa voluptates, & dolores, & non eſſe inditam à natura, ſed acquiri aſſuetudine. 350

Cap.8. Oſtenditur virtutem moralem eſſe habitum, per quem mediocriter nos habemus circa paſſiones. 351

Cap.9. De oppoſitione virtutum, ac vitiorum, & de difficultate acquirendi virtutem. pag. 352

Cap.10. Utrum virtute, ac vitia ſint in noſtra poteſtate. 354

Cap.11. Utrum ea, quæ fiunt ex concupiſcentia, ita, vel ex voluntate, fiant ſponte, & voluntariè. 356

Cap.12. Afferuntur alia ſpectantia ad eamdem quæſtionem. 357

Cap.13. De violentia. 358

Cap.14. De neceſſario, ac neceſſitate. 359

Cap.

Cap. 15. De ſpontaneo, & voluntario. ibid.
Cap. 16. De electione, & conſultatione. ibid.
Cap. 17. Solvitur quædam abjectio, & explicatur differentia inter judicium intellectus, & judicium ſenſus. 362
Cap. 18. Utrum virtus principaliter verſetur circa finem, an circa ea, quæ conducunt ad finem. 363
Cap. 19. De fortitudine. 364
Cap. 20. De temperantia. 366
Cap. 21. De manſuetudine. 367
Cap. 22. De liberalitate. 368
Cap. 23. De magnanimitate. ibid.
Cap. 24. De Magnificentia. 369
Cap. 25. De Nemeſi, ſive indignatione. 370
Cap. 26. De gravitate. ibid.
Cap. 27. De verecundia. ibid.
Cap. 28. De eutrapelia, ſive urbanitate. 371
Cap. 29. De amicitia, ſive affabilitate. ibid.
Cap. 30. De veritate. ibid.
Cap. 31. De juſtitia, & juſto. 372
Cap. 32. De diviſione rationis in ſpeculativam, & practicam. 380
Cap. 33. Art. 1. De habitibus rationis, qui ſunt ſcientia, prudentia, ars, intellectus, ſapientia, & opinio. 381
Cap. 33. Art. 2. & ult. Proponuntur aliqua dubia circa prudentiam, & ſapientiam, & explicatur quid ſit aſtutia, quid ſyneſis, & quid ſit virtus naturalis. 385

Ariſtotelis Magnorum Moralium Liber Secundus.

Cap. 1. De æquitate. 387
Cap. 2. De benignitate. 388
Cap. 3. De eubulia, ſeu bona conſultatione. ibid.
Cap. 4. Proponuntur aliquæ quæſtiones circa juſtitiam, & prudentiam, & examinatur, an injuſtus poſſit eſſe prudens. 389
Cap. 5. Proponuntur de quibus ſit agendum. 392
Cap. 6. De feritate, ac de virtute heroica. ibid.
Cap. 7. Art. 1. Proponuntur dubitationes circa continentiam, & incontinentiam. 393
Cap. 7. Art. 2. Solvuntur dubitationes circa continentiam, & incontinentiam. 395
Cap. 8. Art. 1. De voluptate. 402
Cap. 8. Art. 2. Utrum poſſimus malè uti virtute, & utrum prius affectus, an ratio rectificetur. 409
Cap. 9. De bona fortuna. 410
Cap. 10. Qualis ſit vir perfectè probus. 412
Cap. 11. Quid ſit agere ex recta ratione. 413
Cap. 12. Art. 1. Proponuntur aliquæ quæſtiones circa amicitiam, & explicatur de qua amicitia ſit agendum. 415
Cap. 12. Art. 2. Quid ſit amabile, vel amandum: quot, & quæ ſint ſpecies amicitiæ: qualis amicitia poſſit dari inter malos: & quam perfecta ſit amicitia proborum. 416

Cap. 12. Art. 3. Utrum amicitia fundetur in ſimilitudine, vel in diſſimilitudine. 419
Cap. 12. Art. 4. De querelis amicorum: & quare qui excellunt, velint potius amari, quam amare, licet amare ſit melius, quam amari. 421
Cap. 12. Art. 5. De amicitia perfecta: ac de amicitijs fundatis in diverſitate communicationem. 422
Cap. 13 Utrum detur amicitia ejuſdem ad ſeipſum. 423
Cap. 14. De amicitiæ æqualitatis, & inæqualitatis, ac præſertim de amicitia inter patrem, & filium, & explicatur, quare patres magis ament filios, quam filii parentes. 424
Cap. 15. De benevolentia. 425
Cap. 16. De concordia. ibid.
Cap. 17. Utrum vir probus ſit amicus ſui, & utrum maximè amet ſeipſum. 426
Cap. 18. Utrum qui eſt felix, & ſibi ſufficit, indigeat amicis. 427
Cap. 19. Utrum oporteat habere multos amicos, an paucos. 429
Cap. 20. & ultimum. Quo pacto utendum ſit amico. ibid.

Ariſtotelis moralium ad Eudemum Libri ſeptem.

PRoœmium, & ſynopſis. 430
Cap. 1. Art. 1. De felicitatis excellentia, ac de modo agendi de ipſa. 431
Cap. 1. Art. 2. Proponuntur variæ quæſtiones circa felicitatem, & explicatur quænam circa illam ſint conſideranda, ut finem, ac ſcopum vitæ rectè nobis proponamus. ibid.
Cap. 1. Art. 3. Quænam opiniones circa felicitatem ſint examinandæ. 432
Cap. 2. Art. 1. Quænam opiniones auferant, vel non auferant ſpem conſequendi felicitatem. 434
Cap. 2. Art. 2. De variis conditionibus vitæ, & de variis circa felicitatem opinionibus eorum, qui ſectantur varias vitæ conditiones. ibid.
Cap. 2. Art. 3. Quid in vita ſit maximè expetendum: Proponitur quæſtionis difficultas, & referuntur aliquæ opiniones. 435
Cap. 3. Art. 1. Proponitur, ac rejicitur opinio Socratis, qui dicebat finem hominis eſſe cognitionem virtutis. 437
Cap. 3. Art. 2. Quibus probationibus in ſcientia morali ſit utendum. 438
Cap. 4. Oſtenditur humanam felicitatem eſſe bonum maximum, & præſtantiſſimum inter bona homini agibilia. 439
Cap. 5. Art. 1. Proponitur, ac rejicitur opinio aſſerens bonum maximum eſſe ipſam ideam boni. 440
Cap. 5. Art. 2. Quot modis dicatur bonum, & quodnam ſit bonum, quod intenditur à politica. 443

Ariſtotelis moralium ad Eudemum Liber Secundus.

CAp. 1. Oſtenditur felicitatem conſiſtere in perfecta operatione ſecundum perfectam virtutem, in vita perfecta. 446
Cap. 2. De duplici animæ parte, ac de diviſione virtutis in moralem, & intellectualem. 459

Cap. 3.

Cap. 3. A quibus cauſis virtus moralis generetur, aut corrumpatur, quid ſit, & circa quæ verſetur. 451
Cap. 4. Vnde dicatur mos, & quo pacto ſe habeat ad potentias, paſſiones, & habitus. 453
Cap. 5. Art. 1. Oſtenditur virtutem moralem eſſe mediocritatem effectivam medii in actionibus, & paſſionibus. 454
Cap. 5. Art. 2. Qualis mediocritas ſit virtus, & circa quæ media verſetur. 455
Cap. 6. Art. 1. Oſtenditur virtutes morales eſſe mediocritates circa voluptates, ac triſtitias, vitia vero eſſe exceſſu, aut defectus circa eaſdem. 458
Cap. 6 Art. 2. De contrarietate virtutum, & vitiorum. 459
Cap. 7. Oſtenditur hominem eſſe principium ſuarum actionum, ac virtutes, & vitia verſari circa ea, quorum homo eſt principium, & quæ ſunt homini voluntaria. 461
Cap. 8. Utrum voluntarium ſit, quod fit ex appetitu, an quod fit ex electione, an quod fit ex cognitione. Proponuntur rationes dubitandi. 463
Cap. 9. Art. 1. Quid ſi violentum, & quo pacto ſe habeat ad involuntarium: atque explicatur, quo pacto continens, & incontinens agant voluntariè, vel involuntariè, ac violenter. 467
Cap. 9. Art. 2. Quid ſit voluntarium, & involuntarium. 471
Cap 10. De electione. 472
Cap. 11. Proponuntur aliæ illationes circa conſultationem, & circa finem electionis. 476
Cap. 12. Utrum virtus faciat, ut intendamus finem rectum, & ut non peccemus in electione mediorum, & ut ratio ſit recta. 478

Ariſtotelis Moralium ad Eudemum liber Tertius.

CAp. 1. De fortitudine, & vitiis oppoſitis. 481
Cap. 2. De quinque ſpeciebus fortitudinis non veræ. 484
Cap. 3. De terribilibus, circa quæ verſatur fortitudo, & de motivo, propter quod fortitudo ſuſtinet terribilia. 485
Cap. 4. De temperantia, & intemperantia. 488
Cap. 5. De manſuetudine, & vitiis oppoſitis. 492
Cap. 6. De liberalitate, & vitiis oppoſitis. 493
Cap. 7. De Magnanimitate, & vitiis oppoſitis. 494
Cap. 8. De Magnificentia, & vitiis oppoſitis. 494
Cap. 9. & ultimum. De aliis virtutibus, ac mediocritatibus moralibus. 499
In librum quartum, quintum, & ſextum moralium ad Eudemum. 302

Ariſtotelis Moralium ad Eudemum liber ſeptimus.

CAp. 1. Oſtenditur, quod in morali agendum eſt de Amicitia, & proponuntur variæ quæſtiones circa Amicitiam. 504
Cap. 2. Præmittitur diviſio bonorum in vera, & apparentia: in bona ſimpliciter, & bona alicui: in bona honeſta, utilia, & jucunda. 506

Cap. 3.

Digitized by Google

Cap. 3. Infertur dari tres ſpecies Amicitiæ: comparantur invicem tales Amicitiæ, & explicatur, quibus ſoleant convenire. 508
Cap. 4. Art. 1. Utrum qui amatur propter virtutem non ſolum ſit bonus, ſed etiam jucundus, & utrum ſit bonus ſimpliciter, vel ſolum ſit bonus amico. 510
Cap. 4. Art. 2. De Proprietatibus Primæ amicitiæ, quæ fundatur in virtute. 513
Cap. 4. Art. 3. De Amicitia utilitatis, & jucunditatis. 516
Cap. 5. De Amicitiis inæqualium. 517
Cap. 6. Utrum amicitia detur inter ſimilia, an inter diſſimilia? 521
Cap. 7. Utrum idem poſſit eſſe amicus ſibi ipſi? 522
Cap. 8. De Benevolentia. 525
Cap. 9. De Concordia. 526
Cap. 10. De Beneficentia: & quare qui beneficia contulerunt, magis ament eos, quibus beneficia contulerunt, quam ab iis redamentur. 527
Cap. 11. Art. 1. Oſtenditur Amicitiæ ſpecies diſtingui ſecundum diſtinctionem communicationum Politicarum. 528
Cap. 11. Art. 2. De diviſione Amicitiæ in conſanguineam, ſodalitiam, & Politicam, ſeu Civilem. 529
Cap. 12. Quodnam ſit juſtum in amicitia, ac de compenſatione Amicis facienda ad vitandas querelas, præſertim in Amicitia utilitatis. 532
Cap. 13. De diviſione Amicitiæ civilis in legalem, & moralem, ac de querelis, quæ oriri ſolent in Amicitia morali utilitatis. 533
Cap. 14. Utrum Amicus debeat potius conferre beneficium Amico, an viro probo, & an debeat potius benefacere Amico ſecundum virtutem, an Amico utilitatis 537
Cap. 15. Art. 1. Utrum vir felix, ac beatus indigeat amicis. 539
Cap. 15. Art. 2. Utrum Amici debeant eſſe multi, an pauci: & utrum ſint vocandi in fortuna proſpera, vel in adverſa. 542
Cap. 16. Utrum amico poſſimus malè uti, & utrum poſſimus malè uti ſcientiis, & virtutibus, & præſertim prudentia. 544
Cap. 17. Quid ſit fortuna, & quo pacto conferat ad felicitatem. 546
Cap. 18. Utrum, & quo pacto fortuna ſit cauſa, ut bene conſultemus, & bene eligamus. 550
Cap. 19., & ult. De honeſta probitate, ac de fine vitæ. 552

Ariſtotelis Politicorum Liber Octo.

PRocœmium, & Synopſis. 556

Ariſtotelis Politicorum Liber Primus.

CAp. 1. Quid ſint domus, & pagus, ex quibus partibus conſtent, & ad quos fines ordinentur. 557
Cap. 2. Quid ſit civitas, & quo pacto comparetur ad domum, & pagum. 561
Cap. 3. Art. 1. De partibus œconomiæ: & quid ſit ſervus. 563
Cap. 3. Art. 2. Utrum aliqua ſervitus ſit ſecundum naturam, & juſta, an potius om-

omnis ſervitus ſit contrà naturam, & injuſta?
Cap. 4. Art. 1. Utrùm ſervitus ſecundum legem ſit juſta? 567
Cap. 4. Art. 2. Utrùm deſpotica ſit ſcientia: & an ſit eadem cum œconomica, & politica. 570
Cap. 5. Utrum pecuniaria, & acquiſitiva divitiarum ſit eadem cum œconomia, vel ejus pars: de quinque ſpeciebus parandi alimenta, quæ ſunt paſtoralis, agricultura, prædatoria, piſcatoria, & venatoria: & an ſint naturales, & pars œconomiæ? 573
Cap. 6. De pecuniaria, & ejus origine: an ſit naturalis? & cur tendat ad pecunias in infinitum augendas? 574
Cap. 7. Art. 1. Quo pacto facultas acquiſitiva ſubſerviat œconomicæ: & quæ ſit laudabilis, quæ vituperabilis. 578
Cap. 7. Art. 2. De uſu facultatis acquiſitivæ: ac de modis lucrandi tum à natura, tum ab hominibus. 584
Cap. 8., & ult. De poteſtate conjugali, & paterna: de virtute propria ſervi, pueri, & artificum. 585
588

Ariſtotelis Politicorum Liber Secundus.

CAp. 1. Proponitur quæſtio, utrum bonum ſit, ut in civitate mulieres, filii, & poſſeſſiones ſint communes: examinatur, an ad bonum civitatis ſpectet, ut ſit maximè una?
Cap. 2. Utrum per communitatem uxorum civitas evaderet maximè una: ac de abſurdis, quæ ſequerentur ex communitate uxorum? 591
Cap. 3. Art. 1. Utrum conveniens ſit in civitate poſſeſſiones eſſe communes? 594
Cap. 3. Art. 2. Oſtenditur Socratem non ſufficienter ordinaſſe ſuam civitatem, in qua omnia eſſent communia. 598
Cap. 4. Examinatur, & rejicitur Reſpublica Platonis quoad leges, & politiam, ſeu formam gubernationis. 601
Cap. 5. Examinatur Reſpublica Phaleæ Chalcedonii. 604
Cap. 6. Examinatur Reſpublica Hippodami. 610
Cap. 7. Examinatur Reſpublica Lacedæmonum. 615
Cap. 8. Examinatur Reſpublica Cretenſium. 620
Cap. 9. Examinatur Reſpublica Carthaginienſium. 627
Cap. 10., & ult. De tribus claſſibus legumlatorum: de Solone, ac Republica Athenienſium ab eo inſtituta; ac de ſeptem aliis legumlatoribus, qui Reſpublicas non inſtituerunt, ſed inſtitutis leges ſcripſerunt. 630
634

Ariſtotelis Politicorum Liber Tertius.

CAp. 1. Quid ſit Civitas, & quid ſit civis. 638
Cap. 2. Quo pacto civitas ſit eadem, vel non ſit eadem. 642
Cap. 3. Art. 1. Utrum eadem ſit virtus boni viri, & boni civis, & quomodo ſit eadem, vel diverſa. 644
Cap. 3. Art. 2. Utrum viles opifices, ac mercenarii ſint cives. 648

Cap.

Digitized by Google

Cap. 4. Quid ſit Reſpublica: quis ejus finis: quot ſint modi gubernationis: quæ ſint Reſpublicæ rectæ, vel pravæ? . . . 650
Cap. 5. De tribus ſpeciebus rectarum politiarum, quæ ſunt Regnum, Ariſtocratia, & Reſpublica: & de tribus ſpeciebus pravarum politiarum, quæ ſunt Tyrannis, Oligarchia, & Democratia. . . . 652
Cap. 6. Oſtenditur Oligarchiam, & Democratiam intendere non juſtum, ſimpliciter, ſed juſtum ſecundùm quid: & explicatur, quiſnam ſit finis civitatis, in ordine ad quem deſumitur juſtum ſimpliciter. . . . 655
Cap. 7. Utrum expediat, ut in civitate dominentur multi, vel pauci, vel omnes? . . . 659
Cap. 8. Ex quibus bonis deſumatur dignitas, ſecundùm cujus proportionem diſtribuendi ſunt honores, & magiſtratus. . . . 664
Cap. 9. Utrum qui excellit inter omnes ſimul ſit pars civitatis: an ſit expellendus per oſtraciſmum: & quid in optima Republica de optimo omnium ſit faciendum? . . . 669
Cap. 10. De quinque ſpeciebus Regni. . . . 672
Cap. 11. Affertur quinta ſpecies regni, & examinantur aliquæ quæſtiones circa regnum. . . . 675
Cap. 12., & ultimum. Utrum expediat dari unum Regem cum pleniſſima poteſtate omnia adminiſtrandi? . . . 677

Ariſtotelis Politicorum. Liber Quartus.

CAp. 1. Oſtenditur politicam debere agere non ſolum de politia optima, ſed etiam de non optima. . . . 683
Cap. 2. Quæ ſint jam determinata, & quæ ſuperſint determinanda. . . . 685
Cap. 3. De partibus civitatis; & de prima diviſione politiarum. . . . 687
Cap. 4. Art. 1. Quo pacto ſumendæ ſint oligarchia, ac democratia. Oſtenditur plures eſſe ſpecies Rerumpublicarum, quàm jam aſſignatas, & enumerantur partes civitatis. . . . 689
Cap. 4. Art. 2. De ſpeciebus democratiæ. . . . 693
Cap. 5. De ſpeciebus oligarchiarum. . . . 695
Cap. 6. Afferuntur rationes aſſignatarum politiæ ſpecierum. . . . 696
Cap. 7. De quatuor ſpeciebus Ariſtocratiæ. . . . 698
Cap. 8. De politia, ſeu Republica communi. . . . 699
Cap. 9. Quo pacto Reſpublica communis componi poſſit ex democratia, & oligarchia. . . . 701
Cap. 10. De tyrannide, & ejus ſpeciebus. . . . 703
Cap. 11. Oſtenditur optimam politiam, & civitatem eſſe, in qua prævalent mediocres inter pauperes, ac divites. . . . 704
Cap. 12. Quænam multitudo apta ſit Reipublicæ oligarchicæ, democraticæ, vel communi. . . . 709
Cap. 13. Quænam ſint leges oligarchicæ, democraticæ, vel mediæ: quo pacto politia conſtituenda ſit ex iis, qui ferunt arma, & ex cenſu: & quales fuerint antiquæ Reſpublicæ. . . . 711
Cap. 14. De tribus partibus Reipublicæ, hoc eſt de conſilio, magiſtratibus, ac judiciis,

Digitized by Google

ciis, ac de ſpeciebus conſilii accommodatis variis ſpeciebus politiarum. 714
Cap. 15. De Magiſtratibus, eorum diviſione, & conſtitutione. 717
Cap. 16., & ultimum. De judiciis. 723

Ariſtotelis Politicorum Liber Quintus.

CAp. 1. De prima radice ſeditionum, ac mutationum, in politiis. 726
Cap. 2. De diſpoſitionibus, cauſis, & principiis ſeditionum. 729
Cap. 3. Quo pacto Reſpublicæ mutentur propter cauſas enumeratas. 730
Cap. 4. De incrementis ſeditionum ex parvis initiis, & quo pacto Reſpublica mutetur ex eo, quod aliquis magiſtratus, vel aliqua pars civitatis acquiſiverit magnam gloriam. 735
Cap. 5. De mutationibus democratiæ, ac de cauſis, ac modis talium mutationum. 738
Cap. 6. De mutationibus oligarchiæ, ac de modis, & cauſis earum. 740
Cap. 7. De mutationibus Ariſtocratiæ, ac de cauſis, ac modis talium mutationum. 744
Cap. 8. De conſervatione Reipublicæ, ac de principiis, & cauſis talis conſervationis. 747
Cap. 9. Explicatur, quas conditiones debeant habere principales magiſtratus, & traduntur alia præcepta ad conſervationem Reipublicæ. 752
Cap. 10. De cauſis, ac modis, quibus corrumpitur monarchia, hoc eſt regnum, & tyrannis. 756
Cap. 11. De cauſis, ac modis, quibus conſervantur Monarchiæ tum Regiæ, tum Tyrannicæ. 765
Cap. 12., & ultim. Quæ politiæ minimum durent; & examinatur ſententia Platonis circa mutationem Rerumpublicarum. 772

Ariſtotelis Politicorum Liber Sextus.

CAp. 1. Quæ fuerint dicta, & quæ ſuperſint dicenda. 777
Cap. 2. De libertate, quam præcipuè intendit Democratia, ac de quibuſdam ejus proprietatibus. 779
Cap. 3. Quo pacto in democratia honores diſtribuendi ſint ſecundum cenſum. 781
Cap. 4. Quænam ex quatuor ſpeciebus democratiæ ſit optima, & quo pacto ſit inſtituenda. 783
Cap. 5. Quo pacto extrema democratia poſſit ita legibus temperari, ut reddatur diuturna. 787
Cap. 6. Quo pacto oligarchia poſſit ita legibus temperari, ut reddatur diuturna. 790
Cap. 7. Quo pacto, quæ ſpectant ad bellum, & pacem ſint ordinanda ad oligarchiam conſervandam. 791
Cap. 8., & ultimum. De magiſtratibus in civitate neceſſariis. 793

Ariſtotelis Politicorum Liber Septimus.

CAp. 1. Oſtenditur vitam beatam hominis, & civitatis eſſe vitam ſecundum virtutem. 799

Cap.

by Google

Cap. 2. Utrum eadem proportionaliter ſit felicitas ſingulorum, ac totius civitatis: utrum felicitas conſiſtat magis in vita civili, & activa, an in contemplativa, & an felicitas civitatis conſiſtat in dominatione. 802
Cap. 3. Soluuntur quæſtiones propoſitæ. 806
Cap. 4. Quæ multitudo requiratur ad civitatem optimam. 808
Cap. 5. De regione: qualis, ac quanta debeat eſſe. 812
Cap. 6. Utrum expediat civitatem eſſe propinquam mari, & habere potentiam navalem. 813
Cap. 7. Quales ſecundum naturam debeant eſſe cives ad optimam civitatem ex iis conſtituendam. 815
Cap. 8. Oſtenditur non omnia, ſine quibus civitas eſſe non poteſt, eſſe partes civitatis: & enumerantur ſex conditiones hominum, ſine quibus civitas eſſe non poteſt. 817
Cap. 9. Quænam ex dictis conditionibus hominum debeant eſſe partes civitatis. 819
Cap. 10. De antiquitate civilium inſtitutorum: quo pacto regio ſit dividenda, ac qui debeant eſſe cultores agrorum. 821
Cap. 11. De ſitu civitatis, de munitionibus, de ædificiis privatis, eorum ordine, & ornatu. 824
Cap. 12. De locis comeſſationum: de ædibus ſacris, ac de foris. 827
Cap. 13. Oſtenditur civitatem optimam debere conſtare ex civibus virtute præditis, & explicatur, quo pacto poſſint cives effici virtute præditi. 828
Cap. 14. Qualis debeat eſſe diſciplina civium, & quo pacto debeant inſtitui ad virtutes activas, & contemplativas, belli, ac pacis, atque oſtenditur erraſſe legiſlatores, qui ſolum inſtituerunt ad virtutes belli. 832
Cap. 15. Oſtenditur homines prius eſſe inſtituendos ſecundum corpus, quam ſecundum animam, & ſecundum appetitum, quam ſecundum rationem. 837
Cap. 16. Quæ circa conjugia, & filiorum procreationem ſint obſervanda. 840
Cap. 17., & ultimum. De victu, & educatione, atque inſtitutione puerorum uſque ad ſeptimum annum. 843

Ariſtotelis Politicorum Liber Octavus, & Ultimum.

Cap. 1. Oſtenditur juventutem diſciplinis publica cura eſſe inſtituendam. 846
Cap. 2. Quibus diſciplinis, & quomodo juvenes ſint inſtituendi. 848
Cap. 3. Propter quem finem, & quomodo juvenes erudiendi ſint quatuor diſciplinis; diſciplina nimirum litterarum, gymnaſtica, muſica, & figurativa. 849
Cap. 4. Quo pacto juvenes inſtituendi ſint in gymnaſtica. 852
Cap. 5. Propter quem finem, & quomodo juvenes erudiendi ſint in muſica. 854
Cap. 6. Utrum pueri, & adoleſcentes ita inſtituendi ſint in muſica, ut exerceantur in canendo, & ſonando, & quibus inſtrumentis ſit utendum? 859
Cap. 7., & ult. Utrum omnibus harmoniis, ac rhythmis ſit utendum. 862

Ariſtotelis Oeconomicorum Libri duo.

Synopſis horum librorum. 866

Ari-

Digitized by Google

Ariſtotelis Oeconomicorum Liber Primus.

CAp. 1. Quo pacto œconomica ſe habeat ad politicam, & quod ſit ejus opus. 867

Cap. 2. De partibus domus, & œconomiæ, ac de prima parte œconomiæ, quæ verſatur circa poſſeſſiones. 868

Cap. 3. Oſtenditur ſocietatem viri cum muliere eſſe neceſſariam ad conſervationem ſpeciei, & eſſe utilem ad commoditatem vitæ. 869

Cap. 4. Traduntur leges à viro cum uxore ſervandæ. 870

Cap. 5. Traduntur leges à domino ſervandæ cum ſervis. 871

Cap. 6. Traduntur leges ab œconomo ſervandæ circa rem familiarem. 873

Cap. 7. Traduntur leges ſervandæ à proba muliere. 875

Cap. 8. Traduntur leges à viro ſervandæ cum uxore. 877

Cap. 9. Confirmantur leges traditæ quibuſdam auctoritatibus, atque exemplis ex Homero deſumptis. 880

Cap. 10., & ultimum. Quænam ſint ea, in quibus vir, & mulier debent invicem convenire. 881

Ariſtotelis Oeconomicorum Liber Secundus.

CAp. 1. Art. 1. Quot ſint genera œconomiarum, & circa quæ verſentur. 883

Cap. 1. Art. 2. Proponuntur hiſtoricè plures modi, quibus aliqui antiquorum uſi ſunt ad pecunias parandas. 886

FINIS.

ARISTOTELIS

MAGNORVM MORALIVM.

LIBER PRIMVS.

Oſtenditur moralem eſſe partem Politicæ, atque in ea agendum eſſe de virtute. Caput Primum.

1 *QVONIAM de pertinentibus ad mores dicere conſtituimus, primum, cujuſnam rei pars ſit mos, ducimus conſiderandum.*

2 Vt igitur paucis abſoluam, non rei alius videtur pars eſſe, quam ciuilis. Atqui ciuilibus in rebus citra quempiam qualem eſſe, effici nihil poteſt, qualem inquam, ut ſtudioſum eſſe, ac probum: ſtudioſum porro eſſe, idem quod virtutes habere. Quod ſi quiſpiam ciuilibus in rebus ſolers eſſe debeat, eundem moris ſtudioſum eſſe oportet. Apparet itaque rei ciuilis omne negotium, quod circa mores eſt, partem eſſe, atque principium, ut in totum jure mihi videatur habere appellationem negotium, atque tractatio, non moralem ſed ciuilem.

3 Expedit itaque (ut eſt videre) de virtute primum dicere, & quid ſit, & ex quibus conſtet. Nec enim ferè utile fuerit virtutem quidem noſſe, ut verò ſit, ac ex quibus ſit, negligere, quandoquidem ex quibus ſit conſectare, nedum ut norimus quid ſit, conſiderandum. Simul enim noſſe volumus, ac huiuſmodi nos eſſe. At nequaquam facere poterimus, niſi ex quibus, & quomodo ſit, percalluerimus. Scire igitur, quid ſit virtus, neceſſe eſt, ſiquidem & ex quibus ſit, & quomodo, ſcitu haud quaquam facilè eſt ignoranti, quid ſit, quemadmodum in ſcientiis.

1 QVIA acturi ſumus de moribus, ac tradituri ſcientiam moralem, initio debemus per breve proœmium examinare, primo cujuſnam facultatis pars ſit ſcientia moralis, quæ de moribus diſſerit: ſecundo quænam potiſſimum circa virtutem in hac ſcientia ſint explicanda: tertio debemus proponere, quinam antiquorum de virtute, & quomodo diſſerverint.

2 Ad primam igitur quæſtiunculam dicendum, moralem eſſe partem politicæ, ſeu civilis. Ratio eſt, quia politica, ſeu civilis non poteſt quidquam efficere, ac non poteſt conſequi finem rectæ gubernationis, niſi cives efficiat quales, hoc eſt ſtudioſos, & probos; ſed ſtudioſus, ac probus idem eſt, ac virtute præditus; ergo civilis, ſeu politica non poteſt conſequi ſuum finem, niſi cives efficiat virtute præditos; ſed cives efficiuntur virtute præditi per mores; ergo civilis, ſeu politica debet agere de moribus, ac proinde qui eſt circa rectam gubernationem ſolers, debet etiam eſſe peritus morum, ac ſcientia de moribus eſt principium, & pars politicæ, ſeu ſcientiæ civilis, ac ſcientia de his univerſim agens eſt potius politica, quam moralis.

3 Ad ſecundam quæſtiunculam dicendum, quod quia de moribus agendum, ut efficiamur virtute præditi, primo debemus agere de virtute, explicando, quid ſit virtus, ex quibus partibus, ac principiis conſtet, & quomodo acquiratur. Ratio eſt, quia de virtute agimus, non ſolum ut virtutem cognoſcamus, ſed etiam ut illam acquiramus; ſed ſi ignoramus, ex quibus partibus, ac principiis conſtet virtus, & quomodo acquiratur, non ſolum non poſſu-

Digitized by Google

mus illam acquirere, ſed neque poſſumus cognoſcere, quid ſit; ergo &c.

4 *Verum nec latere quidem nos oportet, ſi qui de his prius diſſervere. Primum igitur Pythagoras de virtute dicere aggreſſus eſt, quanquam non rectè. Virtutes ſiquidem ad numeros referendo, ſuam virtutum non fecit inſpectionem. Nec enim juſtitia eſt numerus pariter par. Cui ſuccedens Socrates de hac re melius pleraque diſſeruit: ſed ne ipſe quidem rectè, quoniam virtutes ſcientias efficiebat, quod fieri nullo modo poteſt. Cuncta ſiquidem ſcientia cum ratione: atqui ratio in ſolo animæ gignitur intellectu: quocirca virtutes omnes in animæ parte rationali efficiantur neceſſe eſt. Evenit itaque, ut qui virtutes ſcientias facit, irrationalem animæ partem extinguat, quod faciendo, affectum, ac morem perimit. Quamobrem non rectè hoc modo virtutes amplexus eſt. Poſtea demum Plato animam in partem, quæ teneret rationem, & in eam, quæ eſſet rationis expers, rectè diſtribuit, reddiditque ſuas utrique virtutes, quatenus hac, probe; reliqua verò neutiquam rectè, quandoquidem virtutem cum tractatione, quæ de bono per ſe eſſet, admiſcuit: non equidem rectè, quia non peculiare, & ſuum. Neque enim de eo, quod eſt, ac de verò differentem, de virtute dicere oportuit. Illi ſiquidem nihil eſt cum hoc commune. Tanta igitur illi, & hoc modo amplexi ſunt.*

4 Supereſt, ut proponamus, quinam ex antiquis, & quomodo de virtute diſſeruerint. Ex antiquis igitur Philoſophis tres potiſſimum de virtute diſſeruere, Pythagoras nimirum, Socrates, & Plato. Pythagoras de virtute dicere aggreſſus, non rectè eſt philoſophatus, ſiquidem omnia referens ad numeros, definitiones attulit non explicantes eſſentiam, ac naturam virtutum. Patet: Pythagoras enim juſtitiam definivit ***numerum pariter parem***; ſed eſſentia juſtitiæ non eſt, ut ſit numerus pariter par; ergo non ſatis explicavit eſſentiam juſtitiæ, & ex eadem ratione non ſatis explicavit eſſentiam aliarum virtutum. Poſt Pythagoram Socrates melius de virtute diſſervit, ſed etiam ipſe erravit. Exiſtimavit enim virtutes eſſe quaſdam ſcientias; ſed virtutes non ſunt ſcientiæ; ergo &c. Probatur minor: omnes enim ſcientiæ ſunt in parte animæ rationali; ergo Socrates docens omnes virtutes eſſe ſcientias, abſtulit virtutes, quæ ſunt in parte irrationali. Demum poſt Socratem Plato diſtinxit in homine duas partes, alteram rationalem, alteram rationis expertem, ac ſuas utrique virtutes aſſignavit, & in hoc rectè eſt philoſophatus: ſed erravit, quia tractationem de virtute conjunxit cum tractatione de per ſe bono, hoc eſt de idea boni; ſed tractatio de virtute non debet conjungi cum tractatione de per ſe bono, & per ſe vero, ſiquidem per virtutem quærimus bonum noſtrum; ergo &c. Antiqui igitur hoc potiſſimum modo de virtute diſſeruere.

Oſtenditur in morali agendum eſſe de bono, & examinatur, utrum agendum ſit de bono ideali. Capur II.

1 *DEinceps ergo nobis conjectandum, quidnam de his dicendum fuerit.*

2 *Intuendum igitur eſt in primis, ſcientiæ omnis, atque facultatis finem eſſe aliquem, idque per ſe bonum. Nulla ſiquidem ſcientia, facultas nulla mali cauſa eſt. Quod ſi facultatem omnium bonum eſt finis, non dubium, quin etiam optima ſit optimus: atqui civilis optima eſt facultas: igitur ipſius finis bonus. De bono itaque (ut videtur) nobis dicendum eſt.*

3 *At de bono non in univerſum, ſed nobis bono. Neque enim Deorum bonum agendum eſt, quemadmodum de eo alia habenda fuerit oratio, & conſideratio nunc ſit aliena. De nobis itaque bono dicendum eſt.*

4 *De quo ſane diſſerendum in primis eſt, quonam dicatur modo. Neque enim ſimplex, atque unum eſt, quandoquidem dicetur bonum, aut quod in unoquoque eſt optimum, id verò ſuapte natura diligibile: aut cujus participatione alia ſunt bona: id nimirum idea boni eſt. An igitur de boni idea loqui oportet? An non?*

5 *Atqui ut commune, quod eſt in omnibus bonum. Aliud enim ab ipſa idea videri debet, ſiquidem ſeparabile id per ſeſe eſt, quod idea: commune verò in cunctis exiſtit, non utique idem, quod ſeparatile. Nec enim unquam ſeparatile, & per ſeſe agnatam vim habens in cunctis fuerit.*

1 Di

1 Diximus Platonem erraſſe, quia tractatum de virtute conjunxit cum tractatu de per ſe bono, hoc eſt de bono ideali. Sequitur, ut examinemus, an, & quo pacto in morali agendum ſit de bono, & an agendum ſit de per ſe bono, hoc eſt de bono ideali?

2 Dicendum igitur primo: in morali agendum eſt de bono. Probatur: omnis facultas debet agere de fine, quem intendit, & propter quem operatur; ſed moralis, ſeu politica habet pro fine bonum, imo optimum bonorum; ergo moralis, ſeu politica debet agere de bono, imo de optimo bonorum. Probatur minor: nam omnis ſcientia, & facultas proponit ſibi ut finem aliquid per ſe bonum, & appetibile, ſiquidem nemo intendens ad malum operatur; ergo optima facultatum proponit ſibi ut finem aliquid, quod ſit bonum, & ſit optimum bonorum; ſed moralis, ſeu politica eſt optima facultatum; ergo &c.

3 Dicendum ſecundo: in morali non eſt agendum de omni bono, ſed ſolum de bono humano. Probatur, nam in morali agendum eſt de bono, quod eſt finis ipſius; ſed finis moralis non eſt quodlibet bonum, ſed ſolum bonum humanum, bonum autem Deorum non eſt finis moralis; ergo in morali non debet agi de omni bono, ſed ſolum de bono humano, de bono autem Deorum agendum eſt in alia facultate, puta in metaphyſica.

4 Iam quia bonum dicitur multipliciter, explicandum eſt, quot modis dicatur, ac de quo bono in morali ſit agendum. Et quia prima diviſio boni eſt in id, quod in unoquoque genere eſt optimum, & eſt per ſe, & gratia ſui expetibile, & in id, cujus participatione alia ſunt bona, quod eſt idea boni, examinandum eſt, utrum in morali, & in politica agendum ſit de idea boni? utrum idea boni diſtinguatur à bono communi? & utrum in morali, & in politica agendum ſit de bono communi?

5 Dicendum igitur tertio: idea boni diſtinguitur à bono communi. Probatur: nam quod eſt ſeparabile à bonis ſingularibus, diſtinguitur ab eo, quod identificatur cum bonis ſingularibus, ſiquidem quod identificatur cum aliquo non poteſt ab eo ſeparari; ſed idea boni per ſe exiſtit, & eſt ſeparabilis ab omnibus bonis ſingularibus, bonum autem commune prædicatur de ſingularibus, ac cum illis identificatur; ergo &c.

6 Nunquid igitur de hoc nobis diſſerendum bono, quod in omnibus exiſtit? An non? Quid ita? Nempe quoniam id commune eſt, ut definitio, & inductio, definitionem autem oportet cujuslibet referre eſſentiam, ſeu bonum, ſeu malum ſit, ſeu quiduis aliud: refert certè definitio, ut ejuſmodi bonum in univerſum eſt, non quatenus ipſum per ſeſe deligibile. Verum quod in cunctis exiſtit definitionis eſt ſimile. Definitio certe ait bonum eſſe quippiam, quod neque ſcientia, neque facultas ulla dicit. Neque enim finem ſuum aſſerit bonum eſſe, verum id alterius eſt inſpicere facultatis: quandoquidem neque medicus, neque ædificator refert, hic quidem ſanitatem eſſe bonam, ille verò domum, ſed hic quidem, quod ſanitatem pretendat, & quemadmodum faciat, ille verò domum. Non dubium igitur, quin nerei civili quidem de communi bono dicendum ſit: una ſiquidem & hæc reliquarum ſcientiarum eſt. Atqui hoc nullius eſt dicere, aut facultatis, aut ſcientiæ, ut de fine: ne quidem igitur rei civilis, quod de communi bono eſt dicere, eo quod per definitionem eſt. Verum enim verò neque de eo, quod per inductionem commune. Quid ita? Quod cum voluerimus particulariter aliquod bonum demonſtrare, aut definitione demonſtramus, ut ratio eadem congruat ei, quod per ſe bonum, & ei, quod bonum eſſe demonſtrare voluerimus, aut inductione. Sicut cum velimus magnanimitatem bonum eſſe demonſtrare, dicimus, nimirum juſtitia bonum eſt, & fortitudo, ac omnino virtutes: magnanimitas autem virtus eſt: ergo & magnanimitas bonum. Non igitur de communi per inductionem bono rei civili dicendum eſt: quod eadem contingere non poſſunt huic, & per definitionem communi bono: nam quod bonum, hinc etiam dicet. Manifeſtum igitur de optimo bono dicendum eſſe, eoque, quod nobis optimum ſit.

7 In totum autem viderit quiſpiam non unius eſſe ſcientiæ, aut facultatis de univerſali bono conſiderare. Cur ita? Nempè quod bonum eſt in omnibus prædicamentis. Nam in quo, in quali, in quanto, in quando, in ad aliquid, ac prorſus in

Digitized by Google

omnibus. Cæterum quando bonum in medicina, medicus novit: at in gubernatoria, gubernator: & in ſingulis ſinguli. Quando ſecandum quidem ſit, novit medicus: at quando navigandum, gubernator. In qualibet utique quando bonum, quivis, quod propter ſe cognoverit. Neque enim medicus, quod in gubernatoria bonum quando cognoverit; neque gubernator, quod in medicina. Ne igitur quidem hoc modo de communi bono dicendum eſt, ſiquidem quando in cunctis commune: Similiter etiam, quod ad aliquid bonum, ac quod in aliis prædicamentis, commune eſt omnibus. Atqui nullius eſt facultatis, aut ſcientiæ dicere de eo bono, quod in vnaquaque eſt; ne igitur quidem rei civilis eſt dicere de communi bono: de bono igitur, ac de optimo, atque nobis optimo.

6. Dicendum quarto: in morali, & in politica non eſt agẽdum de bono communi. Probatur, quia de bono communi agitur, vel per definitionem, vel per inductionem; ſed in politica, & morali neutro modo eſt agendum de bono communi; ergo &c. Probatur prima pars minoris, quod nimirum in politica, & in morali non agatur de bono communi per definitionem. Per definitionem enim explicatur eſſentia boni *ut ſic*, abſtrahendo ab eo, quod ſit à nobis eligendum; ſed nulla ſcientia, & facultas practica agit de bono *ut ſic*, abſtrahendo ab eo, quod ſit à nobis eligibile, ſed de bono *ut ſic* agitur in facultate ſuperiore, puta in metaphyſica; ſcientiæ autem, ac facultates practicæ agunt de ſuo fine, ut nobis eligibili: ex. gr. Medicina non conſiderat ſanitatem, ut bonum utcumq; ſed ut bonum nobis, & vt per medicinam factibile, & quærit quo pacto, & quibus mediis effici poſſit: Ædificatoria non cõſiderat domum, ut bonam utcumque, ſed ut bonam hominibus, & per ædificatoriam factibilem, & quærit, quo pacto, & quibus mediis effici poſſit &c; ergo neque moralis, ſeu politica aget de bono *ut ſic* quomodocumque, ſed aget de bono humano, & quæret, quo pacto poſſimus acquirere bonum humanum. Probatur jam ſecunda pars minoris, quod nimirum in politica, & in morali non agatur de bono communi per inductionem: duo enim ſunt modi oſtendendi, quod aliquid particulare ſit bonum. Primus eſt, ut definiamus bonum in communi, deinde oſtendamus definitionem boni communis convenire bonò particulari, de quo agimus, & concludamus illud particulare eſſe bonum, ſiquidem illi convenit definitio boni. Secundus eſt, ut per inductionem à particularibus aſcendamus ad univerſale, ac deinde ab univerſali deſcendamus ad illud particulare, de quo agimus: ex. gr. ut oſtendamus magnanimitatem eſſe bonam poſſumus ſic argumentari: Iuſtitia eſt virtus, & eſt bona; Fortitudo eſt virtus, & eſt bona, idemque valet de cæteris virtutibus; ergo omnis virtus eſt bona; ſed magnanimitas eſt virtus; ergo magnanimitas eſt bona; ſed politica, & moralis, neque per definitionem, neque per inductionem oſtendit ſuum finem eſſe bonum, ſiquidem ex utroque ſequuntur eadem abſurda jam allata, cum oſtenderemus politicam, & moralem non agere de bono communi per definitionem; ergo politica, & moralis non agunt de bono communi, ſed ſolum de eo, quod eſt nobis bonum, & optimum.

7 Confirmatur: nam nulla ſcientia, & facultas practica agit de bono univerſali, & communi; ergo neque moralis, ſeu politica agunt de bono univerſali, & communi. Probatur antecedens: nulla enim ſciẽtia, & facultas practica agit de bono, quod tranſcendit per omnia prædicamenta; ſed bonum commune tranſcendit per omnia prædicamenta, ſiquidem bonum datur in ſubſtantia, in quantitate, in qualitate, in tempore, in iis, quæ ſunt ad aliquid, & univerſim in omnibus prædicamentis; ergo &c. Adde, quod non ſolum nulla ſcientia, & facultas practica agit de bono, quod tranſcendit omnia prædicamenta, ſed nulla ſcientia, & facultas practica agit de omni bono unius, & ejuſdem prædicamenti &c. Probatur: nam datur bonum temporis, ſeu occaſionis; ſed de hoc bono, licet

ſpectet

ſpectet ad prædicamentum temporis, non agit una ſcientia, ſeu facultas practica; ergo neque de quolibet bono unius prædicamenti agit una ſcientia, ſeu facultas practica. Probatur minor: nam de tempore opportuno ad pugnandum agit militaris: de tempore opportuno ad medicandum, puta ad ſecandum, agit medicina: de tempore opportuno ad navigandum agit nautica: nulla verò facultas una agit de quolibet bono in tempore; ergo &c. Conſtat igitur, quod quando quidem nulla ſcientia agit de bono communi, neque politica, ſeu moralis debet agere de bono communi, ſed debet agere de bono humano, ac de optimo, quod nimirum optimum eſt bonis, ſeu virtute præditis.

8 Cæterùm, cum qui velit quippiam demonſtrare, minimè apertis non oportet exemplis uti, ſed ubi obſcura aperienda ſiat, manifeſtis, ac in eis, quæ ſub intelligentiam cadunt, ſenſibilibus: ea ſiquidem ſunt apertiſſima. Cum igitur de bono dicere quiſpiam tentaverit, de idea neutiquam dicendum eſt: tametſi de idea dicendum exiſtimem, ubi de bono dicant. Ajunt namque de maximè bono eſſe diſſerendum: at id unumquodque præcipue tale eſt, ut præcipue ſit bonum idea, ut opinantur. Hujuſmodi certe oratio fortaſſis vera. Verum neutiquam civilis ſcientia, vel facultas, de qua in præſentia nobis eſt oratio, de hoc per ſe bono, ſed nobis bono. Nulla ſiquidem ſcientia, aut facultas de fine loquitur, quod ſit bonum, & proinde ne quidem res civilis. Ideo non de bono, quod juxta ideam eſt, loquitur. Verum fortaſſis ait, hoc per ſe bono utendum eſſe principio ab eo progrediendo ad ſingula. In quo ne ita quidem rectè. Expedit ſiquidem ſua cujuslibet ſumere principia. Abſurdum enim ſit, volenti oſtendere triangulum duobus rectis æquales habere angulos, ſumere principium ejuſmodi, anima immortalis eſt: neque enim hoc principium proprium. Oportet ſiquidem ſuum eſſe ejus rei, qua de agatur, atque conjunctum. Nunc verò abſque hoc, quod anima ſit immortalis, demonſtraverit quiſpiam duobus rectis æquales habere triangulum. Itidem & de bonis eſt inſpicere alia citra ideam boni. Proinde proprium non eſt hujus per ſe boni principium.

8 Dicendum quinto: politica, ac moralis non debent agere de idea boni. Probatur: vel enim politica, & moralis debent agere de bono ideali, quia bonum ideale eſt exemplar aliorum bonorum, adeoque eſt utile ad explicanda alia bona; vel quia idea boni eſt optimum, & maximum bonorum; vel quia idea boni eſt principium bonorum; nullum ex his dici poteſt; ergo &c. Probatur minor. Primo enim bona explicanda ſunt per exempla clara, & aperta, non autem per exempla obſcuriſſima; ſed idea boni eſt quid obſcuriſſimum, ſenſibilia autem ſunt nobis notiſſima, & clariſſima; ergo bona non ſunt explicanda per ideam, ſed potius per exempla bonorum ſenſibilium. Secundo licet idea boni ſit ipſum optimum, tamen facultates practicæ non agunt de bono ſecundum ſe optimo, & maximo, ſed de eo, quod eſt ipſis bonum; ergo neque politica, ac moralis debet agere de bono optimo, ac maximo, ſed ſolum de eo, quod eſt nobis bonum. Tertio licet idea ſit principium bonorum, tamen ſcientiæ, & facultates debent agere de ſuo objecto per principia propria, non autem per principia extranea, ideoque peccaret mathematicus, ſi ad probandum, quod cujuſcunque trianguli tres anguli ſunt æquales duobus rectis, aſſumeret ut principium, quod anima eſt immortalis; ſed idea boni non eſt proprium principium ad agendum de bonis à nobis conſequibilibus; ergo &c. Confirmatur, nam reliquæ facultates practicæ non agunt de idea boni; ergo neque politica, ac moralis debent agere de idea boni.

9 Ac ne quidem Socrates rectè ſcientias virtutes faciebat: Is enim nihil incaſſum, & temere eſſe arbitratus eſt. Ex eo autem, quod eſt, virtutes eſſe ſcientias, ei eveniebat virtutes eſſe fruſtra. Quid ita? In ſcientiis nimirum contingit pariter noſſe ſcientiam quid eſt, & ſcitum eſſe. Nam ſiquis norit, quid ſit medicina, is confeſtim eſt medicus: ſimiliter etiam in aliis ſcientiis. At in virtutibus non idem eſt. Neque enim ſi quis noverit, quid ſit juſtitia, continuo etiam juſtus eſt: itidem & in aliis. Evenit igitur, & temere virtutes eſſe, & non eſſe ſcientias.

9 Dicendum ſexto: non ſolum erravit Plato, qui tractatui de virtutibus immiſcuit tractatum de idea boni, ſed etiam erravit Socrates, qui docuit virtutes eſſe ſcientias. Probatur, nam ſi virtutes eſſent ſcientiæ, ex. gr. ſi juſtitia eſſet ſcientia juſtorum &c. eo ipſo, quod quis haberet ſcientiam juſtorum, eſſet juſtus, eo ipſo, quod haberet ſcientiam eorum, quæ ſpectant ad fortitudinem, vel temperantiam, eſſet fortis, ac temperans; conſequens eſt abſurdum; ergo &c. Probatur ſequela: nam quia medicina eſt ſcientia, eo ipſo, quod aliquis habet ſcientiam medicandi, eſt medicus; ergo ſi juſtitia eſſet ſcientia, eo ipſo, quod quis haberet ſcientiam juſta agendi, eſſet juſtus, adeoque qui jam ſciret juſta agere, fruſtra ad hoc, ut eſſet juſtus, ſe exerceret in actionibus juſtis, eo pacto, quo qui habet perfectè ſcientiam medicinæ, fruſtra ſe exercet in actionibus medicinæ, ut acquirat ſcientiam medicinæ, quam jam habet.

Proponitur diviſio bonorum.
Caput III.

1 *AT quoniam de his nobis diſſerendum eſt, annitamur bonum dicere, quot dicatur modis.*

2 Sunt nimirum bonorum alia honorabilia, laudabilia alia, potentia alia. Honorabile hujuſmodi dico, quod divinum, quod melius, ut anima menſque eſt, quod antiquius, quod principium, & alia id genus.

3 Honorabilia certe, in quibus honor: talia ſiquidem omnia honor comes conſequitur. Igitur etiam virtus honorabile bonum eſt, quando ab ipſa probus quiſpiam gignitur. Is namque in virtutis penetrat habitum.

4 At laudabilia, ut virtutes. Ab ipſarum namque actionibus laus emergit.

5 Quæ verò potentia, ut dominatus, opulentia, robur, pulchritudo. Iis namque bonus bono, ut malus male uti potuerit: ideo etiam potentia ejuſmodi bona nuncupantur. Bona certe ſunt. Vſu ſiquidem ipſorum boni, non utique mali approbantur. Id genus nimirum bonis evenit, ortus cauſam ipſorum eſſe fortunam. A fortuna namque, & opulentia, & dominatus eſt, & quæcunque prorſus in poteſtatis ordinem perveniunt.

6 Reliquum porro, ac quartum inter bona eſt ſalubre, etiam bonum efficiens, ſicut exercitium ſanitatis, ac ſi id genus eſt aliud.

1 OStendimus in morali non eſſe agẽdum de bono ideali, ſed de eo, quod eſt nobis bonum, & optimum. Quia verò non poſſumus inveſtigare, quodnam ſit primum, niſi præmittamus varias diviſiones bonorum, ideo debemus præmittere varias diviſiones bonorum.

2 Prima diviſio eſt: bonorum alia ſunt honorabilia, alia laudabilia, alia ſunt potentiæ, quibus poſſumus benè, vel malè uti: alia ſunt bona medii, quæ nimirum ſunt effectiva, vel conſervativa boni per ſe expetibilis.

3 Bona honorabilia ſunt, quibus debetur honor: & quia honor debetur iis, quæ ſunt divina, & meliora cæteris, cujuſmodi ſunt intellectus, & virtus, nec non iis, quæ ſunt antiquiſſima, & principia cæterorum, ideo hæc omnia ſunt honorabilia. Quia rurſus etiam virtus habitualis, per quam formaliter efficimur probi, eſt digna honore, ideo etiam virtus habitualis eſt honorabilis.

4 Bona laudabilia ſunt, quibus debetur laus: & quia laus debetur actionibus ſecundum virtutem, ideo actiones ſecundum virtutem ſunt bona laudabilia.

5 Potentiæ, quibus poſſumus benè, vel malè uti ſunt dominatus, divitiæ, robur, pulchritudo, aliaque hujuſmodi, quibus boni utuntur benè, mali utuntur malè. Hæc porro dicenda ſunt potius bona, quã mala, licet iis boni utantur benè, mali utantur malè. Ratio eſt, quia debent æſtimari ex uſu boni, qui operatur ſecundum rationem, non autem ex vſu viri mali, qui operatur contra rationem; ſed vir bonus utitur illis benè; ergo &c. Rurſus hæc vocantur bona fortunæ, quia fortuna eſt eorum cauſa.

6 Bona medii ſunt, quæ ſunt effectiva,

vel

vel conſervativâ aliorum bonorum; ex. gr. exercitium, quia habet vim conſervandi ſanitatem, habet bonitatem medii utilis ad ſanitatem.

7 Verum aliam quoq; ſubeunt bona diſtributione: ut bonorum quædam prorſus, & omnifariam ſunt eligibilia, quædam verò non; veluti juſtitia, aliaque virtutes, omnifariam, & omnino ſunt eligibiles, at robur, & opulentia, potentiaque, & id genus alia, neque omnifariam, neque omnino.

8 Rurſus quoque aliter. Bonorum alia ſunt fines, alia non: quemadmodum ſanitas quidem finis: atqui ſanitatis cauſa neutiquam finis eſt.

9 Et quæcunque ita habent, eorum ſemper finis melior: ut ſanitas melior, quam quæ ſalubria: in totumque prorſus id melius, cujus gratia ſunt & alia.

10 Rurſus ipſorum finium præſtat ſemper, qui perfectus eſt, imperfecto. Eſt nimirum perfectus, cujus acceſſu nullo amplius nobis opus eſt. Imperfectus autem; cujus adventu alium deſideramus: quemadmodum juſtitia duntaxat adventu, plura deſideramus, at felicitatis acceſſu, nulla re amplius nobis opus eſt. Is ergo nobis optimus, quem deſideramus, qui finis perfectus. Abſolutus namque finis bonum eſt, necnon finis bonum.

7 Secunda diviſio bonorum eſt: bonorum quædam ſunt omnino, ac ſemper expetenda: quædam non ſunt omnino, neque ſemper expetenda. Ex. gr. juſtitia, & cæteræ virtutes ſunt omnino, ac ſemper expetendæ: e converſo robur, divitiæ, potentia &c, non ſunt omnino, neque ſemper expetenda.

8 Tertia diviſio bonorum eſt: ex bonis alia ſunt fines gratia ſui expetibiles, alia non ſunt fines gratia ſui expetibiles, ſed ſolum ſunt expetibilis gratia alterius. Ex. gr. ſanitas eſt finis gratia ſui expetibilis: at pleraque, quæ fiunt gratia ſanitatis, non ſunt expetibilia gratia ſui, ſed ſolum gratia ſanitatis.

9 Iam circa fines, & media, quædam ſunt advertenda. Debet adverti primo, quod bonum in ratione finis per ſe expetibilis eſt melius mediis. Ex. gr. ſanitas quia eſt expetibilis gratia ſui, eſt melior mediis, quæ ſunt expetibilia ſolum gratia ſanitatis: idemque dic de reliquis.

10 Secundo debet adverti, quod finis perfectus melior eſt fine imperfecto. Finis porro perfectus eſt, *quo obtento, nulla alia re indigemus, adeoque ſumus contenti.* Finis imperfectus eſt, *quo obtento, adhuc indigemus aliis rebus, adeoque poſſumus non eſſe contenti.* Ex. gr. juſtitia eſt quidem finis, ſed imperfectus: nam qui eſt juſtus, adhuc poteſt indigere aliis rebus; adeoque non eſſe contentus. At Felicitas eſt bonum perfectum, quia qui eſt felix, nullo alio indiget, & non poteſt non eſſe contentus. Finis igitur perfectus eſt perfectum bonum, & eſt optimum appetibilium: & è converſo bonum perfectum, & optimum appetibilium eſt perfectus finis, adeoque finis perfectus, & perfectum bonum, ac optimum appetibilium mutuo convertuntur.

11 Hinc igitur, quonam modo optimum conſiderandum eſt? Nunquid eo modo, ut ipſum quoque recenſeamus? An id videbitur alienum? Siquidem optimum finis eſt perfectus, ac perfectus finis, ut paucis abſolvam, nil aliud, quam felicitas eſſe videtur. Ex multis porro bonis felicitatem conſtare comprobatur. Quod ſi optimum conjectans, ipſum quoque cum aliis annumeres, ipſum ſe melius eſſe conſtabit, ſiquidem optimum. Ut ſalubria ponendo, & ſanitatem, conſideres quidnam, horum omnium optimum, nempè ſanitas. Quod ſi horum optimum eſt, id ſe quoque melius, quod admodum abſurdum eſt: non igitur optimum ita conjectandum. Sed an id quodammodo fuerit, ut abſque ſe? An hoc etiam abſurdum? Nam felicitas ex quibuſdam conflata bonis eſt; hoc verò ex quibus conſtet bonis, an ſit optimum, conſiderare fuerit alienum. Neque enim eſt quicquam aliud ab his felicitas. Verum hæc ipſa, an ita quiſpiam rectè concernens, optimum conſideraverit? Sicut ipſam felicitatem, quæ ex his ſit bonus, dijudicans, erga alia, quæ in ipſa collecta non ſunt, ita optimum conſiderans, rectè conſideraverit.

11 Tertio debet adverti, quod eſt difficultas in explicando, quo pacto ſumatur optimum. Primo enim poſſet dici, quod

optimum

optimum eſt, quod eſt melius omnibus bonis, connumerando inter reliqua bona etiã ipſum optimum. Sed hæc acceptio optimi eſt abſurda. Probatur. Nam optimum eſt finis perfectus, quo obtento ſumus contẽti, qui finis eſt felicitas, quæ ut inferius patebit, conſlatur ex pluribus bonis; ergo ſi dum dicimus felicitatem eſſe optimum omnium bonorum, etiam felicitatem ipſã recenſemus inter bona, ſequitur, quod felicitas ſit melior etiam ſe ipſa, quod eſt abſurdum. Explicatur exemplo. Si conſideretur collectio conſlata ex ſalubribus, & ex ſanitate, ſanitas eſt optima omnium, quæ includuntur in tali collectione; ergo ſi collectio ita ſumatur, ut etiam ſanitas in ea includatur, ſanitas erit melior ſe ipſa; ergo ex proportionali ratione felicitas erit melior etiam ſe ipſa, quod eſt abſurdum: ergo dum dicitur felicitatem eſſe optimam, omnium bonorum, inter bona, cum quibus fit comparatio, non debet recenſeri ipſa felicitas. Secundo poſſet dici, quod optimum eſt, quod eſt melius cæteris bonis, non recenſendo ipſum inter bona, cum quibus fit comparatio. Sed contra eſt, quia felicitas, quæ eſt optimum bonorum, conſlatur, & conſtat ex pluribus aliis bonis, adeoque nihil eſt aliud, quam collectio plurium bonorum; ergo dum felicitas comparatur cũ bonis, ex quibus conſtat, & quæritur, utrum ſit melior ipſis, comparatur cum bonis, quæ ſunt ipſa felicitas, & quæritur utrum felicitas ſit melior bonis, quæ ſunt ipſa felicitas, quod videtur abſurdum. Videtur igitur dicendum, quod dum dicitur felicitatem eſſe optimam bonorum, felicitas cõparatur cum bonis contradiſtinctis ab ipſa felicitate, & aſſeritur felicitatem eſſe meliorem bonis à felicitate contradiſtinctis.

12 Cæterum non eſt ſimplex, quod nunc quærimus, optimum, ut dicat quiſpiam, optimum cunctorum bonorum, in unum concretorum eſſe prudentiam. Verum hoc ferè modo non quærendum eſt optimum bonum. Perfectum ſiquidem quærimus bonum: At prudentia ſola neutiquam perfectum. Non igitur hoc optimum, quod quærimus, neque indagamus optimum.

13 Præterea aliam admittunt bona ſectionem. Sunt ſiquidem bonorum alia in anima, ut virtutes: alia in corpore, ut ſanitas, venuſtas: alia externa, opulentia, dominatus, honor, & ſi quid eſt hujuſmodi. At horum, quæ in anima ſunt, optima. Quæ porro in anima definita ſunt bona, triſariam diſtribuuntur, in prudentiam, in virtutem, & in voluptatem.

12 Quarto debet adverti, quod optimum, de quo hic agimus, non eſt aliquid ſimplex, ſed eſt collectio plurium bonorum: Ratio eſt, quia quærimus illud optimum, quod ita eſt melius cæteris bonis, ut ſit bonum perfectum, & quo habito, ſumus contenti; ſed licet admittamus dari aliquod bonum ſimplex, quod ſit optimum bonorum, puta ſapientiam, aut prudentiam, adhuc tale bonum non eſt perfectum, ſiquidem eo habito ſine aliis, non eſſemus contenti; ergo &c.

13 Quarta diviſio bonorum eſt: alia ſunt bona animi, quæque recipiuntur in animo, ut virtutes: alia ſunt bona corporis, quæque recipiuntur in corpore, ut ſanitas, pulchritudo &c: alia ſunt bona externa, ut divitiæ, dominatus, honor, & alia hujuſmodi. Bona porro animi ſunt meliora cæteris, & reduci poſſunt in tres claſſes, prudentiam nimirum latè ſumptam, ſub qua comprehenduntur omnes ſcientiæ, virtutem, & voluptatem.

Oſtenditur felicitatem, quæ eſt finis perfectus, conſiſtere in operatione ſecundum virtutem animæ, in ætate perfecta, & in vita perfecta. Caput IV.

*1 Poſt hoc igitur, quod profitemur omnes etiam finis videtur bonorum, idemq; abſolutiſſimum eſſe felicitas, 2 * quod ſane fatemur eſſe in benè agendo, ac benè vivendo. Cæterum finis ſimplex non eſt ſed duplex. Quorundam enim eſt finis ipſa actio, uſuſque, ſicut viſus. Eſt nimirum uſus optabilior habitu: finis autem uſus. Nemo ſiquidem*

atem

Digitized by Google

dem velit viſum habere ad non ſpectandum, ſed conniĉtandum. Idem de auditu, cæteriſque dicendum. Proinde quorum uſus; & habitus eſt, ſemper melius, & optabilius eorum eſt uſus habitu. Vſus enim, & actio finis, cum ſit propter uſum ipſe habitus.

3 Poſt id ſi conſideraverit quiſpiam in cunctis ſcientiis, intuebitur non aliam eſſe conſiderationem in extruenda domo, quam in proba domo, ſed utrobique ſuppetere ædificatoriam, & cujus effector ædificator, ut cujus ſit virtus, ejuſdem ſit effectrix. Idem in aliis omnibus par eſt conjectare.

Præterea intuemur alia re nulla, quam anima nos vivere. In anima autem eſt virtus. Idem certe fatemur facere animam, animæque virtutem. Cæterum virtus in unoquoque cujus eſt virtus, idem facit, at anima etiam alia. Atqui anima vivimus. Ob animæ itaque virtutem benè vivemus. Cæterum benè vivere, & benè agere nihil aliud dicimus, quam felicem eſſe: ergo & feliciter agere, & felicitas in vivendo eſt. Verum benè vivere eſt in vivendo ex virtutibus: hec igitur eſt finis, & felicitas, & optimum. In uſu itaque ſit, neceſſe eſt, & actione felicitas. Nam quorum habitus uſuſque eſt, uſus, & actio finis; atqui animæ virtus eſt habitus, & actio, & uſus ipſius, eorum, quæ ſub electionem cadunt: ergo finis ipſius actio, uſuſque fuerit. Felicitas igitur in vivendo ex virtutibus ſit, neceſſe eſt. Quoniam igitur optimum bonum eſt felicitas, & hæc ipſa finis, actione vivendo ex virtutibus, felices fuerimus, optimumque bonum habuerimus.

1 PRopoſita diviſione bonorum, debemus explicare, quid ſit optimum, ſeu finis perfectus, & in quo conſiſtat. Supponimus ex omnium confeſſione optimũ, ac finem bonorum eſſe felicitatem. Quæritur igitur in quonam conſiſtat felicitas?

2 Dicendum primo: felicitas conſiſtit in benè agendo, ac benè vivendo. Probatur: nam cum duplex ſit finis, habitus nimirum, & actus, ſive uſus, actus, & uſus eſt melior, & expetibilior habitu; ſed felicitas eſt optima; ergo conſiſtit in actu, & uſu, non autem in habitu; ſed actus, & uſus potentiarum vitalium, & operativarum eſt benè vivere, & benè agere; ergo felicitas conſiſtit in benè agendo, & benè vivendo. Major, quod nimirum actus, & uſus ſit melior, & expetibilior habitu, probatur: nam quod eſt finis alterius, eſt melius illo; ſed actus, & uſus eſt finis habitus: potẽtia enim videndi eſt expetibilis unicè propter viſum, ideoque nemo vellet habere viſum ea lege, ut numquam videret: potentia audiendi eſt unicè expetibilis propter auditionem, ideoque nemo vellet habere auditum ea lege, ut numquam audiret; ergo &c.

3 Dicendum ſecundo: felicitas conſiſtit in vivendo ſecundum virtutem. Probatur: conſtat enim inductione, quod idem eſt opus habitus, ac ſubjecti, cujus eſt habitus, ex. gr. idem eſt opus ædificatoris, ac artis ædificatoriæ, quæ eſt in ædificatore, ſiquidem ædificator per ædificatoriam cõſtruit domum, & probam domum, idemq; dic de reliquis habitibus; ſed opus animæ eſt vivere in actu ſecundo, virtus autem eſt habitus animæ; ergo idem eſt opus animæ, ac virtutis, ideoque ſicut per animam vivimus, ſic per virtutem benè vivimus, ac proinde benè vivere eſt operari ſecundum virtutem; ſed felicitas conſiſtit in benè agendo, & benè operando; ergo felicitas conſiſtit in vivendo ſecundum virtutem, ſive in uſu virtutis, qui uſus eſt finis virtutis, & eſt melior virtute. Vt enim dictum eſt num. 2 uſus, & actus eſt melior habitu, & eſt finis habitus.

4 Cum igitur ſit felicitas bonum perfectum, ac finis, nos latere non oportet, id in ætate perfecta eſſe. Non enim in puero (quia nec puer dici felix poteſt) ſed viro: is namque perfectus.

5 Et ne quidem in tempore imperfectio, ſed perfectio. Perfectum fuerit utique tempus, quandiu homo vivere potuerit. Rectè namque à multis dicitur, felicem in longiſſimo vitæ tempore eſſe judicandum: ut opus ſit perfectum eſſe, & in tempore perfecto, & in homine. Quod autem ſit actio, hinc quiſpiam poterit intueri. In ſomnis namque, ut inter vivendum ſi quiſpiam dormiat, ejuſmodi nolim talem dicere eſſe felicem. Ipſi quidem extitit vivere, ſed eidem ex virtutibus, quod erat ex actione, vivere non exiſtit.

4 Dicendum tertio: felicitas requirit ætatem perfectam. Probatur: nam felicitas eſt finis perfectus; ergo eſt operatio per-

perfecta; ſed operatio perfecta convenit homini ſolum in ætate perfecta, qualis eſt ætas viri, non autem in ætate imperfecta, qualis eſt ætas pueri, ideoque puer non poteſt dici ſimpliciter felix; ergo &c.

5 Dicendum quarto: felicitas requirit etiam tempus vitæ perfectum, ac diuturnum. Probatur: nam nemo dicitur felix, qui per unam diem benè vivat; ergo requiritur, ut benè vivat tempore perfecto, quod tempus perfectum eſt ſpatium vitæ humanæ, ideoque vulgo dicitur, felicem non eſſe judicandum, niſi eum, qui longiſſimo vixerit tempore. Felicitas igitur conſiſtit in vita, & actione ſecundum virtutem, in ætate perfecta, & tempore perfecto, ac diuturno. Quod autem felicitas conſiſtat in actione, probatur etiam ex eo, quia nemo dixerit felicem eum, qui dormit per totam vitam; non ex alia ratione, niſi quia licet vivat in actu primo, non operatur ſecundum virtutem; ergo &c.

Oſtenditur in anima præter alias partes dari etiam partem altricem, atque in ejus actione non conſiſtere felicitatem. Caput V.

1 RVrſus quod mox dicendum, non admodum quæ diximus participare, & ne quidem ab ipſis longe abeſſe vidsbitur.

2 Quippe quod animæ portio quadam eſſe putetur, qua alimur, quam altricem appellamus. Iure profecto ita: ſiquidem lapides ali non poſſe intuemur. Et proinde non dubium, quin ſit ali animatorum, Quod ſi animatorum cauſa eſt anima, atque animæ talium partium nulla alendi fueris cauſa, quales ſunt rationalis, vel iraſcibilis, vel concupiſcibilis, ſed alia quadam præter has, & ei nullum magis peculiare poſſumus nomen, quam alentis accommmodare.

3 Dicat fortaſſis quiſpiam. Nunquid ex hac quoque parte animæ virtus eſt? Nam ſi fuerit, non dubium, quin etiam eadem agere opus ſit. Perfectæ ſiquidem virtutis actio felicitas eſt.

4 At nunquid ejus ſit, vel non ſit virtus, alia fuerit oratio. Quæ ſi fuerit, hujus non eſt actio. Nam in hujuſmodi parte impulſus eſſe non videtur, ſed igni videtur eſſe conſimilis, cui quicquid immerſeris, abſumet: at ſi non objeceris, ne quidem ad capiendum impellitur. Ita hæc habet pars animæ, ut ſi alimentum obiicias, alat, ſin minus, ne quidem ad alendum commoveatur, & perinde ne quidem actio, cujus non eſt commotio. Proinde hæc pars ad felicitatem capeſſendam nihil coadjuvat.

1 QVia oſtendimus felicitatem conſiſtere in actione vitali, non multum à propoſito argumento diſcedemus, ſi examinemus, utrum felicitas conſiſtat in actione partis altricis?

2 Præmittimus dari quamdam ſpecialem animæ partem, ſeu potentiam, qua alimur, quæ proinde vocari poteſt altrix. Probatur: nam illa pars, ſeu potentia eſt propria animæ, cujus operatio eſt propria animatorum, ſed ali vitaliter eſt operatio propria animatorum; ergo pars, ſeu potentia, qua animalia aluntur; eſt propria animæ; ſed animalia non aluntur ulla ex aliis potentiis, & partibus, quæ communiter aſſignantur, quæ parte, & potentiæ ſunt Rationalis, Iraſcibilis, & Concupiſcibilis; ergo aluntur aliqua parte, & potentia ſpeciali, quæ pars ab opere, & fine vocari poteſt altrix.

3 Poteſt quæri, utrum ſicut aliæ partes animæ perficiuntur per proprias virtutes, ſic etiam pars altrix habeat propriam virtutem? Videtur porro, quod ſi pars altrix habeat propriam virtututem, habeat etiam propriam actionem, adeoque felicitas, quæ eſt actio ſecundum virtutem perfeſtam, conſiſtat etiam in actione partis altricis.

4 Dicendum, quod ſeu pars altrix habeat propriam virtutem, ſeu non habeat, de quo hoc loco non eſt agendum, adhuc propriè per illam non agimus, adeoque felicitas, quæ conſiſtit in actione, qua propriè agimus, non ſpectat ad partem altricem. Probatur, quia per illas potentias propriè agimus, per quas propriè nos quodam

dam impetu monemus; ſed per partem altricem propriè nos non movemus impetu quodam; ergo &c. Probatur minor: nam potentia altrix, ſi dederis illi alimentum, alit, ſi non dederis, non alit; ergo propriè per potentiam altricem non nos movemus, neque agimus, adeoque felicitas, quæ conſiſtit in actione propriè dicta, non ſpectat ad potentiam altricem.

De duplici animæ parte, ac de diviſione virtutis in moralem, & intellectualem: & oſtenditur virtutem moralem corrumpi exceſſu, ac defectu, generari, ac conſervari actionibus mediis. Cap. VI.

1 *DEinceps igitur, quid ſit virtus, dicendum, quandoquidem ejus actio felicitas eſt. Vt paucis itaque abſoluam, virtus habitus eſt optimus. Verum non ſatis forte ſit ita ſimpliciter loqui, ſed evidentius fuerit definiendum.*

2 Primum igitur de anima, in qua exoritur, non quid ſit anima (alia ſiquidem ejus rei conſideratio) ſed ut quodammodo diſtribuatur, dicendum eſt.

*3 Anima nimirum, ut receptum eſt, in duas partes diſtribuitur, in eam, quæ rationem habet, & quæ rationis expers eſt. Ex ea parte, quæ habet rationem exoritur prudentia, ſolertia, ſapientia, ingenium, memoria, & id genus alia: at ex parte rationis experte, quæ virtutes appellantur, temperantia, fortitudo, juſtitia, & quævis alia, * 4 quas ex moribus ducimus eſſe laudabiles. Ex his namque conſequi laudem dicimur. At ab eis, quæ à ratione dimanant, nemo laudatur. Nec enim, quod ſapiens, nec quod prudens, nec prorſus ex hujuſmodi aliquo quiſpiam laudandus accedit. Neque porro rationis expers, quatenus ad ſe ſuggerendum idoneum eſt, ſuggeritque ei, quod obtinet rationem.*

6 QVia diximus felicitatem conſiſtere in operatione ſecundum virtutem, debemus agere de virtute: ac primo ut per brevem deſcriptionem explicemus, quid ſit virtus, dicimus virtutem eſſe optimum habitum. Sed quia hæc deſcriptio eſt valdè rudis, & imperfecta, ſiquidem non explicat ſubjectum, diviſionem, cauſas, extrema, genus, differentiam, contraria, & alia, quæ ſpectant ad virtutem, ideo debemus de his ſingillatim agere, ac primo de ſubjecto.

2 Subjectum virtutis eſt anima, ideoque debemus quædam circa animam præmittere, non quidem explicando, quid ſit anima, ſed ſolum proponendo in quas partes anima dividatur, ut ex diviſione animæ in ſuas partes, inferamus diviſionem virtutis in moralem, & intellectualem.

3 Anima dividi ſolet in duas partes, nimirum in rationalem, & in irrationalem. In utraque parte animæ dantur virtutes, adeoque virtus ex duplici parte animæ poteſt dividi in duo genera, nimirum in intellectuales, & morales. Virtutes intellectuales, quæ recipiuntur in parte rationali, ſunt ſolertia, ſapientia, ingenium, memoria, & aliæ hujuſmodi. Virtutes morales, quæ recipiuntur in parte irrationali, ſunt temperantia, juſtitia, fortitudo, aliæque, quæ ad mores ſpectant.

4 Virtutes intellectuales, ac morales differunt in hoc, quod homines ſunt laude digni propter virtutes morales, non autem propter intellectuales. Patet, nam laudamus homines, quia ſunt juſti, fortes, ac temperantes, non autem quia ſunt ſapientes, ac prudentes; ergo &c. Pars porro rationis expers, licet non omnino ſubdatur, & obediat parti rationem habenti, tamen in aliquibus ſubditur, & morem gerit,

5 Eſt nempe moralis virtus, quæ ab exceſſu defectuque, corrumpitur. Quod autem tam defectus, quam exceſſus corrumpat, ex eis eſt videre, quæ ad mores pertinent. (Vtendum ſanè in rebus incertis teſtimoniis certis eſt.) Confeſtim namque exercitiis hoc viderit quiſpiam, quæ ſi excedant, robur affligunt, ſin deficiant, eodem modo habent. Idem in potu, ciboque evenit. Affluentibus enim ſanitas abſumitur: idem fit, & ſubductis: quæ ſi moderata fuerint, corporis firmitudinem cuſtodiunt, atque ſanitatem. His conſimile evenit

in

Digitized by Google

in temperantia, & fortitudine, reliquiſque virtutibus. Nam ſi quempiam eo uſque feceris intrepidum, ut ne quidem Deos metuat, jam non fortis, ſed demens fuerit: ſin cuncta formidantem, meticuloſus. Fortis ergo erit, qui neque omnia metuet, neque nihil. Hæc igitur tam augent, quam labefaciunt virtutem. Nimii namque metus, & omnes labefaciunt, itidem, qui de re nulla metu commoventur: atqui circa metus eſt fortitudo: mediocriter itaque metus fortitudinem locupletat. Ab eiſdem igitur tam amplificatur, quam labefactatur fortitudo. Ex metu namque ita afficiuntur. Idem de cæteris dicendum virtutibus.

5 Sequitur ut agamus de virtute morali, atque ut explicemus à qua cauſa corrumpatur, generetur, & conſervetur virtus moralis. Dicendum virtutem moralem corrumpi per exceſſus, ac defectus, generari autem, & conſervari per actiones medias inter exceſſus, ac defectus. Probatur exemplis deſumptis ex iis, quæ videmus, adeoque ſunt notiora. Robur, & ſanitas, quæ ſunt virtutes corporis, corrumpuntur exceſſibus, ac defectibus, conſervantur actionibus moderatis. Robur enim, & ſanitas corrumpuntur tum nimio labore, & exercitio, tum minori labore, & exercitio. Similiter ſanitas corrumpitur tum nimio cibo, & potu, tum pauco cibo, & potu. Proportionaliter fortitudo, temperantia, aliæque virtutes corrumpuntur tum exceſſibus, tum defectibus, generantur actionibus mediocribus. Ex. gr. qui cuncta fugit, & formidat, neque audet quidquam aggredi, evadit timidus: qui nihil timet, & fugit, ſed omnia aggreditur, evadit audax; ſed fortitudo corrumpitur tum per audaciam, tum per timiditatem; ergo fortitudo corrumpitur tum exceſſibus, tum defectibus, generatur actionibus mediis: idem dic de aliis; ergo virtutes morales corrumpuntur exceſſibus, ac defectibus, generantur, & conſervantur actionibus mediis.

Oſtenditur virtutem moralem verſari circa voluptates, & dolores, & non eſſe inditam à natura, ſed acquiri aſſuetudine. Caput VII.

1 RVrſus, non his modo virtutem quiſpiam definierit, ſed etiam ægritudine, & voluptate. Nam voluptate allecti, improba factitamus: ægritudini autem ſuccumbentes, ab honeſtis deficimus. Alioqui non eſt virtutem, & vitium admittere citra ægritudinem, & voluptatem. Inter voluptates igitur, & ægritudines virtus collocatur.

2 Virtus porro moralis hinc cognomen habet, ſi modo velimus ex literis veritatem excutere. Dicendum erit morem à mora habuiſſe cognomen, brevis in longam litera facta mutatione: moralis ſiquidem appellatur, quod ex mora aſſueſcat. Idque certum, quod virtus nulla, quæ ex parte oriatur irrationali, ex natura naſcatur. Si quidem eorum, quæ natura fiunt, nihil eſt, quod aſſuetudine aliud evadat, velut lapis, graviaque prorſus omnia, quæ ferendi deorſum vim agnatam habent, ſi à quovis ſurſum verſus ſæpius jactari aſſueſcant, numquam tamen ſurſum attollentur, ſed ſemper deorſum cadent. Idem de cæteris eſt intelligendum.

1 SIcut virtus eſt media inter exceſſus, ac defectus, ſic verſatur circa voluptates, & dolores, ideoque poteſt etiam deſcribi in ordine ad voluptates, & dolores. Quod virtus verſetur circa voluptates, & dolores, probatur. Virtus enim moralis cum debeat facere hominem bonum, ac bene operantem, debet præcipuè verſari circa ea, propter quæ homines malè operantur, & omittunt actiones honeſtas; ſed homines malè operantur propter voluptatem, omittunt autem actiones honeſtas propter triſtitiam, quæ ex ipſis conſequitur; ergo &c.

2 Virtutes morales acquiruntur conſuetudine, vt patet etiam ex ipſa nominis Etymologia. Græcè enim dicitur ἠθικὴ ab ἔθος, quod ſignificat aſſuetudinem, latinè verò dicitur moralis à more; mos autem ſigni-

ſignificat aſſuetudinem, ideoque dicuntur vivere more patriæ, qui viuunt ſecundum conſuetudinem patriæ. Ex eo, quod virtutes morales acquirantur conſuetudine, ſequitur, quod non ſint nobis inditæ à natura. Probatur primo, quia ſi temperantia ex. gr. fortitudo &c. eſſent inclinationes naturales, & inditæ à natura, non poſſet quis aſſueſcere ad actus intemperantiæ, & timiditatis; ſed poteſt, ut patet experientia; ergo &c. Probatur major: quod enim per naturam eſt inclinatum ad aliquid, non poteſt aſſueſcere ad oppoſitum: ex. gr. quia lapis per naturam eſt inclinatus ad deſcendendum, etiam ſi millies proiiciatur ſurſum, non poteſt aſſueſcere ad aſcenſum, idemque dic de aliis; ergo cum poſſimus aſſueſcere ad vitia, virtutes non ſunt nobis naturales, neque ſunt contra naturam, ſed per naturam ſumus idonei ad acquirendas virtutes, acquirimus autem illas aſſueſcendo, & conſuetudine perficimus naturam.

Oſtenditur virtutem moralem eſſe habitum, per quem mediocriter nos habemus circa paſſiones.

Caput VIII.

1 *PRaeterea, qui velit quid ſit virtus dicere, ſcire expedit, quaenam demum in anima procreentur.*

2 *Sunt autem hac hujuſmodi, affectus, potentia, habitus. Et proinde non dubium quin horum quaedam ſit virtus.*

3 *Affectus igitur ſunt, ira, metus, odium, cupido, livor, miſeratio. Talia comitari conſueuerunt ægritudo, & voluptas. Potentia autem, quibus affici dicimur: nempe unde poſſumus excandeſcere, agreſcere, miſereſcere, & alia hujuſmodi. At habitus ſunt, unde erga hac habemus bene, vel male, ſicut ad excandeſcendum. Si namque ſupra modum iracundè, male in ira habemus: ſin in quibus expedit, prorſus ad iram non commouemur, ita quoque male in ira habemus. Mediocriter itaque habendo, ut neque ſupra modum commoueamur, neque prorſus ſimus incommobiles, tum ſi ita habeamus, recte affecti ſumus. In ſimilibus quoque aliis idem intelligendum.*

1 EXplicato ſubjecto, definitione, & cauſa virtutis, ſequitur, vt agamus de eſſentia, ac definitione virtutis moralis: & quia definitio conſtat ex genere, & differentia debemus inveſtigare genus, ac differentiam virtutis moralis.

2 Virtus moralis eſt in anima, & eſt principium diſponens ad operandum; ſed tria ita ſunt in anima, ut ſint principia diſponentia ad operandum, paſſiones nimirum, potentiæ, & habitus; ergo virtus moralis vel eſt in genere paſſionis, vel in genere potentiæ, vel in genere habitus. Vt decidamus, in quo ſit horum trium generum, debemus hæc tria genera aliqualiter declarare.

3 Paſſiones ſunt actus appetitus ſenſitivi, quos comitari ſolet voluptas, aut dolor: ex. gr. paſſiones ſunt ira, timor, cupiditas, invidia, miſeratio &c. Potentiæ ſunt, per quas poſſumus ſuſcipere dictas paſſiones, per quas nimirum poſſumus iraſci, dolere, miſereri &c. Habitus ſunt, per quos benè, vel malè nos habemus ad paſſiones: ex. gr. per quos benè, vel malè ſumus diſpoſiti ad iraſcendum. Si enim ſumus diſpoſiti ad nimis, vel parum iraſcendum, ſumus malè diſpoſiti; ſi ſumus diſpoſiti ad iraſcendum mediocriter, & prout oportet, ſumus benè diſpoſiti. Porro tum ſumus benè diſpoſiti ad paſſiones, cum ſumus circa illas mediocriter diſpoſiti; ex. gr. cum neque ſupra modum iraſcimur, aut cum non oportet, neque ſumus omni ira vacui, itaut neque iraſcamur cum oportet idemque dic de reliquis.

4 *Iracundum namque, & lene, in medio ira, & ad iram incommobilitatis poſitum eſt. Simile eſt in jactantia, & diſſimulatione. Plura namque, quam adſint, ſibi arrogare, jactantia eſt: minus verò diſſimulationes. Inter hac igitur medium eſt veritas. Idem in cæteris omnibus eſt intelligendum. Id enim proprium ipſius eſt habitus, ut benè, maleve erga hac habeat. Benè in ijs ha-*

bere fuerit neque excedere, neque deficere. Erga medium itaque iſtorum unde laudandi accedimus, habitus eſt, ſicut male erga exceſſum, & defectum. Quandoquidem igitur horum perturbationum virtus eſt medium: perturbationes autem ſunt ægritudines, & voluptates, aut non citra ægritudinem, vel voluptatem: virtus certe eſt circa ægritudines, vel voluptates: id quod hinc certum.

5 Sunt nimirum etiam affectus alij, vt videbitur cuipiam, in quibus non in exceſſu, & defectu aliquo eſt vitium: velut adulter. Nec enim magis eſt talis, qui ingenuas conſtuprarit. Cæterum & hoc, & ſi quid aliud hujuſmodi eſt, quod à voluptate comprehenditur, quæ per intemperantiam, vel etiam, quod in defectu, quodque in exceſſu ſub vituperationem cadit.

4 Ex dictis infertur virtutem eſſe habitum, quo mediocriter nos habemus circa paſſiones: ex. gr. virtus manſuetudinis eſt habitus, per quem mediocriter nos habemus circa iras, & eſt media inter vitium iracundiæ, & vitium nimiæ lenitatis: virtus veritatis eſt media inter jactantiam, & diſſimulationem. Per jactantiam enim nimium, per diſſimulationem parum nobis tribuimus: per virtutem tribuimus quod oportet. Idem dic de reliquis. Cum igitur per habitus benè, vel malè nos habeamus circa paſſiones, vitia ſunt habitus, per quos malè nos habemus, virtutes ſunt habitus, per quos benè nos habemus; ſed malè nos habemus, cum excedimus, aut deficimus, & tum ſumus vituperabiles; benè nos habemus, cum ſeruamus mediocritatem, & tum ſumus laudabiles; ergo vitia ſunt habitus, per quos excedimus, ac deficimus circa paſſiones, adeoque ſumus vituperabiles; virtutes ſunt habitus, per quos mediocriter nos habemus circa paſſiones, adeoque ſumus laudabiles; ſed paſſiones ſunt voluptates, & dolores, vel ſaltem non ſunt ſine voluptatibus, & doloribus; ergo virtus ſicut eſt mediocritas circa paſſiones, ſic eſt mediocritas circa voluptates, & dolores.

5 Advertit Ariſtoteles, quod ſicut dantur aliqua, in quibus vitium conſiſtit in ſolo exceſſu, ac defectu; in mediocritate autem conſiſtit virtus; ſic dantur quæ omnino ſunt vitioſa, itaut vitium non ſolum detur in exceſſu, ac defectu. Ex. gr. adulterium eſt totum vitioſum. Quomodolibet enim aliquis ſit adulter, ſeu multum, ſeu parum, ſeu mediocriter, ſemper eſt malus, & vituperabilis, ac non eſt magis adulter ex eo, quod conſtupraverit mulieres ingenuas. Similiter ſeu multum, ſeu parum, ſeu quomodocumque appetat quis voluptatem intemperantiæ, ſemper eſt malus, ac vituperabilis.

De oppoſitione virtutum, ac vitiorum, & de difficultate acquirendi virtutem. Caput IX.

1 DEinceps igitur fuerit ſanè dictis neceſſarium, quidnam demum medietati aduerſetur, exceſſuſne, an defectus? Nam quibuſdam mediocritatibus defectus opponitur, ut nonnullis exceſſus. Sicut fortitudini neutiquam exceſſus exiſtenti audacia, ſed quæ defectus eſt timiditas: temperantiæ verò intemperantia, & incommobilitas circa voluptates, non utique quæ defectus eſt incommobilitas opponitur, ſed intemperantia, quæ exceſſus eſt.

2 Sunt nimirum vtraque tam exceſſus, quam defectus medietate oppoſita, medietas ſiquidem exceſſu inferior, ſed defectu ſuperior. Ideò etiam prodigi, liberales, eſſe illiberales ajunt, contra illiberales, prodigos vocant. Audaces verò, & petulantes, fortes nominant timidos, ut timidi, fortes petulantes, & furibundos dicendos putant.

1 SEquitur, ut agamus de oppoſitione virtutis, quæ eſt medium, cum vitiis, quæ ſunt extrema. Quæritur igitur primo, utrum virtuti, quæ eſt medium, magis opponatur exceſſus, an defectus?

Dicendum, quod quibuſdam medietatibus, ſeu virtutibus magis opponitur exceſſus; quibuſdam magis opponitur defectus. Probatur, nam fortitudo eſt media inter timiditatem, & audaciam: tem-

temperantia eſt media inter intemperantiam,& ſtupiditatem; ſed fortitudini magis opponitur timiditas, quæ conſiſtit in defectu, quam audacia, quæ conſiſtit in exceſſu: temperantiæ è converſo magis opponitur intemperantia, quæ conſiſtit in exceſſu, quam ſtupiditas, quæ conſiſtit in defectu; ergo &c.

2 Quæritur ſecundo, utrum virtuti, ſeu medietati opponatur, tum exceſſus, tum defectus?

Reſpondetur affirmativè. Probatur: nam medium in quantum participat de utroque extremo, opponitur utrique extremo, ex. gr. æquale comparatum cum majori eſt minus, comparatum cum minori eſt majus, adeoque opponitur, tum majori, tum minori; ergo proportionaliter virtutes, quæ ſunt mediæ inter exceſſum, ac defectum, reſpectu exceſſus deficiunt, reſpectu defectus excedunt, ideoque opponuntur, tum exceſſui, tum defectui. Ideo prodigus dicit liberalem eſſe avarum, quia liberalis reſpectu prodigi deficit; & avarus dicit liberalem eſſe prodigum, quia liberalis reſpectu avari excedit: ex eademque ratione audax dicit fortem eſſe timidum, timidus dicit fortem eſſe audacem.

3 Duabus itaque de cauſis duxerimus medietati opponendum eſſe exceſſum, atque defectum. Quippe quod è re ipſa licet nobis conſiderare, utrum potius extremorum ad medium propius accedat: propinquior ne liberalitatis ſit prodigalitas, an avaritia longinquior certe fuerit avaritia. Atqui à medio quæ magis abſunt, magis oppoſita exiſtimantur. Ex re itaque ipſa defectum magis opponi apparet. Eſt etiam & aliter videre, ut ad quæ mentem magis pronam habemus, ea medio ſint magis contraria: velut ad intemperantiam nati ſumus proniores, quam ad decus capeſſendum. Quamobrem ſi additamentum potius ad ea fiat, ad quæ ſumus proniores, ad quæ fit additamentum, ea ſunt magis contraria: atqui proniores ad intemperantiam ſumus, quam ad decus capeſſendum: magis ergo exceſſus medietati contrarius: intemperantia ſiquidem intemperantia eſt exceſſus.

4 Quid demum ſit virtus, hinc nobis liceret intueri. Medietas ſiquidem affectuum quædam eſſe videtur. Proinde qui velis moribus comprobari, ei affectuum medietas eſt quavis conſtituenda. Et perinde probum eſſe operoſum, atque difficile eſt: quandoquidem in unoquoque medium capere operoſum eſt: velut circulum deſcribere cujuis obvium eſt: at in ipſo medium capere, arduum. Itidem, & excandeſcere quidem facile, nec non contrarium huic: at mediocriter habere, arduum. In totum autem in quavis perturbatione eſt videre, quod medium ambiat eſſe facile, medium verò, unde laudemur, arduum. Ideo etiam rarò probus.

3 Quæritur tertio, propter quas cauſas unum vitium extremum magis opponatur virtuti, quam aliud?

Reſpondetur id accidere poſſe propter duas cauſas. Prima cauſa fundata in ipſa natura rei eſt, quia quod eſt propinquius, & ſimilius virtuti, minus opponitur virtuti; ſed aliquando unum extremum eſt propinquius, & ſimilius virtuti, quam aliud; ergo &c. Probatur minor: nam prodigalitas, quæ peccat per exceſſum, propinquior eſt liberalitati, quam avaritia, quæ peccat per defectum; ergo non eſt mirum, quod avaritia magis opponatur liberalitati, quam prodigalitas. Secunda cauſa fundata in nobis ipſis, ac in noſtris inclinationibus eſt: illa vitia ſunt magis contraria virtuti, ad quæ naturaliter magis inclinamur, quæque proinde ſunt magis apta in nobis creſcere, niſi per virtutem reſiſtamus: & quia magis inclinamur ad proſequendas voluptates guſtus, & tactus plus quam oportet, quam ad eas proſequendas minus, quam oportet, ideo intemperantia, quæ peccat per exceſſum, eſt magis contraria temperantiæ, quam inſenſibilitas, quæ peccat per defectum.

4 Concluditur virtutem eſſe quamdam mediocritatem affectuum, ſive paſſionum. Hinc inferuntur duo. Infertur primo, quod qui vult evadere probus, & virtute præditus, debet quærere medium in actionibus, & affectibus. Secundo infertur difficilem eſſe virtutis acquiſitionem. Ratio eſt, quia difficile eſt invenire, atque attingere medium in actionibus, & affectibus; ſed ad

Z virtu-

Digitized by Google

virtutem acquirendam debemus invenire, & attingere medium in actionibus,& affectibus, ergo &c. Probatur major : in unaquaque enim re medium invenire,& ſumere eſt difficile : ex. gr. difficile eſt invenire, & ſumere medium, ſeu centrum circuli,& proprium eſt geometræ. Proportionaliter, iraſci, expendere pecuniam &c, facile eſt : at iraſci, & dare pecuniam cui oportet, quantum, & quomodo oportet, & cujus gratia oportet, eſt difficile, & hoc ipſum eſt medium, & rectum, quod eſt perrarum, & laudabile, atque honeſtum; ſed ad hoc tendit virtus; ergo virtus eſt difficilis, & quod eſt rectum, & probum, eſt etiam rarum.

Vtrum virtutes, & vitia ſint in noſtra poteſtate. Capute X.

1 *QVoniam de virtute dictum eſt, deinceps fuerit conſiderandum, poſſit ea adeſſe nobis, necne. Verum quemadmodum Socrates aixit, in nobis non eſt probos, vel malos eſſe, quandoquidem ſi quis roget quemvis, velisne juſtus eſſe, an injuſtus, nemo delegerit injuſtitiam. Itidem de fortitudine, & timiditate, reliquiſque virtutibus ſemper eodem modo. Inde non dubium, quin ſi mali ſint aliqui, non ſpontanei ſint mali, & perinde ne quidem probi.*

2 Hæc ratio nequiquam vera. Nam cur demum legiſlator mala facere non permittit, at honeſta, & proba jubet? Et in malis quidem mulctam infligit delinquentibus: in rebus autem honeſtis, niſi honeſta peregerint. Alioqui iniquum fuerit, ubi in nobis non ſit, hoc legum conditores facere. Cæterum, ut videtur, in nobis eſt probos, & improbos eſſe.

3 Item laudes, & vituperationes id quoque atteſtantur. Virtutem namque laus, vitium autem vituperatio conſequitur: atqui laus, & vituperatio non invitis attribuitur: manifeſtum igitur hoc modo in noſtro arbitrio eſſe bona, malaque facere. Collationem verò hujuſmodi proferebant, volentes demonſtrare ultroneum non eſſe. Quid namque eſt, inquiebant, quod ægrotantes ſqualidos nemo vituperat? At hoc minimè verum. Tales namque reprehendimus, cum ſuæ ægritudinis ipſos cauſam eſſe cognoverimus, quodque male habent corpus, utpote id voluntarium eſſe. Apparet nimirum, in vitio, & virtute eſſe voluntarium.

1 CVm egerimus de virtute, debemus examinare, utrum virtus ſit in noſtra poteſtate? Socrates docuit virtutes, ac vitia non eſſe in noſtra poteſtate, adeoque nec eſſe in noſtra poteſtate, ut ſimus boni, vel mali. Fundamentum Socratis fuit : ſi eſſet in noſtra poteſtate fieri bonos, vel malos, ſequeretur, quod ſponte eſſemus boni, vel mali; ſed nemo eſt ſponte bonus, vel malus; ergo &c. Probatur minor : ſi quis enim roget aliquem, an velit eſſe juſtus, vel injuſtus, procul dubio dicet ſe velle eſſe juſtum: ſi roget, an velit eſſe fortis, vel timidus, dicet ſe velle eſſe fortem, ac nemo eſt, qui velit eſſe injuſtus, vel timidus; ergo nemo vult eſſe malus, adeoque nemo eſt malus ſponte; ergo non eſt in noſtra poteſtate eſſe malos; ergo neque eſt in noſtra poteſtate eſſe bonos, ac proinde virtutes, ac vitia non ſunt in noſtra poteſtate.

2 Hæc opinio Socratis reiicitur multipliciter. Primo abſurdum eſt præcipere, & prohibere ea, quę non ſunt in noſtra poteſtate, ac punire quemquam propter ea, quæ non ſponte facit; ſed legiſlatores præcipiunt honeſta, & prohibent inhoneſta, & ſtatuunt pœnas iis, qui non fecerint honeſta, quæ præcipit, vel inhoneſta, quæ prohibet, perpetrarint; ergo in noſtra eſt poteſtate facere inhoneſta, & omittere honeſta, adeoque eſſe probos, vel improbos.

3 Secundo nemo eſt dignus laude, vel vituperatione propter ea, quæ facit non ſponte, ſed invitus; ſed laudamus eos, qui operantur ſecundum virtutem, vituperamus eos, qui operantur vitioſè; ergo &c. Hinc reiicitur exemplum, quo Socrates utebatur ad oſtendendum, quod eſſe malum, aut bonum, non eſt in noſtra poteſtate. Dicebat enim, quod ſicut non eſt in noſtra poteſtate eſſe deformes, vel ægrotos, ideoque nemo reprehenditur, quod ſit deformis, vel ægrotus; ſic non eſt in noſtra poteſtate eſſe bonos, vel malos. Sed contra, nam falſum eſt, quod nemo reprehendatur,

datur, quia ſit ægrotus, vel turpis. Si enim quis ſua culpa inciderit in turpitudinem, vel ægritudinem, reprehenditur, quia videlicet in ipſius poteſtate erat non ponere cauſam turpitudinis, & ægritudinis; ergo etiam eſt in noſtra poteſtate eſſe bonos, vel malos, ſiquidem in noſtra poteſtate eſt facere actiones, per quas evadamus boni, vel mali.

*4 Rurſus hinc etiam potuerit quiſpiam evidentius intueri, quod omnis natura ejus eſt eſſentia procreatrix, qualis ipſa eſt: veluti ſtirpes, & animalia. Nam utraque gignunt, 5 * ex principiiſque producunt: ut arbor ex ſemine. Id namque principium eſt.*

6 Quod porro principia conſequitur, ita habet. Vt enim habuerint principia, ita quæ de principiis ortum ducunt. Perſpicue autem licet hoc in Geometria magis intueri, ubi cum aliqua ſumpſeris principia, ut ea habuerint, ita etiam, quæ ipſa conſequuntur: velut ſi triangulum duobus rectis æquales habet angulos, quadratum quoque quatuor angulis rectis habeat, neceſſe eſt: & ſi triangulum ſecus, ita etiam & quadratum commutabitur. Ex altera parte enim ei reſpondet. Et ſi quadratum quatuor angulis rectis æquales non habuerit angulos, ne quidem triangulum duobus rectis habebit æquales.

7 Idem igitur, atque conſimiliter de homine quoque intelligendum. Nam cum ſit homo progenitricis eſſentiæ, ex principiis quibuſdam, atque actionibus, quibus efficit, homo progenerans eſt. Nam quid aliud? Neque enim inanimatum aliquòd efficere dicimus, neque etiam animatorum citra hominem quicquam. Manifeſtum igitur actionum hominem eſſe progenitorem.

4 Vt proponatur tertia ratio contrà opinionem Socratis, aliqua ſunt præmittenda. Præmittendum primo, quod tum animalia, tum plantæ habent ex ſua natura virtutem procreandi, ac generandi ſimile ſibi, eo pacto, quo pyrus generat pyrum, homo hominem, equus equum.

5 Præmittendum ſecundo, quod tum animalia, tum plantæ generant ſimile ſibi ex certis, ac determinatis principiis, puta ex ſeminibus: ex. gr. lactuca generat lactucam ex ſemine.

6 Præmittendum tertio, quod principia, & ea, quæ oriuntur ex principiis, ita invicem ordinantur, ut mutatis principiis, mutentur etiam ea, quæ oriuntur ex principiis, & mutatis iis, quæ oriuntur ex principiis, mutentur etiam principia. Explicatur exemplo geometrico. Hæc veritas, quod triangulum habeat tres angulos æquales duobus rectis, eſt principium hujus alterius veritatis, quod quadrangulum habeat quatuor angulos æquales quatuor rectis. Ideo ſi ſupponatur, quod triangulum non habeat tres angulos æquales duobus rectis, ſequitur, quod neque quadrangulum habeat quatuor angulos æquales quatuor rectis; & ſi ſupponatur, quod quadrangulum non habeat quatuor angulos æquales quatuor rectis, ſequitur, quod neque triangulum habeat tres angulos æquales duobus rectis, ut conſtat in geometria.

7 Præmittendum quarto, quod ex animalibus ſolus homo propriè agit, ita ut ipſe ſe moveat ad agendum, & ſit dominus ſuarum actionum, cum aliæ res, tum animatæ, tum inanimatæ propriè non agant. Porro ſicut homo eſt dominus quarumdam actionum, ita eſt dominus faciendi, vel non faciendi quaſdam res per tales actiones: ex. gr. eſt dominus ædificandi, vel non ædificandi.

8 Proinde quoniam actiones commutari intuemur, nec eadem unquam agimus, ſuntque actiones ex aliquibus progenitæ principiis, manifeſtum, quandoquidem actiones immutantur, etiam actionum immutari principia, à quibus ſunt, quemadmodum collatione oſtendimus geometrica. Atqui actionis tam bonæ, quam malæ principium eſt propoſitum, & voluntas, & quicquid ad rationem tendit. Non dubium igitur, quin hæc quoque commutentur. Sponte namque actiones immutamus, & proinde etiam principium, atque propoſitum. Nam hæc ſponte fit mutatio. Proinde non dubium, quin in nobis ſit, & probos, & malos eſſe.

9 Forte hic quiſpiam occurrerit. Quan'eo quidem ineſt juſtum, probumque eſſe, ero ſi voluero omnium probiſſimus. Id fieri nullo modo poteſt. Cur nam? Quoniam neu hoc in corpere

gignitur. Neque enim ſi quiſpiam voluerit corporis curam habere, omnium optimum habebit corpus. Nam opus eſt non curam modo intendere, verum etiam natura honeſtum, & bonum corpus eſſe. Melius certe habebit corpus, non tamen eſſet omnium optimum. Idem de anima intelligendum eſt. Neque enim juxta propoſitum ſuum erit omnium probiſſimus, niſi etiam natura extiterit. Melior quidem certe erit.

8 His præmiſſis, probatur hominem habere in ſua poteſtate, ut ſit bonus, vel malus. Homo eſt dominus ſuarum actionum, ac poteſt agere honeſta, vel inhoneſta, prout voluerit; ſed mutatis actionibus, mutantur etiam principia actionum; ergo homo poteſt etiam mutare principia actionum, ſed actionum principia ſunt conſilium, voluntas, electio, & alii actus rationis; ergo homo poteſt etiam mutare conſilium, voluntatem, electionem: ex. gr. poteſt voluntatem bonam mutare in malam, vel malam in bonam, adeoque poteſt fieri bonus, vel malus; ergo virtutes, & vitia ſunt in noſtra poteſtate &c.

9 Poteſt opponi: in mea poteſtate eſt, ut ſim bonus, vel malus; ergo ſi voluero, potero evadere omnium optimus, quod eſt abſurdum.

Reſpondeo nego conſequentiam. Sicut in mea poteſtate eſt, ut curam corporis gerendo, conſervem ſanitatem, & tamen non poſſum, ſtatim, ac volvero, habere ſanitatem perfectiſſimam, ſiquidem ad obtinendam perfectiſſimam ſanitatem, non ſufficit cura corporis, ſed requiritur naturale temperamentum, & plura alia, quæ non ſunt in noſtra poteſtate; ſic in mea poteſtate eſt, ut ſint probus, & tamen ad hoc, ut ſim omnium optimus, non ſufficit, ut velim, ſed requiruntur plura alia, quæ non ſunt in noſtra poteſtate. Hæc fuſius explicata ſunt lib. 3. Ethicorum cap. 5.

Vtrum ea, quæ fiunt ex concupiſcentia, ira, vel ex voluntate, fiant ſponte, & voluntariè? Caput XI.

1 *QVoniam igitur probum eſſe in nobis appareat, conſequens dictu neceſſarium videtur de ſpontaneo diſſerere, quidnam ſit ſpontaneum: ad virtutem namque capeſſendam dominantiſſimum eſt ſpontaneum.*

2 In totum verò dicendum eſt ſpontaneum, quod non coacti agimus. Verum de hoc magis adhuc perſpicue diſſerendum eſt. Nempe ad id, quod agimus, aliquis exurgit nobis appetitus. Atqui tres ſunt appetitus ſpecies, cupiditas, furor, voluntas. Primum igitur actionem, quæ à cupiditate oritur, ducimus conjectandam, ultraneane, an invita ſit.

3 Invita neutiquam eſſe videri debet. Cur ita & unde id? Nempe quod quæcunque inviti agimus, coacti faciamus neceſſe eſt. Atqui ubi ſubeſt agentibus aliqua neceſſitas, ægrimonia conſequitur. Verum ex cupiditate agentes voluptas comitatur. Proinde hoc pacto non erit ex cupiditate agere quippiam invito animo, ſed ultroneo.

4 Cæterum ratio eſt alia, quæ ab incontinentia huic adverſatur. Nemo enim, inquiunt, ſponte mala peragit, qui ſciat mala eſſe: verum qui incontinens eſt, ſcit ea eſſe improba. Agit tamen, ac ex cupiditate illectus agit: non ergo ſpontaneus: coactus ergo eſt.

5 Hinc porrò eadem nos oppugnabit oratio. Nam ſi ex cupiditate, non ex neceſſitate: cupiditatem enim voluptas comes conſequitur. Sed quæ ex voluptate, non poſſit dicere ex neceſſitate. Alioquin non dubium eſt, quin incontinens ſponte incontinentia agat, quandoquidem qui afficiunt injuria, ultro afficiunt injuria: atqui incontinentes injuſti ſunt, atque injuria afficiunt: incontinens ergo in incontinentiam ſponte delabitur.

1 OStendimus in noſtra eſſe poteſtate, ut vel honeſta agentes acquiramus virtutes, & evadamus probi, vel prava perpetrantes evadamus improbi. Iam quia ad actiones honeſtas maximè requiritur, ut fiant ſponte, ac voluntariè, debemus agere de ſpontaneo, ac voluntario, de quo fuſius actum eſt 3. Ethic. cap. 1.

2 Spontaneum eſt id, quod ſponte fit: illud

Digitized by Google

illud verò dicimus ſponte facere, quod facimus non coacti. Vt hæc magis explicemus, ſupponendum eſt, quod ea, quæ agimus, agimus aliquo appetitu impellente nos ad agendum. Porro tres diſtingui poſſunt appetitus: concupiſcentia, ira, voluntas. Eſt igitur examinandum, utrum ea, quæ fiunt ex concupiſcentia, ira, vel voluntate, fiant ſponte; ac primo quærimus, utrum quæ facimus ex concupiſcentia, faciamus ſponte, & voluntariè, an invitè, & involuntariè?

3 Ex una parte videtur, quod quæ facimus ex concupiſcentia, efficiamus non invitè, ſed ſpontè. Quæ enim facimus invitè, facimus coacti aliqua neceſſitate; ſed quæ facimus ex concupiſcentia, non facimus coacti ulla neceſſitate; ergo &c. Probatur minor: cum enim facimus aliquid coacti aliqua neceſſitate, ſequitur dolor; ſed cum facimus aliquid ex concupiſcentia, non ſequitur dolor, ſed voluptas; ergo &c.

4 Ex alia parte videtur, quod quæ facimus ex concupiſcentia, efficiamus non ſponte, ſed invitè. Nemo enim ſponte mala agit, ſi ſcit ea eſſe mala; ſed incontinens facit mala ſciens illa eſſe mala; ergo incontinens facit mala non ſponte; ſed incontinens facit mala ex concupiſcentia; ergo quæ fiunt ex concupiſcentia, fiunt non ſponte, ſed invitè.

5 Sed ſi dicatur, quod quæ fiunt ex concupiſcentia, fiunt non ſponte, ſed invitè, urget ratio allata. Nam quæ fiunt invitè, fiunt ex neceſſitate, quam comitatur dolor; ſed quæ fiunt ex concupiſcentia, non fiunt ex neceſſitate, ideoque fiunt ſine dolore, & cum voluptate; ergo &c. Confirmatur, nam qui afficiunt injuria, ſponte afficiunt injuria; ſed incontinentes ſolent alios afficere injuria, ut cum committunt adulteria &c; ergo ſponte alios afficiunt injuria; ſed alios afficiunt injuria ex concupiſcentia, ex. gr. adulteria committunt ex concupiſcentia; ergo &c.

Afferuntur alia ſpectantia ad eamdem quæſtionem. Caput XII.

1 *Verum enim verò, inquiunt, ratio adverſatur non eſſe ultroneum. Continens ſiquidem laudatur, quod ſponte quæ ex continentia ſunt agat: at laudatur in eis, quæ ſponte fiunt. Quod ſi ex cupiditate ultroneum eſt, quod cupiditati adverſatur, invitum erit: ſed continens contra cupiditatem inſurgit: continens ergo non ſpontaneus fuerit continens: verum hoc non videtur: non ergo extra id, quod ex cupiditate eſt, voluntarium.*

2 *Rurſus idem eſt in eis, quæ ex furore. Eadem namque huic, quæ de cupiditate diximus, rationes conveniunt, & perinde ambiguitatem faciunt. Ira ſiquidem eſt, quod ad incontinentem, continentemque pertinet.*

3 *Reſtat ſpecies reſidua appetituum (ut in diſtributione poſuimus) voluntas, ut an ſit ſpontanea, conjectemus. Atqui incontinentes, quatenus impelluntur, eatenus volunt. Agunt igitur incontinentes mala, volentes. Sponte nimirum nemo mala agit ubi ſciat eſſe mala: neque incontinens mala agit, volens mala agere: non ergo ſpontaneus. Ne quidem igitur voluntas eſt ſpontanea.*

4 *Hæc plane perimit oratio incontinentiam, & incontinentem. Nam ſi non ſpontaneus, ne quidem vituperabilis: at eſt vituperabilis incontinens: ſpontaneus ergo: voluntas igitur ſpontanea. Cum ſint itaque contrariæ quædam rationes magis perſpicuæ, de ſpontaneo diſſerendum eſt.*

1 Affertur præterea alia ratio ad oſtendendum, quod incontinentes agũt non ſponte, ſed inuitè, adeoque quod quæ fiunt ex concupiſcentia, fiunt non ſponte, ſed invitè. Nam ſi incontinens agens ex concupiſcentia, operatur ſponte, ſequitur, quod continens, dum operatur contra concupiſcentiam, operetur non ſponte; ſi enim quod fit ex concupiſcentia, fit ſponte, quod fit contra concupiſcentiam, fit non ſponte, ſed invitè; ſed abſurdum eſt, quod continens, dum operatur contra concupiſcentiam, operetur non ſponte, ſed invitè, ergo &c. Probatur minor: nemo enim eſt laudabilis propter ea, quæ facit non ſponte; ſed continens laudatur, quia operatur contra concupiſcentiam; ergo &c.

2 Secundo quæritur, utrum quæ fiunt ex ira, fiant ſponte? Eædem porro rationes dubitandi in utramque partem militãt tum de concupiſcentia, tum de ira, ſiquidem ſicut poſſumus eſſe continentes, vel incontinentes concupiſcentię,ſic poſſumus eſſe continentes, vel incontinentes iræ &c.

3 Tertio quæritur, utrum voluntas ſit nobis ſpontanea? Ratio dubitandi eſt,quia incontinentes à concupiſcentia impelluntur ad volendum facere turpia, quæ ſciunt eſſe turpia, & mala; ſed nemo ſponte vult facere mala, quæ ſcit eſſe mala; ergo incontinens non ſponte facit turpia,& mala, adeoque non ſponte, ſed invitè ſuſcipit voluntatem faciendi turpia, & inhoneſta.

4 Ex alia parte nemo debet laudari, vel vituperari propter ea, quæ facit non ſponte; ſed continens laudatur, quia operatur contra concupiſcentiam, incontinens vituperatur,quia operatur juxta concupiſcẽtiam; ergo tum continens, tum incontinens agit ſponte, ac ſponte ſuſcipit voluntatem agendi contra concupiſcentiam,vel juxta concupiſcentiam. Cùm igitur in quæſtionibus propoſitis ſint rationes dubitandi in utramque partem,debemus accuratius diſputare de ſpontaneo, ſeu voluntario: & quia ſpontaneo opponitur violentia, & neceſſitas; debemus etiam agere de violentia, ac de neceſſitate.

De violentia. Caput XIII.

1 Prius itaque de vi, & neceſſitate dicendum fuerit. Vis enim etiam in carentibus anima. Singulis namque inanimatis ſuus eſt locus attributus, igni quidem ſupra, terra autem infra. Eſt nimirum violari, ſurſum lapidem ferri, ignem verò deorſum. Eſt etiam animal violari, ut equum rectà via decurrentem, praeoccupatum vertere.

2 Quibuſcunque igitur exterior eſt cauſa, aliquid contra naturam, aut præterquam volunt faciendi, cogi dicemus facere, quæ faciunt. At quibus ipſis ineſt cauſa, hos nequaquam cogi dicimus. Neque incontinens negaverit ſe malum eſſe, verum à cupiditate agendi mala ſe coactum.

3 Violenti igitur hæc nobis erit definitio, quorum agendi cauſa, à qua coguntur, fuerit externa vis. Quorum autem interior, ac in ipſis cauſa eſt, nequaquam vis.

1 Pati violentiam convenit non ſolum hominibus,& animalibus, ſed etiam rebus inanimatis. Patet, Nam etiam res inanimatæ habent ſua loca naturalia, ad quæ naturaliter feruntur, eo pacto, quo ignis naturaliter fertur ſurſum, terra naturaliter fertur deorſum; ſed ignis poteſt violenter ferri deorſum, terra poteſt violenter ferri ſurſum; ergo ignis, ac terra, & reliqua corpora inanimata poſſunt pati violentiam. Poſſunt etiam pati violentiam animalia. Ex.gr. equus, qui recta currebat, poteſt violenter adigi ad flectendum curſum.

2 Sed explicandum eſt, quandonam entia tum animata, tum inanimata patiantur, vel non patiantur violentiam, Dicendum, quod cum à cauſa extrinſeca adiguntur ad faciendum aliquid contra naturam, appetitum, vel voluntatem, patiuntur violentiam, & coactionem; at cum cauſa agendi eſt in ipſis, tum non agunt violenter. Ex.gr. lapis ſurſum fertur violenter, quia movetur ſurſum à cauſa extrinſeca contra naturalem inclinationem gravitatis; at deorſum fertur non violenter, quia movetur deorſum à ſua intrinſeca gravitate. Hinc ſequitur, quod incontinens non poſſit negare ſe eſſe malum, dicendo ſe facere turpia violenter. Incontinens enim movetur ad agendum à ſua paſſione intrinſeca; ſed quæ moventur ad agendum ab intrinſeco, non agunt violenter; ergo &c.

3 Ex dictis colligitur definitio violenti. Violentum eſt, *quod procedit ab extrinſeca cauſa agente*, e converſo, quod procedit à cauſa intrinſeca, non poteſt eſſe violentum.

De

De neceſſario, ac de neceſſitate. Caput XIV,

1 *RVrſus de neceſſitate, neceſſarioque dicendum. Neceſſarium non omnino, neque in omni dicendum eſt, quomadmodum ſunt quæcunque cauſa voluptatis agimur. Nam ſi quiſpiam dicat ſe à voluptate coactum, quod amici mulierem vitiarit, fuerit alienum. Nec enim in omni neceſſarium eſt, ſed in extrinſecus advenientibus: ut ſi offendatur quiſpiam à rerum neceſſitate coactus majus aliud quippiam devitare. Hoc modo in agrum properare coactus ſum, niſi fœdatum velim agrum invenire. In hujuſmodi itaque eſt neceſſarium.*

1 SEquitur, ut agamus de neceſſario, ac de neceſſitate. Non poteſt dici, quod quæcumque agimus, ex neceſſitate agamus. Profectò enim quæ agimus gratia voluptatis, non agimus ex neceſſitate, adeoque ſi quis dicat ſe à voluptate coactum uxorem amici vitiaſſe, proculdubio eſt deridendus. Illud igitur eſt neceſſarium, cujus cauſa eſt extrinſeca. Ex. gr. neceſſario facit aliquid, qui illud facit, ut vitet majus malum ſibi ab extrinſeco inferendum puta neceſſario pergit in agrum, qui illud pergit, ut extingnat ignem, qui alioquin omnia corrumperet.

De ſpontaneo, & voluntario. Caput XV.

1 *AT quoniam in nullo eſt impulſu ſpontaneum, reliquum eſt, ut ſit ex animi ſententia. Invitum enim eſt, quod ex neceſſitate, utque efficitur: & tertio loco, quod non ſit ex animi ſententia, quod plano ex his, quæ fiunt, certum eſt. Nam cum quis aliquem cæciderit, occideritve, aut ejuſmodi aliquid effecerit, horum nihil prævidens, eum dicimus invitum feciſſe: quippe quod ultroneum in animadvertendo eſſe facilè deprehendatur. Velut olim mulierem ajunt quandam poculum exhibuiſſe cuidam amatorium, de in eo poculo hominem mortuum concidiſſe, eam verò mulierem in Areopagum perfugiſſe. Quam præſentem non alia de cauſa liberarunt, quam quod non id prævidens effeciſſet. Amoris ſiquidem cupiditate obcæcata, in eo fuerat hallucinata, & perinde neutiquam ſpontanea ejus poculi amatorij viſa fuerat exhibitio, quandoquidem non ea mente dederat, ut perderet hominem. Inde igitur in id, quod ex animi ſententia fit, cadit voluntarium.*

1 EXplicavimus, quid ſit violentum, ac neceſſarium: facilè jam poſſumus explicare, quid ſit ſpontaneum, ac voluntarium. Dicendum, quod ſpontaneum, ſeu voluntarium eſt, *quod fit ab intrinſeco, & ex cognitione*. Duæ igitur conditiones requiruntur ad ſpontaneum. Prima eſt, ut fiat ab intrinſeco: & quia quæ fiunt ex violentia, vel ex neceſſitate, fiunt non ab intrinſeco, ſed ab extrinſeco, ideo quæ fiunt ex violentia, vel ex neceſſitate, non fiunt ſpontaneè, ſed invitè: Secunda conditio eſt, ut fiat ex cognitione. Patet. Nam quæ fiunt non ex cognitione, cenſentur non fieri ſpontaneè, neque voluntariè; ergo &c. Probatur antecedens: ſi enim quis alterum percuſſerit, vel occiderit, id non advertens, non ſponte percutit, vel occidit; ergo &c. Confirmatur: mulier enim quædam cum dediſſet cuidam poculum amatorium, quo hauſto, ille confeſtim periit, abſoluta fuit in Areopago, non ex alia ratione, niſi quia dederat ignorans id habere vim perimendi, adeoque judicata eſt non ſponte peremiſſe; ergo quod fit ex ignorantia, non fit ſpontaneè, neque voluntariè, adeoque ad ſpontaneum, ſeu voluntarium requiritur, ut fiat ex cognitione.

De electione, & conſultatione. Caput XVI.

1 *REliquum præterea eſt, ut propoſitum, delectumque conſideremus, ſitne appetitus, nec ne.*

2 Appetitus namque in cæteris quoque gignitur animalibus: propoſitum verò non: ſiquidem cum ratione propoſitum eſt: at ratio nulli alij deputatur animali; non igitur fuerit appetitus.

3 Verum nunquid voluntas? An ne id quidem? Voluntas namque eorum etiam eſt, quæ fieri non

 poſſunt:

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

poſſunt: velut volumus quidem eſſe immortales, at id nobis non proponimus, deligimuſque. Rurſus propoſitum finis non eſt, ſed ad finem: ſicut nemo proponit ſaneſcére, ſed quæ ad ſanitatem tendunt, proponimus, deambulando, curſitando. At fines volumus. Bene enim valere volumus. Hinc certum eſt non idem eſſe voluntatem, & propoſitum. Verum ita habere, videtur propoſitum, ut ejus eſt appellatio: ut hoc pro illo ponimus, atque deligimus, ſicut optimum pro deteriore, quod in noſtra ſit optione, & perinde deligi ſuum eſſe videatur.

4 Quod ſi horum nihil eſt propoſitum, numquid, quod ex animi ſententia, id in propoſito eſt? An ne id quidem? Multa enim intelligimus, & opinamur ex animi ſententia. Numquid igitur, quæ intelligimus, ea etiam proponimus? An non? Sępe ſiquidem intelligimus de Indis, at nequaquam proponimus, atque deligimus: non ergo mentis ſententia propoſitum.

1 EX eadem ratione, ex qua agendum fuit de ſpontaneo, ſeu voluntario, agendum eſt etiam de electione. Ideo enim agendum fuit de ſpontaneo, & voluntario, quia virtus eſt principium actionum voluntariarum; ſed virtus eſt etiam principium electionis; cum ſit habitus electiuus; ergo agendum eſt etiam de electione, explicando quid ſit electio, de qua fuſius actum eſt 3. Ethic. cap. 2.

2 Primo poſſet aliquis exiſtimare, quod electio ſit idem cum appetitu. Sed contra, quia appetitus eſt communis etiam brutis animalibus, & poteſt eſſe ſine ratione; ſed electio eſt hominis propria, ac non poteſt convenire brutis, neque poteſt haberi ſine ratione; ergo appetitus, & electio non ſunt idem.

3 Secundo poſſet dici, quod electio ſit idem, ac voluntas. Sed contra primo: voluntas poteſt etiam verſari circa impoſſibilia, ex. gr. poteſt quis velle immortalitatē, licet hominis impoſſibilis ſit immortalitas; ſed impoſſibilia nemo eligit; ergo &c. Secundo voluntas videtur præcipuè velle ipſum finem; ſed electio non eſt finis, ſed mediorum: ex. gr. volumus eſſe ſani, & ad conſequendam ſanitatem eligimus media, puta curſum, ambulationem &c: at nemo eligit eſſe ſanus; ergo electio non eſt idem, ac voluntas, ſed electio, ut ipſum nomen ſonat, eſt actus, quo eligimus melius præ deteriore: hoc enim propriè eſt eligere.

4 Tertio poſſet dici, quod quadoquidem electio neque eſt idem cum voluntate, neque eſt idem cum appetitu, ſit idem cum cogitatione, ſive opinione. Sed contra, nam multa cogitamus, ac opinamur, quæ non eligimus: ex. gr. cogitamus multa de Indis, plura circa illos opinantes, & tamen nihil circa Indos eligimus; ergo eligere non eſt idem, ac opinari, & cogitare, ac proinde electio non eſt idem, ac exiſtimatio, ſive opinio.

5 Quoniam igitur horum nihil eſt propoſitum, ſuntque hæc animæ inſita, aliquorum convenientium, coeuntiumque propoſitum eſſe neceſſe eſt. Quoniam igitur eſt, quemadmodum paulo ante memoravimus, bonorum ad finem tendentium delectus, atque propoſitum, non utique finis, ac eſt eorum, quæ in noſtra poteſtate ſunt, & eorum, quæ nobis diverſam ingenerant ratiocinationem, hocne, an hoc deligendum, non dubium, quin prius opus ſit ea ipſa intelligere, & in conſilium vocare: cumque nobis intelligentibus, quod præſtare videatur, tum ad agendum aliquis inſurgat impulſus, id agendo, ex propoſito agere dicimur:

6 Quod ſi propoſitum appetitus quidam eſt in conſilium deveniens cum animi ſententia, non eſt ſpontaneum, quod deligibile. Sponte enim agimus multa, antequam intelligamus, atque conſultemus, ſicut ſedendo, exurgendo, & id genus alia faciendo, ſponte quidem, ſed citra intelligentiam. Non ergo ſpontaneum deligibile, ſed deligibile ſpontaneum. Si quid enim agere conſultantes propoſuerimus, ſponte agimus.

7 Exiſtunt verò ex conditoribus legum nonnulli, qui ſpontaneum, & ex propoſito definiant, planeque diſtinguant, minuſque ſpontaneis, quam à propoſito agentibus mulctas infligant.

8 Eſt igitur propoſitum in eis, quæ ſub actionem cadunt, & eis ipſis, in quibus noſtrum ſit agere, & non agere, & ita, vel non ita, & in quibus propter quid eſt agere.

5 Cum oſtenderimus, quod electio neque eſt idem cum appetitu, neque eſt idem cum opinione, ſequitur, ut expli-

plicemus, quid ſit. Primo igitur electio videtur includere duos actus; alterum voluntatis alterum rationis. Secundo electio, ut dictum eſt num. 3. videtur eſſe mediorum, quæ conducunt ad finem, non autem ipſius finis. Tertio electio videtur eſſe eorum, quæ ſunt in noſtra poteſtate. Ut enim dictum eſt num. 3. impoſſibilia poſſumus quidem appetere, & velle, ſed non poſſumus eligere. Quarto electio eſt eorum, de quibus dubitatur, utrum hoc, vel illud ſit eligendum? Et quia cum eſt dubium, utrum hoc, vel illud ſit eligendum, conſultamus, & poſtquam ſtatuerimus, quid ſit melius, in illud ferimur, atque ipſum eligimus, ideo electio eſt de conſultabilibus, ac ſit, præmiſſa conſultatione, adeoque electio videtur eſſe appetitus conſequens conſultationem.

6 Quinto ex his infertur, voluntarium non eſſe idem, ac eligibile, ſed latius patere, quam eligibile. Probatur: ſi enim voluntarium eſſet idem, ac eligibile, ſponte, ac voluntariè agere, eſſet idem, ac eligere; ſed ſponte, & voluntarie agimus, abſque eo, quod illa eligamus; ergo &c. Probatur minor: nam cum ſedemus, ſurgimus, fricamus barbam &c. ſponte, & voluntariè hæc agimus, & tamen hæc non eligimus, ſiquidem non agimus ſuppoſita conſultatione, prout requiritur ad electionem. Licet igitur omnia, quæ facimus ex electione, faciamus ſponte, & voluntariè, tamen non omnia, quæ facimus ſponte, & voluntariè, facimus ex electione adeoque ſpontaneum, & voluntarium latius patet, quam eligibile, & eſt genus eligibilis.

7 Confirmatur: nam etiam quidam legumlatores diſtinguunt id, quod fit ſponte, & voluntariè, ab eo, quod fit ex electione, ac deliberatione, ideoque delicta, quæ non ſolum fiunt ſponte, ſed etiam fiunt ex electione, ac deliberatione, puniunt majoribus pœnis, quam delicta, quæ fiunt ſponte, ſed non ex electione, ac deliberatione; ergo &c.

8 Sexto concludi poteſt, quod electio verſatur circa agibilia, quæ ita ſunt in noſtra poteſtate, ut poſſimus agere, vel non agere, & hoc modo, vel illo, & in quibus poteſt per conſultationem inveniri cauſa, propter quam ſit agendum, vel non agendum.

9 Verum propter quod ſimplex non eſt. In Geometria ſiquidem, cum quis dixerit quadratum quatuor rectis aquales habere, & percunctatur propter quid, occurrit, quia etiam triangulum duobus rectis aquales habet. In his igitur ex definitio principio ſibi propter quid aſſumpſerunt. Ac in eis, quæ ſub actionem cadunt, in quibus eſt propoſitum, non ita. Nullum ſiquidem ponitur definitum. Sed ſi quis exquirat, cur hoc feciſti? Quoniam non erat aliter, ut facerem: vel quoniam ita melius ex ipſis evenientibus (qualiacunque apparuerint eſſe meliora) delectus ſumitur, & ob ea ipſa. Quamobrem etiam in hujuſmodi eſt conſilium capere, ut expediat,

10 At in ſcientiis nequaquam. Nemo ſiquidem quemadmodum ſcribere opus ſit nomen Archicles, init conſilium, quia quo pacto ſcribendum nomen Archiclis, eſt jam definitum. Mendum igitur, non intelligentia gignitur, ſed in ſcribendi actione poſitum, in quibus certe non eſt intelligentia error, ne de eis quidem initur conſilium. Sed in quibus jam, ut expedit optimum eſt, inde mendum procreatur. Atqui in eis, quæ ſub actionem cadunt, optimum eſt & in quibus duplex mendum. Delinquimus igitur eam in eis, quæ ſub actionem cadunt, quam ex virtutibus. Pariter enim virtutem conjectantes, per aguata nobis itinera hallucinamur. Eſt ſiquidem in defectu exceſſuque hallucinantis. In horum utrumlibet deferimur voluptate, & agrimonia: quandoquidem ex voluptate in mala delabimur, ut ex agrimonia, honeſta fugitamus.

9 Septimo debet adverti, quod cauſa, ſeu *propter quid* nō in omnibus aſſignatur ſimiliter, ſed aliter aſſignatur in ſpeculabilibus, puta in geometricis, aliter in practicis, atque agibilibus. Explicatur. In geometria aſſignatur cauſa omnino definita, ac neceſſaria. Ex. gr. ſi quæratur, cur quadrangulum habeat quatuor angulos æquales quatuor rectis? reſpondetur rationem

nem eſſe, quia triangulum habet tres angulos æquales duobus rectis; hæc autem cauſa eſt omnino definita, ac neceſſaria, ſiquidem eſt omnino neceſſarium, ut triangulum habeat tres angulos æquales duobus rectis, & ex hoc neceſſario ſequitur, quod quadrangulum habeat quatuor angulos æquales quatuor rectis. E converſo in practicis, ſive agibilibus, circa quæ verſatur electio, non aſſignantur cauſæ definitæ, ac neceſſariæ, ſed modo aſſignatur una cauſa, modo alia, ac tales cauſæ non ſunt omnino neceſſariæ. Ex. gr. ſi quæratur *quare hoc feciſti?* Aliquando reſpondetur: *Hoc feci, quia non potui aliter facere;* aliquando dicitur, *Hoc feci, quia erat melius*: ex pluribus enim, quæ cadunt in electionem, prudenter eligitur id, quod videtur melius.

10. Octavo debet etiam adverti, quod non ſolemus conſultare de operibus ſcientiarum certiſſimarum, quæ habent certos, & determinatos modos operandi, ſed ſolum conſultamus de agibilibus, quæ poſſunt diverſo modo fieri, & de quibus non eſt certum, quod ſit faciendum. Ex. gr. nemo conſultat, quo pacto ſcribendum ſit hoc nomen *Archicles*, quia id eſt certum, ac definitum. At medicus conſultat, quo pacto curet ægrotum, quia id non eſt omnino definitum, ac certum. Ex hoc autem ſequitur, quod non conſultamus de iis, quorum judicium ſecundum artem eſt ita certum, ut non poſſit errare. Ex. gr. quia judicium de modo, quo ſcribi debet nomen, *Archicles*, eſt ita certum, ut non poſſit errari in tali judicio, ſed ſolum poſſit errari in actione, ſive executione ſcribendi, ideo non conſultamus, quo pacto ſit ſcribendum nomen *Archicles*. De iis igitur conſultamus, quorum judicium eſt incertum, ideoque ſubjectum errori, adeoque poteſt in iis dupliciter peccari, nimirum tum in judicio, tum in actione executiva. Quia verò non ſolum poſſumus errare, & allucinari in judicio de agendis per artes non omnino certas, puta de agendis per medicinam, ſed etiam in judicio de agendis per virtutes morales, ideo conſultamus etiam agendis per virtutes morales. Ratio, cur poſſimus errare in judicio de agendis per virtutes, eſt, quia virtutes ſunt mediocritates inter exceſſus, ac defectus; ſed circa exceſſus, ac defectus maximè poſſumus hallucinari, declinantes ad alterum extremum præſertim propter voluptatem, quæ eſt cauſa, ut faciamus mala, & omittamus bona; ergo &c.

Solvitur quædam objectio, & explicatur differentia inter judicium intellectus, & judicium ſenſus. Caput XVII.

1 *Rurſum autem eſt, non quemadmodum ſenſus, animi ſententia: velut viſu non poterit quicquam aliud, quam videre, non auditu aliud quam audire: itidem neque conſultamus, numquid audiendum auditu, an videndum: at animi ſententia non hujuſmedi, ſed id, & alia poteſt efficere. Ob hoc ibi jam exiſtit conſultari. Eſt igitur in bonorum delectu, non in fine delectum. Huic certe omnes aſtipulantur ſententia, ut ſanitatem eſſe bonum, verum, quæ ad finem ſunt, velut expediatne ſanitate hoc comeſſe, an non. Facit igitur plurimum in his ad hallucinandum voluptas, & ægrimonia. Hanc ſiquidem amplectimur, illam non verò fugimus.*

1 Poſſet obiici. Non conſultamus, utrum videamus, vel audiamus hoc, vel illud; ergo neque conſultare debemus utrum judicemus, atque exiſtimemus hoc, vel illud. Reſpondet Ariſtoteles intellectum inferendo judicio de rebus incertis non ſe habere ſicut ſenſum in ſentiendo. Senſus enim, propoſito objecto, eſt omnino determinatus ad ſuum actum. Ex. gr. viſus, propoſito viſibili, eſt omnino determinatus ad videndum; auditus, propoſito audibili, eſt omnino determinatus ad audiendum; ergo non conſultamus

mus de videndo, audiendo &c. At intellectus, propoſitis objectis incertis, poteſt judicare hoc, vel illud; ergo neceſſaria eſt conſultatio, ut judicium feramus, & in hoc judicio ferendo poſſumus errare. Porro ſolemus errare, & peccare, non in judicio, & electione finis, ſed in judicio, & electione mediorum. Ex. gr. non erramus in judicando, quod ſanitas ſit bona, neque in intentione ſanitatis: omnes enim conveniunt in judicando, quod ſanitas eſt bona, & in ſanitatis intentione: ſed erramus in judicando, utrum ad ſanitatem ſit comedendum hoc, vel illud, & in eligenda comeſtione hujus, vel illius cibi. Magnam verò vim habent ad pervertendum judicium rationis voluptas, quam omnes appetimus, & dolor, quem omnes fugimus.

Vtrum virtus principaliter verſetur circa finem, an circa ea, quæ conducunt ad finem? Caput XVIII.

1 *QVoniam igitur diſtribuimus, in quo, & quomodo ſit delictum, reliquum eſt, ut intueamur, cujuſnam rei ſit virtus conjectrix, finiſne, an ad finem? velut honeſtine, an ad honeſtum.*

2 Quo pacto ſcientia, utrum ædificatoria ſcientia finis, ſpecioſi proponendi, an quæ ad finem ſpectandi. Nam ſi hoc, ſpecioſe proponetur, ſicut pulchrum domum efficere. Atque ad hoc, non alius quiſpiam inveniet, neque exhibebit, quam ædificator: itidem in aliis quoque omnibus ſcientiis.

3 Eodem modo igitur in virtute habere videbitur, ut ad finem potius ipſius tendat conſideratio. Recte nimirum propoſuerit, quæ ad finem ſunt, & ex quibus finis conſtet, nec quiſpiam alius exhibebit, inveniétque, quæ ad finem expediant. Jureque hoc virtus propoſuerit, quibus in rebus optimi principium eſt unumquodque, quod efficiat, & proponat. Nihil igitur virtute melius eſt, quandoquidem hujus cauſa etiam ſunt alia, atque ad ipſam principium eſt. Hujus cauſa magis ſunt, quæ ad hæc. At finis principio alicui aſſimulatur, & ejus cauſa eſt unumquodque. Verum id erit modo aliquo. Perinde certum, ut etiam in virtute, quandoquidem cauſa eſt optima, ipſam magis finis eſſe conjectricem, quam eorum, quæ ad finem ſunt. Atqui virtutis finis eſt honeſtum. Honeſti ergo magis conjectrix eſt virtus, quam ex quibus conſtet. Sunt nempè hæc ipſius. At in univerſum videri poteſt alienum. Quandoquidem in pictura, ſi quiſpiam fortaſſis egregius fuerit imitator, non tamen laudandus accedet, niſi optimam imitandi habuerit intentionem. Virtutis demum id omnino eſt, ſibi honeſtum proponere.

4 Dixerit quiſpiam, cur ita? Num actionem meliorem eſſe diximus, quam virtutem ipſam? At nunc, non ex quo actio eſt, id virtuti ut pote honeſtius attribuimus, ſed in quo non eſt actio. Ita. Atqui nunc hoc dicimus, habitu actionem eſſe meliorem. Alii namque probum inſpicientes, actione dijudicant, quod non poſſint cujuslibet quomodo habeat judicare propoſitum. Nam ſi foret ſingulorum noſſe ſententiam, qualis erga honeſtatem eſſet, etiam citra actionem probus eſſe videri potuerat. Denique quoniam affectuum quaſdam recenſuimus medietates, circa quos affectus verſentur, hinc nobis dicendum eſt.

1 EXplicavimus, circa quæ, & quomodo peccetur, ac diximus peccari, non circa finem, ſed circa media, ac peccari per exceſſum, atque defectum. Sequitur, ut examinemus, circa quæ verſetur virtus, circa finem, an circa media; & ſi verſatur tum circa finem, tum circa media, utrum principalius verſetur circa finem, qui eſt ipſum honeſtum, an circa media, quæ conducunt ad honeſtatem?

2 Dicendum primo: virtus verſatur, tum circa finem, tum circa media. Probatur, nam ſicut artes, ac ſcientiæ practicæ habent pro fine bona particularia, ex. gr. ædificatoria habet pro fine pulchram domum, ſic virtus habet pro fine ipſum honeſtum, ac bonum ſimpliciter; ſed artes verſantur, tum circa finem, tum circa media; ergo &c. Probatur minor: ædificatoria enim ſibi proponit pulchram domum, eamque deſcribit, ac circa media, per quæ conſtruatur pulchra domus non alia facultas verſatur, quam ædificatoria: idemque dic de aliis artibus, ac ſcientiis practicis; ergo etiam virtus verſatur, tum circa finem, qui debet eſſe rectus, tum circa media, quæ conducunt ad finem, & circa ea, ex quibus finis conſtat.

3 Dicendum ſecundo: virtus principalius

Digitized by Google

palius verſatur circa finem, quam circa ea, quæ ſu nt ad finem. Probatur, nam virtus princip alius verſatur circa id, quod expetit grat ia ſui, & cujus gratia expetit cætera, qua m circa ea, quæ expetit gratia alterius; ſed virtus expetit ipſum finem, & optimnm gratia ſui, & gratia ipſius expetit cætera; ergo virtus magis expetit finem, quam media; ſed finis virtutis eſt ipſum honeſtum, ac ſimpliciter bonum ergo virtus magis expetit ipſum honeſtũ, & ſimpliciter bonum, quam media, quæ ad honeſtatem conduc unt, & ea, ex quibus conſtat ipſum honeſtum. Finis porro eſt quoddam principium agendorum. Quia ergo finis virtutis eſt ipſum honeſtum, & optimum, ideo ipſum honeſtum, & optimum eſt principium omniũ, quæ per virtutem aguntur, & virtus ipſa, utpotè quæ agit gratia optimi, eſt optima. Debet autem adverti, quod licet virtus habeat pro fine ipſum honeſtum, ideoque actiones non ſint laudabiles, niſi fiant propter honeſtatem, tamen aliæ artes non habent pro fine honeſtum, ideoque actiones artium ſunt laudabiles, etiãſi non fiant propter honeſtatem. Ex. gr. ſi pictor fecerit optimam picturam, meretur laudem boni pictoris, etiamſi illam non fecerit gratia honeſti, & optimi. At virtus debet ſemper ſibi proponere finem honeſtum, & operari gratia honeſti.

4 Poteſt obiici: dictum eſt ſuprà actionem eſſe finem habitus, adeoque eſſe meliorem habitu; ſed actio verſatur circa rem ipſam, non autem circa finem; ergo quod eſt præcipuum in virtute, non verſatur circa finem, ſed circa rem ipſam. Reſpondeo, diſtinguo majorem; actio utcumque eſt finis habitus, nego; actio ut facta propter finem, concedo; & diſtinguo minorem; actio exterior verſatur circa rem ipſam, non circa finem, concedo minorem; actio ut ſumpta cum interna intentione; nego; & nego conſequentiam. Porro quia nos non videmus intentionem internam, ſed ſolas actiones externas, judicamus de probitate ex ſolis actionibus externis. Si verò videremus intentionem, judicaremus ex ipſa intentione, etiam ſine actione externa, ſiquidem intentio eſt præcipuum in virtute.

De fortitudine Cap. XIX.

1 CVm igitur ſit fortitudo circa audaciam, ac metum conſiderandum fuerit circa cujuſmodi metus atque audacias. Numquid igitur ſi quiſpiam metuat ne rem diſperdat ſuam, is timidus? Sin circa hæc ſit audax, fortis, an non? Itidem ſi quis formidet ſolum, aut audeat, neque meticuloſum fatendum eſt eſſe metuentem, neque fortem non metuentem. Non igitur in ejuſmodi motibus, & audaciis fuerit fortitudo. At ne quidem in talibus, cujuſmodi ſi quis tonitrua, & fulmina non metuat, vel quidvis aliud ſupra hominem horrendum fuerit, non jam fortis, ſed furens. In metibus itaque, & audaciis humanis eſt fortitudo, in eis, inquam. quæ cæteri metuant, aut omnes, in quibus qui audeat, fuerit fortis.

2 His itaque definitis, conſtituendum fuerit (quandoquidem multis in rebus fortes dici poſſunt) qualis ſit fortis. Eſt enim ab experientia fortis aliquis, velut milites. Iſti ſiquidem ab experientia didicerunt in hujuſmodi loco, vel hujuſmodi tempore, vel rebus ita habentibus, fieri non poſſe, ut malum ſubeant. Et perinde qui hæc noverit, & ea de cauſa ingruentes hoſtes ſuſtinuerit, non fortis. Nam ſi horum nihil extiterit., non toleraverit. Proinde ab experientia fortes dicendi non ſunt. Neque Socrates rectè ajebat fortitudinem eſſe ſcientiam, Quandoquidem ex conſuetudine ſcientia capiens experientiam efficitur ſcientia: at ab experientia tolerantes neutiquam fatemur, planeque negamus fortes eſſe: non igitur fortitudo fuerit ſcientia.

POſtquam Ariſtoteles egit de virtute in communi, deſcendit ad agendum de ſingulis virtutibus, tum moralibus, tum intellectualibus in particulari. Incipit igitur agere de fortitudine, de qua fuſius actum eſt 3. Ethicor. cap. 6. 7. 8. & 9. & primo explicat, circa quos timores, & audacias verſetur fortitudo: ſecundo proponit

Digitized by Google

ponit plures modos fortitudinis, & examinat, quænam ſit vera fortitudo.

1 Quoad primum: quia fortitudo verſatur circa timores, & audacias, explicandum eſt circa quos timores, & circa quas audacias verſetur. Primo igitur videtur, quod fortitudo non verſetur circa timores amittendi rem familiarem. Neque enim ſi quis metuat amittere rem familiarem dicitur timidus, vel ſi imminente periculo amittendi rem familiarem, & incidendi in paupertatem, ſit interritus, dicitur fortis. Secundo videtur, quod fortitudo non verſetur circa timores, qui ſunt ſupra hominem: ex. gr. ſi quis non metuat tonitrua, fulmina, terræmotus, & alia, quæ ſunt ſupra vires humanas, non eſt fortis, ſed furens. Tertio ex his infertur, quod fortitudo verſetur circa metus, & audacias humanas, ita ut non metuat quæ cæteri omnes, vel plerique metuunt, cujuſmodi ſunt pericula bellica. Qui igitur in periculis bellicis non timet, ſed audet, is dicitur fortis.

2 Quoad ſecundum: quia fortis dicitur multis modis, debemus explicare, quibus modis dicatur, & quinam verè ſit fortis. Primo igitur aliqui ſunt fortes propter experientiam, ut milites. Milites nimirum, quia experientia didicerunt tali loco, ac tempore, & rebus ita ſe habentibus, nihil mali poſſe illis evenire, non timent, ideoque cum exiſtimant nullum eſſe periculum, ſuſtinent hoſtes. Qui fortes ſunt ſolum propter experientiam, verè non ſunt fortes. Ratio eſt, quia ſi exiſtiment eſſe periculum, fugiunt; ergo qui non timent propter experientiam, verè non ſunt fortes. Hinc reiicitur ſententia Socratis, qui dicebat fortitudinem eſſe quamdam ſcientiam. Contra enim eſt, quia ſcientia acquiritur experientia; ſed qui eſt fortis ſolum propter experientiam, verè non eſt fortis; ergo fortitudo non eſt ſcientia.

3 Rurſus ſunt quoque fortes ab experientia contrario. Inexperti ſiquidem eorum, quæ eveniant, ab ea rerum nulla experientia ſunt intrepidi: & ne hos quidem fortes eſſe dixerim.

4 Sunt porrò qui fortes à perturbationibus exiſtimentur: velut amantes, aut lymphatici. At ne hos quidem fortes dicere oportet, quandoquidem ſi ab ipſis affectus auferatur, non erunt amplius fortes. Fortem ſiquidem perpetuo fortem eſſe oportet. Et perinde ne feræ quidem, ut ſue, dici fortes poſſunt, quod ſuccumbant, ingemantque percuſſæ, neque fortem ob perturbationem dicere convenit.

5 Eſt viciſſim fortitudo alia, quæ civilis exiſtimatur: velut ſi qui civium pudore affuſi, tolerent pericula, ut fortes exiſtimentur. Quemadmodum verbi cauſa Homerus Hectora dicentem inducit:

Polydamas vereor me carpat in agmine primus:

Ideo pugnandum eſſe exiſtimat. At ne quidem hæc dicenda fortitudo. In iſtorum enim ſingulis eadem congruet definitio. Quæ namque ablato non perdurat fortitudo, efficere fortem non poteſt: ut ſi pudorem, unde fortis erat, abſtuleris.

6 Sunt item & aliter fortes exiſtimati ob ſpem, beniquæ expectationem. At ne hos quidem dicere fortes poſſis, quandoquidem tales, ac in talibus fortes dicere, videbitur alienum. Proinde in nullis hujuſmodi fortitudo collocanda eſt.

3 Secundo aliqui ſunt fortes propter inexperientiam. Quia enim propter inexperientiam non vident pericula, in quibus verſantur, non timent. Sed neque iſti verè ſunt fortes, ſiquidem detecto periculo, timent, & fugiunt.

4 Tertio aliqui ſunt fortes propter paſſiones, ut amantes, & lymphatici. Sed nec iſti verè ſunt fortes. Ratio eſt, quia verè fortis ſemper eſt fortis; ſed qui ſunt fortes propter paſſiones, ceſſantibus paſſionibus; amittunt fortitudinem, ac timent; ergo qui ſunt fortes propter paſſiones, verè non ſunt fortes. Idcirco feræ, ex. gr. ſues, cum vulneratæ dolorem ſentiunt, & ultum eunt, non ſunt fortes.

5 Quarto datur fortitudo civilis, per quā cives ex deſiderio honoris, atque ex metu, & pudore infamiæ fortiter ſe gerunt. Ideo Homerus inducit Hectorem dicentem:

Po-

Polydamas vertor me carpat in agmine primus.

Attamen fortitudo civilis non eſt vera fortitudo. Ratio eſt, quia fortitudo vera perſeverat etiam ablata ſpe honoris,& ablato metu infamiæ; ſed fortitudo civilis non remanet his ablatis; ergo fortitudo civilis non eſt vera fortitudo.

6 Quinto aliqui ſunt fortes ex ſpe, & fortiter ſe gerunt, quia exiſtimant cuncta proſperè eventura. Sed neque iſti verè ſunt fortes, ſiquidem amiſſa ſpe, non amplius fortiter ſe gerunt.

7 Qualis igitur, & quiſnam fortis ſit, hinc conſiderandum. At ut paucis abſoluam, qui nulla jam ſupradicta cauſa fortis eſt, verum quod id honeſtum eſſe cenſeat, id que faciat, ſeu aliqua, ſeu nulla oblata fuerit occaſio. Neque tamen prorſus citra perturbationem, impulſumque gignitur fortitudo. Expedit verò impulſuum habere rationem, honeſti cauſa, ad intrepide periclitandum. Qui hoc modo is erit fortis, & circa hac fortitudo. Nec verò intrepidos eſſe oportet, ita ut cum forti fuerit occurſum, in totum nihil metuatur. Nec enim talis fortis, cui prorſus nihil eſt horrendum. Ita namque etiam lapis, & reliqua inanima fuerint fortia. Caterum metuendum quidem ſed tolerandum. Nam ſi nihil metuens toleret, nequaquam fortis. Item (ut etiam pauloante de metu, atque periculo diſſeruimus) non omne, ſed eſſentia quadam delectum intelligimus. Neque item in fortuito, & quovis tempore, verum in quo, & metus, & plura imminent pericula. Nam ſi quis decimo poſt anno futurum non metuerit periculum, quonam pacto fortis? Sunt enim quod longe abſint fiducia pleni, qui ſi fuerint proximi, moriantur metu. Hac denique fortitudo, & hic fortis.

7 Vt igitur breviter explicemus, qui nam verè ſint fortes, dicimus illos eſſe verè fortes, qui fortiter ſe gerunt, non propter aliquid ex his, ſed quia honeſtum eſt, ideoque fortiter ſe gerunt, ſive hæc adſint, ſive non adſint. Licet porro verè fortis non ſit fortis propter paſſionem,& perturbationem, tamen non debet carere omni perturbatione, & impetu, ſed debet ipſemet per rationem in ſe excitare paſſionem, & impetum, quia honeſtum eſt, ac proinde verè fortis eſt, qui ex imperio rationis, & gratia honeſtatis ruit intrepidus in pericula. Dum autem dicimus, quod verè fortis ruit intrepidus in pericula, non aſſerimus, quod nihil omnino metuat. Neq enim fortis eſt inſenſibilis, ut lapides, & alia corpora inſenſata, ſed timet mediocriter, & prout oportet, & licet timeat, tamen fortiter ſubit pericula, & tolerat mala, etiam mortem ipſam. Si verò nihil omnino metuat, non erit fortis, ſed inſenſatus. Rurſus non tolerat mala quomodocumque, ſed ex electione, ut explicatum eſt. Præterea fortis non timet eo tempore, quo cæteri ſolent timere: & quia homines non ſolent timere mala valde diſtantia, puta quæ poſt decem annos ſunt toleranda, ideo qui non timet mala poſt decem annos toleranda, verè non eſt fortis, ſed fortis eſt, qui non timet mala nunc imminentia: qui verò non timent mala diſtantia, ſed cum imminent, metu pene moriuntur, non ſunt verè fortes. Patet igitur, quæ ſit fortitudo, & quis ſit fortis.

De Temperantia. Cap. XX.

1 Temperantia eſt intemperantia, & incommobilitatis circa voluptates medietas. Nam temperantia, ac prorſus virtus omnis habitus eſt optimus: at optimus habitus optimi eſt: optimum verò inter exceſſum, defectumque medium, quandoquidem utrinque preminent vituperandi, tam exceſſu quam defectu. Proinde ſi optimum medium, & temperantia inter intemperantiam, & incommobilitatem eſt quadam medietas: horum itaque fuerit quadam medietas temperantia, qua circa voluptates, & agrimonias verſatur.

2 Non tamen omnes, & qua circa omnia. Neque enim ſi quiſpiam pictura, aut ſtatua, vel hujuſmodi alterius oblectetur aſpectu, erit jam intemperans: ſimiliter ne quidem audiendo, aut olfaciendo, ſed in eis voluptatibus, qua in tactu ſint, & guſtu. Neque temperans circa ejuſmodi, ut à nulla talicapiatur voluptate: nam tum incommobilis, planeque ſenſu carens fuerit: verum qui oblectetur, & non agatur in ipſorum exceſſum ita fruens ne quid faciat operoſum, totuſque agendo ab honeſtate pendeat,

deat, non agendo quicquam, niſi modeſte. Nam quicunque ab exceſſu talium voluptatum abſtinuerit, vel metus, vel cujuſpiam alterius rei cauſa, temperans non eſt. Neque enim cætera animalia præter hominem, dicimus temperantia, quod ab ipſis ratio abſit, qua honeſtum deligimus. Omnis ſiquidem virtus honeſti eſt, & ad honeſtum tendit. Proinde erit temperantia circa voluptates, & agrimonias, eaſque in tactu, guſtuque progenitas. Demum conſequens eſt, ut de manſuetudine dicamus, & quid, & in quibus ſit.

1 Temperantia eſt medietas inter intemperantiam, & inſenſibilitatem, per quam inſenſibilitatem quis ab omni voluptate eſt alienus. Ratio eſt, quia temperantia, & univerſim quælibet virtus eſt habitus optimus; ſed habitus optimus eſt electiuus optimi; ergo temperantia eſt electiva optimi; ſed optimum eſt medium inter exceſſum, ac defectum, quorum utrumque eſt vituperabile; ergo temperantia eſt electiva medii inter exceſſum, ac defectum, adeoque eſt mediocritas inter intemperantiam, quæ peccat per exceſſum, in quantum nimis proſequitur voluptates, & inſenſibilitatem, quæ peccat per defectum, in quantum parum proſequitur voluptates.

2 Licet temperantia verſetur circa voluptates, & dolores, non tamen verſatur circa omnes voluptates, & dolores, ſed ſolum circa voluptates, & dolores guſtus, & tactus. Probatur: nam neque ſi aliquis delectetur magis, quam oportet, ſtatuis, picturis, & aliis ſpectantibus ad viſum, dicitur intemperans, neque ſi iis delectetur, ut oportet, dicitur temperans. Rurſus neque dicitur temperans ex eo, quod ut oportet delectetur cantu, aliiſque delectabilibus auditui, neque dicitur intemperans ex eo, quod delectetur nimis, & prout non oportet. Idem dic de delectabilibus ſecundum olfactum; ergo temperantia verſatur ſolum circa delectabilia guſtus, & tactus. Temperans porro non ita ſe habet, ut nullo talium voluptatum deſiderio tangatur, alioquin non eſſet temperans, ſed inſenſatus; ſed ita ſe habet, ut licet illas mediocriter appetat, non iis indulgeat ſupra modum, nec alia negligat gratia voluptatum. Præterea non ſufficit ad temperantiam, ut aliquis à voluptatibus abſtineat propter metum, vel aliam hujuſmodi cauſam, ſed requiritur, ut abſtineat gratia honeſtatis, & prout præſcribit ratio, ideoque bruta non ſunt capacia temperantiæ, quia carent ratione. Ratio eſt, quia univerſim omnis virtus habet pro fine honeſtum, & operatur gratia honeſti. Patet igitur temperantiam verſari circa voluptates guſtus, & tactus.

De Manſuetudine Cap. XXI.

1 *Manſuetudo igitur eſt inter iracundiam, & iracundiæ ceſſationem. In totumque exiſtimantur virtute: medietates eſſe. Quod autem ſint medietates, hinc facile quis dixerit, Nam ſi quid optimum, in medietate eſt collocatum eſtque virtus habitus optimus, atque optimum eſt virtus: ergo ſit medium neceſſe eſt. Quod ſane certum, ſingula conſiderantibus. Nam quia iracundus eſt, qui uſquequaque, & plurimum excandeſcit, ac ejuſmodi ſub reprehenſionem cadunt, nec decet uſquequaque excandeſcere omnibus, & omnino ſemper, neque contra ita habere, ut cuiquam numquam: is namque incommobilis ſub reprehenſionem cadit. Cum igitur tam is, qui ad exceſſum, quam qui ad defectum pervenit, ſub reprehenſionem cadat, qui horum medius fuerit, manſuetus, ac laudabilis. Neque enim ab ira deficiens, neque item excedens in ipſa, laudabilis, ſed qui mediocriter in his habet, is manſuetus, harumque perturbationum medietas manſuetudo.*

1 Sequitur, ut agamus de manſuetidine, explicando, quid ſit, & circa quā materiam verſetur. Manſuetudo eſt medietas inter nimiam iracundiam, & nimiam iræ vacuitatem. Quod manſuetudo ſit quædam medietas, ſeu mediocritas, probatur: nam omnis virtus eſt mediocritas; ergo etiam manſuetudo eſt mediocritas. Probatur antecedens; nam habitus optimi ſunt in medio; ſed omnis virtus eſt habitus optimus; ergo omnis virtus eſt

eſt in medio, atque eſt quædam mediocritas; ergo etiam manſuetudo eſt in medio, & eſt quædam mediocritas. Explicatur. Iracundus enim, qui peccat per exceſſum, eo quod ex levi cauſa nimis iraſcatur, merito vituperatur. Neque enim decet ex qualibet cauſa iraſci contra omnes omnino, & ſemper. Merito etiam vituperatur qui peccat per defectum, adeoque nulla ex cauſa, & contra neminem iraſcitur. At qui medius eſt inter iracundum, & ira vacuum, adeoque neque excedit, neque deficit, is eſt laudabilis, & dicitur manſuetus: mediocritas verò inter manſuetudinem, & nimiam iræ vacuitatem vocatur manſuetudo.

De Liberalitate. Cap. XXII.

1 *Liberalitas autem eſt inter prodigalitatem, & avaritiam medietas collocata. Verſantur autem hujuſmodi perturbationes circa pecunias. Prodigus namque eſt, qui ubi non decet, impendit, & plura, quam deceat, & cum minimè decet. At avarus, ei contrarius non impendit ubi decet, & quantum decuerit, & quando decuerit. Vtrique ſub reprehenſionem cadunt, unus quidem deficiendo, alter verò excedendo. Liberalis ergo quandoquidem laudabilis eſt, medium inter hos tenet locum. Quiſnam demum? Nempe qui ubi decet, & quantum decet, impendit.*

2 *Sunt autem plures avaritiæ ſpecies: ſicut eorum quos nugivendulos appellamus, cum inique emptores, necnon turpilucri, & parviloqui, qui omnes avaritia ſuccumbunt. Malum namque multiplex, at bonum ſoliſſimum: quemadmodum ſanitate quidem ſimplex, ſed multiformis morbus. Itidem virtus ſimplex, cum ſit vitium tamen multiforme. Cuncti ſiquidem memorati ob pecuniam ſub vituperationem cadunt.*

3 *Vtrum igitur liberalis eſt pecuniam nanciſci, & comparare, an non? Neque enim ullius alterius eſt virtutis. Nam neque fortitudinis eſt arma fabricare ſed alterius: verum ipſius eſt accipere, eiſque rectè uti. Idem de temperantia, cæteriſque dicendum. At ne quidem liberalitatis, ſed pecuniam incutientis.*

1 Liberalitas eſt mediocritas inter prodigalitatem, & avaritiam, ac verſatur circa pecunias, ſicut prodigalitas, & avaritia verſantur circa pecunias. Prodigus enim eſt, qui expendit pecunias, ubi nō decet, pluſquam decet, & cum non decet. Avarus è converſo eſt, qui non impendit ubi decet, quantum decet, & quando decet. Tum prodigus, tum avarus ſunt vituperabiles, quia circa pecunias peccant alter per exceſſum, alter per defectum. Liberalis autem, qui eſt medius, eſt laudabilis, & eſt is, qui ubi decet, & quantum decet, impendit.

2 Plures ſunt avaritiæ ſpecies: aliqui enim ſunt, qui vocantur ſordidi; alii qui dicuntur cymini ſectores; alii turpis lucri cupidi; alii ſunt tenaces, qui nimirum parvas etiam expenſas magni faciunt. Omnes iſti ſunt avari, ideoque modi avaritiæ ſunt multi, liberalitas eſt una. Ratio eſt, quia univerſim bonum eſt unum, malum multiplex, eo pacto, quo ſanitas eſt una, at multi, ac pene innumerabiles ſunt morbi; ergo non eſt mirum, quod virtus ſit una, vitia autem ſint multa.

3 Poteſt quæri, utrum ad virtutem liberalitatis ſpectet pecunias ſibi comparare? Reſpondendum negativè. Ratio eſt, quia non ſpectat ad virtutem parare ſibi inſtrumenta, ſed iis rectè vti: ex. gr. fortitudo non facit ſibi arma, ſed armis rectè vtitur, idemque dic de temperantia, & de aliis virtutibus; ergo liberalitas non parat pecunias, ſed iis rectè vtitur: parare verò pecunias munus eſt artis pecuniariæ.

De Magnanimitate. Cap. XXIII.

1 *Magnanimitas eſt inſolentia, & puſillanimitatis medietas & circa honorem, inhonorantiamque verſatur & honorem quidem non à multis, ſed à probis attributum, qui ei præcipue conveniat. Probi namque periti judices rectè honorabunt. Honorari itaque ſe, qui dignus honore fuerit, potius volet ab his, qui ipſum cognoverint. Neque enim de omni honore fuerit, ſed optimo*

mo magnanimitas, honorabile bonum, & ordinem obtinens principatus.

2 *Iure igitur deſpecti & improbi, magnis rebus ſe dignos opinati, ac ſubinde honorandos, dicuntur inſolentes: qui verò ſeſe ſubmittunt, & magis, quam par eſt, abjiciunt puſillanimi. Horum igitur medius qui non ſe ita abjicit, ut minore, quam ſit par, honore velit honeſtari, neque rurſum majore, quam deceat neque omni is demum eſt magnanimus. Et proinde certum eſt, magnanimitatem eſſe inſolentiæ, & puſillanimitatis medietatem.*

1 MAgnanimitas eſt medietas, ſeu mediocritas inter puſillanimitatē, & inflationem, & verſatur circa honores, & ignominias. Licet magnanimus appetat honorari, tamen appetit honorari, non à quibuslibet, ſed à probis. Ratio eſt, quia appetit honorari honore cōvenienti ipſius virtuti, adeoque appetit honorari ab iis, qui poſſunt rectè iudicare de honore ipſis conveniente; ſed ſoli probi poſſunt rectè judicare de honore conveniente magnanimis; ergo &c. Ex eadem ratione magnanimus appetit honorari ab iis, qui ipſum cognoſcunt, ſiquidem ii maximè poſſunt judicare de honore, qui debetur magnanimo. Demum appetit honorem optimum, qui nimirum debetur optimo, & ei, qui principatum tenet virtutum.

2 Magnanimitati opponuntur duo vitia, quorum alterum peccat per exceſſum, & vocari poteſt inflatio, alterum peccat per defectum, & dicitur puſillanimitas. Improbi igitur, & contemptibiles, ſi magnis honoribus ſe cenſeant dignos, eoſque affectent, dicuntur inflati, & peccant per exceſſum. Qui verò ſe minus, quam par eſt, ſubmittunt, & abjiciunt, ſunt puſillanimi. At qui mediocriter ſe habent, & neque volunt honori minus, neque magis, quam par ſit ii ſunt magnanimi, ideoque magnanimitas eſt mediocritas, ſeu medietas inter inflationem, & puſillanimitatem.

De Magnificentia. Cap. XXIV.

1 *MAgnificentia eſt jactationis, & utilitatis medietas: verſatur autem magnificentia circa ſumptus, quos magnificum facere par eſt. Quicunque igitur, ubi non expedit, ſumptum facit, glorioſus, jactabunduſque eſt, ut ſi quis ſodales, ita epulo accipiat, ac ſi nuptias faciat, is glorioſus. Talis namque eſt, qui quo tempore non expedit, ſuam indicat affluentiam. Huic contrarius eſt vilis, qui ubi oportet, magnificè non impendit, nec facit, ut nuptiarum dignitas expoſtulat ſumptum, ſed ibi deeſt, is nimirum vilis. At magnificentia, vel ex ipſo nomine nobis poteſt qualis ſit innoteſcere. Opportuno namque tempore magnificè factum rectè magnificentiæ nomen aſſequetur. Magnificentia igitur fuerit, quandoquidem laudabilis eſt, inter exceſſum defectumque circa ſumptus idoneos quædam medietas.*

2 *Sunt, & nonnullis plures magnificentiæ exiſtimata: veluti dicentibus, magnificè ſeſe infert, & hujuſmodi alia magnificentia, non propria, ſed à translatione nomen invenientes. Nec enim in illis magnificentia, ſed in eis, quæ diximus.*

1 MAgnificētia eſt mediocritas inter faſtum, ſive oſtentationem, & parvificentiam. Verſatur magnificentia circa ſumptus magnos, qui decent magnificum, & circa tales ſumptus oſtentator peccat per exceſſum, parvificus per defectum, magnificus mediocriter ſe habet. Qui igitur magnos facit ſumptus, cum non decet, eſt oſtentator; ut ſi quis convivio excipiens amicos, & familiares, excipit illos convivio nuptiali. Huic opponitur parvificus, qui non facit ſumptus magnos, cum decet, vel facit minores, quam decet: ex.gr. qui nuptias celebrans, vel ſumptus choro faciens, ſumptus facit minores, quam res poſtularet. Magnificus è converſo, ut ipſum nomen ſonat, eſt, qui ſuo tempore facit ſumptus magnos, & decentes. Quia verò omnis habitus medius inter exceſſum, ac defectum eſt laudabilis, magnificentia autem eſt habitus medius inter exceſſum, & defectum, ideo magnificentia eſt laudabilis.

2 Advertendum eſt, quod licet magnificentia propriè dicta verſetur circa ma-

Digitized by Google

gnos ſumptus, tamen dantur aliæ magnificentiæ impropriæ, quæ verſantur circa alias actiones: ex. gr. datur quædam magnificentia inceſſus, per quam dicitur quis magnificè incedere &c.

De nemeſi, ſive indignatione. Caput XXV.

1 *Indignatio eſt invidentia, & malevolentia medietas. Amba enim iſta ſub vituperationem cadunt, at indignabundus laudabilis. Eſt autem indignatio, quadam ægrimonia de bonis, quæ indigno alicui aliquo pacto evenerunt. Indignabundus, qui in hujuſmodi triſtatur, idemque rurſus triſtetur, ſi quem viderit indigne malis afflictatum. ac demum indignatio, & indignabundus talis. Cui contrarius eſt invidens, quippe qui triſtabitur, cum quempiam prorſus, ſive dignum, ſive indignum bene agere viderit: cui ſimiliter malevolus par eſt, quippe qui lætatur, quod quis male agat, ſive indignus ſit. Nec indignabundus ejuſmodi, verum inter hos medius.*

1 NEmeſis, ſive indignatio eſt mediocritas inter invidiam, & malevolentiam, quæ ſunt vituperabiles: nemeſis autem ſive, indignatio eſt laudabilis. Nemeſis, ſeu indignatio eſt, per quam triſtamur ex eo, quod malis eveniant bona, & probis mala. Invidia eſt, per quam triſtamur ex eo, quia bona eveniunt quibuslibet ſive dignis, ſive indignis. Malevolentia eſt, per quam gaudemus de proſperitatibus omnium ſeu bonorum, ſeu malorum. Nemeſis igitur eſt media inter invidiam, & malevolentiam, ut explicatum eſt.

De Gravitate. Cap. XXVI.

1 *Gravitas eſt inter moroſitatem, & delectationem medium, quæ circa converſationes. Moroſus namque eſt ejuſmodi, ut nullius, converſatione, aut colloquio capiatur, (ut nomen ipſius indicat) à ſuo more. Nam moroſus quaſi aliorum mores improbans, ſibique placens, eſt nominatus. Delectator autem talis, ut omnium velit habere converſationem, & omnino, & omnifariam. Horum neuter laudabilis. At gravis in medio iſtorum eſt laudabilis. Neque enim erga omnes, ſed erga meritos, non erga neminem, ſed erga hos ipſos conſueſcit.*

1 GRavitas eſt medietas inter eam quæ græcè dicitur authadia, latinè dici poteſt *ſibi placentia*, & inter nimium aliis placendi ſtudium, ac verſatur circa humanum convictum. Authadia igitur eſt, per quam aliquis ita ſibi ſoli placet, ut non poſſit cum aliis convenire, & convivere, ideoque omnes devitat. At nimium aliis placendi ſtudium eſt, per quod quis omnibus ſive ullo delectu placere vult, atque univerſis obſequitur. Medietas inter duo hæc extrema vituperabilia vocatur gravitas, per quam quis neque cum omnibus convenit, neque cum nullo, ſed convenit, & familiariter agit cum dignis.

De verecundia. Cap. XXVII.

1 *Verecundia eſt inter impudentiam, & ſtuporem medietas, in actionibus, colloquiſque conſtituta. Impudens eſt, qui ubique, & in omnes loquitur, & omnia, utcunque evenerint. At ſtupidus, ſeu attonitus huic contrarius, & cuncta, & cunctos veritus, tam agendo, quam dicendo. Solertia enim expers talis eſt, qui in cunctis obſtupeſcit. At verecundia, & verecundus inter hæc medium tenet locum. Neque enim cuncta, & omnino (ut impudens) & dicit, & agit: neque porro (ut attonitus) in omni, & omnino trepidabit: verum aget, loqueturque ubi, & qua & quando expediat.*

1 VErecundia eſt medietas inter impudentiam, & quamdam ſtupiditatem, ac verſatur circa actiones, & colloquia. Impudens eſt, qui nihil veretur, aut verecundatur, ideoque ubique, & in omnes loquitur, & omnia agit prout evenerint. Stupidus, ſive attonitus eſt, qui cuncta, & cunctos veretur, ideoque in agendo quodammodo obſtu-

pe-

peſcit. Verecundus eſt medius inter impudentem, & ſtupidum, ideoque neque omnia agit, ac dicit, utcumque res ferat, neque in omnibus trepidat, ſed agit, & dicit ea, quæ oportuerit, & prout oportuerit.

De Eutrapelia, ſive urbanitate. Caput XXVIII.

1 *VRbanitas eſt ſcurrilitatis, & ruſticitatis medietas in ſalibuſque committitur. Scurra ſiquidem eſt, qui cuncta, & omnino inceſſendum eſſe exiſtimat. Ruſticus verò, qui neque inceſſere vult, neque recte inceſſum iri exiſtimat, ſed excandeſcit. Vrbanus, qui inter hos medius, neque omnes, neque omnino inceſſens, neque item ipſe agreſtis, ac durus. At erit duobus ferè modis urbanus. Nam, & moderate inceſſere percalluerit, & aliorum jaculationem tolerabit. Ita nimirum urbanus, atque urbanitas.*

1 EUtrapelia, quæ latinè vocari poteſt urbanitas, eſt mediocritas, ſeu medietas inter ſcurrilitatem, & ruſticitatem, & verſatur circa jocos, hoc eſt circa ludicra verba, & facta. Scurra eſt, qui excedit in jocis, ideoque præter modum ſcommata jacit. Ruſtici, & agreſtes ſunt, qui deficiunt, ita ut neque ipſi dicant jocos, neque patiantur alios dicentes jocos, ſed cum audiunt jocantes, excandeſcunt. Urbanus eſt medius inter agreſtem, & ſcurram, ideoque neque ita excedit in jocando, ut in omnes ſcommata jaciat, neque deficit, ita ut jocantibus ſuccenſeat, ſed & jocatur, & ſcommata jacit mediocriter, & ut oportet, & ſcommata in ſe jacta tolerat, prout oportet.

De amicitia, ſive affabilitate. Cap. XXIX.

1 *AMicitia inter aſſentationem, & inimicitiam medietas in actione, ſermoneque verſatur. Aſſentator namque eſt, qui plura, quam ſit par, adſintque, cuipiam arrogat. At infenſus, inimicus, qui derogat etiam, quæ adſunt, quorum neuter jure laudandus accedit. Inter quos medius eſt amicus, quippe qui nec plura præſentibus cuiquam aſtruit, neque quæ minime conveniant laudaverit, neque è contrario imminuet, neque omnino adverſabitur, præterquam exiſtimetur tribuendum. Hujuſmodi igitur eſt amicus.*

1 AFfabilitas, ſive amicitia verſatur circa actiones, & colloquia, & & eſt medietas inter aſſentationem, & inimicitiam, ſive moroſitatem. Aſſentator eſt, qui plura alteri tribuit, quam par ſit, & quam illi adſint, & conveniant. Inimicus eſt, qui pauciora tribuit, quam par ſit, & ea etiam, quæ adſunt, denegat. Inter hos, quorum uterque eſt vituperabilis, medius eſt amicus, qui neque plura tribuit, quam adſint, neque denegat, & imminuit ea: quæ adſunt, ſed tribuit quæ oportet, ideoque eſt laudandus.

De veritate. Cap. XXX.

1 *VEritas inter diſſimulationem, & jactationem in oratione verſatur, non omni Glorioſus nimirum eſt, qui plura, quam adſint ſibi arrogat, aut ſcire fingit, quæ non noverit. Huic contrarius diſſimulator, pauciora, & minora eſſe ſua ſimulans: quæque novit diſſitetur, occultatque quæ cognoſcit. Neutrum horum facit verus. Neque enim plura, neque pauciora, quam quæ ſibi affuerint, confinget, ſed ea demum, & eſſe ſibi, & ſcire dicet quæ ſunt. Sint denique hæ ipſæ virtutes, an ſecus, alia fuerit conſideratio. At quod medietates jam memoratorum, hinc certum eſt quòd qui ad has vivunt, laudibus exornantur.*

1 VEritas eſt media inter diſſimulationem, & jactationem, & verſatur circa ſermonem. Jactator igitur, & glorioſus eſt, qui plura ſibi tribuit, quam adſint, ac fingit etiam ſe ſcire, quæ neſcit. Diſſimulator è converſo eſt, qui ſimulat ſibi adeſſe pauciora, & minora, quam adſint, ac negat ſe ſcire, quæ verè ſcit. Medius eſt verus, qui vitat utrumque extremum, ac neque ſibi tribuit plura, neque pauciora, quam adſint, ſed profitetur ſe ſcire ea, quæ verè ſcit, & ea habere, quæ verè habet. Poſſet quæri, utrum omnes explicatæ medietates ſint virtutes? Sed de hoc alibi eſt agendum. Quod tales medietates ſint laudabiles, patet, nam qui eas habent, laudantur, qui declinant ad alterum extremorum, vituperantur.

De juſtitia, & juſto. Cap. XXXI.

1 *COnſequitur, ut jam de juſtitia dicamus, quid ſit, & in quibus, & circa quæ, ſi p ius samen quid ſit juſtum expoſuerimus.*

2 *Eſt ſanè juſtum duplex. Vnum quidem ex lege. Iuſta ſiquidem perhibent, quæ lex jubet. At lex fortia, & temperata nos facere jubet, prorſuſque cuncta, quæ ex virtutibus ducuntur. Et perinde juſtitiam, perfectam quandam eſſe virtutem dicunt. Nam ſi juſta ſunt, quæ lex facere præſcribit: lex autem, quæ ex omnibus virtutibus ſunt mandat: qui igitur ex lege juſtis obtemperat, perfectam nanciſcitur probitatem: proinde juſtus, & juſtitia, virtus quædam perfecta eſt. Vnum itaque quoddam juſtum in his, & circa hæc.*

3 *Verum enim verò id juſtum, neque circa hæc pervestigamus juſtitiam. Hoc namque modo juſta, quatenus ſeſe à juſto ſunt. Nam temperans, & fortis, & continens, per ſeſe eſt ejuſmodi. Sed juſtum indagamus, quod ad alterum refertur, aliud ſanè, quàm quod dictum eſt ex lege juſtum. Nam non eſt per ſeſe eſſe juſtum, quod in adverſus alterum juſtis comperitur. Sed nimirum eſt, quod quærimus juſtum, a[illegible] juſtitiam.*

1 SEquitur, ut agamus de juſtitia, de qua fusè actum eſt l. 5. Ethic. explicando quid ſit juſtitia, in quibus, & circa quæ verſetur: & quia non poſſumus explicare, quid ſit juſtitia, niſi prius explicemus, quid ſit juſtum, ſive jus, debemus prius explicare, quid, & quotuplex ſit juſtum, ſeu jus. Primo igitur explicabimus, quodnam ſit juſtum legale, quod intendit juſtitia legalis: ſecundo quodnam ſit juſtum ad alterum, quod intendit juſtitia particularis, de qua hic agimus: tertio, quodnam ſit juſtum proportionale, quod intendit juſtitia diſtributiva: quarto, quod nam ſit juſtum talionis, quod intendit juſtitia vindicativa: quinto quodnam ſit juſtum deſpoticum, familiare, ac civile: ſexto, quodnam ſit juſtum naturale, vel ex lege: ſeptimo quidnam requiratur ad hoc, ut agamus juſtè, vel injuſtè: octavo demum examinabimus, utrum poſſit quis ſponte pati injuriam, vel facere injuriam ſibi ipſi.

2 Quoad primum: juſtum duplex eſt; legale, & ad alterum. Juſtum legale eſt, quod lex jubet: & quia lex jubet, ut faciamus actus fortitudinis, temperantiæ, & omnium virtutum, ideo juſtum legale continet actus omnium virtutum, ac juſtitia legalis eſt virtus quædam perfecta continens omnes virtutes. Juſtitia enim legalis facit omnia, quæ præcipiuntur per legem; ſed lex præcipit omnes virtutes; ergo qui eſt legaliter juſtus, habet omnes virtutes, ideoque præditus eſt probitate quadam perfecta, & juſtitia legalis eſt virtus perfecta, & juſtum legale eſt juſtum perfectum. Juſtum igitur legale in his, & circa hæc verſatur, hoc eſt circa ea, quæ lege præcipiuntur.

3 Verum nos hic non agimus de juſto legali, neque de juſtitia, quæ verſatur circa juſtum legale. Ratio eſt, quia nos agimus de juſto, quod eſt ad alterum, ac de juſtitia, quæ eſt virtus ad alterum; ſed juſtum legale eſt juſtum per ſe, & non ad alterum, & juſtitia legalis eſt virtus non ad alterum; ergo &c. Probatur minor: nam per juſtitiam legalem efficimur fortes, temperan-

perantes &c; ſed fortis, temperans &c, dicitur fortis, non quod aliquo modo ſe habeat ad alterum, ſed quia certo modo ſe habet in ſe, hoc eſt mediocriter ſe habet circa timores, & audacias, circa voluptates guſtus, & tactus &c; ergo &c.

4 Quod agitur in alterum juſtum (ut paucis abſolvam) æquale: eſt nam injuſtum inæquale. Cùm enim bonorum majora ſibi aſciverint, malorum verò minora admiſerint, id inæquale, & hoc modo injuſtum, & afficere injuria opinamur. Non dubium igitur cùm ſit injuria in rebus inæqualibus, quin juſtitia, & juſtum in fœderum æqualitate collocetur. Proinde certum eſt juſtitiam medietatem quandam eſſe inter exceſſum, atque defectum, & multum, & paucum. Cùm enim injuſtus afficiendo injuria plus habet, & affectus injuria in afficiendo injuria minus, tum horum medium juſtum fuerit: atqui medium æquale eſt: ergo æquale pluris, & paucioris fuerit juſtum juſtuſque qui æquale volet: ſed æquale in duobus ſaltem conficitur: ergo in alterum æquale eſſe, juſtum eſt talis demum fuerit juſtus. Cùm igitur juſtitia in juſte, & in æquali, & in medietate: juſtum quidem, in quibuſdam juſtum dicatur, æquale verò in quibuſdam æquale, nec non medium in quibuſdam medium: erit juſtitia, & juſtum erga quoſdam, & in quibuſdam.

4 Quoad ſecundum: juſtum ad alterum, de quo agimus, eſt æquale. Probatur: injuſtum ad alterum eſt inæquale: ergo juſtum ad alterum eſt æquale. Probatur antecedens; homines enim putant ſe injuria alios afficere, cum in contractibus accipiunt ſibi plus de bonis, ac minus de malis: exiſtimant ſe affici injuria, cum alter accipit plus de bonis, ac minus de malis; ſed plus, & minus conſiſtunt in inæqualitate; ergo homines exiſtimant injuriam conſiſtere in inæqualitate, adeoque injuſtum eſſe inæquale; ergo iuſtum conſiſtit in æqualitate contractuum, ac proinde juſtitia ponit æqualitatem in contractibus, & eſt quædam medietas inter multum, & paucum, inter exceſſum, ac defectum. Confirmatur, nam qui injuſtè agit, eo ipſo, quod iniuſtè agit, habet plus, quam oportet: qui injuria afficitur, eo ipſo, quod injuria afficitur, habet minus, quam oportet; ergo ut fiat juſtum, debet poni medium inter plus, & minus, ita ut neuter contrahentium habeat plus, aut minus, quam oporteat; ſed medium inter plus, & minus eſt æquale; ergo juſtum eſt æquale, ac juſtitia, & iuſtus intendit, & ponit æqualitatem; ſed æqualitas datur ad minimum inter duo, ſiquidem nihil poteſt eſſe æquale ſibi ipſi; ergo juſtitia, & eſt virtus ad alterum, adeoque exercetur ad minimum inter duas perſonas, & ponit æquale alteri, ideoque exercetur circa quoſdam, & in quibuſdam.

5 Quoniam igitur iuſtum æquale eſt, & huic proportionale, æquale iuſtum fuerit. Atqui proportionale in quatuor nihilominus perficitur. Nam quemadmodum A ad B, ita C. ad D. Sicut proportionale eſt, ut qui multa poſſideat, proferat multa: ita qui pauca poſſideat, pauca proferat: rurſus eodem modo, qui plurimum allaboret, plurima capiat: qui verò parum laboret, parum capit: ut autem laborans ad non laborantem habuerit, ita plurima ad pauca: ut verò laborans ad plurima, ita non laborans ad pauca.

6 Viſus ſanè eſt in libris de Republ. Plato uti eiuſmodi de iuſte proportione. Agricola enim (inquit) cibum parat, ædificator verò domum, ut textor veſtem, ita calceolarius calceum agricola igitur ædificatori cibum ſuggerit, & ædificator agricolæ domum. Ita & eodem modo cæteri omnes habent, & perinde quæ apud ſe, permutant in ea, quæ apud ſe, permutant in ea, quæ apud alios. Eſt namque huiuſmodi proportio. Nam ut agricola calceolario, & textori, etiam aliis omnibus eadem invicem inter ipſos eſt proportio, quæ continet totam Rempublicam, atque comprehendit, ut liceat nobis intueri iuſtum proportionale eſſe, ſiquidem continet iuſtum Reſpublica, idemque eſt iuſtum, quod proportionale. At quoniam ædificator ſuo opere plura meretur, quàm calceolarius præſtet, difficile quoque eſt rependi contra à calceolario aduerſus ædificatorem. Neque enim pro calceis par fuerit domum capere. Hinc iam cenſuerunt quo hæc omnia venalia ſint, argento uti, quod numiſma vocant, ut pro dignitate cuiuslibet fiat inter ipſos invicem contrahente permutatio, quæ civilem communicationem contineat, Cùm igitur in his, & quæ proximè dicta ſunt,

Digitized by Google

juſtum ſit, erit juſtitia circa hæc, cum delectu ex habitu impulſum nacta.

5 Quoad tertium: juſtum ex dictis eſt æquale; ergo quot modis dicitur æquale, tot modis dicitur juſtum; ſed æquale dicitur, tum abſolutè, tum proportionaliter; ergo etiam juſtum eſt duplex, alterum abſolutè, alterum proportionaliter. Quid ſit æquale abſolutè, ſatis patet. Eſt enim æquale abſolutè, quod ita commenſuratur alteri, ut neque excedat, neque deficiat: ex. gr. Tabula bipalmaris eſt æqualis alteri tabulæ bipalmari, & hoc dicitur etiam æquale Arithmeticè. Æquale proportionale conſiſtit in quatuor ad minimum terminis, & eſt cum ex. gr. ſicut A ſe habet ad B, ita C ſe habet ad D. Eſt igitur juſtum proportionale, ut qui multum confert, multum accipiat, qui parum confert, parum accipiat, & ut ſicut ſe habet, quod confert A ad id, quod confert B, ita ſe habeat quod accipit A ad id, quod accipit B. ex. gr. ſi A contulit duplum, quam B, A debet accipere duplum illius, quod accipit B. Rurſus eſt juſtum proportionale, ut qui multum laborat, multum accipiat, qui parum laborat, parum accipiat, & ut ſicut ſe habet laborans ad laborantem, ſic ſe habeat, id quod accipit unus, ad id, quod accipit alter: ex. gr. ſi laborans uno menſe accipit centum, laborans duobus menſibus debet accipere ducentum.

6 De hoc juſto proportionali agit etiam Plato in ſuis de Republica libris. Docet enim, quod ſicut agricula parat cibos, ſic ædificator parat domum, textor parat veſtem, & ſutor calceum; ergo ſicut agricola ſe habet ad cibum, ſic ædificator ſe habet ad domum, textor ad veſtem, & ſutor ad calceum; & ſecundum proportionem permutant ea, quibus abundant, & accipiunt ea, quibus indigent. Per hanc verò proportionem, & per commutationes factas ſecundum debitam proportionem, Reſpublica continetur, & conſervatur, ideoque æqualitas proportionalis eſt juſtum continens Rempublicam. Quia verò ædificator pro ſua opera, hoc eſt pro domo, plura meretur, quam id, quod ſutor, ut ſutor præſtat, ſiquidem non ſervaretur debita proportio, ſi ædificatori pro domo darentur calcei, ideo ut poſſet ſervari æqualitas in permutationibus, inſtitutum eſt numiſma, quod eſſet menſura, & pretium permutationum, & omnia permutabilia facta ſunt venalia, adeoque argentum, & aurum facta ſunt menſura, & pretium omnium venalium. Patet igitur ex dictis dari etiam juſtum proportionale. Hinc ſequitur, quod ſicut datur duplex juſtum, alterum æquale abſolutè, alterum æquale proportionale, ſic datur duplex juſtitia, altera, quæ reſpicit æquale abſolutè, & dicitur commutativa, altera, quæ reſpicit æquale proportionale, & dicitur diſtributiva, quia æquale proportionale ponitur in diſtributionibus.

7 Eſt verò etiam juſtum ex altera parte reſpondens, non tamen ut ajebant Pythagorici. Rati namque illi ſunt juſtum eſſe, ubi quæ quis effeciſſet, eadem eſſent talionis vice ferenda: quod erga omnes non eſt idem. Neque enim juſtum eadem ſervo adverſus ingenuum ferre, quandoquidem ſi ſervus ingenuum ceciderit, juſtum non fit ex altera parte tantum cædi, ſed impenſius, juſtumque eſt in proportione contra reſpondendi: Nam quemadmodum ingenuus adverſus ſervum melius habet, ita reſpondere factis adverſum qui fecerit. Itidem etiam ingenuo adverſus ingenuum erit. Nec enim juſtum eſt, ut qui oculum eruerit, ei tantum talionis pœna infligatur, ſed multo plura ferat proportionis conſecutione, quandoquidem & cœpit prior, & affecit injuria. Atqui utrinque illata injuria eſt: & perinde proportionale eſt, ut ob injurias etiam plura ferat, quam fecerit. Id juſtè exigit ratio.

7 Quoad quartum: Pythagorici docuerunt juſtum, quod intenditur à juſtitia vindicativa conſiſtere in talione, hoc eſt in eo, quod quis patiatur id, quod fecit. Rejicitur hæc opinio: nam ſi juſtum conſiſteret in eo, quod quis patiatur id, quod fecit, ſeque-

ſequeretur, quod idem deberet pati ſervus cædens liberum, ac liber cædens ſervum, nobilis cædens ignobilem, ac ignobilis cædens nobilem; ſed hoc eſt falſum; ergo &c. Probatur minor: ſi enim ſervus verberat liberum, & nobilem, non ſufficit, ut verberetur, ſed debet puniri pœna multo majori, & aliquando debet ſuſpendi: at liber, & nobilis verberans ſervum, non debet reverberari, ſed affici pœna multo minori; ergo &c. In pœna igitur talionis debet attendi dignitas perſonarum. Quanto enim eſt vilior qui infert injuriam, & quanto eſt præſtantior qui patitur, tanto meretur pœnam majorem. Secundo rejicitur, nam etiam cum æqualis facit injuriam æquali, non ſufficit, ut patiatur quod fecit, ſed debet pati majus malum: ex. gr. ſi quis eruerit alteri oculum, non ſufficit, ut illi oculus eruatur; ergo &c. Probatur antecedens: nam qui oculum eruit alteri, non ſolum illi intulit hoc malum, ſed intulit prior, & injuſtè; ergo non ſufficit, ut patiatur malum, quod fecit, ſed etiam debet pati majus malum pro injuſtitia commiſſa. Concludimus, quod talio, & juſtum intentum à juſtitia vindicativa, conſiſtit non in eo, quod patiatur illud ipſum, quod fecit, ſed in eo, quod patiatur malum proportionale injuriæ, quam intulit.

8 Verum quoniam multis modis juſtum dicitur, definiendum fuerit, de quonam demum juſto ſit nobis diſceptatio. Eſt nimirum (ut perhibent) juſtum ſervo adverſus dominum, & filio adverſus patrem, in quibus æquivoce nomine juſtum civile dici videbatur. Eſt nanque juſtum (de quo nunc loquimur) civile juſtum, id propemodum in ipſa æqualitate poſitum. Communicantes nanque civiles nonnulli, natura quidem conſimiles eſſe volunt, alii vero more. At filio erga patrem, & ſervo erga dominum jus ullum non eſſe videbitur, Neque enim puero meo adverſum me, neque manui, neque itidem alicui membro. Similiter igitur habere videbitur & filius erga patrem. Nam quemadmodum membrum patris eſt filius, niſi jam virilem induerit ætatem, qua ab ipſo ſeparetur: tum enim in ſimilitudine, & æqualitate eſt patri. Sed civibus hujuſmodi eſſe licet. Eadem de cauſa, ne quidem verna erga dominum eſt juſtum. Domini nanque quiddam eſt verna. Cæterum ſi modo ei juſtum ſit aliquod, id juſtum erga ipſum fuerit domeſticum, quod in præſentia minimè indigamus, ſed civile: ſiquidem in ſimilitudine, & æqualitate civile juſtum videri debet. Præterea in mulieris, & viri communicatione juſtum eſt, ferè quod civile juſtum. Deterius namque eſt mulier viro, ſed quiddam magis domeſticum, & quodammodo magis æqualitatis particeps, & perinde ipſorum vita communicationis ferè civilis eſt: proinde juſtum etiam mulieri erga virum præcipuum quodammodo jam præ aliis civile eſt. Quoniam igitur juſtum eſt quod in civili communicatione poſitum, tam juſtitia, quàm juſtus circa civile juſtum erit.

8 Quoad quintum: quandoquidem juſtum dicitur multipliciter, debemus explicare, de quonam juſto ſit nobis agendum. Dicendum, quod debemus agere de juſto civili, quod nimirum intercedit inter cives, & æquales. Hinc ſequitur, quod licet dicatur dari quoddam juſtum domini in ſervum, quod poteſt vocari deſpoticum: & ſervi in dominum, quod poteſt vocari ſervile: & patris in filium, quod poteſt vocari paternum: & filii in patrem, quod poteſt vocari filiale; tamen non debemus agere de talibus juſtis. Ratio eſt, quia quod eſt meum, non habet propriè jus in me: ex. gr. pes, manus, & quodlibet aliud membrum propriè non habet jus in me; ſed filius antequam habeat ætatem virilem, in qua per emancipationem ſeparetur à patre, eſt veluti membrum patris; ergo filius antequam per emancipationem ſeparetur à patre, propriè non habet jus in patrem, cum verò ſeparatus fuerit à patre, tum quia jam æqualis eſt patri, poteſt comparari ad patrem, ſicut civis ad alium civem, adeoque poteſt habere jus in patrem. Ex proportionali ratione, quia ſervus eſt aliquid domini, non habet jus in dominum. Neque enim res mea poteſt habere jus in me. Licet verò filius haberet aliquod jus in patrem; & ſervus in dominum, tamen tale jus non

Digitized by Google

juſtum ſit, erit juſtitia circa has, cum delectu ex habitu impulſum nacta.

5 Quoad tertium: juſtum ex dictis eſt æquale; ergo quot modis dicitur æquale, tot modis dicitur juſtum; ſed æquale dicitur, tum abſolutè, tum proportionaliter; ergo etiam juſtum eſt duplex, alterum abſolutè, alterum proportionaliter. Quid ſit æquale abſolutè, ſatis patet. Eſt enim æquale abſolutè, quod ita commenſuratur alteri, ut neque excedat, neque deficiat: ex. gr. Tabula bipalmaris eſt æqualis alteri tabulæ bipalmari, & hoc dicitur etiam æquale Arithmeticè. Æquale proportionale conſiſtit in quatuor ad minimum terminis, & eſt cum ex. gr. ſicut A ſe habet ad B, ita C ſe habet ad D. Eſt igitur juſtum proportionale, ut qui multum confert, multum accipiat, qui parum confert, parum accipiat, & ut ſicut ſe habet, quod confert A ad id, quod confert B, ita ſe habeat quod accipit A ad id, quod accipit B. ex. gr. ſi A contulit duplum, quam B, A debet accipere duplum illius, quod accipit B. Rurſus eſt juſtum proportionale, ut qui multum laborat, multum accipiat, qui parum laborat, parum accipiat, & ut ſicut ſe habet laborans ad laborantem, ſic ſe habeat, id quod accipit unus, ad id, quod accipit alter: ex. gr. ſi laborans uno menſe accipit centum, laborans duobus menſibus debet accipere ducentum.

6 De hoc juſto proportionali agit etiam Plato in ſuis de Republica libris. Docet enim, quod ſicut agricula parat cibos, ſic ædificator parat domum, textor parat veſtem, & ſutor calceum; ergo ſicut agricola ſe habet ad cibum, ſic ædificator ſe habet ad domum, textor ad veſtem, & ſutor ad calceum; & ſecundum proportionem permutant ea, quibus abundant, & accipiunt ea, quibus indigent. Per hanc verò proportionem, & per commutationes factas ſecundum debitam proportionem, Reſpublica continetur, & conſervatur, ideoque æqualitas proportionalis eſt juſtum continens Rempublicam. Quia verò ædificator pro ſua opera, hoc eſt pro domo, plura meretur, quam id, quod ſutor, ut ſutor præſtat, ſiquidem non ſervaretur debita proportio, ſi ædificatori pro domo darentur calcei, ideo ut poſſet ſervari æqualitas in permutationibus, inſtitutum eſt numiſma, quod eſſet menſura, & pretium permutationum, & omnia permutabilia facta ſunt venalia, adeoque argentum, & aurum facta ſunt menſura, & pretium omnium venalium. Patet igitur ex dictis dari etiam juſtum proportionale. Hinc ſequitur, quod ſicut datur duplex juſtum, alterum æquale abſolutè, alterum æquale proportionale, ſic datur duplex juſtitia, altera, quæ reſpicit æquale abſolutè, & dicitur commutativa, altera, quæ reſpicit æquale proportionale, & dicitur diſtributiva, quia æquale proportionale ponitur in diſtributionibus.

7 Eſt verò etiam juſtum ex altera parte reſpondens, non tamen ut ajebant Pythagorici. Rati namque illi ſunt juſtum eſſe, ubi quæ quis effeciſſet, eadem eſſent talionis vice ferenda: quod erga omnes non eſt idem. Neque enim juſtum eadem ſervo adverſus ingenuum ferre, quandoquidem ſi ſervus ingenuum ceciderit, juſtum non ſit ex altera parte tantum cadi, ſed impenſius, juſtumque eſt in proportione contra reſpondendi: Nam quemadmodum ingenuus adverſus ſervum melius habet, ita reſpondere factis adverſum qui fecerit. Itidem etiam ingenuo adverſus ingenuum erit. Nec enim juſtum eſt, ut qui oculum eruerit, ei tantum talionis pœna infligatur, ſed multo plura ferat proportionis conſecutione, quandoquidem & cœpit prior, & affecit injuria. Atqui utrinque illata injuria eſt: & perinde proportionale eſt, ut ob injurias etiam plura ferat, quam fecerit. Id juſtè exigit ratio.

7 Quoad quartum: Pythagorici docuerunt juſtum, quod intenditur à juſtitia vindicativa conſiſtere in talione, hoc eſt in eo, quod quis patiatur id, quod fecit. Rejicitur hæc opinio: nam ſi juſtum conſiſteret in eo, quod quis patiatur id, quod fecit, ſeque-

ſequeretur, quod idem deberet pati ſervus cædens liberum, ac liber cædens ſervum, nobilis cædens ignobilem, ac ignobilis cædens nobilem; ſed hoc eſt falſum; ergo &c. Probatur minor: ſi enim ſervus verberat liberum, & nobilem, non ſufficit, ut verberetur, ſed debet puniri pœna multo majori, & aliquando debet ſuſpendi: at liber, & nobilis verberans ſervum, non debet reverberari, ſed affici pœna multo minori; ergo &c. In pœna igitur talionis debet attendi dignitas perſonarum. Quanto enim eſt vilior qui infert injuriam, & quanto eſt præſtantior qui patitur, tanto meretur pœnam majorem. Secundo rejicitur, nam etiam cum æqualis facit injuriam æquali, non ſufficit, ut patiatur quod fecit, ſed debet pati majus malum: ex. gr. ſi quis eruerit alteri oculum, non ſufficit, ut illi oculus eruatur; ergo &c. Probatur antecedens: nam qui oculum eruit alteri, non ſolum illi intulit hoc malum, ſed intulit prior, & injuſtè; ergo non ſufficit, ut patiatur malum, quod fecit, ſed etiam debet pati majus malum pro injuſtitia commiſſa. Concludimus, quod talio, & juſtum intentum à juſtitia vindicativa, conſiſtit non in eo, quod patiatur illud ipſum, quod fecit, ſed in eo, quod patiatur malum proportionale injuriæ, quam intulit.

8 *Verum quoniam multis modis juſtum dicitur, definiendum fuerit, de quonam demum juſto ſit nobis diſceptatio. Eſt nimirum (ut perhibent) juſtum ſervo adverſus dominum, & filio adverſus patrem, in quibus æquivoco nomine juſtum civile dici videbatur. Eſt nanque juſtum (de quo nunc loquimur) civile juſtum, id propemodum in ipſa æqualitate poſitum. Communicantes nanque civiles nonnulli, natura quidem conſimiles eſſe volunt, alii vero more. At filio erga patrem, & ſervo erga dominum jus ullum non eſſe videbitur. Neque enim puero meo adverſum me, neque manui, neque itidem alicui membro. Similiter igitur habere videbitur & filius erga patrem. Nam quemadmodum membrum patris eſt filius, niſi jam virilem induerit ætatem, qua ab ipſo ſeparetur: tum enim in ſimilitudine, & æqualitate eſt patri. Sed civibus hujuſmodi eſſe licet. Eadem de cauſa, ne quidem verna erga dominum eſt juſtum. Domini nanque quiddam eſt verna. Cæterum ſi modo ei juſtum ſit aliquod, id juſtum erga ipſum fuerit domeſticum, quod in præſentia minimè indigamus, ſed civile: ſiquidem in ſimilitudine, & æqualitate civile juſtum videri debet. Præterea in mulieris, & viri communicatione juſtum eſt, ferè quod civile juſtum. Deterius namque eſt mulier viro, ſed quiddam magis domeſticum, & quodammodo magis æqualitatis particeps, & perinde ipſorum vita communicationis ferè civilis eſt: proinde juſtum etiam mulieri erga virum præcipuum quodammodo jam præ aliis civile eſt. Quoniam igitur juſtum eſt quod in civili communicatione poſitum, tam juſtitia, quàm juſtus circa civile juſtum erit.*

8 Quoad quintum: quandoquidem juſtum dicitur multipliciter, debemus explicare, de quonam juſto ſit nobis agendum. Dicendum, quod debemus agere de juſto civili, quod nimirum intercedit inter cives, & æquales. Hinc ſequitur, quod licet dicatur dari quoddam juſtum domini in ſervum, quod poteſt vocari deſpoticum: & ſervi in dominum, quod poteſt vocari ſervile: & patris in filium, quod poteſt vocari paternum: & filii in patrem, quod poteſt vocari filiale; tamen non debemus agere de talibus juſtis. Ratio eſt, quia quod eſt meum, non habet propriè jus in me: ex. gr. pes, manus, & quodlibet aliud membrum propriè non habet jus in me; ſed filius antequam habeat ætatem virilem, in qua per emancipationem ſeparetur à patre, eſt veluti membrum patris; ergo filius antequam per emancipationem ſeparetur à patre, propriè non habet jus in patrem, cum verò ſeparatus fuerit à patre, tum quia jam æqualis eſt patri, poteſt comparari ad patrem, ſicut civis ad alium civem, adeoque poteſt habere jus in patrem. Ex proportionali ratione, quia ſervus eſt aliquid domini, non habet jus in dominum. Neque enim res mea poteſt habere jus in me. Licet verò filius haberet aliquod jus in patrem, & ſervus in dominum, tamen tale jus non

Digitized by Google

eſſet civile, ſed domeſticum, adeoque de eo non eſſet a nobis hoc loco agendum, in quo agimus ſolum de juſto civili, non autem de juſto familiari, ſeu domeſtico, quod intercedit inter eos, qui conſiderantur ut ſimiles, & æquales. Inter juſta domeſtica, ſeu familiaria, recenſetur etiam illud, quod intercedit inter virum, & uxorem. Porro licet mulier deterior ſit viro, tamen magis conſideratur ut æqualis viro, quam filii ut æquales patri, ideoque juſtum inter virum, & uxorem magis accedit ad juſtum civile, quam juſtum inter filios, & parentes, inter ſervos, & dominos. De juſto domeſtico, quod intercedit inter partes ejuſdem familiæ, non debemus hic agere, ſed agendum nobis eſt de juſto civili, quod intercedit inter cives, qui ſunt partes unius civitatis, circa quod præcipuè verſatur juſtitia.

9 Sed juſtorum quædam natura, quædam lege ſunt. Verum arbitrari ita oportet, ne putemus nunquam excidere, quæ natura ſunt, quæ ſanè etiam mutationem ſubeunt: ut, inquam, ſi jaculari omnes ſemper ſiniſtra annitamur, evademus ſcævæ. Atqui à natura ſiniſtra eſt: at dextra minus nihilo à natura potiora ſunt ſiniſtris, tametſi cuncta ſiniſtra, ſicut & dextra facimus: neque quod intercidant, ob hoc à natura non ſunt, verum ſi ut plurimum diutiusque ita permaneant, & ſiniſtra eſt ſiniſtra, & dextra dextra, id quod à natura eſt. Idem in à natura juſtis, ſi noſtro uſu immutentur, ob hoc non à natura juſta non fuerint, imo equidem fuerint. Nam quod ut plurimum perdurat, id propalam juſtum à natura eſt. Quod verò nos conſtituamus, legeque ſciſcamus, id certo juſtum, atque etiam ex lege juſtum nuncupamus. Præſtat igitur juſtum, quod à natura eſt, illi, quod ex lege. Cæterum, quod indigamus, juſtum civile eſt. Atqui civile, non natura, ſed lege eſt.

9 Quoad ſextum: juſtum civile dividi poteſt in naturale, & poſitivum. Juſtum naturale eſt, quod eſt poſitum à natura, ideoque ubique gentium habet eamdem vim obligandi, & eſt ubique ſervandum: ex. gr. eſt juſtum naturale, ut neminem lædamus, ut depoſitum ſervemus &c. Juſtum legitimum, ſeu poſitivum eſt, quod quia non pendet ex ipſa natura, ſed ex decreto, & opinione hominum, non ubique habet eamdem vim, neque eſt ubique ſervandum. Poſſet aliquis exiſtimare non dari juſtum naturale, ſed omne juſtum eſſe poſitivum, & inductum ab hominibus. Fundamentum poſſet eſſe, quia quæ ſunt à natura, non poſſunt dimoveri à ſuo modo operandi, adeoque ſemper, & ubique habent eamdem vim; ſed jura non ſemper, & ubique habent eamdem vim: ex. gr. licet ſit jus, ut depoſitum reddatur, tamen in aliquo caſu non debet reddi, puta ſi quis depoſuerit gladium, eumque repetat ad occidendum ſe ipſum, vel alium innocentem, non debet reddi; ergo &c. Adhuc tamen dicendum, quod datur juſtum naturale. Ratio eſt, quia in his inferioribus cauſæ naturales poſſunt per accidens, & in paucioribus impediri: ex. gr. licet naturaliter manus dextra ſit aptior ad agendum, tamen ſi quis aſſueſcat jaculari ſiniſtra, evadet æquè apta, vel etiam aptior ad jaculandum, quã dextra; ergo nõ obſtat juſtis naturalibus, quod ſint aliquando mutabilia. Si verò quæratur, poſito quod non ſolum jura poſitiva, ſed etiam quædam jura naturalia ſint mutabilia, quodnam ex mutabilibus dicendũ ſit jus naturale, & quodnam poſitivum dicendum, quod ſicut determinamus, quænam ſint naturaliter talia in aliis generibus, ſic poſſumus determinare, quæ ſint naturaliter talia in genere juſti. In aliis generibus ea dicimus eſſe naturaliter talia, quæ plerumque, & apud omnes gentes ſic ſe habent, licet aliquando, ſed raro, & per accidens aliter ſe habeant: ex. gr. dicimus manum dexteram eſſe naturaliter aptiorẽ ad motum, quia ut plurimum, & apud omnes gentes ita contingit, licet accidat aliquos eſſe ambidextros, vel melius movere ſiniſtram, quam dextram. Sic naturaliter juſta ſunt, quæ ut plurimum, & apud omnes gentes debent fieri, licet aliquando oppoſi-

poſitum contingat: ex. gr. naturaliter juſtum eſt depoſitum reddere, quia ut plurimum,& apud omnes gentes depoſitum debet reddi,licet aliquando per accidens reddi non debeat. Juſtum igitur naturale eſt, quod ponitur à natura: juſtum poſitivum eſt,quod ponitur à nobis per legem:& quia juſtum, quod ponitur a natura, præſtat juſto, quod ponitur per legem, ideo juſtum naturale præſtat juſto poſitivo. Nos autem hic agimus de juſto civili, ac de juſto civili non naturali, ſed poſitivo, & poſito per legem humanam.

10 *Sed injuſtum, & injuria, neutiquam idem prorſus dicendum eſt, ſiquidem injuſtum lege definitur: veluti depoſito quemquam fraudare, injuſtum ſit, at injuria, ubi injuſte aliquid perpetretur. Itidem porro juſtum, ac (ut ita loquar) juſtificatio, non eſt idem. Nam juſtum lege definitum eſt, cùm ſit juſtificatio, juſta cauſa faciendi.*

11 *Quando igitur juſtum, & quando non? Nempe (ut paucis abſolvam) cùm dedita opera, & ſponte quis peregerit (quid ſponte ſit paulo ante nobis dictum eſt) & quando conſulto, & in quem, & cui, & qua de cauſa, is juſta peragit. Itidem ac ſimiliter erit etiam injuſtus, qui conſulto, & in quem, & cui, & cujus cauſa deliquerit. At cùm horum nihil conſulto, injuſti tamen quippiam commiſerit, tum demum injuſtus non eſt, ſed infortunatus. Nam ſi patrem occiderit, ſe hoſtem ratus occidere, injuſtum quidem commiſit: & cum neminem affecerit injuria, egit tamen infeliciter. Quoniam igitur non afficere injuria, ubi injuſta peragantur, id eſt, in ignorando poſitum, hoc paulo ante diſſeruimus, cùm neutiquam conſulto quenquam offendit, neque cui, neque qua de cauſa factum eſt.*

10 Quoad ſeptimum: poſſet aliquis exiſtimare,quod idem ſit injuſtum,ac injuria.Dicendum tamen,quod non ſunt idem. Ratio eſt, quia poteſt aliquis facere rem injuſtam, ac non facere injuriam; ergo injuſtum, & injuria non ſunt idem. Probatur antecedens: ut quis faciat rem injuſtā, ſufficit, ut faciat aliquid contra legem puta ut non reddat depoſitum contra legem jubentem reddi depoſitum; ſed ut faciat injuriam, non ſufficit, ut faciat contra legem,ſed requiritur, ut operetur injuſtè;ergo &c. Ex proportionali ratione ad hoc, ut quis operetur juſtè,non ſufficit,ut faciat actionem juſtam: ex. gr. ut reddat depoſitum, ſed requiritur aliquid aliud.

11 Sed quæritur, quidnam requiratur ad hoc,ut quis faciens actionem injuſtam, faciat injuriam, & ut faciens actionem juſtam, operetur juſtè? Dicendum duas requiri conditiones. Prima eſt, ut operetur ex electione, & voluntariè. Quid autem ſit operari ex electione, & voluntariè, explicatum eſt ſupra cap. 15, & 16. Secunda eſt, ut operetur ex cognitione, qua præcognoſcat circumſtantias actionis, hoc eſt *circa quid, quo, & gratia cujus &c.* Hinc ſequitur, quod ſi quis commiſerit rem injuſtam, & lege prohibitam, ignorans, non eſt injuſtus, ſed infortunatus: ex. gr. ſi quis occiderit patrem, exiſtimans eſſe hoſtem, committit quidem facinus injuſtum, ac lege prohibitum, ſed in ejus facinoris perpetratione non eſt injuſtus, ſed infortunatus.

12 *Definienda quoque videtur ignorantia, quonam pacto per ignorantiam quem lædit, non afficit injuria. Sic nimirum hæc definitio. Quandocunque perpetrandi aliquid abſoluta fuerit ignorantia, id non ſit conſulto, & perinde ne quidem afficit injuria. At cùm ipſe ſuæ cauſa fuerit ignorantia, perpetraretque quippiam ex ignorantia, cujus ipſe extiterit cauſa, is planè afficit injuria, ac ejuſmodi jure criminis arguitur, velut in ebriis evenit. Vino nanque merſi, ſi quid mali perpetrarint, ſine controverſia afferunt injuriam, quandoquidem ipſi ſibi ejus ignorantiæ cauſa extiterunt. Par enim fuit, ne tantum proluerentur, ut ignorantes caderent patrem. Idem in aliis eſt ignorantiis, quæ ex ipſis gignuntur facientibus: ut qui per ipſas inferant injuriam, ſint injuſti. Quorum autem non ipſi ſunt cauſa, ſed ignorantia, ut delinquant, neutiquam injuſti. Eſt enimvero ejuſmodi ignorantia naturalis, velut neſcii infantes patres cadunt. Hæc nimirum naturalis inſcitia non facit, ut ab actione infantes dicantur injuſti. Ipſa ſiquidem hæc faciendi cauſa, eſt inſcitia: neque ipſi ſuæ ſunt cauſa inſcitiæ: ideo ne quidem injuſti dicuntur.*

12 Sed

Digitized by Google

12 Sed explicandum eſt, quænam ignorantia ſufficiat ad hoc, ut qui ex ignorantia facit actionem injuſtam, excuſetur ab injuria, & injuſtitia, quæ autem ignorantia non ſufficiat? Dicendum, quod cum quis facit actionem injuſtam ex ignorantia cujus ignorantiæ ipſe non eſt ſibi cauſa, excuſatur ab injuſtitia, & injuria: at cum facit actionem injuſtam ex ignorantia, cujus ipſe eſt ſibi cauſa, non excuſatur ab injuſtitia, & injuria. Hinc ſequitur, quod ebrii ſi ex ignorantia cauſata ex ebrietate faciant aliquid injuſtum, ex. gr. patrem cædant, non excuſantur ab injuſtitia, & injuria. Ratio eſt, quia ſicut voluntariè ſunt inebriati, ita voluntariè fuerunt ſibi cauſa ignorantiæ, ex qua commiſerunt actionem injuſtã, ex. gr. verberarunt patrem. Ex oppoſita ratione qui committit, actionem injuſtam ex ignorantia, cujus ipſe ſibi non fuerit cauſa, excuſatur ab injuſtitia. Aliquando porro actio injuſta committitur ex ignorantia naturali, & tum omnino excuſatur ab injuſtitia: ex. gr. quia infantes aliquando cædunt patrem ex ignorantia naturali, cujus ipſi ſibi nullo modo ſunt cauſa, excuſantur ab omni injuria, & injuſtitia.

13 *Verum de ferenda iniuria, ut dicam, utrum qui afficitur iniuria ſponte afficitur, an non? Iuſta nanque, & iniuſta ſponte agimus. At non ſponte afficimur iniuria. Cruciatus ſiquidem devitamus. Et perinde non dubium, quin non ſponte afficiamur iniuria, quod ultro nemo lædi ſufferat. Nam affici iniuria, nonne eſt offendi? eſt ita:*

14 *Cæterum ſunt, quibus licuit æquale aſſequi, idque aliis concedunt. Quod ſi æquale conſequi iuſtum fuit, & minus habere iniuria affici, ſponteque minus habet ſponte ergo ait, quis afficitur iniuria.*

15 *Verum manifeſtum hinc porro eſt, quod ne ſponte quidem. Nam cuncti, qui minus conſequuntur, illius vice naneiſcuntur, aut honorem, aut laudem, aut gloriam, aut amicitiam; aut aliud id genus. Verum qui vicem alicuius ſubit, cuique rependitur pro eo, quod amittit, nentiquam afficitur iniuria. Quod ſi iniuria non afficitur, ne quidem ſponte ergo. Rurſus, qui minus aſſequuntur, & quatenus æquale non accipiunt, affecti iniuria, iidem nobilitati. & exornati hac de cauſa evadunt. quod dicant æquale mihi capere licuit, at nolui. Ceſſi equidem ſeniori, aut amico. Atqui affectus iniuria exornatur nemo. Quod ſi in illatis iniuriis nulla exornatio eſt, & his exornantur deiecti, hoc modo prorſus affecti non fuerint iniuria. Quod ſi iniuria non ſubiiciuntur, ne quidem ſponte afficiuntur iniuria.*

13 Quoad octavum: ſupereſt, ut examinemus, utrum poſſit quis ſponte pati injuriam, vel facere injuriam ſibi ipſi. Dicendum, quod nemo poteſt ſponte affici injuria. Probatur, nam ſponte quidem agimus juſtè, & injuſtè; ſed non ſponte afficimur injuria; ergo &c. Probatur antecedens: nemo enim ſponte læditur, vel cruciatur; ſed qui afficitur injuria, læditur; ergo &c. Confirmatur ex ſolutione objectionum.

14 Poſſet obiici primo: qui in diſtributione bonorum cõmunium non accipit æquale, quod ipſi debetur iuxta debitam proportionem, patitur injuriam; ſed aliqui ſpõte in bonorum communium diſtributione non accipiunt æquale, quod ipſis debetur, ſed illud aliis concedunt; ergo aliqui ſponte patiuntur injuriam.

15 Reſpondetur, quod qui ita non accipit æquale, ut loco illius accipiat aliquid compenſans, nulla afficitur injuria; adeoque neque ſponte patitur injuriam; ſed qui in bonorum diſtributione non accipiunt æquale, ſed id aliis concedunt, loco illius accipiunt honorem, vel laudem, vel gloriam, vel amicitiam; ergo nulla afficiuntur injuria. Confirmatur, nam qui injuria afficitur, non gloriatur de injuria, nec illam ſibi laudi ducit; ſed qui in diſtributione bonorum communium ſponte non accipiunt æquale, quod ipſis debetur, gloriantur de hoc, quod non acceperint, atque id ſibi laudi ducunt, ac dicunt: *potui accipere æquale, quod mihi debebatur, ſed nolui, atque id ceſſi ſeniori, vel amico;* ergo non afficiuntur injuria, adeoque nec ſponte afficiuntur injuria.

16 *Inte-*

16 Interim in huiuſmodi oratione controverſari videmur incontinentibus, quandoquidem incontinens nequiter agendo, ſe offendit, idque ſponte facit: conſulto igitur ſeſe ipſe lædit: proinde ſponte ipſe à ſeſe afficitur iniuria.

17 Cæterum hic propoſita definitio hanc propedict rationem. Eſt autem definitio, neminem velle affici injuria. At incontinens, volens incontinenter agit: proinde ſi ipſe ſe afficit iniuria, vult ergo mala ſibi inſligere. Atqui vult nemo affici iniuria: proinde nè incontinens quidem ipſe ſeſe ſponte affecerit iniuria? Cæterum hinc fortaſſis ambigat quiſpiam, nunquid accidat, ut ſibi quiſquam inferat iniuriam. In incontinentem ſiquidem iniecta conſideratione, videatur contingere. Hoc nempe modo, ſi quæ agenda lex iubet; ea ſunt iuſta, qui non agit ea, iniuſtè facit, at ſi erga quem agendum iubeat, nentiquam erga eundem id egerit, ipſum afficit iniuria. Lex certe temperantem eſſe iubet, rem ſuam non oblimare, corpus procurare, ac id genus alia: qui ergo hæc non peragit, ſe afficit iniuria: quandoquidem erga alium neminem, talium eſt affectio iniuriarum.

19 Atqui hæc nunquam vera extiterint, ut contingat ſe quempiam afficere iniuria. Contingere enim qui poteſt, ut eodem tempore plus quiſpiam habeat, & minus, ut ſimul ſponte, & invite agat quicquam: ſiquidem qui afficit iniuria, quatenus afficit, plus admittit, iniuria affectus, quatenus afficitur, minus. Quod ſi ipſe ſibi infert iniuriam, contigerit, ut per idem tempus plus idem habeat, & minus: verum hoc fieri non poteſt: non ergo ſe quiſpiam affecerit iniuria. Rurſus qui afficit iniuria, ſponte facit iniuriam: at affectus injuria, invitus fert injuriam: proinde ſi contingat ſe quempiam afficere injuria, contigerit ſimul, & invito, & ſponte quicquam agere: id autem fieri non poteſt: ne quidem igitur contigerit ſibi quenquam inferre iniuriam.

16 Poteſt obiici ſecundo: incontinens ſponte ſe ipſum lædit, faciens actiones, quas videt eſſe ſibi nocivas; ergo ſponte læditur: ſed qui ſponte læditur, ſponte patitur injuriam; ergo incontinens ſponte patitur iniuriam.

17 Reſpondetur, quod huic rationi obſtat fundamentum propoſitum pro noſtra concluſione. Dictum eſt enim, quod nemo afficitur iniuria volens; ſed incontinens volens agit incontinenter; ergo incontinens, dum incontinenter agit, non afficitur injuria. Neque eſt verum, quod velit ſibi inferre malum. Vult enim actiones incontinentes, non quatenus ſunt malæ, ſed quatenus illi videntur bonæ.

18 Sed hinc oritur alia quæſtio, & dubitatur, utrum poſſit quis facere iniuriam ſibi ipſi? Videtur, quod incontinens faciat iniuriam ſibi ipſi. Qui enim ſponte operatur contra legem, vel omittit facere quæ præcipiuntur à lege, injuſtè agit adverſus eum, cujus bonum intendit lex, ideoque facit illi injuriam; ſed lex jubet eſſe temperantem, rem ſuam non diſſipare, corpus curare; ergo incontinens dum non vivit temperatè, dum rem ſuam diſſipat, dum corpus non curat, iniuſtè agit; ſed non agit injuſtè contra alium; ergo agit injuſtè contra ſe ipſum, ac proinde ſe ipſum afficit injuria.

19 Adhuc tamen dicendum: impoſſibile eſt, ut quiſpiam afficiat injuria ſe ipſum. Probatur: eſt enim impoſſibile, ut idem eodem tempore habeat plus, & minus, ut ſponte agat, & invitè; ſed ſi aliquis afficeret injuria ſe ipſum, eodem tempore haberet plus, & minus, ſimul ſponte ageret, & invitè; ergo &c. Probatur minor: qui enim facit injuriam, habet plus, qui patitur injuriam habet minus; ergo ſi idem eſt qui facit, & qui patitur injuriam, idem eodem tempore habet plus, & minus: rurſus qui facit injuriam, facit ſponte, qui patitur iniuriam, patitur invitus; ergo ſi idem eſt faciens, & patiens injuriam, idem ſimul agit ſponte, & invitè. Confirmatur, nam ſi diſcurramus per injurias particulares, inveniemus neminem poſſe facere injuriam ſibi ipſi; ergo &c. Probatur antecedens; injuriæ enim particulares ſunt fraudatio depoſiti, adulterium, furtum &c; ſed nemo poteſt ſe ipſum fraudare depoſito, vel adulterium committere cum ſua uxore, vel ſibi ipſi furari; ergo &c.

20 Rurſus ſi conſideraverit quiſpiam particulares injurias, nemo ſit, qui non faciat injuriam, aut

aut depoſito fraudando, aut adulterium committendo, aut furando, aut aliquod ejuſmodi iniuriæ genus particulatim admittendo. Nec tamen quiſpiam ſe unquam depoſito fraudavit, neque ſuam adulterio vitiavit uxorem, neque ſibi furatus eſt. Quod ſi in huiuſmodi eſt afficere iniuria, neque contingit horum quicquam adverſum ſe facere iniuriam. Sin ſecus, ea non fuerit civilis iniuria, ſed domus adminiſtrationis, planeque familiaris. Anima ſiquidem in plures diſtributa partes, unam habet ſuam quidem deteriorem, alteram vero meliorem. Proinde ſi quid in animo procreetur iniuriarum, id partium adverſum ſe invicem eſt. Familiarem porro injuriam diſtribuimus in deteriorem, ac meliorem, ut fiat adverſum ſe juſtum, & iniuſtum. Verum id nos non coniectamus, ſed civile. Et perinde in id genus iniuriis, quas nos demum perveſtigamus, neutiquam contingit, ut ſe quiſquam afficiat injuria.

21 *At inſuper uter afficit iniuria, & in utro iniuria eſt? In eone, qui utcunque iniuſte poſſideat, an iudicante, atque diſtribuente; veluti in certaminibus? Enimvero qui præmium à præſide, atque hac iudicante accepit, non ipſe facit iniuriam, tametſi ei iniuſte tributum eſt, ſed qui tulit iudicium, maleque attribuit, is affecit iniuria. Eſtque ubi idem afficiat iniuria & ubi non. Nam quatenus vere, & ut iuſti natura poſtulabat, non iudicavit, eatenus affecit iniuria: quatenus verò eidem juſtum eſſe viſum eſt, neutiquam affecit iniuria.*

20 Addit Ariſtoteles, quod ſi in aliquo ſenſu incontinens facit injuriam ſibi ipſi, illa injuria eſt ſimilior injuriæ familiari, per quam una pars domus eſt iniuſta erga alteram, quam injuriæ civili. Explicatur. In anima poſſunt diſtingui duæ partes, ſuperior nimirum, hoc eſt ratio, quæ debet præeſſe, & dominari, & pars inferior, hoc eſt appetitus ſenſitivus, qui debet ſubeſſe, & parere; ſed in incontinente appetitus ſenſitivus dominatur, & imperat rationi; ergo facit iniuriam ſimilem illi, quam in domo facit uxor viro, cum non ſubditur, & obedit viro, ſed ei dominatur, & imperat. Quia verò nos hic non agimus de hoc genere injuriarum, ſed de injuria civili, ideo non debemus agere de injuria, per quam in incontinente pars inferior eſt iniuſta contra partem ſuperiorem.

21 Pro complemento quæritur, utrum cum in diſtributione bonorum communium, alicui datur plus, quam illi debeatur, injuſtus ſit qui dat plus, an qui accipit? Dicendum, quod injuſtus eſt qui dat, non autem qui accipit plus. Explicatur exemplo. In certaminibus judex dans alicui præmium non merenti, eſt injuſtus, & facit contra juſtitiam, qui verò accipit præmium injuſtè datum non eſt iniuſtus, neque peccat contra juſtitiam; ergo idem dicendum in caſu noſtro. Adde, quod ſi judex dat premium non merenti, quem ipſe judicat mereri tale præmium, materialiter eſt injuſtus, ſed formaliter non eſt injuſtus.

De diviſione rationis in ſpeculativam, & practicam.

Caput XXXII.

1 *QUoniam autem de virtutibus, & quæ ſint, & in quibus, & circa quæ, jam dictum eſt, de ſinguliſque, quemadmodum ſi recta agamus ratione, ſit optimum: ita nimirum ea recta ratione agere dicendo, eſt: ut ſi quis dixerit ſanitatem fieri optimam, ſalubria exhibendo, id utique minus apertum, & perinde aperito mihi, quæ ſint ſalubria. Idem valet in ratione, & tam quid ſit ratio, quam quæ ſit recta ratio noſſe fermè fuerit neceſſarium, primum, in quo ratio gignitur, conſiderare:*

2 *Paucis equidem de anima antea locuti, diximus animæ partem eſſe, quæ habeat rationem. Ea, inquam, pars una animæ habens rationem, in duas eſt partes diſtributa, quarum una quidem conſultrix, altera autem ſcientiæ indagatrix, quæ quod inter ſe invicem diſtinguantur, ex ſubjectis facile fuerit intueri. Nam quemadmodum inter ſe invicem differunt colores, & ſuccus, & ſonus, & odor, itidem alios ipſis ſenſus natura accommodavit. Sonum nanque auditu, ſuccum guſtu cognoſcimus, & colorem viſu. Similiter cætera eodem modo expedit conjectare. Quod porro alia ſint ſubjecta, alias quoque eſſe animæ partes manifeſtum eſt, quibus illa cognoſcimus. Aliud ſiquidem intellectile eſt, & ſenſibile aliud. Atqui ſubjecta illa, animæ*

depre-

deprendimus. Alia ergo pars fuerit, quæ circa intellectilia. Conſultatrix autem circa ſenſilia, in motuque verſatur, atque prorſus circa omnia, quæ in ortu, interituque ſunt. Nam conſultamus de eis, quæ in noſtra ſunt poteſtate, agendi ac non agendi delectu, circa quæ conſilium, ac propoſitum eſt agendi. Hæc nimirum ſenſilia, in motuque ad permutandum. Proinde pars animæ ex ratione propoſitrix, atque delectrix, ſenſilis.

1 EGimus de virtutibus moralibus, & explicavimus, quænam ſint virtutes morales, in quibus, & circa quæ verſentur, ac diſſerendo de ſingulis virtutibus moralibus, diximus tum illas optimè operari, cum agunt ex recta ratione. Verum, quia non ſatis patet, quid ſit recta ratio, debemus explicare, quid ſit recta ratio. Sicut enim ſi quis dixerit medicum tum efficere optimam ſanitatem, cum dat ſalubria, non ſatis rem explicavit, niſi declaret, quæ non ſint ſalubria, ſic qui dixit virtutem efficere optimam operationem, cum operatur ex recta ratione, non ſatis rem explicavit, niſi declaret, quid, & quæ ſi recta ratio. Quia verò non poſſumus explicare, quid ſit recta ratio, niſi aliqua præmittamus de anima, quæ eſt ſubjectum rectæ rationis, ideo primo premittemus aliqua de anima, & de partibus animæ, quæ ſint ſubjectum rectæ rationis.

2 Supra cap. 6. diximus duas eſſe partes animæ, alteram, quæ habet rationem, alteram, quæ non habet rationem. Addimus nunc, quod pars illa animæ, quæ habet rationem, ſubdividitur in alias duas, hoc eſt in ſpeculativam, quæ poteſt vocari facultas ſciendi, & in practicam, quæ poteſt vocari facultas conſultandi. Quod iſtæ duæ partes diſtinguantur, probatur. Nam ex eadem ratione, ex qua diſtinguuntur ſenſus viſus, auditus, odoratus, & guſtus &c. debent etiam diſtingui facultas conſultandi, & facultas ſciendi; ergo &c. Probatur antecedens: ideo enim ſenſus viſus, auditus, & odoratus, & guſtus diſtinguuntur, quia colores, ſoni, odores, & ſapores ſunt ſenſibilia ita diverſa, ut poſtulent diverſos ſenſus, ſiquidem colores ſunt viſibiles, non autem audibiles, ſoni è converſo ſunt audibiles, non autem viſibiles, idemque dic de reliquis: ex proportionali ratione ſenſus, & intellectus diſtinguuntur, quia ſenſibile, & intelligibile poſtulant diverſas potentias: ſenſibile ſiquidem poſtulat ſenſum, intelligibile poſtulat intellectum; ſed pars animæ practica, ſeu conſultativa, & pars ſpeculativa verſantur circa objecta, quæ poſtulant diverſas potentias; ergo pars animæ ſpeculativa, & pars practica diſtinguuntur ex eadem ratione, ex qua diſtinguuntur ſenſus viſus, auditus &c. Probatur minor: pars enim practica, ſive conſultativa, verſatur circa ſenſibilia, & circa ea, quæ ſunt ſubjecta motui, ac mutationi, & generationi, & corruptioni; nam ſolum conſultamus de iis, quæ ita poſſunt aliter ſe habere, ut ſit in noſtra poteſtate ex conſilio, & electione illa ponere, & non ponere: at pars ſpeculativa verſatur circa ea, quæ non poſſunt aliter ſe habere; ſed quæ poſſunt aliter ſe habere ſunt ſenſibilia, quæ non poſſunt aliter ſe habere ſunt pure intelligibilia; ergo pars practica verſatur circa ſenſibilia, pars autem ſpeculativa verſatur circa intelligibilia; ſed ſenſibilia, & intelligibilia poſtulant diverſas potentias; ergo pars practica, & pars ſpeculativa ſunt diverſæ potentiæ.

De habitibus rationis, qui ſunt ſcientia, prudentia, ars, intellectus, ſapientia, & opinio.

Cap. XXXIII. Art. I.

1 *HIs itaque definitis, deinceps de veritate dicendum fuerit, quoniam de ipſa nobis eſt ſermo, utque verum habeat conjectemus. Eſt profecto ſcientia, prudentia, mens, ſapientia, exiſtimatio. Et circa igitur aliquid unumquodque iſtorum eſt.*

Sien-

2 Scientia igitur eſt circa id, quod ſub ſcientiam cadit, quod cum demonſtratione, ac ratione eſt explicatum.

3 Prudentia verò circa ea, quæ ſub actionem cadunt, in quibus delectus, evitatioque, & in nobis agere, ac non agere eſt. Nimirum facientium, & agentium non idem factile, & actile. Nam factilium, præter facturam, finis ſupereſt alius ſicut domificativæ præter ædificationem (cum ſit domus effectrix) ipſius finis, præter facturam, domus eſt. Itidem in opificina (ita enim nobis libet appellare quam tectonicam Græci vocant) aliiſque facturis. At in eis, quæ ſub actionem cadunt (practica vocant Græci) præter actionem nullus eſt alius finis: ut præter citharæ modulatum finis non eſt alius: ſed id eſt finis, exercitium, & actio. Circa actionem itaque, & quæ in agendo poſita ſunt, prudentia: circa facturam, & quæ in faciendo poſita ſunt, ars, ſiquidem in faciendo potius, quam agendo, eſt artem exercere. Proinde fuerit prudentia, deligendi, & agendi, quæ in noſtra ſunt poteſtate, habitus, tendente ad commodum ipſa quoque actione. Prudentia autem virtus eſt, non (ut facile eſt intueri) ſcientia. Laudandi ſiquidem ſunt prudentes: at laus virtutis. Item ſcientia quidem omnis virtus eſt: at prudentia virtus non eſt, ſed ut apparet, idipſum quiddam virtus eſt.

1 DIviſa ratione in ſpeculativam, & practicam, ſequitur, ut agamus de habitibus, per quos ratio verſatur circa veritatem. Quinque ſunt habitus, quibus ratio verſari poteſt circa veritatem, nimirum ſcientia, prudentia, intellectus, ſapientia, & opinio: & quia ſub prudentia continetur aliqualiter etiam ars, ideo univerſim habitus, quibus ratio verſatur circa veritatem, ſunt ſex, ac de iis fuſius actum eſt lib. 6. Ethic.

2 Scientia eſt habitus, per quem verſamur circa ſcibilia; & quia ſcibilia ſunt veritates neceſſariæ, per ſe non notæ, ac inferibiles per demonſtrationem, ideo ſcientia verſatur circa veritates neceſſarias, per ſe non notas, & inferibiles per demonſtrationem.

3 Prudentia eſt habitus, per quem verſamur circa operabilia, quæ in noſtra poteſtate eſt eligere, vel devitare, agere, vel non agere. Jam duo ſunt genera operationum, factiones nimirum, & actiones. Factiones ſunt, quæ habent pro fine aliud opus, quod fit per factionem: ex. gr. ædificatio eſt factio, quia habet pro fine domum, vel aliud ædificatum diſtinctum ab ipſa ædificatione; idemque dic de operationibus fabrilis, lignariæ, aliarumque artium, quæ idcirco vocantur factivæ, ſive effectivæ. Activæ ſunt, quæ non habent pro fine aliud opus diſtinctum ab actione. ex. gr. ſonatio Citharæ eſt actio, quia non habet pro fine ullum opus diſtinctum ab ipſa ſonatione. Sicut duo ſunt genera operationum, actio nimirum, & factio, ita duo ſunt genera facultatum operativarum, factivæ nimirum, & activæ. Artes ſunt facultates factivæ, & effectivæ, quia verſantur magis circa factiones, quam circa actiones, & habent pro fine perfectionem, & bonitatem operis, non autem perfectionem, & bonitatem agentis: at prudentia eſt habitus activus, quia verſatur circa actiones, & habet pro fine perfectionem, & bonitatem agentis. Prudentia igitur eſt habitus eligendi, & agendi quæ ſunt in noſtra poteſtate per actiones, quæ conducant ad finem, adeoque ſint ſimpliciter bonæ. Prudentia porro non tam eſt ſcientia, quam virtus. Probatur dupliciter: primo laus tribuitur virtuti; ſed prudentes laudandi ſunt propter prudentiam; ergo prudentia eſt virtus. Secundo per virtutem rectè utimur ſcientia; ſed per virtutem non recte utimur prudentia, ſed potius per prudentiam rectè utimur aliis; ergo prudentia non ſubjicitur virtuti, ſed ipſamet eſt virtus.

4 Mens porro eſt circa principia intellectilium: ſcientia enim eorum, quæ ſunt cum demonſtratione. Atqui principia ſunt indemonſtrabilia, & perinde non circa principia ſcientia eſt, ſed mens.

5 Sapientia porro ex ſcientia, menteque conſtituitur. Eſt namque ſapientia circa principia ipſa

que-

Digitized by Google

quoque mentis particeps. At quatenus circa ea, quæ poteſt principia ſunt cum demonſtratione, ſcientia eſt particeps, & perinde non dubium, quin ſapientia ex mente, ſcientiaque conſtetur. Proinde circa ea verſabitur, circa quæ mens, atque ſcientia.

6 Exiſtimatio eſt, qua in omnibus ferimur ancipites, tamen ita, an ſecus.

4 Intellectus eſt habitus verſans circa principia intelligibilia, ſed principia ſunt indemonſtrabilia; ergo intellectus verſatur circa veritates per ſe notas, atque indemonſtrabiles; ſed ſcientia verſatur circa veritates per ſe non notas, & demonſtrabiles; ergo intellectus differt à ſcientia.

5 Sapientia conflatur ex intellectu, & ſcientia, ſiquidem verſatur, tum circa principia, & in hoc convenit cum intellectu, tum circa veritates per ſe non notas, & demonſtrabiles, & in hoc convenit, cum ſcientia. Sapientia igitur convenit, tum cum intellectu, tum cum ſcientia, adeoque conflatur ex intellectu, & ex ſcientia.

6 Opinio demum eſt, per quam ita ferimur in objectum, ut dubitemus, an ita, vel aliter ſe habeat.

Proponuntur aliqua dubia circa prudentiam, & ſapientiam; & explicatur, quid ſit aſtutia, quid ſyneſis, & quid ſit virtus naturalis.

Cap. XXXIII. Art. II.

7 Sed utrum prudentia, & ſapientia idem eſt, an non? Sapientia enim eſt circa ea quæ cum demonſtratione quæque ſemper ita habent: prudentia non de talibus, ſed de his, quæ ſunt in permutatione, quemadmodum rectam inflexumve, & cavum, & talia quæ ſunt ejuſmodi. At conferentia eo non habent modo, ut non inter ſe invicem permutentur, ſed permutantur; ut nunc hoc conferat, quod cras non conferet, & huic liceat, huic autem non, atque hoc modo conferat. Atqui circa ea, quæ conferunt prudentia eſt non ſapientia. Differunt ergo inter ſe prudentia, atque ſapientia.

8 Utrum ſapientia virtus eſt, an non? Hinc perſpicuum eſt, ex ipſa certe prudentia virtutem eſſe. Nam ſi virtus eſt prudentia, partis nempe alterius (ut diximus) quæ ex ratione ſunt: eſtque prudentia, quam ſapientia deterior: circa deteriora enim verſatur, quandoquidem ſapientia circa æternum, divinumque, ut diximus, cum prudentia de hominis ſit commodo. Quare ſi quid deterius virtus eſt, æquum etiam fuerit, quod melius eſt eſſe virtutem. Non dubium igitur, quin ſapientia ſit virtus.

Pro complemento libri ſupereſt, ut proponamus aliqua dubia, & ut explicemus quod ſit aſtutia, quid ſyneſis, & quid virtus naturalis.

7 Quæritur igitur primo, utrum ſapientia, & prudentia ſint idem habitus?

Reſpondeo negativè. Ratio eſt, quia habitus, qui non verſantur circa idem, neceſſario diſtinguuntur; ſed ſapientia, & prudentia non verſantur circa idem; ergo &c. Probatur minor: ſapientia enim verſatur circa ea, quæ non poſſunt aliter ſe habere, & non ſunt per ſe nota, ſed innoteſcunt per demonſtrationem; ſed prudentia non verſatur circa hæc, ſed circa ea, quæ poſſunt aliter ſe habere; ergo &c. Probatur minor: nam prudentia verſatur circa agibilia, & circa utilia; ſed agibilia, & utilia poſſunt aliter ſe habere: ſicut enim eadem virga nunc eſt recta, nunc eſt inflexa, & curva, ſic quod eſt utile, & agendum in aliquibus circunſtantiis, in aliis circunſtantiis eſt inutile, ac non agendum, id quod uni eſt licitum, alteri eſt illicitum; ergo &c.

8 Quæritur ſecundo utrum ſapientia ſit virtus?

Reſpondeo affirmativè: nam ſapientia eſt melior prudentia; ſed prudentia eſt virtus; ergo à fortiori ſapientia eſt virtus. Probatur major: nam habitus, qui verſatur circa objectum præſtantius, & perficit præſtantiorem partem animæ, eſt melior habitu, qui verſatur circa objectum imperfectius,

fectius, ac perficit partem animæ imperfectiorem; ſed ſapientia verſatur circa objectum præſtantius, & perficit præſtantiorem partem animæ, quam prudentia; ergo &c. Probatur minor: ſapientia enim verſatur circa æterna, & divina, & perficit partem animæ ſpeculativam, quæ contemplatur æterna, ac divina: prudentia è converſo verſatur circa humana, & perficit partem animæ practicam, quæ pariter conſiderat quæ utilia ſunt homini; ergo &c,

9 *Quid eſt, aut circa quod induſtria? Eſt nempe induſtria, in quibus & prudentia, circa ea, quæ ſub actionem cadunt. Induſtrius ſiquidem dicitur quatenus conſulere recte aliquid judicare, ac perſpicere potuerit circa puſilla, in puſilliſque ejus judicium. Eſt igitur induſtria, atque induſtrius prudentiæ, & prudentis pars, nec citra hac. Neque enim induſtrium à prudente ſeparaveris.*

10 *Idem profecto & in aſtutia exiſtimandum eſt. Nam aſtutia, & aſtutus non eſt quidem prudentia, neque prudens, quinimo prudens aſtutus: ideo aſtutia ſibi quodammodo aſciſcit prudentiam. Cæterum aſtutus etiam malus dicitur, quemadmodum Mentor aſtutus quidem fuiſſe viſus eſt, non etiam prudens, Prudentis namque, & prudentiæ eſt optima expetere, eaque ſemper ſibi proponere, atque actitare. At aſtutiæ, & aſtuti fuerit, conjectare, ex quibusnam demum fiant ſingula, quæ ſub actionem cadunt, & quæ exhibenda. Aſtutus in ejuſmodi, ac circa talia eſſe videatur.*

9 Quæritur tertio, quid ſit ſyneſis, ſeu perſpicacia, & circa quæ verſetur?

Reſpondeo, quod ſyneſis, ſeu perſpicacia verſatur circa agibilia, circa quæ verſatur etiam prudentia. Perſpicax enim dicitur, qui conſultando poteſt rectè judicare, & perſpicere quid ſit agendum, ac præſertim verſatur in perſpiciendis minimis: & quia ad prudentiam perfectam requiritur, ut poſſit etiam perſpicere minima, ex quibus ſæpe pendent maxima, ideo ſyneſis eſt pars prudentiæ, nec poteſt aliquis eſſe perfectè prudens, niſi ſit perſpicax.

10 Quæritur quarto, quid ſit aſtutia, ſeu calliditas, quæ græcè dicitur, δεινότης, & circa quæ verſetur.

Reſpondeo, quod aſtutia eſt quædam naturalis facultas, per quam homo poteſt judicare, quid ſit faciendum in ordine ad finem intentum, ſive ſit bonus, & honeſtus, ſive malus, ideoque aſtutia verſatur circa agibilia, circa quæ verſatur etiam prudentia. Hinc colligitur, quod prudentia non eſt quidem aſtutia, ſed non eſt ſine aſtutia, hoc eſt ſine naturali facultate judicandi, quæ media ſint ponenda in ordine ad finem intentum. Differt igitur prudentia ab aſtutia per hoc, quod prudentia proponit ſibi finem optimum, & ita perſpicit, quæ ſunt agenda in ordine ad talem finem: aſtutia è converſo proponit ſibi finem, ſeu bonum, ſeu malum, & judicat, quid ſit agendum in ordine ad talem finem, ideoque prudentia eſt habitus bonus, & eſt virtus, aſtutia autem eſt habitus indifferens, ad hoc, ut ſit bonus, vel malus, & non eſt virtus.

11 *Dubitaverit quiſpiam, & admirari potuerit, quod locuti de moribus, deque civili negotio, de ſapientia dicamus. Nempe primum de hac re non videatur eſſe aliena conſideratio, ſi (ut diximus) eſt virtus. Item Philoſophi eſt de his demum conjectare, quæcunque in eodem fuerint. At neceſſarium, cum de his, quæ in anima loquimur, de omnibus dicere: atqui eſt in anima ſapientia: proinde alienum non fuerit de anima quoque dicere.*

12 *Quemadmodum verò habet aſtutia ad prudentiam, ita de cunctis virtutibus haberi putandum eſt: veluti inquam ſunt virtutes, quæ naturæ ſint ſingulis ingenitæ, tanquam impulſus quidam ad fortia, ac juſta, in unoquoque citra rationem, nec non de ſingulis erga ejuſmodi poſſis cognoſcere. Sunt autem tam conſuetudine, quam propoſito. At quæ cum ratione ſunt, velut temperantia, aut fortitudo, quatenus ſunt virtutes, ut ingenitæ, laudabiles. Naturalis igitur virtus ea ipſa, quæ citra rationem, à ratione parum ſeparata, & à*

lau-

laude parum defficiens, rationi, & propoſito adjuncta, perfectam efficit virtutem. Ideo etiam cum ratione exercetur. Nec citra rationem eſt ad virtutem naturalis impulſus. Neque rurſus ratio, atque propoſitum admodum perficitur, vt ſit virtus citra impulſum naturalem.

13 Ideo non recte Socrates ſentiebat, cum diceret virtutem eſſe rationes. Proficeret ſiquidem nihil agendo fortia, atque juſta, qui neſciret, ac rationi non proponeret, & perinde virtutem rationem eſſe, non recte ajebat. Sed qui nunc, melius. Nam juxta rectam rationem honeſta agere, virtutem eſſe perhibent. At ne ita quidem recte. Aget ſiquidem quiſpiam juſta, nullo propoſito honeſtorum, nulla cognitione, ſed irrationali aliquo impulſu recte hac, & juſta rectam rationem, velut inquam recta juſſerit ratio, ita agat. Cæterum hujuſmodi tamen actio neutiquam ſub laudem cadit. Sed melius, vt nos definimus, cum ratione impulſum eſſe ad honeſtatem. Hoc nanque virtus etiam ſub laudem cadit.

11 Quæritur quinto, quare in his libris, qui ſunt morales, & politici, adeoque agunt de moribus, ac de civili negotio, agamus de ſapientia, quæ nihil videtur habere commune cum moribus, & cum civili negotio?

Reſpondeo plures afferri poſſe rationes. Prima ratio eſt, quia in morali agendum eſt de virtute; ſed ſapientia eſt quædam virtus; ergo agendum eſt de ſapientia. Secunda ratio eſt, quia congruum eſt, vt cum philoſophus agit de iis, quæ ſunt in aliquo ſubiecto, agat de omnibus; ſed philoſophus moralis debet agere de habitibus exiſtentibus in anima, tamquam in ſubiecto; ergo congruum eſt, vt agat de omnibus; ſed ſapientia eſt habitus exiſtens in anima tamquam in ſubiecto; ergo congruum eſt, ut philoſophus moralis, ſaltem obiter agat de ſapientia.

12 Quæritur ſextò utrum ſicut datur aſtutia, & calliditas, quæ eſt quædam virtus naturalis, & præterea datur prudentia acquiſita, quæ propriè eſt virtus, ſic præter fortitudinem acquiſitam, temperantiam acquiſitam &c. quæ ſunt virtutes morales, detur etiam quædam fortitudo naturalis, quædam temperantia naturalis &c.

Reſpondeo affirmativè. Probatur experientia. Uidemus enim, quod hominibus inſunt quædam naturales inclinationes ad actus virtutum: aliqui enim ſuapte natura ſunt propenſi ad act us fortitudinis, aliqui ad actus juſtitiæ, eoſque faciunt non ductu rationis, ſed ex naturali inclinatione; ergo eaſdem actiones, quas viri probi faciunt ex conſuetudine, & ex electione, multi faciunt ductu naturæ, & ex quadam naturali propenſione. Porro habitus operandi ſecundum rationem coniunctus cum perfecta ratione eſt virtus perfecta, & eſt laudabilis: at naturalis inclinatio ſine ratione, licet dici poſſit virtus naturalis, tamen ſi non ſit cum ratione, eſt virtus admodum parva, & imperfecta, & non eſt laudabilis; cum tamen conjungitur rationi, & habitui operanti ex electione, perficitur, & evadit virtus perfecta. Naturalis igitur inclinatio vt perficiatur, & evadat in virtutem perfectam, debet exerceri cum ratione, & electione: ratio, & electio, ut evadat in perfectam virtutem, debet eſſe coniuncta cum naturali electione, ideoque ut plurimum qui non ſunt naturaliter inclinati ad aliquam virtutem licet exerceant actus talis virtutis cum ratione, & ex electione, non ſolent admodum in ea virtute proficere.

13 Ex eo, quod virtus debet perfici ratione recta, Socrates ſumpſit occaſionem errandi, atque exiſtimandi virtutes eſſe quaſdam rationes. Fundemētum fuit, quia qui faceret juſta, & fortia neſciens illa eſſe juſta, ac fortia, adeoque ſine ratione, nihil proficeret in virtute juſtitiæ, fortitudinis &c; ergo virtus conſiſtit in ratione recta. Melius alii hoc tempore dicunt virtutem non eſſe rationem, ſed eſſe habitum honeſta agendi juſta rectam rationem, & ut recta ratio præſcribit. Sed neque hæc deſcriptio ſatis explicat virtutem. Poteſt enim contingere, ut quis faciat ea, quæ recta

ratio præſcribit, & ut recta præſcribit ratio, ex quadam naturali inclinatione, ac ſine ratione, & intentione ullius finis honeſti; ſed hic non operaretur ex virtute, nec mereretur ullam laudem; ergo non ſufficit ad virtutem, ut ſit inclinatio operandi juxta rationem, & faciendi ea, quæ recta præſcripſerit ratio. Dicendum igitur virtutem eſſe habitum inclinantem ad operandum honeſta, quia ſunt honeſta, cum ratione. Operatio autem facta ex intentione finis honeſti, cum recta ratione, ſemper eſt laudabilis.

14 Vtrum prudentia virtus, an non? Ambigere nanque quiſpiam potuerit. Verum enimvero, hinc eſſe virtutem certum fuerit. Nam ſi injuſtitia, & fortitudo, cæteraque virtutes, quod honeſtorum, quæ ſub actionem cadant laudabiles accidant, non dubium, quin prudentia quoque eorum ſit, quæ ſub laudem cadunt, quæque in virtutis ordinem veniunt. Nam ad quæ fortitudo agenda commovetur, in eadem etiam prudentia, in totumque ut ipſa præſcribit, ita etiam agit fortitudo. Proinde ſi hæc ſub laudem cadit, ea faciendo, quæ præſcripſerit prudentia, etiam ſine controverſia prudentia ſub laudem cadit, virtuſque eſt.

15 Vtrum prudentia ſub actionem cadit, an non licuerit hinc noſſe cujus, ſpectando ſcientias, quemadmodum ædificaturam. Eſt nanque in ædificatura, ut dici ſolet, unus quidem quiſpiam architecton Græce, quem nos tum architectum, tum opificem nominamus: cui ſumminiſtrat ſeſe ædificatoris domus, eſt faber. Eſt ſane architectus ſeu opifex, cujus præſcripto ad domum extruendam ſe faber accingit. Idem in reliquis fabrilibus habet, in quibus eſt architectus, & ejus cujuſvis miniſter faber: & architectus erit, & hujus ipſius faber, ac miniſter. Si igitur eodem modo etiam in virtutibus habet, quod æquum, ac rationale, etiam prudentia ſub actionem cadit, quandoquidem virtutes omnes ſub actionem cadunt; quarum prudentia tanquam architectus quidam eſt, quandoquidem ut ipſa præſcripſerit, ita virtutes, & qui ex virtutibus agunt. Cum igitur virtutes ſub actionem cadant, etiam ſub actionem cadet prudentia.

14 Quæritur ſeptimo, utrum Prudentia ſit virtus?

Reſpondeo affirmativè. Probatur: nam fortitudo, juſtitia, temperantia &c. ſunt virtutes; ergo etiam prudentia eſt virtus. Probatur conſequentia: ideo fortitudo, juſtitia &c. ſunt virtutes, quia ſunt habitus inclinantes ad rectè operandum, adeoque ad faciendum actiones honeſtas, & laudabiles, ſed etiam prudentia eſt habitus præſcribens operationes honeſtas, adeoque inclinans ad rectè operandum; ergo etiam prudentia eſt virtus. Confirmatur: nam ſi fortitudo, juſtitia &c. eatenus ſunt virtutes, ac merentur laudem, quatenus operantur ex præſcripto prudentiæ, à fortiori prudentia, quæ præſcribit, quo pacto ſit agendum, erit virtus, ac merebitur laudem.

15 Quæritur octavo, utrum prudentia ſit practica, hoc eſt operativa.

Reſpondeo affirmativè. Probatur: prudētia ita ſe habet ad virtutes morales, ſicut artes architectonicæ ſe habent ad executivas; ſed non ſolum artes executivæ, ſed etiam artes architectonicæ ſunt practicæ, & operativæ; ergo non ſolum virtutes morales, ſed etiam prudentia eſt practica, & operativa. Probatur major, & explicatur argumentum. Ad domum ędificandam cōcurrunt non ſolum fabri manuales, qui exequuntur ea, quæ preſcribit architectus, ſed etiam architectus, qui præſcribit quæ ſunt facienda a fabris manualibus, ideoque non ſolum fabri, ſed etiam architectus efficit domum: proportionaliter ad actiones honeſtas concurrnit non ſolum virtutes morales, quæ exequuntur præſcripta prudentiæ, ſed etiam prudentia, quæ eſt virtus architectonica præſcribens, quid ſit faciendum à virtutibus moralibus; ergo ſicut virtutes morales ſunt practicæ, ſic etiam prudentia eſt practica, & activa actionum honeſtarum.

16 Vtrum omnibus, quæ in anima, hæc imperat, ut cenſetur, pariterque ambigitur, an ſecus? Melioribus certe, ut ſapientia eſt, imperare videri par non eſt, ſed ea ut dici, ſolet, cuncta procurat, præſcribenſque domina eſt. Cæterum forſitan, ut in ædibus habet Atrienſis. Is nanque

præeſt

præeſt omnibus, diſpenſatque omnia, ſe nondum imperat omnibus, verum domino ocium parat, ne is præpeditus rerum domeſticarum neceſſitate, diſſolvatur, quo minus honeſti quippiam, & officioſi agat. Ita, atque ſimiliter prudentia, tanquam ſapientiæ quidam Atrienſis, ei ocium parat, ut ſuum peragat, opus, affectus cohibendo, eoſque temperando.

16 Quæritur nono, & ultimo, utrum prudentia imperet omnibus aliis habitibus, qui ſunt in anima? Videtur, quod non: nam habitus deterior non debet imperare meliori; ſed ſapientia eſt melior prudentia; ergo prudentia non debet imperare ſapientiæ. Confirmatur, nam ſi omnibus imperaret, eſſet domina.

Dicendum, quod ſicut Præfectus familiæ imperat omnibus, & univerſa diſponit, & tamen non eſt dominus, ſed otium parat domino, ne cura domeſticorum occupatus impediatur à rectè agendo; ſic prudentia non eſt domina, ſed eſt miniſtra ſapientiæ, eique otium parat, cohibendo paſſiones, ut ſapientia, quæ eſt domina, vacare poſſit contemplationi. Et per hæc Ariſtoteles concludit librum primum magnorum moralium.

ARISTOTELIS

MAGNORVM MORALIVM.

LIBER SECVNDVS.

De Aequitate. Caput I.

POST ea, quæ tradidimus, par videtur, ut de æquitate diſſeramus, quidque ſit, & in quibus, & circa qualia. Eſt nimirum æquitas, & æquus, qui deſcripta legibus juſta diminuit, ac moderatur. Nam quæ legiſlator particulatim examinate ad unguem definire non poteſt, ſed in univerſum loquitur, hic in eiſdem intercedens, deligit, quæ legiſlator particulariter quidem definire volebat, verum facere non licuit. Ejuſmodi certe æquus, non omnino juſta diminuens: quandoquidem quæ natura, ac vere juſta ſunt, non diminuit, ſed ea duntaxat, quæ legiſlator deſervit, cum explere non poſſet.

POSTQUAM Ariſtoteles lib. 1. egit de virtutibus intellectualibus, & moralibus in communi, & in particulari, prima parte libri ſecundi, ut abſolvat tractatum de virtutibus, agit de quibuſdam ſpectantibus ad juſtitiam, & prudentiam: & quia ad juſtitiam ſpectant æquitas, ac benignitas, ad prudentiam ſpectat Eubulia, ſeu bona conſultatio, ideo agit de æquitate, benignitate, & Eubulia, & propoſitis aliquibus quæſtionibus circa juſtitiam, & prudentiam, examinat, utrum vir injuſtus poſſit eſſe prudens? De his autem actum eſt fuſius partim lib. 5. partim l. 6. Ethicorum.

Digitized by Google

1 Primo igitur agit de æquitate, de qua actum etiam eſt lib. 5. Ethicor. cap. 10. explicando in quibus, & circa quæ verſetur. Æquus eſt, quid aliquid minuit, ac remittit ex juſto legali, hoc eſt ſtatuto per legem poſitivam. Æquitas autem eſt, per quam quis aliqid imminuit ex juſto legali. Explicatur. Omnis lex univerſalis continet aliquos caſus, in quibus non eſt bonum, ut lex obliget, quos caſus legiſlator non potuit in particulari prævidere, & excipere. Homo igitur æquus per naturalem æquitatem, occurrentibus talibus caſibus, corrigit legem, & minuit rigorem legis, & facit id, quod faceret legiſlator ipſe, ſi adeſſet. Hinc infertur, quod vir æquus non imminuit juſtum ſimpliciter, ſed ſolum juſtum ſecundum quid. Ratio eſt quia juſtum ſimpliciter eſt, quod ex ipſa natura eſt juſtum, juſtum autem ſecundum quid eſt, quod eſt juſtum ſecundum verba legis univerſaliter latæ; ſed vir æquus nihil imminuit ex iis, quæ ſunt juſta ſecundum naturam, ſed ſolum ex iis, quæ ſunt juſta ſecundum legem univerſaliter latam, quæ legiſlator ipſe minueret, ſi adeſſet; ergo &c.

De benignitate. Caput II.

1 *Modeſtia, modeſtus eſt, circa quæ, & æquitas, nempe circa juſta, quæ omiſſa à legiſlatore, non ſatis ad unguem deffinita ſunt, ut judex inveniatur eorum, quæ legiſlator omiſtit, certoque cognoſcit à legiſlatore prætermiſſa, quæ juſta ſunt, is modeſtus eſt. Itaque non citra æquitatem, modeſtia. Iudicare ſiquidem modeſti: agere verò, ad judiciumque perducere, æqui fuerit.*

1 Benignitas, quam aliqui vocant modeſtiam, quia ponit modũ legi, verſatur circa illa eadem, circa quæ verſatur æquitas. Benignus nimirum eſt, qui benignè interpetratur legem univerſalẽ in caſibus particularibus, quos legiſlator prævidere non potuit, ac ſi prævidiſſet, excepiſſet. Hinc ſequitur, quod æquitas non datur ſine benignitate. Benignitas enim benignè interpretatur legem, ac judicat legis rigorem in aliquo caſu eſſe minuendum: æquitas autem ſequitur benignam legis interpretationem, ac minuit rigorem legis.

De Eubulia, ſeu bona conſultatione. Caput III.

2 *Promptitudo eſt, circa quæ & prudentia, nempe circa ea, quæ ſub actionem cadunt, quippe quæ circa propoſitum, & evitationem. Eſt ſane non citra prudentiam. Nam prudentia horum ſub actionem cadens eſt: at promptitudo; habitus, ſeu affectio, vel quidvis hujuſmodi, inſtructio optimorum, & commodiſſimorum, eorum, quæ ſub actionem cadunt. Et proinde promptitudinis ea videri non debent, quæ fortuito quoquomodo eveniant. Nam quibus ratio deeſt quod optimum ſit conſiderans, ubi quoquomodo eveniat aliquid, hunc promptum neutiquam dixeris, ſed fortunatum. Nam quæ officia citra judicantis rationem fuerint, felicitates æquum eſt appellare.*

1 Eubulia, hoc eſt facultas bene conſultandi verſatur circa illa eadem, circa quæ verſatur prudentia, hoc eſt circa agibilia, circa quæ verſatur electio, vel fuga, ideoque eubulia non eſt ſeparata à prudentia, ſed eſt prudentiæ annexa. Prudentia igitur eſt effectiva eorum, quæ inter agibilia ſunt optima: eubulia verò conſultando diſcernit, quid inter factibilia ſit optimum, & utiliſſimum. Hinc infertur, quod ea, quæ eveniunt fortuito, & caſualiter, non ſpectant ad eubuliam, adeoque ii, quibus res bene ſuccedunt fortuito, & caſualiter, ſunt quidem fortunati, ſed eubuliæ, ſeu rectæ conſultationis laudem non merentur, ſiquidem quæ feliciter eveniunt ſine conſilio, ac deliberatione illius, cui eveniunt, bonæ fortunæ ſunt tribuenda.

Pro-

Proponuntur aliquæ quæſtiones circa juſtitiam, & prudentiam, & examinatur, an injuſtus poſſit eſſe prudens.
Caput IV.

1 SEd nonne juvi eſt, colloquio, & converſatione æquale cuilibet attribuere, ut inquam qualis fuerit quilibet, talem effectum aſſequi, an non?

2 Id certe aſſentatoris, & delectantis eſſe plane videatur. Cæterum juſta cujuſque dignitatem attribuere colloquium, ac converſationem, id juſti, & probi omnino eſſe videbitur.

POſtquam Ariſtoteles egit de habitibus æquitatis, & begnignitatis, qui annectuntur juſtitiæ, ac de habitu eubuliæ, qui annectitur prudentiæ, ut abſolvat tractatum de prudentia, & juſtitia, proponit, ac ſolvit aliquas quæſtiones circa juſtitiam, & prudentiam, & examinat, utrum injuſtus poſſit eſſe prudens?

1 Quæritur igitur primo, utrum quandoquidem ad juſtitiam ſpectat tribuere unicuique æquale, ad eadem pertineat tribuere æquale etiam in familiaribus congreſſibus, atque colloquiis?

2 Reſpondendum affirmativè. Probatur, & explicatur: poſſumus in familiaribus colloquiis agere cum unoquoque juxta ejus dignitatem, & tum tribuimus illi æquale: vel poſſumus agere non juſta dignitatem, ſed ita, ut illi tribuamus ſupra dignitatem, puta ut plus honoris tribuamus, quam debetur, & tum tribuimus illi inæquale. Sicut igitur adulatores, & blandi peccant per hoc, quod in congreſſibus tribuunt aliis ſupra dignitatem, adeoque tribuunt inæquale, ſic vir juſtus tribuit unicuique juſta dignitatem, & ſic tribuit æquale.

3 Dubitare etiam forte quiſpiam potuerit, an injuriam inferre ſit offendere ſponte, & ſcienter, & quempiam, & ut, & qua de cauſa. Eſt autem nocumentum, & injuria, de bonis, ac circa bona. Afferens ergo injuriam, & injuſtus cognoverint, & qualia bona, & qualia mala ſint: id autem, ac talia percallere prudentis, atque prudentia eſt. Hoc modo fuerit abſurdum, ut bonum ingens prudentia comitetur injuſtum.

4 An exiſtimandum non eſt, ut injuſtum prudentia comitetur? Neque enim conjectat injuſtus, ac ſimpliciter, & eidem bonum judicare non poteſt, verum hallucinatur, cum prudentia ſumm ſit id inſpicere ex ſententia poſſe. Itidem ut in medicina aliud eſt, quod ſimpliciter ſalubre intuemur, quodque ſanitatem efficiat: quod veratrum, & elaterium, & ſectiones, & exuſtiones ſalubre ſint, ſanitatemque præſtendat, nec tamen, ut hæc omnes, ita medicina habemus ſcientiam. Non enim particulare novimus bonum, ut novit medicus cuipiam hoc bonum, & quando, & qualiter affecto, in quo demum medicina ſcientia eſt. Salubria igitur ſimpliciter cognoſcentes, necdum tamen continuo nos medicina comitatur ſcientia. Itidem injuſtus. Quod igitur ſimpliciter eſt bonum, & tyrannis, & dominatus, & imperium novit: verum ſibine bonum, an ſecus, vel quando, vel quomodo affecto, neutiquam novit, id, quod, eſt in primis prudentia, & proinde injuſti comes non eſt prudentia. Bona ſiquidem deligit, quibus afferat injuriam, quæ certe bona ſimpliciter, non ipſi ſunt bona, quandoquidem opulentia, & dominatus ſimpliciter bonum eſt, ipſi certe non fortaſſis bonum. Nam qui imperat, rerum copia affluens, multa ſibi, amiciſque nequiter facit, quando jure uti dominatu non poteſt.

3 Quæritur ſecundo, utrum injuſtus poſſit eſſe prudens, ita ut faciendo injuriam utatur etiam prudentia? Ex una parte videtur, quod vir injuſtus poſſit eſſe prudens, & quod in ipſa actione, in qua facit injuriam, exerceat prudentiam. Ratio eſt, quia ut quis faciat alteri injuriam, debet illum lædere in bonis, ſciens quem, quomodo, & qua de cauſa, & in quibus lædat; ſed ad prudentiam ſpectat hæc dignoſcere; ergo vir injuſtus in facienda injuria poteſt exercere prudentiam. Ex alia parte videtur abſurdum, quod prudentia, quæ eſt magna virtus, & magnum bonum, poſſit comitari injuſtitiam, ita ut

injuſtitia utatur prudentia in facienda injuria.

4 Dicendum injuſtitiam non poſſe conjungi cum prudentia. Probatur: nam ad hoc, ut aliquis ſit prudens, debet diſcernere non ſolum quid ſit bonum ſimpliciter; ſed etiam quid ſit bonum ſibi; ſed vir injuſtus licet diſcernat, quid ſit bonum ſimpliciter, tamen non diſcernit quid ſit bonum ipſi; ex. gr. licet diſcernat, quod divitiæ, dominatus &c. ſunt ſimpliciter bona, tamen non diſcernit, quod non ſunt bona ipſi, qui utpote injuſtus malè utetur divitiis, dominatu; ergo &c. Confirmatur, & explicatur. Poteſt aliquis ſcire, quid ſit ſimpliciter ſalubre, & utile ad medicandum, & tamen non eſſe medicus, ex eo, quod ignoret, quid hic, & nunc ſit huic ſalubre; ergo poteſt aliquis ſcire, quid ſit ſimpliciter bonum, & tamen non eſſe prudens, quia ignorat, quid ſit ſibi bonum. Probatur antecedens, & explicatur argumentum: poteſt enim aliquis ſcire helleborum eſſe utile ad purgandum caput; elaterium, hoc eſt medicamentum quoddam factum ex cucumere, eſſe utile ad purgandum ventrem; ſectiones, & exuſtiones eſſe utiles ad certos morbos curandos, & tamen non eſſe medicus, ſi ignoret, quibus, quando, & in quibus particularibus circumſtantiis hæc ſint applicanda; ergo proportionaliter injuſtus licet ſciat regnum, dominatum, & imperium eſſe bona, tamen quia non diſcernit, quibus, & quando ſint bona, & exiſtimat illa eſſe bona ipſi injuſto, eaque eligit, male ipſis uſurus ad inferendas injurias aliis, & multa facturus mala ſibi, & amicis, non eſt prudens.

5 Hinc ambigendum, conſiderandumque videtur, ſitne adverſus nequam injuria, nec ne. Nam ſi in offenſione injuria eſt, & in privatione bonorum offenſio, neutiquam videri poteſt offendere, ſiquidem quæ ſibi eſſe bona arbitratur, bona non ſunt. Nam dominatus & opulentia nequam hominem offendunt, quod ipſis recte uti non poſſit. Proinde ſi quæ adveniantia offendunt, ea bona abſtulerit, afficere non videtur injuria. Multis ejuſmodi oratio videbitur admirabilis. Omnes ſiquidem opinantur ſe poſſe dominatu, & imperio, & opulentia uti neutiquam recte conjectantes, quod ex legislatore certum eſt. Legis namque lator non omnibus ſuadet imperare, verum (ut dictum eſt) cui ætas, cui copia non defuerit ad dominandum, non autem omnem poſſe imperare. Quod ſi quiſpiam indignetur ſe carere imperio, atque gubernatione, dixerit quiſpiam, neque tibi ea eſt anima, unde imperare, gubernareque poſſit. Corpore quidem cernimus aliquos ſaneſcere non poſſe, ſimpliciter ſibi bona exibendo: at ne languori ſuccumbat corpus, volens convaleſcere, aquam prius, & inediam exhibet. Ita qui nequam habuerit animam, ne quippiam mali exerceat, ei opulentia, & imperium, & dominatus, & omnino alia id genus, ſunt auferenda: quanto mobilior, mutabiliorque eſt corpore anima. Nam quemadmodum, improbum corpus quiſpiam ſortitus, victum debet ſibi adhibere idoneum, ita improbam animam nactus, ſe vivendo reddere debet idoneum ad quæ memoravimus, devitanda.

5 Verum hinc oritur tertia quæſtio, & dubitatur, utrum fiat injuria homini nequam, dum illi eripiuntur divitiæ, dominatus, & alia, quæ verè illi non ſunt bona, ſed mala. Ratio dubitandi eſt, quia ad injuriam requiritur, ut quis offendatur, & lædatur in bonis; ſed divitiæ, dominatus &c. non ſunt bona, ſed mala homini nequam, qui caret potentia bene illis utendi; ergo qui eripit homini nequam divitias, dominatum &c. non lædit illum in bonis, adeoque non facit illi injuriam. Porro hæc oratio, qua dicitur opulentiam, dominatum &c. non eſſe bona homini nequam, videtur admirabilis, quia communiter homines exiſtimant ſe poſſe bene uti dominatione, & opulentia, adeoque dominationem, & opulentiam eſſe ſibi bona. Sed in hoc judicio errant, ideoque legislator non concedit omnibus, ut capeſſant imperium, ſed iis ſolum, qui propter ætatem, aliaſque prærogativas poſſunt bene uti imperio, ac dominatione, adeoque exiſtimat non omnes eſſe idoneos ad imperandum. Quod autem homo nequam, pri-

privari debeat dominatione, opulentia &c. probari poteſt exemplo. Videmus, quod licet qui ſano corpore ſunt præditi, poſſint veſci cibis ſimpliciter bonis, tamen qui ægrotant, non poſſunt iis veſci, ideoque ne corpus ſuccumbat ægritudini, aqua, & inedia ſunt curandi; ergo ex proportionali ratione qui habent animam nequam, & vitiis ægram, non poſſunt bene uti dominatione, opulentia, & imperio, ideoque ut à vitiis curentur, hæc illis ſunt auferenda. Nam quemadmodum qui habet corpus ægrum debet abſtinere à cibis ſimpliciter bonis, & uti victu proportionato ægritudini; ſic qui habet animam ægram debet privari dominatu, opulentia &c. ac tanto magis, quanto anima eſt mobilior, & mutabilior, quam corpus. Propoſita ratione dubitandi, quæſtionem Ariſtoteles non ſolvit.

6 Hoc etiam ambiguum eſſe poteſt: ut cùm non ſit aliter agere fortiter, quàm juſte, quando natura quis videatur acturus. In naturalibus quippe virtutibus ſolum dicebamus impulſum ſine ratione ad honeſtatem eſſe oportere. Ita nimirum eſt delectus in ratione, quod quæ rationem habeat, ut pariter capiat, & deligat. Virtutem perfectam eſſe dicebamus, quæ cum prudentia foret, non utique ad honeſtum citra naturalem impulſum, neque virtus virtuti adverſabitur. Agnatum nanque habet, atque inſitum, ut rationi obtemperet, ut ipſa præſcribit, ut quo agit, eo declinet. Qui nanque ſibi propenit, melior. Et ne quidem aliæ ſine prudentia virtutes ſunt, neque prudentia abſque reſiduis virtutibus perfecta, verum invicem ſeſe coadiuvant, comitantes prudentiam.

6 Quæritur quarto, utrum cum quis non poteſt aliter operari, adeoque non operatur ex electione, poſſit agere juſta, vel fortia?

Reſpondeo negativè. Ratio eſt, quia licet ad hoc, ut quis operetur ſecundum virtutem naturalem, ſufficiat, ut operetur ſecundum naturalem inclinationem, etiã ſine ratione & electione, ut dictum eſt libro primo, cap. 33. num. 12. tamen ad hoc, ut operetur ſecundum virtutem moralem requiritur, ut operetur ſecundum rationem, & ex electione, & intendens finem honeſtum; ſed ut operetur ex electione debet operari liberè; ergo ut operetur ſecũdum virtutem moralem, debet operari liberè, adeoque cum non poteſt aliter operari, nõ poteſt operari ſecundum virtutem moralem. Virtus igitur moralis perfecta, ut dicebatur loco citato, non eſt ſine recta ratione, adeoque non eſt ſine prudentia, & præterea includit, vel ſupponit naturalem inclinationem ad honeſtatem. Hinc ſequitur quod virtus moralis non ſit contraria prudentiæ, quæ eſt virtus intellectus. Ratio eſt, quia virtus moralis ex ſua natura habet, ut pareat rationi, & ut faciat id, quod præſcribit recta ratio; ergo inclinatio virtutis moralis non poteſt eſſe contraria rationi, ſed debet eſſe omnino uniformis rationi. Sicut virtutes morales non poſſunt eſſe ſine prudentia, ita prudentia perfecta non poteſt eſſe ſine virtutibus moralibus, adeoque omnes virtutes ſunt connexæ, & ſe mutuo adiuvant, ut magis explicatum eſt lib. 6. Moralium ad Nicom. cap. ult.

At nihilominus addubitet quiſpiam, nunquid ita in virtutibus habeat, quemadmodum in reliquis bonis, quæ externa, quæque in corpore? Hec nanque cùm fuerint eximia, deteriores efficiunt: ſicut opum affluentia elatos facit, & truculentos: itidem reliqua bona, dominatus, honor, pulchritudo, magnitudo. Nunquid igitur, & in virtute ita habet, ut ſi cuipiam juſtitia, vel fortitudo fuerit exuberans, fiat deterior, an non? Cæterum à virtute quidem honor gignitur; qui cùm ingens fuerit, deteriores facit, & perinde virtus fecerit deteriores, cùm major evaſerit. An id neutiquam verum? Quandoquidem, & ſi ſunt multa alia virtutis opera, quemadmodum ſunt, id etiam in primis eſt, ut qui eis bonis muniatur, eiſdem rectè uti poſſit. Si demum probus, adventante ei vel honore, vel ingenti dominatu, ipſis non utetur, neutiquam fuerit probus. Neque honor, neque imperium, probum fecerit deteriorem, & perinde ne quidem virtus. In totum autem, quoniam à principio nobis determinatum eſt, virtutes eſſe medietates, quoque magis ſit virtus, eo magis erit mediatas: proinde quo ſublimior

mior virtus evadet, accedetque ad magnitudinem, non deteriorem, ſed meliorem efficiet. Mediatas nanque inter exceſſum, defectumque perturbationum erat medietas. Atque hac igitur hatenus.

7 Quæritur quinto, & ultimo, utrum ſicut bona externa, & bona corporis, cum excedunt, ſolent facere homines deteriores, ita virtus cum excedit, faciat homines deteriores. Explicatur. Opulentia cum excedit, facit homines elatos, & ſuperbos, truculentos, & moroſos: honor itidem, dominatio, pulcritudo, & magnitudo ſolent homines efficere deteriores. Quæritur igitur, utrum etiam juſtitia, fortitudo, aliæque virtutes morales, cum excedunt, poſſint homines efficere deteriores? Ratio dubitandi eſt quia ex virtute excellenti naſcitur honor; ſed honor efficit hominem deteriorem; ergo virtus excellens facit hominem deteriorem.

Dicendum, quod virtus nunquam efficit hominem deteriorem. Ratio eſt, quia virtus eximia inter cætera bona illud etiam habet, ut virtute præditus rectè poſſit uti omnibus bonis, puta honore, dominatu &c. ergo ſi non poſſit rectè uti honore &c. non erit verè virtute præditus. Confirmatur, nam virtutes ſunt medietates inter exceſſus, ac defectus; ergo quo virtus eſt major, eo magis eſt medietas, adeoque non poterit efficere hominem deteriorem, ſiquidem homo efficitur deterior per exceſſum, vel defectum. Hæc igitur ſatis ſunt explicata.

Proponitur de quibus ſit deinde agendum. Caput V.

1 Deinceps aliud nobis ſumendum eſt principium, de continentia, incontinentiaque dicturis. Quemadmodum fuerit alienum has in virtutum, vitiorumque numerum redigere, ita de his futurum ſermonem, alienum viſum iri neceſſe eſt. Nec enim hæc virtus cæteri par eſt. In aliis ſiquidem eodem tendunt tam ratio, quam perturbationes, nec invicem ſibi adverſantur: at in hac ſe invicem oppugnant ratio, & affectus. Sunt nimirum in anima, unde mali eſſe dicantur, tria: vitium, incontinentia, feritas. De vitio igitur, ac virtute quid ſit, ac in quibus, à nobis ſupra dictum eſt; modo de incontinentia, ac feritate dicendum.

1 CUm egerimus de virtutibus, ac vitiis, ſequitur, ut agamus de quibuſdam aliis habitibus, hoc eſt de continentia, & incontinentia, ac de feritate, & virtute heroica, de quibus fuſius actum eſt lib. 7. Ethic. Agendo de continentia, & incontinentia dicemus quædam, quæ videbuntur admirabilia, & abſurda. Ratio eſt, quia ipſa continentia, & incontinentia habent naturam mirabilem, & quodammodo abſurdam; ergo non eſt mirum, quod agendo de continentia, dicturi ſimus aliqua mirabilia, & abſurda. Probatur, & explicatur antecedens: in aliis enim virtutibus ratio, & paſſiones concordant, at in continente ratio, & paſſiones ſibi mutuo adverſantur; ſed eſt mirabile, & quodammodo abſurdum, quod ratio, & paſſiones ſibi mutuo adverſentur; ergo continentia habet naturam mirabilem, & quodammodo abſurdam. De continentia igitur, & incontinentia, nec non de feritate, & virtute heroica debemus agere. Cum enim in anima tres ſint habitus mali, vitium nimirum, incontinentia, & feritas, & cum iam egerimus de vitio, ac de virtute, quæ vitio opponitur, ſupereſt ut agamus de feritate, ac de virtute heroica quæ oponitur feritati, & de continentia, atque incontinentia.

De feritate, ac de virtute heroica. Caput VI.

1 ESt autem feritas quoddam vitium exuberans, cum eouſque nequam prorſus quempiam intuemur, ut ipſum non hominem, ſed feram eſſe dicamus, ſicut & vitium ipſum feritatem.

2 Huic virtus oppoſita nominis expers eſt, quippe

pe quod ejuſmodi ſupra hominem, tanquam heroica quadam, ac divina. Et certe hæc virtus nominis expers, quod Dei virtus nulla. Præſtantior ſiquidem omni virtute Deus, ac non virtute probus. Nam cum virtus ſit Deo melior, ideo nominis expers eſt hæc virtus, quæ feritatis vitio oppoſita eſt. Deſiderat nimirum divina, & ſupra hominem tali vitio obiectari, quod quemadmodum feritas vitium hominum excedens evadit, ita ei oppoſita virtus.

1 FEritas, ſeu beſtialitas eſt vitium ita excedens, ut homo degeneret quodammodo ab humana natura, & evadat in belluam. Explicatur. Videmus aliquando quoſdam ita perditos, & improbos, ut dicamus illos non eſſe homines, ſed beſtias feras; ergo vitium aliquando ita excedit, ut per illud homo mutetur quodammodo in beſtiam; ſed hoc vitium vocamus beſtialitatem, ſeu feritatem; ergo &c.

2 Feritati opponitur virtus innominata, quæ tamen poſſet vocari virtus heroica, ac divina. Explicatur. Sicut homo per vitium aliquando ita degenerat, ut mutetur quodammodo in beſtiam, ſic per virtutem ita perficitur, ut quodammodo fiat Deus; ſed hanc virtutem, quæ eſt ſupra hominem appellamus virtutem heroicam, & diuinã; ergo datur virtus quædam heroica, & divina. Hæc porro virtus eſt innominata. Ratio eſt, quia Deus propriè non habet virtutem, ſed per ſuam eſſentiam eſt melior omni virtute; ergo virtus, per quam homo quodmmodo fit Deus, non habet nomen proprium.

Proponuntur dubitationes circa continentiam, & incontinentiam. Cap. VII. Art. I.

1 *DE incontinentia, & continentia dicturis, expedit nobis, quæ ambiguos, & contrarios ſermones admittunt, ſignificare, ut ex dubiis orationibus conſiderando, & exquirendo veritatem, ad id quod, perſpiciendum eſt, perveniamus. Nam tum demum ita verum ſcrutari poterimus.*

2 Senex igitur Socrates tollebat prorſus, ac negabat eſſe incontinentiam, dicendo neminem eſſe qui mala facienda, ſciens eſſe mala, deligeret. Atqui incontinens videtur ſciens mala deligere: agi nanque à perturbatione. Hac ratione incontinentiam eſſe non exiſtimavit. Nequaquam rectè. Alienum nanque ſit, hac ratione perſuaſos, quod factum eſt perſuabiliter extinguere. Incontinentes ſiquidem ſunt homines, & iidem malorum periti, veruntamen ea perpetrant.

1 BReviter egimus de feritate, ac de virtute heroica: ſequitur ut fusè agamus de continentia, & incontinentia: & primo quidem proponere debemus dubitationes, ut iis propoſitis, ac ſolutis, veritatem, quam quærimus, facilius invenire poſſimus.

2 Primo igitur dubitari poteſt, an detur incontinentia? Socrates ſenior docuit incontinentiam non dari. Fundamentum fuit, quia incontinens, ſi daretur, victus à vehementi paſſione eligeret mala, ſciens illa eſſe mala; ſed non eſt poſſibile, ut quiſquam eligat mala, ſciens illa eſſe mala; ergo non eſt poſſibile, ut aliquis ſit incontinens, adeoque non datur incontinentia. Hæc opinio Socratis eſt abſurda. Neque enim propter tales ratiunculas neganda ſunt ea, quæ manifeſta ſunt experientia; ſed experientia manifeſtũ eſt aliquos propter paſſionem eligere mala, quæ ſciunt eſſe mala, adeoque eſſe incontinentes; ergo non eſt negandum dari aliquos incontinentes, qui propter vehementiam paſſionis eligant mala, quæ ſciunt eſſe mala.

3 Quoniam igitur incontinentia eſt, nunquid incontinens aliquam habet peritiam qua inſpiciat, exquiratque mala? At id non viſum fuerit cupiam, quandoquidem alienum ſit quod in nobis potentiſſimum, firmiſſimumque eſt, vi ab aliquo ſuperari: ſiquidem ſcientia, omnium, quæ in nobis, firmiſſima, & nulli eſt obnoxia violentia. Et perinde hæc ratio aduerſatur, quæ minus credatur eſſe ſcientia.

*4 Cæterum nunquid ſcientia quidem non eſt, ſed opinio? 5 * At ſi habeat incontinens opinionem, vituperandus non accedet. Nam ſi mali aliquid, non admodum prævidens, planeque cognoſcens, ſed opinatus agat, venia dignus videatur, quod voluptate agendi mala, non admodum mala eſſe cognouerit, ſed tantum fuerit opinatus. At quos venia dignos eſſe cenſemus, eos neutiquam*

tiquam reprehendimus, & perinde ſi opinionem habet incontinens, vituperandus non erit. Atqui vituperandus eſt. Hujuſmodi rationes ambiguitatem obiiciunt, quandoquidem, quæ ſcientiam eſſe negaverunt, abſurdum quiddam evenire compellunt, & quæ ne opinionem, quidem pariter aliena evenire oſtendunt.

3 Poſito, quod detur incontinentia, dubitatur ſecũdo, utrum quiſquam ita ſit incontinens, ut victus à vehementia paſſionis eligat mala, ſciens illa eſſe mala? Videtur quod non: ſi enim incontinens victus à paſſione eligeret mala, ſciens illa eſſe mala, ſequeretur, quod ſcientia vinceretur à paſſione; ſed abſurdum eſt, quod ſcientia vincatur à paſſione; ergo &c. Probatur minor: abſurdum eſt enim, ut id, quod in anima eſt omnium firmiſſimum, & potentiſſimum, vincatur à paſſione, ſed ſcientia eſt firmiſſimum, & potentiſſimum omnium, quæ ſunt in anima; ergo &c.

4 Poſſet dici, quod continens non habet ſcientiam, qua ſciat mala eſſe, quæ agit, ſed habet ſolum opinionem, qua opinatur illa eſſe mala. Licet autem ſit abſurdum, quod ſcientia vincatur à paſſione, non eſt abſurdum, quod opinio, quæ ex ſua natura eſt infirma, vincatur à paſſione.

5 Sed contra: nam qui facit malum non ſciens, ſed ſolum infirmiter opinans illud eſſe malum, eſt venia dignus, ſi dedat ſe voluptatibus, victus à vehementia paſſionis; ſed incontinens dum malè operatur, non eſt dignus venia, ſed reprehenſione, ideoque reprehenditur ut venia indignus; ergo &c. Iſtæ igitur rationes reddunt quæſtionem ambiguam, ſiquidem abſurda ſequuntur, ſive negetur incontinentem poſſe ullo modo per ſcientiam, vel opinionem cognoſcere mala eſſe, quæ facit, ſive negetur poſſe quidem id cognoſcere per ſcientiam, ſed concedatur poſſe id cognoſcere per opinionem infirmam.

6 Verum & dubitaverit hic quiſpiam, quod quia temperans, & continens eſſe videtur, temperantine futura ſint vehementes cupiditates? Quod ſi continens erit, vehementibus agi cupiditatibus opus fuerit. Neque enim continentem dixeris, qui mediocres compeſcat cupiditates. Quod ſi vehementes cupiditates non habeat, ne quidem temperans erit. Neque enim temperans, qui nullo modo agitur à cupiditatibus.

7 Ambiguitatem quoque talia movent. Contigit ſiquidem exinde rationibus, incontinentem quandoque fore laudabilem, & vituperabilem continentem. Sit nanque quiſpiam, inquit, ratiocinio halucinatus, ut ratiocinanti, quæ honeſta ſint, mala videantur, ac cupiditate ad honeſta ducatur. Ratio quippe agere non permittit: at cupiditate allectus aget. Atqui talis, eſt incontinens. Aget ergo honeſta: cupiditas nanque in talia adducit. Sed ratio prohibebit: ratiocinio ſiquidem honeſtorum hallucinabatur: Is igitur incontinens quidem erit, veruntamen laudabilis. Nam quatenus honeſta peragit, laudabilis. Abſurdum id profecto evenit. Rurſus hallucinetur interim ratiocinio, & honeſta ei minime honeſta eſſe videantur, at cupiditate ad honeſta ducatur: continens nimirum eſt concupiſcens quidem, ſed non peragens id ob rationem. Itaque ratiocinio hallucinatus honeſtorum, prohibetur agere, quæ concupiſcit. Prohibebitur ergo honeſta agere: ad hæc ſiquidem adduxit cupiditas. Verum cum honeſta agere oportuerit, non agens vituperandus accedit. Ergo continens quandoque erit vituperandus: id quod valde dictu abſurdum contingerit.

8 Vtrum incontinentia, & incontinens, in cunctis, & circa cuncta, ſicut circa pecunias, & honorem, & iram, & gloriam? Nam circa hæc omnia exiſtimantur, vel eſſe, vel non eſſe incontinentes. Verum circa quid ſit definita incontinentia, addubitaverit quiſpiam. Hæc igitur ſunt, quæ faciunt dubitationem.

6 Tertio dubitatur, utrum temperans habeat vehementes paſſiones, quibus reſiſtat, & reluctetur. Ex una parte videtur, quod habeat. Omnis enim temperans eſt ſimul continens; ſed continens habet vehementes paſſiones, neque enim vocari debet continens, qui paſſionibus vehementibus non agitatur; ergo neque temperans erit qui cupiditatibus vehementibus non agitetur.

7 Quarto dubitatur: videtur enim poſſe contingere, ut incontinens ſit laudabilis,

& ut

& ut continens ſit vituperabilis; ſed eſt abſurdum, quod incontinens ſit laudabilis, & continens ſit vituperabilis; ergo &c. Probatur major poteſt contingere, ut ratio erret, ac dictet aliquid, quod verè eſt honeſtum, eſſe inhoneſtum, & quod quis victus à paſſione id faciat, & operetur contra rationem; in hoc caſu aget incontinenter, & erit laudabilis; ergo incontinens erit laudabilis. Probatur prima pars antecedentis: qui enim victus à vehementia paſſionis operatur contra dictamen rationis, agit incontinenter; ſed victus à vehementia paſſionis operatur contra dictamen rationis; ergo operatur incontinenter. Probatur jam ſecunda pars, quod nimirum ſit laudabilis: qui enim agit honeſta, eſt laudabilis; ſed hic incontinenter agẽdo ageret honeſta; ergo eſſet laudabilis. Proportionali ratione oſtenditur, quod cõtinens poſſit eſſe vituperabilis. Eret enim ratio, atque exiſtimet ea, quæ ſunt honeſta, eſſe inhoneſta, & vehementi paſſione inclinetur ad illa facienda: ſi continens eſt paſſionem vincet, ac non faciet honeſta; ſed qui non facit honeſta, eſt vituperabilis; ergo continens erit vituperabilis.

8 Quinto demum dubitatur, utrum cõtinentia, & incontinentia verſentur ſolum circa voluptates guſtus, & tactus, an etiam circa iram, circa pecuniam, circa honorem, circa gloriam &c. Iſtæ igitur ſunt dubitationes circa continentiam, & incontinentiam.

Solvuntur dubitationes circa continentiam, & incontinentiam. Cap. VII. Art. II.

9 *ATambiguitates ſolvere neceſſe eſt. Primum igitar, qaæ de ſcientia habita eſt dubitatio, ita diluenda videatur, nimiram eſſe abſurdam, ſcientiam habere, & ipſam eiicere, vel intercidere. Eadem de opinione fuerit oratio Nihil ſiquidem refert, ſitne opinio, an ſcientia. Nam ſi vehemens fuerit opinio, quatenus ſtabilis eſt, & credulitate inconcuſſa, à ſcientia non differt, credendo ita habere, ut exiſtimant, ſi habeant opiniones: ſicut Heraclitus Epheſius talem habuit, de quibus opinabatur, opinionem: alienum utique nihil incontinenti, ſive habeat ſcientiam, ſive opinionem, quadicimus flagitium aliquod committere.*

10 *Eſt quippe ſcire duplex. Vnum quidem habere ſcientiam: nam tam demum ſcire qaempiam dicimus eam rem, cujus teneat ſcientiam. Alterum vere ipſam exercere ſcientiam, Incontinens igitur eſt, qui honeſtorum tenet ſcientiam, ſed eam non exercet. Cùm igitur hæc non exercebitur ſcientia, nihil eveniet alienum, committere flagitium ipſum, qui teneat ſcientiam. Eſt enim qaemadmodum in dormientibus. Iſti ſiquidem cùm habeant ſcientiam, multa tamen in ſomnis moleſta, & perpetrant, & perpetiuntur: neque enim ſcientia tùm exercetur. Idem eſt de incontinente. Evenit ſiquidem, ut dormienti, non exercere ſcientiam. Et perinde ſolvitur dubitatio. Fuerat ſiqaidem dubitatam, nunquid ſcientiam incontinens eiiciat, eave intercidat, quandoquidem utrumque videbatur abſurdum.*

9 PRopoſitis dubitationibus, ſequitur, ut ſolvamus tum illas, tũ alias dubitationes affines. Primo ergo quærebatur num. 3. utrum poſſit quis ſcire aliquid eſſe malum, & illud facere? Dicendum primo non ſufficienter reſponderi, aſſerẽdo, quod non poteſt quis facere malum ſciens, ſed poteſt facere malum op nans. Ratio eſt, quia eatenus non poteſt quis facere malum ſciens, quatenus per ſcientiam firmiter judicat id eſſe malum, judicio autem firmo reſiſti non poteſt; ſed multi per opinionem firmiſſimè adhærent obiectis, quæ judicant, ut patet in Heraclito Epheſio, qui firmiſſimè adhærebat ſuis opinionibus; ergo neque talibus opinionibus poteſt reſiſti.

10 Dicendum igitur ſecundo, quod dubitationi, in qua quæritur, utrũ poſſit quis facere id, quod ſcit eſſe malum, tripliciter reſpondetur. Prima reſponſio eſt, quod poteſt quis facere id, quod habitu, non autem actu ſcit eſſe malum. Explicatur. Dupliciter poſſumus ſcire aliquid eſſe malum. Primo poſſumus ſcire ſolo habitu, eo pacto, quo multa ſcimus etiam dum dormimus:

Digitized by Google

mus: ſecundo poſſumus ſcire actu, ita ut ſcientiam exerceamus. Incontinens igitur habitu ſcit, quid ſit bonum, & honeſtum, quid inhoneſtum, & malum, ſed cum paſſio inſurgit, perturbatur ita, ut actu non ſciat; ergo non eſt mirum, quod poſſit perpetrare flagitium, quod habitu, non autem actu ſcit eſſe malum, & fugiendum. Confirmatur exemplo dormientium, & ſomniantium. Dormientes, & ſomniantes multa faciunt, quæ habitu ſciunt non eſſe facienda, quia nimirum dum dormiunt, impediuntur ab actu, & exercitio talis ſcientiæ; ergo non eſt mirum, quod etiam incontinentes, quia à vehementi paſſione impediuntur ab actu, & exercitio ſcientiæ, faciant multa, quæ habitu ſciunt non eſſe facienda.

11 *Cæterum hinc fuerit rurſus manifeſtum, quemadmodum diximus in Analyticis, ex duabus fieri ſyllogiſmum propoſitionibus, earumque primam univerſalem, ſecundam, quæ ſub illa, particularem. Veluti ſcio omnem hominem febricitantem, ſanum facere: atqui hic febricitat: ſcio igitur, & hunc ſanum facere. Eſt ergo univerſali quidem ſcientia ſcio deputatum; alteri verò particulari non. Eſt igitur, ut etiam tum ſcientiam habenti fiat hallucinatio, velut hominem febricitantem ſanum facere, ſi hic utique febricitat, quem non noverim. Itidem igitur de incontinente, qui habeat ſcientiam, idem error eveniet. Contingerit enim incontinentem in univerſum habere ſcientiam, ut talia ſunt improba, & pernicioſa, nec tamen hæc ipſa particulatim noſſe improba. Proinde ita habendo ſcientiam aberrabit, quandoquidem in univerſum habet, non etiam particulariter. Non itaque hoc modo fuerit alienum, ut incontinens habendo ſcientiam, mali aliquid agat.*

12 *Eſt enim ſicut in ebriis, à quibus cùm exceſſit ebrietas, & ad ſeſe redierunt, non excidit ipſis ratio, nec quidem ſcientia, quæ ſub ebrietate delituerat, fueratque proſtrata: deinde ab ebrietate immunis rurſus ſit, qui prius erat. Ita habet incontinens. Perturbatio enim cohibendo ratiocinium ſepelit: cùm verò à perturbatione fuerit liberatus, ut qui ebrius, rurſus in ſeſe redit.*

11 Secunda reſponſio eſt. Poteſt incontinens facere id, quod in univerſali, non autem in particulari ſcit eſſe malum. Explicatur. In libris Analyticis dictum eſt ſyllogiſmum aliquando conſtare ex duabus propoſitionibus, altera univerſali, altera particulari, ſeu potius ſingulari. Poteſt igitur contingere, quod aliquid ſciam in univerſali, non autem in ſingulari: ex. gr. poteſt contingere, quod ſciam ſanare febricitatem in univerſali, at non ſciam ſanare hunc febricitatem, ſi ignorem ipſum eſſe febricitatem. Incontinens ergo ſcit quidem in univerſali quaſdam actiones eſſe malas, & fugiendas, ſed quia perturbatur à paſſione, non ſcit in particulari has actiones eſſe hic, & nunc malas, & fugiendas, ideo poteſt illas facere.

12 Tertia reſponſio eſt, quod incontinens ſcit etiam actu, & in particulari aliqua eſſe mala, & fugienda, ſed cognitione ita imperfecta, ut vincatur à vehementia paſſionis. Explicatur. Ebrii aliquando cognoſcunt actu quædam eſſe mala, & fugienda, & tamen quia illa cognoſcunt cognitione imperfectiſſima, ab ipſis non abſtinent, cum autem in ſe redierint, quia eadem cognoſcunt cognitione perfecta, ab ipſis abſtinent: ergo proportionaliter incontinentes turbati à vehementia paſſionis, faciunt multa, quæ cognitione imperfectiſſima vident eſſe fugienda, ceſſante autem paſſione ad ſeſe redeunt, & perfectè cognoſcunt illa eſſe fugienda.

13 *Eſt & quædam alia de incontinente, quæ dubitationem faciebat, oratio, ubi laus incontinentem ſequebatur aliquando, & continente vituperatio, quod neutiquam evenit. Neque enim continens aut incontinens, qui ratione ſalſus eſt, ſed qui recta inſtitutus ratione, quæ tam mala quàm bona diſcernit: incontinens quidem, qui & ejuſmodi ratione non perſuaſus eſt: ſed continens, qui perſuaſus, ab ipſis non agitur cupiditatibus. Neque enim cuicunque videtur patrem cædere turpe eſſe, ſed qui cædere concupiſcit, & abſtinet, is continens eſt. Proinde ſi in iis neque continentia neque incontinentia, ne quidem laudabilis fuerit incontinentia,*

ut

ut neque vituperabilis continentia , quemadmodum videbatur.

14 *Sunt nimirum incontinentiarum alia quidem valetudinaria , naturalis alia , Valetudinaria ejuſmodi , ut eorum , qui diſcerpunt capillos , & manducant. Quòd ſi quiſpiam huic imperet voluptati non continuo laudabilis eſt , neque vituperabilis , quatenus non imperat , aut non admodum probabilis . Naturales autem , ut in judicio convictum olim ajunt filium , quod patrem cecidiſſet , defendiſſe , quòd is patrem quoque ſuum cecidiſſet , aufugiſſeque . Naturale etenim id judicibus fuiſſe crimen viſum eſt . Quod ſi quis à cadendo patre ſe continuerit , non continuo laudabilis ut ne nos quidem ejuſmodi nunc incontinentias , & continentias quærimus , ſed quibus vituperandi accedunt , atque ſimpliciter laudandi.*

13 Dubitatur ſecundo. Vt dictum eſt num. 7. videtur ſequi incontinentem eſſe laudabilem, continentem eſſe vituperabilem. Dicendum, quod propriè continens eſt, qui licet vehementer concupiſcat id, quod vera ratione cognoſcit eſſe malum, & fugiendum, tamen perſiſtit in ratione, & illud non facit : incontinentem eſſe, qui quamvis recta ractione judicet aliquid eſſe malum, & fugiendum, tamen quia id vehementer concupiſcit, non perſiſtit in ratione, atque illud facit : qui verò falſa ratione judicat aliquid eſſe malum, & fugiendum, quod verè eſt honeſtum, & proſequendum, neque ſi illud faciat, eſt incontinens, neque ſi illud non faciat, eſt continens; ergo ſeu ſit vituperabilis, ſive laudabilis, neque ſequitur quod continens ſit vituperabilis, neque quod incontinens ſit laudabilis.

14 Advertit Ariſtoteles plura eſſe genera incontinentiæ latè dictæ. Prima eſt incontinentia morboſa, quæ oritur ex morbo : ſecunda eſt incontinentia naturalis, quæ oritur ex ipſa natura. Exemplum incontinentiæ morboſæ apparet in illis, qui vellunt ſibi capillos, eoſque manducant. Porro neque qui vincuntur ab incontinentia morboſa ſunt admodum *vituperandi*, neque qui illam vincunt, ac ſe continent, ſunt admodum *laudandi*. Exemplum incontinentiæ naturalis apparet in eo, qui cum in judicio convictus fuiſſet, quod iratus patrem cecidiſſet, ſe excuſavit ex eo, quod incontinentia iræ eſſet naturalis ſuæ familiæ, ſiquidem pater quoque ſuus patrē verberaverat; & abſolutus fuit, quia judicibus talis incontinentia iræ viſa eſt naturalis, adeoque digna venia. Incontinentia etiam naturalis non eſt admodum vituperabilis, & qui ſe continens ab ira naturali patrem non ceciderit, non eſt admodū laudabilis. Quia verò nos hoc loco agimus ſolum de continentia, & incontinentia ſimpliciter dictis, propter quas homines ſunt ſimpliciter laudabiles, aut vituperabiles, ideo non agimus de incontinentia morboſa, vel naturali.

15 *Bonorum certe quædam ſunt externa , ut opulentia, dominatus , honor, amicitia , gloria: quædam circa corpus neceſſaria, ut tactus , & guſtus. Qui ergo circa hæc incontinens, is incontinens ſimpliciter eſſe videatur, & ut corporalis, & quam quærimus incontinentiam, circa hæc eſſe videbitur. Ambigitur quoque , circa quidnam ſit incontinentia. Circa honorem non eſt ſimpliciter incontinens. Laudatur enim quodammodo , qui circa honorem incontinens: nam honoris amans videtur , In totum autem dicimus , & in ejuſmodi ponendo incontinentem, circa honorem, aut gloriam , aut iram eſſe incontinentem . Verum ſimpliciter incontinenti non accomodamus circa quæ, ut ei adſit manifeſtum aliquod ſine appoſitione ejus , circa quod ſit . Eſt enim ferè circa voluptates , & ægritudines corporis incontinens . Hinc manifeſtum eſt , circa hæc verſari incontinentiam . Nam quoniam incontinens vituperabilis , ſubiecta eſſe oportet vituperabilia . Honor igitur , & gloria , & dominatus, & pecunia, & circa quæcunque talia dicuntur incontinentes , ſub vituperationem non cadunt : at corporis voluptates vituperandæ , ideó non iniuria, qui circa has magis , quam ſit par , verſatur , is incontinens prorſus dicitur.*

15 Sed hinc oritur dubitatio capite ſuperiori quinto loco, ac numero octavo propoſita, & quæritur tertio, circa quam ma-

Digitized by Google

materiam verſentur continentia,& incontinentia ſimpliciter dictæ, de quibus hoc loco eſt agendum. Explicatur difficultas: Plura ſunt genera bonorum appetibilium: externa nimirum, ut opulentia, dominatio, honor, amicitia, gloria: bona animi: & bona neceſſaria corporis, circa quæ verſatur guſtus, & tactus. Quæritur igitur, utrum continentia verſetur circa omnia hæc bona, an ſolum circa bona delectabilia guſtui,& tactui? Dicendum, quod continentia,& incontinentia ſimpliciter dictę, de quibus hoc loco agimus, verſantur ſolum circa delectabilia guſtui, & tactui. Probatur, nam incontinentia verſatur circa illa bona, circa quæ qui ſe non continent, dicuntur ſimpliciter, & abſolutè incontinentes, & ſunt ſimpliciter vituperabiles; ſed qui non ſe continent circa honorem, circa gloriam, circa iram &c. non dicuntur ſimpliciter incontinentes, ſed dicuntur incontinentes cum addito, puta incontinentes honoris, gloriæ, aut iræ: qui autem non ſe continent circa delectabilia, & moleſta guſtui, & tactui, dicuntur ſimpliciter, & ſine addito incontinentes; ergo &c. Confirmatur: nam incontinens eſt ſimpliciter vituperabilis, ideoque verſatur circa turpia, quæ ſunt ſimpliciter vituperabilia; ſed honor, gloria, dominatio, opulentia &c. non ſunt ſimpliciter vituperabilia, ideoque incontinentes circa hæc non videntur ſimpliciter vituperabiles, imo qui eſt incontinens honoris, & gloriæ, videtur laudabilis, quia videtur amans honoris, & gloriæ quæ ſunt quædam bona; voluptates verò guſtus, & tactus ſunt turpes, ideoque qui circa has eſt incontinens, eſt ſimpliciter turpis, & vituperabilis; ergo continentia, & incontinentia propriè dictæ verſantur circa delectabilia guſtui, & tactui.

16 Verum quoniam incontinentiarum, quæ circa alia verſari dicuntur, quæ circa iram maximè reprehendenda incontinentia, utrum magis reprehendenda eſt, quæ circa iram, an quæ circa voluptates? Eſt igitur, quæ circa iram incontinentia ſimilis pueris ad ſubminiſtrandum promptis. Hi nanque cùm dixerit dominus, cedò mihi, promptitudine erecti, antequam audierint, quid ſit ſubminiſtrandum, inter ſuggerendum hallucinantur. Sæpe enim liber fuit exhibendus, & graphium dedere. Iſidem incontinens ira ſuccumbit. Cùm primum enim audierit verbum, quod quiſpiam affecit injuria, ira ad ulciſcendum inſultat, nunquam patiens audire, expediatne, an non, vel non ita vehementer. Hujuſmodi igitur ad iram impulſus, quæ ira deputatur incontinentia, non admodum videtur inceſſenda. At ad voluptatem impulſus ſub reprehenſionem cadit. Sunt nanque diſtincta in ipſa, ob rationem quæcunque avertunt, ne agatur aliquid, & tamen ob rationem agitur. Ideo magis eſt, quàm per iram reprehendenda incontinentia voluptatis: quandoquidem per iram incontinentia ægrimonia eſt: nemo ſiquidem ſtomachatus non ægreſcit: at quæ ex concupiſcentia cum voluptate: idcirco magis vituperabilis, quòd ex voluptate incontinentia abeſſe à convitio non videtur.

16 Ex dictis oritur alia quæſtio. Quandoquidem enim ex incontinentijs impropriè dictis, quæ nimirum verſantur circa honorem, circa potentiam, circa iram &c. incontinentia circa iram eſt maximè reprehendenda, quæritur quarto magis ne ſit reprehendenda incontinentia circa iram, an incontinentia circa voluptates guſtus, & tactus? Dicendum, quod magis eſt reprehendenda incontinentia circa voluptates guſtus, & tactus, quam incontinentia circa iram. Probatur: nam magis eſt reprehendenda illa incontinentia, per quam operamur magis irrationabiliter; ſed per incontinentiam circa voluptates operamur magis irrationabiliter, quam per incontinentiam circa iram; ergo &c. Minor probatur: incontinens iræ dum procedit ad vindictam, audit quodammodo rationem, eique paret, licet non bene percipiat, quid ratio præſcribat: at incontinens voluptatum omnino operatur contra rationem; ſed magis irrationabiliter operatur, qui omnino operatur contra rationem. quam qui quodammodo paret rationi; ergo &c. Major probatur,

tur, & expli catur exemplo. Aliqui pueri, vel ſervi ſunt parati ad parendum dominis, ſed quia nimis ſunt veloces, non audito toto præcepto domini, procedunt ad obediendum, & ſic ſæpe errant, & faciunt contra voluntatem domini, ac domino petente librum ex.gr. dant illi graphium, hoc eſt inſtrumentum ad ſcribendum. Proportionaliter incontinentes iræ cum audiunt rationem dicentem ſe affectos iniuria, procedunt ad ſumendam ultionem, non audito toto præcepto, quo ratio præſcribit, ſumendane ſit vindicta, an non, & quomodo ſit ſumenda; ergo incontinens iræ, quia quodammodo paret rationi, non videtur admodum reprehendendus. At incontinens voluptatis eſt magis reprehendendus, quia cum audiat rationem dictantem abſtinendum eſſe à voluptatibus turpibus, victus à paſſione facit turpia. Confirmatur: nam minus eſt vituperabilis qui facit malum contriſtatus, & laceſſitus, & cum dolore, quam qui facit malum non contriſtatus, neque laceſſitus, & cum voluptate; ſed incontinens iræ facit malum contriſtatus, & laceſſitus injuria, & cum dolore: incontinens voluptatis facit malum non contriſtatus, neque laceſſitus, & cum voluptate; ergo &c.

17 Verum vere tolerantia, & continentia idem eſt, an non? Nam continentia, necnon continens circa voluptates eſt, ipſas coercendo: at tolerantia circa ægrimonias: ſiquidem patiens, ac ſuſtinens egrimonias, is tolerans eſt. Rurſus incontinentia, & mollicies idem non eſt. Mollicies ſiquidem, & mollis eſt ſuccumbens laboribus, non certe omnibus, ſed quos alius aliquis neceſſario duxerit ſuſtinendos: incontinens vero, qui voluptates ſuſtinere non poſſit, ſed remolleſcens ab eis agatur.

18 Eſt porrò quiſpiam intemperans appellatus. Nunquid igitur intemperans idem, quod incontinens: atque ipſe idem incontinens, quod intemperans? Nempe intemperans ejuſmodi eſt, ut quæ agit, eadem & optima, & commodiſſima ſibi eſſe arbitretur, nec ullam habet rationem, quæ ejus videatur adverſari voluptatibus. At incontinens habet rationem, quæ adverſatur ei, quatenus cupiditate agitur.

19 Vter autem curatu facilior, intemperans, an incontinens? Certe intemperans curatu facilior videatur. Nam ſi ratio ei advenerit, quæ mala eſſe doceat, ipſe non operabitur: at incontinenti non deeſt ratio, & tamen agit mala, proinde hujuſmodi incurabilis eſſe videbitur.

17 Quæritur quinto, utrum continentia, & tolerantia ſint idem, an diſtinguantur: & ſimiliter utrum incontinentia, & mollities ſint idem, an diſtinguantur? Dicendum, quod continentia aliquo pacto differt à tolerantia, & incontinentia differt aliquo pacto à mollitie. Probatur, & explicatur: continens enim eſt, qui ſe continet circa voluptates guſtus, & tactus, & illas non proſequitur, cum ratio dictat non eſſe proſequendas: tolerans eſt, qui patiens eſt dolorum guſtus, & tactus, & illos tolerat, cum ratio dictat eſſe tolerandos: incontinens eſt, qui non ſe continet circa voluptates guſtus, & tactus, ſed victus à paſſione, proſequitur illas, etiam cum ratio dictat non eſſe proſequendas: mollis eſt, qui dolores, & labores, quos alius toleraret, non tolerat, ſed illos fugit, etiam cum ratio dictat eſſe tolerandos; ergo continentia aliquo pacto differt à tolerantia, & incontinentia aliquo pacto differt à mollitie.

18 Quæritur ſexto, utrum incontinens ſit idem, ac intemperans, an potius aliquo pacto differat ab intemperante? Dicendum, quod differt. Probatur, & explicatur: intemperans enim non ſolum facit turpia, ſed etiam putat illa eſſe facienda, adeoque non habet rationem rectam: incontinens è converſo facit turpia, ſed habet rectam rationem, quæ dictat illa non eſſe facienda, licet ratio vincatur à vehementia paſſionis.

19 Quæritur ſeptimo, quinam facilius curetur, intemperans, an incontinens? Videtur, quod intemperans. Ratio eſt, quia intemperans peccat non cognoſcens mala eſſe, quæ facit; ergo videtur, quod ſi accedat ratio proponens mala eſſe quæ facit,

cit, non ſit amplius peccaturus: at incontinens peccat cognoſcens mala eſſe quæ facit; ergo videtur, quod ſit incurabilis. Quæſtionem Ariſtoteles non ſolvit hic, ſed infra num. 23.

20 *Caterum, utrum deterius afficitur, cui nihil adeſt boni, nec quod per illud exiſtit, quàm ille, cui quod honore pracellit, malo affectum eſt? Eſt nimirum incontinens, qui bonum obtinet, rectam rationem, cùm intemperans non habeat. Cùm ergo ratio utriuſquè principatum obtineat, incontinentis honoratiſſimum principium præſto quod eſt ab intemperante abeſt: ergo incontinente intemperans deterius habet. Rurſus, ut ſupra mentionem fecimus de feritatis vitio, non eſt ipſum in fera ſpectare. ſed in homine: feritatis ſiquidem nomen adeptum eſt id vitium ob ſingularem improbitatem. Sed cur in fera nihil? Nempe quod improbum in fera principium non ſit eſt ſiquidem ratio principium. Quis vero: improbior, flagitioſiorque fuerit, incertum eſt, Leone, an Dionyſius, an Phalaris, an Clearchus, vel horum quiſpiam inſignis cuiuſdam immanitatis. Certum autem eſt malum in his principium illuſtria facinora coniectaſſe: at in fera nullum prorſus eſt initium. Ita igitur improbum eſt in ipſo intemperante principium. Nam quatenus quæ mala ſunt committit, etiam ratio ei aſtipulatur, cenſetque ea eſſe peragenda, quia improbum in ipſo eſt principium. At in incontinente ſanum principium eſt; ut hinc melior incontinens intemperante eſſe videatur.*

20 Quæritur octavo, pejorne ſit intemperans, an incontinens? Dicendum, quod intemperans eſt pejor. Probatur, nam pejor eſt is, in quo nihil adeſt boni, & in quo vitiatũ eſt ipſum principium omnium honorabiliſſimum, quam is, in quo magnum adeſt bonum, & in quo ipſum principium eſt ſanum; ſed in intemperante nihil adeſt boni, & vitiata eſt ipſa ratio, quæ eſt principium honorabiliſſimum; in incontinente adeſt aliquid boni, & ratio, quæ eſt principium honorabiliſſimum, eſt ſana; ergo &c. Confirmatur: feritas eſt vitium excedens; ſed feritas ideo eſt vitium excedens, quia per illã in homine vitiatur ipſa ratio, quæ eſt principium; ergo ex proportionali ratione intemperantiã, per quam vitiatur ratio, cenſenda eſt vitium maximum, & majus incontinentia, per quam ratio non vitiatur. Probatur, & explicatur minor; vitium feritatis non eſt in feris, ſed in hominibus, quia vitium feritatis depravat ipſam rationem, qua feræ carent: quia verò ratio eſt principium agendi plurima, ideo homines, qui rationem habent depravatam per feritatem, ſunt multo pejores feris, ac plura mala agunt, quam feræ. Quis enim Leo, vel Urſus tot mala fecit, quot Dionyſius, Phalaris, Clearcus, & plures alii ex hominibus efferatis? Cum igitur in intemperante depravata ſit ipſa ratio, quæ eſt principium agendi, in incontinente ratio ſit ſana intemperans eſt pejor incontinente.

21 *Sunt etiam incontinentia bina ſpecies, una quidem prorumpens, & improviſa, & confeſtim proveniens: velut cum ſpecioſam viderimus mulierem, & confeſtim afficiamur, & ab effectu erumpit impulſus ad aliquid perpetrandum, quod fortaſſe non expediat. Altera verò, velut quadam imbecillitas, cum ratione inſurgit avertente. Prior igitur non admodum ſub reprehenſionem cadere videbitur: quandoquidem etiam virtutis ſtudioſis poteſt evenire, calidis, & ingenioſis. Secunda autem frigidis, & melancholicis; tales nimirum reprehendendi. Rurſus videas aliquem praoccupantem, quod ſpecioſa mulier obiiciatur, non affici. Convenit igitur ſe cohibere. Nam qui ejuſmodi ratione praveneris, ex obvia viſione incontinens non commovebitur, nec turpe quicquam aget. Verum qui ratione cognoveris indecens aliquid, ad idque voluptate delabetur, & remolleſcet, is multo magis reprehendendus. Neque enim probus unquam ejuſmodi fuerit incontinens. Ratio nanque præveniens ſe non permiſeris. Dux ſiquidem ea in ipſo probe exiſtit: cui non obtemperat improbus, ſed voluptati deditus, & remolleſcit, & quodammodo effœminatur.*

21 Advertit Ariſtoteles duas diſtingui poſſe ſpecies incontinentiæ. Prima eſt incontinentia improviſa: ſecunda eſt incontinentia ex imbecillitate. Incontinentia improviſa eſt, per quam propoſito obiecto delectabili, excitatur vehemens paſſio, propter

per quam ſine perfecta deliberatione rationis, impellitur quis ad aliquid inhoneſtum perpetrandum; ut cum videns quis mulierem ſpecioſam concupiſcit illam, & facit aliquid, quod non eſt faciendum. Hæc incontinentia non eſt admodum reprehendenda, & meretur aliquam veniam, ſiquidem etiam viris aliqualiter probis, & prudentibus accidit, vt ex ea peccent. Incontinentia ex imbecillitate, quæ datur ſæpe etiam in frigidis, & melancholicis, eſt, per quam licet ratio preveniat paſſionem, & dictet aliquod non eſſe perpetrandum, tamen quis propter imbecillitatem vincitur à paſſione, & illud perpetrat: & hæc incontinentia magis eſt reprehendenda. Qui laborat ſolum primo genere incontinentiæ, ſi ratione præveniat paſſionem, facile poteſt ſe cohibere: ex. gr. ſi ſciverit venturam mulierem ſpecioſam, poterit ita ſe ratione munire, ut muliere veniente, non vincatur à paſſione. At qui laborat ſecundo genere incontinentiæ, difficile eſt, vt ſe cohibeat, ideoque non eſt probus, ſed improbus, effœminatus, & mollis.

22 Vtrum vero temperans ſit continens, quod ſupra fecimus ambiguum, nunc diſſeramus. Eſt igitur temperans & continens. Nam continens non ſolum eſt præſentes cupiditates cohibens, verum etiam talis, ut ſi nulla adſint cupiditates, ita inſtructus, ut eas poſſit cohibere. Eſt autem temperans, qui nullas habeat cupiditates malas, eiſque rationi circa hæc reſiſtat: at continens, qui malas habet cupiditates, & adverſum ipſas rectam rationem. Proinde temperantem continens comitatur, atque temperans: ſiquidem temperans non afficitur, continens vero afficitur quidem, ſed compeſcit affectus; quatenus afficitur. Temperanti autem iſterum eſt neutrum: ideo continens, temperans non eſt.

23 Vtrum intemperans incontinens, an incontinens intemperans? Aut neuter alterum comitatur? Incontinens enim eſt, cujus ratio perturbationes oppugnat: at intemperans non hujuſmodi, ſed qui mala agit, ſimulque incontinens aſtipulantem habet rationem. Non itaque intemperans, qualis incontinens: neque incontinens, qualis intemperans. Præterea improbior incontinente eſt intemperans. Curatu enim difficiliora quæ naturalia, quam quæ ex conſuetudine gignuntur. Ob hoc ſiquidem valida eſſe videtur conſuetudo, quod naturæ inſideat. Intemperans igitur ejuſmodi, cujuſmodi quiſpiam natura eſt, ob hoc, & hac de cauſa in ipſo improba ratio eſt. Neque talis eſt incontinens, quia ne quidem ratio ejuſmodi non proba. Oportuet nanque ipſum eſſe improbam, ſi foret natura, qualis eſt improbus. Incontinens igitur conſuetudine malus eſſe videbitur, ut natura intemperans. Curatu nanque longè difficilior intemperans, quandoquidem conſuetudo conſuetudine excluditur: at natura à nemine extrudi poteſt.

22 Sequitur, ut ſolvamus tertiam dubitationem num. 6. propoſitam. Quæritur igitur nono, utrum temperans ſit continens, & continens ſit temperans, ita ut temperans, & continens mutuo convertatur; vel quo pacto ſe habeant? Dicendum, quod continens, & temperans non convertuntur, ſed omnis temperans eſt etiam continens; at non e converſo omnis continens eſt temperans. Probatur, & explicatur. Continens dicitur tum qui habet pravas cupiditates, eaſque per rationem cohibet, & coercet, tum qui licet de facto non habeat pravas cupiditates, tamen habet habitum illas coercendi, ſi haberet; ſed omnis temperans licet careat pravis cupiditatibus, tamen ita eſt diſpoſitus, vt ſi pravas cupiditates haberet, illas coerceret; ergo omnis temperans eſt etiam cōtinens. E converſo etiamſi aliquis habet pravas cupiditates, dummodo illas coerceat, dicitur continens; ſed qui pravas cupiditates habet, etiamſi illas coerceat, non dicitur temperans, ſiquidem temperans caret pravis cupiditatibus; ergo non omnis continens eſt tēperans, adeoq; temperãs, & continens non dicuntur ad convertentiam.

23 Similis eſt quæſtio, per quam dubitatur, utrum incontinens, & intemperans dicantur ad convertentiam? Reſpondendum negative, ac dicendum, quod neque incontinens eſt intemperans, neque intemperans eſt incontinens. Ratio eſt, quia incontinens eſt, in quo ratio eſt recta, & oppugnat paſſiones, licet ſuccumbat vehe-

Cc men-

Digitized by Google

mentiæ paſſionis; ſed intemperans non habet rationem rectam; ergo &c. Addit Ariſtoteles, quod intemperans eſt pejor incontinente, ac difficilius curabilis, & per hoc ſolvit quæſtionem propoſitam,ſed non ſolutam nu. 19. Quod intemperans ſit pejor incontinente, probatur: nam qui difficilius curatur, eſt pejor eo, qui facilius curatur; ſed intemperans difficilius curatur, quàm incontinens; ergo &c. Quod autem intemperans difficilius curetur,quã incontinens, probatur: vitia enim naturalia difficilius curantur,quam vitia fundata in ſola conſuetudine; ſed intemperantia eſt vitium quodammodo naturale, cum ortum habeat ex corruptione rationis,quę ratio eſt ipſa hominis natura: incontinentia non eſt vitium naturale, cum ratio illi adverſetur; ergo intemperantia difficilius curatur, quam incontinentia. Incontinentia ſiquidem cum ſit orta ex conſuetudine curatur contraria conſuetudine:intemperantia verò cum iam tranſierit in naturam, curari nequit.

24 *Vtrum autem cum ſit incontinens ejuſmodi, ut norit, & non cedat rationi, ſitque prudens hujuſmodi, ut recta ratione perpendat, acciderit, ut incontinens ſit prudens, at non? ex his enim, quæ dicta ſunt, ambigere quiſpiam potuerit. Verum ſi quæ à nobis antea dicta ſunt, ſuſcipere voluerimus non erit prudens incontinens. Dicebamus nanque prudentem eſſe, non cui recta ratio modo ineſſet, verum etiam, quæ ex ratione optima viderentur, & perinde incontinens non fuerit prudens. Cæterum talis aſtutus quidem eſt. Diſtribuimus ſiquidem paulo ante aſtutum à prudente, ut inter ſe differrent; interim unus quidem circa hæc ſolers, alter vero non ſolers. Aſtutum igitur incontinentem eſſe contingit: neque enim ſolers circa quæ, & aſtutus: prudentem vero incontinentem eſſe non contingit.*

24 Sed hinc oritur vltima dubitatio,& quæritur nono, vtrum incontinens poſſit eſſe prudens? Ex una parte videtur, quod poſſit: qui enim ſingula cognoſcit, ac perpendit eſt prudens; ſed incontinens habet rationem rectam,per quam ſingula cognoſcit, atque perpendit; ergo &c. Dicendum tamen, quod incontinens non poteſt eſſe prudens. Probatur: ex dictis enim alibi, ad hoc, vt aliquis ſit prudens, non ſufficit, vt habeat rectam rationem,ſed requiritur ut ſit activus eorum, quæ ſecundum rectam rationem illi videntur optima: qui autem licet habeat rationem rectam, non eſt activus optimorum,poteſt quidem eſſe callidus, & aſtutus,at non poteſt eſſe prudens; ſed incontinens licet habeat rectam rationem, non eſt activus optimorum; ergo incontinens poteſt quidem eſſe callidus & aſtutus, at non poteſt eſſe prudens. Porro quo pacto prudens differat à callido, & aſtuto, explicatum eſt ſupra lib. 1. cap. 33. nu. 10. vbi dictum eſt, quod verſantur circa eamdem materiam, & allata eſt eorum differentia.

De voluptate. Caput VIII. Art. Primus.

1 *Poſt hæc de voluptate diſſerendum eſt, cum de felicitate ſit nobis oratio: felicitatem autem arbitrantur omnes, aut voluptatem eſſe, & vitam delectabilem, aut non citra voluptatem. Nempe voluptatem urgentes, nec inter bona enumerandam eſſe exiſtimantes, ipſam citra ægritudinem eſſe voluerunt: ſine ægritudine eſſe igitur vicinum voluptati eſt. Quapropter de voluptate quoque dicendum, non modo quia etiam alii ita arbitrantur, verum etiam, quod nobis de voluptate dicere neceſſarium eſſe cenſeamus. Nam cum de felicitate nobis ſit oratio, felicitatemque definierimus, planeque dixerimus in vita perfecta eſſe virtutis actionem, ſitque virtus circa voluptatem, & ægritudinem, de voluptate dicere neceſſe eſt, quandoquidem citra voluptatem non eſt felicitas.*

1 Sequitur, ut agamus de voluptate. Ratio eſt, quia agimus de felicitate; ſed omnes arbitrantur ſelicitatem vel conſiſtere in ipſa voluptate,& in vita delectabili, vel ſaltem nõ dari abſque voluptate; ergo debemus agere de voluptate. Confirmatur, nam illi ipſi, qui voluptatem

tem impugnant, ac dicunt voluptatẽ non eſſe recenſendam inter bona, tamen fatentur ad vitam beatam requiri indolentiam, adeoque felicitatem non dari ſine indolentia; ſed indolentia eſt affinis voluptati; ergo etiam in eorum opinione congruum eſt, ut de voluptate agatur. Addit Ariſtoteles, quod non ſolum juxta principia aliorum, ſed etiam juxta principia à nobis poſita, in morali agendum eſt de voluptate. Ratio eſt, quia agentes de felicitate diximus felicitatem conſiſtere in operatione virtutis perfectæ, in vita perfecta; ſed virtus verſatur circa voluptates, & dolores; ergo agendum eſt de voluptate, ac de dolore, præſertim cum felicitas non detur ſine voluptate. Vt igitur de voluptate agamus, primo proponemus opinionẽ, & argumenta eorum, qui dicunt voluptatem non eſſe recenſendam inter bona; ſecundo rejecta hac opinione cum ſuis fundamentis, aſſeremus noſtram ſententiam.

2 Primum itaque dicimus, quod nonnulli ſecant, voluptatem in numerum bonorum non venire exiſtimantes. Ajunt namque primo ortum eſſe voluptatem at ortum quiddam imperfectum: bonum porrò imperfecti locum nunquam obtinere.

3 Secundo loco, voluptates eſſe quaſdam improbas at improbitatem nunquam bonum admittere.

4 Rurſus, quod gignatur in omnibus. Nam & malo & improbo & feræ & cicuri deputatur: at bonum malis admiſceri nefas, & ne quidem multis commune eſt.

5 Quodque non ſit potentiſſimum voluptas; at bonum potentiſſimum.

6 Quodque honeſta agendi ſit impedimentum. Nam quod honeſta agere prohibeat, bonum qui poteſt eſſe?

2 Quoad primum: aliqui cenſent voluptatem non eſſe recẽſendam inter bona, & hanc ſuam opinionem probare conantur pluribus argumentis. Primum fundamentum eſt: nulla generatio eſt recẽſenda inter bona; ſed omnis voluptas conſiſtit in generatione alicujus convenientis naturæ ſenſibili; ergo nulla voluptas eſt recenſenda inter bona. Major probatur, quia quod ex ſuo genere eſt imperfectum; non eſt recenſendum inter bona; ſed omnis generatio ex ſuo genere eſt imperfecta; ergo &c.

3 Secundum fundamentum eſt: nullum bonum eſt turpe, ac probroſum; ſed aliquæ voluptates ſunt turpes, & probroſæ; ergo aliquæ voluptates non ſunt bonæ.

4 Tertium fundamentum eſt: bonum non poteſt eſſe commune bonis, & malis, hominibus, & beſtiis manſuetis, & feris; ſed voluptas eſt communis omnibus his; ergo &c.

5 Quartum fundamentum eſt: voluptas non eſt ipſum optimum, quod habet ſummam vim movendi voluntatem; ſed bonum habet ſummam vim movendi voluntatem; ergo voluptas non eſt bona.

6 Quintum demum fundamentum eſt: nullum bonum impedit ab honeſtis agendis; ſed voluptates impediunt ab agendis honeſtis; homines ſiquidem gratia voluptatis non faciunt actiones honeſtas; ergo &c.

7 Primum igitur occurrendum de ortu, ratioque diluenda, nonſiquam vera ſit. Eſt igitur imprimis non omnis voluptas ortus: nam quæ ab inſpiciendo voluptas gignitur, ortus non eſt, nec quæ ab audiendo, & olfaciendo. Neque enim ex egeſtate procreata, quemadmodum in aliis, ut ex comedendo, vel bibendo. Ita namque ex egeſtate, & redundantia fiunt, aut ſaturando egeſtatem, aut redundantia auferendo, ideo ortus eſſe videntur: at egeſtas & redundantia ægritudo: igitur ægritudo hic, ubi ortus voluptatis. Atqui in ſpectando, & audiendo, & olfaciendo non eſt, ut ægritudo antecedat. Nemo ſiquidem ſpectando delectatur, aut olfaciendo, prius cruciatus eſt. Itidem in animi ſententia inſpicientis delectatio eſt citra præcedentem ægritudinem, & perinde fuerit voluptas aliqua, quæ ortus non eſt. Quod ſi voluptas, ut eorum dictat oratio, ideo bonum non eſt, quia ortus, eſtque voluptas aliqua, quæ ortus non eſt, fuerit utique bonum voluptas.

7 Quoad ſecundum: propoſitis rationibus opinionis, quæ docet voluptates non eſſe bonas, ſequitur, ut eas ſolvamus, &

noſtram opinionem afferamus. Ad primam rationem deſumptam ex eo, quod nulla generatio eſt bona; omnis autem voluptas eſt generatio; ergo &c. Dicimus primò falſum eſſe, quod omnis voluptas eſt generatio. Probatur: nam præter voluptates guſtus, & tactus, quæ fortaſſe ſunt generationes, dantur voluptates videndi, audiendi, & odorandi; ſed tales voluptates non ſunt generationes; ergo &c. Probatur minor: ideo enim voluptates guſtus, & tactus videntur conſiſtere in generatione, quia conſiſtunt in expletione alicujus indigentiæ, vel in ablatione alicujus ſuperfluitatis; & quia indigentia, & ſuperfluitas non ſunt abſque ægritudine, & dolore, ideo voluptates guſtus, & tactus ſunt quædam medicamenta doloris; ſed videndo audiendo, & odorando nullam explemus indigentiam, auferimus ſuperfluitatem, adeoque voluptates videndi &c. non ſunt medicamenta ullius doloris, aut ægritudinis, ſiquidem nullum ſupponunt dolorem, vel ægritudinem; ergo voluptates videndi, audiendi, & odorandi non ſunt generationes; & à fortiori voluptas contemplandi non conſiſtit in generatione. Hinc concluditur argumentum: ideo per adverſarios voluptas non eſt bona, quia conſiſtit in generatione; ſed aliquæ voluptates non conſiſtunt in generatione; ergo aliquæ voluptates ſunt bonæ.

8 *Atqui in totum nulla eſt voluptas ortus. Nam neque quæ à comedendo, & bibendo voluptates ortus dici poſſunt. Verum hallucinantur qui has voluptates ortus eſſe perhibent. Putant ſiquidem quoniam prolatis rebus gignitur voluptas, ob hoc ortum eſſe: ſed non eſt, quandoquidem eſt pars animæ quædam, qua oblectamur, ſimul prolatis quibus indigebamus rebus, ea pars animæ quæ actus exercetur, & movetur, & afficitur. Atqui motus ipſius & exercitium voluptas eſt. Quod cum prolatis rebus ea pars animæ exerceatur, & propter ipſius actionem ortum eſſe cenſent voluptatem, quod certa ſit rerum prolatio, anima tamen pars incerta. perinde atque ſi quis hominem eſſe opinetur corpus, quod id ſub ſenſum cadat, non autem animam. Verum eſt anima itidem, & in hoc. Eſt nanque pars quædam animæ, qua oblectamur, quæ ſimul atque res prolatæ ſunt, exercetur. Ideo nulla voluptas eſt ortus.*

9 Verum & converſio (inquiunt) in naturam, quæ ſub ſenſum cadit. Nam non convertentibus ſeſe in naturam voluptas eſt, ſiquidem convertendo naturæ egeſtatem ſit eius exaturatio, at (ut diximus) eſt, ut nulla egeſtate fiat oblectatio, ſiquidem egeſtas ægritudo. At citra ægritudinem dicimur oblectari, & perinde non fuerit voluptas egeſtatis converſio. Indigentiam nanque in hujuſmodi voluptatibus nihil. Proinde ſi ideo, quod ortus eſt voluptas, bonum eſſe non exiſtimetur; nullaque eſt voluptas ortus: bonum utique fuerit voluptas.

8 Dicimus ſecundo, nullas voluptates conſiſtere in generatione. Probatur: ſi enim aliquæ voluptates conſiſterent in generatione, maximè voluptates guſtus, & tactus, ex. gr. voluptates comedendi, bibendi &c. ſed voluptates comedendi, bibendi, aliæque voluptates guſtus, & tactus non conſiſtunt in generatione; ergo &c. Probatur, & explicatur minor: aliud enim eſt, quod voluptas comedendi, & bibendi conſiſtat in generatione, aliud eſt, quod nõ ſit ſine generatione; voluptas comedendi, & bibendi &c. non datur abſque aliquâ generatione, per quam ſatisfit alicui indigentiæ corporali; at voluptas ipſa non conſiſtit in generatione, vel expletione indigentiæ, ſed conſiſtit in aliquo actu, & motu animæ, per quem anima delectatur de expletione indigentiæ, vel de ablatione ſuperfluitatis. Qui igitur putant voluptatem conſiſtere in ipſa expletione indigentiæ, falluntur, & ita ſe habent, ſicut qui putant animam eſſe corpus. Quemadmodum enim ideo aliqui putant animam eſſe corpus, quia ſolum corpus cadit ſub ſenſum; ſic iſti putant voluptatem eſſe expletionem indigentiæ, quia talis expletio cadit ſub ſenſum: & ſicut falſum eſt, quod anima ſit corpus, licet verè anima detur in corpore; ſic falſum eſt, quòd voluptas guſtus, & tactus ſit ipſa expletio indigentiæ, licet verè talis voluptas non detur ſine expletione indigentiæ. Cum igitur expletur indigentia corporalis, anima per aliquam po-

potentiam oblectatur tali expletione, & in hoc motu animæ voluptas conſiſtit.

9 Dicimus tertio falſum eſſe, quod omnis voluptas conſiſtat in eo, quod natura ſenſibilis tranſmutetur, & convertatur ita, vt ex ſtatu non naturali conſtituatur in ſtatu naturali. Probatur: nam dantur plures voluptates ſenſibiles abſque hac tranſmutatione; ergo non omnis voluptas ſenſibilis conſiſtit in tali tranſmutatione. Probatur antecedens: nam voluptates cōſiſtentes in tali trāſmutatione conſiſtūt in expletione alicuius indigentiæ, adeoque ægritudinis; omnis ſiquidem indigentia eſt cum aliqua ægritudine; ſed voluptates ſenſibiles videndi, audiendi &c. dantur ſine ulla prævia ægritudine; ergo voluptates ſenſibiles videndi, audiendi &c. non conſiſtunt in expletione indigentiæ. Concluditur, quod quandoquidem adverſarii dicunt voluptatem non eſſe bonam, quia conſiſtit in generatione, oſtenſum autem eſt, quod nulla voluptas conſiſtit in generatione, ſequitur voluptatem eſſe bonam.

10 Sed propterea, quod non omnis (inquiunt) voluptas bonum, quiſpiam id deprehenderit hoc pacto. Nam quia bonum in omnibus dicitur eſſe prædicamentis, nempe in eſſentia, & in ad aliquid, & in quanto, & quando, ac in totum omnibus: illud quoque manifeſtum per omnia voluptatem aliquam comitari. Proinde quia in omnibus prædicamentis eſt bonum, etiam voluptas fuerit bonum; & perinde quoniam in his quidem per ſe bona, etiam voluptas fuerit per ſe bonum: atqui à bonis voluptas eſt voluptas: bonum ergo fuerit omnis voluptas.

11 Simul certum hinc etiam differre inter ſe ſpecie voluptates, quandoquidem differunt etiam prædicamenta, in quibus eſt voluptas. Neque enim eſt, quemadmodum in ſcientiis, vt Grammatica, vel quæcunque alia. Nam ſi habeat quis ſplendidè grammaticam, itidem afficitur qui ſub ea grammatica grammaticus, eo modo, quo & alius, qui habeat grammaticam: & propterea non differunt grammatica, quæ in ſplendido, quæque in obſcuro. At in voluptate, non ita. Nam quæ ex ebrietate, voluptas, & quæ ex copulatu, non eodem modo afficiunt. Quamobrem ſpecie inter ſe diſtingui videbuntur voluptates.

10 Ad ſecundum fundamentum deſumptum ex eo, quod non omnis voluptas eſt bona, imo quædam voluptates ſunt malæ, primo dicimus in omnibus prædicamentis dari voluptates bonas. Probatur: nam bonum datur in omnibus prædicamentis: datur enim bonum in ſubſtantia, bonum in quanto, bonum in relatione, bonum in tempore; ſed ex quolibet bono poteſt ſequi voluptas de ipſo; ergo voluptas poteſt ſequi ex bono omnium prædicamentorum; ſed voluptas de bono eſt bona; ergo in omnibus prædicamentis dantur voluptates bonæ.

11 Secundo dicimus voluptates ſpectantes ad diverſa prædicamēta ſpecie differre. Probatur: nam voluptates de bonis ſpecie diverſis, ſpecie differunt; ſed bona diverſorum prædicamentorū differunt ſpecie; ergo voluptates de bonis diverſorum prædicamentorum ſpecie differunt. Confirmatur: nam voluptates de bonis diverſorum prædicamentorum differunt, per ſe & non ſolum per accidens, eo pacto, quo per accidens ſolum differunt grammaticæ, quæ diverſis in locis addiſcuntur, puta in Lampro, vel in Ilio; ſed voluptates differentes per ſe, differunt ſpecie; ergo voluptates de bonis diverſorum prædicamentorum differunt ſpecie. Maior probatur; nam ideo Grammaticæ, quæ addiſcuntur in diverſis locis differunt ſolum per accidens, quia eodem modo afficiunt, ac diſponunt ſubiectum; ex.gr. eodem pacto afficitur Grammaticus, ſeu grammaticam didicerit in uno loco, ſeu in alio; ſed ſubiectum non eodem pacto diſponitur per voluptates de diverſis obiectis, puta per voluptatem ebrietatis, ac per voluptatem copulæ, ſed per voluptates de obiectis honeſtis fit bonus, per voluptates de obiectis inhoneſtis fit malus; ergo &c.

12 Cæterum quia ſunt & malæ voluptates, etiam ob hoc voluptas bonum non eſſe videbatur. At id voluptatis minime proprium judicium eſt, ſed naturæ

Digitized by Google

atque ſcientia. Nam eſt, & natura mala, ſicut vermium, & crabonum, ac prorſus vilium animalium, nec tamen ob hoc natura malorum. Eodem modo habent, & mala ſcientia, ſicut ſedentaria, nec tamen ob hoc malum ſcientia eſt, ſed genere bonum tam ſcientia, quam natura. Nam quemadmodum ſtatuarius inſpiciendus non eſt, qualis quiſpiam ſit, ex eo, quod euenerit mala exerceri, ſed quod bene: ita ne quidem ſcientiam, naturamve, aut quippiam aliud, quale ſit, ex malis, ſed ex probis. Itidem ergo voluptas quoque genere bonum eſt.

13 Quod vero ſint & malæ voluptates, ne nos quidem latet. Nam ſunt etiam diuerſæ naturæ animalium, vt bonæ, & malæ, ſicut hominis quidem bona, lupi vero, vel cuiuſuis alterius feræ, mala: ſimiliter equi natura altera quam hominis, & aſini, & canis. At voluptas conuerſio eſt ex eo, quod contra naturam cuiuslibet ſuam. Proinde cuius fuerit ſuauiſſima improba natura, ea improba voluptas eſt. Neque enim equo, quod homini, & ne quidem alijs. At quoniam diverſæ naturæ ſunt, diuerſæ quoque voluptates. Nam voluptas conuerſio eſt, & conuerſio (inquiunt) in natura inſidet. Proinde & malæ naturæ mala conuerſio eſt, vt probæ proba?

12 Dicimus tertio proprius accedẽdo ad ſolutionem argumenti, ex eo quod quędam voluptates ſunt turpes, & malæ, non ſequi voluptatem ex ſuo genere eſſe malam. Probatur: nam ex eo, quod quædam naturæ, ex. gr. vermium, & crabronum ſint viles, & quodammodo malæ, non ſequitur, quod natura ex genere ſit vilis, & quodammodo mala: ex eo, quod quædam ſcientiæ, & artes, puta artes ſordidæ ſint viles, & malæ, nõ ſequitur, quod ſcientia in genere ſit mala; ergo neque ex eo, quod aliquæ voluptates ſint turpes, & malæ, ſequitur, quod voluptas in genere ſit mala, vel quod non ſit bona. Ratio vtriuſque eſt, quia ſicut qualis ſit ſtatuarius, non debet dijudicari ex ſtatuis, quas malè fecit per errorem, ſed ex ijs, quas bene fecit; ita qualis ex genere ſit ſcientia, natura, vel voluptas, non debet dijudicari ex malis, ſed ex bonis; ſed multæ voluptates ſunt bonæ; ergo dicendum eſt, quod voluptas ex genere ſit bona.

13 Dicimus quarto, quod non eſt negandum aliquas voluptates eſſe malas, & turpes. Probatur, & explicatur. Nam ſicut ex animalibus alia habent naturam bonam, & honorabilem, ut homines, alia habent naturam vilem, & quodammodo malam, vt lupi; ſic ex voluptatibus aliquæ ſunt bonæ, & dignæ natura rationali, aliæ sũt malę, & indignæ natura rationali. Et ſicut alia eſt natura hominis, alia aſini, alia canis; ita aliæ ſunt voluptates propriæ hominis, aliæ voluptates propriæ aſini, aliæ voluptates propriæ canis. Cum enim ex eo, quod animal conſtituatur in ſuo ſtatu naturali, oriatur voluptas, ſicut differunt naturæ, ſic differunt voluptates, ac voluptates propriæ naturæ nobilioris, & bonæ, ſunt nobiliores, & bonæ, voluptates propriæ naturæ ignobilioris, ac malæ, ſunt ignobilioris, ac malæ.

14 Qui porro voluptatem probam eſſe contendunt, eo afficiuntur modo, quo qui neſcientes nectar, Deos vinum potare exiſtimant, nihilque eſſe eiuſmodi peculiare putant, ex inſcitia in id delabuntur. His ſimiles ſunt, qui cunctas voluptates ortus eſſe aſſerunt, & neutiquam bonum. Nam quod alias voluptates ignorent, præter eas, quæ corporis ſunt, eas dicunt ortus eſſe, nec bonas, in vniuerſum nec rentur voluptatem eſſe bonum.

15 Quoniam igitur eſt voluptas, & conuerſæ naturæ, & conuertentis; conuerſæ quidem ex egeſtate ad expletionem; conuertentis autem, quæ à viſu & auditu, & id genus alijs: meliores fuerint conuertentis naturæ actiones. Voluptates nanq; utrouis modo dictæ, ſunt actiones. Proinde non dubium, quin à viſu voluptates, & auditu, & intelligentia ſint longè optimæ, cumque ſub corpus cadunt, ab exaturatione procreentur.

14 Dicimus quinto, quod ij qui dicunt voluptatem non eſſe bonam, ita ſe habent, ac qui putant nectar deorum non eſſe melius noſtro vino. Sicut enim illi, quia non poſſunt percipere, quale ſit nectar, ſentiunt de ipſo infra dignitatem, ac putant nectar eſſe vinum, adeoque paruum bonum: ſic iſti quia non percipiunt, qualis ſint voluptas, quæ oritur ex operatio-

tio-

tionibus præſtantiſſimis, exiſtimant omnes voluptates eſſe corporeas, & conſiſtere in generatione: & quia tales voluptates non ſunt abſolutè bonæ, ideo exiſtimant voluptates non eſſe abſolutè bonas.

15 Dicimus ſexto, & vltimo, duo eſſe genera voluptatum. In primo genere ſunt voluptates, quæ reſultant ex eo, quod natura conſtituatur in ſuo ſtatu naturali: in ſecundo genere ſunt voluptates, quæ conveniunt naturæ jam habenti ſuum ſtatum naturalem. Primæ conſiſtunt in expletione indigentiæ, vel ablatione ſuperfluitatis, ac ſunt minus nobiles: ſecundæ non conſiſtunt in expletione indigentiæ, ac ſunt magis nobiles. Quia verò voluptates videndi, audiendi, contemplandi, &c. non conſiſtunt in explexione indigentiæ, ideo ſunt multo nobiliores voluptatibus comedendi, & bibendi, aliiſque conſiſtentibus in expletione indigentiæ. Vtræque porro voluptates conſiſtunt in aliqua actione, & operatione animæ.

16 Rurſum id dicebatur, quod ne quidem bonum, ſiquidem, quod in omnibus ſit, & commune omnibus, non bonum. Id certe in honoris cupide, & honoris cupiditate magis proprium eſt. Honoris ſiquidem cupidus ſolus vult habere, & illo cæteros anteire. Voluptatem igitur, ſi ipſam per ſe bonum eſſe oporteat, eſſene eiuſmodi conuenit, an non? At qui etiam contrario modo. Ob id nanque bonum eſſe videatur, quod cuncta expetant. Agnatum enim cunctis bonum expetere. Et perinde, ſi cuncta voluptatem expetunt, genere bonum fuerit voluptas.

16 Ad quartam rationem num. 4 propoſitam, & deſumptam ex eo, quod bonum non poteſt eſſe commune omnibus; ſed voluptas eſt communis omnibus; ergo &c. Dicendum bonum quidem honoris, & excellentiæ, quod appetit ambitioſus, non poſſe eſſe commune omnibus; eo enim ipſo, quod eſſet commune, non eſſet bonum excellentiæ, ac prælationis: at bonũ per ſe, & abſolutè dicta, quæ non conſiſtunt in excellentia, & prælatione, nihil impedit, quo minus poſſint eſſe communia omnibus; ſed voluptas dicitur abſolutè; ergo licet voluptas ſit communis omnibus, adhuc poteſt eſſe bona. Imo retorquetur argumentũm, & ex hoc ipſo, quod voluptas ſit communis omnibus, arguitur illam eſſe bonam. Illud enim, quod omnia expetunt, eſt bonum; ſed omnia expectunt voluptatem; ergo voluptas eſt bona.

17 Rurſus quod ſit impedimentum voluptas, ipſam bonum eſſe negauerunt, impedimentum eſſe aſſerendo, quod non recte videantur conſiderare. Neque enim ad res tranſigendas eſt impedimentum, ſi qua ſit alia impedimentum: vt ebrietatis voluptas agere inbibuerit. Cæterum ita etiam ſcientia ſcientiæ fuerit impedimentum. Nam non eſt, vt ſimul vtramque exerceas. Sed cur non bonum ſcientia, ſi voluptatem ex ſcientia excitarit? Et vtrum impedimentum ſit, an ne?

18 Cæterum multo magis aget. Voluptas nanque ad magis agendum, inde ſuſcitata impellit, quia probum faciendo, agit quæ ex virtute, & ea ſuaviter agit. Nunquid multo etiam magis quæ ad actionem pertineant, exercebit? At ſi oblectatus egerit, probus erit: ſin triſtatus honeſta proſequatur, non probus. Ægrimonia nanque in eis, quæ ex neceſſitate eſt. Proinde ſi quiſpiam ægreſcat, honeſta proſequendo, coactus peragit. Qui autem à neceſſitate agere compellitur non probus. Cæterum non eſt, vt non triſtetur, vel oblectetur, quæ ad virtutem pertineant proſequendo, nec aliquod medium eſt. Cur? Nempe quod virtus in affectu, affectus vero in ægritudine & voluptate, nec quicquam in medio poſitum eſt.

19 Non dubium igitur, quin virtus cum ægritudine, vel voluptate ſit. Si quis igitur mœſtus honeſta proſequatur, non bonus. Proinde non fuerit virtus cum ægrimonia: cum voluptate ergo. Tantum ergo abeſt impedimentum, vt etiam ad agendum exhortetur, in totumque non contingit, vt ſit citra voluntatem, quod ab ipſa procreatur.

17 Ad quintum argumentum num. 6. propoſitum, deſumptum ex eo, quod nullum bonum ſit impedimentum virtuti, & actionibus honeſtis; ſed voluptas eſt impedimentum virtuti, & actionibus honeſtis; ergo &c. Dicendum, quod argumentum fundatur in æquiuocatione. Nam voluptas, quæ ſequitur ex virtute, & ex actio-

actionibus honeſtis, ac factis ſecundum virtutem, nullo modo impedit virtutem, & eius actiones, ſed ſolæ voluptates extraneæ impediunt actiones, virtutis, ex. gr. voluptas ebrietatis impedit ab exercendis actionibus virtutis; ergo non ſequitur voluptatem reſultantem ex actionibus virtutis non eſſe bonam. Confirmatur, nam ſimili ratione poſſet oſtendi ſcientiam non eſſe bonam, ſiquidem vna ſcientia impedit aliam, cum non poſſimus ſimul exercere actus plurium ſcientiarum; ſed ex eo, quod vna ſcientia impediat aliam, non ſequitur ſcientiam non eſſe bonam; ergo neque ex eo, quod voluptas vnius actionis impediat aliam actionem, ſequitur voluptatem non eſſe bonam. Sicut igitur ſcientia efficit voluptatem, quę ſequitur ex actu ſcientiæ, & voluptas, quæ ſequitur ex actu ſcientiæ, non impedit ſcientiam, ſic virtus efficit voluptatem, quæ ſequitur ex actu virtutis, & voluptas, quæ ſequitur ex actu virtutis non impedit virtutem.

18 Addit Ariſtoteles primo, quod voluptas, quæ oritur ex actu virtutis, non ſolum non impedit à faciendis actionibus virtutis, ſed ad ipſas impellit, ac non ſolum non impedit probitatem, ſed facit hominem magis probum. Probatur, nam ex eo, quod aliquis agendo ſecundum virtutem oblectetur, impellitnr ad magis agendum ſecundum virtutem, & fit magis probus; ergo &c. Prima pars antecedentis patet: nam voluptas impellit ad agendum ea, in quibus experimur voluptatem. Secunda pars probatur: qui enim agens ſecundum virtutem delactatur, eſt probus, qui verò triſtatur, non eſt probus; ergo &c. Probatur antecedens: qui agit ſecundum virtutem ex quadam neceſſitate, non eſt probus; ſed delactatio in agendo eſt ſignum, quod agimus omnino ſponte, triſtitia autem eſt ſignum, ex quadam neceſſitate; ergo qui agit ſecundum virtutem cum voluptate, eſt probus, qui autem agit cum triſtitia non eſt probus.

19 Addit ſecundo Ariſtoteles, quod quicumque agit ſecundum virtutem, vel agit cum voluptate, vel cum triſtitia, & non datur medium. Ratio eſt, quia virtus verſatur circa affectus, & paſſiones; ſed paſſiones non ſunt ſine voluptate, vel dolore; ergo virtus non poteſt exerceri ſine voluptate, vel dolore; ſed ſi quis agit honeſtè cum dolore, non eſt probus; ergo vt ſimus probi, & virtute præditi, neceſſe eſt, vt honeſta agentes oblectemur, adeoque voluptas non ſolum non impedit virtutem, ſed virtus exerceri nequit ſine voluptate, quæ oritur ex actionibus honeſtis, & factis ex virtute.

20 *Alia fuit oratio, quod nulla ſcientia faciat voluptatem Ne id quidem verum eſt. Conuiniorum nanque ſtructores, & corouarum, necnon vnguentarii uoluptatis ſunt effectores. Caterum aliis ſcientiis non eſt voluptas, vt finis, ſed cum uoluptate, nec citra uoluptatem. Eſt igitur etiam ſcientia voluptatis effectrix.*

21 *Rurſus etiam aliter dicebatur, quod non optimum. Verum hoc modo, atque hac ratiōne ſingulas jeris perditum virtutes: ſiquidem fortitudo optimum non eſt. Nunquid igitur ob hoc non bonum? An id abſurdum ſit? Itidem & in aliis, quod voluptas, quia non optimum, non eſſe videatur bonum.*

20 Obijcitur: omne bonum poteſt effici per aliquam ſcientiam, vel artem; ſed nulla datur ſcientia, vel ars effectiva voluptatis; ergo voluptas non eſt bonum. Reſpondetur negando minorem: nam ars inſtruendi convivia, ars conficiendi coronas, ars conficiendi unguenta odoriſera ſunt ita effectivæ voluptatis, vt voluptatem habeant pro fine; ergo &c. Rurſus licet aliæ ſcientiæ, & artes non habeant pro fine voluptatem, tamen habent pro fine alia bona, ex quibus oritur voluptas; ergo &c.

21 Ad ſextum demum argumentum propoſitum num. 5. in quo opponebatur: voluptas non eſt optima; ergo non eſt bona. Reſpondetur argumentum non vale-

re.

Digitized by Google

re: probaret enim etiam fortitudinem, & plures alias virtutes non eſſe bonas, quia non ſunt optimæ; ſed fortitudo licet non ſit optima, tamen eſt bona; ergo etiam voluptas licet non ſit optima, tamen poteſt eſſe bona.

Utrum poſſimus malè vti virtute, & utrum prius affectus, an ratio rectificetur. Cap. VIII. Art. II.

22 *DVbitauerit autem quiſpiam, per virtutes tranſiens hujuſmodi. Vt quia ratio quandoque imperat affectibus: de continente enim hoc dicebamus: & è conuerſo affectus imperant rationi, ut evenit incontinentibus: quia (inquam) expers rationis pars animæ, vitium admittendo, imperat rationi bene diſpoſitæ: talis ſiquidem incontinens, & ratio ſimiliter mala: quamobrem ipſa quoque bene diſpoſitis perturbationibus imperabit, ſuam virtutem continentibus: hoc ſi ita, evenerit abuti virtute: improba nanque ratione affectus, virtutem uſurpando, ipſa abutetur. Hoc nimirum abſurdum evenire videbitur.*

23 *Tali ſanè dubitationi facile ex eis, quæ à nobis ante de virtute dicta ſunt, eſt occurrere, atque refellere. Tum demum nanque virtutem eſſe dicebamus, cum ratio bene affecta, perturbationibus ſuam virtutem habentibus fuerit moderata, necnon perturbationes rationi conſentaneæ. Ita nanque affecta inter ſe invicem conſentient, ut ratio, quod optimum ſit ſemper præſcribat, perturbationes vero facile bene diſpoſitæ id exequantur, quod ratio præſcripſerit. Si ratio igitur male fuerit affecta, perturbationes vero bene, non fuerit virtus, deficiente ratione. Nam ex vtroque virtus. Proinde non contigerit virtute abuti.*

POſtquam Ariſtoteles egit de voluptate, quæ eſt comes felicitatis, & oritur ex actione ſecundum virtutem, antequam agat de bona fortuna, ac de aliis ad felicitatem ſpectantibus, proponit, ac ſolnit duo dubia circa virtutem.

22 Primum dubium eſt: videtur, quod poſſimus malè uti virtute. Probatur: nam qui habet paſſiones, & affectus bene diſpoſitos, eſt virtute præditus; ſed poteſt contingere, vt ratio non recta imperet affectibus bene diſpoſitis; ergo poteſt contingere, ut ratio non recta abutatur virtute, & ut virtute præditus propter rationem non rectam imperantem affectibus rectis faciat prava. Probatur minor: nam ratio, & paſſiones poſſunt ſibi mutuo imperare, ut patet in continente, atque in incontinente, nam in continente: ratio imperat affectibus, & paſſionibus; in incontinente è converſo affectus, & paſſiones imperant rationi; ſed ſicut recta ratio poteſt imperare pravis affectibus, ita ratio prava poteſt imperare affectibus rectis; ergo poteſt contingere, vt ratio non recta imperet affectibus rectis, atque abutens virtute, faciat, ut vir probus agat prava.

23 Reſpondeo negando majorem. Vt enim dictum eſt ſupra, ad virtutem non ſufficit, ut vel ſola ratio ſit recta, vel ſoli affectus ſint recti, ſed requiritur, ut & ratio ita ſit recta, ut præſcribat optima, & ut affectus ita ſint recti, ut facile pareant rationi; ſed in caſu poſito ratio eſſet non recta; ergo non daretur virtus, adeoque neque daretur abuſus virtutis.

24 *Simpliciter vero non (quemadmodum alii opinantur) dux ratio virtutis eſt, atque principium, ſed potius perturbationes. Ad honeſtum nanque impulſum quondam oportet primo innaſci irrationalem, qui producatur: atque ita poſtremo rationem eſſe diſcernentem, atque conſtituentem. Quod ſanè viderit quiſpiam ex pueris, & rationis expertibus animantibus. In his nanque ſine ratione perturbationum impulſus exoriuntur primo ad honeſtum: mox poſterior adveniens ratio, & conſtituens, honeſta agere exhortatur. Sed non ſi à ratione ad honeſta ceperit principium, perturbationes conſentientes comitantur, verum ſæpe numero controverſantur. Quamobrem potius convenerit perturbationem ad virtutem anteire bene affectam, quam rationem.*

24 Secundo dubitatur, vtrum prius rectificetur ratio, an affectus.

Dicendum, quod licet aliqui opinentur prius rectificari rationem, deinde affectus,

ctus, tamen contrarium contingit, ac prius rectificantur affectus, quam ratio. Probatur: vt enim videre eſt in pueris, & in brutis, ante vſum rationis dantur quidam affectus irrationales ad quædam bona, & honeſta, deinde verò acquiritur ratio præſcribens illa eſſe facienda, ac diſcernens, cur ſint facienda; ergo affectus irrationales præcedunt rationem. In multis verò licet ratio ſit recta, tamen affectus adverſantur rationi. Patet igitur affectus præcedere, rationem autem ſubſequi.

De bona Fortuna. Cap. IX.

1 INterea dicendum de proſpera fortuna eſt, poſteaquam de felicitate nobis eſt oratio. Arbitrantur nanque multi felicem vitam fortunatam eſſe; vel non eſſe citra fortunatam. Et forte non iniuria. Abſque enim exteris bonis, quorum domina fortuna eſt, felicem eſſe non contingit. Idcirco de ſecunda fortuna nobis dicendum, necnon quis prorſus ſit fortunatus, & in quibus, & circa quid.

2 Primum igitur ad hac quiſpiam accedens, ſpectauſque dubitaverit, quandoquidem non dixerit fortunam eſſe, ut natura eſt ſemper cauſa cujus eſt, ejus ut plurimum eodem modo eſt effectrix. At fortuna nunquam, verum temere, & ſine ordine, ac ut ſors tulerit. Ideo fortuna in ejuſmodi eſſe dicitur, ubi neque mens ulla, neque recta ratio eſt. Nam ubi id, nihilominus eſt quidquam ordinatum, ac eſt ſemper eodem modo. Non ita fortuna. Idcirco ubi mens plurima, ac ratio, ibi fortuna minima: ubi plurima fortuna, ibi mens perexigua.

3 At nunquid ſecunda fortuna eſt, ut Deorum quadam cura? An id minime videri debet? Talium ſiquidem dominum præficimus Deum, ut bona, malaque meritis diſtribuat. At fortuna, & quæ à fortuna, tam vere, quam ut ſors tulerit, fiunt. Quod ſi huiuſmodi diſtributori Deo aſcripſerimus, malum ipſum iudicem faciemus, neque juſtum. Id nefas Deo deputare.

1 SEquitur, vt agamus de bona fortuna. Ratio eſt, quia agimus de felicitate; ſed multi exiſtimant vitam felicem eſſe etiam fortunatam, vel ſaltem non dari vitam beatam ſine bona fortuna; ergo debemus etiam agere de bona fortuna. Porro non ſine fundamento aſſeritur ad felicitatem requiri etiam bonam fortunam. Vt enim alibi dictum eſt, felicitas dari nequit ſine bonis externis; ſed externa bona ſubſunt dominio fortunæ; ergo ad felicitatem requiritur etiam bona fortuna; ergo cum agamus de felicitate, ac de iis, quæ ad felicitatem requiruntur, debemus etiam agere quis ſit fortunatus, in quibus, & circa quæ verſetur.

2 Primo igitur circa fortunam poteſt quæri, quo pacto differat à natura?

Dicendum fortunam differre à natura per hoc, quod natura eſt cauſa, quæ vt plurimum eodem modo operatur, ex. gr. quia homo per naturam generat hominem ut plurimum generat hominem, raro monſtrum: at fortuna non ſolet operari, eodem modo, ſed nunc agit uno modo, nunc alio, adeoque operatur temerè, inordinatè, & vt ſors tulerit. Quia fortuna agit temerè, & inordinatè, ideo dici ſolet fortunam verſari circa ea, circa quæ neque verſatur ratio, neque mens. Ratio nimirum, & mens operantur, non temerè, ſed ordinatè; ſed fortuna operatur temerè, & inordinatè; ergo opus fortunæ videtur non eſſe opus mentis, ac rationis. Atque hinc ortum habuit illud effatum: ubi plurimum intellectus, ibi minimum fortunæ; ibi plurimum fortunæ, ibi minimum intellectus.

3 Quæritur ſecundo, vtrum bona fortuna ſit idem, ac Deorum ſpecialis providentia erga eos, qui ſunt fortunati?

Reſpondendum negativè. Ratio eſt; quia Deus per ſuam ſpecialem prouidentiam bona, ac mala, quorum eſt dominus, diſtribuit unicuique juxta ejus merita, ac dignitatem; ſed bona, & mala fortunæ diſtribuuntur temerè, & non juxta dignitatem; ſæpe enim probi ſunt infortunati, improbi autem ſunt fortunati; ergo bona fortuna non eſt idem, ac ſpecialis Deorum providentia: alioquin

Digitized by Google

Deus videretur non eſſe bonus judex, neque juſtus diſtributor bonorum, & malorum, quæ ſunt à Deo alieniſſima.

4 Cæterum præter hæc, ad nihil aliud fortunam quiſpiam ordinarit. Proinde non dubium quin horum aliquid ſit. Mens certe, ac ratio, necnon ſcientia prorſus alienum ab hoc eſſe videatur. Præterea neque cura, neque benevolentia, quæ à Deo, videatur eſſe felicitas, quoniam malis attribuitur. Atqui Deum malorum curam habere fas non eſt. Reliquum igitur, & maxime peculiare fortunæ natura eſt. Eſt nimirum proſperitas, ipſaque fortuna in his quæ in nobis non ſunt, neque eorum, quorum ipſi ſumus domini, quæque poſſimus efficere. Ideo juſtum quatenus juſtum, nemo fortunatum dicit: & ne quidem fortem, nec prorſus quemquam alium à virtute præditum. In nobis ſiquidem eſt hæc habere uel non habere. Sed enim in talibus magis peculiare, ac ſuum, dicimus fortunam, & proſperitatem. Ingenuum nanque dicimus fortunatum, ac prorſus cui alia bona exterint, quorum ipſe neutiquam dominus eſt Veruntamen ne hinc quidem propriè proſperitas diceretur.

4 Quæritur tertio ad quam cauſam reducatur fortuna. Dicendum, quod fortuna debet reduci vel ad intellectum, ſub quo comprehenditur ratio, & ſcientia, vel ad divinam providentiam, vel ad naturam; ſed non poteſt reduci ad intellectum, rationem, aut ſcientiam, neque ad divinam providentiam; ergo videtur reducenda ad naturam; Quod non poſſit reduci ad intellectum, aut ſcientiam, probatur: nam ſcientia, & intellectus operantur rationabiliter; ſed fortuna agit irrationabiliter; ergo &c. Quod neque poſſit reduci ad divinam providentiam, probatur, nam fortuna ſæpe favet malis; ſed non decet Deum ſpeciali providentia favere malis: ergo &c. Supereſt igitur, vt fortuna reducatur ad naturam. Sicut enim quæ nobis conveniunt per naturam, non ſunt in noſtra poteſtate, ita quæ nobis conueniunt per fortunam, non ſunt in noſtra poteſtate: quæ verò ſunt in noſtra poteſtate, ita ut ſimus eorum domini, non dicuntur nobis conuenire per fortunam. Ex. gr. quia in noſtra poteſtate eſt, ut ſimus fortes, iuſti, & uniuerſim virtute præditi, ideo nemo dicitur eſſe fortis, iuſtus aut virtute præditus ex fortuna: at quia non eſt in noſtra poteſtate, vt habeamus bonam indolem, ideo dicuntur aliqui eſſe fortunati per hoc, quod ſortiti ſint bonam indolem. Licet aliquo pacto dicatur fortunatus qui bonam habet indolem, vel bene ſe habet circa bona naturalia, tamen propriè fortuna non verſatur circa hæc. Verum quid ſit fortuna, quo pacto ſit cauſa, & circa quæ verſetur explicatum eſt ex profeſſo libro 2. Phiſic. text. 39. & ſeqentibus.

5 Eſt tamen fortunatus ſæpe numero dictus. Nam præter alicuius conſiderationem, cùm & alicui bonum aliquod agere contigerit, dicimus fortunatum: & eum, cui iure infligi damnum debuerat, ejuſmodi hominem lucrum facientem, dicimus fortunatum. Eſt igitur proſperitas in agendo bonum aliquod præter rationem, & in non ſubeundo, ut debuit, malo. Cæterum potius, ac magis peculiare in bono cupiendo proſperitas videatur, ſiquidem bonum capere, per ſeſe fortunatum quiddam eſſe videatur: malum vero non ſubire, ex caſu fortunatum.

6 Eſt igitur proſperitas rationis expers. Natura nanque fortunatus eſt, qui ſine ratione ad bona impellitur, eaque conſequitur. Id vero natura eſt. Nam animæ ineſt hujuſmodi à natura, quo ſine ratione impellamur ad ea, unde bene habemus eouſque: ut ſi quis roget ita habentem, cur nam id tibi ita libet agere? Neſcio, inquit, ſed libet. Simile propemodum lymphaticis. Siquidem lymphatici citra rationem ad aliquid agendum impelluntur.

5 Quæritur quarto, quibus modis, & circa quæ dicatur fortunatus?

Reſpondeo, quod fortunatus dicitur pluribus modis. Primo fortunatus dicitur is, cui præter opinionum, & expectationem aliquid feliciter evenit. Secundo fortunatus dicitur qui cum deberet pati damnum, lucratur, & hoc accidit præter ejus opinionem, & expectationem. Bona igitur fortuna conſiſtit tum in eo, quod præter rationem acquiramus aliquid boni, tum in eo, quod præter rationem evadamus

damus

Digitized by Google

damus aliquid mali, ſed potius conſiſtit in acquiſitione boni, quam in evaſione mali, ideoque primo, & per ſe fortunatus dicitur is, qui præter rationem acquirit bona.

6 Quæritur quinto, quo pacto poſſit aliquis dici fortunatus per naturam?

Reſpondeo, quod quia fortuna eſt cauſa agens præter rationem, ii poſſunt dici fortnnati per naturam, qui tali natura ſunt præditi, ut impetu quodam irrationali impellantur ad faciendum ea, quæ ſunt ipſis bona, & per quæ ſunt conſecuturi felicitatem. Explicatur. Aliqui ſentiunt in ſe quoſdam impulſus irrationales ad agendum, & ex talibus impulſibus agũt, ac ſi rogentur: cur ita agis? Reſpondent; neſcio, ſed ſentio me impelli ad ſic agendum. Qui igitur hoc pacto impelluntur irrationabiliter ad facienda ea, quæ ſunt ipſis bona, & vtilia, ii ſunt fortunati ex natura, ac proinde fortunati ex natura impelluntur ad bene agendum eo pacto, quo impelluntur lymphatici. Sicut enim lymphatici impelluntur ad agendum per quoſdam impulſus irrationales, ſic fortunati ex natura moventur ad faciendum utilia per quoſdam impulſus irrationales.

7 Proſperitatem vere ſuo, ac peculiari nomine appellare non habemus, verum ipſam ſæpe dicimus eſſe cauſam. At hæc cauſa à nomine alienum quiddam eſt, quoniam cauſa, & cujus eſt cauſa aliud eſt, & circa impulſum bona conſequentem cauſa, cauſa dicta eſt: vt malum non ſubire, vel porro minimè animo deputatum, bonum capere, nanciſcique bonum. Eſt profectò hujuſmodi proſperitas ab illa diſtincta, videturque hæc ex rerum fieri interventu, ex caſuque proſperitas. Et perinde tametſi eſt hujuſmodi proſperitas, non tamen ad felicitatem talis (inquam) proſperitas fuerit peculiaris, cujus in ipſo impulſus principium bonorum eſt aſſuetudinis. Quoniam igitur eſt felicitas non ſine bonis externis, & quæ à proſperitate (vt iamdudum dicebamus) oriuntur, felicitatem coadiuvant. De proſperitate igitur hactenus.

7 Quæritur ſexto, qualis cauſa ſit bona fortuna.

Reſpondeo, quod non habemus nomen proprium, quo poſſimus explicare illud genus cauſæ, ad quod reducitur bona fortuna. Dicimus tamen fortunam eſſe cauſam, licet ſimpliciter non ſit cauſa. Nam cauſa ſimpliciter eſt cauſa *per ſe*, fortuna autem eſt cauſa ſolum per accidens. Præterea bona fortuna dicuntur etiam bona, quæ conſequimur præter expectationem; ſed bona, quæ conſequimur, ſunt effectus diſtincti à cauſa; ergo bona fortuna non ſolum dicitur cauſa bonorum, ſed etiam effectus talis cauſæ. Addimus, quod bona fortuna dicitur etiam cauſa, per quam præter opinionem, & expectationem conſequimur bona, vel effugimus mala, etiamſi nullo impulſu irrationali impellamur ad facienda ea, quæ nobis ſunt utilia; hæc autem bona fortuna diſtinguitur ab ea, per quam dicimur fortunati ex natura, & videtur conſiſtere in caſuali concurſu plurium cauſarum. Hinc ſequitur, quod licet ad felicitatem requiratur bona fortuna, non requiritur determinatè illa bona fortuna, quæ conſiſtit in eo, quod quis habeat impulſus irrationales ad facienda bona, ſed ſufficit bona fortuna, per quam utcumque illi non deſint bona externa, ſine quibus non poteſt vitam felicem ducere. Quia verò felicitas non poteſt eſſe ſine bonis externis, quorum cauſa eſt bona fortuna, etiam bona fortuna ad felicitatem conducit.

Qualis ſit vir perfectè probus. Caput X.

QVoniam de ſingulis particulatim diximus, reliquum jam fuerit, vt in totum componendo ſingula accumulemus.

2 Eſt igitur non male nomen impoſitum in conſummato probo honeſta probitas. Honeſtus, & bonus nanque dicitur, cum perfectè probus, ſiquidem virtutis bonum, & honeſtum fatentur, ſicut juſtum honeſtum, & bonum ajunt, fortem, temperantem, ac prorſus virtutum omnium.

3 Quoniam igitur in duo diſtribuimus, ut alia qui-

quidem honeſta; alia vero bona dicimus: & bonorum, alia quidem ſimpliciter bona, alia vero non: & honeſta porrò, ut virtutes, & virtutum actiones; bona certè, dominatum, opulentiam, gloriam, honorem, & id genus alia.

4 Eſt igitur honeſtus, & bonus, apud quem ſimpliciter bona ſunt bona, & ſimpliciter honeſta honeſta ſunt. Talis namque, honeſtus, & bonus. Sed apud quem ſimpliciter bona non ſunt bona, is neque honeſtus, & bonus: ſicut ne quidem bene valere videtur, cui ſimpliciter ſalubria non ſunt ſalubria. Namſi opulentia, & dominatus advenientes quippiam offenderint, optanda non fuere, ſed talia, quæ non offendant, ſibi eſſe optaverint. Qui autem talis ſit, qualis correptus ex bonis, ne ei adſint, ne quidem honeſtus, at bonus eſſe videatur: ſed cui per ſe bona omnia ſunt, nec ab ipſis abſumuntur, ut ab opulentia, & dominatu, is honeſtus, & bonus.

1 EGimus de ſingulis virtutibus. Jam quia vir per hoc, quod habeat omnes virtutes, conſtituitur perfectè probus, debemus etiam agere de perfectè probo; præſertim quia nemo poteſt eſſe felix, niſi perfectè ſit probus.

2 Perfecta probitas vocari poteſt honeſta bonitas. Ratio eſt, quia perfecta probitas eſt, per quam vir conſtituitur perfectè probus; ſed vir conſtituitur perfectè probus per honeſtam bonitatem, ergo &c. Probatur minor: nam vir conſtituitur perfectè probus per virtutes; ſed virtutes conſiſtunt in bonitate, & honeſtate, ideoque vocantur bona honeſta, ex. gr. fortitudo, temperantia &c. ſunt quędam bona honeſta; ergo &c.

3 Sed ut magis explicemus, quinam ſit honeſtus, & bonus, ſupponendum eſt, quod ex iis, quæ homines appetunt, quædam ſunt honeſta, quædam purè bona, ſed non honeſta; & ex illis ipſis aliqua ſunt ſimpliciter bona, alia non. Honeſta ſunt virtutes, & actiones virtutum: purè bona ſunt dominatus, opulentia, honor, gloria &c.

4 Hoc ſuppoſito: honeſtus, & bonus eſt, qui ita ſe habet, ut quæ ſimpliciter ſunt bona, ſint etiam bona ipſi, eo quod poſſit iis bene uti, & quæ ſimpliciter ſunt honeſta, ſint etiam honeſta ipſi, eo quod rectè judicet de honeſtis. E converſo, qui ita ſe habet, ut quæ ſimpliciter ſunt bona, non ſint bona ipſi, eo quod non poſſit iis bene uti, & quæ ſimpliciter ſunt honeſta, non ſint honeſta ipſi, eo quod non rectè judicet de honeſtis, is non eſt honeſtus, & bonus, adeoque non eſt perfectè probus. Ratio eſt, quia ſicut is, cui ſimpliciter ſalubria non ſunt ſalubria, non eſt perfectè ſanus, ita is, cui ſimpliciter bona, & honeſta, non ſunt bona, & honeſta, non eſt perfectè honeſtus, & bonus, adeoque non eſt perfectè probus. Hinc ſequitur, quod is, cui opulentia, potentia &c. non ſunt bona, & appetibilia, ſed potius ſunt mala, & fugienda, eo quod non poſſit rectè uti divitiis, potentia &c., is non eſt perfectè honeſtus, nec bonus, adeoque nec eſt perfectè probus. E converſo, is eſt perfectè probus, qui poteſt rectè uti divitiis, potentia, aliiſque bonis, ita ut ab iis non corrumpatur.

Quid ſit agere ex recta ratione. Cap. XI.

1 DE eo, quod eſt ex virtutibus rectè agere, neutiquam ſatis abſolutè dictum eſt. Nam dicebamus ex recta ratione agendum eſſe. Verùm ignarus interrogaverit id fortaſſis quiſpiam, ut recta ratione quidnam, ſit & ubi recta ratio?

2 Eſt nimirum ex recta ratione agere, cùm animæ pars irrationalis non prohibuerit rationalem ſuam exercere actionem. Tum demum enim ex recta ratione erit actio. Quoniam enim animæ partem, unam quidem deteriorem habemus, alteram meliorem, ſemper deteriorem melioris cauſa obtinemus: ſicut in corpore, & anima, corpus animæ cauſa habere dicimur, cùm ita habuerit ut præpediat, ſed ita conjungatur, & conſurgat ad animæ opus perficiendum, quandoquidem deterius melioris eſt cauſa, ita ut ſe cum meliore exerceat. Cùm igitur affectus menti non inhibuerit ſuum opus exercere, an non tunc ex recta ratione fuerit? Ita profectò dicendum.

3 Verùm fortaſſis dixerit quiſpiam, quemadmodum [illegible]

ſi-

ſectus habuerint, cum non impediuntur? At quando nam ita habebunt, ut non prohibeantur? Neſcio: quippe dictu neutiquam facile eſt. Neque enim medicus, ſed quando dixerit febricitanti ptiſanam proferendam. At quo pacto febricitare ſentiam? Cum (inquit) impalluiſſe videris. At palleſcentem quomodo ſciero? Hinc occurrit medicus, ſi non habes ex te (inquiens) vt talia ſentias, non habeo amplius quid dicam. Hoc pacto de aliis communis huic erit oratio. Similiter habet & in affectibus dignoſcendis. Aliquid namque per ſeſe ſenſu oportet conjicere.

4 Quærat porrò & hoc fortaſſis quiſpiam, nunquid re ipſa iſta cognoſcens, ero continuo felix? Nam ſunt qui opinentur. Hoc certè eſt hujuſmodi, vt cæterarum ſcientiarum nulla diſcenti vſum præbet, & actionem, ſed habitum dumtaxat, ita ne quidem hic, hæc ſciendo, vſum tradit. Felicitas enim eſt (vt fatemur) actio non habitus. Neque enim ſciendo ex quibus conſtet felicitas, ſed ex utendo his. Atqui horum vſus, & actio eſt. Nec eſt præſentis tractationis hoc tradere, quandoquidem neque vlla alia quæpiam ſcientia uſum tradit, ſed habitum.

QUia vir probus eſt, qui rectè agit ſecundum virtutem, debemus explicare, quid ſit rectè agere ſecundum virtutem. Diximus ſupra, quod rectè agere ſecundum virtutem eſt agere ex recta ratione. Sed adhuc quæritur, quid ſit agere recta ratione, & vbi ſit recta ratio?

2 Dicendum, quod agere ex recta ratione eſt, quod pars animæ rationalis ita exerceat ſuam operationem, vt pars irrationalis, hoc eſt appetitus ſenſitivus illam non impediat, ſed potius adiuvet. Probatur, & explicatur. Sicut homo conſtat ex duplici parte, altera meliore, quæ eſt anima, altera deteriore, quæ eſt corpus, ſic anima habet duas partes, alteram meliorem, quæ eſt rationalis, alteram deteriorem, quæ eſt appetitus ſenſitivus: & ſicut corpus, quod eſt deterius, eſt propter animam, ſic pars irrationalis, quæ eſt deterior, eſt propter partem rationalem, ſiquidem univerſim pars deterior eſt propter meliorem; ergo ſicut ad hoc, vt anima rectè exerceat ſuas operationes, neceſſe eſt, vt corpus non impediat, ſed adiuvet animam ad operandum; ſic ad hoc, vt pars rationalis rectè exerceat ſuas operationes, adeoque operetur ſecundum virtutem, neceſſe eſt, vt pars irrationalis, ſive appetitus ſenſitivus non impediat, ſed potius adjuvet partem rationalem. Agere igitur ex recta ratione eſt partem rationalem ita agere, vt pars irrationalis, hoc eſt appetitus ſenſitivus, non impediat, ſed potius adiuvet.

3 Sed adhuc aliquis quæret, quo pacto paſſiones appetitus ſenſitivi debeant ſe habere ad hoc, vt non impediant rationem à ſua operatione rectè exercenda?

Dicendum, quod hoc patere poteſt experientia, ac nequit verbis declarari. Explicatur exemplo. Medicus præcipiat mihi curam gerenti ægroti, ut cum febris ingruerit, dem ægroto pſitana, hoc eſt pultem quamdam ex farina hordeacea. Quæram ego à medico: ex quonam indicio deprehendam febrim ingruere? Medicus reſpondebit: deprehendens ex eo, quod ægrotus expalleat. Si ego rurſus quæram, quo pacto dignoſcam, quod ægrotus expalleat? Medicus dicet hoc conſtare ſenſu, ac non poſſe verbis ulterius explicari. Proportionaliter in caſu noſtro, quid ſit paſſiones appetitus ſentivi non impedire rationem ab exercenda ſua operatione conſtare poteſt experientia, ac nequit verbis ulterius explicari.

4 Poteſt demum quæri, vtrum ad hoc, vt aliquis ſit felix, ſufficiat, vt ſciat ea, quæ de felicitate, ac virtute ſunt dicta, an requiratur aliquid aliud?

Reſpondeo, quod ad hoc, vt aliquis ſit felix, non ſufficit, ut ſciat, ſed requiritur, ut utatur ſcientia, & ut exequatur actiones virtutum. Ratio eſt, quia felicitas conſiſtit in uſu, & actione virtutis: & quia per doctrinam moralem, ſicut & per alias doctrinas traditur ſolum ſcientia, non autem datur vſus ſcientiæ, ideo doctrina moralis non ſufficit ad hoc, vt quis ſtatim ſit felix, ſed requiritur, vt exequens præcepta moralis ſcientiæ in actionibus virtutum exerceat ſe.

Proponuntur aliquæ quæſtiones circa amicitiam, & explicatur de qua amicitia ſit agendum. Caput XII. Articulus Primus.

1 *VEruntamenvero inter cuncta hujuſmodi nobis de amicitia dicere neceſſe eſt, quid ſit, & in quibus, & circa quid, quandoquidem ad omnem vitam ipſam tendere perſpicimus, & omni tempore bonum eſſe, quo ad felicitatem complectendam. Primum igitur videbitur melius percurrere, ac exquirere quæ ambigua ſunt.*

2 *Nam eſt in primis amicitia in ſimilibus, vt videtur, ac dici ſolet; ſiquidem graculus (inquiunt) graculo aſſidet, ſemperque Deus ſimile agit ad ſimile. Dicitur quoque canis ſemper in eadem tegula dormitare. Interrogatus fertur Empedocles, curnam canis ſemper in eadem dormiat tegula, dixiſſe, quoniam ſimile canis habet tegulæ, & perinde ob ſimilitudinem eo tendere. Aliis porrò viſum eſt potius in contrariis gigni amicitiam. Amat ſiquidem imbrem terra (inquiunt) cum ſolum exaruit, quippe quod (inquiunt) contrarium contrario velit conciliari. At in ſimilibus nihil fieri contingit. Siquidem ſimile (ut ajunt) ſimili non eget. Ac talia jactantur.*

1 SEquitur, vt agamus etiam de amicitia, explicando quid ſit, in quibus inveniatur, & circa quæ verſatur. Ratio eſt, quia amicitia protenditur per totam vitam, omni tempore exercetur, & cum ſit magnum quoddam bonum, valde confert ad felicitatem; ergo cum agamus de felicitate, de amicitia quoque debemus agere, & primo quidem debemus proponere, quæ ſunt dubia in vtramque partem.

2 Quæritur igitur primo, vtrum amicitia fundetur in ſimilitudine, ac detur inter ſimiles, an potius fundetur in diſſimilitudine, ac detur inter diſſimiles? Communiter dicitur amicitiam dari inter ſimiles, ac fundari in ſimilitudine. Videmus enim, quod animalia ſimilia verſantur cum ſimilibus, ideoque proverbio dicitur, quod Graculus arridet Graculo, Pica Picæ, & quod Deus, ac natura ſimile agunt ad ſuum ſimile. Idcirco Empedocles interrogatus, quare quidam canis ſemper dormiret in eadem tegula, reſpondit rationem eſſe, quia talis canis habebat quamdam ſimilitudinem cum tali tegula, ideoque ad eam tendebat. Alii è converſo cenſent amicitiam dari inter diſſimiles, & contrarios. Probant: nam videmus vnum contrarium appetere aliud contrarium, ideoque Euripides cecinit:

Humentem amare pluviam, cum terra eſt arida,

cujus ratio eſt, quia ſimile non indiget ſimili, ſed diſſimili. Adduntur etiam aliæ rationes ad idem confirmandum.

3 *Iterum, utrum operoſum eſt amicum fieri, an facile? veluti aſſentatores confeſtim aſſentiuntur, nec amici ſunt, ut eſſe videntur.*

4 *Dubitaverit in his quoque quiſpiam, num fuerit probus malo amicus, an ne? Amicitia ſiquidem in fide, & conſtantia: at malus neutiquam talis. An malus malo amicus? Ne id quidem.*

5 *Primum igitur definiendum, qualem conſideremus amicitiam. Eſt nanque (ut opinantur) amicitia etiam erga Deum, atque inanimata, neutiquam rectè. Amicitiam nanque hic eſſe dicimus, ubi amor reciprocus. At erga Deum amicitia neutiquam reciprocum: Et ne quidem amare ſuſcipit. Alienum nanque fuerit, ſi quiſpiam dixerit Iovem amare. At ne quidem ab inanimatis amorem eſſe contingit reciprocum: amor tamen erga inanimata eſt, ut vinum, vel hujuſmodi aliud. Ideo non erga Deum quærimus amicitiam, neque erga inanimata, ſed erga animata, atque erga ea, in quibus ſit amare mutuo.*

3 Quæritur ſecundo, vtrum facile, vel difficile ſit ſe in aliorum amicitiam inſinuare? Ex vna parte videtur facile. Videmus enim, quod adulatores facile ſe in aliorum familiaritatem inſinuant. Ex alia parte videtur exemplum adulatorum non eſſe ad rem, ſiquidem adulatores licet videantur amici, verè non ſunt amici.

4 Quæritur tertio, utrum poſſit dari amicitia inter probum, & improbum? Videtur, quod non poſſit. Amicitia enim fundari debet in fide, & conſtantia, ſed in viri improbi, neque datur fides, neque conſtan-

ſtantia; ergo &c. Et quia hæc ratio probat, quod neque malus poſſit eſſe amicus malo, videtur, quod neque inter malum, & malum dari poſſit amicitia.

5 Has, aliaſque ſimiles quæſtiones debemus ſolvere, ſed primo debemus ſtatuere, de qua amicitia ſit agendum. Aliqui opinantur dari poſſe amicitiam etiam erga Deum, & erga inanimata. Hæc opinio eſt falſa. Ratio eſt, quia amicitia proprie dicta conſiſtit in amore mutuo; ſed inter hominem, & Deum non datur amor mutuus: abſurdum enim eſt, ſi quis dicat ſe Iovem amare; ergo inter hominem, & Deum non datur vera amicitia. A fortiori non datur amicitia erga inanimata. Licet enim poſſit aliquis amare vinum, tamen à vino redamari non poteſt. Nos igitur non agimus hoc loco de amicitia erga Deum, vel ergà inanimata, ſed ſolum de amicitia, quæ intercedit inter eos, qui ſe mutuo amant.

Quid ſit amabile, vel amandum: quot, & quæ ſint ſpecies amicitiæ: qualis amicitia poſſit dari inter malos: & quam perfecta ſit amicitia proborum. Cap. XII. Art. II.

QVod ſi quis deinceps conſideret, quid ſit amabile, videndum. Eſt igitur non quicquam aliud quam per ſe bonum. Aliud nempe eſt amabile, & aliud amandum: quemadmodum conſultabile, & conſultandum. Vtrique enim bonum ineſt. Ita etiam amabile quidem, ſimpliciter bonum: amandum vero eodem modo bonum. Iterum amandum quidem, etiam amabile. at amabile non idem eſt quod amandum.

7 Hinc igitur, & hac de cauſa eſt ambiguitas, num probus malo ſit amicus, an ne? Connectitur nanque quodammodo per ſe bono ſibi bonum & amandum amabili. Habetur autem, & conſequitur bonum jucundum eſſe, & commodum. Proborum igitur amicitia eſt, cum ſe mutuo amaverint: amant autem ſe invicem, quatenus amabiles: & amabiles, quatenus boni. Non igitur probus, inquit, malo erit amicus. Atqui erit; quandoquidem per ſe bonum comitatur commodum, & jucundum, ſi malus eſt qui ſuavis, hac de cauſa amicus, rurſus quatenus commodus, eatenus amicus.

8 Verum non erit ex amabili ejuſmodi amicitia. Siquidem amabile bonum eſt; at qui malus non amabilis: non ergo propter amabile, ſed propter amandum. Sunt nanque ab univerſali amicitia, quæ in ipſis probis eſt, hæ quoque amicitia, quæ ex jucundo, & quæ ex commodo. Qui ergo propter jucundum amicus, non tenet propter bonum amicitiam, neque qui propter commodum.

PRopoſitis dubitationibus, debemus eas ſolvere, & primo quidem debemus ſolvere tertiam dubitationem, in qua quærebatur, vtrum poſſit dari amicitia inter probum, & improbum, vel inter improbum, & improbum? Et quia ad ſolvendã quæſtionem debemus diſtinguere plures ſpecies amicitiæ: ad aſſignandas autem ſpecies amicitiæ, debemus aliqua præmittere de amabili, ideo primo agemus de ipſo amabili: ſecundo examinabimus, quo pacto probus poſſit eſſe amicus improbo; tertio agemus de tribus ſpeciebus amicitiæ, & explicabimus, quam perfecta ſit amicitia proborum, quæ fundatur in virtute.

6 Quoad primum; amabile videtur eſſe bonum; & quia bonum aliud eſt per ſe bonum, aliud eſt bonum vnicuique, ideo amabile aliud eſt ſecũdum ſe amabile, aliud eſt amabile unicuique, ſicut etiam volibile, ſive appetibile, aliud eſt ſecundum ſe volibile, & appetibile, aliud eſt volibile, & appetibile unicuique. Licet porro poſſit accidere, ut idem, & ſit amabile ſecundum ſe, & ſit amabile alicui, tamen poteſt etiam contingere, ut quod eſt amabile ſecundum ſe non, ſit amabile alicui, & ut quod eſt amabile alicui, non ſit amabile ſecundum ſe, ideoque amabile ſecundum ſe, non eſt idem, ac amabile alicui.

7 Quoad ſecundum: ex eo, quod amabile ſecundum ſe, & amabile alicui non ſint idem, oritur dubitatio, per quam ex-

una parte videtur, quod probus poſſit eſſe amicus improbo, ex alia parte videtur, quod probus nõ poſſit eſſe amicus improbo. Ex una parte videtur, quod probus non poſſit eſſe amicus improbo. Probi enim eatenus ſunt amici, quatenus ſe mutuo amant; & eatenus ſe mutuo amant, quatenus ſunt per ſe amabiles; & eatenus ſunt per ſe amabiles, quatenus ſunt ſimpliciter boni; ſed improbi non ſunt ſimpliciter boni, ſed mali, adeoque non ſunt amabiles; ergo non poteſt dari amicitia inter probum, & improbum. Ex alia parte videtur, quod probus poſſit eſſe amicus improbo. Vt enim probus amet improbum, non requiritur, ut improbus ſit amabilis per ſe, ſed ſufficit, ut ſit amabilis probo; ſed improbus poteſt eſſe amabilis probo; ergo &c. Probatur minor: nam ad hoc, ut aliquis ſit amabilis alteri, ſufficit ut ſit illi jucundus, vel utilis; ſed improbus licet ſimpliciter ſit malus, tamen poteſt eſſe probo jucundus, vel utilis; ergo improbus licet non ſit amabilis ſimpliciter, tamen poteſt eſſe amabilis probo.

8 Conciliando rationes allatas pro utraq; parte, dicendum, quod probus non poteſt eſſe amicus improbo amicitia fundata in eo, quod improbus ſit amabilis ſimpliciter, ſiquidem improbus cum ſit malus, non eſt amabilis ſimpliciter; ſed poteſt probus eſſe amicus improbo amicitia fundata in jucunditate, & utilitate, ſiquidem improbus poteſt eſſe jucundus, & utilis probo.

9 Atqui ſunt hæ amicitiæ, quæ propter bonum, quæ propter jucundum, quæ propter commodum. Nec tamen eadem, & ne quidem prorſus inter ſe invicem aliena, ſed ab eodem quodammodo dictæ ſunt. Velut medicum cultellum dicimus, medicum hominem, & medicam ſcientiam. Hæc non ſimiliter dicuntur, ſed cultellus, quod ad medicinam utilis ſit, medicus dicitur, At homo, quod ſanitatem faciat. Scientia vero, quod ſit cauſa, atque principium. Itidem, & amicitiæ non itidem, quæ proborum, quippe quod propter bonum, & quæ propter jucundum, & quæ propter commodum. Neque dicuntur æquivoce. Verum non ſunt eadem, ſed circa eadem quodammodo, ac ex eiſdem.

10 Quod ſi quis dicat, qui propter jucundum amat, et amicus non eſt, quandoquidem non propter bonum amicus eſt; is in amicitiam proborum demigrat, quæ ex his omnibus conſtat: quippe ex bono, & jucundo, & ex commodo. Proinde non eſt vere ex illa amicitia amicus, qua propter jucundum, vel propter commodum.

11 Vtrum igitur erit probus probo amicus, an non? Siquidem non egēt (inquit) ſimilis ſimili. Hæc nimirum oratio propter commodum indigat amicitiam. Nam quatenus alter altero indiget, eatenus ſunt amici, quatenus propter cõmodum conciliantur. Cum aliter definiatur, quæ propter commodum amicitia, & quæ propter virtutem, & quæ propter voluptatem, æquum utique hoc multo magis eſſe, quæ virtute conciliantur. Cuncta ſiquidem ipſis bona exiſtunt, & jucundum, & commodum. Cæterum etiam probus malo. Nam quatenus fortaſſis jucundus eſt, eatenus etiam amicus. Et malus malo. Nam quatenus idem forte ipſis commodum, eatenus amici ſunt. Fieri nanque invenimur: cum idem fuerit commodum, eos ob commodum conciliari. Proinde nihil prohibet, etiam malis aliquod commodum eſſe.

9 Quoad tertium: quia inſinuavimus tres eſſe ſpecies amicitiæ, primã quæ fundatur in honeſtate, & virtute: ſecundam quæ fundatur in jucunditate; tertiam quæ fundatur in utilitaté, debemus agere de talibus ſpeciebus, explicando etiam, quo pacto ſe habeant ad invicem. Dicendum igitur, quod licet tres dictæ amicitiæ non dicantur omnino univocè, tamen neque dicuntur omnino æquivocè, ſed dicuntur analogicè per ordinem ad aliquid vnum. Explicatur exemplo, Non ſolum homo dicitur medicus, ſed etiã cultellus dicitur medicus, & ſcientia dicitur medica; & licet *eſſe medicum* dicatur de his tribus non univocè, tamen non dicitur omnino æquivocè, ſed analogicè in ordine ad eandem actionem medicandi: nam cultellus dicitur medicus, quia eſt inſtrumentum utile ad medicandum; homo dicitur medicus, quia habet ſcientiam medicandi; ſcientia dicitur medica, quia eſt principium, quo medicus medicatur. Proportionaliter amicitiæ fundatæ in honeſtate, in jucundi-

tate,

tate, & in utilitate non conveniunt univocè, nec dicuntur omnino æquivocè, ſed conveniunt analogicè.

10 Poteſt obiici primo: qui amat alterum, quia eſt jucundus amanti, verè non eſt amicus illius, cum non velit amico bonum propter ipſum amicum; ergo amicitia fundata in utilitate verè non eſt amicitia.

Reſpondeo diſtinguo antecedens: qui amat alterum, quia eſt jucundus amanti, verè non eſt ipſi amicus amicitia fundata in honeſtate, concedo; verè non eſt amicus amicitia fundata in utilitate, nego: & nego conſequentiam. Argumentum non concludit, quia tranſit ab una amicitia ad alteram, & eſt ſimile argumento, quo quis ex eo, quod medecina non ſit ſubjectum ſanitatis, argueret medicinam non eſſe ſanã. Sicut enim hoc argumentum non valet, quia ſanũ non dicitur uno tantum modo: ſic nec argumentum allatum valet, quia amicitia non dicitur uno tantum modo. Advertit autem Ariſtoteles, quod amicitia proborum includit omnes tres enumeratas ſpecies amicitiæ. Nam probus non ſolum eſt ſimpliciter bonus, adeoque ſimpliciter amabilis, ſed etiam eſt jucundus, & utilis alteri probo, ut infra melius explicabitur.

11 Obiici poteſt ſecundo: amicitia fundatur in indigentia; ſed probus non indiget probo: nam ſimile non indiget ſimili; ergo non poteſt dari amicitia inter probum, & probum.

Reſpondeo diſtinguo majorem: amicitia utilitatis fundatur in indigẽtia, concedo majorem; amicitia honeſtatis, nego majorem, & tranſmiſſa minori; nego conſequentiam. Amicitia utilitatis fundatur in indigentia; al amicitia honeſtatis non fundatur in indigentia, ſiquidem per amicitiam honeſtatis amicus amat amicum, quia eſt ſimpliciter bonus, & amabilis. Maxima igitur amicitia eſt inter probum, & probum, quia probus non ſolum eſt ſimpliciter bonus, adeoque ſimpliciter amabilis, ſed etiam eſt jucundus, & utilis alteri probo. Licet perfecta amicitia ſit inter probum, & probum, tamen poteſt etiam intercedere aliqua amicitia inter probum, & improbum, ſiquidem improbus poteſt etiam eſſe jucundus, vel utilis probo: poteſt etiam intercedere amicitia inter duos improbos, ſiquidem poteſt contingere, ut idem ſit utrique utile, adeoque ut ineant amicitiam utilitatis. Videmus enim, quod ii, quibus idem eſt utile, facile fiunt amici.

12 Conſtantiſſima igitur, ac ſtabiliſſima, & honeſtiſſima quæ ineſt probis amicitia, quippe quod propter virtutem, ac per ſe bonum. Nam virtus incommutabilis, & quæ per eam conciliatur amicitia, conſtantiſſima eſt. At quæ ex commodo ſtabilis non eſt amicitia, quippe quæ cum commodo elabetur. Similiter etiam quæ propter voluptatem. Optimorum igitur amicitia, quæ per virtutem excitata eſt. Multorum autem, quæ commodum, & quæ propter voluptatem, in oneribus, & his, quæ obveniunt.

13 Contingit autem etiam indignari cum malis amicis, pariterque admirari. Eſt vere non abſurdum. Cum enim amicitia principium ceperit voluptatem, propter quod amici ſunt, itidem, & commodum ſimul enim hæc deficiunt, neutiquam etiam perduraverit amicitia. At ſæpe perſtat quidem amicitia, verum abuſus amico eſt. Ideo indignatur, neque id injuria. Non enim propter virtutem cum hoc tibi fuerat conciliata, ut alienum non videatur nihil eſſe ex virtute. Quamobrem non recte indignantur, qui amicitiam per voluptatem conciliarunt, quod exiſtiment ipſam per virtutem duraturam, quod fieri non poteſt. Non enim quæ propter voluptatem, & commodum, ex virtute eſt. Voluptate igitur conciliati, non recte virtutem quærunt. Neque enim comitatur voluptatem, & commodum aliquod virtus, ſed contra ea ambo virtutem conſequuntur. Alienum enim niſi bonos, putare ſibi fore jucundos. Quandoquidem mali (*ut inquit Euripide*) ipſi ſibi ſunt jucundi, malus vero contabeſcit. *Nec enim voluptatem virtus comes conſequitur, ſed virtutem voluptas comitatur.*

14 Verum vero etiam oportet in amicitia proborum eſſe voluptatem, an non? Alienum enim non videri oportere. Nam ſi ab ipſis inter ſe invicem auferas ſuavitatem, alios ad conſueſcendum in vita jucundos amicos adeunt. Nam ad ſimul vivendũ nihil majus eſt quam jucundos eſſe. Quamobrem

alio-

alienum eſt non arbitrari, probos maximè ſimul invicem vitam agere. Id vero citra jucundum non eſt. Expedit ergo (ut videtur) his maxime jucundis eſſe.

12 Licet amicitia poſſit intercedere tum inter probum, & probum, tum inter probum, & improbum, tum inter improbum, & improbum, tamen ſtabiliſſima, conſtātiſſima, & honeſtiſſima amicitia eſt, quæ intercedit inter probum, & probum. Ratio eſt, quia amicitia fundata in aliquo ſtabili, eſt ſtabilis; ſed amicitia proborum fundatur in virtute, quæ eſt ſtabiliſſima; ergo amicitia proborum eſt maximè ſtabilis, & conſtans. E' converſo amicitia, quæ fundatur in utilitate, non eſt ſtabilis; ſed tandiu durat, quandiu amici ſunt ſibi mutuo utiles; cum verò amici deſinunt eſſe ſibi mutuo utiles, ceſſat amicitia. Ex proportionali ratione amicitia fundata in jucunditate tamdiu durat, quamdiu amici ſunt ſibi mutuo jucundi; cum autem deſinunt eſſe ſibi mutuo jucundi, ceſſat amicitia. Porro amicitia fundata in honeſtate datur ſolum inter optimos: inter pleroſque datur amicitia fundata in utilitate: amicitia fundata in voluptate datur inter homines ineptos, & otioſos.

13. Advertit Ariſtoteles, quod ſæpe illi, inter quos intercedit amicitia utilitatis, vel jucunditatis, admirantur, & indignantur, cum advertunt amicus eſſe pravos. Verum abſurdè indignantur, & admirantur. Ex eo enim, quod unus ſit alteri jucundus, vel utilis, non ſequitur, quod ſit virtute præditus; ſed iſti elegerunt amicos, ut ſibi jucundos, & utiles; ergo non eſt mirum, quod inciderint in amicos non virtute præditos, adeoque abſurdè admirantur, & indignantur, quod eorum amici non ſint virtute præditi, & non ſint conſtantes, ſed ceſſante utilitate, vel jucunditate, ab amicitia deſinant. Licet vero tales amici aliquando permaneant in amicitia adhuc ſolent multa patrare contra leges amicitiæ, & tū indignantur mutuo, ſed immerito indignantur. Cum enim amicitiam inierint propter voluptatem, vel utilitatem, immerito requirunt in amico virtutem. Neque enim ex eo, quod aliquis ſit alteri jucundus, vel utilis, ſequitur, quod ſit virtute præditus; ſed ex eo, quod ſit virtute præditus ſequi ſolet, quod ſit jucundus ſimul, & utilis. Quod verò ex virtute ſequatur jucunditas, probatur: mali enim ſunt ſibi mutuo jucundi, cum perpetrant mala, ideoque Euripides cecinit:

Conjunctus hæret nam malus malo;

ergo à fortiori boni ſunt ſibi mutuo jucundi, dum faciunt honeſta, & viuunt ſecundum virtutem.

14 Poteſt quæri, utrum ad hoc ut probi ſint ſibi mutuo amici, debeant eſſe ſibi mutuo jucundi?

Reſpondeo affirmativè. Probatur: nam amici debent convivere; ſed ad hoc, ut aliqui convivant, neceſſe eſt, ut mutuo convictu delectentur; ergo neceſſe eſt, ut amici mutuo convictu delectentur; ergo probi debent eſſe ſibi mutuo jucundi, alioquin probi non poſſent invicem convivere ſed deberent quærere alios amicos jucundos, cum quibus conviverent, & quorum convictu delectarentur.

Vtrum amicitia fundetur in ſimilitudine, vel in diſſimilitudine. Cap. XII. Art. III.

15 *Quoniam autem diſtributæ ſunt in tres amicitiæ ſpecies, in hiſque ambigebatur, utrum in ipſa æquabilitate amicitia eſſet, an etiam, quod eſſet inæquabile.*

16 Eſt igitur in utroque. Nam proborum, per ſimilitudinem perfecta amicitia eſt. At quæ per diſſimilitudinem ea quæ propter commodum. Nam eo modo copioſo pauper, ob inopiam eorum, quibus affluit dives, amicus eſt. Eadem de cauſa, malus probo, ſiquidem propter virtutis inopiam, à quo ſibi opitulatum iri putat, et ob hoc amicus eſt. Fit igitur propter commodum inter diſſimiles amicitia. Hac de cauſa dixit Euripides.

Amat imbrem terra, cum ſolum exareſcit.

His, utpote contrariis, amicitia ob commodum exeritur. Nam ſi libeat maxime contraria facere inter ſe invicem utilia, ut ignem, & aquam componendo, ignis ſi deſit humor, abſumitur, quem ſibi attrahit tanquam alimentum, tantum quidem, ut non ſuccumbat. Nam ſi ſuperarit humor, ignis abſumitur. Si vero moderatus, conferet. Non dubium igitur, quin in maxime contrarijs ob commodum ſit amicitia. Deducuntur autem amicitiæ omnes, tam ipſa æqualitate, quam inæqualitate, in tres diſtributæ ſpecies.

15 SOluta tertia quæſtione, procedimus cum Ariſtotele ad ſolvendam primam quæſtionem propoſitam num. 2. in qua quærebatur, utrum amicitia fundetur in ſimilitudine, & æqualitate, an potius in diſſimilitudine, & inæqualitate?

16 Dicendum, quod amicitia proborum fundatur in ſimilitudine, amicitia autem utilitatis fundatur in diſſimilitudine. Probatur, nam amici probi ſe mutuo amant, quia uterq; eſt virtute prædit us; ergo amicitia proborum fundatur in ſimilitudine virtutis: è converſo pauper facit amicitiam cum divite, quia dives abundat opibus, quibus pauper indiget, ac proinde poteſt eſſe utilis pauperi: malus facit amicitiam cum probo, quia probus per virtutem, qua eſt præditus, poteſt opitulari malo, qui caret virtute; ergo amicitia utilitatis fundatur in diſſimilitudine. Ideo Euripides cecinit.

Humentem amare pluviam, cum terra eſt arida.

Quia nimirum unum contrarium indiget alio; ex. gr. Siccum indiget humido, ignis indiget aqua, vel ſaltem aliquo corpore humido, quo nutriatur, quo abſumpto, ignis extinguitur: idemque dic de reliquis. Contraria tamen ut ſint ſibi mutuo utilia, debent habere debitam proportionem: nam ſi non habeant debitam proportionem, ſe corrumpunt, eo pacto, quo humidum proportionatum alit ignem, humidum immodicum ignem extinguit. Patet igitur aliquas amicitias fundari in ſimilitudine, & æqualitate, & utraſque reduci ad tres ſpecies aſſignatas.

De querelis amicorum, & quare qui excellunt velint potius amari, quam amare, licet amare ſit melius quam amari.

Cap. XII. Art. IV.

17 *EST autem in cunctis contentio inter ſe invicem amicitiis, cum nequaquam ſimiliter amaverint, vel fecerint, vel ſuppetiverint, veſ cum id genus aliquid. Et cum unus quidem vehementer facit; alter vero deficit, in deficiendo inclamatio eſt, atque incuſatio. Præterea in quibus idem eſt amicitiæ finis, ut ſi utrique propter commodum inter ſe invicem amici concilientur, aut propter jucundum, aut propter virtutem, defectus qui ab altero exploratur, ac certus eſt. Si igitur plura tu mihi bona contuleris, quam ego tibi, non ambigo, quin tu de me bene meritus, à me plus amari debeat. Ubi autem non hac amicitia amici fuerimus, ibi majores differentiæ: defectus ſiquidem ab utroque incertus. Ut ſi propter voluptatem unus quidem ſit amicus, & propter commodum alter, inde oritur ambiguitas. Neque enim qui commodo excedit, voluptatem cenſet dignam, quæ commodo rependatur: nec qui voluptate ſuperat, dignam gratiam in ipſo commodo ſe exiſtimat accipere. Idcirco in ejuſmodi amicitiis magis exoriuntur differentiæ.*

OStenſo, quod aliquæ amicitiæ fundantur in æqualitate, ac ſimilitudine, aliæ fundantur in diſſimilitudine, & inæqualitate, quia in utriſque; ac præſertim in fundatis in inæqualitate, ſolent oriri querelæ, ideo Ariſtoteles primo agit de querelis amicorum: ſecundo examinat, quare licet amare ſit melius, quam amari; tamen amici excellentes volunt potius amari, quam amare.

17 Quoad primum; ſæpe amicus conqueritur de amico, quod minus ametur, quam amet, minus accipiat, quàm det, & univerſim quod non ſervetur debita æqualitas in faciendis, aut præſtandis iis, quæ

ad amicitiam pertinent. Cum enim unus eſt aſſiduus, & vehemens in faciendis iis, quæ ſpectant ad amicitiam, alter autẽ deficit, oriuntur contentiones, & querelæ. Porro in amicitiis, in quibus uterque amicus habet eumdem finem, puta uterque habet pro fine eamdem voluptatem, vel eamdem utilitatem &c. facile patet, qui nam deficiat. Si enim in amicitia utilitatis unus amicus plura exhibuerit, alter pauciora rependerit, patet, quod qui pauciora rependit, defecit, ideoque minus debet amari, ac magis amare. At in amicitiis, in quibus amici non intendunt eumdem finẽ difficilius diſcernitur, uter deficiat, ideoq; oriuntur majora diſſidia, ac majores querelæ, dum amici ſe mutuo accuſant. Ex. gr. ſi unus amicorum habeat pro fine voluptatem, quam decerpit ex amico, alter habeat pro fine utilitatem, ſæpe oriuntur diſſidia, dum qui eſt alteri utilis, exiſtimat non ſatis ſibi rependi per voluptatem, qua amicus eſt illi jucundus, & è converſo qui alteri exhibet voluptatem, exiſtimat non ſatis ſibi utilitatis referri.

18 Qui vero ex inæqualitate amici ſunt nempe excedentes opibus, vel alio hujuſmodi aliquo, non ſibi cenſent amandum eſſe, ſed ab inferioribus amari oportere exiſtimant. At amare melius eſt, quam amari; ſiquidem amare voluptatis actio quædam eſt, & bonum, ab eo autem, quod ametur, nulla actio eſt. Nempe cognoſcere, melius quam cognoſci. Cognoſci enim, & amari etiam in carentibus anima exiſtit, at cognoſcere, & amare in rebus animatis. Rurſus beneficium eſſe melius, quam ſecus. Qui amat, quatenus amat, beneficus eſt; amatus vero, quatenus amatur non.

19 Sed homines honoris cupiditate incenſi, amari, quam amare malunt, quod quatenus amantur, videantur præcellere. Amatus ſiquidem voluptate, vel copia, vel virtute præcellit. At honoris cupidus eminentiam affectat. Et qui excellunt, ſibi non amandum eſſe arbitrantur, quod in quibus excedunt, amantibus rependi opinantur. Item ipſis ſunt deteriores illi: ob hoc non cenſent amare debere ſed amari. Sed qui egenus pecuniarum, aut voluptatum, aut virtutis, is affluentem ſuſcipit & amat, quod ea conſequatur, aut ſe conſecuturum opinetur.

18 Quoad ſecundum: in amicitia inæqualitatis, qui excellunt opibus, dignitate &c. exiſtimãt ſe non debere amore proſequi inferiores, ſed ſe eſſe ab inferioribus amandos. Hoc videtur admirabile. Ratio dubitandi eſt, quia qui excellit, debet velle ſibi id, quod eſt melius; ſed melius eſt amare, quam amari; ergo videtur, quod qui excellunt, debeant potius velle amare, quam amari. Minor probatur multipliciter: primo quia melius eſt exercere actionem aliquam voluptuoſam, quam nullam actionem exercere; ſed qui amat, exercet aliquam actionem voluptuoſam, qui amatur, per hoc, quod ametur, nullam actionem exercet; ergo &c. Secundo melius eſt cognoſcere, quam cognoſci; ergo melius eſt amare, quam amari. Probatur conſequentia: ideo enim melius eſt cognoſcere, quam cognoſci, quia cognoſcere eſt proprium viventium, cognoſci autem eſt commune etiam rebus inanimatis; ſed amare eſt proprium viventium, amari eſt commune rebus inanimatis; ergo &c. Tertio melius eſt eſſe beneficum, quam non eſſe beneficum; ſed qui amat, quatenus amat, eſt beneficus, qui amatur, quatenus amatur non eſt beneficus; ergo &c. Poſito, quod amare ſit melius, quam amari, quæritur, quare qui excellunt, velint potius amari, quam amare?

19 Dicendum rationem eſſe, quia qui excellunt, ſunt cupidi honoris, & excellentiam affectant; ſed amari eſt ſignum excellentiæ; nam qui amatur, licet non amet, ideo amatur, quia excellit virtute, vel opibus, vel delectabilitate; ergo ſuperiores exiſtimant ſe eſſe amandos ut excellentes, ac non debere amare eos, quos cenſent deteriores: inferiores è converſo, quia indigent virtute, voluptate, vel pecuniis, admirantur, & amant ſuperiorem, quia cenſent ſe ab ipſis conſecuturos, vel poſſe conſequi ea, quibus indigent.

Digitized by Google

De amicitia perfecta, ac de amicitiis fundatis in diverſitate commmunicationum. Caput XII. Articulus V.

SVnt autem, & alia ex conſimili affectu conciliata amicitia, & ex eo, quod cuipiam bona velint, in quibus non eſt cuncta hac comprehendens facta amicitia. Nam ſæpenumero alii bona volumus, attamen cum alio vitam agere malimus. Vtrum hoc amicitia dicere oportet, an conſummata amicitia, nempe per virtutem affectus? In ea ſiquidem amicitia hac inſunt cuncta. Nam cum alio nemine vitam agere libuerit, ſiquidem jucundum, & commodum, & virtus ineſt probo, cui bona in primis voluerimus, & cum ipſo vivere, & bene vivere, & non cum quoquam alio magis.

21 Nunquid ſibi, & erga ſe amicitia, an non? Id nunc omittamus, dicemus poſtea. Sed enim nobis ipſis cuncta volumus, nempe nobiſcum vivere, vitamque ducere vna volumus. Id ferè etiam neceſſarium. Et bene vivere, & vivere, ac bonum velle, non cuiquam alii magis. Rurſus ſimilium affectuoſi in primis ſumus nobis ipſis. Nam ſi labamur, vel in hujuſmodi aliquid decidamur, confeſtim triſtamur. Hac de cauſa videatur erga ſe ſibi amicitia. Talia quidem certe, ut in ſimilium dive affectationem, & bene vivere, & id genus alia, aut erga nos ipſos dicimur referre amicitiam, aut in eam, qua perfecta ſit. In ambabus enim ſunt hac omnia, nempe vna vitam agere, & eſſe velle, & bene eſſe, ac catera omnia in his ſunt.

20 PLeræque ex amicitiis aſſignatis ſunt imperfectæ, ſiquidem non continent omnia, quæ ſpectant ad amicitiam. Datur etiam alia amicitia, per quam licet vnus velit alteri bona, tamen non vult cum eo verſari, & convivere, & hæc etiam eſt imperfecta. At amicitia fundata in virtute eſt perfecta, & continet omnia, quæ ſpectant ad amicitiam. Ratio eſt, quia ad amicitiam ſpectat, ut alteri velimus bona, quia eſt dignus bonis, & ut velimus, cum ipſo vivere, & bene vivere; ſed probus vult probo bona, quia eſt ſimpliciter dignus bonis, & vult eum vivere, & vult convivere cum viro probo; ergo &c. Probatur minor: nam probus non ſolum eſt ſimpliciter bonus, ſed etiam eſt jucundus, & utilis; ſed probus cum nullo alio vult magis vivere, quam cum eo, qui eſt ſimul ſimpliciter bonus, jucundus, & utilis; ergo &c.

21 Poteſt quæri, vtrum idem ſit amicus ſibi ipſi, adeoque vtrum detur amicitia ejuſdem ad ſe ipſum?

Dicendum hanc quæſtionem eſſe ſolvendam capite ſequenti. Nunc dicimus, quod omnia, quæ ſpectant ad amicitiam, inveniuntur ſolum in amicitia proborum, & in amicitia ejuſdem cum ſe ipſo, quidquid ſit, vtrum hæc propriè ſit, vel non ſit amicitia. Ratio eſt, quia ad amicitiam ſpectat, ut quis velit bona ei, quem amat; velit cum ipſo viuere, & bene vivere; ac condoleat, ſi quid patiatur mali; ſed nulli volumus bona magis, quam nobis ipſis; volumus nobiſcum vivere, & bene vivere; & ſi labamur, vel patiamur quidquam aliud mali, ſtatim condolemus; ergo &c. Hæc eadem inveniuntur in amicitia proborum: nam probus vult probo bona; vult cum illo vitam agere; vult probo tum eſſe, bene eſſe; ergo &c.

22 Rurſus videantur ferè in quibus juſtum eſt, in eiſdem eſſe amicitia. Quamobrem quot juſtorum ſunt ſpecies, totidem & amicorum. Iuſtum certe eſt, & hoſpiti erga civem, & ſervo erga dominum, & civi erga civem, & filio erga patrem, & uxori erga virum, & quacunque ſimpliciter alia conciliationes, & amicitia ſunt in horum ſingulis. Amicitiarum vero hoſpitalis validiſſima videatur. Neque enim ullus eſt communis, de quo ambigatur, finis, ut inter cives. Siquidem ambigunt propter exceſſum inter ſe invicem, nec amici permanent. Nunc demum illud dicendum eſt, utrum erga ſe ſit amicitia, necne?

22 Addit Ariſtoteles, quod amicitia poteſt intercedere inter eos, inter quos poteſt intercedere juſtitia, adeoque tot ſunt ſpecies amicitiarum, quot juſtorum; ſed aliud eſt juſtum, quod intercedit inter civem, & hoſpitem, aliud quod intercedit

in-

inter dominum, & ſervum, aliud quod inter patrem, & filium, aliud quod inter vxorem, & virum; ergo alia eſt amicitia civis cum hoſpite, alia domini cum ſervo, alia patris cum filio, alia vxoris cum marito. Amicitia porro inter civem, & hoſpitem videtur validiſſima, & ſtabilior amicitia civis cum cive. Ratio eſt, quia inter civem, & hoſpitem non oriuntur diſſidia propter ullum bonum commune; ergo non eſt cur amicitiam frangant: at inter civem & civem oriuntur multa diſſidia, dum alter alteri vult præeſſe, ideoque facile amicitiam frangunt.

Vtrum detur amicitia ejuſdem ad ſe ipſum. Caput XIII.

1 QVoniam igitur perſpicimus, ut paulo ante dicebamus, quod ex ſingularibus amare cognoſcitur, ſingularia vero nobis ipſi in primis volimus, nempe bona, & eſſe, & bene eſſe, & ſimilium affectantiſſimi nobis ſumus, & nobiſcum vivere præcipuè malibus.

2 Quod ſi ex ſingularibus cognoſcitur amicitia, ſingularia vero nobis ipſis ineſſe volumus, non dubium, quin ita erga nos ſit amicitia, quemadmodum & injuriam erga nos ipſos eſſe dicebamus. Nam quemadmodum alter quidem afficiens injuria, alter vero affectus injuria, unus & idem eſt & ob hoc, ne quidem eſſe videbatur injuria: eſt nimirum, ut dicebamus, in animæ partibus conſiderationem jactantes, quandoquidem eſt videre, cum plures non conſentiunt, tum adverſum ſe eſſe injuriam: ita igitur hic erga ſe eſſe videatur amicitia. Namque quoniam amicus eſt (ut famur, cum demum voluerimus impenſe amicum dicere) vna mea, & hujus anima eſt, at quãdo animæ plures ſunt partes, tum vna fuerit anima, cum erga ſe invicem conſenſerint ratio, & perturbationes: ita nanque una erit, perinde, atque ſi una facta ſit, erit erga ſe amicitia.

3 Hæc autem erga ſe erit in bono amicitia, quandoquidem in eo ſolo animæ partes bene inter ſe invicem habent, quando inter ſe differunt: quoniam malus nunquam ſibi amicus eſt: ſe nanque ſemper oppugnat. Nempe incontinens cum quid per voluptatem nequiter egerit, mox pœnitentia affligitur, ac ſe excruciat. Itidem & in aliis vitiis malus habet, ſeſe oppugnando, ac ſibi adverſando.

1 SEquitur, ut examinemus dubitationem cap. 12. num. 21. propoſitam, ſed non ſolutam, in qua quærebatur, utrum detur amicitia ejuſdem cum ſe ipſo, adeoque utrum poſſit aliquis eſſe amicus ſibi ipſi. Ex una parte videtur, quod unuſquiſq; ſit perfectiſſimè amicus ſibi ipſi. Ille enim eſt amicus alicui, qui quoad ſingula ita erga illum ſe habet, ſicut amicus ſe habet cũ amico; ſed vnuſquiſque quoad ſingula ita ſe habet cum ſe ipſo, ſicut amicus cum amico; ergo &c. Probatur minor: amicus enim ita ſe habet cum amico, ut velit illi bona; vt velit amicum eſſe, & bene ſe habere; & ut condoleat malis amici; ſed vnuſquiſque maximè vult bona ſibi ipſi; vult eſſe, & bene ſe habere; maximè condolet ſuis malis, ac maximè vult ſecum vivere; ergo videtur, quod unuſquiſque ſit maximè amicus ſibi ipſi.

2 Dicendum, quod eo pacto poteſt quis eſſe amicus ſibi ipſi, quo poteſt ſibi ipſi injuriam facere; ſed dictum eſt ſupra lib. 1. cap. 31. nu 13. & ſeq. quod quia alius eſt, qui facit, alius qui patitur injuriam, nemo autem eſt alius à ſe ipſo, nemo poteſt propriè facere injuriam ſibi ipſi; ergo ex proportionali ratione nemo poteſt propriè eſſe amicus ſibi ipſi. Dictum eſt rurſus, quod quia plures ſunt animæ partes, ratio nimirum, & appetitus ſenſitiuus, cum una non conſentit alteri, poteſt quodammodo facere injuriam alteri; ergo ex proportionali ratione poteſt dari quædam amicitia inter partes animæ. Sicut igitur ad hoc, ut duo ſint perfectè amici, requiritur, ut ex duabus animabus per mutuum conſenſum fiat quodammodo una anima, ita ad hoc, ut ratio, & appetitus ſẽſitivus ineant amicitiam, requiritur, ut appetitus ſenſitivus ita conſentiat rationi, ut quodammodo ſit idem cum ratione, quod evenit, cum paſſiones perfectè conſentiunt rationi.

3 Ex tradita doctrina infertur, quod ſolus vir probus eſt amicus ſibi ipſi, improbus autem non eſt amicus ſibi ipſi. Ratio

Digitized by Google

eſt, quia ad hoc, ut aliquis ſit amicus ſibi ipſi, requiritur, ut appetitus ſenſitivus cum ſuis paſſionibus conſentiat rationi; ſed in viro probo appetitus ſenſitivus conſentit rationi, in viro improbo appetitus ſenſitivus repugnat rationi; ergo vir probus eſt amicus ſibi ipſi, vir autem improbus non eſt amicus ſibi ipſi, ſed ſemper ſe ipſum oppugnat. Quod improbus ſit contrarius ſibi ipſi, & ſe ipſum oppugnet, patet præſertim in incontinente. Incontinens enim poſtquam victus à vehementi paſſione propter voluptatem aliquid inhoneſtum perpetrarit, pœnitentia ductus ſe ipſum vituperat, & reprehendit; ac in aliis etiam vitiis patet, quod malus ſibi ipſi adverſatur, ac ſe ipſum oppugnat.

De amicitia æqualitatis, & inæqualitatis, ac præſertim de amicitia inter patrem, & filium; & explicatur, quare patres magis ament filios, quam filii parentes. Cap. XIV.

1 *EST autem amicitia etiam in ipſa æqualitate, ut ſociorum, per æqualitatem numero, & poteſtate boni. Neuter ſiquidem ipſorum debet altero plus ſibi aſcire, neque numero bonorum, neque poteſtate, neque magnitudine, ſed ex æquali habere ſocii aliqui cupiunt. At per æqualitatẽ, patris erga filium, & ſubditi, & imperantis, & potioris & deterioris, & uxoris, & viri eſt conſideratio, ac ſimpliciter ubicunq; inter potiorem, & deteriorem in amicitia ordo interceſſit. Hæc namq; eſt ex ratione in diſparilitate amicitia. Neq; enim unquam æquale ullus ex bono dabit, ſi meliori, deteriorique dederit, ſed majus ſemper ei, qui excedat. Id quippe eſt quodammodo ratione æquale, cum minus bonum capit deterior eo, qui melior eſt. Amicitiarum omnium, quæ jam memoratæ ſunt, in primis cognatus eſt amor, qui in affinitate, eaque ex patre in filium.*

1 POſtquam Ariſtoteles egit de amicitia ejuſdem cum ſe ipſo, procedit ad agendum de amicitia, quam unus habet cum alio. Amicitia unius cum alio dividitur in amicitiam æqualitatis, & in amicitiã inæqualitatis. Amicitia æqualitatis eſt, quę intercedit inter ſocios, qui ſumuntur ut æquales, ſiquidẽ nemo ſociorũ debet ſibi plus de bonis uſurpare. Amicitia inæqualitatis eſt, quę intercedit inter patrem, & filium, inter imperantem, & ſubditum, inter uxorem, & virum, & univerſim inter meliorem, ac deteriorem. Meliori enim debetur majus bonũ, deteriori debetur minus bonum ſecundum proportionem dignitatis, & tum accipiunt ęquale ſecundũ debitam proportionẽ, cum melior accipit plus, deterior minus, adeoq; æqualitas proportionis conſiſtit in quadã inęqualitate. In amicitiis enumeratis maximus eſt amor, qui intercedit inter eos, qui ſanguinis cognitione copulantur, ac prę́ſertim inter patrẽ, & filiũ:

2 *Et cur nam pater filium magis amat, quã filius patrem? Verum (ut nonnulli inter multos recte ajunt) quod pater beneficus erga filium ſit, quodquę filius de patre benemeritus ſit? Hæc igitur cauſa in amicitia per commodum conciliata eſſe videbitur.*

3 *Quemadmodum & quæ per ſcientiam ſpectatur, ita quodammodo hic habebis. Eſt igitur idem finis, atq; actio, neque aliquid præter actionem finis. Ut tibicini eadem actio, atque finis. Perflare enim tibias ei, & finis, & actio eſt. Non autem ædificationis: nam præter actionem alius eſt finis. Eſt igitur amicitia actio quædam, nec finis alius eſt præter actionem in amando, ſed illud idem.*

4 *Patet igitur ſemper magis quoquomodo ſatagit, ob hoc quod ejus factio ſit filius, id quod in aliis cernimus. Omnes ſiquidem erga quod ipſi effecerunt, ſunt quodammodo benevoli. Pater igitur filio, utpote ſuæ factioni, bona vult, memoria, ſpeq; adductus. Ideo magis filium pater diligit, quam filius patrem.*

2 Quæritur, quare patres magis ament filios, quam filii parentes?

Dicendum duas afferri poſſe rationes. Prima ratio ab aliquibus allata, & valde accommodata captui vulgi eſt, quia qui contulit beneficium, magis amat, quã qui accepit, adeoque debet gratiam, eo pacto, quo creditor magis amat debitorẽ, quam debitor creditorem; ſed pater cõtulit filio beneficium eſſendi, filius accepit beneficium, & eſt debitor; ergo &c. Advertit autem Ariſtoteles hanc rationem præſertim locum habere in amicitia utilitatis.

4 His poſitis, ſecunda ratio eſt: videmus,

mus, quod artifices valde amant ſua opera, & ſunt erga illa quodammodo benevoli; volunt enim illa conſervari, ac bene ſe habere; ſed pater conſiderat filium ut ſuum opus, ſiquidem illum genuit; ergo valde amat filium, ac vult filium conſervari, & bene ſe habere; ergo non eſt mirum quod patres magis ament filios, quam filii parentes: delectantur enim memoria, qua recordantur ſe genuiſſe filios, & ſpe, qua ſperant illos bene habituros.

De Benevolentia. Cap. XV.

1 *Expedit autem jam dictas, & exiſtimatas amicitias exiſtimare, ſintne amicitia, ut benevolentia videaturne amicitia?*

2 *Simpliciter igitur benevolentia nequiquã amicitia eſſe videatur, ſiquidem frequenter multis, aut videndo, aut audiendo aliquid de aliquo bono, benevoli efficiamur, an tum etiam amici, an ne? Neque enim ſi quiſpiam Dario apud Perſas exiſtenti benevolus (quemadmodum fortaſſis) fuerit, confeſtim etiam erga Darium illi fuerit amicitia.*

3 *At amicitia benevolentia quandoque initium eſſe videbitur. Fiet nempe benevolentia amicitia, ſi voluntatem aſciverit, qui bona poteſt praſtare, ei praſtandi, in quo ſit benevolentia.*

4 *Moris certe benevolentia eſt, & erga morem. Nemo ſiquidem aut vino, aut cuiquam alii inanimato ſuavi bono benevolus eſſe perhibetur. Sed ſi quis morum ſtudioſus, erga ipſum benevolentia. Neque citra amicitiam benevolentia eſt, ſed in eodem, idcirco amicitia eſſe videtur.*

1 CUm agamus de amicitia, debemus etiam agere de benevolentia, quæ eſt affectus valde affinis amicitiæ; & ſicut examinavimus, utrum aliæ exiſtimatæ amicitiæ ſint verè amicitiæ, ita debemus examinare, an benevolentia ſit amicitia?

2 Quæritur igitur utrum benevolentia ſit idem, ac amicitia?

Dicendum primo: benevolentia non eſt idem, ac amicitia. Probatur: nam ſi benevolentia eſſet idem, ac amicitia, non poſſemus eſſe alicui benevoli, quin illi eſſemus amici; ſed poſſumus eſſe alicui benevoli quin illi ſimus amici; ergo &c. Probatur minor: ſæpe accidit, ut videntes aliquẽ, vel de illo audiẽtes, efficiamur illi benevoli, eo pacto, quo multi audientes de Dario Rege perſarum evadunt illi benevoli; ſed adhuc non evadunt illi amici; ridiculè enim aliquis ex vulgo Græcorum diceret ſe eſſe amicum Dario Regi Perſarum; ergo &c.

3 Dicendum ſecundo: licet benevolentia non ſit idem, ac amicitia, tamen eſt quoddam initium amicitiæ, ac ſæpe evadit in amicitiam. Probatur: nam ſæpe benevolentia ita creſcit, ut velimus ei, erga quem ſumus benevoli, facere bona, quæ poſſumus, ut talis amor innoteſcat alteri, & fiat mutuus; ſed tum benevolentia evadit in amicitiam, ſiquidem amicitia eſt amor mutuus cum voluntate benefaciendi in quantum poſſumus; ergo &c.

4 Dicendum tertio: benevolentia fundatur in virtute. Probatur: nam non poſſumus alicui eſſe benevoli, niſi propter virtutem; ergo &c. Probatur antecedens: nam licet vinũ, & plures res inanimatæ ſint nobis jucundę, tamen non poſſumus eſſe benevoli erga vinum, vel erga alia inanimata; ergo benevolentia nõ poteſt fundari in ſola jucũditate; ergo debet fundari, in virtute, ideoq; viros probos benevolentia proſequimur. Benevolentia igitur non eſt ſe juncta ab amicitia, ſed videntur circa idem verſari benevolentia, & amicitia, ut explicatum eſt.

De Concordia. Caput XVI.

1 *COncordia autẽ eſt confinis amicitia, ſi proprio modo dictam accipias concordiam. Nam ſiquis Empedocli aſtipuletur, arbitreturq; ſicut ille eſſe elementa, nunquid concors erit Empedocli, an ne? vel ſi quid aliud tale? Primum certe non eſt concordia in eis, qua ſub intelligentiã, ſed qua ſub actionem cadunt, & in his, qui idem cognoverunt, ſed ſi cum hoc intelligendi idem delectũ habeant, circa qua pariter intelligunt. Nam ſi ambo dominari cognoverunt, hic quidem ſe, ille vero ſe, nunquid ſunt concordes, an non? Caterũ ſi ego me velim imperare, & ille me, jam concordes hoc pacto ſumus. Eſt nimirũ concordes eſſe, in eis, qua ſub actionem cadant, cum ejuſdẽ voluntate. Circa ſtatum igitur dominantis, in eiſdem, qua ſub actionem cadant, proprie dicitur eſſe concordia.*

1 Sicut benevolentia, ſic etiam concordia propriè dicta eſt affinis amicitiæ. Quæritur circa quam materiam verſetur concordia? Dicendum primo, quod non verſatur circa ſpeculabilia, ſed circa agibilia communia. Probatur, nam ſi quis conſentiat Empedocli in opinione de elementis, vel in alia ſimili opinione, adhuc non dicetur habere concordiam cum Empedocle; non ex alia ratione, niſi quia conſenſum habebit in puris ſpeculabilibus; ergo &c. Secundo neque ſufficit ad concordiam, quod aliqui conſentiant in agibilibus, circa quæ non habuerint cognitionem communem. Requiritur igitur, ut ſuppoſita cognitione communi, idem eligant, & velint. Et quia ſi tum ego, tum tu velimus dominari, non eligimus idem, ſed contraria, ideo ſi tum ego, tum tu velimus dominari, non ſumus concordes, ſed diſcordes: ſi verò & tu velis dominari, & ego velim, ut tu domineris, tum ego, & tu concordes erimus. Concordia igitur eſt, cum plures circa agibilia volunt idem, ac præſertim concordia datur, cum plures idem volunt circa ea, quæ ſpectant ad dominationem, ſive ad gubernationem Reipublicæ.

Vtrum vir probus ſit amicus ſui, & utrum maximè amet ſe ipſum? Caput XVII.

1 *Verum quoniam eſt, (ut diximus) ſua alicujus erga ſe amicitia, utrum probus ſeſe amabit, an ne? Eſt certe ſe amans, qui ſua de cauſa agit omnia, ubi modo aliqua ſuggeratur utilitas. Malus igitur ſui amans erit. Sua enim de cauſa agit omnia. Probus vero non. Hac enim de cauſa eſt probus, quod alterius cauſa id agat, & proinde ſui amans non eſt.*

2 Atqui omnes ad bona proſiliunt, opinanturque ſua in primis eſſe oportere, idque præcipue manifeſtum eſt ex opulentia, ac dominatu. Probus igitur alii hæc ſtatuet, nec ut officioſum in primis ſibi, ſed ſi alium viderit, qui his commode magis uti poſſit, facile concesserit. Alii hoc inſcitia quadam non facient. Neque enim opinantur talibus bonis abuſuros, vel etiam ob honoris cupiditat eis imperaat. Probus vero horum neutrum efficiet. & perinde ne quidem propter ejuſmodi bona ſui amans erit, verum ſi honeſtas poſtularit. Id enim ſolum nemini alii conceſſerit, at commoda, & jucunda ceſſerit.

3 Itaque in delectu honeſtatis ſui amans erit. At ubi commodam, ac iam dicta voluptas affectabitur, improbus erit, non bonus.

1 Proponit demum, ac ſolvit Ariſtoteles tres quæſtiones circa amicitiam. Prima quæſtio eſt, utrum, & quo pacto probus amet ſe ipſum? Ex una parte videtur, quod probus non amet ſe ipſum, nec ſit amator ſui: primo quia ille eſt amator ſui, qui omnia facit propter ſe ipſum, & propter ſuam utilitatem; ſed improbus quidem omnia facit propter ſe ipſum, & propter ſuam utilitatem, probus autem eatenus eſt probus quatenus multa facit gratia aliorum; ergo probus non eſt amator ſui ipſius.

2 Secundo omnes amatores ſui magno impetu feruntur ad bona, præſertim ad divitias, & dominationem, & arbitrantur hec eorum maximè eſſe debere, ideoque ſibi maximè volunt divitias, & dominationem ſed vir probus non ſibi maximè vult bona, præſertim divitias, & dominationem, ſed ſi putet alium melius vſurum divitiis, & dominatione, divitias, & dominationem vult illi magis, quam ſibi; ergo probus non eſt amator ſui. Confirmatur, nam amatores ſui, vel propter paſſionem hallucinantur, & arbitrantur ſe bene uſuros dominatione ideoque volunt dominari, vel licet non hallucinentur, tamen ex ambitione volunt dominari; ſed probus neque hallucinatur, neque vult ſibi dominationem ex paſſione, ſed ſolum in quantum honeſtas poſtulat; ergo &c.

3 Dicendum, quod vir probus eſt amans ſui in ordine ad honeſtatem; at in ordine ad alia bona non eſt amans ſui. Ratio eſt, quia honeſtatem maximè vult ſibi, alia bona concedit aliis; ſi verò maximè vel-

velleт ſibi voluptates, utilitates &c. non eſſet probus, ſed improbus; ergo &c.

4 Vtrum probus ſeſe maxime amabit, an non? Eſt certe ubi ſeſe maxime amabit, eſt ubi non. Nam cum dicimus probum bona cedere, quæ ad utilitatem tendant, amicum magis, quam ſe amicum amaverit? ita. Verum amico concedens, ſibi honeſtatem accommodat, eoque modo iſta concedit. Eſt igitur ubi amicum ſe magis diligat, eſtque ubi ſeſe maxime. In ipſo nanque commodo, amicum; at ubi honeſtum & bonum, ipſe ſeſe maxime diligit.

5 Eſt igitur boni etiam amans, nec ſui amans: ſolum enim ſiquidem ſeſe amat, quod bonus. Malus autem ſui amans eſt. Neque enim habet quapropter ſe amet, ſicut honeſtum aliquod, ſed citra hoc ipſe, quatenus ipſe eſt, ſeſe amabit: & perinde hac de cauſa proprie ſui amans diceretur.

4 Sed ex dictis oritur alia quæſtio, & dubitatur, utrum vir probus maximè amet ſe ipſum, & magis, quam amicum, an potius amicum magis amet, quam ſe?

Dicendum, quod vir probus quoad honeſtatem maximè amat ſe ipſum, & magis quam amicum: at quoad delectabilia, & utilia, magis amat amicum, adeoque non maximè amat ſe ipſum. Ratio eſt, quia vir probus delectabilia, & utilia concedit amico, ideoque illa magis vult amico, quam ſibi: at honeſtatem maximè vult ſibi, & magis, quam amico; ergo quoad delectabilia, & utilia non ſe maximè amat, ſed magis amat amicum: quoad honeſtatem ſe maximè amat, & magis, quam amicum.

5 Concludit Ariſtoteles, quod vir probus eſt quidem amator boni, & honeſti, non eſt amator ſui, ſi proprie loquamur: improbus è converſo eſt amator ſui. Ratio eſt, quia vir probus amat ſe ſolum in quantum eſt dignus amore, & in quantum honeſtum eſt amare ſe ipſum, & velle ſibi bona; ergo non tam eſt amator ſui ipſius: quam honeſti, ſiquidem non movetur à ſe ipſo, ſed ab honeſto: malus è converſo non amat ſe ipſum, quia ſit dignus amore, cum nihil habeat, propter quod ſit dignus amore; ergo amat ſe ipſum ut ſe ipſum ideoque propriè eſt amator ſui, cum amet ſe gratia ſui, non autem gratia honeſtatis.

Vtrum qui eſt felix, & ſibi ſufficit, indigeat amicis. Cap. XVIII.

1 Dicendum de eo, quod ſibi ſatis, & non altero indigente. Vtrum, qui ſibi ſatis egebit amicitia, an ne?

2 Nempe ipſe ſibi ſatis erit, etiam ob hoc, ſiquidem etiam poeta talia jactitant: cùm damen bene dederit, quid amicis opus eſt? Vnde etiam gignitur inopia?

3 Verum qui cuncta habeat bona, quique ſibi ſatis ſit, amicis egebit, an tum etiam maxime? Cui enim bene faciet, aut quo cum vitam ducet? Neque enim ſolus deget. Quod ſi his opus erit neque contingunt hæc citra, amicitiam, qui ſibi ſatis eſt, egebit amicitia.

1 SEcunda quæſtio circa amicitiam eſt, utrum qui eſt ita felix, & beatus, ut ſibi ſufficiat, indigeat amicis, an potius ſibi ſufficiat etiam quoad hoc, ut amicis non indigeat?

2 Ex una parte videtur, quod amicis non indigeat: nam ſicut ſibi ſufficit quoad hoc, ut non indigeat alijs, ita ſibi ſufficit quoad hoc, ut non indigeat amicis. Confirmatur ex dicto Poetæ, qui cecinit:

Cum Deus tibi bona dederit, amicis quid opus eſt.

3 Ex alia parte videtur, quod qui habet cuncta bona, adeoq; habet perfectam ſufficientiam, tum maximè indigebit amicis. Ratio eſt, quia qui abundat omnibus bonis, & habet perfectam ſufficientiam, debet poſſe aliis benefacere; ergo indiget amicis, quibus benefaciat. Rurſus non debet ducere vitam ſolitariam; ergo indiget amicis, cum quibus vitam degat, adeoque indiget etiam amicitia.

*4 Quæ igitur in ſermonibus conſueta capi ſimilitude ex Deo, 5 * neque illic recte, neque hic fuerit utilis. Neque enim ſi Deus ſibi ſatis, nec ullo indigeat, ob hoc etiam nos nullo indigebimus. Eſt*

ni-

Digitized by Google

nimirum jactatus de Deo hujuſmodi ſermo. Nam quoniam bona cuncta obtinet Deus, ac ſibi ſatis eſt, quid faciet? Neque enim dormiet. Inſpiciet aliquid, inquiunt, id nanque pulcherrimum, & maxime peculiare. Quid igitur inſpiciet? Nam ſi quicquam aliud inſpiciet, id erit melius. Hoc vero abſurdum eſt, ut ſe quicquam melius habeat Deus, ipſe igitur ſeſe inſpiciet. At hoc delirium. Nam homini, qui ſeſe ſuſpiciat, utpote attonito, inclamamus. Quid igitur Deus inſpiciat omittamus, neque de eo, quod ſibi Deus ſatis ſit, conſideremus, ſed de homine. Vtrum qui ſibi ſatis ſit, is egeat amicitia, necne?

4 Aliqui ut quæſtionem ſoluant, dicunt, quod ſicut Deus non indiget amicis, cum quibus convivat, ſed ſibi vnus ſufficit, ſic homo felix non indigebit amicis, ſed ſibi vnus ſufficiet.

5 Dicendum, quod hæc ratiocinatio peccat dupliciter. Primo peccat, quia ex eo, quod Deus ita ſibi ſufficiat, ut non indigeat amicis, cum quibus convivat, non ſequitur, quod etiam homo felix ita ſibi ſufficiat, ut non indigeat amicis. Secundo peccat, nam neque ſatis exponit, quo pacto Deus poſſit ſimul eſſe ſolus, & beatus. Explicatur difficultas. Deus non poteſt eſſe beatus, ſi nihil omnino agat, ſed ſit veluti dormiens; ergo Deus ut ſit beatus, debet aliquid agere. Quæritur quid agat? Reſpõdetur, quod Deus exercet nobiliſſimam operationem contemplandi: nulla enim poteſt excogitari operatio nobilior, ac Deo dignior. Sed quæritur ulterius, quod objectum Deus contempletur, ita ut ejus contemplatione ſit beatus? Vel enim contemplatur ſe ipſum, vel contemplatur objectũ diſtinctum à ſe: ſi contemplatur objectum diſtinctum à Deo, illud objectum erit optimum, ac melius Deo, ſiquidem Deus ex ipſius contemplatione ſit beatus; ſed eſt abſurdum, quod objectum diſtinctum à Deo ſit optimum, & melius Deo, ſiquidem Deus eſt ipſum optimum; ergo &c. Si cõtemplatur ſe ipſum, videtur, quod Deus ſit delirus, ac ſimilis ſtupido, ſiquidẽ homines, qui toti ſunt in contemplatione ſui, ut ſtupidos, & attonitos increpamus. Verum ſolutionem hujus difficultatis omittamus, & non quæramus hic, quid Deus contempletur, & quo pacto ſibi ſufficiat, ſed examinemus, utrum homo felix, ac ſibi ſufficiens indigeat amicis?

6 Quod ſi quis amicum ſpectans viderit quid ſit, & qualis amicus, talis qualis alter ego eſſe, tum vehementer amicum facies, quemadmodum dictum eſt, hic alter Hercules, alter amicus ego. Quoniam igitur difficillimum eſt (quemadmodum quidam dixere ſapientes) ſeſe cognoſcere, & ſuaviſſimum, nam ſe noſſe, jucundum, ex nobis ipſis certe nos non poſſumus inſpicere. Quod autem non nobis poſſumus, hinc certum, quod aliis inclamamus, nec nobis cogniti, quod eadem faciamus. Id vero fit, aut quia bene volumus nobis, aut propter affectum. At nobis hæc ad recte judicandum obſtant pleriſque. Quemadmodum igitur ſi velimus ipſi noſtram ſpectare faciem, in ſpeculo obtuemur, itidem eſſe cum nos cognoſcere voluerimus, amicum ſpectantes noſſe potuerimus. Eſt ſiquidem (ut diximus) amicus alter ego. Quod ſi jucundum eſt ſe noſſe, idq; ſcire non eſt ſine altero amico, opus erit amicitia, qui ſibi ſatis ſit, ut ſe cognoſcat.

7 Rurſus etiam ſi honeſtum (ut eſt) benefacere eum, qui à fortuna bona obtineat, cui benefaciet? Quo cum vitam aget? Non enim ſolus deget. Nam vitam ducere cum alio, & jucundum, & neceſſarium eſt. Quod ſi hæc honeſta, & jucunda, necnon neceſſaria, & hæc ſine amicitia eſſe non poſſunt, opus erit amicitia, qui ſibi ſatis ſit.

6 Dicendum; quod homo felix, ac ſibi ſufficiens indigebit amicis.

Probatur primo: nam amicus eſt alter ego, ideoq; amicus Herculis eſt alter Hercules, amicus meus eſt alter ego; ſed homo licet ſit felix, indiget altero, qui ſit alter ipſe; ergo &c. Probatur minor: qui enim eſt felix, debet cognoſcere ſe ipſum, ſiquidem cognitio ſui ipſius eſt jucundiſſima; ſed difficillimum eſt cognoſcere ſe ipſum, adeoque ſicut non poſſumus faciem noſtram videre, niſi in ſpeculo diſtincto faciem noſtram repræſentante, ſic non poſſumus nos ipſos contemplari, niſi in alio, qui ſit ſimillimus nobis: qualis eſt amicus, qui idcirco eſt alter ego; ergo homo licet ſit felix, indiget amico, in quo contempletur

ſe

ſe ipſum. Quod verò non poſſimus cognoſcere nos in nobis ipſis, probatur, nam multos defectus, qui non diſplicent nobis in nobis ipſis diſplicent in alijs, ideoque reprehendimus alios propter defectus, qui ſunt etiam in nobis. Hoc autem oritur partim ex paſſione, partim ex amore, quo proſequimur nos ipſos, quæ duo rectum judicium ſolent impedire.

7 Probatur ſecundo concluſio: nam homo felix debet poſſe exercere omnes actiones honeſtas; ſed honeſtum eſt, ut qui abũdat bonis, benefaciat alijs, & ut vitam degat cum alijs, quos vocet in communionem bonorum; ergo homo felix indiget amicis, quibus benefaciat, & cum quibus vivat, communicans illis ſua bona; neque enim vivet ſolus, ſiquidem vitam ducere cum alijs eſt non ſolum jucundum, ſed etiam neceſſarium; ergo homini felici neceſſarij ſunt amici, ac neceſſaria amicitia, qua amici utatur prout oportet.

Vtrum oporteat habere multos amicos, an paucos. Caput XIX.

1 *Vtrum multos habere amicos expedit, an paucos? Nunc profectò multos (ut paſſim abſolutum) neque paucos oportet. Nam ſi multi erunt, amorem in ſingulos diſtribuere erit operoſum. In cunctis ſiquidem aliis imbecilla natura noſtra, in plurima pervenire non poteſt. Neque enim viſu diſtantiſſime poſſumus, ſed ſi plus mediocritate inſtiteris, ob imbecillam naturam deficit, nec auditu, neque aliis ejuſmodi omnibus. Qui igitur amare non poſſit, deficit, juſtque fuerit, ut inclametur, coarguaturque, quod amicus ſit, nec amet. Cæterum hac ratione eſſe non poſtulat amicitia.*

2 Rurſus ſi multi, nunquam mærere deſierint. Inter multos namque par eſt, ut aliquid ſemper occidat infortunium, unde triſtari neceſſe ſit.

3 Neque porro paucos, unum, vel duos eſſe expedit, ſed inter parum, & multum, ut tempus, atque ad amandum ſatis ſit impulſus.

1 Tertia quæſtio eſt, vtrum oporteat habere multos amicos, an paucos? Dicendum, quod neque oportet habere multos amicos, neque paucos. Probatur quia amicus debet valde amari; ſed difficile eſt, ac moraliter impoſſibile dividere amorem in multos amicos, ita ut omnes valde amentur; ergo aliqui amabuntur remiſsè, ac verbo tenus, quod eſt contra rationem veræ amicitiæ. Minor probatur: nam omnes noſtræ potentiæ ſunt ita debiles, & imbecillæ, ut non poſſint dividi in multa objecta, ideoque non poſſumus, niſi valdè confusè videre, vel audire objecta valde diſtantia; idemque dic de cæteris potentiis; ergo ex proportionali ratione non poſſumus amare intensè multos amicos; ergò aliquo amabimus remiſsè, adeoque orientur querelæ, &c.

2 Confirmatur: nam amicus debet condolere infortunijs amici; ſed ſi multos habeamus amicos, ſemper aliquis illorum patietur quiddam infortunij; ergo debebimus eſſe in perpetua triſtitia.

3 Licet amici non debeant eſſe multi, tamen neque debent eſſe pauci, puta unus, aut duo, ſed plures, & eligendi ſunt tot, quot feret occaſio, ita tamen, ut poſſimus omnes amare intensè, prout poſtulat lex amicitiæ.

Quo pacto utendum ſit amico. Caput XX, & ultimum.

1 *Deinceps conſiderandum fuerit, quomodo utendum ſit amico. Eſt profectò non in omni amicitia conjectatio, ſed in qua ſe invicem amici objurgant. Atqui non in aliis eodem modo ſe objurgant, ſicut in ea, quæ patris erga filium, eadem non eſt inclamatio, ut par fuerit nonnullis quemadmodum ego tibi, & tu mihi: quod ſi non, hic tam vehemens fuerit inclamatio. At in amicis inæqualibus non. Eſt verò patris erga filium amicitia minime æqualis: itidem uxoris erga virum, aut ſerva erga dominum, prorſuſque deterioris, & melioris. In ejuſmodi nõ erunt inclamationes, ſed ubi pares amici, & in ipſa amicitia talis erit obiurgatio.*

gatio. Proinde conſiderandum, quo pacto utendum amico fuerit, in ea demum amicitia, quæ inter pares fuerit contracta.

1 QUarta, & ultima quæſtio eſt, quo pacto vtendum ſit amicis? Advertit autem Ariſtoteles, quod hæc quæſtio præſertim habet locum in ea amicitia in qua plurimæ oriuntur querelæ; ſed querelæ præſertim oriuntur in amicitia æqualitatis; ergo præſertim in amicitia æqualitatis obſervandum eſt, quo pacto amicis utamur. Probatur, & explicatur minor: in amicitia enim æqualitatis frequens eſt illa querela, qua alter de altero queritur, dicens: non ita agit mecum, ſicut ego cum illo: at in amicitia inæqualium hæc querela locum non habet. Nam pater non debet ita ſe gerere erga filium, ſicut filius erga patrem; neque dominus debet ita ſe gerere erga ſeruum, ſicut ſeruus erga dominum; neque vir debet ita ſe gerere erga uxorem, ſicut uxor erga virum, & univerſim ſuperior, & melior non debet ita ſe gerere erga inferiorem, ac deteriorē, ſicut inferior, ac deterior erga ſuperiorem. Cum igitur præſertim in amicitia æqualium oriantur querelæ, ideo præſertim in ea amicitia conſiderandum eſt, quo pacto amicis utamur. Et per hæc abſolvitur liber ſecundus magnorum moralium, cui videtur aliquid deeſſe.

ARISTOTELIS MORALIVM AD EVDEMVM LIBRI SEPTEM

PROEMIVM ET SINOPSIS.

1 POſt duos libros magnorum moralium, ſequuntur ſeptem libri, qui ſcripti fuerunt ad quemdam Eudemum. In his etiam ſeptem libris breviter traduntur ea, quæ fusè tradita ſunt in decem libris Ethicorum, ideoque ſicut duo libri magnorum moralium ſic ſeptem libri moralium ad Eudemum videntur quoddam compendium decem librorum Ethicorum ad Nicomachum.

Libro igitur primo per ſeptem prima capita ponit Ariſtoteles Proœmium, in quo ſupponens Auditorum jam eſſe benevolum, ut eum reddat docilem, & attentum, multa dicit de felicitatis excellentia, de modo agendi de ipſa, de iis, in quibus felicitas videtur conſiſtere, de modo eam acquirendi, & inſinuat varias opiniones circa hæc.

2 Præmiſſo proœmio, incipit agere de felicitate, & uſque ad finem libri oſtendit felicitatem eſſe bonum maximum, & excellentiſſimum, ac refert, & reiicit opinionem Platonis de idea boni.

3 Rejectis libro primo aliorum opinionibus circa felicitatem, initio libri ſecundi agit Ariſtoteles de felicitate juxta propriam ſententiam. Quia verò docet felicitatem conſiſtere in operatione virtutis, aggreditur tractatum de virtute, & vſque ad finem libri ſecundi agit

agit de virtute in communi.

Lib. 3. agit de virtutibus moralibus in particulari, excepta juſtitia.

Lib. 4. agit de juſtitia, & hic liber eſt id omnino, ac liber quintus Ethicorum ad Nicomachum,

Lib. 5. qui eſt idem omnino cum lib. 6. Ethicorum ad Nicomachum agit de virtutibus intellectualibus.

Lib. 6. qui eſt idem omnino cum lib. 7. Ethicorum ad Nicomachum agit de virtute heroica, ac de feritate; de continentia, & incontinentia, ac de voluptate.

Demum lib. 7. agit de amicitia; examinat, utrum felix debeat habere amicos? utrum felicitas ſit donum fortunæ? quænam ſit perfecta virtus? & concludit hos libros.

De felicitatis excellentia, ac de modo agendi de ipſa. Cap. I. Art. I.

Qui numinis ſententiam in Delo ediſſeris, veſtibulo templi inſcripſit, non in eodem omnia convenire, bonum honeſtum, & jucundum. Nam juſtitia quidem cultum, rem eſſe pulcherrimam, ſanitatem praſtantiſſimam; rei vero amata conſecutionem ſuaviſſimam. Quod nos nequaquam concesſerimus. Felicitas enim cum optima ſit, & pulcherrima, eadem etiam jucundiſſima exiſtit.

2 Caterum inter conſiderationes varias, qua in unaquaque re, naturaque excutienda negotium faciunt, & contemplatione egent, alia ad cognoſcendum tantum pertinent, alia verò ad acquiſitionem, & negotia ſpectant. Quamobrem qua in ſola contemplatione poſita ſunt, opportuno tempore (id quod methodi proprium munus eſt) à nobis pertractabuntur.

ACturus Ariſtoteles de felicitate, præmittit proœmium, in eoque ſupponens lectorem benevolum, ut eum reddat attentum, proponit felicitatis excellentiam; ſecundò ut reddat docilem, explicat, qua pacto ſit agendum de felicitate.

1 Quoad primum: qui Apollinis oracula proponabat in Delo, in templi veſtibulo ſcripſerat non idem eſſe ſimul bonum, honeſtum, & jucundum, ſed juſtitiam quidem eſſe honeſtiſſimam; ſanitatem eſſe optimam, & maximè appetendam; adeptionem vero objecti deſiderati eſſe jucundiſſimam. Verum, inquit Ariſtoteles, huic effato nos haud acquieſcimus, ſed arbitramur felicitatem eſſe optimam ſimul, honeſtiſſimam, ac jucundiſſimam, adeoque eſſe excellentiſſimum bonum.

2 Quoad ſecundum: duplex eſt modus conſiderandi res. Primus ſpeculativus, qui habet pro fine ſolam cognitionem, ac ſcientiam; ſecundus practicus, qui habet pro fine, actionem, & acquiſitionem boni. Nos hoc loco de felicitate agimus practicè in ordine ad illam acquirendam: quæ verò ordinantur ad ſolam cognitionem, & ſcientiam, alibi opportunius, prout methodus, ſive ordo doctrinæ poſtulaverit, trademus.

Proponuntur variæ quæſtiones circa felicitatem, & explicatur quænam circa illam ſint conſideranda ut finem, ac ſcopum vitæ rectè nobis proponamus.

Cap. I. Art. II.

3 ANte omnia vero conſiderandum, in quonam vita beata conſiſtat, & quo pacto ad eam perveniatur. Verum, quemadmodum homines parvi, magni, & colore differentes; ſic quibus nomen beatorum contigit, natura fiant. An per diſciplinam, velut certam ac deſtinatam ſcientiam. An per exercitationem. Haud enim pauca, neque natura, nec arte aliqua, ſed conſuetudine ſola parantur, ut mala malis, bona bonis. Aut nullo quidem horum modorum, ſed aut Dei alicujus afflatu, quod fanatico furore correptis, aut numine inſtinctis accidit. Aut etiam fortuna. Plurimi enim felicitatem idem, quod ſecundam fortunam eſſe arbitrantur. Patet igitur beatitudinem evenire, vel per hæc omnia, vel quædam, vel unum aliquid.

N:m

Nam ad hæc principia referuntur omnes rerum generationes, ac ab intelligentia profectæ actiones ad eas, quæ à ſcientia fluunt, transferri queant. Porro, bene beateque vivere in tribus maxime rebus conſiſtit, iis nempe, quæ potiſſimum expetuntur. Nam prudentiam alii, alii virtutem, alii vero voluptatem, ut ſummum aliquid eligunt, contenduntque inter ſe de harum magnitudine, & poteſtate, quænam ad felicitatis conſecutionem vim adferat uberiorem. Vnde fit, ut quidam prudentiam virtuti, alii prudentiæ virtutem, nonnulli utrique voluptatem anteponant. Quocirca ad bene, beateque vivendum quidam unum ex his, alii duo, nonnulli omnia requirunt.

PErgit Ariſtoteles in procemio, & hoc capite ut reddat lectorem magis docilem, & attentum, primo proponit quaſdam quæſtiones circa felicitatem: ſecundo explicat, quænam circa illam ſint conſideranda, ut finem, ac ſcopum vitæ recte nobis proponamus.

3 Quoad primum: plures poſſunt circa felicitatem quæſtiones inſtitui, quæ revocari poſſunt ad duas præcipuas: Primo enim quæritur, in quonam felicitas conſiſtat? Secundo quæritur, quo pacto poſſit acquiri? Et quidem in quæſtione, in qua quæritur, quo pacto felicitas poſſit acquiri dubitatur, an felicitas acquiratur natura, an diſciplina, an ſola exercitatione, & conſuetudine: an nullo ex his modis, ſed à Deo nobis infundatur; an potius proveniat à fortuna. Explicatur. Primo homines à natura accipiunt, ut inter ſe differant ſtatura vel colore, ita ut aliqui ſint parvi, aliqui magni, quidam ſint albi, quidam nigri &c. Quæritur igitur, utrum etiam aliqui à natura accipiant, ut ſint felices, ac beati, vel infelices, & miſeri? Secundo homines per diſciplinã acquirunt ſcientias, puta Geometriã &c. Quæritur igitur, utrum poſſint etiã per diſciplinam acquirere felicitatẽ? Tertio quædã ſunt, quæ addiſcimus ſola cõſuetudine, & exercitio. Quæritur igitur, an felicitas inter hæc ſit recenſenda? Quarto quidam fanatico furore, ac numinis inſtinctu correpti, futurã pronunciat. Quæritur, utrum felicitas hoc pacto nobis à Divino numine donetur, an potius ſit donum fortunæ, ut videntur exiſtimare ii, qui felicitatem eſſe idem, ac ſecundam fortunã arbitrantur. Quod felicitas proveniat ab aliqua ex quinq; enumeratis cauſis patet: Nam omnia principia generationũ reducuntur ad aliquid ex his, ſiquidem intellectus, qui eſt principium generationis, reducitur ad ſcientiam; ergo etiam principia felicitatis reducuntur ad aliquod ex his, adeoque felicitas acquiritur per omnia, vel aliqua ex dictis principiis. In altera quæſtione, in qua quæritur, in quonam felicitas conſiſtat, certum videtur illam conſiſtere in aliquo ex tribus, quæ præcipuẽ expetuntur, quæ ſunt prudentia, ſub qua etiam comprehenditur ſapientia, virtus, & voluptas. Et quidem aliqui prudentiam, alii virtutem, alii voluptatem eligunt, ut ſummum bonum, atque inter ſe contendunt, quodnam ex iis ſit aliis duobus præferendum, & in quo potiſſimum felicitas conſiſtat. Quidam enim dicunt felicitatem conſiſtere in uno tantum ex his; quidam afferunt requiri duo; alii cenſent ad felicitatem requiri omnia tria, hoc eſt prudentiam, virtutem, & voluptatem.

4 Et qui de his præcipiunt, a uni omnibus [illegible] quendam recte vivendi propoſitum [illegible], quo modo ex electione vivere jam queant, ut [illegible] gloria, opes, eruditio, quem ſpectans quiſque [illegible] actiones peragit. Quapropter vita propoſito [illegible] carens, inſignis ſtultitiæ argumentum eſt. In primis vero apud ſeſe quiſque, nec temerarie, nec [illegible] conſtituere debet, quanam parte beata vita conſiſtat, & quid ſit, quo ſine nemini ea contingat. Neque enim ſanum eſſe, & id, & quo ſine nequeat conſiſtere ſanitas, pro eodem reputari debent. Ita nec recte vivere idem cum eo eſt, citra quod id nemo conſequatur, quod idem etiam in aliis innumeris obſervatur. Sunt autem cauſæ ejuſmodi, non quidem vitæ; ſanitatiſue propriæ, ſed communes (ut ſic loquar) omnium habituum & operationum. Nam abſque reſpiratione, neque vigilia, nec [illegible] tus, nec bonum, aut malum in univerſum ul[illegible] ſubſiſtit. Alia vero propria ſunt magis uniu[illegible] naturæ, quæ ignorare non convenias. Neque enim

etc.

a æquo cum jam dictis ad bonam habitudinem acquirendam faciunt carnium eſus, atque cibo ingeſto deambulatio. Atque hæc ſunt, quæ difficultatem, controverſiamque pariunt, dum quid ſit rectè vivere, & unde contingat homini inquiritur. Nam id, quo ſine nemo queat beatus eſſe, nonnulli felicitatis partem exiſtimant.

4 Quoad ſecundum: ut dicunt, qui tradunt pręcepta rectè vivendi, oportet, ut qui vitam inſtituunt ex conſilio, & electione, proponant ſibi aliquem ſcopum, ad quē vitam ſuam dirigant. Diverſi porro homines diverſum ſibi ſcopum præſtituunt. Nam aliqui præſtituūt ſibi ut ſcopum honorem, & gloriam, alii divitias, alii ſcientiam. Qui verò nullum ſibi proponunt ſcopum, ii videntur valde inſipientes, ac fatui. Iam ut rectè ſcopum, & finem vivendi nobis præſtituamus, debemus non temerariè, ac ſegniter, ſed accuratiſſimè conſiderare, in quonam felicitas ipſa conſiſtat, & quęnam ſint ad felicitatem neceſſaria, ita ut licet non ſint ipſa felicitas, tamen felicitas ſine ipſis acquiri non poſſit. Sicut enim aliud eſt ſanitas, alia ſunt ea, ſine quibus ſanitas haberi non poteſt, ſic aliud eſt felicitas, alia ſunt ea, ſine quibus felicitas nequit obtineri. Ea, ſine quibus felicitas nequit obtineri, ſunt in duplici claſſe. Quædam enim ſunt ita communia, ut ſine illis non ſolum non poſſit obtineri felicitas, ſed univerſim nullus habitus, vel actus haberi poſſit: ex. g. Reſpiratio, vigilia &c. ſunt ita ad felicitatem neceſſaria, ut ſine illis univerſim nullus habitus poſſit acquiri nulla operatio bona, vel mala exerceri. Alia è converſo ſunt propria, & ſpeciali titulo ad felicitatē requiſita. Rurſus aliqua magis, aliqua minus ad felicitatem conferunt. Sicut enim ad ſanitatem conferūt tum eſus carnium, tum deambulatio poſt cibum, & tamen non conferunt æqualiter; ſic quæ conferunt ad felicitatem, nōn conferunt æqualiter, ſed alia magis, alia minus. Hinc oritur difficultas queſtionis, in qua quæritur, quid ſit felicitas, & quæ ſint ad felicitatem neceſſaria. Multi enim confundunt hæc duo, & putant plura, quæ ſunt neceſſaria ad felicitatem, eſſe partes felicitatis, licet verè non ſint partes.

Quænam opiniones circa felicitatem ſint examinandæ. Cap. I. Art. III.

5 *VErum omnes omnium de his opiniones perſequi ſupervacuum ſit, quando, & ægrotis, ac deliris, & pueris quædam videantur, quæ nemo ſanæ mentis in quæſtionem poſuerit. Ratione enim opus non eſt, ſed his quidem ætate provectiore, qua corrigatur judicium, illis vero punitione politica, medicave, quæ dolori inferendo plagis, vim habet haud minorem. Similiter, & vulgi de rebus omnibus ferè pronunciantis omittenda ſententia eſt. Abſurdum quippe ratione cum iis contendere, qui non rationem, ſed mulctam mereantur.*

5 CUm plurimæ ſint opiniones de iis, in quibus felicitas conſiſtit, ac de iis, per quæ felicitas obtinetur, non debemus omnes opiniones examinare. Nam etiam ægroti, deliri, & pueri quædam ſentiunt de felicitate, quibus examinandis, atque in quæſtionem vocandis nemo ſapiens tempus fruſtra conſumat. Ut enim pueri pueriles de felicitate opiniones abiiciant, non eſt agendum rationibus, ſed expectandum, ut ætate creſcentes illas ſimul cum pueritia deponant. Cum ægrotis autem, ac deliris non ſunt adhibendæ diſputationes, ſed opportunis medicamentis, ac dolore plagarum, qui ſæpe non habet minorem vim, quam ipſa medicamenta, ſunt curandi. Ex proportionali ratione non ſunt examinandæ quædam opiniones vulgi de his temerè pronunciantis: ſiquidem abſurdum eſt cum iis diſputare, qui non rationibus, ſed punitionibus ſunt compeſcendi.

Quæ nam opiniones auferant, vel non auferant ſpem conſequendi felicitatem.

Cap. II. Art. I.

1 *PORRO cum in omni negotio quæſtiones oriuntur, patet etiam de vita excellentiſſima dubitationes, opinioneſque occurrere, quas ſit expondere opera pretium. Controvertentium enim argumentis rationes contraria demonſtrantur. Ignorare inſuper haudquaquam convenit ſub tractationis principium ea, quibus omnis conſideratio deſtinatur, ſcilicet, è quibus bene, rectoque vivere contingat (beate enim parcius dicere convenit, ob ſpem, qua in ſingulis à bonis honeſtiſque viris percipi ſolet.) Nam ſi vel in fortuitis, vel iis, qua natura eveniunt, ſita eſt vita, honeſtas, commoditaſque, ſpes ejus præcidatur multis, quippe qui fruſtra eo cura, ſedulitateque enitantur, ſive id quod in ipſis eſt, ſive ſtudium, actionemque ſpectet. Verum ſi in operatione penes ipſum poſitam, & in eo, qualis quiſque ſit, bene vivere conſtituatur, & communius, & divinius bonum fuerit: illud quidem, quia pluribus participare liceat, hoc, quod operationes hujuſmodi, vel illjuſmodi formare habent neceſſum.*

1 LIcet nõ omnes de felicitate opiniones ſint afferendæ, tamen aliquæ præcipuæ ſunt diſcutiendæ. Nam ſicut circa alia, ſic circa felicitatem quædam dantur opiniones, ac dubitationes examinatu dignæ, quas operæ pretium eſt diſcutere, ſiquidem refellendo contrarias rationes, veritatem indigamus, ac ſæpe veras demonſtrationes invenimus. Debet autem adverti, quod cum plures ſint opiniones in quæſtione, in qua queritur, quo pacto felicitas acquiratur, aliquę talium opinionum auferunt ſpem acquirendæ felicitatis, quæ ſpes debet eſſe in omnibus viris probis, ac virtutis ſtudioſis. Patet. Si enim felicitas, quæ conſiſtit in benè, beateque vivendo, ſit donum fortunæ, vel naturæ, ut quid multi felicitatem ſperent, & ad eam acquirendam ſtudio, ac labore nitantur? At ſi felicitas conſiſtat in aliqua operatione à nobis pendente, & in eo, quod quis ſit bonus, tum felicitas videbitur bonum communius, atque divinius, & plures poſſunt illam ſperare, & ad felicitatis acquiſitionem per exercitium virtutum niti.

De variis conditionibus vitæ, & de variis circa felicitatem opinionibus eorum, qui ſectantur varias conditiones vitæ.

Cap. II. Art. II.

2 *EQuidem quæ de his ambiguntur, & diſputantur, perſpicua plerumque fuerint, ſi conſtiterit, quid vere tandem felicitatem oporteat appellare: an pro animo, hoc vel illo pacto diſpoſito, ut quidam ſapientes, vetereſque exiſtimarunt, definire eam conveniat, an vero pro totius hominis ſtatu, aut operationum potius qualitate, & modo.*

3 *Diſtinctis autem inter ſeſe vitæ conditionibus & ſtudiis, felicitatem nonnulli haudquaquam in eis collocant, ſed neceſſariorum gratia tantum expeti contendunt, cujuſmodi ſunt artes odioſa, ut appellantur, & quæſtuaria, (Odioſas autem voco, gloria tantum deſtinatas, mechanicas autem voco, ſellularias, & mercenarias; quæſtuarias autem, foro cauponiſque artibus comparatas.) Ergo cum ad vitam bene, beateque tranſigendam, tria (ut ſupra diximus,) velut potiſſima bonorum genera ordinata ſint, virtus, prudentia, & voluptas, totidem etiam vitæ genera enaſci conſtat, quas omnes mentis ſaltem compotes adipiſci, & ſectari cupiant, nempe civile, philoſophicum, & voluptuarium. Philoſophus enim prudentiam contemplationemque veritatis, civili, actiones honeſtas, eas inquam, quæ à virtute proficiſcuntur, voluptarius vero corporis voluptates expetit.*

4 *Quapropter, ut ſupra dictum eſt, alium quam priores, felicem, beatumque arbitratur. Unde Anaxagoras Clazomenius à quodam interrogatus, quemnam beatiſſimum judicaret, nullum, inquit, ex iis, quos exiſtimas, ſed qui à felicitate alieniſſimus tibi videatur. Animadverterat enim niſi magnum pulchrum, aut divitem, neminem felicis appellatione dignum illi conſeri, cum contra ſibi felices, beatique haberentur qui juſtis, honeſtiſque actionibus tranquille incumberent, divinaque aliqua contemplatione participarent.*

Digitized by Google

2 AD ſolvendas pleraſque queſtiones circa felicitatem, explicandum eſt, in quonam felicitas conſiſtat? num conſiſtat in hoc, ut animus ſit bene diſpoſitus, quemadmodum quidem ſapientes exiſtimarunt; an non conſiſtat in ſola diſpoſitione animi, ſed in ſtatu totius hominis; an potius in aliqua operatione certo modo ſe habente? Quia verò ut hæc explicemus, diſtinguere debemus varias conditiones vitæ, ideo primo diſtinguemus varias conditiones vitæ: ſecundo inſinuabimus varias circa felicitatem opiniones eorũ, qui varias vitę conditiones ſectantur.

3 Quoad primum: conditiones vitæ primo diſtingui poſſunt in duo genera. In primo genere continentur conditiones vitæ, quæ non expetuntur gratia ſui, ſed ſolum gratia comparandi ea, quæ ſunt ad vivendum neceſſaria. In talibus vitæ conditionibus proculdubio felicitas non cõſiſtit, ut pote quæ eſt expetibilis gratia ſui. Ad has vitæ conditiones reducuntur artes odioſæ, manuales, & quæſtuariæ. Artes odioſas vocamus quæ exercentur ſolum gratia glorię comparandæ. Artes manuales dicimus, quæ ad opera manuum pertinent, cujuſmodi ſunt artes ſedentarię, quæ nimirum exercentur ſedendo, & mercenariæ, quæ ſua opera faciunt gratia mercedis. Artes quæſtuarias vocamus, quæ res in foro, & in cauponis vendendo lucrum quęrunt. In ſecundo genere continentur conditiones vitæ, quæ expetuntur gratia ſui. Quia verò ad bene, beateque vivendum tria potiſſimum requiruntur: prudentia, ſub qua comprehenditur etiam ſapientia; virtus; & voluptas, ideo tres ſunt conditiones vitæ, quæ videntur expetibiles gratia ſui, Philoſophica, civilis, & voluptuaria. Vita philoſophica ordinatur ad prudentiam, & cognitionem veritatis, quam philoſophus ſectatur. Vita civilis ordinatur ad actiones honeſtas, quæque à virtute proficiſcuntur. Vita voluptuaria ordinatur ad corporis voluptates.

4 Quoad ſecundum: qui ſectantur vitam philoſophicam, & civilem, circa felicitatem valde diverſam opinionem habẽt ab iis, qui ſectantur vitam voluptuariam, ideoque Anaxagoras Clazomenius interrogatus à quopiam, quemnam beatiſſimum exiſtimaret, reſpondit, nullm ex his, quos exiſtimas, ſed eum, qui alieniſſimus à felicitate tibi videtur. Animadverterat nimirum à vulgo neminem exiſtimari felicem, qui non eſſet magnus, pulcher, ac dives: cum è converſo Anaxagoras eos cenſeret eſſe felices, qui juſtis, honeſtiſque actionibus tranquille incumberent, divinaque aliqua contemplatione animum recrearent.

Quid in vita ſit maximè expetendum: proponitur quæſtionis difficultas, & referuntur aliquæ opiniones.

Cap. II. Art. III.

5 *CAeterum recta, ſinceraq; judicatio de rebus difficultate ubique plena eſt, tum in primis de iis, quæ obvia, omniumque cognitioni expoſita vulgus arbitratur. ut quid in vita expetendum ſit, quove comparato plenam cupiditatem conſequantur: Multa quippe mortalium vitam circunſtant, & moleſtam faciunt, & acerbam, ut ſunt morbi, dolorum intenſio, tempeſtates, ut ſi hæc conſideranti optio à principio detur, non naſci, potius quam hæc experiri velint: quæ conditione vitæ puerilis eſt, ad quam nemo prudens, etiamſi queat, redierit. Ac multa quidem, vel voluptatis, dolorumque expertia, vel inhoneſtis ſaltem voluptatibus juncta, ejuſmodi ſunt, ut non eſſe omnino, quam vivere, melius judicetur. Ac in univerſum, ſi congeras cuncta quæ vel agunt, vel patiuntur homines non volentes (quia nec ipſius gratia) adiectis infinitis temporum ſpatiis, nihilo tamen magis vivere, quam non vivere, eligatur.*

6 Eodem pacto neque ob cibi venerisque voluptates, ſi reliquis deſtituta fuerit, quas vel cognitio, vel viſus, aut ſenſus quiſpiam alius ſuppeditarit nemo niſi ſervile mancipium magnopere ſibi vitam expetandam judicarit. Patet enim à bruto ita affectum hominem nihil diſtare, adeo

ut bos Ægyptius, quem ut Apin colunt, hos monarchas multis modis antecellat. Eadem ratio eſt ſomni voluptate. Quid enim refert, ſive à prima nativitatis die ad ultimam uſque, mille annis, aut circiter ſomno profundo ſtertas, an vitam plantæ vivas? Illa enim eadem propemodum, qua, infantes, vita participant. Nam & hi ut primum in utero concepti ſunt, exoreſcunt quidem, ſed velut jugi ſomno ſopiti. Unde conſtat, nequaquam noſtra cognitioni expoſitum, quid rectum illud, bonumque in vita fiet.

5 NOn ſolum difficile eſt judicium ferre de rebus à vulgi cognitione remotis, ſed etiam de rebus,quas vulgus obvia, & omnium cognitioni expoſita eſſe arbitratur.Inter alia,de quibus difficile judicium fertur, licet videantur expoſita omnium cognitioni,eſt illa quæſtio,in qua dubitatur, quid in vita ſit ita expetendũ, ut eo comparato,deſiderium ſatietur.Difficultas quæſtionis oritur ex eo, quod cum in vita humana multa ſint, partim bona, partim mala, difficile ſtatuitur, propter quæ potiſſimũ vita ſit expetibilis. Explicatur difficultas. Ex una parte multa hominibus accidunt ita moleſta, & acerba, ex. gr.morbi, dolores, infortunia &c. ut iis præciſè conſideratis, melius videatur non naſci, quam hæc mala pati. Hæc mala præſertim conveniunt vitæ puerili, ideoq; nemo prudens vitam puerilem eligeret, ad eamque vellet redire. Multa etiam humanæ vitæ accidunt, voluptatis, ac doloris expertia, vel voluptatibus non honeſtis conjuncta, quæ talia ſunt, ut iis præciſè conſideratis, adhuc non ſit admodum expetibile naſci, ac vivere. Ex alia parte ſi ſimul conſiderentur omnia tum bona,tum mala, quæ hominibus accidunt in toto vitæ decurſu, humana vita videtur admodum expetibilis. Quæritur igitur, quid ſit illud,quod in humana vita ita eſt expetendum, ut propter ipſum potiſſimum vita ſit expetibilis?

6 In hac quæſtione nemo niſi ſervile mãcipium exiſtimaverit vitam deſtitutam omni voluptate, quę decerpitur ex cognitione intellectuali, & ex ſenſu viſus,& auditus, eſſe magnopere expetẽdam propter voluptates cibi, potus, ac veneris. Ratio eſt, quia non eſt valde expetibilis vita, per quam homo nihil differret à bruto; ſed homo,qui frueretur ſolis voluptatibus cibi, potus, ac veneris nihil differret à brutis: imo bos Ægyptius, quem vocant Apim, tali homini multis modis antecellere; ergo non eſt valde expetibilis vita, quæ frueretur ſolis voluptatibus cibi, potus, & veneris. Ex proportionali ratione non eſt valde expetibilis vita propter voluptatem ſomni. Ratio eſt, quia non eſt valde expetibilis vita, per quam homo nihil differret à planta; ſed qui à primo die nativitatis per mille annos profundè dormiret, nihil differret à plantis; ergo &c. Quia verò infantes,dum ſunt in utero,exercent quidem operationes vitæ vegetativæ, ſed ita, ut ſint jugi ſomno pene ſemper ſopiti, ideo infantes in utero vivunt vitam plantæ. Patet ex his non facile dignoſci, quodnam ſit illud bonum, propter quod potiſſimum humana vita eſt expetenda.

7 Quocirca Anaxogoras,ambigentem quendam, ſciſcitantemque, quare vivere potius, quam non vivere expetendum eſſet, juſſit cælum, mundique totius conſtitutionem, & ordinem contueri, ſentiens vitæ cupiditatem, non niſi ſcientia alicuius gratia laudabilem eſſe. Cæterum qui Sardanapalum, aut Smindyriden Sybaritam, aut alium quemcunque vita voluptuaria indulgentem, beatum prædicant, hi in lætando felicitatem poſuiſſe videntur. Rurſum alii reperiuntur, qui nec prudentiam, nec corporis voluptates, actionibus à virtute prætulerint, quippe quas non gloria alicujus gratia ſectantur, tum etiam, cum felicitatem minime conſequuntur. Sed & multis civilibus appellatio non contingit. Nam nec revera civiles ſunt, qui honeſtas per ſe actiones expetunt, cum plerique alii habendi ſtudio, & gratia divitiarum vitam ejuſmodi capeſſant. Inde manifeſtum eſt felicitatem ad tria vitæ genera transferri, civile, philoſophicum & voluptuarium.

8 Neque clam eſt, quæ harum circa corporis voluptates confirmetur, quæ item, qualiſque ſit, tum quo pacto fiat, ut non ſit neceſſum quæ ſint, ſed num ad felicitatem,

& quo

Digitized by Google

& quo pacto conferant, perquirere: itidem an voluptates honeſtas vitæ applicare oporteat, an alio pacto quopiam inter ſeſe communicent. Sunt enim & voluptates aliæ, quibus in rationibus colligendis beatum non abſque dolore tantum, ſed jucundè etiam vivere arbitrantur. Verum de his poſtea dicetur. Virtutis verò, prudentiæque naturam exequtiemur, quæ ſit, & utrum beatæ vitæ partes exiſtant, vel ipſa, vel operationes ab ipſis profectæ. Junguntur enim felicitati, ſi non ab omnibus, certè ab inſignioribus, & pretio aliquo dignis.

7 Tres videntur eſſe præcipuæ opiniones. Prima eſt eorum, qui cenſent vitam eſſe præcipuè expetendam propter ſcientiam, & cognitionem veritatis, adeoque felicitatem haberi per vitam philoſophicam, quæ vacat contemplationi veritatis. Hanc opinionẽ videtur ſecutus Anaxagoras, qui cuidam ſciſcitanti, quare expetendum eſſet vivere potius, quam non vivere, imperavit ut intueretur Cœlum, & totius mundi conſtitutionem, atque ordinem, & per hoc indicavit vitam eſſe expetibilem propter ſcientiam, & cognitionem rerum, adeoque felicitatem haberi per vitam philoſophicam. Secunda opinio eſt eorum, qui beatum prædicãt Sardanapalum, Smindyridem, Sybaritam, aut alium quempiam vitæ voluptuariæ indulgentẽ; adeoque videnter exiſtimare vitam eſſe expetẽdam propter voluptates corporeas, ac felicitatem haberi per vitam voluptuariam. Tertia opinio eſt eorum, qui ſcientiæ, & voluptati præferunt virtutes, adeoque exercent ſe in actionibus virtutũ gratia ipſius virtutis, nõ autem gratia gloriæ, etiam cum nullum aliud bonũ ex talibus actionibus conſequuntur. Iſti porro videntur arbitrari felicitatem haberi per vitam civilem. Advertit autem Ariſtoteles, quod vir verè politicus, ac civilis eſt, qui facit honeſta gratia ipſius honeſtatis, ac virtutis. Ex quo infert plures, qui communiter cẽſentur eſſe viri civiles, verè non eſſe viros civiles, ſiquidem exercent actiones civiles, non gratia virtutis, ſed ut honores, & divitias adipiſcantur. Patet ex his felicitatem obtinendam eſſe vel in vita philoſophica, vel in civili, vel in voluptuaria.

8 Addit Ariſtoteles, quod quia ſatis patet, qualis nam ſit vita voluptaria, ac voluptates corporeas quærens, non debemus hic examinare, quænam, & qualis ſit vita voluptuaria, ſed ſolum debemus examinare, an, & quomodo voluptates corporeæ conferant ad felicitatem? Rurſus non debemus examinare utrum, & quomodo ſit indulgendum voluptatibus honeſtis, ſiquidem non deſunt qui arbitrantur ad vitam beatam requiri, ut non ſolum ſit ſine dolore, ſed ut etiam ſit cum aliqua honeſta delectatione. De his igitur, aliiſque circa voluptatem quæſtionibus agemus inferius ſuo loco: nunc omiſſo tractatu de voluptate, agemus de prudẽtia, ac de virtute, & quæremus, quænam ſit earum natura, & utrum ipſæ, vel earum operationes ſint partes felicitatis, ſiquidem licet non omnes, tamen præſtantiores philoſophi felicitatem conſtituunt præſertim in prudentia, & virtute, vel in earum operationibus.

Proponitur, ac reiicitur opinio Socratis, qui dicebat finem hominis eſſe cognitionem virtutis. Cap. III. Art. I.

1 *Socrates igitur ſenex ille finem ſummum ponit homini virtutis cognitionem, & quid ſit juſtitia, quid fortitudo, & quæ pars reliqua ejus inquirit. Et rectè id, quando ſcientias virtutes omnes arbitrabatur, ut juxta hunc noſſe juſtitiam, & juſtum eſſe coincidãt, quemadmodum, & geometriam, architectonicamque didiciſſe, & geometram, architectumque eſſe. Quocirca, non quo pacto, & ex quibus fiat, ſed quid ſit virtus veſtigat, id quod in ſcientiis contemplativis uſu venit. Neque enim aliud eſt Aſtrologiæ, Geometriæ, phyſiologiæque officium, quàm ut naturam ſubjectarum rerum norint, & intelligant. Sed enim ad eas ipſas nihil obſtat, ad res neceſſarias multas utiles nobis, frugiferaſque fieri.*

2 Verũ alius eſt activis ſcientiis, alius cognitioni, contemplationiq; finis propoſitus, ut ſanitas medicinæ,

recta juris, legumque constitutio politica. Ergo, cum res quidem honestas cognoſcere pulchrum ſit, in virtutis tamen conſideratione, non tam quid ſit, quam è quibus petatur, cognoſcendum eſt. Neque enim ſcire quid ſit fortitudo magnopere, ſed fortes eſſe potius volumus; non ſcire juſtitiam, ſed juſti eſſe, quemadmodum ſani eſſe, beneque habere, quam ſanitatem, bonumque habitum cognoſcere.

1 SOcrates ſenior exiſtimavit ultimum finem hominis eſſe cognoſcere naturam virtutis; & quia ad cognoſcendam naturam rei, cognoſci debet, quid ſit res, ideo Socrates totus fuit in explicando, quid ſit virtus, quid juſtitia, quid fortitudo &c. In hoc porro Socrates philoſophatus eſt conſequenter ad ſua principia: Opinatus nimirum eſt virtutes omnes eſſe ſcientias; ſed ſi virtutes ſunt ſcientiæ, idem eſt habere ſcientiam de virtute, ac habere virtutem; idem eſt habere ſcientiam de juſtitia, ac eſſe juſtum; eo pacto, quo idem eſt habere ſcientiam de rebus geometricis, ac eſſe geometram, idem eſt habere ſcientiam de rebus phyſicis, ac eſſe phyſicum: ergo ut ſimus virtute præditi, conandum eſt, ut habeamus ſcientiam de virtutibus; ſed ut habeamus ſcientiam de re, debemus cognoſcere naturam rei, & quid ſit talis res; ergo ut ſimus virtute præditi, debemus cognoſcere naturam virtutum, & quid ſint ſingulæ virtutes, & hæc cognitio eſt maximè expetibilis gratia ſui, licet etiam poſſit eſſe utilis ad multa alia.

2 Hæc Socratis ſententia reiicitur: nam licet ſcientiæ ſpeculativæ habeant pro fine ipſam cognitionem, tamen ſcientiæ practicæ habent pro fine actionem, eo pacto, quo medicina, quæ eſt ſcientia practica, non habet pro fine cognitionem, ſed effectione ſanitatis; politica habet pro fine non cognitionem, ſed poſitionem legum rectarum; ſed ſcientia de virtutibus eſt practica; ergo habet pro fine non cognitionem, ſed actionem virtutis; ſed finis eſt melior eo, quod ordinatur ad talem finem; ergo melius eſt actiones honeſtas facere, quam cognoſcere, ac ſcire; ſed ultimo fine nihil eſt melius; ergo ultimus finis non eſt cognitio virtutis, ſed virtutis actio, ideoque magis appetimus eſſe fortes, ac juſti, quam ſcire, quid ſit fortitudo, & juſtitia, eo pacto, quo magis appetimus eſſe ſani, ac bene habere, quam ſcire, quid ſit ſanitas, & quid bona corporis habitudo; ſed ad exercendas actiones virtutis debet potius explicari, quo pacto virtus poſſit acquiri, quam quid ſit virtus; ergo ſcientia de virtutibus debet ita tradi, ut potius explicetur, quo pacto virtus poſſit acquiri, quam quid ſit virtus.

Quibus probationibus in ſcientia morali ſit utendum.

Cap. III. Art. II.

3 *PRobationem vero horum omnium colligere per rationes oportet, adhibitis teſtimoniis, exemplisque apparentibus.*

4 Potentiſſimum vero eſt in omni probatione conſenſum omnibus teſtimonio propoſita firmare poſſe; ſi id nequeas, omnino vel aliquam veriſimilitudinem adferre. Reſidet enim penes omnes aliqua veritatis confeſſio, quæ noſtris confirmandis queant adduci. Nam & ea, quæ vere quidem, ſed minus aperte dicuntur, perſpicua fiunt, ſi confuſa notioribus commutaris.

5 Rationes porro in unaquaque methodo, vel philoſophiæ vel ſecus adhibentur, quæ etiam in politicis haud ſupervacue ita accommodantur, ut non ſolum quid, ſed quare quid (quod philoſophi eſt proprium,) in unaquaque intelligatur.

6 Qua in re animadverſio accurata requiritur. Sunt enim quidam, qui ut philoſophi eſſe appareant nihil ſi nihil appareat dicere, rei errantes peregrinas incidunt, tractationeſque inanes advocant, idque vel per ignorantiam, vel etiam per inſolentiam, quæ fit, ut nonnunquam periti, vel uſque agendo idonei, ab ejuſmodi vincantur, qui hæc nec intelligant, nec in agendo induſtria ulla valeant. Cujus rei cauſa eſt inſcitia, quæ in unaquaque re nihil eſt aliud, quam inopia judicii, qua propria omnes à peregrinis diſtinguuntur. Recte vero habet, ſi cauſa rationem, remque demonſtratam ſtudioſe diſcuſſeris: tum (ut modo dictum eſt) non ſolum certis rationibus, ſed apparentibus ſæpe potius inſiſtere oportet, animumque advertere. Nam eas, niſi queas ſolvere, violenter ad fidem habendam pertraheris,

Quo-

Quocirca ſæpe quidem id, quod demonſtratur ratione, verum exiſtit quidem, ſed non ea ex cauſa, quæ forte adfertur. Nam & ex falſis vera colliguntur, quemadmodum in Analyticis oſtenditur.

3 PRocedit demum Ariſtoteles ad explicandũ, quibus probationibus in ſcientia morali ſit utendum. Docet igitur primo, quod concluſiones morales non ſolum probandæ ſunt rationibus, ſed etiam confirmandæ ſunt teſtimoniis, & explicandæ exemplis deſumptis ex rebus manifeſtè apparentibus.

4 Docet ſecundo, quod quia validiſſimum in rebus moralibus argumẽtum eſt, quod deſumitur ex communi conſenſu, & confeſſione omnium, conari debemus, ut oſtendamus ea, quæ dicimus, eſſe in confeſſo apud omnes: ſi verò non poſſumus clare oſtendere ea, quæ dicimus eſſe in confeſſo apud omnes: debemus ſaltem oſtendere, quod aliquo modo fuerunt ab omnibus oſcurè inſinuata. Veritas nimirum habet hanc vim, ut omnes aliqualiter illã attingant, & inſinuent, licet perfectè non explicent; ergo ex iis, quæ omnes dicunt, facile eſt aliqua deſumere, quæ conferant ad confirmandam veritatem, & obſcurè ab aliis indicata clarius explicando, rem, de qua agimus, in bono lumine collocare.

5 Docet tertio, quod ſicut in aliis facultatibus tradendi, ſic etiam in tradenda morali, & politica poſſumus procedere philoſophicè, vel non philoſophicè. Tum procedimus philoſophicè, cum non ſolum ſtatuimus, quod res ſit, ſed etiam propter quid ſit, adeoque afferimus proprias cauſas eorum, quæ dicimus: at cum ſolum ſtatuimus, quod res ſit ſed non explicamus *propter quid*, procedemus non philoſophicè: ſiquidem philoſophi proprium eſt rerum cauſas ſcrutari. Eſt igitur operæ pretium, ut moralem, & politicam philoſophicè tradamus, ac proprias eorum, quæ dicimus, cauſas inveſtigemus.

6 Docet quarto, quod in explicandis rebus moralibus, earumque rationibus afferendis, magna cautione, & animadverſione eſt utendum. Aliqui enim ſunt, qui quia non occurrunt illis veræ & propriæ cauſæ rerum, de quibus agunt, afferunt rationes alienas, & inanes, atq; in hoc vitium incidunt vel ex ignorantia vel ex jactantia; quia nimirum videri, volunt ſcire cauſas omnium rerũ. Quia verò afferunt rationes inanes, accidit, ut quamvis ipſi ſint rerum moralium periti, ſepe convincãtur ab imperitis, qui tales inanes rationes refellunt. Porrò hic error oritur ab inſcitiã, propter quam diſcernere nequeunt rationes proprias ab extraneis. Ad hunc errorem vitandum utile eſt, ut ſeorſim accuratè perpendamus non ſolum, an concluſio ſit vera ſed etiam an ratio, qua ad concluſionem probandã utimur, ſit germana, & propria. Sæpè enim majori ſtudio debemus conari, ut concluſiones probemus ex iis, quæ communiter apparent, quam ut veras earum rationes afferamus. Ratio eſt, quia niſi concluſio videatur conformis apparentibus, intellectus experitur quamdam violentiam in hoc, quod tali concluſioni aſſentiatur. Jam ſæpe accidit, ut veræ concluſiones probentur rationibus non veris, ſiquidem ut dictum eſt in libris priorum, & poſteriorum Analyticorum, verum poteſt etiam inferri ex falſis.

Oſtenditur humanam felicitatem eſſe bonum maximum, & præſtantiſſimum inter bona hominis agibilia. Caput IV.

1 *HÆc præfati, a primis, obſcurioribuſque exorſi, ad manifeſtiora progrediemur, quid ſit felicitas veſtigaturi.*

2 Quæ omnium quidem conſenſu inter humana bona maximum eſt, & præſtantiſſimum. (Humana adjicio, quia excellentiori fortaſſe cuidam congruat, ut Deo altitui.) Nam reliqua animantia homine inferiora, hujus appellationis prorſus ſunt expertia. Neque enim felix dicitur equus, avis,

piſcis, aut aliud quodcunque animantis genus, niſi forte natura bonitate præſtanti, divinaque re aliqua fruatur, unde nomen hoc trahat, ſed alia quadam bonorum participatione aliud alio commodius, incommodiusve vivit: quod ad eum modum habere deinceps ostendetur.

3 Nunc vero dicamus, quod bona, alia ſunt agibilia quædam non. Id ita intelligas, quod ut entia quædam motu carent, ita etiam bona nonnulla. Atque hæc fortaſſe natura ſunt præſtantiſſima. Alia vero agibilia quidem, ſed agibilia præſtantioribus homine.

4 Quia vero agibile bifariam dicitur) nam & quorum gratia agimus, & quæ propter illa actione participant, ut ſanitas, & divitiæ, quæque horum gratia ſiunt, ſalubria, quæſtuariaque inter agibilia connumeramus) patet, & felicitatem inter agibilia homini præſtantiſſimum dicendum eſſe.

1 PRæmiſſo prooemio, ſequitur ut agamus de felicitate, & incipientes à primis, & univerſalibus, magiſq; confuſis, paulatim procedamus ad explicandum magis in particulari, adeoque magis clarè, quid ſit felicitas.

2 Felicitas, de qua agimus, ex communi conſenſu eſt bonum maximum, & præſtantiſſimũ inter bona humana. Dicimus felicitatem, de qua agimus, eſſe bonũ maximum, & preſtantiſſimum inter bona humana, quia ſicut dantur entia preſtantiora homine, qualia ſunt Deus, & Intelligentiæ, ita datur felicitas preſtãtior, & melior felicitate humana; qualis eſt felicitas Dei, & Intelligẽtiarũ, quę proinde cõſiſtit in bono præſtãtiori bonis humanis. Licet entia ſuperiora homine ſint capãcia felicitatis, tamen entia inferiora homine, cujuſmodi ſunt animalia bruta, ſunt felicitatis incapacia. Patet: nam equus, canis, aut piſcis nõ dicitur felix, ſed ſolum dicuntur participare bona minora felicitate; ergo bruta animalia non ſunt capacia felicitatis, ſed ex animalibus felicitas convenit ſoli homini, vel alteri animali participanti aliquid divinum, puta intellectum, ſi datur aliud animal intellectivum, preter hominem.

3 Quia diximus felicitatem eſſe bonũ maximum inter bona humana, debemus explicare, quæ ſint genera bonorum, ut ſtatuere poſſimus, in quo genere ſit felicitas. Bona igitur ſunt in duplici genere: quędam ſunt agibilia homini ſubdividuntur in alia duo genera: quędã nullo pacto ſunt agibilia; quædam ſunt agibilia quidẽ, non tamen ab homine, ſed à præſtantioribus homine. Explicatur. Sicut dantur quędam entia omnino immobilia, ſic dantur quædam bona omnino immobilia, & ſicut immobilia ſunt entium præſtantiſſima, ſic immobilia ſunt præſtantiſſima bonorum; ſed quod eſt immobile nullo pacto eſt agibile; ergo bona immobilia nullo pacto ſunt agibilia.

4 Bona etiam agibilia homini ſubdividuntur in duo genera: quædam enim ſunt agibilia ut finis, ut ſanitas, & divitiæ: quædam ſunt agibilia propter finem, ut quæ fiunt gratia acquirendi ſanitatem, ac divitias. Felicitas eſt bonum agibile ut finis, adeoque eſt maximum, & præſtantiſſimum inter bona agibilia homini.

Proponitur, ac reiicitur opinio aſſerens bonum maximum eſſe ipſam ideam boni. Cap. V. Art. I.

1 ITaque conſiderandum, quod ſit optimum illud, quotque modis dicatur. Id tribus potiſſimum opinionibus conſtat. Omnium enim bonorũ excellentiſſimum inquiunt ipſum bonum. Ipſum autem bonum eſſe, quod & primum ſit, & aliis ſuæ bonitatis cauſa, quorum utrumque ideæ boni competit. Utrumque dico, & primum eſſe, & cauſam bonorum, quibus adfuerit: Iuxta hanc enim bona maxime dici, ut quæ participatione, ſimilitudineque hujus primi boni, revera bona, & ipſa exiſtant. Sublata enim idea, participantia quoque auferri, quippe quæ ex ejus participatione nomen boni ſortiuntur. Primum autem eum habere modum ad poſterius, ut bonum ipſum boni idea ſit, quæ ut reliqua à participantibus ſeparatur.

2 1 Verũ hujus opinionis conſideratio alterius exercitationis eſt, & logica magis. Refellentis enim

com-

Digitized by Google

communeſque rationes nulla alia ſcientia ſubſiſtunt.

13 Porrò ſi breviter hæc dicere convenit, pronunciamus primum, ideas non boni ſolum, ſed cujuſcunque alterius inutiliter, contentioſeque affirmari. Plurimi autem modi ſunt, tum pervagatarum popularium que, tum philoſophicarum rationum, quibus hæc inquiſitio fieri ſolet.

14 Deinde ſi maxime ideas, atque boni ideas conceſſerint, nihil tamen id vel ad vitam honeſtam, vel actiones contulerit.

1 Diximus felicitatem eſſe maximum bonorum, atque eſſe ipſum optimum: examinandum iam eſt, quodnam ſit ipſum optimum, & quot modis dicatur? Platonici per tres ſuas opiniones, ac propoſitiones conati ſunt explicare, quodnam ſit ipſum optimum. Prima opinio, ſeu propoſitio eſt: optimum, ac bonorum excellentiſſimum eſt ipſum per ſe bonum. Secunda opinio: ſeu propoſitio eſt: optimum eſt, quod primo eſt bonum. Tertia opinio, ſeu propoſitio eſt: optimum eſt, quod aliis eſt cauſa, ut ſint bona. Addunt, quod quia ipſa idea boni ita eſt ipſum per ſe bonum, ut illi conveniant etiam aliæ duę conditiones optimi, nimirum ut primo ſit bona, & ut aliis ſit cauſa bonorum, ideo ipſa idea boni eſt ipſum optimum, & excellentiſſimum bonorum. Quod idea boni ſit aliis cauſa bonorum, probatur: nam illud, cujus participatione, ac ſimilitudine alia ſunt bona, eſt aliis cauſa bonorum; ſed reliqua ſunt bona per hoc, quod participent ideam boni, illique aſſimilentur; ergo &c. quod idea bonorum ſit primum bonum, probatur: illud enim, quo ablato, auferuntur alia, aliis autem ablatis, ipſum non aufertur, eſt primum; ſed ablato per ſe bono, per cujus participationem reliqua ſunt bona, auferuntur omnia bona per participationem, ablatis autem bonis per participationem, non aufertur per ſe bonum; ergo per ſe bonum, eſt primum bonorum.

2 Relata opinione Platonicorum aſſerentium ipſum optimum eſſe ideam boni, debemus de ea judicium ferre. Præmittimus, quod non ad ſcientiam moralem, ſed ad aliam facultatem, ac præſertim ad dialecticam ſpectat examinare, utrum detur idea boni, & utrum talis idea ſit ipſum optimum? Ratio eſt, quia opiniones, quę ſunt de quibuſdam communibus, ac tranſcendentibus, & probantur rationibus deſumptis ex principiis communibus, non debent per ſe examinari in facultatibus particularibus conſiderantibus ſubjectum particulare, & procedentibus ex principiis propriis, ſed debent examinari à dialectica, quæ agit de ſubjecto communi, ac per rationes communes; ſed allata opinio de ideis verſatur circa communia, ac procedit per rationes deſumptas ex communibus; ergo allata opinio de ideis non debet examinari à morali, quæ eſt ſcientia quædam particularis procedens per principia propria, ſed debet examinari à Dialectica. Vt tamen breviter hoc loco de allata opinione judicium feramus:

3 Dicimus primo, non ſolum ideam boni, ſed etiam ideas aliarum rerum poni ſine ulla neceſſitate, & utilitate, ac ſolum probari rationibus ſophiſticis. Probatur argumentis allatis tum in metaphyſica, atq; aliis libris acroamaticis, tum in libris exotericis, quæ rationes hic non ſunt repetendæ.

4 Dicimus ſecundo: licet darentur ideę tum aliarum rerum, tum bonorum, adhuc cognitio talium idearum nihil cōferret ad vitam honeſtam ducendam, & ad actiones virtutum exercendas. Probatur: ſicut enim ad conſequendam ſanitatem nihil confert conſiderare ideam ſeparatam ſanitatis, ſed ſufficit cognoſcere ſanitatem, quam nos poſſumus adipiſci; ſic ad conſequendam felicitatem, & bona honeſta, nihil confert conſiderare ideam boni ſeparati, ſed ſufficit conſiderare felicitatem, & bona honeſta à nobis conſequibilia.

5 Quoties enim ens, toties & bonū dicitur. Quemadmodū enim ens (ut alibi quoque oſtenſum) ſigni-

ficas

piſcis, aut aliud quodcunque animantis genus, niſi forte natura bonitate præſtanti, divinaque re aliqua fruatur, unde nomen hoc trahat, ſed alia quadam bonorum participatione aliud alio commodius, incommodiuſve vivit: quod ad eum modum habere deinceps exentietur.

3 Nunc vero dicamus, quod bona, alia ſunt agibilia quædam non. Id ita intelligas, quod ut entia quædam motu carent, ita etiam bona nonnulla. Atque hæc fortaſſe natura ſunt præſtantiſſima. Alia vero agibilia quidem, ſed agibilia præſtantioribus homine.

4 Quia vero agibile bifariam dicitur) nam & quorum gratia agimus, & quæ propter illa actione participant, ut ſanitas, & divitiæ, quæque horum gratia ſiunt, ſalubria, quæſtuariaque inter agibilia connumeramus) patet, & felicitatem inter agibilia homini præſtantiſſimum dicendum eſſe.

1 PRæmiſſo procemio, ſequitur ut agamus de felicitate; & incipientes à primis, & univerſalibus, magiſq; confuſis, paulatim procedamus ad explicandum magis in particulari, adeoque magis clarè, quid ſit felicitas.

2 Felicitas, de qua agimus, ex communi conſenſu eſt bonum maximum, & præſtantiſſimũ inter bona humana. Dicimus felicitatem, de qua agimus, eſſe bonũ maximum, & pręſtantiſſimum inter bona humana, quia ſicut dantur entia pręſtantiora homine, qualia ſunt Deus, & Intelligentiæ, ita datur felicitas pręſtãtior, & melior felicitate humana, qualis eſt felicitas Dei, & Intelligẽtiarũ, quę proinde cõſiſtit in bono præſtãtiori bonis humanis. Licet entia ſuperiora homine ſint capãcia felicitatis, tamen entia inferiora homine, cujuſmodi ſunt animalia bruta, ſunt felicitatis incapacia. Patet: nam equus, canis, aut piſcis nõ dicitur felix, ſed ſolum dicuntur participare bona minora felicitate; ergo bruta animalia non ſunt capacia felicitatis, ſed ex animalibus felicitas convenit ſoli homini, vel alteri animali participanti aliquid divinum, puta intellectum, ſi datur aliud animal intellectiuum, pręter hominem.

3 Quia diximus felicitatem eſſe bonũ maximum inter bona humana, debemus explicare, quæ ſint genera bonorum, ut ſtatuere poſſimus, in quo genere ſit felicitas. Bona igitur ſunt in duplici genere: quędam ſunt agibilia homini ſubdividuntur in alia duo genera: quędã nullo pacto ſunt agibilia; quædam ſunt agibilia quidẽ, non tamen ab homine, ſed à præſtantioribus homine. Explicatur. Sicut dantur quędam entia omnino immobilia, ſic dantur quædam bona omnino immobilia, & ſicut immobilia ſunt entium præſtantiſſima, ſic immobilia ſunt præſtantiſſima bonorum; ſed quod eſt immobile nullo pacto eſt agibile; ergo bona immobilia nullo pacto ſunt agibilia.

4 Bona etiam agibilia homini ſubdividuntur in duo genera: quædam enim ſunt agibilia ut finis, ut ſanitas, & divitiæ: quædam ſunt agibilia propter finem, ut quæ fiunt gratia acquirendi ſanitatem, ac divitias. Felicitas eſt bonum agibile ut finis, adeoque eſt maximum, & præſtantiſſimum inter bona agibilia homini.

Proponitur, ac reiicitur opinio aſſerens bonum maximum eſſe ipſam ideam boni.

Cap. V. Art. I.

1 ITaque conſiderandum, quod ſit optimum illud, quotque modis dicatur. Id tribus potiſſimum opinionibus conſtat. Omnium enim bonorũ excellentiſſimum inquiunt ipſum bonum. Ipſum autem bonum eſſe, quod & primum ſit, & aliis ſua bonitatis cauſa, quorum utrunque idea boni competit. Utrumque dico, & primum eſſe, & cauſam bonorum, quibus adfuerit: Iuxta hanc enim bona maxime dici, ut quæ participatione, ſimilitudineque hujus primi boni, revera bona, & ipſa exiſtant. Sublata enim idea, participantia quoque auferri, quippe, quæ ex ejus participatione nomen boni ſortiuntur. Primum autem eum habere modum ad poſterius, ut bonum ipſum boni idea ſit, quæ ut reliqua à participantibus ſeparatur.

2 Verũ hujus opinionis conſideratio alterius exercitationis eſt, & logica magis. Refellentes enim

com-

Digitized by Google

communeſque rationes nulla alia ſcientia ſubſiſtunt.

13 Porrò ſi breviter hæc dicere convenit, pronunciamus primum, ideas non boni ſolum, ſed cujuſcunque alterius inutiliter, contentioſeque affirmari. Plurimi autem modi ſunt, tum pervagatarum popularium que, tum philoſophicarum rationum, quibus hæc inquiſitio fieri ſolet.

4 Deinde ſi maxime ideas, atque boni ideas conceſſerimus, nihil tamen id vel ad vitam honeſtam, vel actiones contulerit.

1 Diximus felicitatem eſſe maximum bonorum, atque eſſe ipſum optimum: examinandum iam eſt, quodnam ſit ipſum optimum, & quot modis dicatur? Platonici per tres ſuas opiniones, ac propoſitiones conati ſunt explicare, quodnam ſit ipſum optimum. Prima opinio, ſeu propoſitio eſt: optimum, ac bonorum excellentiſſimum eſt ipſum per ſe bonum. Secunda opinio, ſeu propoſitio eſt: optimum eſt, quod primo eſt bonum. Tertia opinio, ſeu propoſitio eſt: optimum eſt, quod aliis eſt cauſa, ut ſint bona. Addunt, quod quia ipſa idea boni ita eſt ipſum per ſe bonum, ut illi conveniant etiam aliæ duę conditiones optimi, nimirum ut primo ſit bona, & ut aliis ſit cauſa bonorum, ideo ipſa idea boni eſt ipſum optimum, & excellentiſſimum bonorum. Quod idea boni ſit aliis cauſa bonorum, probatur: nam illud, cujus participatione, ac ſimilitudine alia ſunt bona, eſt aliis cauſa bonorum; ſed reliqua ſunt bona per hoc, quod participent ideam boni, illique aſſimilentur; ergo &c. quod idea bonorum ſit primum bonum, probatur: illud enim, quo ablato, auferuntur alia, aliis autem ablatis, ipſum non aufertur, eſt primum; ſed ablato per ſe bono, per cujus participationem reliqua ſunt bona, auferuntur omnia bona per participationem, ablatis autem bonis per participationem, non aufertur per ſe bonum; ergo per ſe bonum, eſt primum bonorum.

2 Relata opinione Platonicorum aſſerentium ipſum optimum eſſe ideam boni, debemus de ea judicium ferre. Præmittimus, quod non ad ſcientiam moralem, ſed ad aliam facultatem, ac præſertim ad dialecticam ſpectat examinare, utrum detur idea boni, & utrum talis idea ſit ipſum optimum? Ratio eſt, quia opiniones, quę ſunt de quibuſdam communibus, ac tranſcendentibus, & probantur rationibus deſumptis ex principiis communibus, non debent per ſe examinari in facultatibus particularibus conſiderantibus ſubjectum particulare, & procedentibus ex principiis propriis, ſed debent examinari à dialectica, quæ agit de ſubjecto communi, ac per rationes communes; ſed allata opinio de ideis verſatur circa communia, ac procedit per rationes deſumptas ex communibus; ergo allata opinio de ideis non debet examinari à morali, quæ eſt ſcientia quædam particularis procedens per principia propria, ſed debet examinari à Dialectica. Vt tamen breviter hoc loco de allata opinione judicium feramus:

3 Dicimus primo, non ſolum ideam boni, ſed etiam ideas aliarum rerum poni ſine ulla neceſſitate, & utilitate, ac ſolum probari rationibus ſophiſticis. Probatur, argumentis allatis tum in metaphyſica, atq; aliis libris acroamaticis, tum in libris exotericis, quæ rationes hic non ſunt repetendæ.

4 Dicimus ſecundo: licet darentur ideę tum aliarum rerum, tum bonorum, adhuc cognitio talium idearum nihil cōferret ad vitam honeſtam ducendam, & ad actiones virtutum exercendas. Probatur: ſicut enim ad conſequendam ſanitatem nihil confert conſiderare ideam ſeparatam ſanitatis, ſed ſufficit cognoſcere ſanitatem, quam nos poſſumus adipiſci; ſic ad conſequendam felicitatem, & bona honeſta, nihil confert conſiderare ideam boni ſeparati, ſed ſufficit conſiderare felicitatem, & bona honeſta à nobis conſequibilia.

5 Quoties enim ens, toties & bonū dicitur. Quemadmodū enim ens (ut alibi quoque oſtenſum) ſigni-

ficat

ſi eat quid ſit res, aut qualis, nonnunquam quanta, aut quando, & præterea in eo ponatur interdum, quod moveatur, aliquando vero quod moveat, ſic & bonum in ſingulis his ordinibus conſpicitur. Subſtantia enim mentem, & Deum, qualitas juſtum, quantitas mediocre, quando tempus, & opportunitatem, motus docentem, doctumque complectitur. Ergo ut ens non unum eſt in prædictis conſiderationem; & ita nec bonum, & proinde neque una ſcientia, & entis, & boni.

6 Sed & nec conformia inter ſeſe ad eandem conſiderationem pertinent, ut tempus, & mediocritas, ſed alia aliud tempus, alia aliam mediocritatem ſpectant: ut opportunitas, mediocritaſque in alimento, quas medicina, & gymnaſtice, circa actiones vero bellicas ars militaris, & ſic alia de aliis tradit, docetque. Multo itaque minus ipſum bonum una aliqua ſcientia comprehendi queat.

7 Præterea in quibus prius, & poſterius fuerit, vix communem quandam ideam, & ſeparabilem nequeas conſtituere. Sic enim fit aliquid primo prius. Prius enim & communc, & ſeparabile eſt, eo quod ablato communi, neceſſe ſit & primum tolli. Vt ſi duplum multiplicium primum eſt, non licet multiplex communiter prædicatum ſeparari, quippe quod duplo prius eſt, ſiquidem ideam communem eſſe contendas. Perinde enim fiat, ac ſi commune illud ſeparabile, reddas. Nam ſi juſtitia bona eſt, & fortitudo erit.

5 Dicimus tertio: non datur una idea communis omnium bonorum, adeoque cum juxta principia Platonicorum, eorum detur una ſcientia, quorum datur una idea non datur una ſcientia omnium bonorum. Probatur: non datur una idea eorum, quorum non datur una ratio communis; ſed non datur una ratio communis omnium bonorum; ergo &c. Probatur minor: non datur una ratio communis omnibus prædicamentis, ideoq; ens dicitur multipliciter, & alia eſt ratio entis, in quantum dicitur de ſubſtantia, alia eſt ratio entis, in quantum dicitur de quanto, de quali, de tempore, de actione, per quam aliquid movet, vel de paſſione, per quam aliquid movetur; ſed bonum convertitur cum ente, ac dicitur tot modis, quot dicitur ens; ergo neque datur ratio communis omnibus bonis. Probatur, & explicatur minor: bonum dicitur de ſubſtantia; Deus enim, & intellectus, ſeu mens cum ſint ſubſtantiæ, dicuntur bonæ: dicitur de qualitate; virtus enim, puta juſtitia, cum ſit qualitas, dicitur bona: dicitur de quantitate; mediocre enim, cum ſit quantum, dicitur bonum; dicitur de tempore; occaſio enim, ſeu opportunitas, cum ſit tempus rei gerendæ, dicitur bona: dicitur de motu, qui complectitur actionem, & paſſionem; nam docere, quod eſt agere, & movere ad ſcientiam, eſt bonum, & doceri, quod eſt pati, & moveri ad ſcientiam, eſt ſimiliter bonum; ergo &c. Cum ergo entis, & boni non detur una ratio, nec datur una idea, adeoque neque datur una ſcientia.

6 Confirmatur primo: nam neque bonorum ſpectantium ad unum prædicamentum datur una ſcientia, atq; una idea; ergo à fortiori non datur una ſcientia, & una idea bonorum ſpectantium ad diverſa prædicamenta. Probatur antecedens: nam temporis, ſive occaſionis rei gerendæ non eſt una ſcientia, ſed circa occaſionem, ſeu tempus pugnandi verſatur militaris, circa occaſionem, ſeu tempus medicandi verſatur medicina &c. Similiter mediocris, quod ſpectat ad prædicamentum quantatis, non datur una ſcientia, ſed mediocre in alimẽto conſideratur à medicina, mediocre in laboribus conſideratur à Gymnaſtica &c.

7 Confirmatur ſecundo: nam juxta principia Platonicorũ non datur vna idea eorum, quæ ordinantur ſecundum prius, & poſterius: ex. gr. quia numeri ordinantur ſecũdum prius, & poſterius, non datur vna idea communis omnium numerorũ; alioquin cum idea numeri deberet eſſe prior qualibet ſpecie numerorum, & à qualibet ſpecie ſeparabilis, daretur numerus idealis prior etiam primo numero; rurſus, quia multiplicia ordinantur ſecundum prius, & poſterius, ac duplum eſt primũ multiplex, ſi daretur idea communis multiplicis, eſſet ſeparabilis à duplo, & ab aliis multiplicibus, ſiquidem multiplex poteſt dari ſine duplo, duplum non poteſt dari ſine multiplici, cum omne duplum ſit multiplex; ſed

quod

quod poteſt eſſe ſine altero, non è converſo, eſt prius illo; ergo multiplex eſſet prius primo multiplici, quod implicat; ſed bona ordinantur ſecundum prius, & poſterius; ergo &c. Probatur aſſumptum: bonum dicitur de ſubſtantia, & de aliis prædicamentis; ſed ſubſtantia, ſive *ens per ſe* prius natura eſt bona, quam alia prædicamenta, quæ dicuntur per ordinem ad ſubſtãtiam, & ſunt quædam appendices, ſive accidentia ſubſtantiæ; ergo bona ordinantur ſecundum prius, & poſterius. Addit Ariſtoteles, quod adverſarii ponẽdo ideam boni ſeparabilem à ſingulis ſpeciebus bonorum, aſſerunt rationem communem boni eſſe ſeparabilem à ſingulis ſpeciebus: ex. g. quia ſi juſtitia eſt bona, etiã fortitudo eſt bona, adeoque juſtitia, & fortitudo conveniunt in ratione boni, dum aſſeritur dari ideam communem boni ſeparabilem à juſtitia, & fortitudine, aſſeritur rationem boni, quæ dicitur tum de juſtitia, tum de fortitudine, eſſe ſeparabilem à juſtitia, & fortitudine.

8 Præterea conſiderandum, quidnam vocent ipſum bonum. Ipſum quidem adjectum eo videtur, ut communem rationem intelligas, quæ quid aliud eſt, quam æternum, & inſeparabile? Verum album diebus multis nihilo magis album, eſt, quam quod uno. Quapropter commune bonum idem cum idea cenſeri non debet: omnibus enim ineſt.

9 Rurſum vero oſtendendum, quonam pacto in præſentiarum bonum demonſtret. Nunc equidem confeſſa bona demonſtrat ex iis, penes quæ bona reſidere in confeſſo eſt: ex numeris, quod juſtitia, & ſanitas bonum. Ordines enim, & numeri ſunt, ut numeris, unitatibuſque ineſſe bonum affirmetur, cum unum ipſum bonum ſit. Verum ex confeſſis, ut ſanitate, robore, modeſtia, adſtruere oportet & in immobilibus magis honeſtum eſſe. Omnia enim hæc ordo quidam & quies. Quod ſi ſic habet, alia utique magis bona ſunt, quippe quæ hæc intra ſeſe complectuntur.

8 Dicimus quarto: neque convenienter Platonici ideam boni dicũt nihil aliud eſſe, quam ipſum per ſe bonum. Probatur nam ſicut per ſe homo juxta principia Platonicorum nihil differt ab hominibus ſingularibus in ratione hominis, ſic per ſe bonum nihil differret in ratione boni ab aliis bonis; ſed per ſe bonum, cum ſit ultimus finis, & prima cauſa omnium bonorum, debet in ratione boni differre ab aliis bonis, ac debet in ratione boni eſſe multo excellentius, ac divinius cæteris bonis; ergo &c. Neque dicas, quod per ſe bonum differt ab aliis bonis in hoc, quod cum per ſe bonum ſit æternum, alia bona non ſint æterna, per ſe bonum eſt multo excellentius cæteris bonis: nam contra eſt, quia album diuturnum, ex eo, quod ſit diuturnum, non ideo eſt magis album alio albo, quod non eſt diuturnum; ergo etiam per ſe bonum ex eo, quod ſit æternum, non ideo eſt magis bonum, quam bona non æterna, cum æternitas non ſpectet ad ipſam rationem boni, in qua conveniunt. Confirmatur: nam idea boni per adverſarios eſt ultimus finis, & ipſum optimum; ſed ultimus finis non poteſt eſſe idem cum bono communi; ergo malè adverſarii dicunt ideam boni eſſe idem cum bono communi. Probatur minor: nam bonum commune prædicatur de ſingulis bonis etiam minimis, atque iis ineſt; ſed ipſum optimum, & ultimus finis non poteſt prædicari de ſingulis bonis, neque ſingulis ineſt: neque enim dici poteſt, quod bonum minimum ſit ipſum optimum, & ultimus finis; &c.

9 Dicimus quinto: neque convenienter Platonici utuntur ideis, ac numeris ad oſtendendum, quænam ſint bona. Probatur nam ex iis, quæ manifeſtè, & ex omnium confeſſione ſunt bona, debemus procedere ad oſtendendum rationem boni ineſſe iis, in quibus ratio boni eſt obſcura; non autem debemus è converſo ex bonis obſcuriſſimis procedere ad oſtendendum, quod ratio boni ineſt bonis manifeſtiſſimis ſed Platonici ex bonis obſcuriſſimis procedunt ad oſtendendum, quod ratio boni ineſt bonis manifeſtiſſimis; ergo &c. Probatur minor: manifeſtiſſimum enim eſt, quod juſtitia, & ſanitas ſint quædam bona;

Digitized by Google

at obſcurum eſt, quod quidam numeri ſint boni, ſed Platonici oſtendunt juſtitiam, & ſanitatem eſſe bona ex eo, quod quidam numeri ſint boni, ſanitas autem, & juſtitia conſtituuntur per hoc, quod contineant ordinem, & proportionem taliũ numerorum, quibus numeris ineſt ratio boni propter vnitatem; ergo &c. Addit Ariſtoteles, quod potius ex eo, quod ſanitas, robur, temperantia &c. ſint bona, deberet procedi ad oſtendum, quod numeri, atque ideæ immobiles ſint bonæ, ſic arguendo; ideo juſtitia, ac ſanitas ſunt bona, quia continent quemdam ordinem, & ordinantur ad quamdam quietem: ſed numeri, & immobilia continent multo perfectiorem ordinem, ac quietem; ergo &c.

10 Verum haud germana demonſtratione probatur, unum eſſe ipſum bonum, quod numeri concupiſcant. Non enim appetere manifeſte dicuntur, ſed ſimpliciter admodum concupiſcentiam etiam dicunt, quam quo pacto quis tribuat vita expertibus? Itaque opere precium eſt circa hæc nonnihil occupari, neque committere, ut citra rationem tranſmittantur, qua ratione adhibita non difficulter perſuadeantur; & affirmare omnia entia bonum aliquid appetere. Verum id quidem. Unumquodque enim proprium bonum expetit, oculus viſum, corpus ſanitatem: ſic etiam reliqua.

11 Verum non eſſe ipſum bonum ejuſmodi, dubitationes habet, & politica inutile eſſe. Proprium enim bonum videtur, quemadmodum & in aliis, ut gymnaſticæ bona habitudo. Aut enim nulli boni ſpeciei, aut omnibus ex æquo utile eſt. Porro non agibile, ſimiliter neque commune bonum, neque commune, neque ipſum bonum eſt. Si namque mediocri bono inſit, nihil operabitur. Neque enim quomodocunque medicina in quolibet operabitur; ſed ut ſanitas acquiratur. Similiter, & reliquæ artes ſingula.

10 Dicimus ſexto: neque convenienter adverſarii oſtendunt unum eſſe ipſum per ſe bonum, ex eo quod bonum eſt, quod omnia deſiderant; ſed omnes numeri deſiderant unum; ergo unum eſt ipſum per ſe bonum. Probatur primo, quia licet appetitus cõveniat etiam rebus inanimatis, deſiderium videtur eſſe proprium animatorum, ac non poſſe convenire rebus inanimatis; ergo malè adverſarii aſſumunt ſine ulla probatione, & explicatione, quod omnes numeri deſiderant ipſum unum. Quod enim difficile ſuadetur, & creditur etiam afferendo rationes, & congruas explicationes, quo pacto ſuadeatur ſimpliciter, & ſine ulla probatione, & explicatione prolatum? Probatur ſecundo: adverſarii aſſumunt omnia appetere unum bonum, adeoque bonum, quod ab omnibus appetitur, eſſe unum; ſed hoc eſt falſum, nam videtur unumquodque appetere ſuum bonum proprium, quod eſt diverſum à bono, quod appetitur ab aliis entibus; ergo &c. Probatur minor inductione: oculus enim ex, gr. appetit viſionem, quæ eſt proprium bonum oculi, non autem auris; corpus appetit ſanitatem, quæ eſt proprium bonum corporis &c.

11 Septimo per quemdam epilogum congerendo multas difficultates cõtra doctrinam adverſariorum, primo dicimus, quod ex ablatis rationibus videtur nó dari per ſe bonum. Secundo dicimus, quod etiam ſi daretur, ejus cõſideratio eſſet inutilis morali, & Politicæ. Moralis enim, & Politica debent conſiderare non per ſe bonum, ſed aliquod bonum particulare, eo pacto, quo Gymnaſtica conſiderat non per ſe bonum, ſed aliquod bonum particulare, hoc eſt bonum habitum corporis. Confirmatur primo: nam conſiderare ideam boni, vel eſt utile omnibus artibus, vel omnibus eſt utile; ſed aliquibus eſt inutile; ergo omnibus. Confirmatur ſecundo: nam bonum ideale nõ eſt agibile, ut paulo poſt oſtendetur; ſed moralis, ac Politica debent conſiderare aliquod bonum agibile; ergo moralis, ac Politica non debent conſiderare bonum ideale. Dicimus tertio, quod bonum ideale non eſt idem cum bono communi. Ratio eſt, quia bonum commune prædicatur etiam de minimis bonis; ſed bonum ideale eſt ipſum optimum, adeoq; non poteſt prædicari de minimis bonis; ergo

Digitized by Google

go &c. Dicimus quarto, quod bonū ideale non eſt agibile. Ratio eſt, quia bonum ideale eſt bonum ſeparatum; ſed nulla ars efficit bonum ſeparatum, ex. gr. medicina non efficit bonum ſeparatum, ſed bonum contractum ad ſanitatem, idemque dic de cæteris facultatibus, & virtutibus operativis; ergo &c.

Quot modis dicatur bonum, & quodnam ſit bonum, quod intenditur à politica. Cap. V. Art. II.

Verum quot modis dicatur bonum, & quod in eo ſit pulchrum, & quod agibile, & non agibile, ejuſmodi autem bonum eſt id, cujus gratia, non eſt autem in immobilibus, liquebit, quod neque commune, neque ipſum bonum, quod quæritur, idea boni exiſtat. Illud enim immobile eſt, non agibile, hoc vero mobile, ſed nihilo tamen magis agibile. Id autem, cujus gratia, finis eſt præſtantiſſimus, primumque omnium, & cauſa inferiorum. Quocirca rerum homini agibilium ipſum bonum finis ſubjectus, ſcilicet omnium rectrici politicæ, œconomicæ, prudentiæque. Qui habitus ab aliis, quidem differunt, eo quod ejuſmodi ſunt, verum à ſe invicem quomodo diſtinguantur, poſt explicabitur.

13 *Cæterum finem cauſam inferioribus eſſe oſtendit ratio, qua finem definientes, reliqua eo bona demonſtramus, quod finis cauſa exiſtant: velut ſanum ut ſit corpus, quia cauſa eſt aliqua, ea utique ad ipſum confert. Porro ſanum eſſe tanquam cauſa movens ſanitatis eſt, quaque ut alii bone ſanitas ſit facit.*

14 *Præterea neque hoc monſtratur, ſanitatem bonam eſſe ſcilicet, niſi ſophiſta ſit, non medicus is, qui ea de re diſputat. Hi enim in aliena harena ſeſe jactando cavillantur, neque ullius artis principium monſtratur.*

15 *Id vero quod homini, ut finis bonum eſt, cum omnium, quæ quidem poſſunt ab homine fieri, ſit præſtantiſſimum, videndum præſtantiſſimum quoties dicatur, ſiquidem hoc præſtantiſſimum eſt, initium diſputationis aliud ſumentibus.*

12 Rejecta opinione Platonicorum de ideis, procedimus cum Ariſtotele ad examinandum, quotuplex ſit bonum, & quodnam ſit bonum, quod intenditur à politica.

Bonum poteſt primo dividi in bonum honeſtum, & quod ita eſt bonum, ut ſimul non ſit honeſtum. Secundo poteſt dividi in bonum agibile, & bonum non agibile. Tertio bonum agibile poteſt dividi in id, quod eſt per ſe bonum: quale eſt bonum finale, & in id, quod licet non ſit per ſe bonum, eſt bonum ratione alterius, quod eſt per ſe bonum. Porro bonum agibile neque eſt ipſum bonum ideale, ac ſeparatum, neque eſt bonum commune. Ratio eſt, quia bonum ideale eſt immobile; ſed quod eſt immobile, non eſt agibile; ergo bonū ideale non eſt agibile: bonum commune utcumque ſit mobile, non eſt agibile, ſiquidem non efficitur bonum ut ſic, ſed bonum particulare. Quarto finis, ſeu bonum finale poteſt dividi in finem nō ultimum, & finem ultimum. Finis ultimus eſt præſtantiſſimus, & eſt primus, ac cauſa omnium aliorum finium ſubordinatorum, ſiquidem omnes alii fines ordinantur ad finem ultimū. Hic ergo eſt finis totius vitæ humanæ, & omnium actionum humanarum: & quia politica, œconomica, ac prudentia ſunt facultates directivæ totius vitæ, & omnium actionum humanarum; ideo politica, œconomica, & prudentia intendunt ultimum finem, ac dirigunt vitam, & omnes actiones humanas ad ipſum optimum, & ultimum finem hominis. Politica porro, œconomica, & prudentia differunt ab aliis facultatibus per hoc, quod dirigant hominem ad ultimum finem, cum aliæ facultates dirigant hominem ad fines particulares. Quo pacto verò differant politica, œconomica, & prudentia inter ſe, alibi eſt explicandum.

13 Addit Ariſtoteles duo. Primum eſt, quod quia finis eſt cauſa, ut quæ conducunt ad finem, ſint bona, ideo ex bonitate finis oſtenditur; quod quæ conducunt ad finem, ſint bona; ex. gr. ex eo, quod ſanitas ſit bona, arguimus ea, quæ conducunt ad ſanitatem, eſſe bona. Ipſum verò ſanari, quod eſt moveri ad ſanitatem,

eſt

eſt bonum ratione ſanitatis.

14 Addit ſecundo, quod nulla facultas oſtendit ſuum finem eſſe bonum, ſed ſuppoſito, quod finis ſit bonus, ex bonitate finis procedit ad oſtendendum, quænam media ſint bona, & utilia ad finem. Ex. gr. medicus non probat ſanitatem eſſe bonã, ſed id probat ſophiſta, qui ut videatur ſapiens, per rationes apparentes diſputat de iis, quæ ſpectant ad omnes ſcientias. Ratio eſt, quia nulla facultas probat ſua principia, ſed iis ſuppoſitis probat concluſiones; ſed bonitas finis eſt primum principium in omnibus facultatibus; ergo &c.

15 Concluditur, quod quia ultimus finis hominis eſt ipſum optimum, ac præſtantiſſimum hominis, cum agere debeamus de ultimo fine hominis, debemus libro ſequenti explicare, quot modis dicatur ipſum optimum, ac præſtantiſſimum. Et per hæc Ariſtoteles concludit primum librum moralium ad Eudemum.

ARISTOTELIS
MORALIVM AD EVDEMVM
LIBER SECVNDVS.

Oſtenditur felicitatem conſiſtere in perfecta operatione, ſecundum perfectam virtutem, in vita perfecta. Caput Primum.

1 *POſt hæc autem de ſequentibus, aliud principium conſtituentibus dicendum.*

2 *Omnia enim bona, aut extra nos ſunt, aut in animo poſita ſunt: præſtantiora autem animi bona, quemadmodum, & pervulgata oratione diſtinguimus. Prudentia enim, virtus, & voluptas in animo ſunt, quorum aut nonnulla, aut omnia fines omnibus eſſe videntur.*

3 Animi autem bona, alia habitus, & potentia ſunt, alia operationes, & motus.

4 Quibus ita poſitis, & de virtute fateamur præſtantiſſimam diſpoſitionem eſſe, aut habitum, aut potentiam ſingulorum, quorum uſus aliquis, opuſue extiterit. Id autem inductione manifeſtum fiat. Quemadmodum enim veſti, & opus aliquod, & uſum aſſignamus, præſtantiſſimumque eius habitum virtutem dicimus, ſic & de animo ſentiendum. Eſt enim aliquod ejus opus, præſtantiorique habitus præſtantius opus, & ut ſeſe habitus ad invicem, ita actiones ab ipſis profecta habent, ac opus uniuſcujuſque finis.

1 POSTQUAM Ariſtoteles libro primo multa dixit de felicitate, ac virtute juxta aliorum opiniones; libro ſecundo proponit ſuam ſententiam. Ut igitur hoc capite explicet, quid ſit felicitas, & in quo conſiſtat, aliqua præmittit.

1 Præmittit primo, quod bona dividũtur in bona externa, in bona animi, & bona corporis. Ex his præſtantiſſima ſunt bona animi, ut vulgo etiam dicitur. Ratio eſt, quia bona, quæ habent rationem ultimi finis, ſunt præſtantiora reliquis; ſed etiam vulgus cenſet ultimum finem eſſe vel prudentiam, vel virtutem, vel voluptatem, vel omnia hæc tria, vel aliquod ex his. Prudentia autem, virtus, & voluptas ſunt bona animi; ergo bona animi ſunt præſtantiſſima, ac præſtantiora reliquis.

3 Præ-

3 Præmittit ſecundo, quod bona animi ſunt in duplici claſſe. In prima claſſe ſunt potentiæ, & habitus; in ſecunda ſunt operationes, & motus.

4 Præmittit tertio, quod virtus uniuſcujuſque rei, quæ ordinatur ad aliquem uſum, & ad aliquod opus, conſiſtit in optimo habitu, vel optima diſpoſitione, per quam res optimè ſe habet ad talem vſum, & tale opus. Patet inductione. Quia enim veſtis ordinatur ad uſum, & opus veſtiendi corpus, virtus veſtis conſiſtit in hoc, ut optimè ſe habeat ad veſtiendum corpus: idemque dic de cæteris. Hinc ſequitur primo, quod virtus animi eſt habitus, per quem animus optimè ſe habet ad exercendum ſuum opus. Ratio eſt, quia virtus rei, quæ ordinatur ad aliquod opus, eſt habitus, per quem talis res optimè ſe habet in ordine ad exercendum tale opus; ſed animus ordinatur ad aliquod opus; ergo virtus animi eſt habitus, per quē animus optimè ſe habet in ordine ad exercendum ſuum opus. Sequitur ſecundo, quod virtus præſtantior eſt habitus, qui ordinatur ad præſtantius opus. Ratio eſt, quia cum virtus ſit habitus, præſtantior habitus eſt præſtantior virtus; ſed præſtantior habitus eſt, qui ordinatur ad opus præſtantius, & vniverſim ſicut ſe habet opus ad opus, ita ſe habet habitus ad habitum; ergo virtus præſtantior eſt, quæ ordinatur ad opus præſtantius.

5 Vnde manifeſtum eſt opus habitui præſtare. Finis enim qua finis, utique excellentiſsimus eſt, quando, & ſupra conceſſum, finem & ultimum, & optimum eſſe, utpote cujus gratia cuncta fiant. Patet igitur opus habitum, diſpoſitionemque excellere

6 Verum opus bifariam dicitur. In aliis enim ab uſu diverſum eſt; ut ædificatoria domus, non ædificatio, medicinæ ſanitas, non ſanatio; neque medicatio. In aliis vero uſus, opuſque non diſtant: ut viſus viſio, mathematicæque ſcientiæ ſpeculatio. Quocirca neceſſum, ut quorum opus in uſu conſiſtat, uſum habitui præſtare.

7 His ita determinatis, dicimus, opus negotii etiam virtutis opus eſſe, verum non eodem pacto, ut ſutoriæ, ſutoniſque calceus. Et ſiquidem ſutoriæ, bonique ſutoris virtus eſt aliqua, opus erit ipſius bonus, accommodatuſque calceus. Eodem modo & in reliquis. Nam & animæ opus eſt vitam rebus inferre, ejus vero uſus vigilia, quandoquidem ſomnus deſidia quædam eſt, & quies.

5 Præmittit quarto, quod opus eſt præſtatius, & melius habitu, qui ordinatur ad tale opus. Probatur: finis enim, qua finis eſt præſtantior eo, quod ordinatur ad talem finem, ſiquidem ut ſupra dictum eſt, finis cujus gratia cætera fiunt, eſt ultimum ſimul, & optimum eorum, quæ fiunt propter finem; ſed finis habitus eſt opus; ergo opus eſt præſtantius, & melius habitu.

6 Præmittit quinto, quod opus eſt duplex, aliud eſt diſtinctum ab uſu habitus, aliud eſt indiſtinctū ab uſu habitus adeoque quidam habitus ordinātur ad opus diſtinctum ab uſu quidam ordinantur ad opus indiſtinctum ab uſu. Exemplum habitus ordinati ad opus diſtinctum ab uſu; eſt ars ædificatoria, cujus opus, & finis eſt non ædificatio, quæ eſt uſus, ſed ædificatum diſtinctum ab ædificatione, puta domus, aut templum: medicina etiam habet pro fine ſanitatem, quæ eſt opus diſtinctū à medicatione, quæ eſt uſus medicinæ. Exempla potentiarum, & habituum, qui habent pro fine ipſum uſum, non autē opus diſtinctum ab uſu, eſt potentia viſiva, quæ habet pro fine ipſam actionem videndi: ſcientia mathematica, quæ habet pro fine ipſam actionem ſpeculandi, quæ eſt uſus ſcientiæ. Hinc infertur, quod cum opus habitus eſt ipſe uſus, uſus eſt præſtantior habitu. Ratio eſt, quia finis eſt præſtantior eo, quod ordinatur ad finem; ſed opus eſt finis habitus; ergo cum opus eſt ipſe uſus, uſus eſt præſtantior habitu.

7 Præmittit ſexto, quod idem eſt opus virtutis, ac ejus, cujus eſt virtus, ſed diverſo modo; ſiquidem opus virtutis addit ſupra opus ejus, cujus eſt virtus, ut benè ſe ha-

habeat. Explicatur. Idem eſt opus ſutoris, ac virtutis ſutoriæ,ſed diverſo modo:opus enim ſutoris eſt calceus utcumq; at opus virtutis ſutoriæ eſt calceus bene ſe habens, & pedi accommodatus, ſiquidem bonus ſutor per virtutem ſutoriam ordinatur ad faciendum calceum bene ſe habentem. Proportionaliter idem eſt opus animæ, ac virtutis animæ;ſed opus animæ eſt,ut vivat in actu ſecundo, quod fit per vigiliam, ſiquidem per ſomnũ anima ceſſat ab actione vitali; ergo opus virtutis eſt, ut anima bene vivat in actu ſecundo, hoc eſt ut ducat vitam honeſtam.

8 Quapropter cum opus unum, atque idem ſit, neceſſario animæ, virtutiſque opus fuerit vita compoſita, & honeſta, Id vero bonum auguſtius, quod felicitatem ſupra vocabamus. Erat enim præſtantiſſima nobis. Porro fines in animo conſtituti bona excellentiſſima ſunt. Ipſo vero habitus, & actus; quia eſt melior diſpoſitione operatio, erit & optimi habitus optima etiam operatio. Virtus autem optimus habitus eſt. Quocirca operatio à virtute, ſive anima profecta, præſtantiſſimum bonum eſt. Cumque felicitatem præſtantiſſimum illud eſſe conſtet, erit ea animæ excellentis operatio. Hæc igitur perfectum quippiam eſt, Vita vero, & perfecta, & imperfecta, ſimiliter & virtus: quippe quod alia integra ſit, totaque, alia vero particula tantum. Unde, & imperfectorum quoque imperfecta operatio eſt. Quo oſtenditur, felicitatem eſſe vita perfecta, & ſecundum perfectam virtutem operationem.

8 His præmiſſis, dicundum felicitatem conſiſtere in perfecta operatione, ſecundum perfectam virtutem, in vita perfecta. Probatur prima pars, quod nimirum felicitas cõſiſtat in perfecta operatione: nam præſtãtiſſima bonorum ſunt bona animi; ſed felicitas eſt bonum præſtantiſſimum; ergo felicitas eſt bonum animi; ſed bona animi ſunt vel potentiæ, & habitus, vel operationes, & motus;operationes autem cum ſint fines potentiarum, & habituum ſunt præſtantiores potentiis, & habitibus; ergo felicitas cõſiſtit in operatione,& quidem in operatione perfecta, ſiquidem felicitas eſt bonum perfectum. Probatur ſecunda pars, quod nimirum felicitas conſiſtat in operatione virtutis perfectæ: imperfecti enim habitus imperfecta eſt operatio; ſed felicitas eſt operatio perfecta; ergo eſt operatio habitus perfecti;& cũ ſit operatio optima, & excellentiſſima, eſt operatio habitus optimi, & excellentiſſimi; ſed habitus optimus eſt virtus,& ſi ſit perfectus,eſt perfecta virtus; ergo felicitas eſt operatio perfectæ virtutis. Probatur tertia pars, quod nimirum ad felicitatem requiratur vita perfecta, & diuturna: nam felicitas eſt vita quædam; ergo ſi vita eſt imperfecta,etiam felicitas eſt imperfecta; ſed felicitas eſt quid perfectum; ergo ad felicitatem requiritur, ut ſit operatio perfecta, ſecundum virtutem perfectam, in vita perfecta.

9 Atque hoc in definitione genus rectè conſtitutum eſſe teſtatur communis omnium conſenſus, qui bene agere, beneque vivere, idem, quod felicem, beatumque eſſe cenſent, quorum unumquodque uſus eſt, & operatio, vitaque, & actio. Activa enim vita uſibus etiam comparata eſt. Nam faber frana conficit, equiti etiam uſui futura.

10 Tum etiam, quod nec die tantum una, nec puerili, neque omni ætate felicitatem conſtare poſſe dicimus. Quocirca frivola eſt Solonis ſententia, negantis vivum ullum beatum eſſe, niſi ubi finem attigerit. Nihil quippe imperfectum felix eſſe poteſt, cum integrum non ſit.

11 Deinde laudes virtutis actionibus,earumque encomiis impenduntur, & coronantur, non quæ vincere quidem poſſint, nec vincant tamen, ſed victores. Sed & judicium, quoqualis quiſque ſit, conſtituitur, ex operibus ſpectat.

9 Addit Ariſtoteles primo, genus poſitum in definitione felicitatis, quod genus eſt, ut felicitas ſit actio, & uſus, poſſe colligi ex communi conſenſu, & ex iis, quæ communiter dicũtur. Communiter enim homines dicunt,quod eſſe felicem, ac beatum,idem eſt, ac bene vivere,& bene agere; ſed bene vivere, ac bene agere importãt operationem, & uſum; ergo communiter

niter homines cenſent felicitatem conſiſtere in operatione, & uſu. Porro licet facultates factivæ habeant pro fine opus diſtinctum ab uſu, tamen facultates activæ habent pro fine uſum, eo pacto, quo frænefactoria habet pro fine, non effectionem fræni, ſed ipſum frænum, equæſtris autem habet pro fine vſum fræni.

10 Addit ſecundo ex iis, quæ communiter dicuntur, confirmari, quod ad felicitatem requiritur vita perfecta. Dicimus enim communiter non ſufficere ad hoc, ut aliquis ſit felix, quod bene vivat, & bene agat una die; quod nemo in ętate puerili eſt felix; & quod non ſufficit ad felicitatem quælibet brevis ætas; ergo communiter homines ad felicitatem requirunt vitam, & ętatem perfectam. Ideo Solon non malè dixit neminem dicendum eſſe beatum dum vivit, ſed expectandum finem vitę. Ratio eſt, quia felicitas eſt quid perfectum, adeoque requirit vitam perfectam ſed vita non eſt perfecta, niſi pervenerit ad finem; ergo ad hoc, ut aliquis dicatur felix, expectandum eſt, ut vita pervenerit ad finem.

11 Addit tertio, quod ſicut laus tribuitur actionibus, non autem potentiis, & ſicut in Olympicis coronãtur, non qui poſſunt pugnare, & vincere, ſed qui pugnant, & vincunt: (ex actionibus ſiquidem judicamus, qualis unuſquiſque ſit); ſic homines acquirunt felicitatem non per hoc, quod habeant potentias, vel habitus, ſed per hoc, quod optimè operentur ſecundum habitus, & potentias.

12 *Præterea ob id non laudari felicitas ſolet, quia reliqua, vel partes ejus exiſtunt, vel per eam fiunt, aut ad ipſam referuntur. Quamobrem aliud eſt prædicatio aliud laus, aliud item encomium. Encomium enim oratio eſt, facta cuiuſque ſingularia expenens. Laus vero univerſalia celebrans. Prædicatio autem finem intendit.*

13 *Vnde manifeſtum redditur interdum, quę de controvertitur, quare media vitæ parte, boni, beatique pravos nihil antecellant, nihil enim diſcriminis inter dormientes eſt. Somnus enim eſt vita otium non operatio. Quapropter nutritiva partis virtus, quemadmodum nec corporis, pars totius virtutis nequaquam cenſeri debet, eo quod in ſomno vim ſuam uberius exerat, agatque nutrix facultas, cum contra ſenſitiva, concupiſcenſque dormientibus ſint imperfectiores, quatenus motu non participant. Phantaſia vero, niſi morbo, aut alio quopiam malo præpedita fuerint ſapientum efficaciores.*

12 Addit quarto. quod felicem non tam debemus laudare, quam ut beatum prædicare. Ratio eſt, quia laus tribuitur iis, quę conducunt ad felicitatem, adeoque ſunt media, vel partes felicitatis; ergo felicitati, quæ eſt finis, non debetur laus, ſed aliquid majus laude, adeoque felix non tam debet laudari, quam prędicari ut beatus. Differunt igitur hæc tria, quę ſunt laus, encomium, & prædicatio, qua quis prædicatur ut beatus. Laus enim eſt oratio exponens actiones ſingulares, propter quas quis felicitatem meretur. Encomium eſt oratio celebrans univerſalia, ex. gr. celebrans virtutem, fortitudinem, juſtitiam &c. At prædicatio eſt oratio, per quam quis celebratur ut beatus, eo quod jam adeptus ſit ultimum finem.

13 Addit quinto ex tradita doctrina colligi rationem illius effati cõmunis, quo dicitur, quod media vitæ parte probi nihil differunt ab improbis, ac felices nihil differunt à miſeris. Ratio eſt, quia probi, ac felices differunt à miſeris per actiones virtutis; ſed tempore ſomni nihil agunt; ergo tempore ſomni probi nihil differunt ab improbis, & felices nihil differunt à miſeris. Poteſt opponi, quod etiam pars vegetativa animæ habet ſuam virtutẽ; ſed pars vegetativa animę perfectius operatur tempore ſomni, quam tempore vigiliæ; ergo falſum eſt, quod virtus tempore ſomni nihil agat. Inſinuat reſponſionem Ariſtoteles, dicens, quod ſi datur virtus partis nutritivæ, talis virtus, ut pote homini communis cum plantis, non eſt pars virtutis humanæ, de qua ſolo agimus hoc loco. Li-

cet porro virtus vegetativa fortius operetur tẽpore ſomni, quam tempore vigiliȩ, tamẽ virtutes ſenſitivæ, & appetitivæ tempore ſomni ſunt multo imperfectiores, cũ in dormientibus ceſſent à motu. Phantaſia etiam in dormiẽtibus ſolet aliquando operari, ac probi dum dormiunt, in operationibus phantaſiæ aliqualiter differunt ab improbis; ſiquidem phantaſiæ, & ſomnia proborum, ac ſapientum ſolent eſſe meliora phantaſiis, & ſomniis improborum, niſi propter morbum, vel propter aliud impedimentum contrarium accidat.

De duplici animæ parte, ac de diviſione virtutis in moralem, & intellectualem. Cap. II.

1 *Verum quia virtus animæ eſt non accidentariè, de anima conſiderandum deinceps ſtudioſius erit.*

2 Sunt enim humanæ animæ duæ partes, quarum utraque ratione participat, ſed non eodem modo. Altera enim ut imperio, altera vero ut obſequentiæ auſcultationique nata. Si quid præterea fuerit rationis expers, prætermittatur. Neque vero refert in partes ne dividi anima queat, an nequeat. Sunt enim illi facultates diverſæ, tum illæ etiam, quas memoravimus ſupra. Quemadmodum in curva ſuperficie concavum, convexumque ſeperari non poſſunt, item in eadem rectum, & album. Quanquam rectum eſt, quod album non eſt, niſi per accidens ſubſtantia ſit ejuſdem licet. Ita ſi qua pars animæ præterea adſcribitur, omittitur, ut naturale. Humanæ namque animæ hæ partes propriæ ſunt. Quocirca nec nutrix, nec concupiſcibilis facultas exiſtimari hominis propria debet. Ex natura enim humana conditione neceſſum eſt rationem, ac rerum agendarum principium, tum operandi potentiam ineſſe. Porro, quia ratio non imperat rationi, ſed affectionibus, & cupiditati, oportet, & has quoque partes aſſignari.

1 Quia Ariſtoteles oſtendit felicitatẽ conſiſtere in operatione virtutis, deſcendit ad agendũ ex profeſſo de virtute & quia acturus eſt de virtute animæ, præmittit quædam de partibus animæ. Primo igitur aſſignat duas partes animæ, alteram rationalem per ſe, & natam ad imperandum, alteram rationalem participativè, & natam ad obediendum rationi: ſecundo dividit virtutem in intellectualem, & moralem.

2 Quoad primum: in anima duæ ſunt partes, quarum utraque eſt rationalis, ſed diverſo modo; altera enim eſt rationalis per ſe, & ita, ut nata ſit ad imperandum; altera eſt rationalis participativè, & ita ut nata ſit ad obediendum rationi. Poſſent etiam aſſignari aliæ partes animæ omnino irrationales, ita ut nullo pacto obediant rationi: ſed de his non eſt agendum hoc loco. Rurſus poſſet quæri, utrum duæ partes aſſignatæ differant ſolum ratione, an etiam ſubiecto, ita ut ſint ſeparabiles, ut docuit Plato, qui diverſas partes animæ poſuit in diverſis partibus corporis. Sed dicimus ad præſens inſtitutum hoc nihil referre. Sufficit enim nobis, quod partes aſſignatæ ſint potentiȩ ratione, ac definitione diverſæ, eo pacto, quo in ſuperficie curva concavum, & convexum licet ſeparari nequeant, differunt ratione, ac definitione, & eo pacto, quo ſi ſuperficies recta ſit alba, licet album, & rectum ſint idem ſubiecto, tamen differunt ratione, ac definitione, ſiquidem rectum per accidens ſolum eſt album, & album per accidens ſolum eſt rectum: at definitio albi diverſa eſt à definitione recti. Ratio, quare hoc loco debeamus agere ſolum de duabus partibus utraque rationali, altera facta ad imperandum, altera facta ad obſequendum rationi, eſt quia agimus de partibus propriis animæ humanæ; ſed animæ humanæ, quæ eſt rationalis, propriæ ſunt ſolæ partes, & potentiæ rationales, aliæ partes, & potentiæ omnino irrationales, ut potentiæ naturales, potentiæ ſe nutriendi, & augendi, potentia appetitiva &c. ſunt communes etiam brutis; ergo debemus agere ſolum de duabus potentiis, utraque aliquo pacto rationali. Ex his potentiis altera eſt ita rationalis, ut nata ſit ad imperandum, altera

tera eſt ita rationalis, ut nata ſit ad obediendum rationi. Ratio eſt, quia neceſſe eſt, ut in homine, qui ex natura ſua eſt rationalis, ratio imperet, & ſit principium agendi; ſed ratio non imperat rationi, ſed appetitui ſenſitivo, & paſſionibus; ergo neceſſe eſt, ut in homine appetitus ſenſitivus cum ſuis paſſionibus ſit natus factus ad obediendum rationi.

3 Et quemadmodum bona habitudo ex ſingulis corporis virtutibus conſtat, ita & animæ virtus quatenus finis, è ſingulis conflatur. Virtutis vero duæ ſpecies ſunt, moralis alia, alia intellectiva. Neque enim juſtos tantum, ſed etiam intelligentes, ſapientesque laudamus, quia virtutem, ejuſve opus laudibus celebrari ſupra oſtendimus: hæ vero cum non operentur, ipſæ quidem operationes tamen virtutum exiſtunt. Quia vero intellectivæ partes cum ratione ſunt, à parte rationem habente vindicantur, quæ imperium obtinet in anima, nempe quæ rationem participat. Morales vero irrationalis quidem partis ſint, ſed quæ neceſſario ſequitur dicentem. Neque enim interroganti, cujuſmodi ſit moribus aliquis, reſpondemus ſapiens, vel callidus, ſed manſuetus, aut confidens.

3 Quod ſecundum: ſicut ad hoc, ut corpus bene ſe habeat, neceſſe eſt, ut ſingulæ partes corporis perficiantur per propriam virtutem; ita ad hoc, ut anima bene ſe habeat, neceſſe eſt, ut ſingulę partes animæ perficiantur per ſuam virtutem. Hinc ſequitur virtutem animæ rationalis, ut rationalis, dividi primo in duo genere, hoc eſt in virtutem intellectivam, & moralem. Virtus intellectiva eſt, quę perficit intellectum; ſed in homine intellectus eſt pars, & potentia rationalis, imo eſt ipſa ratio nata ad imperandum; ergo virtus intellectiva eſt in parte primo, & per ſe rationali, ac nata ad imperandum. Virtus moralis eſt, quæ perficit partem, quæ licet ſit per ſe irrationalis, tamẽ eſt rationalis participativè, in quantum audit rationem, & eſt apta nata parere rationi. Porro ſolemus laudare homines non ſolum propter virtutes morales, ſed etiam propter intellectivas, ac non ſolũ propter virtutes, quæ ſunt principia agendi, ſed etiam propter actus virtutum, qui licet non ſint principia operandi, ſunt operationes à virtute profectę, ideoque non ſolum laudamus homines ut juſtos, fortes, & ut virtutibus moralibus præditos, ſed etiam ut intelligẽtes, ſapientes, & ut virtutibus intellectualibus ornatos. Habitus autem morales ſunt, per quos reſpondemus, cum quæritur, qualis quiſpiam ſit quoad mores: & quia interroganti, qualis quiſpiam ſit quoad mores? reſpondemus illum eſſe manſuetum, vel audacem &c. non autem illum eſſe ſapientem aut perſpicacem, ideo manſuetudo, audacia &c. ſunt habitus morales: ſapientia autem, perſpicacia &c. non ſunt habitus morales, ſed intellectuales.

A quibus cauſis virtus moralis generetur, aut corrumpatur: quid ſit, & circa quæ verſetur. Cap. III.

*1 His itaque conſequens, ut de virtute morali, 2 * primum quid ſit, & quæ ejus partes conſideretur. Ad hæc enim etiam reducuntur ea, per quæ fiunt.*

3 Oportet autem inquiſitionem, quemadmodum in aliis, ita fieri, ut prius conſtet, quod omnes quærunt, & proinde per ea, quæ vere quidem, ſed non perſpicue dicuntur, ea, quæ & vera ſunt, & perſpicua colligere. Perinde enim ſe hæc veſtigatio habet, ac ſi ſanitatem finire diſpoſitionem corporis optimam inſtituamus: & Coriſcum illum, qui in foro ſedet, nigerrimum eſſe dicamus. Quid enim ſit alterutrum horum ignoramus. Proinde quo quid ſit utrumque cognoſcatur, operæpretium eſt; quo pacto habeat, prænoviſſe.

1 PRręmiſſa diviſione virtutis in moralem, & intellectualem, ſequitur, vt agamus de utraque: & quidem lib. 2. 3. & 4. agemus de virtutibus moralibus, lib. 5. de virtutibus intellectualibus.

2 Circa virtutem moralem debemus primo explicare, quid ſit, & quæ ſint ejus partes, ſeu ſpecies; & quia non poſſumus

Digitized by Google

hæc ſatis explicare, niſi explicemus etiam, à quibus cauſis virtus moralis generetur, aut corrumpatur, ideo etiam explicabimus has cauſas.

3 Sicut agentes de aliis rebus, primò quærimus id, quod omnes initio quærunt, hoc eſt *quid ſit talis res*; ita agentes de virtute morali, primo debemus quærere, quid ſit virtus moralis. Rurſus ſicut ut explicemus, quid ſint aliæ res, primo deſcribimus illas per prædicata, quæ licet vere conveniant tali rei, adhuc non ſatis declarant illam rem, deinde à tali deſcriptione imperfecta progredimur ad definitionem perfectam, quæ dilucidè declarat, quid ſit talis res; ſic ut explicemus, quid ſit virtus moralis, primo debemus afferre aliquam rudem deſcriptionem virtutis moralis, ut ab ea gradum faciamus ad perfectam virtutis moralis definitionem. Ita igitur nos habebimus, ac ſi quis interroganti, quid ſit ſanitas, reſpondeat ſanitatem eſſe optimam corporis diſpoſitionem: vel interroganti, quis ſit Coriſcus, reſpondeat eſſe illum nigerrimum, qui ſedet in foro. Nam quemadmodum per allatas deſcriptiones deſcribimus quidem aliqualiter ſanitatem & Coriſcum, ſed non ſatis explicamus, quid ſit ſanitas, vel Coriſcus; ſic nos afferemus imperfectam deſcriptionem, quæ tamen non ſatis explicet, quid ſit virtus moralis.

4 *Primum igitur conſtituatur, præſtantiſſimam actionem à præſtantiſſimis virtutibus produci, & in ſingulis quid optimum ſit efficere, idque ab unjuſcuiuſque virtute. Vt è laboribus, commodis, nutrimentoque ideo bona habitudo oritur, ex habitudine vero optima, optima etiam elaborant homines.* * 5 *Deinde omnem diſpoſitionem ex iiſdem hoc, vel illo pacto illatis naſci, & corrumpi, velut ſanitas ex laboribus, alimento, & anni tempore. Quæ inductione patent.*

6 *Proinde & virtus, talis diſpoſitio eſt, naſcens à motibus animæ præſtantiſſimis, & unde animæ affectiones, operaque præſtantiſsima proveniunt, & ab iiſdem aliquo modo & fit, & læditur. Ad ea vero uſus ipſius, à quibus augetur, & labefactatur, circa quæ, & rectiſſime vitam diſponit.*

7 *Cæterum circa jucunda, triſtiaque virtutem verſari argumento ſunt punitiones, quæ ut medicationis vice per contraria uſurpantur in aliis, ita per hæc quoque fiunt. Patet igitur virtutem moralem circa jucunda, triſtiaque verſari.*

4 Vt igitur aliqualem virtutis moralis deſcriptionē afferamus, duo præmittimus. Præmittimus primo, quod exercitio actuum optimorum gignuntur optimæ diſpoſitiones; & quod è converſo virtus uniuſcujuſque rei eſt cauſa optimorum actuum ex. gr. per hoc, quod quis labore, & cibo utatur prout oportet, acquirit optimam corporis habitudinem; & per hoc, quod quis habeat optimam corporis habitudinem, fit aptus ad laborandum, & cibum ſumendum prout oportet.

5 Præmittimus ſecundo omnes diſpoſitiones ab iiſdem actionibus generari, ac corrumpi. Sicut enim generantur ab actionibus, quæ fiunt ſicut oportet, ſic corrumpuntur ab actionibus, quæ fiunt aliter, ac oportet. Ex. gr. ſicut ſanitas generatur labore, alimento, ac temporibus opportunis, ſic corrumpitur labore, alimento, ac temporibus inopportunis.

6 Ex his poſſumus inferre deſcriptionem virtutis. Eſt igitur virtus *optima animæ diſpoſitio, quæ gignitur ab optimis animæ motibus, & operationibus, & eſt cauſa optimarum operationum, & affectionum, & quæ ab iiſdem actionibus quodammodo generatur, & corrumpitur, atque optimè animū diſponit ad utendum iis, à quibus generatur & corrumpitur*; ex. gr. fortitudo eſt optima animæ diſpoſitio, quę generetur ab optimis animæ operationibus, per quas timemus, & audemus ſicut oportet, & eſt cauſa optimarum operationū, per quas timemus, & audemus ſicut oportet, & quæ ſicut gignitur ex eo, quod timeamus, & audeamus ſicut oportet, ſic corrumpitur ex eo, quod timeamus, & audeamus aliter, quam oportet; & diſponit animum ad hoc

ut

ſit optimè utatur timoribus, & audaciis, circa quas verſatur.

7 Poteſt quæri, circa quæ virtus moralis verſetur? Dicendum, quod virtus moralis verſatur circa jucunda, ac triſtia. Ratio eſt, quia virtus moralis debet verſari circa ea, quæ ſunt cauſa, ut peccemus; ſed cauſę peccandi ſunt jucunda, quæ alliciunt ad faciendum inhoneſta, quæ oportet, & triſtia, quæ retrahunt à faciendis honeſtis, quæ oportet; ergo virtus moralis verſatur circa jucunda, & triſtia, ad hoc, ut jucunda ac triſtia proſequamur, & fugiamus ſicut oportet. Quia verò contraria contrariis ſunt curanda, ideo actionibus turpibus, quæ fiunt propter cupiditatem jucundorũ infliguntur punitiones triſtes, ac doloriferę, tanquam quædam medicamenta, ut nimirum metu punitionum triſtium retrahamur à faciendis turpibus, ac jucundis.

Vnde dicatur mos, & quo pacto ſe habeat ad potentias, & paſſiones, & habitus.
Caput IV.

1 *Quoniam vero mos, ut nomen indicat, à*
2 *conſuetudine incrementum capit: (Adſueſcit enim operatrix facultas exercitatione, non naturali, ut hec vel illo pacto moveatur, etſi inanimatis id non contingat: nemo enim lapidem quemlibet crebro ſurſum jactum, itidem facere, niſi vi extrinſecus adhibita vidit) recte morem animæ juxta imperantem rationem vocari, ac potentiæ qualitatem ſequi dicimus.*

3 *Neque vero prætereundum eſt, juxta quas animæ affectiones quales quidam mores dicantur, juxta potentias vero paſſionum, à quibus paſſivi, juxtaque habitus medium erga affectus, dicantur mores, vel affecti aliquo modo, vel paſſionibus minime obnexii. Cæterum diviſio conſtituatur deinceps ex affectuum, potentiarumque, & habituum animæ enumeratione. Voco autem affectus, iram, metum, verecundiam, cupiditatem, & in univerſum quæ per ſe voluptas, triſtitiave ſenſitiva ſequitur, & ſecundum hæc quidem qualitas nulla formatur, ſed afficiuntur homines juxta potentias. Voco autem potentias, quibus ſit, ut commote aliquid agere dicamur, ut iracundus, ſtupidus, amoribus deditus, verecundus, impudens. Habitus vero ſunt, quibus afficitur, ut hæc ſecundum rationem nobis inſint, aut contrarium, ut fortitudo, modeſtia, timor, intemperantia.*

1 Quia virtus moralis dicitur à more, agendum eſt de more, ac primo eſt explicandum, unde dicatur mos: ſecundo quo pacto mos ſe habeat ad potentias, habitus, & paſſiones.

2 Quoad primum: mos græcè ἦθος dicitur ἀπὸ ἔθου, hoc eſt à conſuetudine, quia nimirum à conſuetudine generatur, & augetur. Eſt igitur mos *inclinatio quædam non inſita à natura, ſed acquiſita conſuetudine, per quam ex eo, quod ſæpius exercuimus aliquos motus, & actiones, inclinamur ad ſimiles motus, & actiones.* Porro non videmus res inanimatas aſſueſcere: ex. gr. lapis etiam ſi decies millies jaciatur ſurſum, nunquam aſſueſcit moveri ſurſum, neque acquirit ullam inclinationem ad motum ſurſum, ſed ſemper ad hoc, ut moveatur ſurſũ, indiget extrinſeca violentia. Hinc poteſt colligi, quid ſit mos. *Mos eſt qualitas animæ conſuetudine acquiſita, per quam potentiæ factæ ad obediendum rationi, inclinantur ad operandum juxta rationem, vel contra rationem.*

3 Quoad ſecundum: cum explicaverimus, quid ſit mos, ſequitur, ut explicemus, quo pacto mos ſe habeat ad paſſiones, potentias, & habitus. Vt hoc explicetur, præmittendum eſt, quod jn anima tria poſſunt conſiderari, paſſiones nimirum, potentiæ, & habitus. Paſſiones, ſive affectus ſunt ira, metus, pudor, deſiderium, & univerſim omnes actus, ad quos ſequitur voluptas, aut dolor. Porro per motus paſſionum utcumque conſideratos homines non conſtituuntur boni, neque mali, ſed ſolum moventur juxta naturales potentias. Potentiæ ſunt, per quas poſſumus naturaliter moveri paſſionibus, ex. gr. per quas poſſumus iraſci, & ſumus iracundi, poſſumus ve-

Digitized by Google

verecundari, vel non verecundari, & ſumus verecundi, vel impudentes &c. Habitus ſunt, per quos potentiæ bene, vel male ſe habent circa paſſiones, ex. gr. per quos ſumus bene, vel male diſpoſiti ad iraſcendum &c. Et quia cum ſumus diſpoſiti ad iraſcendum ſecundum preſcriptum rationis, ſumus bene diſpoſiti, cum ſumus diſpoſiti ad iraſcendum contra præſcriptum rationis, ſumus male diſpoſiti, ideo habitus ſunt, per quos ſumus ita diſpoſiti, ut moveamur paſſionibus iuxta præſcriptum, vel contra præſcriptum rationis.

Ex dictis infertur, quo pacto mos ſe habeat ad potentias, habitus, & paſſiones. Dicendum, quod mos eſt diſpoſitio, vel habitus, per quem potentia bene, vel male diſponitur circa paſſiones.

Oſtenditur virtutem moralem eſſe mediocritatem effectivam medii in actionibus, & paſſionibus Cap. V. Art. I.

*1 Quibus ita determinatis, conſtituendum, in omni continuo, diviſibilique, exceſſum, defectum, mediumque reperiri, 2 * atque hæc vel mutuo ad ſe invicem, vel noſtri reſpectu, 3 * ut gymnaſtica, medicina, ædificatoria gubernatoria, & quæcunque actiones aliæ, ſive juxta ſcientiam inſtitutæ, ſive ſcientiæ expertes, aut artificioſæ, ſive inartificioſæ. Motus enim continuum quidpiam eſt, actio vero motus.*

*4 In omnibus vero ſcientia, & ratio medium noſtri reſpectu, & quid optimum ſit præcipit, 5 * idque paſſim habitum gignit præſtantiſſimum. Quod etiam inductione, & ratione probari poteſt 6 * Contrarijs pugnant, extrema vero, & medijs, & ſibi. Medium enim utrumlibet, eſt ad utrumlibet, ut æquale minore quidem majus, majore vero minus exiſtit.*

7 Itaque neceſſarium eſt virtutem moralem circa media quædam verſari, & medium quidpiam virtutem eſſe.

1 EX dictis infertur virtutem moralem eſſe habitum quemdam: ſequitur, ut explicemus qualis habitus ſit. Ut id explicemus, præmittimus primo, quod in omni continuo, ac diviſibili poſſunt ſumi duo extrema, alterum excedens, alterum deficiens, & præterea poteſt ſumi medium horum duorum extremorum.

2 Præmittimus ſecundo medium eſſe duplex. Primum eſt medium reſpectu extremorum: ſecundum eſt medium reſpectu noſtri, ut fuſius explicatum eſt lib. 2. moralium ad Nicomachum cap. 6. nu. 6.

3 Præmittimus tertio inductione conſtare, quod in iis, circa quæ verſantur gymnaſtica, medicina, ædificatoria, gubernatoria, & in omnibus actionibus artium, & ſcientiarum practicarũ, imo univerſim in omnibus actionibus tum artificialibus, tum inartificialibus poteſt dari exceſſus, defectus, & medium. Ratio eſt, quia ut dictum eſt nu. primo, in omni continuo, ac diviſibili poteſt dari exceſſus, defectus & medium; ſed omnis motus eſt continuus, ac diviſibilis; ergo in omni motu poteſt dari exceſſus, defectus, ac medium; ſed omnes actiones ſunt quidam motus; ergo in omnibus actionibus dari poteſt exceſſus, defectus, ac medium.

4 Præmittimus quarto inductione itidem conſtare, quod quælibet ars, & ſcientia practica, & univerſim quælibet recta ratio in actionibus prohibet exceſſum, ac defectum, & præcipit medium quoad nos, quod medium eſt optimum. Ex. gr. medicina prohibet exceſſum, ac defectum cibi potus, laboris, &c. præcipit verò cibum, potum, laborem mediocrem quoad nos, ita ut neque excedat, neq; deficiat, quod mediocre eſt optimum: idemque dic de cæteris artibus, ac ſcientiis practicis.

5 Præmittimus quinto, quod actiones mediæ reſpectu noſtri ſicut ſunt optimæ, ita generant optimos habitus, ut patet inductione. Mediocris enim cibus, potus, labor &c. generant optimum habitum ſanitatis &c.

6 Præmittimus ſexto, quod duo extrema non ſolum ſunt contraria ſibi mutuo, ſed etiam mediis. Ratio eſt, quia extre-

Digitized by Google

trema eatenus ſunt contraria, quatenus alterum eſt excedens, alterum deficiēs; ſed medium reſpectu deficientis eſt deficiens; reſpectu deficientis eſt excedens; ergo medium eſt contrarium vtrique extremo.

7 His præmiſſis, dicendum virtutem moralem eſſe quemdam mediocritatem, effectivam medii in iis, circa quæ verſatur. Probatur: virtus enim moralis eſt habitus optimus, & eſt effectivus optimi; ſed optimum eſt medium, ut dictum eſt nu. 5; ergo virtus moralis eſt habitus medius, ſive eſt quædam mediocritas, & eſt effectiva medii in iis, circa quę verſatur.

Qualis mediocritas ſit virtus, & circa quæ media verſetur. Cap. V. Art. II.

8 *REſtat igitur, ut dicatur cujuſmodi mediocritas virtus ſit, & circa quæ verſetur media, quæ omnia dilucidius exemplis, velut in tabula adumbrabimus.*

9 *Sumatur enim iracundia, doloris carentia, manſuetudo. Confidentia, timor, fortitudo. Impudentia, ſtupor, verecundia. Intemperantia, ſine ſenſu vita, modeſtia. Nam oppoſitum modeſtiæ, quod hic ἀναισθησίας vocamus, nomine vero caret. Vindicta. Lucrum, damnum, juſtum. Prodigalitas, ſordes, liberalitas. Iactantia, diſſimulatio, veritas. Adulatio, odium, amicitia. Placendi ſtudium, contumacia, gravitas. Mollities afflictio, tolerantia. Oſtentatio inepta, puſillanimitas, magnanimitas. Profuſio ſumptuoſa, illiberalitas, magnificentia. Verſutia, ſtultitia, prudentia.*

7 SEquitur, ut explicemus, qualis mediocritas ſit virtus moralis, & circa quæ media verſetur. Et quia optimè id explicari poteſt exemplis ſingularum virtutum moralium, ideo progredientes per ſingulas virtutes morales, veluti in quadam tabula illas ob oculos ponemus.

9 Circa paſſionem igitur iræ, iracundia peccat per exceſſum; ſtupiditas per defectum; manſuetudo eſt mediocritas. Circa timores, & audacias, audacia peccat per exceſſum, quia nimis audet; timiditas per defectum; fortitudo eſt mediocritas. Circa voluptates guſtus, & tactus, intemperantia peccat per exceſſum; inſenſibilitas per defectum; temperantia eſt mediocritas. Circa contractus, lucrum eſt exceſſus; damnum defectus; juſtum eſt medium intentum à juſtitia. Circa pecunias, prodigalitas peccat per exceſſum; avaritia per defectum; liberalitas eſt mediocritas. Circa veritatem, jactantia peccat per exceſſum, ſiquidem jactator res ſuas auget; diſſimulatio peccat per defectum; veritas eſt mediocritas. Circa laudes, adulatio peccat per exceſsū; inimicitia per defectum; amicitia eſt mediocritas. Circa jucunditatem in convictu, blandities peccat per exceſsū; moroſitas per defectum; affabilitas eſt mediocritas. Circa dolores, & labores, mollieties peccat per exceſſum; durities per defectum; tolerantia eſt mediocritas. Circa honores magnos, inflatio peccat per exceſſum; puſillanimitas per defectum; magnanimitas eſt mediocritas. Circa magnos ſumptus, profuſio peccat per exceſſum; parvificentia per defectum; magnificentia eſt mediocritas. Circa res agendas, & propria commoda procuranda, verſutia peccat per exceſſum; ſtoliditas per defectum; prudentia eſt mediocritas. Patet igitur inductione virtutes eſſe mediocritates inter duo extrema, quorum alterum peccat per exceſſum, alterum per defectum.

10 *Hæ, atque ejuſmodi affectiones animis accidunt, ac ab exceſſu, defectuque nomen acquirunt. Iracundus enim dicitur, qui vehementius, & citius & ob plura, quam deceat, excandeſcit. Dolore autem vacans deficit, in quibus, & quando, & quomodo conveniebat.*

11 *Confidens, qui non metuit, nec quæ decebat, nec quando, nec quomodo. Timidus vero, qui metuit, quæ non convenit, nec quando, nec quomodo.*

12 *Similiter & intemperans, cupiditatibuſque indulgens, & qui modum neſciat in re quacunque tandem. Senſu vero humano caret, qui nec quantum expedit, nec ſecundum naturam concupiſcit, ſed omnis affectionis, ad inſtar lapidis, expers eſt.*

13 *Lucri cupidus, qui undequaque quæ-*

Digitized by Google

m aucupatur. Negligentes vero, aut nuſquam aut à paucis certo conquirunt.

14 Iactabundus plura, quam poſſideat, oſtentat. Diſſimulator, pauciora.

15 Aſſentator, plura, quam deceat laudat, odio proſequens, pauciora.

16 Qui nimis ad voluptatem comparat orationem, placendi ſtudioſus. Verum, qui ægre, aut pauca ad gratiam dicit, contumax appellatur.

10 Verum debemus magis explicare; quo pacto ex habitibus enumeratis alter peccet per exceſſum, alter per defectum, ſiquidem hoc explicato, magis patebit, qualis mediocritas ſit virtus, & quo pacto medium ponat. Iracundus igitur eſt qui excedit circa iram, & iraſcitur vehementius, citius, & ob plura, quam oportet. Stupidus, atque ira vacuus deficit, ac non iraſcitur propter ea, propter quæ oportet iraſci, quando oportet iraſci, & eo pacto, quo oportet iraſci. Medius eſt manſuetus, qui iraſcitur ut oportet, quando oportet, & quibus oportet.

11 Audax excedit in audendo, ac deficit in timendo, ſiquidem non timet quæ oportet, quando oportet, & prout oportet. Timidus deficit in audendo, & excedit in timendo: timet enim quæ non oportet, quando non oportet, & prout non oportet. Fortis eſt medius; qui timet, & audet prout oportet.

12 Intemperans excedit in appetendis, & proſequendis voluptatibus guſtus, & tactus. Inſenſatus deficit, ſiquidem non appetit voluptates naturales: quas oportet appetere, ſed inſtar lapidis eſt. Temperans eſt medius, qui circa voluptates guſtus, & tactus ſe habet, ut oportet.

13 Turpis lucri cupidus excedit in iis, quæ ſpectant ad lucrum, ſiquidem ex omnibus lucrari conatur, etiam ex iis, ex quibus non oportet. Negligens deficit, ac neque lucrum quærit ex iis, ex quibus oportet. Qui lucratur prout oportet, eſt medius, & eſt laudabilis.

14 Iactator excedit, ac dicit de ſe majora. Diſſimulator deficit, ac ſua imminuit. Verax eſt medius, ac ſua neque auget, neque imminuit.

15 Adulator excedit, ac laudat quę non oportet. Inimicus deficit ac non laudat quę oportet. Amicus medio modo ſe habet, ac laudat prout oportet.

16 Placidus, ac blandus in convictu eſt jucundus in iis, in quibus non oportet. Moroſus deficit, ac eſt omnino injucundus. Affabilis mediocriter ſe habet, & prout oportet.

17 Et qui nullum dolorem, etiamſi expediat; ſuſtinet, mollis. Qui vero omnem, proprio quidem, & ſimplici nomine caret, ſed translato, obduratus, ærumnoſus, miſeriiſque natus dicitur.

18 Oſtentator ineptus, qui pluribus ſe dignum arbitratur, quam deceat. Puſillanimus, qui paucioribus.

19 Profuſus, qui omnibus ſumptibus excedit. Illiberalis, qui omnibus parcit. Similiter & parcus, & prodigus. Hic enim excedit erogando modum, alter eum non attingit.

20 Verſutus in omnibus, & undequaque alios in utilitatis captione antevertit. Stolidus vero etiam iſtic, ceſſat ubi non oportebat.

21 Invidus ob ſucceſſum plus, quam deceat, angitur. Nam & dignorum ſucceſſibus affliguntur tales. Contrarius huic nomine caret, is ſcilicet; qui ſpectans indignorum ſucceſſum, nihil commovetur tamen, ſed expeditus eſt, ſecuruſque alienorum, perinde ac ſolent, qui ventri tantum inſerviunt. Ille vero difficilis eſt ob invidia morbum.

17 Qui circa labores, ac dolores deficit, ac non ſuſtinet, cum oportet, eſt mollis. Qui excedit caret nomine, & poteſt vocari durus. Qui mediocriter ſe habet, ac labores, doloreſque ſuſtinet prout oportet, eſt tolerans.

18 Inflatus excedit, ac majoribus honoribus ſe dignum arbitratur, quam ſit dignus. Puſillanimus deficit, ac arbitratur ſe indignum iis, quibus verè eſt dignus. Magnanimus mediocriter ſe habet.

19 Prodigus excedit in ſumptibus mediocribus, & in datione pecuniarum: avarus deficit; liberalis mediocriter ſe habet,

& pro-

& prout oportet. Proportionaliter circa ſumptus magnos, profuſus excedit; parvificus deficit; magnificus mediocriter ſe habet, & prout oportet.

20 Verſutus excedit in ſuis commodis procurandis; ſtolidus deficit; prudens mediocriter ſe habet, & prout oportet.

21 Invidus excedit, ac dolet de proſperitatibus, quę accidunt omnibus, tum bonis, tum malis. Qui deficit, ac nihil curat de iis, quę ſpectant ad alios, caret nomine, ac tales ſolent eſſe, qui ſuo tantum abdomini ſerviunt. Medius eſt, qui proſperitatibus, & ærumnis aliorum dolet, & lætatur, prout oportet.

22 Quæ vero in ſingulis ita habeant per accidens, ſupervacuum eſt determinare. Nulla enim ſcientia, vel contemplativa, vel activa, ea ratiocinando, agendove jungit. Hæc enim contra deceptiones artium logicas deferuntur. Quocirca ſimpliciter hæc determinata nobis ſufficiant, accuratius deinceps pertractanda, ubi de oppoſitis inter ſe habitibus diſputabitur.

23 Affectionum vero ejuſmodi ſpecies ex eo nomē trahunt, quod aut juxta exceſſum temporis, aut ſecundum quod magis quidque eſt, aut relatione ad aliquid differant ii, in quibus affectus exercentur. Animo nanque præceps dicitur, eo quod citius, quam oporteat. prorumpat. Sævus vero, & immanis, eo quod violentius prorumpat. Acerbus vero, quod iraſcendi captet occaſionem. Percuſſor vero, & contumelioſus à punitionibus ex ira profectis. Delicati autem guloſi vinolentique, eo quod utroque alimenti genere nimis, & præter rationem diluuntur.

24 Cæterum ignorari non oportet, quando quomodo pro uberiore paſſione capitur, id quibuſdam ex his non competere: ut adulter non ex eo vocatur, quia magis ſoleat conjugatis miſceri, ſed malitia ejus facti quadam expenditur. Simul nanque, & paſſio, & talem eſſe junguntur, nec ſegregatur etiam ab ejuſmodi contumelia. Vnde ſæpe controvertitur, an qui congreſſus ſit, etiam adulterium commiſerit, ut puta ſi ignorans; aut coactus fecerit: & qui percuſſerit, etiam contumeliatus ſit. Atque eodem pacto in reliquis.

22 Addit Ariſtoteles tria. Primum eſt, quod circa virtutes, ac vitia ſolum hoc loco explicandum eſt, quo pacto ſe habeant per ſe, nō autem quo pacto ſe habeant per accidens. Ratio eſt, quia ſcientiæ tum ſpeculativæ, tum practicæ agunt ſolum de iis, quæ ſuis objectis conveniunt per ſe, quæ vero cōveniunt ſolum per accidens, adeoque ſpectant ad cōſtructionem, & ſolutionem ſophiſmatū, relinquunt logicæ, cujus proprium eſt agere de ſophiſticis argumētationibus. Cum igitur aliqualiter diſſeruerimus de iis, quæ ad virtutes, & vitia ſpectant per ſe, hæc modo ſufficiant, ſiquidem de iis accuratius agendum eſt, cum diſſeremus in particulari de ſingulis virtutibus, ac de vitiis contrariis.

23 Secundum eſt, quod quædam ſpecies vitiorum dicuntur vel ex eo, quod excedant tempore, vel modo, vel ex eo, quod certo reſpectu referantur ad aliud: ex. gr. præceps iræ dicitur, qui iraſcitur citius, quam oportet, adeoque peccat tempore ſęuus, & immanis dicitur, qui prorumpit ad vindictam violentius, quam oportet: acerbus dicitur, qui videtur captare occaſiones iraſcendi, ideoque iraſcitur ex cauſis levioribus, quam oporteat: percuſſor, & contumelioſus dicitur, qui iratus ſumit ultionem verbo, vel facto. Sicut qui peccant circa iram, diverſas habent denominationes, ſic qui peccant contra temperantiam diverſas habent denominationes. Guloſi enim, & vinolenti dicuntur, qui cibo, & potui nimis, ac præter rationem indulgent.

24 Tertium eſt, quod quædam ſpecies vitiorum dicuntur ſimpliciter, & non ex eo, quod excedant, aut deficiant: ex. gr. adulter dicitur quis non ex eo, quod miſceatur coniugatis magis, quā oportet, ſed ex eo, quod ſimpliciter conjugatis miſcetur, ſiquidem eo ipſo, quod conjugatis quomodocumque miſcetur, eſt malus, & injuſtus, ac qui miſcetur conjugatis ſciens, & volens, numquam ſeparari poteſt à malitia, & injuſtitia. Quia verò, ut quis ſit malus, & injuſtus, requiritur, ut faciat rem malam, & injuſtam, ſciens, & volens, ideo

ſæpe

æpe controvertitur, utrum qui facit rem malam, & iniuſtam, ſit malus, & injuſtus; ex. gr. utrum qui rem habuit cum uxore alterius ſit adulter? ſi enim ignoravit illam eſſe uxorem alterius, vel violenter, & coactus congreſſus eſt, non eſt adulter: & utrum, qui percuſſit, ſit contumelioſus? nam ſi non percuſſit ſciens, & volens, non eſt contumelioſus. Idem dic de reliquis.

Oſtenditur virtutes morales eſſe mediocritates circa voluptates, ac triſtitias, vitia verò eſſe exceſſus, aut defectus circa eaſdem. Cap. VI. Art. I.

1 *His ita peractis, non prætereundum, quod duæ cum ſint animæ partes, virtutes etiã juxta eaſdem diſtingui. Alia enim rationalis partis contemplativa, quarum opus eſt veritatis inquiſitio, vel quomodo habeat, aut generetur, alia vero partis irrationalis, cupiditatibuſque obnexia. Non enim ſi in partes dividi anima queat, idcirco omnes ejus cupiditate participant.*

2 *Mores vero honeſtos, aut pravos elucere neceſſum in dolorum, voluptatumque fuga, aut perſecutione, id quod ex diviſionibus affectuum, potentiarum, habituumque patet. Potentia enim, & habitus affectionum ſunt: ipſi vero affectus dolore, voluptateque finiuntur.*

3 *Itaque & ex his, & ſuperioribus conſtat, omnes virtutes morales circa dolores, voluptateſque verſari. Omnis enim animi voluptas in ea intendis, quibus meliores, deterioreſve reddimur. Etenim in dolorum, ac voluptatum fuga, & perſecutione tum pravos fieri mores manifeſtum eſt, quando nec ut oportet, nec quas oportet, perſequuntur, ac fugiunt: ideoque promptum illud omnibus eſt, ut animum in voluptatibus, & triſtitiis imperturbate, ac tranquille conſiſtentem, virtutem definiant, contrariaque de vitio loquantur.*

1 PRogreditur Ariſtoteles ad explicãdum, quo pacto virtutes morales ſint mediocritates circa voluptates, & dolores. Ut autem hoc explicet, præmittit primo, quod ut dictum eſt capite primo hujus libri, ſicut duæ ſunt animæ partes, altera rationalis, altera irrationalis, ſic duo ſunt genera virtutum, intellectivæ nimirum, & morales. Virtutes intellectivæ perficiunt partem rationalem: & quia pars rationalis ſubdividitur in duas partes, in ſpeculativam nimirum, quæ habet pro fine cognitionem veritatis, & in practicam, quę habet pro fine generationes, actiones, & opera, ideo virtutes intellectivæ diuiduntur in ſpeculativas, & practicas. Virtutes morales perficiunt partem irrationalem, & appetitu ſenſitivo præditam. Nam ſi anima habet plures partes, non omnes præditæ ſunt appetitu ſenſitivo.

2 Præmittit ſecundo, quod mores honeſti, vel pravi dignoſcuntur ex proſecutione, aut fuga voluptatum, & dolorum. Patet ex iis, quæ dicta ſunt ſupra, cùm diſtingueremus inter ſe potentias, habitus, & paſſiones. Potentiæ enim, & habitus dicuntur per ordinem ad paſſiones; ſed paſſiones ſunt, ex quibus cauſatur voluptas, aut dolor: mores autem diſponunt certo modo potẽtias circa paſſiones; ergo ex proſecutione, ac fuga voluptatum, & dolorum apparet, quo pacto paſſiones ſe habeant, adeoque quales ſint mores.

3 His præmiſſis, dicendum primo: virtutes morales verſantur circa voluptates, ac triſtitias, ſeu dolores. Probatur: virtutes enim verſantur circa ea, per quæ efficimur probi, vel improbi; ſed per voluptates, ac dolores efficimur probi, vel improbi; ergo virtutes verſãtur circa voluptates ac dolores. Probatur minor: tum efficimur improbi, cũ proſequimur voluptates, quas non oportet, vel prout non oportet, & cum fugimus dolores, quos non oportet, & prout non oportet: e converſo cum voluptates, ac dolores proſequimur, aut fugimus, prout oportet, efficimur probi; ergo &c. Confirmatur, nam communiter dicunt homines virtutem, cõſiſtere in hoc, ut animus in voluptatibus, & doloribus maneat imperturbatus, ac tranquillus; vitium vero conſiſtere in eo, ut animus in voluptatibus, ac doloribus perturbetur; ergo com-

communiter homines ſentiunt virtutes, ac vitia verſari circa voluptates, ac dolores.

4 Quandequidem autem virtutem jam liquet habitum ejuſmodi eſſe, quo & effectivi optimorum reddantur homines, ut optime etiam adea diſponantur (optimum enim præſtantiſsimum illud eſt ſecundum rectam rationem, medium nempe noſtri reſpectu, exceſſus, defectuſque) neceſſum eſt virtutem moralem mediocritatem in re qualibet eſſe, aut in voluptatibus, doloribuſque, & in jucundis, ac triſtibus circa media quadam verſari. Mediocritas vero illa interdum in voluptatibus conſiſtit: in iiſdem enim & exceſſus, & defectus: interdum in doloribus, nonnunquam in utriſque. Exceſſus enim fit, uel nimis jucundis lætando, vel triſtibus nimis dolendo, idque vel ſimpliciter, vel terminis communis reſpectu, ut cum non velut vulgus ſed vir bonus, quemadmodum decet commovetur.

4 Dicendum ſecundo: virtus ita verſatur circa voluptates, ac dolores, ut ſit quædam mediocritas circa voluptates. ac dolores. Probatur: ut enim dictum eſt ſupra, virtus eſt habitus, quo homines redduntur effectivi optimorum, & optimè diſponuntur ad efficienda optima; ſed optimum, ac præſtantiſſimum ſecundum rectã rationem eſt, quod eſt medium reſpectu noſtri inter exceſſus, ac defectus; ergo virtus moralis eſt habitus ponẽs medium inter exceſſus, ac defectus in iis, circa quæ verſatur; ſed ut dictum eſt cõcluſione prima, virtus verſatur circa voluptates, ac dolores; ergo virtus ponit mediũ circa voluptates, ac dolores adeoq; eſt mediocritas circa voluptates, & dolores. Porro aliquæ virtutes ponunt medium in voluptatibus, ut temperantia, quę ponit mediũ circa voluptates guſtus, & tactus: quædam ponunt medium circa dolores, ut tolerantia: quędã ponunt medium circa utraſq; hoc eſt tum circa voluptates, tum circa dolores. Rurſus exceſſus vitioſi poſſunt dari tum in voluptatibus, tum in doloribus. Datur exceſſus in voluptatibus, cum jucundis nimis lætamur. Datur exceſſus in doloribus, cum triſtibus nimis dolemus. Mediocritas verò eſt, cum dolemus, ac lætamur prout decet, & prout non vulgus, ſed vir bonus lætatur, & dolet: ſiquidem decens aliquando conſideratur abſolutè, aliquando reſpectivè ad id, quod facit vir bonus.

De contrarietate virtutum, & vitiorum.

Cap. VI. Art. II.

1 QVia vero habitus eſt, juxta quem in eadem re hic quidem ad exceſſum, alius vero ad defectum prolabatur, neceſſum eſt, ut quemadmodum hæc & ſibi ipſis, & medio contraria ſunt, ſic etiam habitus, & ſibi invicem, & virtutibus pugnent.

6 Contingit autem oppoſitiones alibi quidem omnes juxta perſpicuas eſſe, alibi vero in exceſsibus alicubi in defectu magis. Cauſa autem contrarietatis ejus eſt, quia non qui, & qua ſemper inæqualiter, ſimiliterve admodum, ſed qui nunc quidem ab exceſſu, nunc autem à defectu citius tranſit ad medium, is contrarius magis videtur.

DIximus virtutes eſſe mediocritates inter duos habitus, quorum alter conſiſtit in exceſſu, alter in defectu. Supereſt, ut agamus de contrarietate talium habituum.

5 Dicendum igitur primo: cum tres ſint habitus, duo vitioſi, quorum alter conſiſtit in exceſſu, alter in defectu, tertius laudabilis, qui cõſiſtit in mediocritate, omnes iſti tres habitus ſunt inter ſe cõtrarij. Probatur, quia habitus, qui inclinant ad actus contrarios, ſunt contrarij; ſed iſti tres habitus inclinant ad actus contrarios; ergo &c. Probatur minor; unus enim ex his habitibus inclinat ad excedendum, alter ad deficiendum; ſed exceſſus, ac defectus ſunt contrarii; ergo duo habitus vitioſi ſunt contrarii; ſed habitus virtutis inclinat ad medium inter exceſſum, & defectum; medium autem eſt contrarium tum exceſſui, tum defectui, ſiquidem reſpectu deficien-

tis

tis excedit, reſpectu excedentis deficit; ergo omnes tres habitus ſunt contrarij, adeoque vitia extrema ſunt contraria, tum ſibi invicem, tum virtutibus mediis.

6 Dicendum ſecundo: licet tum exceſſus, tum defectus ſit contrarium virtuti, quę eſt media, tamen aliquando ęqualiter eſt manifeſta contrarietas utriuſq; extremi cum virtute: aliquãdo eſt magis manifeſta contrarietas unius extremi, quam alterius: & quidem aliquando eſt magis manifeſta contrarietas vitii conſiſtentis in exceſſu, aliquando eſt magis manifeſta cõtrarietas vitii conſiſtentis in defectu. Probatur, nam liberalitati manifeſtius opponitur avaritia, quę cõſiſtit in defectu, quam prodigalitas, quæ conſiſtit in exceſſu; at temperantię manifeſtius opponitur intemperantia, quę conſiſtit in exceſſu, quam inſenſibilitas quę cõſiſtit in defeſtu. Ratio eſt, quia illud extremum manifeſtius eſt contrarium virtuti, à quo difficilius, & tardius fit trãſitus ad virtutem; illud verò extremum, à quo facilius, & citius fit tranſitus ad virtutem, eſt minus contrariũ virtuti; ſed ad liberalitatem multo difficilius, & tardius fit tranſitus ab avaritia, quæ conſiſtit in defectu, quam à prodigalitate, quæ conſiſtit in exceſſu; ad temperantiam difficilius, & tardius fit tranſitus ab intemperantia, quæ conſiſtit in exceſſu, quam ab inſenſibilitate, quæ conſiſtit in defectu; ergo &c.

7 Quemadmedum in corporibus laberando quidem excedere, quam deficere, edendo vero deficere, quam excedere, ſalubrius eſt. Itaque, & delectus rerum earum, ii inquam qui his in exercitationibus ſunt, ſimiliter habent, pro rationeque hac, aut magis, aut minus conducibiles dicuntur, ut nunc quidem, qui laborum, nunc qui continentia, ſtabilitatiſque ſtudioſiores ſunt, apti magis ſanitati videantur. Et contra, cum à mediocri, & ab eo, quod ratio probat diſceditur, nunc quidem ignavus ille, laborumque fugiens, non autem ambo, nunc vero luxu perditus, & non famelicus ille delectu deterior dicetur. Id vero evenit, quod natura non in omnibus æqualiter à medio diſtat. Laboribus enim minus, quam voluptatibus capimur. Quæ ſimiliter circa animam habent. Contraria vero conſtituimus habitum, in quo magis excedunt, & in quem vulgus inclinatur: alter vero latet, perinde ac non exiſtat prorſus. Quia enim contingit rarius, non ſentitur. Ita enim iram manſuetudini opponimus, & iracundum manſueto. Nam etſi exceſſus contingat in manſuetudine exercenda, ſive admittenda reconciliatione, ſive non iraſcendo, cum ſit caſus alapis, pauci tamen ejuſmodi reperiuntur, omnibus in alterum extremum propenſis. Ira namque minime ſolet eſſe blanda.

7 Confirmatur, & explicatur exemplo: Sanitati, & optimo habitui corporum, opponitur tum exceſſus, tum defectus laboris, & exercitij; tum exceſſus, tum defectus cibi, & potus: magis tamen videtur ſenitati, & optimę corporis habitudini opponi defectus, quam exceſſus laboris. E converſo ejdem ſanitati magis videtur opponi exceſſus, quam defectus cibi. Hinc eſt, ut qui ſunt naturaliter propẽſi, ad multum laborandum, & parum edendum, cenſeantur apti ad hoc, ut ſi in gymnaſiis exerceantur, perfectiſſimam ſanitatem, & optimum corporis habitum acquirant: e converſo qui naturaliter ſunt ignavi, ac propenſi ad multum edendum, & bibendum, cenſentur inepti ad perfectam ſanitatem, & optimum corporis habitum acquirendum. Ratio eſt, quia illi cenſentur aptiores ad acquirẽdam optimam ſanitatem, quæ conſiſtit in medio, qui ſunt in illo extremo à quo facilius, ac citius tranſitur ad medium; ſed facilius, ac citius tranſitur ad mediocritatem laborum ab exceſſu, quã à defectu; natura enim noſtra magis eſt propenſa ad ſegnitiem, & quietem, quam ad laborem: e converſo facilius, ac citius tranſitur ad mediocritatem cibi à defectu, quam ab exceſſu; ſiquidem natura noſtra magis eſt propenſa ad exceſſum cibi, & potus, quam ab abſtinentiam; ergo &c. Ex proportionali ratione virtuti animę ex una parte magis opponitur intemperantia, quæ conſiſtit in exceſſu, quam inſenſi-

bili-

bilitas,quæ conſiſtit in defectu: ex alia parte magis opponitur avaritia, quæ conſiſtit in defectu, quam prodigalitas, quæ conſiſtit in exceſſu. Vniverſim igitur manifeſtè contrarium virtuti eſt illud extremum, ad quod communiter homines magis inclinant, illud autem extremum,ad quod minus inclinant, latet, & vix videtur contrarium virtuti. Ex.gr. quia communiter homines inclinant ad excedendũ circa iram, iracundia, quæ conſiſtit in exceſſu iræ, eſt manifeſtè contraria manſuetudini;vitium vero conſiſtens in defectu iræ latet, quia pauci laborant hoc vitio, ut contumeliis affecti, puta alapis cæſi non iraſcantur, & ut facilius ignoſcant,quam oportet: ſiquidem ira non eſt ad ignoſcendum prona.

Oſtenditur hominem eſſe principium ſuarum actionum, ac virtutes, & vitia verſari circa ea, quorum homo eſt principium, & quæ ſunt homini voluntaria. Cap. VII.

1 POſteaquam igitur habitus circa quamlibet paſſionem, ac exceſſus, defectuſque, & contrarios habitus, quos habent ſecundum rectam rationem homines, enumeravimus, supereſt, ut quid ſit recta ratio, cuiuſve termini reſpectu, medium vocandum ſit, exponatur. Manifeſtum vero omnes virtutes morales, omniaque vitia circa voluptates, doloreſque exceſſus quoſdam eſſe, atque defectus. Voluptates autem à memoratis habitibus, affectionibuſque fiunt. Verum optimus habitus rei cujuſcunque medius exiſtit. Vnde patet virtutes, aut omnes, aut quaſdam in mediocritate ſitas eſſe.

*2 Quapropter aliud principium conſiderationi ſequenti conſtituatur. Etenim ſubſtantiæ omnes ſecundum naturam principia quædam ſunt, * 3 & poſſunt ſingulæ multa ejus generis progignere, ut homo hominem, & animal: in univerſum animalia animalia, plantæque plantas.*

1 POſtquam Ariſtoteles egit de virtutibus, ac vitiis, epilogat dicta, & proponit dicenda. Conſtat nimirum ex enumeratione, & inductione habitum, quos homines habere poſſunt circa ſingulas actiones, quorum habituum aliqui conſiſtũt in exceſſu, alii in defectu ab eo, quod per rectam rationem præſcribitur: conſtat inquam omnes virtutes morales, & omnia vitia verſari circa delectabilia, ac triſtia, & circa exceſſus, ac defectus. Conſtat rurſus, quo pacto voluptates cauſentur à memoratis habitibus, & paſſionibus. Conſtat demum, quod optimus habitus eſt, qui eſt medius inter duo extrema, quorum alterum excedit, alterum deficit; & quod quia virtutes ſunt optimi habitus, virtutes aut omnes aut aliquæ conſiſtunt in mediocritate. Quia verò ſæpius mentionem fecimus rectæ rationis, quę pręſcribit medium, deberet explicari, quid ſit recta ratio, ac reſpectu quorum terminorum aſſignet medium. Sed de recta ratione ex profeſſo agendum eſt libro quinto, qui correſpondet libro ſexto moralium ad Nicomachum.

2 Sequitur, ut explicemus, quarum actionum virtus ſit principium. Vt hoc explicemus, ſupponimus primo, quod omnes ſubſtantiæ ſunt principia, adeoq; poſſunt quoſdam effectus producere.

3 Supponimus ſecundo, quod multæ ſubſtantiæ poſſunt producere effectus ſibi ſimiles in ſpecies: ex. gr. homo poteſt producere hominem, equus equum, lactuca lactucam, & univerſim animal producit animal, planta plantam ejuſdem ſpeciei.

4 Præter hæc vero ſolus omnium animantium homo actionum quarundam principium eſt, quippe quod præter hunc nullum agere præterea dicitur.

5 Sed enim ea propria vocantur, à quibus primum motus proficiſcuntur: juſtiſſime vero omnium à quibus aliter nihil queat produci, cujuſmodi penes Deum ſunt. Immobilia autem, vt in mathematicis, non per ſe quidem, ſed ſimilitudine quadam principia appellantur. Hic enim ipſo principio labefactato, labefieri omnes, quæ ab illo principio fluxere, demonſtrationes oportet, cum ipſæ inter ſe demonſtrationes altera alteram tantiſper non evertunt quantiſper illa communis ſuppoſitio, unde

lucem

Digitized by Google

lucem iſta ſuam habent, non evertitur.

6 Homo igitur motus cujuſdam principium eſt: nam actio motus eſt.

4 Supponimus tertio, quod homo habet hoc præ cæteris animalibus proprium, ut ſit principium agendi, ſiquidem alia animalia proprie non dicuntur agere.

5 Supponimus quarto, quod principiũ dicitur dupliciter, primo propriè, ſecundo analogicè per quamdam ſimilitudinem, & analogiã ad principia propriè dicta. Principium propriè eſt primum unde motus; & quia motus omnes ita proficiſcuntur à primo motore, ut ſine illo nullus poſſit dari motus, ideo primus motor, hoc eſt Deus eſt principaliſſimum principium. Principia per quamdam analogiam ſunt, à quibus licet nullus ſit motus, tamen iis ablatis, auferuntur reliqua. In hoc ſenſu dantur principia etiam in mathematicis, quæ ſunt immobilia. Demonſtrationes enim, ex quibus aliæ demonſtrationes ita pendent, ut ablatis prioribus demonſtrationibus, auferantur reliquæ, dicitur principia talium demonſtrationum.

6 Supponimus quinto, quod quia actiones humanæ ſunt quidam motus, homo autem eſt principium ſe agendi, eſt etiam principium ſe movendi; & quia principium motus eſt propriè principium, homo eſt propriè principium,

7 Quia vero principium, quemadmodum & in aliis, eorum, quæ per ipſum ſunt, ſiuntque cauſa exiſtit, ut in demonſtrationibus, ita hic quoque perſiculare ea convenit. Nam ſi habente trigono duos rectos, neceſſum eſt tetragonum quatuor rectis conſtare, manifeſtum eſt, quod trigonus duos rectos habens cauſa eius exiſtat. Verum ſiquid in trigono mutaris, neceſſarium eſt, & in tetragono mutes, ut ſi tres habuerunt, ſex, & ſi quatuor, octo. Sin vero non mutes, ut illud, ita hec quoque habeat neceſſe eſt. Id ita neceſſariò evenire ex Analiticis patet. Verum in præſentiarum in tantillum, neque dicere accurate, neque non dicere convenit. Nam ſi nulla alia trianguli cauſa, eſt cur habeat, idipſum principium erit, & cauſa,

quæ reliqua adſtruantur.

8 Quocirca ſi quædam ſunt ejuſmodi, ut etiam contraria habere poſſint, neceſſario etiam principia ſunt ejuſmodi. Nam ex neceſſariis nihil niſi niſi neceſſarium concluditur, quæ vero à nobis oriuntur, etiam contrario evenire poſſunt.

9 Equidem quæ penes homines ſunt, pleraque ejus generis comperiuntur, atque ipſi talium etiam principia exiſtunt. Quarum igitur cumque actionum principium, & dominus homo conſtituitur, ea patet fieri, & non fieri poſſe, & in ſua etiam manu eſſe, qui fiant, vel non fiant, ut puta quorum ipſe dominus eſt, ut vel ſint, vel non ſint: quæ vere in ipſo ſita ſunt, ut faciat, vel non faciat eorum utique cauſa exiſtit.

7 Supponimus ſexto, quod quia principia ſunt cauſæ eorum, quæ ab ipſis ſunt, ideo principia, & ea quæ oriuntur ex principiis, ita invicem ordinantur, ut mutatis principiis, mutentur etiam ea, quæ oriuntur ex principiis, & mutatis iis, quæ oriuntur ex principiis, mutẽtur etiam principia. Explicatur exemplo geometrico. Hęc veritas, quod triangulũ habeat tres angulos æquales duobus rectis, eſt principium hujus alterius veritatis, quod quadrangulum habeat quatuor angulos æquales quatuor rectis. Ideo ſi ſupponatur, quod triangulum non habeat tres angulos æquales duobus rectis, ſequitur, quod neque quadrangulum habeat quatuor angulos æquales quatuor rectis: & ſi ſupponatur, quod quadrangulum non habeat quatuor angulos æquales quatuor rectis, ſequitur, quod neque triangulum habeat tres angulos æquales duobus rectis, ut conſtat in Geometria. Hæc ex profeſſo explicata ſunt in libris Analyticis: in præſentia ſufficit illa indicaſſe, ſiquidem nec fuerant hic accuratè explicanda, nec omnino prætermittenda.

8 Supponimus ſeptimo, quod ſi aliquæ actiones, & motus ita procedunt à ſuis principiis, ut manentibus etiam principiis potuerint fieri, vel non fieri, adeoque non neceſſario fiant; etiam principia ita ſe habent, ut poſſint tales actiones facere, ac non facere, adeoque non neceſſario faciant ta-

tales actiones. Ratio eſt, quia eſt impoſſibile, ut ſi principium eſt neceſſarium, & agit ex neceſſitate, actiones non ſint neceſſariæ; ac non fiant ex neceſſitate; ergo ſi actiones non ſunt neceſſariæ, ac non fiunt ex neceſſitate, principium non eſt neceſſarium, ac non agit ex neceſſitate.

9 Supponimus octavo, quod quia pleræque actiones humanæ ita procedunt ab homine, ut poſſint fieri, ac non fieri, homo ita eſt principium agendi, ut poſſit agere, vel non agere, adeoque ut non neceſſario agat. Actiones igitur humanæ ita fiunt, ut poſſint non fieri, & homo ita agit, ut habeat in poteſtate facere, vel non facere ea, quorum eſt cauſa.

10 Quoniam autem virtus, ac vitium, & utrorumque effectus; hi quidem laudantur, illi vero vituperantur, vituperantur autem, laudanturque, non quæ à neceſſitate, vel natura, vel fortuna inſunt, ſed quorum ipſi cauſa ſumus, quorum vero alii, eorundem etiam laus, vel nota erit, manifeſtum virtutem, ac vitium circa ejuſmodi verſari, quorum cauſa quiſque eſt, & actionis principium.

11 Quocirca diſpiciendum quorum cauſa, quarumque actionum principium homo exiſtat. Etenim confitemur omnes voluntariorum tantum, & eorum, quæ electionem admittunt, neque à volentibus deliberatoque ſuſcipiuntur, cauſam quemque eſſe, involuntariorum vero nequaquam. Vnde ſatis conſtat, voluntariorum tantum virtutem eſſe, ac vitium. Idcirco quid voluntarium, & involuntarium, atque electio ſit, cum virtus hic, vitiumque deſcribantur, explicandum eſt. Primum autem voluntarium ipſum, & involuntarium conſiderandum.

10 His ſuppoſitis, dicendum: virtutes, ac vitia ſunt principia actionum humanarum, quarum homo ita eſt cauſa, ut habeat in ſua poteſtate illas facere, vel non facere. Probatur: nam virtutes, & vitia ſunt principia actionum, propter quas homo meretur laudem, aut vituperationem; ſed nemo meretur laudem propter ea, quæ inſunt homini ex neceſſitate, vel ex natura, vel ex fortuna, ſed ſolum propter ea, quorum homo ita eſt cauſa, ut poſſit illa facere, vel non facere; ergo virtutes, ac vitia ſunt principia actionum humanarum, quarum homo ita eſt cauſa, ut poſſit illas facere, vel non facere.

11 Sed quæritur, quænam ſint actiones, quarum homo ita eſt principium, & cauſa, ut illas habeat in poteſtate? Dicendum, quod apud omnes conſtat unumquemque eſſe principium, & cauſam tantum actionum voluntariarum, quæ fiunt ex electione à volentibus, & deliberantibus; actionum autem involuntarium non eſſe principium, & cauſam; ſed virtutes, ac vitia ſunt principia earum actionum, quarum unuſquiſque eſt cauſa; ergo virtutes, ac vitia ſunt principia ſolum actionum voluntariarum, non autem involuntariarum; ſed nos debemus explicare, quarum actionum virtutes, & vitia ſint principia; ergo debemus explicare, quænam ſint actiones voluntariæ, vel involuntariæ.

Vtrum voluntarium ſit quod fit ex appetitu, an quod fit ex electione, an quod fit ex cognitione. Proponuntur rationes dubitandi. Cap. VIII.

1 E Tribus vero his unum exiſtere videtur, aut juxta cupiditatem, aut electionem, aut intelligentiam. Nam voluntarium ſecundum hæc aliquid eſt, involuntarium vero præter hæc aliquid. Porro cupiditas in tres partes diſtribuitur, conſultationem, iraſcentiam, & cupiditatem. Itaque hæc diſtinguenda ſunt.

2 Et primum quidem ſecundum cupiditatem. Omne enim, quod juxta cupiditatem eſt, voluntarium utique judicatur. Nam involuntarium omne violentum videtur, & ſi violentum ſit, etiam acerbum erit: omne ſcilicet, quod coacti faciunt, aut patiuntur, quemadmodum Euenus inquit: Omnem rem neceſſariam moleſtam eſſe *Itaque ſi quid moleſtum, idem etiam violentum erit, & contra. Quicquid vero præter cupiditatem eſt, id omne dolorem infert. Iucundorum enim cupiditas eſt. Itaque violenta etiam involentaria ſunt, & proinde, quæ ſecundum cupiditatem, eadem voluntaria. Hæc*

enim

enim inter ſe invicem ſunt contraria.

3 *Porro omnis malitia reddit deteriorem. Intemperantia autem malitia quædam eſſe videtur: intemperans, qui præter rationem ſequitur cupiditates: volens igitur faciet, & voluntarium juxta cupiditatem. Abſurdum enim ſit, intemperantes redditos, juſtiores fore.*

1 VOluntarium videtur eſſe unum ex his tribus, nimirum vel quod fit ex appetitu, vel quod fit ex electione, vel quod fit ex cognitione. Involuntarium vero videtur eſſe, vel quod fit contra appetitum, vel quod fit contra electionem, vel quod fit contra cognitionem. Quæritur quid ex his tribus ſit voluntarium, & involuntarium, quod opponitur voluntario? Rurſus ſi voluntarium eſt, quod fit ex appetitu, cum appetitus ſit triplex, nimirum voluntas, concupiſcentia, & ira, quæritur, utrum voluntarium ſit, quod fit ex voluntate, an quod fit ex concupiſcentia, an quod fit ex ira? Pro ſingulis partibus occurrunt rationes dubitandi.

2 Ex una igitur parte videtur voluntarium eſſe, quod fit ex concupiſcentia; primo quia cum voluntarium, & involuntarium opponantur, ſi ea, quæ fiunt contra concupiſcentiam, ſunt involuntaria, ea, quæ fiunt juxta concupiſcentiam, ſunt voluntaria; ſed ea, quæ fiunt contra concupiſcentiam, ſunt involuntaria; ergo quæ fiunt juxta concupiſcentiam ſunt voluntaria. Probatur minor: omne violentum eſt involuntarium; ſed omne, quod fit contra concupiſcentiam, eſt violentum; ergo omne, quod fit contra concupiſcentiam, eſt involuntarium. Probatur minor; omne id, quod fit cum dolore, ac triſtitia, eſt violentum, ſiquidem quæ dolorem inferunt, coacti facimus, aut patimur, ideoque, ut Evenus dicit: *omne coactum eſt doloriferum, ac triſte*; ſed omne, quod fit contra concupiſcentiam, fit cum dolore, ac triſtitia; ergo omne, quod fit contra concupiſcentiam, eſt violentum, ac proinde involuntarium; & è converſo omne, quod fit ex concupiſcentia, & juxta concupiſcentiam, eſt voluntarium, ac proinde voluntarium eſt, quod fit ex concupiſcentia.

3 Secundo: incontinens eſt, qui ex concupiſcentia operatur contra rationem; ſed incontinens operatur voluntariè; ergo quod fit ex concupiſcentia etiam contra rationem, fit voluntariè. Probatur minor: omnis enim actio mala, qua homo fit deterior eſt voluntaria; ſed incontinentia eſt quædam malitia, adeoque actiones, quæ ab incontinente fiunt ex concupiſcentia contra rationem, ſunt actiones malæ, & efficiunt hominem deteriorem; ergo actiones, quæ fiunt ab incontinente ex concupiſcentia contra rationem, ſunt voluntariæ, adeoque incontinens, dum operatur ex concupiſcentia contra rationem, operatur voluntariè. Si enim non operaretur voluntariè ex eo, quod ſit incontinens, ſequeretur, quod homo poſtquam acquiſivit habitum incontinentiæ, eſſet minus malus.

Ex his igitur voluntarium ſecundum cupiditatem judicari queat: ex aliis vero contrarium. Quicquid enim fit voluntarie, id fit à voluntate, quodque à volente, id voluntarium: nemo autem vult quod malum eſſe norit. Verum intemperans non quæ vult facit: ſiquidem intemperanter agere eſt ex cupiditate id, quod optimum quis arbitratur agere: unde volentem, nolentemq; eumdem agere contingeret, quod eſt impoſſibile.

5 *Continens vero juſtius agit incontinente. Nam continentia virtus eſt, & proinde juſtiores efficit ſui ſtudioſos. Tum vero exercetur, cum contra cupiditatem ſecundum rationem vivitur. Quocirca juſte, quemadmodum, & prave agere voluntarium eſt. Utraque enim voluntaria apparent & neceſſum, alterum voluntarium ſit, etiam alterum eſſe. Quid vero præter cupiditatem fit, voluntarium. Idem igitur volens aget, & non volens.*

4 Ex alia parte videtur id, quod fit ex concupiſcentia contra rationem, non eſſe voluntarium. Incontinens enim cum agit contra rationem, non agit voluntariè; ergo quod fit ex concupiſcentia contra rationem non fit voluntariè. Probatur antecedens:

dens:ſi incontinens ageret voluntariè,ageret ſimul voluntariè, & non voluntariè;ergo non agit voluntariè. Probatur antecedens: ageret ſimul volens, & non volens; ergo &c. Probatur antecedens:nemo enim vult quod ſcit eſſe malum;ſed incontinens ſcit eſſe mala, quæ facit; ergo incontinens agit non volens; ſed ſi ageret voluntariè, ageret etiam volens;ergo &c.

5 Secundo continentia eſt virtus quædam; ſed quod fit ex virtute, fit voluntariè; ergo quod fit ex continentia,fit voluntariè;ſed operamur ex continentia,cũ operamur ſecundum rationem contra cõcupiſcentiam; ergo quod fit juxta rationem contra concupiſcentiam eſt voluntarium; ſed eſſet ſimul involuntarium, ſiquidem ſi quod fit ex concupiſcentia, eſt voluntarium, quod fit contra concupiſcentiam eſt involuntarium; ergo idem eſſet ſimul voluntarium, & involuntarium, adeoque idem ageret volens, & non volens, quod eſt abſurdum.

6 Sic etiam propemodum ſeſe de ira habet. Nam continentia, & incontinentia, quemadmodum circa cupiditatem, ita circa iram quoque verſari videntur. Nam, quod iræ repugnat, triſte eſt. & violenta ejus cohibitio: itaque ſi violenta, etiam involuntaria, & quod ſecundum iram fit, voluntarium. Videtur & Heraclitus, vim iræ contuens, repreſſionem ejus permoleſtam atteſtari. Difficile *inquit*, enim iræ reſiſtere eſt. *Anima enim fruitur, animoque indulget ira.*

7 Sin impoſſibile eundem quippiam nolentem, volentemque unum idem facere, magis voluntarium eſt, quod à voluntate, quam cupiditate, aut iraſcentia fit. Argumento eſt, quod multa facimus abſque ira, & cupiditate.

6 Ex iiſdem rationibus dubitandi, id quod fit ex ira, ex una parte videtur eſſe voluntarium, ex alia parte videtur non voluntarium, ſiquidem ſicut datur continentia, & incontinentia concupiſcentiæ, ſic datur continentia, & incontinentia iræ. Ex una igitur parte quod fit ex ira, videtur eſſe voluntarium. Quod enim repugnat iræ,eſt triſte,ideoq; Heraclitus dixit, *difficile eſt iræ repugnare: animum enim pellit ira*; ſed quod eſt triſte, eſt violentum; ergo quod repugnat iræ, eſt violentum; ſed quod eſt violentum, eſt involuntarium; ergo quod repugnat iræ eſt involuntarium,& ex oppoſita ratione quod fit ex ira, & ſecundum iram eſt voluntarium.

7 Ex alia parte videtur id, quod fit ex ira, non eſſe voluntarium. Sequeretur enim id, quod facimus ex præſcripto rationis contra iram, non eſſe voluntarium; ſed hoc eſt abſurdum; ergo &c. Probatur minor: eſſet enim ſimul voluntarium, & involuntarium; ergo &c. Probatur antecedens: quod facimus ex imperio rationis contra impetum iræ, facimus volentes; ſed quod facimus volentes, facimus voluntariè; ergo quod facimus ex imperio rationis contra impetum iræ, facimus voluntariè; ergo ſi quod repugnat iræ eſt involuntarium, idem eſt ſimul voluntarium, & involuntarium. Quod enim facimus volentes eſt magis voluntarium, quam quod facimus ex ira, vel concupiſcentia, ut patet ex eo, quia multa voluntariè facimus ſine ulla ira, vel concupiſcentia.

8 Supereſt igitur, ut, an quod volunt homines idem ſit voluntarium, conſideretur. Videtur nanque & id impoſſibile, quando & ſupra conſtitutum eſt, malitiam reddere injuſtiores: ac intemperantia quidem malitia eſt.

9 Contrarium vero uſu venit, eo quod nemo, quæ mala arbitratur, velit, quæ tamen facit intemperans. Itaque ſi injuria afficere ſpontaneum eſt: id autem ex voluntate: ergo intemperans factus non injurius, ſed temperante priore illo juſtior erit, quod eſt impoſſibile. Voluntarium igitur non eſſe, quod juxta cupiditatem fit, neque involuntarium, quod contra cupiditatem fit, patet.

10 Sed & neque, id, quod ſecundum electionem, ex iiſdem manifeſtum eſt. Nam quod ab electione fit, demonſtratum eſt involuntarium non eſſe, ſed magis quod quiſque vult. id voluntarium. Verum contingit etiam non volentem, tamen ſpontaneũ aliquid agere, atq. ſolum id eſt demonſtratum. Multa inſuper repentino motu facimus: eligit autem repente nemo. Etenim ſi trium horum aliquod voluntarium eſt neceſſario, erit aut ſecun-

dum cupiditatem, aut electionem, aut intellectum ex quibus cum duo priora non ſint, relinquitur, ut in eo, quod contemplando quis agat ſitum voluntarium illud dicamus.

8 Supereſt, ut examinemus, utrũ quod ſit ex voluntate ſit voluntarium. Ex una parte videtur, quod non. Si enim quod fit ex voluntate, eſt voluntarium, quod fit ex concupiſcentia contra priorem voluntatem, erit involuntarium; ſed hoc eſt impoſſibile; ſequeretur enim, quod qui operaretur ex incontinentia, non operaretur voluntariè, adeoque non operaretur iniuſtè, quod eſt abſurdum; ſiquidem incontinentia eſt quædam malitia, atque homines efficit magis injuſtos; ergo &c.

9 Ex alia parte videtur, id, quod fit ex voluntate, eſſe voluntarium, quod verò fit ex concupiſcentia non eſſe voluntarium. Quod enim fit ex concupiſcentia, non fit à volente; ergo &c. Probatur antecedens: nemo enim volens facit id, quod arbitratur malum; ſed incontinens facit id, quod arbitratur, ac ſcit eſſe malum; ergo incontinens non facit illud volens; ergo quod fit ex concupiſcentia, non fit voluntariè. ſed potius voluntariè fit, quod fit ex voluntate. Verum ex eo, quod incontinens non operaretur voluntariè, ſequeretur, quod non faceret iniuriam, quod eſt abſurdum: eo enim ipſo incontinens non eſſet injuſtus, vel eſſet minus injuſtus, quam is, qui injuriam facit ita ut non ſit incontinens. Ex his igitur rationibus videtur id, quod fit ex appetitu, non eſſe voluntarium, ſiquidem videtur neque eſſe voluntarium quod fit ex concupiſcentia, neque quod fit ex ira neque quod fit ex voluntate.

10 Sequitur, ut proponamus rationes dubitandi, quibus videtur oſtẽdi voluntarium non eſſe id, quod fit ex electione. Si voluntarium eſſet id, quod fit ex electione, ſequeretur id, quod fit non ex electione, non eſſe voluntarium; ſed hoc eſt falſum; ergo &c. Probatur minor: quidquid enim fit à volente, fit voluntariè; ſed multã fiunt à volentibus, & non ex electione; ergo &c. Probatur minor: multa enim facimus repente volentes; ſed quod fit repente, non fit ex electione; ergo multa facimus volentes, & non ex electione. Ex his videtur concludi, quod quandoquidem voluntarium neque eſt quod fit ex appetitu, neque quod ex electione, ſit quod fit ex cognitione.

Quid ſit violentum, & quo pacto ſe habeat ad involuntarium; atque explicatur, quo pacto continens, & incontinens agant voluntariè, vel involuntariè, ac violenter. Cap. IX. Art. I.

1 CÆterum paululum progreſſi oratione, finem tractatui de voluntario involuntarioque imponemus. Eorum enim, quæ vi, aut non vi eveniunt, conſideratio prioribus cognata eſt, ac propria. Omne enim violentum involuntarium. Quocirca de violento conſiderandum eſt, quid ſit, quove pacto ad voluntarium, involuntariumque ſe habeat.

2 Videtur autem violentum, & neceſſarium. viſque, & neceſſitas voluntario, perſuaſionique in rebus agendis opponi. In univerſum autem violentum neceſſitatemque etiam inanimatis aſſignamus. Nam, & ignem vi, coactumque deorſum ferri cernimus. Quando vero ſecundum naturam, propriumque impetum fertur, nec violentia. nec voluntarium ſubeſt, ſed nomine caret oppoſito. Verum cum præter hæc contingunt. vi dicimus fieri. Eodem pacto, & animalia. & inanimata vi multa cum facere, tum pati animadvertuntur, quando ſcilicet præter naturalem impetum ab externo aliquo moventur.

3 Quod in anima quidem expertibus ſimplex principium eſt, ſed in animatis ſæpe ſimplex, ut in quibus non ſemper ratio, cupiditaſque conſonant. Ac cæteris quidem animalibus, quemadmodum & inanimatis, violentum ſimplex eſt, quippe quæ cupiditati (nam ea vivunt) ratione minime contrarium habeant. Homini vero ambo inſunt certa quadam ætate, ea ſcilicet. quæ rebus per rationem agendis idonea eſt.

Ne-

Neque enim vel puerum, vel feram agere dicimus.

1 QVia non poſſumus ſatis explicare quid ſit voluntarium, niſi explicemus ſimul, quid ſit involuntarium: non poſſumus autem explicare, quid ſit involuntarium, niſi præmittamus, quid ſit violentum, quod eſt genus involuntarii, adeoque eſt prius cognitione, quam voluntarium, ideo agemus de violento. Primo igitur, explicabimus, quid ſit violentum, & quo pacto ſe habeat ad voluntarium, & involuntarium: ſecundo ex tradita doctrina inferemus, quo pacto continens, & incontinens agant voluntariè, vel involuntariè, & violenter: tertio explicabimus, quo pacto qui faciunt actiones, quas cenſent moleſtas, & malas, ſed neceſſarias ad vitandum aliquod magnum malum, vel ad acquirendum magnum aliquod bonum, agant voluntariè, vel violenter.

2 Quoad primum: violentum dicitur à vi, ſicut neceſſarium dicitur à neceſſitate, ac tum violentum, tum neceſſarium opponitur voluntario atque ei, quod fit ex perſuaſione, qua cenſemus ſic eſse faciendum. Porro violentum; ac neceſſarium dicuntur etiam de rebus inanimatis. Dicimus enim, quod ignis violenter, & coactè fertur deorſum, terra verò, & corpora gravia violenter, & coactè feruntur ſurſum. E converſo quia ignis dum fertur ſurſum movetur ſecundum ſuam naturam, non dicitur moveri violenter, licet neque dicatur moveri voluntariè. Videtur verò, quod id, quod opponitur violento, careat nomine, licet quod opponitur involuntario ſit nominatum, ac dicatur volũtarium. Violentum igitur eſt commune tum animatis, tum inanimatis; ſiquidem tum animata, tum inanimata dicuntur multa facere, ac pati violenter, quando contra naturalem inclinationem moventur ab aliquo extrinſeco. Hinc poteſt deduci deſcriptio violenti: *Violentum nimirum eſt, quod procedit ab extrinſeco contra naturalem inclinationem ejus, quod agit, aut patitur.*

3 Licet violentum dicatur non ſolum de entibus animatis, ſed etiam de inanimatis, tamen de entibus animatis dicitur vnico modo, at de quibuſdam animalibus, in quibus nimirum concupiſcentia, & ratio non ſemper conſonant, dicitur duobus modis. Animalia igitur ratione carentia, ſicut & entia inanimata, patiuntur violentiam unico modo, per hoc nimirum, quod aliquid patiatur contra appetitum. Ratio eſt, quia non habent rationem repugnantem appetitui, ſed vivunt, & moventur ſolum per appetitum ſenſitivum; ergo patiuntur violentiam unico modo, hoc eſt in quantum patiuntur aliquid contra inclinationem appetitus ſenſitivi. Homo è converſo, cum ad eam ætatem pervenerit, in qua habet uſum rationis, vivit non ſolum ſecundum appetitum ſenſitivum, ſed etiam ſecundum rationem; ergo pati poteſt violentiam duobus modis; primo in quantum agit contra inclinationem appetitus ſenſitivi; ſecundo in quantum agit contra rationem. Pueri verò antequam utantur ratione, propriè non agunt, ſed aguntur cupiditate, ut belluæ. Porro omne violentum eſt triſte, ſiquidem nemo gaudet, dum agit violenter.

4 *Proinde, cum violentum omne moleſtum eſſe, nec vi quiſquam, ſed gaudens agere videatur, magna de temperante, intemperanteque controverſia oritur, eo quod uterque contrarios intra ſe impetus ſentiens agit. Vnde temperantem vi ſeipſum à ſuavium cupiditate abſtraxiſſe ajunt. Dolet enim luctans cum reſiſtente cupiditate. Intemperans autem vi præter rationem rapitur, minus tamen affligitur. Nam cupiditati lætus indulget, quippe qui ſuavibus intendit. Quocirca non vi, ſed volens agit, quia dolore vacat. Porro perſuaſio violentiæ, neceſſitatique opponitur. Temperans vero ea ſectatur, de quibus perſuaſus eſt, non vi ſed volens. Nam cupiditas citra perſuaſionem trahit, quippe, quæ ratione caret. Quod igitur ii ſoli vi, invitique facere videantur, quamque ob cauſam, ſcilicet ob ſimilitudinem, qua & inanimata agere dicimus, expoſuimus hactenus.*

4 Quoad ſecundum : ex dictis oritur dubitatio, & quæritur utrum continens, & incontinens agant voluntariè, vel violenter. Ratio dubitandi eſt, quia violentum eſt, quod fit contra inclinationem, voluntarium vero eſt, quod fit juxta inclinationem; ſed continens, & incontinens habent duas contrarias inclinationes, alteram rationis, alteram appetitus ſenſitivi; ergo videntur ſimul agere voluntariè, & violenter, ſiquidem in quantum agunt ſecundum unam inclinationem, videntur agere voluntariè, in quantum agunt contra alteram inclinationem, videntur agere violenter. Continens igitur, in quantum agit juxta inclinationem, & perſuaſionem rationis, videtur agere voluntariè, ſiquidem perſuaſio opponitur tum violentiæ, tum neceſſitati, adeoque qui agit id, quod cenſet eſſe agendum, non violenter, ſed voluntariè agit : at in quantum agit contra inclinationem concupiſcentię, videtur agere violenter, ideoque dicitur violenter ſe abſtrahere à voluptatibus, quas concupiſcit, & dum luctatur cum cōcupiſcentia, dolet. Incontinens è converſo, in quantum agit juxta inclinationem concupiſcentiæ, videtur agere voluntariè, ideoque concupiſcentiæ letus indulget : at in quantum agit contra inclinationem rationis, videtur agere violenter, ideoque dicitur, quod ab impetu concupiſcentiæ violenter rapitur ad agendum contra dictamen rationis, ſiquidem agit id, quod ſcit non eſſe agendum. Patet igitur, vnde oriatur difficultas, & propter quam cauſam continens, & incontinens videantur ſimul agere voluntariè, & violenter, ex eo nimirum, quod cum habeant duas inclinationes contrarias, agunt ſimul juxta unam, & contra alteram inclinationem.

5 Sed enim ſi & quod in determinatione poſitum iſtic fuerat, adiiciatur, ſolvitur quod dictum eſt. Quando igitur foris, quippiam præter impetum intrinſecum moverit, ſedaritve, vi id fieri aſſeveramus: quando vere ſecus, non vi. In temperante autem intemperanteque inſitus impetus ducit (utrunque enim habet) & neuter vi, & coactus, ſed volens uterque agit.

*6 Nam principium, quod foris eſt, præter naturalem impetum, ſive moveat, ſive motum impediat, neceſſitatem vocamus, ut ſiquis manu, & voluntate, & cupiditate retinentis arrepta, percutiat alium. Verum ſi intrinſecus principium fuerit, vis non eſt, 7 * quandoquidem, & voluptas ineſt, & cupiditas, quæ ſtatim à nativitate in omnibus deprehenditur.*

8 Atque his duobus à natura quippiam ineſſe determinamus, eo ſcilicet, quod ſtatim à nativitate ineſt, & quod generatione exiſtente facile conſequimur, ut ſenectus, canities, ac alia id genus. Itaque non ſecundum naturam facit alteruter, ſed ſecundum naturam ſimpliciter, ſed non eandem. Quæſtionibus igitur de temperante, intemperanteq; utrum vi, & non volens agat alter, aut uterque aut vi ſimul, invitique ambo, & ſi vis voluntaria ſit, num volentes ſimul, nolenteſque agant, ex dictis hactenus occurrendum.

5 Propoſita difficultate, debemus illam ſolvere. Dicimus igitur, quod ex definitione violenti poteſt ſolvi difficultas, cum ex ea definitione pateat tum continentē, tū incontinentem agere voluntariè, ac non violenter. *Violentum igitur eſt, quod procedit ab extrinſeco contra intrinſecam inclinationem ſubiecti*; ideoq; quando aliquid extrinſecum moverit, aut detinuerit ſubiectum contra intrinſecam ipſius inclinationem, tum tale ſubiectum dicitur pati violentiam; cum autem nihil extrinſecū moverit, aut detinuerit, tum ſubiectū non dicitur pati violentiam; ſed tum continens, tum incontinens movetur non ab extrinſeco, ſed ab intrinſeco, ſiquidem continens movetur à ratione, incontinens à concupiſcentia, ac tum ratio, tū concupiſcentia eſt intrinſeca; ergo tum continens, tum incontinens agit volūtariè, neuter agit violēter.

6 Confirmatur, & explicatur dicimus enim aliquem pati violentam neceſſitatē cum ab aliquo extrinſeco contra naturalē inclinationem movetur, aut impeditur à motu. Ex. gr. ſi quis arrepta manu alterius contra illius voluntatem moveat manū, & per-

percutiat alium, dicitur percutiet violenter percutere: at ſi manus moveatur à principio intrinſeco ipſi percutienti, non percutit violenter; ſed continens,& incontinens movetur,non ab extrinſeco, ſed ab intrinſeco, ſiquidem continens movetur à ratione,quæ eſt illi intrinſeco; incontinens movetur à concupiſcentià, quæ itidem eſt intrinſeca incontinenti; ergo &c.

7 Addit Ariſtoteles, primo quod ſicut tum in continente, tum in incontinente ſunt duæ inclinationes contrariæ,ſic ex ipſis ſequuntur duo affectus contrarii, gaudium nimirum, & dolor, adeoque uterque agit gaudens ſimul, & dolens. Continens igitur dum operatur juxta rationem contra concupiſcentiam,dolore afficitur,quia agit contra impetum concupiſcentiæ; ſed ſimul afficitur voluptate, ac lætitia, quia ſperat id ſibi bono futurum,& etiam nunc bono eſſe cum expellat morbum concupiſcentiæ. Incontinens ſimiliter dum operatur juxta concupiſcentiam cōtra rationē, gaudet, quia concupiſcentiæ indulget, & fruitur re optata; ſed ſimul dolet, & metuit propter conſcientiam mali facti.

8 Addit ſecundo, quod licet tum continens tum incontinens ſimpliciter agat voluntariè, tamen non omninò irrationabiliter dicitur, quod aliquo pacto agant violenter. Ratio eſt, quia continens agit contra concupiſcentiam, incontinēte agit contra rationem; ergo ſi incontinēte conſideretur præcisè ratio, incōtinens videtur pati violentiam; & ſi in continente conſideretur precisè concupiſcentia,etiam continens videtur agere violenter. Quia igitur in continente concupiſcentia patitur violentiam à ratione, quæ eſt extrinſeca concupiſcentiæ, & in continente ratio patitur violentiam à concupiſcentia, quæ eſt extrinſeca rationi, ideo tribuendo toti quod convenit partibus, tum continens, tum incontinēs dicitur pati violentiā. Verè tamen partes quidem patiuntur violentiam,ſed totus animus non patitur violentiam, ſiquidem cum toti animo ſit intrinſeca,& naturalis tum concupiſcentia,tum ratio,totus animus movetur ab intrinſeco, & ſecundum inclinationem intrinſecā, & naturalem. Quod autem tum ratio, tum concupiſcentia ſit nobis naturalis probatur. Illud enim dicitur eſſe naturale alicui quod vel illi ineſt ſtatim à generatione, vel poſt generationē conſequitur debito tempore, niſi accidat ſubjectum eſſe debilē, vel mutilū præter naturam, ideoque naturale eſt homini in ſenectute caneſcere, homines in ſenectute ſolent caneſcere;ſed homo ſtatim poſt generationem habet cōcupiſcentiam jucundorum,debito verò tēpore niſi ſit debilis, vel mutilus, habet uſum rationis; ergo tum ratio, tum concupiſcentia eſt homini naturalis, ideoque tum continens, tum incontinens agit ſecundum naturam,ſed ita,ut cōtinens agat ſecundum naturam ut rationalem, in continens agat ſecundū naturam ut ſenſitivā. Patet igitur ex dictis ſolutio quæſtionum, in quibus queritur,utrum continens,& incontinens agant voluntariè, an violenter.

9 Verum & aliter vi, coactique agere dicuntur non diſſentientibus inter ſe mutuo ratione, & cupiditate, quando ſcilicet id faciunt, quod moleſtum quidem, & frivolum judicant, ſed neglectum, damnum, aut mortem inferat. Hæc enim omnes, aut coactos facere ajunt, aut non: faciunt autem omnes. Nam omittere quidem licet, ſed ferendum incommodum.

Verum ex his alia quidem violenta, alia vere non violenta forte quis dixerit. Quæcunque enim eorum per quæ vel facere vel non facere penes ipſum eſt, etiamſi non volens facit, tamen & facere ſponte dicitur, & non vi: quæ vero penes ipſum non ſunt vi quodammodo, ſed non ſimpliciter fieri dicuntur eo quod non illud ipſum eligit, ſed alicuius gratia agit.

9 Quoad tertium: homines non ſolum dicuntur aliquo pacto agere violenter, cū in ipſis diſſentiunt ratio,& cōcupiſcentia, ſed etiam quando faciunt aliquas actiones quas judicant eſſe malas, & moleſtas, ſed

neceſſarias ad evitandum aliquod magnũ malum, puta ad vitanda verbera, vel etiam mortem. Has actiones aliqui affirmant, aliqui negant eſſe violentas, ac ſæpe contingit homines facere tales actiones, quia licet cenſeant illas eſſe malas, tamen exiſtimant ferendum eſſe incommodum minus ad vitandum majus. Quæritur, utrum tales actiones dicendæ ſint violentæ, vel non?

10 Reſpondendum cum diſtinctione, ac dicendum aliquas ex talibus actionibus eſſe violentas, alias non eſſe violentas, ſed voluntarias. Explicatur. Aliquando ex metu majoris mali, vel ex concupiſcentia alicujus, quod nobis videtur maximum bonum, adeo vehementer inclinamus ad faciendas quaſdam actiones ex ſe moleſtas, ac malas, ut moraliter neceſſitemur ad illas faciendas, ac non poſſimus non facere: aliquando è converſo poſſumus moraliter tales actiones facere, vel non facere. Cum moraliter poſſumus tales actiones facere, vel non facere tũ illas facimus non violenter, ſed voluntariè: cum autem non poſſumus moraliter tales actiones non facere, tũ dicimur illas facere aliquo pacto violenter ſiquidẽ quodãmodo neceſſitamur ad illas faciendas propter finẽ vitandi majus malum, vel conſequendi maximum bonum.

11 *Verum ex his eſt quoddam diſcrimen. Nam ridiculus fuerit, ſi, ut contactus quis vitaret, occidiſſet alterum, vi ſe, id, coactumque feciſſe dicat. Majus enim, acerbiuſque malum oportet non facienti propoſitum ſit Sic enim coactus, & non vi faciet, ſcilicet quando malum boni gratia, vel ob majoris mali repulſionem agit, idque invitus. Neque enim penes ipſum hæc ſunt. Quocirca & amorem, & iras quaſdam, & naturalia nonnulla inter involuntaria connumerant, quia violenta nimis, & ſupra naturam ſunt. Vnde, & veniam merentur, eo quod vi cogere naturam ſoleant.*

12 *Sed & magis vi, inviteque facere videtur qui facit ne vehementius, aut levius ei doleat, vel etiam ne gaudeat. Nam ad ipſum refertur univerſum, quod ferendo natura eſt.*

14 *Verum quæ neque naturalis cupiditatis, nec rationes ſunt, non debent penes ipſum eſſe cenſeri. Quamobrem phanatici, & qui futura prædicunt, quamlibet intellectus opus faciunt, non tamen id penes ipſos eſſe aſſeveramus, neque ut faciant quæ fecerunt, neque ut dicant quæ dixerunt. Sed & nec per cupiditatem. Itaque & intellectus quidam, affectuſque, aut actiones ſecundum ejuſmodi rationes & intelligentias, in noſtra poteſtate non ſunt, ſed quemadmodum Philolaus inquit, rationes quædam ſunt nobis potentiores.*

11 Uerum circa hanc doctrinam aliqua debẽt adverti. Primo debent adverti, quod bona, vel mala debent eſſe magna ad hoc, ut actiones factæ gratia talium bonorum conſequendorum, vel malorum vitandorum ſint violentæ. Ideo ridiculus eſſet, qui cum occidiſſet alterum, ne ab illo contrectaretur, diceret ſe coactum fuiſſe ad occidendum. Malum enim contractionis eſt adeo parvum, ut proculdubio non poſſit violentiam inferre. E converſo multa, quæ fiunt ex impetu amoris, aut iræ, vel alicujus paſſionis naturalis, ſæpe dicuntur fieri violenter, quia adeo vehementer rapiunt, ut videatur ſupra vires humanæ naturę talibus paſſionibus reſiſtere, ideoque tales actiones merentur aliquam veniam.

12 Secundo debet adverti, quod magis violentæ videntur actiones, quas facimus, ut vitemus vehementem dolorem, quam illæ, quas facimus, ut vitemus dolorẽ parvum; & univerſim magis violentæ videtur actiones, quæ fiunt ad vitandum dolorem, quã quæ fiunt ad acquirendam voluptatẽ.

13 Tertio debet adverti, quod quæ fiunt, non ex naturali ratione, neque ex naturali cupiditate, ſed ex impetu quodam divinitus immiſſo, videntur non eſſe in poteſtate facientis. Quia verò phanatici dum futura prædicunt, & alia quędam agunt, non moventur naturali ratione, nec naturali cupiditate, ſed impetu quodam divinitus immiſſo, ideo dicimus non eſſe in eorum poteſtate dicere quæ dicunt, & facere quæ faciunt. Quædam igitur intel-

le-

lectiones, affectiones, & actiones non ſunt in noſtra poteſtate, ſed ut Philola us dixit, immittuntur nobis ab intellectu potentiore.

Quid ſit voluntarium, & involuntarium. Caput IX. Articulus II.

14 *ERgo voluntariorum, ac involuntariorum conſideratio, eorum, quæ vi eveniunt tractatui jungenda eſt, atque hæc ita ſint inter ſeſe diſtincta. Nam qui ſpontaneum maxime interpellant, vi ſe coactos dicunt, ut in eam animi ſententiam venirent.*

15 *Et quia finem id jam habet, & voluntarium nec cupiditate, nec electione terminatum eſt, reliquum eſt, ut ea, quæ juxta intellectum fiunt, determinentur. Videtur autem involuntario contrarium eſſe voluntarium, & quod cujuſque gratia ſciens quis facit. Interdum enim novit, quod pater ſit, non tamen quod occidat, ſed ſervet potius, ut Peliades petebant quidem poculum, ſed ut amatorium, & vino plenum: id vero venenum erat. Ignorans autem quem, cui, & quid, ex ignorantia per accidens agere dicitur. Quod autem ab ignorante tali fit, involuntarium eſt: ergo voluntarium contrarium eſt.*

16 *Quæ igitur penes ipſum ſunt, ut facere omittat, facit non ignorans, & per ſe, ea utique voluntaria ſunt, & voluntarium id ipſum eſt: quæ vero ignorans, ex eo, quod ignorat ea, invitus facit.*

17 *Porro quia ſcire, & intelligere bifariam capiuntur, vel ut habeatur, vel ut uſurpetur ſcientia qui habens non utitur, interdum ignorans merito dicitur, interdum vero nequaquam, velut ſi per negligentiam non utatur. Similiter & is vituperetur, qui vel facilium, vel neceſſariorum peritiam, & per negligentiam, aut dolorem aliquem, voluptatemque non veſtiget. Hæc loco huic inſerenda videbantur. De voluntario igitur, & involuntario hoc modo determinatum ſit.*

14 TRactatui de violento coniungere debemus tractatum de voluntario & involuntario, ſiquidem voluntario opponitur tum involuntarium, tum violentum, ut patet ex eo, quod qui dicunt ſe non egiſſe voluntariè, ſolent dicere ſe egiſſe violenter.

15 Diximus voluntarium eſſe, vel quod fit ex appetitu, vel quod fit ex electione, vel quod fit ex cognitione. Oſtendimus rurſus voluntarium neque ſufficienter definiri per hoc, quod fiat ex appetitu, neque per hoc, quod fiat ex electione. Hinc videtur inferri voluntarium eſſe, quod fit ex cognitione, & ex intentione alicuius finis. Probatur: nam voluntario opponitur involuntarium; ſed quod fit ex ignorantia, & ab ignorante, eſt involūtarium; ergo ad voluntarium requiritur, ut actio fiat à cognoſcente, & ex cognitione. Minor probatur, & explicatur exemplo. Peliades dederunt patri poculum, putantes illud eſſe poculum amatorium, ac vino plenū, cum eſſet veneno plenum, ac patrem occiderūt. Quia verò dederunt venenum ex ignorantia, ac patrem occiderunt ex ignorantia, involuntariè dederunt poculum, & involuntariè occiderunt patrem. Involuntariè etiam occidiſſent patrē, ſi dediſſent poculum, ſcientes illud eſſe plenum veneno, ſed ignorantes ſe dare patri. Qui enim exercet aliquam actionem, neſciens *quid*, hoc eſt quam actionem exerceat, *cui*, hoc eſt ad quem finem illa actio perducat, vel *quem* hoc eſt circa quam perſonam talis actio verſetur, operatur ex ignorantia per ſe adeoque involuntariè: ex. gr. qui dat venenum neſciens, quid dat; qui dat medicamentum, quod cauſabit mortem, neſciens illum cauſaturum mortem; ac qui dat patri, neſciens ſe dare patri, occidit patrem ex ignorantia per ſe, adeoque involuntariè.

16 Concluditur voluntariè fieri illas actiones, quæ fiunt ab aliquo potente illas facere, vel non facere, ac non habente ignorātiam eorum, quę per ſe ſpectant ad tales actiones, ac voluntarium nihil aliud eſſe, quam id, quod fit ex intentione, à ſciente ea, quæ per ſe pertinent ad actum.

17 Poteſt quæri, utrum ad hoc, ut quis agat voluntariè, ſufficiat, ut habeat ſcientiam habitualem de iis, quæ ſpectant ad actum, an requiratur, ut habeat ſcientiam

Digitized by Google

etiam actualem, adeoque utrum qui ſcit habitu, ſed actu ignorat, agat voluntariè, vel involuntariè?

Dicendum, quod cum ignorantia actualis eſt inculpabilis, ſufficit ad hoc, ut actio ſit involuntaria, adeoque digna venia: cum autem eſt orta ex negligentia, adeoq; culpabilis, non poteſt reddere actionem involuntariam. Porro tenemur ſcire facilia, ac neceſſaria, ideoque qui propter negligentiam, ut fugiat dolorem, aut ut voluptates ſectetur, non procurat ſcientiam neceſſariorum, eſt vituperandus, atque indignus venia. De voluntario igitur, & involuntario ſatis hoc loco eſt actum, ac determinatum.

De electione Cap. X.

DE electione vero deinceps dicemus, expoſitis primum nonnullis quaeſtionibus. Ambigat enim fortaſſe quis, in quo genere oriantur, tum in quali conſtituenda ſint, aut eademne, aut diverſa ſint voluntarium, & involuntarium.

2 Maxime vero quidam aſſeverant, & quaerenti etiam ita forte videri queat, electionem ex duobus his alterum eſſe, ſcilicet aut opinionem, aut appetitum. Utraque enim conſectanea videntur. Verum appetitum non eſſe patet ex eo, quod tum aut voluntatem, aut cupiditatem, aut iram eſſe neceſſum ſit: nemo quippe niſi horum aliquid patiens appetit. Ira porro, cupiditaſque etiam feris ineſt, electio vero nequaquam, & tamen quibus hac ambo inſunt, multa abſque ira, cupiditateque eligunt, ſed dum paſſionibus affliguntur, non eligunt, ſed tolerant. Praeterea cupiditati, iraeque ſemper dolor jungitur, multa vero nos abſque dolore eligimus. Voluntas inſuper, & electio idem non ſunt. volunt enim interdum etiam ea homines, quae impoſſibilia norunt, ut omnibus hominibus imperare, immortalem eſſe, id quod nemo ſciens impoſſibile elegerit, & in univerſum, quae etſi non per ſe, ſed ſibi tamen impoſſibilia, vel factu, vel omiſſu norit unde manifeſtum electionem eſſe rerum penes nos ſitarum.

1 SEquitur, ut agamus de electione, proponendo, & explicando aliquas quaeſtiones. Quaeritur igitur, quid ſit electio in quo genere ſit, & utrum ſit idem cum voluntario, & quo pacto ad voluntarium, & involuntarium ſe habeat.

2 Electio non poteſt eſſe ſi aliqua opinione, vel judicio rationis, ac ſine aliquo appetitu, ideoque videtur eſſe opinio vel appetitus, ac quidam aſſerunt electionem eſſe opinionem, alii exiſtimant eſſe apppetitum. Verum quod electio non ſit appetitus, probatur, quia omnis appetitus, vel eſt appetitus rationalis, qui dicitur voluntas, vel eſt appetitus ſenſitivus, qui dividitur in concupiſcentiam, & iram; ergo ſi electio eſſet idem cum appetitu, vel eſſet voluntas, vel concupiſcentia, vel ira; ſed electio, neque eſt voluntas, neque concupiſcentia, neque ira; ergo electio non eſt idem, ac appetitus. Probatur antecedens aſſumptum, ac primo oſtenditur, quod electio neque eſt idem cum concupiſcentia, neque eſt idem cum ira: primo concupiſcentia, & ira conveniunt etiam feris; ſed electio non convenit feris; ergo &c. Secundo ſi electio eſſet concupiſcentia, vel ira, non poſſet dari ſine concupiſcentia vel ira; ſed poteſt, ſiquidem homines multa eligunt ſine concupiſcentia, ac ſine ira, imo prudentes cum ſentiunt ſe moveri à concupiſcentia, vel ira, non ſolent eligere, ſed electionem ſuſpendunt; ergo &c. Confirmatur: concupiſcentia enim, & ira non dantur ſine aliquo dolore; ſed ſaepe eligimus ſine ullo dolore; ergo &c. probatur jam altera pars antecedentis, quod nimirũ electio non ſit idem, ac voluntas; ſepe enim homines volũt quę ſunt ipſis impoſſibilia, ex.gr. volunt eſſe immortales, imperare omnibus hominibus, & univerſaliter volunt conſequi multa bona, quę non poſſunt conſequi, & effugere multa mala, quae non poſſunt effugere, atque evitare; ſed nemo prudens eligit quae ſcit eſse impoſſibilia, vel ſimpliciter, vel ipſi ſiquidem electio eſt ſolum eorum, quae ſunt in noſtra poteſtate; ergo &c.

3 Si-

3 Similiter clarum, nec opinionem eſſe neque ſimpliciter, ſi quis aliquid putet, cum eligibile ejuſmodi quid ſit, quod viribus noſtris paretur. Multa vero opinione concipiunt, quæ penes nos non ſunt, ut diametrum commenſurabilem. Porro nec vera eſt, nec falſa electio, ſed & nec rerum penes nos ſitarum opinio, qua faciendum aliquid, vel non faciendum arbitramur. Commune vero id eſt de opinione, & voluntate. Nemo enim finem, ſed ea, quæ fini conſequendo conferunt, eligit, quemadmodum nemo ſanum eſſe; ſed ambulare, ſedere, ſanitatis gratia. Neque felicitate potiri quiſquam eligit, ſed quæſtus ſtudium, & periclitationes, felicitatis adipiſcendæ gratia. Et in univerſum declarat ſemper eligens, quod cujuſve gratia eligat. Eſt enim aliud id, cujus gratia, & quod gratia alterius eligit. Vult autem maxime finem, ut in pretio, & ſanum eſſe, feliciter, beateque vivere. Itaq; patet aliam, & opinionis, & voluntatis rationem eſſe. Voluntas enim, & opinio maxime finem ſpectat, quod non facit electio. Ergo electionem patet, nec voluntatem, nec opinionem nec ſimpliciter ullam animi perceptionem eſſe.

3 Similibus rationibus probatur, quod electio non ſit opinio. Primo enim opinio eſt de multis, quæ nullo pacto ſunt in noſtra poteſtate: ex. gr. poteſt aliquis exiſtimare, quod diameter quadrati ſit incommenſurabilis coſtæ; ſed electio eſt ſolum eorũ, quę ſunt in noſtra poteſtate; ergo &c. Secundo omnis opinio eſt vel vera, vel falſa; ſed electio neque eſt vera, neque falſa; ergo &c. Tertio ſi dicatur electionem non eſſe opinionem qualemcumq; ſed opinionem, qua judicamus aliquid, quod in noſtra eſt poteſtate, eſſe faciendum, vel non faciẽdum, poteſt hoc impugnari argumẽto communi, quo ſimul oſtẽdimus electionem nec eſſe idem cum opinione, nec eſſe idem cum voluntate. Nemo enim eligit finem, ſed ea quæ ſunt ad finem: ex. gr. nemo eligit eſſe ſanum, ſed eligit facere ea, quæ conducunt ad ſanitatem, puta eligit ambulare, ac ſedere gratia ſanitatis: nemo eligit felicitatem, ſed quæſtum facere, atque hoc, vel illud agere gratia felicitatis; & univerſim eligimus aliquid conducens ad finem gratia ipſius finis; ſed opinamur finem eſſe conſequendum, & finem maximè volumus, ex. gr. maximè volumus honorari, eſſe ſani, & bene beateque vivere; ergo electio non eſt idem, ac voluntas, vel opinio, & univerſim non eſt ulla cognitio.

4 Quo ſimul elucet, & quid ſit, quidve ab iis differat, ac ut ſe ad voluntarium habeat.

5 Porro poſſibilium eſſe, aut non eſſe, alia ejuſmedi ſunt, ut de iis ſuſcipiatur deliberatio, alia vero, ut non ſuſcipiatur. Quorum enim generatio penes nos non eſt, etiamſi fieri, & non fieri poſſint, ſed quæ vel natura, vel aliis ex cauſis fiunt, de iis ſciens nemo conſultare inſtituat. Verum, quæ non tantum fieri & non fieri poſſunt, ſed in conſultationem etiam venire ſolent, ea ſunt quæ pro arbitrio facere, & non facere poſſumus. Quapropter non de remotis apud Indos, nec de circuli quadratura deliberamus. Nam illa ad nos non ſpectant, hoc vero fieri nequit.

*Sed & nec de omnibus quæ à nobis queant fieri 7 * Unde manifeſtum, nec opinionem ſimpliciter electionem eſſe. 8 * Eligibilia vero etiam agibilia, rerum ſcilicet penes nos exiſtentium.*

Proinde miretur forte quis, quo pacto medici, quæ ſcientia complectuntur, in deliberatione ponant cum id non faciat grammaticus. Ratio ejus ex eo conſtat, quod aut ratiocinando, aut ſenſu error omnis committatur, quorum utrumque in medicina contingit: in grammaticis vero juxta ſenſum, & actionem, quam ſpectant, in infinitum progrediuntur.

4 Quoad ſecundum: ex rationibus, quibus oſtendimus electionem nec eſſe voluntatem, nec cognitionem, facile poteſt explicari, quid ſit electio, & quo pacto ad voluntarium & involuntarium ſe habeat. Vt igitur explicemus, quid ſit electio, præmittimus primo, quod conſultamus de iis ſolum, quæ poſſunt eſſe, ac non eſſe: de iis autem, quæ ſunt impoſſibilia, vel neceſſaria, conſultat nemo.

5 Præmittimus ſecundo, quod non conſultamus de omnibus, quæ poſſunt eſſe, ac non eſſe: nam de iis, quæ ita poſſunt eſſe, ac non eſſe, ut non ſit in noſtra poteſtate illa ponere, vel non ponere, conſultat nemo;

mo; ſed ſolum conſultamus de iis, quæ ita pendent à nobis, ut in noſtra poteſtate ſit illa ponere, vel non ponere. Ex. gr. licet in India multa poſſint fieri, vel non fieri, tamen de iis nos non conſultamus, quia non pendent à nobis. Similiter non conſultamus de quadratura circuli, quia exiſtimamus circulum à nobis quadrari non poſſe.

6. Præmittimus tertio, quod neque conſultamus de omnibus, quæ à nobis fieri poſſunt. Multa enim facimus ſtatim nulla præmiſſa conſultatione.

7 Præmittimus quarto, quod electio, ut jam probavimus, non eſt idem, ac opinio.

8 Præmittimus quinto, quod omnia eligibilia ſunt agibilia à nobis. Ratio eſt, quia non eligimus niſi ea, quę poſſumus facere, & non facere; ergo electio eſt ſolum agibiliũ, quę ſunt in noſtra poteſtate.

9 Præmittimus ſexto, quod aliquibus mirum videtur, quod medici conſultare ſolent de iis, circa quæ verſatur medicina, grammatici autem non ſolent conſultare de iis, circa quæ verſatur grammatica; ex. gr. medici conſultant de modo curandi ægrotum; at grammaticus non ſolet conſultare de modo declinandi &c. Ratio videtur eſſe, quia de iis, quę ſunt ita certa, ut non poſſit eſſe error, niſi circa executionem, non conſultatur; ſed quæ ſpectant ad grammaticam, ad artem legendi, ſcribendi &c. ſunt ita certa, ut non poſſit circa illa errari, niſi in executione: modus enim legendi, ſcribendi, declinandi eſt certiſſimus ſcientibus grammaticã &c. ergo non eſt mirum, quod grammaticus &c. non ſoleat conſultare: At quæ ſpectant ad medicinam, ſunt minus certa, ideoque à ſcientibus medicinam poteſt errari non ſolum in executiva curatione ęgroti, ſed etiam in judicando, quo pacto ægrotus ſit curandus; ergo non eſt mirum, quod medicina conſultet etiam de modo curandi ægrotum.

10 His præmiſſis, dicendum, quod licet electio non ſit opinio, neque voluntas ſeorſim, tamen includit tum opinionem, ſive exiſtimationem, tum voluntatem, adeoq; quodammodo conſtituitur ex opinione, & voluntate. Probatur nemo enim eligit ſtatim, ſed pręmiſſa conſultatione, poſtquam ſtatuerit ſic eſſe faciendum; ergo electio includit voluntatem ſic faciendi, & opinionem, qua poſt præmiſſam conſultationem, ſtatuimus ſic eſſe faciendum.

10 *Quoniam igitur, neque opinio, neque voluntas eſt electio, eſt certe velut utrunque, & non ambo. Ex improviſo enim nemo eligit, ſed cum faciendum videtur, conſpiratque voluntas: quæ cum ambo eligenti inſint, utroque conſtabit electio.*

11 *Conſiderandum autem, quomodo inſint hæc, idque ex ipſo nomine primum. Nam electio non ſimpliciter eſt, ſed alterius ad alterum: unde conſiderationem, conſiliumque requirit, & proinde ex opinione conſultativa conſtituetur. Neque enim de fine, qui rebus omnibus quidam propoſitus eſt, ſed de iis, quæ ad finem, ſuſcipitur conſultatio: id vero omnes conſultamus, donec ad nos transtulerimus generationis principium. Quod ſi nemo eligit, niſi re prium conſultata, expenſaque, melius ſit, an deterius, volumus autem quæ poſſibilia nobis ſunt, non quæ ad finem, * erit electio cupiditas rerum penes nos ſitarum deliberativa.*

11 Sed magis eſt explicandum, quo pacto electio conſtituatur ex volũtate ſimul, & opinione, qua judicamus ſic eſſe faciendum. Electio eſt prælatio, per quam propoſitis duobus ſaltem objectis, eligimus quam præ alio: ergo ad electionem prærequiritur conſultatio, per quam conſideramus, utrum ſit eligendum, & ſtatuimus hoc eſſe eligendum pręalio; ergo electio eſt voluntas, quæ ſequitur ex opinione conſultativa, adeoq; includit tum actum voluntatis, quo unum præferimus alteri tum opinionem conſultativam, per quam conſultatione præmiſſa, ſtatuimus, quodnã ex pluribus objectis ſit alteri preferendum. Quia verò non conſultamus de fine, ſed de iis, quæ ſunt ad finem, donec perveniamus ad aliquod primum medium, quod ſit immediate in noſtra poteſtate, ideo electio non-

Digitized by Google

non eſt de fine, ſed de iis, quæ ſunt ad finem.

12 Ex his poſſumus inferre, quid ſit electio. Eſt nimirum appetitus conſultativus eorum, quæ conducunt ad aliquem finem, & ſunt in noſtra poteſtate. Appetitum porro conſultativum dicimus appetitum, qui ſupponit conſultationem, & appetit id, quod quis poſt conſultationem ſtatuerit eſſe faciendum.

13 Enimvero omnes, quæ eligimus, eadem volumus, nec tamen quæ volumus, omnia eligimus. Porro deliberativam facultatem voco, cujus principium eſt conſultatio, quæ & concupiſcit id, quod utile decreverit.

14 Quapropter nec reliquis animantibus, nec omni ætati, aut omni electio ineſt, eo quod nec conſultare, nec cauſam quare quid eveniat, judicare queat. Opinationem tamen, faciendumne quippiam ſit, nihil vetat pluribus ineſſe, ſed ratione perſpicere nequaquam.

15 Animæ enim pars deliberativa rationes, cauſaſque veſtigat. Nam ſi cujus gratia, una ex cauſis exiſtit, (nam quare quid, cauſa eſt, & id cujus gratia quid eſt aut ſit, ut profectionis facultatum comportatio, quandoquidem ejus gratia proficiſcuntur) conſtat eos, qui propoſito fine carent, conſultationi parum idoneos eſſe. Quapropter cum quis facit, aut negligi quæ penes nos ſunt, ut faciamus, idque non ignoranter, volens utique, aut facit, aut non facit.

16 Cæterum multa ejuſmodi circa conſultationem, præcogitationemque agimus. Vnde neceſſum omne eligibile voluntarium eſſe, non autem voluntarium ſtatim eligibile. Item quæ ex electione fiunt, omnia voluntaria ſunt, non autem voluntaria omnia juxta electionem.

17 Similiter ex his manifeſtum, affectiones recte in voluntarias, involuntarias, & conſultatas diſtribui, quæ etſi non ſint accurata, veritatem modo aliquo attingunt. Verum, deinceps de his in tractatu de juſtis. Electionem igitur, nec voluntatem ſimpliciter, nec opinionem eſſe patet, ſed opinionem cum appetitione, quando ex conſultatione concurrunt.

13 Ex dictis infertur primo, quod licet omnia, quæ eligimus, velimus, tamen non omnia, quæ volumus, eligimus. Ratio eſt, quia multa volumus nulla præmiſſa conſultatione; ſed ea, quæ volumus nulla præmiſſa conſultatione, non eligimus; ergo non omnia, quæ volumus, eligimus.

14 Infertur ſecundo, quod electio non conuenit omnibus animalibus, ſed ſoli homini, imo nec convenit omnibus hominibus, ſed iis ſolum, qui utuntur ratione atq; iis ipſis non convenit qualibet ætate, ſed ea ſolum ætate, qua utuntur ratione. Ratio eſt, quia electio convenit iis ſolum, qui poſſunt conſultare, ac ratiocinãdo ſtatuere propter quam cauſam hoc præ alio ſit faciendum; ſed ſolus homo, iſque non omni ætate, ſed ea ſolum, qua utitur ratione, poteſt conſultare, & ratiocinando ſtatuere propter quã cauſam hoc præ alio ſit faciendum: animalia verò irrationalia, & ipſi homines, cum ratione non utuntur, licet poſſint per naturalem æſtimationem perſpicere, quid ſit faciendum, tamen poſſunt videre, propter quam cauſam ſit faciendum; ergo &c.

15 Infertur tertio partem animæ conſultativam eſſe contemplativam alicuius cauſæ. Probatur: nam finis, cujus gratia operamur, eſt una ex cauſis; ſed pars animæ conſultativa conſiderat, quid ſit faciendum in ordine ad finem; ergo eſt contemplativa alicujus cauſæ, ideoque animalia, quæ non poſſunt ſibi præſtituere aliquem finem, propter quem operentur, ſed à natura moveatur ad finem, non ſunt capacia conſultationis, & electionis. Quod autem finis ſit vna ex cauſis, eſt manifeſtum. Nam cauſa eſt per quam reſpondemus interroganti *propter quid aliquid eſt, aut ſit* ſed interroganti *propter quid aliquid eſt aut ſit?* reſpondemus per cauſam finalem: ex. gr. interroganti *propter quid proficiſcitur?* reſpondemus, quod proficiſcitur pecuniæ comportandæ gratia; ergo &c.

16 Infertur quarto omne eligibile eſſe voluntarium, at non omne voluntarium eſſe eligibile; & omnia, quę fiunt electione, fieri voluntariè, at non omnia, quæ fiunt voluntariè fieri ex electione, adeoque voluntarium eſſe genus ele-

ctio-

ctione adeoq; voluntarium eſſe genus electionis. Probatur: quidquid enim cum ſit in noſtra poteſtate illud facere, vel omittere, fit, vel omittitur, & non ex ignorantia, fit, vel omittitur voluntariè; ſed multa ex his non fiunt, nec omittuntur ex electione: ergo non omne, quod fit, vel omittitur voluntariè, fit vel omittitur ex electione. Minor probatur: nam multa ex his fiunt, vel omittuntur ſcienter, ſed non præmiſſa ulla conſultatione; ſed quæ fiunt ſine prævia conſultatione, non fiunt ex electione; ergo &c.

17 Infertur quinto affectiones animæ rectè dividi in voluntarias, & involuntarias, ac voluntarias rectè ſubdividi in eas, quæ procedunt ex electione, adeoque ſunt electivæ, & in eas, quæ non procedunt ex electione, ac proinde non ſunt electivæ. Sed de his accuratius agetur infra lib. 4. cũ de juſtitia ex profeſſo diſſeretur. Nunc ſufficit explicare, quo pacto electio nec ſit tantum opinio, nec ſit tantum voluntas, ſed ſit voluntas, & appetitus procedens ex conſultatione.

Proponuntur aliæ illationes circa conſultationem, ac circa finem electionis. Cap. XI.

1 *Et quia conſultantes omnes gratia alicujus conſultant, & ſcopum habent præfixum certum, quoniam reſpiciunt utile, de fine quidem nemo deliberat, qui principium eſt, & fundamentum, quemadmodum in contemplativis ſcientiis ſuppoſitiones, de quibus breviter ſub principium rerum in Analyticis accuratè diſſeruimus.*

2 *Cæterum conſideratio de iis, quæ ad finem ducunt, partim artificioſa, partim vero inartificialis apud omnes eſt, ut bellum gerant, necne, his quibus hoc in conſultatione eſt.*

3 *Obvium autem magis eſt quapropter id eſt, cujus gratia conſultatio exiſtit, ut opes, ut voluptas, aut aliquid aliud hujuſmodi, quodcunque finis eſt vitæ.*

1 Infertur ſexto nos per electionem non eligere finem, ſed media, quæ conducunt ad finem. Ratio eſt, quia illud eligimus, de quo conſultamus; ſed licet conſultemus gratia finis, tamen de fine ipſo non conſultamus, ſed fine nobis propoſito conſultamus de medijs utilibus ad conſequendum finem; ergo finem non eligimus, ſed eligimus media, quæ per conſultationem proponuntur nobis ut utilia ad finem conſequendum. Sicut igitur per ratiocinationes ſpeculativas nõ ratiocinamur de ſuppoſitionibus, ac principiis, ſed ſuppoſitis principiis, ratiocinamur de concluſionibus, quæ inferuntur ex principiis; ſic in cõſultationibus, quę ſunt ratiocinationes practicæ, non ratiocinamur de fine, qui eſt primum principium conſultandi, ſed ſuppoſita intentione finis, ratiocinamur de mediis ad finem utilibus, ut magis explicatum eſt in analiticis.

2 Infertur ſeptimo, quod conſultatio eorum, quæ ad finem ducunt, duplex eſt, artificialis nimirum, & inartificialis. Conſultatio artificialis eſt, per quam de utilibus ad finem conſultatur à peritis artium ex principiis propriis talium artium; ut cum medici ex principiis propriis medicinæ conſultant de ægroto curando. Conſultatio inartificialis eſt, per quam homines ex principiis communibus, & cuilibet notis, conſultant de agendis; ex. gr. per quam communiter cives conſultant, an ſit gerendum bellum?

3 Infertur octavo, quod fines, in ordine ad quos communiter homines inartificialiter conſultant, ſolent eſſe divitiæ, voluptates, & alia hujuſmodi, ad quæ ſolent vitam dirigere. In ſuis porro conſultationibus de duobus ſolent conſultare: primo an rectè conſtituerint finem vitę in his, puta in voluptatibus, divitijs &c. ſecundo per quæ media poſſint tales fines obtinere.

4 *Nam conſulit quiſquis conſilium capit, vel finem rectene perſpexerit, conſtitueritque: tendit enim*

Digitized by Google

enim eo conſulendo, quomodo hic finis in ipſum adducatur, vel quomodo ipſe perduci in finem poſſit. Finis autem ſemper natura bonus eſt, de quo, & particulariter conſultant, medicus de remedio adhibendo, dux de caſtrorum metatione, quibus finis propoſitus eſt bonum, id ſcilicet, quod ſimpliciter optimum. Verum quod præter naturam eſt, ex aliqua perverſitate, non idem quidem vere, ſed apparens bonum eſt. Cujus rei cauſa eſt, quod entium quorundam uſus, non niſi iis, quibus facta natura ſunt, applicari poteſt, ut ſunt viſibilia. Neque enim videre licet, quorum viſio non ſit, neque audire, quorum nulla auditio. Sed per ſcientiam etiam ea, quorum ſcientia non eſt, poſſunt fieri. Neq; enim æqualiter ſanitatis, morbiq; eadem eſt ſcientia, ſed illius quidem juxta, hujus autem præter naturam. Sic & voluntas ſecundum quidē naturam boni eſt, præter naturā vere mali. Et vult natura quidē bonū præter naturā vere, & ex mentis quadā everſione malum.

4 Infertur nono, finem, quem intendimus, & in ordine ad quem conſultamus, duplicem eſſe: alter eſt finis naturalis, & per ſe, ad quem nimirum ab ipſa natura ordinamur: alter eſt innaturalis, & per accidens, ad quem nos ordinamus ex quadam perverſitate intellectus, vel appetitus. Finis naturalis eſt bonus re ipſa. Ex. gr. finis naturalis medicinę eſt ſanitas, ac medicus conſultat de medicamentis, per quæ poſſit ægrotum perducere ad ſanitatem: finis naturalis militię eſt victoria, ideoque dux conſultat de modo ponendi caſtra in ordine ad victoriam: ultimus verò finis naturalis, ad quem ordinatur tota vita, eſt ipſa felicitas, quæ eſt optima. Finis innaturalis, & per accidens non eſt bonus realiter, ſed ſolum apparenter. Ex. gr. medicus poteſt ſibi ex quadam perverſitate proponere ut finem, non ſanitatem, ſed morbum, qui eſt bonum apparens. Ratio hujus eſt, quia potentię particulares, quales ſunt ſenſus, nō poſſunt applicari aliis objectis, quam iis, ad quę naturaliter ſunt ordinatę: ex. gr. viſus non poteſt applicari ad videnda alia objecta, quam colores, & lucem: auditus non poteſt applicari ad audienda alia objecta, quam ſonos &c. at intellectus, & voluntas ſunt potentię ita univerſales: ut non ſolum poſſint applicari iis, in quibus verè ineſt, ſed etiam iis, in quibus videtur ineſſe ratio objecti: ex. gr. intellectus non ſolum poteſt applicari ei, quod re ipſa eſt verum, ſed etiam ei, quod apparet verum: voluntas non ſolum poteſt applicari bono vero, ſed etiam bono apparenti. Hinc oritur, ut ſcientiis, & artibus poſſimus uti, non ſolum ad faciendum bonum verum, ad quod ordinantur ſecundum naturam, ſed etiam ad efficiendum bonum apparens, ad quod ordinantur ex quadam perverſitate contra naturam, ideoque medicina non ſolum eſt ſcientia ſanitatis, ſed etiam morbi: verum per ſe eſt ſcientia ſanitatis, per accidens, & ex quadam perverſitate eſt ſcientia etiam morbi. Proportionaliter voluntas per ſe eſt appetitiva boni realis, per accidens, præter naturam, & ex quadam perverſitate eſt appetitiva etiam mali, quod tamen ſit bonum apparens.

5 *Verum cujuſque corruptio, everſioque, non in quodlibet, ſed in contraria, & media competit. Hos enim limites tranſgredi nō licet. Et quia error non in quælibet, ſed in contraria committitur, quibus contraria ſunt, tum in ea contraria, quæ juxta ſcientiā opponuntur, neceſſum eſt, & errorem, & electionem à medio ad contraria ferri. Porro contraria ſunt medium, majus, & minus, eo quod jucundum, & triſte ſic habeant, ut ab anima jucundum quidem bonum judicetur, jucundius vero melius, & triſte malū triſtius & deterius Vnde patet circa voluptates, & dolores, virtutes vitiaq; verſari. Circa eligibilia nanq; conſiſtunt. Electio autem circa bonum, malum, & apparentia, quæ natura ſunt voluptas, & dolor, verſatur. Quoniam igitur ipſa virtus moralis ipſa mediocritas eſt, omnisque circa voluptates, & dolores verſatur, vitium autem circa exceſſum, & defectum & ea prorſus, in quibus etiam virtus conſiſtit, neceſſum eſt virtutem moralem habitum eſſe electiuum mediocritatis, quoad nos, in jucundis, & triſtibus juxta quæ qualis quiſq; moribus dicitur, dolens, gaudenſve. Dulce nanque, ſive amarum diligens, non qualis quidam moribus dicitur.*

5 Infertur decimo, quod quia id, quod corrumpitur, non corrumpitur in quodlibet, ſed ſolum in contraria, vel media, eo pacto, quo album dum corrumpitur non mutatur in dulce, ſed in nigrum, aut rubrum, &c. etiam intellectus, & voluntas dum per errorem, & pravam electionem

quo-

quodammodo corrumpuntur, corrumpuntur in contraria; ſed medio contraria ſunt duo extrema; quorum alterum conſiſtit in exceſſu, alterum in defectu; ergo ſicut recta electio eſt, quę eligit medium, ita electiones perverſæ, ac virtutis corruptivæ ſunt, quæ eligunt exceſſum; aut defectum, ſed in omnibus eligibilibus invenitur jucunditas, ac triſtitia; jucundum enim videtur bonum; jucundius videtur melius; triſte videtur malum; triſtius videtur deterius; ergo electiones perverſæ, ac virtutis corruptivæ ſunt quæ eligunt exceſſum, ac defectum in voluptatibus, ac triſtitiis, ideoque virtutes, ac vitia verſantur circa voluptates, ac triſtitias, ut ſæpius eſt dictum, ac circa hæc verſantur, in quantum ſunt bona, vel mala, vera, vel apparentia. Cócluditur ex his virtutem eſſe mediocritatem circa voluptates, ac triſtitias, per quas homo fit bonus, vel malus in genere moris. Ratio eſt, quia virtus eſt mediocritas circa ea, circa quæ verſatur; ſed verſatur circa voluptates, ac triſtitias, per quas homo fit bonus, vel malus in genere moris. ergo virtus eſt mediocritas circa voluptates, ac triſtitias, per quas homo fit bonus, vel malus in genere moris: & quia homo non fit bonus, vel malus per hoc, quod delectetur, aut doleat dulcibus, vel amaris, ſed per hoc, quod doleat, ac triſtetur honeſtis, vel in honeſtis; ideo virtus verſatur circa voluptates, ac triſtitias, per quas oblectamur, aut triſtamur non dulcibus, vel amaris, ſed honeſtis, vel inhoneſtis.

Vtrum virtus faciat, ut intendamus finem rectum, & ut non peccemus in electione mediorum, & ut ratio ſit recta. Cap. XII. & ultimum.

1 *QVibus ita determinatis, diſpiciatur, utrum virtus electionem reddat non peccabilem, finemque rectum, nempe ut cujus gratia debet, tantum eligat, an, ut nonnullis videtur, rationem abſolvat.*

2 *Id quod temperantiam dicimus, quippe quæ rationem non evertit. Sed enim virtus, & temperantia diſcernuntur ab invicem, de quibus poſt erit dicendi locus. Quibus enim cunque rationem rectam præſtare virtus videtur, id cauſa exiſtit: cujuſmodi etiam temperantia.*

1 SOlutis quæſtionibus circa electionem, debemus examinare, quo pacto virtus ſe habeat ad intentionem finis; ad electionem eorum, quæ conducunt ad finem; & ad rationem proponentem tum finem, tum ea, quæ conducunt ad finem. Quæritur igitur, utrum virtus non ſolum faciat, ut non peccemus circa electionem mediorum, & ut intendamus finem rectum, ac media eligamus propter finem rectum, ſed etiam, ut quidam arbitrantur efficiat, ut ipſa ratio ſit recta?

2. Dicendum, quod efficere, & conſervare rationem rectam eſt proprium continentiæ; ſed continentia licet ſit habitus laudabilis, tamen propriè non eſt virtus, ſed differt à virtute, ut ſuo loco dicetur, cum agetur de continentia; ergo eſt proprium nó virtutis, ſed alterius habitus efficere rationem rectam. Verum quia aliqui exiſtimant proprium virtutis eſſe efficere rationem rectam, continentia autem efficit rationem rectam, ideo exiſtimant continentiam non differre à virtute.

3 *Cæterum eam laudabilium eſſe, præmiſsis dubitationibus, oſtenditur. Porro ſcopum quidem licet eſſe rectum, verum in iis, quæ ad ſcopum, aberrare: rurſum ſcopo etiam falſo propoſito, in his, quæ ad ipſum tendunt, recte habere. Interdum vero utraque fallunt. Vtrum igitur virtus ſcopum, an ea, quæ ad ſcopum regit?*

4 *Aſſeveramus autem ſcopum à virtute conſtitui. Quocirca, nec collectione, nec ratione aliqua hæc demonſtrabuntur, ſed ut principium hoc poſitum nobis eſſe. Neque enim medicus conſiderat, an eſſe ſanum, ſed utrum deambulare, an non deambulare oporteat: neque gymnaſtes, an bene habere, ſed utrum luctari, vel non luctari expediat: ſimiliter neque alia ulla circa finem occupatur. Quemadmodum enim in contemplativis ſuppoſitiones principiorum locum obtinent, ſic & effectivis finis*

&

& principium eſt, & ſuppoſitio. Quoniam ſi hoc ſanum eſſe convenit, neceſſum eſt hoc eſſe, ſiquidem illud expectes: quemadmodum iſthic, ſi triangulo duo recti, neceſſum eſt hoc conſequi. Cogitationis igitur principium finis eſt, actionis vero cogitationis terminus.

3 Soluta hac parte quæſtionis, in qua queritur, utrum virtus efficiat rationem rectam, ſolvere debemus alteram partem, in qua quæritur, utrum virtus efficiat, ut faciamus electionem propter finem rectum, an etiam ut eligamus media verè conducentia ad finem. Vt hanc quæſtionem ſolvamus, præmittimus, quod in electione tripliciter poſſumus peccare. Primo poſſumus peccare per hoc, quod licet intendamus finem rectum, & honeſtum, tamen eligimus media, quæ non conducunt ad talem finem. Secundo poſſumus peccare, & errare per hoc, quod licet eligamus media conducentia ad finem intentum, tamen intendimus finem inhoneſtum, & pravum. Tertio poſſumus peccare, & errare per hoc, quod & intendamus finem pravum, & eligamus media non conducentia ad finem.

4 Hoc præmiſſo, in propoſita quæſtione, in qua queritur, utrum virtus moralis faciat, ut intendamus finem rectum, & honeſtum, an potius ut eligamus media recta, & conducentia ad finem: dicimus primo, quod virtus intendit finem rectum. Addimus hoc eſſe ita manifeſtum, ut non debeat probari, ſed debeat ſupponi tamquam primum principium in rebus moralibus. Nulla enim ars, & facultas deliberat utrum finis ſit intendendus, ſed ſuppoſita intentione finis, delíberat de mediis; ergo etiam virtus non deliberat, utrum finis honeſtus ſit intendendus, ſed ſuppoſita intentione finis, deliberat de mediis. Probatur antecedens: medicina ex. gr. non deliberat, an oporteat eſſe ſanum, ſed ſuppoſita intentione ſanitatis, delíberat de mediis, quę conducunt ad ſanitatem, puta utrum ad conſequendam ſanitatem ſit deambulandum, vel non ſit deambulandum? Gymnaſtica non deliberat, utrum oporteat habere optimum habitum corporis, ſed ſuppoſita intentione optimi habitus, deliberat, utrum ad acquirendum optimũ habitum corporis ſit luctandum, vel non non ſit luctandum: idemque dic de cæteris; ergo etiam virtus non deliberat de fine, ſed ſuppoſita intentione finis, delíberat de mediis. Confirmatur, nam ſicut in facultatibus ſpeculativis ſupponuntur prima principia, iiſque ſuppoſitis, quæritur, quænam concluſiones ita ſint cum primis principiis connexæ, ut ex iis ſequantur ſic in practicis ſupponitur intentio finis eaque ſuppoſita, queritur, quænam media ſint eligenda in ordine ad finem; ergo &c. Explicatur exemplo. In mathematica, quę eſt ſpeculativa, ſupponitur ex. gr. quod trianguli tres anguli ſint æquales duobus rectis, & hoc ſuppoſito, quia ſi trianguli tres anguli ſunt æquales duobus recti, neceſſe eſt, ut quadranguli quatuor anguli ſint æquales quatuor rectis infertur, quod quadranguli quatuor anguli ſunt æquales quatuor rectis. Proportionaliter in medicina, quæ eſt practica, ſupponitur, quod oportet eſſe ſanum; & quia ad hoc, ut quis ſit ſanus, facienda ſunt hæc, & hæc, infertur facienda eſſe hæc & hæc. Finis igitur eſt primum, quod proponitur, & intenditur, ſed eſt ultimum, quod executioni mandatur, ideoque eſt principium cognitionis, atque intentionis, ſed eſt terminus actionis.

*5 Si igitur omnis rectitudinis, aut ratio cauſa eſt, aut virtus, ſi ratio non fuerit, per virtutem finis, * non quæ ſunt ad finem, conſtituetur. Finis autem eſt id, cujus gratia. Omnis enim delectio alicujus eſt de aliquo. Cujus igitur gratia medium eſt, ejus cauſa virtus, quæ id, cujus gratia eligit. Verum quæ deceant conſecutio alterius eſt facultatis quæ id cujus gratia eligit. Non enim ipſius eſt electio, ſed ejus, quod ipſius gratia. Equidem finis gratia agere oportet. Verum ut finis rectus præfigatur, electionis munus eſt, cujus cauſa eſt virtus. Quocirca qualis quiſque ſit, ex electione judicamus.*

non

non quid, ſed cujus gratia faciat, expendentes. Similiter & vitium contrariorum gratia electionem efficit. Nam ſi quis cum in poteſtate ſua ſit bonum agere, malumque omittere, agat contrarium, neceſſum eſt hunc honeſti ſtudioſum haudquaquam eſſe.

5 Dicimus ſecundo, quod virtus eſt cauſa rectitudinis in intentione finis. Probatur, quia cauſa rectitudinis in intentione finis debet eſſe vel ratio, vel virtus; ſed ratio non eſt ſufficiens cauſa, ut intendamus finem rectum, & propter illum operemur; ſiquidem ſæpe licet recta ratio proponat finem rectum, ſumus ab illo averſi, ac ſumus propenſi ad finem parvum; ergo virtus inclinant ad intendendum finem rectum, & eſt cauſa, ut illum intendamus.

6 Dicimus tertio: virtus non eſt determinata ad eligenda media conducentia ad finem rectum, ſicut eſt determinata ad intendendum finem rectum. Probatur, quia virtus ita intendit finem rectum, ut in nullo caſu poſſit intendere finem pravum; ſed poteſt in aliquo caſu eligere media, quæ verè non conducũt ad finem rectum; cum nimirum, ratio errat, & proponit talia media, ut conducentia ad finem rectum; ergo virtus non eſt ita determinata ad eligenda media conducentia ad finem rectum ſicut eſt determinata ad intendendum finem rectum. Vt hoc magis explicetur, debet adverti, quod omnis electio eligit aliquid gratia alicujus. ex. g. eligit medicinam gratia ſanitatis. Id, cujus gratia, & amore eligitur aliud, vocatur finis: id, quod eligitur, vocatur medium: ex. gr. in poſito exemplo ſanitas, cujus gratia eligitur medicina, vocatur finis; medicina vocatur medium. Hoc poſito, virtus eſt cauſa, ut electio fit gratia finis recti, puta gratia honeſtatis: ut autem media, quæ eliguntur ut conducentia ad finem rectum re ipſa conducant ad finem rectum, non efficit virtus moralis, ſed alia quædam facultas virtutem dirigens, quæ facultas videtur prudentia: ideoque virtus facit, ut electio, & actio fiat gratia finis recti, & honeſti; prudentia virtutem dirigens efficit, ut electio non erret circa media, ſed eligat media re ipſa conducentia ad finem. Quia verò præcipuum munus virtutis moralis eſt, ut electionem, & actionem efficiat gratia finis recti, ideo ex electione judicamus, utrum quis ſit bonus, vel malus, atque in hoc judicio ferendo non tam conſideramus quid unuſquiſque eligat, quam cujus gratia eligat, atque eum, qui facit electionem gratia finis honeſti, dicimus bonum, eum, qui electionem facit gratia finis pravi, dicimus malum, ſiquidem ſicut virtus facit, ut operemur propter finem rectum, & honeſtum, ſic vitium facit, ut operemus propter finem pravum. Cum enim quis potens liberè eligere honeſta, vel inhoneſta, eligit inhoneſta, & tum non eſt bonus, ſed malus, ac non operatur ex habitu virtutis, ſed ex habitu vitii.

7 Itaque virtus, & vitium voluntaria ſunt, cum nulla neceſſitas ad mala perpetranda cogat. Involuntaria enim cum turpia ſint, non vituperantur tamen: contraque bona non involuntaria, ſed voluntaria laudantur. Poſtremo omnes laudantes, vituperanteſque, electionem magis, quam facta intuemur, etiamſi virtute ſit eligibilior operatio. Faciunt item mala quidem coacti ſed eligit ex nemo.

8 Sed & quia difficile electionem cujuſmodi ſit perſpicere, idcirco ex operibus qualis quiſque ſit judicare neceſſum habemus. 9 Itaque eligibilior actio, ſed laudabilior electio. Ex poſitis igitur hæc eveniunt, & conſentanea ſunt apparentibus.*

7 Addit Ariſtoteles primo, quod tum virtutes, tum vitia operantur voluntariè, ſiquidem nulla neceſſitas cogit ad faciendas actiones honeſtas, & laudabiles, neque ad faciendas actiones inhoneſtas, & vituperabiles. Probatur primo, quia neque qui facit involuntariè, & coactè actiones turpes, eſt vituperabilis, neq; qui facit involuntariè, & coactè actiones pulchras eſt laudabilis; ſed propter actiones virtuoſas ſu-

ſumus laudabiles, propter actiones vitioſas ſumus vituperabiles; ergo tum actiones virtuoſæ, tum vitioſæ debent eſſe voluntariæ. Secundo probatur, quia magis ſolemus laudari, ac vituperari propter electionẽ, quam propter opera; ſed electio eſt voluntaria, ſiquidem licet aliquis aliquando faciat bona, vel mala coactus, nemo eligit quidquam coactus; eo enim ipſo non eligeret; ergo virtus, ac vitia, cum faciant actiones laudabiles, aut vituperabiles, operantur ex electione, adeoque voluntariè.

8 Addit ſecundo, quod licet homines ſint laudabiles, aut vituperabiles præcipuè propter electionem internam, tamen quia non poſſumus videre, qualis ſit electio, ex externis actionibus arguimus, quales ſint, boni, vel mali, laudabiles, vel vituperabiles. Licet igitur ad bonum commune magis conferat externa actio, quam electio, ideoque externa actio ſit eligibilior, tamen electio eſt laudabilior.

9 Addit tertio, quod actus virtutis eſt melior, & eligibilior habitu virtutis. Ratio eſt, quia finis eſt melior eo, quod ordinatur ad finẽ; ſed actus eſt finis habitus; ergo &c. Concludit Ariſtoteles hæc rationabiliter ſequi ex poſitis principiis, & abſolvit librum ſecundum moralium ad Eudemum.

ARISTOTELIS
MORALIVM AD EVDEMVM
LIBER TERTIVS.

De fortitudine, & vitiis oppoſitis. Caput Primum.

MEdiocritates igitur eſſe in virtutibus, eaſque electivas, & contraria earum vitia, quæque ſint, univerſaliter dictum eſt. Singulatim vero unamquamq; perſequentes, primum de fortitudine dicemus.

2 Fere enim apud omnes in confeſſo eſt, & fortem circa terribilia verſari, & fortitudinem unam è virtutibus eſſe. Diſtinximus autem in tabula ſuperiore, utrum confidentia, & fortitudo, cum aliquo pacto ſibi invicem opponantur, etiam inter ſe contraria ſint. Vnde manifeſtum, qui ab iis habitibus nomen habent, etiam inter ſeſe invicem opponi, quemadmodum timidus. Nam is magis, quam deceat, timere, minus vero audere dicitur. Et confidens, qui ipſe quoque ex eo, quod hujuſmodi ſit, minus ſcilicet, quam deceat, timens, magisq; ſe, quam deceat, audens nomen trahit. Vnde & audax ab audacia denominatur. Quocirca cum fortitudini ſit circa timores, audaciamque habitus præſtantiſſimus, decet vero, nec ut audaces, qui in nonnullis deficiunt, in aliis vero excedunt, agere, neque timidorum inſtar, qui in eodem peccant, non eodem tamen, ſed contrario modo, audendo enim deficiunt, timendo vero excedunt, manifeſtum eſt medium audaciæ, timiditatiſque diſpoſitionem fortitudinem eſſe. Is enim habitus optimus.

3 Videtur autem fortis metu vacare ut plurimũ, timidus autem metui obnoxius eſſe. Et hic quidem multa, pauca, magnaque, & parva metuit, idque vehementer, & cito: ille vero contra, aut prorſus non, aut leviter, ægre, & raro, & non niſi magna. Et hic quidem vehementer terribilia ſuſtinet, ille vero nec leviter quidem horrida.

EGimus lib. 2. de virtutibus in communi, atque oſtendimus virtutes conſiſtere in quibuſdam mediocritatibus, & eſſe electivas medii: egimus etiam de vitiis, quæ ſunt contraria virtutibus, atque explicavimus univerſaliter, quænam ſint.

Digitized by Google

ſequitur, ut hoc libro 3. agamus de ſingulis virtutibus in particulari, ac primo de fortitudine. Primo igitur hoc capite explicabimus, circa quam materiã verſentur fortitudo, & duo vitia contraria, timiditas nimirum, & audacia, & quo pacto tres iſti habitus opponantur, & ad invicem ſe habeant: ſecundo examinabimus, circa quæ terribilia verſetur fortitudo: tertio capite ſecundo enumerabimus quinq; ſpecies fortitudinis non veræ, ſed apparentis: quarto cap. 3. agemus de terribilibus, circa quę verſatur fortitudo: quinto demum explicabimus, propter quod motivum fortitudo vera ſuſtineat terribilia.

2 Quoad primum: conſtat apud omnes fortitudinem eſſe unam ex virtutibus moralibus, ac verſari circa terribilia. Diximus libro ſecundo cap. 5. fortitudini opponi timiditatem, & audaciam, & explicavimus, quo pacto timiditas, & audacia, licet conveniant in hoc, quod opponantur fortitudini, tamen habeant etiam contrarietatem inter ſe. Ex eo, quod timiditas & audacia ſint vitia contraria, ſequitur, quod etiam audax, & timidus, qui à dictis vitiis denominantur, ſunt inter ſe contrarii. Patet: nam timidus timet magis, quam oportet, audet autem minus, quã oportet: audax è converſo audet magis, quam oportet, timet autem minus, quam oportet ſed qui timet magis, quam oportet, audet autem minus, quam oportet, cõtrarius eſt ei, qui timet minus, quam oportet, audet autem magis, quam oportet; ergo timidus eſt contrarius audaci. Hinc rurſus infertur fortitudinem eſſe habitum medium inter audaciam, ac timiditatem. Probatur: nam fortitudo eſt habitus præſtantiſſimus circa timores, & audacias; ſed habitus præſtantiſſimus eſt, per quam verſamur circa timores, & audacias, ut oportet; ergo fortitudo eſt habitus, per quem verſamur circa timores, & audacias, prout oportet; ſed oportet, ut verſemur circa audacias, & timores, nec eo modo, quo verſantur audaces, qui excedunt in audendo, deficiunt in timendo; nec eo modo, quo verſantur timidi, qui deficiunt in audendo excedunt in timendo; ergo oportet, ut verſemur circa timores, & audacias mediocriter, itaut neque excedamus in audendo, neque in timendo, adeoque fortitudo eſt habitus medius inter audaciam, & timiditatem.

3 Verum quia, ut dictum eſt lib. 2. c. 6. fortitudini magis opponitur timiditas, quam audacia, debemus magis explicare, quo pacto circa terribilia verſetur fortis, ac timidus. Fortis igitur differt à timido in pluribus. Primo enim fortis videtur ut plurimum interritus: timidus videtur, ut plurimum timori obnoxius. Secundo timidus metuit multa, ac pauca, magna, ac parva, cito timore concutitur, ac metuit vehementer: fortis è converſo, aut omnino non metuit, aut parum metuit, ac difficile timore concutitur, & præterea metuit ſolum magna, & raro. Tertio fortis ſuſtinet etiam valde terribilia: timidus neque ſuſtinet parum terribilia.

4 *Quæ igitur ſuſtinet fortis primum, ſibine, an alteri terribilia? Etenim ſi alteri terribilia ſufferat, nihil videatur magnificum fortem eſſe. Sin vero ſibi ipſi, neceſſum eſt non niſi magna, & horrida terrorem incutere. Itaque ſi terribilia vehementer, vehemens, ſin leviter, infimus etiam metus fuerit. Unde contingit fortem multos, magnoſque terrores formidare. Verum videtur timidum contrarie fortitudo præparare, at in eo, quod aut nihil, aut pauca timeat, eaque & leviter, & ægre.*

5 *Sed enim horribile, quemadmodum, & jucundum, & bonum, biſariam dicitur. Alia enim ſimpliciter, alia vero cuidam jucunda, bonaque vocantur, non ſimpliciter: ac contra prava, & minime jucunda, quemadmodum quæ pravis utilia ſunt, & quæ jucunda pueris, quæ pueri ſunt, ſic etiam terribilia alia ſimpliciter, alia vero alicui. Quæ igitur timidus metuit, quà timidus, nemini terribilia ſunt. Alia rurſum leviter, alia plurimis timentur. Et quæcunque natura humana horribilia ſunt, ea ſimpliciter terribilia vocamus. Fortis vero ad hæc intrepide habet, ſuſtinetq; ejuſmodi, quæ partim ipſum*

quo-

quoque terrent, partim vero non. Quæ enim homo eſt, terribilia illi quoque ſunt: quæ vero fortis, non ſunt, aut certe leviter, aut nequaquam. Terribilia tamen dicuntur, quæ à pleriſque timeri ſolent. Quocirca hic habitus laudatur. Quemadmodum enim robuſti, ſanique appellantur, non ut illi nonnullis laboribus frangantur, aut hi nullo exceſſu debilitentur, ſed ex eo, quod vel prorſus non turbantur aut ſimpliciter, aut leviter, à quibus multi, & plerique. Valetudinarii enim, & infirmi, & timidi, communibus, vulgaribuſque paſſionibus afficiuntur, ſed citius, vehementiuſq; quam ſolent multi. Præterea, quibus multi afficiuntur ea, vel non prorſus, vel leviter ipſos tangunt.

4 Quoad ſecundum: diximus fortem ſuſtinere terribilia. Hinc oritur quæſtio, & dubitatur primo, utrũ quis dicatur fortis ex eo, quod ſuſtineat quæ ſunt terribilia alteri, ſed ipſi forti non ſunt terribilia; an potius dicatur ex eo, quod ſuſtineat ea, quæ ſunt terribilia ipſi forti? Ratio dubitandi eſt, quia ſi fortis dicitur ex eo, quod ſuſtineat ea, quæ ſunt terribilia aliis, ſed ipſi forti non ſunt terribilia, fortitudo non videtur magna virtus. Quid enim magnũ eſt, ſi quis ſuſtineat ea, quæ licet aliis ſunt terribilia non ſunt terribilia ipſi? Si verò fortis dicitur ex eo, quod ſuſtineat quæ ſunt terribilia ipſi, contra eſt, quia ſequitur, quod circa terribilia ſe habeat proportionaliter, ac timidus. Neceſſe eſt enim, ut vir fortis valde metuat quæ ſunt illi valde terribilia, parũ metuat quę ſunt illi parum terribilia; ſed etiam timidus valde metuit quæ ſunt illi valde terribilia, parum metuit, quæ ſunt illi parum terribilia; ergo fortis circa terribilia ſe habet proportionaliter, ac timidus; quod eſt abſurdum ſiquidem fortitudo videtur animum diſponere modo contrario, ac diſponat timiditas, ita nimirum, ut fortis, aut nulla, aut pauca timeat, eaque raro, & ita, ut difficile timore concutiatur.

5 Pro ſolutione quæſtionis, ſupponendum eſt, quod ſicut bonum, & iucundum dicũtur dupliciter, primo abſolutè, ſecundo reſpectivè; ſic terribile dicitur dupliciter, primo abſolutè, ſecundo reſpectivè. Explicatur. Aliqua ſunt jucunda non ſimpliciter, & abſolutè, ſed aliquibus tantum, puta pueris, ægris, aut pravis, in quantum ſunt pueri, ægri, vel pravi: alia è converſo ſunt abſolutè, & ſimpliciter bona, & iucunda. Proportionaliter quædam ſunt terribilia ipſi naturæ humanæ ſecundum ſe conſideratæ, & hæc ſunt ſimpliciter, & abſolutè terribile: alia ſunt terribilia non naturæ humanæ ſecundum ſe conſideratæ, ſed ſolum reſpectu aliquorum, puta reſpectu timidorum. Hoc poſito, dicendum, quod fortis non dicitur ex eo, quod non metuat ea, quæ ſunt terribilia ſolis timidis, ſiquidem hæc plerique non metuunt; ſed dicitur fortis ex eo, quod ſit intrepidus & ſuſtineat ea, quæ ſunt terribilia ipſi naturæ, ac quæ proinde plerique metuunt. Porro quæ ſunt terribilia naturæ, viro forti quodammodo ſunt terribilia, quodammodo non ſunt terribilia. Sunt enim terribilia ipſi, in quantum eſt homo: at eidem non ſunt terribilia, in quantum eſt fortis, vel certe ſunt illi parum terribilia, cum pleriſque ſint valde terribilia. Vir igitur fortis dicitur non ex eo, quod ſit interritus circa omnia, ſed ex eo, quod ſit interritus circa terribilia naturæ, & quæ plerique timent. Explicatur exemplo. Robuſti dicuntur, qui non franguntur laboribus: ſani dicuntur, qui non debilitantur exceſſibus. Ad hoc tamen, ut aliquis dicatur robuſtus non requiritur, ut non frangatur nllis laboribus, ſed ſufficit, ut non frangatur ab iis laboribus, à quibus plerique franguntur, vel ut parum frangatur: ad hoc, ut dicatur ſanus, non requiritur, ut nullis exceſſibus debilitetur, ſed ſufficit, ut non debilitetur iis exceſſibus, quibus pleriq; debilitantur, vel ut parum debilitetur. Proportionaliter licet fortis dicatur, qui eſt interritus circa terribilia, tamen ad hoc, ut aliquis ſit fortis, non requiritur, ut nulla timeat terribilia, ſed ſufficit, ut non timeat illa terribilia, quæ timent plerique. E converſo ſicut infirmi, ac valetudinarii ſunt, qui

Digitized by Google

qui à laboribus,& exceſſibus communibus franguntur, ac debilitantur citius, & magis, quam plerique ſoleant debilitari, ſic timidi ſunt, qui à terribilibus communibus terrentur citius, ac magis, quam plerique ſoleant terreri,

6 Quæritur autem, num forti nihil ſit terribile, neque metuat quicquam. An nihil vetat, pro eo, ac dictum eſt ipſum quoque timere. Fortitudo enim rationem ſequitur, ratio vero honeſta capeſſere jubet. Quocirca qui non per hanc ſuſtinet, is aut ſtupidus eſt, aut confidens. Verum qui ob honeſtum tantum non metuit, ſolus fortis eſt. Timidus igitur quæ non decet metuit, audax vero in quibus non oportet, audet, fortis vero in utroque agit, quod decet, & proin medius exiſtit. Nam quæ ratio dictat, & ea metuit, & ſuſtinet. Quæ magna, acerba, interitumque inferentia, niſi ſint honeſta, ſubire haud jubet. Audax vero etiam non jubente ipſa ſubit: timidus vero ne ſi jubeat quidem: ſolus autem fortis ipſius, juſſui obtemperat.

6 Dubitatur ſecundo, utrum fortis nihil metuat, adeoque nihil illi ſit terribile, an potius nihil vetet virum fortem aliquid metuere?

Dicendum fortem poſſe aliquid metuere. Probatur, nam fortis ſequitur dictamen rationis; ſed ratio dictat aliqua eſſe metuenda, ac fugienda; ergo fortis aliqua metuit, ac fugit, quia honeſtum eſt illa metuere, ac fugere. Qui verò ea, quæ ratio dictat eſſe metuenda, ac fugienda non metuit, ac fugit, aut eſt ſtupidus, aut audax. Qui non metuit, quia honeſtum eſt, nõ metuere, is eſt fortis. Timidus igitur metuit etiam ea, quæ non oportet metuere: audax audet etiam in iis, in quibus nõ oportet audere: fortis audet, ac timet cum oportet, & prout oportet, adeoque eſt medius inter audacem, ac timidum. Hinc patet, quo pacto fortis differat ab audaci, & timido. Fortis ſuſtinet ea tantum, quæ ratio dictat eſſe ſuſtinenda; ſed ratio dictat magna, acerba, ac mortem inferentia tum ſolum eſſe ſuſtinenda, cum honeſtum eſt illa ſuſtinere; ergo fortis ſuſtinet magna, acerba, ac mortem inferentia tum ſolum, cum ratio dictat illa eſſe ſuſtinenda. Audax ſuſtinet, & audet etiam cum ratio dictat non eſſe ſuſtinendum, & audendum. Timidus neque tum audet, ac ſuſtinet, cum ratio jubet. Solus igitur fortis obtemperat rationi, ideoque ſolus fortis eſt laudandus.

De quinque ſpeciebus fortitudinis non veræ. Cap. II.

1 SPecies autem fortitudinis quinque ſunt numero. Eadem enim ſuſtinent, non tamen eaſdem ob cauſas. Vnde una civilis, quam verecundia parit. Altera militaris, ex peritia, uſuque rerum profecta, non quemadmodum dixit Socrates, ut horribilia, ſed ut auxilia horribilium cognoſcantur. Tertia per ignorantiam, & imperitiam, velut eſt puerorum, inſanorumq; fortitudo, quæ hi horribilia ſuſtinent, illi vero ſerpentes manibus prehendunt. Alia rurſum ex ſpe naſcitur, quæ laute convivati, ebriique pericula ſuſcipiunt. Nam vinum ſpem ſolet addere. Poſtremo alia ex affectuum impotentia rationis expers, ut amore, irave accenſorum. Nam ſive amet quis, audax potius, quam timidus erit, multaque pericula ſuſtinebit, velut qui in Metaponto tyrannum occidit, & in Creta fabulas recitavit: ſive ira commoveatur; nam extra ſe rapitur animus. Vnde, & feræ ſylveſtres fortes dicuntur, nec ſunt tamen. Concitata enim ſunt ejuſmodi: non concitata quemadmodum, & audaces, inæquales ſunt vehementer. Maxime autem naturalis eſt ab ira profecta fortitudo. Invicta enim ira. Quapropter & pueri optime pugnant. Civilis autem propter legem exiſtit. Cæterum harum nulla ſecundum veritatem comparata eſt. Ad cohortationes tamen in periculis uſum adferunt hæc omnia non mediocrem.

1 QVinque ſunt fortitudines non veræ ſed apparentes, quæ tamen vocãtur fortitudines, quia habent quamdam ſimilitudinem cum vera fortitudine, ſiquidem per illas ſuſtinemus eadem, quæ ſuſtinemus per veram fortitudinem, ſed non propter eamdem cauſam, idemque motivum. Prima eſt fortitudo civilis, per quam cives fortiter ſe gerunt ex deſiderio honoris, & ex verecundia, ſeu metu infamiæ

Se-

Secunda eſt fortitudo militaris, quæ oritur ex peritia, & conſuetudine pugnandi, per quam milites pugnandi periti non metuūt terribilia, quia putant ſe habere multa auxilia, contra terribilia. Tertia eſt fortitudo, quæ oritur ex imperitia, & ignorantia periculi, qualis eſt fotitudo inſanorum, qui in terribilibus ſunt interriti, quia pericula non diſcernunt, & qualis eſt fortitudo puerorum, qui ſerpentes manibus prehendunt. Quarta eſt fortitudo ex ſpe. Quia verò vinum ſolet ſpem augere, ideo qui lautè ſunt convivati, ac multo vino ebrii, ſolent fortiter ſe gerere, & pericula alacriter aggredi. Quinta demum fortitudo eſt, quæ oritur ex impetu paſſionum irrationalium, & effrænatarū, puta ex impetu amoris, aut iræ. Amantes enim ſolent eſſe audaces potius, quam timidi, ac ſolent pericula aggredi, eo pacto, quo ex amore quidam in Metaponto Tyrannum occidit, & in Creta quidam, ut fabulæ narrant, magna pericula eſt aggreſſus. Irati etiam ſolent eſſe audaces, ſiquidem ira rapit animum extra ſe. Hinc oritur, ut etiam feræ dum vulneratæ iraſcuntur, & ultum eunt, videantur fortes, licet verè non ſint fortes ſed impetu iræ concitentur. Ex his maximè naturalis eſt fortitudo ex ira, ſiquidem ira eſt invicta, ideoque ipſi pueri cum fuerint irati, optimè pugnant, ac ſe mutuo pugnis cædunt. Fortitudo civilis eſt ſecundum leges, ſiquidem leges proponunt honorem fortibus, & infamiam timidis, ut cives fortiter ſe gerant. Nulla tamen ex his verè eſt fortitudo, ſiquidem nulla aggreditur pericula, quia honeſtum eſt aggredi; ad veram autem fortitudinem requiritur, ut aggrediatur pericula ex hoc motivo, quia honeſtum eſt aggredi. Hęc, quæ de variis ſpeciebus fortitudinis dicta ſunt, poſſunt eſſe valde utilia ad cohortandum ad pericula aggredienda, proponendo motiva ad audendum.

De terribilibus, circa quæ verſatur fortitudo: & de motivo, propter quod fortitudo ſuſtinet terribilia. Cap. III.

1 DE horribilibus igitur cum ſimpliciter jam diximus, non abs re fuerit de his fuſius determinare. In univerſum igitur horribilia dicuntur metus effectiva, ea ſcilicet, quæ dolorem inferunt corruptivum. Nam quibus alia afflictio incidit, aliumetiam dolorem, diverſumque affectum, non metum parit. Nam qui moleſtiam, aliquam proſpicit, velut eam, qua invidi, aut æmuli, aut pudore ſuffuſi affliguntur, aliud nomen ſortitur, eo quod metus eorum tantum malorum eſt, quorum natura interitum videtur inferre. Quocirca nonnulli quamlibet molles, fortes tamen ſunt in quibuſdam, & nonnulli duri, ac tolerantes, timidi.

2 Videtur enim propemodum proprium fortitudinis munus eſſe, circa mortem, ejuſque acerbitatem, recte affici. Nam ſi algerem quis, & calorem, pro eo, ac ratio dictat, ſuſtinet, cum à periculo abſint, verum ad mortem mollis ſit, & timidus, non ob aliud, niſi ob interitum, alius vero ad eadem quidem mollis, erga mortem autem intrepidus, ille quidem timidus, hic autem fortis judicari ſanè queat. Periculum namque iis conſtare terribilibus tantum dicitur, quæ in propinquo habent ejuſmodi interitus, effectivum. Apparet autem periculum, quando, prope cernitur.

1 QVia diximus fortitudinem verſari circa terribilia, debemus accuratius agere de terribilibus. Terribilia dicuntur, quæ ſunt apta ad cauſandum metum: illa verò ſunt apta ad cauſandum metum, quæ cauſant dolorem corruptivum. Hinc ſequitur, quod ea, quę non ſunt apta ad corrumpendum, ſed ſolum ſunt apta ad inferendam aliquam aliam paſſionem non corruptivam, cauſant quidem dolorem, ſed non corruptivum, ideoq; non cauſant metum proprium, ſed aliquam aliam paſſionem diverſam à metu proprio. Ex. gr. qui putat imminere ſibi illam paſſionem, qua afficiuntur invidi, vel æmuli, vel qui pudore ſuffunduntur, propriè non timet, quia timor propriè dictus eſt ſolum eorum ma-

lorum, quę ex ſua natura ſunt corruptiva. Hinc oritur, ut nonnulli licet ſint molles, adeoque non poſſint ferre labores, tamen ſint fortes circa terribilia corruptiva, & è converſo nonnulli licet ſint duri, ac tolerantes laborum, tamen ſint timidi.

2 Iam verò proprium fortitudinis videtur eſſe, ut verſetur circa maximè terribilia; & quia mors eſt terribilium terribiliſſimum, ideo proprium fortitudinis videtur eſſe, ut verſetur circa mortem, ac proprium viri fortis eſt, ut mortem, & ejus acerbitatē ferat intrepidè, ac prout oportet. Patet ex ſenſu communi. Si enim aliquis ferat prout oportet, & prout ratio dictat, calorem, & frigus, cum dolorem inferunt ſine periculo mortis, ſed timeat mortem magis, quam oportet, dicitur quidem tolerans, ſed non dicitur fortis; imo cenſetur timidus: e converſo ſi quis calorem quidem, & frigus non ferat prout oportet, ſed circa mortem ſit intrepidus, dicitur mollis, ſed fortis; ergo conſtat ex ſenſu communi fortitudinem præcipuè verſari circa mortem, ac proprium viri fortis eſſe, ut mortem ferat intrepidè. Quia verò cum non apparet periculum mortis, mors non eſt admodum terribilis, periculum autem mortis tum apparet, cum mors cenſetur propinqua, ideo proprium fortis eſt, ut ſit intrepidus, prout oportet, cum mors cenſetur propinqua, & cum prope ſunt corruptiva.

* 3 *Terribilia igitur, circa quæ verſari fortis aſſolet, dicta jam nobis ſunt, eo quod appetentia effectiva doloris corruptivi, oportet nec procul, ſed in propinquo apparere, nec magnitudine humanæ virtutis proportionem excedere. Quædam enim neceſſum eſt omnibus terribilia videantur, omneſque percellant. Nihil enim vetat, quominus, quemadmodum calida, frigidaque, & alia quædam corporis humani habitus, vireſque ſuperant, ita animi affectionibus nonnullis opprimamur. Timidi enim, & audaces ſecundum habitus decipiuntur. Illis enim non horribilia, horribilia tamen videntur, & quæ leviter metuenda ſunt, vehementer. Audaci vero contrarium, horribilia animoſa videntur, & quæ vehementer, leviter. Viro autem forti vera horribilia maxime*

3 Concluditur ex dictis, quænam ſint terribilia, circa quæ verſatur intrepidè fortitudo. Dicendum, quod terribilia, circa quæ verſatur intrepidè fortitudo, ſunt effectiva doloris corruptivi, & illativa mortis, quæ apparent ut propinqua, ac non excedunt vires naturæ. Dictum eſt, quod fortitudo verſatur intrepidè circa terribilia, quæ non excedunt vires naturæ, quia quædam ſunt ita terribilia, ut excedant vires naturæ, ac proinde ab omnibus, etiam à viris fortibus ſunt timenda. Sicut enim dantur aliqua ita calida, ac frigida, quæ ſuperant vires naturæ, ideoque diſſolvunt quemlibet habitum corporis; ſic dantur quædam ita terribilia, ut ab omnibus ſint metuenda. Porro de terribilibus fortes quidem verè judicant, timidi, & audaces iudicant non rectè, ac decipiuntur contrariis deceptionibus cauſatis ab habitibus contrariis. Timidus decipitur, quia videntur illi terribilia, quæ verè non ſunt terribilia, ac quæ ſunt parum terribilia, videntur valde terribilia. Audax decipitur, quia quæ ſunt terribilia videntur illi non terribilia, & quæ ſunt valde terribilia, videntur parum terribilia.

4 *Quocirca, nec ſi quis ignoranter pericula ſuſtineat, fortis eſt, velut qui fulmen ex inſania ferat illatum, 5* ac ſi cognoſcat, quantum ſit periculum, ex ira impetu agat, quemadmodum ſi Celtæ, ſumptis armis, occurrant fluctibus, cujuſmodi furioſa fortitudo prorſus Barbarorum eſt.*

6 Nonnulli vero ob alias voluptates pericula ſuſtinent. Nam & ira voluptatem habet quandam, cum ſpe nempe ultionis ſumendæ. Verum nec ſi ob ejuſmodi, nec ob alias voluptates, malorumve gratia eorum fugam, mortem obeat, vere fortis quiſquam propterea merito dicatur. Nam ſi mori jucundum ſit, ſæpe per intemperantiam morerentur laſcivi, quemadmodum, & hodie, cum ipſa quidem morte minime, ſed inferentibus eam ſuavibus exiſtentibus ſit, ut quidam per incontinentiam certum ſibi concilient interitum, non ignari etiam certam mortem propoſitam: quo ex genere nullus fortis videatur. Neque ſi quis dolorem fugiens,

(quod

quod ſolent multi) mortem accerſat, fortis fuerit. Quemadmodum enim Agathon inquit, pravi homines, qui doloribus victi, mortem eligunt, veluti Chironem fabula perhibent, ob dolorem ulceris mortem optaſſe, licet immortalem.

4 Licet ad hoc, ut quis ſit verè fortis, requiratur, ut aggrediatur pericula, & ſuſtineat terribilia, tamen id non ſufficit, ſed requiritur ulterius, ut hoc faciat ex motivo fortitudinis, & quia honeſtum eſt. Hinc infertur primo, quod ſi quis audacter aggrediatur periculum ex ignorantia, quia nimirum periculum ignorat, verè non eſt fortis: ex. gr. ſi quis ex quadam ſtultitia non timeat fulmen, quia ignorat, quod eſt illativum mortis, non eſt fortis.

5 Infertur ſecundo, quod neque eſt verè fortis, qui periculum cognoſcens, illi ſe exponit ex impetu iræ: ex. gr. Celtę dum ſumptis armis furibundi ſe opponunt fluctibus, verè non ſunt fortes, & hæc fortitudo ex furore eſt propria barbarorum.

6 Infertur tertio, quod ſi quis aggrediatur pericula, & ſuſtineat terribilia gratia conſequendi aliquam voluptatem, verè non eſt fortis: & quia irati aggrediuntur pericula, ut conſequantur voluptatem, quæ reſultat ex ultione, ideo irati verè non ſunt fortes: & ex eadem ratione verè non ſunt fortes, qui mortem ſubeunt, ut conſequantur aliquam voluptatem, vel ut fugiant majora mala. Et quidem laſcivi ita amant voluptates, ut ſi mors eſſet jucunda, mortem voluntariè ſubirent, ac de facto incontinentes non abſtinent à quibuſdam jucundis, licet prævideant ſibi certam mortem allaturam. Ex proportionali ratione verè non eſt fortis, qui mortem ſibi conſciſcit, ut fugiat dolorem, ut faciunt multi, de quibus Agatho cecinit:

Pravi namque homines doloribus victi mortem optant.

ex. gr. Chiron Centaurus Achillis inſtitutor, qui ut legitur in fabulis, cum eſſet immortalis, mortem optavit, ut dolorem vulneris effugeret, verè non fuit fortis.

7 Non procul ab his diſtant, qui ex peritia pericula ſuſtinent, id quod plerique faciunt militantes. Id nanque contrarium Socratis ſententia, opinantis ſcientiam fortitudinem eſſe. Neque enim quia noverint horribilia, qui ſuper mucronibus jaculorum ingredi didicerunt, id auſi ſunt, ſed quia præſidia contra læſionem explorata habent. Neque enim qui audacius pugnant, idcirco fortes ſunt, quemadmodum, nec robur, nec divitiæ juxta Theognim fortitudinem gignunt. Vir enim, ut inquit, paupertate domatur omnis. Manifeſta nanque quidam ſuſtinent pericula, eo quod diſcrimen nullum futurum noverunt, cum paratum ſit præſidium. Argumento eſt, quod malis jam revera imminentibus, retrocedunt.

7 Infertur quarto, quod neque ſunt verè fortes, qui pericula aggrediuntur ex peritia pericula repellendi, ut facere ſolent milites. Ratio eſt, quia neque iſti pericula aggrediuntur, quia honeſtum eſt aggredi, ſed quia cum ſint pugnandi periti, ſperant ſe evaſuros. Hinc reiicitur opinio Socratis, qui dixit fortitudinem eſſe ſcientiam terribilium. Milites enim ipſi videntur fortes, non quia ſciunt terribilia, ſed quia putant ſe habere parata preſidia, ne lædantur. Licet verò milites ex peritia audacter pugnent, non ſequitur, quod ſint fortes, quia ut dictum eſt, non pugnant, & ſuſtinent terribilia ex motivo honeſti. Falſum etiam eſt, quod robur, ac divitiæ reddant hominem fortem, ut Theognis docuit, aſſerens paupertatem reddere hominem vilem, & abiecti animi. Vir enim, ut inquit, paupertate domatur omnis. Quod autem ſæpe milites licet verè non ſint fortes, ſed timidi, tamen videantur fortes, & intrepidi, quia putant non adeſſe periculum, ac ſe per peritiam pugnandi poſſe evadere leſionem, probatur; nam cum advertunt verè periculum adeſse, ac ſe non poſſe læſionem evadere, timent, ac turpiter fugiunt.

8 Inter omnes igitur partes ea videtur virtus i

Hh 4 *pro-*

proxima, quæ ex vere: undia naſ: itur fortitudo, quemadmodum, & Homerus Hectorem ſcribit, periculum obiiſſe verecundia impulſum. Hectorem verecundia cœpit: primus nanque Polydamas me reprehenderit. *Atque ea eſt, quam diximus civilem. Cæterum vera neque hæc eſt, neque alia ex his ulla, ſed furori ſimilis eſt ferarum quæ impetu feruntur. Neque enim, vel ob ignominiam, vel ex ira, vel quod non morituros ſe arbitrentur, aut quodfacultatibus præſervativis inſtructi ſint, ſuſtinere horribilia opinor. Nam ita nihil horribile eſſe judicarint. Et quoniam virtus omnis electiva eſt, nempe ut ſupra diximus quod omnia gratia alicujus ejus nempe, quod honeſtum eſt, hujus inſtinctu eligatur, patet fortitudinem, quia virtus eſt, horribilia gratia alicujus ſuſtinenda debere. Neque ex ignorantia, ut quæ judicium format, neque ob voluptatem, ſed ob ſolam honeſtatem: quoniam ſi non ſit honeſtum, ſed furioſum, quia turpe, id nequaquam ſuffert. Circa quæ igitur verſetur fortitudo mediocritas, & quorum ſit, & propter quid, & horribilia quam vim habeant, atis in præſentiarum explicatum videtur.*

8 Infertur quinto ex quinque enumeratis generibus fortitudinis non veræ proximè ad veram fortitudinem accedere fortitudinem civilem, per quam cives ex deſiderio honoris,& ex verecundia, ſeu timore infamiæ, audacter pericula aggrediuntur, & ſuſtinent terribilia. Ratio eſt, quia cum honor debeatur virtuti,fortitudo,quę habet pro motivo honorem,eſt propinqua virtuti. Hæc fortitudo eſt propria nobilium, ideoque apud Homerum Hector ex verecundia, & ex metu infamiæ, ac ne ab æmulo Polydamante reprehenderetur, pericula ſubiit, dicens:

Primus enim Polydamas me reprehenderit.

Attamen fortitudo civilis nō eſt vera fortitudo, ſicut nulla alia ex enumeratis eſt vera fortitudo, ſed ſolum habent quamdam ſimilitudinem cum vera fortitudine, eo pacto, quo fortitudo ferarum non eſt vera fortitudo, ſed ſolum habet quamdam ſimilitudinem cum vera fortitudine. Ratio eſt, quia per veram fortitudinem debemus pericula aggredi, & terribilia ſuſtinere, quia honeſtum eſt, non autem ex metu, ignominiæ, vel ex impetu iræ; neque ex eo, quod exiſtimemus nos non morituros, vel ex eo, quod ſimus inſtructi præſidiis ad evadendam mortem, & læſionem,vel ex eo, quod ex quodam furore nihil cenſeamus terribile. Quod autem per veram fortitudinem debeamus pericula aggredi, & terribilia ſuſtinere, quia honeſtum eſt, probatur: nam ex dictis omnis virtus eſt electiva gratia finis honeſti; ſed fortitudo eſt virtus; ergo eligit pericula aggredi, & ferre gratia honeſti, adeoque non ex ignorantia, neq; ad conſequendam voluptatem &c. ſed præcisè ex amore honeſtatis, & ideo cum non eſt honeſtum aggredi, ac ſuſtinere, ſed turpe, ac temerarium, non aggreditur, neque ſuſtinet. Satis igitur explicatum eſt, circa quę verſetur fortitudo quæ eſt quædam mediocritas; quorum ſit electiva, & propter quem finem; & quę ſint terribilia, circa quæ verſatur fortitudo.

De temperantia, & intemperantia. Caput IV.

1 *Porro de temperantia, & intemperantia deinceps diſſerere conabimur.*

2 Intemperans autem multifarium dicitur. Interdum enim quando non eſt caſtigatum, nec emendatum, quemadmodum incaſtratum dicimus, quod caſtratus non ſit, quorum caſtrari nonnulla poſſunt, alia non poſſunt: (dicimus enim incaſtratum, & quod caſtrari non poſſit & quod cum poſſit, non ſit tamen caſtratum:) ſic & intemperiem, caſtigationemque natura non admittat, vel quod admittat quidem, ſed nunquam ſit caſtigatum: veluti puer in iis peccatis, quæ recte moderatur temperans. Iuxta eam enim intemperiem homines intemperantes dicuntur. Rurſum & id intemperans dicitur, quod vel ægre, vel non omnino caſtigatione ulla emendari queat.

3 Multifariam autem cum dicatur intemperantia, patet circa voluptates quaſdam, & dolores verſari, tum quod ex diſpoſitione circa eos varia, & à ſe invicem, & ab aliis homines differant. Prius autem deſcripſimus, quo pacto intemperantiam appellatione transferamus. Nam eos, qui nullo ſenſu erga eae commoventur, inſenſatos

ſatos alii, nonnulli aliud nomen imponunt. Verum non eſt nota hæc affectio, neque vulgaris, eo quod magit in alteram partem peccetur, & quod congenitus ſit omnibus jucundorum ejuſmodi ſenſus, & delinitiæ. Hujuſmodi autem ſunt, quos comici inducunt agreſtes homines, qui nec moderatæ quidem, neceſſariaque ulla ſuavitate miſcent.

1 SEquitur, ut agamus de temperantia & intemperantia: & primo quidem explicabimus, quot modis dicatur intemperans, & quod ſit vitium intemperantiæ oppoſitum per defectum: ſecundo examinabimus, circa quas voluptates verſetur temperantia, & intemperantia: tertio demum explicabimus, quo pacto circa voluptates verſetur temperans, & intemperans, & inſenſatus.

2 Quoad primum: intemperans Græce dicitur ἀκόλαστος, quod nomen ſonat idem, ac incoercitus ſeu impunitus, & eſt is, qui cupiditates pravas non punit, neque coercet, ſed ſinit illas eſſe effrænes, ac eſt ſimilis pueris, qui non coercentur. Intemperans igitur, ſive intemperatus dicitur multipliciter, eo pacto, quo infectum dicitur multipliciter. Sicut enim infectum dicitur tum id, quod licet poſſit ſecari, tamen non eſt ſectum, tum id, quod ſecari non poteſt; ſic intemperans dicitur tum is, qui cupiditates habet non caſtigatas, ac temperatas, licet poſſint caſtigari, ac temperari, tum is, qui habet cupiditates ita effrænes, ut non poſſint amplius caſtigari, & temperari, vel difficile poſſint caſtigari, ac temperari. intemperans igitur circa voluptates eſt effrænis, & ita ſe habet, ſicut puer indiſciplinatus.

3 Patet ex his intemperantiam verſari circa quaſdam voluptates, ac quoſdam dolores, circa quas voluptates variè homines ſolent diſponi, ac variè peccare. Quidam enim peccant per exceſſum, eo quod voluptates nimis appetant: quidem peccant per defectum, eo quod nullo ſenſu voluptatum afficiantur, quos aliqui vocant inſenſatos, eo quod carere videantur omni ſēſu voluptatis, alii aliis nominibus appellant. Verum hoc vitium, quod peccat circa voluptates per defectum, parum eſt notum, quia cū omnibus ſit naturalis appetitus voluptatum, plerique circa voluptates peccant per exceſſum, pauciſſimi per defectum, quales ſunt, quos comici in ſcenam producunt, homines omnino agreſtes, & inſenſati, qui neque appetunt voluptates moderatas, & neceſſarias.

4 Et quia temperans circa voluptates verſatur, neceſſum eſt etiam cupiditates quaſdam illi propoſitas eſſe. Itaque quæ ſint iſta, explicare oportet.

5 Neque enim circa omnes cupiditates, omniaq; ſuavia verſatur temperans, ſed opinione quidem circa ſenſibilia duo, guſtabile, ſcilicet, & tangibile, revera autem circa tangibilia tantum

6 Nam circa viſiones voluptatem, quæ citra veneris cupiditatem pulchrorum, aut dolorem, qui turpium aſpectu naſcitur, aut eam, quæ ex auditione ſuaviter conſonantium, aut ſecus, aut quæ olfactu fragrantium, aut fœtidorum provenit, non verſatur temperans. Neque enim vel patiendo, vel non patiendo dicitur intemperans. Sive igitur quis, aut pulchram ſtatuam, aut equum, aut hominem cernat, vel ſuaviter audiat canentem, nec bibere, nec edere, nec veneri indulgere velit, ſed pulchra quidem videre, & canentem audire, is intemperans minime videatur, quemadmodum, nec Sireuum cantibus deliniti, ſed circa duo hæc ſenſibilia verſantur, quæ & reliquorum animantium ſenſibus incurrentia, dolorem, voluptatemve ciont: ea ſcilicet, quæ guſtu, tactuve ſentiuntur. Cæterum quæ reliquis ſenſibus ſuavia exiſtunt, nullum ferè illis ſenſum movent: ut circa proportionum pulchritudinis contuitionem nihil magnopere moveri videntur: ſed & nec auſcultationibus ſonorum ritèque conſonantium, neque ſuave, aut graviter olentibus, licet omnes ſenſus acutius percellant. Sed & odoribus iis gaudent maxime, qui per accidens, non per ſeſe oblectant. Dico autem per ſe, quibus gaudemus, nec ſperantes, nec recordantes aliud, velut cibi, aut potus. Nam ob aliam, hoc eſt edendi, bibendique voluptatem, iis gaudemus. Per ſe vero, ut eſt lucorum, & florum. Quocirca ſcite Stratonicus dixit, illa quidem pulchre, hæc vero ſuaviter fragrare.

4 Quo-

4 Quoad ſecundum:ex eo,quod intemperans,& inſenſatus verſentur circa quaſdam voluptates, ſequitur, quod etiam temperans verſetur circa quaſdam voluptates. Quæritur, circa quas voluptates verſetur temperantia, ac duo vitia oppoſita, intemperantia nimirum, quæ peccat per exceſſum, & inſenſibilitas, quæ peccat per defectum.

5 Dicendum, quod temperantia, & vitia oppoſita non verſantur circa omnes voluptates, ſed ſecundum opinionem communem verſantur circa voluptates guſtus, & tactus, ſecundum veritatem autem verſantur circa ſolas voluptates tactus.

6 Quod temperantia non verſetur circa voluptates aliorum ſenſuum, ſed ſolum circa voluptates guſtus, & tactus, probatur:nam ſi temperātia verſaretur circa voluptates viſus,auditus, & odoratus,ſequeretur,quod qui ſine ullo deſiderio venereorum nimis appeteret videre pulchra,& nimis averſaretur aſpectum turpium, nimis delectaretur auditione conſonantiarum, ac nimis contriſtaretur auditione diſſonātiarum, & ſine deſiderio cibi, & potus, nimis oblectaretur olfactu odorum, ac nimis abhorreret ab olfacto fætorum, peccaret contra temperantiam, & eſſet intemperans; ſed qui ſic ſe habent, non peccant contra temperantiam, ac non ſunt intemperantes; ergo &c. Probatur minor: nam qui nimis delectantur aſpectu pulchrarum ſtatuarum, pulchrorum equorum, aut hominum, aut qui nimis delectantur ſono, & cantu, ſed ita, ut nec cibo, nec potui, nec Veneri velint indulgere, non dicuntur intemperantes, ſicut nec dicti ſunt intemperantes, qui Sirenum cantu nimis deliniebantur; ergo temperantia, & intemperantia non verſantur circa voluptaptes viſus, auditus, odoratus, ſed ſolum circa voluptates guſtus, & tactus. Porro delectationes guſtus, & tactus, & oppoſiti dolores ſunt communes homini cum cæteris animalibus, quæ ſummoperè appetunt delectabilia guſtui, & tactui, & cum his carent, ſummopere dolent, delectabilia autem viſui, auditui, & odoratui, nihil, aut parum admodum curant. Quod bruta animalia nihil, aut parum appetant delectabilia viſui, auditui, & odoratui, patet experientia. Videmus enim, quod non delectantur viſu rerum pulchrarum, & apta proportione diſpoſitarum, neque auditu ſonorum, ac vocum conſonantium, neque olfactu florum, & aliarum rerum ſuaviter olentium, ſicut nec valde abhorrent ab olfactu fœtorum graviter olentium; ergo &c. Delectantur igitur bruta animalia odoribus per accidens, non autem per ſe jucundis. Sed explicandum, quinam odores dicantur jucundi per ſe, vel ſolum per accidens. Odores per accidens jucundi ſunt, qui oblectant, in quantum excitant ſpem, aut memoriam cibi, & potus, cujuſmodi ſunt odores ciborum. Odores per accidens jucundi ſunt, qui oblectant, ſecluſo quolibet ordine ad cibum, & potum, quales ſunt odores florum &c. ideoque Stratonicus ſcitè dixit, flores atque, alia hujuſmodi olere pulchrè, cibos autem &c. olere ſuaviter.

7 Et quia guſtabile aliquod, non omnem voluptatem feræ attingunt, nec quantum extremo linguæ apice, ſed quantum toto gutture ſentitur. Quapropter gulones non optant linguam longam, ſed quemadmodum Philoxenus ex Hyride, vulturis guttur. Itaque circa tangibilia, ut ſimpliciter dicam, intemperantia eſt conſtituenda, circa ea, circa quæ etiam intemperans verſatur. Nam vinolentia, edacitas, luxuria, crapula, etiam omnia ejuſmodi circa ſenſus prædictos ſunt, quas in partes intemperantia dividitur. Verum qui viſu, auditione, olfactuque excedit, non dicitur intemperans, citraque ignominiam tales errores vituperamus, & prorſus circa, quæ non dicuntur continentes. Incontinentes vero, nec temperantes ſunt, nec intemperantes.

7 Quod autem verè, & in rigore temperentia, & intemperantia verſentur circa

ca delectabilia tactui, non autem circa delectabilia guſtui, probatur: nam temperantia, & intemperantia verſantur circa illa delectabilia, quæ ſectantur etiam bruta animalia; ſed bruta animalia non ſectantur delectationem ciborum, quæ habetur per guſtum, ſed illam, quę habetur per tactum; ergo &c. Probatur minor: delectatio enim guſtus eſt, quæ habetur guſtando cibos, per acumen linguæ: delectatio verò, quæ habetur deglutiendo cibos, eſt delectatio ſpectans ad tactum; ſed bruta non ſectantur delectationem, quæ habetur guſtando cibos per acumen linguæ, ſed illam quæ habetur cibos deglutiendo; ergo bruta non ſectantur delectationem guſtus, ſed tactus; ergo temperantia, & intemperantia verſantur circa delectationem non guſtus, ſed tactus, ideoque homines guloſi non optant linguam longam, ſed collum Gruis, ut optabat quidem Philoxenus ex Hyride, ut diutius delectaretur deglutiendo cibum. Patet ex dictis intemperantiam verſari circa delectationem tactus, ideoque vinolentia, edacitas, luxuria, crapula, quæ ſunt partes intemperantiæ, ſectantur delectationes tactus. Patet rurſus eos, qui excedunt in ſectandis delectationibus viſus, auditus, & odoratus, propriè non eſſe intemperantes, ideoque licet reprehenſione ſint digni, tamen non ſunt reprehendendi ut intemperantes. Patet demum, quod quia etiam continentia, & incontinentia verſantur circa delectationes tactus, circa eaſdem delectationes verſantur tum temperantia, & intemperantia, tum continentia, & incontinentia. Porro continentes neque ſunt temperantes, neque intemperantes, ut ex profeſſo dicetur lib. 6. qui coincidit cum libro 7. moralium ad Nicomachum.

. . .

8 *Inſenſatus igitur, aut quocunque alio nomine appellare conveniat, qui in omnibus deficiat, quibus ſolent plerunque omnes participare, atque latari. Verum qui excedit, intemperans eſt. Omnes enim his & natura gaudent, & aliquo etiam modo concupiſcunt, nec tamen ſunt, vel dicuntur intemperantes. Etenim conſecuti, excedunt magis quam oporteat gaudendo, non conſecuti magis, quam oporteat dolendo. Sed nec dolore etiam tacantes dicuntur. Non enim deficiunt gaudendo, dolendove, ſed magis excedunt. Quia igitur circa hac eſt exceſſus, defectuſque, manifeſtum, quod & mediocritas, qui habitus optimus eſt, & utrique contrarius. Itaque temperantia habitus praſtantiſſimus, circa que intemperans verſatur, que in dictis jucundis ſenſibilibus tenens medium, inſenſibilitatis, intemperantiaque mediocritas exiſtit. Exceſſus vero intemperantia eſt. Defectus autem nomine caret, aut ſuprapoſitas appellationes ſortitur. Accuratius vero deinceps de jucundorum genere pertractabitur, ubi de continentia, incontinentiaque agemus.*

8 Quoad tertium: cum oſtenderimus temperantiam verſari circa voluptates tactus, ſupereſt, ut explicemus, quo pacto circa tales voluptates verſetur tum temperans, tum intemperans, tum inſenſatus. Inſenſatus eſt, qui deficit, adeoque non ſectatur illas voluptates, quas omnes ſolent ſectari. Intemperans excedit, ſiquidem illas ſectatur magis, quam oportet. Licet igitur omnes naturaliter oblectentur delectabilibus guſtus, & tactus, non tamen omnes ſunt, aut dicuntur intemperantes. Ratio eſt, quia intemperans dicitur non ex eo quod cum obtinet delectabilia, utcumque oblectetur, ſed ex eo, quod excedat oblectando magis quam oportet, ſicut cum caret delectabilibus guſtus, & tactus, excedit dolendo magis quam oportet. Quia igitur circa delectabilia guſtus, & tactus poteſt dari exceſſus, ac defectus, poteſt etiam dari mediocritas; ſed mediocritas, per quam delectamur, & dolemus, ſicut oportet, eſt habitus optimus, ac contrarius tum intemperantiæ, quæ excedit, tum inſenſibilitati, quæ deficit; ergo circa delectabilia guſtus, & tactus datur temperantia, quæ eſt mediocritas, & eſt habitus optimus. Habitus excedens vocatur intemperan-

ran-

Digitized by Google

rantia: habitus deficiens caret nomine, ac vocari poteſt inſenſibilitas, vel alio nomine. Supereſſet, ut ageremus accuratius de jucundis, circa quæ verſatur temperantia. Sed de iis ex profeſſo diſſeretur lib. 6. qui eſt ſeptimus moralium ad Nicomachum tractatu de continentia, & incontinentia.

De manſuetudine, & vitiis oppoſitis. Caput V.

1 EOdem pacto de manſuetudine, rigiditateque ſentiendum eſt. Nam & manſuetum qualem quendam eſſe erga dolorem ex ira profectum cernimus. Supra enim iracundo, rigido, & agreſti (omnia enim hæc ſunt diſpoſitionis ejuſdem) ſervilem, & inſenſatum oppoſuimus, eo quod ita vocentur quotquot non moveantur ad iram, quibus oporteat, ſed laceſſiti faciles, humileſque ſeſe præbeant ad contemptum.

2 Oppoſita enim ſibi invicem ſunt, celeriter, & ægre, leniter & vehementer, & dolor, quem iram dicimus longo tempore durans, ei qui brevi.

3 Quoniam vero quemadmodum, & in aliis, hic quoque exceſſus, defectuſque reperitur: rigidus enim eſt ejuſmodi, qui citius magis, longioreque tempore, tamen, nec quando, nec quibus oportet, ac in multis afficitur: ſervilis autem contrarius quiſpiam eſt: medius autem inter inæqualitatem conſiſtit: & quia uterque habitus vitioſus eſt, patet medium horum æquanimitatem eſſe. Neque enim præcurrit, aut excedit, neque quibus non oportet iraſcitur, nec quibus oportet non iraſcitur. Quocirca cum & manſuetudo circa eaſdem affectiones verſetur habitus optimus, erit, & manſuetudo mediocritas quædam, & manſuetus inter rigidum, ſervilemque medius.

1 EOdem fere pacto, ac ſe habent temperantia, & intemperantia, ſe habent etiam manſuetudo, & iracundia. Sicut igitur temperantia eſt habitus, per quẽ homo certo modo ſe habet circa voluptaies tactus, & circa dolorem, qui reſultat ex carentia talium voluptatum; ſic manſuetudo eſt habitus, per quem homo certo modo ſe habet circa dolorem iræ, & circa voluptatem, quę reſultat ex ultione. Rurſus ſicut intemperantiæ, quæ circa voluptates peccat per exceſſum, contraria eſt inſenſibiliter, quæ circa eaſdem peccat per defectum: ſic iracundiæ, ſævitiei, & feritati (: per hæc tria nomina ſignificamus unum & eumdem habitum): ſic inquam iracundiæ, ſævitiei, ac feritati, quæ circa iram peccant per exceſſum, contraria eſt inſenſibilitas quædam ſervilis, quæ circa iram peccat per defectum. Laborant hoc vitio inſenſibilitatis ſervilis circa iram, qui non iraſcuntur cum oportet, ſed injuriis, ac contumeliis laceſſiti non iraſcuntur; cum oporteret iraſci, ſed ſinunt ſe contemni, cum id pati non deberent.

2 Quia iracundia, & inſenſibilitas ſunt vitia contraria, contrario modo circa irã ſe habẽt: & quia huic, quod eſt *iraſci cito* contrarium eſt *iraſci tarde*, huic quod eſt *iraſci vehementer*, contrarium eſt *iraſci leviter*, huic quod eſt *diu conſervare iram*, contrarium eſt *brevi tempore iram conſervare*; ideo iracundi peccant per hoc, quod iraſcuntur citius, & vehementius, quam oporteat, & iram conſervant diutius, quam oporteat, inſenſibiles peccant per hoc, quod iraſcuntur tardius, & levius, quam oporteat, & iram conſervant breviori tempore, quam oporteat.

3 Ex eo, quod circa iram poſſit dari exceſſus, ac defectus, ſequitur, quod poſſit etiam dari habitus medius: & quia qui excedit iraſcitur citius, quam oportet, magis quam oportet, longiori tempore, quam oportet, quando non oportet, & iis, quibus non oportet, qui autem deficit contrario modo ſe habet, nam iraſcitur tardius, & minus, quam oportet &c. ideo habitus medius iraſcitur non citius, neq; ſerius, quam oportet, non magis, neque minus, quam oportet, ſed ita ſe habet, ut neque iraſcatur cum non oportet, neq; cum oportet, non iraſcatur; ſed tum habitus excedens, tũ deficiens eſt vitioſus; ergo habitus medius eſt virtus, & eſt habitus optimus, quem vocamus manſuetudinem,

quæ

quæ eſt mediocritas quædam circa iram, adeoque manſuetus eſt medius inter iracundum, & inſenſibilem iræ.

De liberalitate, & vitiis oppoſitis. Caput VI.

1 *SVnt porro, & magnanimitas, & magnificentia, & liberalitas mediocritates. Liberalitas enim circa acquiſitionem, amiſſionemque facultatum verſatur. Nam qui omni acquiſitione gaudet, omnique amiſſione dolet, utrunque magis, quam, illiberalis eſt: qui utrumque minus, quam oporteat, prodigus: qui vero, ut oportet hic, velut in aliis etiam expono, quemadmodum recta ratio dictat. Et quia illi quidem in exceſſu, defectuque ſunt: nam ubi extrema ſunt, iſthic & medium, quod præſtantiſſimum eſt in quaque ſpecie, & unum: neceſſum & liberalitatem inter prodigalitatem, illiberalitatemque circa facultatum acquiſitionem, & amiſſionem mediam conſiſtere.*

1 SEquitur, ut hoc capite agamus de liberalitate, capite ſequenti de magnanimitate, c. 8. de magnificẽtia, quę ſunt mediocritates quędam inter exceſſum, ac defectum. Liberalitas igitur verſatur circa facultatum poſſeſſioné, & amiſſionem. Qui enim facultatum poſſeſſione gaudet magis, quam oportet, amiſſione dolet magis, quam oportet, eſt illiberalis, & avarus: qui poſſeſſione facultatum gaudet minus, quam oportet, amiſſione dolet minus, quã oportet, eſt prodigus: qui gaudet, & dolet facultatum poſſeſſione, & amiſſione, ut oportet eſt liberalis. Si verò quæratur, quid ſit dolere, & gaudere, ut oportet, dicendum, quod nihil eſt aliud, quam dolere, & gaudere, ut dictat recta ratio, ſiquidem ut alibi expoſuimus, ly *ut oportet*, ſignificat idem, ac *ut dictat recta ratio*. Quia prodigalitas, & avaritia peccant per exceſſum, ac defectum, ubicumque autem datur exceſſus, ac defectus, datur etiam mediocritas, ſive habitus medius, qui eſt unus tantum præſtantiſſimus, & optimus, ideo liberalitas, quæ eſt media inter prodigalitatem, & avaritiam, eſt habitus unus preſtantiſſimus, & optimus, verſans circa poſſeſſionem, & amiſſionem pecuniarum.

2 *Biſariam autem facultates, quæſtuariamque vocamus. Alia enim per ſe eſt facultatum poſſeſſio, velut calcei, & veſtis: alia vero per accidens, nec tamen ita, ut ſi quis lanco calcei vice utatur, ſed velut emptio, conductioq; mercenaria: emuntur enim & calcei. Pecuniæ autem cupidus præ quæſtu accidentario circa numiſmatum poſſeſſionem occupatur, illiberalis vero, & prodigus circa accidentarium lucrandi modum. Nam ille quidem in acquiſitione naturali augmentum quærit, prodigus vero in neceſſariis deficit, liberalis autem ex abundanti copia largitur.*

3 *Species vero harum differre dicuntur, eo quod magis, & minus circa particulas oſtendunt, ut illiberalis, parcus, ſordidus, turpis lucri cupidus. Parcus enim, eo quod non eroget, dicitur: turpis autem lucri cupidus, quod omnia corrodat: ſordidus, qui vehementer in exiguis obnititur. Deceptor vero, depilatorque, qui injuſtus ex illiberalitate eſt. Ita contra prodigorum hic quidem cautus eſt, qui inordinate conſumit, ille vero inconſideratus, qui eo, quem ferre dictat ratio, durare dolore non poteſt*

2 Advertit Ariſtoteles, quod dupliciter poſſunt facultates poſſideri, primo per ſe, ſecundo per accidens. Poſſidentur per ſe per hoc, quod quis utilia, & neceſſaria ad vitam poſſideat in ſe ipſis, eo pacto, quo quis calceum, & veſtimentum poſſidet in ſe ipſis. Poſſidentur per accidens per hoc, quod quis habeat ea quibus emuntur, & venduntur utilia, & neceſſaria ad vitam, eo pacto, quo qui habet pecuniam, qua poſſit emere veſtimentum, vel calceum, poſſidet per accidens calceum. Porro argenti, & pecuniarum amatores ita ſunt avari, ut velint poſſidere, & lucrari pecunias, per quas per accidens poſſidentur quę ſunt neceſſaria & utilia ad vitam. Circa eaſdem pecunias diverſo modo verſantur, prodigi, avari, & liberales. Avarus enim excedit in quęrendo pecuniarũ augmẽto: prodigus deficit in pecuniis augẽdis, & conſervãdis: liberalis largitur ea, quibus abũdat.

3 Plures aſſignantur ſpecies avaritiæ, quæ differre videntur ſecundum magis, & minus. Per has avaritias aliqui dicuntur tenaces, & parci, alii ſordidi, alii turpis lucri cupidi, alii deceptores. Tenaces, & par-

parci ſunt qui pecunias non erogant, neque expendunt, ſed retinent magis, quam oportet. Sordidi ſunt, qui circa minuta verſantur magis, quam oportet. Turpis lucri cupidi ſunt, qui lucrum quærunt etiam ex iis, & ex quibus non decet. Deceptores ſunt, qui ex avaritia ſunt fraudulenti, & injuſti. Plures etiam poſſunt diſtingui ſpecies prodigorum. Aliqui enim ſunt incauti, qui inordinatè facultates conſumunt in iis, in quibus non decet: quidam inconſiderati, qui facultates amittunt, quia ut vitent moleſtiam, rationes redituum, & expenſarum non examinant, ſicut oportet.

De magnanimitate, & vitiis oppoſitis. Caput VII.

1 *DE magnanimitate autem, ex iit, quæ de magnanimis dicta ſunt, determinare oportet, eo quod ut in aliis juxta affinitatem, & ſimilitudinem, quead latent, progredi convenit, ita & de magnanimitate tractantibus idem vſu venit. Quocirca nonnunquam contrarii eadem affectant, quemadmodum prodigus, & liberalis, perfractus & gravis, audax, & fortis. Circa eadem enim verſantur, & cognati ſunt aliquonſque. Nam & audax, & fortis pericula ſuſtinet, ſed hic quidem ſic, ille vero aliter, qua plurimum inter ſe diſtant.*

2 *Dicimus autem magnanimum juxta nominis appellationem, velut, vi, & magnitudine animi instructum. Itaque & gravi, & magnifico ſimilis videatur: * quandoquidem omnes virtutes quodammodo ſectatur. Nam recto judicio de rebus maximis pariter, & infimis bonis pollere laudabile eſt. Videntur autem ea magna eſſe, quæ optimo habitu instructus proſequitur, circa eiuſmodi jucunda. Magnanimitas vero eſt præſtantiſſima. Indicat autem in unoquoque majus, & minus recte juxta ſapientis, virtutiſque praſcriptum. Unde, vel ipſa omnes virtutes, vel ipſam omnes conſequuntur.*

1 AGendum iam eſt magnanimitate ac de ea determinandũ ex iis, quæ communiter dicitur de magnanimitate. Quemadmodum verò ad cognitionẽ plurium aliorum, quæ per ſe non ſunt ſatis nota, progredi debemus per analogiam, & ſimilitudinem eorum, quæ ſunt notiora; ſic ad cognitionem magnanimitatis progredi debemus per analogiam, & ſimilitudinem quorumdam, quæ ſunt magis nota. Natura porro magnanimitatis non ſatis eſt nota, quia accidit, ut eadem intendant tum magnanimi, tum qui laborant aliquo vitio contrario magnanimitati; ergo non eſt mirum, quod magnanimitas non ſatis diſcernatur ab aliquo vitio contrario. Neque verò ſoli magnanimitati, ſed aliis etiam virtutibus accidit, ut eadem intendant, ac aliquod vitium contrarium. Prodigus enim idem intendit, ac liberalis, ſiquidem uterque pecunias dat: timidus, ac ſibi placens idem intendit, ac gravis: audax eadem pericula aggreditur, ac fortis; ergo ſæpe virtutes, ac vitia videntur eadẽ intendere, ſed differunt per hoc, quod circa eadem diverſo modo ſe habent; ergo non eſt mirum, quod etiam magnanimus videatur intendere eadem, ac qui laborat aliquo vitio magnanimitati contrario. Vt igitur de magnanimitate agamus, primo ex iis, quæ communiter dicuntur de magnanimo, afferemus quaſdam proprietates magnanimi: ſecundum explicabimus, quo pacto circa propriam materiam verſetur tum magnanimitas, tum vitia oppoſita magnanimitati.

2 Quoad primum magnanimus juxta nominis Etymologiam dicitur ex eo, quod magno, & excelſo animo ſit præditus, ideoque prima proprietas magnanimi eſt, ut ſit magno animo præditus: & quia etiam gravis, ac magnificus videntur eſſe magno animo præditi, ideo magnanimus videtur ſimilis gravi, atque magnifico.

3 Secunda proprietas magnanimi eſt, ut ſectetur omnes virtutes, atque in iis velit quod eſt magnum. Hinc ſequitur magnanimitatem eſſe quamdam virtutẽ verſantem circa magna. Quia verò de unoquoque rectè judicat, qui præditus eſt virtute

tute circa illud verſãte, ideo magnanimus, qui præditus eſt virtute verſante circa magna, rectè judicat de magnis, ac proinde cenſendum eſt illa verè eſſe magna, quę magnanimus judicat magna, illa autem, quę à magnanimo judicantur parva, cenſenda ſunt eſſe parva. Rurſus quia magnanimus appetit quod eſt magnum in unaquaque virtute, ideo magnanimitas, vel ſupponit omnes virtutes, vel trahit omnes virtutes, atque eſt virtus præſtantiſſima, & maxima:

*4 Praterea contemptivus dicitur magnanimus. Singula vero virtutes rerum prater rationem magnorum ſunt contemptrices: ut fortitudo periculorum: id enim magnum inter turpia deputat, & neque multitudinem omnem judicat formidandam & intemperans voluptates: liberalis opes multas, magnaſque ſpernit, * 5 id quod magnanimi eſſe videtur, eo quod in paucis occupetur. Atque hac magna ſunt, * 6 eo quod nec cujus libet judicium ſpectat. Magis quippe magnanimus ſpectat quid uni ſapienti probetur, quam multitudini, ut vulgo, quemadmodum ad agathonem dixit Antiphon, maligne defenſionem laudantem. Neglectus enim propria maxime affectio magnanimi.*

*7 Porro nec vita, nec opum, quibus ſtudere magnopere videntur homines, curam gerit, * 8 ſed tamen honoris Itaque & dolet ignominia affectus & indigni ſubjectus imperio, gaudet, autem principatum aſſecutus.*

4 Tertia proprietas magnanimi eſt, ut ſit contemptivus. Porro etiam aliæ virtutes videntur aliquorum contemptivæ: ex. gr. fortitudo contemnit pericula, ideoque fortis aliquando putat nec magnam multitudinem hoſtium eſſe formidandam; temperantia contemnit voluptates; liberalitas contemnit opes magnas.

5 Quarta proprietas magnanimi eſt, ut occupetur ſolum in magnis; & quia magna ſunt pauca, ideo occupatur ſolum in paucis.

6 Quinta proprietas eſt, ut non curet judicium multitudinis, ideoque magis ſpectat, quid probetur ab uno ſapiente, quam quid probetur à multis ex vulgo, ut dixit Antiphon ad Agathonem, qui malignè defenſionem Antiphontis laudaverat ex eo, quod fuiſſet vulgo probata.

7 Sexta proprietas eſt, ut contemnat ea, quæ communiter homines magni faciunt, ac præſertim vitam, & divitias.

8 Septima proprietas eſt, ut non contemnat honorem, ſed cum magni faciat, ideoque dolet, cum ignominia afficitur, & ſubiicitur imperio indigniat: gaudet cum principatu potitur.

9 Vnde contraria videntur. Nam circa honores occupari, & qua vulgus ſentiat de ſe contemnere, non ſunt conſentanea. Quocirca accuratius hac diſcutere oportet.

10 Nam honor exiguus, & magnus bifariam capiuntur. Aut enim à multis iis, & vulgaribus, aut ab illuſtribus ille contingit. Qui rurſus pro re, in qua evenit, differt. Magnus enim non ſolum honorantium multitudine, aut qualitate, aut pretio æſtimatur, ſed veritate. Vnde & principatus, & reliqua praclara, & ſtudio digna bona cenſentur, qua revera eximia exiſtunt. Quocirca nulla virtus magnitudine caret, qua & amplificare, & jus reddere videtur, in quibus fuerit. Sed enim, & inter cateras virtutes magnanimitas eminet. Quare peculiare vocabulo hac praditus magnanimus appellatur.

9 Verum ex hoc videtur ſequi, quod magnanimus ſit contrarius ſibi ipſi. Magnanimus enim ex una parte magni facit honorem, ex alia parte non curat, quid de ipſo ſentiat vulgus; ſed honor videtur conſiſtere in hoc, quod vulgus honorificè ſentiat de aliquo; ergo videtur, quod magnanimus ſit contrarius ſibiipſi, in quantum ex una parte appetit honorari, ex alia parte non curat, quid alii ſentiant de ipſo, cum in hoc ipſo ſenſu conſiſtat honor, & gloria.

10 Vt ſolvamus difficultatem, præmittimus, quod honor poteſt eſſe magnus, aut parvus ex duplici capite. Primo honor poteſt eſſe magnus, aut parvus ex parte honorantis. In hoc ſenſu honor, qui tribuitur à multis, ſed vulgaribus hominibus, videtur

detur eſſe parvus: honor autem, qui tribuitur ab hominibus illuſtribus, licet paucis, videtur magnus. Secundo honor poteſt eſſe magnus, aut parvus magnitudine, ac parvitate fundata in eo, propter quod tribuitur. In hoc ſenſu honor fundatus in magna dignitate, quæ verè inſit honorato, eſt magnos, honor, qui non fundatur in magna dignitate, quæ vere inſit honorato eſt parvus. Hoc poſito, magnanimus appetit magnns honores, contemnit parvos; ſed honor eſt magnus ex eo, quo tribuatur à viris illuſtribus, & propter magnam dignitatem, quę verè inſit honorato; ergo magnanimus appetit honorari, non à vulgo, ſed à viris illuſtribus, & propter magnam dignitatem, quæ verè inſit ipſi magnanimo; ergo non eſt mirum, quod contemnat judicium vulghi, ſiquidem honorẽ, qui tribuitur à vulgo, exiſtimat parvum. Quia verò appetit honorari propter magnam dignitatem, quæ verè ipſi inſit, magna autem dignitas cõſiſtit in virtute, ideo magnanimitas fundatur in eo, quod magnanimus habeat omnes virtutes in gradu excellenti, & ipſa magnanimitas, ut pote quæ fundatur in eo, quod cęterę virtutes inſint magnanimo in gradu excellenti, magnitudine præſtat cæteris virtutibus, ideoque propter ſuam magnitudinem dicitur magnanimitas.

*11 Quoniam verò bona alia honorabilia ſunt, alia vero, ut ſupra determinavimus: ex quibus alia ex vero eximia, alia parva ſunt: * 12. quibus nonnulli cum digni ſint, ſeipſos dignos etiam arbitrantur, in iiſdem ſolet elucere magnanimus.*

*Quadrifariam vero hac diſcernuntur. Nam & dignum eſſe iis, & ſeſe dignum iis judicare contingit: interdum vero & mediocribus dignum, iis quoque ſe dignum, judicare: nonnunquam vero è converſo utralibet hac ad ſeinvicem componuntur. Nam cum exiguis aliquis dignus, magnis, atque honorabilibus ſe dignum arbitratur alius maximis dignus, parvis ſe dignum exiſtimat * 14 prior quidem his & exiguis dignus, magnaq; affectans, vituperationem meretur Dedecens enim id eſt, ac minime honeſtum, prætor dignitatem quippiã conſequi. Verum & is vituperandus, qui præſenti honore dignus, cum tamen averſetur. Reſtat jam utrique horum contrarius, qui cum rebus magnis dignus ſit, ſeipſum etiam dignum arbitretur. Hic laudabilis, & inter hos medius eſt. Et quia circa honoris electionem, fruitionemque circa honorabilia reliqua bona diſpoſitio eſt, præſtantiſſima magnanimitas, & quemadmodũ oſtendimus non circa utilia occupatur ac ipſa mediocritas cum primis laudabilis; manifeſtum etiam magnanimitatem eſſe quandam mediocritatem.*

11 Quoad ſecundum: ſequitur, ut explicemus, circa quam materiã, & quo pacto verſetur magnanimitas, & vitia oppoſita. Vt hoc explicemus, tria ſunt præmittenda. Præmittendum eſt primo, quod ex bonis alia ſunt honorabilia, alia non; & ex ipſis bonis honorabilibus quædam ſunt magna, quædam parva.

12 Præmittendum eſt ſecundo, quod ex hominibus aliqui ſunt digni magnis bonis honorabilibus, & magnis honoribns, alii non ſunt digni. Magnanimitas igitur detur in eo fundari, quod quis ſit dignus magnis bonis honorabilibus, & magno honore.

13 Pręmittendum eſt tertio, quod quadrupliciter poteſt aliquis ſe habere circa bona honorabilia. Primo poteſt aliquis eſſe dignus, ac ſe cenſere dignum magnis honoribus, ac magnis bonis honorabilibus. Secundo poteſt aliquis eſſe dignus, & ſe cenſere dignum mediocribus honoribus, & mediocribus bonis honorabilibus. Tertio poteſt aliquis eſſe dignus parvis, & cenſere ſe dignum magnis honoribus, & magnis bonis honorabilibus. Quarto demum poteſt aliquis eſſe dignus maximis honoribus, & exiſtimare ſe dignum parvis tantum honoribus.

14 His præmiſſis, patet, quo pacto circa magnos honores, & magna honorabilia verſetur tum magnanimitas, tum vitia oppoſita. Qui cenſet ſe dignum magnis honoribus, quibus verè non eſt dignus, peccat per exceſſum, ideoque eſt vituperabilis. Dedecet enim de ſe ipſo ſentire ſupra digni-

Digitized by Google

tatė, & appetere honorabilia, quibus quis non eſt dignus. Qui cenſet ſe non eſſe dignum honoribus; quibus eſt dignus eoſque oblatos averſatur, peccat per defectum, idcoque eſt pariter vituperabilis. Vtrique contrarius eſt, qui cum ſit dignus magnis honoribus, ſe etiam iis dignum arbitratur: & hic eſt laudabilis, ac medius, & hunc vocamus magnanimum. Magnanimitas igitur eſt quędam mediocritas laudabilis, quæ verſatur tamquam circa propriam materiam, non circa electionem, bonorum utilium, ſed circa electionem magnorum honorum, & magnorum bonorum honorabilium, per quam mediocritatem homo optimè diſponitur circa magnos honores. Nam cum ſit magnis honoribus dignus, exiſtimat ſe ipſis dignum.

15 *Ex contrariorum autem, hoc quod diximus indignum, maximis ſeſe dignum arbitrantem, lentitudo. Tales quippe lentes dicimus, qui magna venditant, cum non inſint. Verum ubi dignus, ſe indignum cenſet, puſillanimitas appellatur. Puſillanimus enim eſt, qui præclara meritus, iis ſe indignum judicarit. Itaque magnanimitatem neceſſum eſt mediocritatem eſſe inter puſillanimitatem & lentitudinem.*

16 *Porro quartus ex his, neque omnino vituperatione dignus, neque magnanimus, in nulla re magni quippiam conſecutus. Neque enim vel dignus exiſtit, vel ita de ſe ipſo cenſet. Quapropter non eſt contrarius. Nam etſi planè contraria inter ſe videantur, magnis dignum magna, & parvis dignum exigua deberi ſibi arbitrari, contraria tamen non ſunt, eo quod hic reprehenſione caret, quandoquidem ex rationis inſtinctu agit, & eadem, qua magnanimus naturæ conditione.*

17 *Cum uterque quibus dignus eſt, ſeſe dignum arbitrantur, magnanimus ex iis, quibus dignus eſt ſeſe dignum cenſebit. Puſillanimis vero cum magna inſint e bona honorabilia, ſi eis ſe indignum judicat, quid faceret, ſi parvis dignus eſſet? Aut igitur magnis ſe dignum judicans, lentus, aut paucorum. Quo circa nemo puſillanimem dixerit, qui inquilinus tantum ſe non imperio dignum cenſeat, ſeque ſubiiciat, verum qui honeſto loco natus ſit, imperiumque rem magnam judicarit.*

15 Magnanimitati opponuntur duo vitia contraria, alterum per exceſſum, alterum per defectum. Per exceſſum opponitur vitium, per quod qui eſt magnis honoribus indignus, arbitratur ſe ipſis dignum: quod vitium vocari poteſt inflatio, & qui eo vitio laborant, dici poſſunt inflati. Eidem magnanimitati per defectum opponitur vitium, per quod qui ſunt magnis honoribus digni, ſe arbitrātur indignos: quod vitium appellatur puſillanimitas, & qui eo vitio laborant, dicuntur puſillanimi. Magnanimitas igitur eſt mediocritas inter puſillanimitatem, & inflationem, & utrique contraria.

16 Poteſt quæri, quid ſit dicendum de eo, qui cum ſit dignus parvis, vel mediocribus honoribus, ſentit de ſe ipſo juxta dignitatem, adeoque arbitratur ſe dignum parvis, & mediocribus honoribus?

Dicendum, quod primo hic non eſt vituperabilis, cum de ſe ſentiat juxta dignitatem. Secundo non eſt magnanimus: ſiquidem magnanimus verſatur circa magna, hic autem neq; magnis eſt dignus, neq; exiſtimat ſe dignum magnis. Tertio licet hic non ſit magnanimus, tamen non eſt cōtrarius magnanimo. Ratio eſt, quia licet hoc, quod eſt *eſſe dignum magnis, ac ſe arbitrari dignum magnis*, videatur contrariū huic, quod eſt *eſſe dignum parvis, & arbitrari ſe dignum parvis*, tamē hęc contrarietas eſt merè materialis: formaliter verò iſti duo habitus potius conveniunt, cum neuter ſit vituperabilis, & cum per utrumque homo ſentiat de ſe ipſo juxta dignitatem, & prout ratio poſtulat, ſiquidem per utrumque exiſtimat ſe dignum iis, quibus verè eſt dignus.

17 Concluditur ex dictis magnanimum eſſe, qui exiſtimat ſe dignum magnis honoribus, quibus verè eſt dignus: puſillanimum eſſe, qui cum ſit dignus magnis, exiſtimat ſe ipſis indignum. Hic verò quid faceret, ſi parvis tantum bonis eſſet dignus, Quam abiectè de ſe ſentiret? Inflatus eſt:

qui ſe putat dignum magnis, quibus non eſt dignus. Qui cum non ſit dignus magnis, non exiſtimat ſe dignum magnis, non eſt puſillanimus. Ex. gr. homo novus, & ignobilis, ſi exiſtimet ſe indignum imperio civitatis, non dicitur puſillanimus: at homo nobilis, & illuſtri loco natus, ſi non arbitretur ſe dignum imperio, quo verè eſt dignus, dicitur puſillanimis.

De magnificentia, & vitiis oppoſitis. Caput VIII.

1 Magnificus autem non ex qualibet operatione, electioneve dicitur, ſed ex ſumptibus, niſi forte per translationem ita vocetur Abſque ſumptu autem magnificentia non eſt. Nam πρέπον, id eſt decens, in ornatu, ornatus vero non in quibus libet, ſed in neceſſariorum exceſſu conſiſtit.

2 Verum qui in magno ſumptu decentem magnitudinem eligit, eamque mediocritatem cum ejuſmodi voluptate expetit, magnificus eſt: qui vero amplius, quam par ſit, & præter modum, is nomine caret, tametſi quandam affinitatem inter ſeſe habent, quos vocant ineptos, & prodigos: Nam, qui opulentus dilecti hominis nuptiis ſumptus ſuppeditat, eum apparatum ſe decere arbitratur, qui frugales, paucaque deſiderantes excipienti conveniat, parviſicus. Verum qui nuptiali apparatu eos excipiat, nec ob gloriam, neque pro auctoritate peculiari aliqua, prodigo ſimilis videtur. Verum qui pro dignitate, juxtaque rationem id facit, magnificus eſt.

3 Decorum enim juxta dignitatem eſt, quandoquidem nihil præter dignitatem decet. Decorum autem eſſe oportet. Etenim decentis eſt agere juxta dignitatem, & quod deceat, & circa quid deceat. Aliud enim decorum eſt circa familiaris, aliud circa amati nuptias. Atque ipſi etiam in tantum, aut ejuſmodi, ut ſpectaculum, Cimonem, non Themiſtoclem, quod humiliore fortuna hactenus eſſet, decere aiebat. Ille vero, cui qualiſcunque ſit dignitas, perinde eſt, nullus eſt horum. De liberalitate vere ſimiliter ſe habet. Nam liberalis aliquis eſt, quando libet.

1 Magnificus propriè dicitur, qui verſatur circa ſumptus: qui verò verſatur circa alias actiones, & electiones non dicitur propriè magnificus, ſed ſolum metaphoricè. Magnificus porro ſervat decorum in expenſis; non quibuslibet, ſed in magnis, quæque ſuperant expenſas neceſſarias.

2 Hinc poteſt explicari, quo pacto circa ſumptus magnus ſe habeat tum magnificus, tum qui peccat per exceſſum, aut defectum. Qui facit ſumptus magnos, ac decentes cum voluptate, ac in iis neque excedit, neque deficit, ſed ſervat debitam mediocritatem, is eſt magnificus. Qui in talibus ſumptibus excedit, ac plus expendit, quam decet, caret nomine, ſed poſſet vocari diſſipator, & vitium, à quo denominatur, vocari poteſt diſſipatio: hoc autem vitium habet quamdam affinitatem cum magnificentia, licet verè non ſit magnificentia. Qui deficit, caret etiam nomine, ac poſſet vocari parvificus. Explicatur exemplis. Si quis opulentus, dum facit convivium nuptiale, convivas excipiat menſa frugali, ac quali exciperet familiares, qui volunt frugaliter, ac paucis ferculis excipi, peccat per defectum, ac eſt parvificus. Qui amicos, ac familiares convivio excipiens, illos excipit menſa plane nuptiali, ex qua non conſequitur gloriam, neque ullam utilitatem, peccat per exceſſum, ac poteſt vocari diſſipator. Qui convivium nuptiale facit pro dignitate, & prout præſcribit ratio, is eſt magnificus, ac medius inter parvificum, & diſſipatorem.

3 Magnificentia græcè dicitur magnidecentia, quia magnificus facit ſumptus magnos, ac decentes, adeoque juxta dignitatem, ſiquidem id, quod eſt præter dignitatem, non decet. Magnificus igitur debet conſiderare, qui ſumptus deceant tum ipſum, tum id, circa quod fiunt. Nam alii ſumptus decent convivium familiare, alii convivium nuptiale, alii cum eduntur publica ſpectacula; ideoque ſicut qui in convivio nuptiali faceret ſumptus decentes convivium familiare, peccaret per defectum, ſic qui in eodem convivio nuptiali faceret ſumptus, qui decerent publica ſpecta-

ſtacula, peccaret per exceſſum. Rurſus ſumptus, qui decent hominem nobiliſſimum, ac ditiſſimum, non decent hominem minus nobilem, ac divitem, ideoque dictum eſt, quod ſumptus ad ſpectaculum decebant quidem Cimonem, non autem Themiſtoclem, qui tunc erat in bonis fortunæ inferior Cimone. Sicut magnificentia debet facere ſumptus decentes, ſic & liberalitas, ideoque pauper ſi faciat ſumptus, qui decent divitem, non eſt liberalis, ſed prodigus.

De aliis virtutibus, ac mediocritatibus moralibus. Caput IX. & ultimum.

1 ET fere etiam ſic cætera circa mores, vel laudabilia, vel vituperabilia. Nam alia exceſſus, alia defectus, alia vero mediocritates ſunt paſſivæ, quemadmodum invidus, & alienis malis gaudens. Iuxta hos enim habitus dicitur invidus quidem angi dignorum ſucceſſu, hic vero in eadem paſſione nomine carere, ſed ei affectioni obnoxius, notus eſt, gaudendo indignorum, vel caſibus, vel ſucceſſibus, item, & dignorum lætando. Medius vero inter hos eſt indignabundus, & quod veteres νέμεσιν vocant, à dolendo ob indignorum ſucceſſum. Quapropter & Nemeſin Deam eſſe arbitrantur.

3 Verecundia mediocritas eſt inter impudentiam, & ſtuporem. Nam qui nullam de ſe exiſtimationem moratur, impudens, qui omnes, ſtupidus, qui vero apparentes quaſdam modeſte verecundus.

1 SVpereſt, ut breviter agamus de pluribus aliis habitibus laudabilibus, ac vituperabilibus in genere moris. Ex his habitibus alii excedunt, alii deficiunt; ideoque ſunt vituperabiles, quidam medio modo ſe habent inter exceſſum, ac defectum, ac proinde ſunt laudabiles, ac ſunt mediocritates quædam partim paſſivæ, quia verſantur circa paſſiones, partim activæ, quia verſantur circa actiones, ut jam patebit, cum de illis in particulari agemus.

1 Primo igitur invidus dicitur, qui dolet proſperitatibus proborum, licet probi talibus proſperitatibus ſint digni. Huic contrarius eſt, qui in alterum extremum declinat, & gaudet proſperitatibus non ſolum proborum, qui ſunt proſperitatibus digni, ſed etiam improborum, qui ſunt proſperitatibus indigni. Medius eſt indignabundus, qui dolet proſperitatibus indignorum, ac denominatur ab indignatione, quę græcè dicitur nemeſis, & ab antiquis cenſebatur eſſe quædam Dea, quia nimirum nemeſis eſt laudabilis.

3 Secundo verecundia eſt quædam mediocritas inter impudentiam, & ſtupiditatem. Qui enim nihil curat, & nihil veretur, quam de ſe alii habeant opinionem, eſt impudens: qui veretur quamlibet opinionem, eſt ſtupidus: qui curat prout oportet, ut honeſtam homines de ſe habeant opinionem, eſt verecundus.

4 Amicitia vero medium inter inimicitiam, & adulationem. Nam qui omnibus pro cupiditate ſua jucunde congreditur, adulator eſt: qui vero voluptatem omnem vitat, odioſus. Verum qui nec ſectatur, nec refugit omnem voluptatem, ſed quod optimum videtur in congreſſu obſervat, amicus eſt.

5 Gravitas vero mediocritas eſt inter contumaciam, & placendi ſtudium. Nam, qui nihil in cõvictu alteri largitur, ſed contemnit, contumax: qui vero omnia, omnibuſque ſe ſubiicit, placendi ſtudioſus eſt: qui vero alia quidam largitur, alia non, gravis appellatur.

6 Verus autem, & ſimplex, quem rigidum vocant, inter diſſimulatorem, & jactabundum medius eſt. Nam qui ſua deteriora mentitur, quam ſunt, idque non ignorans, diſſimulator: qui vero majora prædicat, jactabundus eſt. Verum qui ut habeat exponit, verus, & juxta Homerum ſapiens appellatur. Et in univerſum, hic quidem veri, ille falſi amator eſt.

4 Tertio amabilitas eſt media inter adulationem, & odibilitatem. Qui enim iis cum quibus verſatur, vult eſſe jucundus in omnibus, eſt adulator: qui in nullo eſt jucundus, eſt odibilis: qui eſt jucundus, vel moleſtus, cum oportet, & prout oportet, eſt amabilis.

5 Quarto gravitas eſt mediocritas inter

Digitized by Google

ſibi placentiam, ac nimirum ſtudium placendi aliis. Nam qui in convictu contemnit alios, ac nihil illis largitur, is quia ſibi ſoli placere ſtudet, poteſt dici ſibi ſoli placens: qui in omnibus cedit, ac ſe ſubiicit aliis, eſt nimis ſtudioſus aliis placendi: qui verò quædam prout oportet aliis largitur, quædam non, eſt gravis.

6 Quinto ſimplex, ac verax eſt medius inter diſſimulatorem, & jactatorem. Qui enim volens, ac ſciens fingit ſibi ineſſe minora, quam inſint, eſt diſſimulator: qui ſua effert, ac fingit ſibi ineſſe maiora, & meliora, quã inſint, eſt jactator: qui ſua neque auget, neque minuit, ſed exponit ut ſunt, eſt ſimplex, ac verax, & ab Homero dicitur prudens. Vniverſim verò ſimplex, ac verax eſt amator veri: jactator, ac diſſimulator, eſt amator falſi.

7 Porro urbanitas mediocritas eſt, & urbanus inter ruſticum, & ſcurram medius. Quemadmodum enim circa alimentum, vorax, & tetrus differunt, quod ille nihil, aut pauca, aut ægre admittat, hic vero facile omnia, ſic ruſticus habet ad importunum, aut ſcurram. Nam ille ridiculum nihil, aut ægre admittit, hic vere omnia, & prompte, & ſuaviter. Verum neutrum ita decet, ſed quædam admittenda joca, quædam non, idque juxta rationem, quod facit urbanus. Demonſtratio autem eadem, quandoquidem, & ejuſmodi eſt urbanitas, & non quem transferentes dicimus, æquiſsimus habitus, & mediocritas laudabilis, extrema vero vituperabilia ſunt.

8 Duplex autem urbanitas eſt. Alia enim, quæ ridiculis gaudet, jociſque etiam in ipſum ſcommate jactis, alia quæ jocos, luſuſque per ſe exhibere aliis poteſt: diverſæ quidem à ſemvicem, ſed mediocritates ambæ. Nam qui & exhibere jocum aliis poteſt, quo afficiatur ſincere judicans, & qui in ſe dictum ferre ridiculum, inter importunum, & frigidus medius eſt. Quæ determinatio melior eſt, quam ſi illuſo, quomodocunque effecte, moleſtum eſſe, quod dicitur aſſeratur, quippe quod magis placere ea moderatione prædito conveniat. His enim recte judicat.

7 Sexto Eutrapelia, quæ latinè vocari poteſt urbanitas, eſt mediocritas circa iocos, & urbanus eſt medius inter ſcurram, & inurbanum, atque agreſtem. Scurra igitur, & inurbanus ita ſe habent circa iocos, ſicut circa cibos ſe habent vorax, & nauſeator. Quemadmodum enim vorax eſt, qui facile devorat omnes cibos: nauſeator eſt, qui vel nullum admittit cibum, vel admittit paucos, ſed cum maxima difficultate: ſic ſcurra eſt, qui omnia ridicula admittit promptè, & ſuaviter: inurbanus eſt, qui vel nihil admittit ridiculum, vel non libenter admittit. Vterque peccat, inurbanus per defectum, ſcurra per exceſſum, ſiquidem ridicula nec omnia ſunt reſpuẽda, ſed quædam debent admitti, quædam reſpui, prout recta ratio præſcribit. Eutrapelia igitur eſt quædam æquitas, & quædam mediocritas, per quam circa iocos neque excedimus, neque deficimus, ideoque eſt laudabilis, exceſſus autem, ac defectus ſunt vituperabiles.

8 Verum debet adverti duas poſſe dari Eutrapelias, ſive vrbanitates. Prima eſt Eutrapelia quędam paſſiva, per quam, aliquis licet ipſe non iocetur, ac non iaciat ſcommata in alios, gaudet tamen iocis, ac ſcommatis etiam in ipſum iactis, & in hoc ſe habet, ſicut oportet. Secunda eſt Eutrapelia etiam activa per quam aliquis non ſolum gaudet iocis, ſed etiam iocatur, & ſcommata in alios iacit, ſicut oportet. Iſtæ duæ urbanitates licet differant inter ſe, tamen conveniunt in hoc, quod ſunt quædam mediocritates, ſiquidem cum poſſit dari exceſſus, & defectus tum in iocando, tum in patiendo iocos, habitus laudabilis debet eſſe medius inter duos habitus vituperabiles. Hinc reiicitur opinio eorum, qui dicunt, quod is, in quem ſcommata, & ioci iaciuntur, ſemper dolet. Si enim ſcommata, & ioci iaciuntur prout oportet, qui præditus eſt mediocritate, quam vocamus Eutrapeliam, non debet dolere ſcommatis, & iocis in eum jactis, ſed potius debet lætari: & quia qui præditus eſt Eutrapelia, rectè judicat de ſcommatis, ac iocis, ideo dicendum, quod etiam is, in quem jaciuntur ſcom-

ſcommata, & ioci prout oportet, debet iis delectari.

9 Cæterum omnes hæ mediocritates etſi laudabiles ſunt, non tamen virtutes dici debent, neque earum contraria, vitia, quippe quod hæc omnia affectionum diviſione, carere electione conſtat.

10 Vnaquæque enim harum affectio quædam eſt & quia naturalis eſt, ad naturales etiam virtutes refertur. Naturales enim quemadmodum virtutes hæ ſunt, ut ex ſequentibus patebit, cum prudentia.

11 Inde. & invidia injuſtitiæ (nam ad alium ſpectant actiones ob ipſa profecta) & indignatio juſtitiæ, verecundia modeſtia accenſentur. Quocirca, & eo in genere modeſtiam definiunt. Verus autem, & vanus ejuſmodi, ut ille ſapiens, hic ſtultus ſit

12 Verum medium magis extremis contrarium eſt, quam ipſa ſibi, eo quod illud cum neutro jungatur, & ſit hæc vero frequenter, ſuntque nonnunquam timido audaces, ac partim prodigi, partim illiberales, & prorſus vitioſe inequales. Nam cum recte inæquales ſunt, medii exiſtunt. Medio nanque extrema aliquo modo inſunt.

13 Verum contrarietates non videntur extremis ſimiliter juxta medium ambæ ineſſe. Interdum enim juxta exceſſum inſunt. Quorum cauſa ſunt duo illa ſupra commemorata, paucitas erga jucunda inſenſatorum, & quod contrarium magis eſſe videtur, in quo magis peccatur. Tertium vero, quod rarius, minus contrarium videtur, ut audacia ad fortitudinem, & prodigalitas ad liberalitatem. De reliquis igitur virtutibus laudabilibus fere dictum eſt. Itaque de juſtitia deinceps dicendum erit.

9 Concludit Ariſtoteles, advertendo quinque. Primo advertit, quod nemeſis, verecundia, & veracitas, & quædam aliæ ex mediocritatibus enumeratis ſunt quidem laudabiles, ſed non ſolent eſſe virtutes: extrema itidem contraria ſunt vituperabilia, ſed non ſolent eſſe vitia. Ratio eſt, quia virtus debet eſſe habitus electivus; ſed mediocritates, de quibus agimus non ſolent agere ex electione, ſed ex affectu, ſine electione; ergo &c. Probatur minor, quia invidus ſine ulla electione ſolet dolere proſperitatibus proborum: huic autem contrarius ſine ulla electione ſolet gaudere proſperitatibus etiam improborum: indignans, qui eſt medius, ſine ulla electione dolet proſperitatibus improborum. Proportionaliter impudens ſine electione nihil verecundatur: ſtupidus ſine electione verecundatur omnia: verecundus ſine electione verecundatur, prout oportet. Simplex, & verax ſine electione ſua nec auget, neque minuit: diſſimulator ſine electione imminuit: jactator auget; ergo &c.

10 Secundo advertit verecundiam, veracitatem, nemeſim, & extrema oppoſita eſſe quaſdam propenſiones naturales, ideoque poſſe recenſeri inter virtutes naturales. Ratio eſt, quia aliqui naturaliter ſunt verecundi, aliqui naturaliter impudens, vel naturaliter ſtupidi: quidam ſunt naturaliter veraces, quidam jactatores, quidam diſſimulatores &c.

11 Tertio advertit aliquos ex enumeratis habitibus poſſe reduci ad quaſdam virtutes, & quædam vitia, de quibus inferius agemus: ex. gr. invidia videtur reduci ad injuſtitiam, nemeſis verò ad juſtitiam, ſiquidem ſunt ad alterum. Verecundia reduci poteſt ad temperantia, ad quam ſpectat pudor de turpitudine, ideoq; quidam temperantiam ita definiunt, ut contineat ſub ſe verecundiam. Vir ſimplex, & verax videtur prudens: diſſimulator, & jactator videntur imprudentes &c.

12 Quarto advertit, quòd extrema ex aliquo capite videntur magis cõtraria medio, quam inter ſe: ex. gr. timiditas, & audácia videntur magis cõtraria fortitudini, quam inter ſe. Ratio eſt, quia vitia extrema aliquando inſunt eidem ſubjecto, at vitium, & virtus contraria nunquam poſſunt eidẽ ineſſe; ſed quæ aliquando inſunt eidem ſubjecto, ſunt magis contraria inter ſe, quam quę nunquam poſſunt eidẽ ineſſe; ergo &c. Probatur minor: nam quidam ſunt partim timidi, partim audaces, ideoque peccant contra fortitudinem tum, per exceſſum, tum per defectum: quidam ſunt quoad aliqua avari, quoad alia prodigi &c. at nemo poteſt eſſe ſimul fortis, & audax;

Digitized by Google

vel timidus: nemo poteſt ſimul eſſe liberalis, & avarus, aut prodigus; ergo &c. Vitioſi igitur ſæpe ſunt inæquales, ac varii, ita ut modo in hoc, modo in aliud extremum vitiosè declinent: virtute verò præditi cum videntur declinare in alterum extremum, quia declinant prout oportet, ſemper conſiſtunt in medio virtutis.

13 Quinto advertit, quod vitia contraria non ſemper æquè diſtant à medio virtutis, ſed aliquando videtur magis diſtare, & eſſe magis contrarium medio illud extremum, quod conſiſtit in exceſſu, aliquando illud, quod conſiſtit in defectu, ut alibi ex profeſſo eſt explicatum. Ratio, quare unum extremum videtur eſſe magis contrarium medio, deſumitur ex tribus. Primo deſumitur ex eo, quod illud extremum videtur magis contrarium medio, ad quod magis eſt propenſa natura; ſed natura eſt magis propenſa ad peccandum per exceſſum, quam per defectum circa delectabilia; ergo vitia, quæ circa delectabilia peccant per exceſſum, ſunt magis contraria medio, quam quæ peccant per defectum, ideoque intemperantia, quæ peccat per exceſſum, videtur magis contraria temperantiæ, quam ſtupiditas, quæ peccat per defectum. Secundo videtur magis contrarium medio illud extremum, in quo magis peccatur; & quia homines contra fortitudinem magis peccant per timiditatem, quam per audaciam, ideo timiditas videtur magis contraria fortitudini, quam audacia. Tertio demum illud extremum, quod eſt ſimilius, videtur minus contrarium virtuti, & quia fortitudini ſimilior eſt audacia, quam timiditas, liberalitati ſimilior eſt prodigalitas, quam avaritia, ideo fortitudini videtur minus contraria audacia, quam timiditas, liberalitati videtur minus contraria prodigalitas, quam avaritia. Cum igitur egerimus de reliquis virtutibus moralibus, & habitibus laudabilibus, ſequitur, ut agamus de juſtitia. Et per hæc Ariſtoteles concludit librum tertium moralium ad Eudemum.

In librum Quartum, Quintum, & Sextum moralium ad Eudemum.

1 Poſtquam Ariſtoteles libro 3. in particulari egit de ſingulis virtutibus moralibus excepta juſtitia, lib. 4. agit de juſtitia: lib. 5. agit de virtutibus intellectualibus: lib. 6. agit de continentia, & incontinentia, quæ ſunt habitus imperfecti in genere virtutis, ac vitii, & de beſtialitate, ac virtute heroica, quarum altera eſt vitium pluſquam humanum, altera eſt virtus pluſquam humana. Verum quia iſti tres libri ſunt omnino iidem cum libro quinto, ſexto, & ſeptimo Ethicorum ad Nicomachum, cum illos explicavimus, etiam hos explicavimus.

Digitized by Google

ARISTOTELIS MORALIVM AD EVDEMVM LIBER VII. ET VLTIMVS.

Oſtenditur, quod in morali agendum eſt de amicitia, & proponuntur variæ quæſtiones circa amicitiam. Cap. I.

DE amicitia, quid ſit, & quale ſit, quis item amicus, ac utrum ſimpliciter tantum dicatur amicitia, an multifariam, & ſi multifariam, quotnam modis, inſuper quo pacto ſit amico utendum; quidve juſtum amicum, nihilominus excutienda nobis ſunt, quam ea, quæ de moribus circa honeſta, eligibiliaque traduntur.

2 Nam inter civilia officia vel potiſſimum eſt amicitias inter ſe hominum mutuas conciliare, eamque ob cauſam virtutem utilem exiſtere dicimus, quod amici eſſe nequeunt, qui mutuis inter injuriis conflictantur.

3 Præterea juſtum, injuſtumque maxime circa amicos verſari omnes confitemur.

*4 Et ſanè videtur vir bonus etiam amicus eſſe, ac amicitia moralis quidam habitus, *5 ut ſi injuriam quis cavere inſtituat, homines invicem reddat amicos, eo quod veri amici nunquam mutuo, quemadmodum & juſti, inferant injuriam. Quocirca aut idem prorſus, aut cognata inter ſeſe amicitia, juſtitiaque exiſtunt.*

6 Præterea inter bona præſtantiſſima reputamus paratum eſſe amicum, & malum graviſſimum ſolitudinem, & amicorumque carentiam interpretamur, quod omnis vita, ſpontaneaque hominum converſatio his conſtet, quæ cum familiaribus, aut cognatis, aut aliis nobiſcum degentibus, vel liberis, vel parentibus, vel uxore tranſigitur. Et propria quidem juſta, quæ ad amicos ſpectant, ſolum ad nos pertinent: verum quæ lege conſtituta, non equidem nos, ſed alios reſpiciunt.

ACTVRVS Ariſtoteles lib. 7. de amicitia, hoc primo capite proœmiali primo affert quinque rationes ad oſtendendum, quod in morali non minus accuratè agendum eſt de iis, quæ ſpectant ad amicitiam, quam de iis, quæ ſpectant ad mores, & ad honeſta eligibilia: ſecundo proponit varias quæſtiones circa amicitiam.

1 Quoad primum: agendum jam eſt de amicitia, explicando quid, & qualis ſit: quis ſit amicus: utrum amicitia dicatur uno, vel pluribus modis; & ſi dicitur pluribus modis, quot modis, dicatur; quo pacto cum amico ſit agendum, eoque utendum; & quid ſit juſtum, quod inter amicos intercedit? Porro hæc, & alia ad amicitiam pertinentia in morali diſcutiendā ſunt non minus accuratè, quam quæ ſpectant ad mores, ad honeſta, atque eligibilia. Poteſt id pluribus rationibus oſtendi.

2 Prima ratio eſt: præcipuum munus moralis, & politicæ eſt, conciliare amicitiam inter cives, ideoq; dicimus virtutem eſſe maximè utilem civitatibus, etiam ex eo, quia niſi cives virtute ſint præditi, mutuis ſe injuriis afficient, ac non poterunt eſſe invicem amici; ergo ſummo ſtudio agendum eſt de amicitia, ut eam inter cives conciliare poſſumus.

3 Secunda ratio eſt: in morali, & politica agendum eſt de juſtis, & injuſtis; ergo etiam agendum eſt de iis, erga quos ſolent exerceri iuſta, & injuſta; ſed tum juſta, tum injuſta ſolent maximè exerceri erga amicos, ut omnes fatemur; ergo agendum eſt de amicis, ac de amicitia.

4 Tertia ratio eſt: in morali agendum eſt de omnibus habitibus moralibus, qui debent ineſſe viro probo, ſiquidem vir probus debet etiam eſſe amicus; ergo in morali agendum eſt de amicitia.

5 Quarta ratio eſt: in morali ſicut agendum eſt de juſtitia, ſic agendum eſt de iis, quæ vel ſunt idem cum juſtitia, vel ſunt ita juſtitiæ affinia, ut valde conferant ad ſervandam juſtitiam; ſed amicitia vel eſt idem cum juſtitia, vel eſt ita affinis juſtitiæ, ut valde conferat ad juſtitiam ſervandam; ergo &c. Probatur minor: quod valde confert ad vitandas injurias, vel eſt idem cum juſtitia, vel eſt ita affine juſtitiæ ut valde conferat ad ſervandam juſtitiam, ſed amicitia valde confert ad vitandas injurias: veri enim amici ſunt etiam juſti ac nunquam ſe mutuo afficiunt injuriis; ergo &c.

6 Quinta demum ratio eſt: in morali ſicut agimus de felicitate, quæ eſt cumulus omnium bonorum, ſic agere debemus de iis, quæ ſunt maxima bona, & quorum carentia cenſetur graviſſimum malum; ſed habere amicos cenſatur maximum bonum, ſolitudo autem, & carentia amicorum cenſetur graviſſimum malum, ſiquidem pene tota vita tranſigitur cum amicis aut cognatis, puta parentibus, filiis, vxore, ergo &c. Concluditur ex his, quod accuratiſſimè agendum eſt de amicitia, ac de juſtis, quæ propriè ſpectant ad amicos: de juſtis autem communibus civium, quæ conſtituta ſunt per legem, non hic, ſed alibi eſt agendum.

7 Verum multa ambigi circa amicitiam ſolent. Primum quidem, quod ſcris aſſumitur, ut plerunque. Videtur enim nonnullis ſimile ſimili amicum eſſe, unde natum eſt, quod fertur, Deus ſimilem ſemper adducit ad ſimilem. Etenim graculus ad graculum, & furfurem cognoſcit, & lupus lupum.

8 Sed & phyſiologi univerſam naturam rerum deſcribentes, principium hoc conſtituunt ſimilia ad ſimilia contendere. Quocirca & Empedocles canem fœmellam fictili incumbere aiebat, ob ſimilitudinem, quam cum eo plurimam haberet. Atque hi quidem ad hunc modum amicum definiunt.

9 Alii vero contrarium contrario amicorum aſſerunt. Amabilia enim deſiderabiliaque omnibus amica ſunt, & ſiccum humida, non ſicca appetit. Vnde & terra pluviam optare dicitur, & rerum omnium mutationem gratam eſſe: ea vero in contrarium fit. Et ſimile ſimili inimicū & figulus (quod dicitur) odit figulum. Inſuper & animantia, quibus ex eodem victus ſuppetit, hoſtilia ſunt. Opiniones igitur hæ tantum diſtant ab iis, quæ ſimile amicum, & contrarium inimicum cenſent.

10 Minus certe ſemper ei, quod plus eſt, hoſtile exiſtit, & inimicitiamque dies exorditur. Præterea, & loca inter ſe diſſita contrariorum ſunt. Amicitia enim contrahere videtur. Alii vero contraria amica putant, & Heraclitus increpat Poetam dicentem, quod lis inter Deos, & homines pereat. Neque enim harmoniam conſiſtere, inquit, citra acutum, & gravem ſonum, neque animalia abſque mare, & fœmina duobus contrariis. Quæ duæ opiniones de amicitia ſunt in univerſum plurimum diſcrepantes.

7 Quoad ſecundum: plures ſunt circa amicitiam queſtiones. Primo quæritur, utrum ſimile ſit amicum ſimili, an potius diſſimile diſſimili. Quidam dicunt ſimile eſſe amicum ſimili. Probant primo ex eo, quod circumfertur: Deus ſimilem ſemper adducit ad ſimilem: Rurſus Graculus accurrit ad Graculum: dicitur etiam fur furem cognoſcit, & lupus lupum.

8 Secundo probatur, quia phyſici cum agunt de rerum naturis, ponunt hoc principium, quod ſimilia ſemper accurrunt ad ſimilia. Idcirco Empedocles interrogatus, cur canis quædam fœmella pene ſemper dormiret in eadem tegula? reſpondit rationem eſſe, quia habebat quamdam arcanam ſimilitudinem cum ea tegula.

9 Alii è converſo dicunt diſſimile eſſe

Digitized by Google

amicum diſſimili,& contrarium contrario probant primo, quia unumquodque eſt amicum illi, quod eſt ipſi appetibile; ſed ſimile non appetit ſimile, ſed potius contrarium appetit contrarium, ex. gr. terra ſicca appetit pluviam humidam; ergo &c. Secundo unumquodque eſt amicum ei, quod eſt ipſi gratum; ſed unicuique eſt grata mutatio,quę fit in cōtrarium; ergo unumquodque eſt amicum contrario. Tertio ſimile eſt inimicum ſimili, ideoque ut proverbio circumfertur, *figulus odit figulum*. Quarto demum animalia,quæ utuntur eodem victu, ſunt inimica; ſed quæ utuntur eodem victu ſunt ſimilia; ergo animalia ſimilia ſunt inimica, ac proinde amicitia datur non inter ſimilia, ſed inter diſſimilia; ergo ex omnibus his reiicitur opinio, quę aſſerit amicitiam dari inter ſimilia, inimicitiam autem inter diſſimilia.

10 Qui exiſtimant contrarium eſſe inimicum contrario, adducunt pro ſe illud:

Minus certè illi, quod plus eſt.

Hoſtis exiſtit, inimicitiamque dies exordītur.

Confirmant ſuam opinionem ex eo, quod contraria tendunt ad loca maximè diſtantia; ſed hoc proprium eſt inimicitiæ; ſiquidem amicitia congregat in unum locum; ergo contraria non ſunt amica, ſed inimica. Alii è converſo putant contraria eſſe amica, ideoque Heraclitus reprobat poetam, qui dixit.

Vtinam lis inter Deos, & homines pereat.

ſi enim inquit periret contrarietas, perirent multa entia. Quo enim pacto dari poſſet harmonia ſine ſonis gravibus,& acutis? ſed ſoni graves, & acuti ſunt contrarii; ergo harmonia non poteſt dari ſine contrariis. Rurſus quo pacto poſſent animalia generari, niſi coirent mas, & fœmina? ſed mas, & fœmina habent contrarietatem; ergo ſine contrariis non poſſent animalia generari. Iſtæ igitur duæ opiniones circa amicitiam ſunt maximè differentes. Verumtamen dantur etiam aliæ opiniones magis propinquæ, & affines, quas jam afferemus, proponendo alias quæſtiones circa amicitiam.

11 *Verum alia magis cognata ſunt, & propria apparentium, Aliis enim inter pravos amicitiam conſtare non poſſe, ſed inter bonos tantum: aliis contra, abſurdum videtur, mater liberos non amare aſſeratur, cum & inter bruta amicitia intercedant tanta, ut etiam pro ſobole ſua mori non recuſent.*

12 *Alii tantum utile amicum arbitrantur. Argumento illis eſt, quod omnes id proſequuntur, inutilia vero abiiciunt. Vnde* Socrates *ſenex ille ſalivam proiiciens, & capillos unguesque præſcindens, particulas ſe inutiles omnes abiicere dicebat. & poſtremo etiam corpus ipſum cum mortuum fuerit, & quod nullis porrò uſibus accommodari queat: verum ubi uſui eſt, velut in Ægypto, reſervant: quæ omnia contraria inter ſe maxime videntur. Nam inutile ſimili, & contrarietas ſimilitudini, ac contrarium inutiliſſimum contrario ſuo maxime repugnat, quippe quod è contrarii ſit contrarium corruptivum.*

11 Quæritur igitur ſecundo, utrum amicitia poſſit dari non ſolum inter probos, ſed etiam inter pravos? Quidam exiſtimant amicitiam dari ſolum inter probos. Alii è converſo exiſtimant abſurdum, quod improbi non poſſint eſſe invicem amici, ſequeretur enim, quod mater improba non poſſet amare filios improbos; ſed hoc eſt abſurdum, ſiquidem etiam bruta amant filios ita vehementer, ut pro filii mori non recuſent; ergo &c.

12 Quæritur tertio,utrum amemus ſolum utile, adeoque omnis amicitia fundetur in utilitate? Quidam dicunt omnem amicitiam fundari in ſola utilitate. Probant, nam omnes amamus utilia, & inutilia verò abiicimus; ergo etiā amicos amamus, quatenus ſunt utiles,cum autem ſunt inutiles,illos abiicimus,& ab amicitia ceſſamus. Ideo Socrates ſenex ſalivam expuens, & capillos, ungueſque ſecans,dicebat ſe abiicere omnes partes inutiles, & tan-

tandem ſe abjecturum totum corpus, cum evaſiſſet inutile, ac ſolum id ſervare, dum erat utile animę,eo pacto, quo in Ægypto mortuorum corpora aromatibus condita conſervabant. Porro opinio, quæ dicit unumquodque eſſe amicum ei, quod eſt ſibi utile repugnat opinioni, quæ dicit unumquodque eſſe amicum ſuo contrario. Inutile enim repugnat ſimili, & contrarium eſt maximè inutile ſuo contrario, cum ſit illius corruptivum; ergo ſi unumquodque eſt amicum utili, non poteſt eſſe amicum ſuo contrario, quod eſt inutiliſſimum.

13 Inſuper videtur aliis quidem facile amicos comparare, aliis vero rariſſimum hunc cognoſcere, quoniam circa ſucceſſum non contingit. Cum felicius amicitiam omnes captant, verum alii, ne in iiſdem quidem infortuniis perſiſtentibus, credendum judicant, quippe qui fallacia quadam, fictaq; cum calamitoſis converſatione, bonorum amicitiæ ſeſe inſinuent.

14 Sed adducendus etiam poſtremus, qui & opiniones de his rectiſſime exponit, & dubitationes, contrarietateſque ſolvit, quod fit, dum appoſite explicatur, quæ videntur contraria. Ejuſmodi enim ratio maxime apparentibus conſonat. Contingit autem oppoſitiones manere, quando quod dictum eſt, verum ſumptum fuerit, interdum vero ſecus.

15 Dubitationem autem habet, utrum jucundum, an bonum id ſit, quod ametur. Nam ſi, id maxime concupiſcimus, erit ejuſmodi potiſſimum amor. Neque enim amator dicitur, qui non amet ſemper. Et cupiditas ſemper ad jucunda fertur. Nam & jucundum, quod volumus bonum amamus: verum aliud eſt jucundum, ac bonum. De quibus, & aliis cognatis determinare conabimur, his principiis conſtitutis.

13 Quæritur quarto, utrum facile, vel difficile ſit amicos comparare? Quidam, exiſtimant id eſſe facile: alii exiſtimant difficiliſſimum, præſertim ex eo, quia difficillimum eſt dignoſcere, utrum aliquis ſit verus amicus? Ratio eſt, quia cum quis, utitur proſpera fortuna, difficile poteſt diſcernere amicum verum à falſo, ſiquidem omnes captant amicitiam felicium: cum autem utitur fortuna adverſa, adhuc non facile diſcernitur amicus verus, quia multi ut ſe oſtendant viros bonos, & ſic ſe inſinuent amicitiæ proborum, ſimulant ſe eſſe amicos iis, qui laborant adverſa fortuna.

14 Pro ſolutione harum, & aliarum ſimilium quæſtionum, conari debemus, ut illud dicamus, quod maximè apparet ſimile vero, & valet ad ſolvendas dubitationes, & concilianda ea, quæ primo aſpectu videntur contraria. Cum enim dicimus ea, quæ dubitationes ſolvant, & contrarietates concilient, tum videmur rationabiliter philoſophari, & dicere quæ cum veritate cohæreant. Nam cum quod ſumitur eſt verum, ſolent conciliari quæ videntur contraria: cum autem ſumitur falſum, contraria nullatenus conciliantur, ideoque contrariorum conciliatio eſt maximum ſignum veritatis inventæ.

15 Quæritur quinto, utrum amabile ſit bonum, an jucundum? Ex una parte videtur, quod amabile ſit jucundum. Ratio eſt, quia illud eſt amabile, quod eſt appetibile: ut enim quidam dixit, non eſt amans, qui non ſemper appetit id, quod amat; ſed appetitus fertur ad jucunda; ergo amabile eſt jucundum, ideoq; bona, quæ amamus, ſunt etiam jucunda. Ex alia parte videntur, quod ipſum jucundum ſit amabile, quatenus eſt bonum; ſed quędam jucunda non ſunt bona; ergo quædam jucunda non ſunt amabilia.

Præmittitur diviſio bonorum in vera, & apparentia, in bona ſimpliciter, & bona alicui, in bona honeſta utilia, & jucunda. Cap. II.

1 QUæ cupiditate, aut voluntate appetuntur, aut bona ſunt, aut apparentia bona. Quapropter, & jucundum concupiſcibile eſt, quia apparens bonum, quippe quod aliis bonum judicetur, aliis appareat tantum, etiamſi non judicetur. Neque enim in eadem animæ parte ſunt phantaſia, & opinio. Patet igitur amicum, & bonum, & jucundum eſſe: quo determi-

minuto, altera jam ſuppoſitio præmittenda.

2 Bonorum enim alia ſimpliciter bona ſunt, alia alicui, non ſimpliciter, atque eadem ſimpliciter, & bona, ſimpliciterque jucunda. Nam quæ ſano corpori conducunt, ſimpliciter corpori bona, quæ vero laboranti tantum, non ſimpliciter appellamus, velut ſunt medicamenta, & ſectiones. Similiter & jucunda ſimpliciter vocamus, quæ integrum, ſanumque corpus oblectant, ut clara luce, non in tenebris cernere, verum laboranti ex oculis contrarium: vinum jucundius eſſe judicatur, non linguæ ex vinolentia corrupta, qua ne infuſum quidem acetum diſcernat, ſed ſenſus ſyncero. Similiter & in iis, quæ animam ſpectant, non quæ pueris aut beſtiis ſed cordatis probantur. Vtrorumque igitur memores, hæc eligimus. Et quemadmodum pueri, ac beſtiæ habent ad cordatum, ſic pravus, ſtolidusque ad moderatum, & ſapientem. Iis vero jucunda ſunt, quæ juxta habitus incidunt, quæ ſunt bona, & honeſta.

Quia vero bona multifariam dicuntur: aliud enim quia tale ſit, aliud quia utile, ac frugiferum: ſic & injucundum aliud ſimpliciter, ac bonum ſimpliciter aliud vero, quod alicui videatur bonum, quemadmodum in inanimatis, contingit ob ſingula hæc aliquid nos eligere, & amare.

*4 Vt & hominem. Alium enim, quod virtute præditus, alium quia bonus, & frugiferus, alium quia jucundus ob voluptatem. * 5 Amicus autem fit, quando amatus redamat, neque id ignoratur ab ipſis.*

1 VT ſolvamus queſtiones propoſitas aliaſque inferius circa amicitiam proponendas, præmittenda ſunt quædam principia. Præmittendum igitur primo, quod quidquid appetitur, vel appetitu ſenſitivo, vel appetitu rationali, qui dicitur voluntas, eſt bonum verum, vel apparens. Quia verò omne jucundum eſt appetibile, ideo omne jucũdum eſt bonum, ſaltem apparens. Porro bonum dicitur apparens, vel ex eo, quod per intellectum judicemus id eſſe bonum, vel ex eo, quod per phantaſiam imaginemur illud ut bonum. Supponimus nimirum judicium eſſe actum intellectus, imaginationem eſſe actum phantaſiæ, ideoque judicium, & imaginationem eſſe actus diverſarum potentiarum, ſeu partium animæ. Hinc patet tum bonum, tum jucundum eſſe amabile, ſiquidem jucundum eſt ſaltem apparens bonum.

2 Præmittendum ſecundo, quod ex bonis alia ſunt bona ſimpliciter, alia ſunt bona alicui; ac proportionaliter ex jucundis alia ſunt bona ſimpliciter, alia ſunt bona alicui. Explicatur exemplis. Quædam ſunt bona corpori ſano, & hæc dicuntur ſimpliciter bona corpori: alia, ut medicamenta, ſectiones venarum &c. non ſunt bona corpori ſano, ſed ſolum corpori ægrotanti, & hæc non ſunt bona ſimpliciter, ſed ſolum ſunt bona ægrotantibus. Rurſus quedam ſunt jucũda corpori ſano, & bene ſe habenti, & hæc dicuntur ſimpliciter jucunda corpori: quædã ſunt jucunda ſolis corporibus ægrotantibus, & hæc dicuntur non eſſe ſimpliciter jucunda, ſed eſse ſolum jucunda ægrotantibus. Ex. gr. quia videre in luce clara eſt jucundum oculis ſanis, ideo videre in luce clara dicitur eſse ſimpliciter jucundum oculis; at videre in luce ſuboſcura non dicitur eſſe ſimpliciter jucundum oculis, ſed ſolum eſſe jucundum oculis ęgrotantibus: vinum etiam dicitur eſse ſimpliciter jucundum, quia eſt jucundum iis, qui habent linguam ſanam, licet iis, qui habent linguam non ſanam, ſit injucundum, ut pote qui aliquãdo non diſcernunt vinum ab aceto, & dulce ab amaro. Proportionaliter per ſe jucunda animis ſunt, non quæ ſunt jucunda pueris, aut beſtiis, ſed quæ ſunt jucunda viris perfectis, & ratione utentibus: & quia pravi, ac ſtolidi ita ſe habent ad probos, & prudentes, ſicut pueri, & beſtię ſe habent ad viros perfectos, & ratione utentes; ideo per ſe jucunda ſunt, non quæ ſunt jucunda pravis, ac ſtolidis, ſed quæ ſunt jucunda viris probis, ac prudentibus; ſed viris probis, ac prudentibus ea ſunt jucunda, ad quæ inclinant habitus prudentiæ, & virtutum, cujuſmodi ſunt honeſta, ac per ſe bona: ergo ſimpliciter jucunda ſunt honeſta, ac per ſe bona.

3 Præmittendum eſt tertio, quod bona dicuntur multipliciter. Primo bonum dicitur

citur, quod eſt bonum per ſe, quale eſt honeſtum: ſecundo bonum dicitur, quod eſt utile, & frugiferum: tertio bonum dicitur, quod eſt jucundum. Iucundum autem aliud eſt jucundum ſimpliciter, quod eſt bonum verum, aliud eſt jucundum alicui, quodque eſt bonum apparens, eo pacto, quo etiam quædam inanimata ſunt jucunda, vel ſimpliciter, vel reſpectu alicujus.

4 Præmittimus quarto, quod ſicut triplex eſt bonum, honeſtum nimirum, utile, & jucundum, ſive delectabile, ſic tripliciter poſſumus aliquem hominem amare; primo, ut virtute præditum, ac ratione boni honeſti; ſecundo ut utilem; tertio, ut jucundum, eo quod nimirum nobis afferat voluptatem.

5 Præmittimus quinto, quod ad amicitiam non ſufficit, ut quis amet alterum. Si enim duo ita ſe ament, ut unus amet alterum, ſed non redametur, procul dubio non ſunt amici. Rurſus neque ſufficit, ut duo ſe mutuo ament: ſi enim duo ſe mutuo ament, ſed ignorent, quod ſe mutuo amant, adhuc non ſunt amici. Ad amicitiam igitur requiritur, ut duo ſe mutuo ament, ita ut mutuus amor ſit ipſi notus.

Infertur dari tres amicitiæ ſpecies: comparantur invicem tales amicitiæ, & explicatur, quibus ſoleant convenire.

Caput III.

1 *Quocirca neceſſum tres amicitiæ ſpecies eſſe,* 2 ** neque juxta unum aliquid omnes, neque ut unius generis ſpecies, neque omnino æquivoce dicantur. Ad unam enim quandam, primamq; referuntur, quemadmodum medicinale. Etenim animam medicinalem, & corpus atque inſuper etiam inſtrumentum, & opus dicimus: ſed proprie primum, per quod ratio ejus nobis ineſt, velut inſtrumentum medicinale, quo medicus utitur, nec tamen inſtrumenti ratio medici rationi ineſt. Quocirca in omnibus primum illud quæritur. Et quia primum univerſale eſt, univerſaliter etiam capitur, quod fallit, itaque & de amicitia non poſſunt omnia apparentia reddere. Ratione enim una minus congruente, non arbitrantur cæteras amicitias eſſe. Aliæ vero ſunt quidem ſed non ſimiliter, aliæ vero, cum prima non conveniunt, ut univerſalis ſiquidem prima fuerit neque alias eſſe amicitias inquiunt. Verum, ut modo dictum eſt multæ amicitiæ ſpecies ſunt, quoniam tripliciter dici amicitiam determinavimus, cum alia ob virtutem, alia ob utilitatem, alia ob jucunditatem oriri dicatur.*

1 Ex præmiſſis infertur tres eſſe amicitias. Prima eſt, qua duo ſe mutuo amant, ut virtute præditos, & ſciunt, quod ſe mutuo amant. Secunda eſt: per quam duo ſe mutuo amant, ut utiles. Tertia, per quam ſe mutuo amant, ut jucundos.

Diſtinctis tribus amicitiæ ſpeciebus, primo illas comparabimus inter ſe, & examinabimus, utrum conveniant univocè, æquivocè, vel analogicè: ſecundo comparabimus illas cum ſubjectis, & examinabimus, quibus ſoleant convenire.

2 Quoad primum: tres aſſignatæ amicitiæ non dicuntur univocè, ita ut conveniant in una ratione, ac definitione univerſali amicitiæ, neque dicuntur omnino æquivocè, ſed dicuntur analogicè per ordinem ad unam primam, quæ primo, & principaliter eſt amicitia. Explicatur exẽplo. Medicum dicitur de pluribus. Nam anima medici dicitur medica: corpus medici dicitur medicum: inſtrumentum, quo utitur medicus, dicitur medicum; opus medicandi dicitur medicum. Hæc omnia dicuntur medica, non univocè, cum non conveniant in una, & eadem ratione, ac definitione, neque omnino æquivocè, ſed analogicè, ac per ordinem ad unum primum, quod principaliter dicitur medicum, quod primum eſt ipſe homo, qui habet artem medicandi. In ordine ad hominem medicum anima, & corpus dicuntur medica; quia ſunt corpus, & anima medici; inſtrumenta dicuntur medica, quia ipſis utitur medicus; opus dicitur medicum, quia fit à medico. Proportionaliter amicitia honeſtatis

ſtatis, amicitia utilitatis, & amicitia jucũditatis non conveniunt univocè in una ratione, ac definitione, ſed dicuntur analogicè. Quia verò aliqui putant amicitias convenire univocè, conãtur afferre definitionẽ univerſalem, & communem omnibus tribus ſpeciebus amicitiæ: & quia definitiones, quas afferunt, conveniunt uni tantum ſpeciei, ideo dicunt amicitiam eſſe unam tantum, hoc eſt amicitiam fundatam in virtute, reliquas autem non eſſe amicitias. At in hoc falluntur, atque ita ſe habent, ſicut ſi quis ex eo, quod non inveniret definitionem commnnem ſani, inferret ſolum animal eſſe ſanum, colorem, & alia hujuſmodi non eſſe ſana. Sicut igitur ſanum dicitur multipliciter, ſic amicitia dicitur multipliciter, & alia eſt amicitia, quæ fundatur in virtute, alia quæ fundator in utilitate; alia quę fundatur in jucunditate, ac non conveniunt in una ratione, ac definitione communi.

3 Et ſane quæ commodorum gratia nata eſt plerumque eſt amicitia, qui ſeinvicem, quia utiles diligere ſolent.

γλαῦκ' ἐπὶ κῦρος ἀνὴρ, τὸν σὸν φίλον ἔσχε μάχνος.

Et: nondum Athenienſes cognoverunt Megarenſes.

4 Quæ vero ob voluptatem contrahitur, juvenum eſt. Mutatis enim pro ætate moribus, etiam jucundum mutant.

5 Quæ vero à virtute proficiſcitur, optimorum. Vnde manifeſtum eſt primam amicitiam, bonorum eſſe mutuum erga ſeinvicem amorem, mutuamque electionem. Amicum enim eſt amatum amanti, amicuſque item redamans amato.

6 Ea igitur ſola inter homines eſt, quippe qui ſoli electionem ſentiunt: cetera autem etiam feris inter ſe ſunt, ubi etiam aliqua mediocris elucet utilitas. Atque ita etiam cicura homini, & aliis amica ſunt, quemadmodum regulus avis crocodilo, Herodoto teſte. & quemadmodum vates de conſeſtibus, tranſitionibuſque loquuntur.

3 Quoad ſecundum; ſequitur, ut explicemus, quibus ſubiectis ſoleant convenire tres aſſignatæ ſpecies amicitiæ. Primo igitur amicitia fundata in utilitate ſolet convenire pleriſque hominibus ex vulgo; ſiquidem communiter homines vulgares ſe diligunt ut mutuo utiles, cum autem nullam amplius à ſe mutuo ſperãt utilitatem, amicitiam diſſolvunt, ideoque dictum eſt: *Non amplius Athenienſes cognoſcunt Megarenſes*, quia nimirum nullam amplius ex amicitia Megarenſium ſperabant utilitatem.

4 Secundo amicitia fundata in jucunditate ſolet iniri inter juvenes: & quia procedente ętate non eadem ipſis accidunt jucunda, ideo procedente ætate ſolent mutare amicos.

5 Tertio amicitia, quæ fundatur in virtute, eſt propria optimorum. Hæc igitur eſt prima amicitia, quæ eſt mutuus amor, quo probi ſe mutuo diligunt, & mutua electio, qua volunt eſſe mutuo amici propter virtutem.

6 Quarto amicitia fundata in virtute eſt propria hominis, cum ſoli homines habeant electionem. Aliæ duæ amicitiæ, quarum altera fundatur in utilitate, altera in jucunditate, ſunt communes etiam brutis ſiquidem etiam bruta ſe mutuo amant ratione vtilitatis communis: ex. g. animalia cicura, ut canes, ſunt amica homini, quia ab homine accipiunt alimentum avis quędam, quæ vocatur Regulus, Herodoto teſte, eſt amica Crocodilo, quia ex ore Crocodili ſumit reliquias cibi: animalia etiam quæ congregantur, ut ex una regione in aliam tranſmigrent, ſunt mutuo amica, & eorum amicitias contemplantur vates, qui ex talibus animalibus conantur divinare.

7 Et mali malos, cum ob utilitatem, tum ob jucunditatem amant: neque tamen amicos fatentur, cum prime ſint expertes, quippe quod pravus injuriam pravo inferat, quod amicitiæ legibus repugnat.

8 Alii itidem amant citra amicitiam primam, quos tamen reliquas colere nihil vetat. Ob voluptatem enim incontinentes ſeipſos ſuſpectos habent, nec ab injuria mutua abſtinent. Quocirca nec

ob

ob voluptatem ſe mutuo amantes, dici amici debent, quando accurate diſquirentibus plane primam non eſſe conſtet. Illa enim firma eſt amicitia, hæc vero prout hactenus diximus, non illa quidem, ſed ab illa profecta.

9 Quapropter ut illo tantum pacto amicus eſſe aſſeratur, cogere, eſt inapparentia, abſurdaque dicere. Nam juxta rationem communem quandam affirmare omnes amicitias licet. Supereſt igitur, ut prima tantum amicitia vocetur, interdum vero etiam omnes, neque ut æquivoce, neque ad ſe ipſas quomodocunque habentes, neque juxta unam ſpeciem, ſed potius ad unum aliquod relatas.

7 Quinto improbi poſſunt ſe mutuo amare, tum ob utilitatem, tum ob jucunditatem, ideoque amicitia utilitatis, & jucunditatis poteſt etiam intercedere inter pravos. Quia tamen pravi non poſſunt eſſe amici amicitia fundata in virtute, quæ eſt prima amicitia, ideo aliqui negant dari amicitiam inter pravos, præſertim cum ſe mutuo injuriis afficiant, quod repugnat legibus amicitię.

8 Sexto nihil vetat aliquos eſſe amicos amicitia utilitatis, vel jucunditatis, abſque eo, quod ſint amici amicitia ſimpliciter dicta, quæ eſt amicitia virtutis. Ex. gr. incontinentes ſolent ſe mutuo amare amicitia jucunditatis, & tamen ſe mutuo ob voluptates afficiunt injuriis, & mutuo ſuſpicantur, ne injuria afficiantur, ſiquidem non ſunt amici amicitia virtutis, quæ eſt prima, & perfecta, & ſtabilis amicitia. Sicut enim ſola virtus eſt bonum perfectum, & durabile, ita ſola amicitia fundata in virtute eſt perfecta, & durabilis.

9 Addit Ariſtoteles, quod quia ſi dicatur unam tantum dari amicitiam, illam nimirum, quæ fundatur in virtute, cogimur ad dicendum multa abſurda, & contra ſenſum communem, debemus aſſerere dari plures ſpecies amicitiæ, admittendo tamē, quod una tantum eſt prima, & perfecta amicitia, ea nimirum, quæ fundatur in virtute. Rurſus aſſerendum eſt tres aſſignatas amicitias nec dici æquivocè, nec eſſe unius ſpeciei, ſed dici analogicè, ac per ordinem ad unam primam amicitiam.

Vtrum qui amatur propter virtutem, non ſolum ſit bonus, ſed etiam jucundus, & utrum ſit bonus ſimpliciter, vel ſolum ſit bonus amico. Caput IV. Articulus Primus.

1 ET quia ſimpliciter bonum, jucundumque idem, & ſimul eſt, niſi quid obſtet, & primus verus, & ſimpliciter amicus: (nam talis propter ſe ipſum eligibilis, idque neceſſario: quemadmodum enim propter ſe bona quiſpiam appetit, ſic & ipſum talem eligi oportet.) Verus autem amicus etiam jucundus eſt ſimpliciter: Videtur igitur quomodocumque amicus jucundus eſſe.

2 Verum magis de his determinandum, utrum quod ipſi, an quod ſimpliciter bonum amicum ſit, & utrum actu amare cum voluptate, unde, & amabile jucundum, an non? Hæc enim ad id reducenda ſunt, & quod non ipſi bonum fuerit, non etiam ad ipſum pertinet.

3 Atque hoc ipſum eſt, quod quæritur, ſic eſſe bona, quæ ſimpliciter bona ſunt. Eligibile enim eſt ſimpliciter bonum, ipſi vero, quod ipſi bonum: quæ convenire oportet. Et virtus una talem efficit, & civilis facultas etiam, quibus hæc non inſunt, ingignit, modo jam ante accommodatus, & homo exſtat. Naturaliter enim ei bona ſunt, quæ ſimpliciter bona.

1 EX dictis videtur ſequi amicum, qui amatur propter virtutem, non ſolum eſſe bonum, ſed etiam eſſe jucundum amico. Ratio eſt, quia quod eſt ſimpliciter bonum, eſt etiam jucundum; ſed qui amatur propter virtutem eſt ſimpliciter bonus, ſiquidem virtus efficit hominem ſimpliciter bonum; ergo qui amatur propter virtutem non ſolum eſt bonus, ſed etiam eſt jucundus.

2 Verum ut magis pateat, quo pacto verus amicus ſit bonus ſimpliciter, debemus examinare primo, utrum amicus ametur, quia eſt bonus ſimpliciter, an quia eſt bonus amanti? Secundo utrum actus amicitiæ

citiæ ſit coniunctus cum voluptate, ideoque amabile ſit jucundum etiam ex eo, quia cauſat amorem actualem, qui eſt jucundus?

3 Quoad primum: dicendum, quod ſi amicitia fundatur in virtute, amicus amatur, quia eſt bonus ſimpliciter, & quia eſt bonus amico. Ratio eſt, quia per amicitiam fundatam in virtute amicus amatur, quia eſt virtute prædítus; ſed virtute præditus eſt bonus ſimpliciter; ergo per amicitiam fundatam in virtute amicus amatur, quia eſt bonus ſimpliciter; ſed qui eſt bonus ſimpliciter, eſt etiam bonus virtute prędito; nam virtus efficit, ut virtute prædito ea ſint bona, quæ, ſunt ſimpliciter bona, & inſtitutio civilis ſicut tendit ad efficiendos homines virtute præditos, ſic tendit ad efficiendum, ut ea ſint bona homini quæ ſunt bona ſimpliciter; ergo amicus amatur, ut bonus ſimpliciter, & ut bonus amanti.

*4 Similiter & vir pro fœmina, & ſtupidus pro prædito indole. * Ob dulce vero neceſſe eſt, quæ pulchra ſunt, & dulcia: jam, non prorſus bonum. Nam intemperantia intervenire poteſt. Cum enim honeſtum, jucundumque diſconveniunt, neſſe. Bon bus intemperantia eſt.*

6 Quia cum prima amicitia eſt ſecundum virtutem, erunt, & ipſi ſimpliciter boni, non quia utiles, ſed alio quepiam modo, quandoquidem bifariam, huic, & ſimpliciter bonum capitur. & ſimiliter quemadmodum in conducibili, & habitibus, ubi aliud eſt ſimpliciter conducibile, & honeſtum, velut ſe exercitatio ad medicationem habet. Itaque & habitus hominis virtus. Sit igitur homo ex rebus natura præſtantibus. Nam virtus natura præſtantis ſimpliciter, alterius vero alicujus nequaquam ſed huic bonum dicitur. Eadem quoque ratio dulcis eſt.

4 Advertit Ariſtoteles tria. Primo advertit, quod inſtitutio civilis poteſt quidem efficere homines virtute præditos, ſed requirit, ut tales homines ſint naturaliter apti ad virtutem acquirendam: & quia vir eſt ad virtutem aptior, quam mulier, & ex viris ingenioſi ſunt ad virtutem aptiores, quam ſtupidi; ideo civilis inſtitutio facilius ad virtutem informat viros, quam mulieres, & ingenioſos, quam ſtupidos.

5 Secundo advertit, quod honeſta, quia ſunt ſimpliciter bona, ſunt etiam ſimpliciter jucunda: & quia quæ ſunt ſimpliciter jucunda, ſunt etiam jucunda viris probis, ideo honeſta ſunt jucunda etiam viris probis. Cum vero aliquis ita ſe habet, ut reſpectu illius honeſtum non conſonet cum jucundo, ſed potius diſſonet, ita ut aliqua ſint illi honeſta ſimul, & injucunda, eo ipſo hic non eſt perfectè probus, ſed eſt aliquo pacto incontinens, ſiquidem incontinentia conſiſtit in quadam diſſonantia honeſtorum, ac jucundorum.

6 Tertio advertit, quod eo ipſo quod aliqui ſunt amici amicitia fundata in virtute, ſunt ſimpliciter boni: & quia quod eſt ſimpliciter bonum, eſt etiam bonum virtute prædito, ideo amici amicitia virtutis ſunt ſibi invicem boni. Porro dum dicimus, quod amici ſecundum virtutem ſunt ſibi invicem boni, non dicimus, quod ſint ſibi invicem boni bonitate utilitatis, ſed bonitate honeſtatis, ſiquidem bonum honeſtum differt à bono utili. Iam ſicut bonum utile dicitur dupliciter: nam aliud eſt utile ſanis, quod dicitur ſimpliciter ſanum, eo pacto, quo exercitium dicitur ſimpliciter ſanum; aliud eſt utile ſolis infirmis, ut pharmaca, ſectiones venarum &c. quæ non dicuntur ſimpliciter ſana, ſed ſolum ſunt ſana ægrotantibus; ſic ex bonis alia ſunt bona naturis præſtantibus, hoc eſt rationalibus, cujuſmodi ſunt bona honeſta, & habitus virtutum, & hæc ſunt ſimpliciter bona; alia ſunt bona naturis etiam vilibus, & hæc non ſunt ſimpliciter bona, ſed ſolum ſunt bona reſpectu talium naturarum. Sicut ex bonis quædam ſunt bona ſimpliciter, quædam reſpectu horum; ſic ex jucundis, quędam ſunt jucunda ſimpliciter, quædam ſolum reſpectu horum.

7 Hinc

7 Hinc igitur veſtigandum, utrum abſque voluntate ſit amicitia, quidve differat, & in utro amare conſiſtat, & utrum bonus eſſe etiam non jucundus queat, ſed non propter idipſum tamen Amor igitur cum dicatur bifariam, utrum qui actu eſt, eo, quod bonum judicat, non abſque voluptate eſſe appareret. Patet autem, quemadmodum in ſcientia rerum cognatæ contemplationes diſciplinæque ſpecie ſua facile intelliguntur, ita etiam familiarium recognitiones expeditæ ſunt: cujus rei ratio eadem in utriſque eſt. Natura igitur ſimpliciter bonum, & ſimpliciter jucundum, & quibus bonum, iiſdem etiam jucundum eſt. Quapropter ſimilia ſimilibus mox gaudent, & homini homo jucundiſſimus. Et quia imperfecta ea conditione ſunt, etiam abſoluta ejuſmodi erunt. Eſt autem vir bonus perfectus. Siquidem ergo amare actu mutua familiaritatis, & notitia electio cum voluptate eſt, ſcilicet & amicitia prorſus ſimpliciter bonorum, & jucundorum, quia bona jucundaque ſunt, mutua electio. Atque ea amicitia habitus, ex quo ejuſmodi electio proficiſcitur.

7 Quoad ſecundum: ſequitur, ut examinemus, utrum amicitia ſit conjuncta cum voluptate, an verò poſſit dari amicitia ſine voluptate? per quid differant amare, & amari? utrum actus amicitiæ ſit in amante, an in amato? & utrum vir bonus poſſit non eſſe jucundus? Vt reſpondeamus quæſtioni principali, in qua quæritur, utrum amicitia ſit conjuncta cum voluptate? præmittimus, quod amicitia eſt duplex, altera habitualis, altera actualis. Hoc poſito, dicimus, quod amicitia actualis, quæ conſiſtit in ipſo actuali amore, eſt ita conjuncta cum voluptate, ut non poſſit aliquis amare amicum, quia eſt bonus, quin delectetur ejus bonitate. Sicut igitur qui operatur ſecundum habitum ſcientiæ, delectatur, ex. gr. Geometra delectatur, dum contemplatur veritates Geometricas; ſic qui operatur ſecundum habitum amicitiæ, & cognoſcit, atque amat amicum, delectatur tali actu. Confirmatur primo: nam ſicut quod eſt ſimpliciter bonum, eſt etiam ſimpliciter jucundum, ſic quod eſt bonum alicui, eſt illi jucundum; ſed amicus, & eſt bonus ſimpliciter, & eſt bonus amico; ergo amicus eſt jucundus ſimpliciter, & etiam eſt jucundus amico, adeoque qui cognoſcit, & amat amicum ut bonum ſimpliciter, delectatur. Confirmatur ſecundo: nam ſimile etiamſi ſit imperfectum, eſt jucundum ſimili, ideoque homo eſt jucundiſſimus homini, & communiter delectamur aſpectu aliorum hominum; ergo à fortiori homo perfectus eſt jucundus alteri homini perfecto; ſed vir probus eſt perfectus; ergo vir probus eſt jucundus alteri viro probo, adeoque viri probi dum ſe mutuo amant, delectantur. Amicitia igitur actualis eſt dilectio, qua viri ſimpliciter boni, ac ſimpliciter jucundi ſe mutuo diligunt, ac mutuo delectantur probitate, quam alter in altero contemplatur. Amicitia habitualis eſt habitus, à quo procedit mutua dilectio modò explicata.

8 Nam opus ejus actus eſt, qui non extra ſed in ipſo amante conſiſtit, cum potentia extra, vel in alio inſit, vel diverſum ſaltem exiſtat. Quocirca in amante, non in amato gaudium eſt. Amor enim amabilis rei. Illud vero etiam amicitiæ actus eſt, & animatis tantum, cum prius etiam inanimatis competat, quando, & ea quoque diligantur. Et quia amare actu eſt gaudere amato, quatenus amatum, & amicus etiam eſt, qui amatur viciſſim, erit amicus amico, non qua muſicus, vel medicus.

9 Voluptas igitur ab ipſo percepta, qua amicus, proprie amica voluptas appellatur. Ipſum enim diligit, non ob aliud quidpiam. Quamobrem niſi eo quatenus bonus eſt delectatur, non fuerit amicitia prima. Neque rem ullam intervenientem obſtare decet, ut bonum ipſum non delectet. Itaque etiamſi graveolentia fuerit, aliqua obliterare, & mentis induſtriam amplecti verus amicus ſolet. Hanc igitur primam amicitiam eſſe omnes conſitentur. Alia vero propter hanc, & aliquo modo videtur, & in controverſiam veniunt

8 Hinc poſſumus reſpondere alteri quæſtiunculæ, in qua quærebatur; utrum actus amicitiæ ſit in amante, vel in amato, & per quid differant amare, & amari? Dicendum, quod actus amicitię eſt in ipſo amante,

Digitized by Google

te, non autem in amato. Ratio eſt, quia actus amicitiæ eſt amor, quo amicus amicum diligit; ſed talis amor eſt in amante, non autem in amato; ergo &c. Hinc ſequitur, quod etiam delectatio, quæ ſequitur ex amore, eſt in amante, non autem in amato. Dicendum rurſus, quod amari, & amare differunt per hoc, quod amari eſt actus amabilis, amare eſt actus amantis: & quia etiam res inanimatæ ſunt amabiles, at ſola entia animata poſſunt amare, ideo hoc quod eſt *amari*, poteſt eſſe actus etiam rerum inanimatarum, at hoc quod eſt *amare*, eſt actus proprius rerum animatarum, qui proinde rebus inanimatis convenire non poteſt.

9 Concludit Ariſtoteles, quod quia actus amicitiæ eſt, quo quis diligit alterum ut bonum, & redamantem, non autem ut muſicum, vel medicum, voluptas amicitiæ eſt, qua amicus delectatur amico ut bono, ac redamante, & hæc poteſt vocari voluptas amicabilis. Hinc ſequitur, quod non eſt amicitia perfecta, & ſecundnm virturem, & quam vocamus primam amicitiam, illa, per quam quis delectatur altero, ſed non quia eſt ſimpliciter bonus. Porro verus amicus debet ita delectari bonitate morali, & virtute amici, ut defectus phyſici non impediant talem delectationem, ideoque amicus delectatur amico etiam male olente. Hanc amicitiam fundatam in virtute omnes fatentur eſſe veram, perfectam, & primam amicitiam: aliæ, duæ amicitiæ in utilitate, & voluptate ex una parte videtur veræ amicitiæ, ex alia parte videntur non eſſe veræ amicitiæ, ideoque dubitatur, utrum ſint, vel non ſint veræ amicitiæ.

De proprietatibus primæ amicitiæ, quæ fundatur in virtute. Caput IV. Art. II.

10 *Conſtantiam enim quando habere amicitia videtur, ac ſola ea conſtans eſt.* 11 *Nam pronunciatum a gravibus eſt, conſtans id eſſe quod non cito fiat, neque facile diſſolvatur. Cætera judicio ſincero vocant.*

12 *Porro nec citra fidem conſiſtit amicitia firma: ea vero experimentum requirit, ut inquit Theognis. Neque enim viri, mulieriſve mentem cognoveris ante periculum, velut de jumentis ſumptum. Eodem pacto & tempus requirit amicus, quia etiam amici ante contractam amicitiam cupiunt: qui habitus velut jam conſummata amicitia latet. Nam quia ad mutuam amicitiam propendent, & ſibi invicem omnia officia præſtant, putantur non velle amici, ſed re ipſa amici eſſe. Verum quemadmodum in cæteris, ita hic quoque uſu venit. Quemadmodum enim ſani non ſunt ſtatim, quia velint, ita nec amici volunt qui eſſe. Argumento eſt, quod facile tales nondum aſſumpto experimento, ita nec calumnia circumveniantur, quod experimentum quibus in rebus habent, in his facile ſe calumniæ non præbent, in quibus autem non habent, perſuadeantur, ſi conjecturas calumniator adhibeat.*

EGimus de eſſentia veræ amicitiæ, quæ eſſentia conſiſtit in hoc, ut duo mutuo ſe ament, ac redament, quia ſunt ſimpliciter boni, ſcientes, quod ſe mutuo amant, ac redamant. Sequitur, ut agamus de quibuſdam ipſius proprietatibus.

10 Prima proprietas veræ amicitiæ eſt, ut ſit ſtabilis, ac firma: & quia non poteſt eſſe ſtabilis, ac firma, niſi fundetur in aliquo ſtabili, ac firmo; virtus autem eſt firmiſſima, utilitas, & jucunditas facile mutantur; ideo ſola amicitia fundata in virtute eſt ſtabilis, ac firma, ac proinde eſt vera amicitia.

11 Secunda proprietas eſt, ut non cito, ac facile fiat. Ratio eſt, quia amicitiæ, quæ fiunt cito, ac facile, ſolent etiam cito, ac facile diſſolvi, adeoque non ſunt ſtabiles, ac firmæ; ſed vera amicitia debet eſſe ſtabilis, ac firma; ergo &c. Ra-

do, cur amicitiæ, quæ cito fiunt, cito diſſolvantur, eſt, quia ut amic itia ſit ſtabilis, debet procedere ex rectojudicio, quo uterque amicus perſpicit, qualis alter ſit; ſed rectum judicium de amico non poteſt cito ferri; ergo &c.

12 Tertia proprietas eſt, ut amici de ſe mutuo fidant: & quia non poſſunt de ſe mutuo fidere, niſi de ſe mutuo ſumpſerint experimentum, quod experimentum non poteſt ſumi, niſi multo tempore, ideo ad veram amicitiā requiritur, ut amici multo tempore de ſe mutuo ſumpſerint experimentum. Rectè igitur Theognis dixit.

Nam neque viri, neque mulieris mentem cognitam habebis,

Prinſquam periculum feceris, ut de iumento.

Advertit autem Ariſtoteles, quod multi quia volunt eſſe amici, ac ſibi mutuo preſtant omnia officia amicorum, exiſtimant ſe eſſe perfectè amicos, licet verè non contraxerint amicitiā perfectam, ſed imperfectam, & inchoatam. Ratio eſt, quia ſicut non ſufficit ad hoc, ut quis ſit ſanus, quod velit eſſe ſanus, ſic non ſufficit ad hoc, ut aliqui ſint amici, ut velint eſſe amici, ſed requiritur, ut per experientiam ſint ſibi mutuo perſpecti, ac cogniti; ſed ſæpe accidit, ut qui volunt eſſe mutuo amici, adhuc non ſint ſibi mutuo perſpecti, ac cogniti; ergo &c. Confirmatur: nam qui verè ſunt amici, non facile credunt calumniis, neque tribuunt locum ſuſpicionibus; ſed ſæpe qui volunt eſſe amici, & ſibi preſtant omnia officia amicorum, quia non ſatis habent ſe per experimentum perſpectos, credunt calumniis, & locum præbent ſuſpicionibus; ergo; &c.

13 *Simul vero patet, nec inter pravos amicitiam conſtare poſſe, quippe qui iniqui ſunt, & nemini ſeſe committunt, ex ſeipſis alios metientes. Vnde & boni facilius decipiuntur, niſi ea periclitatione diffidant. Etenim pravi natura bona amico præferunt, neque quiſquam amicum magis, quam res amat. Num tales amici non ſunt. Repugnant enim legi amicitiæ, amicorum communia omnia aſſerenti, quandoquidem amicus rebus ipſis præferendus eſt, non amicis res.*

14 *Vnde prima amicitia inter paucos incidit, eo quod difficile ſit multorum capere experimentum, quandoquidem non omnibus, quemadmodum oportebat, poſſis convivere. Neque ex æquo de veſte, & amico deliberare convenit. Equidem quod inter duo extiterit eliget mentis ſaltem compos, & quo eſt uſus olim, ut deteriore, non præferet ei, quod judicet melius. In amicitia autem non facile pro vetere amico incognitum aſſumet. Neque enim abſque experimento eſt, neque unius diei amicus. Quapropter in proverbium abiit. Salis modius.*

15 *Simul autem non eo tantum, quod ſimpliciter bonus quiſpiam ſit, ad amicitiam ſufficit, ſed ut etiam tibi ſit amicus. Bonus enim quiſque dicitur ſimpliciter, eo quod bonus eſt: amicus autem, qui alteri bonus: ſimpliciter autem, qui alteri bonus, amicuſque, in quo utraque iſta concurrunt. Itaque quod ſimpliciter bonum alteri, hoc quanquam non ſimpliciter bono, alteri vero bonus, eo quod utilis. Amare autem una multos, & ipſum hunc amorem avertere, impoſſibile erga plures operari.*

13 Quarta proprietas eſt, quod vera amicitia non poteſt intercedere niſi inter probos. Probatur: nam ad veram amicitiam requiritur, ut amici de ſe mutuo fidant; ſed ſoli probi de ſe mutuo fidunt, improbi autem nemini fidunt, quia ex ſe ipſis metiuntur alios; ergo &c. Confirmatur: nam ad veram amicitiam requiritur, ut amicus præferatur rebus, non autem res præferantur, amico; & quia amicus præfertur rebus ideo amicorum omnia debet eſſe communia; ſed improbi naturaliter res præferunt amico; ergo improbi ſunt incapaces veræ, & perfectæ amicitiæ.

14 Quinta proprietas eſt, ut vera amicitia ſit ſolum inter paucos. Ratio eſt, quia ad veram amicitiam requiritur, ut amici ſint ſibi mutuo per experientiam noti, & perſpecti; ſed non poſſumus ſumere experimentum de multis ſiquidem non poſſumus multis convivere, prout oportet ad ſu-

Digitized by Google

ſumendum experimentum de ipſis; ergo &c. Advertit autem Ariſtoteles, quod nō eo modo debemus nos agere cum amico, ac nos agimus cum veſtimento, vel alio ſimili. Licet enim veſtem novam, quæ videtur melior, ſtatim præferamus veſti antiquę ac deteriori, qua diu ſumus uſi, tamen non facile debemus amicum, qui videtur melior, pręferre amico antiquo, qui videatur deterior: imo novus amicus non debet aſſumi ſine diuturno experimento, puta cum experimento unius tantum diei, ſed ut proverbio circumfertur, non eſt cenſendus amicus, cum quo non modium ſalis convivendo conſumpſeris.

15 Sexta proprietas eſt: ad hoc, ut aliqui ſint amici, non ſufficit, ut ſint ſimpliciter boni, ſed requiritur, ut ſint alteri boni. Per hoc igitur, quod aliquis ſit bonus ſimpliciter, dicitur quidem bonus, ſed non dicitur amicus: per hoc, quod ſit utcumq; bonus alteri, dicitur illi aliqualiter amicus, ſed non dicitur ſimpliciter bonus: ſi autem ſit ſimul virtute prædiтus, & bonus alteri, erit ſimpliciter bonus, & amicus. Iam ut quis ſit amicus alteri amicitia perfecta, debet illi eſſe bonus, in quantum eſt bonus ſimpliciter, hoc eſt in quantum eſt virtute prædiтus: ſi autem ſit bonus ſolum, in quantum eſt utilis, vel jucundus, erit amicus tantum amicitia jucunditatis, vel utilitatis. Rurſus amicus debet amicum amare; & quia difficile eſt, ut multos ſimul amemus, prout oportet; amor enim diviſus in multos evaneſcit; ideo difficile eſt, ut multis ſimus amici.

16 In his autem conſtat recte dici, amicitiam conſtantium bonorum eſſe, quemadmodum felicitas ſufficientium.

17 Etenim natura, non facultates, firmitatem habet. Verum multo rectius virtutem naturæ eſſe affirmatur. ** 18 & tempus amantem indicare, infortuniaque magis, quam ſucceſſus. In illis enim vere declaratur, quod dicitur: communia amicorum omnia, quippe qui ſoli bonis, maliſque natura, circa infortunia, & ſucceſſus, in quibus conſiſtunt, hominem præferunt, vel ut illa ſint, alia vero non ſint. Succeſſus autem arguit non veros amicos, & ad utilitatem tantum comparatos.*

16 Concludit Ariſtoteles aſſerendo quædam dicta communia, ex quibus confirmamus ea, quæ hactenus circa veram amicitiam ſunt allata. Primo igitur recte aſſeritur, quod ſicut felicitas eſt bonum ſufficiens, ſic vera amicitia eſt bonum firmum, ac ſtabile.

17 Secundo rectè aſſeritur, quod virtus quidem eſt firma, ac ſtabilis, facultates autem non ſunt ſtabiles, ſed facile amittuntur. Ratio eſt, quia natura eſt ſtabilis, ac permanens, quæ autem extrinſecus nobis adiacent, facile mutantur, & amittuntur; ſed virtus eſt habitus perfectus, qui tranſit in alteram quamdam naturam, facultates autem nobis extrinſecus adiacent; ergo &c.

18 Tertio rectè aſſeritur, quod tempus dijudicat, quinam ſint veri amici, & quod veri amici magis dignoſcuntur tempore infortunii, quam tempore proſperæ fortunæ. Ratio, quare amici dignoſcantur tempore infortunii, eſt quia veri amici pręferunt amicum rebus ſuis; ſed tempore infortunii dignoſcitur, utrum amicus præferat amicum rebus ſuis, ideoque omnia, quæ poſſidet, efficiat communia amico infortunato, juxta dictum commune, quod amicorum omnia communia; ergo &c. At tempore proſperæ fortunæ non ſatis diſcernitur, utrum quis ſit verus amicus, an potius ſit ſolum amicus ratione utilitatis. Ratio, quare tempus dijudicet, quinam ſint veri amici, eſt, quia longo tempore ſolet hominibus accidere magna varietas fortunæ ſecundæ, & adverſæ; ergo longo tempore dijudicatur, utrum quis ſit verè amicus alteri, an ſolum ſit amicus ratione utilitatis?

19 Tempus vero utroſque. Neque enim utilis ſtatim amicus eſt, verum ſuavis, & jucundus.

Digitized by Google

20 Sed nec qui ſtatim, ſuavis ſimpliciter eſt, quando perinde ut vino, ciboque partim ſuavitas, partim vero celeritas percipitur, verum mediocri tempore, ſuavitatem, voluptatemque amittit, ſic etiam hominibus uſu venit. Nam quod ſimpliciter jucundum eſt, fine, temporeque determinari debet. Fateatur autem & vulgus, dulce vocans, non ſolum quod compererunt, ſed veluti cum bibunt, cumque adhuc in manibus poculum eſt. Non enim id inde dulce eſt quia compererit aliquis, ſed quia non frequenter bibit, ac quia primum decipitur.

19 Addit Ariſtoteles primo, quod tempus non ſolum dijudicat, quinam ſit verus amicus, ſed etiam quinam ſit amicus amicitia utilitatis. Ratio eſt, quia non poſſumus ſtatim deprehendere, utrum aliquis ſit utilis amico, ſed ad hoc deprehendendum requiritur mora temporis.

20 Addit ſecundo, quod licet poſſimus ſtatim deprehendere, utrum quis ſit aliqualiter jucundus, tamen non poſſumus ſine mora temporis deprehendere, utrum ſit jucundus ſimpliciter. Ratio eſt, quia ſicut quædam vina, & quidã cibi ab initio videntur dulcia, & jucunda, ſed modico tempore amittunt ſuavitatem; ſic quidam homines ab initio videntur jucundi, ſed poſt aliquod tempus evadunt injucundi; ergo ad deprehendendum, utrum aliquis ſit ſimpliciter jucundus, requiritur mora temporis. Iam ſicut multi decipiuntur in judicio de vinis: judicant enim ea vina, quæ ab initio videntur jucunda, eſſe ſimpliciter jucunda: ſic decipiuntur in judicio de hominibus, atque exiſtimant illos, qui ab initio videntur jucundi, eſſe jucundos ſimpliciter.

De amicitia utilitatis, & jucunditatis. Cap. IV. Art. III.

21 PRima igitur amicitia, à qua cæteræ nomen trahunt, ſecundum virtutum eſt, juxtaque eius delectationem, velut dictum eſt prius.

22 Reliquæ etenim inter pueros, brutaque, & pravos contingunt. Unde proverbio dicitur, æqualis æqualem delectat: malus malo jucunde convivit. Nam & pravi nonnunquam ſe mutuo oblectant non quatenus pravi, nec quatenus neutri, ſed quatenus, vel ambo (exemplis gratia) ſtreperi, vel hic quidem ſtreperus, ille vero parcus, quatenuſque bonum aliquod omnes habent, eatenus congruunt ſibi.

23 Præterea utiles ſibi etiam hos eſſe contingit, non quidem ſimpliciter; ſed inſtitutis.

24 Sic etiam bono viro amicum malum eſſe contingit, nempe ad inſtitutum aliquod utilem, ut malus boni viri inſtituto, quale bonus habet, inſerviat: bonus intemperanti quidem ad illud, quod habet inſtitutum, malo autem ad id, quod iuxta naturam exiſtit. Valentque bona ſimplicia quidem ſimpliciter, illi vero ex ſuppoſitione, nempe quatenus, aut paupertati, aut morbis confert. idque bonorum ſimplicium cauſa, quemadmodum, & pharmacum bibit. Non enim bibere vult ipſum, ſed hujus mali pellendi gratia vult.

25 Præterea amici hi eſſe poſſunt invicem, qualiter & ii ſunt, qui boni non ſunt. Iucundus enim eſſe poteſt, non quatenus malus, ſed quatenus aliquid commune habet, ut ſi ſit muſicus. Inſuper quatenus unum quiddam eſt omnibus, quod ferre poſſit. Ideo quidam ad colloquium apti boni habeantur, aut quatenus denique unicuique congruant. Aliquid enim boni omnes habent.

21 EGimus de amicitia ſecundum virtutem, quæ primo dicitur amicitia, & in ordine ad quam aliæ dicuntur amicitiæ. Agendum iam eſt de amicitia utilitatis, ac jucunditatis.

22 Primo igitur licet amicitia virtutis ſolum dari poſſit inter homines probos, atque adulatos, aliæ amicitiæ imperfectæ videntur dari etiam inter pueros, inter beſtias, & inter improbos. Ideo de amicitia jucunditatis dictum eſt:

Æqualis æqualem delectat:
Malus malo jucundo convivit:

Accidit igitur, ut improbus delectetur improbo, non quatenus improbo, ſed quatenus habet aliquod bonum, quod alteri arridet: ut cum quis delectatur improbo, non quatenus improbo, ſed quatenus cantore, vel delectatur improbo, quatenus eſt improvidus, ac parcus in faciendis ſumptibus.

23 Secundo improbi poſſunt eſſe ſibi mutuo utiles, adeoque poſſunt eſſe amici

ami-

amicitia utilitatis. Advertit tamen Ariſtoteles, quod improbus poteſt eſſe vtilis non ſimpliciter, ſed ad aliquem finem particularem.

24 Tertio improbus poteſt eſſe utilis, etiam probo in ordine ad aliquem finem particularem, quem vir probus intendat. Hinc ſequitur, quod improbus poſſit eſſe amicus probo per accidens ſolum, & præter naturam, improbo autem per ſe, & ſecundum naturam. Porro probi eligunt non ſolum bona ſimpliciter, ſed etiam bona in ordine ad certos fines, ſed cum hoc diſcrimine, quod quæ ſunt bona ſimpliciter, amant ſimpliciter, at quæ ſolum ſunt bona in ordine ad certos fines, amant non ſimpliciter, ſed in ordine ad tales fines, eo pacto, quo pharmacum amamus, non ſimpliciter, ſed ſolum in quantum eſt utile ad ſanitatem recuperandam.

25 Quarto poſſunt aliqui eſſe amici amicitia jucunditatis, eo pacto, quo etiam qui non ſunt probi, invicem ſe amant ut iucundos. Porro etiam malus poteſt eſſe jucundus bono, non quatenus eſt malus, ſed quatenus in aliquo convenit cum bono, ex.gr. quatenus eſt muſicus, vel quatenus eſt aptus ad colloquendum, & univerſim quatenus habet aliquid boni. Nimirum nemo ita eſt malus, ut non habeat aliquid boni.

De amicitiis inæqualium. Cap. V.

1 *TRes igitur hæ ſpecies amicitiæ ſunt, & in his omnibus juxta æqualitatem quodammodo amicitia appellatur. Nam & amici ſecundum virtutem in æqualitate quadam virtutis ſibi invicem amici ſunt. Alia porro in his differentia ſecundum exceſſum, velut eſt Dei erga hominem virtus (id enim aliud amicitiæ genus eſt) & in univerſum velut principis erga ſubditum,* 2 *quemadmodum & iuſtum aliud eſt. Proportione enim æquale, numero vero minime. Quo in genere ſunt pater erga filium, & beneficus erga beneficia paſſum.*

3 *In iis vero ipſis diſcrimina quædam eluceni, quando alia eſt patris erga filium ratio, & viri erga uxorem, hæc quidem, ut principis erga ſubditum, illa vero ut benefici erga beneficia paſſum.*

POſtquam Ariſtoteles egit de amicitijs æqualium, agit de amicitiis inæqualium: & primo quidem explicat differentiam inter amicitiam æqualium, & amicitiam inæqualium, & enumerat aliquas ſpecies amicitiarum, quæ intercedunt inter inæquales: ſecundo explicat, quo pacto amici inæquales debeant ſibi mutuo rependere amorem, vel utilitatem, & voluptatem: tertio oſtendit, quod amicitia requirit quamdam æqualitatem, adeoque non poteſt dari cum maxima inæqualitate: quarto affert rationem, propter quam aliqui præferunt amicitiam cum inferioribus amicitiæ cum æqualibus, & magis volunt amari, quam amare, licet amicitiæ magis proprium ſit amare, quam amari.

1 Quoad primum: tres ſpecies amicitiæ, de quibus hactenus egimus, fundantur in inæqualitate, neque ſupponunt perſonas eſſe inæquales: ex.gr. amicitia fundata in virtute eſt inter æquales in virtute, ſaltem non ſupponit amicos eſſe in virtute inæquales. At dantur aliæ amicitiæ, quæ ſupponunt inæqualitatem, & fundantur in eo, quod eorum, inter quos intercedunt, alter excedat, alter excedatur; ex.gr. amicitia hominis erga Deum fundatur in inæqualitate, per quam Deus excedit, homo exceditur, & univerſim omnis amicitia ſuperioris erga ſubditum fundatur in inæqualitate.

2 Amicitia fundata in æqualitate exigit, ut amici æquales æqualia arithmeticè ſibi præſtent, tum in amore, tum in aliis. At amicitia fūdata in inæqualitate exigit, ut amici ſibi præſtent, tum in amore, tum in aliis inæqualia arithmeticè, ſed æqualia geometricè, ac ſecundum proportionem, adeoque ſicut iuſtum, quod ponit iuſtitia, aliud eſt arithmeticum, aliud geo-

metricum, ſeu proportionale, ſic æquale, quod ponit amicitia, aliud eſt arithmeticum, aliud geometricum, ſeu proportionale. Inter amicitias inæqualitatis recenſeri debent amicitię inter patrem, & filium; inter beneficum, & eum, qui beneficio eſt affectus; inter maritum, & uxorem; inter ſuperiorem, & ſubditum &c.

3 Plures ſunt ſpecies, ac differentiæ amicitiarum fundatarum in inæqualitate. Ex. gr. Amicitia inter Patrem, & filium ſpecie differt ab amicitia inter maritum, & vxorem. Et quidem amicitia mariti, & uxoris eſt ſimilis amicitiæ inter ſuperiorem, & ſubditum, ſiquidem uxor eſt ſubdita marito: at amicitia Patris, & filii eſt ſimilis amicitiæ, quæ intercedit inter beneficum, & eum, qui beneficio eſt affectus. Fundatur enim in eo, quod Pater dederit filio eſſe, filius à parente acceperit eſſe.

4 *In iis prorſus non, aut certe non ſimiliter redamare contingit. Ridiculum enim fuerit, ſi quis Deo exprobret, & ſi non pro eo, ac ab hominibus amatur, viciſſim ipſe diligat, aut principi, quod non æqualem amorem ſubditis præſtet. Imperanti enim ut ametur, non ut amet, aut certe alio pacto convenit. Verum oblectatione nihil eſt diſcriminis, ſicut in opulento erga facultate domeſtica, & ſobolem ſuam, vel ut egens erga id quo potitur. Quocirca ſimiliter ſe habet in amicitiis, qui ob utilitatem, & qui ob delectationem conciliantur. Nam hi quidem juxta æqualitatem, illi vero juxta exceſſum amici ſunt. Proin quemadmodum illi expoſtulant, ſi non ex æquo utiles ſint, ac beneficiis reſpondeant, ſic hi etiam ob delectationem: quod in amatoriis uſu venit, ubi perſæpe ex ejuſmodi cauſis rixæ ſuboriuntur, ignorante ſcilicet eo, qui amat, rationem eſſe diverſam in iis, quæ animi promptitudinem ſpectant. Quocirca contentionis cauſam amatus ſe meminiſſe arbitratur. Hæc (inquit) non diceret amans, ex eò ſcilicet, quod rationem eandem eſſe exiſtimat. Cum igitur tres amicitiæ ſpecies ſint, ſecundum virtutem, ſecundum utilitatem, & ſecundum voluptatem, rurſum hæ in duo diſtinguuntur. Aliæ enim juxta æqualitatem, aliæ juxta exceſſum ſunt.*

4 Quoad ſecundum: amicitia fundata in inæqualitate non requirit, ut amici ſe mutuo redament, vel ſaltem non requirit, ut ſimili amore ſe redament, ideoque eſſet deridendus, qui Deo exprobraret, quod cum Deum amet, non ſimiliter redametur à Deo; & ex eadem ratione eſſet ridiculus ſubditus, qui exprobaret Principi, quod non ita amet ſubditum, ſicut amatur à ſubdito. Principi enim debetur, ut ametur à ſubditis: at Princeps vel non debet redamare ſubditos, vel non debet illos amare eo genere amoris, quo à ſubditis amatur. Sicut amicitia fundata in inæqualitate non exigit, ut amici ſimiliter ſe ament, ita non exigit, ut ſimiliter ſint ſibi jucundi, neque ut ſint ſibi ſimiliter utiles: ex. gr. amicitia inter divitem, & pauperem non exigit, ut dives, & pauper ſint ſibi ſimiliter utiles. Proportionaliter amici inæquales non debent eſſe ſimiliter jucundi. Ex oppoſita ratione amicitia fundata in æqualitate exigit, ut amici ſint ſibi ſimiliter jucundi, vel utiles. Hinc fit, ut ſicut oriuntur querelæ, cum alter amicorum exiſtimat amicum non eſſe æquè utilem ipſi, ac ipſe eſt utilis amico, ſic oriantur quærelæ, cum alter amicorum exiſtimat amicum non ęquè eſſe jucundum ipſi, ac ipſe jucundus eſt amico, ideoque inter amantes ex hac cauſa ſequuntur contentiones, ac rixę, cum arbitrantur non reddi ſibi æqualem amorem, ac voluptatem, & ex alia parte exiſtimant debere reddi æqualem amorem, ac voluptatem. Præcipuè verò conqueruntur amantes, quod non ſimiliter redamentur, ideoque dicunt, *ſi amaret, non hæc diceret, vel faceret.* Patet igitur ex dictis tres eſſe ſpecies amicitiæ nimirum amicitiam fundatam in virtute; amicitiam fundatam in utilitate; & amicitiam fundatam in jucunditate: ac ſingulas tres ſpecies ſubdividi in amicitiam æqualium, & amicitiam inæqualium.

5 *Amicitia quidem utraque, amici vero juxta æqualitatem tantum. Abſurdum enim fit amo, cum vocare utrumque eo, eo quod amet, & ametur.*

Nam

Digitized by Google

Nam etſi excellentem virum amare alicubi convenit: ſi tamen redamet ipſe, ut dedecus improperatur, ut qui amet indignum. Nam dignitate quadam, æqualitateque ponderatur amicitia. Quadam igitur ex ætatis defectu, quadam vero ex virtutis, generis, aut alio quopiam, indigna æquali amore ſunt. Semper autem ab excellente, ſive utilitatem, ſive jucunditatem, ſive virtutem ſpectes aut nullus, aut minor amor requiri debet.

6 Verum in mediocribus exceſſibus merito controverſia oriuntur. Parvum enim nonnunquam minime debet robore æſtimari, veluti non ligni, ſed aurei vaſis pondus prævalet. Atqui parvum illud homines perperam judicant, quibus domeſticum bonum magnum videtur, quia propinquum, alienum vere exiguum, quia remotum. Cumque exceſſus intervenit, nec tamen quidem inquirunt, quomodo, ac an ſimiliter redamari oporteat, perinde ſiquis amorem à Deo repoſcat. Manifeſtum eſt igitur amicos in æqualitate quadam conſiſtere, redamare autem licere, ut amici non ſint.

5 Quoad tertium: licet detur amicitia tum inter æquales, tum inter inæquales, tamẽ per ſe amicitia magis exigit æqualitatem, quam inequalitatem, ideoque amici debent eſſe æquales, vel ſaltem debent non eſſe valde inæquales. Probatur: nam inter valde inæquales non datur amicitia, ideoque vir, & puer propter maximam inæqualitatem ætatis, non poſſunt eſſe amici; ergo amicitia exigit quamdam æqualitatem. Confirmatur: nam amici debent ſe mutuo amare, ac redamare; ſed qui valde excellit, licet debeat amari ab inferiore, tamen non debet redamare, & ſi redamat, illi improperatur ut dedecus, quod amet indignum; ergo qui valde excellit, non poteſt eſſe amicus inferiori, ſiquidem amicitia exigit quamdam æqualitatem, propter quam dignum ſit, ut amici ſe mutuo amẽt, ac redament. Quidam igitur propter magnam inæqualitatem, vel ætatis, vel generis, vel virtutis non poſſunt ſe ſimiliter amare, ac redamare, ideoque non poſſunt eſſe amici. Vniverſim verò qui valde excellit, vel virtute, vel jucunditate, vel utilitate ita debet amari ab inferiore, ut ipſe vel non debeat redamare, vel ſaltem debeat minus redamare inferiorem.

6 Advertit Ariſtoteles, quod cum inter amicos datur mediocris inęqualitas, tum inter illos oriuntur controverſiæ de amore, ac de aliis, quæ debent ſibi mutuo rependere. Quia enim amor eſt quid valde pretioſum, parvus exceſsus amoris debet magni fieri, eo pacto, quo parvus exceſſus ponderis in vaſe aureo magni fit, licet in vaſe ligneo contemnatur. Iam verò amici non bene judicant de exceſſu, quo alter alteri excedit. Nam qui excedit, bonum illud, in quo excedit, ut pote proprium, & propinquum, magnum judicat; qui verò exceditur, bonum, in quo ab altero exceditur, ut pote alienum, & remotum, judicat parvum, ideoque oriuntur controverſiæ, ac non poſſunt convenire in determinando, quo pacto debeant ſe mutuo amare, ac redamare? & an debeant ſibi rependere amorem æqualem, vel inæqualem? Cum autem maxima intercedit inequalitas, inferior ſi exiſtimet ſe eſſe redamandum, eſt ſimilis ei, qui exiſtimaret ſe eſſe redamandum à Deo, vel ab aliqua ſubſtantia ſeparata. Patet ex dictis amicitiam exigere quamdam æqualitatem, vel ſaltem non maximam inæqualitatem. Licet autem ad amicitiam requiratur, ut amici ſe mutuo ament, ac redament, tamen poſſunt aliqui ſe mutuo amare, ac redamare, & non eſſe amici, ſi mutuus amor non ſit utrique notus, prout requiritur ad amicitiam.

*7 Neque vero obſcurum eſt, quia homines amicitiam juxta exceſſum, ei quæ ad æqualitatem compartita eſt, anteponant, eo ſcilicet, quia & excellentia, & amore potiuntur. Quocirca non nullis aſſentator amico gratior eſt. quippe qui utrũq; cui adulatur, videtur adſtruere. 8 * At ſunt ferè ambitioſi tales. Nam in admiratione eſſe, excellentiæ cujuſdam ſpeciem habet.*

9 Natura autem alii amatorii, alii vere ambitioſi naſcuntur. Amatorius quidem, qui magis oblectatur amando, quam dum amatur: ambitioſus autem magis amari, & in admiratione eſſe cupit, excellentia amicus, alter vere voluptatis qui in percipit amando. Nam in actu neceſſario amans eſt.

Redamari autem per accidens contingit, & latere teſt: amare autem non poteſt.

10 Et eſt amicitiæ hoc peculiare, ut amare potius, quam amari cupiant. Amari vero juxta id, quod amabile fuerit, contingit. Argumento eſt, quod amicus, ſi non contingat utrunque, cognoſcere vult magis, quam cognoſci, velut in exceſſibus ſummis faciunt fœmina, ut Andromache Antiphontis, quæ cognoſci velle videtur ipſius gratia, utque bono aliquo afficiatur, non afficiat: cognoſcere vero, afficiendi, amandique gratia. Quocirca in amorem etiam erga mortuos perſiſtentes laudamus, quippe qui cognoſcunt, non cognoſcantur. Plures igitur modos amicitiæ eſſe, & quot tres nempe: item quod amari, & amici differant, qui iuxta æqualitatem, & qui iuxta exceſſum amici ſunt invicem, dictum.

7 Quoad quartum: quidam præferunt amicitiam cum inferioribus amicitię cum æqualibus, ideoq; libentius verſatur cum inferioribus, quam cum æqualibus. Ratio eſt, quia appetunt exiſtimari, & amari ut excellentes; ſed hoc obtinent ab inferioribus, non ab æqualibus; ergo non eſt mirum, quod amicitiam cum inferioribus præferant amicitiæ cum æqualibus. Hinc oritur, ut magis delectentur adulatoribus, quam amicis. Ratio eſt, quia adulator fingit ſe eum, cui adulatur, admirari, & amare ut excellentem; ſed iſti appetunt exiſtimari, & amari ut excellentes; ergo non eſt mirum, quod magis delectentur adulatoribus, quam amicis.

8 Aduertit Ariſtoteles primo, quod ii, qui præferunt amicitiam cum inferioribus amicitiæ cum æqualibus, ſunt naturaliter ambitioſi. Ratio eſt, quia ambitioſus eſt, qui naturaliter appetit excellentiam; ſed in admiratione eſſe eſt quædam ſpecies excellentiæ, iſti autem libentius verſantur cum inferioribus, quam cum æqualibus, quia appetunt in admiratione eſſe; ergo &c.

9 Advertit ſecundo, quod aliqui naturaliter ſunt ambitioſi, alii naturaliter ſunt amatorii, hoc eſt proni ad amandum. Ambitioſi ſunt, qui quia appetunt excellentiã magis appetunt amari, quam amare. Amatorii ſunt, qui quia appetunt voluptatem amandi, magis appetunt amare, quam amari. Porro ex eo, quod quis amet, neceſſario oritur voluptas, neque poteſt amor latere amantem. At ex eo, quod quis amatur, non neceſſario oritur voluptas, ſiquidem poteſt quis amari ignorans, & qui neſcit ſe amari, non delectatur.

10 Advertit tertio, quod amicitiæ proprium eſt, ut amicus magis appetat amare quam amari. Probatur: nam fœminæ, quæ vehementiſſimè amant filios, vel viros ſuos volunt illos cognoſcere, & ſcire, quo pacto ſe habeant, ut cognoſcentes eos amēt, & amore delectentur, ſed non multum appetunt cognoſci, & amari à filiis, ac viris, ideoque ſæpe dant illos clam educandos, ideoque & Andromache magis appetebat cognoſcere Antiphontem, quam cognoſci ab Antiphonte; ergo amicitiæ magis proprium eſt amare, quam amari. Ratio eſt, quia qui appetit cognoſci, & amari ab amico, videtur id appetere, non gratia amici, ſed gratia ipſius amantis, ut videlicet ab amico poſſit affici aliquo beneficio at qui appetit amicũ cognoſcere, & amare videtur id appetere gratia ipſius amici, ut nimirum poſſit amicum aliquo beneficio afficere; ſed amicitia magis appetit beneficio afficere, quam beneficio affici; ergo amicitia magis appetit amicum cognoſcere, & amare, quam cognoſci, & amari ab amico. Ideo illos laudamus, qui amicorum etiam mortuorum recordantur, eoſque amant, utpote quos cenſemus perſeverare in amore eorum, à quibus ipſi non cognoſcuntur, nec redamantur. Patet igitur plures eſſe ſpecies amicitiæ, nimirum tres. Patet rurſus dari amicitiam tum æqualium, tum inæqualium, & amicus excellentes differre ab amicis æqualibus.

Vérum

Vtrum amicitia detur inter ſimilia, an inter diſſimilia? Caput VII.

1 QVia vero amicus etiam univerſaliter dicitur, velut principio, adduct s extrariis quibuſdam opinionibus, oſtendimus) nam alii ſimile, alii contrarium amicum pronunciant) dicendum etiam de his eſt, quo pacto habeant erga expoſitas hactenus amicitias.

2 Simile autem tam ad iucundum, quam bonum refertur. Bonum enim ſimplex eſt, malum vero multiplex. Et bonus ſimilis ſibi ſemper, neque mores mutat: pravus autem, & ſtultus ſibi diſpar eſt mane, & veſperi. Quocirca, niſi inter ſe paciſcantur mali, amici ſibi invicem non erunt, ſed diſſiliunt: qua amicitia minime firma eſt. Quare eatenus ſimile amicum eſt, dum ſimile bonum ſit.

3 Interdum autem juxta voluptatem conſiſtit. Similibus enim eadem jucunda ſunt, & natura quodque cuique iucundum eſt. Vnde & voces, & habitudines, & converſationes cognatis inter ſe ſuaviſſimæ ſolent eſſe, cum hominibus, tum cæteris animantibus. Atque hac poſſunt etiam pravi ſe invicem diligere, & malus malo iucunde convivit.

1 POſtquam Ariſtoteles egit de amicitia propriè dicta, quæ intercedit ſolum inter naturas rationales, agit de amicitia impropria, quæ poteſt intercedere etiam inter entia ratione, ac ſenſu, vitaque carentia; & quia aliqui dicunt ſimile eſſe amicum ſimili, alii aſſerunt ſimile eſſe amicum diſſimili, ac contrario, ideo examinat, utrum ſimile ſit amicum ſimili, vel diſſimili, ac contrario.

2 Dicendum igitur primo, quod amicitia tum virtutis, tū voluptatis intercedit inter ſimiles. Quod amicitia virtutis intercedat inter ſimiles, probatur; nam amicitia virtutis intercedit inter probos; ſed probi ſunt ſimiles; ergo &c. Probatur minor; bonum eſt unum, ac ſimplex, malum autem eſt multiplex, ac diverſum: ergo probi ſunt ſimiles in probitate, mali autem poſſunt eſſe diſſimiles, ſiquidem ſæpe laborant vitiis contrariis. Probus igitur ſicut eſt ſemper ſimilis ſibi ipſi, nec mores mutat, ſic eſt ſimilis alteri probo improbus è converſo, atque imprudens ſicut mores mutat, ac alius videtur mane, alius veſpere, ſic eſt diſſimilis alteri improbo, ideoque mali licet aliquando videantur eſſe amici, & convenire in ordine ad aliquem finem, tamen non firmiter ſunt amici, ſed ſicut non permanent in iiſdem moribus, ſic non permanent in amicitia. Hinc patet, quod amicitia virtutis intercedit inter eos, qui ſunt ſimiles in virtute, & in bonitate ſimpliciter.

3 Quod etiam amicitia iucunditatis ſit inter ſimiles, probatur; nam ſimilibus eadem ſolent eſſe iucunda, ſed unuſquiſque iucundè verſatur cum iis, qui iiſdem delectantur, ut videre eſt non ſolū in hominibus, ſed etiam in brutis animalibus, ſiquidem non ſolum homines, ſed etiam bruta animalia iucundiſſime verſantur cū ſimilibus quoad vocem, quoad habitum corporis, & animi &c. ergo &c. Propter ſimilitudinem quoad hæc, etiam pravi poſſūt eſſe invicem amici, ideoque dictum eſt

Malus malo iucunde convivit.

4 Contrarium autem contrario amicum, quemadmodum utile. Nam quod ſibi ſimile, id inutile eſt. Quapropter dominus, ſervo, & ſervus domino indiget, & vir, fœminaque inter ſeſe mutuo.

5 Ac jucundum, & deſiderabile contrarium, ut utile non qua in fine, ſed qua ut ad finem. Nam ubi conſequutus eſt quod concupiebat, in fine quidem iam eſt, ſed contrarium non concupiſcit, velut calidum, ipſum frigidum. Porro, & contrarii, bonique amicitia quædam eſt. Se invicem enim per media deſiderant, ut ſymbola non ut ex ambobus unum medium fiat Per accidens autem contrarii deſiderium eſt, per ſe autem mediocritatis. Neque enim ſe invicem, ſed medium concupiſcent contraria. Nimium enim algentes ad medium reducuntur, cum caleſiunt, & calentes cum frigeſiunt. Similiter & in reliquis. Sin vero non ſemper flagravit cupiditas, non in medio erit, ſed gaudebit natura iucundis citra cupiditatem in medio conſtitutus, alii vero omnibus, quæ naturalem habitudinem egrediuntur, quæ ſpecies etiam inanimatis competit. Amare au-

Digitized by Google

re autem contingit, quando fuerit inanimatis.

6 Quocirca nonnunquam diſſimilibus gaudent, velut auſteri facetis, irritabiles ad iram tardis, ut qui à ſe invicem ad medium reducuntur. Per accidens igitur, velut oſtenſum eſt, contraria amica propter bonum ſunt. Quot igitur ſpecies amicitia ſint, & quæ differentiæ, juxta quas diſcernuntur amantes, ac amati, idque ſic, ut amici abſque illo vocentur, dictum eſt hactenus.

4 Dicendum ſecundo: amicitia utilitatis intercedit inter diſſimilia, atque contraria. Probatur: nam amicitia utilitatis intercedit inter ea, quę ſunt ſibi invicem utilia; ſed diſſimilia, & contraria ſunt ſibi invicem utilia, ſimilia verò ſunt ſibi mutuo inutilia; ergo &c. Probatur minor: nam dominus indiget ſervo, & ſervus domino: vir indiget fœmina, & fœmina indiget viro; ſed ſervus, ac dominus, vir, & fœmina habent quandam diſſimilitudinem, & contrarietatem; ergo &c.

5 Addit Ariſtoteles primo, quod contrarium eſt jucundum, & appetibile contrario, non ut finis, ſed ut medium utile ad finem. Probatur, & explicatur. Cum quis eſt nimis calidus, appetit frigidum, eoque delectatur, non ut fine, ſed ut medio, per quod acquirat mediocritatem, quę eſt finis & proportionaliter quod eſt nimis frigidum, appetit calidum, ut utile ad acquirendam mediocritatem, ideoque quod jam habet mediocritatem, quæ eſt finis, non amplius appetit contrarium. Contraria igitur poſſunt eſſe ſibi mutuo bona, & utilia ad acquirendam mediocritatem. Hinc ſequitur, quod contraria per ſe appetunt mediocritatem, per accidens autem appetunt ſuum contrarium, ut utile ad conſequendam mediocritatem. Sequitur ſecundo, quod quæ iam habent ſuum ſtatum naturalem, non amplius appetunt contrariũ, eo pacto, quo quæ habent naturale temperamentum neque appetunt calida, à quibus calefiant, neque frigida, à quibus frigefiant.

6 Addit ſecundo, quod etiam in moralibus contrarii delectātur contrariis, ut reducantur ad mediocritates. Probatur: nam ſæpe auſteri amant facetos, iiſque delectantur: iracundi amant phlegmaticos, ac tardos ad iram &c. Patet igitur, quod aliquando diſſimilia, & contraria tum in moralibus, tum in phyſicis ſunt ſibi mutuo per accidens amica, ut ſe reducant ad mediocritatem. Cōcludit Ariſtoteles ſatis eſſe explicatum, quot ſint ſpecies, ac quæ differentiæ amicitiæ, ſecundum quas aliqui dicuntur amare, vel amari; & etiam actum eſt de quibuſdam, quæ ita accidunt amicis, ut etiam ſine illis dicuntur amici.

Vtrum idem poſſit eſſe amicus ſibi ipſi? Caput VII.

1 VEram an ſibi quiſquam ipſi eſſe amicus queat, veſtigationem uberiorem requirit. Nonnullis enim videtur ſibi quiſque amicus eſſe maxime, qui eodem utentes canone, amicitias erga alios etiam judicant. Verum ſecundum rationes, juxtaque ea, quæ amicis conſentur ineſſe, partim repugnant, partim vero ſimilia eſſe videntur.

2 Quodammodo enim juxta analogiam hæc amicitia eſt: ſimpliciter vero nequaquam, eo quod amari, ac amare in disjunctis duobus conſiſtat, juxta quæ magis hic ſibi amicus eſt, velut in continente, & in incontinente dictum eſt, qui idem volens, noleſque agit, quando partes aliqua ad ſe invicem pacto habent. Ac rationem habent hæc omnia eandem, num qui ſibi amicus eſt, etiam inimicus ſit, aut injuria num ſe quiſpiam afficiat. Quæ omnia in duobus disjunctim conſiderantur. Aut enim anima duplex quidpiam eſt, aut hæc disjuncta non conſiſtent.

1 EXaminata quæſtione, in qua quæritur, utrum amicitia detur inter ſimilia, an inter diſſimilia, ſequitur, ut cum Ariſtotele examinemus quæſtionem valde controverſam, in qua quæritur, utrum idem poſſit eſſe amicus ſibi ipſi? Aliqui cenſent unumquemque eſſe maximè amicum ſibi ipſi: & quia primum in unoquoque genere eſt menſura cæterorum, ideo amicitia, qua unuſquiſque eſt amicus ſibi ipſi, ut un-

tur

tur ut regula, ac menſura ad explicandum, qualis debeat eſſe amicitia cum aliis: ſiquidem ille videtur eſſe perfectè amicus alteri, qui ita alium amat, ſicut ſe ipſum. Verum ſi conſideremus rationes, quæ militant pro utraque parte, quædam videntur evincere, quod idem poſſit eſſe amicus ſibi ipſi, quædam videntur probare contrarium. Vt quæſtionem reſolvamus.

2 Dicendum primo, quod idem eſt amicus ſibi ipſi amicitia quadam analogica: at propriè, & ſimpliciter idem non eſt amicus ſibi ipſi. Probatur: nam ad propriam amicitiam requiritur diſtinctio inter amãtem, & amatum; ſed idem non diſtinguitur à ſe ipſo; ergo proprie non poteſt idem eſſe amicus ſibi ipſi. Quia tamen in anima ratio, & appetitus rationalis diſtinguitur ab appetitu ſenſitivo, ideo ſecundum quamdam analogiam poteſt idem dici amicus ſibi ipſi, in quantum appetitus ſenſitivus conſentit rationi, vel inimicus ſibi ipſi, in quantum appetitus diſſentit rationi. Sicut igitur incontinens eſt quodammodo contrarius, & inimicus ſibi, in quantum idem vult per appetitum rationalem, ac non vult per appetitum ſenſitivum; ſic poteſt quis eſſe amicus ſibi per hoc, quod appetitus ſenſitivus perfectè conſentiat appetitui rationali. Hinc ſequitur, quod quæſtio, in qua quæritur, utrum poſſit idem eſſe amicus ſibi ipſi, eſt ejuſdem rationis cum quæſtionibus, in quibus quæritur, utrum idem poſſit eſſe inimicus ſibi, & utrum poſſit idem injuriam facere ſibi ipſi: atque omnes iſtæ quæſtiones ſimiliter ſolvuntur, dicendo, quod propriè, e ſimpliciter non poteſt idem eſſe amicus, neq; inimicus ſibi ipſi, ac non poteſt facere injuriam ſibi ipſi, cum idem non diſtinguatur à ſe ipſo: analogicè tamen, & ratione diſtinctarum animæ partium, idem poteſt eſſe amicus, vel inimicus ſibi ipſi, ac poteſt ſibi ipſi injuriam facere.

3 *Verum ab habitudine erga in ſeipſum pendent, velut etiam reliqui amandi modi determinati, juxta quos rationes exquirere has ſolemus. Videtur enim amicus eſſe, ſe qui alicui, vel vere bona, vel quæ arbitretur bona, alii evenire cupiat, non ſui, ſed alterius gratia: alio vero modo, qui convivere optat ob ipſam converſationem tantum, non ob aliud quidpiam: veluti patres liberis quidem bona optant, ſed alii convivunt tamen: quæ inter ſe invicem omnia pugnant. Ille enim ſi non quod ſibi, hic autem ſi non quod eſt. Alii vero convivendi deſiderium non ad amorem referunt. Condolere quoq; e dolenti, non ob aliud quidpiam nos dilectionem vocabimus. Solent enim ſervi ita erga dominos condolere, qui ægrotantes plerunque ſunt moreſtiores, non ob ipſos quidem, & vere affectu, velut matres ſolent liberis, & aves nonnullæ una cum enitentibus ſimiliter dolere affligi. Amicus enim non ſolum amico condolere vel maxime ſtudet, ſed ſimili etiam conturbatione affici, velut ſimul cum ſitiente ſitire: alioquin enim non fuerit coniunctiſſimus. Eadem quoque in gaudendo ratio: amicitia enim eſt, non ob aliud quidpiam, ſed ipſum tantum gaudere. Præterea ejuſmodi de amicitia dicuntur, ut æqualitas quadam ſit amor, nec una tantum amicitia jungantur veri amici, ſed cuncta hæc ſimul conferantur in unum. Bona enim cupit alteri verus amicus, quemadmodum & nemo ſibi ipſi ob aliud quidpiam benefacit, neque ob gratiam, neque indicat quod fecit, quatenus unus eſt. Nam qui amorem patefaciat, non amare quidem, ſed velle amare videtur. Itaque & ſimul eſſe, & convivere, congaudere, condolere, abſque ſe mutuo ne vivere quidem poſſe (una enim anima ſunt) ſed commori, unius illius, veraque amicitia eſt. Sic enim unus ille habet, ac ſibi in hunc modum convivit.*

4 *Omniaque hæc in bono conſpirant, in pravo autem diſſentiunt, velut in incontinente. Vnde & adverſus aliquando ipſe ſibi exiſtit. Quatenus vero quiſque unus eſt, indiviſibilis, ac per omnia deſiderabilis ſibi eſt; quales boni ſunt, & ſecundum virtutem amici; malus autem non unus, ſed multi, & die eadem varius, & importunus ipſe ſibi. Quamobrem recte cuiuſque erga ſeipſum amicitia ad boni, probatique amicitiam reducitur. Quia enim ſibi ipſi, & ſimilis eſt & commodus, ac unus inſuper, utique etiam amicus ſibi eſt, & deſiderabilis, qualis eſt ſecundum naturam: contra vero pravus. Porro bonus ſibi nihil exprobrat, incontinentis inſtar, nec poſterior prioribus ſuccenſet, velut mutabiles, neque prior poſteriori, velut leves, vanique ſolent. Præterea qui ſimpliciter bonus eſt, quærit ut ipſe etiam ſibi amicus exiſtat,*

que-

quemadmodum & dictum eſt ſupra, duo in ſeſe complecti quæ ad amicitiam mutuam propendeant, quæ diſiungere ſit impoſſibile.

3 Dicendum ſecundum: vir probus eſt amicus ſibi ipſi amicitia quadā analogicè ſimili amicitiæ, quæ intercedit inter probum, & probum: improbus è converſo nō eſt tali amicitia amicus ſibi ipſi. Probatur: vir probus ita ſe habet cum ſe ipſo, ſicut ſe habet ad invicem qui ſunt amici amicitia fundata in virtute: improbus oppoſito modo ſe habet cum ſe ipſo, ac ſe habeant invicem amici ſecundum virtutem; ergo vir probus eſt amicus ſibi ipſi: improbus non eſt amicus ſibi ipſi. Vt probetur antecedēs explicandum eſt, quo pacto ad invicem ſe habeat qui ſunt amici amicitia fundata in virtute, atque oſtendendum, quod vir probus hoc pacto ſe habet cum ſe ipſo, improbus non hoc pacto ſe habet cū ſe ipſo.

Primo igitur verus amicus cupit alteri bona vera: vel quæ arbitratur bona, gratia ipſius amici, non autem gratia amantis. Secundo verus amicus optat convivere cum amico, non gratia alterius boni, ſed gratia ipſius convictus cum amico. Porro hæc duo ſunt ſeparabilia. Poteſt enim contingere, ut quis velit alteri bona, & tamen non velit illi convivere, & cum eo converſari, eo pacto, quo patres licet filiis velint bona, tamen ſæpe nolunt converſari cum filiis, ſed volunt converſari cum extraneis, ideoque quidam exiſtimant ad amicitiam non requiri, ut amicus velit convivere amico. Tertio verus amicus cōdolet amico dolenti propter hoc præcisè, quia dolet. Amicus igitur condolet dolēti, non eo pacto, quo ſervi condolent dominis dolentibus, non quia dolent, ſed quia dum dolent ſunt ſervis moleſti, atque moroſi, ſed eo pacto, quo matres condolent filiis præcisè, quia dolent, & eo pacto, quo quædam aves ſimul quid mœſtum, ac gemebundum concinunt. Quarto amicus non ſolum condolet amico, ſed ſtudet in omnibus ſimili affectu affici, adeoque ſtudet ſitire cum ſitiente &c. Hoc enim requiritur, ut ſit amico coniunctiſſimus, & cum illo maximè unus. Quinto ſicut amicus condolet amico dolenti, precisè quia dolet, ſic congaudet gaudenti, præcisè quia gaudet. Sexto vera amicitia ponit quamdam æqualitatem in amicos, ideoque amicorum omnia communia. Septimò verus amicus amico benefaciat, præcisè ut benefaciat; non autē gratia alicuius emolumenti, ac cum benefacit, non indicat amico beneficium, quod fecit. Qui enim indicat alteri beneficium, quod fecit, & amorem, quo illum proſequitur, non tam videtur eſſe amicus, quam velle cum ipſo amicitiam contrahere. Octavo veri amici volunt ſimul eſſe, convivere, congaudere, condolere, & in omnibus affectibus conſentire; non poſſunt ſine amico vivere, ſed volunt commori, ideoque dicuntur eſſe una anima, ac eſſe maximè unum inter ſe.

4 Hæc omnia maximè conveniunt viro probo, at non conveniunt improbo. Vir enim probus eſt maximè unus cum ſe ipſo ſiquidem appetitus ſenſitivus perfectè cōſentit rationi: e converſo improbus eſt diviſus à ſe ipſo, quia appetitus sēſitivus diſſentit rationi, ut patet in incontinente, ideoq; ſæpe improbus eſt ſibi ipſi contrarius. Rurſus improbus non eſt unus, ac ſibi ipſi ſemper ſimilis, ſed quodammodo eſt multiplex, ac ſibi ipſi diſſimilis, & eadem die alius videtur mane, alius veſpere. Ex his ergo patet, quod probus ita ſe habet cū ſe ipſo, ſicu t amici ſecundū virtutem ſe habent ad invicem. Cum enim ſit ſibi ipſi ſimilis, & utilis, & amabilis, quia eſt bonus ſimpliciter, & quia eſt talis, qualis debet eſſe ſecūdum naturam, eſt ſibi ipſi amicus. E converſo improbus, quia eſt ſibi ipſi diſſimilis, & inutilis, & ſimpliciter non amabilis, quippe qui non eſt ſimpliciter bonus non eſt amicus ſibi ipſi. Rurſus ſicut amici non ſe mutuo reprehendunt, ſic vir probus non reprehendit ſe ipſum, ut faciunt incōtinentes, ac leves, qui cum ſæpe mutentur

ſæpe

læpe ſe ipſos reprehendunt, ac poſtmodum damnat quod prius approbarunt. Rurſus ad amicitiam duo requiruntur, nimirū ut amicus ſit bonus ſimpliciter,& ſit bonus amico. Vir probus habet utrumque,ſiquidem & eſt bonus ſimpliciter, & eſt bonus ſibi ipſi: improbus è converſo neutrum habet, nam neque ſimpliciter, neque ſibi ipſi eſt bonus.

*5 Quocirca in homine amicitia erga ſeipſum conſtare poſſe videtur. non etiam in reliquis animantibus. Neque enim equus ſibi ipſi amicus eſt, * 6 neque pueri, donec electionem per ætatem conſequantur. Iam tum enim puer pro cupiditate à ſeipſo diſſentit.*

7 Cognatorum amicitiæ ſimilis videtur ea, quæ cuique eſt erga ſeipſum, quandoquidem neutrum a ſe queat diſtinguere: & ſi maxime differant, cognati tamen illi ſunt, ac unius illo quoad vixerit. Quot igitur modis amare dicatur, quodque omnes amicitiæ ad unam primam reducantur, ex dictis patet.

5 Infertur ſecundo, quod homo poteſt eſſe amicus ſibi,non autem bruta animalia ideoque equus ex. gr. non eſt amicus ſibi. Ratio eſt, quia ut quis ſit amicus ſibi, requiritur,ut & ſit ſimpliciter bonus, & ut ſit bonus ſibi;ſed bruta non poſſunt eſſe ſimpliciter bona, cum careant virtute morali quæ ſola efficit ſimpliciter bonum; ergo &c.

6 Infertur tertio, quod neque pueri poſſunt eſſe ſibi ipſis amici, ſiquidem in iis appetitus ſenſitivus rationi diſſentit: cum verò per ætatem poſſunt habere appetitum ſenſitivum conſentientem rationi, poſſunt eſſe amici ſibi.

7 Infertur quarto, quod amicitia ejuſdem cum ſe ipſo videtur eſſe ſimilis amicitię, quæ intercedit inter cognatos, puta inter fratres. Sicut enim cognati non poſſunt ita ſeparari,ut non remaneant cognati, adeoque retineant unitatem cognationis, ſic partes animæ, nimirum appetitus ſenſitivus, & ratio, non poſſunt ita diſſentire, ut homine vivente, non remaneant unum ſubjecto.Explicatum eſt igitur,quot modis dicatur amicitia, & oſtenſum eſt, quod reliquæ amicitiæ dicuntur per ordinem ad unam primam, & perfectam amicitiam.

De benevolentia. Cap. VIII.

1 PRoprium vero hujus conſiderationis fuerit de concordia, benevolentiaque diſquirere, quæ aliis eadem, aliis vero abſque ſe mutuo non eſſe videtur.

2 Eſt autem benevolentia cum amicitia, neque prorſus idem, nec plane diverſum. Nam amicitia tribus modis diſtincta, neque in ea, quæ utile. neque ea, quæ voluptatem ſpectat, conſiſtit. Sive enim utilitatem velunt, non ob illum, ſed ob ſe hanc cupiunt. Videtur autem benevolentia, quemadmodum & amicitia, non benevolentis eſſe, ſed eius, cui is bene vult. Si in jucunde amicitiam conſtituas, benevolentiam etiam inanimatis tribues. Quapropter benevolentia circa moralem amicitiam conſiſtit. Verum benevoli tantum eſt voluntas, amici vero, ut quod vuis præſtet etiam, Ac amicitia omnis principium eſt benevolentia; Ac omnis quidem amicus benevolus, non contra, omnis benevolus amicus. Incipienti enim ſimilis benevolus eſt. Vnde & amicitiæ principium, non amicitia appellatur.

1 QVia agimus de amicitia, debemus etiam agere de benevolentia, atque concordia, quæ ita ſunt affines amicitiæ, ut aliqui exiſtimet benevoentiam, atque coucordiam eſſe idem cum amicitia, alii cenſeant ira eſſe mutuo connexas cum amicitia, ut neque amicitia poſſit eſſe ſine benevolentia, atque concordia, neque benevolentia,atque concordia poſſint eſſe ſine amicitia.

2 Benevolentia ita ſe habet ad amicitiam, ut neque ſit omnino idem cum amicitia, neque ſit aliquid omnino diverſum ab amicitia. Et primo cum tres ſint ſpecies amicitiæ,nimirum amicitia utilitatis, amicitia voluptatis, & amicitia virtutis, benevolentia differt tum ab amicitia utilitatis, tum ab amicitia voluptatis. Quod benevolentia differat ab amicitia utilitatis patet: nam qui aliquem amat ob utilitatem non habet pro fine bonum amati, ſed bo-

bonum amantis; ſed benevolentia,ſicut & perfecta amicitia habet pro fine non bonum amantis,ſed bonum amanti;ergo &c. Quod benevolentia differat ab amicitia voluptatis, probatur: nam propter voluptatem poſſumus amare etiam res inanimatas,eo pacto, quo amamus vinũ ut jucundum; ſed non poſſumus eſſe benevoli erga res inanimatas: nemo enim dicitur eſſe benevolus erga vinũ; ergo &c. Quandoquidem benevolentia neq; reducitur ad amicitiam utilitatis, neque ad amicitiam voluptatis, ſequitur, quod reducatur ad amicitiam moralem, quæ fundatur in virtute. Differt tamen benevolentia ab amicitia, ſicut imperfectum à perfecto. Benevolus enim eſt, qui vult alteri bona gratia ipſius: at amicus non ſolum vult alteri bona,ſed etiam tribuit illi bona, in quantum poteſt. Quia verò imperfectum ſolet eſſe quoddam principium,& inchoamentum perfecti, ideo benevolentia eſt quoddam principium, & inchoamentum amicitiæ, atque omnes ab initio ſunt benevoli, deinde evadunt amici. Porro omnis amicus eſt etiam benevolus: at non omnis benevolus eſt amicus, ac benevolentia non vocatur amicitia, ſed principium amicitiæ.

De concordia. Cap. IX.

1 *CÆterum & conſentire amici videntur, & conſentientes inter ſe, concordeſque amici eſſe. Verum non circa omnia amica verſatur concordia, ſed circa res concordibus propoſitas, quæque ad convictum mutuum conducant. Nec juxta cogitationem, cupiditatemque tantum. Concupiſcere enim contraria licet, veluti in incontinente hæc ipſa quoque ſibi repugnant. Neque oportet ſimul pro electionis, ſimul, & cupiditatis inſtinctu conſtare concordiam, quippe quæ bonorum eſt tantum, pravi autem eadem eligentes, & appetentes ipſi ſibi incommodant. Videtur autem concordia, quemadmodum & amicitia, non dici ſimpliciter, verum alia prima quædam, & natura recta, qua mali concordes eſſe nequeunt, alia, qua etiam pravi inter ſeſe conſpirant, quando pro electione ſua, cupiditateque res ſuccedunt: quodque concupiſcunt, & eligunt, ejuſmodi ſit oportet, quo potiri ambo queant. Nam ſi eas res appetant, quæ nequeant ambobus contingere, certamen oritur, cum contra inter ſeſe concordes non ſoleant contendere. Eſt autem concordia, eadem de principatu, ſubiectioneque electio, & voluntas, non alterutrius, ſed publici boni gratia. Quocirca amicitia quædam civilis concordia eſt. De concordia igitur, benevolentiaque hæc dicta ſint.*

1 QVia amici videntur ſimul conſentire, & eſse concordes, agendum eſt etiam de cõcordia. Concordia eſt quędam voluntatum conſenſio. Sed explicandum, circa quæ debeant amicorum voluntates conſentire, ad hoc, ut amici dicantur concordes. Primo non requiritur, ut conſentiant circa omnia, ſed ſufficit, ut cõſentiant circa ea, quę ſpectant ad communionem, & convictum amicabilem. Secundo non requiritur, ut amici eadem ſentiant, & concupiſcant. Nam amici etiamſi contraria ſentiant, & concupiſcant, poſſunt eſſe concordes, eo pacto, quo incontinentes contraria concupiſcunt ſecundũ appetitum rationalem, ac ſenſitivum. Tertio non ſufficit ad cõcordiã, quod amici eadem eligant, & concupiſcant. Ratio eſt, quia concordia eſt propria bonorum, pravi autem proprie non poſsunt eſse concordes; ſed pravi poſſunt convenire in hoc, quod eadem eligant, & concupiſcant; ergo ad concordiam non ſufficit, quod aliqui eadem eligant, & concupiſcant. Poſset tamen dici, quod ſicut amicitia non dicitur uno tantum modo, ſed alia eſt amicitia primo, & ſimpliciter dicta, quæ eſt propria bonorum, alia eſt amicitia ſecundaria, quæ poteſt convenire etiam pravis: ſic concordia non dicitur uno modo, ſed alia eſt concordia primo, & ſimpliciter dicta, quæ eſt propria bonorum, alia eſt concordia quædam ſecundaria, quæ poteſt etiam pravis convenire. Concordia pravorum eſt, per quam pravi conſpirant, & conſentiunt circa ea, quibus poſsunt ſimul potiri. Quia verò inter pravos oriuntur certamina circa ea, qui-

quibus ſimul potiri nequeunt, ideo concordia pravorum eſt valde imperfecta. Concordia propriè dicta, & perfecta eſt conſenſus voluntatum, & electionum circa principatum, & ſubiectionem, ac circa gubernationem, per quam conſentiunt gratia boni publici, non autem gratia boni privati, ideoque concordia eſt amicitia quædam civilis, per quam cives conveniunt in iis, quę ſpectant ad bonum commune; gratia ipſius boni communis. Atque hæc de benevolentia, & concordia dixiſſe ſufficiat.

De beneficentia: & quare qui beneficia contulerunt magis ament eos, qui quibus beneficia contulerunt, quam ab iis redamentur. Cap. X.

1 *Dubitatur autem, cur magis amantes dicantur, qui ipſos affectus, quam qui affecti ſeipſos facientes reddant, cum videatur contrarium juſtum eſſe: 2 * crediderit quis ob utile quidpiam, & quia commodare ei contingit. Alium enim juvari, alium vero impendere decet.*

3 Neque id tantum eſt ſed naturam etiam eligibilior eſt actio, rationemq; e prorſus eandem habet opus, & actio: & qui beneficium accipit, opus eſt benefacientis. Quocirca & in animantibus peculiare in generando, natoſque conſervando, ſtudium eſt. Et magis parentes ſobolem ſuam diligunt, quam diligantur viciſſim ipſi. Et effuſiore charitate hanc matres complectuntur, quam patres. Ac nati itidem magis ex ſe genitos, quam genitores amant, quia præſtantiſſima eſt actio. Et matres effuſius, quam patres, amant, quia magis ſuum opus eſſe liberos arbitrantur: & quia opus difficultate definiunt, magis utique generando mater affligitur. De amicitia igitur, quæ unicuique erga ſe, quaque in pluribus verſatur, hoc pacto determinatum ſit.

1 QVia etiam beneficentia eſt connexa cum amicitia, ideo Ariſtoteles agit etiam de beneficentia. Circa beneficentiam quæritur, cur benefactores magis ament eos, quibus beneficia contulerunt, quam ab iis redamentur? Videtur enim juſtum, & rationabile, ut qui beneficio ſunt affecti, magis ament ſuos benefactores, quam ab iis amentur.

2 Aliqui dicunt rationem eſſe, quia connaturale eſt, ut debitor, non amet eum, cui debet: è converſo creditores amant ſuos debitores; ſed qui contulit beneficium eſt creditor, qui accepit eſt debitor; ergo &c.

3 Dicendum, quod præter hanc rationem, poteſt etiam afferri ratio phyſica. Ratio igitur phyſica eſt: omnis artifex magis amat ſuam actionem, & ſuum opus, quam ab opere amaretur, ſi opus haberet intellectum, ſed qui beneficium accepit, eſt quoddam opus benefactoris; ergo &c. Major probatur: nam bruta animantia valde diligunt ſuos filios, ac magnum ſtudium ponunt in iis generandis, nutriendis, & conſervandis: rurſus patres magis diligunt filios, quam à filiis diligantur: qui & parentes habent, & filios, magis diligunt filios, quam parentes: matres verò magis diligunt filios, quam eos diligant patres, quia matres arbitrantur filios eſſe magis opus matris, quam patris: opus enim videtur magis illius, qui in tali opere faciendo magis laborat; ſed matres filiorum generatione magis laborant, quam patres ergo matres arbitrantur filios magis eſſe opus matrum, quam patrum, ideoque magis diligunt filios, quam eos diligant patres.

Satis igitur eſt actum de amicitia, tum qua idem eſt amicus ſibi ipſi, tum qua eſt amicus aliis.

Oſten-

Digitized by Google

Oſtenditur amicitiæ ſpecies diſtingui ſecundum diſtinctionem communicationum politicatum. Caput XI. Articulus Primus.

1 *VIdetur autem juſtum æquale quidpiam eſſe, & amicitia in æqualitate quadam conſiſtere, niſi fruſtra dicatur, amatoria eſt æqualitas. Porro omnes civilitates juſti quadam ſpecies ſunt, communicatio enim quadam eſt, & communicatio enim quadam eſt, & commune omne ex juſto conſtatur. Quocirca hæc omnia amicitia, juſto, & communicatione quis dijudicarit, ac diſcrimina quidem tenuia habet.*

2 Et quia ſimiliter habet anima ad corpus, ut artifex ad inſtrumentum, & ſervus ad dominum, horum quidem nulla communicatio eſt, quia duo non ſunt, ſed illud quidem unum, & quod minus, nullum, neque diviſibile utrique bonum, ſed amborum unius cujus gratia. Corpus enim inſtrumentum eſt congenitum, & ſervus domini velut particula, & inſtrumentum ſeparabile: inſtrumentum autem, velut ſervus inanimatus.

3 Reliqua autem, communicationis ſunt, aut particula communicationum civitatis, velut contribulium eſt, & quæ vocatur orgiorum, præterea quæſtuaria reſpublica.

1 POſtquam Ariſtoteles egit de amicitia, comparat amicitiam cum politica, & oſtendit ſpecies amicitiæ diſtingui ſecundum ſpecies politiarum. Docet igitur primo, quod amicitia magnam habet affinitatem cum politia. Sicut enim omnis politia, ſic omnis amicitia ordinatur ad quamdam communicationem: & ſicut politia habet pro fine communicationem juſtam, & quia juſtum eſt æquale, habet pro fine, ut ponat quamdam æqualitatem in communicationu; ſic omnis amicitia ordinatur ad ponendam aliquam æqualitatem in communicatione, ideoque communiter dicitur, quod amicitia eſt quædam æqualitas. Hinc ſequitur, quod ſicut politiæ diſtinguuntur ſpecie ſecundum diſtinctionem juſtorum, ſic amicitiæ diſtinguuntur ſpecie ſecundum diſtinctionem ſpecificam juſtorum, & æqualiuu, adeoque politia, amicitia, juſtum, & communicatio magnam habent affinitatem, ac proportionalibus differentiis diſtinguuntur.

2 Docet ſecundo, quod ad communicationem requiritur, ut duo ita ſe habeant, ut unum non ordinetur totaliter tanquam inſtrumentum ad bonum, & finem alterius, ſed utrumque ordinetur ad aliquod bonum commune. Hinc ſequitur, quod propriè inter animam, & corpus, inter dominum, & ſervum, inter artificem, & inſtrumentum non datur communicatio. Ratio eſt, quia corpus eſt totaliter inſtrumentum animæ, ſervus ut ſervus eſt totaliter inſtrumentum domini. Differunt tamen corpus, ſervus; & inſtrumentum artis per hoc, quod corpus eſt inſtrumentum coniunctum, & connaturale animæ, ſervus, & inſtrumentum artificiale ſunt inſtrumenta ſeparata: & ſervus quidem eſt veluti inſtrumentum animatum, inſtrumentum autem artificiale eſt veluti ſervus innanimatus.

3 Docet tertio, quod omnes communicationes, vel ſunt ſpecies communicationis civilis, ac politicæ, vel ſunt partes contentę in communicatione civili. Patet: nam communicationes contributum, hoc eſt eorum, qui ſpectant ad eamdem tribum; communicationes orgiorum, hoc eſt eorum, qui celebrant ſacra Bacchi; communicationes eorum, qui operam navant quæſtui, mercaturæ &c. ſunt quædam partes communicationis civilis; aliæ verò communicationis, de quibus iam agetur, ſunt ſpecies communicationis civilis.

4 Verum civitates omnes communicationibus quibuſdam continentur, & recta & transgreſſoria

vbe. Quemadmodum enim in harmoniis, ſic in civitatibus uſu venit. Quæ in regia quidem parentis eſt, in optimipotentia, velut viri, & uxoris ſimpliti autem Repub. fratrum. Exceſſus autem in his, tyrannis, paucipotentia, & plebs, & iuſta quidem totidem ſunt.

5 Quemadmodum verò æquale aliud quidem numero eſt, aliud proportione, ſic & juſti, & amicitiæ communicationis ſpecies ſunt. Secundum numerum quidem, ut ſocialis amicitia: nam ipſa definitione terminatur. Secundum proportionem verò optimipotentia, optima & regia. Neque enim idem principi, ſubditoque iuſtum eſt, ſed ſecundum proportionem.

6 Sic & amicitia ſimiliter patris, & filii, neque abſimilis in communicationibus ratio.

4 Docet quartò, quòd ſpecies politiarum deſumuntur ex ſpeciebus juſtarum cõmunicationum. Porrò tres ſunt ſpecies politiarum rectarum, & totidem ſunt ſpecies politiarum pravarum, in quas degenerant rectæ politię, cùm corrumpuntur. Politiæ rectæ ſunt regnum, ſeu monarchia, ariſtocratia, & politia communis. Politiæ pravæ ſunt tyrannis, Oligarchia, & Democratia, ut magis explicatum eſt lib.8. mor. ad Nicomachum cap 10. & libris politicorum. Sicut tres ſunt ſpecies politiarum, ita tres ſunt ſpecies juſtorum. Aliud enim eſt juſtum, quod intenditur a monarchia; aliud quod ab Ariſtocratia; aliud quod à politia communi.

5 Docet quintò, quòd æquale eſt duplex, aliud arithmeticum, aliud geometricum, ſeu proportionale: & quia juſtum eſt quoddam æquale, ideò juſtum eſt duplex, aliud arithmeticũ, aliud geometricũ, ſeu proportionale. Quædam igitur politię ordinantur ad communicationẽ, in qua ponatur juſtum arithmeticũ, quales ſunt politiæ democraticæ, ſeu populares: quædam ordinantur ad communicationem, in qua ponatur juſtum proportionale, cujuſmodi ſunt monarchia, & ariſtocratia. Neque enim juſtum eſt, ut Rex eadem numero præſtet ſubdito, ac ſubditus regi, ſed ut præſtent eadem ſecundum quamdam proportionem.

6 Docet ultimò, quòd etiam ex amicitiis quædam ordinantur ad ponendam in communicatione ęqualitatem arithmeticam, quædam ad ponendam æqualitatem geometricam, ſeu proportionalem. Amicitiæ enim ſodalium ordinantur ad ponẽdam æqualitatem arithmeticam: at amicitia patris cum filio, & viri cum uxore ordinantur ad ponendam æqualitatem proportionalem. Porrò communicatio, & amicitia patris cum filio eſt ſimilis cõmunicationi, quę in Republica regia intercedit inter Regem, & ſubditos: communicatio, & amicitia inter virum, & uxorem eſt ſimilis communicationi, quæ in ariſtocratia intercedit inter optimates, & alios cives: communicatio, & amicitia fratrum eſt ſimilis communicationi, quæ in Republica communi datur inter pares. Patet igitur, quòd amicitiæ diſtinguuntur proportionaliter, ac politiæ.

De diviſione amicitiæ in conſanguineam, ſodalitiam, & politicam, ſeu civilem.

Caput XI. Art.II.

7 AMicitiæ autem ſunt, naturalis, ſocialis, communicativa, & quæ civilis appellatur.

8 Et naturalis quidem multas ſpecies habet: alia quidem ut fratrum, alia ut patris, & filiorum: illa iuxta proportionem hæc verò ſecundum numerum. Propinqua enim ſocialis eſt, in qua ſinguli dignitate participant

9 Civilis autem maximè ad utilitatem comparata eſt. Nam quia ſibi per ſe non ſufficiunt, convenire videntur, & convictus mutui gratia. ſola autem civilis, & quæ in illa transgreſſio committitur, non ſolùm ut amicitiæ ſunt, ſed ut amici iuxta ea inter ſe ſe communicant alia verò iuxta exceſſum. Potiſſimùm verò iuſtum in utilium amicitia conſiſtit, eo quod hoc ipſum civile iuſtum exiſtat.

CVm oſtenderimus ſpecies amicitiæ diſtingui ſecundùm diſtinctionem communicationum politicarum, ſequitur, ut agamus magis in particulari de ſpeciebus amicitiarum. Amicitia igitur dividi poteſt in conſanguineam, ſodalitiam, & communicativam, quæ etiam vocari poteſt amicitia politica, ſeu civilis. Ratio eſt, quia amicitia fundatur in communicatione; ergo tot ſunt ſpecies amicitiarum, quòt ſunt ſpecies communicationum; ſed tres videntur ſpecies communicationum, nimirum communicatio ſanguinis, communicatio ſocietatis cujuſdam particularis, & communicatio ſocietatis communis; ergo tres ſunt amicitiæ: conſanguinea, quæ fundatur in communicatione ſanguinis: ſodalitia, quæ fundatur in communicatione ſocietatis particularis: & civilis, ſeu politica, quæ fundatur in ſocietate communi.

8 Amicitiæ conſanguineæ plures ſunt ſpecies. Alia enim eſt amicitia fraterna: alia eſt amicitia inter patrem, & filium. Et quidem amicitia fraterna ponit æqualitatem arithmeticam, ſiquidem fratres cenſentur æquales: amicitia autem inter patrem, & filios, ponit æqualitatem geometricam, ſeu proportionalem. Amicitia fraterna eſt valdè ſimilis amicitiæ ſodalitiæ. Nam ſicut ſodales cenſentur æquales, ac ſolùm ſolet haberi ratio ſeniorum; ſic fratres cenſentur æquales, ac ſolùm ſolet haberi ratio eorum, qui ſunt natu majores.

9 Amicitia politica videtur fundari in communi utilitate. Quia enim ſinguli homines, ac ſingulæ familiæ ſibi non ſufficiunt ad vivendum, & benè vivendum, ideò conveniunt in unam civitatem, & conſtituunt inter ſe amicitiam, & convictum civilem. Porrò in ſola politia communi, & in politia democratica, quæ eſt corruptio politiæ communis, cives communicant ut æquales: in aliis verò politiis monarchicis, & ariſtocraticis cives communicant ſecundū exceſſum, ſiquidem qui præſunt, conſiderantur, ut excellentes. Iuſtum præcipuè locum habet in amicitia utilitatis, & quia amicitia politica habet pro fine utilitatē, ideò juſtum civile eſt quoddam juſtum utilitatis.

10 *Alio enim pacto ſerra, & ars ſimul conveniunt, non communis alicujus (nam ut organum, & anima) ſed utentis gratia, contiguéque, ut eam induſtriam id inſtrumentum conſequatur, quæ ad opus juſtè conveniat, ut cujus gratia exiſtit: ac in terebro id ipſum dupliciter: præſtantior enim actus eſt perforatio ipſa. Et in hac quidem ſpecie corpus, & ſervus, velut dictum eſt prius.*

11 *Quærere igitur, quo pacto amico convivendum ſit, ipſum eſt juſtum quærere. Nam in univerſum omne juſtum ad amicum pertinet. Iuſtum enim aliquibus, & inter ſe ſe mutuo communicantibus juſtum eſt: & amicus communis eſt, alius genere, alius vero vitæ ratione.*

10 Addit Ariſtoteles primò, quòd non eo modo cives, & amici conveniunt in ordine ad aliquid commune, quo conveniūt inſtrumentum, & id, quod utitur inſtrumento. Inſtrumentum enim, & id, quod utitur inſtrumento, ita conveniunt, ut inſtrumentum ordinetur totaliter in bonum utentis, ſicut ſerra ordinatur in bonum ſecantis, qui ſerra utitur pro ſua voluntate, & terebrum ordinatur in bonum terebrantis. Hoc pacto corpus, & anima ita conveniunt, ut corpus ſit inſtrumentum animæ: ſervus, & dominus ita conveniunt, ut ſeruvs ſit inſtrumentum domini. At cives conveniunt ita, ut unus non ordinetur totaliter in bonum alterius, ſed ordinentur ad bonum commune, quo omnes poſſunt participare.

11 Addit ſecundò, quòd examinandum eſt, quo pacto amico ſit utendū, ſed examinare, quo pacto amico ſit utendum, eſt examinare, quid ſit juſtum in amicitia; ergo examinandum eſt, quid ſit juſtum in amicitia.

citia. Porrò univerſim omne juſtum datur inter amicos. Ratio eſt, quia omne juſtum datur inter duos, vel plures mutuo communicantes in ordine ad aliquod bonum utriuſque commune; ſed omnes mutuo communicantes in ordine ad aliquod bonum utriuſque commune ſunt amici: ergo omne juſtum datur inter amicos Amici verò communicant, vel quia habent genus commune, ut conſanguinei, vel quia faciunt aliquam ſocietatem in ordine ad vivendum, ac benè vivendum, ut ſodales, cives, atque alii hujuſmodi.

12 *Homo enim ſolus non ſolùm civile, ſed œconomicum animal eſt, & non ut cætera aliquando ſe alteri, aut viro, aut mulieri conjungens, aliquando verò fugitans, & latitans, ſed communicabile animans homo eſt erga ea, quibuſcum naturalis cognatio illi intercedit. Quo circa & communicatio, & juſtum quodpiam erit, etiamſi urbs non ſit. Nam & domus, & amicitia quædam eſt.*

13 *Servi equidem, & domini, velut artis, & inſtrumentorum, animæ, & corporis communicatio eſt: verùm nec amicitiæ, neque juſtitiæ ſunt, ſed proportionale quippiam, quemadmodum & ſalubre non juſtum eſt, ſed proportionale. Mulieris autem & viri amicitia, velut utile quodpiam, & communicatio. Patris verò & filii, velut Dei erga hominem, & benefici erga accipientem, & in univerſum naturæ imperantis ad natura ſubiectum. Fratrum autem ad ſe invicem maximè ſecundum æqualitatem eſt ſocialis. Neque enim ſpurius huic eſt demonſtratus. Ambobus autem pater Iupiter vocatus eſt meus princeps. Hæc enim à quærentibus æquale dicuntur. Quo circa in domo primum fons, & principium amicitiæ, civitatiſque, & juſti cernitur.*

12 Addit tertiò, quòd homo naturaliter non ſolùm eſt animal politicum, ſeu civile, ſed etiam eſt animal œconomicum, ſeu domeſticum: Ratio eſt, quia animal domeſticum eſt, quod debet naturaliter communicare cum pluribus in aliqua domo; ſed homo naturaliter debet communicare cum pluribus in aliqua domo; ergo &c. Porrò homo naturaliter non ita communicat, ſicut bruta, in quibus mares aliquando conveniunt cum fœminis ad generandum, & proli convivunt, dum adoleſcunt, deindè verò ſegregantur, nec ſe ampliùs cognoſcunt, quæ ex eodem genere ſunt nata, ſed homo naturaliter propendet ad habendā permanenter ſpecialem quamdam amicitiam, & cognationem cum iis, quæ ſunt ex eodem genere, puta cum fratribus, & cognatis. Hinc ſequitur, quod etiamſi non darentur civitates, ac ſocietates civiles, adhuc darentur domus, ac ſocietates domeſticæ, & præterea ſocietates conſanguineorum, in iiſque daretur quoddam juſtum, quod poteſt vocari juſtum domeſticum, ſive œconomicum.

13 Addit quartò, quòd in familia poteſt conſiderari quadruplex cōmunicatio, & ſocietas. Prima eſt inter dominum, & ſervum: ſecunda inter maritum, & uxorem: tertia inter parentes, & filios: quarta inter fratres. Communicatio inter dominum, & ſervum eſt ſimilis communicationi inter artificem, & inſtrumenta, inter animam, & corpus: ſi quidem ſervus ut ſervus eſt totaliter domini. Hinc ſequitur, quod inter dominum, & ſervum ut ſeruvm non datur juſtitia, neque amicitia propriè dicta. Ratio eſt, quia nemo poteſt eſſe juſtus erga id, quod eſt totaliter ſuum; ſed ſervus ut ſervus eſt totaliter domini; ergo domini ad ſervum non poteſt dari propria juſtitia; ergo neque propria amicitia: ſiquidem propria amicitia dari poteſt ſolùm inter eos, inter quos poteſt intercedere propria juſtitia. Licet inter dominum, & ſervum non poſſit dari propria juſtitia, & amicitia, dari poteſt quædam juſtitia impropria, & analogica, eo pacto, quo etiam ſanum analogicè dicitur juſtum, ſiquidem animal ſanum dicitur habere temperamētum juſtum: Cōmunicatio inter maritum, & uxorem eſt amicitia quædam utilitatis, ſiquidem ordinatur ad generationē filio-

CVm oſtenderimus ſpecies amicitiæ diſtingui ſecundùm diſtinctionem communicationum politicarum, ſequitur, ut agamus magis in particulari de ſpeciebus amicitiarum. Amicitia igitur dividi poteſt in conſanguineam, ſodalitiam, & communicativam, quæ etiam vocari poteſt amicitia politica, ſeu civilis. Ratio eſt, quia amicitia fundatur in communicatione; ergo tot ſunt ſpecies amicitiarum, quòt ſunt ſpecies communicationum; ſed tres videntur ſpecies communicationum, nimirum communicatio ſanguinis, communicatio ſocietatis cujuſdam particularis, & communicatio ſocietatis communis; ergo tres ſunt amicitiæ: conſanguinea, quæ fundatur in communicatione ſanguinis: ſodalitia, quæ fundatur in communicatione ſocietatis particularis: & civilis, ſeu politica, quæ fundatur in ſocietate communi.

8 Amicitiæ conſanguineæ plures ſunt ſpecies. Alia enim eſt amicitia fraterna: alia eſt amicitia inter patrem, & filium. Et quidem amicitia fraterna ponit æqualitatem arithmeticam, ſiquidem fratres cenſentur æquales: amicitia autem inter patrem, & filios, ponit æqualitatem geometricam, ſeu proportionalem. Amicitia fraterna eſt valdè ſimilis amicitiæ ſodalitiæ, Nam ſicut ſodales cenſentur æquales, ac ſolùm ſolet haberi ratio ſeniorum; ſic fratres cenſentur æquales, ac ſolùm ſolet haberi ratio eorum, qui ſunt natu majores.

9 Amicitia politica videtur fundari in communi utilitate. Quia enim ſinguli homines, ac ſingulæ familiæ ſibi non ſufficiunt ad vivendum, & benè vivendum, ideò conveniunt in unam civitatem, & conſtituunt inter ſe amicitiam, & convictum civilem. Porrò in ſola politia communi, & in politia democratica, quæ eſt corruptio politiæ communis, cives communicant ut æquales: in aliis verò politiis monarchicis, & ariſtocraticis cives communicant ſecundū exceſsum, ſiquidem qui præſunt, conſiderantur, ut excellentes. Iuſtum præcipuè locum habet in amicitia utilitatis, & quia amicitia politica habet pro fine utilitatē, ideò juſtum civile eſt quoddam juſtum utilitatis.

10 *Alie enim pacto ſerra, & ars ſimul conveniunt, non communis alicujus (nam ut organum, & anima) ſed utentis gratia, contigueque, ut eam induſtriam id inſtrumentum conſequatur, quæ ad opus juſtè conveniat, ut cujus gratia exiſtit: ac in terebro id ipſum dupliciter: præſtantior enim actus eſt perforatio ipſa. Et in hac autem ſpecie corpus, & ſervus, velut dictum eſt prius.*

11 *Quærere igitur, quo pacto amico convivendum ſit, ipſum eſt juſtum quærere. Nam in univerſum omne juſtum ad amicum pertinet. Iuſtum enim aliquibus, & inter ſe ſe mutuo communicantibus juſtum eſt: & amicus communis eſt, alius genere, alius vero vitæ ratione.*

10 Addit Ariſtoteles primò, quòd non eo modo cives, & amici conveniunt in ordine ad aliquid commune, quo conveniūt inſtrumentum, & id, quod utitur inſtrumento. Inſtrumentum enim, & id, quod utitur inſtrumento, ita conveniunt, ut inſtrumentum ordinetur totaliter in bonum utentis, ſicut ſerra ordinatur in bonum ſecantis, qui ſerra utitur pro ſua voluntate, & terebrum ordinatur in bonum terebrantis. Hoc pacto corpus, & anima ita conveniunt, ut corpus ſit inſtrumentum animæ: ſervus, & dominus ita conveniunt, ut ſeruvs ſit inſtrumentum domini. At cives conveniunt ita, ut unus non ordinetur totaliter in bonum alterius, ſed ordinentur ad bonum commune, quo omnes poſſunt participare.

11 Addit ſecundò, quòd examinandum eſt, quo pacto amico ſit utendū, ſed examinare, quo pacto amico ſit utendum, eſt examinare, quid ſit juſtum in amicitia; ergo examinandum eſt, quid ſit juſtum in amicitia.

citia. Porrò univerſim omne juſtum datur inter amicos. Ratio eſt, quia omne juſtum datur inter duos, vel plures mutuo communicantes in ordine ad aliquod bonum utriuſque commune; ſed omnes mutuo communicantes in ordine ad aliquod bonum utriuſque commune ſunt amici: ergo omne juſtum datur inter amicos. Amici verò communicant, vel quia habent genus commune, ut conſanguinei, vel quia faciunt aliquam ſocietatem in ordine ad vivendum, ac benè vivendum, ut ſodales, cives, atque alii hujuſmodi.

12 Homo enim ſolus non ſolùm civile, ſed œconomicum animal eſt, & non ut cætera aliquando ſe alteri, aut viro, aut mulieri conjungens, aliquando verò fugitans, & latitans, ſed communicabile animans homo eſt erga ea, quibuſcum naturalis cognatio illi intercedit. Quo circa & communicatio, & juſtum quodpiam erit, etiamſi urbs non ſit. Nam & domus, & amicitia quædam eſt.

13 Servi quidem, & domini, velut artis, & inſtrumentorum, animæ, & corporis communicatio eſt: verùm nec amicitiæ, neque juſtitiæ ſunt, ſed proportionale quippiam, quemadmodum & ſalubre non juſtum eſt, ſed proportionale. Mulieris autem & viri amicitia, velut utile quodpiam, & communicatio. Patris verò & filii, velut Dei erga hominem, & benefici erga accipientem, & in universum natura imperantis ad natura ſubiectum. Fratrum autem ad ſe invicem maximè ſecundum æqualitatem eſt ſocialis. Neque enim ſpurius huic eſt demonſtratus. Ambobus autem pater Iupiter vocatus eſt meus princeps. Hæc enim à quærentibus æquale dicuntur. Quo circa in domo primum fons, & principium amicitiæ, civitatiſque, & juſti critur.

12 Addit tertiò, quòd homo naturaliter non ſolùm eſt animal politicum, ſeu civile, ſed etiam eſt animal œconomicum, ſeu domeſticum: Ratio eſt, quia animal domeſticum eſt, quod debet naturaliter communicare cum pluribus in aliqua domo; ſed homo naturaliter debet communicare cum pluribus in aliqua domo; ergo &c. Porrò homo naturaliter non ita communicat, ſicut bruta, in quibus mares aliquando conveniunt cum fœminis ad generandum, & proli convivunt, dum adoleſcunt, deindè verò ſegregantur, nec ſe ampliùs cognoſcunt, quæ ex eodem genere ſunt nata, ſed homo naturaliter propendet ad habendã permanenter ſpecialem quamdam amicitiam, & cognationem cum iis, quæ ſunt ex eodem genere, puta cum fratribus, & cognatis. Hinc ſequitur, quod etiamſi non darentur civitates, ac ſocietates civiles, adhuc darentur domus, ac ſocietates domeſticæ, & præterea ſocietates conſanguineorum, in iiſque daretur quoddam juſtum, quod poteſt vocari juſtum domeſticum, ſive œconomicum.

13 Addit quartò, quòd in familia poteſt conſiderari quadruplex cõmunicatio, & ſocietas. Prima eſt inter dominum, & ſervum: ſecunda inter maritum, & uxorem: tertia inter parentes, & filios: quarta inter fratres. Communicatio inter dominum, & ſervum eſt ſimilis communicationi inter artificem, & inſtrumenta, inter animam, & corpus: ſi quidem ſervus ut ſervus eſt totaliter domini. Hinc ſequitur, quod inter dominum, & ſervum ut ſeruvm non datur juſtitia, neque amicitia propriè dicta. Ratio eſt, quia nemo poteſt eſſe juſtus erga id, quod eſt totaliter ſuum; ſed ſervus ut ſervus eſt totaliter domini; ergo domini ad ſervum non poteſt dari propria juſtitia; ergo neque propria amicitia: ſiquidem propria amicitia dari poteſt, ſolùm inter eos, inter quos poteſt intercedere propria juſtitia. Licet inter dominum, & ſervum non poſſit dari propria juſtitia, & amicitia, dari poteſt quædam juſtitia impropria, & analogica, eo pacto, quo etiam ſanum analogicè dicitur juſtum, ſiquidem animal ſanum dicitur habere temperamẽtum juſtum: Cõmunicatio inter maritum, & uxorem eſt amicitia quædam utilitatis, ſiquidem ordinatur ad generationẽ filio-

rum, & ad hoc, ut vir, & mulier ſint ſibi mutuo adjumento. Amicitia inter patrem, & filios eſt ſimilis amicitiæ, quæ eſt inter Deum, & hominem, inter benefactorem, & eum, qui beneficio eſt affectus, ac inter eum, qui imperat, & præeſt, & eum, qui ſubiicitur. Amicitia inter fratres eſt maximè amicitia quædam utilitatis, ideòque eſt ſimillima amicitiæ ſociali, ac proindè quidam ad ſignificandum unum ex fratribus eſſe æqualem alteri dicebat: *Neque enim ſpurius eſt: ambobus autem Iupiter meus Princeps eſt pater.* Concludit Ariſtoteles, quod quia in domo dantur quodammodò omnes ſpecies amicitiæ, domus videtur eſſe principium, & fons omnium amicitiarum.

verſus proportionale, juxtàque diametrum iungit. Ac ſic quidem videatur inferior reddit excedens. In miniſterium publicum fuerit amicitia, & communicatio. Quocirca aliqui alio æquare, & proportionale reddere convenit, honore ſcilicet, qui & natura princi pi, & Deo tribuitur à ſubiectis. Sed & lucrum æquare cum honore convenit.

4 Ac amicitia quidem ad æqualitatem conſtituta civilis eſt: civilis autem utilitati deſtinata eſt, & quemadmodum urbes, ſic etiam cives ſibi invicem amici exiſtunt. Et eodem modo non cognoſcuntur ab Athenienſibus Megarenſes, ac cives ipſi, niſi invicem utiles fuerint. Verum ex manu in manum hæc amicitia eſt. Porrò hic & præſes eſt, & ſubditus, non naturale, nec regium, ſed quod in parte conſiſtit, neque eius gratia, ut benefaciat eius, ſed ut æqualitas ſit boni, ac muneris honorarii. Ad æqualitatem autem prorsùs comparata eſſe vult civilis amicitia.

Quodnam ſit juſtum in amicitia: ac de compenſatione amicis facienda ad vitandas querelas, præſertim in amicitia utilitatis.

Cap. XII.

1 QVia verò tres amicitiæ ſpecies numerantur, juxtà virtutem, juxtà utilitatem, juxtàq; iucunditatem, ſingula hæ in duo diſtribuuntur: quandoquidem unaquæque harum, & ſecundum exceſſum, & ſecundum æqualitatem exiſtit. Iuſtum autem circa has ex controverſiis patet.

2 Nam in eo, quod eſt juxtà exceſſum, proportione quæritur, non ſimpliciter, ſed excellens converſim proportionale erga inferiorem flagitat: 3 ſic quod ab inferiore fit, in idem tendit. Vnde ita inter ſe diſponuntur hæc, velut imperans ad ſubditum. Sin minùs, numero æquale quæretur, quemadmodum & in reliquis communicationibus uſu venit, ubi interdum numero, interdum proportione æquale poſtulatur. Nam ſi æquale numero argentum illatum fuerit, id æquali numero diſtinguunt: ſin verò numero non æquale fuerit, proportionale erit. Excellens verò contrariè con-

1 OStendimus tres eſſe amicitias, amicitiam nimirùm virtutis, amicitiā utilitatis, & amicitiam jucunditatis: oſtendimus etiam, quod ſingulæ ex dictis amicitiis ſubdividuntur in amicitiam æqualitatis, & in amicitiam excellentiæ: addidimus, quod in omnibus amicitiis debet poni quoddam juſtum. Quærimus jam, quod nam ſit juſtum in amicitia, & quæ compenſatio ſit amicis facienda ad vitandas querelas, quæ ſolent oriri preſertim in amicitia utilitatis?

2 Dicendum primò, quòd juſtum retribuendum in amicitia excellentiæ debet eſſe æquale, non arithmeticè, ſed geometricè, ac ſecundùm proportionem. Ratio eſt, quia æqualibus debent tribui æqualia, inæqualibus inæqualia; ergo cum amici ſunt inæquales, inferior plura debet tribuere ſuperiori, quam ſuperior tribuat inferiori, atque eadem debet eſſe proportio eorum, quæ tribuuntur, quæ eſt perſonarum, quibus tribuuntur.

3 Dicendum ſecundò: in amicitia excellentiæ, tùm ei, qui excellit, tùm ei, qui ex-

Digitized by Google

excellitur, tribuendum eſt plus, ſed ex diverſis bonis. Probatur, & explicatur: nam excellens debet eſſe magis utilis amico inferiori, quam amicus inferior ſit utilis excellenti, v.gr. amicus dives debet eſſe magis utilis pauperi, quam amicus pauper ſit utilis diviti: at amicus inferior debet magis honorare amicum excellentem, quã amicus excellens amicum inferiorem: ex. gr. amicus pauper magis debet honorare amicum divitem, quam honoretur à divite: & hoc pacto ponitur æqualitas proportionalis, dum excellenti tribuitur honor, qui tribuitur etiam Deo, inferiori autem tribuitur utilitas. Sicut igitur in commutationibus aliquandò fit compenſatio, reddendo aliquid ejuſdem generis arithmeticè æquale, ut cum pro tot monetis argenteis redduntur totidem monetæ argenteæ: aliquandò fit compenſatio, reddendo aliquid diverſi generis, atque æquale, non arithmeticè, ſed geometricè, & ſecundum proportionem: ſic in amicitia aliquandò fit compenſatio, reddendo aliquid in eodem genere arithmeticè æquale, ut cum amici tantundem ſibi mutuo tribuunt utilitatis; aliquandò fit compenſatio, reddendo aliquid diverſi generis æquale ſolùm proportionaliter, ut cum amicus inferior, qui plus accipit utilitatis, plus rependit honoris.

4 Dicendum tertiò: amicitia civilis eſt amicitia æqualitatis, ideoque ad illam requiritur, ut cives ſint ſibi mutuo utiles. Sicut igitur civitates ſunt amicæ propter mutuam utilitatem, ideoque utilitate ceſſante, ceſſat amicitia inter civitates; juxtà illud: *Non ampliùs cognoſcuntur ab Athenienſibus Megarenſes*; ſic cives debent eſſe ſibi mutuo utiles, atque utilitate ceſſante, ceſſat amicitia civilis. Hinc ſequitur, quod cives ſe habent, ſicut duæ manus ejuſdem hominis. Nam ſicut duæ manus ſe mutuò adjuvant, ſic cives debent ſe mutuò adjuvare, atque eſſe ſibi mutuò utiles. Porrò licet inter cives aliqui præſint, aliqui ſubſint, tamen non idem ſemper præeſt, ut accidit in dominio naturali, ac regio, ſed modò præeſt unus, modò alius, ut ſicut ponitur æqualitas in aliis bonis, ſic ponatur æqualitas in honore gubernationis, ideòq; civilis amicitia ponit omnimodam æqualitatem.

De diviſione amicitiæ civilis in legalem, & moralem: ac de querelis, quæ oriri ſolent in amicitia morali utilitatis. Caput XIII.

1 *Ceterum utilis amicitiæ duæ ſpecies ſunt: alia enim legalis eſt; alia moralis. Ac reſpicit civilis in æqualitatem, & rem ipſam, quemadmodum ementes, & vendentes: unde dicitur, merces viro amico. Quandò igitur ex pacto convenitur, civilis eſt, legaliſque amicitia: verum cum rem arbitrio committunt, ad moralem amicitiam accedit, & ſocialem. Quocirca potiſſimum in hac amicitia expoſtulatio eſt, eo quod præter naturam. Reliquæ enim amicitiæ ſunt, & quæ utilitatem ſpectat, & quæ eſt ſecundum virtutem. Nonnulli verò utraq; complecti volunt. Et quidem utilitatis gratia conſuetudinem cum alio habent: moralem autem faciût, ut moderati. Proindè fidem habentes legitimam non faciunt. Nam inter tres iſtas utilis illa expoſtulationes habet frequentiores. Virtus enim accuſationis expers eſt. Suaves autem, habentes, erogantéſque conciliantur. Utiles autem non facilè in gratiam redeunt, niſi legitimè, atque ut ſocios decet, inter ſeſe congrediantur. Inter utiles autem amicitias, legitima ipſa quoque criminatione vacat. Pecunia enim de controverſiis decidit legitima, quæ & æquale menſuratur. Moralis autem voluntaria conventio eſt: Quocirca lex alibi ita convenientibus poſita eſt, quæ in contractibus voluntariis, utrum rectè habeant, non interponitur. Bonis enim inter ſeſe juſtam nullum eſt: hi verò ut boni, etiam contrahentibus. Licet autem in hac amicitia utrinque accuſationes ancipites fieri, quonam pacto utrinque utantur, quandò juxtà mores non legitimè fidem habent.*

1 **A**Micitia civilis, quæ juxtà dicta eſt amicitia utilitatis, dividitur in duas ſpecies, nimirum in legalem, & moralem, & utraq; intendit æqualitatem rei ad rem, ſicut in contractibus emptionis, ac venditionis intenditur æqualitas rei ad rem, ideo-

que dicitur: *merces viro amico*. Amicitia legalis eſt, in qua pacto convenitur in eo, quod amici debent ſibi mutuo præſtare. Amicitia moralis, ac ſocialis eſt, cum relinquitur arbitrio ipſorum amicorum, quid alter debeat alteri præſtare. Porrò præſertim in amicitia utilitatis morali, in qua relinquitur arbitrio amicorum, quid alter debeat præſtare alteri, ſolent oriri expoſtulationes amicorum. Ratio eſt, quia eſt quidem juxtà naturam amicitiæ ſecundùm virtutem, ut relinquatur arbitrio amicorum, quid alter debeat alteri præſtare, at eſt contrà naturam amicitiæ fundatæ in utilitate; ſed in amicitia, quæ eſt præter naturam, facilè oriuntur expoſtulationes, ac rixæ; ergo in amicitia, quæ ex una parte intendit utilitatem, ex alia parte relinquit arbitrio amicorum, quid alter debeat alteri præſtare, non eſt mirum, quòd facilè oriantur expoſtulationes, ac rixę. Advertit autem Ariſtoteles, quòd connaturaliter amicitia ſecundùm virtutem debet relinquere arbitrio amicorũ, quid alter alteri præſtet: amicitia autem utilitatis non debet id relinquere arbitrio amicorum, ſed debet id certa conventione ſtatuere. Aliqui tamen, quia ex una parte amicitiam ineunt propter utilitatem, ex alia parte videri volunt ità mutuo agere, ac ſi eſſent amici ſecundum virtutem, ineunt amicitiam moralem, ac ſine certis conventionibus mutuam ſibi fidem præſtant. In hac igitur amicitia frequentiſſimæ oriuntur expoſtulationes. In amicitia enim ſecundum virtutem non dantur expoſtulationes, quia viri probi ſibi præſtant quòd debent. In amicitia utilitatis, ſi ſit legalis, ac certis conditionibus firmata, non multę oriuntur expoſtulationes, quia conſtat, quænam amici debeant ſibi mutuo præſtare. At qui ſunt amici ſine certis conventionibus gratia utilitatis, neceſſe eſt, ut ſæpè de ſe mutuo conquerantur, & invicem altercentur. Quia verò in civilibus commutationibus ſæpè ſolent oriri controverſiæ de æqualitate rerum, quæ commutantur, ideò per legem conſtituta eſt pecunia, quæ eſt menſura communis eorum, quæ commutantur.

2 *Ac dubium quidem utronam modo juſtum judicare conveniat, an reſpectu rei præſtitæ, quanta ſit, & qualis, an accipientis. Contingit enim interdum, quod inquit Theognis:*

Tibi quidem Dea id parvum eſt, mihi verò ingens.

Nam contrarium evenire poteſt, velut etiam in oratione ait:

Tibi quidem luſus ſit, quod mihi mortem adferat.

Hinc igitur accuſationes petuntur. Nam ille quidem repetit officium, ut qui rem magnam præſtiterit, cùm adeſſet egenti, aut ſi quid aliud dicat, allatum quantum quidem potuerit, ſed quod illi expediebat: hic autem contrà, quantum illi par fuiſſet, non quãtum ſibi commodaſſet. Interdùm verò tranſumpta expoſtulatione controvertit. Ille enim quantulum ipſi contigit: hic verò, quàm magnum pro facultatibus præſtiterit: velut ſi in periculo conſtitutus, ille drachma pretio adjutus ſit, hic quidem periculi, alius verò argenti magnæ dinem reputabit, velut in retributione pecuniæ fieri ſolet nam & hic de his controvertitur. Nam alius ut tum, hic vero, ut in præſentiarum res eſt, niſi concilient, judicandum arbitratur.

2 Sequitur, ut magis in particulari agamus de quibuſdam controverſiis, quę oriri ſolent in amicitia, tùm utilitatis, tùm jucunditatis, præſertim cum ſine certis conventionibus ſunt initæ. Primò igitur dubitatur, utrùm beneficium debeat menſurari ex quantitate rei acceptæ, an ex utilitate accipientis? Explicatur difficultas. Aliquandò ſi res conſideretur in ſe ipſa, & reſpectu dantis, eſt parva, ſi autem conſideretur reſpectu accipientis, eſt magna, juxtà illud Theognidis:

Tibi quidem Dea id parvum eſt, mihi verò ingens.

Porrò

Porrò hoc non ſolùm accidit in bonis, ſed etiam in malis. Sæpè enim quòd reſpectu inferentis eſt parvum malum, ac eſt quidam luſus, reſpectu patientis eſt maximum malum, & eſt cauſa mortis, juxta illud:

Tibi quidem luſus ſit, quod mihi mortem aſſert.

Aliquandò è converſo id, quod confertur, reſpectu conferentis eſt magnum, reſpectu accipientis eſt parvum. Quæritur igitur utrum beneficiū menſurandum ſit ex quātitate rei acceptæ, an ex utilitate accipientis? In hac controverſia ſæpè altercantur qui beneficium contulit, & qui accepit. Qui enim contulit rem parvam, ſolet exagerare beneficium ex utilitate accipientis, dicens ſe opitulatum illi fuiſſe, cùm valdè egeret auxilio; ſe dediſſe quantùm potuerit, ideòque aſſerit deberi ſibi magnam compenſationem. E converſo qui rem parvam accepit, beneficium imminuit, atque extenuat, dicens ſe parùm quid accepiſse, ac ſine ullo incommodo dantis. Aliquando è converſo qui contulit beneficiū exagerat illud, eo quod contulit quantùm potuerit: qui autem beneficium accepit, illud imminuit, eo quod exiguā ex ipſo acceperit utilitatem. Quæritur igitur, quid in his, & aliis ſimilibus controverſiis ſit dicendum: ex. gr. utrum ſi quis alteri conſtituto in magno periculo dederit drachm. beneficium ſit menſurandum ex drachma, quæ eſt aliquid parùm, an ex liberatione à periculo, quæ eſt aliquid magnum, adeoque utrum beneficium ſit recompenſandū ſecundum æſtimationem drachmæ, an ſecundùm æſtimationem periculi?

3 Dicendum, quòd in amicitia civili, ac legali omnia menſuranda ſunt ſecundùm conventionem, & rem ipſam: in amicitia autem morali, quæ fit ſine ulla conventione, æſtimanda ſunt ſecundum electionem, & amorem dantis. Antequam Ariſtoteles probet concluſionem, quędam advertit. Primò advertit, quod amicitia moralis eſt honeſtior, amicitia autē legalis eſt magis neceſſaria. Secundò advertit, quòd aliquī ſimulāt ſe eſse amicos amicitia morali erga illos, qui proſpera fortuna utuntur; at cùm amici inciderint in fortunam adverſam, tùm repetunt quantū dederunt, adeoque patefaciunt ſe non fuiſſe amicos moraliter. Tertiò advertit, quòd aliquandò accidit, ut ex amicis alter ſit moralis, ac relinquat arbitrio amici quid repēdat, alter non ſit moralis, ſed repetat adamuſſim quantùm dedit: tùm verò licet amicus, qui repetit adamuſſim quantùm dedit, nō ſatis honeſtè ſe gerat, tamen amicus moralis debet illi ſatisfacere.

4 His prænotatis, probatur, quòd in amicitia morali omnia menſuranda ſunt ſecundùm electionem dantis: ſi enim qui ma-

3 *Civilis igitur amicitia conventionem, & rem ipſam intuetur: moralis autem ad electionem reſpicit. Quę circa juſtum hoc magis eſt, & juſtitia inter amicos uſurpata contentionis cauſa. Vndè honeſtior amicitia moralis, utilis autē neceſſaria magis. Equidem nonnulli moralem amicitiam præſeferunt: verùm ubi quid adverſum experiuntur, declarant ſeſe diverſos. Nam quidam ex bonorum, facultatumque copia, honeſtum perſequuntur: quapropter, & honeſtiori rei amicitia quad. m eſt. Quocirca manifeſtum, ut hæc diſtinguenda ſint. Nam ſi morales amici ſunt, ad electionem ſpectandum eſt, num æquale vel ſecus alteri ſit ab altero poſtulandum: verum ſi utilitatis mutuæ gratia conveniunt, & civiles, quantum quiſque commodarit, expenditur. Quod ſi hic quidem ex more, ille verò ex utili ſtatuat, non pulchrum quidem, ſed factu neceſſarium tamen, ut boni id conſulamus. Similiter & in altero, ut quia moraliter quidem de rebus nō judicat, at nihil ſimulat. In amicitia tamen contentus alter in talem amicum incidiſſe ſit.*

4 *Moralem igitur ſecundum electionem eſſe patet, quoniam etſi magnis beneficiis acceptis, vel ob facultatum penuriam non rependit, ſed quantum potuit præſtitit, rectè habet. Atque ita Deus pro facultatum modulo noſtrarum ſacrificia æſtimat. Verum ementi, ac mutuo ad uſuram danti, niſi amplius iſthinc proventurum pollicearę, non ſuffecerit.*

conſideratur proportio, quam opus agricolæ habet ad opus ſutoris: ſic cùm alter dat ſapientiam, alter pecuniam, conſiderari debet proportio inter pecuniam, & operam, ſeù laborem docentis: cùm verò exceditur debita hæc proportio, tùm non ſervatur juſtitia. Sicut igitur in amicitia utilitatis ſæpè conſiderari debet proportio, ſic in amicitia, in qua amici conveniunt propter fines diverſos, conſiderari debet proportio.

Utrum amicus debeat potiùs conferre beneficium amico, an viro probo: & an debeat potiùs benefacere amico ſecundum virtutem, an amico utilitatis? Caput XIV.

1 *AC recurrit quidem hoc loco prima controverſia, an ut utiles convenire ſeipſos affirmandum ſit, ille verò minimè, ſed iuxtà aliam quampiam amicitiam. Porrò diſcutiendum, an bono iuxtà virtutem amico præſtandum ſit beneficium, & auxilium, an retribuenti, facultatibuſque inſtructo. Quod idem problema eſt prorſus, an amico potiùs, quàm viro bono ſit benefaciendum.*

2 Et ſiquidem amicus idem etiam vir bonus fuerit, non ſit difficile judicare, niſi fortaſsè quis alterum amplificet, alterum verò imminuat, amicitiæ vehementiam tribuens, bonitati verò mediocritatem.

3 Sin ſecus fiat multæ quæſtiones oriuntur: velut ſi hic quidem erat, non erit autem, ille autem erit, ſed nondùm: vel hic quidem factus eſt, non eſt tamen, vel eſt, non erat, neque erit. Verùm illud laborioſius fuerit.

4 Quo circa nihil dicit Euripides, ſcribens rationem rectam adferri, ubi merces rationis inferatur, opera illis operum vice præbuit. Nec omnia patri conveniunt, ſed & matri alia, quamlibet ſit præſtantior pater. Neque enim Iovi ſacrificantur omnia, neque omnes honores, ſed quoſdam admittit. Fortaſſe igitur ſunt, quæ utili præſtare oporteat, alia rurſum quæ bono, nempè cui non alimentum, & neceſſaria propriè competant. Convivere enim illi oportet. Et quoniam vivere rectè decet, ei præſtanda, non quæ ipſe, ſed utilis largiatur. Verum qui id faciunt, præter quam decet, omni amato idem præſtant.

1 PRoponit jam, ac ſolvit Ariſtoteles quaſdam quęſtiones circa amicitiam. Primò igitur quæritur, utrum ſi quis habeat duos amicos, alterum ſecundum virtutem, alterum ſecundum utilitatem, debeat beneficium conferre potiùs amico ſecundum virtutem, an amico ſecundum utilitatem, qui retribuat, ac poſſit retribuere ſimile beneficium. Dubitationi propoſitę ſimile eſt problema, in quo quæritur, utrũ benefaciendum potius ſit amico, an viro probo.

2 Ad ſecundam quæſtionem dicendum, quod ſi accidat, ut ex duobus alter ſit ſimul amicus, ac probus, alter ſit ſolùm probus, non autem amicus, quæſtio facilè ſolvitur, dicendo, quod beneficium conferri debet potiùs ei, qui eſt ſimul amicus, & probus, quàm ei, qui ſolùm eſt probus, non autem amicus. In hoc tamen debet adverti, quod non omnia debent conferri amico, ita ut vehementer diteſcat, nihil tribuendo viro probo, ita ut ille remaneat valdè pauper.

3 Difficilior eſt quæſtio, ſi contingat duos ita ſe habere, ut alter eorum ſit amicus, non autem probus, alter ſit probus, non autem amicus. Et quidem caſus poteſt contingere multipliciter, ac proindè de diverſis caſibus poſſunt oriri plures quęſtiones. Primò enim poteſt contingere, ut vir non probus fuerit quidem amicus, ſed non ſit ampliùs futurus amicus, eo quod propter ejus improbitatem velimus cum ipſo amicitiam diſſolvere; è converſo vir probus antè nõ fuerit amicus, ſed ſit futurus amicus, eo quod propter probitatem velimus cum ipſo amicitiam inire. Secundus caſus eſt, in quo licet vir probus adhuc non ſit amicus in facto eſſe, tamen eſt amicus in fieri, eo quod cum ipſo ineamus amicitiam. Tertius eſt, in quo neque fuit, neque eſt, neque futurus eſt amicus. Singulis his caſibus, aliiſq; permultis diverſæ ſunt afferendæ ſolutiones, quibus afferendis Ariſtot. non immoratur.

4 Ad

Digitized by Google

Vtrum vir felix, ac beatus indigeat amicis. Cap. XV.

Articulus Primus.

1 Conſiderandũ eſt autem de ſufficientia, amicitiaque conditione, quo pacto habeant ad ſe invicem ipſarum facultates. Quærat enim fortè quiſpiam, num per omnia ſufficiens amicus ſit.

2 Cumque vir bonus ſufficientiſſimus, & una cum virtute beatus, quid habeat opus amico. Neque enim, vel utilibus, vel providis, vel alieno convictu ſufficiens opus habet, quippe qui abundè ſibi ipſi convivere, adeſſeque poſſit: veluti Deus, qui cum nulla re egeat, nec amico etiam opus habet. Quę circa & homo beatiſſimus minimè omnium eget amico, niſi quatenus impoſſibile eſt ex ſeſe ſibi ſufficientem eſſe.

3 Vnde neceſſum eſt optimè viventi amicos pauciſſimos eſſe, neque comparandis amicis operam illum dare, ſed negligere non utiles tantùm, ſed ad mutuum convictum etiam ſuaves. Atque hinc ſanè perſpicuum evadit, nec uſus, nec utilitatis gratia, ſed propter virtutem tantùm verum amicum eſſe. Nam cum re nulla egemus, tùm magis omnes, ſuis etiam bonis fruituros, magiſque in quos conferant, quam à quibus accipiant beneficia, quærunt. Et accuratiore iudicio pollemus, rerum copia affluentes, quam egeni, magiſque tamen amicos convictui idoneos requirimus.

1 Secundò quæritur, quo pacto ſe habeant felicitas, ſeu perfecta ſufficientia, & amicitia, & utrum qui eſt felix, ac ſibi ſufficiens indigeat amicis?

2 Videtur, quòd vir felix, ac cum virtute beatus non indigeat amicis. Qui.n. eſt felix, ac ſibi ſufficiens non indiget aliis; ſed vir felix eſt ſibi ſufficiens; ergo non indiget amicis. Confirmatur primò: nam neque indiget amicis utilibus, cùm abundet omnibus bonis, neque indiget amicis prudentibus, aut jucundis, quibus convivat, cùm ſit prudentiſſimus, & ſibi ipſi jucundiſſimè convivat. Confirmatur ſecundò: nã, quia Deus eſt ſibi ſufficientiſſimus, ac nulla re indigens, neque indiget amicis; ergo etiam vir felix, cùm ſit ſibi ſufficiens, non indiget amicis, & eatenùs ſolùm indigebit amicit, quatenùs non erit ſibi ipſi perfectè ſufficiens.

3 Ex his videtur inferri, quòd vir felix, vel nullum, vel pauciſſimos habebit amicos, ac nihil curabit amicos comparare, ſed deſpiciet amicos non ſolùm utilitatis, ſed etiam jucunditatis, ſiquidem ſine ullis amicis utilitatis abundabit omnibus bonis, & ſine ullis amicis jucunditatis ſecum vivet jucundiſſimè. Videtur rursùs inferri verum amicum, ac per ſe expetendum eſſe eum tantùm, qui eſt amicus ſecundùm virtutem. Ratio eſt, quia tùm poſſumus rectiſſimè judicare, quinam ſint veri amici, ac per ſe expetendi, & ad convivendum aptiſſimi, cùm ſumus felices, ac bonis omnibus abundamus; ſed cùm ſumus felices, ac bonis omnibus abundamus, exiſtimamus eſſe eligendos ſolùm amicos ſecundùm virtutem, non ut aliquid boni ab ipſis accipiamus, ſed ut iis communicemus bona, quibus affluimus, &, ut cum ipſis jucundiſſimè vivamus; ergò ſolus amicus ſecundùm virtutem eſt verus amicus, ac per ſe appetendus.

4 De hac autem quæſtione conſiderandum eſt, utrum aliud quidem rectè dicatur, aliud verò lateat propter parabolam.

5 Manifeſtum equidem id quidem, ſumentibus quid vivere actu ſit, atque ut finis. Patet enim id eſſe ſentire, & cognoſcere: quę circa & convivere eſt ſimul ſentire, & cognoſcere.

6 Verum idem ſentire, & cognoſcere cuique maximè expetitur ob congenitam omnibus vivendi cupiditatem, ac vivere ipſum cognitionem quamdam diſponit. Verum ſi quis detrahat hæc, & cognitionem conſtituat ipſam per ſe, & non per ſe (id equidem latebit, velut in oratione ſcriptum eſt, re ipſa tamen licet non latere) nihil referat, ſi alium pro ſe ipſo cognoſcat

ſed

ſed quod ſimile vivere alium pro ſe ipſo diverſum eſt. Rationabile autem eſt ſuum cognoſcere, & ſentire eligibilius eſſe. Quocirca con iungere hæc duo in oratione oportet, vivere, & eligibile, quod bonum ex his conſtat, quandò id ineſt eadem natura participantibus. Quoniam igitur in ejuſmodi ſerie, altera ſemper in alterius ordine continetur, & cognoſcibile utique eligibile eſt, & ut in ſumma communicatio determinatæ naturæ. Quocirca idem velle ſentire, eſt eundem talem quamdam eſſe velle.

4 Propoſita ratione dubitandi, procedit Ariſtoteles ad quæſtionem ſolvendam, & ad examinandum, quid dicatur rectè, ac quid non rectè. Vt autem hoc examinet præmittit quædam.

5 Præmittit primò, quod finis viventium eſt vivere in actu ſecundo; ſed quæ habent naturam ſenſitivam, & cognoſcitivam vivunt in actu ſecundo per hoc, quod ſentiant, & cognoſcant; ergo finis eorum, quæ habent naturam ſenſitivam, & cognoſcitivam, eſt, ut ſentiant, & cognoſcant.

6 Præmittit ſecundò, quòd ſicut vivere in actu ſecundo eſt ſentire, & cognoſcere, ſic convivere eſt ſimul ſentire, & cognoſcere.

7 Præmittit tertiò, quòd unicuique eſt maximè expetibile, & eligibile, ſentire, & cognoſcere ſe ipſum. Hinc oritur, ut unicuique ſit naturale, & innatum deſiderium vivendi, quia nimirùm per vitam diſponitur ad cognoſcendum tùm alia, tùm ſe ipſum. Porrò aliqui in controverſiam revocant, an, & quomodò poſſit quis cognoſcere ſe ipſum? Dicunt enim, quod nos aliquo pacto cognoſcimus nos ipſos, aliquo pacto non cognoſcimus, quia nimirùm non cognoſcimus nos ipſos in nobis ipſis, at cognoſcimus nos ipſos in noſtris operationibus. Verùm nihil refert, utrùm cognoſcamus nos in nobis ipſis, an in alio: ſemper enim eſt verum, quòd unicuique appetibile eſt cognoſcere ſe ipſum. Statuendum igitur eſt, quod unicuique appetibiliſſimum eſt vivere in actu ſecundo; ſed cognoſcere eſt quoddam vivere in actu ſecundo; ergo unicuique appetibiliſſimum eſt cognoſcere.

V.

8 Et quoniam non ſecundum nos ipſos bonorum unumquodq; ſumus, ſed participatione facultatum, ſentiendo, cognoſcendoque (ſentiens enim ſenſibilis redditur, ut iuxtà hoc, ut ſecundum prius ſentit qua, & cuius cognoſcibilis redditur cognoſcens) eodem pacto, & vivere ſemper volumus ob iuge cognoſcendi deſiderium: hoc eſt, quia & ipſe cognoſcibile quippiam eſſe cupit, electionem eſſe cupit.

9 Electionem autem convictus ſtultum fortè quiſpiam iudicarit. In congreſſibus primum etiam animalium cæterorum, ut ſimul edere, ſimul bibere. Quid enim, aut in communi, aut ſeorſim ſermonem conferre differt? Deindè etiam ſermone communicare cuiuslibet eſt. Adde, quod qui amicus idoneus eſt, diſcere vinceri non vult. Docentis enim amicus non eſt, quando ſimilitudo quadam eſt amicitia, ſed videtur tamen. Et quidem ſuavius bonum omnes cum amicis communicamus, quantum ſcilicet quodque ſuavitatis adiicit, & qua præſtantiſſima quiſque pollet. Ex his autem alia voluptatem corporalem, alia muſicam, alia phyſicam contemplationem habent. Audacia porrò congrediendi amicos decet. Vndè quidam inquit: labor: ſunt proruł amicis: quo circa voluptate allata non disiunctos eſſe oportuit. Vndè amor maximè, ut videtur, amicitiæ ſimilis. Benè enim vivere amor cupit, non equidem, quam oportuit potiſſimùm, ſed iuxtà ſenſus. Ratio ergo illa dubitando profert: ipſum autem opus ſic contigiſſe videtur. Vnde, patet hæc ambigentem nobis imponere.

8 Præmittit quartò, quòd nos non ſumus ſentientes, vel cognoſcentes per nos ipſos, ſed per participationem ſenſibilis, & cognoſcibilis. Evadimus igitur ſentientes per hoc, quod quodammodò fiamus ipſum ſenſibile: evadimus cognoſcentes per hoc, quod quodammodò fiamus ipſum cognoſcibile. Hinc ſequitur, quod appetibiliſſimum nobis eſt fieri ſenſibile, & cognoſcibile. Ratio eſt, quia appetibiliſſimum nobis eſt vivere; ſed vivere eſt ſentire, & cognoſcere; ergo appetibiliſſimum nobis eſt ſentire, & cognoſcere; ſed ſentire, & cognoſcere eſt fieri ſenſibile, & cognoſcibile; ergo appetibiliſſimum nobis eſt fieri ſenſibile, & cognoſcibile.

9 Præmittit quintò, quòd aliqui dicunt

cunt ſtultum eſſe, ut vir felix, ac ſibi ſufficiens velit amicis convivere. Ratio eſt, quia vel vult convivere in iis, quæ ſunt communia homini cum aliis animalibus, vel vult convivere in iis, quæ ſunt hominis propria; neutrum dici poteſt; ergo &c. Probatur minor: ſi enim vult convivere in iis, quæ ſunt communia cum aliis animalibus, vult convivere ſimul cum amicis, cibum, ac potum ſumendo; ſed nihil videtur referre, utrum felix ſumat cibum, & potum cum amicis, vel cum extraneis, vel ſolus; ergo &c. Si verò vult convivere in iis, quæ propria ſunt hominum, vult convivere, ſermonem cum amicis miſcendo; ſed nihil videtur referre, utrum felix ſermones miſceat cum amicis, vel cum quibuslibet aliis; ergo &c. Confirmatur, quia vir felix non vult miſcere ſermonem cum amicis, ut diſcat, vel doceat: non ut diſcat, quia vir felix, cùm ſit jam perfectè ſapiens, nihil debet addiſcere: non ut doceat, quia amici debent eſſe ſimiles, adeoque neuter eorum vult ab altero addiſcere. Ex alia parte videtur, quod vir felix vult convivere amicis. Ratio eſt, quia conſtat experientiâ, quod quodlibet bonū accidit nobis jucundius, atque ſuavius, cum eo fruimur ſimul cum amicis, quam cum eo fruimur ſoli; ergo ipſa felicitas, quæ eſt ſummum bonum, jucundior eſt felici, ſi ea fruatur cum amicis, quam ſi ea fruatur ſolus. Confirmatur: nam qui ſectantur voluptates corporis, puta cibi, & potus, tùm maximè delectantur, cùm comedunt, & bibunt cum amicis; ac ſimiliter qui delectantur philoſophia, tùm ſummam ex contemplatione rerum capiunt voluptatem, cùm philoſophantur ſimul cum amicis; ergo univerſim bonum tùm eſt jucundius, cum eo fruimur ſimul cum amicis. Confirmatur ulteriùs: nam cùm laboramus ſimul cum amicis, ipſe labor accidit nobis jucundus, vel ſaltem minùs moleſtus, ideoque dictum eſt, quòd labor tùm eſt moleſtiſſimus, cùm procul abſunt amici; ergo ſi jucundum eſt convivere amicis, cùm laboramus, à fortiori jucundiſſimum erit convivere amicis, cùm fruimur bonis, ac ſumus felices. Advertit autem Ariſtoteles, quòd quia amicitia maximè inclinat ad convivendum amicis ideò amor concupiſcentiæ, qui valdè inclinat ad convivendum amicis, videtur valdè ſimilis amicitiæ, licet degeneret ab amicitia, quia vera amicitia inclinat ad convivendum ſecundum virtutem, amor inclinat ad convivendum ſecundum ſenſum. Iſtæ igitur ſunt rationes dubitandi pro utraque parte in quæſtione, in qua quæritur, utrùm vir felix velit convivere amicis?

10 *Veritas autem hinc conſideratur. Amicus enim eſſe vult, ut proverbium habet,* alter Hercules, & alter ipſe. *Atqui divulſus eſt, difficileque, quæ ab uno diſceſſerunt, unum eſſe. Atqui iuxta naturam quidam, quæ cognitiſſima eſt, ſimilis eſt iuxta corpus verè diverſus, ac etiam iuxta animam diverſus eſt, iuxtaque partes animæ diverſus: nihilominus idem, indiviſuſque amicus eſſe vult. Itaque amicum ſentire ſeipſum, quodammodo ſentire neceſſariò eſt, cognoſcereque, ac ſi quid moleſtum amico incidit, in eo collætari, ac convivere amice, ſine dubio iucundum eſt. Accidit enim, ut illius ſenſus aliquis nobis ſimul ingeratur, præſertim ſi qua divina voluptas eſt.* Cauſa *verè huius eſt, quia ſuavius eſt ſemper in meliore bono ſeſe contemplari.* Hoc *autem nunc quidem affectus nunc verò negotium, nunc aliquid aliud eſt, in quo benè vivere, & amice ſit poſſibile. Convivere igitur operæt, idque maximè velle omnes, tùm beatiſſimum, optimumque potiſſimum talem eſſe.*

11 *Verum quod ex ratione id non eluxerit, & rationabiliter id conſecutum ſit, ex verè dictis, ut puta compoſitione collationis; in promptu ſolutio eſt: quod eiuſmodi* Deus *non ſit, ut amico egeat, aut ſimilem requirat, & non reputabit pari ratione vir bonus. Neque enim in hunc modum* Deus *habet, ut qui pro ſua excellentiâ nihil præter ſeipſum cogitat. Nobis autem bonum aliundè evenit.* V*nde & neceſſum habemus multos amicos conquirere, cum ipſi ſibi bonum ſit.*

10 His

10 His præmiſſis, ac propoſitis rationibus dubitandi, debemus quæſtionem reſolvere. Dicendum igitur, quod vir felix ac beatus vult convivere amicis. Probatur, & explicatur. Amicus enim Herculis, ut proverbio dicitur, eſt alter Hercules: amicus uniuſcujuſque eſt alter ipſe, ideoque amicus dicitur *alter ego*. Ratio eſt, quia licet amicus ſit ſejunctus ab amico tùm corpore, tum animo, tamen eſt illi conjunctus ſimilitudine naturæ, & conſenſione voluntatis, propter quam amici dicuntur eſſe anima una; ergo ſicut amicus eſt alter ipſe, ſic videre, ac cognoſcere amicum, eſt videre, & cognoſcere alterum ſe; ſed ſicut jucundiſſimum eſt ſentire, & cognoſcere ſe, ſic jucundiſſimum eſt ſentire, & cognoſcere alterum ſe; ergo jucundiſſimum eſt ſentire, & cognoſcere amicũ; ſed ſentire, & cognoſcere amicum eſt illi convivere; ergo felici jucundiſſimum eſt convivere amico, adeoque ſicut felix debet convivere ſibi ipſi, cognoſcendo, ac ſentiendo ſe ipſum, ſic debet convivere amico, cognoſcendo, ac ſentiendo amicum. Confirmatur: nam qui premitur aliqua moleſtia, dum amicum videt, delectatur; ergo à fortiori vir felix delectatur, videndo amicum, præſertim ſi contemplatur in ipſo aliquid divinum, puta virtutem &c. Confirmatur rurſus, quia unuſquiſque delectatur, contemplando ſe ipſum in aliqua imagine ſui, & quo ſe ipſum contemplatur in meliori, & perfectiore imagine, eo magis delectatur; ſed amicus eſt perfectiſſima, & optima imago amici; ergo amicus dum contemplatur ſe ipſum in amico, maximè delectatur, adeoque vir felix debet habere amicum, in quo ſe ipſum contempletur. Præterquam quod debet etiam habere amicum, cum quo communicet omnes affectus, & omnia negotia, quia hæc etiam amico communicare eſt ſummoperè jucũdum. Patet igitur, quod cùm omnes debeant amicis convivere, potiſſimum debet amicis cõvivere qui eſt optimus, ac feliciſſimus.

11 Ex tradita doctrina poſſumus reſpondere rationi in contrarium allatæ, ac deſumptæ ex eo, quod Deus, quia eſt ſibi ſufficientiſſimus, non indiget ullo amico; ergo etiam vir felix cùm ſit ſibi ſufficiens non indiget ullo amico. Dicendum, quòd Deus ita eſt per ſe ipſum ſibi ſufficiens, ut nullo indigeat extrinſeco, etiã ut objecto, quod contempletur, ſiquidem eſt felix cõtemplando ſe ipſum, & in ſe ipſo cognoſcendo omnia: at vir felix non eſt ſibi ſufficiens, ita ut nullo indig. at extrinſeco, ſed indiget pluribus extrinſecis, & inter alia indiget etiam objecto extrinſeco, quod cõtempletur; ergo etiam indiget amicis, tùm ad alia, tùm ut illos contempletur, & ut in ipſis contempletur ſe ipſum.

Utrum amici debeant eſſe multi, an pauci: & utrum ſint vocandi in fortuna proſpera, vel in adverſa. Capitis XV. Articulus II.

12 *Simul autem amicum eſſe nullum, uti multi a-*
13 *mici,* * *rectè utrumque affirmatur. Quia enim multis convivere licet, ſimul etiam ſentire nobiſcum, quam plurimos utique gratiſſimum ſit. Rurſum quia difficile, in paucioribus neceſſe eſt actum in mutua ſenſatione conſiſtere. Quare non ſolùm multos comparare arduum eſt, ſed etiam comparatis uti.*

14 *Et interdum quidem abeſſe amatum volumus proſperè degentem, interdum verò participare iiſdem ſimul cum eo, quod amicum, gratumque eſſe cupimus. Nam cum bonum obvenit, eo utique omnes participare volunt non obveniente autem ſecus. Et quemadmodum Herculem mater potius Deum eſſe volebat, quàm una cum ipſa manentem, Euryſtheo mercenariam operam locare.*

12 Tertiò quæritur, utrum amici debeant eſſe multi, an pauci? Aliqui dicunt amicos debere eſſe multos: alii aſſerunt debere eſſe paucos, & addunt, quòd perindè eſt habere multos amicos, ac nullum habere amicũ, ſiquidem qui multos

tos habet amicos, non poteſt cum illis amicabiliter vivere, ſicut oportet, adeoque ita ſe habet, ac ſi nullum amicum haberet.

13 Dicendum, quòd utrumque eſt aliqualiter verum. Si enim quis poſſit ſimul convivere multis amicis, bonum eſt, ut habeat multos amicos. Quia tamen difficile eſt, ut quis multos amicos comparet præſertim quia requiritur longa experientia ad diſcernendum amicum verum à falſo, & difficile etiam eſt, ut multis amicis convivat, & ut amicitiam habitualem reducat in actum cum multis amicis, ideò ut plurimũ melius eſt habere paucos, quàm multos amicos, & univerſim tot debemus habere amicos, cum quot poſſumus commodè convivere.

14 Quartò quæritur, utrum amicus velit amicum adeſſe, an abeſſe?

Dicendum, quòd aliquãdo amicus vult amicum abeſſe, cum abſentia eſt utilis ad hoc, ut amicus optimè ſe habeat: ex. gr. mater Herculis maluit Herculem abeſſe, ac mutari in Deum, quàm adeſſe, & Euriſtheo ſervire, ac miſerrimã vitam ducere. Aliquando è converſo cum quis ſecunda fortuna fruitur, vult amicum adeſſe, ut ſimul cum eo lætetur, ac fruatur bonis: ſiquidem jucundiſſimum eſt bonis frui ſimul cum amico.

15 Quæritur quintò, utrum cum quis laborat fortuna adverſa, debeat vocare amicum?

Reſpondetur negativè. Ratio eſt, quia amans debet quidem velle amicum eſſe ſocium bonorum, at debet nolle amicum eſſe ſocium malorum. Idcircò Lacon irriſit quemdã amicum, qui cum tempeſtate affligeretur, Laconem vocavit, illique reſpondit, ut potiùs advocaret Caſtorem, & Pollucem. Licet amicus cum adverſa fortuna laborat, nõ debeat advocare amicum, tamen debet ſpontè ſe adjungere amico adverſa fortuna laboranti, ac debet velle eſſe ſocius malorum, ac nihil debet reputare adeò acerbum, ut amici præſentiam non exiſtimet jucundiorem. Rurſus debet amicus adeſſe amico dolenti, ut ſua præſentia minuat dolorem, ſiquidẽ mala facilius toleramus, cum amici adſunt. Ex alia parte amicus cum laborat aliquo infortunio, non debet advocare amicũ, quia, ſatis eſt ipſum affligi, ideoque non debet alium vocare in ſocietatem malorum, ac non debet quærere levamen ex perturbatione, & incommodo amici.

16 Addit Ariſtoteles primò, quod amicus ita debet lætari bono amici, ut eligibilius exiſtimet minori bono frui ſimul cum amico, quam ſine amico frui bono majore.

15 Si enim diceret & quem Lacon Dicterio irriſit, vocantem fortè, dum tempeſtate affligeretur, iubens Caſtorem, & Pollucem implorare. Videtur enim amantis eſſe, à moleſtorum participatione arcere, alterius autem ſimul, eadem ſuſtinere velle: quocirca utraque rationabiliter eveniunt. Nihil enim decet amico tàm acerbum iudicari, ut non teneat præ iucunditate amicum. Videtur tamen sit malum ipſius expetendum, quandò ſat, eſt ipſos affligi: unde & participationem eiuſmodi vetare, ſed ne videantur ſua ſpectare, inque amici perturbatione lætitiam affectare. Sed & levius mala tolerantur, cum non ſoli ferunt. Et quia eligibile eſt, & ut bonum nobis contingat, & ut ſimul potiantur amicus, 16 patet quod ſimul in minore bono verſari quodammodo eligibile ſit, aut cum maiore ſeorſim.

17 Et quia incertum eſt quantum, iuxta ſimul illud diſtinguuntur, ac ſimul quidem omnibus participatione amicum eſt, quemadmodum & ſimul convivari iucundius aiunt hæc habentes, alii autem contra non volunt. Quoniam hyperbolas quis probaverit conſitentibus, in perturbatione magna ſimul communicandum, in ſucceſſu autem magno ſeorſim agendum.

18 Similiter etiam circa infortunia. Interdum enim amicos præſto eſſe volumus, neque dolere, quandò ſcilicet nihil ſint nobis amplius effecturi: interdum verò iucundiſſimum præſtò eſſe id quod ob prædicta contingit, quandoquidem natura afflictum, & in mala habitudine conſtitutum videre, non minùs, quàm in nobis ipſis refugimus, gaudentem autem, iucundumque, & non dolentem amicum, velut rem multò ſuaviſſimam intue-

mur

mur propter cauſam prædictam Quo circa utrumlibet horum fuerit magis ſuave, adeſſe, vel non adeſſe propenſionem reddit.

19 *Idque in deterioribus ex eadem cauſa. Maximè enim cupiunt amicos non felices eſſe, ſed & ne in adverſis cruciari: quo circa nonnunquam ſimul quos amant interimunt. Maius enim id eſt, quam ſi proprium ſentiatur malum, quemadmodum & recordantes; in quo ſucceſſu vixerint, magis, quam ſi perpetuò ſe malè habiturum arbitretur.*

17 Addit ſecundò, quòd quia aliqui non diſtinguunt, in qua fortuna amici ſint advocandi, ideò peccant, vel quia vocant illos in utraque fortuna, hoc eſt tùm in proſpera, tùm in adverſa, vel quia neque illos vocant in fortuna proſpera, neque in adverſa, ſed ſicut ſoli fruuntur bonis, ita ſoli dolent ſuis malis. At multò magis contra leges amicitiæ peccant, qui exiſtimant amicos eſſe vocandos in magnis infortuniis, in magnis autem proſperitatibus non eſſe advocandos.

8 Addit tertiò, quòd ſæpè in calamitatibus contrario modo afficimur. Aliquãdo enim ita afficimur, ut cupiamus amicos nobis adeſſe, & eorũ aſpectu delectemur: aliquando ita afficimur, ut nolimus amicos nobis adeſſe, ac ab eorum aſpectu refugiamus, ſiquidem amicum propter noſtra mala dolentem videre non poſſumus. Sicut enim ſummoperè delectamur aſpectu amici gaudentis, ſic ſummoperè cruciamur aſpectu amici dolentis.

10 Addit quartò, quod etiam homines mali ſæpè diverſimodè afficiuntur cum amicis. Sicut enim cum proſpera fortuna utuntur, ſummo ſtudio contendunt, ut ii, quos amant, proſperè ſe habeant, ita cum adverſa fortuna laborant, ſummoperè dolent, quod ipſorum cauſa, ii, quos amant, malè ſe habeant, ideòq; aliquando amantes, quia amatorum miſeriam ferre nequeunt, ſe ipſos ſimul, & amatos interimunt. Magis enim dolent eorum, quos amant, quàm propriis calamitatibus. Magis porrò ſolent dolere adverſa fortuna qui uſi ſunt fortuna ſecunda, quam ſi ſemper fuerint miſeri, ideòque qui ex proſpera fortuna deciderunt in adverſam, tùm vehementiſſimè dolent.

Vtrum amico poſſimus malè uti: & ùtrum poſſimus malè uti ſcientiis, ac virtutibus, & præſertim prudentia. Caput XVI.

1 *Dubitarit autem quis, an amico quolibet, & ad quæcumque idoneus eſt, & aliter etiã uti liceat, ut oculo ad videndum, aut eo diſtorto perversè, ac ut unum duo eſſe appareat intueri. Ambo igitur illa, & oculus, & quod oculi eſt revera, & per ſe ſunt, alterum verò per accidens, quemadmodum & in cibo eſus, & vomitio ſimiliter & in ſcientia veritas, & error. Nam qui volens non rectè ſcribit, ignorantia uti ſolet:* 2 *veluti qui conversis membrorum officiis pedibus manuum, & manibus (quod ſolent ſaltatriculæ) pedum vice utuntur.*

1 QVæritur ſextò, utrum poſſimus uti amico, non ſolum prout poſtulat amicitia, ſed etiam uſu contrario ei, quem poſtulat amicitia. Videtur Ariſtoteles reſpondere, quod poſſumus, ſed ita, ut cũ utimur amico prout poſtulat amicitia, utamur amico per ſe, & ut amico, cum autem utimur amico cõtrario uſu, utamur amico per accidens, & non ut amico. Probatur: nam pluribus aliis rebus poſſumus uti cõtra naturam ipſarum; ergo etiam amico poſſimus uti contra naturam amicitię. Probatur antecedens: nam poſſumus uti oculo ad videndum viſione recta, & tùm utimur oculo juxtà naturam oculi, & poſſumus oculum diſtorquere, & ſic eo uti ad faciendam viſionẽ non rectam, ſed obliquam, & tùm oculo utimur per accidens: ſimiliter poſſumus uti cibo ad comedendum, & poſſumus eodem uti ad vomendum: poſſumus ſcientia, vel arte uti ad faciendum opus conforme præceptis artis, vel ad faciendum opus diforme præceptis

artis

artis, eo pacto, quo qui ſponte malè ſcribit, utitur arte ſcribendi ad peccandum contra artem, & grammaticus dum ſponte facit ſolœciſmum, utitur grammatica ad peccandum contra grammaticam; ergo etiam amicus poteſt amico uti contra naturam amicitiæ.

2 Confirmatur: nam ſaltatrices ſponte utuntur manibus ad faciendum opus proprium pedum, ex gr. ad ambulandum, & pedibus utuntur ad facienda opera manuum, ex. gr. ad tenendum, & propter hoc ipſum cenſentur habere perfectiſſimam ſcientiam, & artem utendi tum manibus, tum pedibus; ergo etiam poteſt aliquis amico uti, & prout poſtulat amicitia, & aliter, ac poſtulat amicitia.

3 *Quæ ratio omnium etiam præſtantiſſima eſt ſcientiarum, atque ita juſtitiam, ut injuſtitiam licèt uſurpare, velut qui ex juſtitia injuſta agit, perinde, ut qui imper ita, & ſtolida ex ſcientia. Verum ſi id impoſſibile, manifeſtum eſt virtutes non eſſe ſcientias, quando non licet ex ſcientia ignorare, ſed errare tantùm, eademque ex ignorantia facere: nec minus tamen ex juſtitia, & injuſtitia quippiam agit. Sed enim quando prudentia ſcientia eſt, & verum quippiam idem faciet ea. Liceat enim ſtudio à prudentia deſipere in iiſdem, quibus, & ſtolidus. Verum ſi ſimplex cujuſque quatenus quidque eſt, uſus fuerit, etiam ita agentes fecerint ſapienter.*

4 *In cæteris igitur ſcientiis alia quædam princeps eſt, quæ alimenta miniſtrat: & principis rurſum illius alia quædam, non tamen ſcientia, vel intellectus: ſed nec virtus, ut qua utitur, quando temperantis virtus etiam ſubditi virtutem ſibi uſurpat. Quid igitur eſt? An ut intemperantia vitium irrationalis animæ partis? Et quonam pacto intemperans mente præditus fuerit? Verum prævalens evertit mentem, ratiocinaturque contraria. Et ſi virtus quidem in illo, in ratione verò ignorantia reſideat, ubi reliqua jam vendicantur: ſic etiam licet juſtitiam, juſte quoque, maleque, & prudentia ſtulte abuti: unde contraria eveniant. Abſurdum enim, ſi quod in rationali parte vitium inſidens, everſa ratione ignorantiam induat. Virtus autem inexiſtentem in ratione ſtultitiam non evertit hanc, rectumque de rebus judicium format. Rurſum autem prudentia rationalem partem occupans, ex irrationali intemperantia ſublata, moderatas actiones efficit, id quod continentiæ videtur proprium. Itaque licèt ab ignorantia prudenter, aliterque à prudentia imprudenter rebus uti, quod in cæterarum nulla evenire cernimus, velut cum medicinam, & grammaticam nutrit intemperantia. Injuſtus enim omnia, quæ, & juſtus poteſt, & in univerſum potentiæ ineſt impotentia. Quocirca ſimul prudentes, & bonæ eorum etiam cæteræ habitudines, & corpus firmum, quando nihil fortius prudentia eſt. Verùm quòd ſcientiam dixit, non rectè habet. Virtus enim eſt, & non ſcientia, ſed genus diverſum.*

3 Ex occaſione hujus doctrinæ videtur Ariſtoteles digredi ad diſputandum, utrum poſſimus uti virtutibus ad faciendum actus oppoſitos, & utrum poſſimus uti prudentia ad agendum imprudenter. Et quidem textus eſt obſcuriſſimus, ac videtur tot erroribus ſcatere, ut vix poſſit elici ullus idoneus ſenſus.

Fortaſſe igitur aliquis putabit, quod poſſumus uti virtutibus ad agendum contra virtutes, ex. gr. quod poſſumus uti juſtitia ad faciendum injuſta, eo pacto, quo poſſumus uti ſcientia ad faciendum opus contrarium ſcientiæ. Dicendum tamen, manifeſtè eſſe abſurdum, quod quis utatur juſtitia ad faciendum injuſta, &c. Ratio eſt, quia juſtitia nullo pacto eſt habitus faciendi injuſta; ergo nullo pacto poſſumus uti juſtitia ad faciendum injuſta: idemque dic de aliis virtutibus. Hinc autem infertur, quod virtutes non ſunt ſcientiæ, ut dicebat Socrates. Scientiis enim poſſumus uti ad faciendum opus contra præcepta ipſarum; ſed virtutibus non poſſumus uti ad faciendum opus contrarium virtuti; ergo, &c. Advertit autem Ariſtoteles, quod poſſumus quidem uti ſcientia ad faciendum opus tale, quale fit ab ignorante, atque errante, at nō poſſumus uti ſcientia ad ignoran-

Digitized by Google

randum, & errandum. Ex eo, quod poſſimus uti ſcientia ad faciendum opus contra præcepta ſcientiæ, videtur ſequi, quòd quia prudentia eſt quædam ſcientia, vel ſaltem eſt quædam virtus intellectus, prudentia poſſimus uti ad facienda ea, quæ faceret imprudens: tùm verò tale opus licet videretur opus imprudens, verè eſſet prudentiſſimum.

4 Advertit tamen Ariſtoteles, quod in aliquo ſenſu minùs proprio poſſumus juſtitia uti ad faciendum injuſta, & prudentia poſſumus uti ad faciendum imprudentia. Explicatur. Facultates, ac ſcientiæ inferiores ſubordinantur alicui facultati, ac ſcientiæ ſuperiori, eo pacto, quo frænofactoria ſubordinatur equeſtri, equeſtris militari &c. ſed non datur proceſſus in infinitum; ergo pervenitur ad aliquam ſupremam facultatem, quæ utitur reliquis, quæ ſuprema facultas eſt prudentia. Videtur tamen, quòd ipſa prudentia poſſimus uti, ac non uti, ut accidit cùm vir prudens ex paſſione operatur imprudenter; ergo videtur, quod detur aliquis habitus quodammodo ſuperior prudentia. Hic habitus non eſt ſcientia, neque intellectus, neque ulla virtus, cùm potiùs prudentia utatur omnibus virtutibus; ergo talis habitus videtur eſſe aliquis habitus malus, reſidens in parte irrationali animæ, qui habitus eſt incontinentia, quæ facit, ut incontinens, licet habeat rectam rationem, & rectam voluntatem, tamen aliquando operetur contra rationem, & prudentiam, imo aliquando facit, ut vir alioquin prudens ratiocinetur imprudẽter. Addit Ariſtoteles, quod ſicut incontinentia poteſt vincere prudentiã, & rectam rationem, ut patet in incontinente, qui propter incontinentiam operatur contra rectam rationẽ, ita prudentia, & recta ratio poteſt vincere incontinentiam, ut patet in continente, qui quia habet rationem rectam, operatur contra inclinationem incontinentiæ. Confirmatur, quiã ab ſurdum eſt, quod vitium partis irrationalis poſſit vincere, & evertere prudentiam, quæ eſt virtus partis rationalis, & quod è converſo virtus partis rationalis non poſſit vincere vitium partis irrationalis. Addit rurſus, quod potentię, & virtutes animæ ſolent eſſe conjunctæ cum impotentiis: ex. gr. juſtitia eſt conjuncta cum potentia operandi injuſtè, quæ verè eſt quædam impotentia. Demùm addit, quod propriè prudentia non eſt ſcientia, ſed eſt virtus intellectus genere diverſa à ſcientia.

Quid ſit fortuna, & quo pacto conferat ad felicitatem. Caput XVII.

1 *Quoniam verò non prudentia ſolum ſucceſſum, virtutemque efficit, ſed fortunatos etiam benè agere, tanquam fortunæ ſecunda proſperos gignentes ſucceſſus, affirmamus, quæ eadem etiam ſcientiæ ſunt.*

2 *Conſiderandum igitur natura ne fortunatus hic, infortunatus ille ſit, an ſecus, & quo pacto res habeat. Fortunatos enim quoſdam eſſe cernimus. Stulti enim in multis, quorum ſcilicet fortuna domina eſt, proſperè agunt, quando quidem & quæ arte adminiſtrantur, fortunam admittunt, in militia, & gubernatoria. Utrum igitur ab habitudine aliqua ſucceſſibus ejuſmodi conficiendis, aut non, idonei homines fiunt? Nunc equidem naturæ id quidem aſſignant in quibuſdam, quæ tales quoſdam efficit, quibus & à nativitate ſtatim, tale quippiam ingignit, ut veluti cæſijs, nigriſque oculis, certa aliqua forma inter ſe diſtinguuntur, ſic fortunati, & infortunati.*

1 EGimus de virtutibus, ac vitiis, & de habitibus affinibus. Iam quia ad hoc, ut proſperos ſucceſſus habeamus, & felicitatem conſequamur, non ſufficit virtus, ſed requiritur proſpera fortuna, quæ valdè confert etiam ad acquirendas virtutes, debemus agere de proſpera fortuna: & primò quidem proponemus quæſtio-

ſtionem, & rationes dubitandi: ſecundo conabimur quæſtionem ſolvere.

2 Quoad primum plures circa fortunam poſſunt quæſtiones inſtitui. Prima quæſtio eſt, utrum qui ſunt fortunati, vel infortunati, ſint tales propter aliquem habitum naturalem, an alio modo? Explicatur difficultas. Videmus aliquos etiam ſtultos, & imprudentes eſſe fortunatos. & habere proſperos ſucceſſus quoad ea, quomodolibet poteſt eſſe cauſa: & quia fortuna etiam poteſt eſſe cauſa multorum, quæ procedunt ab arte, eo pacto, quo quæ ſpectant ad militiam, ad navigationem &c. ita pendent ab arte, ut etiam magna ex parte pendeant à fortuna, ideò videmus multos eſſe etiam circa hæc fortunatos, ac proſperos ſucceſſus habere. Quæritur igitur, per quid aliqui habeant, ut ſint fortunati, vel infortunati? Num ſicut aliqui à natura habent oculos cæſios, vel nigros, aptos, vel ineptos ad videndum acutè, ſic aliqui habent à natura habitum intrinſecum, per quem ſint apti ad agendum proſperè, vel improſperè, qui habitus ſit proſpera, vel adverſa fortuna ſubjecti?

3 Ex una parte videtur, quod homo ſit fortunatus, vel infortunatus per naturam, aut per aliquem habitum naturalem. Neceſſe enim eſt, ut fortunatus proſperè agat, vel per prudentiam, vel per naturam, vel propter aſſiſtentiam alicujus numinis, aut genii, ſeu intelligentiæ; ſed qui ſunt fortunati, neque proſperè agunt per prudentiam, neque propter aſſiſtentiam alicujus numinis, aut intelligentiæ, vel genii; ergo qui ſunt fortunati proſperè agũt per naturam, adeoque fortuna eſt quidam habitus naturalis. Probatur prima pars minoris, quod nimirùm fortunati non agunt proſperè per prudentiam: prudentia enim non agit irrationabiliter, ſed ſcit rationem, propter quas agit; ſed fortunati agunt irrationabiliter, ac neſciunt, cur agant, & conſequantur bona, de quibus ſæpè nihil cogitarunt; ergo fortunati non agunt proſperè per prudentiam. Confirmatur: ſæpè qui ſunt imprudentes circa res gerendas, tamen proſperos ſucceſſus habent: è converſo qui ſunt prudentiſſimi, habent ſucceſſus improſperos: ex. gr. prudentiſſimi navium gubernatores autem imprudentiſſimi ſecundum curſum tenent; ergo fortuna non eſt prudentia. Confirmatur rurſus, quia ex duobus temerè, ac ſine ulla ratione jacientibus talos, alter lucratur, & eſt fortunatus, alter damnum patitur, & eſt infortunatus; ergo &c. Advertit autem Ariſtoteles poſſe aliquando contingere, ut quo circa aliqua eſt prudentiſſimus, ſit in rebus gerendis, ac negotiis perficiendis admodùm impru-

 dens,

3 *Tales enim non per prudentiam proſperè agere inde manifeſtum eſt, quia non irrationalis prudentia eſt, ſed ratione prædita, qua res adminiſtrat: eam ſibi adſcribere ipſi neque uni, quippe quod horum fortuna cauſa exiſtat, utcunque etiam pateat, circa alios ſtupidos non eſſe. Neque id abſurdum, quemadmodum Hippocratem, cum Geometer eſſet præſtantiſſimus, in cæteris tamen imperitum, ſtupidumque fuiſſe conſtat, qui pecuniæ plurimum amiſit, ob ſtultitiam Byzantii* πευτηκοσολόγων *Sed, & in nonnullis proſperè agunt ſtolidi, & non raro: velut in arte navium gubernatrice, peritiſſimi etiam parum ſecundum fortunam experiuntur, ac velut in aleæ jactu, alius nihil, alius multum lucratur.*

4 *Quam felicitatem, vel naturæ beneficio accepit, vel, ut inquiunt, benevolentia Dei, qua etiam in exilio, & ejectus benignitatem fortunæ experitur, non ſecus, ac male compacta navis rectius ſæpe agitur; non per ſe quidem, ſed quia peritum gubernatorem nacta. Sic enim fortunatus ille genium optimum gubernatorem habet. Sed enim abſurdum eſt, talem à Deo, geniove diligi, non præſtantiſſimum potius, ſapientiſſimumque. Quapropter ſi neceſſum eſt, aut natura, aut intellectu, aut procreatione divina fortunam ſecundam contingere, & neutro poſteriorum eveniat, naturæ itaque ea proſperitas fuerit aſſignanda.*

dens, eo pacto, quo Hippocrates licet eſſet prudentiſſimus geometra, erat imprudentiſſimus in rebus agẽdis, ideoque magnam pecuniæ ſummam amiſit, deceptus ab iis, qui Byzantii exigebant quoddam tributum, quod quinquageſima dicebatur.

4 Probatur jam ſecunda pars minoris, quod nimirum fortunati non agant proſperè propter aſſiſtentiam alicujus numinis, vel genii, vel Intelligentiæ, ut quidam aſſerunt, dicentes, quod ſicut aliquando malè compacta navis rectiſſimum curſum tenet, quia dirigitur à peritiſſimo gubernatore, ſic homines imprudentiſſimi proſperè agunt, quia diriguntur ab aliquo numine, vel genio ipſos diligente, & res eorum procurante. Sed contra eſt, quia videmus ſæpè homines ſtolidos, & imprudentiſſimos proſpera fortuna uti; ſed abſurdum eſt à Deo, vel genio ſpecialiter diligi homines ſtolidos, atque imprudentiſſimos, ac non potiùs homines ſapientiſſimos, & prudentiſsimos; ergo, &c. Cum igitur neceſſe ſit, ut fortunati proſperè agant, vel per naturam, vel per prudentiam, vel per aſsiſtentiam alicujus numinis; non poſſint autem proſperè agere per prudentiam, neque propter aſsiſtentiam alicujus numinis; videtur, quod proſperè agant per naturam, adeoque quod proſpera fortuna ſit quidam habitus naturalis.

5 Verum natura, vel verum ſemper ſic ſe, vel ut plurimum habentium cauſa eſt: contra autem fortuna. Si igitur quod præter rationem evenit, fortunæ eſſe videtur, perque fortunam homines fortunati dicuntur, non equidem natura cauſa fuerit, ut quæ velut dictum, ſemper, aut ut plurimum, ſic ſe habentibus adſcribitur. Aut inſuper talis, vel voto potitur, vel fruſtratur, quemadmodum cæſius, cui non fortuna, ſed natura, quo minus cernat acutè, cauſa exiſtit: quocirca non fortunatus, ſed bona natura præditus dicitur. Quo circa ſic de his dicendum eſt, ut quos fortunatos dicimus, non fortunæ beneficio id eſſe aſſeramus. Unde nec fortunati etiam ſunt. Fortunæ namque bona ſunt, quorum ipſa eſt cauſa.

5 Ex alia parte videtur, quod homo non ſit fortunatus, vel infortunatus per naturam: quæ enim procedunt à natura, ſemper, vel plerumque eodem modo ſe habent; ſed quæ procedunt à fortuna, non ſemper, neque plerumque eodem modo ſe habent, ſed nunc ſe habent uno modo, nunc altero; ergo, &c. Confirmatur: nam ſequeretur, quod ſicut aliqui habent oculos cæſios, adeoque ineptos ad videndum acutè, alii habent oculos nigros, adeoque aptos ad videndum acutè, ſic aliqui haberent habitum naturalem, propter quem proſperè agerent, alii haberent habitum contrarium; ergo ſicut qui habent oculos nigros non dicitur fortunatus, ſed dicitur bene à natura factus in ordine ad videndum; ſic qui proſperos ſucceſſus habet non deberet dici fortunatus, ſed bene factus à natura in ordine ad proſperè agendum, ergo qui dicunt fortunam eſſe quemdam habitum naturalem, auferunt fortunam, & aſſerunt nullos dari eventus fortuitos, ſed omnia procedere à natura.

6 Sic rurſum quæritur, an fortuna ſit in univerſum aliqua, vel cum ſit, an non ſit, etiam unde. Atqui neceſſum eſt, & eſſe fortunam, & cauſam eſſe. Unde, & bonorum quorundam, & malorum cauſa fuerit. Etenim ſi excipienda hæc ſint, & nihil aſſignandum fortunæ, ſed alii cuipiam cauſæ, nos tamen quare hanc non cernimus, fortunam cauſam eſſe affirmamus. Quocirca definientes fortunam, cauſam proportionalem hominis ratiocinationi conſtituunt, tanquam ſit quædam natura.

7 Verum hæc jam aliа quæſtio fuerit, quando quidem quos cernimus ſemel proſpera uſos fortuna, quare ii non rurſus, & rurſum? Eadem enim ejus cauſa. Non igitur eſt fortunæ, neque aliud etiam quippiam indeterminatorum, infinitorumque contingat. Erit enim bonum, & malum. Scientia verò non erit ejus per imperitiam, quando, & quidam fortunati didicerunt, aut omnes ſcientiæ (quod Socrates dixit) bonæ fortunæ ſint. Quid igitur vetat, quominus quidam ex ordine, non quod oporteat, contingat, ſed velut ſortes procul ſint jaciendæ?

6 Se-

6 Secunda quæſtio univerſalior eſt, utrum detur fortuna, an non detur? Et quidem ſi datur fortuna, videtur eſſe cauſa, ut hominibus eveniant multa bona, ac multa mala: ſi autem fortuna non datur, dicendum, quod fortuna nullius effectus eſt cauſa, adeoque omnes effectus, qui tribuuntur fortunæ, verè non procedunt à fortuna, ſed ab aliqua alia cauſa, quæ, quia à nobis non videtur, ſed eſt nobis ignota, ideò tribuimus plurimos effectus fortunæ. Hinc oritur, ut qui de fortuna agunt, dicant illam eſſe cauſam proportionalem intellectui; exiſtimantes nimirùm fortunã eſſe quamdam naturam proportionaliter reſpondentem naturæ intellectus.

7 Tertia quæſtio, quę oritur ex præcedente, eſt, quare ii, qui ſemel proſpera fortuna ſunt uſi, non ſemper proſpera fortuna utantur? Videtur enim, quod eadem cauſa debeat ſemper producere eumdem effectum; ſed manet eadem cauſa, propter quam ſemel uſi ſunt proſpera fortuna; ergo videtur, quod iterum, ac iterum, imò ſemper debeant uti proſpera fortuna. Verum ſi dicatur, quod fortuna debet ſemper operari eodẽ modo, fortuna non erit cauſa effectuum indefinitorum, atque ita indeterminatorum, ut nunc uno, nunc alio modo ſe habeant: cumque tales effectus neq; poſſunt cauſari à prudentia, ſiquidem oriuntur præter rationem, ac ſcientiam noſtram, nulla aſſignari poterit cauſa talium effectuum. Videtur autem, quod etiam ſcientia poſſit aliquo pacto eſſe bonum fortuitum, ſiquidem multis fortuitũ fuit, ut quædam diſcerent, imò, ut ait Socrates, omnes ſcientiæ fuerunt inventæ ex quadam proſpera fortuna. Sicut igitur cum quis facit talos, ex proſpera fortuna provenit, ut lucretur, ex adverſa ut damnum patiatur, ſic multa bona, ac multa mala proveniunt nobis ex proſpera, vel adverſa fortuna.

8 *Quid enim? Num impetus in anima non ſunt*

atque alii à ratione, alii à cupiditate (qui & priores proſtriſcuntur, ſiquidem naturalis eſt per cupiditatem iucunda rei appetitus, ac natura omnia ad bonum feſtinant. 9 Quod ſi quidam benè nati ſunt, & velut cantionis imperiti, & citra rationem feruntur, ut dictat natura, ac concupiſcunt, quod, quando, & quo pacto oportet, proſpereque agunt, & conſequuntur ſtolidi, præterque rationem, eadem, quæ harum rerum præceptores, 10 tales utique fortunati cenſendi ſunt, quotquot ſcilicet præter rationem plurimum proſperè agunt. Natura igitur quidam fortunati ſint, ſiquidem multifariam dicatur ſecunda fortuna. Aliam enim ex impetu, & prælectione fiunt. alia verò ſecus, & prorſus contrarium. Nam & male ratiocinari videntur benè agentes, & ſecunda tamen fortuna uſos conſitemur, ac rurſus quidam in illis cùm voluerint, at minus bonum acceperint.

8 Quoad ſecundum: propoſita quæſtione, & rationibus dubitandi circa fortunam proſperam, & adverſam, debemus quæſtionem ſolvere. Dicendum igitur primò, quod multi ab ipſa natura habent, ut ſint fortunati. Vt probetur concluſio, ſupponendum eſt primò, quod ſæpè experimur nos quodam impetu ferri ad aliqua agenda. Hic impetus poteſt eſſe duplex, rationalis nimirùm, & irrationalis. Impetus rationalis eſt, qui ſequitur rationem, qua ratiocinamur aliquid eſſe bonum, ac faciendum: impetus irrationalis eſt, per quem cupiditas ſine ratione appetit quædam ut bona, & jucunda.

9 Supponendum eſt ſecundò, quòd quidam licet non didicerint artem canendi, adhuc impetu naturæ ſunt propenſi ad canendum, ideoque multa canunt, ſicut oportet, & ſicut canerent, ſi didiciſſent artem canendi. Hi porrò ſi interrogentur, cur ita canant, non poſſunt afferre rationem, ſed ſolùm dicunt ſe experiri quamdam naturalem propenſionem ad ſic canendum. Proportionaliter aliqui licet neſciant quid ſit agendum, ut benè res ſuccedant, tamen impetu naturæ inclinantur ad faciendum ea, quæ faceret prudens, ut res proſperè ſuccederent, adeoque licet ſint imprudentes, tamen ita operantur, ac ſi eſſent pru-

 den-

dentes, & conſequuntur ſuos fines.

10 His ſuppoſitis: qui naturaliter ſic ſunt diſpoſiti, ut impetu quodam naturæ ſine ratione, ac prudentia ita ſe habeant in rebus agendis, ac ſi pollerent ratione, & prudentia, ideoque conſequuntur bona, poſſunt dici eſſe per naturam fortunati. Aliqui porrò ex his ita ſunt diſpoſiti, ut de agendis malè ratiocinentur, & tamen cum eſt agendum, impetu naturæ benè agant, & ad finem conſequendum faciant quæ facere oportet, & hos communiter dicimus eſſe fortunatos ex ipſa natura, quia licet errent in ratiocinatione, non errant in actione.

11 Et licet quidem iſtis per naturam proſperitatem conſequantur. Nam impetus animi, cupiditaſque, quo oportebat delata ſucceſſu eſt uſa, ratiocinatio autem ſtulta, quam fortuna, dum proſperè afflat, ex iis, quorum cauſa exiſtit, non rectam expellit: interdum vero per cupiditatem quis malo ratiocinatus adverſam expertus eſt. In cæteris autem quo pacto juxtà appetitus, cupiditatiſque ingenuitatem ſucceſſus erit. Verum hic ſucceſſus, & fortuna duplex, quæ iſtic eadem, vel plures proſperitates. Quia verò præter omnes ratiocinationes rectas, ſcientiaſque, quoſdam fortuna ſecunda affluentes videmus, manifeſtum eſt aliam quampiam ſucceſſus cauſam eſſe. Prior autem iſta proſperitas, aut non eſt, aut quæ oportuit, concupivit, cumque ratiocinatio humana deſit, non fuerit ipſius. Neque enim prorſus rationis expers, nec naturalis eſt cupiditas, ſed ab aliquo corrumpitur. Secunda igitur fortuna in iis, ubi præter rationem ipſa cauſa exiſtit, locum habet. Id verò improviſum. Nam præter ſcientiam, præterque univerſale: nec tamen à fortuna profectum videtur, verum propter hoc videtur. Quocirca hæc quidem ratio non probatur, naturale eſſe uti ſecunda fortuna.

12 Sed potius quod non omnes, quibus ſecunda fortuna videtur affluere, id ex fortuna, ſed ex natura habeant, neque nullius eſſe cauſam fortunam demonſtrat, ſed non omnium, quorum exiſtimatur.

11 Dicendum ſecundò, quod non ſolùm aliqui ſunt fortunati per naturam, ut explicatum eſt, ſed etiam aliqui ſunt fortunati propter cauſam, quæ nullo pacto reduci poteſt ad naturã, & iſti magis propriè ſunt fortunati. Probatur, & explicatur: nam qui ſunt fortunati ex eo, quod impetu quodam naturæ inclinentur ad agendum, quæ faceret prudens, conſequuntur bona non omninò irrationabiliter, ſiquidem naturalis cupiditas non eſt omninò irrationalis; ſed fortuna propriè dicta eſt cauſa omninò irrationalis; ergo qui ſunt fortunati ex natura in ſenſu proprio, & rigoroſo non ſunt fortunati, ſed potiùs benè nati; ſed aliqui dantur, qui conſequũtur bona omninò præter rationem, etiamſi nihil fecerint ad talia bona conſequenda; ergo iſti ſunt magis propriè fortunati, ac fortuna propriè dicta eſt cauſa bonorum, quæ omninò præter rationem nobis eveniunt, etiam cùm nihil agimus ad talia bona conſequenda: ex. gr. fortuna propriè dicta eſt cauſa inventionis theſauri, quia eſt cauſa, ut quis dum fodit agrum, nihil cogitans de inventione theſauri, theſaurum inveniat, ut magis explicatũ eſt lib. 2. Phyſ. text. 39. & ſequent.

12 Advertit Ariſtoteles, quod multi dicuntur fortunati, licet propriè non ſint fortunati, ſed benè nati. Non tamen eſt negandum aliquos propriiſſimè eſſe fortunatos, ut explicatum eſt.

Vtrum, & quo pacto fortuna ſit cauſa, ut benè conſultemus, ac benè eligamus.

Cap. XVIII.

1 QVæret forſan quiſpiam, an fortuna eius ipſius cauſa ſit, ut quid & quando oporteat, concupiſcatur. An ſic omnium erit: nam & cognoſcendi, conſultandique? Neque enim conſultans conſultavit, & hoc conſultavit, ſed principium eſt quoddam: neque cogitans cogitavit id prius cogitare, atque in infinitum ejuſmodi fiat progreſſio. Neque igitur conſiderandi functum

prin-

principium, neque conſultandi conſilium. Quid igitur aliud niſi fortuna? Quo circa à fortuna omnia proficiſcuntur, & quoddam eſt principium, extra quod aliud nullum reperiatur. Ipſa autem (quæritur) cujuſmodi facultate inſtructa efficere ejuſmodi queat.

2 *Quod periadè eſt, ac ſi principium motus in anima quid ſit, inquiratur. Patet autem ſic eſſe, quemadmodum in univerſo eſt Deus, & viciſſim cuncta in illo: moventur enim omnia ab inexiſtente in nobis numine. Rationis autem non ratio, ſed præſtantius quidpiam eſt principium. Quid autem ſcientia præſtantius eſt, niſi Deus? Virtus enim organum intellectus eſt. Quo circa veteres dixerunt felices ex fortuna, qui irrationabiles ad rectè agendum impellerentur, nec velle ipſis conferre. Principium enim habent, & intellectu, & voluntate præſtantius.*

1 POteſt quæri, utrum fortuna ſit aliquo pacto cauſa, ut conſultemus; cùm oportet, & concupiſcamus, ac eligamus quæ oportet? Videtur, quod horum omnium fortuna ſit cauſa. Ratio eſt, quia omnis electio, cupiditas, & conſultatio incipit in nobis ab aliqua prima cogitatione, quam neq; eligimus, nequ; concupiſcimus, ac neque de illa conſultavimus, neque ullo modo cogitavimus; ſed cogitatio, quę nobis accidit abſque eo, quod de illa priùs cogitaverimus, videtur fortuita, ac cauſari à bona fortuna; ergo prima cogitatio, quæ eſt primum principium omnis conſultationis, electionis, & cupiditatis, videtur in nobis cauſari à fortuna, adeoque primum principium omnium, quæ agimus, videtur eſſe fortuna.

2 Vt ſatisfaciat propoſitæ quæſtioni, advertit Ariſtoteles, quod per illam quæritur, quodnam ſit primum principiũ movens animam intellectivam? Ratio eſt, quia omnis motus animæ incipit ab aliqua prima cogitatione; ſed quæritur, quænam ſit cauſa primæ cogitationis; ergo quæritur, quænam ſit cauſa primi motus in anima, adeoque quodnam ſit primum movens animam. Hoc ſuppoſito, propoſitæ quæſtioni reſpõdet Ariſtoteles, quod ſic ut Deus eſt primum movens univerſum, ita ut omnia moveantur à Deo, ſic Deus eſt primum movens animam; adeoque prima cogitatio eſt à Deo. Confirmatur, nam ratio debet primò moveri ab aliquo, quod ſit præſtantius ratione; ſed nihil eſt præſtantius ratione, niſi Deus; ergo ratio debet primò moveri à Deo. Idcircò antiqui dixerunt homines effici felices à bona fortuna, nomine bonæ fortunæ intelligentes Deum. Ratio eſt, quia homines conſequuntur felicitatem per hoc, quod agunt quæ oportet; ſed homines moventur ad agenda quæ oportet per bonam cogitationem, quam habent à Deo, independenter ab omni ratiocinatione, & voluntate; ergo homines efficiunt ut felices à Deo, qui poteſt vocari bona fortuna: ideoque principium felicitatis eſt præſtantius noſtro intellectu, ac noſtrâ voluntate.

3 *Alii verò rationem habent, illud verò non habent, quales ſunt furores animi. Hæc enim non poſſunt hi, quippe qui ſine ratione feruntur.*

4 *Itaque horum, qui prudenter, ſapienteſque ſunt, celeris eſt vaticinatio, & durabilis, quam non à ratione profectam eſſe ſuſpicari debemus, ſed alij experimento, alii conſuetudine, ſpeculando utuntur. Item hi, quorum eſt ratio ſoluta. Itaque, & melancholici recta valde, ſubitaque inſomnia habent.*

5 *Patet autem quod ſpecies felicitatis duæ ſunt. Altera Divina, ideoque qui felix eſt, numine adjutum aliquid feciſſe dicunt: is autem eſt, qui aliquid juxtà impetum divinum facit; alter eſt, qui aliquid præter hunc impetum facit? Irrationales vero ambo: ac illa frequens magis felicitas eſt, iſta frequens minus. Sigillatim igitur de unaquaque virtute determinatum eſt prius.*

3 Concludit Ariſtoteles aliqua advertendo. Primò advertit, quod ſicut aliqui à bona fortuna, vel potiùs à numine per quoſdam impetus moventur ad facienda

irrationabiliter ea, quæ oportet, ita aliqui ab eodem numine moventur ad præcognoſcenda futura, qui idcircò vocantur enthuſiaſtici, atque divini.

4 Secundò advertit, quòd vaticinatio, qua impetu quodam divinantur futura, non videtur procedere à ratione, ſed à principio, quod ſit præſtantius ratione. Dantur tamen aliquę vaticinationes procedentes à ratione, per quas aliqui, vel propter experientiam ex quibuſdam ſignis præſentibus prænunciant futura, vel propter conſuetudinem attentè ſpeculandi vident, ac diſcernunt quædam initia futurorum, quæ alii non poſſunt diſcernere. Et quia melancholici ſunt naturaliter aptiſſimi ad attentè ſpeculandum, ideò melancholici ſunt idonei ad coniiciendum futura, vel ex ſomniis, vel ex aliis parvis initiis futurorum.

5 Advertit tertiò, quòd duæ ſunt ſpecies proſperæ fortunæ. Prima eſt planè divina, per quam quis arcano quodam impetu movetur à Deo ad aliqua facienda, per quæ conſequatur bona. Secunda eſt, per quam quis conſequitur bona fortuitò, ſed ita ut nullo impetu divino moveatur ad aliquid agendum. Vtraque fortuna eſt præter rationem: Fortuna eorum, qui moventur à Deo arcano quodam impetu ad faciendum ea, per quæ conſequantur bona, ſolet eſſe continua, & conſtans: at fortuna eorum, qui non moventur tali impetu ſolet eſſe continua, & conſtans: at fortuna eorum, qui non moventur tali impetu ſolet eſſe inconſtans, ac varia.

De honeſta probitate, ac de fine vitæ. Cap. XIX. & ult.

1 *QVia verò ſeorſim ipſarum vim diſtinximus, etiam de virtute, quam probitatem vocamus, dicendum erit. 2 Singulas igitur habere reliquas, qui hujus appellationem ſit conſtituturus, neceſſum eſſe patet. Nam neque in cæteris aliter id veniat uſu. Nec enim toto corpore ſanus ſit parte autem nulla, ſed neceſſum, aut omnes, aut certè præſtantiſſimas rectè habere. Non diſſimilis etiam in toto ratio. Bono enim eſſe, ac honeſto ſimil, & bono licet, non ipſius ſolùm nominibus, ſed rerum ipſarum differentia participantet.*

1 EGimus de ſingulis virtutibus, & explicavimus, quid unaquæque ſit: ex. gr. quid ſit fortitudo, à qua denominatur fortis, quid juſtitia, à qua denominatur juſtus &c. Supereſt, ut agamus de ipſa virtute univerſali, à qua homo denominatu ſimpliciter probus, ac virtute prædictus, quę virtus univerſalis græcè dicitur καλοκαγαθία, latinè vocari poteſt honeſta probitas.

2 Dicendum igitur primò: ad hoc, ut homo habeat honeſtam probitatem, à qua denominatur ſimpliciter honeſtus, probus, & virtute præditus, requiritur, ut habeat omnes virtutes. Probatur: nam ita virtus univerſalis, ac perfecta ſe habet ad animam, ſicut perfecta, & univerſalis ſanitas ſe habet ad corpus; ſed ad hoc, ut homo ſit perfectè ſanus, requiritur, ut ſit ſanus ſecundum omnes partes corporis, vel ſaltem ſecundum pleraſque, & præſtantiſſimas; ergo ad hoc, ut homo ſit perfectè virtute præditus, debet habere omnes virtutes. Confirmatur inductione aliorum.

3 *Omnium enim bonorum ſunt ipſi per ſe, ſuiq; gratia eligibiles. 4 et inter hos honeſta quoque, quæ per ſe ipſa omnia laudabilia ſunt. Vt enim ipſa, ita actiones ab ipſis profecta laudari ſolent. Actiones enim et modeſti, ipſaque modeſtia celebratur. Non etiam ſanitas laudabilis, nam nec opus eius quandònec quod fortiter ſit laudabile eſt, tametſi bonus hæc confiteamur. Similiter autem id etiam in cæteris per inductionem manifeſtum eſt.*

5 *Bonus enim eſt, qui natura bonis egregiè ſit inſtructus. Præſtantiſſima enim, omniaque ſui deſiderio excitantia bona ſunt. Honor, divitiæ, corporis virtus, facultates, natura quidem ſunt bona, ſed noxia nonnullis ob habituum corruptionem. Neque enim vel ſtultus, vel injuſtus, vel intemperans aliquid ex eorum poſſeſſione commodum referat, quemadmodum, nec æger, ex ſani hominis alimento, neque infirmus, mutiluſve, ex ſani; integrique hominis ornatu.*

6 *Honeſtus autem, bonuſque dicitur, & ex eo*

quod

quod honeſta bona per ſeipſa inſunt illi, & eo, quod bonorum, idque ipſorum gratia effectivus exiſtat. Honeſta autem ſunt virtutes, operaque ab ipſis profecta.

3 Dicendum ſecundò: ad hoc, ut aliquis ſit ſimpliciter bonus, & honeſtus, requiritur, ut eligat honeſta propter ipſam honeſtatem, & non ſolùm propter bona, quæ non ſunt honeſta. Vt explicetur concluſio, debet præmitti, quid ſit bonum in ratione finis, & quænam ex bonis finalibus ſint bona ſimul, & honeſta, vel ſint ſolùm bona, non autem honeſta.

Præmittendum igitur primò, quod bona in ratione finis ſunt, quæ ſunt eligibilia per ſe, & gratia ſui: ex. gr. ſanitas eſt bona in ratione finis, quia eſt eligibilis per ſe, & gratia ſui.

4 Præmittendum ſecundò, quod ex bonis in ratione finis quædam ſunt bona ſimul, & honeſta, quædam ſunt bona, ſed non honeſta. Bona ſimul & honeſta ſunt, quæ per ſe ſunt laudabilia. Porrò laudabiles ſunt illi habitus, quorũ actiones ſunt laudabiles: ex gr. quia actiones juſtitiæ ſunt laudabiles, etiam habitus juſtitiæ eſt laudabilis; quia actiones temperantiæ ſunt laudabiles, etiam habitus temperantiæ eſt laudabilis. Bona, quæ per ſe non ſunt honeſta, ſunt, quæ per ſe non ſunt laudabilia. Per ſe autem non ſunt laudabiles illi habitus, quorum actiones per ſe non ſunt laudabiles; ex. gr. ſanitas licet ſit per ſe bona, non eſt laudabilis, quia operationes ſani, licet ſint per ſe bonæ, non ſunt per ſe laudabiles; & ex eadem ratione corporis robur, & alia hujuſmodi non ſunt laudabilia, quia actiones robuſtæ non ſunt laudabiles: idemque dic de reliquis.

5 Præmittendum tertiò, quod bonus eſt, cui bona ſunt ea, quæ per ſe, & ex natura ſua ſunt bona, eo quod poſſit rectè uti talibus bonis: è converſo is, cui non ſunt bona ea, quæ ex natura ſua ſunt bona, is non eſt bonus. Et quia maxima bonorum, & propter quæ præcipuè ſolent homines certare, ſunt honores, divitiæ, robur, & aliæ virtutes corporis, proſperitas fortunæ, potentia &c. qui poteſt rectè his uti, eſt bonus; qui autem nõn poteſt his rectè uti, non eſt bonus. Et quia imprudentes, injuſti, & intemperantes &c. non poſſunt rectè uti divitiis, honoribus &c. ideò divitiæ, honores &c. licet per ſe ſint bona, tamen non ſunt bona imprudentibus, injuſtis, & intemperantibus, ac proindè imprudentes, injuſti, & intemperantes non ſunt boni. Explicatur exemplo. Sicut ægroto non conferunt, ſed nocent alimenta, quæ conferunt ſanis, & ſicut mutilis non congruunt veſtes, & ornamenta, quæ congruunt integris; ſic injuſtis, intemperantibus &c. non ſunt bonæ divitiæ, honores, & alia hujuſmodi, quæ ſunt bona viris probis.

6 Præmittendum quartò, quòd honeſtus, & probus dicitur is, cui & inſunt honeſta, & bona, & eſt effectivus honeſtorũ, quia honeſta ſunt. Et quia, ut dictum eſt, honeſta ſunt tùm virtutes, tùm actiones virtutum, ideò honeſtus, & probus eſt qui habet virtutes in ſe, & eſt effectivus operationum honeſtarum, quia ſunt honeſtæ.

His ſuppoſitis, patet ſenſus concluſionis. Dicimus enim, quod ad hoc, ut homo ſit honeſtè probus, hoc eſt ſimpliciter bonus, & honeſtus, non ſufficit, ut ſit effectivus honeſtorum, ſed requiritur, ut ſit effectivus honeſtorum ex hoc motivo, quia honeſta ſunt.

7 Sed & habiendo quædam civilis eſt, qualem & Lacones habent, & alii ſimili ingenio haberent; ita comparata. Sunt enim qui virtutem non eſſe ſequendam putent, niſi natura bonorum gratia. Quæ circa viri boni ſunt, quod iis natura bona exiſtunt. Verum iſtam probitatem non ſunt nacti. Neque enim honeſta per ſe illis ſunt, ſed boni, honeſtique eſſe eligunt, neque id tantùm, ſed & quæ non honeſta natura. Bona tamen natura honeſtorum loco illic habentur. Honeſta enim ſunt, cum ejus gratia faciunt, eliguntque honeſta, vel quod honeſto, bi neque natura bona, honeſta ſunt. Honeſtum enim juſtum eſt, id verò ſecundum dignitatem

tem

tem conſetur, hic autem iis utique dignum exiſtit, Sed & decens honeſtum. Decentia autem illum ſunt, nobilitas, divitiæ, potentia. Quæ circa honeſto, boneque ea quoque honeſta utilia ſunt, quæ in aliis diſconveniunt. Neque enim ſimpliciter bona ois bona ſunt. Bono autem honeſta, bonaque, quippe qui multas honeſtas actiones per ea conficiat. Verum qui virtutes externarum rerum gratia complectendas arbitratur per accidens honeſta facit. Quo circa virtus perfecta eſt probitas.

7 Infertur, quòd Lacedæmones, átque alii, qui ſunt ita propter naturam, vel educationem inſtituti, ut cenſeant honeſta eſſe facienda, eaque de facto faciunt, ſed illa faciunt non gratia honeſtatis, ſed gratia aliorum per ſe bonorum, puta gratia gloriæ &c. ii ſunt quidem boni bonitate quadam politica, & civili, ſed non ſunt probi honeſtate morali, de qua loquimur. Ratio eſt, quia ex dictis ad hoc, ut quis ſit Probus probitate morali, requiritur, ut faciat honeſta, gratia ipſius honeſtatis. Porrò quę ſunt ſimpliciter bona, puta divitiæ, honores, ſunt etiam bona viris probis. Ratio eſt, quia ea ſunt alicui bona, quæ illum ita decent, ut ſint ipſius dignitati conformia; ſed divitiæ, honores &c. ſunt juxtà dignitatem viri probi, eumque decent, quippe qui poteſt illis uti ad multa honeſta efficienda; ergo divitiæ, honores, & alia per ſe bona, ſunt etiam bona viris probis, & ex oppoſita ratione non ſunt bona improbis. Licet viro probo debeantur divitiæ, honores, & alia bona externa, tamen vir probus debet eligere, & facere honeſta, non ratione bonorum externorum, alioquin faceret honeſta ſolùm per accidens, ſed gratia ipſius honeſtatis.

8 Porrò de voluptate dictum eſt, qualis, & quo pacto ſit, tùm quod alia ſimpliciter iucunda ſint, honeſtaque, alia verò ſimpliciter bona, iucundaque. Neque voluptas, niſi in actione naſcitur. Quo circa ſimpliciter beatus iucundiſſimè vivit, neque id temerè homines arbitrantur.

9 Quoniam autem eſt quidam medico terminus, ad quem referens ſanum corpus iudicat, & cuius reſpectu aliquouſque progrediendo ſanum ſit efficiendum corpus, non etiam ſi plus ſit, minuſve ſic & viro bono circa actiones, electioneſque naturæ bonorum, non laudabilium tamen, terminum quemdam, & de habitudine, & de electione, ac fuga, vel paucitatis, vel copiæ divitiarum, deque ſucceſſibus conſtituere oportuit. In prioribus quidem oſtenſum eſt, ut ratio dictat, quod idem eſt, ac ſi quis dicat ſe alimento ſumendo omnia obſervare, ut medicina, ac ratio dictat: quod verum quidem, ſed parum manifeſtum eſt. Oportuit igitur iuxta quod imperat, iuxtaque habitudinem, & actionem imperantis vitam inſtituere, velut ſervus iuxtà Domini, ſingulaque iuxta convenientem ſuum principatum: quandoquidem & homo ex imperante, ſubditoque conſtituitur, ac unumquodque neceſſum habet ad principis ſui mores accommodare. Is autem duplex eſt. Aliter enim medicina, aliter ſanitas imperat, & huic illa deſtinatur. Sic & in contemplativo principatus habet. Neque enim iubendo Deus imperat, ſed cuius gratia prudentia eſt. Quod verò alicuius gratia iubet, in aliis determinatum eſt, quoniam ille nullo eget. Quæ igitur electio, poſſeſſioque naturæ bonorum, vel corporis, vel amicorum, vel reliquorum, conſiderare maximè Deum facit, præſtantiſſima eſt, atque hic terminus eſt pulcherrimus: quæ verò vel ob defectum, vel ob exceſſum conſiderare, colereque Deum permittit minimè, ea eſt peſſima. Atque ſic quidem res habet animæ, & is terminus eius præſtantiſſimus eſt, minimum inquam, alterum, irrationalemque animæ partem ſentire, quatenus talis eſt. Quis igitur probitatis terminus ſit, & quis ſimpliciter bonorum ſcopus, hunc in modum ſit dictum.

8 Cùm egerimus de perfecta virtute; videtur agendum de voluptate. Verùm de voluptate ſatis actum eſt libro 10. moralium ad Nicomacum, ubi explicatum eſt, quo pacto, & æquale bonum ſit voluptas? Dictum eſt enim ſimpliciter honeſta eſſe etiam jucunda, & ſimpliciter jucunda eſſe etiam ex honeſta, ac voluptatē reſultare ex perfecta operatione; & quia felicitas conſiſtit in perfectiſſima operatione, dictum eſt felicitatem eſſe jucundiſſimam, ac homines non temerè exiſtimare virum beatum ſummis voluptatibus frui. Ideò mihil hìc addendum.

9 Concludit Ariſtoteles librum, epilogando quædam ex dictis, & explicando quinam ſit finis vitæ. Sicut medicus proponit ſibi ut finem ſanitatem, & in ordine ad illam judicat, quid ſit ſanum, tùm in cibo,

bo,

bo, ac potu, tùm in aliis, aſſerens id eſſe ſanum, quod perducit ad ſanitatem, id quod excedit, aut deficit, non eſſe ſanum; ſic vir probus proponit ſibi aliquem ultimum finem vitæ, ac judicat illas actiones, & electiones, proſecutiones, & fugas eſſe honeſtas, quæ conducunt ad talem finem, ac terminum, quæ autem non conducunt, non eſſe honeſtas, ac ſtatuit, quo pacto debeamus nos habere in appetendis divitiis, in paupertate vitanda, & in aliis hujuſmodi. Vt autem libris ſuperioribus magis in particulari explicaremus, quo pacto debeant actiones fieri in ordine ad finē, diximus ſingulas actiones eſſe faciendas, ut ratio dictat, eo pacto, quo ad hoc, ut ægrotus perducatur ad finē ſanitatis, ſingula ſunt facienda, ut dictat medicina. Quia verò licet hoc ſit verum, tamen non eſt ſatis manifeſtum, ideò ſic illud probamus, & explicamus. Certum eſt, quod unuſquiſque ut rectè vitam inſtituat, debet vitam ſuam inſtituere, ut præcipit is, qui legitimè ipſi imperat, eo pacto, quo ſervus debet vivere juxtà imperium domini; ſed homo conſtat ex duplici parte, nimirùm ex parte naturaliter imperante, quæ pars eſt ratio, & ex parte naturaliter ſerviente, quæ pars eſt appetitus ſenſitivus, atque omnes potentiæ executivæ; ergo ut homo rectè vivat, appetitus ſenſitivus, atque omnes aliæ potentiæ debent vitam inſtituere juxtà imperium rationis. Iam verò reſpectu ſanitatis poteſt conſiderari duplex imperans. Primum eſt imperans in ratione finis: ſecundum eſt imperans non ut finis, ſed ut præcipiens quæ ſunt utilia ad finem. Sanitas eſt quodammodò imperans ut finis, ſiquidem omnia, quæ præcipit medicina, præcipit in ordine ad conſequendam ſanitatem: medicina imperat in ordine ad finem, licet ipſa non ſit finis, ſed habeat pro fine ſanitatem. Proportionaliter duplex poteſt conſiderari imperans reſpectu actionum vitæ humanæ. Primum eſt imperans ut finis: ſecundum eſt imperans in ordine ad finem. Imperans ut finis eſt Deus, qui eſt finis vitæ, & in cujus contemplatione conſiſtit felicitas: Deus autem juxtà alibi dicta, ita in omnibus bonis abūdat, ut nullius egeat. Imperans in ordine ad finem eſt recta ratio, ſeu prudentia, quæ prudentia dictat ex actionibus, & bonis vel corporis, vel externis, cujuſmodi ſunt amici &c. illa eſſe eligenda ut optima, & honeſtiſſima, quæ maximè conducunt ad Deū contemplandum, & colendum; quæ verò propter exceſſum, vel defectum abducunt à contemplatione, & cultu Dei, illa eſſe mala, adeoque vitanda. Finis igitur optimus, ac præſtantiſſimus vitæ eſt contemplatio, ac cultus Dei, & tùm optimè vivimus, cùm vitam inſtituimus ſecundum rationem, & prudentiam, omnia faciendo in ordine ad talem finem, non autē vivimus ſecundum partem irrationalem animæ, hoc eſt ſecundum appetitum ſenſitivum, qui habet pro fine voluptates corporis, atque debet ſubdi rationi, ut dominæ. Hinc patet, quinam ſit finis ultimus omnium virtutum, imò & omnium bonorum, ac totius vitæ. Et per hæc Ariſtoteles concludit librum ſeptimum, & ultimum moralium ad Eudemum.

ARI.

Digitized by Google

ARISTOTELIS POLITICORUM LIBRI OCTO

LEONARDO ARETINO INTERPRETE.

PROEMIUM, ET SYNOPSIS.

DIctum eſt in procemio ethicorum, tres eſſe partes philoſophiæ moralis, monaſticam, politicam, & œconomicam, Monaſtica eſt, quæ docet, quo pacto ſint ordinandæ ad ultimũ finem actiones uniuſcujuſque hominis ſolitariè accepti. Politica eſt, quæ docet, quo pacto ſint ordinandæ ad ultimum finem actiones totius civitatis, aut regni. Oeconomica eſt, quæ docet, quo pacto ordinandæ ſint ad ultimum finem actiones familiæ particularis. Ariſtoteles igitur poſtquam in decem libris Ethicorum tradidit philoſophiam moralem ſecundum partem monaſticam, in octo libris Politicorum tradit eamdem ſecundum partem politicam, atque agit de recta civitatis conſtitutione, & ordinatione ad ultimum finem, hoc eſt ad felicitatem communem. Hinc patet, quodnam ſit opus à politica faciendum. Dicendum, quod tale opus eſt civitas rectè ſe habens in ordine ad communem felicitatem; ſed civitas rectè ſe habens in ordine ad felicitatem eſt diviniſſimum inter opera, quæ poſſunt per rationem humanam fieri; ergo politica verſatur circa diviniſſimum inter opera, quæ poſſunt per rationem humanam fieri, adeoque eſt diviniſſima inter facultates practicas, ſive operativas.

2 Quia verò qui agit de aliquo toto artificiali, tanquam de opere faciendo, debet initio explicare, quid ſit tale totum, & ex quibus partibus, ac veluti e ementis conſtet, civitas autem eſt aliquod totum artificiale, ideò Ariſtotel. libro primo explicat, quid ſit civitas, & quomodò differat à domo, & pago. Quia rurſus civitas componitur ex domibus, partes autẽ domus ſunt dominus, & ſervus; maritus, & uxor; parentes, ac filii; & poſſeſſiones, ſeu res poſſeſſæ: ideò Ariſtoteles ad explicanda prima civitatis elementa agit etiam de domino, ac ſervo, ac de domino deſpotico; de marito, & uxore, ac de poteſtate conjugali; de parentibus, & filiis, ac de poteſtate paterna; ac de poſſeſſionibus, & univerſim de poſſeſſiva, ac pecuniaria, & de variis modis acquirendi, ac conſerdi divitias, & pecunias neceſſarias van- ad ſuſtentationem domus.

3 Explicatis libro primo principiis, partibus, ac primis elementis, ex quibus componitur civitas, libris ſequentibus Ariſtoteles agit de ipſa civitate, & de ejus inſtitutione. Lib. igitur 2. examinat civitates,

ac Reſpublicas ab aliis inſtitutas: libr. 5. deſcendens ad agendum de civitate, & Republica ex propria ſententia, incipit diſputare de civitate, & Republica in communi, & examinat, quid ſit civitas, & quid civis; quid ſit Reſpublica; quis ejus finis; quid ſit Reſpublica recta, quid prava: enumeratis verò tribus ſpeciebus Rerumpublicarum rectarum; quæ ſunt regnum, ariſtocratia, & politia communis; ac tribus aliis ſpeciebus Rerumpublicarum pravarum, quæ ſunt tyrannis Oligarchia, & Democratia, agit de ſingulis in particulari, ac in fine libri tertii agit de regno, & ariſtocratia, quæ ſunt optimæ politiarum; lib. 4. agit de aliis Rebuſpublicis non optimis, earumque ſpeciebus, partibus, ac legibus, &c. lib. 5. diſputat de mutationibus Rerum publicarum, de cauſis talium mutationum, ac de remediis, per quæ ſingulæ Reſpublicæ poſſunt in ſuo ſtatu conſervari.

4 Deſcendit deinde ad explicandum; ex quibus, & quomodo Reſpublicæ ſint inſtituendæ: & quia ex politijs aliqua eſt peſſima, & quam nullo pacto expedit inſtitui, hoc eſt tyrannis; aliæ degenerant quidem ab optima, ſed aliquando expediunt, ut Oligarchia, & Democratia; aliæ ſunt optimæ, ut Ariſtocratia, & Regnum: ideò omittens agere de inſtitutione tyrannidis, ut pote quam expedit potius omnino auferri, lib. 6. agit de inſtitutione Democratiæ, & Oligarchiæ: lib. 7. & 8. de inſtitutione optimæ Reipublicæ, quam tamen tractationem relinquit imperfectam.

ARISTOTELIS POLITICORUM LIBER PRIMUS.

Quid ſint domus, & pagus, ex quibus partibus conſtent, & ad quos fines ordinentur. Caput Primum.

1 *QUoniam videmus omnem civitatem eſſe ſocietatem quandam, & omnem ſocietatem boni alicuius gratia conſtitutam (nam ejus gratia, quod bonum videtur, omnia omnes agunt) patet, quod bonum aliquod omnes conjectant, maximè verò principaliſſimum omnium, quæ eſt principaliſſima, & cæteras omnes complectitur.*

2 *Eſt autem hæc illa, quæ civitas appellatur, & civilis ſocietas. Quicumque verò putant gubernatoris civitatis, & regis, patriſque familias, & domini eandem eſſe rationem, non bene dicunt. Multitudine enim, & paucitate, ſed non ſpecie illorum ſingulos putant differre, veluti ſi paucorum quidem, dominium, ſi verò plurium, patrem familias, ſin etiam plurium, gubernatorem civitatis, vel regem: quaſi nihil differat magna domus, & parva civitas, gubernatorque civitatis, & rex: quando quidem ipſe præſidet, rex: quando verò ſecundum rationem talis ſcientiæ in parte præſidet, & in parte ſubeſt, gubernator civitatis.*

In

Digitized by Google

IN omni fœlicitate practica, in qua agitur de aliquo opere artificiali conſtituĕdo, & movendo ad ſuum finem, debet initio præmitti, quid ſit tale opus, ad quem finem ordinetur, ex quibus partibus conſtet, & quomodò differat ab aliis operibus ejuſdem generis. Ariſtoteles igitur traditurus politicam, ſeu civilem quæ ut patet ex ipſa nominis etymologia, eſt facultas practica de conſtituenda civitate, eaque ad ſuum finem per rectam gubernationem ordinanda, capite primo hæc declarat. Primò ergo explicat, quis ſit finis civitatis: ſecundo ut examinet, quid ſit civitas, & quomodò differat à domo, & pago, quæ conveniunt cum civitate in genere ſocietatis, proponit ſententiam eorum, qui dixerunt civitatem non differre ſpecie à domo, ſed eſſe magnam quamdam domum: tertiò ad hanc ſententiam rejiciendam declarat, ex quibus partibus, & quaſi elementis primo componatur domus, & pagus, & capite ſecundo concludit, quid ſit civitas, atque infert quędam corollaria.

1 Quoad primum: finis civitatis eſt aliquod bonum, & quidem maximum, & principaliſſimum inter bona humana. Quod civitas habeat aliquod bonum pro fine, probatur, quia omnis ſocietas ab hominibus inſtituta habet pro fine aliquod bonum: homines ſiquidem ſicut omnia agunt propter aliquod bonum, & finem, ſic etiam quamcumque ſocietatem inſtituunt propter aliquod bonum, & finem; ſed omnis civitas eſt ſocietas ab hominibus inſtituta; ergo omnis civitas habet pro fine aliquod bonum. Quod civitas habeat pro fine bonum maximum, & principaliſſimum inter bona humana, probatur, quia principaliſſima inter ſocietates humanas habet pro fine principaliſſimum inter bona humana; ſed civitas eſt principaliſſima inter ſocietates humanas, & continet cæteras ſocietates, domeſticam nimirum, artificum, negotiatorum &c. ut inferiùs patebit: ergo &c.

2 Quoad ſecundum: ex dictis aliqualiter patet, quid ſit civitas: *eſt enim ſocietas principaliſſima habens pro fine principaliſſimum bonum humanum*. Sed adhuc magis explicandum eſt, quod ſit hoc bonum principaliſſimum, & qualis ſit hæc principaliſſima ſocietas. Aliqui dixerunt civitatem non differre ſpecie, ac definitione à domo, ſed ſolùm differre magnitudine, ita ut civitas ſit magna quædam domus, domus ſit parva quædam civitas. Hinc conſequenter intulerunt gubernationem civilem, regiam, œconomicam, ac deſpoticam non differre ſpecie: ſed ſolùm differre per hoc, quod extendatur ad plures, vel pauciores. Exiſtimant igitur gubernationem deſpoticam eſſe illam, quæ reſpicit paucos, hoc eſt ſervos manentes in domo: gubernationem œconomicam eſſe, quæ reſpicit aliquantò plures, hoc eſt omnes manentes in una domo, ſeu ſervos, ſeu liberos: gubernationem politicam, vel regiam eſſe, quæ reſpicit multos plures, hoc eſt omnes, qui verſantur in civitate: has autem duas differre inter ſe per hoc, quod gubernatio regia eſt, cum unus, qui præſidet, habet plenam poteſtatem, gubernatio autem politica eſt, cùm qui præeſt non habet plenam poteſtatem, ſed partim præeſt, partim ſubeſt legibus ſibi præſcriptis, ſecundum quas tenetur gubernationem inſtituere.

3 *Sed hæc vera non ſunt; quod manifeſtum erit ſecundum hanc doctrinam conſiderantibus. Ut enim aliis compoſitum uſque ad incompoſita dividere neceſſarium eſt (hæ namque ſunt minimæ totius particulæ) ita civitatem, ex quibus componitur conſiderantes, & quomodo illa differant inter ſe, & ſi quid artificii recipiunt ſingula ipſorum, magis intuebimur. Si quis igitur ab initio rerum originem inſpiciat, ut in aliis, ſic, & in iſtis optimè diſcernet.*

4 *Primum igitur neceſſe eſt combinare illos,*

qui

qui non poſſunt eſſe, niſi ſimul, ceu marem, & fœminam, generationis cauſa. Et hoc non ex electione, ſed velut in cæteris animalibus, & plantis naturale eſt deſiderium, quale ipſum eſt, tale alterum relinquendi.

5 Imperans verò natura, & parens propter conſervationem. Nam quod poteſt mente proſpicere, natura imperat, ac dominatur, quod autem poteſt corpore hoc facere, paret natura, & ſervit. Quapropter domino, & ſervo id confert.

6 Natura igitur diſtincta ſunt fœmina, & ſervus. Nihil enim natura facit tale, quale ſtatuarii delphicum gladium ob inopiam, ſed unum ad unum. Sic enim optimè inſtrumenta proficient, ſi eorum ſingula, non multis, ſed uni deſerviant. Verum apud barbaros fœmina, & ſervus eodem gradu habentur. Cauſa verò hujus eſt, quoniam quod natura dominetur non habent, ſed fit eorum ſocietas ex ſervo. & ſerva. Quamobrem ajunt poetæ, Græcos barbaris dominari oportere, quod idem ſit natura, barbarus, & ſervus.

3 Quoad tertium: ut reiiciatur hæc ſententia, & oſtendatur, quid ſit domus, quid pagus, quid civitas, & quo pacto ſpecie differant inter ſe, conſiderandæ ſunt primæ partes, ac veluti prima elementa, ex quibus primo componuntur, & in quas ultimo reſolvuntur. Sicut enim non poſſumus penetrare eſſentias rerum naturalium compoſitarum, puta animalis, aut plantæ, niſi conſideremus partes, & elementa, ex quibus primò componuntur, & in quas ultimò reſolvuntur, ſic non poſſumus penetrare quidditatem domus, civitatis, ac pagi, & earum differentias, niſi conſideremus primas eorum partes: his autem inſpectis facilè perveniemus ad exactam eorum cognitionem.

4 Domus primò componitur ex duabus ſocietatibus, ex ſocietate nimirum inter maritum, & uxorem, & ex ſocietate inter dominum, ac ſervum. Explicatur. Non ſolùm homines ex electione, ſed etiam animalia, ac plantæ ex impetu naturæ habent appetitum quemdam propagandi ſpeciem, & relinquendi aliquid ſimile ipſis; ſed homines, & animalia non poſſunt propagare ſpeciem, niſi combinentur mas, & fœmina; ergo tùm in hominibus, tùm in animalibus neceſſaria eſt combinatio maris, ac fœminæ: & hæc eſt prima ſocietas mariti cum uxore inſtituta propter generationem, & conſervationem ſpeciei.

5 Secunda ſocietas inſtituta propter cõſervationem, & mutuam utilitatem eſt inter dominum, & ſervum. Ex hominibus enim quidam naturaliter ſunt apti ad imperandũ, alii naturaliter ſunt apti ad obediendum, & ſerviendum. Qui vigore mentis præſtant, adeoque poſſunt dignoſcere, quid expediat ſibi, & aliis, ſunt apti ad imperandum: qui autem propter hebetudinem mentis non poſſunt dignoſcere, quid ſibi expediat, ſed pollent viribus corporis ad exequenda ea, quæ ſibi, & aliis expediunt, ſunt naturaliter apti ad obediendum, atque ſerviendum. Hoc poſito, connaturale eſt, ut qui ita ſe habent, ut alteri ſit utile imperare, atque uti opera alterius, alteri ſit utile ſervire, ac regi imperiis alterius, ineant ſocietatem, in qua alter imperet, alter pareat, & ſerviat; ſed qui natura ſunt apti ad imperandum, & ſerviendum, ita ſe habent, ut alteri utile ſit imperare, & uti opera alterius, alteri utile ſit obedire, & uti mente, & imperio alterius: ergo connaturale eſt, ut detur ſocietas inter imperantem, ac obedientem: & hæc eſt ſecunda ſocietas naturalis inter dominum, ac ſervum.

6 Ex eo quod fœmina ordinetur à natura ad diverſum munus, ac ſervus, ſequitur, quod naturaliter non ſit idem fœmina, ac ſervus. Explicatur. Inſtrumenta artificialia tùm ſunt perfecta, cùm unum deſerviunt uni, puta gladius ad pugnandum, ſerra ad ſecandum &c. cùm verò inſtrumenta fiunt ad plures uſus, qualis erat gladius delphicus, tùm non ſunt perfecta, ac fiunt talia ſolùm propter pauperes, qui nõ poſſunt ſibi comparare plura inſtrumenta; ſed natura intendit, ut inſtrumenta ſint perfecta; ergo propter diverſa munera diverſa

verſa facit inſtrumenta; ſed mulier ordinatur ad generandum, & ex eo, quod ſit apta ad generandum, ſequitur, quod infirma ſit corpore; ſervus ordinatur ad ſerviendum, ideoque debet eſſe robuſtus corpore; ergo mulier naturaliter non eſt idem, ac ſervus. Adhuc tamen barbari utuntur muliere, & uxore, ut ſervo. Ratio eſt, quia cùm barbari plerumque robuſti ſint corpore, atque hebetes mente, naturaliter non ſunt apti ad imperandum, ſed ad ſerviendum: ergo cum vir init ſocietatem cum muliere, ſervus init ſocietatem cum ſerva; ergo non eſt mirum, ſi vir utatur muliere ut ſerva, ſiquidem mulier apud ipſos naturaliter eſt ſerva. Ideò quidam ex poetis dixerunt Græcos debere imperare barbaris, quia barbarus idem eſt, ac ſervus.

7 *Ex his duabus igitur ſocietatibus domus prima. Recteque Heſiodus inquit:* Domum in primis, mulieremque, & bovem aratorem. *Bos enim pro ſervo pauperibus eſt.*

8 *Quotidiana igitur ſocietas ſecundum naturam conſtituta domus eſt, quos Charondas quidem homoſypios, Epimenides verò Cretenſis homocapnos appellat.* 9 *Sed quæ ex pluribus domibus conſtituitur ſocietas prima, utilitatis gratia non quotidianæ, pagus eſt. Maximè verò ſecundum naturam videtur pagus, propagatio quædam eſſe domus eorum, quos dicimus coalitos, & natos eſſe natorum. Quapropter primo ſub regibus civitates erant, nunc verò etiam gentes. Nam ex his, qui ſuberant regno, proceſſerunt. Omnis autem domus regitur à ſeniore: quare, & coloniæ inde propagatæ propter conſanguinitatem. Et hoc eſt, quod inquit Homerus:*

Jura dant ſinguli natis, & uxoribus.

Sparſim nanque etiam ſic antiquitus habitabant. Et Deos ob hoc ipſum putant cuncti regem habere, quoniam, & ipſi partim nunc, partim antiquitus ſub regibus degebant. Quemadmodum verò formas humanas Diis attribuunt homines, ſic etiam vitas.

7 Prima igitur domus conſtituitur ex duabus ſocietatibus, nimirum ex ſocietate viri, ac mulieris, & ex ſocietate domini, ac ſervi. Ideò benè Heſiodus cecinit, quod domus primis illis temporibus erat *vir, ac mulier cum bove aratore*. Bos enim, vel aſellus pauperibus eſt loco ſervi. Conſtituta hac prima domo, naſcuntur in ea filii, & ſic conſtituitur domus veluti ſecunda, & cauſata à prima, quæ includit tertiam ſocietatem inter parentes, ac filios.

8 Ex his poteſt inferri definitio domus, ac pagi, & eorum ad invicem differentia. Domus eſt *ſocietas naturaliter inſtituta in ordine ad convictum quotidianum*. Idcirco Charondas eos, qui vivebant in una domo, vocavit ὁμοσιπύους, quaſi ſimul ex eadem arca panaria viventes: Epimenides autem Cretenſis eoſdem vocavit ὁμοκάπνους, quaſi degentes ad eumdem fumum, ſive ad eumdem ignem.

9 Pagus, ſeu vicus, ac vicinia eſt *ſocietas primo conſtituta ex pluribus domibus in ordine ad uſum, & conſuetudinem non quotidianam*. Domus igitur, & pagus comparantur, ſicut pars, & totum, ac differunt fine, cum domus ordinetur ad quotidianum convictum, pagus ad uſum, & conſuetudinem non quotidianam. Porro pagus connaturaliter videtur conſtitui ex quadam propagatione unius domus, hoc eſt eorum, quos utpote ex una domo ortos, quidam vocant collactaneos, ac natos natorum. Cum enim in una domo naſcuntur filii, ac nati natorum, atque ita multiplicantur, ut eos domus una non capiat, aliqui abeunt ex domo, ac faciunt aliam domum vicinam, & ſic fit pagus. Proportionali modo pagi, ſeu vici propagati ſunt in civitates: civitates deductis coloniis propagatæ ſunt in gentes. Hinc ortum eſt, ut ab initio civitates ſingulæ eſſent ſub ſuis regibus, nunc autem gentes integræ regibus ſubſint. Ratio eſt, quia domus ab initio regebantur à ſeniore, juxtà illud Homeri, qui de iis, qui ſparſim habitabant, prout ab initio fieri ſolebat, cecinit;

Jura dant ſinguli natis, & uxoribus:

Sed

Digitized by Google

Sed ex domo per propagationem facti ſunt vici, ex vicis civitates, ex civitatibus integræ gentes; ergo, & vici cœperunt regi à ſeniore primæ domus, & ſub ejuſdem regimine conſtitutæ ſunt civitates, atque integræ gentes. Quia verò nos ſicut Diis attribuimus formas hominum, ita attribuimus mores humanos, antiqui, qui magna ex parte ſuberant regibus, uti etiam nunc fit, exiſtimarunt etiam Deos, ſeu ſubſtantias ſeparatas ſubeſſe Regi.

Quid ſit civitas, & quo pacto comparetur ad domum, & pagum. Cap. II.

1 *QUæ autem ex pluribus pagis conficitur ſocietas, civitas eſt; quæ quidem (ut ita dixerim) totius ſufficientiæ finem habet conſtituta quidem gratia vivendi, exiſtens autem bene vivendi gratia.*

2 *Quapropter omnis civitas natura eſt ſiquidem, et primæ ſocietates. Nam hæc illarum finis: natura verò finis eſt. Quale enim unumquodque eſt generationis perfectæ, hanc unjuſcujuſque naturam eſſe dicimus, ceu hominis, equi, domus. Inſuper cujus gratia, et finis, optimum: ſufficientia verò finis, et optimum.*

1 SIcut ex pluribus domibus conſtituti ſunt pagi, ſic ex pluribus pagis, ſeu vicis, ac viciniis conſtituta eſt civitas. Civitas igitur definiri poteſt, *ſocietas ex pluribus pagis conſtituta, quæ pervenit ad hunc finem, & ad hanc perfectionem, ut ſit per ſe ſufficiens ad vivendum, & rectè vivendum.* Licèt enim primitus inſtituta fuerit gratia vivendi, tamen jam conſtituta, & legibus firmata eſt ſufficiens ad bene vivendum.

2 Ex allata definitione infertur primò, quod civitas eſt ſocietas naturalis, hoc eſt ſecundùm naturam humanam inſtituta. Probatur, quia ſe naturale eſt id, quod eſt imperfectum, & ordinatur ad perfectum, tanquam ad finem, multo magis eſt naturale id, quod eſt perfectum, eo pacto, quo quia naturales ſunt carnes, & oſſa, quæ ſunt quid imperfectum, & ordinantur ad totum animal, tanquam ad aliquid perfectum, multo magis totum animal eſt aliquid naturale; ſed domus, & pagus ſunt ſocietates naturales, licet ſint imperfectæ, & inſufficientes, & ordinentur ad conſtituendam aliquam ſocietatem perfectam, & ſufficientem, qualis eſt civitas; ergo multò magis civitas ipſa eſt ſocietas naturalis. Confirmatur primò, quia illud præcipuè dicimus eſſe de natura cujuſcunque rei, quod convenit illi, cum jam eſt in ſtatu perfecto, & jam obtinuit finem ſuæ generationis, & incrementi, eo pacto, quo dicimus illud maximè eſſe de natura hominis, & equi, quod convenit homini, & equo jam perfectis; ſed cum domus ordinetur ad pagum, pagus ad civitatem, tanquam ad ſocietatem per ſe ſufficientem, per ſolam civitatem ſocietas humana conſtituitur in ſtatu perfecto, & obtinet finem ſuæ generationis, & incrementi; ergo civitas eſt ſocietas maximè naturalis. Quod verò domus, & pagus ordinentur ad civitatem, tanquam ad finem, patet, quia quod eſt optimum, eſt finis reliquorum; ſed civitas, utpote ſocietas per ſe ſufficiens, eſt optima; ergo eſt finis aliarum ſocietatum, adeoque eſt finis domus, ac pagi.

3 *Ex his igitur patet civitatem eſſe ex his, qui natura ſunt, et quod homo natura civile eſt animal. Et qui abſque civitate eſt per naturam, non per fortunam, aut nequam eſt, aut potior, quam homo, ut ab Homero per contumeliam increpatur:*

Sine tribu, ſine jure, ſine domo.

nam ſimul tali eſt, et belli cupidus, veluti qui nullo retinetur jugo, ut neque volatilia. Ex quo patet ſociale animal eſſe hominem, magis quam omnes apes, et quam omne gregarium animal. Nihil enim (ut diximus) fruſtra natura facit. Sermonem verò homo habet ſolus omnium animalium. Nam vox quidem moleſti, atque jucundi ſignificatio eſt. Quapropter

aliis quoque exiſtit animalibus. Hucuſque enim natura proceſſit in his ut ſenſum habeant jucundi, & moleſtis, & hoc inter ſe ſignificare poſſint. At ſermo ad hoc datus eſt nobis, ut oſtendamus utilitatem, & damnum, atque ita juſtum, & injuſtum. Hoc enim præter cætera animalia hominibus proprium eſt, ut boni, & mali, ac juſti, & injuſti, & aliorum hujuſmodi ſenſum habeant ſoli. Horumque ſocietas facit domum, & civitatem.

3 Infertur quarto hominem naturaliter eſſe animal civile, ac ſociale, immo eſſe magis ſociale, quam quodlibet aliud animal. Quod homo naturaliter ſit animal civile, probatur ex dictis: homo enim ordinatur ad perfectam ſufficientiam; ſed non poteſt habere perfectam ſufficientiam, niſi in ſocietate civili, cum ſola civitas ſit ſocietas ſufficiens; ergo homo naturaliter eſt animal civile. Hinc ſequitur, quod qui vivit extra civitates, non ex fortuna, quia propter inopiam debeat exerceri in excolendis agris, ſed ex naturali propenſione, & ex electione, aut eſt nequam, aut eſt melior homine. Si averſatur civilem ſocietatem ex quadam pravitate naturæ, nequam eſt, ac ſimilis feris, ideoque ab Homero per contumeliam de quodam dicitur, quod erat vir *ſine tribu, ſine jure, ſine domo*. Qui enim oſor eſt humanæ ſocietatis, eſt belli cupidus, propenſus ad rapinas, & ad vivendum rapto, ſicut etiam accidit in volucribus, quarum quæ non ſunt gregales, ſunt rapaces. Si verò vivit extra civitatem, eo quod ſibi ſufficiat ad vivendum, & benè vivendum, habet virtutem pluſquam humanam. Quod homo naturaliter ſit animal ſociale magis, quam apes, & quodlibet aliud animal, probatur, quia natura, quæ nihil facit fruſtra, non dediſſet homini præ aliis animalibus aliquid ordinatum ad vitam ſocialem, niſi ordinaſſet hominem præ aliis animalibus ad vitam ſocialem; ſed natura dedit homini præ cæteris animalibus ſermonem, & locutionem, quæ ordinatur ad vitam ſocialem; ergo, &c. Probatur, & explicatur minor. Vox communis cæteris animalibus in hoc differt à ſermone, ſeu locutione, quæ propria eſt hominis, quod vox eſt ſignum moleſti, & jucundi; & quia etiam animalia irrationalia percipiunt moleſtum, & jucundum, ideo natura dedit etiam animalibus irrationalibus vocem, per quam ſignificent moleſtum, ac jucundum: at ſermo, ſeu locutio non ſolùm eſt ſignum moleſti, & jucundi, ſed etiam utilis, ac nocivi, juſti, & injuſti, & univerſim veri, ac falſi; & quia ſolus homo poteſt percipere nocivum, & utile, juſtum, & injuſtum, honeſtum, & turpe, verum, & falſum, ideo natura ſoli homini dedit locutionem, & ſermonem ad ſignificandum juſtum, & injuſtum, verùm, & falſum; ſed communicatio per actiones juſtas facit domum, & civitatem; ergo homo per ſermonem ordinatur ad ſocietatem domeſticam, & civilem, adeoque eſt animal ſociale præ omnibus aliis animalibus.

4 *Et certè ſecundùm naturam prius eſt civitas, quam domus, & quam ſinguli noſtrum. Nam totum prius eſſe, quam partem, neceſſarium eſt. Perempto enim toto non erit pes, nec manus, niſi æquivocè, veluti ſi quis dicat lapideam. Nam corrupta quidem erit talis. Cuncta autem opere definitæ ſunt, & potentia. Itaque cum amplius non ſint tales, non eſt dicendum illas eſſe eaſdem, ſed æquivocas. Eſſe igitur civitatem natura, & prius, quam ſinguli, manifeſtum eſt. Si enim non eſt ſufficiens unuſquiſque ſeparatus, perinde ſe habet, ac reliquæ partes ad totum. Qui autem in communi ſocietate nequit eſſe, quique nullius indiget propter ſufficientiam, nulla pars eſt civitatis: quare, aut beſtia, aut Deus.*

5 *Natura igitur omnibus ad hujuſmodi ſocietatem eſt appetitus. Qui autem primus inſtituit, maximorum bonorum cauſa fuit. Ut enim perfectione ſuſcepta, optimum cunctorum animalium eſt homo, ita ſi alienus fiat à lege, & à judiciis, peſſimum eſt omnium animalium. Sæviſſima eſt enim injuſtitia tenens arma. Homo verò arma tenet per innatam prudentiam, atque virtutem, quibus pluriмum*

rimum

Digitized by Google

rimum valet in contrarium uti. Itaque impiiſſimum, & immaniſſimum eſt ſine virtute, & ad libidinem, cibationemque deterrimum. Iuſtitia verò civile quiddam eſt. Nam jus ordinatio eſt civilis ſocietatis; judicatio autem juſti judicium.

4 Infertur quintò, quod civitas ſecundum naturam eſt prior domo, & quolibet homine ſingulari. Probatur, quia totum, ſine quo non poſſunt partes eſſe, neque definiri, ita ut illo ablato, partes remanere non poſſint, niſi æquivocè, eſt prius natura, quam partes; ſed civitas eſt tale totum reſpectu domus, & cujuslibet hominis ſingularis; ergo, &c. Major probatur, & explicatur. Animal ex. g. eſt totum conſtans ex oculo, pede, aliiſque partibus, quæ partes non poſſunt eſſe extra animal, niſi æquivocè. Cùm enim quidditas partium conſiſtat in virtute exercendi operationes, ad quas ordinantur, ex. g. quidditas oculi in virtute videndi; ſeparatæ autem ab animali non poſſunt exercere tales operationes, eo pacto, quo oculus ſeparatur non poteſt videre; partes ſeparatæ non retinent quidditatem, ac definitionem, adeoque non ſunt tales niſi æquivocè: ex. g. oculus erutus non eſt oculus, niſi æquivocè, ſicut oculus lapideus eſt æquivocè oculus, quia non eſt aptus ad videndum. Quia igitur animal eſt totum, ſine quo partes, puta oculus, pes, &c. non poſſunt eſſe, ac definiri, niſi æquivocè, ideo animal eſt prius ſuis partibus: idemque dic de aliis totis, ſine quibus partes non poſſunt eſſe modo explicato. Probatur jam minor, nimirum quod civitas ſit totum, ſine quo domus, & ſingulares homines non poſſunt eſſe. Domus enim, & ſingulares homines ordinantur ad perfectam ſufficientiam; ſed extra ſocietatem civilem non habent perfectam ſufficientiam; ergo homo intellectus ſine ordine ad ſocietatem civilem non habet perfectam quidditatem, ac ſe habet, ſicut oculus ſeparatus, ac pes abſciſſus; ergo civitas eſt totum, ſine quo partes non poſſunt eſſe, neque definiri, ita ut habeant perfectam quidditatem. Hinc infertur, quod qui vel ita eſt pravus, ut non poſſit vivere in ſocietate civili, vel ita eſt perfectus, ut ſit ſibi ſufficiens extrà ſocietatem civilem, non tam eſt homo, quam beſtia, vel Deus. Eſt quidem beſtia, ſi propter pravitatem non poteſt vivere in ſocietate civili, quia per vitium pluſquam humanum corrupta eſt moraliter natura humana: eſt autem Deus, ſi eſt ſibi ſufficiens, quia per virtutem pluſquam humanam mutatus eſt moraliter in Deum, vel Intelligentiam ſeparatam.

5 Infertur ſextò, quod quia ſecundùm naturam humanam, ut vivat in ſocietate civili, ideo omnes homines naturaliter appetunt talem ſocietatem: quia rurſus in ſocietate civili homo inſtituitur ad benè vivendum, ideo qui primus civilem ſocietatem ordinavit, maximorum bonorum cauſa hominibus fuit. Sicut enim homo, ſi bene vivendo conſequatur perfectionem ſuæ naturæ, eſt optimus animalium, ſic ſi vivat ſine lege, & juſtitia, eſt peſſimus animalium. Ratio eſt, quia injuſtitia armata eſt ſæviſſima, & pernicioſiſſima; ſed homo naturaliter eſt armatus prudentia, & virtute; ergo ſi ſit injuſtus, & prudentia, ac virtute naturali abutatur, evadit ſceleratiſſimus, & improbiſſimus, & libidini, ac voracitati maximè deditus; ſed juſtitia eſt bonum civile, ſiquidem jus eſt ordinatio ſocietatis civilis, & judicatio eſt judicium de juſtis, atque injuſtis; ergo per civiles ordinationes fit, ne homo ſit peſſimus, & ut evadat bonus.

De partibus œconomiæ: & quid ſit ſervus. Cap. III. Art. I.

1 *Quoniam verò declaratum eſt quibus ex partibus ſit conſtituta civitas; neceſſarium videtur primum de re domeſtica dicere. Omnis enim civitas ex domibus conſtat. Rei do-*

meſticæ rurſus partes ſunt, ex quibus domus eſt conſtituta.

2 *Domus autem perficitur ex ſervis, & liberis. Cum verò prima quæque ſint in minutiſſimis perquirenda: primæ verò, ac minutiſſimæ partes domus exiſtant dominus, & ſervus, maritus, & uxor, pater, & filii: de his utique tribus conſiderandum fuerit, quid unumquodque, & quale eſſe oportet, hoc eſt de dominica, de conjugali (nam, & ipſa proprio nomine non nominatur,) & de paterna diſciplina. Sint autem hæ tres, quas diximus. Eſt inſuper quædam pars, quæ videtur quibuſdam eſſe diſciplina rei familiaris, quibuſdam verò maxima ejus pars. Loquor autem de illa parte, quæ verſatur circa acquirendum, quæ, & ipſa quemadmodum ſe habeat, conſiderandum erit. At primùm de ſervo, & domino dicamus, ut quæ neceſſaria ſunt intueamur. & ſi quid de his melius comprehendere poſſimus, quam ea, quæ nunc exiſtimantur.*

1 CUm hactenus ſit explicatum, ex quibus partibus civitas componatur, & conſtet, agendum eſt de ſingulis partibus; ſed civitas conſtat ex domibus; ergo agendum eſt de domibus, ac de œconomia, hoc eſt de gubernatione domus; ſed non poſſumus agere de domo, ac de œconomia, niſi agamus de primis, ac minimis partibus, ex quibus conſtat domus, atque œconomia; ergo debemus agere de primis, ac minimis partibus, ex quibus conſtat domus, atque œconomia.

2 Perfecta domus conſtat ex ſervis, ac liberis, adeoque primæ, ac minimæ partes domus continentur tribus conbinationibus. Prima combinatio conſtat ex domino, & ſervis: ſecunda ex viro, & uxore: tertia ex parentibus, ac filiis; ergo de his eſt agendum, & explicandum, quid unumquodque horum ſit, & quale debeat eſſe, adeoque agendum eſt de diſciplina domini ac ſervi, quæ dicitur deſpotica: de diſciplina viri, & uxoris, quæ caret nomine, ſed poteſt vocari, conjungalis: ac de diſciplina parentum, & filiorum, quæ dicitur paterna. Quia verò domus non poteſt conſervari ſine poſſeſſione, ac pecuniis, ideò præter tres enumeratas partes œconomiæ, videtur etiam dari quarta pars, quæ quibuſdam vel ſola, vel maximè videtur œconomia, quæ nimirum verſatur circa poſſeſſiones, & pecunias comparandas, ac conſervandas, ideoque etiam de hac eſt agendum, explicando, quo pacto ſe habeat. Ac primò quidem incipiendum eſt à prima parte œconomiæ, quæ dicitur deſpoteca, atque agendum de ſervo, ac ſervitute. Hæc autem tractatio erit utilis tum ad operandum, tum ad ſciendum: ad operandum quidem, quia cognoſcemus quæ poſſunt conducere ad exercendum dominium in ſervos; ad ſciendum autem, quia fortaſſe inveniemus aliquid melius jis, quæ de dominio deſpotico, ac de ſervitute opinati ſunt antiqui. Ut verò melius de dominio deſpotico determinare poſſumus; primò proponendæ ſunt aliquæ opiniones antiquorum.

3 *Quibuſdam porro videtur ſcientia quædam eſſe dominatio, talemque eſſe diſciplina domeſtica, & dominatio, gubernatioque civilis, & regia, ut in principio diximus. Aliis autem, præter naturam videtur eſſe dominatio, quoniam natura nihil differat, ſed lege duntaxat inductum ſit, ut alii liberi ſint, alii ſervi: quapropter neque juſtum: violentum enim.*

4 *Cum igitur poſſeſſio ſit pars domus, certè, & illa, per quam acquirimus, pars erit domeſticæ diſciplinæ. Nam ſine neceſſariis impoſſibile eſt, & vivere, et bene vivere. Ut verò in artibus definitis neceſſarium eſt ſubeſſe propria inſtrumenta, ſi opus modo confici debeat, ſic etiam in re familiari.*

5 *Inſtrumentorum verò quædam inanima ſunt, quædam animata: veluti gubernatori navis quidem inanimis eſt, qui verò proram regit, animatus: Nam miniſter in artibus locum inſtrumenti obtinet. Sic, et res poſſeſſa inſtrumentum eſt ad vitam, poſſeſſio autem multitudo inſtrumentorum, et ſervus poſſeſſum quiddam animatum, et tanquam inſtrumentum ante inſtrumenta omnis miniſter. Si poſſent enim inſtrumenta ad juſſum, vel nutum domini opus ſuum conficere, quemadmodum Dædali, aut Vulcani tripodes (quos*

inquit

Digitized by Google

inquit Poeta ſponte ſua divinum prodiiſſe in certamen) ſic , & pectines texerent , & plectra cithara pulſarent , nec architecti ſanè miniſtris , neque domini indigerent ſervis .

3 Quidam ex antiquis cenſuerunt deſpoticam , ſeu dominativam eſſe quamdam ſcientiam, eamque non differre ſpecie ab œconomica , neque à politica , neque à regnativa , ut etiam dictum eſt cap. primo num. 2. Alij cenſuerunt dominium deſpoticum in ſervos eſſe contrà naturam , ac lege ſolùm inductum . Cùm enim dominus , & ſervus conveniant in natura humana contrà naturam eſt , ut alter dominetur , alter ſerviat ; ſed quod eſt contrà naturam eſt injuſtum , ac violentum ; ergo dominium deſpoticum in ſervos eſt injuſtum , atque inductum ex violentia .

4 Ut has opiniones examinemus, prius determinandum eſt , quid ſit ſervus , & quæ ſit quidditas ſervitutis ? Ut autem quidditatem , & definitionem ſervi , & ſervitutis inveſtigemus , quatuor ſunt præmittenda . Primùm eſt : poſſeſſio eſt quædam pars domus , adeòque diſciplina , quæ ordinatur ad poſſeſſionem acquirendam , & conſervandam, eſt quædam pars œconomiæ . Probatur , quia opus œconomiæ eſt , ut qui degunt in domo vivant , & bene vivant; ſed ſine neceſſariis non poſſumus vivere, neque benè vivere ; ergo œconomia debet etiam verſari circà neceſſaria . Confirmatur , quia œconomia ita ſe habet ad efficiendum ſuum opus , ſicut artes ſe habent ad efficienda ſua opera ; ſed artibus ad efficienda ſua opera neceſſaria ſunt quædam inſtrumenta ; ergo etiam œconomiæ ; talia autem inſtrumenta ſunt poſſeſſiones , pecuniæ, &c.

5 Secundùm , quod debet præmitti eſt: ſicut in artibus dantur duo genera inſtrumentorum, quorum quædam ſunt animata , quædam inanimata , ſic œconomia ad efficiendum ſuum opus indiget tùm inſtrumentis inanimatis , tùm animatis . Probatur, & explicatur. Gubernator navis ad efficiendum ſuum opus , hoc eſt ad navigandum , indiget tum gubernaculo ut inſtrumento inanimato, tum eo , qui proram regit , ut inſtrumento animato : in triremibus etiam remi ſunt inſtrumenta inanimata , remiges ſunt inſtrumenta animata : & univerſim miniſtri in artibus ſunt inſtrumenta principalis artificis , quia moventur ad imperium artificis . Proportionaliter qui domui præeſt ad efficiendum opus ſuum , quod eſt, ut qui ſunt in domo, vivant, ac bene vivant , indiget re poſſeſſa ut inſtrumento , & multitudine inſtrumentorum, hoc eſt multitudine rerum poſſeſſarum,& indiget etiam ſervo, qui ita poſſidetur à domino, ut ſit inſtrumentum quoddam animatum , & inſtrumentum inſtrumentorum, cum ſervus , & omnis miniſter moveatur ad imperium domini , & moveat inſtrumenta inanimata. Si igitur inſtrumenta inanimata talia eſſent , ut ipſa ad nutum , & imperium domini moverentur ad faciendum opus ſuum ; ex. gr. ſi ut dicitur de ſtatua Dædali, quæ movebat ſe ipſam,& ut quidam Poeta cecinit de tripodibus Vulcani, qui ſponte ad imperium Vulcani prodiverunt ad divinum certamen, hoc eſt ad faciendum certatim opus injunctum , ſic pectines ad imperium textoris texerent , & citharæ ad imperium citharœdi citharizarent , proculdubiò nec architecti indigerent miniſtris , nec domini indigerent ſervis . Sed quia inſtrumenta inanimata non moventur , niſi mota ab aliquo animato, ideò tùm in artibus, tùm in œconomia præter inſtrumenta inanimata requiruntur miniſtri, ac ſervi, qui ſunt inſtrumenta quædam animata .

6 Quæ igitur inſtrumenta dicuntur , factiva ſunt, quod verò poſſidemus , activum eſt . A pectine quidem enim aliquid fit præter illius uſum , à veſte verò , atque lectica uſus ſolum . Præ-

sereà cum ſpecie differant facere , & agere , & indigeat utrunque inſtrumentis , neceſſarium eſt , & illa eandem habere differentiam . Vita certè actio eſt , & non factio : quapropter ſervus miniſter eſt ad actionem .

7 Id autem , quod poſſidetur , dicitur quemadmodum , & pars ad totum . Pars enim non ſolùm alterius eſt pars , ſed etiam omninò alterius : ſimiliter , & quod poſſidetur . Quapropter dominus ſervi eſt dominus ſolùm , ſed illius non eſt : ſervus autem non ſolùm domini ſervus , ſed omninò illius .

8 Quæ igitur ſit natura ſervi , & quæ poteſtas , ex his patet . Quicunque enim ſui ipſius non eſt ſecundum naturam , ſed alterius homo autem eſt , hìc natura eſt ſervus . Alterius autem homo eſt , qui poſſidetur , homo exiſtens . Res poſſeſſa verò inſtrumentum ad acquirendum , activum , & ſeparabile .

6 Tertium , quod debet præmitti, eſt: inſtrumenta artium ſunt factiva : at verò res poſſeſſæ, quæ ſunt inſtrumenta domus, ſunt activa . Probatur primò , quia inſtrumenta factiva ſunt , quæ non deſerviunt ſolùm ad uſum , ſed etiam ad hoc , ut per uſum ipſorum fiat aliquid aliud diſtinctum ab uſu; inſtrumenta verò activa ſunt, quæ ſolùm deſerviunt ad uſum ; ſed inſtrumenta artium , ex gr. pectines , qui ſunt inſtrumenta textoriæ, non ſolùm deſerviunt ad uſum, ſed etiam ad hoc, ut per uſum pectinum faciamus opus textum : è converſo veſtis, lectus, & alia hujuſmodi, quæ ſunt inſtrumenta domus, deſerviunt ſolùm ad uſum , eo pacto , quo veſtis ſolùm deſervit ad hoc , ut illa induamur , lectus deſervit ſolùm ad hoc, ut in ipſo decumbamus, &c. ergo inſtrumenta artium ſunt factiva , inſtrumenta domus ſunt merè activa . Probatur ſecundo , quia actio ; & factio ſpecie differunt , adeoque indigent inſtrumentis differentibus ſpecie ; ergo factio indiget inſtrumentis factivis, actio indiget inſtrumentis activis ; ſed vita , & converſatio domeſtica , quæ eſt finis œconomiæ , non eſt factio , ſed actio; ergo indiget inſtrumentis activis , non factivis; ergo poſſeſſio conſiſtit in inſtrumentis activis , non in factivis ; ergo ſervuus, qui eſt inſtrumentum inſtrumentorum inanimatorum , eſt inſtrumentum activum movens inſtrumenta activa.

7 Quartum , quod debet præmitti eſt: quod poſſidetur ab altero ſe habet ad poſſidentem proportionaliter , ac pars ad totum. Explicatur proportio. Pars non ſolùm eſt pars totius , ſed etiam ſimpliciter eſt totius , ex. gr. manus non ſolùm eſt pars hominis , ſed ſimpliciter eſt aliquid hominis . Proportionaliter res poſſeſſa non ſolùm eſt poſſidentis poſſeſſio , ſed ſimpliciter eſt poſſidentis . Diverſo igitur modo comparatur dominus ad ſervum, ac ſervus ad dominum . Dominus enim ita comparatur ad ſervum, ut ſit dominus ſervi , non autem ut ſit ſimpliciter ſervi : ſervus è converſo ita comparatur ad dominum , ut non ſolùm ſit domini ſervus , ſed etiam ſit ſimpliciter domini , ſiquidem eſt res quædam poſſeſſa à domino .

8 His præmiſſis, patere poteſt, quæ ſit natura ſervò , & quæ ſit virtus, per quam ſervus conſtituitur in ratione ſervi , ac poteſt concludi definitio ſervi . Servus ſecundum naturam eſt, *qui cum ſit homo, ex natura ſua non eſt ſui ipſius , eo quod non poſſit ſe ipſum regere propter hebetudinem mentis , ſed eſt alterius , eo quod debeat ab altero regi* . Alterius autem eſt qui poſſidetur , cum ſit homo. Res autem poſſeſſa eſt *inſtrumentum ad utendum, activum , & ſeparatum* . Ex his poteſt colligi tota definitio ſervi : ſervus eſt *inſtrumentum animatum , activum , ſeparatum , alterius , homo exiſtens* . Servus igitur in hoc , quod ſit inſtrumentum , tamquam in genere convenit cum aliis inſtrumentis : per hoc quod ſit inſtrumentum animatum differt ab inſtrumentis inanimatis : per hoc , quod ſit inſtrumentum activum , differt à miniſtris artium, qui ſunt inſtrumenta factiva : per hoc, quod ſit inſtrumentum ſeparatum , differt à manibus, & aliis membris

bris corporis humani, quæ ſunt hominis inſtrumenta animata activa, ſed conjuncta, non ſeparata: per hoc, quod ſit alterius, differt à miniſtris liberis, & à famulis mercenariis, qui licèt ſint miniſtri alterius, adhùc ſimpliciter non ſunt alterius, cum ſint ſui juris: demum per hoc, quod ſit homo, differt ab animalibus domeſticis poſſeſſis, putà à bove, qui propriè non eſt ſervus, quia licèt ſit inſtrumentum animatum ſeparabile alterius, adhùc non eſt homo.

Utrùm aliqua ſervitus ſit ſecundum naturam, & juſta, an potius omnis ſervitus ſit contrà naturam, & injuſta? Cap. III. Art. II.

1 UTrùm verò ſit aliquis natura talis, vel non, & utrùm melius, ac juſtius ſit alicui ſervire, vel non, ſed omnis ſervitus ſit præter naturam, conſiderandum poſtea erit.

10 Nec ſanè difficile eſt ratione perſpicere, & ex his, quæ fiunt cognoſcere. Imperare enim, & parere non ſolùm neceſſariorum ſunt, verumetiam utilium, ac ſtatim ex generatione quædam diſtincta ſunt, alia quidem ad imperandum, alia verò ad parendum, & ſpecies multæ, & imperantium, & parentium ſunt. Et ſemper melius imperium meliorum parentium eſt, ceu hominis, quàm beſtiæ. Nam quod à melioribus perficitur, melius eſt opus. Ubi verò aliud imperat, aliud paret, eſt aliquod horum opus.

9 PRopoſita definitione ſervi, deſcendit Ariſtoteles ad examinandas duas opiniones relatas hoc cap. num. 3. Primo ergo eſt examinandum, an aliquis ſit ex natura ſua ſervus, & an ſit talis, ut melius, ac juſtius ſit ipſum ſervire, quàm non ſervire; an potius omnis ſervitus ſit contra naturam, adeòque ſit violenta, & injuſta, ut dicebat ſecunda opinio num. 3. relata. Dicendum, quod tùm ex iis, quæ de facto eveniunt, tùm ex ratione, facilè eſt advertere, quod aliquibus expedit ſervire, adeoque juſtum eſt, ut ſerviant.

10 Probatur primò concluſio ex iis, quæ de facto eveniunt. Primò enim videmus, quod licèt dentur aliqui, qui imperant, ac dominantur ex violentia, quibus proindè ſubjecti parent ex neceſſitate, adhuc dantur etiam aliqui, qui ſubjiciunt ſe imperio aliorum, illiſque parent, quia utile eſt, ut pareant; ergo non omnis ſubjectio, & ſervitus eſt violenta, ſed quædam eſt voluntaria, & utilis ei, qui paret. Secundò videmus, quod ex ipſa natura per generationem accepta aliqui præſtant mente, adeoque apti ſunt ad imperandum, alii ſunt habetes mente, & robuſti corpore, adeoque cum non poſſint ſeipſos regere, apti ſunt ad parendum: videmus etiam, quod naturaliter dantur diverſæ ſpecies imperantium, atque parentium; aliter enim fœmina ſubjecta eſt viro, aliter ſervus domino: demùm videmus, quod imperium, quo quis imperat meliori, eſt melius, & utilius; ex. gr. imperium, quo quis imperat huomini, eſt melius imperio, quo imperat equo; cujus ratio à priori eſt, quia cum imperium ordinetur ad aliquod opus efficiendum, eo eſt melius, quo efficit opus melius; ſed imperium, quo quis imperat meliori, efficit opus melius; ergo imperium, quo imperat meliori, eſt melius; ſed quæ proveniunt ab ipſa natura, ſunt naturalia; ergo dantur aliqui, qui naturaliter ſunt ſervi, & facti ad parendum.

11 Nam quæcunque ex pluribus conſtant, & unum quid commune fiunt, ſive ex continuis, ſive ex diſcretis, in omnibus apparet, & quod imperat, & quod paret, & hoc ex tota natura ineſt animalis. Nam, & in his, quæ experta ſunt vitæ, eſt quoddam imperium inſtar harmoniæ. Sed hæc forſan aliena ſunt ab iſta conſideratione.

12 Animal verò conſtat primùm ex anima, & corpore, quorum alterum imperat ſecundum naturam, alterum paret. Oportet autem conſi-

IN omni fœlicitate practica, in qua agitur de aliquo opere artificiali conſtituẽdo, & movendo ad ſuum finem, debet initio præmitti, quid ſit tale opus, ad quem finem ordinetur, ex quibus partibus conſtet, & quomodò differat ab aliis operibus ejuſdem generis. Ariſtoteles igitur traditurus politicam, ſeu civilem quæ ut patet ex ipſa nominis etymologia, eſt facultas practica de conſtituenda civitate, eaque ad ſuum finem per rectam gubernationem ordinanda, capite primo hæc declarat. Primò ergo explicat, quis ſit finis civitatis: ſecundo ut examinet, quid ſit civitas, & quomodò differat à domo, & pago, quæ conveniunt cum civitate in genere ſocietatis, proponit ſententiam eorum, qui dixerunt civitatem non differre ſpecie à domo, ſed eſſe magnam quamdam domum: tertiò ad hanc ſententiam rejiciendam declarat, ex quibus partibus, & quaſi elementis primo componatur domus, & pagus, & capite ſecundo concludit, quid ſit civitas, atque infert quędam corollaria.

1 Quoad primum: finis civitatis eſt aliquod bonum, & quidem maximum, & principaliſſimum inter bona humana. Quod civitas habeat aliquod bonum pro fine, probatur, quia omnis ſocietas ab hominibus inſtituta habet pro fine aliquod bonum: homines ſiquidem ſicut omnia agunt propter aliquod bonum, & finem, ſic etiam quamcumque ſocietatem inſtituunt propter aliquod bonum, & finem; ſed omnis civitas eſt ſocietas ab hominibus inſtituta; ergo omnis civitas habet pro fine aliquod bonum. Quod civitas habeat pro fine bonum maximum, & principaliſſimum inter bona humana, probatur, quia principaliſſima inter ſocietates humanas habet pro fine principaliſſimum inter bona humana; ſed civitas eſt principaliſſima inter ſocietates humanas, & continet cæteras ſocietates, domeſticam nimirum, artificum, negotiatorum &c. ut inferiùs patebit: ergo &c.

2 Quoad ſecundum: ex dictis aliqualiter patet, quid ſit civitas: *eſt enim ſocietas principaliſſima habens pro fine principaliſſimum bonum humanum*. Sed adhuc magis explicandum eſt, quod ſit hoc bonum principaliſſimum, & qualis ſit hæc principaliſſima ſocietas. Aliqui dixerunt civitatem non differre ſpecie, ac definitione à domo, ſed ſolùm differre magnitudine, ita ut civitas ſit magna quædam domus, domus ſit parva quædam civitas. Hinc conſequenter intulerunt gubernationem civilem, regiam, œconomicam, ac deſpoticam non differre ſpecie: ſed ſolùm differre per hoc, quod extendatur ad plures, vel pauciores. Exiſtimant igitur gubernationem deſpoticam eſſe illam, quæ reſpicit paucos, hoc eſt ſervos manentes in domo: gubernationem œconomicam eſſe, quæ reſpicit aliquantò plures, hoc eſt omnes manentes in una domo, ſeu ſervos, ſeu liberos: gubernationem politicam, vel regiam eſſe, quæ reſpicit multos plures, hoc eſt omnes, qui verſantur in civitate: has autem duas differre inter ſe per hoc, quod gubernatio regia eſt, cum unus, qui præſidet, habet plenam poteſtatem, gubernatio autem politica eſt, cùm qui præeſt non habet plenam poteſtatem, ſed partim præeſt, partim ſubeſt legibus ſibi præſcriptis, ſecundum quas tenetur gubernationem inſtituere.

3 *Sed hæc vera non ſunt, quod manifeſtum erit ſecundum hanc doctrinam conſiderantibus. Ut enim aliis compoſitum uſque ad incompoſita dividere neceſſarium eſt (hæ namque ſunt minimæ totius particulæ) ita civitatem, ex quibus componitur conſiderantes, & quomodo illa differant inter ſe, & ſi quid artificii recipiunt ſingula ipſorum, magis intuebimur. Si quis igitur ab initio rerum originem inſpiſpiciat, ut in aliis, ſic, & in iſtis optimè diſcernet.*

4 *Primum igitur neceſſe eſt combinare illos,*

qui

Digitized by Google

qui non poſſunt eſſe, niſi ſimul, ceu marem, & fœminam, generationis cauſa. Et hoc non ex electione, ſed velus in cæteris animalibus, & plantis naturale eſt deſiderinm, qnale ipſum eſt, tale alternm relinquendi.

5 Imperans verò natura, & parens propter conſervationem. Nam quod poteſt mente proſpicere, natura imperat, ac dominatnr, quod autem poteſt corpore hoc facere, paret natura, & ſervit. Quapropter domino, & ſervo id confert.

6 Natura igitur diſtincta ſunt fœmina, & ſervus. Nihil enim natnra facit tale, qnale ſtatuarii delphicum gladium ob inopiam, ſed unnm ad unum. Sic enim optimè inſtrumenta proficient, ſi eorum ſingula, non multis, ſed uni deſerviant. Verum apnd barbaros fœmina, & ſervus eodem gradn habentur. Cauſa verò hujus eſt, quoniam quod natura dominetur non habent, ſed ſit eornm ſocietas ex ſervo. & ſerva. Quamobrem ajunt poetæ, Græcos barbaris dominari oportere, quod idem ſit natura, barbarus, & ſervus.

3 Quoad tertium: ut reiiciatur hæc ſententia, & oſtendatur, quid ſit domus, quid pagus, quid civitas, & quo pacto ſpecie differant inter ſe, conſiderandæ ſunt primæ partes, ac veluti prima elementa, ex quibus primo componuntur, & in quas ultimo reſolvuntur. Sicut enim non poſſumus penetrare eſſentias rerum naturalium compoſitarum, puta animalis, aut plantæ, niſi conſideremus partes, & elementa, ex quibus primò componuntur, & in quas ultimò reſolvuntur, ſic non poſſumus penetrare quidditatem domus, civitatis, ac pagi, & earum differentias, niſi conſideremus primas eorum partes: his autem inſpectis facilè perveniemus ad exactam eorum cognitionem.

4 Domus primò componitur ex duabus ſocietatibus, ex ſocietate nimirum inter maritum, & uxorem, & ex ſocietate inter dominum, ac ſervum. Explicatur. Non ſolùm homines ex electione, ſed etiam animalia, ac plantæ ex impetu naturæ habent appetitum quemdam propagandi ſpeciem, & relinquendi aliquid ſimile ipſis; ſed homines, & animalia non poſſunt propagare ſpeciem, niſi combinentur mas, & fœmina; ergo tùm in hominibus, tùm in animalibus neceſſaria eſt combinatio maris, ac fœminæ: & hæc eſt prima ſocietas mariti cum uxore inſtituta propter generationem, & conſervationem ſpeciei.

5 Secunda ſocietas inſtituta propter cõſervationem, & mutuam utilitatem eſt inter dominum, & ſervum. Ex hominibus enim quidam naturaliter ſunt apti ad imperandũ, alii naturaliter ſunt apti ad obediendum, & ſerviendum. Qui vigore mentis præſtant, adeoque poſſunt dignoſcere, quid expediat ſibi, & aliis, ſunt apti ad imperandum: qui autem propter hebetudinem mentis non poſſunt dignoſcere, quid ſibi expediat, ſed pollent viribus corporis ad exequenda ea, quæ ſibi, & aliis expediunt, ſunt naturaliter apti ad obediendum, atque ſerviendum. Hoc poſito, connaturale eſt, ut qui ita ſe habent, ut alteri ſit utile imperare, atque uti opera alterius, alteri ſit utile ſervire, ac regi imperiis alterius, ineant ſocietatem, in qua alter imperet, alter pareat, & ſerviat; ſed qui natura ſunt apti ad imperandum, & ſerviendum, ita ſe habent, ut alteri utile ſit imperare, & uti opera alterius, alteri utile ſit obedire, & uti mente, & imperio alterius: ergo connaturale eſt, ut detur ſocietas inter imperantem, ac obedientem: & hæc eſt ſecunda ſocietas naturalis inter dominum, ac ſervum.

6 Ex eo quod fœmina ordinetur à natura ad diverſum munus, ac ſervus, ſequitur, quod naturaliter non ſit idem fœmina, ac ſervus. Explicatur. Inſtrumenta artificialia tùm ſunt perfecta, cum unum deſervit uni, puta gladius ad pugnandum, ſerra ad ſecandum &c. cùm verò inſtrumenta fiunt ad plures uſus, qualis erat gladius delphicus, tùm non ſunt perfecta, ac fiunt talia ſolùm propter pauperes, qui nõ poſſunt ſibi comparare plura inſtrumenta; ſed natura intendit, ut inſtrumenta ſint perfecta; ergo propter diverſa munera di-

verſa

verſa facit inſtrumenta; ſed mulier ordinatur ad generandum, & ex eo, quod ſit apta ad generandum, ſequitur, quod infirma ſit corpore; ſervus ordinatur ad ſerviendum, ideoque debet eſſe robuſtus corpore; ergo mulier naturaliter non eſt idem, ac ſervus. Adhuc tamen barbari utuntur muliere, & uxore, ut ſervo. Ratio eſt, quia cùm barbari plerumque robuſti ſint corpore, atque hebetes mente, naturaliter non ſunt apti ad imperandum, ſed ad ſerviendum: ergo cum vir init ſocietatem cum muliere, ſervus init ſocietatem cum ſerva; ergo non eſt mirum, ſi vir utatur muliere ut ſerva, ſiquidem mulier apud ipſos naturaliter eſt ſerva. Ideò quidam ex poetis dixerunt Græcos debere imperare barbaris, quia barbarus idem eſt, ac ſervus.

7 *Ex his duabus igitur ſocietatibus domus prima. Recteque Heſiodus inquit:* Domum in primis, mulieremque, & bovem aratorem. *Bos enim pro ſervo pauperibus eſt.*

8 *Quotidiana igitur ſocietas ſecundum naturam conſtituta domus eſt, quos Charondas quidem homoſypios, Epimenides verò Cretenſis homocapnos appellat. 9 Sed quæ ex pluribus domibus conſtituitur ſocietas prima, utilitatis gratia non quotidianæ, pagus eſt. Maximè verò ſecundum naturam videtur pagus, propagatio quædam eſſe domus eorum, quos dicimus coalitos, & natos eſſe natorum. Quapropter primo ſub regibus civitates erant, nunc verò etiam gentes. Nam ex his, qui ſuberant regno, proceſſerunt. Omnis autem domus regitur à ſeniore: quare, & coloniæ inde propagatæ propter conſanguinitatem. Et hoc eſt, quod inquit Homerus:*

Jura dant ſinguli natis, & uxoribus.

Sparſim nanque etiam ſic antiquitus habitabant. Et Deos ob hoc ipſum putant cuncti regem habere, quoniam, & ipſi partim nunc, partim antiquitus ſub regibus degebant. Quemadmodum verò formas humanas Diis attribuunt homines, ſic etiam vitas.

7 Prima igitur domus conſtituitur ex duabus ſocietatibus, nimirum ex ſocietate viri, ac mulieris, & ex ſocietate domini, ac ſervi, Ideò benè Heſiodus cecinit, quod domus primis illis temporibus erat *vir, ac mulier cum bove aratore*. Bos enim, vel aſellus pauperibus eſt loco ſervi. Conſtituta hac prima domo, naſcuntur in ea filii, & ſic conſtituitur domus veluti ſecunda, & cauſata à prima, quæ includit tertiam ſocietatem inter parentes, ac filios.

8 Ex his poteſt inferri definitio domus, ac pagi, & eorum ad invicem differentia. Domus eſt *ſocietas naturaliter inſtituta in ordine ad convictum quotidianum*. Idcirco Charondas eos, qui vivebant in una domo, vocavit ὁμοσιπύους, quaſi ſimul ex eadem arca panaria viventes: Epimenides autem Cretenſis eoſdem vocavit ὁμοκάπνους, quaſi degentes ad eumdem fumum, ſive ad eumdem ignem.

9 Pagus, ſeu vicus, ac vicinia eſt *ſocietas primo conſtituta ex pluribus domibus in ordine ad uſum, & conſuetudinem non quotidianam*. Domus igitur, & pagus comparantur, ſicut pars, & totum, ac differunt fine, cum domus ordinetur ad quotidianum convictum, pagus ad uſum, & conſuetudinem non quotidianam. Porro pagus connaturaliter videtur conſtitui ex quadam propagatione unius domus, hoc eſt eorum, quos utpote ex una domo ortos, quidam vocant collactaneos, ac natos natorum. Cum enim in una domo naſcuntur filii, ac nati natorum, atque ita multiplicantur, ut eos domus una non capiat, aliqui abeunt ex domo, ac faciunt aliam domum vicinam, & ſic fit pagus. Proportionali modo pagi, ſeu vici propagati ſunt in civitates: civitates deductis coloniis propagatæ ſunt in gentes. Hinc ortum eſt, ut ab initio civitates ſingulæ eſſent ſub ſuis regibus, nunc autem gentes integræ regibus ſubſint. Ratio eſt, quia domus ab initio regebantur à ſeniore, juxtà illud Homeri, qui de iis, qui ſparſim habitabant, prout ab initio fieri ſolebat, cecinit;

Jura dant ſinguli natis, & uxoribus:

Sed

Digitized by Google

Sed ex domo per propagationem facti ſunt vici, ex vicis civitates, ex civitatibus integræ gentes; ergo, & vici cœperunt regi à ſeniore primæ domus, & ſub ejuſdem regimine conſtitutæ ſunt civitates, atque integræ gentes. Quia verò nos ſicut Diis attribuimus formas hominum, ita attribuimus mores humanos, antiqui, qui magna ex parte ſuberant regibus, uti etiam nunc fit, exiſtimarunt etiam Deos, ſeu ſubſtantias ſeparatas ſubeſſe Regi.

Quid ſit civitas, & quo pacto comparetur ad domum, & pagum. Cap. II.

1 QUæ autem ex pluribus pagis conficitur ſocietas, civitas eſt, quæ quidem (ut ita dixerim) totius ſufficientiæ finem habet conſtituta quidem gratia vivendi, exiſtens autem bene vivendi gratia.

2 Quapropter omnis civitas natura eſt ſiquidem, et primæ ſocietates. Nam hæc illarum finis: natura verò finis eſt. Quale enim unumquodque eſt generationis perfectæ, hanc uniuſcujuſque naturam eſſe dicimus, ceu hominis, equi, domus. Inſuper cujus gratia, et finis, optimum: ſufficientia verò finis, et optimum.

1 SIcut ex pluribus domibus conſtituti ſunt pagi, ſic ex pluribus pagis, ſeu vicis, ac viciniis conſtituta eſt civitas. Civitas igitur definiri poteſt, *ſocietas ex pluribus pagis conſtituta, quæ pervenit ad hunc finem, & ad hanc perfectionem, ut ſit per ſe ſufficiens ad vivendum, & rectè vivendum.* Licèt enim primitus inſtituta fuerit gratia vivendi, tamen jam conſtituta, & legibus firmata eſt ſufficiens ad bene vivendum.

2 Ex allata definitione infertur primò, quod civitas eſt ſocietas naturalis, hoc eſt ſecundùm naturam humanam inſtituta. Probatur, quia ſe naturale eſt id, quod eſt imperfectum, & ordinatur ad perfectum, tanquam ad finem, multo magis eſt naturale id, quod eſt perfectum, eo pacto, quo quia naturales ſunt carnes, & oſſa, quæ ſunt quid imperfectum, & ordinantur ad totum animal, tanquam ad aliquid perfectum, multo magis totum animal eſt aliquid naturale; ſed domus, & pagus ſunt ſocietates naturales, licet ſint imperfectæ, & inſufficientes, & ordinentur ad conſtituendam aliquam ſocietatem perfectam, & ſufficientem, qualis eſt civitas; ergo multò magis civitas ipſa eſt ſocietas naturalis. Confirmatur primò, quia illud præcipuè dicimus eſſe de natura cujuſcunque rei, quod convenit illi, cum jam eſt in ſtatu perfecto, & jam obtinuit finem ſuæ generationis, & incrementi, eo pacto, quo dicimus illud maximè eſſe de natura hominis, & equi, quod convenit homini, & equo jam perfectis; ſed cum domus ordinetur ad pagum, pagus ad civitatem, tanquam ad ſocietatem per ſe ſufficientem, per ſolam civitatem ſocietas humana conſtituitur in ſtatu perfecto, & obtinet finem ſuæ generationis, & incrementi; ergo civitas eſt ſocietas maximè naturalis. Quod verò domus, & pagus ordinentur ad civitatem, tanquam ad finem, patet, quia quod eſt optimum, eſt finis reliquorum; ſed civitas, utpote ſocietas per ſe ſufficiens, eſt optima; ergo eſt finis aliarum ſocietatum, adeoque eſt finis domus, ac pagi.

3 Ex his igitur patet civitatem eſſe ex his, qui natura ſunt, et quod homo natura civile eſt animal. Et qui abſque civitate eſt per naturam, non per fortunam, aut nequam eſt, aut potior, quam homo, ut ab Homero per contumeliam increpatur:

Sine tribu, ſine jure, ſine domo.

nam ſimul tali eſt, et belli cupidus, veluti qui nullo retinetur jugo, ut neque volatilia. Ex quo patet ſociale animal eſſe hominem, magis quam omnes apes, et quam omne gregarium animal. Nihil enim (ut diximus) fruſtra natura facit. Sermonem verò homo habet ſolus omnium animalium. Nam vox quidem moleſti, atque jucundi ſignificatio eſt. Quapropter

aliis quoque exiſtis animalibus. Hucuſque enim natura proceſſit in his: ut ſenſum habeant jucundi, & moleſti, & hoc inter ſe ſignificare poſſint. At ſermo ad hoc datus eſt nobis, ut oſtendamus utilitatem, & damnum, atque ita juſtum, & injuſtum. Hoc enim præter cætera animalia hominibus proprium eſt, ut boni, & mali, ac juſti, & injuſti, & aliorum hujuſmodi ſenſum habeant ſoli. Horumque ſocietas facit domum, & civitatem.

3 Infertur quarto hominem naturaliter eſſe animal civile, ac ſociale, immo eſſe magis ſociale, quam quodlibet aliud animal. Quod homo naturaliter ſit animal civile, probatur ex dictis: homo enim ordinatur ad perfectam ſufficientiam; ſed non poteſt habere perfectam ſufficientiam, niſi in ſocietate civili, cum ſola civitas ſit ſocietas ſufficiens; ergo homo naturaliter eſt animal civile. Hinc ſequitur, quod qui vivit extra civitates, non ex fortuna, quia propter inopiam debeat exerceri in excolendis agris, ſed ex naturali propenſione, & ex electione, aut eſt nequam, aut eſt melior homine. Si averſatur civilem ſocietatem ex quadam pravitate naturæ, nequam eſt, ac ſimilis feris, ideoque ab Homero per contumeliam de quodam dicitur, quod erat vir *ſine tribu*, *ſine jure*, *ſine domo*. Qui enim oſor eſt humanæ ſocietatis, eſt belli cupidus, propenſus ad rapinas, & ad vivendum rapto, ſicut etiam accidit in volucribus, quarum quæ non ſunt gregales, ſunt rapaces. Si verò vivit extra civitatem, eo quod ſibi ſufficiat ad vivendum, & benè vivendum, habet virtutem pluſquam humanam. Quod homo naturaliter ſit animal ſociale magis, quam apes, & quodlibet aliud animal, probatur, quia natura, quæ nihil facit fruſtra, non dediſſet homini præ aliis animalibus aliquid ordinatum ad vitam ſocialem, niſi ordinaſſet hominem præ aliis animalibus ad vitam ſocialem; ſed natura dedit homini præ cæteris animalibus ſermonem, & locutionem, quæ ordinatur ad vitam ſocialem; ergo, &c. Probatur, & explicatur minor. Vox communis cæteris animalibus in hoc differt à ſermone, ſeu locutione, quæ propria eſt hominis, quod vox eſt ſignum moleſti, & jucundi; & quia etiam animalia irrationalia percipiunt moleſtum, & jucundum, ideo natura dedit etiam animalibus irrationalibus vocem, per quam ſignificent moleſtum, ac jucundum: at ſermo, ſeu locutio non ſolùm eſt ſignum moleſti, & jucundi, ſed etiam utilis, ac nocivi, juſti, & injuſti, & univerſim veri, ac falſi; & quia ſolus homo poteſt percipere nocivum, & utile, juſtum, & injuſtum, honeſtum, & turpe, verum, & falſum, ideo natura ſoli homini dedit locutionem, & ſermonem ad ſignificandum juſtum, & injuſtum, verùm, & falſum; ſed communicatio per actiones juſtas facit domum, & civitatem; ergo homo per ſermonem ordinatur ad ſocietatem domeſticam, & civilem, adeoque eſt animal ſociale præ omnibus aliis animalibus.

4 *Et certè ſecundùm naturam prius eſt civitas, quam domus, & quam ſinguli noſtrum. Nam totum prius eſſe, quam partem, neceſſarium eſt. Perempto enim toto non erit pes, nec manus, niſi æquivocè, veluti ſi quis dicat lapideam. Nam corrupta quidem erit talis. Cuncta autem opere definitæ ſunt, & potentia. Itaque cum amplius non ſint tales, non eſt dicendum illas eſſe eaſdem, ſed æquivocas. Eſſe igitur civitatem natura, & prius, quam ſinguli, manifeſtum eſt. Si enim non eſt ſufficiens unuſquiſque ſeparatus, perinde ſe habet, ac reliquæ partes ad totum. Qui autem in communi ſocietate nequit eſſe, quique nullius indiget propter ſufficientiam, nulla pars eſt civitatis: quare, aut beſtia, aut Deus.*

5 *Natura igitur omnibus ad hujuſmodi ſocietatem eſt appetitus. Qui autem primus inſtituit, maximorum bonorum cauſa fuit. Ut enim perfectione ſuſcepta, optimum cunctorum animalium eſt homo, ita ſi alienus fiat à lege, & à judiciis, peſſimum eſt omnium animalium. Sæviſſima eſt enim injuſtitia tenens arma. Homo verò arma tenet per innatam prudentiam, atque virtutem, quibus plu-*

rimum

Digitized by Google

rimum valet in contrarium uti. Itaque impiiſſimum, & immaniſſimum eſt ſine virtute, & ad libidinem, cibationemque deterrimum. Juſtitia verò civile quiddam eſt. Nam jus ordinatio eſt civilis ſocietatis; judicatio autem juſti judicium.

4 Infertur quintò, quod civitas ſecundum naturam eſt prior domo, & quolibet homine ſingulari. Probatur, quia totum, ſine quo non poſſunt partes eſſe, neque definiri, ita ut illo ablato, partes remanere non poſſint, niſi æquivocè, eſt prius natura, quam partes; ſed civitas eſt tale totum reſpectu domus, & cujuslibet hominis ſingularis; ergo, &c. Major probatur, & explicatur. Animal ex. g. eſt totum conſtans ex oculo, pede, aliiſque partibus, quæ partes non poſſunt eſſe extra animal, niſi æquivocè. Cùm enim quidditas partium conſiſtat in virtute exercendi operationes, ad quas ordinantur, ex. g. quidditas oculi in virtute videndi; ſeparatæ autem ab animali non poſſunt exercere tales operationes, eo pacto, quo oculus ſeparatur non poteſt videre; partes ſeparatæ non retinent quidditatem, ac definitionem, adeoque non ſunt tales niſi æquivocè: ex. g. oculus erutus non eſt oculus, niſi æquivocè, ſicut oculus lapideus eſt æquivocè oculus, quia non eſt aptus ad videndum. Quia igitur animal eſt totum, ſine quo partes, puta oculus, pes, &c. non poſſunt eſſe, ac definiri, niſi æquivocè, ideo animal eſt prius ſuis partibus: idemque dic de aliis totis, ſine quibus partes non poſſunt eſſe modo explicato. Probatur jam minor, nimirum quod civitas ſit totum, ſine quo domus, & ſingulares homines non poſſunt eſſe. Domus enim, & ſingulares homines ordinantur ad perfectam ſufficientiam; ſed extra ſocietatem civilem non habent perfectam ſufficientiam; ergo homo intellectus ſine ordine ad ſocietatem civilem non habet perfectam quidditatem, ac ſe habet, ſicut oculus ſeparatus, ac pes abſciſſus; ergo civitas eſt totum, ſine quo partes non poſſunt eſſe, neque definiri, ita ut habeant perfectam quidditatem. Hinc infertur, quod qui vel ita eſt pravus, ut non poſſit vivere in ſocietate civili, vel ita eſt perfectus, ut ſit ſibi ſufficiens extrà ſocietatem civilem, non tam eſt homo, quam beſtia, vel Deus. Eſt quidem beſtia, ſi propter pravitatem non poteſt vivere in ſocietate civili, quia per vitium pluſquam humanum corrupta eſt moraliter natura humana: eſt autem Deus, ſi eſt ſibi ſufficiens, quia per virtutem pluſquam humanam mutatus eſt moraliter in Deum, vel Intelligentiam ſeparatam.

5 Infertur ſextò, quod quia ſecundùm naturam humanam, ut vivat in ſocietate civili, ideo omnes homines naturaliter appetunt talem ſocietatem: quia rurſus in ſocietate civili homo inſtituitur ad benè vivendum, ideo qui primus civilem ſocietatem ordinavit, maximorum bonorum cauſa hominibus fuit. Sicut enim homo, ſi bene vivendo conſequatur perfectionem ſuæ naturæ, eſt optimus animalium, ſic ſi vivat ſine lege, & juſtitia, eſt peſſimus animalium. Ratio eſt, quia injuſtitia armata eſt ſæviſſima, & pernicioſiſſima; ſed homo naturaliter eſt armatus prudentia, & virtute; ergo ſi ſit injuſtus, & prudentia, ac virtute naturali abutatur, evadit ſceleratiſſimus, & improbiſſimus, & libidini, ac voracitati maximè deditus; ſed juſtitia eſt bonum civile, ſiquidem jus eſt ordinatio ſocietatis civilis, & judicatio eſt judicium de juſtis, atque injuſtis; ergo per civiles ordinationes fit, ne homo ſit peſſimus, & ut evadat bonus.

De partibus œconomiæ: & quid ſit ſervus. Cap. III. Art. I.

1 *QUoniam verò declaratum eſt quibus ex partibus ſit conſtituta civitas; neceſſarium videtur primum de re domeſtica dicere. Omnis enim civitas ex domibus conſtat. Rei do-*

meſticæ rurſus partes ſunt, ex quibus domus eſt conſtituta.

2 Domus autem perficitur ex ſeruis, & liberis. Cum uerò prima quæque ſint in minutiſſimis perquirenda: primæ uerò, ac minutiſſimæ partes domus exiſtant dominus, & ſeruus, maritus, & uxor, pater, & filii: de his utique tribus conſiderandum fuerit, quid unumquodque, & quale eſſe oportet, hoc eſt de dominica, de conjugali (nam, & ipſa proprio nomine non nominatur,) & de paterna diſciplina. Sint autem hæ tres, quas diximus. Eſt inſuper quædam pars, quæ uidetur quibuſdam eſſe diſciplina rei familiaris, quibuſdam uerò maxima ejus pars. Loquor autem de illa parte, quæ uerſatur circa acquirendum, quæ, & ipſa quemadmodum ſe habeat, conſiderandum erit. At primùm de ſeruo, & domino dicamus, ut quæ neceſſaria ſunt intueamur. & ſi quid de his melius comprehendere poſſimus, quam ea, quæ nunc exiſtimantur.

1 CUm hactenus ſit explicatum, ex quibus partibus civitas componatur, & conſtet, agendum eſt de ſingulis partibus; ſed civitas conſtat ex domibus; ergo agendum eſt de domibus, ac de œconomia, hoc eſt de gubernatione domus; ſed non poſſumus agere de domo, ac de œconomia, niſi agamus de primis, ac minimis partibus, ex quibus conſtat domus, atque œconomia; ergo debemus agere de primis, ac minimis partibus, ex quibus conſtat domus, atque œconomia.

2 Perfecta domus conſtat ex ſervis, ac liberis, adeoque primæ, ac minimæ partes domus continentur tribus conbinationibus. Prima combinatio conſtat ex domino, & ſervis: ſecunda ex viro, & uxore: tertia ex parentibus, ac filiis; ergo de his eſt agendum, & explicandum, quid unumquodque horum ſit, & quale debeat eſſe, adeoque agendum eſt de diſciplina domini ac ſervi, quæ dicitur deſpotica: de diſciplina viri, & uxoris, quæ caret nomine, ſed poteſt vocari, conjungalis: ac de diſciplina parentum, & filiorum; quæ dicitur paterna. Quia verò domus non poteſt conſervari ſine poſſeſſione, ac pecuniis, ideò præter tres enumeratas partes œconomiæ, videtur etiam dari quarta pars, quæ quibuſdam vel ſola, vel maximè videtur œconomia, quæ nimirum verſatur circa poſſeſſiones, & pecunias comparandas, ac conſervandas, ideoque etiam de hac eſt agendum, explicando, quo pacto ſe habeat. Ac primò quidem incipiendum eſt à prima parte œconomiæ, quæ dicitur deſpoteca, atque agendum de ſervo, ac ſervitute. Hæc autem tractatio erit utilis tum ad operandum, tum ad ſciendum: ad operandum quidem, quia cognoſcemus quæ poſſunt conducere ad exercendum dominium in ſervos; ad ſciendum autem, quia fortaſſe inveniemus aliquid melius iis, quæ de dominio deſpotico, ac de ſervitute opinati ſunt antiqui. Ut verò melius de dominio deſpotico determinare poſſimus, primò proponendæ ſunt aliquæ opiniones antiquorum.

3 Quibuſdam porro uidetur ſcientia quædam eſſe dominatio, eademque eſſe diſciplina domeſtica, & dominatio, gubernatioque ciuilis, & regia, ut in principio diximus. Aliis autem, præter naturam uidetur eſſe dominatio, quoniam natura nihil differat, ſed lege duntaxat inductum ſit, ut alii liberi ſint, alii ſerui: quapropter neque juſtum: uiolentum enim.

4 Cum igitur poſſeſſio ſit pars domus, certè, & illa, per quam acquirimus, pars erit domeſticæ diſciplinæ. Nam ſine neceſſariis impoſſibile eſt, & uiuere, et bene uiuere. Ut uerò in artibus definitis neceſſarium eſt ſubeſſe propria inſtrumenta, ſi opus modo conſici debeat, ſic etiam in re familiari.

5 Inſtrumentorum uerò quædam inanima ſunt, quædam animata: uelnti gubernatori nauis quidem inanimis eſt, qui uerò proram regit, animatus: Nam miniſter in artibus locum inſtrumenti obtinet. Sic, et res poſſeſſa inſtrumentum eſt ad uitam, poſſeſſio autem multitudo inſtrumentorum, et ſeruus poſſeſſum quiddam animatum, et tanquam inſtrumentum ante inſtrumenta omnis miniſter. Si poſſent enim inſtrumenta ad juſſum, uel nutum domini opus ſuum conficere, quemadmodum Dædali, aut Vulcani tripodes (quos

inquit

Digitized by Google

inquit Poeta ſponte ſua divinum prodiiſſe in certamen) ſic, & pectines texerent, & plectra citharæ pulſarent, nec architecti ſane miniſtris, neque domini indigerent ſervis.

3 Quidam ex antiquis cenſuerunt deſpoticam, ſeu dominativam eſſe quamdam ſcientiam, eamque non differre ſpecie ab œconomica, neque à politica, neque à regnativa, ut etiam dictum eſt cap. primo num. 2. Alij cenſuerunt dominium deſpoticum in ſervos eſſe contrà naturam, ac lege ſolùm inductum. Cùm enim dominus, & ſervus conveniant in natura humana contrà naturam eſt, ut alter dominetur, alter ſerviat; ſed quod eſt contrà naturam eſt injuſtum, ac violentum; ergo dominium deſpoticum in ſervos eſt injuſtum, atque inductum ex violentia.

4 Ut has opiniones examinemus, prius determinandum eſt, quid ſit ſervus, & quæ ſit quidditas ſervitutis? Ut autem quidditatem, & definitionem ſervi, & ſervitutis inveſtigemus, quatuor ſunt præmittenda. Primùm eſt: poſſeſſio eſt quædam pars domus, adeòque diſciplina, quæ ordinatur ad poſſeſſionem acquirendam, & conſervandam, eſt quædam pars œconomiæ. Probatur, quia opus œconomiæ eſt, ut qui degunt in domo vivant, & bene vivant; ſed ſine neceſſariis non poſſumus vivere, neque bene vivere; ergo œconomia debet etiam verſari circà neceſſaria. Confirmatur, quia œconomia ita ſe habet ad efficiendum ſuum opus, ſicut artes ſe habent ad efficienda ſua opera; ſed artibus ad efficienda ſua opera neceſſaria ſunt quædam inſtrumenta; ergo etiam œconomiæ; talia autem inſtrumenta ſunt poſſeſſiones, pecuniæ, &c.

5 Secundùm, quod debet præmitti eſt: ſicut in artibus dantur duo genera inſtrumentorum, quorum quædam ſunt animata, quædam inanimata, ſic œconomia ad efficiendum ſuum opus indiget tùm inſtrumentis inanimatis, tùm animatis. Probatur, & explicatur. Gubernator navis ad efficiendum ſuum opus, hoc eſt ad navigandum, indiget tum gubernaculo ut inſtrumento inanimato, tum eo, qui proram regit, ut inſtrumento animato: in triremibus etiam remi ſunt inſtrumenta inanimata, remiges ſunt inſtrumenta animata: & univerſim miniſtri in artibus ſunt inſtrumenta principalis artificis, quia moventur ad imperium artificis. Proportionaliter qui domui præeſt ad efficiendum opus ſuum, quod eſt, ut qui ſunt in domo, vivant, ac bene vivant, indiget re poſſeſſa ut inſtrumento, & multitudine inſtrumentorum, hoc eſt multitudine rerum poſſeſſarum, & indiget etiam ſervo, qui ita poſſidetur à domino, ut ſit inſtrumentum quoddam animatum, & inſtrumentum inſtrumentorum, cum ſervus, & omnis miniſter moveatur ad imperium domini, & moveat inſtrumenta inanimata. Si igitur inſtrumenta inanimata talia eſſent, ut ipſa ad nutum, & imperium domini moverentur ad faciendum opus ſuum; ex. gr. ſi ut dicitur de ſtatua Dædali, quæ movebat ſe ipſam, & ut quidam Poeta cecinit de tripodibus Vulcani, qui ſponte ad imperium Vulcani prodiverunt ad divinum certamen, hoc eſt ad faciendum certatim opus injunctum, ſic pectines ad imperium textoris texerent, & citharæ ad imperium citharœdi citharizarent, proculdubiò nec architecti indigerent miniſtris, nec domini indigerent ſervis. Sed quia inſtrumenta inanimata non moventur, niſi mota ab aliquo animato, ideò tùm in artibus, tùm in œconomia præter inſtrumenta inanimata requiruntur miniſtri, ac ſervi, qui ſunt inſtrumenta quædam animata.

6 Quæ igitur inſtrumenta dicuntur, factiva ſunt, quod verò poſſidemus, activum eſt. A pectine quidem enim aliquid fit præter illius uſum, à veſte verò, atque lectica uſus ſolum. Præ-

verò cum ſpecie differant facere , & agere , & indigeat utrunque inſtrumentis , neceſſarium eſt , & illa eandem habere differentiam . Vita certè actio eſt , & non factio : quapropter ſervus miniſter eſt ad actionem .

7 Id autem , quod poſſidetur , dicitur quemadmodum , & pars ad totum . Pars enim non ſolùm alterius eſt pars , ſed etiam omninò alterius : ſimiliter , & quod poſſidetur . Quapropter dominus ſervi eſt dominus ſolùm , ſed illius non eſt : ſervus autem non ſolùm domini ſervus , ſed omninò illius .

8 Quæ igitur ſit natura ſervi , & quæ poteſtas , ex his patet . Quicunque enim ſui ipſius non eſt ſecundum naturam , ſed alterius homo autem eſt , hic natura eſt ſervus . Alterius autem homo eſt , qui poſſidetur , homo exiſtens . Res poſſeſſa verò inſtrumentum ad acquirendum , activum , & ſeparabile .

6 Tertium , quod debet præmitti, eſt: inſtrumenta artium ſunt factiva : at verò res poſſeſſæ, quæ ſunt inſtrumenta domus, ſunt activa. Probatur primò , quia inſtrumenta factiva ſunt , quæ non deſerviunt ſolùm ad uſum, ſed etiam ad hoc , ut per uſum ipſorum fiat aliquid aliud diſtinctum ab uſu; inſtrumenta verò activa ſunt, quæ ſolùm deſerviunt ad uſum ; ſed inſtrumenta artium , ex gr. pectines , qui ſunt inſtrumenta textoriæ, non ſolùm deſerviunt ad uſum, ſed etiam ad hoc, ut per uſum pectinum faciamus opus textum : è converſo veſtis, lectus, & alia hujuſmodi, quæ ſunt inſtrumenta domus, deſerviunt ſolùm ad uſum , eo pacto , quo veſtis ſolùm deſervit ad hoc, ut illa induamur , lectus deſervit ſolùm ad hoc, ut in ipſo decumbamus, &c. ergo inſtrumenta artium ſunt factiva , inſtrumenta domus ſunt merè activa . Probatur ſecundo , quia actio ; & factio ſpecie differunt, adeoque indigent inſtrumentis differentibus ſpecie ; ergo factio indiget inſtrumentis factivis, actio indiget inſtrumentis activis ; ſed vita , & converſatio domeſtica , quæ eſt finis œconomiæ , non eſt factio , ſed actio; ergo indiget inſtrumentis activis , non factivis; ergo poſſeſſio conſiſtit in inſtrumentis activis , non in factivis ; ergo ſervuus, qui eſt inſtrumentum inſtrumentorum inanimatorum , eſt inſtrumentum activum movens inſtrumenta activa.

7 Quartum , quod debet præmitti eſt : quod poſſidetur ab altero ſe habet ad poſſidentem proportionaliter , ac pars ad totum. Explicatur proportio. Pars non ſolùm eſt pars totius , ſed etiam ſimpliciter eſt totius , ex. gr. manus non ſolùm eſt pars hominis , ſed ſimpliciter eſt aliquid hominis . Proportionaliter res poſſeſſa non ſolùm eſt poſſidentis poſſeſsio , ſed ſimpliciter eſt poſſidentis . Diverſo igitur modo comparatur dominus ad ſervum, ac ſervus ad dominum . Dominus enim ita comparatur ad ſervum, ut ſit dominus ſervi , non autem ut ſit ſimpliciter ſervi : ſervus è converſo ita comparatur ad dominum , ut non ſolùm ſit domini ſervus , ſed etiam ſit ſimpliciter domini , ſiquidem eſt res quædam poſſeſſa à domino .

8 His præmiſſis, patere poteſt, quæ ſit natura ſervò , & quæ ſit virtus, per quam ſervus conſtituitur in ratione ſervi , ac poteſt concludi definitio ſervi . Servus ſecundum naturam eſt, *qui cum ſit homo, ex natura ſua non eſt ſui ipſius , eo quod non poſſit ſe ipſum regere propter hebetudinem mentis , ſed eſt alterius , eo quod debeat ab altero regi* . Alterius autem eſt qui poſſidetur , cum ſit homo. Res autem poſſeſſa eſt *inſtrumentum ad utendum, activum , & ſeparatum* . Ex his poteſt colligi tota definitio ſervi : ſervus eſt *inſtrumentum animatum , activum , ſeparatum , alterius , homo exiſtens* . Servus igitur in hoc , quod ſit inſtrumentum , tamquam in genere convenit cum aliis inſtrumentis : per hoc quod ſit inſtrumentum animatum differt ab inſtrumentis inanimatis : per hoc , quod ſit inſtrumentum activum , differt à miniſtris artium, qui ſunt inſtrumenta factiva : per hoc , quod ſit inſtrumentum ſeparatum , differt à manibus, & aliis membris

bris corporis humani, quæ ſunt hominis inſtrumenta animata activa, ſed conjuncta, non ſeparata: per hoc, quod ſit alterius, differt à miniſtris liberis, & à famulis mercenariis, qui licèt ſint miniſtri alterius, adhùc ſimpliciter non ſunt alterius, cum ſint ſui juris: demum per hoc, quod ſit homo, differt ab animalibus domeſticis poſſeſſis, putà à bove, qui propriè non eſt ſervus, quia licèt ſit inſtrumentum animatum ſeparabile alterius, adhùc non eſt homo.

Utrùm aliqua ſervitus ſit ſecundum naturam, & juſta, an potius omnis ſervitus ſit contrà naturam, & injuſta? Cap. III. Art. II.

1 *UTrùm verò ſit aliquis natura talis, vel non, & utrùm melius, ac juſtius ſit alicui ſervire, vel non, ſed omnis ſervitus ſit præter naturam, conſiderandum poſtea erit.*

10 *Nec ſanè difficile eſt ratione perſpicere, & ex his, quæ fiunt cognoſcere. Imperare enim, & parere non ſolùm neceſſariorum ſunt, verumetiam utilium, ac ſtatim ex generatione quædam diſtincta ſunt, alia quidem ad imperandum, alia verò ad parendum, & ſpecies multæ, & imperantium, & parentium ſunt. Et ſemper melius imperium meliorum parentium eſt, ceu hominis, quàm beſtiæ. Nam quod à melioribus perficitur, melius eſt opus. Ubi verò aliud imperat, aliud paret, eſt aliquod horum opus.*

9 PRopoſita definitione ſervi, deſcendit Ariſtoteles ad examinandas duas opiniones relatas hoc cap. num. 3. Primo ergo eſt examinandum, an aliquis ſit ex natura ſua ſervus, & an ſit talis, ut melius, ac juſtius ſit ipſum ſervire, quàm non ſervire; an potius omnis ſervitus ſit contra naturam, adeòque ſit violenta, & injuſta, ut dicebat ſecunda opinio num. 3. relata. Dicendum, quod tùm ex iis, quæ de facto eveniunt, tùm ex ratione, facilè eſt advertere, quod aliquibus expedit ſervire, adeoque juſtum eſt, ut ſerviant.

10 Probatur primò concluſio ex iis, quæ de facto eveniunt. Primò enim videmus, quod licèt dentur aliqui, qui imperant, ac dominantur ex violentia, quibus proindè ſubjecti parent ex neceſſitate, adhuc dantur etiam aliqui, qui ſubjiciunt ſe imperio aliorum, illiſque parent, quia utile eſt, ut pareant; ergo non omnis ſubjectio, & ſervitus eſt violenta, ſed quædam eſt voluntaria, & utilis ei, qui paret. Secundò videmus, quod ex ipſa natura per generationem accepta aliqui præſtant mente, adeoque apti ſunt ad imperandum, alii ſunt habetes mente, & robuſti corpore, adeoque cum non poſſint ſeipſos regere, apti ſunt ad parendum: videmus etiam, quod naturaliter dantur diverſæ ſpecies imperantium, atque parentium; aliter enim fœmina ſubjecta eſt viro, aliter ſervus domino: demùm videmus, quod imperium, quo quis imperat meliori, eſt melius, & utilius; ex. gr. imperium, quo quis imperat huomini, eſt melius imperio, quo imperat equo; cujus ratio à priori eſt, quia cum imperium ordinetur ad aliquod opus efficiendum, eo eſt melius, quo efficit opus melius; ſed imperium, quo quis imperat meliori, efficit opus melius; ergo imperium, quo imperat meliori, eſt melius; ſed quæ proveniunt ab ipſa natura, ſunt naturalia; ergo dantur aliqui, qui naturaliter ſunt ſervi, & facti ad parendum.

11 *Nam quæcunque ex pluribus conſtant, & unum quid commune fiunt, ſive ex continuis, ſive ex diſcretis, in omnibus apparet, & quod imperat, & quod paret, & hoc ex tota natura ineſt animalis. Nam, & in his, quæ experta ſunt vitæ, eſt quoddam imperium inſtar harmoniæ. Sed hæc forſan aliena ſunt ab iſta conſideratione.*

12 *Animal verò conſtat primùm ex anima, & corpore, quorum alterum imperat ſecundum naturam, alterum paret. Oportet autem conſi-*

Digitized by Google

derare naturam , non in corruptis , ſed in his , quæ magis ſe habent ſecundùm naturam . Quocircà enim hominem , qui , & animo , & corpore optimè diſpoſitus ſit , inſpiciendum , in quo certè id manifeſtum eſt . Nam pravorum quidem , aut pravè diſpoſitorum ſæpe invenietur corpus imperare animo , ex eo , quia perverſe , ac præter naturam ſe habent . Eſt igitur (ut dicimus) primum in animali perſpicere imperium dominicum , & civile . Nam animus quidem in corpus , dominicum habet imperium , mens verò in appetitum , civile , & regium : in quibus clarum eſt ſecundum naturam , & utilitatem imperari ab animo corpori , & ab ea parte , quæ habet rationem , ei parti , quæ ſubjacet perturbationi , æqualitatem verò , ac viciſſitudinem omnibus nocere .

13 *Rurſus in homine , & aliis animalibus eodem modo , manſueta quidem meliora ſunt , quàm fera . His autem univerſis melius eſt , ut homini pareant : nàm ſalutem ità recipiunt .*

14 *Præterea autem maſculus , & fœmina , alter melior ſecundùm naturam , altera deterior , & hic imperans , illa verò parens : eodemque modo neceſſe eſt in cunctis hominibus eſſe .*

11 Probatur ſecundò concluſio ratione . In omnibus , quæ ità conſtituunt ex pluribus , ut illa plura faciant unum , ſive illa plura ſint conjuncta , ut membra animalis , ſeu ſint diſcreta , ut milites coaleſcentes in unum exercitum , requiritur , ut detur quod imperat , & quod paret ; ſed cum homo ex natura ſua ſit animal civile , ac ſociale , plures homines debent coaleſcere in unam ſocietatem civilem ; ergo debent dari aliqui homines , qui naturaliter ſint facti ad imperandum , alii , qui naturaliter ſint facti ad parendum , adeòque ſint ſervi. Major probatur , & explicatur inductione . Primò videmus , quod etiam in rebus inanimatis conſtantibus ex pluribus partibus datur aliquid quodammodò imperans , continens , & conſervans harmoniam partium , eo pacto , quo in mixtis datur harmonia , vel forma miſti , conſervans harmoniam elementorum. Hoc verò idem invenitur in animalibus , in quantum conveniunt in natura communi cum miſtis inanimatis . Verùm in his non eſt immorandum , quia ſunt alieniora ab inſtituto , ſed accedendum ad conſiderationem eorum , quæ ſunt propinquiora .

12 Secundò videmus , quod animalia ità conſtant ex anima , & corpore , ut anima ſecundùm naturam imperet , corpus pareat , & quod homo ità conſtet ex ratione , & appetitu ſenſitivo , ut ratio ſecundùm naturam imperet , appetitus ſenſitivus pareat. Et quia poſſet objici , quod in aliquibus hominibus corpus imperat animo , & appetitus rationi , ideò advertit Ariſtoteles , quod ad videndum , quænam ſit pars ſecundùm naturam imperans , & quę ſit pars parens , non debet conſiderari in iis , in quibus natura eſt corrupta , ac depravata per vitium , ſed in iis , qui ſunt benè diſpoſiti ſecundùm corpus , & ſecundùm animam , & in quibus natura benè ſe habet ; ſed eſt manifeſtum , quod in talibus anima imperat corpori , & ratio appetitui ; ergo ſecundùm naturam anima , & ratio ſunt partes imperantes , corpus , & appetitus ſunt partes parentes , ac ſervientes. In animali igitur , ac præſertim in homine primo apparet dominium tùm deſpoticum , tùm politicum . Anima ſiquidem exercet dominium deſpoticum in corpus , cum moveat corpus ad nutum , & prout voluerit : at ratio exercet in appetitum ſenſitivum dominium , non quidem deſpoticum , ſed quaſi politicum , vel regium , cum appetitus obediat rationi , non omninò ad nutum ; ſed manifeſtum eſt , quod utile eſt , ut anima , & ratio imperent , corpus , & appetitus pareant , & quod eſſet nocivum toti animali , ſi anima , & corpus ex æquo ſe haberent , ità ut neutra pars ſubeſſet alteri ; ergo patet , quod cum plura conveniunt ad conſtituendum unum , requiritur , & expedit , ut detur pars imperans , & pars parens .

13 Tertio : ex animalibus manſueta meliora ſunt ſylveſtribus , in quantum manſueta , cum ſint apta ad hoc , ut regantur

tur

tur ab homine, aliqualiter participant de ratione; ſed animalibus manſuetis, putà canibus, &c. melius eſt, ut pareant homini, & ab homine gubernētur: per hoc enim ſæpe conſequuntur ſalutem, & multò melius paſcuntur, & curantur, cum ægrotant &c.; ergo etiam in genere animalis datur homo, qui naturaliter imperat, & animalia manſueta, quæ naturaliter parent.

14 Quartò inter homines datur maſculus, & fœmina, & melius eſt, ut fœmina pareat, & ſubſit maſculo. Cum ergo in cæteris detur natura imperans, & natura parens, etiam inter homines quidam debent eſſe facti ad imperandum, quidam ad parendum, & ſerviendum.

15 *Quicunque igitur diſtant tantùm, quantùm animus a corpore, & homo à beſtia, per hunc modum ſe habent. Quorumcunque eſt opus in corporis uſu, & hoc eſt in eis potiſſimùm, hi ſunt natura ſervi, quibus melius eſt, ut imperetur hoc imperio, quemadmodum in præmiſſis. Eſt enim natura ſervus, qui poteſt alterius eſſe: quapropter, & alterius eſt: & qui tantùm particeps eſt rationis, ut ſentiat quidem, at non habeat. Nam certa quidem animalia rationem quidem non ſentiunt, ſed paſſionibus inſerviunt. Uſus etiam variat parumper. Neceſſariorum enim corpori auxilium fit ab utriſque, à ſervis videlicet, ac manſuetis animalibus.*

16 *Vult autem natura, & differentia facit corpora liberorum, & ſervorum, alia quidem robuſta ad neceſſarios uſus, alia verò recta, & inutilia ad tales operationes, verùm utilia ad civilem vitam: hæc autem diviſa eſt in belli opportunitates, & pacis. Accidit verò ſæpe, & contrà, hos quidem corpora habere liberorum, illos verò animos. Nam id quidem patet, quod ſi tantùm præcellant corpore ſolùm, quantùm Deorum imagines, reliqui omnes digni apparent illis ſervire. Id ſi verùm eſt in corporibus, multo juſtius in animo idem putare. Sed non ut corporis, ità, & animi pulchritudinem diſcernere, facile. Quod igitur ſint ſecundum naturam, alii liberi, alii ſervi, patet, quibus, & ſervire prodeſt, ac juſtum eſt.*

15 Sed explicandum eſt, quoniam naturaliter ſint nati ad imperandum; qui verò ad ſerviendum. Dicendum; quod qui ità comparantur ad invicem, ſicut anima cùm corpore, & ſicut homo cum beſtia, ii ità ſe habent, ut naturaliter alter ſit dominus, alter ſervus. Explicatur. Aliqui vigent mente, ideoque ſunt apti ad imperandum: aliqui è converſo ſunt hebetes mente, ſed habent corpora robuſta, adeòque præcipua eorum aptitudo eſt ad exequendum, & ad opera ſervilia, ac proindè ſunt apti ad ſerviendum. Iſti igitur natura ſunt ſervi. Cum enim illis expediat ſubeſſe his, qui vigent mente, iiſque parere, eo ipſo ſecundùm naturam ſunt ſervi illorum. Partim ergo conveniunt cum brutis animalibus, partim differunt. Conveniunt in hoc, quod ſicut bruta animalia non poſſunt regere ſe ipſa, ideòque naturaliter ſunt hominis, ſic iſti non poſſunt regere ſeipſos, ideòque naturaliter ſunt alterius. Differunt, quod bruta animalia non ſunt apta parere rationi, eo quod diſcant ab homine, quaſi à docente, ſed solùm parent homini ex paſſione, putà ex timore verberum, & ex appetitu cibi: at homines hebetiores ingenij apti ſunt diſcere ab aliis quæ ſibi expediunt, ideoque apti ſunt ad parendum rationabiliter. Cæterum tùm animalia manſueta, tùm homines, qui naturaliter ſunt ſervi, præcipuè ſerviunt in operibus corporalibus, licèt ſervi in pluribus, quàm bruta animalia, quia poſſunt percipere, quid alter imperet, & præſcribat faciendum.

16 Addit Ariſtoteles, quod quia natura per ſe intēdit dare corpora proportionata animabus, ideò iis, quibus dat animas ſerviles, plerumque dat corpora ſervilia, iis autem, quibus dat animas aptas ad imperandum, dat corpora liberalia. Corporà porrò ſervilia ſunt deformia, ſed robuſta ad facienda opera ſervilia: è converſo corpora liberalia ſunt recta, & inepta ad opera ſervilia, ſed apta ad vitam civilem, quæ con-

Digitized by Google

conſiſtit in actionibus, bellicis, & pacificis. Quia tamen naturam in his inferioribus aliquandò per accidens deficit, ideò aliquandò contingit, ut quidam ſub corporibus ſecundum ſpeciem ſervilibus habeant animos imperantes; alii ſub corporibus ſecundum ſpeciem liberalibus habeant animos ſerviles. Quod autem dentur aliqua corpora apta ad imperandum, patet, quia communiter homines, cum vident quoſdam ita in pulchritudine virili præcellentes cæteris, ut videantur ſimiles imaginibus Deorum, exiſtimant dignum, ut alii ſerviant ipſis, ideoque dicitur, quod prima ſpecies digna eſt imperio; ergo à fortiori æquum eſt, ut cæteri ſerviant iis, qui excellunt in pulchritudine animi, & in vigore mentis. Verùm difficilius eſt diſcernere pulchritudinem animi, quam corporis, ideoque difficilius eſt diſcenere, quinam ſint apti ad imperandum propter pulchritudinem animi, quàm qui ſint tales propter pulchritudinem corporis. Patet igitur, quod ſecundum naturam alii ſunt liberi, alii ſervi, quibus proindè expediens, & juſtum eſt ſervire.

Utrùm ſervitus ſecundum legem ſit juſta? Caput IV. Articulus I.

1 *Quod autem, & contradicentes quodammodò rectè dicunt, non difficile fuerit intueri. Dupliciter enim dicitur ſervire, & ſervus. Eſt enim aliquis ſecundum leges ſervus, & ſerviens.*

2 *Nam lex conſenſio quædam eſt, per quam bello capta illorum fieri dicuntur, qui ceperunt. Hoc autem jus multi eorum, qui circà leges verſantur, accuſant, tanquam oratorem, qui iniqua decreverit, quaſi ſit grave, ſi ejus, qui vim afferre poteſt, & potentia præcellit, ſervus fiat, & ſubditus is, qui vim patitur: & quibuſdam hoc modo videtur, quibuſdam illo, etiam ſapientum.*

3 *Cauſa verò ambiguitatis, & variationis ſermonum hujuſmodi eſt, quia quodammodò virtus freta potentia, vim poteſt maximè afferre, & ſemper id, quod ſuperat, eſt in excellentia alicujus boni. Ex quo fit, ut vis non abſque virtute eſſe videatur, ſed circa juſtum ſolùm eſſe ambiguitatem: propter hoc ſanè, quod aliis quidem benevolentia videtur eſſe juſtum, aliis hoc ipſum videtur juſtum, potentiorem dominari.*

1 Licèt aliqua ſervitus ſit ſecundum naturam, & ſimpliciter juſta, adhuc continet etiam aliquid veri contraria opinio dicentium ſervitutem eſſe contra naturam, & injuſta. Cum enim duplex ſit ſervitus, alia naturalis, per quam utile, & juſtum eſt, ut pareat alteri, qui non poteſt regere ſe ipſum, alia per legem gentium inducta, loquuntur iſti de ſervitute inducta per legem, ac dicunt illam non eſſe juſtam, & ex parte verum dicunt, ut jam explicabitur.

2 Ex lege, ſive ex communi conſenſione ſtatutum eſt, ut quæ bello capiuntur, ſint eorum, qui ceperunt; ergo etiam homines, qui bello capiuntur, fiunt capientium, & evadunt eorum ſervi. Hoc jus gentium plures ex iis, qui de legibus agunt, reprehendunt, eo pacto quo ſolemus reprehendere oratores, qui patrocinantur iniquis, atque injuſtis. Hoc enim jus eſt in favorem eorum, qui in bello per vim capiunt alios; ſed videtur iniquum, & grave, ut qui per vim capitur, fiat ſervus ejus, qui potentia excellit, & poteſt vim afferre; ergo hoc jus videtur in favorem iniquitatis, adeoque injuſtum. Alii è converſo defendunt hoc jus tanquam juſtum, & circà hanc quæſtionem diſcrepant non ſolùm homines vulgares, ſed etiam ſapientes.

3 Ratio dubitandi eſt, quia ex una parte videtur æquum, ut qui excellit virtute, dominetur; ſed qui excellit virtute, ſi detur facultas pugnandi, poteſt vim facere alteri, ipſumque ſuperare, & qui ſuperat, ſuperat propter aliquam excellentiam in aliquo bono expetibili; ergo vide-

videtur æquum, ut qui alterum vincit, & capit in bello, ſit dominus illius. At ex alia parte aliquibus non videtur æquum, ac juſtum, ut propter excellentiam virtutis militaris, qui ſuperat, ſit dominus victi: aliis è converſo hoc ipſum videtur juſtum, & æquum ex duplici ratione. Prima ratio eſt, quia cum victor non occidendo victum ſit illi benevolus, juſtum eſt, ut qui ſervatus eſt, ſit ſervus victoris, ideoque ſervus dicitur à ſervando. Confirmatur, quia hoc ipſum eſt in favorem victi. Expedit enim victis, ut ſi ſerventur, fiant ſervi victoris, ut victores habeant hoc motivum illos ſervandi. Secunda ratio eſt, quia hoc ipſum eſt juſtum, ut qui fortiter ſe gerunt in bello, alioſque vincunt, obtineant hoc præmium, ut victi ſint ſervi ipſorum.

4 Quoniam diſcordantibus invicem hujuſmodi ſermonibus, cum alteri, nec validum quicquam, neque perſuaſivum continent, quod non oporteat meliorem ſecundum virtutem præeſſe, ac dominari, omninò uſurpantes quidam, ut arbitrantur, aliquod juſtum (nam lex juſtum quid eſt) ſervitutem, quæ ex bello provenit, juſtam poſuere: 5 & ſimul non juſtam eſſe ajunt. Nam fieri poteſt, ut belli principium nequaquam ſit juſtum. Et indignum ſervire, nemo diceret eſſe ſervum - alioquin continget eos, qui nobiliſſimi videntur, ſervos eſſe, atque ex ſervis, ſi contingat eos capi, atque venundari.

6 Itaque iſtos non volunt ſervos dicere, ſed barbaros. Atqui cum iſta dicunt, nihil quærunt aliud, quam natura ſervos, ut ab initio diximus. Neceſſe eſt enim dicere aliquos eſſe, & hos quidem ubique ſervos eſſe, alios verò nuſquam. Eodemque modo de nobilitate. Ipſos enim non ſolùm apud ſeipſos nobiles, ſed ubique exiſtimant: barbaros verò domi ſolùm nobiles. quaſi exiſtat alia ſimpliciter nobilitas, alia non ſimpliciter: ut Theodecti Helena inquit: Ex Diis ab utraque ſtirpe prognatam quiſquam appellabit ſervam? *Sed cum hoc ajunt, nullo alio, quàm virtute, & vitio definiunt ſervum, & liberum, nobileſque, & ignobiles. Putant enim, ut ex hominibus hominem, & ex beſtiis beſtiam, ſic ex bonis bonum generari. Sed natura quidem hoc vult: attamen plerunque non poteſt.*

4 Dicendum, quod cum rationes allatæ pro juſtitia ſervitutis eorum, qui bello ſunt capti, ſint ſatis validæ, & cum rationes in contrarium non ſint ullius momenti, ſervitus bello captorum eſt juſta, legitima, & ſecundum legem, licèt non ſit omninò juſta ſecundum naturam.

Probatur, & explicatur prima pars; quod nimirùm eſt juſtum ſecundum legem, ut qui ſervantur in bello, ſint ſervi; quod enim ſtatuitur per legem juſtam, eſt juſtum ſecundum legem; ſed lex ſtatuens, ut qui ſervantur in bello, ſerviant victoribus, eſt juſta; ergo, &c. Probatur minor: lex, quam ſtatui communiter expedit humano generi, eſt juſta; ſed communiter expedit humano generi ſtatui, ut qui ſervantur in bello, ſerviant victoribus; ergo, &c. Probatur minor, quia id ſtatui eſt utile tùm victoribus, tùm victis: eſt quidem utile victoribus, quia ſi vincant, poterunt victos in ſervitutem redigere; eſt utile victis, quia ſi vincantur, facilius ſervabuntur à victoribus, ut illos acquirant in ſervos.

5. Probatur jam: & explicatur ſecunda pars, quod nimirum non ſit omninò ſecundum naturam juſtum, ut ſervati ſerviant primo, quia quod habet principium ab injuſtitia non eſt omninò juſtum; ſed cum quis infert bellum injuſtum, & vincens ſervat victos, ſervitus habet principium ab injuſtitia; ergo non eſt omninò juſta. Secundo poteſt contingere, ut homines nobiliſſimi, & optimi capiantur à viliſſimis, ac deterrimis; ſed eſt indignum ſecundum naturam, ut nobiliſſimi, & optimi ſint ſervi deterrimorum, quod autem eſt indignum non eſt omninò juſtum; ergo non eſt omninò juſtum, ut qui capiuntur in bello, ſerviant victoribus, vel iis, quibus venduntur.

6 Ex

6 Ex his patet duplicem eſſe ſervitutem, aliam ex lege, aliam ex natura. Aliqui conſiderantes ſolam ſervitutem ex natura, dicunt viros nobiles, etiamſi bello capiantur, non ſervos, è converſo barbaros, etiamſi non capiantur, eſſe ſervos. Ratio eſt, quia ſervi ſecundùm naturam ſunt ii tantùm, qui habent animos ſerviles, ut explicatum eſt caput 3. numer. 15; ſed viri nobiles, etiamſi capiantur, non habent animos ſerviles, barbari plerique, etiamſi non capiantur, habent animos ſerviles; ergo viri nobiles, etiamſi capiantur, non ſunt ſervi ſecundùm naturam, barbari, etiamſi non capiantur, ſunt ſervi ſecundùm naturam. Aliqui igitur ſunt ſervi ubique, ſeu maneant domi, & ſint ſui juris, ſeu maneant apud hoſtes: aliqui nullibi ſunt ſervi. Proportionaliter aliqui, qui ſunt nobiles, & liberi ſecundùm naturam, ubique gentium ſunt nobiles, & liberi: alii è converſo, qui non ſunt nobiles, & liberi ſecundùm naturam, quales ſunt barbari, ſunt nobiles, ac liberi ſolùm ſecundùm quid, & apud ſuos, ideoque Theodectus de Helena dixit, *ex diis ab utraque ſtirpe prognatam quiſquam appellabit ſervam?* Porro qui ſic loquuntur, ſervitutem, ac libertatem, nobilitatem, & ignobilitatem definiunt per virtutes, & vitia, & putant eos, qui ſunt à natura facti ad virtutem, eſſe liberos, & nobiles, eos, qui ſecus ſe habent, eſſe ſervos, & ignobiles, atque etiam exiſtimant, quod ſicut equus naſcitur ex equo, ſic boni naſcantur ex bonis. Et quidem hoc natura intendit, ideoque plerumque ita accidit. Aliquandò tamen contingit oppoſitum: nam ex bonis naſcuntur mali.

7 *Quod igitur hæc dubitatio habet rationem quandam, & quòd ſunt alii natura ſervi, alii liberi, manifeſtum eſt, & quod in quibuſdam determinatum eſt eſſe tale aliquid, quibus quod ob idipſum prodeſt, & juſtum eſt, alium ſervire, alium eſſe liberum, & convenis alium imperare alium parere eo imperio, quod innatum eſt: quare, & dominari. Quod autem male utriſque, inutiliter fit. Nam idem prodeſt toti, & parti, & animæ, & corpori: & ſervus pars quædam eſt domini, quaſi animata quædam corporis, ſed ſeparata pars. Quapropter aliquid eſt, quod ſimul profit, & amicitia eſt ſervo, & domino invicem, ſecundùm naturam ita diſpoſitis: illis verò, qui ſecundùm legem, & per violentiam, contrarium.*

7 Concludit Ariſtoteles, epilogando dicta. Dictum eſt primò rationabiliter dubitari, an ſervitus ſit naturalis, & juſta, atque utramque ſententiam afferre aliquid veri. Dictum eſt ſecundò alios eſſe naturaliter ſervos, alios naturaliter liberos, ſiquidem aliqui ſunt ita facti à natura, ut expediat ipſis ſervire, & parere, alii ſunt ita facti, ut expediat imperare. Dictum eſt tertiò, quod cùm eſt inutile utrique, vel alteri ſervire, & imperare, ſervitus eſt mala, & præter naturam. Dictum eſt quartò, quod idem debet eſſe utile toti, & parti, eo pacto, quo tum toti homini, tum manui eſt utile, ut manus pareat homini: cùm ergo ſervus ſit veluti pars animata ſeparata domini, ut ſervitus ſit naturalis, quod ſervus domino ſerviat debet eſſe utile tum ſervo, tum domino; ergo cùm dominus, & ſervus ita ſe habent, ut ſervitus ſit utrique bona, poſſunt eſſe invicem amici: ſiquidem dominus, dum vult ſervum ſibi ſervire, vult bonum ſervi, & ſervus, dum vult ſervire domino, vult bonum domini. E converſo cum dominus, & ſervus ita ſe habent, ut ſervire non ſit bonum ſervo, ſed ſit illi violentum, tum non poteſt inter eos eſſe amicitia. Cùm enim dominus vult ſervum ſibi ſervire, non vult bonum, ſed malum ſervi; ergo non eſt amicus ſervi.

✠

Utrum

Utrum deſpotica ſit ſcientia: & an ſit eadem cum œconomica, & politica. Cap. IV. Articulus II.

8 Patet autem ex his, quod non idem eſt dominatio, & gubernatio Reipublicæ, nec omnes inter ſe principatus, ut quidam ajunt. Nam aliud liberorum ſecundum naturam, aliud ſervorum eſt. Et in re familiari imperium eſt unius. Nam ab uno regitur omnis domus: in Republica autem liberorum, & æqualium eſt gubernatio.

9 Dominus ergo non dicitur ſecundum ſcientiam, ſed quia eſt talis, eodemque modo, & ſervus, & liber. Scientia verò eſt, & dominica, & ſervilis. Servilis quidem, qualem Syracuſis ille docebat. Nam ibi quidam mercede pueros docebat ſervitutem. Fuerit ſane etiam complurium talium diſciplina, ceu coquinaria, & alii hujus generis famulatus. Sunt enim opera alia honeſtiora aliis, alia vero neceſſaria magis, & ut eſt in proverbio, ſervus præ ſervo, dominus præ domino. Hæ igitur omnes ſcientiæ ſerviles ſunt. Domini autem ſcientia eſt, per quam utitur ſervis. Nam dominus eſt, non in poſſidendo ſervos, ſed in utendo ſervis. Continet autem hæc ſcientia non magnum aliquid, neque glorioſum. Quæ enim ſervum ſcire facere oportet, illum oportet ſcire jubere. Quapropter quibuſcunque eſt facultas à laboribus ceſſandi, vicarius quidem hunc honorem ſuſcipit, ipſi autem Reipublicæ adminiſtrandæ, aut ſtudiis philoſophiæ intendunt. Acquirendi verò diſciplina, alia eſt ab utraque iſtarum, ceu bellica quædam juſta, aut venatica. De ſervo igitur, & domino in hunc modum determinatum ſit.

Retulit Ariſtoteles caput 3. num. 3. duas opiniones, alteram eorum, qui dixerunt deſpoticam eſſe quamdam ſcientiam, & eſſe eamdem ſpecie cum politica, & œconomica; alteram eorum, qui aſſerverunt omnem ſervitutem eſſe contra naturam, & injuſtam. Poſtquam igitur examinavit ſecundam opinionem, examinat primam opinionem, & quærit, an deſpotica ſit eadem cum politica, & œconomica, & an ſit quædam ſcientia. Ponit igitur aliquas concluſiones.

8 Prima concluſio eſt: deſpotica non eſt eadem cum politica, & œconomica, nec œconomica eſt eadem cum politica, & univerſim non omnes principatus ſunt ejuſdem ſpeciei. Probatur, quia principatus, quo quis imperat melioribus, eſt melior, & excellentior; ſed deſpotica eſt principatus, quod quis imperat ſervis ſecundum naturam, politica eſt principatus, quo quis imperat liberis, œconomica eſt principatus, quo quis imperat partim ſervis, partim liberis; ergo politica, & œconomica ſpecie differunt à deſpotica. Rurſus œconomica eſt principatus unius, ſiquidem domus per ſe regitur ab uno, ideoque dominium fratrum æqualium non eſt durabile, ſed ſolùm durat, donec dividant hæreditatem; ſed gubernatio politica ſpectat ad omnes liberos, & æquales, qui per vices aliquando præſunt, aliquando ſubſunt; ergo œconomica ſpecie differt à politica.

9 Secunda concluſio eſt, dominium deſpoticum, & ſervilitas illi correſpondens non ſunt ſcientiæ, licet detur aliqua ſcientia ſervilis, & ſcientia deſpotica. Probatur prima pars, quod dominium, & ſervitus non ſint ſcientiæ. Dominium enim eſt, per quod aliquis conſtituitur dominus, ſervitus eſt, per quam conſtituitur ſervus; ſed dominus non conſtituitur dominus per hoc, quod ſciat imperare ſervis, ſed per hoc, quod habeat ſervos in poteſtate; ſervus ſimiliter conſtituitur ſervus, non per hoc, quod ſciat exercere miniſteria ſervilia, ſed per hoc, quod ex natura, vel lege ſit ſub poteſtate domini; ergo dominium politicum, & ſervitus non conſiſtunt in ſcientia. Probatur jam ſecunda pars, quod detur ſcientia ſervilis, & deſpotica. Datur enim ſcientia exercendi miniſteria ſervilia, puta coquendi cibos, &c. qualem ſcientiam quidam docebat pueros Syracuſis; ſed hæc eſt ſcientia ſervilis; ergo datur ſcientia ſervilis. Quia verò ex miniſteriis ſervilibus quædam

adam ſunt honeſtiora, quædam magis neceſſaria, ideoque proverbio dicitur, quod ſicut differt dominus à domino, ſic differt ſervus à ſervo, idcirco ex ſervis aliqui ſunt viliores, aliqui honeſtiores, quia ſunt apti ad exercenda honeſtiora miniſteria. Proportionaliter datur ſcientia deſpotica. Eſt autem ſcientia deſpotica, non qua quis ſcit acquirere poſſeſſionem ſervorum, ſed qua ſcit uti ſervis, præcipiendo ſervilia miniſteria. Hæc autem ſcientia deſpotica non eſt magni pretii, nec magnæ gloriæ, cum verſetur circa opera vilia. Eadem enim, quæ oportet, ut ſervi ſciant facere per ſcientiam ſervilem, oportet, ut domini ſciant præcipere per ſcientiam deſpoticam; ſed oportet, ut ſervi per ſcientiam ſervilem ſciant exequi miniſteria vilia; ergo oportet, ut domini per ſcientiam deſpoticam ſciant præcipere miniſteria vilia. Hinc oritur, ut qui poſſunt ſe liberare ab hac moleſta cura præcipiendi ſervis, ſubſtituant ſibi vicarium, ipſi verò animum applicent ad opera digniora, puta ad ſtudia philoſophica, vel ad Reipublicæ adminiſtrationem. Addit Ariſtoteles, quod præter ſcientiam ſervilem, & deſpoticam, quæ eſt ſcientia utendi ſervis, datur etiam quædam alia ſcientia acquirendi ſervos, qualis eſt bellica juſta, & venatica. Per bellicam enim juſtam ſubjicimus homines noſtræ ſervituti: per venaticam ſubjicimus feras. De hac autem ſcientia differendum eſt inferius, agendo de ſcientia acquirendi, & conſervandi poſſeſſiones.

* * *

Utrum pecuniaria, & acquiſitiva divitiarum ſit eadem cum œconomia, vel ejus pars: de quinque ſpeciebus parandi alimenta, quæ ſunt paſtoralis, agricultura, prædatoria, piſcatoria, & venatoria: & an ſint naturales, & partes œconomiæ? Caput V.

1 *OMninò autem de univerſa poſſeſſione, & de acquiſitione intuebimur ſecundum antecedentem modum, quandoquidem, & ſervus poſſeſſionis erat pars.*

2 Primum igitur dubitaret utique aliquis, utrum illa diſciplina, quæ ad acquirendum ſpectat, idem ſit, quod facultas rei familiaris, vel pars aliqua ejus, vel miniſtra: & ſi miniſtra, utrum quemadmodum pectinaria textoriæ, aut quemadmodum æraria ſtatuariæ. Non enim eodem modo ſubminiſtrant, ſed altera quidem organa præbet, altera materiam. Dico autem materiam, ceu id, quod ſubjacet, ex quo aliquod perficitur opus, ceu textori lana, ſtatuario æs. Quod quidem igitur non ſit eadem rei familiaris diſciplina illi, quæ pertinet ad acquirendum, manifeſtum eſt. Nam hujus quidem parare eſt, illius verò uti. Quæ enim utitur his, quæ ſunt in domo, niſi rei familiaris diſciplina? Sed utrum ſit ejus pars, vel alia ſpecies, dubitationem habet.

1 AGit jam Ariſtoteles univerſim de poſſeſſione, ac de pecuniaria, prout complectitur univerſim omnem diſciplinam divitiarum acquiſitivam. Primò ergo proponit aliqua dubia circa facultatem acquiſitivam, & ejus diſtinctionem ab œconomica, & indicat quorumdam faciliorum dubiorum ſolutionem; ſecundò, quia facultas acquiſitiva videtur dividi in pecuniariam, & in eam, quæ comparat alimenta, agit de facultate comparandi alimenta, & de quinque ejus partibus, ſeu ſpeciebus, quæ ſunt paſtoralis, agricultura, prædatoria, piſcatoria, & venatica: tertiò oſtendit, quod hæc facultas

cultas comparandi alimenta eſt naturalis, & eſt pars œconomiæ, & prout talis, habet naturalem terminum in acquiſitione divitiarum. Capite deinde ſequenti agit de pecuniaria.

2 Quoad primùm: quæritur primò, utrum pecuniaria, & univerſim diſciplina acquirendi, ſit eadem facultas cum œconomica, vel ſit ejus pars, vel ſaltem ſit miniſtra œconomiæ. Si verò dicatur, quòd acquiſitiva eſt miniſtra œconomicæ, quæritur ſecundò, an ſit miniſtra œconomicæ, eo pacto, quo pectinaria eſt miniſtra textoriæ, eo quod ſubminiſtrat textoriæ pectines quibus textoria utitur ut inſtrumentis ad texendum, an potius ſit miniſtra, eo pacto, quo æraria eſt miniſtra ſtatuariæ, eo quod ſubminiſtrat ſtatuariæ es, ut materiam, ex qua ſtatuaria facit opus ſuum, hoc eſt ſtatuam, & eo pacto, quo lanaria ſubminiſtrat textoriæ lanam ut materiam, ex qua facit opus textile. Et quidem videtur patere reſponſio ad primùm dubium, cùm ſit manifeſtum, quod facultas acquiſitiva non eſt omninò eadem cùm œconomica. Probatur: alia enim eſt facultas utendi neceſſariis ad vivendum, & benè vivendum, alia eſt facultas comparandi neceſſaria, ſicut alia eſt facultas faciendi navim, alia eſt facultas utendi navi; ſed œconomica eſt facultas utendi divitiis, pecuniis, aliiſque, quæ ſunt neceſſaria ad vitam; ergo non eſt omninò eadem cùm facultate acquirendi. Sed adhuc remanet dubium, utrum facultas acquiſitiva ſit pars œconomiæ, & ab ipſa contradiſtincta.

3 *Nam ſi eſt diligentis patrisfamilias videre, quomodò pecuniæ, & poſſeſſiones adſint: poſſeſſio autem, & pecuniæ multas complectuntur partes, itaque primùm dubitatio eſt, agricultura utrum pars aliqua ſit illius acquirendi diſciplinæ, an aliud quoddam genus, & omninò circa alimentum cura, & acquiſitio.*

4 *Atqui ſpecies alimentandi multæ ſunt: quapropter, & vitæ plures ſunt, animalium, & hominum. Non enim fieri poteſt, ut vivatur ſine alimento. Itaque diverſitates alimentorum diverſas fecerunt animalium vitas. Nam ferarum quidem aliæ gregales ſunt, aliæ ſolivagæ, ut hoc, vel illo modo illis conducit ad victum, quoniam aliæ vivis animalibus, aliæ fructibus, aliæ cunctis paſcuntur. Quare ad facultatem victus, atque delectum, ipſarum vitas natura diſtinxit. Cùm verò non idem cuique dulce ſit ſecundùm naturam, ſed alijs alia, & illarum, quæ animalia, & illarum, quæ fructus comedunt, vitæ inter ſe differunt.*

5 *Hoc idem eſt in hominibus. Differunt enim multæ eorum vitæ. Nam pigerrimi qui ſunt, paſtoralem vitam ſequuntur: quoniam à manſuetis animalibus ſine labore educatio ipſis provenit otioſis. Cumque ſit neceſſe mutare locum animalibus, & ipſi coguntur una ſequi, quaſi agriculturam quandam vivam colentes. Alii verò ex præda vivunt: & prædæ quidem alia alii, ceu alii venantes, alii piſcantes, ut qui paludes, & ſtagna, & flumina, & mare accolunt: alii ab avibus, & feris; ſed maxima pars hominum à terra vivit, & a fructibus non ſylveſtribus. Vitæ igitur ferè tot ſunt, quot ſecundùm propriam, & innatam habent operationem, nec per commutationem, & commercia ſibi præparant alimentum: paſtoralis, agricultura, prædatoria, piſcatoria, venatoria. Sunt, & qui iſta miſcentes, jucundè vivant, ſupplentes deficientem vitam qua deficiens eſt, ut ſufficientia adſit: ceu paſtoralem ſimul quidem, & prædatoriam; alii verò agriculturam; & venationem, eodem modò; & circa alias, ut indigentia compellit, in hunc modum degunt.*

3 Quoad ſecundùm: facultas acquiſitiva videtur verſari univerſim circa pecunias comparandas, & alia neceſſaria ad domum ſuſtentandam; ſed poſſeſſio, ac divitiæ complectuntur plures partes, & plures modos acquirendi: nam alius eſt modus acquirendi per agriculturam, alius per paſtoritiam, alius per pecuniariam, &c. ergo facultas acquiſitiva videtur continere plures partes; ſed præcipuæ partes acquiſitivæ videntur reduci ad duas, hoc eſt ad illam, quæ verſatur circa pecunias, & ad illam, quæ verſatur circa alimenta, quæ complectitur agriculturam, &c; ergo de iis ſeorſim agendum, ac primò de ea, quæ verſatur circa alimenta.

4 Flu-

4 Plures ſunt ſpecies, ac modi vitam alendi, ex iiſque diverſificantur vitæ tum animalium, tum hominum. Explicatur primò in animalibus, deindè in hominibus. Animalia non poſſunt vivere ſine alimento; ſed diverſa alimenta ſunt diverſis animalibus proportionata; ergo diverſa animalia habent diverſum modum vivendi, & alimenta comparandi. Quædam igitur animalia vivunt vitam gregalem, quædam ſolitariam, prout expedit ad cibum parandum. Illa enim animalia, quæ paſcuntur herbis, & fructibus, ſolent vivere vitam gregalem, quia cum detur magna copia herbarum, & fructuum, etiam vivendo gregaliter, poſſunt ſibi cibum comparare, ideoque non ſunt pugnacia, quia non requiritur, ut ad talem cibum comparandum pugnent. E' converſo illa animalia, quæ paſcuntur animalibus vivis, ſolent eſſe ſolitaria, & pugnacia: ſolitaria quidem, quia ſi viverent gregatim, non poſſent invenire cibum ſufficientem toti gregi; pugnacia verò, quia neceſſe eſt, ut ad prædam capiendam pugnent. Dantur etiam animalia, quæ, comedunt indifferenter omnia, & habent proportionatum modum vivendi. Sicut igitur non omnia animalia delectantur iiſdem cibis, ſic non omnia habent eumdem modum vivendi.

6 Proportionaliter etiam hominum vitæ differunt ſecundùm diverſitatem alimentorum, quibus utuntur. Qui enim ſunt pigerrimi inter homines eligunt vitam paſtoralem, quia ſine multo labore victum comparant ex animalibus manſuetis, quæ ab ipſis paſcuntur, & cum neceſſe eſt, ut animalia, quæ paſcuntur mutent locum ad paſcua invenienda, ipſi, ea ſequuntur, & ſic exercent quamdam agriculturam, per quam fructus colligunt ex animalibus vivis. Qui ſunt magis laboris amantes vivunt ex præda, quam alii capiunt venatu, alii aucupio, alii piſcatu, ut qui accolunt ſtagna, paludes, & maria. At maxima pars hominum vivit ex fructibus terræ, non quidem ſylveſtribus, ſed domeſticis. Quinque igitur ſunt genera vivendi eorum, qui per propriam operationem, & non per commutationem, & commercia comparant victum: paſtoralis, agricultura, prædatoria, quam exercent latrones, piſcatoria, & venatoria. Sunt etiam qui ut jucundius vivant, & victum habeant lautiorem, conjungunt plures vitas ſimul, puta paſtoralem, & piſcatoriam, agriculturam, & venatoriam, prout opportunius ipſis videtur.

6 Talis igitur acquiſitio ab ipſa uidetur naturæ hominibus data, ut ſtatim poſt genituram, ſic etiam ad perfectionem deductis. Nam ab ipſo generationis initio quædam animalium ſimul ex primant tantum alimenti, ut ſufficiat, donec poſſit ſibi ipſi acquirere, quod generatum eſt, ut quæcunque ex putredine, uel ex ouis gignuntur. Quæ uerò pariunt uiuentia, alimentum habent in ſeipſis, ad natorum educationem uſque ad tempus quoddam, quam lactis naturam dicimus. Quare ſimiliter eſt de perfectis quoque exiſtimandum, plantaſque animalium eſſe gratia, et cætera animalia hominum cauſa, manſueta quidem propter utilitatem, et cibum, fera uerò (etſi non omnia, at plurima illorum) propter cibum, et alia adjumenta, ut, et ueſtis, ac cætera inſtrumenta ex illis fiant. Si igitur natura nihil neque imperfectum facit, neque fruſtra, manifeſtum eſt illa omnium hominum gratia feciſſe naturam. Quapropter, et bellica ſecundùm naturam quodammodo acquiſitiua erit. Nam, et uenatoria pars illius eſt, qua uti oportet contra beſtias, et contra eos homines, qui ad parendum nati ſunt, nec nolunt parere: quia natura id bellum juſtum exiſtat.

7 Una igitur acquirendi ſpecies ſecundùm naturam, pars eſt rei familiaris: quam oportet ſubeſſe jam, aut illam parare, quo ea ſubſint, quorum eſt comparatio rerum in uita neceſſariarum, et utilium ad ſocietatem ciuitatis, et domus. Et uidentur ueræ quidem diuitiæ ex his conſtare. Nam ſufficientia huius poſſeſſionis ad uitam bonorum non infinita eſt, ut Solon Poetico more dicebat: Diuitiarum nullus eſt finis conſtitutus hominibus. At certe conconſtitutus eſt, ut in aliis artibus. Nullum enim inſtru-

Digitized by Google

inſtrumentum cujuſquam artis infinitum eſt, neque multitudine, neque magnitudine: divitiæ autem ſunt multitudo inſtrumentorum rei familiaris, & Reipublicæ. Quod igitur ſit aliqua acquiſitio ſecundùm naturam patribus familias, & gubernatoribus Reipublicæ, & propter quam cauſam, patet.

6 Quoad tertium: modi explicati acquirendi alimenta videntur eſſe naturales, & ſecundùm naturam. Ratio eſt, quia natura, quæ non deficit in neceſſariis, ſicut providet alimentum animalibus, ſtatim, ac ſunt genita, ſic providet alimentum animalibus jam perfectis; ergo ſicut ſunt naturales modi, quibus animalia ſtatim, ac ſunt genita, comparant ſibi alimentum, ſic naturales ſunt modi, quibus animalia perfecta comparant ſibi alimentum. Probatur, & explicatur antecedens, ac totum argumentum: videmus, quod quædam animalia, cum pariunt, ſimul cum fœtu producunt alimentum, quo fœtus nutriatur, donec poſſit ipſe ſibi alimentum comparare. Hujuſmodi ſunt quæ pariunt ova, aut vermes, quæ idcirco dicuntur ovipara, vel vermipara. In ovo enim datur alimentum, quo nutriatur pullus tandiu, quandiu perveniat ad hoc, ut poſſit per ſe ipſum cibum ſumere. Quæ verò pariunt non ovum, ſed fœtum jam viventem, habent in ſe ipſis alimentum ad educandum fœtum, quod alimentum eſt lac. Cùm igitur natura provideat alimentum naturale animalibus ſtatim à generatione, cum ſunt imperfecta, etiam providet animalibus perfectis; ſed animalia veſcuntur herbis, ac plantis, homines partim veſcuntur his, partim veſcuntur cæteris animalibus; ergo ſicut plantæ ſunt propter animalia, ſic animalia ſunt propter hominem, manſueta quidem propter uſum, ac cibum, ſylveſtria magna ex parte propter cibum, alia propter indumentum, & ad hoc, ut ex iis homines faciant quædam inſtrumenta. Quia verò animalia facta ſunt propter hominem, ideo datur quædam bellica juſta, per quàm homines redigant animalia in ſuàm poteſtatem, ideoque venatoria eſt quædam pars bellicæ qua homo utitur contra beſtias, & datur etiam bellica juſta, & naturalis, qua homo utitur ad redigendos in ſervitutem alios homines, qui cum natura ſint ſervi, nolunt ſervire, & parere.

7 Hæc igitur facultas acquirendi neceſſaria ad vitam domeſticam, & civilem per agriculturam, paſtoritiam, &c. cum ſit naturalis, eſt pars œconomicę, in quantum facultates inſtrumentariæ, ac miniſtrantes dici poſſunt partes facultatum principalium quibus miniſtrant. Porro veræ divitiæ ſunt hæ, quę per iſtam facultatem comparantur, & conſiſtunt in alimentis &c. quia hæ ſolæ per ſe ſunt utiles ad vitam, cum pecuniæ eatenus ſolùm ſint utiles, quatenus conducunt ad veras divitias comparandas. Sicut autem natura non indiget infinitis, ita veræ divitiæ, quæ conſtituunt perfectam ſufficientiam, non ſunt infinitæ, ideoque malè Solon dixit, quod hominibus nullus eſt conſtitutus finis divitiarum. Quod verò tales divitiæ, quibus indiget œconomica, & politica ad vitam domeſticam, & civilem, non ſint infinitæ, probatur, quia nulla ars indiget inſtrumentis infinitis magnitudine, ac multitudine ad ſuum opus perficiendum: ex.gr. fabrilis non indiget infinitis malleis; ſed divitiæ ſunt inſtrumenta politicæ, & œconomicæ ad vitam civilem, & domeſticam; ergo neque politica, & œconomica indigent infinitis divitiis, ſed eſt quidam modus divitiarum, quem ſi excedant, potius ſunt impedimento, atque oneri. Patet igitur ex his, quod datur aliqua facultas acquirendi divitias ſecundùm naturam, quæ facultas eſt neceſſaria politicæ, & œconomicæ. Patet etiam, cur detur talis facultas,

De pecuniaria, & ejus origine: an ſit naturalis? & cur tendat ad pecunias in infinitum augendas? Cap. VI.

1 *EST aliud genus acquirendi, quod maxime vocant, & merito vocari debet, pecuniarium, in quo nullus finis eſſe videtur divitiarum, & poſſeſſionis, quod eſſe unum cum illo ſpecie, de quo ſupra diximus, plerique crediderunt, propter vicinitatem. Sed neque eſt idem, neque ab illo valde remotum. Eſt enim alterum illorum ſecundùm naturam, alterum non ſecundùm naturam, ſed magis ſecundùm experientiam, & artem.*

1 POſtquam Ariſtoteles egit de primo genere naturali acquirendi divitias à natura, per agriculturam, paſtoritiã, &c. agit de ſecundo genere non naturali acquirendi divitias, non à natura, ſed ab hominibus, per commutationes pecuniarum, quæ facultas ſimpliciter vocatur pecuniaria. Primo igitur proponit diſcrimen pecuniatiæ à facultate acquirendi divitias à natura: ſecundo docet, quo pacto ab initio fierent commutationes, & quo pacto propter commoditatem commutationum introducta fuerit pecunia, ac deinde fuerit inventa pecuniaria, hoc eſt ars per commutationem augendi pecunias: tertio oſtendit veras, ac naturales divitias non conſiſtere in pecuniis: quarto affert rationem, cur pecuniaria tendat ad augendas pecunias in infinitum? & cur etiam qui divitiis comparandis incumbunt, ſoleant divitias in infinitum multiplicare?

1 Quoad primùm: præter facultatem naturalem comparandi alimenta, & divitias ad vivendum neceſſarias per agriculturam &c. datur alia facultas multiplicandi pecunias per commutationem, quæ facultas ſimpliciter dicitur pecuniaria, & nullum finem facit in multiplicatione pecuniarum, ac divitiarum. Quia hęc facultas pecuniaria eſt affinis facultati naturali comparandi divitias per agriculturam, &c. ideo plerique cenſuerunt eſſe eamdem cum illa. Sed verè non eſt eadem, neque eſt valde remota, ſed eſt illi affinis. Quòd non ſit eadem, patet: nam prima illa facultas comparandi neceſſaria à natura per agriculturam, eſt naturalis, ideoque fuit ab initio: at facultas pecuniaria non eſt naturalis, ſed per artem, & rationem inventa, ideoque neque fuit ab initio, neque nunc eſt apud omnes gentes, præſertim barbaras.

2 *De quo dicere ſic exordiamur. Cujuſque enim, quæ poſſidetur, rei duplex eſt uſus, uterque verò ſecundum ipſam rem, ſed non ſimiliter, verum alter proprius, alter non proprius rei: ceu calcei quidem eſt calceatio, & venditio: uterque enim uſus calcei eſt. Nam qui calceum indigenti vendit pro pecunia, vel cibo, utitur calceo qua calceus eſt, ſed non ſecundùm proprium uſum: non enim commutationis gratia factus eſt calceus. Eodem modo ſe habet in aliis rebus, quas poſſidemus. Eſt enim permutatio in omnibus, cœpta quidem ab initio ex eo, quod eſt ſecundum naturam, quod alii plura, quàm opus ſit, alii pauciora habeant homines. Ex quo manifeſtum eſt pecuniariam non eſſe ſecundum naturam ejus, quæ pertinet ad acquirendum. Quoad enim ipſi ſufficeret, neceſſarium erat permutationem feciſſe.*

3 *In prima igitur ſocietate, id eſt in domo, manifeſtum eſt nihil opus eſſe illius, ſed jam in majori exiſtente ſocietate. Alii enim illorum communiter habebant omnia: alii ſeparatim multa rurſus, & alia, quorum ſecundum indigentiam neceſſe erat permutationem facere, quemadmodum adhuc faciunt barbarorum nationes multæ, alia pro aliis dantes, recipienteſque. Vtilia enim pro utilibus tradunt, ultra verò nihil, ceu vinum pro tritico, & certis talibus. Hujuſmodi ergo permutatio, neque præter naturam eſt, neque ad amplificationem patrimonii pertinet, cum ſit in ſupplementum indigentiæ ſecundum naturam.*

Ex hac tamen illa proceſſit ſecundum rationem: Nam cum à remotioribus quæreretur auxilium, importando illa, quibus indigebant, & exportando illa, quibus abundabant, neceſſario nummi introductus eſt uſus. Non enim faciliter deferri poſſunt ſingula ad vitam neceſſaria. Quare ad

permu-

permutationes faciendas tale aliquid compoſuerunt inter ſe dare, & accipere, quod utilium quippiam exiſtens, haberet uſum commutandi facilem ad vitam, ceu ferrum, & argentum, & ſi quid aliud tale, primò ſimpliciter definitum quantitate, & pondere, poſtmodum verò etiam ſigno impreſſum, quod menſura liberi eſſent. Nam ſignum poſitum eſt ad quantitatem demonſtrandam. Reperto igitur nummo, ex neceſſaria permutatione alia ſpecies acquirendi emerſit nummularia, primo forſan ſimpliciter, poſtea per experientiam artificioſior, unde quodammodo permutando, plurimum faciat lucrum. Quapropter videtur nummularia maxime circa quæſtum pecuniarum verſari, & illius eſſe opus poſſe diſcernere, unde proveniat multitudo pecuniarum. Nummorum enim, & divitiarum effectus eſt.

2 Quoad ſecundum: quandoquidem, ut dictum eſt, pecuniaria inventa fuit per artem, & rationem humanā, ut explicemus, quo pacto fuerit inventa, præmittendum eſt, quo pacto ab initio fierent cōmutationes, & quo pacto propter commoditatem commutationum fuerit introducta pecunia. Duplex eſt uſus conveniens unicuique rei poſſeſſæ, alter proprius, alter communis. Ex. gr. duplex eſt uſus calcei, alter proprius calcei, hoc eſt calceatio, alter communis etiam aliis rebus, hoc eſt venditio. Per utrumque utimur calceo, ut calceo. Cùm enim calceamus pedes, utimur calceo, ut calceo; & cum calceum vendimus indigēti pro pecunia, vel cibo, utimur calceo, ut calceo. At calceatio eſt uſus proprius calcei, ſiquidem calceus eſt factus propter calceationē: venditio non eſt uſus proprius calcei, ſed communis, ſiquidem calceus non eſt factus propter venditionē ſed hoc eſt commune omnibus rebus, ut cum iis non indigemus, poſſimus ipſas cōmutare cum aliis rebus, quibus indigemus. Iam commutatio ſecundum naturam ab initio inſtituta eſt, quia aliqui quibuſdam indigebant, alii è converſo: ex. gr. quidam abundabāt frumento, ſed indigebāt vino; alii abundabant vino, ſed indigebant frumento: iſti igitur commutantes frumentum cum vino ſubveniebant indigentiæ.

Hinc patet pecuniariam non eſſe ſecundū naturam. Naturaliter enim cum aliquo abundamus, commutamus illud, ut acquiramus aliud, quo indigemus, non autem ut multiplicemus illud ipſum, quo abundamus; ſed per pecuniariam qui abundat pecunia commutat pecuniam, ut augeat ipſam pecuniam; ergo pecuniaria non eſt ſecundum naturam.

3 Iam verò in prima ſocietate, hoc eſt in domo, nulla erat neceſſaria commutatio, cum omnia in domo eſſent communia, & patres familias deberent diſtribuere domeſticis cuncta neceſſaria. At poſtquam conſtitutæ ſunt majores ſocietates, pagus nimirum, & civitas, in quibus præter communia, multi habebant etiam bona ſeparata, ita ut aliqui quibuſdam abundarent, quibuſdam indigerent, neceſſe fuit fieri commutationes, per quas unuſquiſque dans ea, quibus abundabat, acciperet ea, quibus indigebat, & ſic ſubveniret indigentiæ, & tales commutationes adhuc ſunt in uſu apud quaſdam barbaras nationes, quæ ea, quibus non indigent, commutant cum iis, quibus indigent, puta frumentum cum vino, non autem utuntur pecunia, neque commutant, ea quibus abundāt, ut illa augeant, ſicut fit in pecuniaria. Tales igitur commutationes ſunt naturales, & non ordinantur ad amplificationem patrimonii, ſed ſolùm ad ſupplementum naturalis indigentiæ, ut explicatum eſt.

4 Ex his commutationibus originem habuit pecunia, ac deinde pecuniaria. Quia enim ſæpe homines viventes in uno pago, & in una civitate, abundabant quibuſdam, quibus indigebant alii viventes in pago, ac civitate remota, & indigebant aliis, quæ erant in civitatibus remotis, ceperunt exportare in loca remotiora ea, quibus abūdabant, & à locis remotis, aſportare ea, quibus indigebant, adeoque inſtitutæ ſunt etiam cōmutationes cum remotis, ſed aliquando erat difficile aſportare in loca remota neceſſaria ad vitam, ac multo facilius

liuserat aſportare quædam utilia, ſed quæ propter raritatem in parva mole erãt magni pretii, ex. gr. aurum, argentum &c. ergo ceperunt pro neceſſariis, puta frumento, vino, &c. dare aurum, argentum & alia definita quantitate, ac pretio, ac deinde, ut liberarentur à cura hæc ponderandi, ceperunt ſignare (ſignum ſiquidem eſt nota ponderis, ac quantitatis) & ſic introducta fuit pecunia. Introducta pecunia, quia hæc eſt quodammodo omuia, homines valde illam amantes, ceperũt excogitare, quò pacto pecuniam augerent, & ſic invenerunt nummulariam, hoc eſt artem, per varias commutationes, & fęnerationes multiplicandi pecunias, quæ ars ab initio erat ſimplicior, & propinquior naturali, deinde facta eſt multò artificioſior, & inventi ſunt varii modi pecunias multiplicandi. Ex his patere poteſt, quid ſit pecuniaria, & circa quàm materiam verſetur. Pecuniaria, ſeu nummularia eſt facultas principaliter verſans circa pecunias, & cõſiderans, unde poſſint maximæ pecuniæ comparari, ideoque eſt effectiva pecuniarum, ac divitiarum.

5 *Nam & divitias plerumque ponunt eſſe multitudinem pecuniæ, ex eo videlicet, quòd circa illam intendunt pecuniaria, & quæſtuaria. Contra verò interdum futile quiddam videntur nummus, & lex omnino, & necquicquam ſecundum naturam, quoniam mutatis iis, qui utuntur, nullius prætii, aut utilitatis eſt ad aliquid neceſſariorum & locuples nummis penuriam patietur neceſſarii alimenti. Atqui abſurdum eſt tales eſſe divitias affirmare, quarum abundans quis fame perire poſſit, ut de Mida fabulis traditur, cui propter inſatiabilitatem deſiderii, quicquid apponebatur, fiebat aurum.*

6 *Quamobrem quærunt divitias alias, & aliam acquirendi rationem. Et rectè quidem. Eſt enim alia acquirendi ratio, & divitiæ ſecundùm naturam. Et hæc quidem rei familiaris diſciplina: illa verò pecuniaria, pecuniarum effectiva non ſimpliciter, ſed per ipſarum pecuniarum commutationem. Et videtur circa nummum iſta verſari. Nam nummus primum eſt, & ultimum in commutationem.*

6 Quoad tertinm: quia qui ſunt maximè cupidi divitiarum, præcipuè dant operã nummularię, & quæſtuariæ, ideò quidam exiſtimant veras divitias conſiſtere in muititudine pecuniarum. Alii è cõverſo cenſent pecunias eſſe quid ex natura ſua futile, & habere pretium ſolùm à lege, & ab arbitrio hominum, non autem a natura, idq; probant dupliciter; primò, quia illud ex ſua natura eſt futile, ac nullius æſtimationis, quod mutata lege, & voluntate hominum, poteſt evadere omnino inutile ad comparandas res neceſſarias; ſed nummus, mutata lege, & hominum voluntate, à qua habet pretium, poteſt evadere omnino inutilis ad comparandas res neceſſarias; ergo &c. Secundò quia non poſſunt veræ divitiæ conſiſtere in eo, quo licet quis maximè abundet, adhuc poteſt fame perire, & eſſe in ſumma inopia rerum neceſſariarum; ſed etiam ſi quis maximè abundet nummis, ſi alii nolint quidqnam commutare pro nummis, fame peribit, & erit in ſumma inopia rerum neceſſariarum, ut in fabulis narratur de Mida, qui propter inſatiabilem auri cupiditatem periit, & obtinuit à Jove, ut quidquid tangeret, mutaretur in autum, ideoque quia etiam cibus ab eo tactus mutabatur in aurum, fame peribat; ergo veræ divitiæ non conſiſtunt in pecuniis.

6 Dicendum igitur propter allatas rationes, quod veræ divitiæ non conſiſtunt in pecuniis, ſed in his, quæ ſunt per ſe neceſſaria, & utilia ad vivendum, ideoque facultas, quæ quærit veras, & naturales divitias, & eſt pars œconomicæ, differt à nummularia. Facultas enim, quæ eſt pars œconomicæ, quærit divitias conſiſtentes in neceſſariis, & utilibus ad vitam, pecuniis verò utitur in ordine ad has naturales divitias acquirendas; at pecuniaria habet pro fine multiplicationem ipſarum pecuniarum, non per quæcunque media, ſed per commutationes pecuniarum, ideoq; verſatur tota circa pecunias, cum pecuniis utatur, ut per earum commutationem pecuuias

cuuias

Digitized by Google

cunias augeat, ita ut à pecuniis incipiat, atque in pecuniis deſinat, & in pecuniis habeat principium, & finem.

7 Et infinita ſunt hujuſmodi divitiæ, quæ ab hac ratione rei augendæ proficiſcuntur. Vt enim medicina ſanitatis in infinitum eſt, & unaquæque ars finis in infinitum: nam quàm maxime volunt illum efficere: eorum verò, quæ ſunt ad finem, non in infinitum: finis enim extremum omnibus: ſic, & hujus rationis augendæ rei non eſt finis terminus. Finis autem tales divitiæ, & pecuniarum poſſeſſio, ſed rei familiaris, non augendæ rei non eſt finis: non enim hoc eſt rei familiaris opus. Quapropter in hac videtur neceſſarium, ut ſit finis omnium divitiarum.

8 Sed contra video fieri. Omnes enim in infinitum augent, qui pecuniis ſtudent. Cauſa verò hujus eſt illarum propinquitas. Variatur enim uſus ejuſdem rei, cum ſit utriuſque acquiſitionis. Ipſius enim uſus acquiſitio, ſed non ſecundùm idem. Ac hujus quidem alius finis, illius verò amplificatio. Quare videtur quibuſdam hoc eſſe rei familiaris opus, & perſeverant exiſtimantes oportere, aut conſervare, aut augere pecuniam in infinitum. Cauſa verò eſt hujus diſpoſitionis ſtudium vivendi, ſed non bene vivendi. Cum ergo cupiditas in infinitum extendatur, illa quoque, quæ efficiunt, infinita cupiunt. Sed qui bene vivere ſtudent, ad fruitionem corporis divitias quærunt. Unde cum hoc quoque in acquiſitione conſiſtere videatur, omnis eorum cura circa acquirendum eſt, & altera augendi ſpecies hinc proceſſit. Cum enim fruitio modum excedat, illam adhibent, quæ hujuſmodi exceſſum adimplere poſſit. Et ſi per hanc acquirendi ſpeciem nequeant parare, per aliam cauſam efficere conantur, unaquaque freti potentia non ſecundùm naturam. Fortitudinis enim non eſt pecuniam parare, ſed fiduciam animi: Neque rei militaris, aut medicinæ, ſed illius quidem victoriam, hujus verò ſanitatem. At illi cuncta ad pecuniam convertunt, quaſi hic ſit finis: ad finem verò cuncta oportet tendere.

9 De illa igitur acquirendi ſpecie, quæ neceſſaria non eſt, & quænam ea ſit, & propter quam cauſam illa indigemus, diximus: & de illa, quæ neceſſaria eſt, quod altera ab illa, & diſciplina rei familiaris, ſecundum naturam circa alimentum, nec infinita ſicut illa, ſed finem habens.

7 Quoad quartum: quia pecuniaria habet pro fine pecunias augere, ideo in pecuniis amplificandis tendit in infinitum. Ratio eſt, quia appetitus finis tendit in infinitum, licet appetitus mediorum habeat certum terminum: ex. gr. quia medicina habet pro fine ſanitatem, poteſt quis optare, ut ſanitas ſit major, & major in infinitum: at quia eadem medicina verſatur circa medicamenta, tanquam circa media, ideo non appetimus medicamenta plura, & plura, ſed prout conducunt ad ſanitatem; ſed œconomica proſequitur divitias, & pecunias, ut media ad vivendum, & bene vivendum; pecuniaria è converſo conſtituit finem in pecuniis; ergo œconomica appetit pecunias uſque ad certum terminum, pecuniaria è converſo appetit pecunias in infinitum.

8 Sed hinc oritur dubium. Cum œconomica appetat pecunis ut medium, ideoque debeat illas appetere uſque ad certum terminum, unde oritur, ut plerique, etiam œconomici curent pecunias, ac divitias in infinitum augere? Reſpondet Ariſtoteles rationem hujus eſſe affinitatem œconomicæ cum pecuniaria. Cum enim, & oeconomus, & pecuniarius verſentur circa pecunias comparandas, ſed diverſo modo: œconomicus enim ita comparat pecunias, ut non habeat eas pro fine, nummularius autem habet pro fine pecunias: hinc oritur, ut multi œconomi putent, conſtituendum eſſe finem in pecuniis, adeoque appetant pecunias augere in infinitum. Ulterior ratio eſt, quia plerique potiùs appetunt vivere, quam bene vivere, adeoque vivunt ſecundùm cupiditatem, non ſecundùm rationem: ſed cupiditates tendunt in infinitum; ergo in infinitum ſtudent pecuniis, quæ ſunt medium ad cupiditates explendas. Multi verò, qui appetunt bene vivere, putant, quod adhuc non poſſimus bene vivere, niſi voluptatibus corporeis fruamur; ſed pecuniæ ſunt medium ad voluptates corporeas comparandas; ergo etiam ipſi toti ſunt in pecuniis, ac divitiis in infinitum augendis. Hinc autem oritur alia

tas efficiendi ſanitatem, non eſt pars earũdem? Reſpondet Ariſtoteles, quod ſicut œconomicus, vel politicus debet uti medicis ad procurandam ſanitatem ſubditorum, non autem debent ipſi per ſe curare ſubditos, ſic debent per acquiſitivam procurare pecunias, & neceſſaria ad vivendum, non autem per ſe ipſos; ergo proportionali modo tum acquiſitiva, tum medicina ſunt partes œconomicæ, & politicæ, in quantum facultates ſubſervientes dicuntur partes facultatis, cui ſubſerviunt. Iam verò facultas ſubſerviens politicæ, œconomicæ in comparandis neceſſariis ad vitam, præſertim debet ea comparare à natura. Ratio eſt, quia ad naturam, quæ generat, ſpectat etiam alimenta genito præbere, ideoque videmus, quod omne generans ſubminiſtrat alimentum genito, ut magis explicatum eſt cap. 5. num. 6. ſed natura, quæ generat homines, ipſa etiam præbet alimenta ex terra, & mari, & ex animalibus; ergo facultas acquirendi debet præſertim incumbere in hoc, ut acquirat à natura per agriculturam, paſtoritiam, &c.

4 *Cum verò, & hæc ſit duplex, ut diximus, & altera pecuniaria, altera diſciplina rei familiaris, & hæc quidem neceſſaria, & laudabilis, illa verò tranſlata, & merito improbanda, quia non ſecundum naturam, ſed ab hominibus acquirit, rationabiliſſime habetur odio ipſa nummularia, quoniam à nummo ipſo facit acquiſitionem, & non ad quod inductus eſt. Commutationis enim cauſa nummus inductus fuit: fœnus autem ſeipſum majus facit. Unde, & nomen venit: quoniam illa, quæ pariuntur, ſimilia ſunt gignentibus: in fœnore autem nummus nummum parit: quare maxime præter naturam eſt hic acquirendi modus.*

4 Quoad ſecundùm: ex dictis poteſt inferri, quænam facultas acquirendi ſit laudabilis, quæ vituperabilis? Cum duplex ſit facultas acquirendi, œconomica nimirum, & pecuniaria, œconomica eſt laudabilis, pecuniaria eſt vituperabilis. Ratio eſt, quia œconomica eſt facultas acquirendi à natura per agriculturam &c; ergo eſt neceſſaria, & laudabilis; è converſo pecuniaria eſt facultas acquirendi non à natura, ſed ab hominibus per commutationem pecuniæ, augendo ipſam pecuniam, adeoque transferendo pecuniam ab uno homine ad alium hominem; ergo merito odio habetur, & reprehenditur. Confirmatur, quia nummularia non utitur nummo ad eum finem, propter quem eſt inſtitutus, ſed ad alium finem. Cum enim nummus ſit inſtitutus ad hoc, ut commutetur cum rebus naturalibus, pecuniaria utitur nummo ad hoc, ut ipſum cummutans cum nummo, nummus augeatur; ergo cum abutatur nummo contra naturam nummi, eſt vituperanda. Quia verò nummularii utuntur nummo ad multiplicandos nummos per uſuras, hinc uſura nomen accepit, ac græce dicitur τόκος, quod ſignificat partum. Sicut enim quæ pariuntur ſimilia ſunt gignentibus, ſic per uſuram nummus parit nummum, quod maximè eſt contra naturam nummi, qui non eſt inſtitutus ad hoc, ut pariat nummum, ſed ut commutetur cum mercibus naturalibus.

De uſu facultatis acquiſitivæ: ac de modis lucrandi tum à natura, tum ab hominibus. Caput VII. Art. II.

5 *Quoniam verò quæ ad cognitionem pertinebant, determinavimus ſufficienter, illa, quæ ad uſum pertinent, diſcutienda ſunt. Cuncta enim hæc conſiderationem habent liberalem, experientiam verò neceſſariam.*

6 Sunt autem circa acquirendum partes utiles rerum ipſarum, quæ acquirendæ ſunt, peritiam habere, quæ optimæ ſint, & ubi, & quomodo: ceu quales equi comparandi ſunt, quales boves, aut pecudes. Eodem modo in aliis animalibus. Oportet enim peritum eſſe, quæ iſtorum potiſſima, & ubi, & qualia. Nam alia alibi potiora gignuntur. Deinde agriculturæ, eiuſque ſpecierum, ut undi ſoli, & conſiti, & apium, & aliorum animalium natatilium, tum volatilium, ex quibus ſit utilitas proventura. Maxime igitur propriæ acquiſitionis iſtæ ſunt partes, & primæ.

Digitized by Google

prima, quia convenit cum primo genere, in quantum lucratur à natura, convenit autem cum translatitia, in quantum non verſatur circa alimenta neceſſaria ad vitam ſed circa quædam alia.

10 *De ſingulis horum in genere dictum eſt nunc: in ſpecie verò de his dicere utile quidem foret ad opera conficienda, ſed grave nimis in his edocendis perſiſtere. Sunt enim operationes illæ artificioſiſſimæ, in quibus minimum fortunæ eſt: illæ ſordidiſſimæ, in quibus maximè inquinatur corpus: illæ ſerviliſſimæ, in quibus corporis eſt uſus plurimum: illæ verò ignobiliſſimæ, in quibus minimum requiritur virtutis. Cum verò ſit à quibuſdam de his ſcriptum, ut à Charete Pario, & Apollodoro Lemnio de cultu agrorum, tam nudorum, quàm conſitorum, & ſimiliter ab aliis de aliis, ea quidem, cui cura eſt, præcepta conſideret. Etiam quædam à frugi patribus familias dicta colligere oportet. Hæc enim cuncta utilia ſunt his, qui augere patrimonium curant.*

10 Addit Ariſtoteles, quod cum de his actum ſit in genere, eſſet etiam agendum in ſpecie: ſed quia hoc nimis eſſet prolixum, & operoſum, non eſt amplius immorandum. Circa artes mercenarias addendum eſt ſolùm, quod ex iis maximè artificioſæ cenſentur illę, ad quarum opera minimũ concurrit fortuna, plurimum peritia, atque ingenium artificis: ſordidiſſimæ ſunt, quibus valde inquinatur corpus, ut coquinaria: ſerviliſſimæ ſunt, in quarum operibus exercendis multum requiritur roboris, parum mentis: ignobiliſſimæ verò, ad quas exercendas minimum requiritur virtutis, tum animi, tum corporis. Quia verò de ſingulis, quæ ſpectant ad ſingulos modos lucrandi, plures ſcripſerunt eo pacto, quo de cultu agrorum tum nudorum, tum conſitorum ſcripſerunt Charetes Parius, & Apollodorus Lemnius, ac de aliis alii, utile eſt, ut qui vult in his modis lucrandi exerceri, legat hos libros, & ut colligat etiam quæ ſunt ſparſim dicta, vel executioni mandata à quibuſdam frugi patribus familias, iiſque opportunè utatur ad patrimonium amplificandum.

11 *Quale eſt illud Thaletis Mileſii. Id enim conſideratio quædam eſt ad acquirendum, ſed illi quidem attributum propter ſapientiam. Eſt autem univerſale quidam. Cui cum objiceretur philoſophiæ ſtudium propter inopiam, quaſi inutile, & infructuoſum, proſpexiſſe illum ferunt per Aſtrologiam, olivarum ubertatem futuram. Cumque coegiſſet pauxillum pecuniarum, hyeme adhuc vigente, emptionem olei feciſſe in Mileto, & in Chio, pro parvo admodum pretio, utpote nemine plus offerente, arrhaſque dediſſe. Cum itaque poſtea tempus veniſſet, multis ſubitò quærentibus, vendidiſſe oleum, quanti ipſe voluit, ac magnam vim pecuniarum inde ſuperlucratum, oſtendiſſe amicis, perfacile eſſe philoſophis ditari ſi vellent: ſed hoc non eſſe illis curæ. Thales igitur in hunc modum dicitur ſapientiam ſuam oſtendiſſe. Eſt autem (ut diximus) univerſalis hic quærendi modus, ſi quis poſſit ſibi ſoli venditionem comparare. Quapropter civitates quædam hunc faciunt quæſtum cum indigent pecuniis: venditionem enim ſibi ſolis reſervant. In Sicilia quidam, cum apud eum pecunia repoſita eſſet, ferri quicquid erat ex ferrariis emit, poſtea verò mercatoribus illuc accendentibus vendebat ſolus, non magnum exceſſum pretii faciens, ſed tamen ita, ut pro quinquaginta talentis, centum conficeret. Hoc itaque ſentiens Dionyſius, pecunias quidem illi non abſtulit, ſed amplius Syracuſis morari vetuit, ut qui reditus reperiſſet ſuis rebus inutiles: Iſte vidit aliquid tale, quale Thales viderat: uterque enim ſibi ſoli venditionem paravit, Hoc eſt utile videre etiam in Republica. Nam civitates pecuniis indigent: & hujuſmodi quæſtibus, quemadmodum domus, ſed & magis, Quamobrem in Republica quidam huic ſoli parti intendunt.*

11 Quoad tertium: unus ex pręcipuis modis augẽdi pecunias eſt per monopolia, qui modus cum ſit univerſalis, & à pluribus uſurpatur, adhuc propter ſapientiam tribuitur Thaleti Mileſio, tanquam præcipuo inter eos, qui monopoliis ſunt uſi. Narrant igitur, quod cum objectum Thaleti fuiſſet philoſophiam eſſe inopem, & inutilem ad comparandas divitias, prævidens par aſtrologiam futuram ubertatem olivarum, coactis pecuniis, tempore hyemis modico pretio emit totum oleum anno ſequenti ex olivis decerpendum, atque arrham dedit, quæ fuit acceptata, quia nemo inventus eſt, qui offerret plus. ac deinde oleum vendidit tanti, quanti voluit, ac

cum

præeſt civitati, in aliquo differt. Convenit, quia ſicut rector non habet omnino cives ſub ſua poteſtate, ſed præeſt illis ſecundùm leges, ſic maritus non habet omnino uxorem ſub poteſtate, ſed præeſt illi ſecundùm legem matrimonii: at differt, quia plerumque in civitatibus alternatim cives præſunt, ac ſubſunt; tempore enim magiſtratus præſunt, quo elapſo ſubſunt. Quia verò in civitatibus qui præſunt, & qui ſubſunt, ſunt æquales ſecundùm naturam, ideò per leges inducta eſt eorum differentia quoad figuram habitus, quoad appellationes, & titulos, & quoad honores: diverſis ſiquidem veſtibus utuntur qui præſunt, & qui ſubſunt, diverſis titulis exornantur, diverſis honoribus afficiuntur, ideoque dixit Amaſis de lotore pedum, quòd à magiſtratibus differebat ſolum quoad hæc inſignia. E converſo maritus præeſt uxori, non alternatim, ſed ſemper, cum ſecundùm naturam ſit melior.

3 Poteſtas patris in filios eſt ſimilis regiæ. Rex enim debet præeminere ſubditis in naturali perfectione, licet ſit ejuſdem generis, ac prætereà debet præeſſe ſubditis ſecundùm amorem, procurans bonum ſubditorum, & per hoc differt à tyranno; ſed pater præeminet filiis naturali prærogativa ætatis, & cauſalitatis, ac naturaliter amat filios, & procurat bonum eorum; ergo pater præeſt filiis imperio quaſi regio, ac poteſtas paterna eſt quædam ſpecies poteſtatis regiæ: ideoque benè Homerus Jovem Regem hominum, ac Deorum vocavit patrem hominum, ac Deorum quia poteſtas paterna quodammodo eſt eadem, ac regia.

4 Concludit Ariſtoteles, quod cum œconomia verſetur circa poſſeſſiones inanimatorum, ac circa homines, circa liberos, ac circa ſervos, pater familias plùs ſtudii debet impendere circa homines, quàm circa poſſeſſiones, ſeu divitias, & circa liberos, quàm circa ſervos. Ratio eſt, quia plus ſtudii debet impendi circa finem, quam circa media; ſed poſſeſſio inanimatorum ordinatur ad homines, ſervi ordinantur ad liberos; ergo plus ſtudii debet impendi circa homines, quam circa poſſeſſiones, ac circa liberos, quam circa ſervos; ergo majorem curam debent impendere ad hoc, ut homines bene vivant, & acquirant virtutes proprias hominis, quam ut poſſeſſiones inanimatæ bene ſe habeant, & habeant virtutem propriam rerum inanimatarum.

5 *Primum igitur de ſervis dubitaverit quiſpiam, utrum præter miniſteria, & corporalia opera, ſit aliqua virtus ſervi excellentior, puta modeſtia, & fortitudo, & juſtitia, & alii hujuſmodi habitus, vel non ſit ulla, præter corporalia miniſteria. Ambiguitatem ſanè id utraque ex parte habet. Nam ſive ſit aliqua, excellentiores erunt ſervi, quàm liberi: ſive non eſt aliqua, cum ſint homines rationis participes, abſurdum videbitur. Eadem eſt fere quæſtio de muliere, & quero, utrum & horum ſint virtutes, & oporteat mulierem eſſe modeſtam, & fortem, & juſtam, & an puer ſit intemperans, & modeſtus, an non. Et univerſaliter id querendum eſt de imperante natura, & parente, utrum eadem virtus, an alia. Si enim oportet utroſque participes eſſe virtutis, cur tandem alter imperare debet, alter parere penitus? Non enim ſecundum magis, & minus poſſunt differre. Non imperare & parere ſpecie differunt, & non ſecundum magis, & minus. Sin verò alium oportet, alium non, admirabile eſt. Nam ſi imperans non erit temperatus, & juſtus, quomodo bene imperabit? Sin is, cui imperatur, quomodo bene parebit? Intemperatus enim & timidus, nihil faciet, ut oportet.*

5 Quoad ſecundùm: quia dictum eſt, quod Pater familias debet curare, ut ſervi, & liberi, qui vivunt in familia acquirant virtutes eorum proprias, explicandum eſt, quæ ſit virtus propria ſervi, vel uxoris, vel puerorum. Et primò dubitatur, utrum virtus propria ſervi conſiſtat ſolum in aptitudine exercendi miniſteria corporalia, & ſervilia, an verò debeat etiam ſervis ineſſe aliqua virtus animi, puta temperantia, fortitudo, juſtitia &c. Ratio dubitandi eſt, quia ſi dicatur, quod ſervis debeat

etiam

eſt,ut poſſit parere rationi. Proportionaliter qui naturaliter eſt imperans habet rationem perfectam, per quam poteſt perfectè deliberare,quid ſit agendum?qui naturaliter eſt ſervus,non poteſt deliberare, ſed ſolum poteſt audire imperium deliberantis; mulier deliberat,ſed invalidè,quia difficilè perſiſtit in deliberatis: puer deliberat,ſed imperfectè.Proportionaliter igitur ſe habent quoad virtutes morales.Qui enim imperat, debet habere perfectã prudentiam,& perfectam virtutem moralem; ſi enim non habeat prudentiam perfectã, non poteſt videre, & præcipere, quid ſit agendum? alii ſufficit, ut habeant virtutem, quantum requiritur ad exequendum. Non igitur eadem eſt omnium iuſtitia,fortitudo, & temperantia, ut Socrates putabat, ſed in imperantibus dari debet fortitudo imperans, in parentibus ſufficit, ut detur fortitudo parens,idemque dic de aliis virtutibus.

7 Poteſt hoc explicari, deſcendendo ad virtutes in particulari. Non enim ſufficit agere de virtùtibus in generali, dicendo ex. gr. quod virtus eſt, per quam animus bene ſe habet, ſed debet in particulari explicari, qualis ſit uniuſcujuſque virtus, ut Gorgias fecit? Mulieris igitur virtus eſt taciturnitas: virtus viri non eſt, ut taceat, ſed ut decenter loquatur, ideoque Poeta dixit: *Mulieri decus affert taciturnitas, ſed non ita viro.* Cum puer ſit imperfectus, virtus pueri non eſt, ut poſſit regere ſe ipſum, ſed ut poſſit parere ductori, qui ſupponitur perfectus. Virtus ſervi eſt, ut poſſit exequi quæ præcipiuntur à domino:& quia ſervus eſt in ordine ad exequenda miniſteria neceſſaria, ad quæ ſufficit parva virtus, ideo ſervo ſufficit parva virtus. Sufficit enim,ut non deficiat in miniſterio propter intemperantiam, vel timiditatem.

Dubitabit verò aliquis (ſi verum eſt, quòd nunc diximus) utrum artifices oportet habere virtutem. Nam ſæpe propter intemperantiam deficiunt operibus.

9 At hoc longe differt. Nam ſervus quidem adhæret nobis communione vitæ, ille autem remotior eſt, & tantum ſibi competit virtutis, quantum ſervitutis. Vilis enim artifex determinatam quandam habet ſervitutem. Et ſervus eſt ſecundùm naturam, ſed nemo ſutor, nec alius opifex.

10 Patet ergo, quòd hujus quidem virtutis cauſam eſſe oportet dominum ſervo, non eum, qui doctrinam habet in operibus dominicam. Quapropter non bene dicunt, qui ſervos ſpoliant ratione, dicentes præcepto uti duntaxat. Admonendi ſunt; enim magis ſervi, quàm pueri. Et de his in hunc modum determinatum ſit.

11 De viri autem, & mulieris, filiorumque, & patris virtute, & converſatione adinvicem, quid rectè, vel contra, & quomodo oportet, hoc quidem facere ab illo autem abſtinere, in his, quæ in Republica conſpiciuntur, neceſſe eſt intueri. Nam cum omnis domus ſit civitatis pars, illi autem domus, partis autem virtus ad totum reſpicere debeat, neceſſarium eſt reſpicienti ad Rempublicam filios, uxoreſque inſtituere, ſiquidem refert ad rectam conſtitutionem Republicæ pueros, & mulieres eſſe benè inſtitutos. Enimverò referas neceſſarium eſt. Nam mulieres media pars ſunt hominum liberorum: ex pueris autem ſumuntur, qui Rempublicam gubernent. Quare cum de his determinatum ſit, de reliquis autem in aliis ſit dicendum, omiſſis propoſitis, tanquam finem habentibus alio ſumpto principio diſſeramus: ac primùm illa diſcutiamus, quæ tradita ſunt de optimo civitatis ſtatu.

8 Quoad tertium: ex dictis videtur inferri, quod ſicut ut quis ſit bonus ſervus, debet habere virtutẽ moralem, ſic ut quis ſit bonus artifex, debeat habere virtutem moralem,In tantùm enim ad hoc,ut quis ſit bonus ſervus, debet habere virtutem moralem, in quantùm niſi habeat virtutem moralem, ſed ſit ex. gr. intemperans, ſæpe deficiet in miniſterio;ſed etiam artifices propter intemperantiam ſæpe deficiunt in miniſterio; ergo &c.

9 Reſpondet Ariſtoteles non eſſe eamdem rationem de ſervo, & artifice. Servus enim debet nobis miniſtrare in agibilibus,adeoque debet communicare in vita; ſed ut bene communicet in vita,debet habere

bere virtutem moralem; ergo ad hoc, ut ſervus ſit aptus ad ſuum opus, debet habere virtutem moralem. Artifex è converſo eſt remotior à nobis, ac non debet communicare in vita, ſed ſufficit, ut poſſit bene facere opus ſuum; ſed ad hoc, ut poſſit bene facere opus ſuum, non requiritur per ſe virtus moralis; ergo ad hoc, ut artifex ſit bonus in genere artificis non requiritur, ut habeat virtutem moralem. Quia verò quidam viles artifices, ut coqui &c. præſtant etiam nobis quoddam genus ſervitutis, & communicant in vita, ideò tales artifices, in quantum participant de ſervitute, participare etiam debent de virtute ſervi. Confirmatur, quia aliqui ſunt ſervi ſecundùm naturam, ut explicatum eſt cap. 3. nemo verò ſecundùm naturam eſt ſutor; vel univerſim artifex; ſed virtus requiritur ſolùm, ut perfectio eorum, quæ nobis conveniunt ſecundùm naturã; ergo licet virtus moralis requiratur, ut quis ſit bonus ſervus, non requiritur, ut ſi bonus artifex, puta bonus ſutor.

10 Infertur ex dictis, quod cum dominus debeat gubernare ſervum, debet ſervum inſtituere ad virtutem. Ratio eſt, quia ſubditur gubernationi alterius, debet ab illo dirigi, & inſtitui ad virtutem; ſed ſervus ſubditur gubernationi domini; ergo &c. Errant igitur qui dicunt cum ſervis utendum non ratione, ſed ſolo imperio. Cum enim ſervi magis etiam participent de ratione, quàm pueri, magis ſunt à domino inſtruendi, quàm pueri. Licet tamen dominus debeat ſervos ad virtutem inſtituere, adhuc non debet illos docere miniſteria ſervilia. Et hæc de ſervis.

11 Supereſſet, ut magis in particulari ageremus de virtute propria viri, & mulieris, parentum, & filiorum, ac de eorum mutua converſatione, & ut explicaremus, quæ ſint facienda, & à quibus abſtinendũ? Sed de his agendum inferius, cũ de Republica differemus. Ratio eſt, quia non poſſumus explicare, quales debeant eſſe partes, niſi ſciamus, quale debeat eſſe totum, eo pacto, quo non poſſumus determinare, qualia debeant eſſe fundamenta, & parietes domus, niſi ſciamus, qualis debeat eſſe domus; ſed mulieres, & viri, patẽtes, & filii debent eſſe partes Reipublicæ; ergo non poſſumus explicare, quales debeant eſſe mulieres, ac viri, parentes ac filii, niſi explicaverimus, qualis debeat eſſe Reſp. Porrò neceſſe eſt, ut agentes de inſtitutione Reipublicę, agamus de inſtitutione mulierum, & puerorum: mulieres ſiquidem ſunt dimidium liberorum; ex pueris fiunt viri, qui Rempublicam adminiſtrant. Cum igitur de ſervis jam egerimus, de viro, & uxore agendum ſit inferius, omiſſis his, quæ ſpectant ad inſtitutionem domus, debemus agere de inſtitutione Reipublicæ, ac lib. 2. debemus examinare, quæ de recta civitatum inſtitutione tradita ſunt ab aliis. Et per hæc Ariſtoteles concludit librum primum.

ARI

ARISTOTELIS POLITICORUM LIBER SECUNDUS

Proponitur quæſtio, utrum bonum ſit, ut in civitate mulieres, filii, & poſſeſſiones ſint communes: examinatur, an ad bonum civitatis ſpectet, ut ſit maximè una? Cap. I.

QUONIAM propoſuimus conſiderationem facere de civili ſocietate, quæ ſit optima omnium iis, qui poſſunt vivere maximè ad votum: oportet alias quoque conſiderare Reſpublicas, quibus utuntur civitates aliquæ earum, quæ bene legibus inſtitutæ videntur, & ſi aliquæ ſint aliæ ab aliquibus ſcriptæ, quæ bene ſe habere videantur, ut recta inſtitutio, utilitaſque appareat. Nec putetur eſſe ad oſtentationem, & ſuperfluitatem, quærere aliud quippiam præter illas, ſed quia illæ non ſe habent, ideò hunc laborem à nobis eſſe ſuſceptum.

Incipiendum eſt autem ab eo, quod eſt ſecundùm naturam hujus conſiderationis principium. Neceſſarium quidem eſt, aut omnia eſſe communia inter cives, aut nulla, aut quædam. Enimverò nulla eſſe communia, impoſſibile conſtat eſſe, cum civitas ſit communio quædam. Ac primò neceſſe eſt locum eſſe communem. Nam locus quædam paritas eſt unius civitatis: cives autem ſocii unius civitatis. Sed utrùm melius fuerit in bene inſtituenda Republica, quæcumque recipere communionem poſſunt, ea omnia eſſe communia, an quædam communia eſſe, quædam non eſſe? Nam fieri poſſet, ut filii, ut uxores, & res, quæ poſſidetur, communes eſſent, quemadmodum in Platonis Republica.

POSTQUAM Ariſtoteles egit de domo, ac de partibus domus, quæ ſunt veluti prima principia, ac prima elementa, ex quibus componitur civitas, libris ſequentibus agit de ipſa civitate, ac de ejus inſtitutione. Et quia ut ſciamus, quo pacto civitas optimè poſſit inſtitui, utile eſt, ut examinemus civitates, & Reſpublicas ab aliis inſtitutas, vel re ipſa, vel libris ſcriptis, Ariſtoteles lib. 2. examinat civitates, ac Reſpublicas ab aliis inſtitutas. Primis igitur quatuor capitibus examinat Rempublicam Platonis, ſeu Socratis: cap. 5. agit de Republica Chalcedonenſi inſtituita à Phalea: cap. 6. de Republica Mileſiorum inſtituta ab Hippodamo: cap. 7. de Republica Lacedæmoniorum; cap. 8. de Republica Cretenſium: cap. 9. de Republica Carthaginienſium: cap. 10. & ultimo agit de Republica Athenienſi inſtituta à Solone, & concludit librum ſecundum.

1 Quærimus, quo pacto poſſit optima ſocietas civilis inſtitui, & ordinari; ſed finis civilis ſocietatis eſt, ut homines

in ea

Digitized by Google

in ea viventes fœliciter vivant juxta commune votum, & deſiderium uniuſcujuſque; ergo quærimus, quo pacto ſocietas civilis poſſit ita inſtitui, ut in ea homines fœlititer vivant; ſed ad hoc, ut inveniamus, quo pacto poſſit civitas optimè inſtitui in ordine ad fœliciter vivendum, utile eſt, ut conſideremus tum civitates de facto exiſtentes, quę bene legibus videntur inſtitutæ, tum civitates purè ſcriptas, quæ ſi inſtituerentur, videntur bene ſe habituræ, qualis eſt civitas, quam apud Platonem Socrates inſtituit in libris de Republica, & de legibus; ergo debemus conſiderare tales civitates, ut noſtram deinde ſententiam de optima civitatis inſtitutione proponamus. Neque verò hunc laborem ſuſcipimus ad oſtentationem ſapientię, ſed quia cenſemus civitates tum inſtitutas, tum in libris deſcriptas non optimè ſe habere.

2 Ut igitur contemplemur ea, quæ de civitate dicta ſunt ab aliis, incipiendum eſt ab eo, quod primò eſt conſiderandum juxta naturam doctrinæ, quam tradimus; ſed cum civitas ſit quædam communitas, primò debet conſiderari, qualis communitas ſit; ergo primò debemus examinare, qualis communitas civitas ſit. Vel igitur omnia debent eſſe communia inter cives, vel nulla, vel quædam. Quod nulla ſint communia inter cives, eſt impoſſibile. Civitas enim eſt quædam communicatio civium; ſed non poteſt dari communicatio inter eos, quibus nihil eſt commune; ergo impoſſibile eſt, ut civibus nihil ſit commune. Confirmatur, quia ad civitatem requiritur, ut cives communicent in loco; ergo ſaltem locus debet eſſe communis; ergo impoſſibile eſt, ut civibus nihil ſit commune. Impoſſibile eſt etiam, ut civibus omnia ſint communia, ſiquidem membra ita ſunt propria uniuſcujuſque, ut non poſſint eſſe communia. Quæſtio igitur ſupereſt, an ad bonum, & ad perfectionem civitatis pertineat, ut civibus communia ſint omnia, quæ poſſunt eſſe communia, an potius melius ſit, ut quædam horum non ſint communia: ac præſertim quæritur, utrum ad bonum, & perfectionem civitatis ſpectet, ut civibus communes ſint poſſeſſiones, uxores, & conſequenter etiam filii (ſi enim uxores ſunt communes, etiam filii erunt communes, ſiquidem non poterit ſciri, à quo parente ſint geniti) an verò melius ſit, ut unuſquiſque habeat propriam uxorem, proprios filios, & proprias poſſeſſiones.

3 Ibi enim Socrates inquit, oportere communes eſſe filios, & mulieres, & facultates. Id vero utrum præſtat ita fieri, ut nunc ſit vel ſecundùm legem illam in Republica ſcripta? Continet porrò, & alias turbationes permultas iſta mulierum communio. Et id, propter quod cenſuit legem hanc eſſe ferendam, non videtur conſequi ex rationibus. Prætereà ad finem, quem inquit oportere civitati exiſtere (ut nunc quidem dictum eſt) impoſſibile. Quomodo autem diſtinguere oporteat, nihil ab eo determinatum eſt: 4. dico autem, ut quòd una videlicet ſit civitas tota, tanquam id ſit maximè optimum. Suſcipit enim hanc ſuppoſitionem Socrates. Atqui conſtat, quod ea ſi procedat, ut una fiat magis, civitas non erit. Eſt enim civitas multitudo quædam ſecundùm naturam, quæ dum fit una magis, domus erit ex civitate, & homo ex domo. Unam enim magis domum cenſemus eſſe, quam civitatem, & hominem unum, quam domum. Quare etiam ſi poſſet quiſpiam hoc facere, tamen non eſſet faciendum, quia perimit civitatem.

3 Eſt celebris ſententia Socratis apud Platonem in libris de Republica, quod ad bonum, & perfectionem civitatis ſpectat, ut omnia ſint communia, etiam poſſeſſiones, uxores, & filii. Hæc ſententia quoad communitatem uxorum, & filiorum improbari poteſt ex quatuor capitibus: primò quia hęc cõmunitas habet multas difficultates, & involuit plura abſurda; ſecundò quia ratio, propter quam Plato cẽſuit

ſuit ferendam eſſe legem de tali communitate, non ſubſiſtit: tertiò quia per hanc communitatem non poſſet obtineri finis civitatis, propter quem Plato cenſuit talem communitatem inducendam: quartò demum quia inducta communitate uxorum, debuiſſet Plato explicare, quo pacto mulieres eſſent dividendæ ad uſum, ſiquidem in hac diviſione inveniretur difficultas; hoc autem Plato non explicavit. Quia verò defectus ſententiæ Platonicæ ex quarto capite eſt ex ſe manifeſtus, ideo Ariſtoteles communitatem uxorum rejicit ex tribus reliquis capitibus.

4 Ratio, propter quam Socrates apud Platonem cenſet ferendam eſſe legem de communitate poſſeſſionum, uxorum, & filiorum eſt, quia ad bonum, & perfectionem civitatis ſpectat, ut civitas ſit maximè una: hoc verò Socrates aſſumit tanquā primum principium, & tanquam quamdam ſuppoſitionem; ſed ad hoc, ut civitas ſit maximè una, debent eſſe civibus communia omnia, quæ poſſunt eſſe communia; uxores autem, filii, & poſſeſſiones poſſunt eſſe communes; ergo &c. Hæc ratio non concludit, ſiquidem ſoppoſitio, ac principium, quo nititur, quod nimirum ad bonum, & perfectionem civitatis ſpectet, ut ſit maximè una, eſt falſum. Falſitas autem talis principii poteſt probari tripliciter. Prima ratio eſt, quia illa unitas non ſpectat ad bonum, & perfectionem civitatis, qua poſita, civitas deſtruitur; ſed maxima unitas deſtruit civitatem; ergo &c. Probatur minor: nam ea eſt major unitas, quæ magis excludit multitudinem, ideoq; unitas domus eſt major unitate civitatis, quia excludit multitudinem domorum, & unitas individui eſt major unitate domus, quia excludit multitudinem individuorum; ſed hę unitates deſtruunt civitatem: cum enim civitas ſit multitudo hominum, & domorum, ſi excludatur multitudo hominum, & domorum, eo ipſo deſtruitur civitas; ergo &c.

5 Nec ſolum ex multitudine hominum conſtat civitas, verum etiam ex eorum multitudine, qui ſpecie differunt. Non fit enim civitas ex ſimilibus. Aliud enim ad bellum confœderatio, quam civitas. Illa enim quantitate prodeſt, & ſi eadem ſit ſpecie, cum auxilii gratia fiat, ceu ſi pondus magis attrahat. Differt autem, & eò modo civitas à gente, quando per pagos diviſa non ſit multitudo, ſed quemadmodum Arcades. Ex quibus autem unum fieri oportet, ſpecie differunt. Quapropter æquale reponſum civitatem conſervat, ut in Ethicis dictum eſt prius: quoniam inter liberos, & æquales neceſſarium eſt hoc eſſe. Nam omnes ſimul magiſtratum gerere impoſſibile eſt, ſed aut per annum, aut per aliam præfinitionem, & tempus. Atque iſto modo fit, ut ut omnes gerant magiſtratum, ceu ſi mutarentur ſutores, & fabri, nec ſemper iidem ſutores, ac fabri eſſent. Cum vero melius ſit ita ſe habere ea, quæ ſunt circa ſocietatem civilem, manifeſtum eſt melius fore. ſi iidem ſemper magiſtratum gererent, modo id fieri poſſet. Sed in quibus hoc fieri nequit, propterea quod omnes natura ſunt pares, ſimul eſt juſtum (ſive bonum, ſive pravum ſit gerere magiſtratum) ut omnes hujus muneris participes fiant, & in eo imitari viciſſim æquales, cedendo invicem alios aliis, utpote qui ex principio ſint æquales. Nam alii regunt, alii reguntur in parte, tanquam ſi ipſi alii fiant. Eodem modo illorum, qui regunt, alii alios gerunt magiſtratus. Patet igitur ex his, quod non recipitur ſic unam aptam eſſe civitatem, ceu dicunt quidam: & quòd maximum fore commodum civitatibus dicebatur, id interimit civitates. Atqui ſingulorum bonum ſingula conſervat.

6 Patet etiam alio modo, quod quærere nimium unire civitatem, non eſt melius. Domus enim magis ſufficiens eſt, quam homo unus, civitas autem, quàm domus. Et vult quidem tum eſſe civitas, cum habet ſufficientiam multorum ſocietas. Si igitur magis expetendum eſt, quod magis ſufficientiam habet, certe & minus unum, eo quod eſt magis, expetibilius eſt.

5 Secunda ratio eſt, quia non ſolùm unitas excludens multitudinem numericā hominum, ac domorum, ſed etiam unitas excludens differentiam ſpecificam conditionum, per quas differunt homines conſtituentes civitatem, deſtruit civitatem; ergo ad civitatem non requiritur maxima unitas, & maxima ſimilitudo civium, ſed requiritur, ut conſtet ex civibus diverſa-

rum conditionum ſecundum ſpecië. Probatur, & explicatur antecedens. Neque enim civitas eſt ſicut multitudo hominum congregatorum ad pugnandum qui licet ſint ſimiles; & ejuſdem conditionis, quo plures ſunt, eo ſunt aptiores ad finem pugnæ, hoc eſt ad victoriam, eo pacto, quo homines, quo plures ſunt, eo faciliùs poſſunt movere aliquod pondus: ſed civitas eſt multitudo plurium ſpecie differentiũ ſecundùm conditionem, nam non omnes cives debent eſſe artifices, non omnes ſutores, non omnes milites &c. Præterea civitas differt à gente, quæ non eſt diviſa per vicos, ſed huc, illucque vagatur, ſicut Arcades; ergo ad civitatem non requiritur unitas, per quam cives ſint ejuſdem conditionis, licet requiratur unitas, per quam non vivant diſperſi, ſicut Arcades. Confirmatur, quia in naturalibus, ut totum ſit perfectum, debet conſtare ex partibus ſpecie diverſis, eo pacto, quo animal conſtat ex membris ſpecie diverſis ſed civitas eſt quoddam totum perfectum factum à ratione hominis; ergo etiam ad civitatem requiritur, ut conſtet ex partibus ſpecie diverſis; ergo cives non debent eſſe ejuſdem conditionis, ſed diverſæ. Quia verò cives debent eſſe diverſarum conditionum, ideo dictum eſt lib. 5. Ethicorum cap. 5. quod civitas maximè conſervatur per hoc, ut par pari referatur ſecundum proportionem arithmeticam, vel geometricam. Hæc autem proportio ſervatur etiam in magiſtratibus. Quia enim non omnes poſſunt gerere magiſtratum ſimul, ideo qui cenſentur æquales præfinito tempore ex æquo magiſtratum gerunt, ac ſit aliquid ſimile, ac ſi definitis temporibus mutarentur fabri, & ſutores. Et quidem melius eſſet, ut ſicut in civitatem iidem ſemper ſunt ſutores, ac fabri, & iidem ſemper gererent magiſtratus, ſi invenirentur aliqui, qui eſſent manifeſtè omnium optimi, & aptiſſimi ad magiſtratus gerendos. Verum quia hoc eſt impoſſibile, ac multi ſunt æquales, ideo æquum eſt, ut omnes ſuo tempore ſint participes magiſtratuum, ſeu magiſtratus cenſeatur bonus, ſeu malus, & ut ſibi invicem ſuccedant in hoc, quod præſint, vel ſubſint, & aliqui gerant unum magiſtratum, alii aliũ. Cum ergo in civitate debeat dari diverſitas ſpecifica conditionum, munerum, magiſtratum &c. hæc autem diverſitas ſit incompoſſibilis cum maxima unitate ſimilitudinis, patet, quod maxima unitas ſimilitudinis, utpote, deſtructiva civitatis, non ſpectat ad bonum, & perfectionem civitatis. Quod enim ſpectat ad bonum, & perfectionem rei, conſervat rem, non autem deſtruit.

6 Tertia ratio eſt: illa unitas eſt melior, quæ inducit majorem ſufficientiam ad vivendum; ſed unitas domus eſt minor, quàm unitas individui, unitas civitatis eſt minor, quàm unitas domus, & tamen civitas eſt magis ſufficiens ad vivendum, & bene vivendum, quam domus; ergo unitas minor ſæpe eſt melior unitate majori; ergo non eſt verum, quod maxima unictas ſpectat ad bonum, & ad perfectionem civitatis.

Utrum per communitatem uxorum civitas evaderet maxime una: ac de abſurdis, quæ ſequerentur ex communitate uxorum? Caput II.

1 *ENimvero nec ſi optimum ſit unum quam maximè eſſe civitatem, 2 tamen id demonſtrare non videtur ex ſermone. ſi omnes ſimul dicant meum, & non meum. Hoc enim Socrates putat ſignum eſſe civitatis perfectè unitæ.*

3 *At enim verbum Omnes, duplex eſt. Si igitur tanquam ſinguli, forſan eſſet magis, quod efficere vult Socrates. Singuli enim eundem filium ſuum dicerent, & mulierem eandem, & de facultatibus, & de quibuſvis aliis alia eodem modo. Nunc autem non ita dicunt, qui communibus utuntur mulieribus, & filiis, ſed omnes quidem, at non ut ſinguli iſtorum: eodemque modo de facultatem*

tibus, omnes quidem, ſed non ut ſinguli eorum. Quod igitur aberratio quædam ſit in verbo, Omnes, manifeſtum eſt. Nam & utraque, & imparia, & paria, dicis propter duplicitatem, & in ſermonibus poſitum litigioſos facis ſyllogiſmos. Quare hoc ipſum, Omnes, dicere. uno quidem modo bonorum eſt, ſed nequaquam poſſibile, alio autem modo nihil conſentaneum.

1 REjecta ſuppoſitione Platonis, quod ad perfectionem civitatis ſpectet, ut ſit maximè una, probat Ariſtoteles, quod per communitatem uxorum, civitas non evaderet maximè una, ac deinde afſert inconvenientia, & abſurda, quæ ſequerentur ex hac communitate.

2 Quoad primum: Socrates apud Platonem ſic probabat per communitatem uxorum civitatem fieri maximè unam. Signum maximæ unitatis, & concordiæ eſt, cùm omnes de ſingulis poſſunt dicere, ***hoc eſt meum***: diſcordiæ ſiquidem oriuntur ex eo, quod cum res ſint diviſa, unus appetit, quod non eſt ipſius, ſed alterius; ſed ſi omnia eſſent communia, etiam uxores, & filii, omnes poſſent dicere de omnibus, ***hoc eſt meum***; ergo civitas eſſet maximè una, & maximè concors.

3 Contra hanc rationem arguit Ariſtoteles quadupliciter. Primò data communitate uxorum, omnes collectivè poſſent dicere de ſingulis ***hoc eſt meum***, omnes diſtributivè non poſſent id dicere; ex. gr. de ſingulis mulieribus omnes collectivè poſſent dicere ***hoc eſt mea***. ſinguli id dicere non poſſent; idemque dic de poſſeſſionibus; ſed ſi omnes diſtributivè poſſent dicere de ſingulis, ***hoc eſt meum***, tunc fortaſſe civitas evaderet maximè una, & maximè concors, ſi omnes collectivè, non evadit maximè una, & maximè concos, immo ex hoc ipſo in civitate orirentur diviſiones, ac diſcordiæ; ergo &c. Probatur minor, quia cum non poſſet ullus uti uxore, cum vellet; ſiquidem illa eſſet communis omnibus aliis, quomodo non naſcerentur diſcordiæ? idemque dic de facultatibus. Patet igitur, quod ratio Socratis laborat æquivocatione propter ly ***omnes***, quod ve poteſt ſumi collectivè, vel diſtributivè. Propter ſimilem autem æquivocationem poſſunt conſtrui alii ſyllogiſmi ſophiſtici, qualis eſt ſequens: *hi tres ſunt numerus diſpar, hi alii tres ſunt numerus diſpar; ſed hi ſex ſunt hi tres, & hi tres; ergo hi ſex ſunt ſimul numerus par, & diſpar.* Æquivocatio eſt, quod *hi ſex ſunt hi tres, & hi tres,* collectivè, non diſtributivè.

4 Habes præterea, quod dicitur, nocumentum aliud. Quod enim multorum commune eſt, in eo minima adhibetur diligentia. Nam de propriis maxime curant homines, de communibus autem minus, quàm quantum ſingulis competit. Tanquam enim alio curante, ab aliis negliguntur: quemadmodum in ſervilibus miniſteriis, famulantes multi interdum deterius inſerviunt, quàm pauci. Fiunt autem unicuique civium mille filii, & hi non ut ſingulorum, ſed ut cujuſvis quivis ſimiliter eſt filius. Quare omnes ſimiliter negligent.

5 Præterea iſto modo ſinguli ſuum dicent bene agentem, aut male, quotieſcunque contingat numero: puta, meus eſt, aut illius, hoc modo dicens de ſingulis ex mille, vel ex quot civitas ſit, & hoc dubitans. Nam incertum eſt, cui contigerit genuiſſe filium, & ſalvum eſſe genitum. Atqui utrum præſtat ſic dicere ſuum, ita vocantes unumquemque duorum millium, & decem millium, an magis ut nunc in civitatibus ſuum vocant hic quidem filium ſuum, ille fratrem ſuum, ille nepotem ſuum, aut per aliam quandam conjunctionem, & ex conſanguinitate vel familiaritate, & affinitate ſui primum, vel ſuorum, & præterea alterum ſodalem, alterum contribulem? Præſtat enim eſſe proprium nepotem, quam illo modo filium.

6 Quinimo nec vitari quidem poteſt, quin agnoſcantur a quibuſdam fratres, & filii & patres, & matres. Nam per ſimilitudines natorum ad parentes, neceſſarium eſt, ut fidem recipiant de ſeſe invicem: quod tradunt ſcriptores quidam populis ſuperioris Lybiæ evenire. Habere enim mulieres communes, filios tamen partiri inter ſe ſecundum ſimilitudines. Sunt enim mulieres quædam & animalia, ceu equi, & boves, quorum ea natura eſt, ut ſimillimos genitoribus edant fœtus: ut equa illa apud Pharſaliam. Iuſta nuncupata.

Pp 2 4 Se-

4 Secundò ex hac communitate oriretur etiam aliud incommodum, quod nimirum omnia negligerétur. Conſtat enim experientia, quod homines maximè diligunt propria, ac circa ipſa adhibent maximam curam, ac diligentiam: at communia parum diligunt, ac circa communia minorem ſinguli adhibent diligentiam, quam deberent unde etiam accidit, ut ſervilia miniſteria, quæ fiunt à pluribus ſervis, deterius fiunt, quam quæ à paucis, dum unuſquiſque ſupponit alterum factum id, quod ipſe non facit; ſed ſi filii eſſent communes, unuſquiſque haberet mille filios communes; ergo omnes parum illos diligerent, & ſimiliter contemnerent.

5 Tertiò poſita communitate uxorum, unuſquiſque vocaret ſuos filios tot, quot naſcuntur in civitate, puta mille, vel plures, & hoc dubitans de unoquoque, an verè eſſet ſuus filius? ſiquidem incertum eſſet, quis, & quem genuerit? & an vixerit, vel mortuus fuerit? at poſito, quod detur diviſio uxorum, & filiorum, ut nunc datur, eumdem hic certo dicit ſuum filium, alius ſuum nepotem, alius ſuum patruelem, alii ſuum propter alios gradus conſanguinitatis, & affinitatis, alii ſuum ſocium, ſuum coætaneum, ſuum contribulem &c; ſed melius eſt ad amicitiam, & ad conjunctionem animorum, ut eundem omnes dicant ſuum proportionaliter, puta filium, nepotem, contribulem &c. cum certitudine, quam ut dicant ſuum filium cum illa incertitudine; ergo &c.

6 Quartò neque etiam per illam uxorum communitaté poſſet vitari, ne multi cognoſcerent filios, patrem, matrem, & fratres; ergo &c. Probatur antecedens; nam ſunt quædam mulieres, & etiam quædam animalia, puta boves, & equi, quæ generãt filios ſimiles patribus, ut narratur de illa equa Pharſaliæ, quæ vocabatur Iuſta; ergo propter ſimilitudinem parentes poterunt cognoſcere filios, filii parentes; fratres fratres, ut etiam traditur de quibuſdam populis Lybiæ ſuperioris, apud quos licet uxores eſſent communes, filii tamen proprii aſſignabantur unicuique ſecundum ſimilitudinem.

7 Et præterea hujuſmodi moleſtias non facile erit vitari ab iis, qui eam ſtatuunt communitatem, puta plagas, & neces, partim voluntarias, partim involuntarias, & rixas, & jurgia, quæ nefas eſt committere adverſus parentes, & propinquos, magis quàm adverſus extraneos. Sed frequentius illa evenire neceſſe eſt, ubi ignorant, quam ubi ſciunt: & ea ſi contingant, à ſcientibus expiari debito modo poſſunt, ab ignorantibus verò non poſſunt.

8 Illud etiam abſurdum, quòd qui filios communes fecerunt, coire ſolum amantes vetuerunt, amare verò non vetuerunt, nec alios uſus, quos eſſe patri ad filios, & fratri ad fratrem, omnium deformiſſimum eſt, cum & amare ſolùm.

9 Abſurdum etiam non aliam ob cauſam coitionem illorum vetuiſſe, niſi quia nimia voluptas inde ſit proventura, ſed quia pater ſit, aut filius, aut fratres ob eam rem nihil putare referre.

10 Videtur autem magis prodeſſe, ut agricolis communes ſint mulieres, & filii, quam cuſtodibus. Minus enim erit amicitia, ſi communes ſint nati, & mulieres. Enimvero tales ſint, quibus imperantur, oportet, quo ipſi pareant imperio, nec res novas in civitate moliantur.

7 Quoad ſecundum: aſſert Ariſtoteles plura abſurda, & inconvenientia, quæ ſequerentur ex communitate uxorum, ac filiorum. Primum eſt: difficile, immo impoſſibile eſt, ut in civitate vitentur omnino vulnerationes, homicidia, vel voluntaria, vel involuntaria, jurgia, rixæ &c. ſed poſita communitate uxorum, frequenter eveniret, ut pater occideret, aut vulneraret filium, filius patrem, frater fratrem ſiquidem ſe invicem ignorarent; ſequeretur curſus, quod non poſſent hæc piacula debitè expiari propter ignorantiam; ergo ex communitate uxorum ſequerentur parricidia, & alia graviora delicta frequentius fieri.

8 Secundò qui volunt filios eſſe commu-

munes, vetant ſeniores, qui cenſetur patres, coire cum junioribus, qui cenſentur filii, at verò illos ſe invicem amare libidinosè, & alios actus libidinoſos exercere non vetant; ſed abſurdum eſt patrem non ſolum coire cum filiabus, & fratres cum fratribus, ac ſororibus, ſed etiam alios actus libidinoſos exercere; ergo &c.

9 Tertiò Socrates ex ea ſolum cauſa prohibet patres coire cum filiabus &c. quia nimia ex tali coitu voluptas exiſteret, non autem propter honeſtatem, quam patres debent ſervare erga filios, fratres erga ſorores; ſed hoc eſt inconveniens: nam potiſſima ratio, cur ſit nefandus talis coitus, eſt, quia eſt contra honeſtatem, quæ debent ſervari inter conſanguineos; ergo &c.

10 Quartò Socrates vult, ut agricolæ habeant uxores, & filios communes cum cuſtodibus, ſeu principibus civitatis; ſed hoc eſt inconveniens, & contra proportionem geometricam, quæ debet intercedere inter imperantes, ac parentes; inconveniens enim eſt, ut imperantes, ac parentes habeant filios, & uxores communes; ergo hæc lex nimium tribuit agricolis, parum cuſtodibus, adeoque cum non ſervet debitam proportionem, dat occaſionem movendi ſeditiones.

11 *Penitus autem contrarium eveniat neceſſarium eſt ex hujuſmodi lege, quam ea, quorum cauſa optimas leges eſſe oportet, & quam id, cujus gratia Socrates cenſet ita inſtituendum de natis, & mulieribus. Amicitiam enim putamus maximam eſſe bonum civitatibus. Nam ſic minime ſeditionibus agitabuntur. Et unam eſſe civitatem laudat maxime Socrates, quod & videtur, & ipſe inquit eſſe amicitiæ opus: ut in amatoriis ſermonibus ſcimus dicentem Ariſtophanem propter eximiam amantium cupiditatem applicari ſimul, & ex duobus fieri unum. Hic ergo neceſſarium eſt ambos corruptos eſſe, vel unum. At in civitatibus neceſſe eſt amicitiam infirmam, fluxamque fieri propter hujuſmodi communitatem, & minime dicere ſuum, aut filium patrem, aut patrem filium. Ut enim parum mellis multa in aqua diffuſum, inſenſibilem facit miſtionem, ſic accidit communitatem iſtam, nequaquam neceſſariam in tali Republica, à nominibus extimantibus, vel patrem, ut filii, vel filium, ut patris, vel fratres invicem exilem perfecto benevolentiam efficere. Duo enim ſunt, quæ faciunt homines curam habere, & amare proprium ſcilicet, & affectio: quorum neutrum ſit neceſſe eſt in hujuſmodi Republica.*

12 *Inſuper translatio illa natorum ex agricolis, & artificibus in cuſtodes, & ex his in illos, magnam continet difficultatem, quemadmodum tandem fiet: & cognoſcant neceſſe eſt dantes, & transferentes, quibus quos dedant.*

13 *Præterea, & ſuperius dicta magis in his neceſſarium eſt evenire, puta rixas, & plagas, & amores, & cædes. Nam non amplius appellant cuſtodes fratres, & filios, & patres, & matres, qui aliis civibus deduntur, & rurſus qui ex cuſtodibus, aliis civibus, ut tale caveant aliquid perpetrare propter conſanguinitatem. De communitate igitur natorum, & mulierum determinatum ſit in hunc modum.*

11 Quintò communitas uxorum eſt inducta ad conciliandam mutuam amicitiã, quæ amicitia eſt maximum bonũ civitatis, ac præcipuè intentum per leges, cum impediat ſeditiones, quę tendunt in ruinam civitatis: Socrates etiam fatetur unitatem civitatis eſſe effectum amicitiæ, & Ariſtophanes in ſermonibus amatoris dixit, ex amore oriri, ut ex amantibus unum fiat, adeoq; ut uterque quodammodo corrumpatur, & mutetur in unum tertium, vel quod unus corrumpatur, & mutetur in alium; ſed communitas uxorum, & filiorum imminueret in civitate amicitiam; ergo &c. Probatur minor: ſicut enim parum mellis dulcis ſi infundatur multæ aquæ, evadit inſenſibile, ſic ſi amor patris ad filium dividatur in omnes juniores, & amor fratris ad fratrem dividatur in omnes æquales, quodammodo evaneſcit; ſed per communitatem uxorum, & filiorum hoc fieret; ergo &c. Confirmatur, quia duo ſunt, quæ præcipuo ſtudio amamus, propria nimirum, & quæ ſunt ſingularia, vel ad ſingularitatem accedunt, ideoq; filius unicus magis amatur à

Digitized by Google

parentibus, quàm non unicus; ſed communitas tollit utrumque, nam filii non eſſent proprii, ſed communes, & eſſent innumeri; ergo &c.

12 Sexto translatio, per quam filii auferrentur à cuſtodibus civitatis, & transferrentur ad agricolas, vel ab agricolis transferrentur ab cuſtodes, maximam continet difficultatem. Neceſſe eſt enim, ut ii, qui ipſos transferunt, ſciant, cujus mulieris ſint filii, & apud quam mulierem educentur.

13 Septimò demum ex hac translatione filiorum à cuſtodibus ad agricolas &c. multo magis ſequeretur, ut patres occiderent filios, filii patres &c. Nam cuſtodes non vocarent agricolas filios, vel fratres: nec agricolæ talibus nominibus appellarent cuſtodes; ergo cum non ſe vocarent fratres, multo magis ſequerentur inter eos vulnerationes, homicidia, ac nefandæ libidines.

Utrum conveniens ſit in civitate poſſeſſiones eſſe communes? Cap. III.

1 *His conſequens eſt de rebus, quæ poſſidentur, conſiderare, quomodo ſit conſtituendum illis, qui in optima Republica verſari debeant: utrum communes eſſe debeant, vel non communes? Hoc ſeorſum determinandum eſt, nec ſimul cum his, quæ de natis, mulieribus conſtituuntur. Dico autem circa res, utrum & ſi ſint nati, mulieresque ſeparatim, quemadmodum nunc ſunt omnibus, præſtet tamen res eſſe communes, & uſus? puta, utrum præſtet fundos proprios eſſe, fructus verò in commune conferre? quod apud quaſdam ſit gentes: vel contra, ſolum quidem commune eſſe, & communiter coli, fructus autem partiri in proprios uſus, quod facere dicuntur quidam barbarorum: vel & fundos, fructus eſſe communes.*

2 *Si ergo alii forent agricolæ, alius eſſet modus, & facilior. Sed cum ipſi ſibi laborent, ea quæ ad poſſeſſiones attinent, plures præbebunt difficultates. Nam ſi in fruendo, & laborando non ſint pares, neceſſe eſt incuſationes exiſtant contra fruentes quidem, & conſumentes multa, parum verò laborantes, ab his, qui minus conſumunt, & multum laborant. Omnino autem convictus & communitas rerum humanarum omnium difficilis eſt, & maximè in his rebus. Probant autem eorum, qui una peregrinantur, ſocietates, quorum pleriqne ferè diſſident inter ſe de parvis, vilibuſque rebus offenſi. Nos quoque miniſtris illis plurimum iraſcimur, quibus maximè utimur ad circularem famulatum. Communes igitur habere res, has, & hujuſmodi alias continet difficultates.*

1 EXaminandum jam eſt, an ſit conveniens, ut etiamſi unuſquiſque haberet propriam uxorem, & proprios filios, adhuc in civitate poſſeſſiones, & earum uſus eſſent communes omnium. Porrò tripliciter poteſt fingi caſus, in quo bona communiter poſſiderentur. Primus eſt, ut fundi ſeu campi eſſent unuſquiſque proprii, fructus autem in commune conferrentur, ut fit apud quaſdam gentes. Secundus eſt, ut fundi quidem eſſent communes omnium, & communiter colerentur, fructus autem dividerentur ſingulis ad proprios uſus, quod etiam dicitur apud quaſdam nationes fieri. Tertius eſt, ut & fundi, & fructus eſſent communes, ut ſtatuit Socrates apud Platonem in Republica.

2 Dicendum, quod non eſt conveniens, ut in civitate poſſeſſiones ſint communes. Probatur dupliciter, primò ex malis, quæ ex hac communitate poſſeſſionum orirentur: ſecundò ex bonis, quæ tollerentur.

Primò igitur probatur inconvenientia talis communitatis ex malis, quæ ſequerentur, multipliciter: primò quia vel fingimus, quod agri excolerentur ab externis, vel quod à civibus; ſi ab externis, difficile eſſet tot cultores externos invenire, ſed minor deinde eſſet difficultas in diſtributione bonorum, & uſuum; ſi verò colerentur à civibus, ut Socrates ſupponit; neceſſe eſſet, ut orirentur innumeræ querelæ in diſtributione laborum, & fructuū Nam aliqui deberent mitti ad excolendos agros, alii deberent retineri in civitate ad Rempubli-

publicam gubernandam; ergo primò in hac ipſa diſtributione multæ orirentur querelæ. Secundò plus ex fructibus deberet diſtribui iis, qui manent in civitate, utpote dignioribus, quam iis, qui laborant in agro, utpote vilioribus; ergo in hac diſtributione, oritentur inumeræ querelæ cauſantium eos, qui minus laborant in excolendis agris, magis frui fructibus agrorũ, eos autem, qui magis laborant, minus frui fructibus manuum ſuarum. Confirmatur, quia in convictu, in quo multi communicant in bonis, oriuntur difficultates, ac diſſidia; ergo incovenienter ponitur talis communitas. Probatur antecedens experientia: primò enim videmus ſocios in peregrinando, quia convivunt, ſæpe diſſidere inter ſe de minimis rebus; ſecundò videmus, quod inter domeſticos, & ſervos conviventes oriuntur multæ difficultates, & crebræ diſcordiæ, ergo &c.

3 *Eo autem modo, quo nunc fit, ſi inſuper moribus, & moderatione legum rectarum honeſtetur, non parum diſtabit. Habebit enim utrinſque commoda. Dico autem utrinſque, videlicet, ejus, quod communes ſint res, & ejus, quod propriæ. Oportet enim omnino, ut res ſint propriæ, ſed quodammodo communes. Curæ enim diviſæ incuſationes adinvicem non parient: imò proficient, utpote ad proprium unoquoque ſedulo incumbente. A. verò per virtutem erunt ad uſum (ut eſt in proverbio) quæ ſunt amicorum, communia. Eſt autem etiam nunc quibuſdam in civitatibus in hunc modum ſubſcriptum, ne putetur impoſſibile, & præcipue in iis, quæ bene gubernantur, aliqua ſunt, aliqua eſſe poſſunt. Propria enim ſua quiſque poſſident, partim utilia facit amicis, partim utitur communibus: ut in Lacedemone ſervis utuntur viciſſim, tanquam forent uniuſcujuſque, & præterea equis, & canibus, & vehiculis. Patet igitur eſſe melius, ut propriæ ſint res, ſed uſu facere illas communes. Quemadmodum autem hoc fiat, legislatoris erit proviſio. Eſt ſane inenarrabile, quantum interſit ad voluptatem, conſiderare aliquid eſſe proprium ſui. Non enim fruſtra quiſque ad ſeipſum amicitiam habet. Eſt verò id naturale. Sed cum amatio ſui reprehenditur, non illud reprehenditur, quia ſe amet, ſed quia magis, quàm oportet, ſe amat: quemadmodum amatio pecuniarum. Nam amant omnes, ut ita dixerim, talia. Atqui, & largiri, & opem ferre amicis, & hoſpitibus, & familiaribus, dulciſſimum eſt: quod fit, ſi propriæ ſint facultates. Hæc autem non contingunt illis, qui nimis unam efficiunt civitatem.*

4 *Et præterea duarum virtutum opera manifeſte collunt, temperantiæ erga mulieres alienas (ab his enim opus laudabile eſt ſe ob temperantiam abſtinere) & liberalitatis circa res poſſeſſas. Neque enim diſcerni poterit liberalis, neque liberalem operationem faciet ullam. Nam in uſu earum rerum, quas ipſi poſſidemus, liberalis eſt opus.*

5 Secundò probatur inconvenientia talis communitatis ex bonis, quæ per ipſam tolluntur, & impediũtur. Ex eo enim quod bona ſint diviſa, ſed civitas rectis legibus, & conſuetudinibus inſtituatur, ſequuntur multa bona. Primò enim poterit obtineri, ut bona ita ſint propria, ut etiam ſint quodammodo communia. Ex eo, quod ſint propria, auferuntur querelæ, quæ oriri ſolent in diſtributione bonorum communium; ſiquidem unuſquiſque ſciet, quid ad ſe pertineat. Præterea unuſquiſque curabit diligenter res ſuas; propria enim diligenter curantur, communia negliguntur, ut dictum eſt cap. 2. num. 4. At verò per virtutem, ac præſertim per amicitiam, bona fient quodammodò communia quoad uſum. Ut enim dicitur in proverbio, *amicorum omnia communia*. Neque verò exiſtimet quis eſſe moraliter impoſſibile, ut per virtutem multa bona fiant communia quoad uſum. Videmus enim in pluribus civitatibus bene inſtitutis ita unumquemque poſſidere bona propria, ut per virtutem faciat illa communia amicis, & ut bonis aliorum utatur, tanquam cõmunibus, ut fit in civitate Lacedæmonum, in qua unuſquiſque, cum indiget, utitur alienis ſervis, canibus, equis, & vehiculis, ac ſi eſſent communia omnibus. Cum igitur poſſit ita civitas legibus, ac conſuetudinibus inſtitui, ut bona ſint propria, ſed per virtutem fiant communia plurimũ quoad

Digitized by Google

norum impediantur multa mala, impediuntur etiam multa bona, ut explicatum eſt; ergo Plato debuiſſet etiam hæc bona conſiderare. Adde, quod illa vita, in qua omnia eſſent communia, haberet tot difficultates, ut videatur omnino impoſſibilis ut explicatum eſt.

Oſtenditur Socratem non ſufficienter ordinaſſe ſuam civitatem, in qua omnia eſſent communia. Cap. III. Art. II.

6 *CAuſam vero Socrati hujus erroris putandum eſt fuiſſe ſuppoſitionem non recta. Oportet enim quodammodo unam eſſe civitatem, & domum, ſed non penitus. Eſt enim quo ſi procedat, non erit civitas: eſt etiam quo erit quidem prope, ut non ſit civitas, deterior civitas: velut ſi quis concentum faciat univocum, & verſum pedem unum. Sed oportet cum ſit multitudo (ut prius diximus) per diſciplinam, communem, & unam efficere. Et qui diſciplinam ſit adhibiturus, volens per illam ſtudioſam facere civitatem, abſurdam eſt, ſi per talia quædam inſtituendam putet, ac non per mores, & per philoſophiam, & per leges, veluti ſervorum, jumentorumque poſſeſſionem in Lacedæmone, & comeſſationem in Creta legislator communem induxit.*

7 *Neque illud ſanè ignorandum eſt, quia oportet ad longum temporis, ac multos annos inſpicere, in quibus haud quaquam poterit latere, an recte ſe habeant. Ferme enim omnia inventa ſunt quidem, ſed alia non inducta, alia ab expertis repudiata. Maximè autem id apparet, ſi quis per opera inſpiciat Rempublicam ſic inſtitutam. Non aliter enim poterit feciſſe civitatem, niſi ſeparet illa, atque diſtinguat, partim in comeſſationes, partim in genera, partim in tribus. Itaque nihil aliud contigit lege proviſum eſſe, niſi ut cuſtodes agros non colant, quod nunc Lacedæmonii facere captant.*

6 OStenſum eſt inconveniens eſſe, ut in civitate ponatur communitas uxorum, ac bonorum. Jam oſtendendum eſt, quod Socrates ſufficienter ordinaverit civitatem, in qua eſſet talis communitas.

Primò igitur Socrates erravit in motivo. Eatenus enim ſtatuit, ut in civitate bona eſſent communia, in quantum putavit civitatem debere eſſe maximè unam; ſed civitas, ac domus debent quidem habere unitatem, ſed non maximam: eſt enim aliqua unitas, quæ ſi in civitatem inducatur, eo ipſo non erit civitas: eſt aliqua unitas, quæ ſi inducatur, civitas erit deterior; ergo &c. Probatur, & explicatur minor. Sicut ad ſymphoniam requiritur quidem unitas vocum, ſed non omnimoda, ideoque ſi omnes voces ſint ejuſdem rationis, puta omnes graves, vel omnes acutæ, non erit ſymphonia, ſed uniphonia: & ſicut ad carmen requiritur, ut non omnes pedes ſint ejuſdem rationis, ideoq; ſi omnes pedes ſint ejuſdem rationis, non erit verſus: ſic ad civitatem requiritur quidem unitas, ſed non omnis unitas. Civitas ergo debet eſſe una ex multis civibus, & domibus: cives autem debent eſſe diſſimilis conditionis, cum alii debeant eſſe artifices, & quidem diverſarum artium, alii in magiſtratibus conſtituti, & quidem diverſis &c. Talis autem multitudo debet fieri una unitate ordinis inducti per legem, & diſciplinam communem; ergo abſurdum eſt, ut legislator, qui multitudinem civium debet per legem reducere ad unitatem ordinis, loco condendi leges, per quas mores civium inſtituat ad virtutem, & ad philoſophiam, & ad communicationem bonorum, eo pacto, quo Lacedæmones fecerunt communem uſum ſervorum, & jumentorum, & eo pacto, quo Cretenſes inſtituerunt quædam convivia communia, abſurdum inquam eſt, ſi legislator, his omiſſis, ad facienda m civitatem unam, ſtatuat ſolum, ut omnia ſint communia, etiam uxores, & poſſeſſiones.

7 Secundò erravit Socrates ex defectu experientiæ. Supponendum enim, quod longo tempore omnes modi conſtituendi civitatem ſunt inventi, & excogitati, ſed aliqui eorum ſtatim ſunt rejecti, quia apparuerunt inconvenientes, alii ſunt quidem

dem inducti, ſed deinde ab expertis repudiati; ergo Socrates, ut videret, an bene ſe haberet civitas, in qua eſſent omnia communia, debuiſſet longo tempore civitatum inſtituta, & conſuetudines inſpicere: advertiſſet enim, quod cum nulla civitas admiſerit talem communicationem, talis communitas eſt inconveniens. Confirmatur, quia conſiderans civitates inſtitutas, advertiſſet non poſſe illas ordinari, niſi cives dividantur in comeſſationes, vel in tribus, vel in genera, vel alio ſimili modo; ſed Socrates nihil horum ordinavit, ſed ſolum ſtatuit, ut cuſtodes, qui præſident civitati, agros non colant, quod nunc ceptum eſt fieri apud Lacedæmonios; ergo Socrates ex defectu experientiæ inſufficientiſſimè ſuam civitatem ordinavit.

8 *Modus vero totius Reipublicæ quis futurus ſit in commune degentibus, neque Socrates ipſe inquit, neque dictu facile eſt. Atque multitudo civitatis diverſorum civium eſt multitudo, de quibus nihil determinatum eſt, an & agricolis communes eſſe facultates oportet, vel proprias ſingulorum, præterea utrum mulieres, & pueros proprios, vel communes? Si enim eodem modo communia ſunt omnia omnium, quid differens iſti ab illis cuſtodibus? Vel quid plus accedet ſuſtinentibus eorum imperium? Vel quam ob cauſam imperium ſuſtinebunt? Niſi forte prætexunt aliquid tale, quale Cretenſes, qui cætera omnia ſervis permittentes gymnaſia ſolum illis vetuerunt, armorum poſſeſſionem. Quod ſi ut in aliis civitatibus, ita apud illos talia erunt, quis modus erit communitatis? Neceſſe eſt enim duas civitates in una eſſe civitate, & eas inter ſe contraria. Facit enim alios quidem cuſtodes, quaſi in præſidio conſtitutos, alios agricolas, & artifices cæteros cives. Litigia vero, & jurgia, & quæcumque alia mala civitatibus provenire inquit, omnia provenient etiam iſtis, quanquam dicat Socrates, fore, ut non multum legibus indigeant, propter diſciplinam, veluti circa res urbanas, & circa forum, & aliis hujuſmodi legibus, tribuens ſolum diſciplinam cuſtodibus. Inſuper dominos facit ſuarum rerum agricolas, ac tollere permiſit. At multo magis putandum eſt fore illos graves, & inſolentes, quam illas, quæ apud quoſdam ſunt, Ilotejas, peneſtejas, & dulejas. Enimvero ſive neceſſaria ſint hæc ſimiliter, ſive non, nihil nunc quidem determinatum eſt, neque de conſequentibus, quæ ſit eorum adminiſtratio, & diſciplina, & leges quædam. Eſt autem neque facile reperire, neque parum referens, quales hos eſſe oporteat ad conſervandam cuſtodum communionem. Atqui ſi mulieres faciet communes, facultates vero proprias, quis curam habebit rei domeſticæ, ut habent agriculturæ viri, quamvis ſint communes facultates, agricolarum mulieres? Abſurdum etiam ex beſtiis facere ſimilitudinem, quod conveniat eadem exercere mulieres, quæ viri, ad quos rei domeſticæ cura nequaquam pertinet.*

8 Tertiò erravit Socrates, quia non ſatis ordinavit modum vivendi civium communiter viventium, præſertim cum difficile talis modus ſtatuatur. Cur enim civitas debeat conſtare ex multitudine civium differentium in conditione vitæ, puta ex agricolis, & cuſtodibus, non determinavit, an agricolæ debeant habere facultates communes omnibus, an ſingulorum proprias, an debeant habere uxores, & filios communes, an proprios? Si enim facultates, uxores, ac filii eſſent communes agricolis cum cuſtodibus, qui præſunt civitati, quæ differentia erit inter agricolas, & cuſtodes? Ii, qui ferunt onus gubernationis, & imperii, quid habebunt ſupra cæteros, qui non ferunt hoc onus? Propter quam cauſam aliqui adſcribentur inter agricolas? Niſi forte fiat aliquid tale, quale fit in Republica Cretenſium, in qua agricultura, & omnes artes committuntur ſervis, liberi verò ſe exercent in gymnaſticis, & in armorum tractatione, quæ ſervis ſunt interdicta. Si verò hoc non fiat, ſed ſicut in aliis civitatibus fit, liberi non ſolum exerceantur in gymnaſiis, & in armorum tractatione, ſed etiam in aliis artibus, ſtatuendum eſt, quæ communitas vitæ debeat intercedere inter cuſtodes, & agricolas, atq; artifices. Niſi enim hoc ſtatuatur; quo pacto duæ civitates inter ſe quodammodo contrariæ, cuſtodum nimirum, atque artificum coaleſcent in unam civitatem? Prǽterea orientur

tur diſſenſiones, jurgia, & lites inter cives, qui poſſidebunt omnia communiter, non minùs, quàm oriantur inter eos, qui poſſident propria; ergo ſtatuendæ ſunt leges circa res urbanas, circa forum, & circa alia hujuſmodi, quas tamen leges Socrates omiſit, dicens, quod in tali civitate propter diſciplinam, quam conſtituit, cuſtodibus non multum opus erit legibus. Accedit, quod Socrates conſtituit agricolas quodammodò dominos omnium agrorum, & poſſeſſionum, cum ipſi debeant fructus in civitatem deferre; ergo neceſſe eſt, ut agricolæ inſoleſcant, & evadant civibus graves, ſicut quibuſdam in locis turba ſervorum, quia habet adminiſtrationem omnium facultatum, inſoleſcit contra liberos. Ad vitanda igitur hæc inconvenientia, quorum aliqua ſequerentur magis neceſſario, aliqua minùs neceſſario, debuiſſet Socrates ſtatuere in particulari leges, & diſciplinam ad ſingulas hominum claſſes pertinentes, cum non minus neceſſarium, quam difficile ſit determinare, quales debeant eſſe agricolæ, & artifices, & ſub qua diſciplina, quibuſque ſub legibus debeant vivere ad hoc, ut conſervent communicationem debitam cùm cuſtodibus. Si verò agricolæ habeant mulieres communes, facultates autem proprias, quis habebit curam rei domeſticæ agricolarum? Officia enim virorum, ac mulierum ſunt ita diviſa, ut ſicut viri debent colere agros, & exercere aliàs actiones, quæ fiunt extra domum, ſic mulieres debeant habere curam rerum domeſticarum; ergo ſi agricolæ habebunt quidem facultates, ac domos proprias, ſed non habebunt proprias mulieres, quis curam geret rei familiaris? ergo ſi ſint communes cuſtodibus mulieres agricolarum, quo pacto facultates erunt propriæ? Abſurdè etiam Socrates docet, quod ſicut inter beſtias eadem agunt maſculi, & fœminæ, ſic inter homines non debet dari diverſitas officiorum ſpectantium ad maſculos, vel fœminas. Videmus enim rationem dictare, quod alia ſunt facienda à viris, alia à fœminis.

9 *Periculoſa eſt inſuper magiſtratuum conſtitutio, quam ſic facit Socrates, ut ſemper ſint iidem. At hoc ſeditionis eſt cauſa, etiam apud illos, qui nullam poſſident dignitatem. Quid ergo apud bellicoſos, & animoſos viros? Quod autem ipſi neceſſarium ſit, eoſdem ſemper magiſtratus facere, patet. Non enim aliorum modo, & modo aliorum miſcetur animis divinum illud aurum, ſed ſemper eiſdem. Inquit autem quibuſdam ſtatim à genitura aurum miſceri, quibuſdam argentum, æs vero, & ferrum illis, qui artifices futuri ſunt, aut agricolæ.*

10 *Præterea cuſtodibus fælicitatem auferens, totam, inquit, civitatem facere beatam oportet legislatorem. At impoſſibilo eſt totam eſse beatam, niſi aut plurimæ, aut omnes partes, aut quædam habent fælicitatem. Non enim eorundem eſt fælicitas, quorum, & par. Fit enim ut inſit toti, etſi nulli partium: at fælicitatem impoſſibile eſt. Quod ſi cuſtodes non erunt fælices, qui tandem alii? Non enim artifices quidem, neque vulgus. Illa igitur Reſpublica, de qua Socrates locutus eſt, has continet difficultates, & alias hi: non minores.*

9 Quartò erravit Socrates circa conſtitutionem magiſtratuum. Vult enim, ut iidem ſemper ſint in magiſtratibus conſtituti, ſed quòd iidem ſemper ſint in magiſtratibus conſtituti, ſolet eſſe cauſa turbarum, ac ſeditionum, etiam apud nationes parum generoſas; ergo multò magis cauſabit ſeditiones apud homines militares, ac generoſos, quales Socrates vult eſſe cives ſuæ Reipublicæ. Quod autem ex principiis Socratis ſequatur eoſdem ſemper magiſtratibus præfici, patet. Docet enim, quod ij præficiendi ſunt magiſtratibus, quibus à nativitate impreſſa ſit à Cœlo indoles quædam aurea; illi verò debent ſecundùm locum tenere, quibus impreſſa eſt indoles argentea; ac demum ij, quibus impreſſa eſt indoles ferrea, vel ærea, deſtinandi ſunt ab exercendam agriculturam, & alias artes; ſed ij, qui acceperunt indolem auream, ſem-

per

Digitized by Google

per ſunt iidem; ergo iidem ſemper debent magiſtratibus perfici, alii ſemper debent à magiſtratibus excludi.

10 Quinto demum erravit Socrates. Docuit enim cuſtodes non debere eſſe felices, ſed debere totos in eo eſſe, ut tota civitas ſit felix. Contra hoc eſt, quia repugnat, ut tota civitas ſit felix, niſi omnes, vel plurimæ, vel aliquæ partes civitatis ſint felices. Neque enim denominatio felicis eſt ex illis denominationibus, quæ poſſunt convenire toti, etiamſi nulli parti conveniant, eo pacto, quo binarius eſt numerus par, licet nulla pars binarii ſit numerus par; ſed ſi cuſtodes non ſint felices, nulla pars civitatis poterit eſſe felix; ergo &c. Minor probatur, quia cuſtodes ſunt præcipua pars civitatis; ergo ſi cuſtodes non ſint felices, quo pacto vulgus artifirum, & agricolarum ſpectantium ad minus præcipuam partem civitatis poterit eſſe felix.

Examinatur, & rejicitur Reſpublica Platonis quoad leges, & politiam, ſeu formam gubernationis.

Caput IV.

1 Ferme autem ſimiliter circa leges quoque ſe habet poſtea ſcriptas: quapropter, & de illa Reipublicæ parte hic cogitare parum, melius erit. Etenim in Republica de paucis admodum determinavit Socrates, ut de mulierum, & natorum communitate, & de rebus poſſeſſis, ac de inſtitutione Reipublicæ.

2 Diviſit enim in duas partes multitudinem habitantium, in agricolas, & propulſatores belli: tertiam ex iis fecit, eos qui conſultant, ac deliberant, & in quibus ſumma Reipublicæ conſiſtit auctoritas. Agricolæ vero, & artifices, utrum nullius magiſtratus, an alicujus participes ſint, & utrum arma poſſidere debeant, & una pugnare, nihil determinavit Socrates: ſed mulieres cenſet una pugnare debere, ac diſciplinam habere eandem, quam cuſtodes. Cætera verò extraneis peregit ſermonibus, & diſciplinam cuſtodum qualem eſſe illam oporteret.

3 Legum autem maxima quidem pars leges exiſtunt publicæ. Pauca vero de Republica dixit: quam dum pergit communiorem facere, paulatim circumagit in aliam Rempublicam. Præter communitatem enim mulierum, & rerum poſſeſſarum, cætera eadem utriſque attribuit. Nam & diſciplinam eandem: & ut abſtinentes vivant ab operibus neceſſariis: & de comeſſationibus eodem modo: præterquam quod hic exiſtimat mulierum quoque comeſſationes eſſe debere: & hanc mille habentium arma, illam vero quinque millium. Superfluum ergo quiddam, & comptum, & novum, & dubitativum omnes Socratis habent ſermones, ſed cuncta recte, forſan difficile.

1 Sicut Socrates erravit in ea ſuæ Reipublicæ parte, in qua ſtatuit, ut omnia ſint civibus communia, etiam uxores, & poſſeſſiones, ſic erravit in alia parte, in qua conſtituit leges, & politiam, ſeu formam gubernationis in civitate tenendam. Cum igitur egerimus de communitate uxorum, & poſſeſſionum, utile eſt, ut leges etiam, & formam gubernationis contemplemur. Et quidem de paucis admodum Socrates determinavit, hoc eſt de communitate uxorum, & poſſeſſionum, de qua jam eſt actum, ac de Reipublicæ inſtitutione, de qua ſupereſt agendum. Ut igitur ea, quæ ad Reipublicę inſtitutionem ſpectant, Ariſtoteles examinet, primò refert ea, quæ circa partes, diſciplinam, ac leges civitatis Socrates ſtatuit: ſecundò objicit contra diſciplinam, ac leges: tertiò objicit contra politiam, & formam gubernationis.

2 Quoad primum: ſtatuta communitate civitatis, agit Socrates de partibus, ac diſciplina ejuſdem, quæ diſciplina legibus continetur. Et quidem civitatem dividit in duas partes, in agricolas nimirum, ſub quibus comprehendit etiam artifices, & in bellatores, ac tertiam addit partem ſenatoriam, ex ordine bellatorum deſumptam, in qua con-

continentur ii, qui debent de ſtatu civitatis conſultare, apud quos ſumma eſt auctoritas; at non determinat, an artifices, & agricolæ debeant eſſe participes magiſtratuum? an debeant etiam ipſi una cum militibus pugnare? ſed ſolùm ſtatuit, ut etiam mulieres pugnent, & ut vivant ſub eadem diſciplina, ac cuſtodes. In reliquis digreditur ad agendum de multis, quæ ad rem non pertinent, puta ad quæſtiones phyſicas, & alia hujuſmodi.

3 Agit deinde Socrates de cuſtodum diſciplina, ac ſtatuit leges, quæ maxima ex parte ſunt communes pleriſque civitatibus de facto exiſtentibus, paucæ verò ſunt propriæ civitatis, quam Socrates inſtituit. Dum verò vult, ut in ſua civitate omnia ſint communia, paulatim digreditur ad ſtatuendam aliam civitatem, in qua non omnia ſint communia, ſed uxores, ac poſſeſſiones ſint propriæ. Porro duas iſtas civitates in eo ſolùm vult Socrates differre, quod in altera ſint communes uxores, & poſſeſſiones, in altera non: in reliquis, puta in diſciplina, in modo vivendi, & operandi cum quadam temperantia, & abſtinentia, in communibus comeſſationibus vult convenire. Ponit etiam quamdam differentiam, quod in civitate, in qua mulieres non ſunt communes, vult, ut fiant convivia etiam mulierum, & ut in ea ſint mille bellatores: in civitate autem, in qua mulieres ſunt communes, vult, ut bellatores ſint decem mille. Quæ igitur in ſua Republica Socrates dicit partim ſunt ſuperflua, quia digreditur ad multa, quæ ad rem non ſpectant; partim ſunt levia, quia non probat ſufficientibus rationibus ea, quæ dicit partim ſunt nova, & aliena à conſuetudinibus, quæ communiter in civitatibus ſunt receptæ; partim ſunt dubitationibus plena: ideoque eſt admodum difficile, ut in omnibus bene dicat.

4 Nam etiam multitudo illa, de qua nunc dicebatur, latere non oportet, cum tanta ſit, quòd Babylonia, aut alia qualam infinita regione indigebit, ex qua ocioſorum quinque millia cum mulierum, ac miniſtrantium multiplici turba alantur. Suppoſitiones quidem ſunt pro arbitrio faciendæ, non impoſſibiles.

5 Dicitur autem debere legiſlatorem ad duo reſpicere in ferenda lege, ad regionem. & homines Addendum eſt, & ad vicina loca, ſi oportet civiliter vivere civitatem. Non ſolùm enim neceſſariam eſt ipſam talibus uti ad bellum armis, quæ utilia ſiut in ſua regione, verùm etiam quæ in aliena. Quod ſi quis hujuſmodi non recipit vitam, neque privatim, neque publicè, nihilominus tamen oportet terribilem eſſe hoſtibus, non venientibus ſolùm in regionem, verùm etiam abeuntibus.

6 De modo quoque rerum poſſidendarum videndum eſt, ut forſan melius ſit aliter definire, & clarius. Tantas, inquit, poſſidere oportet, ut modeſtè vivatur: perinde, ac ſi dicat, ut bene vivatur. Verum hoc eſt nimis generale, & eſt modeſtè vivere, ærumnosè tamen. At melius eſt dicere modeſtè, & liberaliter. Separatim enim utraque, alterum luxuriæ accommodabitur, alterum difficultati, cum ſolæ hujuſmodi virtutes habitus ſint circa uſum facultatum noſtrarum: puta, patrimonio manſuetè, vel fortiter uti non dicimur. Quare neceſſarium eſt circa illud iſtas verſari virtutes.

4 Quoad ſecundum: relata doctrina Socratis, plura contra illam Ariſtoteles objicit. Primò objicit contra legem, in qua ſtatuit, ut in civitate ſint decem millia bellatorum, qui abſtineant ab agricultura, & ab aliis operibus. Ut enim civitas aleret tantum numerum otioſorum, ac multo majorem numerum mulierum, puerorum, & aliorum neceſſariorum miniſtrorum, deberet habere pene immenſum agrum, qualis eſt ager Babylonicus, ſed vix ullibi terrarum invenitur tantus ager; ergo civitas Platonis vix ullibi poſſet condi. Licet autem qui agit de condenda civitate, poſſit pro libito ſupponere ſitum loci, & alia ſimilia, tamen non debet ſupponere quædam pene impoſſibilia, quale eſt, quòd detur tantus ager, quantus vix ullibi invenitur.

5 Secundò objicit contra doctrinam So-

oportere, quemadmodum ex alio lanæ filum ducitur, quam lini, ſic & eos, qui præſunt, ſe habere debere ad eos, qui ſubſunt.

9 Cum vero totam ſubſtantiam augeri dixerit uſque ad quincuplum, quare hoc utique non erit in regione uſque ad aliquid? 10 Videndum eſt etiam ne ædificiorum diviſio non proſit ad rem familiarem. Duas enim cuique domos attribuit: at difficile eſt duas habitare domos.

7 Quartò objicit, quia Socrates ex una parte determinat, quantæ debeant eſſe facultates, ex alia parte non præſcribit, quo pacto debeat poni modus generationibus, ad hoc, ut numerus civium non ita excreſcat, ut facultates civitatis non ſufficiant ad cives ſuſtentandos; ſed hoc eſt inconveniens, quia ſi cives multiplicabuntur, quomodo ſuſtentabuntur? ergo &c. Poſſet reſponderi, quod cum multæ mulieres ſoleant eſſe ſteriles plures etiam pueri moriantur in infantia, non eſt periculum, ne cives nimis multiplicentur, ſicut de facto videmus, quod in civitatibus numerus civium non ſolet nimis multiplicari. Hæc reſponſio rejicitur, quia de facto in civitatibus facultates ſunt diviſæ inter cives, ideoque ſinguli debent providere ſuis filiis; ergo poſſunt ſinguli civium curare, ut non generent plures filios, quàm poſſint ſuſtentare: at ſi facultates eſſent communes, omnes, qui naſcuntur, deberent ſuſtentari ex facultatibus communibus; ergo ſi eſſent plures, quàm poſſent commodè ſuſtentari, cum primores civitatis ſibi primo loco providerent, neceſſe eſſet, ut ultimis nihil remaneret; ergo ad vitandum hoc inconveniens, ſicut definitur modus facultatum, ſic deberet etiam magis definiri modus filiorum procreandorum, reſpectu habito ad eos, qui moriuntur, & ad mulieres, quæ ſolent eſſe ſteriles, ad hoc, ut numerus civium proportionaliter correſponderet modo facultatum. Confirmatur, quia videmus, quod in multis civitatibus, quia omittitur hæc cura, ne cives nimis multiplicentur, multi civium ſunt egeni; egeſtas verò eſt cauſa ſeditionum, ac multorum delictorom; ergo multo magis debeiet his incommodis provideri in ea civitate, in qua omnia eſſent communia. Ut autem his incommodis provideret Philo Corinthius, unus ex antiquis legiſlatoribus, ſtatuit, ut familiæ remanerent æquales in divitiis, etiamſi ab initio habuiſſent divitias inæquales, & ut civium multitudo ſemper eſſet eadem. Socrates è converſo, qui multo magis debuiſſet his incommodis providere, non preſcribit modum, ne multitudo civium nimis augeatur, & permittit, ut poſſunt cives in divitiis creſcere. Utrum verò melius ſit, ut familię remaneant æquales in divitiis, an non? examinabitur inferius.

8 Quintò, objicit, quia Socrates docuit quidem, quod ſicut ex alia materia debet duci filum lanæ, ex alia filum lini, ſic qui præſunt civitati debent differre à ſubjectis, ſed non explicavit, quo pacto debeant differre? hoc autem eſt inconveniens.

9 Sexto objicit, quia Socrates permittit, ut in rebus mobilibus divitiæ unius augeantur ſupra divitias alterius uſque ad quincuplum. Cur ergo non permittit etiam, ut agri poſſint augeri uſque ad aliquid?

10 Septimò objicit, quia unicuique Socrates aſſignat duas domos; ſed eſt difficile, ut ſinguli civium habitent duas domos, & curam gerant earum; ergo etiam hęc conſtitutio videtur inconveniens.

11 Tota vero conſtitutio vult eſſe, neque plebis gubernatio, neque paucorum potentium, ſed horum media, quam vocant Rempublicam. Eſt enim ex iis, qui arma ferunt.

12 Si igitur, ut communiſſimam omnium hanc civitatibus conſtituit Rempublicam, recte forſan dixit: ſin ut optimam poſt primam Rempubli-

cam,

ex democratia, & tyrannide. Contra hoc eſt primò, quia tyrannis, & democratia, vel nullo modo ſunt politiæ, vel ſunt peſſimæ politiarum. Quo pacto igitur Reſpublica optima, vel propinqua optimę, componitur ex politiis peſſimis, vel quę nullo modo ſunt politiæ; ergo potius cæteris eſt præferenda Reſpublica compoſita, ac temperata ex pluribus politiis, ita ut quo magis ſit compoſita, & temperata, eo ſit melior Secundò ſi dicamus Platonem, dum dicit optimam Rempublicam debere eſſe compoſitam, ac temperatam ex tyrannide, & democratia, nomine tyrannidis intelligere monarchiam, ut ſæpe antiqui intelligunt, contra eſt, quia Reſpublica, quam Plato inſtituit, ut optimam, non componitur ex monarchia, & democratia, ſed ex oligarchia, & democratia, ac magis inclinat ad oligarchiam; ergo Plato non cohæret ſibi ipſi. Probatur antecedens ex ipſa electione magiſtratuum. Statuit enim, ut aliqui eligantur ſuffragiis, ac deinde ex iis quidam ſorte aſſumantur; ſed hoc eſt partim oligarchicum, partim democraticum; electio enim per ſuffragia eſt oligarchica, electio per ſortem eſt democratica; ergo electio magiſtratuum eſt temperata ex oligarchica, ac democratica. Rurſus ſtatuit, ut locupletes cogantur intereſſe concionibus, regere magiſtratus, & alia politica munera obire, populares non cogantur, ſed poſſint hęc non acceptare, ſi velint, ſed hoc eſt oligarchicum; ergo Reſpublica Platonis quoad hoc inclinat ad oligarchiam. Eſt etiam oligarchicum, quod cenſet curandum, ut ex locupletioribus plures ſint in magiſtratibus, & ut maximi magiſtratus tribuantur ex maximis cenſibus. Demum etiam electio Senatorum eſt oligarchica. Ut enim colligitur ex Platone lib. 6. de legibus, modus eligendi Senatum eſt ſequens. Dividendi ſunt cives in quatuor cenſus; deinde ex ſingulis cenſibus eligendi ſunt nonaginta, ita ut ad eligendos nonaginta ex primo, & ſecundo cenſu, omnes cives cujuſcunque cenſus cogantur ferre ſuffragium, mulcta propoſita, niſi ſuffragium ferant: ad eligendos nonaginta ex tertio cenſu cogantur ferre ſuffragia qui ſunt ex primis tribus cenſibus, non autem qui ſunt ex quarto: ad eligendos demum nonaginta ex quarto cenſu cogantur ferre ſuffragia qui ſunt ex primo, & ſecundo cenſu, non autem qui ſunt ex tertio, & quarto. Electis hoc pacto trecentis ſexaginta, jubet Plato rurſus per ſecundam electionem eodem pacto factam eligi centum octoginta, ac demum jubet ex centum octoginta per ſortem aſſumi nonaginta, qui ſint ſenatores illius anni; ſed per hanc legem, dum coguntur ad ferenda ſuffragia ii ſolum, qui ſunt ex primo, & ſecundo cenſu, curatur, ut in electione prævaleant divites, quod eſt oligarchicum; ergo modus eligendi Senatum à Platone præſcriptus eſt oligarchicus; ergo patet Rempublicam, quam Socrates ponit ut ſecundam poſt optimam, & idcalem, non componi ex monarchia, & democratia, ut Plato dicit, ſed ex oligarchia, & democratia.

14 Ultimò demum objicit Ariſtoteles contra modum eligendi magiſtratus, in quo præſcribitur, ut primò eligantur plures, deinde per alias electiones redigantur ad pauciores &c. quem modum videtur ſtatuere Plato lib. 6. de legibus. Contra enim eſt quia cum eligantur ad plura ſuffragia, ſequitur, ut ſi aliqui modici numero conveniant inter ſe, poſſint ſemper, prout velint, magiſtratus eligere; ergo videtur potius ſtatuendum, ut ad electionem magiſtratuum requiratur certus numerus ſuffragiorum, puta ultra dimidium: ſic enim non eligentur, niſi ex conſenſu majoris partis.

Digitized by Google

Examinatur Reſpublica Phaleæ Chalcedonii. Cap. V.

1 *SUnt verò & aliæ quædam Reſpublicæ, tum idiotarum, tum philoſophorum, & in adminiſtratione ipſarum verſatorum. Omnes autem hæ propinquiores ſunt illis, ſecundum quas nunc regunt, quàm iſtæ duæ. Nullus enim neque de communitate filiorum, neque de mulieribus talem aliquam introduxit novitatem, neque etiam de fœminarum comeſſationibus, ſed à neceſſariis magis inchoant. Videtur quibuſdam maximum, ut de patrimoniis rectè conſtituatur. Nam hinc ſeditiones oriri cunctas aſſerunt.*

2 *Quamobrem Phaleas Chalcedonius ante omnia de hac parte conſtituit. Inquit enim patrimonia civium Aequalia eſſe debere: hoc autem perfacile factu eſſe, ſi ſtatim ab ipſa conditione civitatis provideretur. Poſtquam verò condita foret, difficilius quidem, attamen ſatis maturè adæquari poſſe, ſi divites dotes dent neque accipiant, pauperes autem contra accipiant dotes, & non tradant. Plato autem in legibus ſuis uſque ad aliquid cenſuit eſſe permittendum. Nam ſupra quincuplum ejus, quod foret minimum, nemini licere civium poſſidere, ut prius diximus. Sed oportet ne id quidem latere legislatorem (quod certe nunc latet) quod qui patrimonio modum imponit, debet etiam filiorum numero modum imponere. Nam ſi excedat multitudo filiorum patrimonii facultatem, neceſſarium erit legem abrogare, & ſine illa abrogatione improba lex erit, quoniam ex divitibus pauperes facit. Opus eſt ergo, ne tales ſeditioſi efficiantur.*

3 *Quod igitur valet aliquid in Republica patrimoniorum exæquatio, & veterum aliqui videntur cognoviſſe: ut Solon conſtituit, & apud alios lege cavetur, ut non quantum quiſque velit: ſed quantum lex permittit, agri poſſideant. Eadem quoque ratione patrimonia ſua alienare leges vetant, ut eſt apud Locros lege cautum, ne quis patrimonium alienare poſſit, niſi evidentem calamitatem oſtenderit ſuperveniſſe; præterea ut antiquæ hæreditates conſerventur. Quod ſublatum apud Leucade, valde popularem eorum civitatem effecit. Non enim amplius evenit ex taxatione cenſus ad magiſtratus aſſumi.*

1 REjecta Republica Platonis, examinat Ariſtoteles quaſdam alias Reſpublicas inſtitutas, vel ab hominibus privatis, vel a philoſophis, vel à politicis, hoc eſt ab iis, qui in publicarum rerum adminiſtratione verſati ſunt. Permittit, quod omnes aliæ Reſpublicæ ſunt ſimiliores iis, quæ de facto exiſtunt, quam duę Reſpublicæ Platonis, in quarum altera decernit communitatem uxorum, & poſſeſſionum, in altera decernit convivia mulierum; quæ duo ſunt à civitatum inſtitutis remotiſſima. Alii igitur legum latores, omiſſa communitate uxorum, & poſſeſſionum, & conviviis mulierum, circa quæ præcipuè verſatur Plato; inceperunt ab ordinatione eorum, quæ ſunt civitatibus magis neceſſaria. Et quia multis videtur maximè eſſe neceſſarium, ut primo loco rectè ordinentur ea, quæ ſpectant ad facultates civium, ſiquidem omnes ſeditiones videntur oriri cauſa facultatum, ideò primo loco ſumma cura de facultatibus leges ſanxerunt.

Hoc præmiſſo, examinat Ariſtoteles Rempublicam a Phalea Chalcedonio inſtitutam; ac primò refert, quid circa æqualitatem patrimoniorum Phaleas ordinaverit: ſecundò oſtendit Phaleam multa omiſiſſe, quæ debuiſſet ordinare circa diſciplinam civium, circa communem converſationem, circa patrimonia, & circa artifices.

2 Quoad primum: Phaleas Chalcedonius primus omnium patrimoniorũ æqualitatem conatus eſt in Remp. introducere. Docuit igitur oportere, ut in civitate patrimonia civium ſint æqualia, idq; facile poſſe obtineri, ſi primò conſtituenda ſit civitas, ac facultates civibus diſtribuendæ: ſi verò civitas non ſit conſtituta, difficilius quidem obtineri poſſe, attamen poſſe, ſi ſtatuatur, ut divites, cum nuptui dant filias pauperioribus, dent dotes, cum verò ducunt uxores, non accipiant dotes: e è converſo pauperes cum nuptui dãt filias ſuas ditioribus, dotes non dent, cum accipiunt in uxores filias ditiorum, dotes accipiant: ſic enim paulatim poſſe familias omnes ad æqualitatem patrimonii perduci.

In

In hac autem patrimoniorum æqualitate ſancienda Phaleas diſcrepavit à Platone, qui in ſuis legibus permiſit, ut patrimonia civium poſſint eſſe inæqualia uſque ad certum gradum, ita ut ditiſſimus poſſit eſſe quincuplo ditior pauperrimo. Debet autem animadverti id, quod videtur hactenus non fuiſſe animadverſum, quod nimirum legislator, qui per legem modum præſcribit facultatibus civium, debet etiam modum ſtatuere numero filiorum, præcipiendo nimirum, ne quis plures generet filios, quàm poſſit alere juxta facultates, quas licet illi poſſidere per legem. Si autem hoc non ſtatuatur, adeoque contingat, ut aliquis plures ſuſcipiat filios, quam poſſit alere juxta facultates à lege permiſſas, cum tali abroganda erit lex, indulgendo ipſi, ut ampliores poſſideat opes, quæ ſufficiant filiis alendis. Niſi verò hoc indulgeatur, lex erit iniqua, dum multos ex divitibus faciet pauperes, ac inſufficientes ad filios alendos. Cavendum autem eſt, ne in civitate multi fiant pauperes, quia pauperes ſolent eſſe proclives ad res novas moliendas, & ad ſeditiones excitandas.

3 Neque verò negandum eſt aliquam ad Rempublicam utilitatem conferre quamdam patrimoniorum æqualitatem, ideoq; aliqui ex antiquis hanc legem de patrimoniorũ æqualitate utilẽ eſſe cognoverunt, ac Solon illam lege ſancivit, & apud alios lege eſt cautum, ne liceat cuilibet poſſidere tantum agri, quantũ voluerit, ſed ſolum tantum, quantum eſt lege permiſſum; apud Locros autem eſt interdictum, ne quiſquam patrimonia vendat, niſi prius oſtenderit ſe manifeſto aliquo infortunio fuiſſe afflictum, propter quod neceſſe ſit patrimonium vendere; apud alios eſt ſtatutum, ut conſerventur antiquæ familiarum hæreditates, quæ lex quia contrario uſu abrogata fuit apud Leucadas, factum eſt, ut eorum Reſpublica degeneraverit paulatim in nimis popularem, dum non amplius juxta ſtatutum cenſum ad magiſtratus aſſumuntur.

4 *Sed eſt æqualitatem quidem patrimoniorum conſtitui, verum hæc aut ita magna eſſe, ut delicari liceat, aut ita exigua, ut tenuiter victum agant. Patet igitur non ſufficere patrimonia exæquata fuiſſe à legislatore; ſed mediam conjectandum eſſe.*

5 *Præterea ſi quis mediocria ſtatuat omnibus patrimonia, nulla utilitas eſt. Magis enim cupiditates adæquandæ ſunt, quam patrimonia: hoc autem fieri non poteſt, niſi ſufficienter diſci, lina civibus adhibita per leges: Sed forſan reſponderet Phaleas, hoc ipſum ſe dicere. Cenſet enim horum duorum æqualitatem civitatibus ineſſe debere, patrimonii ſcilicet, ac diſciplinæ. Sed quæ tandem hæc diſciplina ſit, exprimendum fuit: & unam, eandemque eſſe nihil prodeſt. Nam fieri poteſt, ut ſit una eademque diſciplina, verum ejuſcemodi per quam cupidi ſiant pecuniarum, aut honoris, aut utriuſque.*

6 *Inſuper ſeditiones oriuntur, non ſolum ob patrimoniorum, verum etiam ob honorum inæqualitates: & hoc diverſum in utroque. Nam multitudo quidem graviter fert inæqualitatem patrimoniorum: præſtantes autem viri honorum æqualitatem. Unde illud natum eſt.*

Honori incumbit tam ignavus quàm bonus.

4 Quoad ſecundum: licet utilis ſit lex de patrimoniorum æqualitate, adeoque Phaleas bene illam ſtatuerit, adhuc multa omiſit, quæ oportuiſſet lege ſancire. Primò enim non ſufficit ad rectam civitatis inſtitutionem, ut patrimonia civium ſint æqualia, ſed debent cives tot poſſidere facultates, ut neque propter divitiarum affluentiam poſſint delicioſius vivere, quam par eſt, neque propter opum tenuitatem cogantur miſerè vivere; ergo ad rectam civitatis inſtitutionem non ſufficit ſtatuere, ut facultates civium ſint æquales, ſed debet etiam ſtatui, ut neque ſint majores, neque minores, quàm oportet, ideoque ut ſint mediocres, ac debet præſcribi, quæ mediocritas divitiarum ſit in civitate tenenda; ſed hoc Phaleas non ſtatuit; ergo &c.

5 Secundò: magis peccant homines; quia

quia cupiditates, ſeu paſſiones non ſunt redactæ ad mediocritatem, quàm quia opes non ſunt redactæ ad æqualitatem, & mediocritatem; ergo legiſlator magis debet eſſe ſollicitus de cupiditatibus per diſciplinam reducendis ad æqualitatem, & mediocritatem, quàm de reducendis ad æqualitatem, & mediocritatem patrimoniis; ſed Phaleas ſolùm condit legem de redigendis patrimoniis ad æqualitatem, non autem de reducendis per diſciplinam paſſionibus ad mediocritatem; ergo &c. Poſſet Phaleas reſpondere, quòd cum ipſe ſtatuerit, ut æquales ſint facultates, æqualis diſciplina civium, eo ipſo ſatis providit, ut & facultates redigantur ad æqualitatem per diviſionem, & cupiditates redigantur ad mediocritatem per diſciplinam. Sed contra eſt, quia licet diſciplina ſit eadem, & æqualis, adhuc poteſt eſſe vel talis, ut per illam cives evadant divitiarum, & honorum magis cupidi, quam oportet, vel mediocriter cupidi, & ut oportet; ergo non ſufficit, ut legiſlator præſcribat, ut æqualis ſit civium diſciplina, ſed debet in particulari præſcribere diſciplinam, per quam cives evadant honorum ac divitiarum cupidi mediocriter, & ut oportet; ſed Phaleas ſolum ſtatuit in univerſali, ut diſciplina civium ſit æqualis, non autem præſcribit in particulari, qualis debeat eſſe; ergo &c.

6 Tertiò: ſeditiones in civitate oriuntur non ſolùm propter inæqualitatem patrimoniorum, ſed etiam propter æqualitatem honorum. Sicut enim homines ex vulgo iniquè ferunt inæqualitatem facultatum, per quam alii ſint divites, alii pauperes, ſic homines præſtantes iniquè ferunt æqualitatem honorum, per quam aliquando ignavi æquantur viris præſtantibus, unde orta eſt illa querela: *ad honores perveniunt tum mali, tum boni*; ergo ad ſtabiliendam pacem civitatis, & ad impediendas ſeditiones, non ſufficit ſtatuere legem de æqualitate divitiarum, ſed debet etiam ſtatui lex de juſta honorum diſtributione; ſed hanc legem Phaleas non ſtatuit; ergo Phaleas non ſufficienter per ſuas leges providit paci civitatis.

7 Non ſolùm verò homines propter neceſſaria injuriantur, quorum remedia putant adæquationem patrimoniorum, ne ſpolient alios propter famem, verùm etiam ut gaudeant, neque concupiſcant. Nam ſi majorem habeant neceſſariorum cupiditatem, ob hujus medelam injurias inferunt. Non ergo ob hanc ſolum, verum etiam ſi concupiſcant, ut moleſtia careant, & voluptate fruantur. Quod igitur horum trium remedium eſt? His quidem exiguum patrimonium, & opificium: illis autem temperantia: tertium vero ſi quis velit per illa delectari, non aliunde, quàm à philoſophia quæras remedium.

8 Nam cæteræ quidem hominibus egens, cum injurias inferunt plurimum propter ſuperflua, non propter neceſſaria, puta tyrannidem invadunt, non ut frigus repellant. Quapropter honor maximus habetur, non ei, qui furem occiderit, ſed ei, qui tyrannum. Itaque Phaleas parvis duntaxat injuriis hac ſua Reipublicæ conſtitutione ſuccurrit.

9 Præterea multa ſtatuere pergis, per quæ ad ſeipſos rectè inſtituti erunt, ſed oportebat quoque ad finitimos, & peregrinos omnes. Neceſſe eſt ergo conſtitutam eſſe Rempublicam ad bellicum robur: de quo ille nil dixit.

7 Quartò homines non ſolùm injuriam faciunt aliis propter cupiditatē neceſſariorum, ſed etiam quia concupiſcunt plura neceſſariis, & quia vellent delectationes ſine triſtitia: ex. gr. non ſolum multi homines ſpoliant alios, quia carent veſtibus neceſſariis ad arcendum frigus, & quia carent alimentis neceſſariis ad ſedandam famem, ſed etiam quia immodicè appetūt delectationes ex non neceſſariis, & quia concupiſcūt delectationes ſine triſtitia, & ad medendum tali cupiditati, injurias faciunt aliis; ergo ad impediendas injurias; & ad ſtabiliendam pacem civitatis debēt adhiberi remedia omnibus his; ſed remedium ad hoc, ut homines non faciant injurias propter neceſſaria ad vitam, eſt æqualitas facultatū modicarum, & labor: paucis enim eſt natura cōtentus remedium ad

hoc,

hoc,ut non faciant injurias propter cupiditatem delectationum non neceſſariarũ, eſt temperantia; remedium, ne faciant injurias,ut habeant delectationes ſine triſtitia,eſt ſtudium philoſophiæ:per hanc enim homines obtinent in contemplatione veritatis delectationem ſine triſtitia;ergo legislator ad conſtituendam pacem civitatis debet providere de omnibus his remediis; ſed Phaleas ſolùm legem ſancivit de primo remedio; ergo ſufficienter providit paci civitatis.

8 Quintò, homines maximas injurias faciunt, non propter neceſſaria, ſed propter exceſſus; ſed Phaleas decernens æqualitatem patrimoniorum, impedivit ſolùm injurias, quæ fiunt propter neceſſaria, non autem eas, quæ fiunt propter exceſſus; ergo ſolùm providit, ne fierent parvæ, non autem ne fierent maximæ injuriæ. Probatur major, quia maxima injuria eſt invaſio tyrannidis, ideoque quia magis eſt injurius civitati invaſor tyrannidis, quam fur, maxima præmia proponuntur, non iis, qui furem occidunt, ſed iis, qui tyrannum interficiunt; ſed homines tyrannidem invadunt, non propter neceſſaria, putà ad ſedandam famem, vel frigus arcendum, ſed propter exceſſus, putà ut conſequantur divitias, & honores exceſſivos; ergo maximæ injuriæ fiunt propter exceſſus.

9 Sextò, oportet, ut civitas bene inſtituatur,non ſolùm in ordine ad ſuos cives, ſed etiam in ordine ad finitimos,cum quibus eſt communicandum, vel bellum gerendum; ergo ad conſtituendam civitatem, debent ſanciri leges ſpectantes ad bellicum robur; ſed has Phaleas non ſancivit; ergo &c.

10 *Eodem modo de facultatibus. Tantas enim eſſe oportet, ut non ſolùm ad civium uſum, verumetiam ad pericula externa ſufficiant. Quare nec ita magnas eſſe decet, ut finitimi concupiſcant, quibus reſiſti non poſſit, nec rurſus ita parvas, ut cum paribus, & ſimilibus bellum nequeant ſuſtinere. Ille quidem nihil determinavit. Oportet autem neque id latere, quantas facultates habère conducat. Fortè recta determinatio fuerit, tantas eſſe debere, ut lucrum ſuperantibus bello afferre non poſſint, ſed ita quaſi nihil ſuper acquirant. Quare Eubolus conſiderare juſſit Autophradatem, cum Atarnea obſidere vellet, cogitaret, ut quanto tempore circa expugnationem ejus loci deſtineretur, ac exiſtimaret hujus temporis jacturam: velle enim pro minori pretio jam tunc Atarnea relinquere. Quæ cum dixiſſet, Autophradatem in ſententiam traxit, & obſidionem prætermittere fecit.*

11 *Habet igitur utilitatem exæquatio patrimoniorum inter cives, ne inde ſeditiones oriantur, verum (ut ita dixerim) non admodum magnam. Nam & præſtantiores conqueri poſſent, quaſi ipſi plus habere debeant. Ex quo fit, ut ipſi ſæpe inſurgant, ac ſeditiones concitent.*

10 Septimò non ſufficit, ut civitas habeat facultates ſufficientes ad hoc, ut cives temperatè, & liberaliter vivant; ſed etiam debet habere facultates ſufficientes ad propellenda externa pericula, & bella, ergo facultates nec debēt eſſe tantæ,ut finitimæ civitates ex earum cupiditate ſollicitentur ad bellum inferendum,neq; debent eſſe tam exiguæ,ut ſi finitimi bellum intulerint, non ſufficiant ad bellum propellendum; ergo legislator debet etiam determinare,quantæ debeant eſſe facultates, non ſolùm in ordine ad uſus civium, ſed etiam in ordine ad pericula externa; ſed Phaleas hoc non determinavit; ergo &c.Sed poteſt quæri, quantas expedit eſſe facultates civitatis? Reſpondet Ariſtoteles videri,quòd facultates civitatis debent eſſe tantæ,ut ex una parte ſufficiant ad uſũ civium,& ad reſiſtendum hoſtibus,ex alia parte, ſi contingat, ut civitas vincatur ab hoſtibus, hoſtes ex devicta civitate nihil lucrentur,eò quod facultates civitatis non excedant expenſas neceſſarias ad civitatem expugnandam. Ratio eſt, quia ſic facultates ſunt tantæ, ut ex una parte ſufficiant ad defenſionem civitatis, ex alia parte non alliciant hoſtes ad oppugnationem, ut pote nullum ex expugnatione lucrum reportaturos.Confirmatur exemplo.Cum

Qq 3 enim

Digitized by Google

enim Autophradates obſidere vellet Atarneum, Eubolus illi autor fuit, ut cogitaret, quanto tempore circa obſidionem urbis neceſſariò eſſet detinendus, & quantos in ea obſidione facturus eſſet ſumptus: futurum enim, ut deprehenderet tantas in ea obſidione ſe pecunias expenſurum, ut illam civitatem teneret, minori etiam pretio oblato illam relinqueret; atque his rationibus Autophradati auctor fuit, ut ab obſidione deſiſteret; ergo utile fuit illi civitati poſſidere facultates ita modicas; ut hoſtis ex ejus expugnatione nihil lucraretur.

11 Octavò licet æqualitas patrimoniorum aliquid conferat ad hoc, ut inter cives ſeditiones non oriantur, adhuc ad hoc ipſum non magnum habet momentũ Ratio eſt, quia ad ſeditiones impediendas nõ ſufficit, ut homines ex vulgo conqueri non poſſint, ſed etiam debet curari, ut nec homines præſtantes conqueri poſſint; ſed inducta patrimoniorum æqualitate, homines præſtantes conqueri poſſunt, quod ipſi nihil habeant ſupra vulgus, adeoque quod non recipiant ſecundùm merita; ergo patrimoniorum æqualitas non ſufficit ad impediendas querelas, & ſeditiones.

12 Præterea improbitas hominum inſatiabilis eſt. Et primò quidem ſufficere dicunt in pauca, atque minima: mox verò, ubi illa ſunt conſecuti, plura appetunt ſemper quouſque in inffinitum procedant. Infinita eſt enim cupiditatis natura, ad cujus expletionem plurimi vivunt. Horum igitur principium eſt magis, quàm patrimoniorum exæquatio, civitatem ſic inſtituere, ut boni quidem viri plus, quàm ſibi competat, habere non quærant, improbi autem etſi quærant, habere non poſſint. Hoc autem fiet, ſi inferiores ſint, nec injuriam patiantur.

13 Nec verò in hac ipſa exæquatione patrimoniorum, rectè eſt ab eo diſpoſitum, cum fundos, & agros exæquet ſolùm, ſed ſint ſervorum quoque armentorumque, & pecuniarum divitiæ, & apparatus ingens earum rerum, quas ſuppellectilem vocitamus. An igitur horum omnium exæquatio quærenda eſt, vel moderatio quædam mediocris, an cuncta omittenda?

14 Videtur autem ex ipſarum legum poſitione civitatem exiguam conſtituere: ſiquidem artifices omnes publici erunt, nec multitudinem augebunt civitatis. Sed certè publicos eſſe eos, qui publica faciunt opera, oportet, quemadmodum & Epidamni, & Diophantus quandoque Athenis conſtituit. De Phaleæ igitur Republica fere ex his deprehendi poteſt, ſi quid ab eo ſit bene dictum, vel non bene.

12 Nonò improbitas eſt inſatiabilis, atque homines, qui ab initio dicunt ſibi ſufficere duos obolos, poſtquam fuerint aſſecuti, deſiderant plura, & plura in infinitum, ſiquidem cupiditas, ſecundùm quam plerique hominum vivunt, eſt quodammodo infinita; ergo primum principium ad impediendas ſeditiones, quæ plerunque fiunt propter cupiditatem habendi, plura & plura in infinitum, eſt ita civitatem legibus, ac diſciplina inſtituere, ut boni non appetant habere plura, quam oportet, improbi ſint in infimo gradu civitatis, nec poſſint magiſtratus obtinere, ex alia parte non afficiantur injuriis. Quia enim erũt in infimo gradu, ac parum potentes, non poterunt ſeditiones excitare: & quia non afficientur injuriis, non ſtimulabuntur ad ſeditiones excitandas.

13 Decimò ad hoc, ut facultates ſint æquales, non ſufficit, ut agri, & fundi redigantur ad æqualitatem, ſed debent etiam ad æqualitatem redigi poſſeſſiones ſervorum, pecudum, pecuniarum, & univerſæ ſupellectilis; ergo etiam de his debuiſſet Phaleas aliquid ſtatuere, ſed nihil ſtatuit; ergo &c.

14 Undecimò demum videtur, quòd Phaleas conſtituerit civitatem quamdam valde parvam, Statuit enim, ut omnes artifices eſſent publici, adeoque eſſent veluti ſervi communitatis; ergo artifices non pertinerent ad numerum civium, ſed ſervorum; ſed videmus, quod maximus numerus civium conſiſtit in artificibus; ergo valde imminueretur numerus civium adeo-

Digitized by Google

adeoque civitas non poſſet eſſe magna. Licet igitur expediat, ut ſint aliqui publici artifices, qui inſerviant publicis operibus faciendis, ut fit in Epidamnio, & etiam Athenis ex inſtitutione Diophanti, adhuc non expedit, ut omnes artifices ſint publici. Ex his ergo patet, quid bene, vel non bene ſtatuerit Phaleas in ſua Republica.

Examinatur Reſpublica Hippodami. Caput VI.

1 Hippodamus autem Euryphontis Mileſius, qui & civitatum diviſionem invenit, & Piræum abſcidit, cum eſſet in cætera quoque vita miroſior propter gloriæ cupiditatem, uſque adeo, ut quibuſdam videretur ſuperfluus capillorum prolixitate, & ornatu ſumptuoſo, præterea veſtitu utili quidem, ſed admodum farcto, non in hyeme ſolum, verumetiam in æſtate, ſtudioſus autem de omni naturæ eſſe volens, primus omnium, qui non in Republica verſati eſſent, aggreſſus eſt aliquid dicere de optimo civitatis ſtatu.

2 Conſtituit autem civitatem multitudine decem millium, in tres diviſam partes. Faciebat enim unam partem artifices, alteram agricolas, tertiam propulſatores belli, atque arma tenentes. Diviſit quoque regionem in tres partes, ut eſſet pars una ſacra, alia publica, tertia privata. Unde cultus Diis fieret, ſacra: unde verò propulſatores belli alerentur, publica: quæ autem agricolarum forei, privata. Legum quoque tres eſſe ſpecies ſolùm putabat: de quibus verò judicia fierent, totidem eſſe numero, injuriam, damnum, cædem. Ponebat quoque unum judicium principale, ad quod omnia malè judicata revocarentur: idque conſtituebat ex ſenibus quibuſdam delectis. Sententias verò in judiciis, non calculis ferendas eſſe cenſebat; ſed unumquemque judicem tabellam afferre, in qua ſcriberet, ſi condemnaret ſimpliciter, ſententiam, ſin abſolveret ſimpliciter, vacuum, ſin partim condemnaret, partim abſolveret, id ipſum definire. Nam ut nunc quidem fit; non recte proviſum à lege exiſtimabat, quia cogantur homines, aut hoc, aut illud judicantes, pejerare. Ferebat quoque legem de iis, qui utile quippiam civitati reperiſſent, ut honoribus afficerentur. Filios autem eorum, qui pro patria bellando occubuiſſent, ex publico alendos eſſe: quaſi id non prius fuerit lege proviſum. Nam eſt nunc Athenis ea lex, & in aliis quibuſdam civitatibus. Magiſtratuum verò omnium electiones populo attribuit. Populum autem faciebant tria illa genera civium; qui vero delecti eſſent, eos Rerumpublicarum curam habere debere, item hoſpitalium, & pupillarium. Plurima igitur, ac maximè digna memoratu in Hippodami conſtitutione iſta ſunt.

Examinat deinde Ariſtoteles Rempublicam Hippodami, ac primò refert, quis fuerit hic Hippodamus, quod genus vivendi ſit ſecutus, & qualem Rempublicam inſtituerit: ſecundò opponit multa contra ejus Rempublicam.

1 Quoad primum: Hippodamus Euryphontis filius, patria Mileſius, qui & civitatum deſcriptionem, & diviſionem repetit, & Pyræum à reliqua urbe Athenienſi abſcidit, ſecutus eſt modum quemdam vivendi nimis accuratum, ita ut quibuſdam videretur curioſius vivere, ac præſertim capillis uti prolixioribus, ac comptioribus quam par ſit. Veſtitu utebatur frugali quidem, & modeſto, ſed valde farcto, & calido, non ſolùm hyeme, ſed etiam æſtate. Hic igitur, cum eſſet totius naturæ ſtudioſus, primus eorum, qui in adminiſtratione Reipublicæ non ſunt verſati, aggreſſus eſt de optima civitatis inſtitutione diſſerere.

2 Inſtituit ergo primò, ut civitas ex decem mille civibus conſtaret, quos tres diviſit in claſſes, nimirum in agricolas, artifices, & milites. Regionem etiam tres diviſit in partes; in ſacram, ex qua cultus Diis fieret, publicam, ex qua milites alerentur, & privatam, quę eſſet agricolarum propria. Tres ſpecies legum ſanxit, circa iniuriam, circa damnum, & circa mortem; ita ut nomine iniuriæ comprehendantur omnia, per quæ damnum patimur in honore; nomine damni cõprehendantur omnia, per quæ damnum patimur in facultatibus; nomine mortis comprehendantur omnia, per quæ damnum patimur in perſona: ac circa hæc judicia decrevit exercenda. Conſtituit ex quibuſ-

dam ſenibus delectis unum tribunal maximæ auctoritatis, ad quod ea, quæ fuiſſent in inferioribus tribunalibus malè judicata per appellationem deferrentur. Statuit, ut judices ſententiam proferrent, non calculis, uti nunc fit ſed per tabellas, ita ut judex, ſi ſimpliciter condemnaret, ſcriberet in tabula ſententiam condennatoriam; ſi omninò abſolveret, relinqueret tabellam vacuam; ſi partim condemnaret, partim abſolveret, definiret ſecundùm quam partem condemnaret, ſecundùm quam abſolveret. Ratio verò, cur improbaret ſententias per calculos ferri, uti nunc fit, eſt, quia per talem modum ferendi ſententias, judices ſæpe coguntur ad pejerandum, & ad judicandum contra mentem: ſæpe enim cum exiſtiment reum partim condemnandum, & partim abſolvendum, coguntur vel omnino condemnare, vel omnino abſolvere. Legem poſuit, ut qui aliquid utile civitati inveniſſent, honoribus afficerentur, & ut filii eorum, qui pro patria pugnando occubuiſſent, publicis ſumptibus alerentur, quæ poſtrema lex ab Hippodamo primò inventa, recepta nunc eſt Athenis, & in quibuſdam aliis civitatibus. Statuit, ut omnes magiſtratus crearentur à populo, & ut magiſtratus curam gererent omnium rerum communium, ac præterea iis etiam quæ ad hoſpites, ac pupillos pertinent providerent. Hæ igitur ſunt præcipuæ, & commemoratu maximè dignæ Hippodami Mileſii ſanctiones.

3 *Sed primò dubitabis aliquis de partitione civium. Nam & artifices & agricolæ, & qui arma tenent, omnes in Reipublicæ communione verſantur. Verum agricolæ quidem arma non habent, artifices autem, neque arma, neque agros, itaque ſunt quodammodo ſervi eorum, qui habent arma, Participes igitur eſſe omnium bonorum impoſſibile eſt, cum ſit quidem neceſſarium ex iis, qui habent arma, conſtitui belli duces, & cuſtodes civium, & principaliſſimos (ut ita dixerim) magiſtratus. Quod ſi participes non ſint Reipublicæ, quomodo bono animo eſſe poterunt in Republica? Enimvero potentiores eſſe oportet illos, qui arma tenent ambabus partibus. Id autem non facile eſt, niſi multitudine exuperent. Quid ſi hoc erit, quid opus eſt alios participes eſſe Reipublicæ; & ſuffragia magiſtratuum habere? Præterea, agricolæ quid utilitatis afferunt civitati. Artifices enim eſſe neceſſarium eſt. Nam omnis civitas artificibus indiget, & poſſunt proficere ex artibus, quemadmodum in aliis civitatibus. Sed agricolæ ſi habentibus arma victum parant, meritò forent pars aliena civitatis. At illic privatim habent, privatimque colunt.*

3 Quoad ſecundum, multa poſſunt apponi contra ea, quæ Hippodamus ſtatuit. Primò igitur contra diviſionem civium in artifices, agricolas, & bellatores, tria poſſunt opponi. Primum eſt: ſtatuit Hippodamus, ut bellatores arma gerant, agricolæ campos poſſideant, artifices neque gerant arma, neque poſſideant agros; ergo facit artifices quodammodo ſervos aliorum, ac præſertim gerentium arma. Confirmatur, quia neceſſe, ut artifices excludantur ab omnibus penè magiſtratibus: nam belli Duces, & civium rectores, ac præcipui quique magiſtratus eligi debent ex militibus; ergo impoſſibile eſt, ut artifices æquo animo ſint, cùm excludantur à poſſeſſione agrorum, ab armorum tractatione, & ab omni penè Reipublicæ adminiſtratione. Secundò neceſſe eſt, ut qui gerunt arma ſint potentiores tum artificibus, tum agricolis, alioquin non poſſent illos in officio continere; ſed non poſſunt eſſe potentiores, niſi ſint plures; ergo qui tractant arma debent eſſe plures; ergo cum prævaleant potentia, & numero, prævalebunt etiam in electione magiſtratuum; ergo fruſtra datur etiam artificibus, atque agricolis jus ferēdi ſuffragium ad electionem magiſtratuum, ſi non poſſunt prævalere contra milites. Tertiò, ut agricolæ, & artifices ſint pars civitatis, debent aliquid conferre reliquis partibus ſed artifices conferunt quidem artificia neceſſaria, & utilia reliquis partibus, agricolæ verò nihil conferunt; ergo agricolę non erunt

pars

pars civitatis. Probatur minor: ſi enim agricolæ conferrent militibus neceſſaria ad vitam, tum conferrent aliquid cæteris partibus civitatis: at juxta ſtatuta Hippodami, milites debent vivere ex publicis agris, agricolæ verò debent poſſidere proprios agros; ergo non apparet, quid agricolæ debeant conferre militibus, adeoque quo pacto debeant eſſe pars civitatis.

4 *Inſuper autem publicos agros, ex quibus propulſatores belli victum habere oportet, ſi ipſi iidem colant, non eſſet aliud agricola, aliud propulſator belli, quod legiſlator eſſe vult: ſin alii quidam ab agricolis, & propulſatoribus, quartum erit membrum civitatis nullius particeps, ſed alienum à Republica. Quod ſi quis dicat eoſdem agricolas, & proprios colere, & publicos agros, primo fructuum multitudo non ſufficeret, ex quibus ſinguli binis domibus habeant miniſtrare. Deinde quamobrem non ſtatim ex eiſdem agris pro ſeque alimenta ſumant, & pro propulſatoribus exhibeant. Hæc ſane omnia magnam continent turbationem.*

5 *Nec de judicio quoque rectè ſe habet lex, qua judicandum putant cum diſtinctione, lite ſimpliciter ſcripta, ita ut ex judice fiat arbiter. Hoc enim in compromiſſo in plures facto recipitur (conferunt enim inter ſe de ſententia ferenda) ſed in judiciis non recipitur: imo legumlatores plerique contra ſtatuunt, ne judices inter ſe colloquantur. Deinde quomodo non erit litigioſa ſententia, cum judex non putat tantum deberi, quantum petitur. Nam ſi petitor viginti minas poſtulabat, judicum autem unus decem judicet, alter quinque, alter quatuor, & hoc modo dividant, & alii in totum condemnent, alii in nihilum, quis erit modus ſententiarum concordandarum. Præterea nemo pejerare cogit ſimpliciter condemnantem, vel abſolventem, ſi ſimpliciter petatur. Non enim cum abſolvit, nihil debere judicat, ſed viginti minas non debere. At ille pejerat, qui cum putet viginti minas non deberi, tamen condemnat.*

4 Secundò poteſt opponi contra diviſionem agrorum in publicos, ex quibus alendi ſunt milites, & proprium agricolarũ. Vel enim agri publici colendi ſunt à militibus, vel ab agricolis colentibus etiam proprios agros, vel ab aliis agricolis non habentibus proprios agros; nullum ex his dici poteſt; ergo &c. Probatur minor: ſi enim agri publici colendi ſunt à militibus; ergo iidem erunt milites, & agricolæ: ſi colantur ab agricolis diſtinctis à militibus, & non ab agricolis colentibus agros proprios; ergo dabitur quarta claſſis civium, nimirum artifices, agricolæ poſſidentes agros proprios, agricolæ colentes agros communes, & milites: ſi iidem debent ſimul colere agros proprios, & agros publicos, difficile erit, ut iidem agricolæ poſſint ſufficere ad colendos agros proprios, & communes, ita ut colligant fructus ſufficientes, tum familiis militum, tum familiis agricolarum propriis. Præterea poſito hoc, nec eſſet neceſſaria diviſio agrorum in proprios, & communes, ſed ſufficeret, ut dividerentur fructus ex agris collectis, & eorum pars relinqueretur agricolis, pars militibus diſtribueretur.

5 Tertiò poteſt opponi contra legem, qua ſtatuitur, ut judex aliquando proferat ſententiam cũ diſtinctione, partim abſolvendo, partim condemnando. Ratio eſt, quia arbitri quidem, & compromiſſarii poſſunt partim condemnare, partim abſolvere, ideoque ad hoc, ut poſſint in hoc concordare, datur illis facultas conferendi de ſententia proferenda; at judices quibus ſolet interdici facultas conferendi, difficile poſſunt convenire in ſententia diviſiva; ergo ſi datur judicibus facultas proferendi has ſententias diviſivas, orientur lites de ipſa judicis ſententia: ex. gr. ſi creditor petat viginti minas, unus autem judicum decernat tribuendas creditori decẽ minas, alius quinque, alius quatuor, alius nullam, alius omnes viginti, quo pacto poterunt tot diſcrepantes ſententiæ conciliari? ergo melius eſt, ut in judiciis judices teneantur vel ſimpliciter condemnare, vel ſimpliciter abſolvere. Neque verò per hoc aliquando cogentur judices ad pejerandum. Si enim controverſia ſit, an debeantur viginti,

ginti, judex autem exiſtimet non deberi, viginti, ſed deberi decem, licèt abſolvat ac judicet non debere viginti, non pejerat, ſed verum dicit; ſi autem condemnaret ad ſolvendum viginti, tum pejeraret.

6 *De eo autem, quod invenientibus aliquid commodum civitati, honores tribuendi ſunt, non eſt tutum lege cavere, ſed apparentiam ſolùm probabilem habet. Continet enim calumnias, & motum forſan Reipublicæ.*

7 *Sed incidit hæc in aliam quæſtionem, & conſiderationem aliam. Nam dubitant nonnulli, utrum damnoſum ſit, vel utile civitatibus leges patrias mutare, ſi ſit alia melior. Quapropter non eſt facile dicto ſtatim aſſentiri, ſiquidem non non conducit mutare. Fieri autem poteſt, ut inducatur, aut legum, aut Reipublicæ diſſolutio, tanquam commune bonum. Sed cum in hanc mentionem inciderimus, etiam pauca de eo perſtringenda ſunt: habet enim, ut diximus, dubitationem.*

8 *Et melius videri poteſt, ut mutationem recipiant. Nam aliis quidem ſcientiis hoc prodeſt: ceu ſi medicina ab inſtitutis patriis mutetur, & gymnaſtica, & aliæ artes, atque facultates. Quarum cum una ponenda ſit civilis diſciplina, patet in eo quoque eandem rationem eſſe tenendam.*

9 *Probari autem hoc dicet aliquis, & in ipſis rebus, Antiquas enim leges nimium rudes eſſe, & barbaras. Armati ſiquidem ferro incedebant Græci, & uxores emebant invicem: & quæcunque vetuſta jura alicubi extant, penitùs rudia ſunt: ceu apud Cumas de cæde lex eſt, ſi accuſator multos teſtes inducat ex agnatis propriis, reum eſſe cædis, contra quem probatur.*

10 *Quærunt autem omnino non patrium, ſed bonum omnes.*

11 *Putandumque eſt priſcos illos homines, ſive ex terra geniti fuerint, ſive ex corruptione aliqua ſervati, fuiſſe ignaros, & imprudentes, ut de terræ natis dicitur: quare abſurdum eſt in eorum opinionibus perſiſtere velle.* 12. *Præterea neque leges ſcriptæ meliores ſunt, ſi ſunt immutabiles. Ut enim in aliis artibus, ſic etiam circa civilem conſtitutionem impoſſibile eſt ſingulis ad minimum uſque ſcriptis comprehendere. Neceſſe eſt enim, ut generaliter ſcribantur: actiones autem circa ſingularia ſunt. Ex his ergo videtur, & quaſdam leges, & quandoque eſſe mutandas.*

6 Quartò poteſt opponi contra legem per quam ſtatuitur, ut invenientibus aliquid cōmodum civitati retribuantur publici honores. Licet enim hæc lex primo aſpectu videatur utilis, adhuc ſi rem ipſam profundiùs conſiderabimus, advertemus illam eſſe pernicioſam. Ratio eſt primò, quia lex quam aperitur aditus calumniis, diſſenſionibus, eſt pernicioſa; ſed talis lex aperit aditum calumniis, & diſſenſionibus, ſiquidem cum quis invenit aliquid, quod putat utile civitati, multi calumniantur, ac dicunt id non eſſe utile, adeoque oriuntur diſſenſiones, ac rixæ; ergo &c. Ratio eſt ſecundò, quia lex, quæ præbet occaſionem mutandi ſtatum Reipublicæ, eſt noxia; ſed lex proponens præmia, & honores invenientibus aliquid novum, allicit homines ad moliendas res novas, ex quibus fortaſſe mutabitur ſtatus Reipublicæ; ergo &c.

7 Hinc autem oritur quæſtio, utrum utile ſit civitatibus patrias, & antiquas leges mutare in meliores. Porro hæc quæſtio eſt difficilis, quia ex una parte videtur utile mutare leges in meliores: ex alia parte eſt periculoſum, ne ſub ſpecie boni mutetur ſtatus Reipublicæ. Licèt igitur hæc quæſtio non ſit propria hujus loci, adhuc quia in illam incidimus, operæ pretium eſt, ut proponamus rationes pro utraque parte.

8 Ex una igitur parte videtur expedire ut leges mutentur in meliores: primò, quia in ſcientiis, & artibus utilis eſt mutatio in melius, ex. gr. ſi inveniatur aliquis modus medicandi melior antiquo, utile eſt, ut medici mutent modum medicandi; ſi inveniatur modus melior exercendi corpora, utile eſt, ut gymnaſtica mutet modum exercendi corpora; ſed politica eſt quædam ſcientia; ergo &c.

9 Secundò videmus, quod de facto civitates, ac gentes paulatim ſunt perfectæ per mutationem legum in leges meliores; ergo utilis eſt mutatio legum in meliores. Probatur antecedens: antiquitus enim gentes utebantur legibus valde rudibus, & etiam ſtultis: ex. gr. Græci incedebant ar-

mati,

mati, & uxores invicem emebant, & omnia jura antiqua erant admodum rudia, quędam plane ſtulta, qualis erat lex apud Cumas, ut ſi accuſans alium de homicidio, adduceret contra reum teſtes, etiam ex cognatis accuſatoris, reus cenſeretur convictus de homicidio; ergo ſicut antiqui mutarunt ſuas leges in alias meliores, ſic nos debemus mutare leges noſtras in alias meliores, ſi proponantur.

10 Tertiò in legibus, & inſtitutis civitatum non tam quærendum eſt id, quod eſt antiquum, & à majoribus uſurpatum, quam id, quod eſt bonum; ergo ſi proponatur aliquid melius legibus antiquis, illud præferendum.

11 Quartò abſurdum eſt perſiſtere in opinionibus, & ſtatutis eorum, qui fuerunt valde rudes, ac rerum ignari; ſed priſci homines qui condiderunt leges antiquiſſimas, ſeu fuerint orti ex terra, ſeu ſervati fuerunt ex aliquibus corruptionibus communibus cauſatis à diluviis, peſtilétiis &c. fuerunt admodum rudes, & rerum ignari; ergo abſurdum eſt, ut in eorum opinionibus, ac legibus perſiſtamus.

12 Quintò ſi dicatur, quod licet leges antiquiſſimæ, ut pote inventæ ab hominibus rudibus, debuerint mutari, adhuc non debent mutari leges, quæ nunc vigent, quippe quæ ſcriptæ ſunt ab hominibus ſapientiſſimis; contra eſt, quia cum homines etiam ſapientes, quando ſcribunt leges, tractent de agendis ſolùm in univerſali, adeoque in multis deficiant, ſi occurrant leges meliores, hæ ſunt præferendæ.

13 *Alio autem modo conſiderantibus, cavendum videtur eſſe maximè. Cum enim utilitatis quidem acceſſio parva ſit, aſſueſcere verò faciliter leges mutare improbandum, conſtat errata quædam eſſe toleranda, & legumlatorum, & magiſtratuum. Non enim tantùm proderit qui corrigere perget, quantum nocebit aſſuefactio ſuperioribus non parendi.*

14 *Mendax & de artibus exemplum. Neque enim ſimile eſt mutare artem, atque legem. Nam lex nullam vim habet, ut ipſi pareatur, niſi ex more: mos autem non fit, niſi temporis longitudine. Quare faciliter mutare leges ex præſentibus in alias novas, infirmam facere eſt vim legis.*

15 *Præterea ſi mutandæ ſunt leges, utrum omnes, & in omni Republica, an non: & utrum à quocunque, aut quibuſdam. In his enim magna eſt differentia. Quapropter nunc quidem omittamus conſiderationem hanc: nam aliorum eſt temporum.*

13 Ex alia parte videtur, quòd non facilè leges antiquæ, & jam uſu receptæ mutandæ ſint etiam in meliores. Sæpe enim contingit, ut ex legis mutatione parva quędam exiſtat utilitas, at ſit magnum malum aſſueſcere mutationibus legum; ergo ſatiùs eſt tolerare defectus legum, & magiſtratuum, ne minùs proſit correctio, quàm obeſt aſſuefactio ad non obſervandas leges antiquas, & magiſtratuum ſtatuta.

4 Ex his verò patere poteſt reſponſio ad principalem objectionem pro mutatione legum in alias meliores, deſumptam ab exemplo ſcientiarum, & artium. Nam operationes artium ex ſe ſunt utiles, etiam præſcidendo a more, & conſuetudine; ſed lex non habet vim, ut ipſi pareatur, niſi ex more, & conſuetudine faciendi quæ per legem præſcribuntur; ergo facilitas mutandi legem infirmat vim, & utilitatem legis; ergo licèt utile ſit mutare opera artis in meliora, adhuc non eſt utile mutare leges.

15 Poteſt ulterius quæri, poſito quod aliquando mutandæ ſint leges, an omnes, & in omni Republica ſint mutandæ, & à quo ſint mutandæ, ab omnibus vel à quibuſdam. Verum cum hæ queſtiones non ſint hujus loci, nunc ſunt omittendæ.

Exa-

Examinatur Reſpublica Lacedæmonum. Cap. VII.

1 *DE Lacedæmoniorum autem Republica, & Cretenſium, ferme autem, & de aliorum Rebuſpublicis, duo ſunt conſideranda. Unum, ſi quid recte, vel non rectè ad optimam conſtitutionem in illis ſit ordinatum: alterum, ſi quid ad ſuppoſitionem, & modum adverſantis ab illis Reipublicæ.*

2 Quod igitur neceſſarium eſt in bene conſtituenda Republica neceſſariorum adeſſe facultatem, omnes fatentur: ſed quemadmodum id futurum ſit, non facile eſt comprehendere. Nam & Peneſtiæ Theſſalorum multoties in ipſos Theſſalos inſurrexerunt: & Ilotes Lacedæmoniorum: nam in caſibus eorum adverſis nunquam inſidiari deſtiterunt. Verum apud Cretenſes nihil adhuc tale accidit. Cauſa forſitan eſt, quia vicinæ civitates, quamvis invicem bellum gerant, tamen earum nulla rebelles recipit, quoniam id non conducit, quando & ipſæ periæcos habent. At Lacedæmoniorum finitimi omnes inimici erant. Argivi, Meſſenii, & Arcades. Nam & Theſſalis ab initio rebellarunt, dum cum finitimis Archæis, & cum Perrhæbis, & Magneſiis gererent bellum. Videtur autem etſi nihil aliud, attamen hoc ipſum eſſe perdifficile, quemadmodum cum eis ſit converſandum. Nam ſi remiſſe erga illos te geras, ſuperbiunt illi quidem, ac ſe pars dominantibus exiſtimant: ſin aſperè tractentur: inſidiantur, atque odia habent. Patet igitur non reperire optimum modum eos, quibus iſta contingunt circa ſubjectos.

1 AGendum jam eſt de Rebuſpublicis Lacedęmonum, Cretenſium, ac de quibuſdam aliis de facto exiſtentibus, ac circa illas primò eſt inquirendum, quid in ipſis ſit rectè, vel non rectè, conſtitutum in ordine ad Rempulicam ſimpliciter optimam. ſecundò quid rectè vel non rectè ſit ſtatutum ex ſuppoſitione, quod illæ Reſpublicæ ſint tales, hoc eſt ariſtocraticæ, vel oligarchicę, quid verò ſit ſtatutum, quod potius ſit conſentaneum contrariis politiis: ex. gr. quid in Republica Ariſtocratica, ſive optimatum, ſtatutum ſit, quod potius ſit conſentaneũ Reipublicæ democraticæ, ſeu populari &c. Incipit Ariſtoteles à Republica Lacedæmoniorum, ac probat illam fuiſſe malè conſtitutã primo in iis, quæ ſpectant ad ſervos: ſecundò in iis, quæ ſpectant ad mulieres; tertiò in iis, quę ſpectant ad poſſeſſiones: quartò in iis, quæ ſpectant ad magiſtratus, ſeu Principes civitatis: quintò in iis, quę ſpectant ad publica convivia: ſextò in iis, quę ſpectant ad milites: ſeptimò demum, & ultimò in iis, quæ ſpectant ad ærarium, & ad publicas pecunias.

2 Quoad primum: fatentur omnes ad optimam Reipublicę conſtitutionem requiri, ut ſervi neceſſarii ad ſervilia miniſteria exercenda ſint quieti: ſed non ita facilè invenitur, quo pacto poſſit obtineri quies ſervorum. Videmus enim, quod de facto ſervitia Theſſalorum, quæ vocantur Peneſtię, ſæpe inſurrexerunt in Theſſalos, & ſervitia Lacedęmoniorum, quę vocantur Ilotes, in adverſa Lacedæmoniorum fortuna nunquam deſtiterunt inſidiari Lacedæmoniis, cùm è converſo ſervitia Cretenſium, quæ vocantur Periœci nihil tale, unquam adverſus Cretenſes ſint molita; ergo ſignum eſt, quòd quoad ſervos melius fuerit conſtituta Reſpublica Cretenſium, quam Reſpublica Theſſalorum, vel Lacedæmoniorum. Fortaſſe ratio, cur ſervi Cretenſium nunquã Cretenſibus rebellarint, cùm è converſò ſæpe rebellarint ſervi Lacedæmoniorum, & Theſſalorum, ea eſt, quia apud Cretenſes, licèt aliquãdo finitimæ civitates bellum gerant, adhuc nõ recipiunt ſervos hoſtium rebellantes cõtra dominos, neque eos fovent, quia exiſtimãt id non expedire, ne hoſtes viciſſim recipiant, ac foveant ſuos ſervos rebellantes contra ipſos: è converſo Civitates finitimę Theſſalorum, ac Lacedæmoniorum recipiunt, ac fovent ſervos hoſtium rebellantes. Cùm igitur omnes finitimi eſſent hoſtes Lacedæmoniorum, Argivi nimirum, Meſſenii, & Arcades, Lacedemoniorum ſervi, qui vocabantur Ilotes, habuerũt occaſionem ab initio à Lacedæmoniis rebellandi,

Digitized by Google

landi, & ad hoſtes transfugiendi ;& cum Theſſali bellum gererent cum finitimis Achæis, Perrhædis, & Magneſiis, facile fuit Peneſtis, Theſſalorum ſervis, ut dominis bellum foris gerentibus, domi ſeditiones excitarent. Sed undecunque procedat, ut ſervi non maneant quieti, difficile eſt ſtatuere, quo pacto cum iis ſit agendum ad hoc, ut maneant quieti: Si enim remiſsè cum illis agatur, periculum eſt, ne ſuperbiant, & adverſus dominos inſoleſcentes velint eſſe dominantibus pares; ſi verò duriùs tractentur, periculum eſt, ne concipiant odium in dominos, illiſque inſidientur, & in fortuna adverſa, arma contra dominos capiant. Quæ cum ſepius ſervi adverſus Lacedæmones fecerint, patet in eorum Republica non bene fuiſſe conſtituta quæ ſpectant ad ſervos.

3 *Præterea lenitas in mulieres, & ad propoſitum Reipublicæ nocet, & ad directionem civitatis. Ut enim domus partes ſunt vir, & uxor, ita & civitatem bifariam dividi cenſendum eſt, in virorum multitudinem, ac mulierum. Quocirca in quacunque Republica male proviſum eſt circa mulieres, in ea putandum eſt medietatem civitatis eſſe neglectam: quod ibi contingit. Volens enim legislator totam civitatem eſſe duram, ac laborum patientem, in viris quidem id feciſſe conſtat, in mulieribus autem non feciſſe. Vivunt enim molliter, ac in omnem licentiam diſſolutæ. Itaque neceſſarium in tali Republica divitias haberi in precio, præſertim cum viri ſint mulieribus obnoxii. Quod accidit omnibus ferme militaribus, bellicoſiſque gentibus, præterquam Celtis, aut ſi qui alii coitum maſculorum palam receperunt. Videtur autem qui primus fabulatus eſt, non irrationabiliter Venerem Marti conjunxiſſe, quoniam omnes hujuſcemodi homines proni ſunt ad Venerea, aut maſculorum, aut mulierum, illiſque obnoxii. Itaque apud Lacedæmonios hoc fuit, multaque in eorum principatu à mulieribus adminiſtrabantur. Etenim quid refert, utrum mulieres ipſæ gubernent, an eos, qui gubernant, à mulieribus gubernari? Idem enim accidit. Cumque inſolentia ad nullum obſequium utilis ſit, niſi forte ad bellum, maximè nocivæ etiam ad hoc ipſum Laconum mulieres erant. Patefecerunt hoc in Thebanorum adventu. Non enim magis utiles præſtiterunt ſe, quam aliarum civitatum mulieres, ſed turbam inferebant magis, quàm hoſtes.*

3 Quoad ſecundùm, immodica in mulieres indulgentia valde eſt pernicioſa, tũ inſtituto Reipublicæ, tũ fœlicitati civitatis. Sicut enim partes domus ſunt vir, & uxor, ſic exiſtimandum eſt, civitatem pene bifariam dividi in multitudinem virorũ, & multitudinem mulierum; ergo in ea Republica, in qua malè ſe habent quæ ſpectant ad mulieres, cenſendum eſt dimidiũ civitatis malè fuiſſe legibus ordinatũ. Hoc autem accidit Reipublicæ Lacedæmoniorum. Cùm enim legislator id ſibi propoſuiſſet, ut totam civitatem faceret temperantem, ac tolerantem laborum, manifeſtum eſt, quòd adhibuit diligẽtiam, ut viri eſſent tales, at ut etiam mulieres eſſent tẽperantes, ac tolerantes; planè neglexit. Vivũt enim mulieres Lacedæmoniæ diſſolutè in omni genere intemperantiæ, atque omnino deliciosè. Ex intemperantia porro, ac mollitie mulierũ neceſſe eſt, ut plura incommoda in civitatem emergãt, Primò ſiquidem neceſſe eſt, ut ubi mulieres vivunt molliter, ac deliciosè, divitiæ ſint in pretio. Neque enim poteſt ſatisfieri luxui, ac deliciis mulierum, ſine multis divitiis; ſed viri militares, quales ſunt Lacedæmonii, ſolent eſſe mulieribus obnoxii, ut patet inductione omnium gentiũ bellicoſarum, exceptis iis, apud quas communiter permittitur Venus maſcula, quales ſũt Celtæ, & quædam aliæ nationes; ideoque non incongruè Poetæ in fabulis Martem conjunxerunt Veneri, quia viri Martiales proni ſunt in Venerem muliebrẽ, vel maſculam; ergo neceſſe eſt, ut in civitate martiali, in qua mulieres vivunt molliter, ac delicatè, viri ſint ſtudioſi divitiarum, adeoque divitiæ ſint in pretio, ex quo periculum imminet, ne omnia fiant venalia. Secundò neceſſe eſt, ut ubi mulieribus indulgetur, illæ evadant audaces, adeoque inſoleſcant, ac publicis negotiis ſeſe immiſceant, ideoque apud Lacedæmones multa

quia cupiditates, ſeu paſſiones non ſunt redactæ ad mediocritatem, quàm quia opes non ſunt redactæ ad æqualitatem, & mediocritatem; ergo legislator magis debet eſſe ſollicitus de cupiditatibus per diſciplinam reducendis ad æqualitatem, & mediocritatem, quàm de reducendis ad æqualitatem, & mediocritatem patrimoniis; ſed Phaleas ſolùm condit legem de redigendis patrimoniis ad æqualitatem, non autem de reducendis per diſciplinam paſſionibus ad mediocritatem; ergo &c. Poſſet Phaleas reſpondere, quòd cum ipſe ſtatuerit, ut æquales ſint facultates, æqualis diſciplina civium, eo ipſo ſatis providit, ut & facultates redigantur ad æqualitatem per diviſionem, & cupiditates redigantur ad mediocritatem per diſciplinam. Sed contra eſt, quia licet diſciplina ſit eadem, & æqualis, adhuc poteſt eſſe vel talis, ut per illam cives evadant divitiarum, & honorum magis cupidi, quam oportet, vel mediocriter cupidi, & ut oportet; ergo non ſufficit, ut legislator præſcribat, ut æqualis ſit civium diſciplina, ſed debet in particulari præſcribere diſciplinam, per quam cives evadant honorum ac divitiarum cupidi mediocriter, & ut oportet; ſed Phaleas ſolum ſtatuit in univerſali, ut diſciplina civium ſit æqualis, non autem præſcribit in particulari, qualis debeat eſſe; ergo &c.

6 Tertiò: ſeditiones in civitate oriuntur non ſolùm propter inæqualitatem patrimoniorum, ſed etiam propter æqualitatem honorum. Sicut enim homines ex vulgo iniquè ferunt inæqualitatem facultatum, per quam alii ſint divites, alii pauperes, ſic homines præſtantes iniquè ferunt æqualitatem honorum, per quam aliquando ignavi æquantur viris præſtantibus, unde orta eſt illa querela: *ad honores perveniunt tum mali, tum boni*; ergo ad ſtabiliendam pacem civitatis, & ad impediendas ſeditiones, non ſufficit ſtatuere legem de æqualitate divitiarum, ſed debet etiam ſtatui lex de juſta honorum diſtributione; ſed hanc legem Phaleas non ſtatuit; ergo Phaleas non ſufficienter per ſuas leges providit paci civitatis.

7 Non ſolùm verò homines propter neceſſaria injuriantur, quorum remedia putant adæquationem patrimoniorum, ne ſpolient alios propter famem, verùm etiam ut gaudeant, neque concupiſcant. Nam ſi majorem habeant neceſſariorum cupiditatem, ob hujus medelam injurias inferunt. Non ergo ob hanc ſolum, verumetiam ſi concupiſcant, ut moleſtia careant, & voluptate fruantur. Quod igitur horum trium remedium eſt? His quidem exiguum patrimonium, & opificium: illis autem temperantia: tertium vero ſi quis velit per illa delectari, non aliunde, quàm à philoſophia quærat remedium.

8 Nam cætera quidem hominibus egent, cum injurias inferunt plurimum propter ſuperflua, non propter neceſſaria, puta tyrannidem invadunt, non ut frigus repellant. Quapropter honos maximus habetur, non ei, qui furem occiderit, ſed ei, qui tyrannum. Itaque Phaleas parvis duntaxat injuriis hac ſua Reipublicæ conſtitutione ſuccurrit.

9 Præterea multa ſtatuere pergit, per quæ ad ſeipſos rectè inſtitui erunt, ſed oportebat quoque ad finitimos, & peregrinos omnes. Neceſſe eſt ergo conſtitutam eſſe Rempublicam ad bellicum robur: de quo ille nil dixit.

7 Quartò homines non ſolùm injuriam faciunt aliis propter cupiditatē neceſſariorum, ſed etiam quia concupiſcunt plura neceſſariis, & quia vellent delectationes ſine triſtitia: ex. gr. non ſolum multi homines ſpoliant alios, quia carent veſtibus neceſſariis ad arcendum frigus, & quia carent alimentis neceſſariis ad ſedandam famem, ſed etiam quia immodicè appetūt delectationes ex non neceſſariis, & quia concupiſcūt delectationes ſine triſtitia, & ad medendum tali cupiditati, injurias faciunt aliis; ergo ad impediendas injurias; & ad ſtabiliendam pacem civitatis debēt adhiberi remedia omnibus his; ſed remedium ad hoc, ut homines non faciant injurias propter neceſſaria ad vitam, eſt æqualitas facultatū modicarum, & labor: paucis enim eſt natura cōtenta; remedium ad

Digitized by Google

hoc,ut non faciant injurias propter cupiditatem delectationum non neceſſariarũ, eſt temperantia; remedium, ne faciant injurias,ut habeant delectationes ſine triſtitia,eſt ſtudium philoſophiæ:per hanc enim homines obtinent in contemplatione veritatis delectationem ſine triſtitia;ergo legislator ad conſtituendam pacem civitatis debet providere de omnibus his remediis; ſed Phaleas ſolùm legem ſancivit de primo remedio; ergo ſufficienter providit paci civitatis.

8 Quintò, homines maximas injurias faciunt, non propter neceſſaria, ſed propter exceſſus; ſed Phaleas decernens æqualitatem patrimoniorum, impedivit ſolùm injurias, quæ fiunt propter neceſſaria, non autem eas, quæ fiunt propter exceſſus; ergo ſolùm providit, ne fierent parvæ, non autem ne fierent maximæ injuriæ. Probatur major, quia maxima injuria eſt invaſio tyrannidis, ideoque quia magis eſt injurius civitati invaſor tyrannidis, quam fur, maxima præmia proponuntur, non iis, qui furem occidunt, ſed iis, qui tyrannum interficiunt; ſed homines tyrannidem invadunt, non propter neceſſaria, putà ad ſedandam famem, vel frigus arcendum, ſed propter exceſſus, putà ut conſequantur divitias, & honores exceſſivos; ergo maximæ injuriæ fiunt propter exceſſus.

9 Sextò, oportet, ut civitas bene inſtituatur,non ſolùm in ordine ad ſuos cives, ſed etiam in ordine ad finitimos,cum quibus eſt communicandum, vel bellum gerendum; ergo ad conſtituendam civitatem, debent ſanciri leges ſpectantes ad bellicum robur; ſed has Phaleas non ſancivit; ergo &c.

10 *Eodem modo de facultatibus. Tantas enim eſſe oportet, ut non ſolùm ad civium uſum, verumetiam ad pericula externa ſufficiant. Quare nec ita magnas eſſe decet, ut finitimi concupiſcant, quibus reſiſti non poſſit, nec rurſus ita parvas, ut cum paribus, & ſimilibus bellum nequeant ſuſtinere. Ille quidem nihil determinavit. Oportet autem neque id latere, quantas facultates habère conducat. Fortè recta determinatio fuerit, tantas eſſe debere, ut lucrum ſuperantibus bello afferre non poſſint, ſed ita quaſi nihil ſuper acquirant. Quare Eubolus conſiderare juſſit Autophradatem, cum Atarnea obſidere vellet, cogitaret, ut quanto tempore circa expugnationem ejus loci deſtineretur, ac exiſtimaret hujus temporis jacturam: velle enim pro minori pretio jam tunc Atarnea relinquere. Quæ cum dixiſſet, Autophradatem in ſententiam traxit, & obſidionem prætermittere fecit.*

11 *Habet igitur utilitatem exæquatio patrimoniorum inter cives, ne inde ſeditiones oriantur, verum (ut ita dixerim) non admodum magnam. Nam & præſtantiores conqueri poſſent, quaſi ipſi plus habere debeant. Ex quo fit, ut ipſi ſæpe inſurgant, ac ſeditiones concitent.*

10 Septimò non ſufficit, ut civitas habeat facultates ſufficientes ad hoc, ut cives temperatè, & liberaliter vivant; ſed etiam debet habere facultates ſufficientes ad propellenda externa pericula, & bella, ergo facultates nec debēt eſſe tantæ,ut finitimæ civitates ex earum cupiditate ſollicitentur ad bellum inferendum,neq; debent eſſe tam exiguæ,ut ſi finitimi bellum intulerint, non ſufficiant ad bellum propellendum; ergo legislator debet etiam determinare,quantæ debeant eſſe facultates, non ſolùm in ordine ad uſus civium, ſed etiam in ordine ad pericula externa; ſed Phaleas hoc non determinavit; ergo &c.Sed poteſt quæri, quantas expedit eſſe facultates civitatis? Reſpondet Ariſtoteles videri,quòd facultates civitatis debent eſſe tantæ,ut ex una parte ſufficiant ad uſũ civium,& ad reſiſtendum hoſtibus, ex alia parte, ſi contingat, ut civitas vincatur ab hoſtibus, hoſtes ex devicta civitate nihil lucrentur,eò quod facultates civitatis non excedant expenſas neceſſarias ad civitatem expugnandam. Ratio eſt, quia ſic facultates ſunt tantæ, ut ex una parte ſufficiant ad defenſionem civitatis, ex alia parte non alliciant hoſtes ad oppugnationem, ut pote nullum ex expugnatione lucrum reportaturos.Confirmatur exemplo.Cum

Digitized by Google

enim Autophradates obſidere vellet Atarneum, Enbolus illi autor fuit, ut cogitaret, quanto tempore circa obſidionem urbis neceſſariò eſſet detinendus, & quantos in ea obſidione facturus eſſet ſumptus: futurum enim, ut deprehenderet tantas in ea obſidione ſe pecunias expenſurum, ut illam civitatem teneret, minori etiam pretio oblato illam relinqueret; atque his rationibus Autophradati auctor fuit, ut ab obſidione deſiſteret; ergo utile fuit illi civitati poſſidere facultates ita modicas; ut hoſtis ex ejus expugnatione nihil lucraretur.

11 Octavò licet æqualitas patrimoniorum aliquid conferat ad hoc, ut inter cives ſeditiones non oriantur, adhuc ad hoc ipſum non magnum habet momentũ Ratio eſt, quia ad ſeditiones impediendas nõ ſufficit, ut homines ex vulgo conqueri non poſſint, ſed etiam debet curari, ut nec homines præſtantes conqueri poſſint; ſed inducta patrimoniorum æqualitate, homines præſtantes conqueri poſſunt, quod ipſi nihil habeant ſupra vulgus, adeoque quod non recipiant ſecundùm merita; ergo patrimoniorum æqualitas non ſufficit ad impediendas querelas, & ſeditiones.

12 Præterea improbitas hominum inſatiabilis eſt. Et primò quidem ſufficere dicunt in pauca, atque minima: mox verò, ubi illa ſunt conſecuti, plura appetunt ſemper quouſque in infinitum procedant. Infinita eſt enim cupiditatis natura, ad cujus expletionem plurimi vivunt. Horum igitur principium eſt magis, quàm patrimoniorum exæquatio, civitatem ſic inſtituere, ut boni quidem viri plus, quàm ſibi competat, habere non quærant, improbi autem etſi quærant, habere non poſſint. Hoc autem fiet, ſi inferiores ſint, nec injuriam patiantur.

13 Nec verò in hac ipſa exæquatione patrimoniorum, rectè eſt ab eo diſpoſitum, cum fundos, & agros exæquet solùm, ſed ſint ſervorum quoque armentorumque, & pecuniarum divitiæ, & apparatus ingens earum rerum, quas ſuppellectilem vocitamus. An igitur horum omnium exæquatio quærenda eſt, vel moderatio quædam mediocris, an cuncta omittenda?

14 Videtur autem ex ipſarum legum poſitione civitatem exiguam conſtituere: ſiquidem artifices omnes publici erunt, nec multitudinem augebunt civitatis. Sed certè publicos eſſe eos, qui publica faciunt opera, oportet, quemadmodum & Epidamni, & Diophantus quandoque Athenis conſtituit. De Phaleæ igitur Republica fere ex his deprehendi poteſt, ſi quid ab eo ſit bene dictum, vel non bene.

12 Nonò improbitas eſt inſatiabilis, atque homines, qui ab initio dicunt ſibi ſufficere duos obolos, poſtquam fuerint aſſecuti, deſiderant plura, & plura in infinitum, ſiquidem cupiditas, ſecundùm quam plerique hominum vivunt, eſt quodammodo infinita; ergo primum principium ad impediendas ſeditiones, quæ plerunque fiunt propter cupiditatem habendi, plura & plura in infinitum, eſt ita civitatem legibus, ac diſciplina inſtituere, ut boni non appetant habere plura, quam oportet, improbi ſint in infimo gradu civitatis, nec poſſint magiſtratus obtinere, ex alia parte non afficiantur injuriis. Quia enim erũt in infimo gradu, ac parum potentes, non poterunt ſeditiones excitare: & quia non afficientur injuriis, non ſtimulabuntur ad ſeditiones excitandas.

13 Decimò ad hoc, ut facultates ſint æquales, non ſufficit, ut agri, & fundi redigantur ad æqualitatem, ſed debent etiam ad æqualitatem redigi poſſeſſiones ſervorum, pecudum, pecuniarum, & univerſæ ſupellectilis; ergo etiam de his debuiſſet Phaleas aliquid ſtatuere, ſed nihil ſtatuit; ergo &c.

14 Undecimò demum videtur, quòd Phaleas conſtituerit civitatem quamdam valde parvam, Statuit enim, ut omnes artifices eſſent publici, adeoque eſſent veluti ſervi communitatis; ergo artifices non pertinerent ad numerum civium, ſed ſervorum; ſed videmus, quod maximus numerus civium conſiſtit in artificibus; ergo valde imminueretur numerus civium adeo-

adeoque civitas non poſſet eſſe magna. Licet igitur expediat, ut ſint aliqui publici artifices, qui inſerviant publicis operibus faciendis, ut fit in Epidamnio, & etiam Athenis ex inſtitutione Diophanti, adhuc non expedit, ut omnes artifices ſint publici. Ex his ergo patet, quid bene, vel non bene ſtatuerit Phaleas in ſua Republica.

Examinatur Reſpublica Hippodami. Caput VI.

1 Hippodamus autem Euryphontis Mileſius, qui & civitatum diviſionem invenit, & Piræum abſcidit, cum eſſet in cætera quoque vita miroſior propter gloriæ cupiditatem, uſque adeo, ut quibuſdam videretur ſuperfluus capillorum prolixitate, & ornatu ſumptuoſo, præterea veſtitu utili quidem, ſed admodum farcto, non in hyeme ſolum, verumetiam in æſtate, ſtudioſus autem de omni natura eſſe volens, primus omnium, qui non in Republica verſati eſſent, aggreſſus eſt aliquid dicere de optimo civitatis ſtatu.

2 Conſtituit autem civitatem multitudine decem millium, in tres diviſam partes. Faciebat enim unam partem artifices, alteram agricolas, tertiam propulſatores belli, atque arma tenentes. Diviſit quoque regionem in tres partes, ut eſſet pars una ſacra, alia publica, tertia privata. Unde cultus Diis fieret, ſacra: unde verò propulſatores belli alerentur, publica: quæ autem agricolarum forent, privata. Legum quoque tres eſſe ſpecies ſolùm putabat: de quibus verò judicia fierent, totidem eſſe numero, injuriam, damnum, cædem. Ponebat quoque unum judicium principale, ad quod omnia malè judicata revocarentur: idque conſtituebat ex ſenibus quibuſdam delectis. Sententias verò in judiciis, non calculis ferendas eſſe cenſebat; ſed unumquemque judicem tabellam afferre, in qua ſcriberet, ſi condemnaret ſimpliciter, ſententiam, ſin abſolveret ſimpliciter, vacuum, ſin partim condemnaret, partim abſolveret, id ipſum definire. Nam ut nunc quidem fit, non recte proviſum à lege exiſtimabat, quia cogantur homines, aut hoc, aut illud judicantes, pejerare. Ferebat quoque legem de iis, qui utile quippiam civitati reperiſſent, ut honoribus afficerentur. Filios autem eorum, qui pro patria bellando occubuiſſent, ex publico alendos eſſe: quaſi id non prius fuerit lege proviſum. Nam eſt nunc Athenis ea lex, & in aliis quibuſdam civitatibus. Magiſtratuum verò omnium electiones populo attribuit. Populum autem faciebant tria illa genera civium: qui vero delecti eſſent, eos Rerumpublicarum curam habere debere, item hoſpitalium, & pupillarium. Plurima igitur, ac maximè digna memoratu in Hippodami conſtitutione iſta ſunt.

EXaminat deinde Ariſtoteles Rempublicam Hippodami, ac primò refert, quis fuerit hic Hippodamus, quod genus vivendi ſit ſecutus, & qualem Rempublicam inſtituerit: ſecundò opponit multa contra ejus Rempublicam.

1 Quoad primum: Hippodamus Euryphontis filius, patria Mileſius, qui & civitatum deſcriptionem, & diviſionem repetit, & Pyræum à reliqua urbe Athenienſi abſcidit, ſecutus eſt modum quemdam vivendi nimis accuratum, itaut quibuſdam videretur curioſius vivere, ac præſertim capillis uti prolixioribus, ac comptioribus quam par ſit. Veſtitu utebatur frugali quidem, & modeſto, ſed valde farcto, & calido, non ſolùm hyeme, ſed etiam æſtate. Hic igitur, cum eſſet totius naturæ ſtudioſus, primus eorum, qui in adminiſtratione Reipublicæ non ſunt verſati, aggreſſus eſt de optima civitatis inſtitutione diſſerere.

2 Inſtituit ergo primò, ut civitas ex decem mille civibus conſtaret, quos tres diviſit in claſſes, nimirum in agricolas, artifices, & milites. Regionem etiam tres diviſit in partes; in ſacram, ex qua cultus Diis fieret, publicam, ex qua milites alerentur, & privatam, quę eſſet agricolarum propria. Tres ſpecies legum ſanxit, circa iniuriam, circa damnum, & circa mortem; ita ut nomine iniuriæ comprehendantur omnia, per quæ damnum patimur in honore; nomine damni cōprehendantur omnia, per quæ damnum patimur in facultatibus; nomine mortis comprehendantur omnia, per quæ damnum patimur in perſona: ac circa hæc judicia decrevit exercenda. Conſtituit ex quibuſ-

pars civitatis. Probatur minor: ſi enim agricolæ conferrent militibus neceſſaria ad vitam, tum conferrent aliquid cæteris partibus civitatis: at juxta ſtatuta Hippodami, milites debent vivere ex publicis agris, agricolæ verò debent poſſidere proprios agros; ergo non apparet, quid agricolæ debeant conferre militibus, adeoque quo pacto debeant eſſe pars civitatis.

4 *Inſuper autem publicos agros, ex quibus propulſatores belli victum habere oportet, ſi ipſi iidem colant, non eſſet aliud agricola, aliud propulſator belli, quod legiſlator eſſe vult: ſin alii quidam ab agricolis, & propulſatoribus, quartum erit membrum civitatis nullius particeps, ſed alienum à Republica. Quod ſi quis dicat eoſdem agricolas, & proprios colere, & publicos agros, primo fructuum multitudo non ſufficeret, ex quibus ſinguli binis domibus habeant miniſtrare. Deinde quamobrem non ſtatim ex eiſdem agris pro ſeque alimenta ſumant, & pro propulſatoribus exhibeant. Hæc ſane omnia magnam continent turbationem.*

5 *Nec de judicio quoque rectè ſe habet lex, qua judicandum putant cum diſtinctione, lite ſimpliciter ſcripta, ita ut ex judice fiat arbiter. Hoc enim in compromiſſo in plures facto recipitur (conferunt enim inter ſe de ſententia ferenda) ſed in judiciis non recipitur: imo legumlatores plerique contra ſtatuunt, ne judices inter ſe colloquantur. Deinde quomodo non erit litigioſa ſententia, cum judex non putat tantum deberi, quantum petitur. Nam ſi petitor viginti minas poſtulabat, judicum autem unus decem judicet, alter quinque, alter quatuor, & hoc modo dividant, & alii in totum condemnent, alii in nihilum, quis erit modus ſententiarum concordandarum. Præterea nemo pejerare cogit ſimpliciter condemnantem, vel abſolventem, ſi ſimpliciter petatur. Non enim cum abſolvit, nihil debere judicat, ſed viginti minas non debere. At ille pejerat, qui cum putet viginti minas non deberi, tamen condemnat.*

4 Secundò poteſt opponi contra diviſionem agrorum in publicos, ex quibus alendi ſunt milites,& proprium agricolarũ. Vel enim agri publici colendi ſunt à militibus, vel ab agricolis colentibus etiam proprios agros, vel ab aliis agricolis non habentibus proprios agros;nullum ex his dici poteſt; ergo &c. Probatur minor: ſi enim agri publici colendi ſunt à militibus; ergo iidem erunt milites, & agricolæ: ſi colantur ab agricolis diſtinctis à militibus, & non ab agricolis colentibus agros proprios; ergo dabitur quarta claſſis civium, nimirum artifices, agricolæ poſſidentes agros proprios, agricolæ colentes agros communes, & milites: ſi iidem debent ſimul colere agros proprios, & agros publicos, difficile erit, ut iidem agricolæ poſſint ſufficere ad colendos agros proprios, & communes, ita ut colligant fructus ſufficientes, tum familiis militum, tum familiis agricolarum propriis. Præterea poſito hoc, nec eſſet neceſſaria diviſio agrorum in proprios, & communes, ſed ſufficeret, ut dividerentur fructus ex agris collectis, & eorum pars relinqueretur agricolis, pars militibus diſtribueretur.

5 Tertiò poteſt opponi contra legem, qua ſtatuitur,ut judex aliquando proferat ſententiam cũ diſtinctione, partim abſolvendo, partim condemnando. Ratio eſt, quia arbitri quidem, & compromiſſarii poſſunt partim condemnare,partim abſolvere,ideoque ad hoc,ut poſſint in hoc concordare, datur illis facultas conferendi de ſententia proferenda; at judices quibus ſolet interdici facultas conferendi,difficile poſſunt convenire in ſententia diviſiva; ergo ſi datur judicibus facultas proferendi has ſententias diviſivas, orientur lites de ipſa judicis ſententia: ex.gr. ſi creditor petat viginti minas, unus autem judicum decernat tribuendas creditori decẽ minas, alius quinque,alius quatuor,alius nullam, alius omnes viginti, quo pacto poterunt tot diſcrepantes ſententiæ conciliari? ergo melius eſt,ut in judiciis judices teneantur vel ſimpliciter condemnare, vel ſimpliciter abſolvere. Neque verò per hoc aliquando cogentur judices ad pejerandum. Si enim controverſia ſit, an debeantur viginti,

Digitized by Google

ginti, judex autem exiſtimet non deberi, viginti, ſed deberi decem, licèt abſolvat ac judicet non debere viginti, non pejerat, ſed verum dicit; ſi autem condemnaret ad ſolvendum viginti, tum pejeraret.

6 *De eo autem, quod invenientibus aliquid commodum civitati, honores tribuendi ſunt, non eſt tutum lege cavere, ſed apparentiam ſolùm probabilem habet. Continet enim calumnias, & motum forſan Reipublicæ.*

7 *Sed incidit hæc in aliam quæſtionem, & conſiderationem aliam. Nam dubitant nonnulli, utrum damnoſum ſit, vel utile civitatibus leges patrias mutare, ſi ſit alia melior. Quapropter non eſt facile dicto ſtatim aſſentiri, ſiquidem non non conducit mutare. Fieri autem poteſt, ut inducatur, aut legum, aut Reipublicæ diſſolutio, tanquam commune bonum. Sed cum in hanc mentionem inciderimus, etiam pauca de eo perſtringenda ſunt: habet enim, ut diximus, dubitationem.*

8 *Et melius videri poteſt, ut mutationem recipiant. Nam aliis quidem ſcientiis hoc prodeſt: ceu ſi medicina ab inſtitutis patriis mutetur, & gymnaſtica, & aliæ artes, atque facultates. Quarum cum una ponenda ſit civilis diſciplina, patet in eo quoque eandem rationem eſſe tenendam.*

9 *Probari autem hoc dicet aliquis, & in ipſis rebus, Antiquas enim leges nimium rudes eſſe, & barbaras. Armati ſiquidem ferro incedebant Græci, & uxores emebant invicem: & quæcunque vetuſta jura alicubi extant, penitùs rudia ſunt: ceu apud Cumas de cæde lex eſt, ſi accuſator multos teſtes inducat ex agnatis propriis, reum eſſe cædis, contra quem probatur.*

10 *Quærunt autem omnino non patrium, ſed bonum omnes.*

11 *Putandumque eſt priſcos illos homines, ſive ex terra geniti fuerint, ſive ex corruptione aliqua ſervati, fuiſſe ignaros, & imprudentes, ut de terra natis dicitur: quare abſurdum eſt in eorum opinionibus perſiſtere velle. 12. Præterea neque leges ſcriptæ meliores ſunt, ſi ſunt immutabiles. Vt enim in aliis artibus, ſic etiam circa civilem conſtitutionem impoſſibile eſt ſingulis ad minimum uſque ſcriptis comprehendere. Neceſſe eſt enim, ut generaliter ſcribantur: actiones autem circa ſingularia ſunt. Ex his ergo videtur, & quaſdam leges, & quandoque eſſe mutandas.*

6 Quartò poteſt opponi contra legem per quam ſtatuitur, ut invenientibus aliquid cõmodum civitati retribuantur publici honores. Licet enim hæc lex primo aſpectu videatur utilis, adhuc ſi rem ipſam profundiùs conſiderabimus, advertemus illam eſſe pernicioſam. Ratio eſt primò, quia lex quam aperitur aditus calumniis, diſſenſionibus, eſt pernicioſa; ſed talis lex aperit aditum calumniis, & diſſenſionibus, ſiquidem cum quis invenit aliquid, quod putat utile civitati, multi calumniantur, ac dicunt id non eſſe utile; adeoque oriuntur diſſenſiones, ac rixæ; ergo &c. Ratio eſt ſecundò, quia lex, quæ præbet occaſionem mutandi ſtatum Reipublicæ, eſt noxia; ſed lex proponens præmia, & honores invenientibus aliquid novum, allicit homines ad molliendas res novas, ex quibus fortaſſe mutabitur ſtatus Reipublicæ; ergo &c.

7 Hinc autem oritur quæſtio, utrum utile ſit civitatibus, patrias, & antiquas leges mutare in meliores. Porro hæc quæſtio eſt difficilis, quia ex una parte videtur utile mutare leges in meliores: ex alia parte eſt periculoſum, ne ſub ſpecie boni mutetur ſtatus Reipublicæ. Licèt igitur hæc quæſtio non ſit propria hujus loci, adhuc quia in illam incidimus, operæ pretium eſt, ut proponamus rationes pro utraque parte.

8 Ex una igitur parte videtur expedire ut leges mutentur in meliores: primò, quia in ſcientiis, & artibus utilis eſt mutatio in melius, ex. gr. ſi inveniatur aliquis modus medicandi melior antiquo, utile eſt, ut medici mutent modum medicandi; ſi inveniatur modus melior exercendi corpora, utile eſt, ut gymnaſtica mutet modum exercendi corpora; ſed politica eſt quædam ſcientia; ergo &c.

9 Secundò videmus, quod de facto civitates, ac gentes paulatim ſunt perfectæ per mutationem legum in leges meliores; ergo utilis eſt mutatio legum in meliores. Probatur antecedens: antiquitus enim gentes utebantur legibus valde rudibus, & etiam ſtultis: ex. gr. Græci incedebant armati,

mati, & uxores invicem emebant, & omnia jura antiqua erant admodum rudia, quędam plane ſtulta, qualis erat lex apud Cumas, ut ſi accuſans alium de homicidio, adduceret contra reum teſtes, etiam ex cognatis accuſatoris, reus cenſeretur convictus de homicidio; ergo ſicut antiqui mutarunt ſuas leges in alias meliores, ſic nos debemus mutare leges noſtras in alias meliores, ſi proponantur.

10 Tertiò in legibus, & inſtitutis civitatum non tam quærendum eſt id, quod eſt antiquum, & à majoribus uſurpatum, quam id, quod eſt bonum; ergo ſi proponatur aliquid melius legibus antiquis, illud præferendum.

11 Quartò abſurdum eſt perſiſtere in opinionibus, & ſtatutis eorum, qui fuerunt valde rudes, ac rerum ignari; ſed priſci homines qui condiderunt leges antiquiſſimas, ſeu fuerint orti ex terra, ſeu ſervati fuerunt ex aliquibus corruptionibus communibus cauſatis à diluviis, peſtilėtiis &c. fuerunt admodum rudes, & rerum ignari; ergo abſurdum eſt, ut in eorum opinionibus, ac legibus perſiſtamus.

12 Quintò ſi dicatur, quod licet leges antiquiſſimæ, ut pote inventæ ab hominibus rudibus, debuerint mutari, adhuc non debent mutari leges, quæ nunc vigent, quippe quæ ſcriptæ ſunt ab hominibus ſapientiſſimis; contra eſt, quia cum homines etiam ſapientes, quando ſcribunt leges, tractent de agendis ſolùm in univerſali, adeoque in multis deficiant, ſi occurrant leges meliores, hæ ſunt pręferendæ.

13 *Alio autem modo conſiderantibus, cavendum videtur eſſe maximè. Cum enim utilitatis quidem acceſſio parva ſit, aſſueſcere verò faciliter leges mutare improbandum, conſtat errata quædam eſſe toleranda, & legumlatorum, & magiſtratuum. Non enim tantùm proderit qui corrigere perget, quantum nocebit aſſuefactio ſuperioribus non parendi.*

14 *Mendax & de artibus exemplum. Neque enim ſimile eſt mutare artem, atque legem. Nam lex nullam vim habet, ut ipſi pareatur, niſi ex more: mos autem non fit, niſi temporis longitudine. Quare faciliter mutare leges ex præſentibus in alias novas, infirmam facere eſt vim legis.*

15 *Præterea ſi mutandæ ſunt leges, utrum omnes, & in omni Republica, an non: & utrum à quocunque, aut quibuſdam. In his enim magna eſt differentia. Quapropter nunc quidem omittamus conſiderationem hanc: nam aliorum eſt temporum.*

13 Ex alia parte videtur, quòd non facilè leges antiquæ, & jam uſu receptæ mutandæ ſint etiam in meliores. Sæpe enim contingit, ut ex legis mutatione parva quędam exiſtat utilitas, at ſit magnum malum aſſueſcere mutationibus legum; ergo ſatiùs eſt tolerare defectus legum, & magiſtratuum, ne minùs proſit correctio, quàm obeſt aſſuefactio ad non obſervandas leges antiquas, & magiſtratuum ſtatuta.

14 Ex his verò patere poteſt reſponſio ad principalem objectionem pro mutatione legum in alias meliores, deſumptam ab exemplo ſcientiarum, & artium. Nam operationes artium ex ſe ſunt utiles, etiam præſcidendo à more, & conſuetudine; ſed lex non habet vim, ut ipſi pareatur, niſi ex more, & conſuetudine faciendi quæ per legem præſcribuntur; ergo facilitas mutandi legem infirmat vim, & utilitatem legis; ergo licèt utile ſit mutare opera artis in meliora, adhuc non eſt utile mutare leges.

15 Poteſt ulterius quæri, poſito quod aliquando mutandæ ſint leges, an omnes, & in omni Republica ſint mutandæ, & à quo ſint mutandæ, ab omnibus vel à quibuſdam. Verum cum hæ quæſtiones non ſint hujus loci, nunc ſunt omittendæ.

Exa-

Digitized by Google

Examinatur Reſpublica Lacedæmonum. Cap. VII.

1 *DE Lacedæmoniorum autem Republica, & Cretenſium, ferme autem, & de aliorum Rebuſpublicis, duo ſunt conſideranda. Unum, ſi quid rectè, vel non rectè ad optimam conſtitutionem in illis ſit ordinatum: alterum, ſi quid ad ſuppoſitionem, & modum adverſantis ab illis Reipublicæ.*

2 Quod igitur neceſſarium eſt in bene conſtituenda Republica neceſſariorum adeſſe facultatem, omnes fatentur: ſed quemadmodum id futurum ſit, non facile eſt comprehendere. Nam & Peneſtiæ Theſſalorum multoties in ipſos Theſſalos inſurrexerunt: & Ilotes Lacedæmoniorum: nam in caſibus eorum adverſis nunquam inſidiari deſtiterunt. Verum apud Cretenſes nihil adhuc tale accidit. Cauſa forſitan eſt, quia vicinæ civitates, quamvis invicem bellum gerant, tamen earum nulla rebelles recipit, quoniam id non conducit, quando & ipſæ periæcos habent. At Lacedæmoniorum finitimi omnes inimici erant. Argivi, Meſſenii, & Arcades. Nam & Theſſalis ab initio rebellarunt, dum cum finitimis Archæis, & cum Perrhæbis, & Magneſiis gererent bellum. Videtur autem etſi nihil aliud, attamen hoc ipſum eſſe perdifficile, quemadmodum cum eis ſit converſandum. Nam ſi remiſſe erga illos te geras, ſuperbiunt illi quidem, ac ſe pars dominantibus exiſtimant: ſin aſperè tractentur: inſidiantur, atque odio habent. Patet igitur non reperire optimum modum eos, quibus iſta contingunt circa ſubjectos.

1 AGendum jam eſt de Rebuſpublicis Lacedęmonum, Cretenſium, ac de quibuſdam aliis de facto exiſtentibus, ac circa illas primò eſt inquirendum, quid in ipſis ſit rectè, vel non rectè, conſtitutum in ordine ad Rempulicam ſimpliciter optimam. ſecundò quid rectè vel non rectè ſit ſtatutum ex ſuppoſitione, quod illæ Reſpublicæ ſint tales, hoc eſt ariſtocraticæ, vel oligarchicę, quid verò ſit ſtatutum, quod potius ſit conſentaneum contrariis politiis: ex. gr. quid in Republica Ariſtocratica, ſive optimatum, ſtatutum ſit, quod potius ſit conſentaneũ Reipublicæ democraticæ, ſeu populari &c. Incipit Ariſtoteles à Republica Lacedæmoniorum, ac probat illam fuiſſe malè conſtitutã primo in iis, quæ ſpectant ad ſervos: ſecundò in iis, quæ ſpectant ad mulieres; tertiò in iis, quę ſpectant ad poſſeſſiones: quartò in iis, quæ ſpectant ad magiſtratus, ſeu Principes civitatis: quintò in iis, quę ſpectant ad publica convivia: ſextò in iis, quę ſpectant ad milites: ſeptimò demum, & ultimò in iis, quæ ſpectant ad ærarium, & ad publicas pecunias.

2 Quoad primum: fatentur omnes ad optimam Reipublicę conſtitutionem requiri, ut ſervi neceſſarii ad ſervilia miniſte. ria exercenda ſint quieti: ſed non ita facilè invenitur, quo pacto poſſit obtineri quies ſervorum. Videmus enim, quod de facto ſervitia Theſſalorum, quæ vocantur Peneſtię, ſæpe inſurrexerunt in Theſſalos, & ſervitia Lacedęmoniorum, quę vocantur Ilotes, in adverſa Lacedæmoniorum fortuna nunquam deſtiterunt inſidiari Lacedæmoniis, cùm è converſo ſervitia Cretenſium, quæ vocantur Periœci nihil tale, unquam adverſus Cretenſes ſint molita; ergo ſignum eſt, quòd quoad ſervos melius fuerit conſtituta Reſpublica Cretenſium, quam Reſpublica Theſſalorum, vel Lacedæmoniorum. Fortaſſe ratio, cur ſervi Cretenſium nunquã Cretenſibus rebellarint, cùm è converſò ſæpe rebellarint ſervi Lacedæmoniorum, & Theſſalorum, ea eſt, quia apud Cretenſes, licèt aliquãdo finitimæ civitates bellum gerant, adhuc nõ recipiunt ſervos hoſtium rebellantes cõtra dominos, neque eos fovent, quia exiſtimãt id non expedire, ne hoſtes viciſſim recipiant, ac foveant ſuos ſervos rebellantes contra ipſos: è converſo Civitates finitimę Theſſalorum, ac Lacedæmoniorum recipiunt, ac fovent ſervos hoſtium rebellantes. Cùm igitur omnes finitimi eſſent hoſtes Lacedæmoniorum, Argivi nimirum, Meſſenii, & Arcades, Lacedemoniorum ſervi, qui vocabantur Ilotes, habuerũt occaſionem ab initio à Lacedæmoniis rebellandi,

landi, & ad hoſtes transfugiendi ;& cum Theſſali bellum gererent cum finitimis Achæis, Perrhædis, & Magneſiis, facile fuit Peneſtis, Theſſalorum ſervis, ut dominis bellum foris gerentibus, domi ſeditiones excitarent. Sed undecunque procedat, ut ſervi non maneant quieti, difficile eſt ſtatuere, quo pacto cum iis ſit agendum ad hoc, ut maneant quieti: Si enim remiſsè cum illis agatur, periculum eſt, ne ſuperbiant, & adverſus dominos inſoleſcentes velint eſſe dominantibus pares: ſi verò duriùs tractentur, periculum eſt, ne concipiant odium in dominos, illiſque inſidientur, & in fortuna adverſa, arma contra dominos capiant. Quæ cum ſæpius ſervi adverſus Lacedæmones fecerint, patet in eorum Republica non bene fuiſſe conſtituta quæ ſpectant ad ſervos.

3 Præterea lenitas in mulieres, & ad propoſitum Reipublicæ nocet, & ad directionem civitatis. Ut enim domus pars ſunt vir, & uxor, ita & civitatem biſariam dividi cenſendum eſt, in virorum multitudinem, ac mulierum. Quocirca in quacunque Republica male proviſum eſt circa mulieres, in ea putandum eſt medietatem civitatis eſſe neglectam: quod ibi contingit. Volens enim legiſlator totam civitatem eſſe duram, ac laborum patientem, in viris quidem id feciſſe conſtat, in mulieribus autem non feciſſe. Vivunt enim molliter, ac in omnem licentiam diſſolutæ. Itaque neceſſarium in tali Republica divitias haberi in precio, præſertim cum viri ſint mulieribus obnoxii. Quod accidit omnibus ferme militaribus, bellicoſiſque gentibus, præterquam Celtis, aut ſi qui alii coitum maſculorum palam receperunt. Videtur autem qui primus fabulatus eſt, non irrationabiliter Venerem Marti conjunxiſſe, quoniam omnes hujuſcemodi homines proni ſunt ad Venerea, aut maſculorum, aut mulierum, illiſque obnoxii. Itaque apud Lacedæmonios hoc fuit, multaque in eorum principatu à mulieribus adminiſtrabantur. Etenim quid refert, utrum mulieres ipſæ gubernent, an eos, qui gubernant, à mulieribus gubernari? Idem enim accidit. Cumque inſolentia ad nullum obſequium utilis ſit, niſi forte ad bellum, maximè nocivæ etiam ad hoc ipſum Laconum mulieres erant. Patefecerunt hoc in Thebanorum adventu. Non enim magis utiles præſtiterunt ſe, quam aliarum civitatum mulieres, ſed turbam inferebant magis, quàm hoſtes.

3 Quoad ſecundùm, immodica in mulieres indulgentia valde eſt pernicioſa, tũ inſtituto Reipublicæ, tũ fœlicitati civitatis. Sicut enim partes domus ſunt vir, & uxor, ſic exiſtimandum eſt civitatem pene biſariam dividi in multitudinem virorũ, & multitudinem mulierum; ergo in ea Republica, in qua malè ſe habent quæ ſpectant ad mulieres, cenſendum eſt dimidiũ civitatis malè fuiſſe legibus ordinatũ. Hoc autem accidit Reipublicæ Lacedæmoniorum. Cùm enim legiſlator id ſibi propoſuiſſet, ut totam civitatem faceret temperantem, ac tolerantem laborum, manifeſtum eſt, quòd adhibuit diligẽtiam, ut viri eſſent tales: at ut etiam mulieres eſſent tẽperantes, ac tolerantes; planè neglexit. Vivũt enim mulieres Lacedæmoniæ diſſolutè in omni genere intemperantiæ, atque omnino delicioſè. Ex intemperantia porro, ac mollitie mulierũ neceſſe eſt, ut plura incommoda in civitatem emergãt. Primò ſiquidem neceſſe eſt, ut ubi mulieres vivunt molliter, ac delicioſè, divitiæ ſint in pretio. Neque enim poteſt ſatisfieri luxui, ac deliciis mulierum, ſine multis divitiis; ſed viri militares, quales ſunt Lacedæmonii, ſolent eſſe mulieribus obnoxii, ut patet inductione omnium gentiũ bellicoſarum, exceptis iis, apud quas communiter permittitur Venus maſcula, quales sũt Celtæ, & quædam aliæ nationes: ideoque non incongruè Poetæ in fabulis Martem conjunxerunt Veneri, quia viri Martiales proni ſunt in Venerem muliebrẽ, vel maſculam; ergo neceſſe eſt, ut in civitate martiali, in qua mulieres vivunt molliter, ac delicatè, viri ſint ſtudioſi divitiarum, adeoque divitiæ ſint in pretio: ex quo periculum imminet, ne omnia fiant venalia. Secundò neceſſe eſt, ut ubi mulieribus indulgetur, illæ evadant audaces, adeoque inſoleſcant, ac publicis negotiis ſeſe immiſceant; ideoque apud Lacedæmones mul-

ta

ta per mulieres aguntur; hoc autem eſt inconveniens. Nihil enim refert, an Reſpublica adminiſtretur à mulieribus immediatè, an ſolum mediatè, eo quod adminiſtretur à viris, qui ſinant ſibi à mulieribus imperari; ſed omnes exiſtimant inconveniens, ut Reſpublica adminiſtretur à mulieribus; ergo etiam incoveniens eſt, ut adminiſtretur à viris, qui ſinant ſe à mulieribus gubernari, ut fit apud Lacedæmones. Tertiò audacia, & vivendi licentia ad nullum genus quotidianorum officiorum eſt utilis, ac ſolum videri poteſt utilis ad bellum; ſed etiam ad bellum fuit inutilis, ac pernicioſa audacia, ac licentia mulierum Lacedæmoniarum; ergo &c. Probatur minor; cum enim Thebani Lacedæmonios ſunt aggreſſi, mulieres Lacedæmoniæ non fuerunt utiliores, quàm mulieres aliarum civitatum, imò magis etiam civitatem turbarunt, quàm hoſtes ipſi.

4 *Ab initio igitur rationabiliter contigiſſe Lacedæmoniis videtur in mulieres indulgentia, cum per militiam multum domo abeſſent, Argivis primò, mox Arcadibus, & Meſſeniis bellum inferentes. Exercentes enim ſeipſos, legumlatori præſtabant aſſuefactos propter militarem vitam. Multas enim continet virtutis partes. Mulieres autem fertur Lycurgus deducere conatus ad leges it ut ubi repugnabant, abſtinuiſſe. Cauſæ igitur factorum hæ ſunt: itaque & hujus peccati. Sed nos non id conſideremus, cui venia danda ſit, vel non danda, ſed rectumne ſit, an non rectum. Quæ porro circa mulieres non bene ſe habent, videntur (ut diximus ante) non ſolum ipſæ per ſe indecentiam quandam facere in Republica, ſed impellere quoque ad cupiditatem pecuniæ.*

4 Poſſet quæri, quare cum inter Lacedæmonios viri ſint temperantes, ac patientes laborum, & diſciplinæ, mulieres ſint intemperantes, ac delitioſæ. Reſpondet Ariſtoteles rationem eſſe, quia Lacedæmonii ſtatim à condita civitate, intulerunt bellum finitimis gentibus, Argivis nimirum, Arcadibus, ac Meſſeniis; ergo cum procul à patria, & à domibus abeſſent, aſſueverunt vitæ militari, quæ continet multas partes virtutis, ac præſertim tolerantiam &c. ergo facile fuit legiſlatori per leges illos inſtituere ad temperantiam, & laborum tolerantiam, cum jam eſſent huic modo vivendi aſſueti. At mulieres, viris abſentibus, remanſerunt domi, ac ſe deliciis dediderunt, cum non poſſent à viris cohiberi; ideoque licet Lycurgus conatus ſit earum licentiam, & luxum per legem coercere, mulieribus propter aſſuetudinem contrariam repugnantibus, coactus eſt ab incepto deſiſtere. Hæc igitur eſt cauſa nimiæ apud Lacedæmones mulierum indulgentiæ, propter quam illi videntur mereri veniam. Verumtamen nos hoc loco non inquirimus, quid in eorum Republica mereatur veniam, ſed quid ſit rectum, vel non rectum. Quæ verò non rectè ſe habent circa mulieres, & ipſa per ſe non decent Rempublicam, & conducunt etiam ad avaritiam, ſeu ſtudium pecuniarum, ut dictum eſt num. 3.

5 *Poſt illa enim quæ nunc dicta ſunt, tuentes inæqualem rerum poſſeſſionem quis reprehendat? Nam eorum quibuſdam hoc evenit, ut magnam nimium opulentiam haberent: aliis vero, ut penitus exiguam: quapropter ad paucos devenerunt agri. Hoc autem ex eo accidit, quia male fuerat lege proviſum. Emere enim, aut vendere, quod habeat, fecit non honeſtum; & rectè id quidem: ſed donare, ac teſtamento relinquere, conceſſit: Atque idem accidat neceſſe eſt per hunc modum, & illum. Sunt enim mulierum ferè ex quinque partibus totius regionis duæ, multis hæredibus inſtitutis, & traditione dotium magnarum. Atqui melius erat, aut nullam, aut parvam, aut mediocrem eſſe conſtitutam. Nunc autem licet donare ex teſtamento cuicunque: & ſi nullo inſtituto hærede deceſſerit, hic cui voluerit, dat. Ex quo factum eſt, ut regio ſufficiens mille, & quingentos equites alere, peditum vero triginta millia, ne mille quidem totos habeat. Probavit autem res ipſa pravè apud illos in hac parte fuiſſe proviſum, quoniam una plaga ſuſcepta civitas ea corruit, nec ultra pertulit ob hominum paucitatem. Aiunt*

etiam

Digitized by Google

etiam per tempora priorum regum novos homines permultos donatos, ob numerum civium, qui bello diminuti fuerant ad augendum: & ajunt fuiſſe quandoque Spartiatis decem millia. Et tamen ſive ſint iſta vera, ſive non ſint, melius eſt per adæquationem poſſeſſionum replere hominibus civitatem. Contraria etiam quodammodo eſt huic proviſioni lex illa circa prolem. Volens enim legumlator quamplurimos fore Spartiatas, inducit ad multitudinem procreandam. Eſt enim lex, qui tres genuerit filios, eum eſſe immunem à cuſtodia: qui vero quatuor, immunem eſſe ab omnibus. Atqui patet, quòd ſi multi gignantur, regione ſic diſtributa, neceſſarium eſt multos fieri pauperes.

5 Quoad tertium: ſicut Reſpublica Lacedæmoniorum malè ſe habet quoad diſciplinam ſervorum, & mulierum, ſic videtur reprehendenda propter inæqualitatem divitiarum. Quidam enim apud ipſos immodicis abundant divitiis, alii nimis tenues opes poſſident, adeoque agri totius regionis ad paucos devenerunt. Accidit autem hoc iis, quia per legem non ſatis fuit huic incōmodo proviſum. Licet enim lex, & rectè quidem, ſtatuerit, ut non liceat emere alienum agrum, vel proprium vendere, adhuc permiſit, ut liceat aliis donare, & etiam teſtamento relinquere quæ quis poſſidet; ſed eadem incommoda magnæ in divitiis inæqualitatis, & quod totus ager ad paucos deveniat, ſequuntur ex eo, quod liceat donare, & teſtamento relinquere, quæ ſequuntur ex eo, quod liceat emere, ac vendere; ergo non fuit per legem Lacedæmoniorum ſatis his incommodis proviſum. De facto autem apud ipſos mulieres ex quinque partibus regionis poſſident duas, partim quia multæ earum relictæ fuerunt à viris ſuis hæredes agrorum, partim quia cum nubunt, accipiunt ingentes dotes, cum ſatius eſſet ut vel nullam, vel modicam acciperent dotem. Adde, quod poſſunt parentes apud Lacedæmones filias ἐπικλήρους, hoc eſt heredes patrimonii, cuilibet collocare, etiam ditiſſimo, & ſi pater moriatur inteſtatus, filia hæres nubere poteſt cui voluerit: ex quo ſequitur, ut unitis patrimoniis divitiæ ad paucos deveniant. Ex eo, quod in ea Republica divitiæ pervenerint ad paucos, ita homines ſunt imminuti, ut cum eorum ager ſufficiat alendis equitibus mille, & quingentis, peditibus verò triginta millibus, de facto vix alat mille bellatores, adeoque ipſe eventus probavit malè quoad hoc Rempublicam fuiſſe conſtitutam: ſiquidem accepta una clade ita civitas corruit, ut non potuerit amplius ſurgere propter hominum paucitatem. Ferunt autem antiquitùs ſub regibus multos exteros civitate fuiſſe donatos ad augendum numerum civium, qui bello occiderant, & aliquando fuiſſe Spartæ decem millia bellatorum. Sed ſive hæc vera ſint, ſive non, melius eſt, ut per legem adæquantem poſſeſſiones, & divitias civium provideatur ad hoc, ut Reſpublica civibus abundet, quam ut confugiatur ad exteros civitate donandos, ad ſupplendum numerum civium. Addit Ariſtoteles, quod huic permiſſioni permittenti inæqualitatem poſſeſſionem contraria eſt lex Lacedæmonum circa prolem. Ut enim cives alliciat ad multos filios procreandos, ſtatuit, ut qui tres ſuſceperit filios, ſit immunis à cuſtodia urbis, qui quatuor, ſit immunis ab omnibus. Si enim per filiorum procreationem multiplicentur cives, & ex alia parte permittatur inæqualitas poſſeſſionum, neceſſe eſt, ut plurimi ſint valde pauperes, adeoque rerum novarum amantes, quod non expedit civitati.

6 At enim & quæ circa Ephoros conſtituta ſunt, pravè ſe habent. Hic enim magiſtratus maximarum apud illos rerum poteſtatem habet. Sumuntur autem ex plebe omnes; ut multoties contingat homines valde pauperes in hac poteſtate conſtitui, qui propter egeſtatem venales ſint. Oſtenderunt id, & ſæpe prius, & nunc in Andriis. Corrupti enim pecunia quidam, quantum in ſe fuit totam Rempublicam everterunt: & propter ejus magiſtratus, &

no-

nimiam poteſtatem, ac tyrannidi parem, reges ipſos populares fieri compulerant, ut in hac quoque parte Reſpublica læderetur. Popularis enim ſtatus ex optimate reſultavit. Continet tamen Rempublicam magiſtratus iſte. Acquieſcit enim plebs ex eo, quia maximi magiſtratus capax eſt. Itaque ſive per legislatorem, ſive per fortunam evenit hic, utiliter ſe habet rebus. Oportet enim Rempublicam, quæ diuturna ſit, velle, ut omnes civitatis partes conſient, atque in ſtatu ſuo permaneant. Reges ergo propter honorem ſuum ita ſe habebunt: præſtantes autem viri propter Senatum: nam ea dignitas virtutis eſt præmium: plebs autem propter ephoriam: nam conſtituitur ex omnibus. Sed oportebat hunc magiſtratum ſumi quidem ex omnibus, non tamen per hunc modum, per quem nunc fit: eſt enim nimium puerile. Præterea autem, & judicandi de magnis rebus poteſtatem habent homines contingentes. Itaque melius foret non ſecundùm propriam mentem eos judicare, ſed ſecundùm literas, & leges. Et etiam Ephororum vita nequaquam conveniens propoſito civitatis. Nam Ephori quidem molliter vivunt: in cæteris autem tanta aſperitas eſt vitæ, ut nequeant homines illam perferre; ſed clam transgredientes legem voluptatibus fruantur.

6 Quoad quartum; videtur etiam Reſpublica Lacedæmonum malè eſſe conſtituta quoad magiſtratus. Tres enim apud ipſos ſunt magiſtratus, Ephorum, qui ſumuntur ex plebe, Senatorum, qui ſummuntur ex præſtantibus, & regum; ſed omnes iſti magiſtratus ſunt malè conſtituti; ergo &c. Probatur minor, ac primò, quod malè ſit conſtitutus magiſtratus Ephororum: primò enim Ephori ex una parte habent poteſtatem rerum maximarum, ex alia parte ita ſumuntur ex plebe, ut ſæpe contingat homines pauperrimos adeoque venales illum magiſtratum gerere; ſed non expedit, ut homines pauperrimi, adeoque venales poſſint obtinere magiſtratum cum poteſtate rerum maximarum; ergo &c. Confirmatur ab eventu: nam ſæpe alias, & noviſſimè in Andriis quidam Ephororum pecunia corrupti, quantum in ipſis fuit, Rempublicam perdiderunt. Secundò non expedit, ut magiſtratus ex plebe habeat ſummam poteſtatem, ac tyrrannidi pene parem: poterit enim mutare Rempublicam, & ex Ariſtocratica reddere Democraticam; ſed magiſtratus Ephororum cum ſit ex plebe habet poteſtatem immodicam, ac parem tyrannidi, ideoque ipſi reges coguntur Ephoris blandiri; ergo &c. Confirmatur ex eventu, quia Ephori aliquando propter nimiam potentiam obtinuerunt, ut contra legem reges crearentur ex plebe, & ſic Rempublicam mutarunt. Tertiò magiſtratus Ephororum eſt quidem utilis civitati, & facit, ut plebs ſit quieta, ſed adhuc non eſt utilis modus, quo Ephori ſumuntur ex plebe; ergo &c. Probatur, & explicatur antecedens: ut enim Reſpublica conſervetur, ac duret, neceſſe eſt, ut omnes partes id velint Rempublicam conſervari; ut omnes partes id velint, debent omnes admitti ad Reipublicæ adminiſtrationem, ac debent omnes eſſe contentæ. Hoc autem Reſpublica Lacedæmonum obtinuit, vel ex fortunæ, vel ex providentia Legiſlatoris. Reges enim, cum in ſummo apud illos ſint honore, ſunt contenti, & volunt Rempublicam conſervari: optimates, qui in præmium virtutis creantur Senatores, ſunt contenti: plebs etiam eſt contenta, quia poſſunt omnes etiam ex plebe aſſumi in magiſtratum Ephororum; ergo cum omnes partes Reipublicæ ſint contentę, omnes volunt conſervari Rempublicam. Licèt igitur expediat, ut omnes poſſint aſſumi ad magiſtratum Ephororum, adhuc planè puerilis eſt modus, quo in eum magiſtratum aſſumuntur: eliguntur ſiquidem ſorte, ac ſine delectu. Quartò inconveniens eſt, ut cum Ephori ſæpe ſint homines planè vulgares, habeant poteſtatem judicandi ex propria ſententia. Utilius enim eſſet, ut tenerentur judicare ſecundùm leges; Quintò vita Ephororum non eſt conſentanea inſtituto civitatis. Nam Ephori vi-

vivunt molliter, ac delicioſè cum è converſò tanta ſit cæteris per legis præſcripta aſperitas vitæ, ut homines nequeant illam perferre, cogantur occultè leges tranſgredi, ac furtim voluptatibus prohibitis frui.

7 Senatorum quoque poteſtas non rectè apud illos conſtituta eſt. Nam quòd ſint viri boni, ac ſufficienter ad virtutem eruditi, dicet forſitan aliquis civitati conducere. Enimverò quòd per omnem vitam magis de rebus decernendi poteſtatem habeant, periculoſum eſt. Eſt enim ut corporis, ſic etiam & civitatis ſenectus. Per hunc autem modum eruditis, ut & legislator ipſe diffidat, tanquam non bonis viris, nequaquam tutum. Videntur autem hi, qui in hac poteſtate conſtituti ſunt, largiendi, gratificandique per multa facultatem habere. Quapropter meliùs erat eos rationi reddendæ ſubjectos eſſe: nunc autem non ſunt. Videtur autem Ephororum magiſtratus omnes alios magiſtratus corrigere. In hoc autem nimium certè illis permiſſum, & non per hunc modum dicimus rationem reddere oportere. Inſuper creatio ipſa Senatorum, quam per ſuffragia faciunt, perlevis eſt. Ac ipſum petere magiſtratum, qui eligendus ſit, non rectè ſe habet. Oportet enim & volentem, & non volentem ad magiſtratum aſſumere, ſi dignus ſit eo magiſtratu. Nunc autem idem facere in hoc videtur legislator, quòd in alia Republica. Ambitioſos enim faciens cives, illis utitur ad Senatorum delectum. Nemo enim magiſtratum petet, niſi honoris ſit affectator. Atque pleraque eorum, quæ homines injuſte faciunt, per ambitionem, & avaritiam committuntur.

8 De regia verò poteſtate, utrum meliùs ſit eam in civitatibus exiſtere, nec ne, alia foret diſputatio. Attamen meliùs, non ut nunc quidem, ſed pro vita cujuſque regis judicare. Quòd autem ne ipſe quidem legislator credis ſe facere bonos, & honeſtos, manifeſtum eſt. Diffidit enim, quaſi non ſint ad ſufficientiam boni viri. Itaque legatos ſimul mittebant inimicos, ac ſaltem civitatis eſſe putabant, ſeditiones regum.

7 Probatur jam ſecundò, quod malè etiam ſit inſtitutus magiſtratus ſervatorũ. Primò enim etiamſi poſſet quis exiſtimare conducere civitati, ut detur magiſtratus ſenatorius conſtans ex viris bonis, & æquis, ac per totam vitam ad virtutem virilem eruditis, adhuc dubium eſt, an expediat, ut ii ſint perpetui, adeoque habeant poteſtatem decernendi de maximis rebus per totam vitam. Ratio eſt, quia ſicut datur quædam ſenectus corporis, ſic datur ſenectus mentis, in qua propter ætatem deficit animo vigor ad res magnas agendas requiſitus; ergo periculoſum, ut aliqui ſint ſenatores per totam vitam, ac multò eſt periculoſius, ſi ita ſint inſtituti, ut legislator ipſe de eorum virtute diffidat, ut accidit apud Lacedæmones, ubi compertum eſt ſenatores multa ad Rempublicam pertinentia, ſordidè, & ambitioſè adminiſtraſſe. Secundò cum Senatores Lacedæmonii habeant magnam poteſtatem largiendi, ac gratificandi plebi, videretur meliùs, ut deberent reddere rationem eorum, quæ gerunt; ſed cùm ſint perpetui, non debent reddere talem rationem; ergo non videtur ſatis proviſum, ne per immodicas largitiones detrimentum afferát Reipublicę. Et licèt Senatores, ſicut & reliqui magiſtratus corrigi poſſint ab Ephoris, qui poſſunt impedire omnia, quæ à reliquis magiſtratibus fuerint decreta, quæ poteſtas videtur immodica, adhuc exiſtimamus non ſufficere hoc genus correctionis, ſed requiri, ut poſſint amoveri, & cogi ad reddendam rationem. Tertiò modus, quo eliguntur Senatores per ſuffragia, videtur planè puerilis. Neque enim eſt conveniens requiri ad hoc, ut quis eligatur, ut petat magiſtratum; ſed ſtatutum eſt apud ipſos, ut qui ſunt eligendi, petant magiſtratum; ergo &c. Probatur major: debent enim ad magiſtratus eligi, qui cenſentur idonei, ſeu velint, ſeu nolint; ſed ſi debent petere, ſolùm eligentur qui volunt, adeoque ſunt ambitioſi, & per hanc legem cives ad ambitionem informantur, quod eſt valdè noxium Reipublicę, ſiquidem plerumque homines injuſta faciunt ex ambitione, vel avaritia; ergo &c.

8 Tertiò probatur, quòd neque etiam in Republica Lacedæmoniorum bene ſe habeat dignitas regia. Quidquid enim ſit,

Digitized by Google

utrum expediat in civitatibus dari Regem, videtur, quòd ſi debet dari, non debet eligi propter genus, ſed propter virtutem; ſed Reges Lacedæmoniorum eligebantur propter genus; ergo &c. Ipſe verò legislator diffidebat virtuti civium Lacedemoniorum, & etiam Regum, ideoque Lacedæmones collegas legationis mittebant mutuò inimicos, & exiſtimabant ſalutem civitatis pendere à diſcordiis Regum.

9 Non bene etiam circa comeſſationes, quæ illi Phiditia nominant, conſtitutum eſt ab initio. Oportebat enim magis ex publico eſſe conventum, quemadmodum in Creta. Sed apud Lacedæmonios unuſquiſque conferre debet, etſi ſunt quidam longè pauperrimi, qui hujuſmodi ſumptum nequeant ſufferre. Ex quo fit, ut legumlatori contra eveniat, quàm ipſe voluerit. Voluit enim civitatem popularem facere per comeſſationes. Sed contra accidit, cùm non ſit facile pauperibus comeſſationum participes eſſe. More enim majorum ſic apud eos definitur, ut qui comeſſationum participes eſſe nequeat, is ad Reipublica gubernationem non admittatur.

10 Legem verò, quæ eſt circa præfectos claſſis, & alii quidam improbarunt, & rectè quidem improbantes. Eſt enim ſeditionis cauſa. Nam cum reges ſint belli duces, præfectura illa perpetua ferè alterum eſt imperium. Et ſic quoque ſuppoſitioni legislatoris ſuccenſeri poteſt, quod & Plato in legibus ſuis cenſuit. Ad partem enim virtutis tota ordinatio illarum legum contendit, ſcilicet bellica: hæc autem utilis ad victoriam conſequendam. Itaque ſalvi erant bellum gerentes, peribant verò ubi rerum potiti eſſent: quoniam nec otium agere, nec quicquam aliud exercere ſciebant præſtabilius, quam rem militarem. Illud quoque erratum non ſanè minus, quod putant bona illa, quæ ad bellum pertinent, ex virtute magis, quam ex vitio fieri. Et in hoc quidem rectè. Sed quod hæc potiora, quam virtutem ipſam putant, in hoc non rectè.

11 Malè etiam circa pecunias publicas apud Spartiatas conſtitutum eſt, quia neque in publico habent quicquam, & magna bella gerere coacti, pecunias ægrè conferunt. Nam quia Spartiatarum eſt plurimum agri, non examinant invicem collationes. Et evenit legumlatori contra, quàm commodum eſt, publicè inopiam, privatim avaritiam inducere. De Lacedæmoniorum igitur Republica hactenus dictum ſit. Nam hæc ſunt, quæ maximè quis reprehendas.

9 Quoad quintum: videtur, quod Reſpublica Lacedæmoniorum malè ſit etiam conſtituta in iis, quæ ſpectant ad publica convivia, quæ vocantur Phiditia. Ratio eſt, quia oportuiſſet, ut hæc convivia fierent publicis ſumptibus, uti fiunt apud Cretenſes; ſed apud Lacedæmonios fiunt ſumptibus convenientium, qui debent ſymbolum conferre, ex quo oritur, ut multi valde pauperes excludantur à publicis conviviis; ergo &c. Confirmatur, quia legislator publica convivia inſtituit, ut civitatem faceret popularem, ſiquidem ii, qui conveniunt ad convivia, poſſunt eſſe participes adminiſtrandæ Reipublicę, qui non conveniunt, excluduntur à Reipublicæ adminiſtratione; ſed cùm multi propter paupertatem non poſſint convenire, excludũtur ab adminiſtratione Reipublicæ; ergo convivia non ſunt inſtituta, ut inſtitui debuiſſent ad finem legislatoris.

10 Quoad ſextum: videtur etiam Reſpublica Lacedæmonũ malè conſtituta in iis, quæ ſpectant ad milites. Primò enim ſtatutum eſt, ut cùm reges ſint belli duces, detur præfectus perpetuus claſſiũ maritimarum, qui eſt alter veluti Rex: hoc autem imperium diviſum eſt cauſa multarũ ſeditionum. Secundò poteſt etiam reprehendi ſuppoſitio, in qua fundatur tota Reſpublica Lacedæmonum, ſicut illam reprehendit Plato. Cuncta enim ordinat ad virtutem militarem, quaſi virtus militaris ſit tota virtus; ſed virtus militaris non eſt tota virtus, ſed pars virtutis; ergo &c. Confirmatur ex eventu: quia enim virtus militaris eſt utilis ad victoriam, ſed non eſt utilis ad feliciter vivendum tẽpore pacis, ideo Lacedæmones tempore belli bene ſe habebant, tempore verò paucis malè ſe habebãt, ſiquidem nec erant quieti, nec ſciebant ſe exercere in operibus pacis, quæ ſũt meliora actionibus bellicis, cum bonũ pacis ſit finis, ad quem bellũ ordinatur. Tertiò licet bene cenſuerint ea, quæ fiunt in bel-

bello, ad virtutem magis, quàm ad vitium pertinere, adhuc errarunt exiſtimantes nullam virtutem eſſe meliorem bellica, cum id ſit falſum, ſiquidem prudentia, ac juſtitia ſunt multò meliores virtutibus bellicis.

11 Quoad ſeptimum, & ultimum: Reſpublica Lacedæmoniorum malè etiam conſtituta eſt in iis, quæ ſpectant ad ærarium, & ad publicas pecunias. Cùm enim Reſpublica nullos habeat redditus, ac ſæpe cogatur magna bella gerere, ægrè pecuniam neceſſariam colligit à privatis, qui difficile ſolvunt tributa. Accedit, quod cum magna ſit Spartanorum regio, ac magna in poſſeſſionibus inæqualitas, in colligendis tributis, non adhibent diligentiam ad hoc, ut qui plus poſſident, proportionaliter plus pecuniæ ad publicos uſus conferant. Accidit igitur illi Reipublicæ præter intentionem legislatoris, & præter id, quod oporteret, ut cives privatim quidem ſint divites, & avari, publicè autem ſint pauperes, cum deberent potiùs publicè eſſe divites, privatim verò non nimis opibus abundare, ſed ea ſolum poſſidere, quæ ſufficiant ad vitam liberalem ſimul, & temperatam, atque à luxu, & deliciis remotam.

Examinatur Reſpublica Cretenſium. Cap. VIII.

1 Cretenſium vero Reſpublica huic finitima eſt. Habet autem quædam non deterius, ſed plurima minùs nitidè. Videtur autem, & fertur Lacedæmoniorum Reſpublica in pluribus imitata Cretenſem. Vetuſta autem pleraque rudiora ſunt novis.

2 Ferunt enim Lycurgum poſt dimiſſam Carilli regis tutelam, cùm longo tempore peregrinaretur, in Creta plurimùm fuiſſe diverſatum propter cognationem. Erant enim Lyctii Lacedæmoniorum coloni. Susceperant autem ii, qui in eam coloniam venerant, inſtituta legum, tunc in antiquis habitatoribus obtinentia. Quapropter & nunc Perioeci eodem modo illis legibus utuntur, quomodo eas Minos conſtituit primus. Videtur autem hæc inſula ad principatum Græciæ eſſe nata, ac præclare ſita. Cunctis namque imminet mari, cùm ferè Græci omnes circum mare ſint poſiti. Abeſt enim hinc modicum à Peloponneſo, illic vero ab Aſiæ loco, qui circa Triopium eſt, & Rhodum. Quare imperium maris obtinuit Minos, ac & inſularum alias ſubegit, alias vero dudum incultas habitari fecit. Tandem Siciliam aggreſſus, circa Camerinam defunctus eſt.

1 Affinis Reipublicæ Lacedæmoniorum eſt Reſpublica Cretenſium, quæ licet quoad pauca quædam non deterius ſe habeat, tamen quoad pleraque minus bene eſt inſtituta. Ratio eſt, quia Reſpublica Lacedæmoniorum videtur inſtituta fuiſſe ad imitationem Cretenſis; ſed pleraque ex antiquis minus rectè ſunt ordinata, quàm recentiora; ergo &c. Ut autem magis pateat convenientia, ac diſconvenientia harum Rerumpublicarum, & explicentur ea, in quibus melius, vel deterius ſe habent, primò Ariſtoteles proponit occaſionem, & cauſam, propter quam Reſpublica Lacedæmoniorum inſtituta eſt à Lycurgo ad imitationem Cretenſis: ſecundò declarat, in quibus utraque Reſpublica conveniat: tertiò oſtendit, quod quoad comeſſationes meliùs ſe habet Reſpublica Cretenſis, quàm Reſpublica Lacedæmoniorũ: quartò probat, quod in iis, quæ ſpectant ad magiſtratos, & ad formam gubernationis Reſpublica Cretenſis deterius ſe habet.

2 Quoad primum: occaſio, propter quam Reſpublica Lacedæmoniorum inſtituta eſt ad imitationem Cretẽſis, fuit, quia Lycurgus Lacedæmonum legiſlator dimiſſa educatione, & tutela Charilai Regis, qua tutela fuerat defunctus, Lacedæmone relicta, diuturnam à patria peregrinationem ſuſcepit, ac multo tempore moratus eſt in Creta, eo quòd Cretenſes eſſent Lacedęmonum conſanguinei. Lyctus ſiquidem Cretæ Urbs Lacedæmonum erat colonia. Iam verò qui primi ex Lacedæmo-

num regione in Cretam Coloniam deduxerunt, & urbem Lyctum inhabitarunt, ſuſceperunt leges, & inſtituta, quæ jam in Creta, auctore Minoe, ſervabantur, ideoque adhuc Periœci his legibus utuntur, quarum Minos auctor fuit. Porro inſula Cretæ videtur ad Greciæ imperium atque aptiſſima ad dominandum Græcis eſt ſita, ſiquidem cum omnes pene Græci ſint maris accolæ, Creta univerſo imminet mari, & ex una parte non multum abeſt à Peloponneſo, ex alia propinqua eſt iis Aſiæ locis, qui circa Triopium, & Rhodum ſunt. Minos igitur Cretenſium Rex, opportunitate loci uſus imperium maris obtinuit, & inſularum alias ſubegit, alias cum antea eſſent habitatoribus vacuæ, implevit incolis, ac tandem Siciliam aggreſſus, circa Camerinam mortuus eſt. Quia igitur Lycurgus Lacedæmonum legiſlator peregrinatus eſt in Creta, Rempublicam Lacedæmoniorum inſtituit ad imitationem Reipublicæ Cretenſis.

3 *Habet autem convenientiam Cretica inſtitutio cum Laconica. Agriculturam exercent apud hos quidem Ilotæ, apud illos verò Periaci. Et comeſſationes ſunt apud utroſque, & antiquitus nuncupabant Lacedæmonii non Phiditia, ſed Andria, quemadmodum Cretes: ex quo palam eſt inde proveniſſe, inſuper autem, & Reipublicæ inſtitutio. Ephori namque eandem non habent, quam in Creta hi, qui Coſmi appellantur, niſi quòd Ephori quinque ſunt, Coſmi autem decem. Senatores autem pares ſunt Senatoribus. quos vocant Cretes conſilium. Regia autem poteſtas fuit primò apud Cretas, poſtea illam ſuſtulerunt, imperio in bello ad Coſmos translato. Concio autem omnibus communis eſt, ſed aliam nullam habet auctoritatem, quàm ea comprobandi, quæ à Senatoribus, & Coſmis fuerint ante decreta.*

4 *Quæ igitur de comeſſationibus conſtituta ſunt, melius apud Cretas, quam apud Lacedæmonios habent. Nam apud Lacedæmonios unuſquiſque certum quid in ſingula capita taxatum ſolvit, quod niſi faciat, à Republica lex repellit, ut prius diximus. At in Creta communis eſt. Ex cunctis enim, quæ à terra proveniunt, vel armentis, ex publicis, & his quæ afferunt periaci, diviſio fit, ut pars una ad Deorum cultum, & ad publica onera pars ad comeſſationes deputetur. At ita ex publico educant omnes, & mulieres, & pueros, & viros. Ad temperantiam autem cibi, quaſi utilis ſit, multa legiſlator philoſophatus eſt, & de mulierum divortiis, de earum congregatione ad viros, ne ſuperfluam pariant multitudinem, proſpexit. Quod utrum pravè, vel non pravè conſtitutum ſit, aliud erit conſiderandi tempus. Sed quod circa comeſſationes melius proviſum ſit apud Cretas, quam apud Lacedæmonios, manifeſtum eſt.*

4 Quoad ſecundùm: in pluribus conveniunt Reſpublica Lacedæmonica atq; Cretenſis. Primò utrobique ſunt ſervitia ad agros colendos deſtinata, quæ apud Lacedæmonios vocantur Ilotes, apud Cretẽſes Periœci. Secundò utrobique fiunt publica convivia, quæ antiquitùs apud Lacedæmones non vocabantur Phiditia, ut nunc vocantur, ſed Andria, quo nomine vocantur apud Cretenſes: quod argumento eſt eam conviviorum inſtitutionem à Cretenſibus ad Lacedæmonios fuiſſe derivatam. Tertiò politia Lacedæmoniorum eſt ſimilis politiæ Cretenſium. Magiſtratus ſiquidem Ephororum eamdẽ vim habet apud Lacedæmonios, quàm magiſtratùs Coſmorum apud Cretenſes, ac ſolo numero differunt: nam Ephori ſunt ſolùm quinque Coſmi ſunt decem. Senatores utrobiq; ſunt numero pares, ac Senatus apud Cretenſes vocatur conſilium. Regia poteſtas ſicut nunc eſt apud Lacedæmonios, ſic antiquitus erat apud Cretenſes, deinde verò ea ſublata, imperium militare, quod erat apud Reges, tranſlatũ eſt ad Coſmos; Concionem habent utrique communem, quæ non aliam habet auctoritatem, quàm ea comprobandi, quæ cum prius fuerint à Senatoribus, & Coſmis decreta, concioni proponuntur.

4 Quoad tertium comeſſationes meliùs ſunt inſtitutæ apud Cretenſes, quàm apud Lacedæmonios. Cùm enim apud Lacedæmonios ſingula capita debeant ſolvere quod ſtatutum eſt ad convivia, ita ut qui non ſoluunt, neq; admittuntur ad convivia, neque participes ſint adminiſtrandæ

Rei-

Reſpublicæ, apud Cretenſes convia fiunt publicis ſumptibus. Ideo ex cunctis fructibus terræ, ex pecoribus ex publicis reditibus, & ex tributis, quæ ſolvantur à Periœcis, duæ fiunt partes, quarum altera ad Deorum cultum, & ad publica opera, altera ad convivia deſtinatur, in quibus conviviis Reipublicæ ſumptibus aluntur omnes mulieres, pueri, & viri, Multa etiam ſuis in legibus philoſophatus eſt Minos circa abſtinentiam in cibo, & potu, quam cenſuit valdè utilem, & circa moderationem commiſcendi ſe cum mulieribus, ne plures naſcantur filii, quàm par eſt: quam moderationem, ut obtineret, Venerem maſculam introduxit. Utrum verò hæc rectè, vel malè ſe habeant, inferius examinabitur. Ex dictis enim patet melius convivia ſe habere apud Cretenſes, quàm apud Lacedæmonios.

5 *At circa Coſmos deterios, quàm circa Ephoros. Quod enim mali habet Ephororum magiſtratus, idem & in illis eſt ſumuntur enim quivis, ſed quod in his prodeſt Reipublicæ, illic non eſt. Nam hic, quia ex omnibus aſſumpta eſt, particeps populus ampliſſimi magiſtratus, vult manere Rempublicam: illic autem non ex omnibus ſumuntur Coſmi, ſed ex quibuſdam familiis, 6 & Senatores ex iis, qui Coſmi jam fuerunt. De quibus idem dici poteſt, quod de iis, quæ apud Lacedæmonios fiunt. Nam eſſe liberum magiſtratum, atque perpetuum, majus eſt munus, quàm dignitas eorum mereatur. Et non ſecundùm legem ſcriptam judicare, ſed ſecundùm quod ſibi videtur, periculoſum eſt. Quieſcere autem plebem non participantem, nullum ſignum eſt benè conſtitutæ civitatis. Neſquicquam ſuſceptionis eſt Coſmis, quemadmodum Ephoris, abeuntque per inſulam longè à contendentibus.*

5 Quoad quartum: licèt Reſpublica Cretenſis in iis, quæ ſpectant ad publica convivia melius ſe habeat, quàm Reſpublica Lacedæmonum, adhuc in iis, quæ ſpectant ad magiſtratus, deterius ſe habet. Primò enim quidquid mali habet Ephori, habent etiam Coſmi, ſiquidem tum Coſmi tum Ephori ſumuntur ex quibuſvis, ita ut ſæpe ad illos magiſtratus perveniant homines omnino vulgares. At magiſtratus Coſmorum non habet illud commodi, quod habet magiſtratus Ephororum. Magiſtratus enim Ephororum habet hoc commodi, quod cum ex omni populo poſſint aſſumi in ampliſſimum magiſtratum, populus ampliſſimi magiſtratus particeps eſt contentus, & vult Rempublicam conſervari: at hoc commodi non habet magiſtratus Coſmorum, quippe cum non omnes poſſunt illum magiſtratum obtinere, ſed ii ſolùm, qui ex quibuſdam ſunt familiis.

6 Secundò apud Cretenſes ii ſolùm eligi poſſunt in Senatores, qui fuerunt Coſmi, ac Senatores Cretenſium poſſunt eadem objici, quæ fuerunt objecti Senatoribus Lacedæmoniorum. Quod enim is magiſtratus ſit perpetuus, atque immunis à reddenda ratione, majus eſt, quam ferat virtus eorum, qui ſolent in eum magiſtratum aſſumi: & quod non judicent ſecundùm leges ſcriptas, ſed ſecundùm id, quod ipſis videtur, eſt periculoſum. Neque verò eſt ſignum benè conſtitutæ Reipublicæ, quod plebs Cretenſium ſit quieta, licèt excludatur à magiſtratu Coſmorum. Plebs enim Cretenſium manet quieta propter duo: primò, quia Coſmi in magiſtratu nullum quæſtũ faciunt, ſicut Ephori; ideoque plebs patienter fert ſe excludi à magiſtratu non quæſtuoſo: ſecundò quia plebs Cretenſium, cum vivat in inſula, procul ab iis, qui poſſint ipſam corrumpere, & ad ſeditiones excitare, manet quieta magis propter loci naturam, quàm propter Rectam Reipublicæ conſtitutionem.

7 *Medicina verò, quam huic delicto adhibent; ridicula eſt, nec civilis, ſed tyrannica. Sæpe numero enim, aut collega illorum, aut privati homines inſurgentes per ſeditiones Coſmos expellunt. Licèt etiam Coſmis ſeipſos magiſtratu abdicare. Enimvero hæc omnia præſtabat lege fieri, quam pro hominum voluntate: non enim*

num regione in Cretam Coloniam deduxerunt, & urbem Lyctum inhabitarunt, ſuſceperunt leges, & inſtituta, quæ jam in Creta, auctore Minoe, ſervabantur, ideoque adhuc Periœci his legibus utuntur, quarum Minos auctor fuit. Porro inſula Cretæ videtur ad Greciæ imperium atque aptiſſima ad dominandum Græcis eſt ſita, ſiquidem cum omnes pene Græci ſint mariſaccolæ, Creta univerſo imminet mari, & ex una parte non multum abeſt à Peloponneſo, ex alia propinqua eſt iis Aſiæ locis, qui circa Triopium, & Rhodum ſunt. Minos igitur Cretenſium Rex, opportunitate loci uſus imperium maris obtinuit, & inſularum alias ſubegit, alias cum antea eſſent habitatoribus vacuæ, implevit incolis, ac tandem Siciliam aggreſſus, circa Camerinam mortuus eſt. Quia igitur Lycurgus Lacedæmonum legislator peregrinatus eſt in Creta, Rempublicam Lacedæmoniorum inſtituit ad imitationem Reipublicæ Cretenſis.

3 *Habes autem convenientiam Cretica inſtitutio eum Laconica; Agriculturam exercent apud hos quidem Ilotæ, apud illcs verò Periaci. Et comeſſationes ſunt apud utroſque, & antiquitus nuncupabant Lacedæmonii non Phiditia, ſed Andria, quemadmodum Cretes: ex quo palam eſt inde proveniſſe, inſuper autem, & Reipublicæ inſtitutio. Ephori namque eandem non habent, quam in Creta hi, qui Coſmi appellantur, niſi quòd Ephori quinque ſunt, Coſmi autem decem. Senatores autem pares ſunt Senatoribus. quos vocant Cretes conſilium. Regia autem poteſtas fuit primò apud Cretas, poſtea illam ſuſtulerunt, imperio in bello ad Coſmos tranſlato. Concio autem omnibus communis eſt, ſed aliam nullam habet auctoritatem, quàm ea comprobandi, quæ à Senatoribus, & Coſmis fuerint ante decreta.*

4 *Quæ igitur de comeſſationibus conſtituta ſunt, melius apud Cretas, quam apud Lacedæmonios habent. Nam apud Lacedæmonios unuſquiſque certum quid in ſingula capita taxatum ſolvit, quod niſi faciat, à Republica lex repellit, ut prius diximus. At in Creta communis eſt. Ex cunctis enim, quæ à terra proveniunt, vel armentis, ex publicis, & his quæ afferunt periæci, diviſio fit, ut pars una ad Deorum cultum, & ad publica onera pars ad comeſſationes deputetur. At ita ex publico educant omnes, & mulieres, & pueros, & viros. Ad temperantiam autem cibi, quaſi utilis ſit, multa legislator philoſophatus eſt, & de mulierum divortiis, de earum congregatione ad viros, ne ſuperfluam pariant multitudinem, proſpexit. Quod utrum pravè, vel non pravè conſtitutum ſit, aliud erit conſiderandi tempus. Sed quod circa comeſſationes melius proviſum ſit apud Cretas, quam apud Lacedæmonios, manifeſtum eſt.*

4 Quoad ſecundùm: in pluribus conveniunt Reſpublica Lacedæmonica atq; Cretenſis. Primò utrobique ſunt ſervitia ad agros colendos deſtinata, quæ apud Lacedæmonios vocantur Ilotes, apud Cretēſes Periœci. Secundò utrobique ſiunt publica convivia, quæ antiquitùs apud Lacedæmones non vocabantur Phiditia, ut nunc vocantur, ſed Andria, quo nomine vocantur apud Cretenſes: quod argumento eſt eam conviviorum inſtitutionem à Cretenſibus ad Lacedæmonios fuiſſe derivatam. Tertiò politia Lacedæmoniorum eſt ſimilis politiæ Cretenſium. Magiſtratus ſiquidem Ephororum eamdē vim habet apud Lacedæmonios, quàm magiſtratus Coſmorum apud Cretenſes, ac ſolo numero differunt: nam Ephori ſunt ſolùm quinque Coſmi ſunt decem. Senatores utrobiq; ſunt numero pares, ac Senatus apud Cretenſes vocatur conſilium. Regia poteſtas ſicut nunc eſt apud Lacedæmonios, ſic antiquitus erat apud Cretenſes, deinde verò ea ſublata, imperium militare, quod erat apud Reges, tranſlatū eſt ad Coſmos; Concionem habent utrique communem, quæ non aliam habet auctoritatem, quàm ea comprobandi, quæ cum prius fuerint à Senatoribus, & Coſmis decreta, concioni proponuntur.

4 Quoad tertium comeſſationes meliùs ſunt inſtitutæ apud Cretenſes, quàm apud Lacedæmonios. Cùm enim apud Lacedæmonios ſingula capita debeant ſolvere quod ſtatutum eſt ad convivia, ita ut qui non ſoluunt, neq; admittuntur ad convivia, neque participes ſint adminiſtrandæ

Rei-

Reſpublicæ, apud Cretenſes convia fiunt publicis ſumptibus. Ideo ex cunctis fru. ctibus terræ, ex pecoribus ex publicis reditibus, & ex tributis, quæ ſolvantur à Periœcis, duæ fiunt partes, quarum altera ad Deorum cultum, & ad publica opera, altera ad convivia deſtinatur, in quibus conviviis Reipublicæ ſumptibus aluntur omnes mulieres, pueri, & viri, Multa etiam ſuis in legibus philoſophatus eſt Minos circa abſtinentiam in cibo, & potu, quam cenſuit valdè utilem, & circa moderationem commiſcendi ſe cum mulieribus, ne plures naſcantur filii, quàm par eſt: quam moderationem, ut obtineret, Venerem maſculam introduxit. Utrum verò hæc rectè, vel malè ſe habeant, inferius examinabitur. Ex dictis enim patet melius convivia ſe habere apud Cretenſes, quàm apud Lacedæmonios.

5 *At circa Coſmos deterius, quàm circa Ephoros. Quod enim mali habet Ephororum magiſtratus, idem & in illis eſt ſumuntur enim quivis: ſed quod in his prodeſt Reipublicæ, illic non eſt. Nam hic, quia ex omnibus aſſumpta eſt, particeps populus Ampliſſimi magiſtratus, vult manere Rempublicam: illic autem non ex omnibus ſumuntur Coſmi, ſed ex quibuſdam familiis, 6 & Senatores ex iis, qui Coſmi jam fuerunt. De quibus idem dici poteſt, quod de iis, quæ apud Lacedæmonios fiunt. Nam eſſe liberum magiſtratum, atque perpetuum, majus eſt munus, quam dignitas eorum mereatur. Et non ſecundùm legem ſcriptam judicare, ſed ſecundùm quod ſibi videtur, periculoſum eſt. Quieſcere autem plebem non participantem, nullum ſignum eſt benè conſtitutæ civitatis. Neſquicquam ſuſceptionis eſt Coſmis, quemadmodum Ephoris, abeuntque per inſulam longè à contendentibus.*

5 Quoad quartum: licèt Reſpublica Cretenſis in iis, quæ ſpectant ad publica convivia melius ſe habeat, quàm Reſpublica Lacedæmonum, adhuc in iis, quæ ſpectant ad magiſtratus, deterius ſe habet. Primò enim quidquid mali habet Ephori, habent etiam Coſmi, ſiquidem tum Coſmi tum Ephori ſumuntur ex quibuſvis, ita ut ſæpe ad illos magiſtratus perveniant homines omnino vulgares. At magiſtratus Coſmorum non habet illud commodi, quod habet magiſtratus Ephororum. Magiſtratus enim Ephororum habet hoc commodi, quod cum ex omni populo poſſint aſſumi in ampliſſimum magiſtratum, populus ampliſſimi magiſtratus particeps eſt contentus, & vult Rempublicam conſervari: at hoc commodi non habet magiſtratus Coſmorum, quippe cum non omnes poſſunt illum magiſtratum obtinere, ſed ii ſolùm, qui ex quibuſdam ſunt familiis.

6 Secundò apud Cretenſes ii ſolùm eligi poſſunt in Senatores, qui fuerunt Coſmi, ac Senatores Cretenſium poſſunt eadem objici, quæ fuerunt objecti Senatoribus Lacedæmoniorum. Quod enim is magiſtratus ſit perpetuus, atque immunis a reddenda ratione, majus eſt, quam ferat virtus eorum, qui ſolent in eum magiſtratum aſſumi: & quod non judicent ſecundùm leges ſcriptas, ſed ſecundùm id, quod ipſis videtur, eſt periculoſum. Neque verò eſt ſignum benè conſtitutæ Reipublicæ, quod plebs Cretenſium ſit quieta, licèt excludatur à magiſtratu Coſmorum. Plebs enim Cretenſium manet quieta propter duo: primò, quia Coſmi in magiſtratu nullum quæſtũ faciunt, ſicut Ephori; ideoque plebs patienter fert ſe excludi à magiſtratu non quæſtuoſo: ſecundò quia plebs Cretenſium, cum vivat in inſula, procul ab iis, qui poſſint ipſam corrumpere, & ad ſeditiones excitare, manet quieta magis propter loci naturam, quàm propter Rectam Reipublicæ conſtitutionem.

7 *Medicina verò, quam huic delicto adhibent; ridicula eſt, nec civilis, ſed tyrannica. Sæpe numero enim, aut collega illorum, aut privati homines inſurgentes per ſeditiones Coſmos expellunt. Licèt etiam Coſmis ſelpſos magiſtratu abdicare. Enimvero hæc omnia præſtabat lege fieri, quam pro hominum voluntate: non enim*

ſecura eſt regula: Omnium verò deterrimum eſt potentum depoſitio, quàm tam ſæpè concitant, cum ſententias dare nolunt: per quam manifeſtum eſt habere eam inſtitutionem aliquid Reipublicæ, ſed non eſſe Rempublicam, at potentatum magis. Conſueverunt autem concitata plebe, & amicis ad unius arbitrium rem deferre, ſeditioneſque, & prælia inter ſe miſcere. At verò id quid differt ab eo, quod tandem ea civitas non ſit, diſſoluta civili ſocietate.

8 *Eſt autem periculoſus hic Reipublicæ ſtatus, ſi qui velint poſſintque invadere. Sed, ut ſupra diximus, ſervatur propter locum, quia omnes advenas procul excludit. Itaque Perieci manent Cretenſibus, verum Ilotes perſæpe à Lacedæmoniis defecere. Non enim erat in Creta potentatus ullus externus, ſed nuperrime bellum peregrinum irrupit in eam inſulam, quòd patefecit imbecillitatem legum ſuarum. De hac igitur Republica hæc dixiſſe ſufficiat.*

7 Iam verò remedium, quòd adhibet Cretenſes nimiæ Coſmorum potentiæ, eſt planè abſurdum, ac non civile, ſed factioſum. Remedium enim conſiſtit in hoc, quod aliqui vel collegarum, vel privatorum inſurgunt in Coſmos, & ſeditione facta, illos expellunt, ac cogunt magiſtratum abdicare. Potiùs igitur remedium contra nimiam Coſmorum potentiam afferendum erat à lege, quàm hominum voluntati relinquendum. Hic enim modus, & hæc conſuetudo per vim Coſmos expellendi, non ſatis eſt tuta. Omnium autem deterrima eſt potentium petulentia, qua utuntur, cum pœnas dare nolunt: ex qua patet, quòd licèt Reſpublica Cretenſium videatur politia, verè non eſt politia, ſed potiùs Dynaſtia, in qua quidam potentes poſſunt obtinere quòd volunt. Cum enim potentes non poſſunt Coſmos ad ſuam voluntatem trahere, conſueverunt, concitata plebe, & amicis, imperium ad unum deferre, ac ſeditiones, & prælia inter ſe miſcere. Quid autem hoc eſt aliud, quàm civitatem ad tempus auferre? Cum enim civitas conſiſtat in ſocietate civili, diſſoluta civili ſocietate, civitas diſſolvitur.

8 Patet igitur, quòd conſtitutio Reipublicæ Cretenſis eſt valdè periculoſa. Si enim daretur aliquis externorum, qui poſſet, ac vellet eam invadere, poſſet illam ſeditionibus diviſam, ac debilitatam evertere. Verum ex dictis Cretenſis Reſpublica conſervata hactenus eſt propter naturam loci, ſiquidem inſulam colunt, externos excludentem: nam nullus externorum hactenus dominatus eſt Cretæ. Nunc autem cum primò externum bellum in eam inſulam irruit, patefacta eſt imbecillitas legum Cretenſium. Et hæc de Republica Cretenſi dixiſſe ſufficiat.

Examinatur Reſpublica Carthaginienſium. Cap. IX.

1 *Videtur etiam Carthaginienſium Reſpublica benè conſtituta, multaque habere præter alias, quædam verò maximè ſimilia Lacedæmoniis. Tres enim iſtæ Reſpublicæ quodammodo inter ſe proximæ ſunt, multùmque diſtant ab aliis, Cretica dico, & Laconica, & Carthaginienſis: multaque in ipſis proviſa ſunt rectè. Signum autem eſt Reipublicæ benè inſtitutæ, quòd populus in ſuo permaneat loco, neque ſeditionem ullam (quod dictu dignum ſit) unquam fecit, neque tyrannum.*

2 *Continet autem ſimilia Lacedæmoniorum Reipublicæ, comeſſationes quidem ſodalitiorum. Phiditiis: centum autem, & quatuor virorum poteſtas, Ephoris præter quàm, quod non deterior. Nam illi ex contingentibus ſunt: hanc autem poteſtatem ſuſcipiunt optimates. Imperator verò, & Senatus conveniunt Lacedæmoniorum regibus, & ſenibus. Melius autem, quòd Imperatorem non ſecundùm genus, neque ex vili, & præexcellenti magis eligunt, quàm ſecundùm virtutem. Nam qui magnam habent poteſtatem, ſi ipſi nullius pretii ſint, multum nocent, nocueruntque jam Lacedæmoniorum civitati. Plurima igitur reprehenſorum propter tranſgreſſionem communia ſunt omnibus antedictis.*

1 Reſpublica etiam Carthaginenſiũ videtur bene conſtituta, ac multa habere præter alias, quædam autem maximè ſimilia Reipublicæ Lacedæmonum. Tres ſiquidem iſtæ Reſpublicæ, Cretenſis Lacedæmonica, & Carthaginienſis valdè con-

conveniunt inter ſe, & ab aliis differunt, ac multa in iis rectè ſunt ſancita. Signum autem, quòd Reſpublica Carthaginenſi quoad multa bene ſe habeat, eſt, quod civitas valde frequens, ac plena populo ſemper permanſit in eadem forma gubernationis, nec unquã ſeditionem fecit (quòd eſt valde dignum dictu), nec habuit tyrannum. Sed ut magis pateat, qualis ſit Reſpublica Carthaginienſis, primò explicandum eſt, in quibus conveniat cum Lacedæmonica: ſecundò conſiderandum eſt, in quibus ea Reſpublica, quæ ex intentione legislatoris eſt temperata ex ariſtocratia, & politia, inclinet ad oligarchiam, quæ eſt tranſgreſſio ariſtocratiæ, & ad democratiam, quæ eſt tranſgreſſio politiæ.

2 Quoad primum: Reſpublica Carthaginienſis in pluribus eſt ſimilis Reipublicę Lacedæmonię. Primò enim Phiditiis, ſeu conviviis Lacedæmonum correſpondent comeſſationes ſodalitiæ Carthaginienſiũ. Secundò magiſtratui Ephororũ correſpõdet in Republica Carthaginienſi magiſtratus centum, & quatuor virorum, qui in eo melius, ſe habet, quàm magiſtratus Ephorum, quòd Ephori Lacedæmoniorum eliguntnr ex quibuslibet per ſortem, at centum, & quatuor viri Carthaginienſium eligũtur ex optimatibus, & ſecundùm virtutem. Tertiò Imperator Carthaginienſium, qui præeſt rebus bellicis, correſpondet Regi Lacedæmoniorum, ac Senatus correſpondet Senatui. At etiam in electione Imperatoris meliùs ſe habet Reſpublica Carthaginienſis, quã Reſpubl. Lacedæmonum in electione Regis. Carthaginienſes enim eligunt Imperatorem, non ſecundùm genus, neque ex quibuslibet, ſed ſecundùm virtutem: hic autem modus eligendi eſt melior. Si enim contingat, ut Reges, qui magnam habent poteſtatem, non præſtent virtute, multa damna poſſunt afferre Reipublicæ, ſicut de facto pluribus damnis Rempublicam Spartanam affecerunt. Cum igitur tres iſtæ Reſpublicæ, Carthaginenſis, Lacedæmonica, & Cretenſis in multis conveniant, plura, propter quæ dictum eſt peccare Reſpublicas Cretenſium, atque Lacedæmonium, ſunt peccata communia etiam Reipublicę Carthaginienſis, ideoque non ſunt hic repetenda. Solùm ergo ſunt explicanda quædam, in quibus illa Reſpublica, quæ ex inſtitutione legislatoris eſt temperata ex ariſtocratia, & politia communi, peccat contra ariſtocratiam, & politiam communem, & declinat ad oligarchiam, & democratiam.

3 Sed quantum ad intentionem optimatum attinet, & Reipublicæ, quædam ad popularem ſtatum magis declinant, quædam ad paucorum potentiam.

4 Nam referendi quidem ad populum, aut non referendi aliqua, imperatores una cum ſenatu domini ſunt, ſi omnes concordent: ſi non concordent; populus ipſorum dominus eſt. Quæcunque autem retulerunt magiſtratus, de his non approbandi modo illorum ſententias poteſtas permiſſa eſt populo, verùm etiam pro arbitrio conſtituendi, providendique, & cuivis contradicere relatis illorum licet, quòd non eſt in aliis Rebuſpublicis.

5 Quinqueviratum verò, qui multarum, ac magnarum rerum poteſtatem habet, ab illis eligi, & centumviratum his eligere, qui eſt maximus magiſtratus, 6 & hos longiori tempore, quàm alios imperium retinere: nam & perfuncti magiſtratu imperant, & deſignati ad magiſtratum: ad paucorum potentiam ſpectat.

7 Eſſe autem ſine mercede, & ſine electione, quæ ſorte fit, optimatium eſt ponendum, & ſi quid aliud tale: judicet quoque omnia à cunctis magiſtratibus judicari, & non ab aliis alia, ut apud Lacedæmonios.

3 Quoad ſecundum igitur proprium peccatum Reipublicæ Carthaginienſis videtur illud, quod cum ex intentione legislatoris ſit temperata ex ariſtocratia, & politia, adeoque ejus inſtituta partim ad politiam, multa continet, quæ non ſpectant ad ariſtocratiam, ſed ad oligarchiã, quę eſt tranſgreſſio ariſtocratię, & multa, quæ nõ ſpectant ad politiam, ſed ad democratiã, quæ eſt tranſgreſſio politiæ.

4 Primò ergò ad democratiam, non ad politiam ſpectare videtur, quod licèt ea, in quibus decernendis Imperatores cum univerſo Senatu conſentiunt, rata ſint, adhuc ea, in quibus non conſentiunt, determinari debent à populo, adeoque penes populum eſt poteſtas, non ſolùm approbandi, vel reprobandi quæ ad populum referuntur, ſed etiam de ipſis ſtatuendi, quam poteſtatem populus in aliis Rebuſpublicis non habet.

5 Secundò ad oligarchiam, non ariſtocratiam ſpectat, quòd quinque viri, maximarum rerum habent poteſtatem, non eliguntur ex omnibus bonis, neque omnibus ſuffragium ferentibus, ſed ex ſolis centumviris, & à ſolis centumviris.

6 Tertiò: ſpectat etiam ad oligarchiam, quod centumviri diutius, quàm par eſt, durent in maximis magiſtratibus, præſertim cum ex Centumviris eligantur in quinqueviros, & ſic continuent duos ſummos magiſtratus, & magnam etiam habeant poteſtatem, antequam ſint in magiſtratu, ſi ſint ad magiſtratus deſignati, & poſtquam defuncti fuerunt magiſtratu.

7 Licèt hæc, quæ relata ſunt declinent partim ad democratiam, partim ad oligarchiam, adhuc non deſunt in Republica Carthaginienſi quædam propria ariſtocratiæ, qualia ſunt, quòd qui gerunt magiſtratus non accipiunt mercedem, quòd magiſtratus non conferuntur ſorte, ſed ex electione, & alia hujuſmodi. Ad ariſtocratiam etiam ſpectat, quod Carthagine omnes cauſæ tum civiles, tum capitales judicantur ab omnibus magiſtratibus, non autem aliæ ab aliis ut fit Lacedæmone ubi cauſæ capitales judicantur à Senatu, civiles ab Ephoris.

8 Tranſgreditur autem maximè ab optimatibus ad paucorum potentiam inſtitutio Carthaginienſium ſecundùm aliquam intelligentiam in eo, quod etiam multi comprobant. Non ſolùm enim optimos, verum etiam ditiſſimos cenſent in magiſtratibus eſſe ponendos: quaſi impoſſibile ſit qui egenus exiſtat, eum benè magiſtratum gerere, aut quietem optare. Si igitur ſumere divitem, paucorum potentiæ eſt, per virtutem autem, optimatum, iſta quædam fuerit ſpecies tertia, per quam conſtituta eſt apud Carthaginienſes Reſpublica. Creant enim magiſtratus ad hæc duo reſpicienses, & præſertim maximos, ut imperatores, & duces bellorum. Putandum autem eſt hujuſcemodi exceſſum ab optimatibus eſſe errorem legis conditoris, quem ab initio prævidiſſe valdè neceſſarium fuit, ut optimi valerent quietem agere, nec quicquam indecorum facere, non ſolùm in magiſtratu, ſed etiam in vita privata. Quodſi inſpicere oportet ad opes gratia quietis, pravum eſt maximos magiſtratus eſſe venales, imperium, & belli-ducatum. Hæc enim lex pretioſas magis facit divitias, quàm virtutes, ac civitatem totam ad ſtudium pecuniarum convertit. Nam quicquid apud civitatis principes habetur in pretio, neceſſarium eſt & aliorum civium opinionem ſubſequi. Ubi autem non maximè honoratur virtus, ibi non eſt poſſibile firmum optimarum eſſe in Republica ſtatum. Aſſueſcere verò ad lucra rationabile eſt, quando per largitionem adipiſcuntur dignitates. Abſurdum eſt enim ſi pauper quidem aliquis, verum bonæ mentis lucrari velit, improbior autem non velit, cum ſumptus fecerit. Quocirca oportet eos, qui poſſunt optimè gerere magiſtratum, aſſumere ad magiſtratum. Probabiliùsque fuiſſet ſi autor legis opulentiam præſtantium virorum abjeciſſet, ac eorum, qui in magiſtratu forent, quieti proſpexiſſet.

8 Quartò: in nullo magis Reſpublica Carthaginienſium ab ariſtocratia declinat ad oligarchiam, quàm in eo, quod juxta opinionem multorum Carthaginienſes cenſent in magiſtratibus conferendis rationem habendam eſſe non ſolùm virtutis, ſed etiam divitiarum. Fundamentum hujus opinionis eſt, quia videtur impoſſibile, ut egeni bene magiſtratus gerant, ac publicis negotiis vacent. Cum igitur proprium ariſtocratiæ in magiſtratus diſtribuere ſecundùm virtutem, proprium oligarchiæ ſit magiſtratus deferre ſecundùm divitias, ſequitur, quòd Reſpublica Carthaginienſis, in qua in magiſtratibus creandis habetur ratio

tum

tum virtutis, tum divitiarum, declinet ad oligarchiam,& ſit quodammodo media inter ariſtocratiam , & oligarchiam . Quod autem Reſpublica Carthaginięſi declinet ad oligarchiam , vitium fuit legiſlatoris . Cùm enim ille vellet inſtituere Rempublicam ariſtocraticam, debuit providere,ut optimus quiſque acciperet à Republica ſufficientem copiam rerum neceſſariarũ ad hoc, ut poſſet publicis negotiis vacare, ac non indecorem vivere, non ſolum tempore magiſtratus,ſed etiam dum vivit privatus: tum enim optimi quique potuiſſent ad magiſtratus aſſumi, adeoque Reſpublica fuiſſet ariſtocratica: cùm nunc ex defectu legiſlatoris,optimi non poſſunt ad magiſtratus aſſumi, niſi ſint etiam divites,quod ſpectat ad oligarchiam. Pravum etiam eſt, quod duo ſupremi magiſtratus , hoc eſt imperium,& ducatus exercitus ſint quodammodo venales. Ex hac enim lege , quod ſupremi magiſtratus non conferantur niſi ditiſſimis , ſequitur , quod divitiæ ſint magis in pretio, quàm virtus. Neceſſe ſiquidem eſt , ut quòd eſt in pretio apud principes civitatis, ſit etiam in pretio apud populum, ſed divitiæ ſunt in pretio apud principes, cùm non poſſint ſummos magiſtratus obtinere, niſi ſint ditiſſimi ; ergo neceſſe eſt, ut etiam apud populum divitiæ ſint in maximo pretio ; ſed eo ipſo, quod divitiæ ſunt in maximo pretio, & eo ipſo. quod virtus non ſit in maximo pretio , impoſſibile eſt , ut firma ſit ariſtocratia,per quam magiſtratus conferantur ſecundùm virtutem ; ergo Carthagine non poteſt eſſe firma ariſtocratia,& eſt impoſſibile, ut qui gerunt magiſtratus,non quærant lucrum, præſertim cùm debuerint ſumptus facere ad magiſtratus obtinendos , ergo legiſlator, qui voluit , ut illa Reſpublica eſſet ariſtocratica , & huic malo non providit , aberravit à ſcopo, ac multò melius fuiſſet, ut loco ſtatuendi , ut in conferendis magiſtratibus haberetur ratio divitiarum , ad hoc, ut qui magiſtratus gerunt poſſint publicis negotiis vacare , providiſſet , ut optimi,qui gerunt magiſtratus , haberent ſufficientem copiam rerum neceſſariarum, ad hoc , ut poſſent publicis negotiis vacare .

9 *Pravum etiam videri poteſt plures magiſtratus ab uno homine geri , quod in honore eſt apud Carthaginienſes . Unicum enim ab uno optimè perficitur opus . Hoc autem ut fieret , providendum fuit à legumlatore , neque cogendum eundem tibicinem eſſe , atque ſutorem . Quare ubi non parva eſt civitas , magis civile eſt , ut plures ſint participes magiſtratuum , magiſque populare . Communiùs enim , ut diximus , & meliùs ſingula conficiuntur , atque celeriùs . Patet autem hoc in bellicis rebus , & nauticis . In his enim ambobus per omnes (ut ita dixerim) tranſit imperare , & parere .*

10 *Sed cum ad paucorum potentiam vergat Reſpublica eorum , optimè illud effugiunt , ut ſemper aliqua plebis pars ditetur ad oppida mittentes . Per hoc enim illi arbitrantur , ac certè efficiunt , ſtatum civitatis permanere . Sed hoc eſt fortunæ opus . Oportebat verò non per fortunam ſine ſeditionibus eſſe , ſed per legiſlatorem id fieri . Nunc autem ſi adverſa fortuna incidat , & plebs à gubernatoribus ſecedat , nullum eſt remedium legis ad quietem adhibitum . Lacedæmoniorum igitur , & Cretenſium , & Carthaginienſium Reſpublicæ , quæ meriti habentur inſigniores , in hunc modum ſe habent ,*

9 Quintò videtur etiam malè conſtitum , & declinans ad oligarchiam , quod in ea urbe iidem homines plures ſimul magiſtratus gerant. Ratio eſt , quia ab uno homine unum opus optimè efficitur;ergo debuit legiſlator ſtatuere, ut unus homo unum magiſtratũ gereret , ac non debuit quodammodo cogere eumdem ad hoc , ut ſimul eſſet tibicen,& ſutor,præſertim cum ea civitas ſit magna,adeoq; non poſſit deeſſe numerus ſufficiens ad hoc , ut ſinguli ſingulos magiſtratus gerant.Confirmatur quia non ſolùm utilius, ſed etiam magis pupulare eſt,ut ſinguli ſingula gerant munera: utiliùs quidem , quia hoc pacto ſingula melius,& citius conficiũtur,ideoq;in militari , & nautica exactiſſimè id ſervatur :

tur: neque enim in militia, vel nautica eidem conferuntur duo munera: popularius autem, quia per hoc magiſtratus participantur à pluribus, adeoque penè omnes per vices imperant, & parent.

10 Licèt tamen Reſpublica Carthaginienſis vergat ad oligarchiam, adhuc ſeditiones popularium effugiunt, eo quod multos ex popularibus mittant ad exercenda aliqua munera in ſubjectis civitatibus ut ſic poſſint ditari, ideoque populus eſt contentus, & quietus. At quòd poſſit hac via provideri quieti civitatis, ortum à fortuna, non à ſapientia legiſlatoris. Quid enim ſi adverſa incidente fortuna amitterent ſubjectas civitates? Quo pacto obtinerent, ut viri boni, ſed pauperes, adeoque à magiſtratibus excluſi, manerent quieti, & contenti? ergo debuit legiſlator quieti civitatis proſpicere per leges, & inſtitutiones, non autem id fortunæ relinquere. Et per hæc ſatis eſt explicatum, quo pacto ſe habeant tres dictæ Reſpublicæ, Cretenſium, Lacedæmonum, & Carthaginienſium.

De tribus claſſibus legumlatorum: de Solone, ac Republica Athenienſium ab eo inſtituta; ac de ſeptem aliis legumlatoribus, qui Reſpublicas non inſtituerunt, ſed inſtitutis leges ſcripſerunt. Caput X. & ultimum.

1 *EOrum autem, qui de Republica aliquid tradiderunt, quidam nunquam verſati ſunt in gubernatione civitatis, ſed in privata vita ocioſi vixerunt, de quibus ſi quid dignum relatu fuit, de omnibus ferè ſupra diximus. Quidam autem legiſlatores fuere, gubernaruntque, vel in propriis civitatibus, vel in alienis. Et horum quidam ſolummodo legum auctores fuere, quidam etiam Reipublicæ conſtituendæ, veluti Lycurgus, & Solon. Hi enim leges, & Rempublicam condidere: Lycurgus quidem Lacedæmoniis, ut dictum eſt: Solon autem Athenienſibus.*

2 *Exiſtimant autem quidam Solonem legiſlatorem fuiſſe præclarum: nam & paucorum potentiam ſuſtuliſſe, quæ nimis intemperans erat, & plebem à ſervitute liberaſſe, ac ſtatum popularem in patria conſtituiſſe, optimèque Rempublicam temperaſſe. Nam eſſe conſilium Areopagi paucorum gubernationis eſt: delectus verò magiſtratuum, optimatium: judicia verò, populare. Sed videtur Solon illa duo (cum eſſent priùs) non ſuſtuliſſe, conſilium Areopagi, & magiſtratuum delectus, at populum aſſerviſſe, judiciis ex omnibus conſtitutis.*

3 *Quapropter quidam illi ſuccenſent quod alterum diſſolverit, cum auctoritatem omnem ad judicium traduxerit, quòd per ſortitionem eſt. Nam cùm hoc invaluit, tanquam tyranno gratificantes populo, in eum, qui nunc eſt, popularem ſtatum. Rempublicam redegerunt. Et conſilium Areopagi Ephialtes inhibuit, & Pericles: Iudicibus verò ſalaria Pericles induxit, ac per hunc modum unuſquiſque eorum, qui apud plebem poſſe voluerunt, populi vim augere perſeveraverunt, donec in iſtam, quæ nunc eſt, licentiam pervenit.*

4 *Apparet autem hoc, non tamen Solonis voluntate, quàm caſu eveniſſe. Navali enim potentia adverſus Medos victor populus, majora de ſeſe ſapere cœpit, & acceſſerunt patroni ſeditioſi contra bonos, & modeſtos cives, qui Rempublicam gubernabant: cùm videatur quidem Solon eam, quæ maximè neceſſaria fuit, poteſtatem populo tradidiſſe, ut magiſtratus crearet, & malefacta corrigeret. Niſi enim populus hanc habeat poteſtatem, ſervus erit, & inimicus. At magiſtratus omnes conſtituit ex nobilibus, ac locupletibus, ex cenſu quingentorum modiorum, & jugerum: tertium ex equitibus: quartum ex opificibus ſordidis, quibus nullum magiſtratus aſſequendi jus erit.*

1 TRes ſunt claſſes eorum, qui aliquid de Republica tradiderunt. In prima claſſe ſunt, qui nunquam in civitatis gubernatione ſunt verſati, ſed privatam ſemper egerunt vitam. In ſecunda claſſe ſunt, qui cū in Reipublicæ adminiſtratione verſarentur, ac gubernarent ſuas, vel exteras civitates, Reſpublicas quidem non inſtituerunt, ſed jam inſtitutis leges tradiderūt. In tertia demū claſſe ſunt, qui non ſolum tradiderunt leges, ſed etiam Reſpubli-

Digitized by Google

blicas condiderunt, inter quos precipui numerantur Lycurgus, & Solon quorũ ille Rempublicã Lacedæmonicam, hic Athenienſem inſtituit. Cum igitur jam egerimus de Lycurgo, qui fuit inſtitutor, ac Legiſlator Reipublicæ Spartanæ; reliquum eſt, ut primò agamus de Solone, qui Rempublicam Athenienſem inſtituit, ac legibus munivit: ſecundò aliquid dicamus de aliis ſeptem legumlatoribus, qui Reſpublicas quidem non inſtituerunt, ſed jam inſtitutis leges poſuerunt, & per hæc ſecundùm hunc librum concludamus.

2 Quoad primum: aliqui Solonem, & Rempublicam ab eo inſtitutam laudant, alii vituperant. Qui Solonem laudant, laudant ex eo, quod ab Athenienſi civitate ſuſtulerit oligarchiam, per quã apud quoſdam paucos immodica erat potẽtia; quod plebem à ſervitute liberaverit: quod democratiam conſtituerit; & quod Rempublicam optimè temperaverit ex oligarchia democratia, & ariſtocratia. Ad oligarchiam ſiquidem ſpectabat conſilium Areopagi, quod maximarum rerum poteſtatem habebat, & ad quod non niſi pauci, variis magiſtratibus jam defuncti aſſumebantur. Ad ariſtocratiam pertinebat, quod mag. ſtratus conferebantur, non ſorte, ſed electione. Democratiæ demum proprium erat, quod judices eligebantur ex omnibus, non electione, ſed ſorte. Et quidem prima duo, hoc eſt conſilium Areopagi, & electiones magiſtratuum Solon non inſtituit, ſed cum jam prius fuiſſent inſtituta, confirmavit, & addens, ut judices ſorte eligerentur ex populo, populum in libertatem aſſervit.

3 Ex hoc autem ipſo, quod Solon judicia commiſit populo, alii Solonem vituperant, ac dicunt illum auctoritatem omnẽ ad judicium populi transferendo, qui judices aſſumebantur ſorte, alteram Reipublicæ partem, in qua ſunt nobiles, ac divites, labefactaſſe. Cum enim propter poteſtatem judiciorũ populus invaluiſſet principes civitatis, ut populo tanquam tyranno gratificarentur, auctoritatem omnem ad populum traduxerunt, ac Reipublicæ ſtatu convulſo, civitatem Atheniẽſem ad extremam democratiam redegerunt, per quam populus nunc in omnibus dominatur. Ephialtes ſiquidem, & Pericles gratificantes populo conſilium Areopagi auctoritate minuerunt: idem Pericles ſalaria judicibus ſtatuit: & omnes, qui potentes apud populum eſſe voluerunt, auctoritatem populi auxerunt, donec ad eam populus pervenit licentiam, per quam eſt dominus omnium.

4 Verumtamen dicendum, quod laudandus eſt Solõ, & quod Athenienſis Reſpublica ad extremam democratiam, non Solonis vitio, aut voluntate, ſed caſu degeneravit. Cùm enim victoriæ navalis contra Medos, & Perſas obtentę, populus fuiſſet præcipuus auctor, atque ex ea victoria imperium maris fuiſſet adeptus majora de ſe ſapere cœpit, & impellentibus patronis ſeditioſis, contra bonos, ac modeſtos cives, qui Rempublicam ea tẽpeſtate gubernabant, inſurrexit, ac politiam in democratiam mutavit. Cæterùm videtur Solon non nimiam populo poteſtatem tribuiſſe, ſed illam tantùm, quę neceſſaria eſt, ne populus ſit divitum, ac nobilium ſervus, hoc eſt poteſtatem creandi magiſtratus, ac eorum delicta in judiciis puniendi, quam poteſtatem niſi habeat, neceſſe eſt, ut populus ſit divitum ſervus, ac Reipublicæ hoſtis. Excepta hac poteſtate creãdi magiſtratus, ac puniendi eorum delicta, nihil aliud Solon populo indulſit; ſiquidem omnes magiſtratus obtineri voluit à ſolis nobilibus, vel divitibus, vel ex primo cenſu Pentacoſiomedimnorum, hoc eſt poſſidentium quingentos medimnos, ſeu modios; vel ex ſecundo cenſu Zeugitorum, hoc eſt poſſidẽtium trecentos medimnos; vel ex tertio cenſu equitum, qui poſſidebant ducentos medimnos; ſordidos autem opifices, ac mercenarios, ac reliquam populi fæcem,

quæ

quæ pertinebat ad quartum cenſum, ab omnibus magiſtratibus excluſit.

5 Fuerunt etiam legum poſitores Zalecus apud Locros occidentales, & Charondas Cataníenſis civibus ſuis, cæteriſque civitatibus Chalcidicis, quæ ſunt circa Italiam, & Siciliam. Tentant verò quidam inducere, quaſi Onomacritus fuerit primus legum ferendarum peritus: hunc vero exercitatum in Creta, cum eſſet Locrus, profectum autem per artem divinationis: ei familiarem fuiſſe Thaletem: Thaletis autem auditores fuiſſe Lycurgum, & Zaleucum: Zaleuci autem Charondam. Sed qui iſta dicunt, tempora non ſupputant. Fuit etiam Philolaus Corinthius legumlator Thebanis. Erat autem Philolaus ex familia Bacchiadum, amicus vero Dioclis, qui in olympiis vicit. Sed ubi ille civitatem deſervit, commotus ob amorem matris Alcyones, Thebas migravit, atque ibi ambo defuncti ſunt, monſtranturque etiam nunc illorum ſepulcra, quæ ab invicem facilè ſpectant, verùm ita conſtituta, ut ex Dioclis quidem ſepulcro non ſit proſpectus in Corinthium agrum ob animi infectionem, ex Philolai autem ſit proſpectus. Habitarunt igitur ob hujuſmodi cauſam apud Thebanos, legeſque illis Philolaus deſcripſit, & de aliis quibuſdam, & de ſobole procreanda, quas illi leges proletarias appellant: & hoc eſt præcipuè ab illo proviſum, ut numerus hereditatum conſervetur. Charondæ autem nihil eſt proprium, niſi judicia falſorum teſtium: primus enim de his legem poſuit: diligentia autem, & claritate etiam elegantior, quàm hi, qui nunc ſunt legum conditores. Philolai proprium eſt patrimoniorum diſparitas. Platonis autem mulierum, & natorum, & patrimoniorum communitas, & comeſſationes fœminarum, & præterea lex circa ebrietatem, ut reges conviviorum ſobrii ſint, & in rebus bellicis exercitatio, per quam ambidextri fiant, cùm oporteat non alteram manum utilem, alteram inutilem habere.

6 Draconis quoque leges ſunt. Sed jam conſtituta Republica leges tulit: Proprium autem Draconis eſt nihil, quod ſit memoria dignum, niſi rigiditas ob magnitudinem pœnarum:

7 Fuit quoque Pittacus legum conditor, ſed non in Republica verſatus. Lex eſt propria illius, ebrios ſi quàm pulſaverint, majori pœna damnari, quam ſi ſobrii feciſſent. Quod enim plures delinquunt ebrii, quàm ſobrii, non ad id reſpexit, quod magis eſſe debeat ebriis venia, ſed ad utilitatem.

8 Fuit etiam Androdamas regius legum conditor Chalcidenſibus, qui ſunt in Thracia, de homicidio, & hereditatibus. Nihil tamen hujus proprium referre quis poteſt. De his ergo Rebuſpublicis, quæ principales ſunt, & de his, quæ ſunt ab aliquibus ſcriptæ, in hunc modum cognoviſſe ſufficiat.

5 Quoad ſecundùm: plures fuerunt legislatores, qui Reſpublicas quidem non inſtituerunt, ſed jam inſtitutis leges poſuerunt. Primus recenſeri poteſt Zaleucus, qui leges poſuit Locris Occidentalibus. Secundus Charondas Cataníenſis, qui ſcripſit leges civibus ſuis, aliiſque civitatibus Chalcidis, nec non quibuſdam aliis Siciliæ, & Italiæ urbibus. Tertius eſt Onomacritus, quem aliqui conantur oſtendere primum fuiſſe inter peritos legum ferendarum, atque ex ejus diſciplina cęteros profluxiſſe, Ajunt enim Onomacritum, cùm eſſet Locrus, apud Cretenſes ad exercendam artem divinandi, qua erat præditus, peregrinatum fuiſſe, ac ſodalem habuiſſe Thaletem; Thaletis auditores fuiſſe Zaleucum, & Lycurgum; Zaleuci verò diſcipulum fuiſſe Charondam, adeoque Zaleucum, Lycurgum, & Charondam, ab Onomacriti diſciplina profluxiſſe. Verùm hæc, quæ vulgo jactantur, non congruunt temporibus, quibus dicti legumlatores floruerunt. Quartus eſt Philolaus Corinthius Thebanorum legislator. Philolaus fuit ex genere Bacchiadarum, amicus autem Dioclis, qui vicit Olympia, qui Diocles Corinthium reliquit, deteſtatus inceſtum matris Alcyones in ipſum amorem, atq; abjit Thebas cum Philolao amico, & ſodali, atque ibi ambo diem objerunt, & etiam nunc eorum oſtenduntur ſepulchra, quæ ita ſunt collocata, ut alterũ proſpici poſſit ab altero; ſed ex altero proſpici poſſit ager Corinthius, ex altero proſpici non poſſit. Fama autem eſt ita eos ſibi viventes ſepulcra poſuiſſe, ac Dioclem noluiſſe ex ſuo ſepulchro proſpici poſſe agrum Corinthium, deteſtatum eam urbẽ propter inceſtum matris amorem, Philolaum autem voluiſſe, ut poſſet proſpici. Cum igitur ex hac cauſa Philolaus cum

Dio-

Diocle Thebis habitaſſet, legiſlator Thebano.um fuit,ac præter alias leges poſuit etiam eas, quæ ſunt de adoptionibus, & vocantur Theticę. Cavit etiam, ut idem numerus ſortium, qui erat ab initio, conſervaretur, ita ut totidem ſemper eſſent poſſeſſiones, nec una poſſeſſio divideretur in plures. Charondæ nulla eſt propria lex, niſi in qua ſtatuit judicia de falſis teſtimoniis, de quibus primus leges ſancivit. In legibus autem ſcribendis eo uſus eſt ſtudio, ut legumlatoribus etiam noſtri temporis ſit expolitior. Proprium inſtitutum Philolai fuit de patrimoniorum inæqualitate. Propria Platonis inſtituta ſunt quatuor: de communitate mulierum, filiorum, & poſſeſſionum; de conviviis mulierum; de ebrietate præcipit enim, ut Reges conviviorum ſint ſobrii; ac de ambidextris in ordine ad bellica. Vult enim, ut omnes aſſueſcant ad utendum utraque manu, quaſi oporteat non unam quidem ex manibus eſſe utilem, aliam inutilem.

6 Quintus legiſlator eſt Draco, qui Rempublicam quidem non inſtituit, ſed jam inſtitutæ leges poſuit. In legibus Draconis nihil eſt proprium, quod ſit dignum relatu, præter acerbitatem pœnarum, per quas præcipit delicta puniri.

7 Sextus eſt Pitracus, qui fuit pariter legiſlator, non autem inſtitutor Reipublicæ. Ipſius hæc eſt propria lex, ut ebrii ſi forte aliquem percuſſerint, duplo majori pœna puniantur, quam ſobrii. Quia enim ebrii ſæpius lædunt alios, quam ſobrii, ideò licèt ebrii magis venia ſint digni, quàm ſobrii adhuc voluit illos magis puniri, quia expedit, ut majori pœna propoſita, ab ebrietate, & à malis conſequentibus deterreantur.

8 Septimus eſt Androdamas Rheginus Chalcidenſium, qui ſunt in Thracia, legiſlator, cujus extant leges de homicidiis, ac de hæreditatibus; ſed nihil referri poteſt, quod ſit ejus proprium. Hæc igitur de præcipuis Rebuſpublicis, ac de iis, qui de Republica ſcripſerunt, dicta ſufficiant. Et per hanc Ariſtoteles concludit librum ſecundum Politicorum,

Digitized by Google

ARISTOTELIS POLITICORUM LIBER TERTIUS

Quid ſit Civitas , & quid ſit civis.

CAPUT PRIMUM

1 *QUI de Republica conſiderat, quæ ſit unaquæque, & qualis, fere prima illa conſideratio occurrit, videre quid ſit civitas. Nam ea nonnunquam in controverſiam venit, cum alii dicant à civitate factum, alii non à civitate, ſed à potentibus quibuſdam, vel à tyranno. Gubernatoris autem Reipublicæ, ac legum poſitoris totum negotium verſari videmus circa civitatem. Eſt autem Reſpublica, eorum qui in civitatem degunt, inſtitutio quædam. Cum vero ſit civitas compoſitum quoddam, quemadmodum aliæ tota ex pluribus partibus conſiſtentia, manifeſtum eſt primò de cive eſſe perquirendum. Nam civitas eſt civium multitudo quædam. Quare & quem oporteat civem vocari, & qui ſit civis, eſt conſiderandum. Nam & de cive ſæpe contenditur, nec eundem omnes eſſe fatentur civem: & qui in populari civitate civis eſt perſæpe in paucorum gubernatione non erit civis.*

2 Eos igitur, qui alio quodam modo appellationem ſortiuntur, ceu eos, qui in civitate donati ſunt, omittamus. Nec habitatio civem facit. Nam iſto modo peregrini, qui circa nos habitant, & ſervi cives eſſent. Nec rurſus, qui fori, ac judicii jus habent. Nam hoc exiſtit etiam illis, qui ſimul contrahunt, cum per contractum forum ſortiantur: quanquam multis in locis peregrini ne id quidem perfecte habeant, ſed neceſſe eſt, ut patronum accipiant. Ex quo fit, ut imperfecte quodammodo ſint fori judiciorum participes. Sed ut pueri nondum ætate perfecti, & ſenes ob ætatem à muneribus publicis vacantes, non ſimpliciter cives dicendi ſunt, ſed quodammodo cives. At nos quærimus eum, qui ſimpliciter civis dicatur, nec habeat aliquam adjunctionem, quæ reſtringat, & corrigat: cum & de infamibus, & de exulibus eodem modo, ut ſupra dubitari, & reſponderi poteſt.

POSTQUAM Ariſtoteles lib. 2. contemplatus eſt civitates, & Reſpublicas ab aliis deſcriptas, & inſtitutas, lib. 3. & ſequentibus deſcendit ad proponendam propriam ſententiam de optima civitatis inſtitutione. Quia verò non poſſumus de optima civitatis inſtitutione determinare, niſi primò agamus de civitate, & Republica in communi, tum de variis ſpeciebus Rerumpublicarum, earumque defectibus, ac corruptionibus, ideo Ariſtoteles de his ordinatim agit.

1 Præmittit, quod acturi de civitate, ac Republica in communi, debemus primò ſtatuere, quid ſit civitas, & quid ſit civis? Porrò ex duplici ratione ſtatuendum eſt, quid ſit civitas? Prima ratio eſt, quia ſæpè dubitatur, an aliquid fuerit factum à civitate, vel non; ex. gr. cùm unus, aut pauci occupant civitatem, & quædam faciunt, aut decernunt, dubitatur, an id, quod factum, aut

aut decretum fuit à tyranno, vel à paucis, ſit factum, ac decretum à civitate, vel non; ergo ad ſolutionem talium controverſiarum ſtatuendum eſt, quæ ſit civitas. Secunda ratio eſt, quia Reſpublica nihil aliud eſt, quàm quidam ordo habitantium civitatem, ideoque tum politicus, tum legiſlator verſatur circa civitatem conſtituendam, & ordinandam; ergo primò ſtatuendum eſt, quid ſit civitas. Quia verò civitas eſt quoddam totum conſtans ex partibus ideo ſicut ad explicandum quid ſint alia tota, prius agendum eſt de partibus, ſic ad explicandum, quid ſit civitas, quæ eſt multitudo civium, explicandum eſt, quis ſit dicendus civis, præſertim cùm ſæpe revocetur in dubium, an aliquis ſit civis, vel non, & aliquando accidat, ut qui in aliqua Reipublicę ſpecie eſt civis, in alia non ſit civis: ex. gr. qui eſt civis in Republica Democratica, ſeu populari, non eſt civis in Republica ariſtocratica, ſive optimarum. Ut igitur Ariſtoteles declaret, quis ſit civis, primò excludit aliquos, qui ſunt cives ſolum ſecundùm quid: ſecundò explicat, qui ſint cives ſimpliciter, & ſine addito: tertiò rejicit definitiones civis ab aliis traditas; quartò proponit, ac ſolvit tres dubitationes.

2 Quoad primum: non debemus hoc loco agere de iis, qui non ſunt cives ſimpliciter, ſed ſolùm ſecundùm quid, ac ſolo nomine civis donantur. Plures autem ſunt modi, quibus aliqui dicuntur cives, licèt non ſint ſimpliciter cives. Primò dicuntur cives, qui habitant civitatem, & tamen certum eſt, quòd non evadit quis ſimpliciter civis per hoc, quod civitatem habitet, ſiquidem etiam advenæ, ac ſervi habitant civitatem, & tamen non ſunt ſimpliciter cives. Secundò cives dicuntur, qui ſunt participes fori, & judiciorum. Sed nec iſti ſunt ſimpliciter cives, ſiquidem etiam peregrini, qui non ſunt ſimpliciter cives, poſſunt per contractum eſſe participes fori, ac judiciorum, quanquam multis in locis advenæ non perfectè ſunt participes fori, ac judiciorum, ſed neceſſe eſt, ut peregrini accipiant in patronum aliquem ex civibus, ad hoc, ut in judiciis audiantur. Tertiò dicuntur cives etiam pueri, qui propter ætatis defectum adhuc non admittuntur ad publica munera, & ſenes, qui propter ſenectutem à publicis muneribus ſunt dimiſſi, & tamen nec iſti ſimpliciter ſunt cives. Omiſſis igitur his, qui dicuntur cives ſolùm ſecundùm quid, quærimus, quinam ſimpliciter, & ſine addito cives dicantur; & quia cum infames, & exules ſimpliciter non ſint cives, dubitatur, in quo ſenſu dicantur cives, ideo illos etiam omittimus.

3 *Civis ſimpliciter nulla alia re definitur magis, quam participatione poteſtatis publicæ judicandi, & decernendi. Poteſtates autem, aliæ ſunt determinatæ ſecundùm tempus ita ut non liceat interdum, nec ſemel eandem habere, aut per alia temporum ſpatia: aliæ ſunt indeterminatæ, ceu illius, qui in concione deliberat, & qui judicat. Quanquam fortaſſe diceret aliquis, tales non eſſe in poteſtate conſtituti. Atqui ridiculum foret, qui de maximis rebus deliberant, & decernunt, eos poteſtatem dicere non habere. Sed nihil referat, cùm de nomine ſit quæſtio. Eſt enim abſque nomine publica poteſtas judicantis, decernentiſque in concione, ſed ſit definitionis gratia interminata poteſtas. Ponimus autem eos eſſe cives, qui hujus poteſtatis una cum aliis participes ſunt. Maxime igitur propriè civis, ſuper omnes alios, qui cives dicuntur, ferè talis eſt.*

4 *Nec latere nos debet, quòd in rebus, quarum ſubjecta differunt ſpecie, & aliud eorum eſt primum, aliud ſecundum, aliud conſequens, aut omnino nihil eſt (qua talia ſunt) commune, aut vix. Reſpublicas autem videmus ſpecie differre, & alias eſſe poſteriores, alias priores. Quæ enim aberraverunt, ac prolapſæ ſunt, neceſſe eſt, ut poſteriores ſint integris, & incorruptis. Quomodo autem dicamus eas labi, poſtea patebit. Quare civem quoque eſſe alium, atque alium, neceſſe eſt ſecundùm differentiam rerum publicarum. Itaque ille, de quo diximus, in populari quidem ſtatu maximè eſt civis: in aliis verò ſpeciebus eſſe*

qui-

quidem poteſt, non tamen neceſſe eſt. Quibuſdam enim civitatibus, nec populus eſt, neque concionis uſus, ſed Senatum habent, & judicia: ut apud Lacedæmonios de contractibus cognoſcunt hi, qui Ephori nuncupantur, alii alios: de cæde autem Senatus, & forſan alius magiſtratus de aliis: eodemque apud Carthaginienſes, de omnibus quidem cauſis magiſtratus quidam cognoſcunt. Sed recipit correctionem quandam definitio civis, quid in aliis rebuſpublicis non eſt indeterminata illa poteſtas, quæ in concione decernit, & judicat, ſed determinata ſecundùm juriſdictionem. Horum enim, aut omnibus, aut quibuſdam conceſſum eſt deliberare; ac judicare, vel de omnibus, vel de quibuſdam. Quis igitur ſit civis, ex his patet. Cui enim habilitas eſt participandæ poteſtatis publicæ deliberativæ, & judiciariæ, hunc civem eſſe dicimus ejus civitatis: civitatem verò talium multitudinem, quæ ipſa per ſe ſufficiens ſit, ut ſimpliciter dixerim, ad vivendum.

3 Quoad ſecundùm; civis ſimpliciter nulla alia re magis definitur, quàm participatione publicæ poteſtatis judicandi, ac decernendi, adeoque cives eſt ***qui habet poteſtatem judicandi, ac decernendi de iis, quæ ad civitatem ſpectant***. Publicæ poteſtates judicandi, ac decernendi ſunt in duplici genere. In primo genere ſunt magiſtratus, ac poteſtates, quæ adminiſtrantur ad tempus determinatum, quarum quædam non poſſunt ab eodem bis obtineri. In ſecundo genere ſunt poteſtates, quæ non adminiſtrantur ad tempus, qualis eſt poteſtas judicandi, atque in concione decernendi. Et licèt poſſet aliquis dicere eos, qui habent poteſtatem judicandi, ac decernendi in concione, non eſſe in poteſtate conſtitutos, adhuc ſi res attentè conſideretur, apparebit ridiculum, quod ii, qui de rebus maximis in concione judicant, ac decernunt, non ſint in poteſtate conſtituti. Ne tamen de vocibus altercemur, poteſtas ad tempus vocetur poteſtas determinata: poteſtas decernendi in concione non reſtricta ad certum tempus, vocetur poteſtas indeterminata. Civis igitur ſimpliciter, ac primò eſt, ***qui habet poteſtatem una cum aliis de rebus publicis judicandi, ac decernendi***.

4 Debet autem adverti, quod cùm aliquod nomen commune dicitur de pluribus rebus ſubjectis ſpecie differentibus, atque ita ſe habentibus, ut earum una ſit prima, alia ſecunda, alia tertia &c. tum vel non datur una ratio, ac definitio per tale nomen ſignificata, vel vix datur, ac difficile invenitur; ſed Reſpublicæ, ſeu politiæ ſunt plures, ac ſpecie differentes, & aliæ ſunt priores, aliæ poſteriores: politiæ enim integræ ſunt priores corruptis, ut infra dicetur, explicando etiam, quænam ſint politiæ integræ, quæ corruptæ; ergo difficile aſſignatur ratio, ac definitio politiæ communis, adeoque difficile etiam aſſignatur ratio, ſeu definitio, communis civis, qui diverſo modo dicitur ſecundùm diverſitatem politiarum, ſeu Rerumpublicarum. Licet igitur in Republica Democratica ſeu populari, dentur conciones, adeoque civis in ea ſit, qui habet poteſtatem judicandi, ac decernendi de publicis rebus in concione, tamen in aliis, politiis, ſeu, Rebuſpublicis non eſt uſus concionis, neque populus habet poteſtatem quidquam decernendi in concione, ſed dantur ſenatus, & alii magiſtratus, qui de publicis rebus judicant, ac decernunt, eo pacto, quo apud Lacedæmones de contractibus judicant Ephori, de cœde judicat Senatus, ac de aliis rebus alii magiſtratus, ac ſimiliter in Republica Carthaginienſi omnia judicia à magiſtratibus quibuſdam adminiſtrantur. Definitio igitur civis ut ſic non eſt, quod ſit is, qui habet poteſtatem decernendi, ac judicandi in concione, ſiquidem in aliquibus Rebuſpublicis non datur hæc poteſtas indeterminata, ſed ſolùm dantur determinati magiſtratus cum poteſtate decernendi de omnibus, vel de quibuſdam. Civis igitur ut ſic debet aliter definiri,

ac di-

ac dicendum, quod civis eſt, *qui habet habilitatem ad hoc, ut accipiat poteſtatem judicandi, ac decernendi de iis, quæ ſpectant ad civitatem*: qui verò carent hac habilitate non ſunt cives. Civitas autem ſimpliciter dicta eſt *multitudo ſibi ſufficiens eorum, qui habent habilitatem ad hoc, ut accipiant poteſtatem judicandi, ac decernendi de iis, quæ ad ipſam ſpectant*.

5 Conſueverunt autem eum etiam dicere civem, qui ex duobus civibus ortus ſit, & non ex altero ſolùm, ceu ex patre, & matre: alii verò magis ultra requirunt, ceu avos, & pravos, vel plures. His itaque definitis civiliter, & ſuccinctè, dubitant quidam, tertius ille, aut quartus, quomodo erit civis. Gorgias quidem Leontinus partim dubitans fortaſſe, partim ludens, inquit: quemadmodum mortaria ſunt illa, quæ à factoribus mortariorum ſiunt, ſic Lariſſæos eſſe, qui ab artificibus eorum ſiunt: eſſe nanque aliquos Lariſſæorum factores. *Eſt autem ſimplex. Si enim participarent adminiſtrationis Reipublicæ ſecundùm determinationem jam dictam, eſſent utique cives. Etenim neque poſſibile congruere definitionem illam primis conditoribus, aut habitatoribus, ut ex patre, matreque civibus ſint exorti.*

5 Quoad tertium: tradita vera definitione civis, facile eſt refellere deſcriptiones, quibus alii conati ſunt civem definire. Primò aliqui dixerunt civem eſſe, qui ex utroque parente cive natus eſt non autem ex ſolo patre cive, vel ex ſola matre. Alii requirunt ad hoc, ut ſit civis, ut non ſolùm ortus ſit ex parentibus civibus, ſed etiam ex avis, proavis, & atavis civibus, &c. Sed contra hanc definitionem oritur dubitatio, quo pacto ipſi parentes, avi, atq; atavi cives dicantur. Si enim ex eo, quia orti sũt ex aliis civibus, datur proceſſus in infinitum, & non invenitur, quis primò ſit civis. Eodem pacto rejicitur definitio, qua Gorgias Leontinus, partim dubitans, partim ludens deſcripſit civem dicens, *quod ſicut mortaria ſunt, quæ ſiunt à factoribus mortariorum, ſic cives ſunt, qui ſiunt à factoribus civium*; ex. gr. Cives Lariſſæi ſunt, qui ſiunt à factoribus civium Lariſſæorum ſed ſoli cives Lariſſæi generant cives Lariſſęos; ergo cives Lariſſæi ſunt, qui à civibus Lariſſæis procreantur. Hæc etiam definitio eſt mala, primò, quia ſi aliqui non orti ex civibus Lariſſæis, participes eſſent adminiſtrandi Rempublicã Lariſſæorum, verè eſſent cives Lariſſæi; ergo non requiritur ad civem Lariſſæum, ut ſit procreatus ex civibus Lariſſęis. Secundò, primi conditores civitatis Lariſſeæ verè fuerunt cives Lariſſæi; ſed illis non conveniret allata definitio, ſiquidem non fuiſſent ex civibus Lariſſæis procreati; ergo mala eſt allata definitio.

6 Sed forſan de eo magis dubitari poteſt, cùm facta mutatione recipiuntur quidam ad communionem Reipublicæ, quemadmodum Athenis fecit Cliſthenes, poſt tyrannorum ejectionem. Complures enim in tribus deſcripſit peregrinos, & ſervos, & inquilinos, de quibus dubitari poteſt non qui civis, ſed an juſtè, vel injuſtè.

7 Atque de eo inſuper quis dubitabit, an ſi non juſtè civis ne civis ſit: quaſi idem valeat injuſtus, & falſus. Sed cùm videamus quoſdam injuſte ſe in magiſtratibus gerere, quos tamen magiſtratus eſſe dicimus, ſed nequaquam juſtè: civis autem poteſtate quadam definitus ſit: (nam qui particeps eſt talis poteſtatis, eſt civis, ut diximus,) patet quod hos quoque cives eſſe dicendum eſt.

8 Iuſtè autem, vel iniuſtè, pertinet ad primam illam quæſtionem, in qua quæritur nunquid à civitate factum ſit, vel non à civitate, ceu cum ex paucorum potentia, vel tyrannide, ad popularem ſtatum ſit mutatio. Tunc enim neque mutuatam pecuniam ſolvere quidam volunt, quaſi non civitas eam ſuſcipiat, ſed tyrannus, nec alia huiuſmodi permulta, quaſi Reſpublica vi, ac victoria conſtet, non publica utilitate. Si igitur per hunc modum quædam in populari ſtatu ſiunt, eſſe ſimiliter dicendum eſt huius civitatis acta, & paucorum potentiæ, & tyrannidis.

6 Quoad quartum: ex dictis oriuntur quædam dubitationes. Prima eſt, an cum mutatur politia civitatis, & aliqui, qui priùs non erãt participes adminiſtrationis, ſiunt participes adminiſtrationis, verè evadant cives. Explicatur. Cliſthenes A-

Ss the-

thenis tyrannis ejectis, ut augeret numerum civium, complures advenias, ſervos, & inquilinos conſcripſit in tribus, eoſque fecit publicæ adminiſtrationis participes. Quæritur igitur, an ii verè evaſerint cives? Innuit reſponſionem Ariſtoteles. Cùm enim ii facti ſint participes adminiſtrationis, evaſerunt cives. Sed remanet dubium utrum facti fuerint cives juſtè, vel injuſtè.

7 Secunda dubitatio conſequens ex dictis eſt, an eo ipſo, quòd aliquis non juſtè eſt civis, ne civis quidem ſit, adeoque idem ſit eſſe civem injuſtè, ac eſſe civem falſo. Si enim idem eſt *eſſe civem injuſtè*, ac *eſſe civem falsò*, ſicut qui falsò eſt civis, verè non eſt civis, ſic qui injuſtè eſt civis, verè non eſt civis. Innuit reſponſionem Ariſtoteles. Sicut enim qui injuſtè occupant aliquem principatum, aut magiſtratum, verè ſunt principes, ſic cùm civis ſit qui eſt particeps principatus, ac publicæ poteſtatis, licèt aliquis injuſtè ſit particeps talis poteſtatis, verè poteſt eſſe civis.

8 Ut proponatur tertia dubitatio, ſupponendum eſt aliquando facta mutatione ex tyrannide in democratiā, vel oligarchia in democratiam, eos, qui civitatem adminiſtrant, nolle ſolvere pecuniā, quam tyrannus, vel potentes nomine civitatis mutuam ſumpſerunt, ac nolle implere alios contractus ab illis factos, & afferre pro cauſa, quia pecuniam non accepit mutuam civitas, ſed tyrānus, vel pauci potentes, ergo civitas non tenetur pecuniā ſolvere, nec contractus implere: ſupponunt enim, quod ſæpe tyranni, vel pauci potentes multa faciunt, non gratia boni communis, ſed gratia privati commodi; ergo videtur, quod per hæc civitas non obligetur. Quæritur ergo, utrum juſtè, vel injuſtè in his caſibus qui civitatem adminiſtrant nolint pecuniam ſolvere? Reſpondet Ariſtoteles hanc quæſtionem eſſe connexam cum ea, per quam, ut initio capitis dictum eſt, dubitatur, an aliquid ſit factum à civitate, vel non? Si enim quod fit à tyranno, fit à civitate, civitas obligatur; ſi non fit à civitate, civitas non obligatur. Quia verò videtur quod ſicut ante tyrannus, non autem populus habebat poteſtatem adminiſtrandi civitatem, ſic poſt talis poteſtas ſit penes populum, ideo videtur, quod populus teneatur ſolvere pecuniam, quam nomine civitatis tyrannus accepit.

Quo pacto civitas ſit eadem, vel non ſit eadem. Cap. II.

1 *Videtur autem proprius hujus quæſtionis locus, quomodo aliquando dicamus civitatem eſſe eandem, & non eandem, ſed aliam. Potiſſima igitur inveſtigatio dubitationis hujus eſt circa locum, & homines. Fieri enim poteſt, ut ſeparetur locus, & homines, & alios alibi habitare. Sed hæc levior eſt dubitatio. Nam cùm multipliciter dicatur civitas perfacilis eſt hujuſmodi quæſtio.*

2. *Similiter quoque eorum, qui eundem inhabitant locum, quoad dicendum ſit unam eſſe civitatem. Non enim mœnibus id definitur. Liceret enim Peloponneſum totam unis mœnibus circumdari. Talis fortaſſe eſt Babylon, quæ capta cùm eſſet ab hoſtibus, ferunt partem aliquam ejus civitatis tertia die nondum aliquid ſenſiſſe: ſimiliter & quæcunque alia magis habet circumſcriptionem gentis, quam civitatis. Sed hujus quæſtionis alio loco utilis erit conſideratio. Nam de magnitudine civitatis, & quantam eſſe utile ſit, & utrum unam, vel plures, latere non debet civilem hominem.*

1 POſtquā Ariſtoteles explicavit, quid ſit civitas, & quid ſit civis, proponit quæſtionem, in qua quæritur, quando nam civitas ſit eadem, vel non ſit eadem. Et quæſtio quidem poteſt habere duplicem ſenſum, alium ad ſolvendum faciliorem, aliū difficiliorem. Prima quæſtio ad ſolvendum facilior eſt, an cùm habitatores expellātur ab aliqua civitate, iiſque huc, illuc que diſperſis, alii eumdem in locum introducuntur civitas ſit eadem, vel non ſit eadem?

Solu-

Solutio eſt, quòd cùm civitas dicatur dupliciter, primò prout ſignificat locum ſecundò prout ſignificat homines habitantes in aliquo loco, civitas primo modo dicta remanet eadem, cum remaneat idem locus; at civitas ſecundo modo dicta non remanet eadem, cùm non remaneant iidem habitatores.

2 Secunda quæſtio eſt, cum iidem homines habitant in eodem loco, quandonam civitas ſit eadem? Poſſet primò dici, quod civitas ſemper eſt una, & eadem propter identitatem murorum, quibus clauditur. Rejicit Ariſtoteles hanc doctrinam, quia identitas murorum non ſufficit ad unitatem civitatis. Neque enim ſi aliqua magna regio, puta tota Peloponneſus clauderetur muris, ex tota Peloponneſo fieret una civitas. Accidit igitur aliquando, ut populus clauſus intra quoſdã muros verè non ſit una civitas, ſed potius una gens ex. gr. Babylon, quæ erat adeo magna, ut capta una parte civitatis, qui erant in altera parte, tertia die adhuc id neſcirent, videtur potiùs fuiſſe gens, quàm civitas: idemque dic de aliis quibuſdam immenſis civitatibus. Verum de magnitudine civitatis agendum eſt inferius lib. 7. cap. 4. ubi etiam eſt examinandum, quanta, & qualis multitudo debeat habitare civitatem; & an expediat; ut omnes habitatores ſint unius gentis, vel diverſarum, ſiquidem hæc omnia ſpectant ad conſiderationem politicam.

3 *At manentibus eiſdem habitatoribus eodem loco, utrum quoad ſit idem genus habitantium, eandem eſſe civitatem dicendum ſit, quamvis ſemper alii intereant, alii oriantur? Ut & flumina ſolemus eadem dicere, & fontes eoſdem, quamvis ſemper unda nova ſuperveniat, ac defluat. An homines dicendum ſit eoſdem eſſe propter eandem cauſam, ſed civitatem aliam? Nam ſi civitas eſt ſocietas quædam (ſocietas autem civium) variata Reipublicæ gubernandæ forma, & alia effecta, neceſſarium utique videretur, civitatem quoque non eandem permanere, ut & chorum alium eſſe dicimus, dum tragicus eſt quàm dum comicus, etſi iidem ſint homines: eodemque item modo, omnem aliam ſocietatem, & compoſitionem, ſi ſpecies compoſitionis alia fiat, ceu harmoniam earundem vocum aliam eſſe dicimus, & modo Doricam, modo Phrygiam vocitamus. Id ſi ita eſt, patet, quod maximè dicendum eſt eandem civitatem, ad Rempublicam reſpicientes, nomine autem vocari alio, aut eodem licet, eiſdem habitantibus eandem, vel aliis penitùs hominibus. Utrum autem juſtum ſit reddere pecuniam mutuò ſumptam, mutata Reipublicæ gubernandæ ſpecie, an non juſtum, alia eſt dubitatio.*

3 Omiſſa igitur hac quæſtione de magnitudine civitatis, ac de multitudine civium, inquirimus, utrum civitas remaneat eadem, quandiu remanent iidem homines ſecundùm genus, ita ut aliquibus pereuntibus ſuccedant alii ex prioribus orti, eo pacto, quo fontes & flumina dicuntur eadem, quia aqua defluente, ſuccedit alia? Dicendum, quod licèt poſſint dici homines eſſe iidem propter identitatem generis, adhuc poteſt contingere, ut civitas non ſit ſimpliciter eadem. Ratio eſt, quia civitas eſt quędam ſocietas, adeoq; conſtituitur in ratione civitatis per formam ſocietatis, & politię; ergo mutata forma politię, non remanet eadem civitas. Confirmatur, & explicatur: remanente eadem materia, & mutata forma compoſitionis, variatur res: ex. gr. non dicitur idẽ chorus, ſi remaneant iidem homines, ſed varient modum, & aliquando exerceant modos comicos, aliquando tragicos, ſed primus dicitur chorus, comicus, ſecundus tragicus: ſimiliter non dicimus eamdem harmoniam, ſi mutatur forma compoſitionis, licet remaneant eædem voces, ſed aliquando dicimus harmoniam Doricam, aliquando Phyrgiam, idemque dic de aliis; ergo proportionaliter mutata forma politiæ non rēanet eadem civitas. Patet igitur, quando remanentibus iiſdem habitatoribus, dicenda ſit eadem civitas, quando diverſa? Cùm enim remanet eadem forma politiæ, eſt eadem civitas, cùm mutatur forma politiæ non eſt eadem, ſed diverſa.

An autẽ mutata forma politiæ, teneatur civitas reddere pecuniam, & ſervare alios contractus, ſpectat ad alteram quæſtionem, de qua non eſt hoc agendum.

Utrum eadem ſit virtus boni viri, & boni civis, & quomodo ſit eadem, vel diverſa.

Caput III. Art. I.

1 His verò, quæ nunc dicta ſunt, conſequens eſt videre, utrum eadem ſit virtus boni viri, & boni civis, an non eadem. Atque ſi hoc eſt perquirendum, priùs de virtute civis ſub compendio conſiderare oportet.

2 Ut igitur nauta unus aliquis eſt eorum, qui ſunt in communi ſocietate, ita & civem dicimus. Nautarum verò, quanquam diſſimiles ſint ſecundùm potentiam (nam alter eſt remex, alter gubernator, alter proram dirigens, alter alteram hujuſmodi appellationem habens) patet, quod expreſſiſſimus uniuſcuiuſque ſermo proprius erit illius virtutis, Similiter autem & commune quiddam convenit omnibus. Salus enim, & conſervatio navigantium, commune eſt omnium opus. Ad hoc enim unuſquiſque eorum intendit. Sic igitur & civibus, licèt diſſimiles ſint, opus eſt conſervatio communis ſocietatis: ſocietas verò eſt Reſpublica: quapropter neceſſe eſt virtutem eſſe civis ad Rempublicam.

1 EXplicatum eſt, quid ſit civis. Jam examinandum, quæ non ſit virtus propria boni civis, & an virtus boni civis ſit eadem cum virtute boni viri, an diverſa. Ut hanc quæſtionem Ariſtoteles ſolvat, primò explicat, quæ nam ſit virtus boni civis: ſecundò docet, ac tribus rationibus probat univerſim non eſſe eamdem, ſed diverſam virtutem boni civis, ac boni viri: tertiò oſtendit, quod virtus propria alicujus boni civis eſt eadem, ac virtus boni viri: quartò proponit quamdam dubitationem, eamque ſolvens explicat, quo pacto ſit eadem, vel diverſa diſciplina eorum, qui præſunt atque imperant, & eorum, qui ſubſunt, & parent?

2 Quoad primum; ad explicandum, quænam ſit virtus boni civis, poſſumus uti ſimilitudine. Sicut nauta dicitur, qui eſt pars ſocietatis nauticę inſtitutæ in ordine ad navigandum, ſic civis dicitur, qui eſt par ſocietatis civilis inſtitutæ in ordine ad vivendum: & ſicut nautæ licèt conveniant in ratione communi nautæ, adhuc differũt ſecundùm virtutem, & potentiam exercẽdi diverſa officia nautica: alter ſiquidem eſt remex, alter gubernator, & præeſt clavo, alter prorarius, & præeſt, protæ, ſic cives licèt conveniant in ratione communi civis, adhuc differunt ſecundùm virtutem, & potentiam exercendi diverſa officia ad civilem ſocietatem neceſſaria. Ex his patet, quòd duplex eſt virtus, ac definitio nautæ, ac proportionaliter duplex eſt virtus, ac definitio civis, altera communis, altera propria. Virtus propria cujuslibet nautæ eſt virtus, qua bene ſe habet in ordine ad exercendum proprium officium: ex. gr. virtus remigis eſt, per quam bene ſe habet in ordine ad remigandum, virtus gubernatoris eſt, per quam bene ſe habet in ordine ad gubernandam navim. Hæc autem virtus debet explicari in propria definitione remigis, gubernatoris &c. Virtus communis nautæ eſt, ut bene ſe habeat ad navigandum, & hæc virtus debet explicari in definitione communi nautæ ut ſic. Proportionaliter virtus própria uniuſcujuſque civis eſt, per quam bene ſe habet ad exercendum proprium officium, & hæc debet explicari in definitione propria cujuſcunque civis: virtus communis eſt, per quam bene ſe habet in ordine ad conſervationem Reipublicæ, ſeu civilis ſocietatis, & hæc debet explicari in definitione communi omnibus civibus. Virtus igitur civis eſt, per quam bene ſe habet in ordine ad conſervationem Reipublicæ, ſeu civilis ſocietatis, ideoque virtus civis conſideratur in ordine ad Rempublicam, & ſicut diverſæ ſunt Reſpublicæ, ſic diverſa eſt virtus boni civis.

3 Si-

Digitized by Google

3 Siquidem igitur plures ſunt Rerumpublicarum ſpecies, patet non eſſe recipiendum, ut ſtudioſi civis una ſit virtus, eaque perfecta: at viri boni perfecta eſt virtus. Quod igitur fieri poſſit, ut civis ſtudioſus non poſſideat virtutem illam, per quam dicitur vir bonus, manifeſtum eſt.

4 Quinetiam & alio modo inquirentibus pervenire licet ad eandem rationem circa optimam Rempublicam. Nam ſi impoſſibile eſt ex omnibus ſtudioſis eſſe civitatem, & oportet ſingulos opus ſuum bene facere, hoc autem à virtute, ſit verò impoſſibile ſimiles eſſe cives omnes, nequaquam una eſſet virtus civis, & viri boni. Nam virtutem ſtudioſi civis omnibus eſſe oportet. Sic enim optima foret civitas utique. At viri boni virtutem impoſſibile eſt omnibus eſſe, niſi neceſſarium ſit in ſtudioſa civitate cives omnes eſſe viros bonos.

5 Præterea cum ex diſſimilibus conſtet civitas, ut animal ex animo, & corpore, anima verò ipſa ex ratione, & appetitu, & domus ex viro, & uxore, & acquiſitio ex domino, & ſervo: eodem modo cùm civitas ex his omnibus, ac præterea ex aliis diſſimilibus conſtet ſpeciebus, neceſſe eſt non unam eſſe civium omnium virtutem, quemadmodum nec chorum agentium, ſupremi, & aſſiſtentis. Quod igitur non eadem ſimpliciter ex his patet.

3 Quoad ſecundum: explicato, quænam ſit virtus boni civis, poteſt tribus rationibus oſtendi, quod non eadem ſimpliciter eſt virtus boni civis, ac boni viri. Prima ratio eſt: virtus boni civis, dicitur per ordinem ad Rempublicam, in qua vivit; ſed diverſæ ſunt ſpecies Reipublicæ, quædam perfectæ, & integræ, quædam imperfectę & corruptæ; ergo diverſa eſt virtus boni civis, quædam perfecta, quædam imperfecta; ſed virtus propria boni viri eſt una, & perfecta, & conſiſtit in prudentia perfecta quam comitantur omnes virtutes morales; ergo non eadem eſt virtus boni civis, ac boni viri, imò poteſt contingere, ut quis ſit bonus civis, quia bene ſe habet ad Rempublicam, in qua vivit, & tamen non ſit ſimpliciter bonus vir, nec habeat virtutem ſimpliciter perfectam.

4 Secunda ratio eſt, per quam poſſumus oſtendere, quòd neque in optima Republica eadem eſt virtus boni civis ac boni viri, Impoſſibile enim eſt, ut in civitate etiam optima omnes cives ſint boni viri, ac perfecti; ſed adhuc neceſſe eſt, ut ſint varia officia, & ut omnes fungantur munere ſuo ergo neceſſe eſt, ut omnes ſint boni cives, adeoque habeant virtutem boni civis diverſam pro officio uniuſcujuſque; ergo etiam in optima Republica alia eſt virtus boni civis alia virtus boni viri.

5 Tertia ratio eſt: civitas eſt quoddam totum conſtans ex partibus diſſimilibus: ſicut enim homo conſtat ex anima, & corpore; anima ex ratione, & appetitu; domus ex uxore, & viro; poſſeſſio ex domino, & ſervo; ſic civitas conſtat ex omnibus his, aliiſque pluribus partibus diſſimilibus; ſed diverſa eſt virtus propria diſſimilium partium, ex. gr. virtus rationis eſt diverſa a virtute appetitus; ergo diverſa eſt virtus diverſorum civium, eo pacto, quo in choro diverſa eſt virtus Choriphæi, diverſa eſt virtus Paraſtatę, hoc eſt ejus qui aſſiſtit Choriphæo; ſed virtus propria boni viri eſt una, & eadem; ergo diverſa eſt virtus boni civis, ac boni viri.

6 Sed an erit alicujus eadem virtus civis ſtudioſi, & viri boni? Dicimus utique ſtudioſum in magiſtratu, bonum eſſe, atque prudentem: civilem autem hominem neceſſarium eſt eſſe prudentem: 7 & ſtatim aliam eſſe diſciplinam præſidentis ajunt quidam, ut patet in regum filiis, qui ad equeſtrem, bellicamque diſciplinam in adoleſcentia erudiuntur. & Euripides inquit

Non mihi ſpecioſa, ſed ea, quorum civitas indiget.

Tanquam ſit præſidentis diſciplina quædam. Si autem eſt eadem virtus præſidentis boni, ac viri boni: civis autem eſt, & qui regitur: non eadem virtus ſimpliciter eſſet civis, & viri boni, ſed tamen cujuſdam civis. Non enim eadem virtus eſt ejus, qui præſidet, & civis. Et ob hoc forſan Iaſon inquit graviter ferre, ſi non regnaret, quaſi neſciret privatus eſſe,

8 Sed nihilominus laudandum eſt poſſe imperare, & parere, ac præclari civis virtus eſt poſſe præeſſe, & ſubeſſe laudabiliter. Si ergo virtutem boni viri poſuimus præſidentem, civis autem utranque, non utique fuerint, ambæ ſimiliter laude dignæ.

6 Quoad tertium: licèt ſimpliciter alia ſit virtus boni civis, & boni viri, adhuc poteſt dubitari, utrum virtus alicujus boni civis, fungentis nimirum aliquo certo munere, ſit eadem, ac virtus boni viri? Dicendum, quòd virtus eorum, qui ſunt in magiſtratibus conſtituti, eſt eadem, ac virtus boni viri. Ratio eſt, quia propria virtus boni viri conſiſtit in prudentia, & virtutibus moralibus; ſed omnes dicimus, quòd qui ſunt in magiſtratibus conſtituti debent eſſe prudentes, & moraliter boni; aſſerimus etiam, quòd univerſim politici, qui in publicis negotiis verſantur, debent eſſe prudentes; ergo virtus eorum, qui ſunt in magiſtratibus conſtituti, eſt eadem, ac virtus boni viri. Et ratio eſt, quia qui ſunt in magiſtratibus conſtituti debent cives promovere ad virtutem; ſed non poſſunt cives promovere ad virtutem, niſi ſint prudentes, ac virtute præditi; ergo &c.

7 Quoad quartum: ex dictis, quòd virtus præſidentium ſit eadem, ac virtus boni viri, virtus civis ut ſic non ſit eadem, oritur dubitatio, an alia debeat eſſe diſciplina, ac virtus eorum, qui præſunt, & eorum, qui ſubſunt. Ex una parte videtur debere eſſe diverſa, ut quidam cenſent: videmus enim, quod filii Regum ab adoleſcentia educantur peculiari diſciplina, & inſtituūtur præſertim in equeſtri, & militari; ergo diſciplina eorum, qui debent præeſſe, eſt diverſa à diſciplina eorum, qui debent ſubeſſe. Confirmatur, quia quidam natus ad imperandum apud Euripidem dixit, ſe non didiciſſe quædam ſpecioſa, ſed ea ſolùm, quæ ſunt utilia ad civitatem regendam; ergo ſignum eſt, quòd datur quædam ſpecialis diſciplina in ordine ad imperandum aliis. Quòd etiam virtus præſidentium debeat eſſe diverſa à virtute eorum, qui ſubſunt, probatur: nam ex dictis virtus præſidentis debet eſſe eadem, ac virtus boni viri, virtus autem civis ut ſic non debet eſſe eadem, ſed etiam qui ſubeſt eſt civis; ergo virtus præſidentis debet eſſe diverſa virtute ejus, qui ſubeſt: ideoque Iaſon dicebat ſe ægrè ferre, quod non regnaret, quaſi neſciret eſſe privatus: exiſtimabat etiam ſe habere virtutem ad imperandum, non autem ad parendum.

8 Ex alia parte laudantur ii, qui poſſunt imperare, & parere, & ſunt ad utrumque parati, & apti, immò ii ſolùm cives videntur probatiſſimi, qui poſſunt cum laude utrumque præſtare; ergo virtus, ac diſciplina imperantis non eſt diverſa à virtute ac diſciplina parentis. Confirmatur, quia probatiſſimus civis debet eſſe aptus ad imperandum, & parendum; ergo ſi bonus vir deberet eſſe ſolùm aptus ad imperandum, ſequeretur, quod virtus boni civis eſſet melior, & laudabilior virtute boni viri, quod eſt inconveniens.

6 Cùm ergo aliquando videntur utraque, ſed non eadem, eum qui imperat, & eum, qui paret, addiſcere debere: civem autem utraque ſcire, & participare ambarum quid ſequatur deprehendere quis poteſt. Eſt enim præſidentia dominativa. Hæc verò in his, quæ neceſſaria vocantur, ſcire facere, nequaquam neceſſarium eſt ei, qui præſidet, ſed uti magis, alterum verò ſervile eſt: dico autem alterum, poſſe exhibere miniſteria. Servorum autem ſpecies plures eſſe dicimus, cùm ſint miniſteria plura: quorum partem unam obtinens manuales: hi ſunt, ut nomen ſignificat, qui ex manibus vivunt, in quibus ſunt opifices. Quapropter apud quoſdam antiquitus hujuſmodi homines excludebantur à Reipublicæ honoribus, antequam populus extremus fieret. Hæc igitur opificia eorum, qui ita ſubſunt, neque rectorem diſcere oportet, neque eum, qui in Republica verſatur, neque bonum civem, niſi fortaſſe quandoque ſui ipſius privatim gratia. Non enim ampliùs contingeret eſſe alterum dominum, alterum ſervum. Sed eſt præſidentia quædam, per quam præeſt ſimilibus genere, & liberis hominibus: & hanc dicimus eſſe civilem præſidentiam, quam eum, qui præeſt, didiciſſe parendi oportet, ceu præfectum equitum eſſe, cùm ipſe priùs ſub alio eſſet, & exercitum ducere, cùm ipſe priùs in exercitu per inferiores militiæ gradus deductus ſit. Quamobrem rectè dicitur, neminem bene imperare poſſe, qui non priùs ſub imperio fuerit.

9 Propoſitis rationibus dubitandi pro utraque parte, ſolvens Ariſtoteles quæſtionem, præmittit, quod cum utrumque appareat verum, & ex una parte videatur, quod non eadem debet eſſe diſciplina, ac virtus imperantis, & parentis, ex alia parte videatur, quòd probatus civis debeat eſſe aptus tum ad imperandum, tum ad parendum, patet utendum eſſe aliqua diſtinctione. Dicendum igitur, quòd duplex eſt imperium, deſpoticum nimirum, & politicum. Imperium deſpoticum eſt, per quod poteſt quis imperare neceſſaria miniſteria. Ad hoc imperium non requiritur, ut ſciat quis, ac poſſit facere quæ imperat, imò hæc ſcientia, ac virtus faciendi ſervilia eſt plane ſervilis, ac propria ſervorum. Sicut verò plures ſunt ſpecies miniſteriorum ſervilium, ſic plures ſunt ſpecies ſervorum, inter quos continentur, qui dicuntur manuales, cò quòd manibus operentur, quales ſunt omnes opifices viventes ex opere manuum. Quia omnia hæc miniſteria videntur ſervilia, ideo antiquitus omnes opifices excludebantur à publicis muneribus, antequam etiam infimus populus fieret particeps Reipublicæ adminiſtrandæ. Eum igitur, qui præeſt, & univerſim civem, ac virum bonum, non oportet, nec decet ſcire, vel diſcere hæc vilia miniſteria, niſi forte propter ſuam privatam utilitatem. Ratio eſt, quia dominus, & ſervus debent natura diſtingui; ſed hæc miniſteria ſunt ſervilia; ergo non ſpectant ad dominum, adeoque non debet eſſe illorum peritus. Dominium politicum eſt, per quod præeſt quis hominibus liberis, ac ſimilibus genere. Dicimus ergo oportere, ut qui præeſt politicè, parendo, artem imperandi didicerit: ex. gr. neceſſe eſt, ut magiſter equitum didicerit artem imperandi equitibus per hoc, quòd ipſe magiſtro equitum paruerit; ut Imperator didicerit artem gubernandi exercitum per hoc, quòd ipſe in exercitu fuerit, & per varios militiæ gradus ad ſummum imperium aſcenderit; ideoque bene dicitur neminem poſſe bene imperare, qui non ipſe priùs ſub imperio fuerit.

10 *Sed horum diverſa eſt virtus, & oportet bonum cīvem ſcire, ac poſſe parere, & ſubeſſe. Et hæc virtus civis, ſcire rectè ſe habere in utroque parte: & boni viri utraque, quanquam alia eſt ſpecies ejus temperantiæ, & juſtitiæ, quæ præeſt. Nam ejus qui ſubeſt, ac liber eſt, non una profectò fuerit virtus, ac boni viri. ut puta juſtitia alias ſpecies habet, cùm præeſt, alias cum ſubeſt, quemadmodum viri, & mulieris alia temperantia, & fortitudo. Nam videretur utique timidus eſſe vir, ſi ita fortis eſſet, ut fæmina fortis: & mulier inhoneſta videretur, ſi ſic honeſta foret, ut vir honeſtus. Adminiſtratio quoque domus, alia mulieris, alia viri. Nam viri eſt acquirere, mulieris ſervare. Prudentia verò propria viri ut eſt præſidentis: Nam cæteræ quidem virtutes videntur communes, tam eorum qui præſunt, quàm eorum, qui ſubſunt: at prudentia non eſt virtus ejus, qui ſubſit, ſed opinio vera. Qui enim ſubeſt, ut is eſt, qui fiſtulam facit: qui verò præeſt, ut is, qui utitur fiſtula. Utrum igitur eadem ſit virtus viri boni, & civis ſtudioſi, vel alia, & quomodo eadem, & quomodo alia, ex his patet.*

10 Ex his jam patet, quo pacto alia ſit virtus ejus, qui præeſt, alia ejus, qui ſubeſt, & tamen probatiſſimus civis debeat habere utramque. Quod alia ſit virtus ejus, qui præeſt, ac ejus, qui ſubeſt, patet nam quemadmodum alia eſt temperantia, & fortitudo viri, alia mulieris, ſiquidem timidus judicabitur vir, ſi habeat fortitudinem, per quam mulier dicitur fortis, & mulier videbitur procax, ſi ſit modeſta, ſicut vir, ſicut alia eſt œconomia mulieris, alia viri; œconomia enim mulieris conſiſtit in conſervādo, œconomia viri in acquirendo; ſic alia eſt juſtitia, & prudentia requiſita ad imperandum, alia ſufficiens ad parendum, & qui ſi ſubſit, eſt prudens, & juſtus, fortaſſe ſi imperet, apparebit imprudens, & injuſtus. Hoc autem præcipuè verificatur de prudentia, quæ eſt maximè propria præcipientis, cum aliæ virtutes videantur com-

Digitized by Google

munes imperantium, & parentium. Nam ad imperandum requiritur perfecta prudentia, ad parendum ſufficit opinio vera de his, quæ imperantur, ideoque prudentia, quæ ſubeſt, ad prudentiam imperantem ſe habet, ſicut ars faciens fiſtulas, ad artem, quæ fiſtulis utitur. Ars enim, quæ fiſtulas facit, debet illas facere, prout præcipit qui debet iis uti. Sed civis probatus debet eſſe aptus ad imperandum, & patendum, ſiquidem ex civibus debent eligi, qui Reipublicæ præſint; ergo probatiſſimus civis debet habere utramque virtutem. Patet igitur ex his ſolutio quæſtionis, in qua quæritur, an eadem ſit virtus boni civis, & boni viri, & quomodo ſit eadem, vel diverſa?

Utrum viles opifices, ac mercenarii ſint cives. Cap. III. Articulus II.

11 REſtat adhuc una dubitatio circa civem, utrum revera civis ſit is ſolùm, cui participatio eſt publicæ poteſtatis, an opifices etiam, ac mercenarii ſint cives nuncupandi. Nam ſi ponamus hos quoque eſſe cives, qui magiſtratuum ſint expertes, nequaquam poſſibile eſt uniuſcujuſque civis talem eſſe virtutem: ſi verò nullus horum eſt civis, in qua parte ſunt hujuſmodi homines reponendi? Neque enim in eorum miniſtrorum loco, qui nobiſcum habitant, neque rurſus, ut peregrini.

12 An ſecundùm hanc rationem nihil dicemus evenire abſurdum? neque enim ſervi ſupra dictorum quicquam, neque liberti. Illud autem verum quòd non omnes illi dicendi ſunt cives, ſine quibus civitas eſſe non poteſt, cum neque pueri ita cives ſint, ut viri, ſed hi quidem ſimpliciter, illi verò ex ſuppoſitione. Cives enim ſunt, ſed imperfecti. Vetuſtis quidem temporibus apud quoſdam, opifices erant ſervi, aut peregrini. Quapropter etiam nunc plerique tales ſunt.

13 Optima quidem civitas nunquam opificem faciet civem. Quod ſi hi cives, civis autem virtus, quam diximus, dicendum eſt non eſſe cujuſque civis, neque liberi modo, ſed eorum, qui à miniſteriis neceſſariis ſunt alieni. Neceſſaria verò qui uni miniſtrat, ſervus eſt, qui autem publicè, viles & ſordidi.

11 EX dictis oritur dubitatio, nimirum, an re vera is ſolùm ſit civis, qui poteſt eſſe particeps publicæ poteſtatis, an etiam viles opifices, ac mercenarii ſint cives? Ratio dubitandi eſt, quia ſi dicatur, quòd etiam viles opifices, ac mercenarii, licèt non poſſint eſſe participes publicæ poteſtatis, adhuc ſunt cives, ſequitur, quod virtus boni civis conſiſtens in hoc, ut poſſit bene præeſſe, ac bene ſubeſſe, non erit communis omnibus civibus, ſiquidem non conveniet mercenariis. Si verò dicatur, quod opifices, & mercenarii non ſunt cives, contra eſt, quia omnes, qui habitant in civitate, vel ſunt cives, vel advenæ, ac peregrini; ſed opifices, ac mercenarii non ſunt advenæ, ac peregrini; ergo ſunt cives: alioquin ad quam partem civitatis pertinebunt?

2 Propoſita ratione dubitandi pro utraque parte, incipit Ariſtoteles quæſtionem ſolvere, ac primò docet rationem allatam ad probandum, quod viles opifices ſunt cives ex eo, quod omnes, qui habitant civitatem, vel ſunt cives, vel aduenæ, ac peregrini, non concludit. Falſum eſt enim antecedens: nam ſervi, ac liberti habitantes in civitate, neque ſunt advenæ, ac peregrini, neque cives; ergo &c. Rurſus non omnes, ſine quibus civitas eſſe non poteſt, ſunt cives, ſiquidem civitas non poteſt eſſe ſine pueris, qui tamen non ſunt cives, ſaltem ſimpliciter, ac ſine addito, ſed ſolum ſunt cives imperfecti, ac *ſecundùm quid*; ergo etiam poterit dici, quòd viles opifices, & mercenarii ſunt cives ſolùm *ſecundùm quid*, & imperfectè, ideoque antiquitus miniſteria vilium opificum, ac mercenatorum partim exercebantur à ſervis, partim ab advenis, ac etiam nunc plures ex exercentibus talia miniſteria vel ſunt ſervi, vel aduenæ.

3 Docet ſecundò, quod in optima civitate viles opifices non debent eſſe cives. Ratio eſt, quia civis non debet agere genus vitæ ex ſe repugnans virtuti propriæ civis.

quæ

Digitized by Google

quæ conſiſtit in hoc, ut ſint apti ad bene parendum, & bene imperandum; ſed viles opifices, ac mercenarii ducunt genus vitæ per ſe repugnant huic virtuti ergo in optima Republica cives non ſolùm debent eſſe liberi, ſed etiam debeat vacare ab his vilibus miniſteriis. Qui igitur in vilibus miniſteriis exercentur, partim ſunt ſervi, partim mercenarii. Si exerceant hæc miniſteria circa unum hominem determinatum, per ſe ſunt ſervi; ſi circa cives publicè, ſunt mercenarii.

14 *Patebit autem hinc parum adhuc conſiderantibus, quemadmodum in his res ſe habeat. Hoc enim, quod diximus, id oſtendit. Cùm enim plures ſint Rerum publicarum ſpecies, plures quoque ſpecies civium ſint neceſſe eſt, ac maxime eorum civium, qui ſubſunt. Itaque in quadam Republica opifices, & ſordidi cives erunt, in quibuſdam vero impoſſibile eſt, ut cives ſint: puta in optimatum gubernatione, ſi qua illa eſt, in qua ſecundùm virtutem dantur honores, & ſecundum dignitatem. Neque enim virtutem exercere poteſt, qui vilibus opificiis occupatus eſt. In paucorum quoque gubernatione tenues homines ad Rempublicam non recipiuntur. Ex magno enim cenſu ad honores Reipublicæ pervenitur. Artifices tamen ad hanc ſpeciem pervenire poſſunt, etſi ſordidi ſint, quoniam plerumque divitiis abundant. Apud Thebanos lex fuit, ut nemo habilis eſſet ad honores Reipublicæ ſuſcipiendos, niſi decem annis à mercatura deſtitiſſet. In multis autem Rebuſpublicis attrahuntur lege ad civitatem etiam peregrini. Eſt etiam lex in quibuſdam civitatibus, ut ſatis ſit ex matre cive eſſe genitum. Et eodem pacto ſpurios multæ recipiunt, atque propter defectum legitimorum civium tales cives faciunt. Paucitate enim hominum inducti, his utuntur legibus: quòd ſi abundent multitudine, paulatim excludunt, primò libertini generis homines, deinde eos qui ex matre ſolummodo cives ſint tandem non niſi ex utroque parente natos cives, pro civibus habent.*

15 *Quòd igitur plures ſint ſpecies civium, ex his patet, & quòd maximè dicitur civis ille, qui habilis ſit ad honores ſuſcipiendos, ut Homerus inquit. Sed ubi id occultum eſt ex deceptione habitatorum, tanquam inhonoratum quendam reptitium, repellunt. Ut inquilinus enim eſt, & advena, qui honores capere non poteſt. Utrum igitur alia, an eadem virtus ſit, per quam eſt vir bonus, & civis ſtudioſus, patet ex ſupra dictis, quod cujuſdam civitatis idem, cujuſdam vero alius, & ille non omnis, ſed qui præeſt Reipublicæ, & poteſtatem habet, aut ſolus, aut cum aliis gubernationem exercent.*

14 Tertiò hoc ipſum magis explicata Ariſtoteles oſtendit, quod cum plura ſint genera Rerumpublicarum, plura ſunt genera civium, & in pluribus politiis viles opifices, ac mercenarii non poſſunt eſſe cives, licèt in aliqua poſſint. Primò in Ariſtocratia, ſeu in Republica optimarũ, viles opifices non poſſunt eſſe cives. Ratio eſt, quia in Ariſtocratia admittunt ad honores, & magiſtratus ſecundum virtutem ac dignitatem; ergo qui ducunt genus vitæ repugnans tali virtuti, ac dignitati, excluduntur ab honoribus, ac magiſtratibus, ſed qui exercent ſordida, ac vilia miniſteria ducunt genus vitæ per ſe repugnans dignitati, ac virtuti civili; ergo excludendi ſunt ab honoribus, & magiſtratibus, adeoque non ſunt cives. Secundò viles opifices, ac mercenarii neque in Oligarchia poſſunt eſſe cives. Ratio eſt, quia in Oligarchia admittuntur ad honores, & magiſtratus ſecundùm magnum cenſum, ſed viles opifices, ac mercenarii per ſe habent parvum cenſum; ergo in Oligarchia viles opifices, ac mercenarii excluduntur ab honoribus, & magiſtratibus, adeoque non ſunt cives. Artifices tamen præſtantiorum artium, quia ſæpe evadunt divites, poſſunt pervenire ad honores, adeoque evadere cives, ideoque in Republica Thebanorum lex fuit, ut nemo eſſet habilis ad honores, niſi decem annis à mercatura abſtinuiſſet. Licèt tamen viles opifices, ac mercenarii in Rebuſpublicis Ariſtocraticis, & Oligarchicis non poſſunt eſſe cives, adhuc in quibuſdam aliis Rebuſpublicis non bene conſtitutis poſſunt eſſe cives; ideoque in aliquibus democratiis etiam advenæ, ac peregrini admittuntur ad honores, in aliis lex eſt, ut qui natus eſt ex matre cive, ſit civis, in aliis etiam ſpurii cenſen-

cenſentur cives. Verum hæ civitates tales leges condiderunt propter civium penuriam, ut civitates augerent, ideoque cum jam civibus abundant, excludunt a numero civium primò libertinos, ſecundò eos, qui nati ſunt ex ſola matre cive, ac ſtatuunt eos ſolùm pro civibus habendos, qui nati ſunt ex patre, & matre cives.

5 Concludit Ariſtoteles ex dictis patere, primò, quod ſicut plures ſunt ſpecies politiarum, ſic plures ſunt ſpecies civium: ſecundò quòd civis propriiſſimè dicitur, qui eſt habilis ad honores, ideoque Homerus cecinit *tanquam honorum incapacem, & adventitium repellunt*, quia nimirum qui non eſt honorum capax, eſt quaſi advena, & adventitius in civitate. Tertiò patet ſolutio quæſtionis, an eadem ſit virtus boni civis, ac boni viri? In civitate enim optimè conſtituta, in qua ad honores admittuntur ſoli virtuoſi, eadem eſt virtus boni viri, ac boni civis, ſiquidem is ſolùm cenſetur bonus civis, qui eſt bonus vir: at in aliis ſpeciebus Rerumpublicarum non eadem eſt virtus boni civis, ac boni viri. Si igitur in optima civitate bonus civis eſt, qui cenſetur dignus, ut admittatur ad honores, & magiſtratus; ſolus autem vir probus, ac prudens in optima civitate cenſetur dignus honorum, ac magiſtratuum; ſolus vir probus, ac prudens eſt bonus civis in optima civitate.

Quid ſit Reſpublica: quis ejus finis: quot ſint modi gubernationis: quæ ſint Reſpublicæ rectæ, vel pravæ? Caput IV.

1 *His ita determinatis, videndum jam eſt, utrum una ſit ponenda Reſpublica, an plures: & ſi plures, quæ, & quot, & quænam differentiæ eorum ſint.*

2 *Eſt autem Reſpublica ordinatio civitatis, & circa magiſtratus alios, & maximè circa id, quod ſummam in civitate habeat auctoritatem, & ſit principaliſſimum. Principaliſſimum autem eſt id, quod ubique gubernat, & regit civitatem: ceu in populari quidem populus, in paucorum verò potentia pauci. Dicimus autem, & Rempublicam aliam eſſe ab iſtis: eodemque modo dicemus de aliis.*

3 *Supponendum eſt primò, cujus gratia civitas ſit conſtituta, & quot ſint gubernandi ſpecies circa hominem, & circa vitæ ſocietatem. In ſuperioribus libris, ubi de gubernatione rei domeſticæ, ac de domino, & ſervo determinavimus, dictum eſt, natura eſſe hominem civile animal, ac ſociale. Ex quo fit, ut ſi etiam nihil indigeant mutuo auxilio, nihilominus affectent vitæ ſocietatem. Quinetiam, & communis utilitas conjungit eos, inquantum confert ſingulis partem bene vivendi. Maximè igitur hic eſt finis, & publicè omnibus, & privatim. Congregantur etiam ipſius vitæ gratia. Forſan enim ineſt ſibi aliqua particula honeſti, & continet civilem ſocietatem, etiam vivendi gratia ſolùm ſi non moleſtiæ in vita admodum exuperent. Patet autem, quòd tolerant homines multa aſpera propter vivendi cupiditatem, ut exiſtente in eo quadam proſperitate, & naturali dulcedine.*

1 EGimus de cive, & civitate, ac de politia, & Republica in communi. Reliquum eſt, ut diſſeramus de variis ſpeciebus politiarum, ac Rerumpublicarum, & ut examinemus, utrum una ſit Reſpublica, ſeu politia, an plures; & ſi plures quot, & quæ ſint, & per quas differentias differant inter ſe? Ut hæc Ariſtoteles paulatim explicet, primò præmittit, quid ſit Reſpublica ſeu politia, & propter quem finem ſit inſtituta: ſecundò diſtinguit duas ſpecies imperii, tum in œconomicis, tum in politicis: tertiò ex his infert, quænam Reſpublicæ, ac politiæ ſint rectæ, ac juſtæ, quæ pravæ, atque injuſtæ?

3 Quoad primum: Reſpublica, ſeu politia formaliter ſumpta nihil eſt aliud, quã *ordinatio civitatis, tum ſecundùm alios magiſtratus, tum præcipuè ſecundùm magiſtratum principaliſſimum*: eſt autem principaliſſimum magiſtratus, *qui habet univerſalem, ac ſupremam civitatis gubernationem*, quæ univerſalis gubernatio in Democratiam eſt penes populum, in Oligarchia penes paucos potentes: idemque

que proportionaliter dic de aliis Rebuſpublicis, quæ dantur, præter Democraticas, & Oligarchicas.

3 Ut explicemus, quiſnam ſit finis Reipublicæ, & omnis politiæ, revocandum eſt in memoriam id, quod dictum eſt lib. primo cap. 2. ubi egimus de œconomia, ac de domino, ac ſervo, nimirum, quòd homo naturaliter eſt animal civile, ac ſociale. Ex eo, quòd homo ſit animal ſociale, ac civile, oritur, ut appetat vivere in ſocietate civili etiam ſecluſa omni utilitate. Sed adhuc multum confert ad homines in civilem ſocietatem congregandos cõmunis utilitas, quam ſocietas affert tum ad bene vivendum, tum ad vivendum. Ad bene vivendum quidem confert ſocietas, quia dum unus pręſtat unum officium neceſſarium ad vitam, alius aliud, omnes vivunt bene, & cum perfecta ſufficientia: ad vivendum autem, quia communis ſocietas multum confert auxilii ad vitam conſervandam, & ad vitanda mortis pericula. Quia igitur homines amant ipſum vivere, etiam ſecundum ſeipſum præciſè, ideo etiam ad vivendum, hoc eſt ad vitam utcunque conſervandam, & prorogandam, appetunt ſocietatem. Quòd autem homines appetant ipſum vivere ſecundùm ſe, patet, quia homines volunt vivere, niſi admodum exuperent moleſtiæ in vivendo, & tolerant multa mala & aſpera propter vitæ cupiditatem; ergo ſignum eſt, quòd ipſum vivere eſt homini appetibile, ac dulce. Quia igitur homo appetit ſocietatem propter bene vivere, & cum perfecta ſufficientia, ipſum bene vivere eſt finis omnis ſocietatis tum communis omnium, tum particularis ſingulorum, qui in ſocietatem coeunt.

4 *Atqui & modos imperii facile eſt dividere, cùm ſæpe ſit de his à nobis in externis ſermonibus determinatum. Dominatio enim, licèt reveræ utilis exiſtat natura ſervo, & natura domino, nihilominus imperat pro domini utilitate, pro utilitate autem ſervi contingenter. Neque enim fieri poteſt, ut ſervo deficiente, ſervetur dominatio: Filiorum verò imperium, & uxoris, & domus totius, quàm vocamus rei familiaris gubernationem, aut gratia eſt eorum, qui gubernantur, aut gratia alicujus, quod ſit utriſque commune. Gratia eorum, qui gubernantur, ut videmus & alias artes, ceu medicinam, & gymnaſticam illorum, quibus imperatur, utilitatem quærere, contingenter tamen, & eorum qui præcipiunt, eſſe poteſt. Nihil quippe vetat magiſtrum ipſum gymnaſii eſſe unum eorum, qui exercentur, quemadmodum gubernator ſemper eſt unus ex his, qui ſunt in navi. Magiſter igitur gymnaſii, & gubernator conſiderant ſemper eorum, utilitatem, quos gubernant. Sed quando horum unus eſt, per accidens ipſe quoque ſuſcipit utilitatem, hic quidem nauta, ille autem unus eorum, qui gymnaſiis exercentur.*

5 *Qui propter civilia quoque imperia, cum ſint ſecundùm æqualitatem civium conſtituta, & ſecundùm paritatem, viciſſim exigunt ea gerere, quæ natura fert: cenſentes invicem munera ſubire, & conſiderare viciſſim quoddam illius bonum, quemadmodum ille priùs dum præeſſet, conſideravit utilitatem iſtius. Nunc autem ratione commodorum ex Reipublicæ gubernatione provenientium, volunt continuò in poteſtate eſſe, velut ſi ſemper contingeret magiſtratum gerentibus ex valetudinariis ante ſanos degere: nam forſan ita magiſtratus amplecterentur.*

6 *Conſtat igitur, quòd quæcunque Reſpublicæ ad communem utilitatem intendunt, hæ certè rectè ſunt ſecundùm ſimpliciter juſtum: quæcunque verò ad propriam eorum, qui præſunt utilitatem ſolùm, aberrant quidem ſuntque omnes rectarum Rerumpublicarum tranſgreſſiones, & labes. Gubernantur enim, quaſi à dominis: civitas autem eſt liberorum ſocietas.*

4 Quoad ſecundum: ſicut primo politicorũ inveſtigavimus finẽ Reipublicæ, & omnis politiæ, ſic poſſimus facilè aſſignare ſpecies imperii, ac principatus tum in œconomicis tum in politicis. In œconomicis duplex eſt imperium, deſpoticum in ſervos, & œconomicum in uxorem, & filios. Licèt dominium deſpoticum domini in ſervos, quando eſt naturale, ſit utile tum domino, tum ſervo, adhuc dominus per ſe imperat ſervo in propriam utilitatẽ, per accidens verò in utilitatem ipſius ſervi, in quantum intendit, ut ſervus conſervetur, & valeat, quia ſi ſervus moria-

Digitized by Google

riatur, dominus amittit imperium ſervi. ſi ægrotet non poteſt eo uti. Dominium œconomicum in uxorem, filios, & totam domum, aut habet pro fine utilitatem eorum, qui ſubſunt domeſticæ gubernationi, aut habet pro fine utilitatem communem gubernantis, & gubernati. Explicatur exemplo. Medicus, qui præeſt noſocomio, per ſe ordinatur ad ſanitatem ægrotorum; ſi verò ipſe ſit unus ex ægrotis, habet etiam per accidens pro fine ſuam ſanitatem, non in quantum eſt medicus, ſed in quantum eſt ægrotus: ſimiliter præfectus gymnaſii habet pro fine bonum eorum, qui exercentur, ſi verò etiam ipſe exerceatur, habet pro fine bonum ſuum, non in quantum eſt præfectus gymnaſii, ſed in quantum eſt unus eorum, qui exercentur: gubernator navis habet pro fine bonum navigantium, & quia ipſe eſt unus ex navigantibus, habet etiam per accidens pro fine bonum proprium. Proportionaliter gubernator domus habet pro fine bonum domeſticorum, quia ipſe eſt unus ex domeſticis, habet etiam per acidens pro fine bonum proprium, non in quantum eſt gubernator domus, ſed inquantum eſt unus ex domeſticis.

5 Sicut imperium œconomicum habet pro fine bonum domeſticum, ſit omnia imperia politica, ſeu civilia habent pro fine bonum eorum, qui gubernantur: & quia cives cenſentur æquales, ideo juxta naturam politiæ eſt, ut viciſſim imperent, ac ſubſint ſecundùm dignitatem, & ut ſicut qui ante imperabant, imperabant non in utilitatem propriam, ſed in utilitatem eorum, qui ſuberant, ſic qui nunc ſubſunt, & poſtea imperabunt, imperent non in utilitatem propriam, ſed in utilitatem eorum, qui ſuberunt. Quia tamen ex imperio multa accidunt commoda iis, qui imperant, ortum eſt, ut cives appetant ſemper imperare. Sicut igitur in noſcomio qui ægrotant volunt ſanari, ſic in civitate qui ſubſunt volunt imperare, ac ſi imperium per ſe ordinaretur ad bonum imperantis, ſicut ſanitas per ſe ordinatur ad bonum ejus, qui eſt ſanus.

6 Quoad tertium: ex dictis poſſumus inferre, quænam Reſpublicæ, ſeu politiæ ſint rectæ, quę pravæ, & à rectitudine degenerantes. Finis Reipublicæ, & omnis politiæ eſt utilitas communis civium; ergo Reſpublicæ, ſeu politiæ, in quibus qui præſunt intendunt utilitatem communem, ſunt rectæ, & juſtæ, omnes politiæ, in quibus qui præſunt, gubernationem referunt ad utilitam gubernantium, ſunt pravæ, & à recto ordine, ac fine degenerantes. Ratio eſt, quia hæc eſt differentia dominii deſpotici a politico, quod dominus imperat ſervo in propriam utilitatem, at magiſtratus imperant civibus in utilitatem civium; ergo eo ipſo, quod gubernantes ordinant gubernationem in utilitatem gubernantium tractant cives ut ſervos, adeoque imperium politicum degenerat in deſpoticum.

De tribus ſpeciebus rectarum politiarum, quæ ſunt Regnum, Ariſtocratia, & Reſpublica: & de tribus ſpeciebus pravarum politiarum, quæ ſunt Tyrannis, Oligarchia, & Democratia. Caput V.

1 *His determinatis, conſequens eſt Reſpublicas, conſiderare, quot ſunt, & quæ, & primò quidem eas, quæ ſunt recta, nam labes earum ex illis pateſcunt.*

2 *Cum verò gubernatio civitatis, & regimen idem ſignificent: regimen autem eſt poteſtas civitatis, neceſſe eſt poteſtatem hujuſmodi, aut penes unū eſſe, aut penes paucos, aut penes multos. Quando igitur unus, vel pauci, vel multi communem utilitatē in gubernatione ſequuntur, has eſſe rectas Rerumpublicarum ſpecies neceſse eſt, quando autem ad propriam utilitatem, vel unius, vel paucorum, vel multitudinis gubernatur, traſgreſſiones*

ſunt

ſunt, & labes. Aut enim dicendum eſt non eſſe cives, aut ad participationem utilitatis ſunt recipiendi.

3 *Vocare autem conſuevimus, cùm unus ad utilitatem communem reſpiciens gubernat regiam poteſtatem: cum verò pauci gubernant, plures tamen uno, optimatium gubernationem, vel ex eo, quia optimi præſunt vel ex eo, quia ad optimum adminiſtrant: cùm autem multitudo gubernat ad communem utilitatem, vocatur communi nomine Rerumpublicarum omnium. Reſpublica. Contingit autem rationabiliter. Unum enim excellere ſecundùm virtutem, aut paucos, datur: ut verò multitudo excellat ad omnem virtutem, difficile eſt, ſed maximè ad bellicam. Hæc enim in multitudine fit. Quare in hac Reipublicæ ſpecie principaliſſimum, ac potentiſſimum eſt id, in quo robur belli conſiſtet: & in his ipſi illi ſunt, qui ſunt in poſſeſſione armorum.*

1 EXplicavimus, quæ politiæ ſint rectæ, quæ pravæ. Iam debemus explicare, quot, & quæ ſint ſpecies politiarum tum rectarum, tum pravarum: & quia politiæ pravæ dignoſcuntur ex rectis, à quibus degenerant, ideo debemus primò diſtinguere ſpecies politiarum rectarum.

2 Politia idem eſt, ac regimen civitatis, ſeu poteſtas civitatem gubernandi; ſed neceſſe eſt, ut civitas vel regatur ab uno, vel à paucis, vel à multis; ergo neceſſe eſt, ut tres ſint politiarum ſpecies: prima, in qua civitas regitur ab uno: ſecunda, in qua regitur a paucis: tertia, in qua regitur à multis; ſed ex dictis politia recta eſt, in qua gubernatio refertur ad utilitatem communem, politia prava eſt, in qua gubernatio refertur ad utilitatem privatam gubernantis; ergo neceſſe eſt, ut cùm unus gubernat ad utilitatem communem, politia ſit recta; cum unus gubernat ad utilitatem propriam, politia ſit prava: cùm pauci gubernant ad utilitatem communem, politia paucorũ ſit recta; qua cùm pauci gubernant ad utilitatem propriam, politia paucorum ſit prava: cùm multi gubernant ad utilitatem communẽ politia multorum ſit recta; cum multi gubernant ad privatam utilitatem gubernãtium, politia multorum ſit prava. Vel enim dicendum eſt illos, ad quorum utilitatem non refertur gubernatio, non eſſe cives, ſed ſervos, vel ſi habentur ut cives, gubernatio debet referri ad ipſorum etiam utilitatem.

3 Recta politia, in qua unus gubernat, & gubernationem dirigit ad communem utilitatem, vocari ſolet regnum. Recta politia, in qua pauci gubernationem dirigunt ad communem utilitatem, vocari ſolet Ariſtocratia, vel quia optimi præſunt, vel quia gubernationem dirigunt ad optimum civitatis. Recta politia, in qua multi gubernatioem dirigunt ad communem utilitatem, communi nomine vocatur politia, vel Reſpublica. Ratio, cur ſola gubernatio paucorum vocetur ariſtocratia, hoc eſt imperium optimorum, gubernatio autem multorum non vocetur hoc nomine, eſt, quia poſſumus quidem invenire unum, aut paucos optimos, atq; in virtute excellentes, ac difficile eſt, ut multi excellant ſimpliciter in omni virtute, ſed ad ſummum poſſunt multi excellere in virtute bellica, ideoque in politia, præcipua poteſtas eſt penes bellatores, & eos, qui tractant arma.

4 *Prolabuntur verò, ac traſgrediuntur huiuſmodi ſpecies, ex regia quidem gubernatione, in tyrannidem, ex optimatibus verò, in paucorum potentiam; ex Republica autem, in popularem ſtatum. Tyrannidem enim eſſe dicimus, dominatum unius ad proprium commodum intendentis: paucorum autem potentiam, cùm ad opulentorum commodum gubernatur: popularem autem ſtatum, cùm ad commodum egenorum. Harum enim nulla ad communem utilitatem reſpicit.*

5 *Oportet autem paulò uberius explicare, quæ ſit unaquæq; iſtarum. Habent enim dubitationes quaſdam. Philoſophantis enim circa ſingulorum diſciplinam & non ſolùm ad agendum reſpicientis, proprium eſt nihil negligere, neque prætermittere, ſed demonſtrare in ſingulis veritatem.*

4 Politiæ rectæ degenerant in pravas, ac regnum degenerat in tyrannidẽ ariſtocratia in oligarchiam, politia multorũ in demo-

democratiam ; ſeu dominium populi. Tyrrannis eſt *dominatio unius gubernationem referentis ad propriam utilitatem*. Oligarchia eſt *dominatio paucorum, gubernationem referentium ad utilitatem divitum*. Democratia eſt *gubernatio multorum gubernationem referentium ad utilitatem pauperum, atque egenorum*. Ratio, cur omnes iſtæ politiæ ſint pravæ, eſt, quia ad rectam politiam requiritur, ut gubernatio dirigatur ad communem utilitatem omnium civium; ſed per nullam ex his gubernatio dirigitur ad communem utilitatem omnium civium; ergo nulla ex his politiis eſt recta, adeoque omnes ſunt pravæ.

8 Verumtamen debemus hæc magis explicare. Qui enim quæ ſpectant ad unamquamque diſciplinam conſiderat, non ſolùm obiter, & quantùm ſufficit ad agendum, ſed de his philoſophatur etiam ad ſciendum, nihil debet negligere, & prætermittere, ſed debet in omnibus exactè declarare veritatem; ſed circa dicta, ac præſertim circa diviſionem politiarum, atque earum traditas definitiones, occurrunt aliquæ dubitationes; ergo operæ pretium eſt, ut eas proponamus, ac ſolvamus.

6 Tyrannidem eſſe diximus unius dominationem, civili ſocietati præſidentis: paucorum autem potentiam, quando Rempublicam tenent opulenti, & divites: popularem verò gubernationem, cùm tenues homines, & non poſſidentes divitias gubernant. Prima igitur dubitatio eſt circa definitionem. Nam ſi plures ſint opulenti, & divites, ac Rempublicam teneant, popularis autem gubernatio ſit, cum multitudo regit: eodemque modo, ſicubi contingat inopes eſſe pauciores, quàm opulenti, ſed potentiores, ac Rempublicam teneant, & ubi pauci Rempublicam obtinent paucorum potentiam nuncupamus: non rectè viderentur iſtæ definitiones eſſe poſitæ.

7 Enimverò ſiquis adjungens opulentiæ quidem paucitatem, inopiæ verò multitudinem, ſic appellat Rerumpublicarum ſpecies, ut dicat paucorum potentiam eſſe, in qua gubernationem Reipublicæ habent opulenti, numero pauci, popularem verò, in qua inopes Rempublicam tenent, multi exiſtentes, aliam habes dubitationem.

8 Quas enim dicemus eas Reſpublicas, eam videlicet in qua plures opulenti, & eam, in qua pauciores inopes gubernant, ſiquidem nullæ ſunt aliæ Reſpublicæ, præter ſupra dictas?

9 Videtur igitur ratio iſta oſtendere, quòd paucos eſſe, vel multos, qui gubernant, contingens eſt aliud paucorum potentiæ, alterum populari, propterea quòd ubique accidit, ut pauci ſint opulenti multi verò inopes. Ex quo fit, ut hujuſmodi cauſæ non faciant differentiam, ſed in eo differat popularis gubernatio à paucorum potentia, quòd alibi opulenti, alibi inopes Rempublicam obtinent: neceſſariumque eſt ubicunque per opes, ac divitias præſunt, ſive hi pauciores ſint, ſive plures, hanc eſſe ſpeciem illam, quæ vocatur paucorum potentia: ubicunque autem inopes, hanc eſſe popularem gubernationem. Sed accidit (ut diximus) hos quidem paucos eſſe, illos verò multos. Opibus enim, ac divitiis pauci abundant, libertatis tantùm omnes participes ſunt: propter quas cauſas contendunt utrique de Republica.

6 Prima ergo dubitatio eſt circa diviſionem politiarum, earumque definitiones. Diximus tres eſſe politias pravas proportionaliter correſpondentes rectis, tyrannidem, oligarchiam, & democratiam: diximus rurſus tyrannidem eſſe, cum dominatio eſt penes unum; oligarchiam eſſe, cùm dominatio eſt penes divites, & opulentos; democratiam eſſe, cùm dominatio eſt penes tenues, atque egenos. Contra definitiones igitur oligarchiæ, & democratiæ opponitur, quia cùm multi dominantur, non eſt oligarchia, quæ ſignificat dominationem paucorum; ſed poteſt contingere, ut opulenti, ac divites ſint multi; ergo poteſt contingere, ut opulenti, ac divites dominentur, & tamen non ſit oligarchia, adeoque malè definitur oligarchia, *dominatio divitum, & opulentorum*. Rurſus cùm pauci dominantur, non eſt democratia, quæ ſignificat dominationem multorum; ſed poteſt contingere, ut tenues, ac pauperes ſint pauci; ergo poteſt contingere, ut dominatio pauperum non ſit democratia, adeoque malè democratia definitur *dominatio pauperum*.

7 Poſ-

Digitized by Google

7 Poſſet reſponderi, quod definitio oligarchiæ non eſt ſolùm, ut ſit dominatio divitum, ſed addenda eſt ut differentia, quod divites ſint pauci, adeoque integra definitio oligarchiæ eſt, ut ſit *dominatio divitum, qui ſunt pauci*, ac proportionaliter integra definitio democratiæ eſt, ut ſit *dominatio pauperum, qui ſunt multi*.

8 Sed contra hanc reſponſionem eſt, quia jam non eſſent tres, ſed quinque ſpecies politiarum pravarum: nam politiæ, in quibus dominantur multi divites, & pauci pauperes, non continentur in ulla ex tribus aſſignatis; ergo debent præter tres aſſignatas poni aliæ duæ ſpecies politiarum pravarum; ergo dantur quinque ſpecies politiarum pravarum; ergo dantur quinque ſpecies politiarum pravarum.

9 Dicendum igitur, quod hoc, quod eſt dominantes eſſe multos, vel paucos, non ſpectat ad ſpecies politiarum, ſed eſt accidens earum. Species ergo politiarum ſunt, ut dominentur divites, vel pauperes: & quia plerumque contingit, ut divites ſint pauci, pauperes ſint multi, ideo eſt accidens plerumque conſequens ad dominationem divitum, ut ſint pauci, & eſt accidens plerumque conſequens ad dominationem pauperum, ut ſint multi: & quia ſæpe nomina deſumuntur ab accidentibus plerumque convenientibus rei, ideo dominatio divitum vocatur oligarchia, dominatio pauperum vocatur democratia. Si igitur contingeret, ut divites dominarentur, & eſſent multi, adhuc eſſet eadem ſpecies politiæ, hoc eſt oligarchia: & ſi contingeret, ut pauperes dominarentur, & eſſent pauci, adhuc eſſent eadem ſpecie politiæ, hoc eſt democratia. De facto tamē pauci ſolent eſſe divites, ac multi pauperes, ideoq; ſolent de Republica contendere & cum prævalent divites, ſit oligarchia, cum prævalent pauperes, ſit democratia.

Oſtenditur Oligarchiam, & Democratiam intendere non juſtum, ſimpliciter, ſed juſtum ſecundùm quid: & explicatur, quis nam ſit finis civitatis, in ordine ad quem deſumitur juſtum ſimpliciter.

Caput VI.

1 SUmendum eſt priùs, quos terminos eſſe dicunt paucorum potentiæ, & popularis gubernationis, & quid ſit juſtum in utraque.

2 Omnes enim attingunt juſtum quoddam, ſed uſque ad aliquid, & ajunt non omne juſtum propriè: puta videtur æqualitas juſtum quiddam eſſe, & eſt, ſed non omnibus, at æqualibus: & inæqualitas videtur juſtum eſſe, & eſt quidem, ſed non omnibus, at inæqualibus. Alii verò hoc auferunt, videlicet quibus, & malè judicant.

3 Cauſa verò eſt, quia de ſeipſis judicium ſit qui verò de propriis judicant, ut plurimum non recti ſunt judices. Itaque cùm juſtum aliquibus, & diviſum ſit eodem modo in rebus, & perſonis, ut diximus in Ethicis, æqualitatem rei conſitentur, ſed de perſonis contendunt, maximè ob id, quod dictum eſt modo, quia de ſeipſis non rectè judicant: denique quia uſque ad aliquid utrique eorum juſtum quiddam dicentes, putant ſe dicere ſimpliciter juſtum. Illi enim ſi in aliquo ſint ſuperiores, ceu opibus, & divitiis, alios omnino putant impares eſſe: hi verò ſi in aliquo ſint pares, puta libertate, omnino putant eſſe pares. Cæterum quod eſt principaliſſimum, non dicunt.

1 DIctum eſt in fine capitis præcedentis pauperes, ac divites contendere de Republica, & prævalentibus divitibus, fieri oligarchiam, prævalentibus pauperibus, fieri democratiam. Iam explicandum eſt, quodnam ſit juſtum, quod utrique intendunt, ac ſecundùm quod definiunt oligarchiam, ac democratiam, & putant illas eſſe Reſpublicas juſtas. Ut hoc Ariſtoteles explicet, primò oſtendit eos, qui favent oligarchiæ, vel democratiæ non intendere juſtum ſimpli-

pli-

pliciter, ſed ſolùm juſtum ſecundùm quid: ſecundò quia juſtum ſimpliciter conſiſtit in hoc, ut qui plus confert ad finem civitatis, plus recipiat de bonis communibus, probat finem civitatis non eſſe vitam utcunque, neque communicationem quoad bella, & commutationes, ſed vitam beatam, & cum virtute: tertiò concludit juſtum ſimpliciter eſſe, ut qui plus confert civitati in ordine ad benè, beatèque vivendum, plus recipiat de bonis communibus civitatis.

2 Quoad primum: tum qui favent oligarchiæ, tum qui favent democratiæ, attingunt quoddam juſtum ſecundùm quid & ex parte, at non perveniunt ad juſtum ſimpliciter, & omnino. Explicatur. Qui favent democratiæ dicunt juſtum eſſe, ut cives participent æqualiter de bonis communibus; ſed ut cives participent æqualiter de bonis communibus, eſt juſtum ſecundùm quid, non autem ſimpliciter; ergo &c. Probatur minor: eſt enim juſtum, ut æquales participent æqualiter de bonis communibus, at non eſt juſtum, ut inæquales participent æqualiter; ergo qui dicunt cives debere participare æqualiter de bonis communibus, attingunt juſtum ſecundùm quid, non ſimpliciter. E converſò qui favent oligarchiæ, dicunt juſtum eſſe, ut inæquales participent inæqualiter de bonis communibus; & quia divites plùs in publicum conferunt, quàm pauperes, ideo aſſerunt divites debere plùs participare de bonis communibus, quàm pauperes; ſed eſt quidem juſtum, ut inæquales ſecundùm proportionem, non ſolùm divitiarum, ſed etiam dignitatis, participent de bonis communibus, at non eſt juſtum, ut habeatur ſola ratio divitiarum; ergo etiam qui favent oligarchiæ intendunt juſtum ſolùm ſecundùm quid, non autem ſimpliciter.

3 Ratio verò, cur utrique errant in judicio de juſto, eſt, quia judicant de ſe ipſis: plerumque autem homines errant in judicio de ſe ipſis propter paſſionem. Cum igitur ad juſtum ſimpliciter in diſtributione bonorum communium debeat haberi ratio, non ſolùm rerum, ſed etiam perſonarum, ut dictum eſt lib. 5. Ethic. cap. 3. homines facilè conveniunt in aſſignando, quænam res ſint æquales, vel inæquales, quia judicando de rebus, non judicant de ſe ipſis; at non facilè conveniunt in aſſignando, quænam perſonæ ſint æquales, vel inæquales, quia cum judicant de perſonis, judicant de ſe ipſis. Quia ergo in ferendo judicio de perſonis, non attingunt æqualitatem, vel inæqualitatem ſimpliciter, ſed ſecundùm quid, ideo in ferendo judicio de juſtis, non attingunt juſtum ſimpliciter, ſed ſecundùm quid. Ex. gr. juſtum eſt, ut inæquales participent de bonis communibus inæqualiter, æquales æqualiter. Divites igitur, quia ſunt ſuperiores ſecundùm quid, hoc eſt in divitiis, exiſtimant ſe eſſe ſimpliciter ſuperiores, adeoque debere plus participare de bonis communibus ſecundùm proportionem divitiarum: è converſo pauperes, quia ſunt æquales divitibus ſecundùm quid, hoc eſt in libertate, exiſtimant ſe eſſe ſimpliciter æquales, adeoque debere æqualiter participare de bonis communibus, ac proinde utrique conſiderantes æqualitem, & inæqualitatem ſecundùm quid, attingunt ſolùm juſtum ſecundùm quid, non autem juſtum ſimpliciter, quod conſiſtit in hoc, ut habeatur ratio dignitatis ſimpliciter.

4 *Si enim poſſeſſionum gratia ſocietatem iniiſſent, atque una conveniſſent, tantum ca erent civitatis, quantum poſſeſſionis: itaque ratio illa valeret, quæ eſt paucorum potentium, qui ajunt non eſſe juſtum, ut qui unum contulit, tantum participet de centum minis, quantum is, qui contulit omne reliquum, neque de iis, quæ ab initio, neque de iis, quæ poſtea ſuperveniant.*

5 Quòd

*Quòd ſi non vivendi ſolùm gratia, ſed magis bene vivendi: nam ſic ſervorum, & aliorum animalium civitas eſſe poſſet, quod non eſt ex eo, quia, felicitatis non ſunt capacia, nec vivendi ſecundùm electionem: neque ſocietatis gratia bellicæ, ne à quoquam injuria afficiantur: * neque propter commercia, ac mutuam utilitatem: nam ſic Tuſci, & Carthaginienſes, & omnes ii, quibus eſt commercium invicem, tanquam cives eſſent unius civitatis: ſunt nempe illis fœdera circa res importandas, & pacta, ne injuria afficiantur, & ſcripturæ circa mutuam bellorum ſocietatem: ſed neque magiſtratus communes his deputati ſunt, verum alii apud alios, nec quales eſſe oportet alteri de alteris cogitant, neque ut nemo eorum injuſtus ſit, qui ſub fœdere comprehenduntur, neque ut pravitatem nullam habeant, ſed ſolùm ut non invicem ſe injuria afficiant: at enim de virtute, ac vitiis publicè cogitant, quicunque curam habent bene inſtituendi civitatem. Ex quo manifeſtum eſt, de virtute curam eſſe habendam ei, quæ revera civitas ſit nominanda, non orationis gratia. Nam ſit communicatio ſocietas aliorum ad bellum, loco ſolùm differens ab aliis ſociis longè exiſtentibus: & lex pactio, ut ait Lycophron Sophiſta, fidejuſſor invicem juſtorum, ſed non talis, ut bonos, & juſtos cives efficiat.*

4 Quoad ſecundùm: quia tum qui favent democratiæ, tum qui favent oligarchiæ, non attingunt juſtum ſimpliciter, debemus nos conari, ut explicemus juſtum ſimpliciter: & quia juſtum ſimpliciter conſiſtit in hoc, ut æquè dignis ſimpliciter tribuatur æquale ex bonis communibus, inæqualiter dignis ſimpliciter tribuatur inæquale juxta proportionem dignitatis, debet explicari, in quo conſiſtat perſonarum dignitas ſimpliciter. Dicendum, quòd dignitas perſonarum deſumitur per ordinem ad finem civitatis, adeoque illæ perſonæ ſunt ſimpliciter digniores, quæ magis conducunt ad finem civitatis, illæ ſunt æquè dignæ æqualiter conducunt. Hinc ſequitur, quòd ſi finis civitatis eſſent divitiæ, qui ſunt ditiores, adeoque plus conferunt divitiarum, eſſent digniores, ac in diſtribuendis bonis communibus deberet ſervari proportio cum divitiis: valeret enim illa ratio divitum, qui dicunt, injuſtum eſſe, ut qui contulit unam minam, & qui contulit nonaginta novem minas, æquale recipiant. Similiter ſi finis civitatis eſſet libertas, æquè liberi deberent æquale recipere, adeoque valeret ratio pauperum, quod quia divites, ac pauperes ſunt æquales in libertate, debent æqualiter participare de bonis communibus. Verum quia finis civitatis neque ſunt divitiæ, neque libertas utcunque, ideo utrique aberrant à vero. Sed explicandum, quisnam ſit finis civitatis?

5 Primò finis civitatis non eſt vivere utcunque, ſed bene vivere. Probatur, quia ſi finis civitatis eſſet vivere, etiam bruta animalia, ac ſervi, qui ſunt capaces vitæ, pertinerent ad ſocietatem civilem; ſed bruta animalia, & ſervi non ſpectant ad ſocietatem civilem, ſed ii tantum ſpectant ad ſocietatem civilem, qui poſſunt bene vivere, & ſecundùm virtutem; ergo finis civitatis non eſt ſolùm vivere, ſed bene vivere.

6 Secundò finis civitatis non eſt ſola ſocietas bellica in ordine ad ſe defendendum ab injuriis hoſtium, neque ſola ſocietas commutationum, & commerciorum. Probatur primò, quia ſi ad hoc, ut multi coaleſcerent in unam civitatem, ſufficeret ſocietas in ordine ad bella, & ad cõmutationes, & cõmercia, ſequeretur, quod Tuſci, & Carthaginienſes, qui habẽt talem ſocietatem in ordine ad bella, & ad cõmercia, coaleſcerẽt in unam civitatem, ſiquidem Tuſcis, & Carthaginienſibus ſunt fœdera, pacta, & ſcripturæ in ordine ad defenſionem, ad commutationes &c; ſed Tuſci, & Carthaginienſes nõ ſunt una civitas; ergo &c. Probatur minor, primò, quia una civitas debet convenire in magiſtratibus cõmunibus; ſed Tuſci, & Carthaginienſes non cõveniunt in magiſtratibus communibus; ergo &c. Secundò una civitas debet habere curam de juſtitia, & virtute omnium ſuorum civiũ; ſed Tuſci

 nullam

Digitized by Google

nullam habent curam de juſtitia, & virtute Carthaginienſium, nec Carthaginienſes de juſtitiâ, & virtute Tuſcorum, ſed ſolum curant, ut ſerventur pacta ultro, citroque ſancita, & hoc modo fiunt ſocietates inter plures civitates loco diſtantes, & leges, per quas tales ſocietates firmantur, non ordinantur ad hoc, ut cives fiant boni, ſed ad hoc, ut ſervetur juſtitia inter contrahentes, adeoque tales leges ſunt voluti fidejuſſores juſtorum, ut ait Lycophron Sophiſta; ergo &c.

7 *Et quòd ita ſe habeat, patet. Nam ſi quis conjungat loca in unum, ut Megarenſium, Corinthiorumque civitas ſeſe invicem contingant mœnibus, nihilominus una non erit civitas: nec ſi ſimul conjugia ineant, quanquam hoc unum ſit de his communibus, quæ proprie ſunt civitatum. Eodemque modo ſi qui habitent ſeparati quidem, non tamen ita longè, ut nequeant ſimul communicare, legeſque habeant; injuriam ſibi invicem in commerciis prohibendi, ceu ſi unus faber, alter agricola, alter ſutor, alter aliquis huiuſmodi foret, eſſentque hi decem millia numero, nec aliæ eis forent communiones, niſi talium rerum, puta contractuum, & bellorum confœderationis, nec ſic quidem civitas adhuc foret. Propter quam utique cauſam? Non enim, quia non propinqua ſit communicatio. Nam ſi in unum convenirent ita communicantes, unuſquiſque tamen utatur propria domo ut civitate, ac ſibi ipſis, ut confœderati auxilium ferant contra injuriantes ſolùm, ne ſic quidem civitas eſſe videretur rectè conſiderantibus: ſiquidem eodem modo converſarentur ſimul, conjunctim, & ſeparatim. Ex quo patet, quòd civitas non eſt communicatio loci, & non injuriandi ſibi ipſis & commercii gratia: ſed iſta quidem ut adſint, neceſſarium eſt, ſi quidem futura ſit civitas: nec tamen ſi iſta aſſint omnia, civitas adhuc erit: at bene vivendi ſocietas, & domibus, & generibus, vitæ perfectæ gratia, & per ſe ſufficientis. Hoc tamen non erit, niſi uno, eodemque loco habitantibus, & conjugia ſimul ineuntibus. Propter quod propinquitates in civitatibus extiterunt, & ſodalitia, & ſacra, & converſationes familiarum. Idque eſt amicitiæ opus. Nam ſimul vivendi electio amicitia eſt. Finis eſt igitur civitatis bene vivere, illa verò gratia finis. Civitas autem eſt generum, pagorumque ſocietas, vitæ perfectæ, ac perſufficientis: hoc eſt (ut diximus) bene, ac beatè vivere. Bene igitur agendi gratia ponendum eſt eſſe civilem ſocietatem, non autem gratia ſimul vivendi.*

8 *Quapropter quicunque plus conferunt ad hujuſmodi ſocietatem, his plus juris competit in civitate, quam his, qui libertate, ac genere pares ſunt, vel majores, ſed civili virtute ſunt impares, & quàm iis, qui divitiis ſuperant, ſed virtute ſuperantur. Quod igitur omnes, qui de Republica contendunt, partem aliquam juſti dicunt, manifeſtum eſt ex ſupradictis.*

7 Probatur ſecundò hoc idem, quod nimirum finis civitatis non ſit ſola ſocietas in ordine ad bella, & ad commutationes, adeoque quòd ad unam civitatem conſtituendam non ſufficit talis ſocietas. Si enim loco conjungerentur civitates Megarenſium, & Corinthiorum, itaut ſe invicem tangerent mœnibus, adhuc non eſſet una civitas, etiamſi invicem connubia contraherent, ſiquidem viverent ſub diverſis legibus, & magiſtratibus; ergo non ſufficit ad unam civitatem conſtituendam etiam poſita indiſtantia loci, ſocietas in ordine ad bella, ad commutationes, ad connubia &c. Ex eadem ratione qui habitarent quidem ſeparati, ſed non ita diſtarent, quo minus poſſent communicare in commutationibus, & legem haberent ad ſervandam juſtitiam commerciorum, & alter eſſet ſutor, alter faber &c. & eſſent in magno numero, puta decem millium, adhuc non eſſent civitas, non ſolùm propter defectum unionis localis; ergo licèt ad civitatem requiratur communicatio loci, & ſocietas in ordine ad bella, & ad commercia, adhuc hoc non ſufficit, ſed requiritur ulteriùs, ut ſit ſocietas bene vivendi, vitæ perfectæ gratia. Non tamen ſufficit ad civitatem, ut ſit ſocietas bene vivendi, vitæ perfectæ gratia, ex pluribus domibus, ac generibus, niſi ſit ſocietas in unum locum congregata, cum commutationibus, connubiis &c. ideoque in civitatibus inſtitutæ ſunt ſodalitates, & ſacra, & converſationes familiarium ad fovendam amicitiam, quæ præcipuè fovetur convictu.

8 Ex his patet, quis ſit finis civitatis? Dicendum, quòd finis civitatis eſt, non ſolùm convivere, ſed etiam bene vivere. Eſt igitur civitas ſocietas familiarum, & pagorum per ſe ſufficiens ad convivendum, & ad bene, beatèque vivendum.

9 Quoad tertium: quia finis ſocietatis eſt bene, ac beatè vivere, qui plus conducunt, ac conferunt in ordine ad hunc finem, ii ſunt ſimpliciter digniores, adeoque plus habent juris in ordine ad bona communia civitatis; ergo plus illis eſt tribuendum, quàm aliis, qui ſunt illis pares in libertate, vel genere, vel divitiis, vel ſunt etiam in his ſuperiores, ſed virtute ſunt impares, minùſque conferunt ad bene, beatèque vivendum; ergo juſtum ſimpliciter conſiſtit in hoc, ut plùs participent de bonis communibus, qui plùs conferunt civitati in ordine ad bene, beatèque vivendum; ergo qui ſtudent politiæ oligarchicæ, vel democraticæ, ac pro his decertant, attingunt quidem juſtum ſecundùm quid, ſed non attingunt juſtum ſimpliciter.

Utrum expediat, ut in ciuitate dominentur multi, vel pauci, vel omnes? Cap. VII.

1 EST autem dubitatio, quid oporteat dominans eſſe in civitate, nunquid populum, an eos, qui divitias habent, an bonos, & æquos, vel unum, qui ſit optimus omnium, vel tyrannum. Verum hæc omnia videntur habere difficultatem. Quid enim inopes, quia plures ſint, ſi partiantur ea, quæ ſunt opulentorum, hoc non injuſtum eſt? Decreverunt enim, qui poteſtatem habent. Injuria igitur ſumma, quæ tandem dicenda eſt? Rurſuſque omnibus acceptis, ſi plures ea ſibi tribuant, quæ ſunt paucorum, conſtat quod civitatem corrumpunt. Atqui virtus nunquam corrumpit id, quod eam habet, neque juſtum civitatis corruptinum eſt. Ex quo patet legem iſtam non poſſe juſtam eſſe. Præterea illa quoque, quæ facta fuerint à tyranno, neceſſarium foret juſta eſſe omnia. Vim enim adfert propter potentiam, ut multitudo divitibus.

2 Sed an paucos, & opulentos juſtum eſt dominari? An ergo ſi & illi hoc agant, & rapinas exerceant, auferantque multitudinis bona, hocne erit juſtum? Et cætera ergo. Hæc igitur omnia conſtat eſſe prava, & non juſta.

3 Verum bonos, & æquos dominari oportet, authoritatemque habere omnium. Ergo alii omnes cùm magiſtratus non capiant, inhonorati manebunt? Nam honores quidem magiſtratus, poteſtateſque appellamus, quos ſi boni ſemper habeant, neceſſarium eſt alios excindi ab honoribus Reſpublicæ.

4 Sed nunquid unum, qui ſit optimus, dominari debet? At enim hoc etiam gravius eſt, quoniam plures erunt ab honoribus excludi.

5 Sed forſan dicet aliquis, legem dominari debere, non autem hominem, in quem cadunt animi perturbationes. Si igitur ſit lex quidem, ſed vel ad paucorum potentiam, vel ad multitudinis favorem declinans, quid tandem refert in his, de quibus dubitatum eſt? Evenient enim eadem, quæ ſupra dicta ſunt. De his igitur ſit alius quidem ſermo.

1 DIſtinctis variis politiarum ſpeciebus, proponit Ariſtoteles quæſtionem, in qua quæritur, quid expediat, ut in civitate dominetur, an multitudo, ſeu populus, ut in politia, & democratia; an divites, ut in oligarchia; an boni, & æqui, ut in ariſtocratia; an unus optimus omnium, ut in regno; an unus peſſimus, ut in tyrannide? Ratio dubitandi eſt, quia quidquid horum dicatur, eſt difficile, ac videntur ſequi multa inconvenientia. Primò enim ſi dicatur expedire, ut dominetur multitudo, ſicut in politia, ac democratia, cum plures ex multitudine ſint pauperes, diripient, & inter ſe divident bona divitum; ſed hoc eſt injuſtum, & ſequeretur, quòd eſſet juſtum; ergo ſumma injuria eſſet juſta. Probatur minor; juſtum enim eſt, quod decernitur a ſuprema poteſtate; ſed multitudo, penes quam eſſet ſuprema poteſtas, decreviſſet, ut bona divitum dividerentur inter pauperes; ergo talis diviſio eſset juſta, cùm ex alia parte non poſset fieri, niſi per ſummam injuſtitiam. Præterea ſi multitudo ſibi etiam

attribueret bona paucorũ, procul dubio civitatem corrumperet; ſed virtus nunquam corrũpit id, cujus eſt virtus, neque dominatio juſta, quæ eſt virtus civitatis, eſt corruptiva civitatis; ergo non eſt juſtum, ut dominetur multitudo, adeoque neque eſt juſta lex ſtatuens, ut multitudo ſit domina omnium. Confirmatur, quia ſi juſtum eſſet id, quod multitudo decernit, quia apud multitudinem eſt ſumma poteſtas, etiam quæ decernuntur à tyrãno, apud quẽ eſt ſumma poteſtas, & vis coactiva cæterorum, eſſent juſta; ſed quæ decernuntur à tyranno poſſunt eſſe injuſta; ergo etiam quæ decernuntur à multitudine; ergo ſicut non eſt juſtum, ut ſumma poteſtas ſit penes tyrannum, ita non eſt juſtum, ut ſit penes multitudinem.

2 Secundò ſi dicatur juſtum eſſe, ut dominentur pauci, & opulenti, ſicut in oligarchia, contra eſt, quia etiam illi poſſent diripere bona multitudinis; ſed hoc eſt injuſtum; ergo ex eadem ratione, ex qua non eſt juſtum, ut dominetur multitudo, nec eſt juſtum, ut dominentur divites, & opulenti.

3 Tertiò ſi dicatur expedire, ut dominentur boni, & æqui, ſicut in ariſtocratia, contra eſt, quia omnes alii excluderentur à magiſtratibus, atque honoribus, adeoque viverent inhonorati; ſed eſt inconveniens, ut omnes alii, præter bonos, qui ſunt pauci, excludantur ab honoribus, & magiſtratibus, ac vivant inhonorati; ergo inconveniens eſt, ut dominentur boni, ſicut in ariſtocratia.

4 Quartò hoc inconveniens multò magis ſequitur, ſi dominetur unus tantùm, qui ſit optimus omnium, ut fit in Regno: nam multò plures excludentur ab honoribus, & magiſtratibus, ſiquidem excludentur omnes, præter unum.

5 Quintò poſſet dici expedire, ut dominetur lex, non autem homo. Ratio eſt, quia expedit, ut potius dominetur id, in quod non cadunt paſſiones, quam id, in quod cadere poſſunt paſſiones, ac perturbationes; ſed paſſiones non poſſunt cadere in legem, poſſunt cadere in hominem; ergo expedit, ut lex potius dominetur, quàm homo. Sed adhuc contra eſt, quia lex poteſt favere vel multitudini pauperum, vel paucis divitibus; ergo remanet quæſtio, an debeat dominari lex favens multitudini, & tribuens magiſtratus populo, an lex favens paucis divitibus, ac tribuens ipſis magiſtratus.

6 Quòd autem magis penes multos debeat eſſe poteſtas, quàm penes paucos, licet optimos, videtur ſolui poſſe, & quandam habere dubitationem, imò forte veritatem. Nam ſi plures ſint, quorum unuſquiſque non ſit ſtudioſus, tamen fieri poteſt, ut in unum convenientes, omnes meliores ſint, quàm illi, non ut ſinguli, ſed ut omnes, quemadmodum cœna, in qua plures conferunt, quàm ea, quæ ex unius erogatione fit. Nam cùm plures ſint, unuſquiſque partem habet virtutis, ac prudentiæ, ac fiunt in unum collati, quaſi homo unus, qui multos pedes habeat, multaſque manus, multoſque ſenſus: & eodem modo circa mores, & intelligentiam. Quapropter melius judicant multi, & in muſica, & in poetarum operibus: alii enim aliud, & cuncti cuncta diſcernunt. Sed in hoc differunt ſtudioſi viri ab unoquoque aliorum ex multitudine, quemadmodum decoros à non decoris ajunt, & picta artifitioſe à veris, eò quod ſeorſum diſtincta in unum colliguntur, cum ſi ſeparatio fiat, pulchrius ſe habebit, huius quidem picti oculus, alterius verò cujuſdam alia particula.

7 Si igitur de omni populo omnique multitudine recipitur hanc eſſe differentiã multitudinis ad paucos ſtudioſos incertum eſt, imò per Iovem certum, quòd de quibuſdam eſt impoſſibile. Nam eadem ratio de beſtiis eſſet. Quanquam quid differunt quidam; ut dixerim, à beſtiis: Sed de aliqua multitudine nihil vetat, quod dictum eſt eſſe verum.

Propoſitis rationibus dubitãdi, & rejecta in alium locum controverſia, in qua dubitatur, utrum expediat dominari unũ, vel plures, ſolvit Ariſtoteles quæſtionem, in qua quæritur, utrum expediat dominari multitudinẽ, an paucos virtute præditos. ac primò probat expedire, ut potius dominetur multitudo, quam pauci: ſecundò examinat, quænam poteſtas tribuenda ſit multitudini: tertiò proponit, ac ſolvit duas

obje-

objectiones contra determinata: quartò ex dictis concludit, quo pacto debeat in civitate dominari lex, vel homo, & oſtendit leges eſſe rectas vel pravas proportionaliter, ac politiæ.

6 Quoad primum: videtur aliqualiter verum, ac ſuſpicabile, quòd expediat, ut potius dominetur multitudo, quàm pauci virtute præditi, & rationes in contrarium videntur poſſe ſolvi. Eatenus enim videtur conveniens, ut dominentur potius pauci virtute præditi, quàm multi carentes virtute, quatenus conveniens eſt, ut meliores dominentur in deteriores; ſed licèt ſinguli ex multis ſint deteriores, quàm ſinguli ex paucis, adhuc tota multitudo plurimorum poteſt eſſe melior multitudine paucorum; ergo &c. Probatur, & explicatur minor: ſinguli enim ex multis, licèt non habeant prudentiam, & virtutem perfectam, adhuc habent partem prudentiæ, & virtutis; ergo omnes ſimul conſtituunt quaſi unum hominem habentem perfectam virtutem, perfectamque prudentiam, qui homo habeat quodammodo multos pedes, & multas manus, & multos ſenſus, & ſit melior, ac prudentior, quàm multitudo paucorum, quorum ſinguli ſint meliores, & prudentiores ſingulis contentis in multitudine plurimorum. Confirmatur primò exemplo cœnæ: poteſt enim contingere, ut cœna, ad quam multi conferunt ſuas dapes, ſit melior cœna, ad quam pauci conferunt ſuas dapes, licèt ſinguli paucorum plus conferant, quam ſinguli multorum; ergo poteſt contingere, ut multitudo, ad quam multi conferunt ſuam virtutem, & prudentiam, ſit melior, & prudentior multitudine, ad quam pauci conferunt ſuam virtutem, & prudentiam licèt ſinguli paucorũ ſint meliores, & prudentiores ſingulis plurium. Cõfirmatur ſecũdò, quia videmus, quòd multi melius judicant de muſica, ac de poematis poetarum, quàm pauci, quia dum alii aliud, cuncti omnia diſcernunt; ergo etiam multi melius judicabunt de rebus agendis, quàm pauci. Proportionaliter igitur eſt differentia inter virtute præditos, & homines ex multitudine, ac ſit inter homines pulchros, ac non pulchros, & inter homines pictos, ac veros. Sicut enim homines pulchri habent omnes partes pulchras, homines autem non pulchri non habent omnes partes pulchras, licèt poſſit contingere, ut habeant oculum, vel aliam partem pulchriorem, quam homines pulchri, & ſicut homo pictus habet omnes partes pulchras, cùm homines veri non ſoleant habere omnes partes pulchras, licèt habeant aliquam partem pulchriorem, quàm homines picti; ſic homines virtute præditi habent omnes virtutes, homines ex multitudine non habent omnes virtutes, licèt in aliqua virtute poſſint excedere etiam virtute præditos.

7 Concludit Ariſtoteles, quòd ſi omnis multitudo ita ſe habet ad paucos virtute præditos, ut explicatum eſt, expedit univerſim, ut dominatio potius ſit penes multitudinem, quàm penes paucos. Sed quia poteſt dubitari, ùtrum omnis multitudo ſit talis, imò certum eſt, quòd aliquæ multitudines non ſunt tales, ſiquidem ſicut multi homines nihil penè differunt à beſtiis, cum ſint omnino beſtiales, ſic aliquæ multitudines vix differunt à multitudinibus beſtiarum, ideo non ſemper expedit, ut dominatio potius ſit penes multitudinem, quàm penes paucos. Sed quia ex alia parte nihil prohibet aliquas multitudines eſſe tales, ut licèt ſinguli multorum ſint deteriores ſingulis paucorum, omnes multi ſimul ſint meliores, & prudentiores paucis ſimul, ideo in aliquibus caſibus expediri, ut potius dominentur multi, quam pauci.

8 *Qua propter dubitationem illam priorem per iſta ſolvere quis poteſt, ac ſimiliter aliam ſubſequentem, quorum oporteat poteſtatem habere liberos homines, ac multitudinem civium, quales ſunt quicunque, neque opes habent, neque virtutis ullam exiſtimationem. Etenim permittere iſtis magnos magiſtra-*

Tt 3 *tus*

tus, nequaquam eſt tutum, propter injuſtitiam, & ignorantiam, per quas quibuſdam injuriarentur, in quibuſdam errarent.

9 Rurſus verò excludere illos penitùs ab honoribus periculoſum eſſet. Cùm enim multitudo inopum eſt in civitate, eademque ab honoribus excluſa, neceſſe eſt eam civitatem eſſe plenam hoſtium Reipublicæ. Reſtat igitur, ut ad conſultandum, & dicernendum iſti recipiantur. Quapropter, & Solon, & alii quidam eorum, qui leges condidere, hujuſmodi homines ad repetendas geſtorum rationes, & ad ſuffragia, electioneſque magiſtratuum admittunt, ſolis autem ut magiſtratus commutantur, nequaquam permittunt. Dum enim cum aliis una decernunt, atque conſultant, capiunt omnes ſimul ſufficientem ſenſum, & permiſti melioribus proſunt Reipublicæ, quemadmodum non purum alimentum unacum puro, totum facit utilius, quàm paucum: ſeparatim verò unuſquiſque imperfectus eſt ad judicandum.

8 Quoad ſecundum: poſito, quod expediat, ut aliqua poteſtas ſit penes multitudinem civium, hoc eſt penes homines liberos, neque opibus, neque virtutis opinione admodum præſtantes, quæritur quamnam poteſtatem debeant habere? Primò non videtur totum permittere tali multitudini magiſtratus maximos, & habentes poteſtatem maximarum rerum gerendarum. Ratio eſt, quia cum plerique ex tali multitudine, neque ſint prudentes, neque virtute prædití, periculum eſſet, quod in rebus magni momenti vel errarent per imprudentiam, vel injuriam facerent per malitiam, & injuſtitiam.

9 Secundò videtur formidandum, & periculoſum excludere talem multitudinem ab omnibus honoribus, ac magiſtratibus. Ratio eſt, quia cum qui excluduntur ab omnibus honoribus, & magiſtratibus oderint Republicam, in qua excluduntur, neceſſe eſſet civitatem, in qua excluderetur multitudo Pauperum, & eorum, qui non ſunt in exiſtimatione virtutis, eſſe plenam hoſtibus Reipublicæ.

10 Tertiò igitur videtur, quod ſiquidem neque talis multitudo omnino excludenda eſt ab honoribus, neque admittenda eſt ad præcipuos magiſtratus, debet fieri particeps conſultandi, ac judicandi. Confirmatur hoc ex legibus antiquorum. Nam Solon, & quidam alii legumlatores ſtatuerunt, ut tales homines pauperes admitterentur quidem ad judicia, in quibus repetuntur rationes ab iis, qui magiſtratus geſſerunt, at prohiberentur, ne ſoli obtinerent ullum magiſtratum. Et ratio eſt, quia dum cum aliis probis, & prudentibus decernunt, ac judicant, omnes, ſimul habent ſufficientem bonitatem, & prudentiam ad judicandum, & decernendum: & ſicut plùs prodeſt corpori multum cibi, partim puri, partim impuri, quam paucum cibi puri, ſic plus proſunt Reipublicæ multi ſimul decernentes, quorum aliqui ſint prudentes, & probi, quàm ſoli pauci probi. Soli igitur probi non ſufficiunt ad Rempublicam gubernandam propter paucitatem: ſoli homines ex vulgo non ſufficiunt propter defectum virtutis, & prudentiæ: at probi ſimul cum hominibus ex vulgo, cùm conſtituant ſufficientem multitudinem, & ſatis habeant prudentiæ, ac virtutis, ſufficiunt ad Rempublicam gubernandam, ut explicatum eſt.

11 Sed habet dubitationem hujuſmodi ordinatio Reipublicæ. Primum, quia videretur ejuſdem eſſe hominis ſcire judicare quis rectè medelam attulit, qui ipſe ſciat etiam mederi, ac ſanitatem ægrotantibus afferre. Hic autem eſt medicus. Eodem modo de aliis facultatibus, & artibus. Ut enim medicum rationem ſuæ medelæ apud alios medicos reddere oporteret, ita & alios apud ſimiles. Medicus autem eſt, & ille qui agit, & ille qui præcipit, & oſtendit, & tertio loco ille, qui à pueritia expertus eſt circa artem. Sunt enim quidam tales in cunctis (ut ita dixerim) artibus. Tribuimus verò judicium non minùs expertis, quàm ſcientibus. Deinde & circa electionem eodem ſe videtur modo habere. Nam rectè eligere ſcientis eſt opus, ceu geometram in geometria, & gubernatorem in navigatione. Et ſi enim in quibuſdam operibus, & artibus concurrunt alii quidam ignorantes, non tamen meliùs judicant, quàm ſcientes. Itaque ſecundùm hanc rationem auctoritas multitudini danda non eſſet, neque in electionibus

magi-

magiſtratuum, neque in rationibus adminiſtratorum repoſcendis.

12 *At enim forſan hæc omnia non bene dicuntur, etiam propter ſuperiorem ſermonem, ſi ſit multitudo non nimis ſervilis. Erit enim unuſquiſque deterior judex, quàm hi, qui ſciunt: Veruntamen ſimul omnes, vel melius judicabunt, vel non deteriùs. Et de quibuſdam quidem non ſolùm is, qui fecerit, neque melius judicat, quàm quicumque qui opera cognoſcunt etiam non habentes artem: puta domum, non ſolùm is intelligit; & judicat qui fecit, ſed meliùs is, qui utitur: utitur autem paterfamilias: & de temone gubernator, non faber: & de epulis conviva, non coquus. Hoc igitur dubium per hunc modum videtur ſufficienter ſolvi.*

11 Quoad tertium: duo poſſunt objici contra hactenus determinata. Primò contra concluſionem, in qua dictum eſt homines ex multitudine non eſſe admittendos ad magiſtratus gerendos, ſed eſſe admittendos ad magiſtratus eligendos, & ad judicandam de iis, qui magiſtratus geſſerunt, utrum bene ſe geſſerint, vel non: objicitur ſic: idem, qui poteſt bene mederi, poteſt etiam judicare, an alter bene exercuerit officium medici: idemque accidit in aliis facultatibus: nam qui poſſunt bene facere opera artis, poſſunt etiam bene judicare de operibus factis, ideoque medicus debet reddere rationem aliis medicis: & quia medicus dicitur tripliciter, nimirum qui exequitur quod alter præcipit, qui præcipit, & habet ſcientiam; & qui eſt expertus propter longum uſum medicandi; ſicut ſolus ſciens, & expertus poteſt mederi, & parum quoad medendum expertus differt à ſciente, ſic ſolus ſciens, & expertus poteſt judicare de medicatione facta. Proportionaliter idem videtur poſſe bene eligere artificem, qui eſt bonus artifex, ex. gr. bonus geometra poteſt eligere geometram, bonus gubernator navis propter hoc ipſum eſt aptus ad bene eligendum gubernatorem navis; & licet ad quaſdam electiones concurrant etiam ignorantes, adhuc non melius judicant de eligendis, quàm ſcientes, & periti talium artium; ſed multitudo ſupponitur non eſſe apta ad magiſtratus gerendos, ergo ex eadem ratione nec videtur apta ad eligendos magiſtratus, nec ad judicandos eos, qui geſſerunt magiſtratus.

12 Reſpondet Ariſtoteles dupliciter, primò, quod multitudo includens, & aptos, & ineptos ad magiſtratus per modum unius, melius judicabit, quàm ſoli apti, quia licet ſinguli ſunt minùs ſcientes omnes ſimul ſunt magis ſcientes, niſi ſupponatur talis multitudo eſſe hominum beſtialium; de quibus non militat concluſio. Secundò reſpondet, quòd de multis, an bene ſint facta, non ſolùm judicat qui facit, ſed etiam melius judicat qui utitur; ex. gr. de domo, an ſit bene facta, non ſolùm judicat architectus; ſed etiam qui habitat in tali domo; de clavo navis meliùs judicat gubernator navis, qui utitur clavo, quàm faber. de dapibus meliùs judicat conviva, qui ipſas comedit, quàm coquus, qui facit; ergo etiam de recta gubernatione meliùs judicant ſubditi, qui experiuntur gubernationem, quam qui ſunt gubernandi periti; ergò ex hoc capite multitudo non apta ad gubernandum non eſt excludenda ab electione, & à judiciis.

13 *Eſt & alia dubitatio cum hac annexa. quia inconveniens videtur. ut deteriores qui ſunt, majorum rerum habeant poteſtatem, quàm probi. Rationes verò adminiſtratorum à magiſtratibus repoſcere, & magiſtratus ipſos deligere, maximum eſt: quæ duo in quibuſdam civitatibus (ut dictum eſt) à populo ſiunt. Concio enim talium omnium domina eſt. Atqui concionis quidem participes ſunt, & deliberant, & decernunt exigui cenſus homines, & cujuſque ætatis: quæſturam verò, & militum præturam, & maximos magiſtratus ſuſcipiunt ex cenſu magno, atque ætate.*

14 *Quæſtio illa poteſt eodem modo ſolvi: nam forſan id ſe rectè habet. Neque enim judex, neque conſultor, neque is, qui in concione exiſtit, dominatur, ſed judicium, & ſenatus, & populus: dictorum verò unuſquiſque eſt particula iſtorum. Dico autem particulam, conſultorem, concionatorem, & judicem. Itaque juſte domina majorum eſt multitudo.*

Ex multis enim populus conſtat, & ſenatus, & judicium, majorque cenſus eſt univerſorum, quàm ſingulorum per ſe, & quàm illorum paucorum, qui magnos ſuſcipiunt magiſtratus. Hæc igitur in hunc modum determinata ſint.

23 Secundū objicitur, quia videtur inconveniens, ut deteriores habeant poteſtatem majorum rerum, quam meliores, ſed maxima inter ea, quæ fiunt in civitatibus, ſunt electiones magiſtratuum, & judicia, per quæ à magiſtratibus exigitur ratio geſtorum: horum autem poteſtas eſt penes populum, hoc eſt penes concionem, quæ conſtat ex hominibus cujuſcunque cenſus, & ætatis gerant quæſturam, præturam, & alios maximos magiſtratus; ergo videtur inconveniens, ut multitudini detur poteſtas eligendi magiſtratus, ac de iiſdem judicandi.

14 Reſpondetur eodem pacto, quòd cum ad judicia, & ad electiones concurrant ſimul judices, & ſenatores, & populus, non dominantur ſinguli, ſed omnes ſimul, hoc eſt judicium, ſive multitudo judicum, ſenatus, ſeu multitudo ſenatorum, & concio ſeu multitudo popularis: ſinguli autem ſunt minimæ horum particulæ; ergo cum omnes ſimul habeant majorem cenſum, quàm pauci divites, & omnes ſimul ſint meliores, & prudentiores, quàm pauci, juſtum eſt, ut penes totam multidinem ſit poteſtas eligendi, & judicandi: & hoc pacto ſatisfit allatis difficultatibus.

15 Prima verò illa quæſtio manifeſtum facit, nihil adeo, ut leges rectè poſitas debere dominari: illum autem, qui Reipublicæ præeſt, ſive unus hic ſit, ſive plures, debere in his poteſtatem habere, in quibus leges expreſsè cavere non poſſunt, ex eo, quia non facile ſit, generali ſermone ſingulos caſus comprehendere.

16 Quas tamen leges rectè poſitas dicimus, nondum apparet: ſed adhuc ſupereſt anterior dubitatio, Atque tales eſſe leges, quales ſunt Reſpublicæ, neceſſarium eſt, pravas, vel ſtudioſas, juſtas, vel injuſtas, & hoc unum manifeſtum eſt, oportere ad ſpeciem Reipublicæ leges eſſe accommodatas. Quid ſi ita ſit, patet, quod leges illas, quæ ad rectas gubernationes accommodatæ ſunt, neceſſe eſt eſſe juſtas, illas verò, quæ ad earum labes, eſſe non juſtas.

15 Quoad quartum: ex dictis poteſt inferri, quo pacto debeat in civitate dominari lex, vel homo. Dicendum, quod bent dominari leges rectè poſitæ, magiſtratus autem debent dominari ſecundùm leges. Quia verò leges non poſſunt expreſsè omnibus providere, in iis, de quibus leges non provident propter impoſſibilitatem decernendi de omnibus caſibus ſingularibus, debet dominari qui præeſt civitati, ſivè præſit unus, ſive præſint multi.

16 Sed adhuc dubitatur, quænam leges ſint rectæ, vel non rectæ? Dicendum, quod ſicut politiæ ſunt rectæ, in quibus intenditur bonum commune, eæ verò, in quibus intenditur bonum privatum gubernantium, ſunt pravæ, ſic leges, quæ intendunt bonum commune, ſunt rectæ, quæ verò intendunt bonum privatum tyranni, vel divitum, vel pauperum ſunt pravæ. Ex hoc autem ſequitur, quod leges ſunt rectæ, vel pravæ proportionaliter, ac politiæ, adeoque leges accomodatæ politiis rectis, ſunt rectæ, ac juſtæ, leges accomodatæ politiis pravis ſunt pravæ, & injuſtæ.

Ex quibus bonis deſumatur dignignitas, ſecundùm cujus proportionem diſtribuendi ſunt honores, & magiſtratus.

Caput VIII.

1 CUm verò in cunctis ſcientiis, & artibus finis ſit bonum, maximum autem, & maximè in principaliſſima omnium: hæc autem eſt civilis poteſtas; eſt autem civile bonum, juſtum, id autem communis utilitas: videtur autem omnibus æquum quoddam eſſe juſtum, & uſque ad aliquid conſentiunt philoſophicis rationibus, in quibus determinatum eſt

de

de moralibus: quid enim, & quibus iuſtum, & oportere paribus par exiſtere: quorum certè paritas, & quorum imparitas ſit, oportet non latere (habet enim id dubitationem) & philoſophiam civilem.

2 Forſan enim diceret aliquis, ſecundùm omnis boni præeminentiam oportere impariter magiſtratus tribuere, ſi in aliis non differant, ſed pares ſint. Differentibus enim aliud eſſe iuſtum, & quod ſit ſecundùm dignitatem. Atqui ſi hoc verum ſit, erit & ſecundùm colorem, & ſecundùm magnitudinem, & ſecundùm unumquodque bonorum plùs tribuendum de civili iuſto illis, qui superexcellunt. An hoc quidem apertè falſum eſt, quod patet in aliis ſcientiis, & artibus? Paribus enim fiſtulatoribus quantùm ad artem, danda non eſt prærogativa fiſtularum illi, qui ſit nobilior (nihil enim meliùs caneret) ſed oportet his, qui in opere ipſo ſuperexcellunt, tribuere fiſtularum prærogativam. Quod ſi nondum patet, quod dicimus etiam magis deducentibus erit manifeſtum. Nam ſi erit aliquis excellens fiſtulatoria arte, inferior tamen nobilitate generis, vel forma, & ſi majus quodlibet illorum eſt bonum, quàm fiſtulatoria (dico autem nobilitatem & formam) & ſecundùm proportionem fiſtulatoriæ ſunt anteponenda: tamen huic dandæ ſunt meliores fiſtulæ. Oportet enim in opus ipſum prærogativam conferre, divitiarum verò, nobilitatis reſpectus nihil confert.

3 Præterea ſecundùm iſtam rationem, omne bonum ad omne bonum eſſet utique comparabile. Nam ſi magis aliqua magnitudo, & certe omnino magnitudo comparabilis foret, & ad divitias, & ad libertatem: itaque ſi magis hic excelleret magnitudine, quàm ille virtute, & magis ſupereminerer omnino magnitudo virtuti, eſſent omnia conferenda. Quantò enim magnitudo hujus illum superaret, tanto conſtat eſſe parem. Cum verò hoc ſit impoſſibile, patet, quòd in rebus civilibus, non ſecundùm omnem imparitatem de magiſtratibus rectè contendunt. Si enim ſint hi quidem tardi, illi autem veloces, nihil ob hoc oportet alios plùs, alios minùs habere, ſed in gymnicis certaminibus horum excellentia honorem capit.

1 POſtquam Ariſtoteles explicavit, quid expediat, ut in civitate dominetur, examinat, ex quibus deſumatur dignitas, ſecundùm cujus proportionem diſtribuendi ſunt honores, & magiſtratus: Præmittit neceſſitatem tractandi hanc quæſtionem. Dictum eſt enim initio libri primi Ethicorum, quòd cum omnes ſcientiæ, & artes habeant pro fine aliquod bonum, principaliſſima facultatum practicarum, hoc eſt politica habet pro fine maximum bonum; ſed maximum bonum eſt felicitas communis quæ habetur per juſtum; ergo politica habet pro fine bonum commune, adeoque ipſum juſtum; ſed juſtum ex dictis lib. 5. Ethic. cap. 3. dicitur alicui juſtum, ac juſtum civile conſiſtit in hoc, ut res diſtribuantur ſecundùm proportionem dignitatis, hoc eſt æqualiter æqualibus, inæqualiter inæqualibus; ergo neceſſe eſt, ut conſideremus, ex quibuſnam bonis deſumatur æqualitas, vel inæqualitas, ſecundùm quam diſtribuendi ſunt honores, ac magiſtratus. Hanc quæſtionem Ariſtoteles ut ſolvat, primò proponit, ac rejicit ſententiam dicentem æqualitatem, & inæqualitatem, ſecundùm quam diſtribuendi ſunt honores, deſumi debere ex omnibus bonis, ac perfectionibus: ſecundò proponit ſententiam dicentem, quòd ſaltem debent conſiderari bona conducentia ad eſſe, & ad bene eſſe civitatis, puta libertas, divitiæ, nobilitas, virtus &c. tertiò docet, quòd ſi diſtributio fiat ſolùm ſecundùm unum tantum ex his, politia eſt prava: quartò ſoluit quæſtionem, & oſtendit, quòd in diſtribuendis honoribus, & magiſtratibus, non unum ſolùm debet conſiderari, ſed multa, quantò ex his infert legumlatorem debere facere leges conducentes ad bonum commune omnium civium.

2 Quoad primum: poſſet aliquis dicere, quòd debent conſiderari omnia bona, & quòd qui in cæteris eſt par, in quocunque excedat, debet aliis præferri.

Rejicit Ariſtoteles hanc opinionem duabus rationibus. Prima ratio eſt; ſi exceſſus in qualibet perfectione ſufficeret ad hoc, ut excedenti deberet plus tribui, etiam propter exceſſum coloris, curſus &c.

Digitized by Google

&c. deberet plus tribui &c. ſed hoc eſt inconveniens; ergo &c. Probatur minor exemplo artium; neque enim fiſtulatoribus æqualibus quo ad artem fiſtulandi, debent dari fiſtulæ inæquales præciſè, quia ſunt inæquales in nobilitate. Nam cum iſta inæqualitas nihil conferat ad ſonandum, non debet attendi in ordine ad dandum fiſtulas meliores, vel minus bonas; ergo civibus inæqualibus in colore, in ſtatura, & in aliis nihil conferentibus ad bonum civitatis, non idcirco debent dari inæquales honores. Confirmatur, quia ſi quis excellat alteri in arte fiſtulatoria, ſed ſit multò inferior illo in nobilitate generis, in divitiis, in pulchritudine, & in aliis bonis præferendis arti fiſtulatoriæ, adhuc qui eſt melior in arte fiſtulatoria debet præferri quoad fiſtulas, & quoad ea, quæ ſpectant ad exercitium artis fiſtulatoriæ; ergo eorum, quæ non ſpectant ad artem, nulla habenda eſt ratio; ergo neque in conferendis magiſtratibus habenda eſt ratio coloris, & aliorum, quæ nihil conferunt in ordine ad magiſtratus gerendos.

3 Secunda ratio eſt: ſi honores Reipublicæ diſtribui deberent comparando omnia bona, ſequeretur, quòd ad juſtum diſtributivum deberent comparari omnia bona, & omnes perfectiones civium: ex. gr. deberet conſiderari, quantum unus excederet alium in colore, in ſtatura, in pulchritudine, in divitiis, in nobilitate, in virtute; ſed hoc eſt falſum: videmus enim, quòd non fit talis comparatio, neque homines de talibus altercantur; ex. gr. nemo dicit ſe eſſe præferendum alteri in honoribus Reipublicæ, quia eſt velocior ad currendum, ſed ſolùm in gymnaſticis certaminibus, putant homines ſe debere præferri propter velocitatem &c. ergo honores Reipublicæ non debent diſtribui comparando omnia bona.

4 At ex quibus conſtat civitas, in his eſt neceſſe contentiones cadere. Quaprópter rationabiliter ſibi arrogant honorem nobiles, & ingenui, & opulenti. Oportet enim ingenuos eſſe, & cenſum habere ad onera perferenda. Non enim civitas eſſe poteſt ex pauperibus omnibus, quemadmodum nec ex ſervis. At ſi hæc requiruntur, patet, quod & juſtitia, & virtus bellica requiritur. Sine his enim ſtare civitas non poteſt. Hoc tamen intereſt, quod ſine primis illis civitas eſſe non poteſt, ſine his autem non bene permanere. Ad hoc igitur, ut ſit civitas, videri poſſunt, vel omnia, vel quædam iſtorum rectè ſibi honores vindicare. Ad vitam tamen optimam diſciplina, & virtus juſtiſſime ſibi vendicare honores utique viderentur, ut ſupra dictum eſt.

4 Quoad ſecundum: quia ex dictis in diſtributione honorum Reipublicæ non debent conſiderari, & comparari ad invicem omnia bona, poſſet aliquis rationabiliter exiſtimare, ſolùm eſſe conſideranda illa bona, quæ conducunt ad hoc, ut civitas ſit, & bene ſe habeat; ſed ad conſervationem, & felicitatem civitatis maximè conferunt nobilitas, divitiæ, & libertas; ergo in diſtribuendis honoribus debent hæc conſiderari, & rationabiliter cives exigunt honores propter hæc. Minor probatur, & explicatur. Primò enim civitas non poteſt conſtare ex ſolis pauperibus, alioquin nullus civium poſſet ſufficere ad conferendum in commune pecunias neceſſarias ad onera Reipublicæ, puta ad arcendos hoſtes, &c. ergo ad bonum civitatis conferunt divitiæ. Secundò civitas non poteſt conſtare ex ſervis; ergo ad civitatem conſtituendam requiritur libertas. Tertiò non poteſt civitas bene ſe habere ſine juſtitia, quæ eſt virtus civilis; nec ſine virtute bellica, quæ præcipuè eſt in nobilibus; ergo ad hoc, ut civitas bene ſe habeat, requiritur etiam nobilitas, juſtitia, ac virtus bellica. Addit Ariſtoteles, quod cum divitiæ, & libertas requirantur ad hoc, ut civitas ſit, juſtitia, & virtus bellica præcipuè requiruntur ad hoc, ut bene ſe ha-

habeat. Quia igitur libertas, divitiæ, nobilitas, & virtus civilis, ac bellica conferunt ad hoc, ut civitas ſit, ac bene ſe habeat videtur, quod rationabiliter cives vindicent ſibi plus in honoribus propter exceſſum in omnibus; vel in aliquibus ex his: & quia virtus maximè confert ad felicitatem civitatis, ideo videtur, quod juſtiſſimè vindicent ſibi plus in honoribus propter exceſſum in virtute.

5 Cum vero nec omnium parium par habere debeant, qui in uno aliquo ſint pares, nec impar impares ſecundum unum, neceſſarium eſt omnes hujuſmodi Rerumpublicarum tranſgreſſiones eſſe, & labes. Dictum vero eſt prius, quia inter ſe quodammodo omnes juſte contendunt, ſimpliciter autem non omnes juſtè. Opulenti quidem, quod plus regionis poſſident: regio autem commune quiddam: præterea in commerciis magis creditur eis, ut plurimum. Ingenui autem, & nobiles, quaſi prope inter ſe. Cives enim magis generoſiores, quam ingeneroſi. Nobilitas autem apud omnes in honore habetur. Inſuper conſentaneum eſt ex melioribus ortos eſſe meliores: eſt enim generis virtus nobilitas. Similiter quoque dicimus virtutem meritò contentionem inducere. Sociabilem enim virtutem dicimus eſſe juſtitiam, quam cæteræ omnes virtutes neceſſario conſequuntur. Atqui & plures ad pauciores: nam & potentiores, & ditiores, & meliores ſunt, ut ſuſceptis pluribus ad pauciores. An ergo ſi omnes iſti forent in una civitate, ceu boni, & divites, & nobiles, eſſetque alia multitudo populi, utrum in dubium veniret, quibus gubernatio Reipublicæ foret tribuenda, an non eſſet dubium? In unaquaque igitur Republica earum, quas diximus indubitatum eſt judicium, quinam debeant gubernare. Principatibus enim inter ſe differunt, ceu aliqua quatenus per divites ſunt, alia quatenus per ſtudioſos, & aliarum unaquaque eodem modo. Sed tamen conſiderandum eſt, quando circa idem tempus iſta exiſtunt, quomodo ſit determinandum. Nempe ſi ſtudioſi ſint in civitate admodum pauci, quomodo eſt agendum? An conſiderare oportet ſi pauci ad opus gubernandi Rempublicam ſufficiant, an tot eſſe oporteat, ut ex his civitas conſtet?

6 Eſt autem dubitatio quædam in cunctis, qui de honoribus in Republica contendunt, Nam qui vel propter divitias, vel propter genus gubernationem ſibi tribuendam putant, nihil juſtè dicere viderentur. Sequeretur enim, ut ſi quis unus omnium ditiſſimus foret, is eodem jure gubernare alios omnes deberet. Eodem modo, qui nobilitate antecelleret, eorum gubernator eſſet, qui cum ipſi ſint ingenui, de honore contendunt. Hoc idem fortaſſe contingeret in optimatum gubernatione circa virtutem. Siquis enim unus probitate antecellat aliis, qui in eadem Republica verſentur, hunc dominari oportebit ſecundùm illam rationem. Ergo ſi & multitudinem dominari oportet ex eo, quia potentior eſt, quàm pauci, etiam ſi unus, vel plures uno, pauciores tamen, quàm multitudo, potentiores ſint aliis, his oportebit gubernare potius, quàm multitudinem.

5 Quoad tertium: quia neque eſt juſtum, ut qui ſunt æquales in uno, puta in divitiis, æqualiter participent de honoribus Reipublicæ, neque eſt juſtum, ut qui ſunt inæquales in uno, participent inæqualiter, neceſſe eſt omnes politias, in quibus unum tantum conſideratur, eſſe pravas. Porro dictum eſt ſupra, quod qui contendunt de magiſtratibus, & honoribus, intendunt juſtum ſecundum quid, at non intendunt juſtum ſimpliciter. Intendunt juſtum ſecundùm quid, quia conſiderant aliquid; ex quo deſumitur dignitas in ordine ad honores Reipublicæ: at non intendunt juſtum ſimpliciter. Intendunt juſtum ſecundùm quid, quia conſiderant aliquid, ex quo deſumitur dignitas in ordine ad honores Reipublicæ; at non intendunt juſtum ſimpliciter, quia non conſiderant omnia, ex quibus deſumitur talis dignitas. Explicatur deſcendendo ad divites, nobiles, virtute præditos, & ad multitudinem. Primò divites dicunt ſe eſſe præferendos cæteris, quia cum plus regionis poſſideant, regio autem ſit quodammodo communis, plus conferunt in commune; ergo debent præferri pluperibus, qui minus conferunt. Rurſus ii, quibus plus creditur in commerciis, præſtant plus fidei, & fidelitatis, adeoque debent cæteris præferri: ſed in commerciis magis creditur divitibus, quam pau-

per virtutem ſibi arrogans gubernandi auctoritatem, & ad eos, qui per divitias, reſpondere poſſet multitudo juſtum ſermonem. Nihil enim vetat multitudinem quandoque meliorem eſſe, quàm quàm pauci, at ditiorem, non ſecundùm ſingulos, ſed ſecundùm univerſos. Ex quo ad quæſtionem illam, quam afferunt nonnulli, per hunc modum reſponderi poteſt.

8 Quærunt enim nonnulli, ad quod reſpicere legis conditor debeat in legibus rectiſſimè conſtituendis, utrum ad meliorum, an ad plurium utilitatem, quando contingat, quod modo diximus. Rectum quidem accipiendum eſt æquè? æque verè rectum ad totius civitatis utilitatem, & ad communem civium: civis autem communiter, qui particeps eſt imperandi, & parendi licet alius ſecundùm unamquanque ſpeciem Rerumpublicarum: ſecundùm autem optimam ſpeciem, qui poteſt, & eligit parere, & imperare ad vitam ſecundùm virtutem degendam.

7 Quoad quartum: ex allatis inconvenientibus patet non eſſe rectas ratiocinationes, per quas divites, nobiles, ac virtute præditi probant ſibi ſolis deferendam eſſe gubernationem Reipublicæ, cæteros verò debere ſibi ſubeſſe. Profectò enim iis, qui propter virtutem, vel propter divitias arrogant ſibi dominationem poteſt juſtè multitudo reſpondere, quod ſi debet haberi ratio divitiarum, & virtutis, cùm contingat multos ſimul eſſe ditiores, ac meliores, paucis, propter hoc ipſum ſumma poteſtas potiùs debet eſſe penes multos, quàm penes paucos divites, nobiles, ac virtute præditos.

8 Quoad quintum: poteſt etiam ſatisfieri alteri quæſtioni, in qua quærunt, utrum qui rectiſſimas leges vult conſtituere, debeat potius reſpicere ad utilitatem communem meliorum, an ad utilitatem communem plurium? Dicendum, quod ut leges ſint rectiſſimæ, debent reſpicere bonum commune totius civitatis. Ratio eſt, quia leges tum ſunt rectiſſimæ, cum conducunt ad finem civitatis; ſed finis civitatis eſt bonum commune civium; ergo leges tum ſunt rectiſſimæ, cum conducunt ad bonum commune civium. Porrò cives ſunt, qui ſunt particeps imperandi, ac parendi ſecundùm proportionem, vel divitiarum, ut in oligarchia, vel libertatis, ut politia, vel virtutis per quam poſſunt ſecundùm virtutem præeſſe, ac ſubeſſe, ut in ariſtocratia, ſive in optima Republica.

Utrum qui excellit inter omnes ſimul, ſit pars civitatis: an ſit expellendus per oſtraciſſimum: & quid in optima Republica de optimo omnium ſit faciendum?

Caput IX.

1 Quod ſi unus ſit uſque adeo ſuperexcellens virtute, vel plures, quàm unus, nec tamen tot numero, ut implere civitatem poſſint, ut neque comparanda ſit aliorum omnium virtus, neque facultas gerendi Rempublicam ad hanc plurium, ſi plures ſint, vel unius tantùm, ſi unus, 2 non ampliùs hi ponendi ſunt civitatis pars. Fieret enim illis injuria; ſi pariter, atque alii cenſerentur, cum ſint uſque adeo ſuperiores ſecundùm virtutem, ac civilem potentiam. Putandum eſt enim talem utrum, tanquam Deum in hominibus eſſe. Ex quo manifeſtum eſt, poſitionem legem neceſſariam eſſe circa æquales genere potentia: ſed in illos tales non eſt lex; ipſi enim lex ſunt. Etenim ridiculus foret, qui illos legi ſubjicere conaretur. Dicerent enim fortaſſe quemadmodum de Leone ſcribit Antiſthenes, concionantibus lepuſculis, ac cenſentibus æquum omnes habere debere.

1 Dictum eſt juſtum ſimpliciter eſſe, ut dominentur potius multi, quā pauci, quia multi ſimul ſumpti ſunt meliores, ditiores, & potentiores paucis. Hinc oritur quæſtio, an ſi contigerit unum, vel paucos propter paucitatem non ſufficientes ad civitatem conſtituendam ita reliquis excellere, ut eſſent meliores, & ad Rempublicam adminiſtrandam

Digitized by Google

dam aptiores reliquis ſimul ſumptis, deberent iſti ſoli cæteris imperare, vel deberent admitti ad imperandum cum reliquis, adeoque deberent eſſe pars civitatis? Hanc quæſtionem Ariſtoteles ut ſolvat, primò ratione, & exemplis artium, ac politiarum non optimatum, quæ introduxerunt oſtraciſmum, probat hos non debere eſſe partes civitatis: ſecundò oſtendit civitates, quæ introduxerunt oſtraciſmum, erraſſe: tertiò concludit in optima Republica viros virtute ita præſtantes, ut excellant reliquis ſimul ſumptis, debere eſſe Reges perpetuos.

2 Quoad primum: quod qui excellit omnibus aliis ſimul ſumptis, non debeat eſſe pars civitatis, probatur primò ratione, quia ſi haberetur ut pars civitatis, deberet tractari ex æquo, ac alii cives, & deberet ſubjici legibus; ſed neque poſſet tractari ex æquo cum aliis civibus, neque poſſet ſubjici legibus, ergo &c. Probatur minor: ſi enim tractaretur ex æquo cum aliis civibus, fieret illi injuria, ſiquidem virtute, ac dignitate excellit omnes ſimul, & ſe habet ſicut quidam Deus inter homines: nec debet ſubjici legibus; leges enim ponuntur pro æqualibus genere, & virtute, qui indigent directione aliorum, adeoque ridiculum eſt velle ſubjicere legibus eum, qui in virtute excellit omnes ſimul, & cum ſibi ipſi ſit lex, non indiget directione aliorum; ergo neque poſſet tractari ex æquo, ac alii, neque poſſet ſubjici legibus, adeoque non eſſet ulla pars civitatis. Confirmatur, quia ſi reliqui cives vellent ex æquo tractari, ac vir excellens omnibus ſimul, eſſet aliquid ſimile, ſicut ſi lepores vellent tractari ex æquo cum leonibus, ergo qui excellit reliquis omnibus, poſſet dicere id, quod Antiſthenes fingit dixiſſe Leones, cum Lepores convenientes decreviſſent omnes, etiam leones, ex æquo habendos.

3 *Quapropter à civitatibus, quæ populariter reguntur. Oſtraciſmus repertus eſt. Hæ ſiquidem civitates æqualitatem maximè complectuntur. Itaque qui ſuperexcellere videtur, vel propter divitias, vel propter amicos, vel propter aliquam aliam civilem potentiam, extra civitatem relegatur ad tempus aliquid terminatum. Tradunt etiam fabulæ, ob hujuſmodi cauſam Herculem ab Argonautis fuiſſe relictum. Non enim una cum aliis navem regere illum voluiſſe, ut nimium ſuperexcellentem inter navigantes.*

4 *Quapropter quia vituperant tyrannidem, & conſilium Periandri Traſibulo datum, non ſimpliciter exiſtimandi ſunt rectè dicere. Ferunt etiam Periandrum nihil reſpondiſſe ei, qui conſilii petendi cauſa ad ipſum miſſus fuerat, ſed ſupereminentes ſpicas demetendo, ſegetem adæquaſſe cujus cauſam cùm non intelligeret nuntius, ac factum ab eo narraret, intellexiſſe Thraſibulum; quod oportebat ſupereminentes cives auferre. Hoc autem nec prodeſt ſolùm tyrannis, nec ſolùm faciunt tyranni, ſed & in paucorum potentia, & in populari ſtatu ſimiliter ſe habet. Oſtraciſmus enim eandem quodammodo vim habet, tollendo eos, qui ſupereminent, & in exilium pellendo. Hoc idem & in civitatibus, & in gentibus faciunt, qui dominantur, velut Athenienſes circa Samios, & Chios, & Lesbios. Quamprimùm enim imperium firmiter habuerunt, eos in multos peſſundarunt contra fœderis æquitatem. Perſarum autem Rex Medos, & Aſſyrios, & alios, qui magnum aliquid de ipſis, ſapiebant ob imperium priùs habitum, ſæpe contrivit. Quæſtio autem propoſita circa omnes eſt Rerum publicarum ſpecies univerſaliter, & quæ ſunt rectæ. Nam illæ, quæ tranſgrediuntur, ad propriam reſpicientes utilitatem hoc agunt, quinimo, & illæ, quæ ad commune reſpiciunt bonum, eodem modo ſe habent.*

5 *Patet hoc in aliis quoque artibus, & ſcientiis. Neque enim pictor pedem menſuram excedentem, animal habere pateretur, quamvis pulcherrimus ille per eſſet neque tantum faber proram, aut aliam partem navis: neque certè magiſter chori eum, qui pulchriorem, ac meliorem toto choro emittit, ſinet in choro eſſe. Itaque ob hoc quidem nil prohibet eos, qui domini ſunt, convenire cum civitatibus, ſi propriæ dominationis gratia, quæ civitatibus utilis ſit, id agant.*

3 Secundò probatur hoc idem exemplis politiarum non optimatum. Videmus enim civitates, quæ populariter reguntur, adeoque maximè intendunt æ-

Digitized by Google

qualitatem, introduxiſſe oſtraciſmum, per quem ad tempus in exilium pelluntur ii, qui videntur cæteris excellere divitiis, amicis, & civili potentiâ; ergo ſignum eſt, quod cenſent eos, qui cæteris omnibus longo intervallo excellunt, non poſſe eſſe partes civitatis, adeoque excludendos à civili ſocietate. Ex eadem ratione in fabuli ſcriptum eſt ab Argonautis Herculem extra navem fuiſſe relictum, eo quod cum longe aliis excelleret, nollet navem regere ſimul cum aliis.

4 Ex his Ariſtoteles infert, quòd non omnino rectè dicunt qui vituperant tyrannidem ex eo, quod non patiatur cives valde ſupereminentes cæteris, ac reprehendunt conſilium à Periandro circa hoc datum. Ferunt enim, quòd cùm Thraſibulus, occupata tyrannide, miſiſſet nuncium ad Periandrum, gratia petendi conſilium de eo, quod eſſet agendum ad retinendam tyrannidem, Periandrum nihil nũcio reſpondiſſe, ſed ſupereminentes ſpicas virga dejiciendo, ſegetem adæquaſſe: quod cum nuncius, qui rem non perceperat, retuliſſet, Thraſibulum intellexiſſe cives cæteris ſupereminentes eſſe auferendos. Qui igitur reprehendunt hoc conſilium, ut tyrannorum proprium, errant. Neque enim ſoli tyranni hoc faciunt, neque hoc eſt utile ad ſolam tyrannidem conſervandam, ſed etiam eſt utile ad conſervandam democratiam, & obligarchiam, ideoque in Reſpublicis obligarchicis, & democraticis introductus eſt oſtraciſmus, qui ordinatur ad eos à civitate auferendos, qui cæteris ſupereminent. Qui etiam dominantur in ſubjectas civitates, ac gentes, hoc idem faciunt, ideoque Athenienſes, ſtatim ac firmum imperium obtinuerunt in Samios, Chios, & Lesbios, in multis eos contra fœderis æquitatem peſſundederunt, ut eorum potentiam deprimerent: Rex quoque Perſarum, Medos, Aſſyrios, aliosque, qui ob imperium priùs habitum alte de ſe ipſis ſapiebant, ſæpe contrivit. Patet igitur, quod hæc quæſtio, *an cives valde cæteris ſupereminentes ferenda ſint in civitate?* non eſt propria ſolius civitatis, ſed eſt communis omnium politiarum non optimarum. Videmus ſiquidem, quod in politiis non rectis, in quibus gubernatio refertur ad utilitatem gubernantium, qui gubernant, non ferunt cives valde ſupereminentes aliis, & eoſdem non ferunt in politiis rectis propter utilitatem communem.

5 Tertiò hoc idem probatur exemplis artium, ac ſcientiarum. Pictor enim non patitur animal habere pedem, qui excedat menſuram, ac proportionem reliqua corporis, ideoque ſi videat pedem excedentem, delet ipſum, etiamſi pulcherrimus ſit: faber non patitur navim habere proram, vel aliam partem, quæ ſuperet proportionem reliquarum partium: præfectus muſicæ non patitur in choro aliquem, qui licèt habeat optimam vocem, ita excedit voces aliorum, ut illis non proportionetur; ergo nõn eſt mirum, ſi Monarchæ conveniant cum civitatibus in hoc, ut non ferant cives multum aliis excellentes.

6 Quare ſecundùm eas, quas confitemur ſuperexcellentias, quandam habet utilitatem ratio, illa, per quam oſtraciſmus fuit repertus. Melius tamen foret ſic ab initio per legis conditorem provideri, ut Reſpublica non indigeret tali medicina. Secundo autem loco, ſiquid tale accidat, conandum eſt tali aliquo remedio corrigere, quod tamen factum non eſt à civitatibus. Non enim reſpexerunt ad commodum publicum, ſed per ſedetionem uſi ſunt civili pulſione. In his igitur ſpeciebus gubernandi, quæ lapſa ſunt, quod ad privatum commodum pertinet, ac juſtum eſt, patet, forſan autem non ſimpliciter juſtum, & hoc manifeſtum.

7 Sed in optima Republica magna habetur dubitatio, ſi non per excellentiam aliorum bonorum, ceu jurium, & divitiarum, & amicitiarum, ſed ſi quis excellat virtute, quiã de eo ſit faciendũ. Non enim dicendũ eſt, ut talis vir ſit de civitate pellendus. Atqui neque gubernationi aliorum talis vir erit

ſubji-

regna ſint ejuſdem rationis, an potiùs plu-ris ſint ſpecies Regni, & Regum?

2 Dicendum, quod eſt manifeſtum plures eſſe ſpecies Regum, nec omnes Reges habere eamdem poteſtatem. Patet, conſiderando diverſitatem Regum, qui apud varias gentes regnant. Prima igitur ſpecies Regni eſt Lacedæmonica, apud quod Rex imperat ſecundum legem, neque habet poteſtatem omnium, ſed eorum tantum, quæ illi permittuntur à lege. Rex ergo Lacedæmoniorum, cum egreditur ad bellũ habet poteſtatem omnium eorum, quæ ad bellum ſpectant, ac præterea præeſt ſacrificiis, cunctiſque iis, quæ ſpectant ad cultum Deorum, ac proinde regia poteſtas conſiſtit in hoc, ut ſit perpetuus Dux ad bellum, & ut præſit cultui Deorum. Hinc eſt, ut Rex apud ipſius non habeat jus vitæ ac necis, niſi cum bellum gerit, eo pacto, quo colligitur ex Homero antiquos Reges habuiſſe jus vitæ, ac necis ſolum tempore belli. Agamnon enim cum eſſet in concione, maledictis, & conviciis vexabatur, cum verò eſſet in prælio, habebat poteſtatem occidendi, ideoque minabatur: dicens *qui cunque fugerit ex pugna non poterit effugere canes, & aves, quibus relinquetur devorandus, ſiquidem apud me eſt poteſtas occidendi*. Prima ergo ſpecies regni eſt perpetua poteſtas ad bellum, quæ aliquando obtinetur ex genere aliquando ex electione.

3 Eſt, & alia inſuper monarchiæ ſpeciei, qualia ſunt apud quoſdam Barbaros regna, vim habentia proximam tyrannidi, licèt ſint legitima, & ſecundùm morem patria. Ob id enim, quia magis aptæ ſunt natura ad ſerviendum notiones Barbarorum, quam Græcorum, & eorum, qui incolunt Aſiam, quam eorum, qui Europam, perferunt ſervile jugum æquo animo. Et ob hoc tyrannica ſunt hujuſmodi regna, ſed habent ſecuritatem, quia more, & legibus conſiſtunt. Et ea de cauſa cuſtodiam habent regiam, non tyrannicam. Reges enim à civibus cuſtodiuntur: tyranni verò ab externis mercede conductis. & reges ſecundùm leges, & volentibus: tyranni verò invitis dominantur: itaque alteri à civibus cuſtodiuntur, alteri contra cives cuſtodiam parant. Sunt igitur hæ, de quibus dictum eſt, duæ ſpecies monarchiæ.

4 Tertia eſt ſpecies, ut antiquitus in Græcia fuere, quos vocabant Aeſymnetas. Eſt autem hæc, ut ſimpliciter dicamus, electiva tyrannis, differens à Barbarica, non eo, quòd non legitimè, ſed eo, quòd non conſuetè. Poteſtas autem hujuſmodi, aut vivente eo durabat, aut tempore quodam præfinito, vel rebus geſtis finiebatur, qualem elegerunt quandoque Mitylenæi Pittacum adverſus exules ſuos, quibus præerant Antimenides, & Alcæus poeta. Oſtendit hoc Alcæus in quodam loco ſuorum carminum. Increpat enim, quòd Pittacum hominem obſcuri generis laboranti civitati præfecerint, tyrannum plauſu frequentantes. Hujuſmodi igitur ſpecies, quia tyrannicæ ſunt, dominationem habent; quia verò electivæ ſunt, & volentium, regiæ.

3 Secunda ſpecies regni eſt barbarica, per quam apud barbaros, Reges habent poteſtatem pene deſpoticam, ac ſimilem tyrannicæ, licèt in hoc Reges barbarorum differant à tyrannis, quod Reges barbarorum obtinent poteſtatem deſpoticam ex lege, & conſuetudine, tyranni ex violentia. Ratio, cur potius barbari, quam Græci, & Aſiatici, quam Europæi ferant cum poteſtatem deſpoticã, eſt, quia Barbari, & Aſiatici ex ſua natura ſunt magis facti ad ſerviendum, quam Græci, & Europæi; ergo facilius ſerviunt Regibus deſpoticè imperantibus, & ferunt jugum ipſorum, quam Græci, & Europæi. Hinc oritur, ut licèt poteſtas talium Regum ſit ſimilis tyrannicæ, adhuc Reges ſint ſecuri, quid habent talem poteſtatem ex lege, & conſuetudine illarum gentium. Idcirco habent cuſtodiam Regiam, non tyrannicam. Cuſtodia autem Regia in eo differt à tyrannica, quod Reges, quia dominantur volentibus, cuſtodiuntur ab ipſis civibus, tyranni, quia dominantur invitis, cuſtodiuntur ab exteris contra cives, à quibus odio habentur.

4 Tertia ſpecies Regni eſt eorum, qui fuerunt apud antiquos Græcos, & vocabantur Æſymnetæ. Erant autem Æſymnetæ veluti tyranni, ac Reges legitimè electi, ideoque differebant à tyrannis per hoc, quòd ipſi haberent poteſtatem ex electione, tyranni ex vi: differebant à Regibus barbarorum per hoc, quòd poteſtas Regum barbarorum erat conſueta, & ordinaria, poteſtas Æſymnetarum erat inconſueta, & extraordinaria. Quidam ex Æſymnetis habebant poteſtatem pro toto tempore vitæ, alii ſolùm ad tempus determinatum, alii ſolùm, donec conficeretur aliquod negotium, quo abſoluto, ceſſabat eorum poteſtas. Talis fuit Pittacus, qui à Mitylenæis electus fuit Æſymneta contra exules, quibus præerant Antimenides, & Alcæus poeta: ideoque Alcæus in quibuſdam ſuis carminibus Mitylenæos reprehendit, quòd laboranti civitati præfeciſſent tyrannum Pittacum, hominem generis obſcuri, ac ſine felle, hoc eſt nimis pacatum, adeoque parum aptum ad Rempublicā difficillimis temporibus adminiſtrandam. Hæ igitur regni ſpecies conveniunt cum tyrannide in hoc, quòd habent dominium deſpoticum, differunt à tyrannide, & ſunt poteſtates Regiæ, quia deferuntur ex electione, & conſenſu civium.

5 Quarta ſpecies regni eſt, quales erant heroicis temporibus ſpontanea ſecundùm morem, & legem. Propter beneficia enim à patribus collata in populos, vel per artes, vel per bellum, vel per congregationem in unum, vel propter acquiſitionem regionis delatum fuit eis regnum de populorum voluntate, & ſucceſſoribus: Id erat ſecundùm morem. Hi & imperium habebant belli, & rei divinæ cultum exercebant, niſi talia eſſent ſacrificia, quæ ſacerdotium requirerent, & præterea de controverſiis judicabant: & hoc faciebant alii jurejurando præſtito, alii ſine jurejurando. Erat autem illis juſjurandum per ſceptri elevationem. Veteres igitur illi reges antiquis temporibus civitates, & gentes, & nationes externas continuò gubernabant: poſtea verò, partim ipſis regibus dimittentibus, partim multitudine detrectante, illud ſolùm in quibuſdam civitatibus relictum eſt regibus, ut ceremoniarum erga Deos haberent facultatem, ac belli duces in externis eſſent.

5 Quarta ſpecies Regni eſt, per quam temporibus heroum, ſponte ex conſuetudine, ac lege dabatur imperium aliquibus ob ingentia beneficia ab iis in populos collata, vel per inventionem artium, vel propter cives bello defenſos ab hoſtibus, vel propter congregationem hominum, ferarum more vagantium, in pagos, ac civitates, vel propter acquiſitionem regionis &c. Iis igitur, à quibus beneficium acceperant, & eorum filiis, ac nepotibus ex gentium conſuetudine deferebatur Regnum. Poteſtas autem talium Regum erat, ut imperium belli haberent, & divina curarent, niſi talia eſſent ſacrificia, ut ſacerdotium requirerent, & ut de controverſiis judicarent, alii quidem prius jurando, ſe rectè judicaturos, alii nullo præſtito juramento, juxta conſuetudines in diverſis regionibus receptas: jurabant autem per elevationem ſceptri. Antiquitus igitur Reges gubernabant civitates, tum quoad civilia, judicando controverſias, tum quoad publica, conferendo magiſtratus, tum quoad externa, adminiſtrando bella. Conſecutis deinde temporibus, partim multitudine non ferente, ut Reges tam amplam poteſtatem haberent, partim ipſis Regibus dimittentibus parte ſuæ poteſtatis, illud ſolùm quibuſdam in civitatibus relictum eſt Regibus, ut curent divina, & habeant imperium belli.

Aſſer-

Aſſertur quinta ſpecies regni: & examinantur aliquæ quæſtiones circa Regnum. Cap. XI.

1 REgiæ ergo poteſtatis tot ſunt ſpecies, quatuor videlicet. Una qualis erat temporibus heroum, volentium ſcilicet, & in quibuſdam determinatis rebus. Dux enim belli, & judex controverſiarum erat Rex, & dominus ceremoniarum erga Deos. Altera erat Barbarica, ex progenie ſcilicet, dominatio ſecundùm leges. Tertia, quam Æſymnetiam vocant, quam eſſe diximus electivam tyrannidem. Quarta, Laconica ea autem eſt, ut ſimpliciter dicam, imperium belli in quodam genere perpetuum. Iſta quidem igitur per hunc modum inter ſe differunt.

2 Quinta eſt ſpecies regni, quando unus omnium habet poteſtatem, quemadmodum unaquæque gens, & civitas unaquaque publicè ordinata, ad exemplar gubernationis domus. Ut enim gubernatio patriſfamilias eſt regia quædam poteſtas domi, ita regia poteſtas eſt civitatis, & gentis unius, aut plurium, quaſi domeſtica quædam gubernatio.

3 Ferè autem duæ ſunt regni ſpecies, de quibus conſiderationem facere expedit, una hæc, de qua diximus, altera Laconica. Nam aliarum pleraque inter has mediæ ſunt. Pauciorum enim dominæ, quàm omnimoda poteſtas regiæ: plurium verò, quam Laconica. Itaque conſideratio ferè circa duo verſatur: Unum, conducatne civitatibus perpetuum belli ducem habere, & hunc, vel per genus, vel per electionem. Alterum, conducatne unum habere poteſtatem omnium, an non conducat. De duce igitur belli conſiderare, ad leges potiùs pertinet, quàm ad aliquam ſpeciem Reipublicæ. Nam in omni Republica id cadere poteſt: quare dimittamus hanc primam partem. De rege autem, quoniam hæc eſt gubernandi legitima ſpecies, conſiderare oportet, & dubitationes, quæ in ea cadunt, percurrere.

1 QUatuor ſunt enumeratæ ſpecies Regni. Prima eſt, qualis erat tmporibus Heroum, cum Regnum à volentibus deferebatur quibuſdam, cum poteſtate circa aliqua determinata, nimirum, ut Rex eſſet Dux belli, judex controverſiarum, & præſes ſacrorum. Secunda eſt barbarica, per quam ex lege poteſtas regia conceditur quibuſdam ex certa progenie ortis. Tertia eſt poteſtas Æſymnetarum, quæ eſt quædam electiva tyrannis. Quarta eſt Regum Lacedæmonum, apud quod Rex habet imperium belli perpetuum.

2 Quinta, & ultima ſpecies Regni eſt, per quam unus habet omnium poteſtatem. In hac igitur regni ſpecie civitas, ac gens gubernatur proportionaliter, ac familia, vel domus, ideoque ſicut paterfamilias habet univerſalem adminiſtrationem domus, ſic Rex habet univerſalem adminiſtrationem civitatis, aut gentis; & ſicut poteſtas œconomica patriſfamilias eſt veluti quædam poteſtas Regia in cunctam familiam, ſic poteſtas Regia eſt veluti poteſtas œconomica in univerſam civitatem, aut gentem, vel etiam in plures civitates, ac gentes.

3 Omnes iſtæ ſpecies Regni differunt per hoc, quod Rex habeat majorem, vel minorem poteſtatem, adeoque poſſunt reduci ad duas, ampliſsimam nimirum, per quam Rex habeat poteſtatẽ omnium, & anguſtiſsimam, per quam Rex habeat ſolã poteſtatem ad bellũ, quale eſt Regnum Lacedæmoniorum. Aliæ tres ſpecies regni mediæ ſunt inter has duas extremas, ſiquidem per illas Rex habet poteſtatẽ minorem univerſali, & majorem Laconica. Hę igitur duæ ſpecies Regni, ad quas cęteræ reducuntur, ſunt conſiderandæ: ac circa Regum Laconicum examinandũ eſt, utrũ expediat civitatibus habere perpetuũ ducem belli, & hunc per genus, vel per electionem? circa regnum univerſale eſt examinandum, expediatne civitatibus, ac gẽtibus, ut unus habeat poteſtatem omniũ? Quia verò quæſtio de Duce perpetuo ad bellum non tam eſt de una ſpecie politiæ, quam de legibus cõmunibus omnibus politiis, ſiquidem in omni politia tum monarchica, tum ariſtocratica, tũ populari,

Digitized by Google

poteſt quæri, an expediat dari perpetuum ducem ad bellum? ideo quia nunc agimus de Regno in particulari, dimittenda eſt hæc quæſtio, atque examinandum, utrum expediat dari unum, qui habeat omnium poteſtatem?

4 Caput verò huius quæſtionis eſt, utrum expediat magis ab optimo homine regi, vel ab optimis legibus gubernari.

5 Qui gubernationem hominis præferunt, ajunt leges ſolùm univerſaliter providere, non autem de ſingulis, quæ accidunt, jubere; itaque in quacunque arte literis præcipere fatuum eſſe. Et in Ægypto poſt tertiam diem movere licet medicis: quod ſi prius, periculo id agunt ſuo. Patet ergo propter eandem cauſam, non eſſe per literas, & leges optimam gubernationem.

6 Atqui & illam adeſſe oportet gubernantibus univerſalem rationem. Et melius certè, cui non adeſt turbatio aliqua omnino, quàm cui naturaliter ineſt: hac autem turbatione lex caret, mens verò humana non caret.

7 Sed forſan dicet aliquis, quòd per hujuſmodi rationem probabiliùs deliberabit circa ſingula. Quòd igitur neceſſe ſit ipſum legis conditorem eſſe, ac leges poni, manifeſtum eſt, ſed non inviolabiles, quatenus tranſgrediuntur. Nam in cæteris quidem inviolabiles eſſe oportet.

4 Quia propoſita quæſtio, utrum expediat dari unum, qui habeat omnium poteſtatem; pendet tanquam à principio ab alia quæſtione, in qua quæritur, utrum meliùs ſit ab optimo viro, an ab optimis legibus gubernari, ideo ab hac quæſtione eſt incipiendum: ſecundò eſt examinandum, an poteſtas gubernandi ſecundùm leges, ac determinandi de ſingularibus omiſsis à lege, danda ſit uni, vel pluribus: tertiò afferenda eſt ratio, cur ab initio civitates gubernarentur à Regibus, deinde factæ ſint variæ mutationes politiarum; quartò quærendum eſt, an Reges aſſumi debeant ſecundùm genus, vel ſecundùm electionem? quæ vis coercitiva, & coactiva, & quæ cuſtodia ſit Regibus tribuenda?

5 Quoad primum: ex una parte videtur meliùs eſſe gubernari ab optimo viro, quàm ab optimis legibus. Ratio eſt, quia leges poſſunt ſolùm determinare de univerſalibus, non autem de ſingularibus, vir autem prudens poteſt determinare de ſingularibus; ſed per gubernationem debet provideri ſingularibus; ergo meliùs eſt gubernari à viro prudenti, & optimo, quàm ab optimis legibus. Confirmatur: in omnibus artibus operari ſecundùm præcepta ſcripta, fatuum eſt, puta fatuum eſt in medicina medicari ſecundùm præcepta ſcripta, non conſiderando circumſtantias particulares, ideoque cùm in Ægypto juxta præcepta ſcripta non liceat medicis ægrotum medicamentis movere, niſi poſt tertium diem, adhuc poſſunt ſuo periculo movere ante tertium diem; ergo etiam optima gubernatio non eſt per leges ſcriptas, ſed per prudentiam gubernantium.

6 Ex alia parte videtur meliùs gubernari ab optimis legibus. Neceſſe eſt enim, ut gubernans gubernet ſecundùm quaſdam rationes, & regulas univerſales; ſed meliùs ſtatuit de rebus lex, quæ non habet paſsionem, quàm homo, qui eſt paſſionibus ſubjectus; ergo melius eſt gubernari ab optimis legibus, quàm ab optimo homine.

7 Adhuc tamen dicet quis, quòd vir bonus, ac prudens meliùs judicabit de ſingularibus, cùm prævideat circumſtantias ſingulares, quam lex, quæ circumſtantias ſingulares prævidere non poteſt. Ex his autem poteſt inferri ſolutio quæſtionis. Dicendum eſt igitur, quòd neceſſe eſt dari legislatorem, qui ponat leges, quæ ſint inviolabiles in cæteris, at poſsint corrigi in caſibus ſingularibus, in quibus aliquandò deficiunt. Expedit igitur, ut qui præeſt civitati, non ſit dominus omnium, ſed debeat gubernare ſecundùm leges; in iis autem, quæ lex non prævidet, & circa quæ non decernit, poteſtas ſit penes Principem civitatis.

Digitized by Google

8 At de quibuſcunque lex, aut providere non poteſt omnino, aut non bene providere, utrum in his uni viro optime danda ſit poteſtas, an multis?

9 Etenim nunc plures ſimul cognoſcunt de cauſis, & deliberant, & judicant. Sunt autem hujuſmodi judicia omnia de ſingularibus, & cùm unuſquiſque per ſe fortaſſe deficiat, civitas autem ex multitudine conſtet: ut convivium, ad quod plures conferunt, melius eſt, quàm una, atque ſimplex menſa, ſic judicia multorum ſæpe meliora ſunt, quàm unjuſcujuſque.

10 Præterea multitudo minùs ſubjacet corruptioni, quemadmodum aquæ magna congeries, ſic etiam plures, quàm pauci, incorruptibiliores ſunt. At cùm unus judicat, ſi ira, vel alia hujuſmodi perturbatio vincat, neceſſarium eſt judicium corrumpi: ſed in multitudine, difficile foret omnes iraſci, atque errare. Sit autem multitudo liberorum hominum, qui nihil agant præter legem, niſi in quibus lex ipſa neceſſario deficiat. Quod ſi hoc non facile in pluribus, ſi plures ſint boni viri, & cives, utrum incorruptior erit unus in gubernando, an cùm erunt plures, & boni omnes? An patet, quod plures?

11 Enimverò plures inter ſe factionibus contendunt, unus autem non contendit. Sed adverſus hoc forſan ponendum eſt, quòd ſtudioſi viri ſunt omnes, ut ille unus.

12 Si ergo plurium gubernatio, bonorum autem virorum omnium, optimatium dicitur, unius autem regnum, optabilius eſſet civitatibus ab optimis gubernari, quàm à rege, & ſi cum poteſtate, & ſi ſine poteſtate ſit imperium, modò reperiri queant plures ſimiliter.

8 Quoad ſecundum: poſito, quòd debeat dari aliquis, qui gubernet ſecundùm legem, & habeat poteſtatem decernendi de caſibus ſingularibus omiſſis à lege, oritur alia quæſtio, utrum talis poteſtas danda ſit uni, vel pluribus?

9 Ex una parte videtur, quod danda ſit non uni tantum, ſed pluribus. Primò quia meliùs eſt, ut poſſint judicare, ac ſtatuere de caſibus ſingularibus omiſſis à lege, qui certiùs poſſunt judicare, minùſque ſunt erroribus ſubjecti; ſed certiùs poſſunt judicare, minùſque ſunt erroribus ſubjecti, plures ſimul cognoſcentes, deliberantes, ac judicantes, quàm unus tantùm, ergo, &c. Confirmatur, quia ſicut convivium, ad quod multi conferunt, eſt melius, quam menſa ſimplex, ſic judicium, ad quod multi concurrunt, eſt melius, ac certius, quam judicium unius tantùm.

10 Secundò melius eſt, ut de rebus judicent, ac deliberent qui non poſſunt corrupi à paſſionibus, vel aliunde, quàm qui poſſunt corrumpi; ſed ſicut faciliùs corrumpitur parum aquæ, quàm multum, ſic faciliùs corrumpuntur pauci, quàm multi, & unus, quàm plures, & ſi unus habeat paſſionem iræ, ſi judicet ſolus, judicium corrumperetur, ſi verò plures judicent, difficile eſt, ut omnes iraſcantur, vel aliis paſſionibus perturbentur; ergo meliùs eſt, ut poteſtas deliberandi de iis, in quibus lex deficit, ſit penes multitudinem liberorum, quàm penes unum. Confirmatur, quia licèt non ſit facile, ut plures homines vulgares incorruptè judicent, adhuc plures boni magis incorruptè judicabunt, quàm unus tantùm vir bonus, ideoque inconvenienter dicitur unum bonum incorruptius judicaturum, quàm plures bonos.

11 Ex alia parte poſſet opponi, quòd ſi plures præſint, periculum eſt, ne factionibus ſcindantur, & mutuò contendant, ſi verò unus tantùm gubernet, aufertur periculum omnium factionum, & contentionum. Verum poteſt reſponderi, quòd ſi omnes ſint viri boni, ut ſupponitur convenient in volendo id, quod eſt melius, adeoque ita ſe habebunt, ac ſi eſſent unus, & ſic non erit periculum factionum, & contentionum.

12 Ex diſputatis in utramque partem poteſt concludi, quòd cum gubernatio multorum optimorum vocetur ariſtocratia, gubernatio unius, vocetur regnum, melius autem ſit gubernari à plurimis optimis, quàm ab uno tantùm, ſeu magna ſit gubernantis poteſtas, ſeu parua, ariſtocratia melior eſt regno, dummodo poſſint inveniri plures optimi,

Digitized by Google

13 *Et ob hoc forſan Rex ab initio repertus eſt, quòd difficile erat viros plures excellentes virtute reperiri, præſertim cum tunc civitates parvæ forent. Præterea ob beneficia accepta Regem creavere, quod opus eſt bonorum virorum. Sed cùm poſtea contingeret, ut plures pari virtute reperirentur, non ampliùs tolerarunt Regem; ſed commune quiddam quærentes, Reſpublicas conſtituere. Cùm verò deteriores facti, lucrum ſibi quærerent ex gubernatione Reipublicæ, paucorum hinc potentiam exortam fuiſſe credendum eſt. Honorabant enim divitias. Ex his verò in tyrannides tranſiere, ex tyrannidibus rurſus ad plebem. Semper enim ad pauciores redigentes, propter quæſtus cupiditatem, multitudinem corroboraverunt, ut tandem inſurgens multitudo ad popularem ſtatum civitates redegerit. Factis inſuper majoribus civitatibus, non facile eſt aliam, quàm popularem gubernandi ſpeciem remanere.*

13 Quoad tertium: poteſt quæri, cur ſi melior eſt ariſtocratia, quàm regnum, adhuc priſcis temporibus civitates ſubeſſent regibus, non autem gubernarentur ariſtocraticè. Dicendum rationem eſſe, quia ab initio cùm civitates eſſent valde parvæ, difficile admodum erat invenire plures optimos; ergo cùm inveniebant unum optimum, illi deferebant imperium. Adde, quod primis illis delatum fuit regnum, propter ingentia beneficia in civitates collata; & quia proprium eſt optimorum ingentia beneficia in civitates conferre, ideo primis illis temporibus optimi electi fuerunt in reges. Cùm verò civitatibus auctis, plures homines optimi, & in virtutibus penè æquales inventi ſunt, non ampliùs tulerunt reges, ſed regnum mutarunt in ariſtocratiam; deinde cùm qui civitates adminiſtrabant, paulatim à primorum virtute receſſiſſent, & converſi fuiſſent ad quærenda propria lucra, ariſtocratia degeneravit in obligarchiam. Quia verò ex paucis potentibus accidit, ut unus evaderet potentior aliis, ille occupavit tyrannidem, adeoque obligarchia degeneravit in tyrannidem. Quia verò tyranni propter cupiditatem lucri, potentiores, ac ditiores vexantes, corroboraverunt plebem, plebs tandem contra tyrannos inſurgens, tyrannos expulit; adeoque tyrannis mutata eſt in democratiam. Porro civitatibus numero civium auctis, difficile eſt aliam politiæ ſpeciem diu teneri, quàm democraticam, cùm multitudo non ſinat ſe à participatione publicæ poteſtatis excludi.

14 *Si autem quis ponat optimum eſſe civitatibus à Rege gubernari, quomodo fiet in filiis? Utrum per genus erit ſucceſſio? At ſi natorum qualeſcunque perniciosum eſt. Sed dices, non relinquet regnum hujuſmodi natis Rex, cùm id in ſua ſit poteſtate. At non facile jam eſt in hoc fidem habere; arduum enim, ac majoris virtutis, quam ſecundùm humanam naturam.*

15 *Quæſtio eſt etiam, utrum habere debeat, qui regnaturus eſt, circa ſe potentiam quandam, quæ poſſit compellere non parentes, vel quomodo gubernationem exercebit? Si enim habeat poteſtatem à legibus conceſſam, & nihil ex voluntate ſua faciat præter leges, tamen neceſſaria erit ſibi potentia, per quam leges tueri queat. Forſan quidem de hujuſmodi rege non difficile eſt determinare. Nam oportet iſ ſum vires habere, ſed tales, ut unoquoque ſeparatim, & ſimul pluribus potentior ſit, populo tamen ſit impotentior: ut antiqui ſolebant cuſtodias civitati dare, cùm aliquem civitati præfeciſſent, quem Aeſymnetam vocitabant, vel tyrannum. Et Dionyſio poſtulanti circa ſe habere aliquos cuſtodiæ cauſa conſuluit quidam Syracuſanis tot eſſe dandos.*

14 Quoad quartum: ſi quis exiſtimet melius eſſe civitatibus, ut gubernentur ab uno, hoc eſt a rege, quæri poteſt primò, an regnum debeat eſſe ſucceſſivum, ita ut parenti ſuccedat filius, an potiùs debeat eſſe electivum? Si dicatur regnum debere eſſe ſucceſſivum, contra eſt, quia ſæpe continget, ut ex optimo parente naſcantur filii non optimi; ſed perniciosum eſt civitati, ut gubernetur a regibus non optimis, imò aliquando malis, ac peſſimis; ergo, &c. Poſſet quis reſpondere relinquendam eſſe regi optimo poteſtatem, ut filiis, ſi ſint optimi, regnum relinquat; ſi verò non ſint regno digni, eos regno privet. Sed contra eſt, quia quod pater non relinquat regnum filiis, eſt difficilius quàm ut poſſit ab humana virtute ſperari; ergo

go in hoc non eſt fidendum regi, etiam optimo, ſed habenti virtutem humanam; ergo melius eſt, ut regnum non ſit ſucceſſivum, ſed electivum, & ut filii regis defuncti, ſi ſint optimi, eligantur in reges, loco parentum, ſi verò non ſint regno digni, excludantur à Regno.

15 Secundò poteſt quæri, an, & qualis poteſtas coactiva, & coercitiva non parentium legibus, danda ſit Regi gubernaturo ſecundùm legem? Dicendum, quòd omnino debet ipſi dari poteſtas coactiva, & coercitiva, alioquin non poterit tueri leges, nec cogere ſubditos ad obſervantiam legum. Tanta igitur debet dari regi potentia, ut ſit potentior ſingulis, atque etiam multis ſimul, ſed ut ſit minus potens omnibus. Ad hoc enim, ut poſſit cogere ad obſervantiam legum, neceſse eſt, ut ſit potentior ſingulis, & pluribus ſimul: ad hoc autem, ut non poſſit civitatem opprimere, & in tyrannum evadere, neceſse eſt, ut ſit minus potens tota multitudine. Idcirco antiqui, cum aliquem eligebant in Æſymnetam, vel tyrannum, dabant illi tantam cuſtodiam, per quam eſset potentior ſingulis, & pluribus ſimul ſumptis, ſed minus potens omnibus: & cum Dionyſius petiiſset cuſtodiam, quidam Syracuſanis conſilium dedit, ut darent cuſtodiam, per quam eſset potentior ſingulis, ſed minùs potens tota civitate.

Utrum expediat dari unum Regem cum pleniſsima poteſtate omnia adminiſtrandi? Caput XII., & Ultimum.

1 *VErùm de eo Rege, qui cuncta ex voluntate ſua gerit, conſideratio nunc eſt facienda. Nam ille, qui ſecundùm leges dicitur Rex, non facit (ut diximus) regiæ gubernationis ſpeciem quia in cunctis Reſpublicis cadere poteſt, ut ſit quidam ducendo exercitui, cùm civitas bellum gerit, perpetuò præfectus, puta in populari ſtatu, & optimatium gubernatione; pluresque auctoritatem uni committunt belli gerendi. Eſt autem talis quædam deputatio apud Doracium, & apud Sypontinos: licet apud Sypontinos paulò conſtrictior. Sed regia illa poteſtas pleniſſima, per quam Rex omnia ex voluntate ſua gubernat, videtur quibuſdam non eſſe ſecundùm naturam, ut unus omnium dominus ſit civium, cùm ex ſimilibus civitas conſtet.*

1 CApite ſuperiori egimus de Rege, qui non habet abſolutam poteſtatem adminiſtrandi civitatem, ſed ſolùm habet poteſtatem faciendi ea, quæ ipſi permiſſa ſunt per legem. Jam debemus agere de Rege, qui habeat pleniſsimam poteſtatem faciendi leges, & omnia diſponendi pro ſua voluntate, quæ ſola poteſtas conſtituit ſpeciem regni, cum illa alia poteſtas ſecundùm legem poſſit dari in omnibus politiis ariſtocraticis, & democraticis, adeoque non conſtituat ſpeciem regni contradiſtinctam ab aliis politiis. In qualibet enim politia poteſt unus ſecundùm legem præfici bello, cum imperio etiam perpetuo, & cum nomine Regis, uti fit in Republica Dyrrachiorum, & Sypontinorum, licèt apud Sypontinos, qui præficitur bello habeat ſtrictiorem poteſtatem, quàm apud Dyrrachium. Quia igitur aliqui putant non eſse ſecundùm naturam, ut unus habeat pleniſsimam poteſtatem juxta ſuam voluntatem diſponendi de civitate, itaut ſit dominus omnium civium, cùm civitas conſtet ex ſimilibus, ideo Ariſtoteles quæſtionem examinans, primò proponit quatuor rationes ſuadentes non eſse ſecundùm naturam, ut unus habeat poteſtatem omnium, & ex occaſione primæ rationis oſtendit meliùs eſse, ut dominetur optima lex, quàm optimus vir, ut ſoluit rationes in contrarium adductas, præſertim capite ſuperiore, numer. 5.: ſecundò quæſtionem ſoluit: tertiò explicat, quo pacto eadem ſit virtus optimi Regis, & optimi viri, & concludit librum tertium.

2 Nam ſimilibus natura idem jus eſſe neceſſarium eſt, & eandem dignitatem ſecundùm naturam: quare ut parem habere impares alimoniam, aut veſtem, nocivum eſt corporibus, ita & in honoribus res ſe habet: ſimiliter ergo, & inæqualem inæqualibus. Ex quo non magis præeſſe, quàm ſubeſſe juſtum eſt, & per viciſſitudinem eodem modo: & hæc jam lex. Nam inſtitutio lex eſt.

3 Meliùs eſt igitur, ut lex dominetur, quàm aliquis civium. Eademque iſta ratione ſi quos præeſſe oportet, ita ſunt præficiendi, ut cuſtodes legum, atque miniſtri. Neceſſe eſt enim eſſe aliquos magiſtratus cum poteſtate, ſed non unum hunc eſſe debere ajunt in civium paritate. Quæcunque tamen videntur per legem quidem terminari non poſſe, per hominem verò cognoſci poſſe, prudenter cavens lex adjungit, cætera juſtiſſima intentione judicari debere per eos, qui judiciis præſunt, ac inſuper emendare permittit, quid videatur, tentantibus, ut meliùs diſponatur, quàm ſicut jacet.

4 Qui igitur legem præeſſe jubent, videntur jubere Deum præeſſe, & leges: qui autem hominem jubet præeſſe, adjungit & beſtiam. Libido quippe talis eſt, atque obliquos agit etiam viros optimos qui ſunt in poteſtate: ex quo mens abſque appetitu lex eſt.

2 Quoad primum: prima ratio ad oſtendendum, quòd non eſt naturaliter juſtum, ut unus habeat poteſtatem omniũ, eſt: juſtum ſecundùm naturam conſiſtit in hoc, ut ſimiles, & æquales in natura, dignitate, & virtute, habeant æqualia, diſſimiles, & inæquales habeant inæqualia. Sicut igitur eſt contra naturam, ut inæquales in virtute concoquendi cibum ſumant alimentum æquale, & ut æquales non poſſint habere alimentum æquale, & ſicut eſt contra naturam, ut inæquales in caliditate, vel frigiditate, uti debeant æqualibus veſtibus, æquales non poſſint uti æqualibus veſtibus: ſic eſt contra naturam, ut æquales in virtute non poſſint obtinere eoſdem honores; ſed ſi unus habeat poteſtatem omnium, ſi dentur alii illi æquales in virtute, ac dignitate, non poſſunt obtinere æquale in honoribus, imò ab omnibus honoribus excluduntur; ergo eſt contra naturam, ut unus habeat poteſtatem omnium. Si igitur dantur plures æquales in virtute, ac dignitate, poſtulat naturalis æquitas, ac juſtitia, ut per vices aliquando præſint, aliquando ſubſint.

3 Hinc verò ſequitur melius eſſe, ac magis ſecundùm naturam, ut dominetur lex, quam ut dominetur aliquis civium, unus, aut pauci. Æquitas enim naturalis poſtulat, ut æquales ſecundùm virtutem, ac dignitatem, per vices præſint, ac ſubſint; ſed hæc inſtitutio ita ordinans civitatem, ut æquales per vices præſint, ac ſubſint, eſt quædam lex; ergo melius eſt, ut dominetur lex, quàm ut dominetur ullus civium. Eodem pacto probatur debere potiùs dominari legem, quàm paucos: Qui enim magiſtratus gerunt, debent præeſſe, tanquam cuſtodes, ac miniſtri legum, & ſi multi ſint æquales debent ſibi invicem in magiſtratibus ſuccedere; ſed hoc eſt dominari legem; ergo melius eſt, ut dominetur lex, quàm ut dominentur pauci civium. Lex autem dominans, ut ſit prudens, debet ſtatuere, ut qui præſunt, & ſunt cuſtodes legis, per ſuam prudentiam judicent, ac definiant quæ per legem expediri non poſſunt, & ut iidem per æquitatem naturalem corrigant legem in paucis, in quibus deficit, itaut melius ſit aliter fieri, quàm ut præſcribit lex.

4 Confirmatur hoc ipſum, quòd nimirum melius ſit, ut dominetur lex, quàm homo: homo enim ſecundùm intellectum eſt quid divinum, ſecundùm appetitum ſenſitiuum eſt quid beſtiale; ſed qui volunt imperare legem, volunt imperare hominem ſecundùm ſolum intellectum, ſiquidem lex non eſt ſubdita paſſionibus: qui verò volunt imperare hominem ſecundùm ſuam voluntatem, cum homo ſit ſubditus paſſionibus, volunt hominem imperare etiam ſecundùm partem beſtialem, adeoque volunt eſſe participem imperii etiam ſævam beſtiam, quæ ſæpe tranſverſos agit etiam viros opti-

optimos, cùm ſunt in poteſtate conſtituti; ergo melius eſt, ut imperet lex, quàm ut imperet homo.

5 Videtur autem de artibus falſum eſſe exemplum, quod ſecundum literas medicari vanum eſſet, meliuſque fore ſi poſſidentibus artem utamur. Nam illi quidem nihil contra rationem per amicitiam agunt; ſed recuſant mercedem accipere, cum ſanos fecerint. At in civilibus magiſtratibus multa per affectionem, & gratiam conſueverunt delinquere; cum ſi de fide medici timeretur, ac ſuſpitio foret, ne ſuſcepto ab inimicis pretio, necare velit, tunc ex literis curam magis optaremus. Atqui ægrotantes medici alios ad ſe medicos vocant; & magiſtri palæſtræ alios magiſtros, quaſi nequeant verum diſcernere, qui de proprijs judicant, & in affectu conſtituti ſunt. Quare manifeſtum eſt, quod juſtum quærentes, medium quærunt. Lex enim medium eſt. Præterea validiores, & de validioribus rebus leges ſunt illæ, quæ ex moribus proveniunt; quàm quæ ex literis: quare ſi minus fallitur homo magiſtratum gerens, quàm hi, qui ſecundùm literas, non tamen, quam hi, qui ſecundùm conſuetudinem.

5 Nec etiam difficile eſt reſpondere rationi cap. ſuperiori n. 5. adductæ ad oſtẽdendum, quòd ſicut melius eſt, ut qui ſcit artem medicam, utatur preceptis artis, vel ab iis recedat, prout hic, & nunc judicaverit, ſic melius eſt, ut qui ſcit leges, utatur legibus, vel ab iis recedat, prout hic, & nunc judicaverit. Diſparitas enim eſt, quia medici curantes ægrotum, nõ inclinantur ex paſsionibus amicitiæ, amoris, aut odii &c. ad agendum quidquam præter rationem, immò alliciuntur ad bene curandũ ægrotum ſpe mercedis majoris, ſi illum ſanent: at qui Rempublicam adminiſtrant, in multis propter gratiam, amorem, & odium delinquunt; ergo ſicut ſi eſſet ſuſpicio de fide medici, ac dubitaretur, ne accepta pecunia ab inimico, velit ægrotum necare, melius eſſet, ut ægrotus curaretur ſecundùm regulas ſcriptas, ſic propter ſimile periculum, melius eſt, ut qui Reipublicæ præſunt, teneantur gubernare ſecũdùm leges. Confirmatur, quia ipſi medici, cùm ægrotant, non fidunt ſibi ipſis, ſed advocant alium medicum: & magiſtri palæſtrarum, dum debent exerceri, volunt ab aliis exerceri, quaſi in iis, quæ ad ipſos ſpectant, non poſsint verum diſcernere propter paſsionem; ergo ſicut illi ad rectè judicandum, quærunt medium carens paſsione, ſic qui præſunt Reipublicæ, neceſſe eſt, ut ad rectam Reipublicæ gubernationem, reſpiciant aliquod medium carens paſsione, quod medium eſt lex. Confirmatur ulteriùs, quia præcipuæ leges, ac de rebus majoris momenti, non ſolùm ſunt ſcriptæ, ſed etiam longa conſuetudine approbatæ; ergo licèt minus deciperetur homo, quàm leges merè ſcriptæ, adhuc magis decipitur, quàm leges longo uſu, & conſuetudine approbatæ; ergo omnino melius eſt, ut imperent leges longo uſu, & longa conſuetudine firmatæ.

6 Atqui nec facile eſt unum diſcernere. Opus erit ergo, ut plures ſint ſub eo magiſtratum gerente. Itaque quid refert hoc ſtatim ab initio providere, vel expectare, ut ipſe unus aliis iſta committat?

7 Inſuper quod prius dicebatur, ſiquidem vir ſtudioſus, quoniam melior ſit, præeſſe debet: uno autem duo boni meliores ſunt. Hoc enim eſt, quod Homerus ait: Ili. X.

Duo ſimul euntes. *Et optatio Agamemnonis:*

Utinam tales mihi decem conſultores adeſſent.

Sunt autem etiam nunc magiſtratus cum poteſtate judicandi de quibuſdam, ceu judex de quibus lex providere non poteſt: Nam de quibus lex determinare poteſt, nemo dubitaret. Sed cùm quædam comprehendi legibus poſſint, quædam non poſſint, & hæc ſint illa, quæ dubitationem, & quæſtionem faciunt, utrùm melius ſit ab optima lege, an ab optimo viro gubernari? Nam quæ in conſultationem veniunt, de eiſdem ferri legem impoſſibile eſt. Non igitur hoc ajunt, quod neceſſarium ſit hominem de hujuſmodi rebus judicare, ſed quòd non unum ſolum, ſed plures. Iudicat enim unuſquiſque in magiſtratu bene, ſi ſit eruditus primò à lege.

8 Forſã verò abſurdũ videri poſſet, ſi melius cernat duo-

duobus oculis, & duabus auribus audias, & duobus pedibus, duabusque manibus agat, quàm plures pluribus, cùm & nunc quidem Reges & tyranni oculos plures ſibi comparent, & aures, & manus, & pedes, præficiendo amicos, & curationem rerum eis committendo, qui niſi ſint amici, non faciunt ſecundùm illorum intentionem; ſi verò ſint amici, & ſtatus illorum, & perſonarum: amicus autem par, & ſimilis: quare ſi eos cenſet præficiendos, certè pares, ac ſimiles gubernationi præeſſe cenſet oportere. Quæ igitur contentenses contra regiam gubernationem ajunt, ferè iſta ſunt.

6 Secunda ratio ad oſtendendum, quòd non eſt ſecundùm naturam, ut unus habeat omnium poteſtatem, eſt, quia difficile eſt unum diſcernere omnia; ergo neceſſe eſt, ut ſint plures magiſtratus ſubordinati Principi habenti omnium poteſtatem; ergo meliùs eſſet, ut ab initio conſtituerentur plures, quàm ut Princeps habens poteſtatem omnium conſtituat ipſos: præſertim quia ſi ſint æquales in virtute, non debent ſubeſſe, ſed debent ex æquo imperare.

7 Tertia ratio eſt: eatenus vir probus debet præeſſe cæteris, quatenus eſt melior cæteris, ſed duo probi ſunt meliores uno, & plures paucis, ideoque Homerus dixit, quod duo ſimul euntes erant meliores uno, & Agamemnon dicebat: *utinam decem tales mihi conſultores adeſſent*: ergo melius eſt, ut imperent plures, quàm pauci. Neque verò contra hoc quidquam facit id, quod cap. 11. num. 5. eſt objectum, nimirum quod lex non poteſt determinare de quibuſdam ſingularibus ergo melius eſt, ut ſit unus optimus, qui poſſit de ipſis determinare. Dicendum enim, quòd ſicut de facto magiſtratus determinat de iis, quę non ſunt per legem determinata; de iis ſiquidem quæ ſunt determinata, nemo dubitat: ſic tum. Non ergo eſt quæſtio, utrum expediat dari aliquem, qui poſſit determinare de iis, de quibus lex non determinat, ſed ſolùm eſt quæſtio, an talis poteſtas debeat eſſe penes unum, an penes plures? Illi verò, qui dicunt eſſe contra naturam, ut unus habeat poteſtatem omnium, aſſerunt debere dominari legem, & poteſtatem determinandi de iis, de quibus lex non determinat, debere eſſe penes plures non autem penes unum. Qui enim ſunt in magiſtratibus, præſertim ſi ſint circa hæc inſtructi, poſſunt rectè de ipſis determinare.

8 Quarta ratio eſt, quia videtur abſurdum, quòd unus duobus tantum oculis, duabus auribus, duobus pedibus, ac duabus manibus tantùm præditus, meliùs videat, audiat, & agat, quàm plures, pluribus oculis, auribus, pedibus, ac manibus præditi; ſed unus habet ſolùm duos oculos &c. ergo abſurdum eſt, quòd unus poſſit melius gubernare, quàm plures. Confirmatur, quia videmus, quòd Reges, & tyranni, quia experiuntur ſe indigere pluribus oculis, auribus, pedibus, ac manibus in partem imperii vocant amicos; ſed amicus per ſe eſt par, & ſimilis; ergo ipſi Reges, ac tyranni exiſtimant æquum, ut gubernatio ſit penes plures, pares, & æquales; ergo hoc eſt ſecundùm naturam: quòd autem unus habeat poteſtatem omnium, eſt præter naturam. Hæ igitur ſunt præcipuæ rationes, quæ aſſeruntur contra poteſtatem regiam per quam unus habeat omnium poteſtatem.

9 Sed hæc forſan in quibuſdam ita ſe habent, in quibuſdam autem non ita. Eſt enim quiddam natura dominabile, aliud regibile, aliud populare, & juſtum, & utile. Tyrannicum verò non eſt ſecundùm naturam, nec ulla aliarum gubernationum, quæ rectam traſgrediuntur formam. Hæc enim ſiunt præter naturam.

10 Sed ex his, quæ dicta ſunt, patet quòd in ſimilibus, & paribus, nec utile eſt, neque juſtum, ut unus ſit dominus omnium: neque ſi non ſint leges, ſed tanquam ipſe ſit lex, neque ſi ſint leges, neque bonus bonorum, neque non bonorum non bo-

no-

uerum non bonus, neque ſi ſecundùm virtutem ſit melior, niſi per quendam modum. Quis autem iſte ſit modus, dicendum eſt. Diximus verò aliqualiter & ante. Et priùs determinandum eſt, quid congruat Regi, quid optimatibus, quid Reipublicæ.

9 Quoad ſecundùm: propoſitæ quæſtioni reſpondendum eſt cum diſtinctione, ac dicendum, quod aliquando ſecundùm naturam eſt juſtum, ut unus habeat poteſtatem omnium, aliquando non eſt juſtum. Explicatur. Poteſt eſſe triplex multitudo: prima ex ſua natura dominabilis dominio deſpotico: ſecunda regibilis gubernatione regia: tertia gubernabilis gubernatione politica; ſed juſtum eſt, ut unaquæque multitudo gubernetur eo genere gubernationis, quæ eſt ſecundùm naturam talis multitudinis; ergo juſtum eſt, ut aliqua multitudo gubernetur gubernatione regia, & etiam deſpotica; ergo omnes ſpecies politiarum rectarum, hoc eſt intendentium bonum commune, poſſunt eſſe ſecundùm naturam, licet tyrannis, & aliæ ſpecies politiarum corruptarum non poſſunt eſſe ſecundùm naturam, ſiquidem eo ipſo, quod ſunt pravæ, ſunt contra naturam.

10 Ex his infertur nunquam eſſe juſtum ſecundùm naturam, ut ex ſimilibus, & paribus, unus habeat omnium poteſtatem, ſive debeat eſſe gubernare ſecundùm leges, ſive ipſius voluntas debeat eſſe lex, ſive ſint pares, & boni, ſive ſint pares, & non boni: ſemper enim æquitas poſcit, ut æquè participent de honoribus Reipublicæ, adeoque ut nullus omnibus præſit. Addit Ariſtoteles, quod neque eſt juſtum ſecundùm naturam, ut ſi detur unus reliquis in virtute melior, habeat omnium poteſtatem, niſi tamen ſit melior certo quodam modo, hoc eſt reliquis ſimul ſumptis, ut explicatum eſt c. 9. n. 7. & jam magis eſt explicandum. Sed priùs eſt determinandum, cui nam multitudini ſecundùm naturam conveniat gubernatio regia, cui conveniat ariſtocratia, cui politica.

11 *Regibus congruit hujuſmodi multitudo, quæ natura apta ſit ferre genus præſtans virtute ad principatum civilem. Optimatibus verò congruens eſt multitudo liberorum, quæ nata ſit ad ferendam gubernationem eorum, qui ſunt ſecundùm virtutem primarii. Ad civilem gubernationem autem Reipublicæ congruit ea multitudo, in qua populus innaſcitur bellicus, qui gubernari poſſit, & gubernare ſecundùm leges, & æquitatem, impartiens tenuioribus honores, & magiſtratus. Quando igitur, aut totum genus, aut inter alios unum aliquem ita virtute præcellere contingat, ut unius ipſius virtus major ſit aliorum omnium virtute, tunc juſtum eſt hoc eſſe regium genus, & omnium dominari, & hunc unum eſſe Regem. Ut enim dictum eſt prius, non ſolùm id habet juſtitiam, quam præferre ſolent Rerumpublicarum inſtitutores, & qui optimatum, & qui paucorum potentiæ, & qui popularis. Omnes enim ſecundùm excellentiam tribuunt, ſed excellentiam non eandem, ſed ſecundùm prius dicta. Neque interficere, neque in exilium agere, neque relegare hunc poſſe decet, neque dignari, ut per vices gubernet. Non enim natura fit, ut pars ſuperet totum. Habenti vero tantam excellentiam hoc accidit. Reſtat ergo, ut huic ſuadenti pareatur, & poteſtatem eum habere, non per vices, ſed ſimpliciter. De regia igitur gubernatione, & quas differentias habeat, & utrum utile ſit civitatibus, vel non, & quibus, & quomodo, in hunc modum determinatum ſit.*

11 Gubernatio regia convenit illi multitudini, quæ ſecundùm naturam apta eſt ferre genus præſtans virtute in ordine ad civilem gubernationem. Gubernatio ariſtocratica convenit illi multitudini, quæ ex ſua natura apta eſt ferre gubernationem plurium ſecundùm virtutem excellentium. Gubernatio politica convenit multitudini bellicæ, in qua naſcitur populus aptus ad hoc, ut per vices gubernet, & gubernetur ſecundùm æquitatem, itaut etiam homines tenuis fortunæ ſint naturaliter capaces honorum, ac magiſtratuum. Sed adhuc eſt exa-

examinandum, quale debeat eſſe genus idoneum ad regendum, & quale debeat eſſe genus naturaliter regnatiuum? Dicendum, quòd cum aut unus, vir, aut totum genus ita excellit, ut virtus unius ſit major virtute reliquorum omnium, etiam ſimul ſumptorum, tum naturaliter eſt juſtum, ut talis vir ſit Rex, & ut tale genus ſit regnatiuum. Probatur primò, quia in omnibus ſpeciebus politiarum ariſtocraticarum, democraticarum &c. cenſetur juſtum, ut quod eſt melius imperet deteriori, licet politiæ differant in hoc, quòd non ex eodem deſumunt dignitatem imperandi; ſed hic eſſet melior reliquis; ergo juſtum eſſet, ut hic dominaretur reliquis. Probatur ſecundò, quia ut dictum eſt cap. 9. n. 7. neque decet talem virum interficere, neque per oſtraciſmum in exilium ablegare, neque eſt ſecundùm ejus dignitatem, ut per vices aliquando præſit, aliquando ſubſit, ſiquidem eſt contra naturam, ut pars imperet toti; ſed hic utpote melior reliquis ſimul ſe haberet ad reliquos, ut totum ad partem; ergo eſſet contra naturam, ut unquam ſubeſſet reliquis. Cùm ergo talis vir deberet in civitate retineri, & non deberet per vices præeſſe, & ſubeſſe, ſequitur, quòd deberet ſemper imperare, alii verò deberent ipſi ſponte parere, adeoque deberet eſſe Rex perpetuus in civitate. Patet igitur ex dictis, quòd ſit regnum; quæ ſint regni ſpecies, ac differentiæ; an ſit utile civitatibus, vel non; ac demum quibus civitatibus, vel quomodo ſit utile?

12 *Cum verò tres dixerimus eſſe rectas gubernandi ſpecies: harum verò neceſſarium ſit eam eſſe optimam, quæ ab optimis gubernetur: talis autem eſt, in qua contingit, aut unum aliquem omnium, aut genus totum, aut multitudinem virtute præſtantem gubernare eos, qui gubernari valeant, ad eam vitam, quæ ſit maxime expetenda, & in primis libris oſtenſum ſit neceſſarium eſſe, ut ſit eandem virtus boni viri, & civis optimæ civitatis, patet, quod eodem modo, & per eadem fit vir bonus, & civitatem ſtatueret quis ab optimis gubernari, vel à Rege. Itaque eadem ferè diſciplina, & iidem mores faciens ſtudioſum virum, qui faciunt civilem, & Regium. His determinatis; conandum jam erit de optima Republica dicere quemadmodum fiat, & quomodo conſtituatur. Nam neceſſe eſt de illa convenientem conſiderationem facere.*

12 Quoad tertium: quia dictum eſt tres eſſe rectas politias, regnum, ariſtocratiam, & Rempublicam, ſequitur illas eſſe optimas, quæ ab optimis gubernantur, & diriguntur ad vitam maximè expetibilem; qualis eſt vita ſecundùm virtutem. Optimum igitur regnum eſt, quod ad virtutem dirigitur ab optimo Rege: optima ariſtocratia eſt, quæ gubernatur à paucis optimis: optima politia eſt, quæ gubernatur ab optima multitudine. Hinc ulterius ſequitur, quod in optima politia eadem eſt virtus boni viri, boni civis, ac boni Regis. Patet: nam optima politia dirigit cives ad hoc, ut ſint optimi, & præſtantiſſimi ſecundum virtutem ſimpliciter; ſed imperantes deberent eſſe optimi, ac præſtantiſſimi ſecundùm virtutem ſimpliciter; ergo eadem eſt virtus boni viri, boni civis, ac boni Regis, adeoque per eamdem diſciplinam, per quam cives fiunt boni viri, fiunt etiam boni cives, atque apti ad hoc, ut ſint boni Reges. Concludit Ariſtoteles, quod cum de his ſatis ſit determinatum, reliquum eſt, ut explicetur, quæ ſit optima Reſpublica, & quomodo poſſit fieri talis: & per hæc abſolvit librum tertium.

ARI-

ARISTOTELIS POLITICORUM LIBER QUARTUS

Oſtenditur Politicam debere agere non ſolùm de Politica optima, ſed etiam de non optima.

CAPUT PRIMUM.

1 *IN cunctis artibus, & ſcientiis, quæ non circa partem, ſed circa genus aliquod perfecte exiſtunt, unius eſt conſiderare, quid cuique conveniat generi, ceu exercitatio corporis qualis quali conveniat, & quæ ſit optima. Optimè enim natura diſpoſito, & optimè diſtributo, optimam convenire neceſſarium eſt; & quæ plurimis, una omnibus: etenim hoc gymnaſticæ eſt: Præterea verò, ſiquis non exactum illum cupiat habitum, & ſcientiam circa certamina, nihilominus magiſtri gymnaſiorum eſt hanc potentiam præparare. Eodemque modo in medicina, & in fabricatione navium, & veſtium, & in omni alio artificio videmus contingere: Quare manifeſtum eſt, quod ejuſdem eſt ſcientiæ videre, quæ ſit optima Reſpublica, & qualis maxime ad votum feret, nullo externorum eam impediente, & quæ quibus conveniat. Nam plures optimam aſſequi, forſan impoſſibile eſt. Itaque & ea, quæ ſit ſimpliciter optima, & ea, quæ quantum fieri poteſt optima, latere non debet legis conditorem, ac vere civilem hominem: ac præterea tertia, quæ ſit ex ſuppoſitione. Nam oportet datam quoque conſiderare poſſe, quemadmodum ab initio conſtituatur, & conſtituta ſervaretur, quamplurimo tempore. Dico autem ceu ſi cui civitati contigerit, neque optimam gubernationem habere, neque neceſſaria illi adeſſe, neque illis ipſis, quæ aſſint recte uti, ſed aliis deterioribus. Præter hæc autem omnia, eam gubernationem, quæ omnibus maximè congruat civitatibus, noſſe oportet.*

POſtquam Ariſtoteles lib. 3. egit de politia in communi, ac diſtinctis variis ſpeciebus politiarum, tum rectarum, tum pravarũ, diſputavit de politia optima, qualis eſt regnum, vel ariſtocratia, l. 4. acturus de ſpeciebus politiarum non optimarum c. 1. præmittit proœmium, in quo primò inductione omnium artium, ac ſcientiarum oſtendit politicam non ſolum debere agere de politia optima, ſed etiam de non optima: ſecundò oſtendit in hoc erraſſe antiquo, qui egerum ſolùm de politia optima; tertiò poſſit, quod politicus, ut agat etiam de politiis non optimis, debet contemplari differentias politiarum, & legum ſingulis politiis accommodatarum.

1 Quoad primum: facile poteſt inductione omnium ſcientiarum, atque artiũ oſtendi, politicam non ſolùm debere agere de politia optima, ſed etiam de non optima. Omnes enim ſcientiæ, atq; artes, quæ perfectè, ac non ſolum partialiter, & ſecundùm quid conſiderant aliquod unũ ſubjectũ genus, ita illud contemplantur, ut

Digitized by Google

ut eædem conſiderent non ſolùm quæ conveniunt ſubjecto optimè ſecundùm naturam diſpoſito, ſed etiam quæ conveniunt ſubjecto non optimè diſpoſito: ex. gr. gymnaſtica non ſolùm conſiderat, quæ exercitatio conveniat corporibus optimè ſecundum naturam diſpoſitis, quibus convenit exercitatio ſimpliciter optima, ſed etiam quæ exercitatio conveniat corpori non optimè diſpoſito, & quæ conveniat illis, qui non volunt acquirere perfectam ad ludos gymnaſticos habitudinem, ſed ſolùm volunt acquirere aliquam habitudinem inferiorem: idemque dic de medicina, de navifactiva, de arte verſante circa veſtitum &c; ſed politica verſatur circa multitudinem civilem; ergo non ſolùm debet conſiderare, quæ ſit optima politia conveniens multitudini civili optimè diſpoſitæ, & quam omnes optant, niſi ſit impedimentum, ſed etiam quæ politia ſit conveniens, & proportionata multitudinibus civilibus non optimè diſpoſitis: multæ ſiquidem ſunt multitudines, quæ non poſſunt aſſequi optimam politiam Tres igitur ſunt politiæ, quas oportet legiſlatorem, & hominem verè civilem, ac politicum non latere. Prima eſt politia ſimpliciter optima: ſecunda eſt politia optima ſecundùm quid, hoc eſt maximè conveniens multitudini civili non optimè ſecundum naturam diſpoſitæ: tertia eſt politia optima ex ſuppoſitione. Debet enim politicus ſcire, poſito, quod civitas elegerit politiam, quæ fortaſſe non eſt optima ſimpliciter, nec eſt optima tali multitudini civili, quo pacto poſſit talis politia rectè inſtitui à principio, & etiam inſtituta longo tempore conſervari. Poteſt enim contingere, ut aliqua civitas neque habeat politiam ſimpliciter optimam, neque habeat neceſſaria ad politiam optimam, neque bene utatur iis, quæ habet. Debet igitur politicus ſcire, quo pacto talis civitas, facta hac ſuppoſitione, poſſit optimè dirigi. Præcipuè verò politicus debet cognoſcere, quæ politia cuique civitati ſit maximè conſentanea.

1 *Ut tradunt plurimi eorum, qui de Republica tractant, & ſi de aliis rectè dicant, de utilibus certè aberrant. Non ſolùm enim optimam Rempublicam conſiderare oportet, ſed etiam illam, quæ in uſum cadere poſſit, & quæ ſit facilior, & communior omnibus. Nunc autem alii ſupremam quærunt ſolùm, multis adminiculis indigentem? alii magis communem aliquam tradentes, tollentesque eas, quæ in uſu ſunt, Laconicam, vel aliam quandam commendant. At enim oportet talem inſtitutionem Reipublicæ inducere, ut velint, ac poſſint homines ex his, quæ ſibi aſſunt, faciliter eam recipere. Nam eſt non minus difficile corrigere Rempublicam jam inſtitutam, quam ab initio inſtituere, quemadmodum & poſt diſcere, quam ab initio didiciſſe. Quapropter non ſolùm his quæ libris ſcriptæ ſunt, Rebuſpublicis, verum etiam illis, quæ re vera exiſtunt, auxiliari poſſe decet civilem hominem, ut diximus.*

2 Quoad ſecundum: licet plurimi ex antiquis politicarum tradentes, quoad multa bene dixerint, adhuc errarunt, agendo de utilibus. Ut enim tractatio politica in utilis, non ſolùm oportet conſiderare politiam quamdam idealiter optimam, quæque in actum reduci vix poteſt, ſed etiam debet conſiderare politiam, quæ poſſit in actum reduci, & quæ ſit facilis, ac pluribus civitatibus communis. At antiqui vel ſolum verſati ſunt in conſideranda politia quadam idealiter optima, vel ſolùm conſiderarunt politiam quamdam communiorem, eas verò, quæ ſunt magis uſitatæ, ac receptæ, de medio auferentes, laudant ſolam laconicam, vel aliam ſimilem, cæteras vituperant. Veruntamen operæ prætium foret, ut talem politiam inſtituiſſent, quam poſſent homines, rebus ſic ſtantibus, facilè recipere: ſiquidem non minus difficile eſt Rempublicam jam inſtitutam corrigere, quam ab initio de novo inſtituere, eo pacto, quo non minus difficile eſt eum, qui malè fuerit in aliqua diſciplina inſtitutus, in

ea,

ex, depoſitis erroribus, de novo inſtitui, quam ab initio talem diſciplinam addiſcere. Oportet igitur, ut politicus, ſiquidem communem utilitatem intendit, poſſit adjumento eſſe, non ſolum ad inſtituendas Reſpublicas ſcriptas, ſed etiam ad eas, quæ de facto exiſtunt, dirigendas, atque emendandas.

3 Hoc autem facere non poteſt, ſi ignoret, quot ſint ſpecies earum. Nam nunc quidam putant unam eſſe popularem, & unam paucorum potentiam: quod non eſt verum. Itaque oportet non latere differentias omnium, & quot ſint, & quotupliciter componantur. Leges etiam ſimul cum his conſiderandæ erunt, quæ ſunt optimæ, & quæ conveniant unicuique gubernationi. Sunt enim leges omnes ad Rempublicam accommodandæ, non autem Reſpublica ad leges. Eſt nanque Reſpublica inſtitutio civilis circa magiſtratus, honoreſque publicos, quemadmodum debeant impartiri, & in quo poteſtas, auctoritaſque ſummæ debeat conſiſtere, & qui ſit finis cujuſque ſocietatis. Leges autem eorum variæ ſunt, per quas modus Reipublicæ gubernandæ ſignificatur, ſecundum quas debeant illi, qui ſunt in poteſtate, imperare, & prohibere tranſgreſſores. Ex quo patet, quod neceſſarium eſt differentias, & numerum tenere ſingularum Rerumpublicarum, etiam ad legum poſitiones. Neque enim fieri poteſt, ut eædem leges utiles ſint paucorum potentiæ, ac popularibus omnibus, ſiquidem plures ſunt, & non una popularis poteſtas, neque una duntaxat paucorum potentia.

3 Quoad tertium; ut politicus utilitatem etiam afferat politiis exiſtentibus, neceſſe eſt, ut ſciat, quot ſint ſpecies politiarum. Neque enim, ut quidam exiſtimant, omnes politiæ populares ſunt ejuſdem ſpeciei, omnes obligarchiæ ejuſdem ſpeciei, ſed plures ſunt ſpecies Rerumpublicarum, tum popularium, tum obligarchicarum, adeoque neceſſe eſt, ut politicus ſciat, quot, & quæ ſint ſpecies, & quot modis poſſint inter ſe combinari ad conſtituendas politias miſtas ex obligarchica, & populari. Et quia dari poſſunt etiam plures leges diverſis politiis accommodatæ, ideo neceſſe eſt, ut politicus ſciat etiam, quæ ſint optimæ leges, & quæ ſint ſingulis politiis accommodatæ. Cum enim leges ſanciantur propter politias, non autem politiæ inſtituantur propter leges, leges accommodandæ ſunt politiis, non autem politiæ accommodandæ ſunt legibus. Porro politia eſt *ordinatio civitatis, per quam conſtituuntur magiſtratus, & ſtatuitur, quo pacto debeant diſtribui publici honores, & publica munera; in quo debeat eſſe ſumma poteſtas; & ad quem finem debeat ordinari civilis ſocietas*. Leges ſunt, per quas *præſcribitur modus gubernandæ civitatis*: ſiquidem ſecundum illas qui magiſtratibus præſunt debent imperare, ac tranſgreſſores punire. Et quia non omnes leges ſunt utiles omnibus ſpeciebus politiarum, ſed aliquæ leges, quæ ſunt utiles politiæ obligarchicæ, non ſunt utiles, aliis politiis, ideo etiam ex hoc capite neceſſe eſt, ut politicus ſciat differentias politiarum, ut poſſit leges ferre ſingulis politiarum ſpeciebus accommodatas.

Quæ ſint jam determinata, & quæ ſuperſint determinanda?

Caput II.

1 *Cum verò in præcedentibus dictum ſit à nobis, tres eſſe Rerumpublicarum ſpecies rectas, Regnum, Optimatem, & eam, quæ appellatur Reſpublica: ac tres earum tranſgreſſiones, & labes, cum Regnum in tyrannidem, optimorum autem gubernatio in paucorum potentiam, Reſpublica autem in popularem ſtatum labatur: & de optimatum gubernatione, & regia ſit dictum (unam de optima Republica conſiderare idem eſt, ac de illis dicere: vult enim utraque illarum per virtutem, cæteris opportunius concurrentibus, conſiſtere), & inſuper quid inter ſe differat regia poteſtas, & optimorum gubernatio, & quando regia gubernatio putanda ſit, determinavimus; reſtat*

nunc,

Digitized by Google

nunc, ut de illa, quæ appellatur Reſpublica, dicamus, & de cæteris gubernandi formis, ut de paucorum potentia, ac de populari ſtatu, & de tyrannide.

1 EXplicata neceſſitate agendi in politica non ſolum de politiis optimis, ſed etiam de non optimis, proponit Ariſtoteles, quæ in ſuperioribus libris ſint determinata, & quæ ſuperſint determinanda. Dictum eſt tres eſſe ſpecies politiarum rectarum, regnum, ariſtocratiam, & Rempublicam communem, & totidem eſſe ſpecies pravarum politiarum, in quas rectæ degenerant; ſiquidem regnum degenerat in tyrannidem, ariſtrocratia in oligarchiam, & Reſpublica communis in democratiam. Actum eſt etiam de regno, & ariſtocratia, adeoque de optima politia. Cum enim optima politia ſit, quæ eſt ſecundùm virtutem, reducitur ad regnum, & ariſtocratiam. Si enim ſecundum virtutem imperet unus optimus, eſt regnum: ſi ſecundum virtutem imperent plures optimi, eſt ariſtocratia. Explicatum eſt, in quo differant regnum, & ariſtocratia, & quandonam debeat unus optimus ſecundum naturam ſolus regnare, quandonam debeant præeſſe plures optimi. Supereſt, ut in ſequentibus agamus de tertia ſpecie politiarum rectarum, quæ communi nomine dicitur Reſpublica, ac de politiis pravis, tyrannide nimirum, obligarchia, ac democratia.

2 Patet igitur harum tranſgreſſionum, quæ deterrima ſit, quæve ſecunda: Neceſſe eſt enim primæ, & diviniſſimæ tranſgreſſionem, eſſe deterrimam. Regiam quippe gubernationem neceſſe eſt aut nomen habere ſolum, cum non ſit, aut propter magnam illius, qui regit excellentiam, eſſe. Ex quo ſit, tyrannidem deterrimam exiſtere, ac plurimum à recta ſpecie gubernandi abeſſe: ſecundo autem loco, paucorum potentiam: Nam optimatum gubernatio multum ab hac ſpecie diſtat. Maximè vero mediocrem eſſe popularem ſtatum. Fuit, & prius quidam, qui iſto modo tradidit, non tamen in idem aſpiciens nobiſcum. Ille enim exiſtimabat ſpecierum omnium, quæ rectæ ſanè eſſent, velut paucorum potentiæ, & aliarum, deterrimam eſſe popularem, improbarum verò optimam. Nos autem eas, quæ tranſgrediuntur, aberrare omnes dicimus. Nec paucorum potentiæ, quod melior ſit altera, quàm altera rectè dicitur, ſed quod minus improba. Verùm de his nunc diſcutere omittamus.

3 Eſt à nobis primò diſtinguendum, quot ſint differentiæ Rerumpublicarum: ſiquidem plures ſunt ſpecies popularis gubernationis, ac paucorum. Deinde quæ communiſſima, & optabiliſſima ſit poſt optimam Rempublicam, & ſi qua contingit alia ad optimatium naturam declinans rectè conſtituta, & quamplurimis congruens civitatibus, quænam iſta ſit: Deinde aliarum, quæ à quibus expetenda. Forſan enim quibuſdam neceſſaria eſt popularis gubernatio, magis quàm paucorum potentia, quibuſdam verò hæc magis, quam illa. Deinde quemadmodum diſpoſitum eſſe conveniat illum, qui velit has gubernationes recipere. Dico autem popularem ſecundùm ſingulas ſpecies, ac rurſus paucorum potentiam. Tandem verò omnium iſtarum cum facta fuerit breviter mentio, conandum erit referre, quænam labes, & quæ conſervationes ſint Rerumpublicarum, & communiter omnium, & particulariter uniuſcujuſque, & per quas cauſas illas maximè evenire contingat.

2 Antequàm autem magis in particulari proponamus, quænam circa hæc ſuperſint determinanda, breviter eſt explicandum, quænam ex pravis politiis ſit pejor? Dicendum, quod quia corruptio optimi eſt peſſima, optima autem politiarum eſt regnum, corruptio autem regni eſt tyrannis, peſſima politiarum eſt tyrannis, per quam unus imperat omnibus ad propriam utilitatem. Porro Rex aut dicitur æquivocè, aut ſi ſecundùm naturam eſt Rex, imperat omnibus propter excellentiam in virtute. Quia optima politia poſt regnum eſt ariſtocratia, quæ degenerat in obligarchiam, ſecundum locum in pravitate tenet obligarchia, in qua cuncta referunt ad utilitatem paucorum non optimorum. Democratia demum parum à recta politia degenerat: ſiquidem licèt gubernatio democratica non ordinetur

Digitized by Google

Ad utilitatem omnium, adhuc dirigitur ad utilitatem plurimorum, hoc eſt ad utilitatem populi: Hanc doctrinam etiam alii quidam ante nos tradiderunt, hoc eſt Plato, ſed non ad idē reſpiciētes, neque omninò rectè. Docuit nimirum Plato omnium politiarum rectarum, inter quas recenſet etiam quaſdam oligarchias, deterrimam eſſe democratiam, & eamdem democratiā eſſe optimam omnium politiarum pravarum. Nos è converſo dicimus contra Platonem omnes politias degenerantes, per hoc, quod non quærant communem utilitatem, eo ipſo eſſe pravas, adeoque non rectè dici, quod una ex illis ſit rectior alia, cum omnes ſint pravæ, ſed ſolùm rectè dici, quod una eſt minus prava, quam altera, ac ſimiliter non rectè dici, quod democratia ſit melior oligarchia, ſed ſolùm quod ſit minus prava. Verùm in his non eſt amplius immorandum.

3 His igitur omiſſis, primò debemus diſtinguere, & explicare varias differētias politiarum, ſiquidem ex dictis, plures ſunt oligarchiarum, ac democratiarū ſpecies, ac differentiæ. Secundò debemus explicare, quæ politia ſit communiſſima, hoc eſt accommodata omnibus, aut pleriſque differentiis multitudinum, & quænam politia ſit maximè eligibilis poſt optimam, quam libro ſuperiori deſcripſimus, & quænā ſit politia maximè ſimilis ariſtocratiæ, & quampluribus civitatibus congruens. Tertiò debemus examinare, quænam aliarum politiarum, & à quibus ſit expetēda, atque eligenda. Quibuſdam enim videtur magis expetenda democratia, quàm oligarchia, aliis è converſo. Quartò explicandum eſt, qualiter debeat eſſe diſpoſita multitudo civilis, ad hoc, ut recipiat hanc, vel illam politiam, ex. gr. ad hoc, ut recipiat hanc, vel illam ſpeciem oligarchiæ, vel democratiæ. Quintò demum his breviter expoſitis, explicandum eſt, quomodo ſingulæ politiæ conſerventur, aut corrumpantur, & per quas cauſas.

De partibus civitatis: ac de prima diviſione politiarum. Caput III.

1 *VT igitur ſint plures Rerum publicarum ſpecies, illa eſt cauſa, quod cujuſque civitatis partes ſunt plures. Videmus enim primò ex domibus conſtare civitatem: deinde rurſus ex hac multitudine alios eſſe divites, alios pauperes, alios medios: divitumque & pauperum, partem eſſe bellicam, partem imbellem: & rurſus ex plebe partem agrorum culturæ deditam videmus, partem mercaturæ, partem opificiis, & ſordidis miniſteriis. Nobilitatis quoque differentiæ ſunt ſecundùm opulentiam, & magnitudinem cenſus. Sunt enim alii equites, quod munus nemo faciliter ſupportare poteſt, niſi ſit dives. Itaque antiquis temporibus quæcunque civitates equeſtri potentia excellebant, in his paucorum potentia gubernabat: equitatu autem bella contra finitimos exercebant, ceu Eretrienſes, & Chalcidenſes, & Magneſii, qui ſunt ſuper Mæandro, & aliæ plures Aſiaticarum civitatum. Præterea ſunt aliæ, quam juxta divitias, nobilium differentiæ. Quoſdam enim genus, quoſdam virtus extollit: & ſi quid aliud tale civitatis partem eſſe oporteat, dictum eſt, ubi de optimatibus tractavimus. Ibi namque diſtinximus, ex quot partibus neceſſariis omnis conſtat civitas. Et hæ quidem partes quandoque concurrunt omnes ad Rempublicam gubernandam, quandoque plures. Patet igitur, quod neceſſe eſt plures Reſpublicas eſſe inter ſe differentes ſpecie. Nam & hæ partes earum inter ſe ſpecie differunt. Reſpublica enim eſt inſtitutio gubernatorum. Hanc verò diſtribuunt omnes, vel ſecundùm potentiam eorum, qui participes ſunt, vel ſecundùm aliquam æquitatem communem. Dico autem, veluti tenviorum; & opulentiorum, vel communem aliquam amborum. Neceſſarium eſt ergo Reſpublicas tot eſſe, quot ſunt inſtitutiones circa earum ſupereminentias, & ſecundùm differentiam partium.*

DIctum eſt cap. ſup. num. 2. primò agendum eſſe de ſpeciebus, ac differentiis politiarum. De his igitur incipiens Ariſtoteles agere, primò quia diverſæ partes civitatis ſunt cauſa, propter quam diverſæ ſunt politiæ, enumerat diverſas partes civitatis: ſecundò refert, ac reijcit ſententiam eorum, qui primò dividunt poli-

tiam in oligarchiam, ac democratiam, & ad illas reducunt cæteras.

1 Quoad primum: cauſa, propter quā politiæ ſunt plures, ac differentes, eſt, quia civitas conſtat ex partibus pluribus, ac differentibus. Primò enim civitas conſtat ex pluribus domibus. Secundò ex multitudine diviſa per varias domos, alii ſunt divites, alii pauperes, alii mediocriter ſe habentes in facultatibus. Tertiò ex divitibus, & pauperibus alii ſunt bellicioſi, & tractantes arma, alii imbelles. Quartò ex plebe, alii ſunt agricolæ, alii mercatores, alii opifices, alii ſordidis miniſteriis operam navantes. Quintò dantur etiam quædam differentiæ nobilium ſecundùm opulentiam, ac magnitudinem cenſus. Alii enim ſunt equites, quod munus ferre non poſſunt, qui non ſunt opulenti, ideoque apud antiquos, civitates, quæ excellebant potentia equeſtri, habebant politiam oligarchicam. Cùm enim potentia bellica eſſet apud equites, qui debent eſſe divites, erat apud divites; ſed cùm potentia eſt apud divites, politia eſt oligarchica; ergo civitates, quæ pollebant equitatu, habebant politiam oligarchicam. Equeſtribus autē copiis adverſus finitimos utebantur Eretrienſes, Chalcidenſes, & Magneſii, qui habitant circa Meandrum, & aliæ quædam Aſiæ civitates. Sextò dantur etiam aliæ differentiæ nobilium. Quidam enim ſunt nobiles ex genere, quidam ex virtute. Dantur etiam aliæ partes civitatis, quas alibi indicavimus. Quia igitur dantur plures partes civitatis, & aliquando omnes ſunt participes Reipublicæ gubernādæ, aliquādo non omnes; aliquando pauciores, aliquando plures; aliquando hæ, aliquando aliæ; ideo diverſæ ſunt politiarum ſpecies, ac formæ. Cùm enim politia ſit conſtitutio magiſtratuum; in omni verò politia cives ſint participes magiſtratuum, vel ſecūdùm potentiam, vel ſecundum aliquā aliam æqualitatem, & proportionem, puta ſecundum divitias, vel ſecundum libertatem, vel ſecundum aliquid commune divitibus, & pauperibus, quod ſit mediū; neceſſe eſt tot eſſe ſpecies politiarum, quot ſunt ſpecies diſtribuēdi magiſtratus ſecundùm hanc, vel illam proportionem.

2 *Maximè verò duæ videntur eſſe quemadmodum de ventis dici ſoles, alios quidem eſſe boreales, alios auſtrales, cæteros autem ventos horum eſſe exceſſus; ſic etiam Reſpublicas duas eſſe, popularem ſcilicet, & paucorum potentiam. Nam optimates ſpeciem eſſe paucorum potentium poſuere, & eam, quæ vocatur Reſpublica, dicebant eſſe popularem: quemadmodum de ventis Zephyrum quidem borealem, Eurum autem auſtralem: eodemque modo in harmoniis, ut quidam tradunt. Nam & in illis poſuerunt duas ſpecies, unam Doricam, alteram Phrygiam, cæteras verò omnes, vel ad Doricam, vel ad Phrygiam referri. Maximè quidem igitur conſueverunt, de Reſpublicis ſic exiſtimare.*

3 *Sed certè verius, ac melius eſt, ut non diviſimus, duarum, vel unius rectè conſtitutæ cæteras eſſe tranſgreſſiones, & aliquas eſſe probè temperatæ harmoniæ, alias verò ipſius optimæ Reipublicæ. Ad paucorum verò potentiam inclinant, quæ duriores ſunt, ac magis violentæ: quæ verò remiſſæ, & molles, ad popularem ſtatum.*

2 Quoad ſecundum: ſicut aliqui dicunt ventos præcipuos eſſe duos, boreales nimirum, & auſtrales, cæteros autem reducunt ad hos, ideoque Zephyrum connumerant ventis borealibus, Eurum auſtralibus: & ſicut quidam aſſerunt duas eſſe præcipuas harmonias, doricam nimirū, ac phrygiam, cæteras autem ad has reduci; ſic plures antiqui cenſuerunt duas eſſe præcipuas politias, democratiam nimirū, & oligarchiam, ad has autem cæteras reduci, ideoque exiſtimarunt ariſtocratiam reduci ad oligarchiā, & Rempublicā cōmunem ad democratiam. Melius tamen dicitur, ut nos lib. 3. cap. 4. docuimus, tres eſſe præcipuas ſpecies politiarum rectarum, regnum nimirum, ariſtocratiam, & Rempublicam communem, cæteras verò, hoc eſt tyrannidem, oligarchiam, & democratiam eſſe corruptiones rectarum, quaſ-

quaſdam melius, quaſdam deterius ſe habentes. Et quidem politiæ magis violentæ declinant ad oligarchiam, politiæ magis remiſſæ, ac molles declinant ad democratiam.

Quo pacto ſint ſumendæ oligarchia, & democratia: oſtenditur plures eſſe ſpecies Rerum publicarum, quàm aſsignatas: & enumerantur partes civitatis.

Caput IV. Articulus Primus.

1 *Neque verò popularis ita ſimpliciter ponenda, ut quidam ponunt, ubi multitudo dominatur. Nam & in paucorum potentiis, & ubique maior pars prævalet. Etenim ſi eſſent univerſi mille trecenti, & horum mille forent opulenti, neque partem gubernationis darent trecentis illis pauperibus ingenuis, ac in cæteris paribus, nemo certè diceret hanc eſſe popularem. Eodemque modo, ſi pauci quidem inopes in civitate plus poſſent, quàm multi, & opulenti, nec honores illis impartirentur, nemo utique diceret hanc eſſe ſpeciem, quæ appellatur paucorum potentium. Potius itaque dicendum fuerit popularem quidem eſſe, cum penes ingenuos homines eſt gubernatio: paucorum autem potentium, cum penes opulentos. Sed contingit, ut alteri multi ſint, alteri pauci. Plerique enim ingenui ſunt, rari verò divites. Etenim ſi magiſtratus, honoreſque publici ſecundùm magnitudinem diſtribuerentur, ut in Æthiopia quidam tradunt fieri, vel ſecundùm pulchritudinem, paucorum eſſet gubernatio, cùm parva ſit multitudo magnorum, & formoſorum. Veruntamen non iſto modo ſat eſt Reſpublicas iſtas determinaſſe. Sed cùm plures ſint partes, & multitudinis, & paucorum potentium, adhuc reſumendum eſt, ut neque ingenui pauci exiſtentes pluribus, neque multitudo ingenuis dominetur: ut in Apollonia, quæ eſt in Ionio, & Thera. In utraque enim iſtarum urbium honores, dignitateſque erant illorum, qui nobilitate præſtabant, & qui primi in eas colonias venerant, qui erant pauci: non autem divitum ſuperaret populus: ut in Colophone antiquitus: ibi enim poſſidebat magna patrimonia multitudo, antequam bellum gererent adverſus Lydos. Sed eſt multitudinis quædam gubernatio, quando ingenui homines, & inopes multi exiſtentes gubernant Rempublicam: paucorum verò potentium, quando opulenti, & nobiliores pauci exiſtentes gubernant. Quod igitur plures ſint Rerum publicarum ſpecies, & quibus de cauſis, patet.*

1 VT etiam indicatum eſt lib. 3. cap. 5. oligarchia, & democratia non ſunt ita diſtinguendæ, ut dicatur democratiam eſſe, cum dominatur multitudo, oligarchiam cum dominantur pauci, ſiquidem etiam in oligarchiis, & in omnibus politiis poteſt contingere, ut multitudo dominetur, ac major pars prævaleat, & tamen non per hoc politia erit democratica. Explicatur. Si ponatur, quod civitas conſtet ſolum ex mille trecentis civibus, ex quibus mille ſint divites, trecenti pauperes, mille autem divites dominentur, ita vt excludant pauperes ab omnibus magiſtratibus, & honoribus, talis politia non eſſet democratica, ſed oligarchica, & tamen in illa dominarentur plures; ergo non ſufficit ad democratiam, ut dominentur plures. Rurſus ſi trecenti paupe.es dominarentur mille divitibus, eoſque ab omnibus honoribus excluderēt, adhuc talis politia non eſſet oligarchica; ergo neque ſufficit ad oligarchiā, ut pauciores dominentur pluribus. Melius ergo dicitur democratiam eſſe, cùm dominatio eſt penes divites: & quia plerumque accidit liberos eſſe plures, divites pauciores, ideo plerūque accidit in democratia dominari plures, in oligarchia pauciores. Cōfirmatur, quia ſi magiſtratus deferentur magnis, & pulchris, ſicut quidam dicunt in Æthiopia fieri, cū magni, & pulchri ſint pauciores, dominarētur pauciores; ergo ſi ad oligarchiam ſufficeret, ut pauciores dominētur, talis politia eſſet oligarchica: quod eſt falſum. Democratia igitur ſimpliciter dicta eſt, cū dominantur liberi. Si verò liberi ſint pauci, & dominentur pluribus, erit alia ſpecies accidentalis democratiæ, qualis erat in Jonio, & Thera, in quibus civitatibus honores, ac magiſtra-

Digitized by Google

-us dabantur illis ſolùm, qui nobilitate præſtant, ac fuerant primi illarum civitatum coloni, qui erant pauci, ac non erant divites, licèt multitudo divitum eſſet multò major, ut in Colophone, ubi multitudo popularis erat dives, antequam bellum adverſus Lydos gererent. Democratia igitur ſimpliciter eſt, cum *liberi, ac inopes, plures exiſtentes, gubernant*. Oligarchia ſimpliciter eſt *cum nobiles, atque opulenti, pauciores exiſtentes, gubernant*. Patet igitur plures eſſe ſpecies politiarum, ac propter quas cauſas ſint plures.

2 *Quamobrem verò plures ſint, quàm illæ, quas dictum erat, & quænam iſtæ ſint, & propter quid, deinceps dicemus, principio inde prius aſſumpto. Fatemur enim non unam partem, ſed plures omnem habere civitatem. Ut igitur ſi animalis vellemus ſpecies capere, primò egregaremus id, quod neceſſarium ſit animal omne habere, ceu quædam ſenſoriorum, & quod cibum conficiat, atque recepiet, puta os, & ventrem, & præterea illis, quibus moventur partes. Si itaque tot ſpecies ſolùm, harum verò differentiæ forent, dico autem ceu oris genera plura, & ventris, & ſenſoriorum, & præterea earum, quibus moventur, partium, harum conjugationis numerus neceſſario efficiet plura genera animalium. Non enim fieri poteſt, ut idem animal habeat plures differentias oris: ſic etiam neque aurium. Itaque, quando ſuſceptæ fuerint omnes combinationes iſtorum, facient ſpecies animalis, & tot quidem ſpecies, quot conjugationes ſunt partium neceſſariarum. Eodem modo de dictis Reſpublicis. Civitates enim non ex una, ſed ex multis partibus conſtant, ut ſæpius dictum eſt.*

2 Dictum eſt tres eſſe ſpecies ſubalternas politiarum rectarum, regnum nimirum, ariſtocratiam, & Rempublicam communem; ac tres itidem eſſe ſpecies politiarum pravarum, tyrannidem, oligarchiã, ac democratiam. Jam cum Ariſtoteles ex partibus civitatis, tanquam ex principio demonſtrationis, oſtendendum eſt primò ſpecies infimas politiarum eſſe plurimas: ſecundò enumerandæ ſunt partes civitatis: tertiò proponendæ ſunt rationes, propter quas aliquibus principales partes civitatis videntur pauperes, ac divites, ex quibus politia primò dividitur in oligarchiam, ac democratiam.

2 Quoad primum: proportionali modo, ac in naturalibus probari poteſt plurimas eſſe ſpecies animalium, in moralibus oſtenditur plurimas eſſe ſpecies politiarum. Ad oſtendendum plurimas eſſe ſpecies animalium, primò debemus enumerare partes omnibus animalibus neceſſarias, quæ videntur reduci ad tres claſſes. In prima claſſe continentur organa ad ſentiendum: in ſecunda continentur partes neceſſariæ ad alimentum ſumendum, & recipiendum, ut os, venter &c: in tertia continentur partes neceſſariæ ad motum. Enumeratis his partibus, debemus conſiderare earum ſpecies, differentias, & combinationes. Sunt enim plures differentiæ oris, ventris, organorum ſenſitivorum, & partium deſervientium ad motum: ex. gr plurimæ ſunt differentiæ pedum, tales verò differentiæ poſſunt multipliciter inter ſe combinari. Ex his poſſumus ſic argumentari. Eſt impoſſibile, ut una ſpecies ſpecialiſſima animalium habeat plures differentias oris, aurium &c. ſed dantur plures differentiæ partium, ac multipliciter inter ſe combinantur; ergo dantur plures ſpecies animalium, ac tot, quot ſunt differentiæ in combinationibus partium. Proportionaliter poſſumus oſtendere dari plures differentias politiarum. Civitates enim conſtant ex pluribus partibus; ſed tales partes poſſunt multipliciter combinari, ad conſtituendam politiam, ſeu formam gubernationis; ergo dantur plurimæ ſpecies politiarum, ac tot, quot ſunt combinationes, per quas partes multipliciter combinantur.

3. *Una quædam pars eſt circa alimenta multitudo, quos agricolas dicimus. Altera verò pars ea, quæ vocatur mercatur mechanica: hæc autem verſatur circa miniſteria, ceu artes, ſine quibus civitas habitari non poteſt. Harum verò artium aliæ ſunt neceſſariæ, aliæ ad delicias pertinent, & ad*

vita

vitæ cultum. Tertia pars eſt forenſis multitudo, quæ circa emendum, vendendumq; & circa mercaturam, & nummulariam verſatur. Quarta pars, mercenarii.

4 *Quinta, propulſatores belli: quæ quidem pars non minus neceſſaria eſt civitati, quàm aliqua ſuperior, adverſus invadentes, ſi velint tueri liber tatem. Impoſsibile eſt enim, ut quæ civitas vocari mereatur, ſit natura ſerva. Per ſe enim ſufficiens civitas: ſervus autem non per ſe ſufficiens eſt. Quapropter in libris de Republica ornate quidem hoc, ſed non ſufficienter dictum eſt à Socrate. Inquit enim ex quatuor maximè neceſſariis civitatem conſtare: hos autem eſſe textorem, agricolam coriarium, ædificatorem. Rurſus verò adjungit, quaſi illa non ſufficiant fabrum ferrarium, & paſtorem: & inſuper negotiatorem, & nummularium. Et hæc omnia complent primam civitatem. Quaſi verò civitas omnis neceſſariorum gratia ſit conſtituta, ac non magis gratia honeſti: & quaſi æquè indigeat coriariis, & agricolis. Propulſatores autem belli non prius nam facit partem, antequam aucta regione, ac vicinis coactis, ad bellum deveniatur.*

3 Quoad ſecundùm: plures ſunt partes civitatis. Prima eſt agricolarum, qui verſantur circa alimenta ex terra per agriculturam comparanda. Secunda eſt opificum, qui verſantur circa miniſteria artium, quarum artium aliquæ ſunt neceſſariæ ad vitam, aliæ requiruntur ad delicias, & ad cultum vitæ. Tertia eſt tabernariorum, qui verſantur circa emptiones, & venditiones, circa mercaturam, & cauponariam. Quarta eſt mercenariorum, qui pro mercede locant operam ſuam. Omnes iſtæ quatuor partes ſpectant ad ultimum gradum civitatis.

4 Quinta pars civitatis continet milites, qui civitatem defendunt ab hoſtibus. Quod autem hæc pars non minus ſit neceſſaria, quam aliæ hactenus enumeratæ, probatur, quia civitas eſt multitudo per ſe ſufficiens; ſed ſervus ſecundùm naturam non eſt per ſe ſufficiens, ſed indiget imperante; ergo civitas non poteſt eſſe ſerva ſecundùm naturam; ſed ſi non haberet milites, à quibus defenderetur ab hoſtibus, poſſet redigi in ſervitutem; ergo civitati neceſſarii ſunt milites. Ex hoc autem inſertur Socratem apud Platonem in ſua Republica, licèt multa ſcitè dixerit de partibus civitatis, adhuc inſufficienter de illis determinaſſe. Docuit ergo Socrates civitatem conſtare debere ex quatuor maximè neceſſariis partibus, nimirum ex textoribus, agricolis, coriariis, & ædificatoribus. Et quia hi non videntur ſufficere, adjungit fabros ferrarios, & paſtores, & mercatores, & caupones, atque ex his aſſerit conſtare primam civitatem. Milites autem, qui civitatem defendant, dicit non eſſe neceſſarios primæ civitati, ſed tum ſolùm requiri, cum aucta prima civitate, ejuſque finibus dilatatis, periculum eſt, ne bellum cum finitimis oriatur. Verùm hæc Socratis ſententia peccat in duobus. Primò quia finis civitatis eſt non ſolùm vivere, ſed etiam benè vivere; ergo ad civitatem non ſolùm requiruntur partes neceſſariæ ad vivendum, ſed etiam ad bene vivendum; ſed Socrates ſolùm enumerat partes neceſſarias ad vivendum, non autem magiſtratus neceſſarios ad bene vivendum; ergo &c. Secundò inter primas civitatis partes ponit ex æquo coriarios, ac agricolas, quaſi civitas æquè indigeat coriariis, atque agricolis, quod eſt falſum.

5 *Atqui & in quatuor illis, & in quotcunque communicantibus, neceſſarium eſt eſſe aliquem, qui jus dicat, ac decernat. Siquidem ergo animam quis ponat animalis eſſe partem magis, quàm corpus, & civitatum magis talia ponendum eſt eſſe partes, quàm ea, quæ pertinent ad neceſſarium uſum, propulſatores belli videlicet, ac juſtitiæ judiciariæ exhibitores, ac præterea conſultores, quod eſt civilis prudentiæ opus: & hoc ſive ſeparatim exiſtat quibuſdam, ſive eiſdem, nihil refert ad hunc ſermonem. Nam & in armis eſſe, & agros colere, ſæpe contingit eiſdem. Quare ſi hæc, & illa ponenda ſunt civitatis eſſe partes, manifeſtum eſt, quod & propulſatores belli pars neceſſaria ſunt civitatis.*

6 *Septima pars eſt eorum, qui magna patrimonia habentes, Reipublicæ onera ſuſtinent, quos opulentos vocamus.*

7 Octava eorum, qui publicam operam exhibent, & qui magiſtratibus gerendis occupati exiſtunt. Civitas enim abſque magiſtratibus eſſe non poteſt. Neceſſarium igitur eſt eſſe quoſdam, magiſtratus gerere valeant, & hoc munus ſufferre, vel perpetuò, vel ad tempus. Reliqua verò ſunt illa, de quibus paulo ante determinavimus, in conſulendo, & jus litiganti in civitate reddendo verſari: Si igitur hæc civitatibus adeſſe oportet, rectèque fieri, & juſtè, neceſſarium eſt eſſe aliquos, qui virtutem habeant rerum civilium.

5 Sexta pars civitatis continet judiciariam. Ratio eſt, quia coactis cæteris partibus, neceſſe eſt ad bene vivendum, ut dentur aliqui, qui jus dicant; ergo requiritur pars judicialis. Confirmatur, quia ſicut anima, quæ continet corpus, illique imperat, magis eſt pars hominis, quàm partes corporis, quæ ab anima continentur, ita judices, qui reliquas partes civitatis continent, & judicant, magis etiam ſunt partes civitatis, quàm reliquæ; ergo præter quatuor partes enumeratas, recenſendæ etiam ſunt aliæ duæ, hoc eſt militaris, & judicialis. Sunt etiam neceſſarii civitati qui deliberant de agendis, de quibus nihil refert ad doctrinam, quam tradimus, an ſint iidem cum judicibus, vel alii. Sicut enim poſſunt iidem eſſe milites, & agricolæ, ſic poſſunt idem eſſe judices, & conſultores.

6 Septima pars civitatis continet opulentos, qui quia magnas habent divitias, poſſunt civitati ſubminiſtrare pecunias ad publica onera ferenda neceſſarias.

7 Octava demum pars civitatis continet magiſtratus, & eos, qui curam populi gerunt, ac Rempublicam adminiſtrant. Civitas enim ſine magiſtratibus eſſe non poteſt; ergo neceſſe eſt, ut in civitate dentur aliqui apti ad magiſtratus gerendos, vel per totam vitam, vel per tempus aliquod determinatum. Quia verò poteſt quis rectè, vel non rectè, juſtè, vel non juſtè judicare, vel civitatem admiſtrare, ad rectè autem, ac juſtè judicandum requiritur virtus civilis; ideo neceſſe eſt, ut dentur in civitatem quidam viri politici, ac civili virtute præſtantes.

6 Cæteras ergo potentias eiſdem adeſſe poſſe videtur pluribus, cum eoſdem eſſe propulſatores belli, & agricolas, & artifices, & præterea conſultores, & judicantes. Arrogant quoque ſibi virtutem cuncti, & multifariam ſe idoneos exiſtimant ad gubernandum. Verùm pauperes, ac divites eoſdem eſſe impoſſibile eſt. Quapropter hæ partes præcipuæ videntur eſſe civitatis, inopes ſcilicet, & opulenti. Et præterea ex eo, quod ut plurimum alii pauci ſunt, alii multi, maximè omnium contrariæ inter ſe partes iſtæ apparent. Itaque & Reſpublicas ſecundùm earum prævalentiam conſtituerunt, ac duæ videntur, ſcilicet popularis, & paucorum potentia. Sed quod ſint plures, & ob quas cauſas, dictum eſt prius.

8 Quoad tertium: licèt ſint plurimæ partes civitatis, ut explicatum eſt, adhuc ex duplici ratione aliquibus præcipuæ partes civitatis viſæ ſunt duæ, pauperes nimirum, ac divites, ideoque ex iis politiam diviſerunt in duas primas ſpecies, oligarchiam, ac democratiam. Prima ratio eſt, quia civitas principaliter videtur dividi in partes neceſſariò contra diſtinctas; ſed aliæ partes civitatis non neceſſariò contra diſtinguuntur, ſiquidem iidem poſſunt eſſe agricolæ, ac milites; iidem poſſunt eſſe conſultores, ac judices, omnes arrogant ſibi virtutem civilem, ac cenſent ſe eſſe idoneos ad gubernandam civitatem: e converſo pauperes, ac divites neceſſario contradiſtinguuntur, cum non poſſint iidem eſſe pauperes, ac divites, ergo pauperes, ac divites videntur eſſe præcipuæ partes civitatis, Secunda ratio eſt, quia ut plurimum divites ſolent eſſe pauci, pauperes multi; ergo videntur habere quamdam contrarietatem, propter quam ex iis deſumpta eſt diviſio politiæ in oligarchicam, & democraticam. Patet igitur ſpecies politiarum eſſe plures, & cau-

& cauſam, propter quam ſunt plures, eſſe quia plures ſunt partes civitatis.

De ſpeciebus democratiæ. Caput IV. Art. II.

9 *Quod verò & popularis ipſius ſpecies ſint plures, & paucorum potentium, oſtendemus, 10 Patet autem hoc ex his quæ dicta ſunt. Nam & in plebe, & in nobilitate plura ſunt genera. Plebis quidem una ſpecies, agricolæ, alia artifices, alia negotiatores, qui emendis, vendendiſque rebus intendunt, alia circa rem maritimam: & horum alii bellatores, alii mercatores, alii nautæ, alii piſcatores. Multis enim locis horum omnium turba ingens, ut piſcatores Tarenti, & Byzantii, navalis multitudo Athenis, mercatores in Aegina, & Chio, portiores in Tenedo. Inſuper manuales, & parvas facultates habentes, qui ocioſi eſſe non poſſunt. Præterea qui non ex utraque parente cives ſunt orti, liberi tamen homines, & ſi qua hujuſmodi plebejorum hominum ſpecies altera. Nobilitas verò, divitiæ, genus, virtus, diſciplina, & his ſimilia, quæ dicuntur ſecundùm eandem differentiam.*

9 Quia ex dictis democratia, & oligarchia non ſunt ſpecies infimæ, ſed ſubalternæ politiarum, ideo diſtinguendæ ſunt ſpecies democratiarum, & oligarchiarum: quia rurſus tales ſpecies deſumuntur ex eo, quod tum in plebe, tum in nobilitate ſunt diverſa hominum genera: ideo Ariſtoteles primò enumerat diverſa genera plebejorum, ac nobilium: ſecundò diſtinguit quinque ſpecies democratiarum: tertiò diſtinguit ſpecies oligarchiarum.

10 Quoad primum: in plebe continentur plura hominũm genera. Primum eſt agricolarum; ſecundum artificum: tertiũ tabernariorum, qui in rebus emendis, ac vendendis verſantur; quartum eorum, qui verſantur circa maritima, quorum alii sũt milites, alii negotiatores, alii nautæ, alii piſcatores: horum autem multis in locis ingens eſt turba: nam Tarenti, ac Byzantii plurimi ſunt piſcatores, Athenis plurimi milites claſſiarij, in Ægina, & Chio plurimi negotiatores, ac mercatores, in inſula Tenedo plurimi nautæ, quintum eſt mercenariorum, & eorum, qui ita exiguas habent opes, ut non poſſint vacare; ſextum eſt liberorum, qui non ex utroque parente cive ſunt orti. Plura etiam hominum genera comprehenduntur plebe. Ex nobilibus etiam alii præſtant divitiis, alii genere, alii virtute, alii diſciplina, & inſtitutione alii aliis modis.

11 *Popularis igitur prima ſpecies dicitur, maxime ſecundùm æqualitatem. Vult enim lex hujus popularis pares eſſe divites, & pauperes, nec alteros plures poſſe, alteros minus, ſed utroſque eſſe æquales: ſiquidem maximè liber eſt in populi ſtatu, ut putant quidam, & æqualitas certè eſſe maxime pariter omnibus Reipublicæ participantibus. Cum verò populus ſit multitudo, & id obtinent, quod pluribus videatur, neceſſe eſt, ut hæc ſit popularis gubernatio. Una igitur ſpecies popularis eſt hæc.*

12 *Alia verò ſpecies, ac magiſtratus, honoreſque in Republica ſecundùm cenſum patrimoniorum, & eam quidem parvum tribuantur, ita ut qui tanta poſſidet, habilis ſit ad honores Reipublicæ ſuſcipiendos, qui verò non poſſidet, ſit inhabilis.*

13 *Alia ſpecies popularis eſt, ut omnibus omnino civibus habilitas ſit, modò non ſint aliqua ex cauſa obnoxii: dominetur autem lex.*

14 *Alia ſpecies popularis eſt, ut omnes omnino habiles ſint ad magiſtratus gerendos, modò ſint cives, & dominetur lex.*

15 *Alia ſpecies eodem modo, niſi quod non lex dominatur, ſed multitudo. Hoc autem fit, quando populi decreta prævalent legibus. Accidit verò ob præpotentes quoſdam, qui populum ducunt. Nam in iis Rebuſpublicis, in quibus dominatur lex, præpotens aliquis non ſit, qui populum ducat, ſed optimi civium Rempublicam gubernant. At ubi leges non dominantur, ibi ductores populi oriuntur. Solus enim populus regit, compoſitus unus ex pluribus. Multitudo enim auctoritatem dominandi habet, non ut ſinguli, ſed ut omnes. Homerus autem cum dicit non eſſe bonum, ut plures regant, utrum de hac dicit, vel de illa, cum plures gubernant, ut ſinguli, incertum eſt. Talis ergo populus, utpote abſolutam poteſtatem habens dominari ſolus quærit, nec ulli legi ſubeſſe, efficiturque dominator. Itaque aſſentatores*

7 Octava eorum, qui publicam operam exhibent, & qui magiſtratibus gerendis occupati exiſtunt. Civitas enim abſque magiſtratibus eſſe non poteſt. Neceſſarium igitur eſt eſſe quoſdam, magiſtratus gerere valeant, & hoc munus ſufferre, vel perpetuò, vel ad tempus. Reliqua verò ſunt illa, de quibus paulo ante determinavimus, in conſulendo, & jus litiganti in civitate reddendo verſari: Si igitur hæc civitatibus adeſſe oportet, rectèque fieri, & juſtè, neceſſarium eſt eſſe aliquos, qui virtutem habeant rerum civilium.

5 Sexta pars civitatis continet judiciariam. Ratio eſt, quia coactis cæteris partibus, neceſſe eſt ad bene vivendum, ut dentur aliqui, qui jus dicant; ergo requiritur pars judicialis. Confirmatur, quia ſicut anima, quæ continet corpus, illique imperat, magis eſt pars hominis, quàm partes corporis, quæ ab anima continentur, ita judices, qui reliquas partes civitatis continent, & judicant, magis etiam ſunt partes civitatis, quàm reliquæ; ergo præter quatuor partes enumeratas, recenſendæ etiam ſunt aliæ duæ, hoc eſt militaris, & judicialis. Sunt etiam neceſſarii civitati qui deliberant de agendis, de quibus nihil refert ad doctrinam, quam tradimus, an ſint iidem cum judicibus, vel alii. Sicut enim poſſunt iidem eſſe milites, & agricolæ, ſic poſſunt idem eſſe judices, & conſultores.

6 Septima pars civitatis continet opulentos, qui quia magnas habent divitias, poſſunt civitati ſubminiſtrare pecunias ad publica onera ferenda neceſſarias.

7 Octava demum pars civitatis continet magiſtratus, & eos, qui curam populi gerunt, ac Rempublicam adminiſtrant. Civitas enim ſine magiſtratibus eſſe non poteſt; ergo neceſſe eſt, ut in civitate dentur aliqui apti ad magiſtratus gerendos, vel per totam vitam, vel per tempus aliquod determinatum. Quia verò poteſt quis rectè, vel non rectè, juſtè, vel non juſtè judicare, vel civitatem adminiſtrare, ad rectè autem, ac juſtè judicandum requiritur virtus civilis; ideo neceſſe eſt, ut dentur in civitatem quidam viri politici, ac civili virtute præſtantes.

6 Cæteras ergo potentias eiſdem adeſſe poſſe videtur pluribus, ceu eoſdem eſſe propulſatores belli, & agricolas, & artifices, & præterea conſultores, & judicantes. Arrogant quoque ſibi virtutem cuncti, & multifariam ſe idoneos exiſtimant ad gubernandum. Verùm pauperes, ac divites eoſdem eſſe impoſſibile eſt. Quapropter hæ partes præcipuæ videntur eſſe civitatis, inopes ſcilicet, & opulenti. Et præterea ex eo, quod ut plurimum alii pauci ſunt, alii multi, maximè omnium contrariæ inter ſe partes iſtæ apparent. Itaque & Reſpublicas ſecundùm earum prævalentiam conſtituerunt, ac duæ videntur, ſcilicet popularis, & paucorum potentia. Sed quod ſint plures, & ob quas cauſas, dictum eſt prius.

8 Quoad tertium: licèt ſint plurimæ partes civitatis, ut explicatum eſt, adhuc ex duplici ratione aliquibus præcipuæ partes civitatis viſæ ſunt duæ, pauperes nimirum, ac divites, ideoque ex iis politiam diviſerunt in duas primas ſpecies, oligarchiam, ac democratiam. Prima ratio eſt, quia civitas principaliter videtur dividi in partes neceſſariò contra diſtinctas; ſed aliæ partes civitatis non neceſſariò contra diſtinguuntur, ſiquidem iidem poſſunt eſſe agricolæ, ac milites; iidem poſſunt eſſe conſultores, ac judices, omnes arrogant ſibi virtutem civilem, ac cenſent ſe eſſe idoneos ad gubernandam civitatem: e converſo pauperes, ac divites neceſſario contradiſtinguuntur, cum non poſſint iidem eſſe pauperes, ac divites, ergo pauperes, ac divites videntur eſſe præcipuæ partes civitatis. Secunda ratio eſt, quia ut plurimum divites ſolent eſſe pauci, pauperes multi; ergo videntur habere quamdam contrarietatem, propter quam ex iis deſumpta eſt diviſio politiæ in oligarchicam, & democraticam. Patet igitur ſpecies politiarum eſſe plures,

& cau-

Digitized by Google

& cauſam, propter quam ſunt plures, eſſe quia plures ſunt partes civitatis.

De ſpeciebus democratiæ. Caput IV. Art. II.

9 Quod verè & popularis ipſius ſpecies ſint plures, & paucorum potentium, oſtendemus, 10 Patet autem hoc ex his quæ dicta ſunt. Nam & in plebe, & in nobilitate plura ſunt genera. Plebis quidem una ſpecies, agricolæ, alia artifices, alia negotiatores, qui emendis, vendendiſque rebus intendunt, alia circa rem maritimam: & horum alii bellatores, alii mercatores, alii nautæ, alii piſcatores, Multis enim locis horum omnium turba ingens, ut piſcatores Tarenti & Byzantii, navalis multitudo Athenis, mercatores in Aegina, & Chio, portiores in Tenedo. Inſuper manuales, & parvas facultates habentes, qui otioſi eſſe non poſſunt. Præterea qui non ex utraque parente cives ſunt orti, liberi tamen homines, & ſi qua huiuſmodi plebejorum hominum ſpecies altera. Nobilitas verò, divitiæ, genus, virtus, diſciplina, & his ſimilia, quæ dicuntur ſecundùm eandem differentiam.

9 Quia ex dictis democratia, & oligarchia non ſunt ſpecies infimæ, ſed ſubalternæ politiarum, ideo diſtinguendæ ſunt ſpecies democratiarum, & oligarchiarum: quia rurſus tales ſpecies deſumuntur ex eo, quod tum in plebe, tum in nobilitate ſunt diverſa hominum genera ideo Ariſtoteles primò enumerat diverſa genera plebejorum, ac nobilium: ſecundò diſtinguit quinque ſpecies democratiarum: tertiò diſtinguit ſpecies oligarchiarum.

10 Quoad primum: in plebe continentur plura hominum genera. Primum eſt agricolarum; ſecundum artificum: tertiū tabernariorum, qui in rebus emendis, ac vendendis verſantur; quartum eorum, qui verſantur circa maritima, quorum alii sūt milites, alii negotiatores, alii nautæ, alii piſcatores: horum autem multis in locis ingens eſt turba: nam Tarenti, ac Byzantii plurimi ſunt piſcatores, Athenis plurimi milites claſſiarij, in Ægina, & Chio plurimi negotiatores, ac mercatores, in inſula Tenedo plurimi nautæ, quintum eſt mercenariorum, & eorum, qui ita exiguas habent opes, ut non poſſint vacare; ſextum eſt liberorum, qui non ex utroque parente cive ſunt orti. Plura etiam hominum genera comprehenduntur plebe. Ex nobilibus etiam alii præſtant divitiis, alii genere, alii virtute, alii diſciplina, & inſtitutione alii aliis modis.

11 Popularis igitur prima ſpecies dicitur, maximè ſecundùm æqualitatem. Vult enim lex hujus popularis pares eſſe divites, & pauperes; nec alteros plures poſſe, alteros minus, ſed utroſque eſſe æquales: ſiquidem maximè liber eſt in populi ſtatu, ut putant quidam, & æqualitas certè eſſe maxime pariter omnibus Reipublicæ participantibus. Cum verò populus ſit multitudo, & id obtinent, quod pluribus videatur, neceſſe eſt, ut hæc ſit popularis gubernatio. Una igitur ſpecies popularis eſt hæc.

12 Alia verò ſpecies, ac magiſtratus, honoreſque in Republica ſecundùm cenſum patrimoniorum, & eam quidem parvum tribuantur, ita ut qui tanta poſſidet, habilis ſit ad honores Reipublicæ ſuſcipiendos, qui verò non poſſidet, ſit inhabilis.

13 Alia ſpecies popularis eſt, ut omnibus omnino civibus habilitas ſit, modò non ſint aliqua ex cauſa obnoxii: dominetur autem lex.

14 Alia ſpecies popularis eſt, ut omnes omnino habiles ſint ad magiſtratus gerendos, modò ſint cives, & dominetur lex.

15 Alia ſpecies eodem modo, niſi quod non lex dominatur, ſed multitudo. Hoc autem fit, quando populi decreta prævalent legibus. Accidit verò ob præpotentes quoſdam, qui populum ducunt. Nam in iis Rebuſpublicis, in quibus dominatur lex, præpotens aliquis non fit, qui populum ducat, ſed optimi civium Rempublicam gubernant. At ubi leges non dominantur, ibi ductores populi oriuntur. Solus enim populus regit, compoſitus unus ex pluribus. Multitudo enim auctoritatem dominandi habet, non ut ſinguli, ſed ut omnes. Homerus autem cum dicit non eſſe bonum, ut plures regant, utrum de hac dicit, vel de illa, cum plures gubernant, ut ſinguli, incertum eſt. Talis ergo populus, utpote abſolutam poteſtatem habens dominari ſolus quærit, nec ulli legi ſubeſſe, efficiturque dominator. Itaque aſſentatores

Digitized by Google

ejus in prætio habentur. Et eſt hujuſmodi populus in gubernatione ſua tyranno perſimilis. Iidem nempe mores, & utrobique meliores deprimuntur. Et decreta hujus populi perinde ſunt, ut tyranni præcepta. Et ductores, ſuaſoreſque hujus populi ſunt velut adulatores illi, qui circa tyrannos verſantur: & utriſque apud utroſque potentia par, tam adulatoribus penes tyrannum, quam ductoribus, ſuaſoribuſque populi apud ipſum populum. Hi auctores ſunt, ut decreta legis infringant, & ad voluntatem populi cuncta referantur. Contingit autem illis fieri potentes ex eo, quia populus dominatur omnium: et ipſi autem voluntatem populi maxime ducunt, quoniam fides à populo eis adhibetur. Præterea quæ de magiſtratibus conqueruntur, ad judicium populi negocia referunt: populus autem gratanter audit earum provocationes. Quare per hunc modum magiſtratus irritantur omnes. Meritò autem reprehendere videntur, qui dicunt hujuſmodi popularem non eſſe legitimam Reipublicæ ſpeciem. Ubi enim leges non prævalent, non eſt Reſpublica. Nam lex dominari omnibus debet, in particularibus autem magiſtratus, & Reſpublica providere. Itaque ſi eſt popularis una ſpecierum Reipublicæ, clarum eſt, quod talis gubernatio, in qua decretis cuncta efficiuntur non eſt propriè popularis. Nullum enim decretum recipit eſſe univerſale. De popularis igitur ſpeciebus in hunc modum determinatum ſit.

11 Quoad ſecundum, prima ſpecies democratiæ eſt, in qua omnes omnino liberi cenſentur æquales; Lex igitur hujus democratiæ jubet, ut in adminiſtratione civitatis pauperes cenſeātur æquales divitibus, nec alii plus poſſint, alii minus, ſed omnes æqualiter. In hac democratiæ ſpecie unicè habetur ratio libertatis: & quia omnes ſive divites, ſive pauperes æquales ſunt in libertate, ideo omnes æque participant de Republica. Quia ergo quando omnes cēſentur æquales, prævalet multitudo, ideo in democratia prævalet populus, ac proinde politia democratica eſt popularis.

12 Secunda ſpecies democratiæ eſt ſecundum cenſum, ita ut qui eum cenſum, qui eſt valde parvus, attingunt, ſint capaces magiſtratuum, & honorum, qui non attingunt, ſint incapaces: & quia plerique attingunt illum parvum cenſum, ideo plerique ſunt principes Reipublicæ.

13 Tertia ſpecies eſt, ut omnes omnino cives ſint capaces magiſtratuū, & honorū dūmodo ex aliqua cauſa non reddita ſint inhabiles ad honores, puta in pœnam: dominatur autem lex, adeoque magiſtratus tenentur gubernare ſecundùm legem.

14 Quarta ſpecies eſt, ut omnes omnino cives ſint habiles ad magiſtratus gerēdos dūmodo ſint cives, dominetur autem lex.

15 Quinta demum ſpecies eſt, ut omnes ſint capaces magiſtratuū, at non dominetur lex, ſed multitudo, cujus decreta prævaleant legi. Accidit autem hoc ob populi ductores, ſeu tribunus. Ubi enim lex dominatur, nullus præpotens favore populi populum ducit, ſed optimi civium Rempublicam gubernant: at ubi non dominatur lex, ſed prævalet voluntas populi, ibi inſurgunt populi ductores. Populus enim compoſitus ex multis ſummā habet auctoritatem, non ita, ut ſinguli dominentur, ſed ut omnes. Homerus autem, cum dicit non eſſe bonum, vt plures dominētur, non eſt ita intellegendus, ut dicat nō eſſe bonum, ut multi dominentur per modum unius, ſed ut dicat non eſſe bonū, ut plures dominentur ut ſinguli. Talis igitur populus, utpote abſolutā habens poteſtatē, ſolus vult dominari, nec ulli legi ſubeſſe. Quia verò populus dominatur juxta ſuam voluntatem, ideo adulatores populi habentur in pretio, ac proinde talis populus ſimilis eſt tyrāno, ac mores populi dominant. ſunt ſimiles moribus tyranni. Vterque enim, populus nimirum, ac tyrannus imperat ſecundùm ſuam voluntatem, non ſecundùm legem, & rationem; utrobique meliores deprimuntur; ductores autem populi ſimiles ſunt illis adulatoribus, qui verſantur apud tyrānos, ac par eſt potentia adulatorum apud tyrannos, ac ductorum apud populū. Tales ductores ſunt populo auctores, ut infringant ſtatuta, ac leges, & omnia faciant juxta ſuam volūtatem ſine ullo reſpectu ad leges. Habent autem

autem ductores auctoritatem apud populum, quia populus ipſis fidem habet, tanquam amatoribus populi. Ii etiam, qui de magiſtratibus conqueruntur, ad populum provocant, qui grataanter accipit tales provocationes, ac per hoc infringit auctoritatem omnium magiſtratum. Hanc gubernationis formam aliqui meritò reprehendunt, ac contra illam obiiciunt, quod neque eſt politia. Ad politiam enim requiritur, ut lex dominetur, magiſtratus autem decernant de particularibus ſecundùm legem, ac provideant iis, quæ ſunt omiſſa à lege; ſed in hac forma gubernationis non dominatur lex, ſed omnia fiunt juxta voluntatem multitudinis; ergo talis forma gubernationis non eſt politia; ſed democratia eſt quædam ſpecies politiæ; ergo hæc forma gubernationis non eſt propriè democratia; ſiquidem neque ipſe populus condit decreta univerſalia habentia vim legis, ſed de ſingulis determinat juxta ſuam voluntatem. Et hæc de ſpeciebus democratiæ.

De ſpeciebus Oligarchiarum. Caput V.

1 *Paucorum verò gubernationis ſpecies una eſt, in qua magnum habentes cenſum ad gubernationem Reipublicæ recipiuntur, atque ita magnum, ut tenues homines ad eum pervenire non poſſint, is verò, qui tanta poſſidet, habilis ſit ad Rempublicam gerendam. Alia ſpecies eſt, cum à parvo cenſu eſt magiſtratus habilitas, & eligunt ipſi eos, qui deſunt. Si igitur ex omnibus hoc faciunt, videtur hoc eſſe potius optimatum; ſin verò ex parvo numero, paucorum potentia. Alia ſpecies eſt, cum filius patri ſuccedit. Quarta ſpecies, cum hoc fit, quod modo diximus, ut lex non dominetur, ſed illi, qui regunt: & hæc ſpecies in paucorum gubernatione correſpondens eſt, ut tyrannis in monarchia, & ut eſt in populari ſtatu ultima illa ſpecies, de qua diximus, & vocant hujuſmodi ſpeciem paucorum potentiam. Gubernationis igitur paucorum hæ ſpecies ſunt.*

2 *Nec latere nos debet, quod multis locis accidit Rempublicam, quæ ſecundùm leges non ſit popularis, more tamen, & geſtione populariter gubernari. Similiter autem è converſò apud alios contingit Rempublicam ſecundùm leges eſſe popularem, moribus tamen, & geſtione ad paucorum gubernationem magis referri. Contingit autem hoc maximè poſt mutationem Rerumpublicarum: Non enim ſtatim mutantur, ſed contenti ſunt ab initio homines parva acceſſione potentiæ. Itaque leges quidem manent, ut priùs erant, prævalent tamen, qui Rempublicam mutaverunt.*

1 SIcut plures ſunt ſpecies democratiæ, ita plures ſunt ſpecies oligarchiæ. Prima ſpecies eſt, in qua aſſumuntur ad honores Reipublicę ſecundùm cenſum, eumque ita magnum, ut tenues homines ad illum pervenire non poſſint, adeoque gubernatio eſt penes ſolos divites, pauperibus excluſis. Secunda ſpecies eſt, cum primo capaces ſunt magiſtratuum, qui magnũ cenſum habent, ii verò eligunt ad magiſtratus etiam alios, quibus cenſus deficit. Si igitur ex omnibus eligant ſecundùm virtutem, talis politia non tam eſt oligarchica, quam ariſtocratica; ſi verò eligant ſolùm ex paucis quibuſdam, eſt oligarchica. Tertia ſpecies eſt, cum filius patri ſuccedit in magiſtratibus. Quarta ſpecies, cum hoc fit, & non dominatur lex, ſed voluntas paucorum gubernantium. Hæc igitur quarta ſpecies oligarchiæ correſpondet tyrannidi, ac quintæ ſpeciei democratiæ, in qua omnia fiunt ex populi voluntate, ac decretis, atque huic potiſſimum ſpeciei tribuitur nomen oligarchiæ.

2 Advertit Ariſtoteles aliquas Reſpublicas, quæ ſecundùm leges ſunt in una ſpecie, de facto ex conſuetudine gubernari moribus alteriùs ſpeciei: ex. gr. aliquæ Reſpublicæ, quæ ſecundùm leges non ſunt populares, gubernantur more populariũ, & aliquæ, quæ ſecundùm leges non ſunt oligarchicæ, gubernãtur more oligarchiarum. Ratio eſt, quia cum una politia mutatur in aliam, non ſtatim omninò mutatur, ſed paulatim; ergo cum Reſpublica democratica mutatur in oligarchicã, qui Rempublicam mutant, ab initio contenti

ſunt

ſunt parva mutatione, adeoque non mutant leges, ſed de facto ipſi legibus prævalentes gubernant Rempublicam more obligarchico.

Aſſeruntur rationes aſſignatarum Politiæ ſpecierum.

Caput VI.

1 *Quod autem tot ſint popularis, & paucorum gubernationis ſpecies, ex his patet. Neceſſe eſt enim, aut omnes partes populi, quas ſupra enumeravimus, Reipublicæ gubernationem habere, aut quaſdam habere, quaſdam non habere. Cum igitur agricolæ, & mediocria poſſidentes Rempublicam gubernant, ſecundùm leges eſt gubernatio. Victum enim ex opera ſua quærere habent, nec otioſi eſſe poſſunt. Itaque lege conſtituta, ſolummodo neceſſariis concionibus intendunt. Aliis autem recipi ad Rempublicam licet, cum tanta poſſidebunt, quanta determinat lex. Omninò enim non licere omnibus, paucorum potentiæ eſt. Otiari autem eum, qui non reditus habeat, impoſſibile. Hæc igitur his de cauſis una eſt ſpecies popularis gubernationis.*

2. *Altera verò ſpecies eſt, ob adhibitam electionem omnibus licere, qui prohibiti non ſint per genus; ut poſſint tamen in otio eſſe. Quapropter in hujuſmodi quidem populari adminiſtratione leges prævalent, & gubernant, quia reditus non eſt.*

3 *Tertia ſpecies eſt, omnibus omnino licere Rempublicam gerere, qui liberi ſint; non tamen licere ob ſupradictam cauſam. Quare neceſſarium in hac quoque legem dominari.*

4 *Quarta verò ſpecies eſt illa, quæ poſteris temporibus in civitatibus eſſe cœpit. Majoribus enim factis civitatibus, quàm ab initio fuerant, & reditibus, facultatibuſque abundantibus, participant omnes Reipublicæ propter multitudinis prævalentiam, verſanturque in Republica gubenanda, ex eo, quia poſſunt otioſi eſſe, etiam inopes mercedem capientes, maximèque hujuſmodi multitudo otioſa eſt. Non enim cura rei familiaris propriè eos impedit, quæ divites ita occupat, ut ſæpe à communionibus abſint, & à judiciis. Ex quo fit, ut multitudo pauperum dominetur in Republica, non autem leges. Species igitur popularis gubernationis tot, ac tales ſunt, ob neceſſitates ſupra dictas.*

1 Aſſignatis ſpeciebus democratiarum, & obligarchiarum, affert Ariſtoteles rationem, propter quam neceſſe eſt, ut tot ſint earum ſpecies. Dictum eſt ſupra plures eſſe partes civitatis, agricolas nimirum &c., & quod vel aliquæ, vel omnes participes ſunt gubernationis. Hoc poſito: ſi participes ſint gubernationis qui modicum habent cenſum, etiam agricolæ, ſequitur, ut gubernatio ſit ſecundùm legem, adeoque reſultat prima ſpecies democratiæ. Ratio eſt, quia agricolæ modicum habentes cenſum debent vivere ex opere manuum, adeoque non poſſunt eſſe otioſi, nec poſſunt vacare gubernationi Reipublicæ; ergo conſtitutis legibus, interſunt ſolùm neceſſariis concionibus, & volunt, ut magiſtratus imperent ſecundùm leges; ergo reſultat prima ſpecies democratiæ, in qua omnes poſſidentes modicum cenſum à lege determinatum, admittuntur ad gubernandum ſecundùm legem, ſiquidem agricolæ, & alii habentes parvos reditus non poſſunt vacare ad civitatem gubernandam ſecundùm ſuam voluntatem: Si verò non omnes admittuntur ad gubernationem ſecundùm modicum cenſum, jam non eſt democratia, ſed potiùs obligarchia.

2 Secunda ſpecies democratiæ eſt, in qua omnes, qui per genus non prohibentur, ſunt participes gubernationis, dummodo poſſint adminiſtrationi Reipublicę vacare; & quia etiam in hac politia gubernat multitudo carens reditibus, adeoque non poteſt vacare, gubernatio eſt ſecundùm leges.

3 Tertia ſpecies eſt, in qua licèt omnes ſint participes gubernationis, adhuc quia non omnes poſſunt vacare, non omnes de facto gubernant, adeoque volunt, ut qui gubernant, gubernent non ſecundùm propriam voluntatem, ſed ſecundùm legem.

4 Quarta demum ſpecies eſt, quæ tem-

tempore ultima in civitatibus eſt introducta. Cum enim civitates ſint factæ majores, ac reditus, & facultates ampliores habeant, non ſolùm omnes ſunt capaces âdminiſtrationis, ſed etiam omnes de facto Rempublicam adminiſtrant, quia prævalet multitudo hominum otioſorum, & etiam maximè pauperes, quia ex hoc, quod interſint concionibus, mercedem accipiunt, etiam ipſi Rempublicam gubernant. Quia verò talis multitudo non multum impeditur cura rei familiaris, eo pacto, quo impediuntur divites, qui idcirco ſæpe non poſſunt concionibus, ac judiciis adeſſe, idcirco dominatur multitudo paucorum, ac legibus prævalet; ergo patet propter dictas cauſas neceſſarium eſſe, ut tot ſint ſpecies democratiæ.

5 *Paucorum autem gubernationis prima ſpecies eſt, quando plures habent patrimonia, ſed non admodum ampla. Faciunt enim poteſtatem participandi ei, qui tanta poſſidet, & propter multitudinem eorum, qui ad Rempublicam recipiuntur, neceſſe eſt non hominem, ſed legem dominari. Quantò enim magis diſtant à monarchia, neque tam amplas habent facultates, ut eas negligendo otiari valeant, neque ita exignas, ut à civitate victum quærant, neceſſe eſt, ut legem veline dominari, non autem ipſos.*

6 *Quod ſi pauciores ſint qui poſſident patrimonia, ſiquidem plura, quàm prius, ſecunda ſpecies ſit gubernationis paucorum. Magis enim potentes plus habere ſe dignos putant. Quapropter ipſi ſumunt ex aliis, qui ad Rempublicam ſe conferunt, propterea quia nondum ita robuſti ſunt, ut abſque lege gubernare, poſſint, legem hujuſmodi poſuere.*

7 *Quòd ſi eo deveniant, ut ipſi pauciores numero, majores facultates habeant, tertia cumulatio ſit gubernationis paucorum. Ipſi enim per ſe magiſtratus, & imperia retinent, ſecundum legem jubentem, ut parentum defunctorum loco filii ſuccedant.*

8 * *Quod ſi magis etiam ſubnixi ſint opibus, & amicitiis, prope eſt talis potentia ad monarchiam, & dominantur homines, non autem lex. Et hæc eſt quarta ſpecies gubernationis paucorum, correſpondens ultimæ ſpeciei popularis.*

5 Prima ſpecies obligarchiæ eſt, cum admittuntur ad gubernationem ex cenſu non magno, ideoque plures, qui poſſident patrimonia non admodum ampla, Rempublicam gubernant. In hac obligarchia quia multi participes ſunt gubernationis, neceſſe eſt Rempublicam gubernari ſecundùm legem, non ſecundùm gubernantium voluntatem. Cùm enim propter multitudinem gubernantium hæc politia valde diſtet à monarchia, & cum gubernantes non ita facultatibus abundent, ut iis contemptis, poſſint quotidie concionibus vacare, neque ita ſint pauperes, ut quærere debeant victum ex publico, atque ex mercedibus concionum, ac judiciorum, neceſſe eſt, ut velint leges dominari, non homines.

6 Secunda ſpecies obligarchiæ eſt, cum admittuntur ad gubernationem ex cenſu adhuc majori, adeoque pauciores, qui poſſident ampliora patrimonia. Hi quia ſunt ditiores, ac potentiores, plus ſibi aſſumunt auctoritatis in gubernatione Reipublicæ, quàm aſſumant in ſecula ſpecie obligarchiæ, ideoque ipſimet eligunt ex aliis eos, qui ſibi in Reipublicæ adminiſtratione ſuccedant. Adhuc tamen non ſunt ita potentes, ut excutiant legem, ideoque ponunt hanc legem ſibi faventem, ut liceat ſibi quos voluerint ad Rempublicam admittere.

7 Tertia ſpecies obligarchiæ eſt, cum adhuc admittuntur ad gubernationem Reipublicæ ex cenſu majori, adeoque pauciores, ac potentiores, qui proinde plus ſibi auctoritatis aſſumunt, ideoque per ſe retinent magiſtratus ſibi, & filiis, ac legem conſtituunt, ut in magiſtratibus, atque imperiis, parentibus defunctis ſuccedant filii.

8 Quarta demum, & ultima ſpecies oligarchiæ eſt, cum ad gubernationem admittuntur ex maximo cenſu, adeo-

adeoque admodum pauci, qui opibus, & amicitiis innixi, conſtituunt Dinaſtiam, & valde ad monarchiam accedunt, itaut ad hoc etiam perveniant, ut excuſſa lege, dominentur ſecundùm ſuam voluntatem. Hæc quarta ſpecies obligarchiæ correſpondet ex oppoſito extremæ democratiæ, & in utraque gubernatio eſt non ſecundùm legem, ſed ſecundùm voluntatem gubernantium.

De quatuor ſpeciebus ariſtocratiæ.

Caput VII.

1 SUnt inſuper duo alia genera Rerumpublicarum, præter eas, in quibus, aut multitudo, aut pauci gubernant: quarum alteram aiunt omnes ſpecierum eſſe unam ex quatuor. Dicunt autem eas quatuor, monarchiam, paucorum gubernationem, popularem, & quartam, quam vocant optimatem. Eſt, & quinta, quam communi nomine omnium appellant Rempublicam. Sed quia non ſæpe fit, latet numerare volentes, & ita ſuſcipiunt, quaſi ſint quatuor ſolùm, ut Plato in libris de Republica facit. Optimatem igitur ſe rectè habet appellare illam, de qua tractavimus in primis libris. Quæ enim ab optimis viris ſimpliciter per virtutem eſt gubernatio Reipublicæ, & non ad ſuppoſitionem quandam bonorum virorum, eam ſolùm juſtum eſt optimatem appellari. In ſola enim iſta ſimpliciter idem eſt vir bonus, & civis: in aliis autem boni ſunt ad ſpeciem gubernandi ſuam.

2 Sunt tamen quædam, quæ differentiam habeant à paucorum gubernatione (& appellantur optimatec) & ab ea, quæ vocatur, Reſpublica, ubi non ſolùm reſpectu divitiarum, ſed etiam reſpectu virtutis ad gubernationem Reipublicæ ſumuntur. Hæc Reſpublica differt ab illis, & naturam optimatis ſapere videtur. Nam in his civitatibus non faciunt publice curam virtutis, ſunt tamen quidam præſtantiores, qui videntur eſſe boni viri.

3 Ubi ergo Reſpublica reſpicit ad divitias, & ad virtutem, & ad populum, ut eſt apud Carthaginienſes, ea naturam optimatum ſapere videtur; 4 & ubi ad duo illorum ſolùm, ut Lacedæmoniorum, ad virtutem, & ad populum: & eſt hæc miſtura popularis, ac virtutis. Optimatum igitur poſt illam primam optimam Rempublicam gubernandi formam, hæ duæ ſpecies ſunt. Et tertia, quæcunque illius, quæ appellatur Reſpublica, inclinant ad paucorum gubernationem.

1 EXplicatis ſpeciebus democratiæ, & obligarchiæ, explicat Ariſtoteles ſpecies ariſtocratiæ. Præmittit, quod præter duas aſſignatas ſpecies politiæ, quæ ſunt democratia, & obligarchia, dantur aliæ duæ ſpecies, quarum prima eſt ariſtocratia, quæ communiter enumeratur inter quatuor primas ſpecies, quæ ſunt regnum, ariſtocratia, obligarchia, & democratia: quinta autem, quæ communi nomine vocari poteſt politia, ſeu Reſpublica, quia non eſt admodum uſitata, ſolet omitti, ideoque communiter ſupponitur quatuor tantum eſſe politiarum ſpecies, ut docet etiam Plato in ſuis libris de Republica. Prima igitur ſpecies ariſtocratiæ eſt illa, de qua actum eſt libro 3. cap. 3. in qua Reſpublica gubernatur ab optimis ſimpliciter, & ſecundum virtutem, & non ſolum ab optimis ex ſuppoſitione talis politiæ, ideoque in hac politia idem eſt vir bonus, ac bonus civis, cum in cæteris politiis bonus civis poſſit non eſſe ſimpliciter bonus vir, ſed eſſe bonus ſolum ex ſuppoſitione politiæ.

2 Secunda ſpecies eſt, quæ licet participet aliquid de obligarchia, & de politia communi, adhuc ab utraque differt, ideoque reducitur ad ariſtocratiam: eſt autem in qua eliguntur magiſtratus propter virtutem, & divitias, ſimul habendo rationem utriuſque, ideoq; eliguntur non quicunque, ſed præſtantes, qui videntur boni viri.

3 Tertia ſpecies eſt, in qua eliguntur ſecundum virtutem, ſecundum divitias, & etiam ex populo, qualis eſt Reſpublica Carthaginienſium.

4 Quar-

4 Quarta demum ſpecies eſt Lacedæmonica, in qua eliguntur ſecundum virtutem, & ex populo, nôn habendo rationem divitiarum; & hæc eſt quædam politia miſta ex ariſtocratia, & democrâtia, ſicut ſecunda ſpecies eſt compoſita ex ariſtocratia, & obligarchia; tertia ex ariſtocratia, oligarchia ſimul, & democratia.

De politia, ſeu Republica communi.

Caput VIII.

1 *Reliquum eſt, ut de ea, quæ appellatur Reſpublica, dicamus, & de tyrannide.*

2 *Ordinavimus autem ipſam nos, cum prius non eſſet, neque hæc tranſgreſſio, neque illæ, de quibus modo diximus, optimates, quia re vera omnes aberrant à rectiſſima gubernandi forma. Poſtmodum cum iſtis numerantur, & ſunt harum tranſgreſſiones, & labes, ut in ſuperioribus circa principium diximus. Meritò autem poſtremo loco tyrannidem reſervavimus, propterea quod iſta minime eſt Reſpublica: noſtra verò materia eſt de Republica tractare. Quæ igitur de cauſa ſic ordinavimus, dictum eſt. Nunc autem eſt à nobis de illa, quæ communi nomine appellatur Reſpublica, oſtendendum. Nam clarius ejus vis apparebit poſt determinationem eorum, quæ ad paucorum gubernationem, & ad popularem ſpectabant. Eſt enim Reſpublica (ut ſimpliciter dicamus) miſtura paucorum gubernationis, ac popularis.*

3 *Conſueverunt autem eas, quæ inclinant ad popularem, vocare Reſpublicas, eas vero, quæ ad paucorum gubernationem, vocare optimates, ex eo, quia opulentioribus doctrina, atque nobilitas magis adeſſe conſueverunt. Præterea qui divitias habent, ea videntur habere, propter quæ cæteri injurias faciunt. Unde, & honeſtos, & bonos, & nobiles iſtos appellant.*

1 Dictum eſt tres eſſe ſpecies rectas politiarum, regnum, ariſtocratiam, & politiam, ſeu Rempublicam communem; tres etiam eſſe ſpecies non rectas, tyrannidem, oligarchiam, & democratiam; actum eſt de Regno, ariſtocratia, & democratia, ac de earum ſpeciebus: ſupereſt ut agatur de politia communi, ac de tyrannide. De his igitur Ariſtoteles acturus, primo præmittit rationem, propter quam de his poſtremo loco eſt agendum: ſecundo præmiſſis quibuſdam neceſſariis, explicat differentiam politiæ à quibuſdam ſpeciebus ariſtocratiæ, & epilogat dicta.

2 Quoad primum: ratio, cur poſtquam egimus de quibuſdam ſpeciebus ariſtocratiæ, agamus de Republica, eſt, quia illæ ſpecies ariſtocratiæ quodammodo ſunt tranſgreſſiones ab ariſtocratia ſimpliciter dicta, ac declinant ad oligarchiam, & democratiam; ſed etiam Reſpublica communis eſt quodammodo tranſgreſſio ariſtocratiæ, & participat de oligarchia, & democratia, ut paulo poſt oſtendetur; ergo prius debuit agi de ariſtocratia ſimpliciter, deinde de his, quæ quodammodo tranſgrediuntur; ultimo agendum eſt de tyrannide, quia tyrannis minimum habet de politia propter ſummam pravitatem. Primo igitur agendum eſt de Republica communi; ſed Reſpublica communis eſt quædam mixtura oligarchiæ, ac democratiæ, ut patebit numer. 3. ergo cum jam egerimus de oligarchia, ac democratia, magis patebit natura Reipublicæ communis.

3 Quod Reſpublica communis ſit quodammodo mixta ex oligarchia, & democratia, probari poteſt ex iis, quæ communiter dicuntur. Communiter enim aſſeritur, quod cum Reſpublica declinat ad democratiam, tum maximè eſt politia, cum autem declinat ad oligarchiam, tum videtur ariſtocratica; ſed non poſſet Reſpublica aliquando declinare ad democratiam, aliquando ad oligarchiam, niſi quodammodo eſſet miſta ex oligarchia, & democratia, atque inter illas media; ergo. &c. Ratio verò, propter quam Reſpublica, cum-

Digitized by Google

cum declinat ad obligarchiam, ſeu ad gubernationem divitum, cenſetur ariſtocratica, eſt, quia divites ſolent eſſe nobiles, ac diſciplinis expoliti; ſed nobiles, ac diſciplinis expoliti ſolent eſſe meliores cæteris; ergo divites videntur meliores cæteris. Rurſus homines ſolent eſſe injuſti, ut acquirant ea, quibus divites abundant; ergo divites, ut pote qui jam illa poſſident, videntur juſti, ideoque dicuntur honeſti, nobiles, ac boni; ſed ariſtocratia eſt, in qua cives optimi præferuntur cæteris; ergo Reſpublicæ declinantes ad olligarchiam, ſeu ad gubernationem divitum, videntur ariſtocraticæ.

4 *Cum ergo optimatum gubernatio velit excellentiam tribuere optimis civibus, & paucorum gubernationem eſſe dicaat ex bonis, & honeſtis magis, videtur impoſſibile, quæ civitas non ab improbis, ſed ab optimis gubernetur, eam non bene gubernari: eodemque modo, quæ leges non habeat bonas, gubernari ab optimatibus.*

5 *Habere autem leges bonas, non id eſt, ſi rectæ ſint poſitæ, nec eis pareatur. Itaque una rectæ legum inſtitutio putanda eſt, legibus parere: altera, ut rectè ſint leges poſitæ, quibus parere oportet. Fieri enim poteſt, ut pareant cives malè poſitis legibus. Id autem dupliciter accidit. Aut enim optimis quantum datur ipſis, aut ſimpliciter optimis.*

6 *Videtur autem optimatum eſſe maximè honores tribuere ſecundum virtutem. Finis enim optimatum virtus: paucorum vero gubernationis divitiæ: popularis autem libertas.*

7 *Quod autem pluribus videtur, commune eſt omnium. Nam in paucorum, & multitudinis gubernatione, & in optimorum, quod videtur majori parti eorum, qui in Republicæ verſantur, id obtinet.*

8 *In pleriſque igitur civitatibus, hæc ſpecies gubernandi Reſpublica vocatur. Sola enim miſtio conjecturam facit opulentorum, & inopum, divitiarum, & libertatis. Ferè enim apud plurimos illi & qui divitiis pollent, bonorum, & honeſtorum locum obtinere videntur.*

4 Quoad ſecundum: ut explicet Ariſtoteles differentiam politiæ communis à quibuſdam ſpeciebus ariſtocratiæ, præmittit quinque. Primum eſt: videtur impoſſibile, ut civitas, quæ gubernatur ab optimis, non bonis legibus utatur, vel è converſo civitas, quæ bonis legibus utitur, non gubernetur ab optimis. Ratio eſt, quia ſi civitas gubernatur ab optimis, eo ipſo leges, quæ hoc præſcribunt, & efficiunt, ſunt bonæ, & ſi leges ſunt bonæ, eo ipſo intendunt, & efficiunt, ut civitas gubernetur ab optimis.

5 Secundum eſt: recta legum conſtitutio non conſiſtit ſolum in hoc, ut leges ſint rectè poſitæ, ſed etiam requiritur, quod ita ſint poſitæ, ut ipſis pareatur, ideoque ſi legibus non pareatur, non eſt recta legum conſtitutio. Duo igitur requiruntur ad rectam legum conſtitutionem. Primum eſt, ut ipſis pareatur: ſecundum eſt, quia poteſt obtemperari legibus non rectis, ut leges ſint rectè poſitæ. Dupliciter autem poſſunt leges eſſe optimæ, primo ſimpliciter, ſecundo ex ſuppoſitione politiæ.

6 Tertium eſt: videtur ad ariſtocratiam præcipuè ſpectare, ut honores, ac magiſtratus diſtribuantur ſecundum virtutem. Ratio eſt, quia in unaquaque politia honores debent diſtribui ſecundum id, quod eſt præcipuus finis talis politiæ; ſed ſicut præcipuus finis democratiæ eſt libertas, præcipuus finis oligarchiæ ſunt divitiæ, ſic præcipuus finis ariſtocratiæ eſt virtus; ergo ſicut in democratia honores diſtribuuntur ſecundum libertatem, in oligarchia ſecundum divitias, ſic in ariſtocratia diſtribui debent ſecundum virtutem.

7 Quartum eſt: commune eſt omnibus ſpeciebus politiarum, ut fiat id, quod videtur pluribus, qui participes ſunt politiæ. Nam tum in oligarchia, tum in democratia, tum in ariſtocratia fit id, quod videtur majori parti gubernantium.

8 Quin-

Digitized by Google

8 Quintum eſt : Reſpublica , ſeu quæ communi nomine dicitur politia , recepta eſt in pluribus civitatibus. Probatur: nam Reſpublica communis eſt miſtio quædam democratiæ, in qua gubernatio eſt penes pauperes , & oligarchiæ , in qua gubernatio eſt penes divites; ſed in pleriſque civitatibus participes ſunt gubernationis , tum pauperes , tum divites , & tamen quia divites videntur homines boni, & honeſti , ipſi eligi ſolent ad magiſtratus , adeoque ut plurimum civitatem gubernant; ergo in pleriſque civitatibus recepta eſt Reſpublica communis , hoc eſt miſta ex democratia , & oligarchia .

9 Cum verò tria ſint , quæ circa æqualitatem Reipublicæ contendunt , libertas divitiæ virtus: 10 (nam quartum illud , quæ appellatur nobilitas , duobus conſequens eſt.: nobilitas enim eſt antiquæ divitiæ , & virtus) manifeſtum eſt , quod duorum miſtura , divitum , & pauperum eſt Reſpublica appellanda : trium vero , optimatum gubernatio maxime aliarum , præter illam veram , & primam :

11 Quod igitur ſint aliæ Reſpublicæ præter monarchiam , & popularem , & paucorum potentium , dictum eſt : & quales iſtæ , & in quo differant inter ſe , & optimatum gubernatio , & aliæ ſpecies quæ ad optimates declinant . & quomodo non longè diſtant inter ſe , manifeſtum eſt .

9 Ex his jam patere poteſt differentia Reipublicæ communis ab ariſtocratia . Cum enim tria ſint, quorum ratio haberi poteſt in civitatibus, libertas , divitiæ, & virtus, ſi habeatur ratio ſolius virtutis, eſt ariſtocratia , ſi divitiarum eſt oligarchia , ſi libertatis eſt democratia , & iſtæ ſunt politiæ ſimplices : ſi verò ſit Reſpublica temperata ex divitibus, & pauperibus, ut explicatum eſt, conſtituitur Reſpublica communis : ſi ſit Reſpublica temperata ex omnibus tribus, eſt ſpecies ariſtocratiæ, quæ explicata eſt cap. 7.

10 Poſſet opponi, quod falſum eſt , quod tria ſunt , quorum ratio poteſt haberi, nimirum virtus, divitiæ, & libertas, ſiquidem habetur etiam ratio nobilitatis . Reſpondet Ariſtoteles , quod cum nobilitas oriatur ex antiquis divitiis, & antiqua virtute, ſequitur ex divitiis , & virtute, ad eoque ad illas reducitur.

11 Concludit Ariſtoteles epilogando dicta . Dictum eſt enim dari plures ſpecies politiæ, præter monarchiam , democratiam , & oligarchiam : explicatum eſt, quæ ſint tales ſpecies, & quomodo differant inter ſe ariſtocratia , & aliæ ſpecies , quæ ad ariſtocratiam declinant , & quo pacto ſint affines , vel remotæ .

Quo pacto Reſpublica communis componi poſsit ex democratia, & oligarchia.

Caput IX.

1 QUomodo autem fiat præter popularem , & paucorum potentiam illa , quæ appellatur Reſpublica , & quo in ordine reponenda ſit , deinceps dicemus : & ſimul apparebit , quibus definiant popularem, & paucorum gubernationem . Sumenda eſt enim horum diſtinctio . Poſtea ex his ab utraque , tanquam regulam ſumentes componere oportet .

2 Sunt autem definitiones tres compoſitionis , ac miſturæ . Aut enim ambo ſumenda , quorum utræque leges ponunt , ceu circa judicia . In paucorum enim potentia divitibus pœnam conſtituunt , niſi judicando aſſint , pauperibus vero mercedem nullam : in popularibus autem , pauperibus mercedem , divitibus autem pœnam nulla . Commune , ac medium iſtorum ambo hæc , itaque , & civile . Miſtum eſt enim ex ambobus . Unus igitur modus his eſt combinationis .

3 Alius autem medium capere eorum , quæ ab utriſque jubentur : ceu concionari , hi quidem à nullo cenſu : vel exiguo penitus , illi vero à magno cenſu : commune certe neutrum, ſed medium utriſque cenſus :

4 Tertius vero ex duobus juſſis , hæc quidem ex populari lege , illa autem ex paucorum gubernatio-

tione. Dico autem tale aliquid, ut videtur, popularis quidem magiſtratus ſortiri, paucorum autem gubernationis eligere: & popularis, non ex cenſu tribuere, paucorum autem ex cenſu. Optimatum igitur, ac civile, ab utraque utrunque accipere: ex paucorum quidem gubernatione electivos facere magiſtratus: ex populari autem ſumere non per cenſum, Modus igitur admiſcendi talis.

1 EXplicandum jam eſt, quo pacto Reſpublica, cum differat ab obligarchia, & democratia, poſſit ex ipſis componi. Hoc ut Ariſtoteles explicet, primo proponit tres modos componendi, ac temperandi obligarchiam, ac democratiam: ſecundo affert ſignum ad dignoſcendum, an fuerint benè compoſitæ, ac temperatæ.

2 Quoad primum: tribus modis poſſunt miſceri oligarchia, & democratia ad componendam ex iis unam Rempublicam. Primus modus eſt, ut ſimul ſumantur tum ea, quæ leges obligarchicæ ſtatuunt in favorem divitum, tum ea, quæ leges democraticæ decernunt in favorem pauperum. Explicatur. In oligarchia in favorem divitum ſtatuitur, ut ſi divites non adſint ad judicandum, patiantur damnum, & mulctam, ſi pauperes adſint, nullam mercedem accipiant. Ex hac autem lege fit, ut divites adſint, ne patiantur damnum, & ſolvant mulctam, pauperes non adſint, quia nihil lucrantur, adeo, que ut civitas gubernetur à divitibus. In democratia è converſo in favorem pauperum ſtatuitur, ut ſi pauperes judiciis adſint, accipiant mercedem, ſi divites non adſint, nullum damnum patiantur: ex quo ſequitur, ut pauperes, non divites judicia frequentent, adeoque gubernatio ſit penes pauperes. Primus igitur modus componendi Rempublicam ex democratia, & oligarchia eſt, ſi ſtatuatur, ut pauperes, ſi judiciis adſint, mercedem accipiant, & divites, ſi non adſint, patiantur damnum, ac ſolvant mulctam: ſic enim utrique adeſunt, adeoque Reſpublica erit miſta, ac temperata ex obligarchia, & democratia, atque inter utramque media.

3 Secundus modus eſt, ut per leges ſtatuatur medium inter extrema contraria, quæ in oligarchia ſtatuuntur in favorem divitum, in democratia in favorem pauperum. Explicatur. In oligarchia ſtatuitur, ut ii ſolum in concionibus habeant jus ſuffragii, qui magnum habent cenſum: in democratia in favorem divitum ſtatuitur, ut habeant jus ſuffragii, etiam qui nullum, vel valde exiguum habent cenſum. Si igitur ſtatuatur, ut jus ſuffragii habeant, qui habent cenſum mediocrem, ex oligarchia, & democratia componetur Reſpublica.

4 Tertius modus eſt, ſi ex duobus decretis in favorem divitum, & ex duobus in favorem pauperum, alterum ſumatur, alterum non ſumatur. Ex. gr. in oligarchia in favorem divitum ſtatuitur, ut magiſtratus, creentur, non ſorte, ſed ex electione, & ut ex cenſu; in democratia in favorem pauperum ſtatuitur, ut magiſtratus creentur ſorte, & non ex cenſu. Si igitur ſtatuatur, ut magiſtratus creentur ex electione, ſed non ex cenſu, alterum ſtatuitur in favorem pauperum, alterum in favorem divitum, adeoque ex oligarchia, & democratia componetur Reſpublica communis.

5 Bene autem admiſcuiſſe popularem, & paucorum gubernationem finis eſt, quando eadem Reſpublica dici poteſt popularis, & paucorum gubernatio. Patet enim hoc accidere dicentibus eas benè eſſe commiſtas. Accidit hoc etiam medio conſpicitur nanque in eo utrunque extremorum, quod contingit Lacedæmoniorum Reipublicæ. Sunt enim permulti, qui aggrediuntur dicere eam eſſe popularem, propterea quod populariter complura in illa ſunt conſtituta, ceu primum circa educationem puerorum. Pari enim modo divitum filii educantur, & pauperum, & erudiuntur per eum modum, per quem valeant pauperum filii erudiri, ſimiliterque in ſequenti ætate cum viri facti ſunt, in illo non magis conſpicuus dives, quam pauper. Cibi quoque iidem utriſque in comeſſationibus.

Ve-

Veſtitu etiam tali divites utuntur, qualem, & pauperum quivis habere poteſt. Præterea, duorum maximorum magiſtratuum, alterum eligit populus, alterum gerit. Senatores enim per populum eliguntur, ephori autem ex popularibus conſtituuntur. Alii vero dicunt eſſe illam paucorum gubernationem, quoniam multa habeat, quæ paucorum potentiam afferunt, ceu omnes dignitates per electionem conferri, per ſortem vero nullam, & inſuper apud paucos poteſtatem eſſe necandi, & in exilium pellendi, ac cætera hujuſmodi permulta. Oportet enim in Republica benè temperata utrunque videri ineſſe, & neutrum: & conſervari per ſeipſam, non aliunde, & per ſeipſam, non per alios multos extraneos, qui velint, nam, & pravæ Reipublicæ hoc poteſt contingere: ſed nec velle quidem gubernationem, alteram quoquomodo partium civitatis omnino. Quemadmodum igitur oporteat Rempublicam conſtituere, & ſimiliter illas, quæ appellantur optimates, dictum eſt.

5 Quoad ſecundum: finis miſcendi, ac temperandi oligarchiam, & democratiam, eſt, ut reſultet aliqua Reſpublica bene miſta, & temperata. Signum, quod fuerit facta talis miſtio eſt, cum Reſpublica compoſita poteſt dici ſimul oligarchia, ac democratia, eo quod de utraque participet. Sicut enim medium videtur utrumque extremum, eo pacto, quo rubrum reſpectu nigri videtur albicare, reſpectu albi videtur nigricare, ſic Reſpublica bene compoſita ex oligarchia, & democratia, reſpectu oligarchiæ videtur democratia, reſpectu democratiæ videtur oligarchia. Ita Reſpublica Lacedæmonum quibuſdam videtur popularis, aliis videtur oligarchica, quia participat de utraque, de populari nimirum, & oligarchica. Et de populari quidem participat, primo, quia in ea eodem modo educantur, atque erudiuntur filii pauperum, ac filii divitum, & procedente ætate cum in viros evaſerunt, in nullo dives diſcernitur à paupere. Secundo in comeſſationibus communibus iidem cibi dantur divitibus, ac pauperibus. Tertio divites utuntur veſtitu ita frugali, ut quivis pauperum poſſit illum habere. Quarto ex duobus maximis magiſtratibus alterum eligit populus, alterum gerit. Nam Senatores eliguntur à populo, ephori eliguntur ex populo. Reſpublica Lacedæmonum participat de oligarchia, primo, quia omnes magiſtratus conferunt non ſorte ſed ex electione: ſecundo quia pauci habent poteſtatem necandi, & in exilium mittendi, &c. Ad hoc igitur, ut Reſpublica ſit bene compoſita, ac temperata ex oligarchia, & democratia, requiritur, ut in ea appareat utraque, & neutra. Ratio eſt, quia utraque debet illi ineſſe ſecundum quid, neutra ſimpliciter. Requiritur præterea, ut poſſit conſervari per ſe ipſam, eo quod omne, hoc eſt tum pauperes, tum divites velint conſervari talem politiam, ac non ſufficit, ut ſolum conſervetur per extraneos, ſiquidem etiam tyrannis, & aliæ politiæ pravæ poſſunt conſervari per extraneos. Explicatum eſt igitur, quo pacto conſtituenda ſit Reſpublica communis, & quædam etiam ariſtocratiæ.

De Tyrannide, & ejus ſpeciebus.

Caput X.

1 *Reſtat nunc, ut de tyrannide dicamus, non quod multis verbis indigeat, ſed ut habeat in hoc tractatu locum ſuum, quandoquidem hanc quoque poſuimus partem eſſe aliquam publicæ gubernationis. De regno igitur determinavimus in ſuperioribus libris, ubi tractatum eſt à nobis, nunquid regis gubernatio utilis foret civitatibus, an inutilis, & quam, & unde conſtituere oportet, & quomodo. Tyrannidis vero ſpecies duas ibidem diſtinximus, propterea quod earum potentia quodammodo alteratur ad regiam gubernationem, ex eo, quia ambæ poteſtates iſtæ ſunt ſecundum leges. Nam, & apud Barbarorum quoſdam eliguntur aliqui ad gubernandum ſoli, cum abſoluta, omnimodaque poteſtate: & apud Græcos olim eodem modo quidam eligebantur, qui ſoli gubernarent, quos vocabant Aeſymnetas. Habent vero hæ inter ſe differentias quoſdam. Erant enim regiæ, ex eo, quia ſecundum leges, & eo, quia*

Digitized by Google

volentibus imperabant : tyrannicæ autem ex eo, quia pro arbitrio dominationem exercebant. Tertia ſpecies tyrannidis, quæ maxime proprie videtur id nomen habere, oppoſita eſt regiæ poteſtati abſolutæ. Nam neceſſe eſt tyrannidem eſſe illam monarchiam, quæ nullis ſubjaceat legibus, & dominetur per vim æqualibus, & melioribus, ac reſpiciat ad propriam utilitatem, non ad utilitatem ſubditorum. Quapropter involuntaria eſt: cum nemo liber ſponte ſua ferat hujuſmodi ſervitutem. Species igitur tyrannidis tot, & tales ſunt.

1 CUm egerimus jam de cæteris politiis, ſupereſt, ut ultimo loco breviter agamus de tyrannide, & ut etiam ipſa locum habeat in hoc tractatu, ſiquidem etiam ipſa connumeratur inter ſpecies politiæ. Tyrannis eſt corruptio Regni. De regno actum eſt lib. 3, cap. 10. & ſequentibus, ubi examinatum eſt utrum regia gubernatio ſit civitatibus utilis, vel inutilis, & poſito, quod ſit utilis explicatum eſt, qualis debeat eſſe Rex, & unde, ac quomodo debeat eligi? Diſtinximus ibidem duas tyrannidis ſpecies, quæ quando ſunt ſecundum legem, & ſecundum voluntatem ſubditorum, valde inclinant ad Regnum, ideo que poſſunt etiam ſub Regno comprehendi. Prima ſpecies impropria tyrannidis eſt, per quam apud quoſdam Barbaros aliqui eliguntur ſoli ad gubernandum cum abſoluta poteſtate. Secunda ſpecies eſt, per quam apud Græcos eligebantur quidam, qui ſoli gubernarent, & vocabantur Æſymnetæ. Tales poteſtates partim erant Regiæ, partim tyrannicæ. Erant regiæ, quia qui eas obtinebant, imperabant ſecundum leges, & volentibus: erant tyrannicæ, quia pro arbitrio dominationem exercebant. Tertia ſpecies tyrannidis, quæ ſola dicitur propriiſſimè, eſt poteſtas ex oppoſito reſpondens regiæ poteſtati abſolutæ. Sicut enim Rex cum omnimoda poteſtate eſt, qui cum ſit optimus omnium, imperat minus bonis volentibus, omnia referens in eorum utilitatem, & ita, ut non ſubjaceat legibus, ſed ipſe ſibi per ſuam bonitatem ſit lex; ſic tyrannis eſt unius gubernatio nullis ſubjacens legibus per vim dominantis æqualibus, & melioribus ad propriam utilitatem, non ad utilitatem ſubditorum. Tyrannis igitur eſt poteſtas ſubditis violenta, ſiquidem nemo, qui ex natura ſua ſit non ſervus, ſed liber, ſponte patitur gubernationem deterioris omnia referentis ad propriam utilitatem. Tot igitur, ac tales ſunt ſpecies tyrannidis ex rationibus allatis.

Oſtenditur optimam politiam, & civitatem eſſe, in qua prævalent mediocres inter pauperes, ac divites.

Caput XI.

1 *QUæ vero ſit optima Reſpublica, & quæ vita optima pluribus civitatibus, & hominibus, neque per virtutem judicant, quæ ſupra vulgus emergat, neque per doctrinam, quæ ingenio indiget, & adjumentis externis, neque per gubernationem, quæ ad votum fiat, ſed vitam eam probant, quam plurimi conſequi poſſint, & gubernationem eam, quam plurimæ civitates valeant recipere. Nam quas vocant optimates, de quibus modo diximus, partim exterius cadunt pluribus civitatibus, partim appropinquant illi, quæ Reſpublica vocatur. Quamobrem de ambabus, tanquam una ſit, dicendum eſt.*

2 *Judicium autem de omnibus iſtis ex eiſdem principiis eſt. Si enim recte dictum fuit in Ethicis, vitam beatam eſſe ſecundum virtutem non impeditam, virtutem autem ipſam eſſe mediocritatem, neceſſe eſt mediam vitam optimam ejus, quam ſinguli adipiſci valeant, mediocritatis: & has omnes definitiones neceſſe eſt eſſe circa civitatis virtutem, vitium, & Rempublicam. Eſt enim Reſpublica vita quædam civitatis. In cunctis autem civitatibus partes ſunt tres. Nam alii divitiis excellunt: alii paupertate nimia deprimuntur: alii ſunt inter hos medii. Cum igitur confeſſi ſimus mediocritatem, & medium eſſe optimum, palam, quod bonorum fortunæ mediocris poſſeſſio, eſt optima omnium exiſtimanda.*

1 Ex-

1 EXplicatis politiæ ſpeciebus, examinandum eſt, quænam vita ſit optima, & ad conſequendam felicitatem aptiſſima, ac quæ politia ſit optima, & aptiſſima ad felicitatem civitatis? Porro dum quærimus, quæ vita ſit optima, non quærimus, quæ vita ſit optima hominibus excellentibus in virtute, ſiquidem pauci homines inveniuntur in virtute excellentes; neque quærimus, quæ vita ſit optima hominibus excellentibus doctrina, ſiquidem etiam talis excellentia doctrinæ requirit naturale ingenium, & plurium bonorum externorum adjumentum, adeoque ad paucos ſpectat; neque quærimus, quæ vita ſit optima hominibus viventibus ſub quadam politia idealiter optima, quæ politia non poteſt reduci ad actum; ſed quærimus, quæ vita ſit optima, & moraliter poſſibilis pluribus civitatibus, quæ utuntur aliis ſpeciebus ariſtocratiæ, ac declinant ad politiam communem. Ideo tales politias ariſtocraticas, vel communes, ut pote affines, ſumimus pro eodem, & quærimus, quænam ex iis ſit optima, & moraliter poſſibilis pluribus civitatibus? Ut hanc quæſtionem Ariſtoteles ſolvat, primo probat optimam vitam eſſe eorum, qui mediocriter ſe habent in paupertate, atque divitiis: ſecundo probat optimam civitatem eſſe, in qua prævalent qui mediocriter ſe habent in paupertate, atque divitiis: tertio explicat, qualiter aliæ Reſpublicæ democraticæ, vel oligarchicæ ſe habeant ad optimam?

2 Quoad primum: ex dictis in libris Ethicorum, vita beata eſt vita ſecundum virtutem non impeditam: ex dictis ibidem virtus eſt quædam mediocritas inter exceſſus, atque defectus; ergo vita optima eſt vita media inter eas, quas communiter poſſunt homines adipiſci; ſed politia eſt quædam vita communitatis civilis; ergo etiam optima politia conſiſtit in quadam mediocritate, politiæ verò pravæ, atque vitioſæ conſiſtunt in exceſſibus, atque defectibus à medio; ſed in civitatibus dantur tres partes, duæ extremæ, & una media: nam alii divitiis excellunt, alii paupertate nimia deprimuntur, alii mediocriter ſe habent; ergo optima vita, & ad felicitatem ac virtutem aptiſſima eſt eorum, qui mediocriter ſe habent in paupertate, atque divitiis, atque hi ipſi ſunt optimi cives.

2 Hæc enim facilis eſt ad obedientiam mandatorum. At vero ſi modum excedant, in alterutram partem (ceu ſi forma, ſi viribus, ſi nobilitate generis, ſi divitiis, vel iis contrariis, ceu ſi paupertate nimia, ſi imbecillitate egregia, ſi ignominia multa) difficile eſt, ut rationi obediant. Fiunt enim iſtorum alii ſuperbi, & delinquentes aperte in rebus magnis, alii occulte pravi, & in rebus exiguis fraudatores. Injuriæ vero inferuntur quandoque per contumeliam, quandoque per dolum.

4 Inſuper hi minime circa gubernationem Reipublicæ aſſi[d]untur, minimeque conſulunt: hæc autem utraque damnoſa ſunt civitatibus.

5 Præterea qui bonis fortunæ ſuperabundant ceu opibus, divitiis, amicis, & aliis hujuſmodi, nec imperium cujuſquam pati volunt, neque ſciunt: & hoc ſtatim domi eorum natis exiſtit. Propter delicias enim ne in ſcholis quidem præceptoribus obedire conſueverunt. Qui autem contra ſunt in indigentia nimia conſtituti, dejecto nimium animo, vileſque exiſtunt. Ex quo fit, ut magiſtratum gerere neſciant, ſed ad parendum ſerviliter ſint apti: illi vero ſibi imperari nullo modo patiuntur, ſed ipſi aliis, tanquam domini, volunt imperare. Efficitur ergo ſervorum, & dominorum civitas, non autem liberorum, & aliorum invidentium, quod plurimum abeſt, ab amicitia, & civili ſocietate. Nam ſocietas amicabile quiddam eſt. Siquidem inimicis enim ne via quidem communicare volunt homines.

3 Confirmatur hoc ipſum tribus rationibus. Prima ratio eſt: ea eſt optima vita, ſecundum quam facillimum eſt obedire rationi, illa autem vitam, ſecundum quam difficilius eſt obedire rationi, eſt deterior; ſed qui mediocriter ſe habent, facile obediunt rationi; qui excellunt vel

deficiunt, difficile; ergo, &c. Probatur minor: qui enim excellunt in forma, in viribus, in nobilitate, in divitiis, &c. plerunque evadunt ſuperbi, contumelioſi, ac delinquentes apertè in rebus magnis: qui verò deficiunt, eo quod ſint valdè pauperes, valdè imbecilles, ac ignominioſè viventes, occultè ſunt pravi, ac delinquentes in parvis: adeoque primi ſolent facere injurias per apertas contumelias, ſecundi per occultas fraudes, ac dolos. Qui autem mediocriter ſe habent in paupertate, ac divitiis neq; ſolent eſſe ſuperbi, ac contumelioſi, neque abjecti, ac fraudulenti.

4 Secunda ratio eſt: illi ſunt optimi cives, qui bene afficiuntur erga Rempublicam, ac bene conſultant; tales ſunt mediocres, non autem qui excedunt, atque deficiunt; ergo, &c. Probatur minor: nam valde divites toti ſunt occupati in ſuis privatis bonis, ideoque neque Rempublicam amant, neque de publicis conſultant; qui ſunt valde pauperes, putant ſe opprimi, ideoque non ſunt bene affecti erga Rempublicam: at mediocres in divitiis, & paupertate bene erga Rempublicam afficiuntur, atque in publica negotia incumbunt.

5 Tertia ratio eſt: cives optimi ſunt, qui ſunt idonei tum ad imperandum, tum ad parendum; ſed illi tantum, qui mediocriter ſe habent in bonis fortunæ, ſunt idonei tum ad imperandum, tum ad parendum, qui verò excedunt, non ſunt apti ad parendum, qui deficiunt non ſunt apti ad imperandum; ergo, &c. Probatur minor: qui enim nimis abundant bonis fortunæ, puta potentia, divitiis, amicis, &c. nec volunt, nec ſciunt imperium pati, idque à pueritia; propter delicias enim neque præceptoribus volunt parere, qui verò nimis ſunt pauperes, abjectiore ſunt animo, quam par eſt, adeoque neſciunt magiſtratus gerere, ſed ſolùm apti ſunt ad ſerviliter parendum; ergo cum nimis pauperes neſciant imperare, ſed ſint nati ad ſerviendum; nimis divites neſciant parere, ſed ſint nati ad deſpoticè dominandum, civitas conſtabit ex ſervis, ac dominis, non autem ex liberis, & ex contemnentibus, atque invidentibus; prædivites ſiquidem contemnunt pauperes, pauperes divitibus invident; ſed eſt ſummè contra civilem ſocietatem, atque amicitiam, ut civitas conſtet ex contemnentibus, atque invidentibus, ſiquidem hi ſunt mutuo inimici, ſocietas verò ſolum contrahitur cum amicis, ideoque videmus, quod homines, cum inimicis ne in via quidem volunt communicare; ergo, &c.

6 Vult quidem civitas ex partibus, ac ſimilibus eſſe, quantum maximè id fieri poteſt: hoc autem maximè exiſtit mediis: itaque neceſſario ſit, ut hujuſmodi civitas optimè gubernetur, ex quibus diximus natura conſtare civitatem.

7 Conſervantur quoque in civitatibus iſti maximè cæterorum civium. Neque enim aliena concupiſcunt, ut faciunt pauperes, neque eorum bona cupiuntur ab aliis, ut accidit divitibus: & quia neque inſidiantur aliis, neque alii ipſis, ſine periculo degunt. Quapropter bene optavit Phocylides: multa mediocribus optima: mediocris eſſe volens in civitate.

8 Patet igitur, quod civilis ſocietas optima eſt, quæ per mediocres ſit, eaſque civitates recipere, ut optimè gubernentur, in quibus mediocres plurimi ſunt, ac plus poſſunt maximè quidem ambabus, vel ſaltem altera parte. Hæc enim addita prævalare facit, & prohibet contrarios exceſſus fieri. Quapropter valde optandum eſt, ut ii, qui in Republica verſantur, facultates habeant mediocres, ac ſufficientes. Nam ubi alii nimis multa poſſident, alii nihil, vel plebs infima inſurgit, vel paucorum potentia illa extrema, vel tyrannus propter utrunque exceſſum. Ex populari enim ſtatu nimium ſuperbo, & ex paucorum potentia ad tyrannidem devenitur: ex mediocribus autem, ac prope paribus, multo minus: cujus rei cauſam poſtea, ubi de mutationibus tractabitur, dicemus.

6 Quoad ſecundum: ſicut optimi cives ſunt, qui mediocriter ſe habent in bonis fortunæ, ſic optima civitas eſt, in qua prævalent cives mediocriter ſe habentes. Probatur primo, quia civitas conſtare debet

Digitized by Google

bet ex paribus, ac ſimilibus, in quantum fieri poteſt; ſed tales ſunt mediocres; ergo civitas præcipuè conſtare debet ex mediocribus; ſed tum civitas optimè gubernatur, cum conſtat ex iis, ex quibus ſecundum naturam debet conſtare; ergo, &c.

7 Secundo tum civitas eſt optima, cum cives maximè conſervantur, ac ſunt maximè tuti, ac ſine periculo; ſed mediocres maximè conſervantur, ac ſunt maximè tuti, ac ſine periculo: nam neque concupiſcunt aliena, ut pauperes, neque eorum bona appetuntur ab aliis, ut accidit divitibus adeoque neque ipſi inſidiantur aliis, neque alii inſidiantur ipſis; ergo civitas ex mediocribus conſtans optimè ſe habet: ideoque Phocylides optavit mediocriter ſe habere, ac dixit: *multa mediocribus optima*; *mediocris eſſe volo in civitate*.

8 Ex his patet civilem ſocietatem tunc eſſe optimam, cum ex mediocribus conſtat, ac civitates à mediocribus obtinere, ut optimè gubernentur, adeoque illas civitas optimè gubernari, in quibus ſunt plurimi mediocres, & prævalent vel divitibus, & pauperibus ſimul ſumptis, vel ſaltem ſingulis ſeorſim ſumptis, ita ut cuicunque parti adhæreant, faciant illam prævalere. Ratio eſt, quia mediocras impediunt exceſſus, & faciunt, ut neque divites poſſint opprimere pauperes, neque pauperes poſſint inſurgere in divites, & ſic civitas conſervetur in quadam mediocritate, & æqualitate. Maximè igitur optandum eſt, ut qui in Republica verſantur, habeant facultates ſufficientes quidem, ſed mediocres. Nam ubi alii poſſident nimias divitias, alii nimis ſunt pauperes, vel infima plebs inſurgit in divites, adeoque Reſpublica degenerat in democratiam, vel divites opprimunt plebem, adeoque Reſpublica degenerat in oligarchiam. Et quia facilius aperitur aditus tyrannidi ex populari ſtatu nimis ſuperbo, & ex nimia potentia paucorum, quam ex gubernatione mediocrium, ut magis explicabitur inferius lib. 5. ubi agetur de mutationibus politiarum, ideo ex eo, quod civitas conſtet ex nimis pauperibus, atque ex nimis divitibus, facile politia degenerat in tyrannidem.

9 *Quod autem media ſit optima, manifeſtum eſt. Sola enim ſeditionibus caret. Ubi enim permultum eſt mediocre, minimum ſeditiones, & diſcordiæ civium innaſcuntur. Magnæque civitates ob hanc ipſam cauſam minus ſeditionibus ſubjacent, quia magna in his eſt mediocrium hominum multitudo: parvas autem civitates facile eſt in duas partes dividi omnes, ita ut nihil medium relinquatur, & ferè cuncti, vel inopes ſunt, vel opulenti. Populares quoque gubernationes tutiores ſunt, & diuturniores, quàm paucorum potentium propter medios. Plures enim ſunt, & magis honoris participant in populari gubernatione, quam paucorum. Nam quando ſine his multitudo inops plus poteſt, malè res ſe habent, ac cito pereunt.*

10 *Signum verò hujus putandum eſt, quod qui optimè leges condiderunt, ex mediocribus civibus fuere. Nam, & Solon hujuſmodi fuit, ut apparet ex ejus carminibus, & Lycurgus (non enim erat Rex) & Charondas, & plurimi aliorum.*

11 *Patet autem ex his, & quia plurimæ Reſpublicæ, aut populares ſunt, aut paucorum gubernationes. Propter id enim, quod in his frequenter pauci ſunt medii, ſemper qui prævalent (ſive hi ſint, qui facultates habent, ſive populares, qui medium tranſcendunt) per ſeipſos gubernationem agunt: itaque aut multitudo populi inſurgit, aut paucorum potentia.*

9 Tertio confirmatur ex ſignis hoc ipſum, quod nimirum optima civitas, ac Reſpublica ſit, quæ conſtat ex mediocribus. Primum ſignum eſt, quia illa civitas eſt optima, quæ minus eſt expoſita ſeditionibus; ſed in civitatibus, in quibus multi ſunt mediocres, nullæ pene oriuntur ſeditiones; ergo, &c. Probatur minor: videmus enim, quod civitates magnæ non ſolent ſeditionibus turbari, quia in ipſis magna eſt mediocrium multitudo; civitates autem parvæ facilè dividuntur in duas partes, quia in

Digitized by Google

ipſis omnes vel ſunt divites, vel ſunt pauperes, nulli ferè mediocres: videmus rurſus, quod Reſpublicæ democraticæ ſunt tutiores, ac diuturniores, quam Oligarchicæ, quia in democraticis plures ſunt mediocres, ac magis participant de gubernatione, quam in oligarchicis, cum è converſo democratiæ, in quibus pauci ſunt mediocres, adeoque prævalet turba, pauperum, malè ſe habeant, ac vix conſerventur; ergo &c.

10 Secundum ſignum eſt: videmus, quod legislatores, qui optimè leges condiderunt, fuerunt mediocres, mediocris enim fuit Solon legislator Athenienſium, ut ex ejus carminibus colligitur; mediocris fuit Lycurgus legislator Lacedæmoniorum, ſiquidem non erat Rex; mediocris fuit Charondas, & alii plures.

11 Tertium ſignum eſt: videmus, quod quia pauci in civitatibus ſunt mediocres, ideo pleræque Reſpublicæ degenerant in oligarchias, vel democratias: ſi enim prævalent divites, conſtituunt oligarchiam, ſi prævalent pauperes, conſtituunt democratiam; ergo cum Reſpublicæ rectæ degenerent in pravas ex defectu mediocrium, ſignum eſt, quod illæ Reſpublicæ ſunt optimæ, in quibus multi ſunt mediocres.

12 *Præterea ex eo, quia ſeditiones fiunt, & pugnæ inter multitudinem, & opulentos, quibuſcunque vincere contingit, hi neque communem amplius habent Rempublicam, neque æqualem, ſed quaſi victoriæ præmium reportant Rempublicam obtinere, & alteri popularem ſtatum, alteri paucorum potentiam faciunt. Præterea qui principatum Græciæ habuerunt, hi ad propriam reſpicientes Rempublicam, aut popularem ſtatum in civitatibus conſtituerunt, aut paucorum gubernationem, non ad civitatum illarum commoda reſpicientes, ſed ad ſua: atque ita per iſtas cauſas effectum eſt, ut vel nunquam mediorum illa gubernatio extiterit, vel admodum raro, & apud paucos. Vnus enim vir conſenſit ſolus ex iis, qui antiquitus in principatu fuere, hunc gubernandi modum conſtituere. Iamque in civitatibus conſuetudo obtinuit, non velle æquale, ſed aut imperare quærere, aut victos obedire. Quæ igitur optima ſit Reſpublica, & quam ob cauſam, ex his pates.*

13 *De aliis autem Rebuſpublicis, cum plures populares, & plures paucorum gubernationes, eſſe dixerimus, quæ prima ponenda ſit, & quæ ſecunda, quæ deinceps potior ſit, aut deterior, determinata optima, non erit difficile intueri. Neceſſe eſt enim eſſe meliorem, quæ proxime huic accedit: deteriorem vero, quæ plurimum diſtat à medio, niſi ad ſuppoſitionem quis judicet. Dico autem ad ſuppoſitionem, quia multoties alia Reipublicæ forma eligibiliori exiſtente, nihil vetat aliam quibuſdam magis utilem eſſe.*

12 Sed quia poſſet quæri, cur licet optima ſit gubernatio mediocrium, adhuc paucæ civitates obtineant talem gubernationem, ideo Ariſtoteles aſſignat duas cauſas hujus rei. Prima cauſa eſt, quia cum ex defectu mediocrium in pleriſque civitatibus ortæ ſint ſeditiones, ac diſcordiæ inter pauperes, ac divites, qui prævaluerunt, non curarunt de bono communi, ac de æquitate, ſed veluti in præmium victoriæ Rempublicam occuparunt, adeoque divites, cum prævaluerunt, inſtituerunt Rempublicam Oligarchicam, excluſis pauperibus, pauperes, cum prævaluerunt, inſtituerunt Rempublicam democraticam, excluſis divitibus. Secunda cauſa eſt, quia qui in Græcia Principatum obtinuerunt, adeoque inſtituerunt aliquam Rempublicam, cum eſſent nutriti in aliqua alia Republica, inſtituerunt Rempublicam ſimilem illi, in qua fuerunt nutriti, non reſpicientes in hoc utilitatem communem; ergo quia non fuerunt nutriti in Rempublicis mediocribus, ac temperatis, non inſtituerunt Reſpublicas mediocriter temperatas, ſed vel oligarchicas vel democraticas. Propter has igitur cauſas vel nunquam, vel admodum raro data eſt illa gubernatio mediocrium.

13 Quoad

13 Quoad tertium: ex dictis patet, quæ politia ſit optima, & propter quas cauſas ſit optima. Quæritur, quæ ſit ſecunda, vel tertia poſt optimam, & quæ ſit melior, vel deterior? Dicendum, quod ſiquidem optima Reſpublica eſt, quæ conſtat ex mediocribus, ex non optimis illa eſt melior, quæ propinquior eſt mediocri, illa eſt deterior, quæ remotior eſt mediocri. Poteſt tamen aliqua Reſpublica, quæ ſimpliciter eſt deterior, eſſe melior ex ſuppoſitione, eo quod ſit magis conveniens, & proportionata his civibus: ideoque aliquæ politiæ, quæ in Græcia ſunt optimæ, apud Barbaros poſſent eſſe peſſimæ.

Quænam multitudo apta ſit Reipublicæ oligarchicæ, democraticæ, vel communi.

Caput XII.

1 *Quæ autem Reſpublica quibus, & qualis qualibus conferat, conſequens eſt tractare: ſed capiendum, prius eſt univerſaliter de cunctis. Oportet enim partem illam civitatis, quæ Rempublicam ſtare vult, potentiorem eſſe, quam illa pars, quæ non vult Rempublicam manere. Eſt autem civitas ex quali, & quanto. Dico autem quale, ceu libertatem, divitias, diſciplinam, nobilitatem: quantum vero, ceu multitudinem populi prævalentem. Fieri autem poteſt, ut quale exiſtat uni civitatis parti, ex quibus partibus civitas eſt conſtituta: alteri vero quantum: ceu majorem eſſe numerum ignobilium, quam nobilium, & pauperum, quam divitum, neque tamen tantum ſuperare quantitate, quantum ſuperari qualitate. Propter hoc ad invicem conferenda ſunt.*

2 *Ubi ergo ſuperat pauperum multitudo eam, quam diximus, proportionem, hic popularis gubernatio exoritur, ac ſpecies ſingulæ popularis ſtatus ſecundum multitudinis exuperantiam: ceu ſi agricolarum multitudo plus poſſit, prima ſpecies: ſi multitudo tenuiorum, ac mercenariorum, ultima ſpecies. Et ſic de aliis, quæ ſunt horum media.*

1 Explicat jam Ariſtoteles, cuinam multitudini accommodatæ ſint ſingulæ politiæ, ex. gr. cui nam multitudini ſit accommodata politia democratica, cui oligarchica, cui communis, &c. Ut hoc explicet, duo ſupponit. Primum eſt: quæcunque ſit politia, oportet, ut illa pars civitatis, quæ vult talem politiam conſervari potentior ſit altera parte, quæ vult illam non conſervari: ſi enim potentior ſit pars, quæ vult politiam non conſervari, eo ipſo malè Reſpublica eſt conſtituta. Secundum eſt: ut ſtatuatur, *utra pars ſit potentior*, debet conſiderari non ſolum quantum, ſed etiam quale. Explicatur. Quantum conſiſtit in multitudine, quale conſiſtit in libertate, divitiis, diſciplina, nobilitate, &c. Poteſt igitur contingere, ut licet pauperes prævaleant quantitate, hoc eſt multitudine, adhuc divites prævaleant qualitate, hoc eſt divitiis, diſciplina, &c. Poteſt rurſus contingere, ut magis divites prævaleant pauperibus propter qualitatem, quam pauperes prævaleant divitibus propter quantitatem, ſeu multitudinem, adeoque divites ſint ſimpliciter potentiores pauperibus. Poteſt etiam contingere, ut magis pauperes prævaleant propter quantitatem, ſeu multitudinem, quam divites propter qualitatem, adeoque pauperes ſint ſimpliciter potentiores divitibus. Ut ergo ſtatuatur, *utra pars ſit ſimpliciter potentior?* prævalentia propter quantitatem, ſeu multitudinem comparari debet cum prævalentia propter qualitatem & videri, *utra ſit major*.

2 His poſitis, dicendum primo: enim pauperes propter multitudinem ſunt ſimpliciter potentiores divitibus, tum civitati accomodata eſt politia democratica, non autem oligarchica. Probatur, quia ſi talis civitas habeat politiam democraticam, potentior pars volet politiam conſervari; ergo civitas erit benè

 con-

Digitized by Google

conſtituta, ſi autem habeat politiam oligarchicam, potentior pars volet politiam deſtrui; ergo civitas erit malè conſtituta. Ex ſpeciebus porrò democraticæ explicatis cap. 4. erit apta civitati hæc, vel illa, prout prævalebit hæc, vel illa multitudo pauperum. Si enim prævaleat multitudo agricolarum, erit conſentanea civitati prima ſpecies democratiæ, in qua Civitatis gubernatur ſecundum leges: ſi prævaleat multitudo tenuiorum, atque otioſorum, conſentanea erit Civitati ultima ſpecies democraticæ, in qua civitas gubernatur ſecundum voluntatem populi: ſi prævaleat multitudo media, accommodabuntur civitati mediæ ſpecies democratiarum.

3 *Ubi autem ea pars, in qua ſunt opulenti, & nobiles, magis ſuperat qualitate, quam deficiat quantitate, hic paucorum potentia, gubernatioque exoritur: ao eodem modo ſingulæ ſpecies hujus ſecundum exuperantiam iſtiuſmodi hominum.*

4 *Debet autem qui legem ponit in Republica, ſemper ad medios reſpicere. Sive enim ad paucorum gubernationem dirigantur leges, de mediis eſt conjectandum, ſive ad popularem ſtatum, hos reſpicere debent. Ubi enim mediocrium ſuperat multitudo, vel utrunque extremum, vel alterum tantum, hæc Reſpublica recipit ſtabilitatem.*

5 *Non enim eſt metus, ne quandoque divites cum pauperibus conſpirent contra mediocres. Nunquam enim alteri ſervire alteris vellent: Quod ſi communiorem aliquam quærunt, nullam, aliam, quam iſtam reperirent. Nam per vices gubernare non paterentur, propter diffidentiam, quæ inter eos exiſtit. In cunctis vero locis arbiter eſt fideliſſimus: arbiter autem medius. Quantoque melior eſt gubernatio temperata, tanto durabilior. Aberrant etiam plerique illorum, qui optimates Reipublica gubernationes efficere volunt, non ſolum in tribuendo nimium divitibus, verum etiam in excludendo plebem. Neceſſe eſt enim procedente tempore, ex falſis bonis verum malum evenire. Divitum enim cupiditates plus habendi magis deſtruunt Rempublicam, quam multitudini.*

3 Dicendum ſecundo: cum divites propter qualitatem ſunt ſimpliciter potentiores pauperibus, tum civitati conſentanea eſt politia oligarchica. Ratio eſt, quia tum pars potentior volet conſervari talem politiam; ergo civitas erit bene conſtituta. Prout autem prævaluerint divites cum exceſſu majori, vel minori, accomodabitur civitati hæc, vel illa ex ſpeciebus oligarchiæ explicatis cap. 6. num. 5.

4 Dicendum tertio: qui condunt leges, ut conſtituant politiam maximè ſtabilem, debent habere rationem mediocrium, ſive condant leges oligarchichas, ſive democraticas. Explicatur. Cum condunt leges oligarchicas, hoc eſt faventes gubernationi divitum, ſimul cum divitibus debent ad gubernationem aſſumere mediocres: & cum condunt leges democraticas, hoc eſt faventes gubernationi pauperum, debent ad gubernationem una cum pauperibus aſſumere mediocres: & cum multitudo mediocrium ſuperat vel utramque partem, vel alteram, tum Reſpublica ſalva erit. Patet quia ſi divites velint politiam mutare, mediocres cum pauperibus prævalebunt contra divites; ſi pauperes velint politiam mutare, mediocres cum divitibus prævalebunt contra pauperes, adeoque politia conſervabitur in utroque caſu.

5 Poſſet opponi: quid ſi pauperes, ac divites conſpirarent ad mediocres excludendos à politia? Nonne cum ſimul uniti prævaleant mediocribus, politiam mutabunt.

Reſpondet Ariſtoteles non eſſe periculum, ne pauperes uniantur cum divitibus contra mediocres. Ratio eſt, quia neque pauperes conſentient, ut dominentur ſoli divites, neq; divites conſentient, ut dominentur ſoli pauperes: neutri enim volunt aliis ſervire: neq; conſentient, ut per vices aliquando imperent pauperes, aliquando divites, ſiquidem mutuo ſibi diffidunt; ergo ad ſummum poſſunt convenire involenda politia quadam temperata; ſed hæc

eſt,

eſt in qua mediocres ſunt participes gubernationis; ergo pauperes, ac divites non conſpirabunt ad excludendos mediocres à gubernatione. Confirmatur, quia ubique ille eligitur ut arbiter inter partes, cui fidunt ambæ partes; ſed ambæ partes fidunt mediis; ergo mediocres erunt arbitri inter controverſias pauperum, ac divitum; ideoque politia, quo magis erit temperata, & media, eo erit ſtabilior, ac durabilior.

Concludit Ariſtoteles errare eos, qui ut efficiant politias ariſtocraticas, non ſolum nimis tribuunt divitibus, ſed etiam excludunt pauperes à gubernatione, ex eo, quia exiſtimant divites eſſe meliores. Neceſſe eſt enim, ut tempore procedente, ex hoc bono apparente, propter quod favent divitibus, vera mala emanent. Ex hoc enim favore divitum ſequetur in divitibus avaritia, quæ ſæpius politiam perdit, quam avaritia pauperum.

Quænam ſint leges oligarchicæ, democraticæ, vel mediæ, quo pacto politia conſtituenda ſit ex iis, qui ferunt arma, & ex cenſu: & quales fuerint antiquæ Reſpublicæ. Cap. XIII.

1 *SVnt autem illa, circa quæ ſimulant, ac fallaciter prætexunt ad populum, quinque numero: concio, magiſtratus, judicia, armatura, exercitatio.*

2 *Circa concionem quidem, licere omnibus adeſſe, ſed pœna appoſita divitibus, ſi non adſint vel ſolis, vel majore, quam multitudini.*

3 *Circa magiſtratus autem, non licere his, qui cenſum habent magnum, renuntiare magiſtratui, pauperibus autem licere.*

4 *Circa judicia vero, pœnam eſſe divitibus, niſi judicent, pauperibus autem impunitatem, aut illis magnam, his parvam pœnam, ut eſt in Charondæ legibus. Quibuſdam vero locis, omnibus licet deſcriptis, in concionibus, judiciiſque adeſſe: quod ſi deſcripti ſint, & non exerceant, in pœnas incidunt permagnas, ut metu pœnæ vitent deſcriptionem, neque judicia, neque conciones exerceant.*

5 *Eodem modo circa arma, & circa gymnaſia legibus ſtatuunt. Pauperibus enim, licet non habere arma: divitibus autem pœna conſtituta eſt, niſi habeant. Et ſi gymnaſio ſe non exerceant pauperes, nulla pœna eſt: divitibus autem eſt pœna, ut alii metu pœnæ ſe exercere compellantur, alii, qui nulla formident pœnam, non faciant. Hæc igitur paucorum potentiæ ſunt machinamenta.*

6 *In populari autem ſtatu contra hæc, alia excogitant. Pauperibus enim ſalaria ſtatuunt concionantibus, atque judicantibus: divitibus autem nullam pœnam imponunt.*

Itaque manifeſtum eſt, ſi quis velit juſte hæc temperare, quod oportet utrinque aſſumere, & illis quidem ſalaria conſtituere, his autem pœnam: Sic enim omnes communicarent. Nam illo quidem modo, Reſpublica fit alterorum ſolum.

POſtquam Ariſtoteles explicavit, quænam multitudo ſit apta politiæ oligarchicæ, democraticæ, ac mediæ, ut hunc tractatum abſolvat, primo explicat, quænam ſint leges ordinatæ ad ſingulas politias ſecundo, quo pacto politiæ conſtituendæ ſint ex iis, qui ferunt arma, & ex cenſu: tertio, quales fuerint antiquæ politiæ.

1 Quoad primum: quinque ſunt, circa quæ poſſunt diſſimulanter ſanciri leges oligarchicæ, hoc eſt in favorem divitum, vel democraticæ, hoc eſt in favorem pauperum: concio, magiſtratus, judicia, armatura, exercitatio. Explicatur igitur primo, quo pacto circa hæc poſſunt diſſimulanter ſanciri leges in favorem divitum: ſecundo quo pacto in favorem pauperum.

2 Prima lex circa concionem in favorem divitum eſt, ſi ſtatuatur, ut omnibus liceat concionibus adeſſe, ita tamen, ut ſoli divites compellantur adeſſe, propoſita pœna, niſi adſint, pauperes vel non compellantur adeſſe, vel minor illis pœna imponatur, quam divitibus. Ex hac enim lege ſequetur, ut ſoli fere divites adſint, adeoque ſoli dominentur.

3 So-

3 Secunda lex circa magiſtratus eſt, ſi ſtatuatur, ut jis, qui tantum habent cenſum, adeoque ſunt divites, non liceat recuſare magiſtratus, pauperibus liceat. Per hanc enim legem fit, ut pauperibus, ut pote circa lucra occupatis, recuſantibus magiſtratus, ſoli divites magiſtratus gerant, ac Rempublicam adminiſtrent.

4 Tertia lex circa judicia eſt, ſi divitibus ſtatuatur pæna, niſi judiciis interſint, pauperibus non decernatur; vel divitibus decernatur magna pæna, pauperibus parva, ut Charondas fecit; vel ſi, ut quibuſdam locis fit, ſtatuatur, ut qui non fuerint ſponte deſcripti, non poſſint judiciis, neque concionibus adeſſe: ſi verò poſtquam fuerint deſcripti, non adſint, magna pæna mulctentur, ut pauperes metu pænæ nolint deſcribi, adeoque excludantur à concionibus, & judiciis.

5 Quarta, & quinta lex divitibus favens circa arma, & exercitationes eſt, ſi permittatur pauperibus carere armis, divitibus autem conſtituta ſit pæna, niſi habeant arma; & ut ſimiliter divites, propoſitis pænis, compellantur ad hoc, ut in gymnaſiis exerceantur, pauperes non compellantur. Sequetur enim, ut ſoli divites exerceantur, & habeant arma. Omnes iſtæ leges eo tendunt, ut apud ſolos divites ſit dominium concionum, magiſtratuum, judiciorum, & armorum, atque ut ſoli exerceantur, adeoque pauperibus prævaleant, ac ſoli Rempublicam gubernent.

6 Contrariæ ſunt leges faventes democratiæ, eoque tendunt, ut pauperes dominentur. Conſtituunt enim mercedem pauperibus judicia, & conciones frequentantibus, divitibus verò non frequentibus nullam ſtatuunt pœnam, ut ſoli pauperes frequentent conciones, atque judicia, adeoque dominentur, & prævaleant divitibus.

7 Ut igitur quis ponat leges faventes Reipublicæ mediæ inter oligarchiam, ac democratiam, debet ſancire aliquas leges faventes divitibus, alias faventes pauperibus: ex. gr. debet ſtatuere pænam divitibus, niſi frequentent conciones, atque judicia, & mercedem pauperibus, ſi frequentent. Ita enim fiet, ut utrique frequentent, adeoque communicent in adminiſtratione Reipublicæ, & Reſpublica ſit communis: cum alioquin futura ſit unius partis tantum, hoc eſt vel pauperum, divitibus excluſis, vel divitum, excluſis pauperibus.

8 Oportet quidem Rempublicam eſſe ex iis ſolum, qui arma poſſident. Cenſus autem magnitudo definiri ſimpliciter non poteſt, ſed conſiderata qualitate, attinet maximum, ut qui participant Republica ſint plures, quàm ii, qui non participant, hunc inſtituere. Volunt enim pauperes, & honorum expertes, quietem agere, ſi neque contumelia eos quis afficiat, neque bona illis auferat. Sed hoc non facilè. Non enim ſemper contingit, ut qui Rempublicam gubernant, ſint mites, & humani. Et conſueverunt quoties bellum eſt, graviter ferre, niſi ſuſcipiant alimenta, nam ſunt egeni: & ſi quis alimenta porrigat, cupiunt bellum.

9 Apud quoſdam gubernatio Reipublicæ exiſtit, non in iis, qui ad armaturam ſunt habiles, ſed in iis, qui exercebant arma. In Malienſibus quidem gubernatio Reipublicæ erat in iſtis, & magiſtratum creabant ex iis, qui militabant.

8 Quoad ſecundum: Reſpublica communis conſtitui debet ex iis, qui ferunt arma, & ſecundum cenſum. Porro non poteſt conſtitui unus cenſus determinatus, qui cuilibet Reipublicæ communi accommodetur, ſed poteſt hæc regula univerſalis afferri, ut conſtituatur maximus cenſus, ita tamen, ut plures ſint, qui ſecundum talem cenſum poſſint eſſe participes Reipublicæ, quam qui à Republica excluduntur. Ratio eſt, quia licet tenuiores ab honoribus excluſi non admodum egrè ferant, neque

inſur-

inſurgant contra Rempublicam, ſi contumeliis, & rei familiaris damno non afficiantur, adhuc ægerrimè ferunt, & contra Rempublicam inſurgunt, ſi ſint plures, & contumeliis, ac damnis afficiantur; ſed difficile eſt, ut qui Rempublicam gerunt, non faciant injurias tenvioribus, ſiquidem non multi ex gerentibus Rempublicam ſunt placidi, atque humani; ergo ſaltem conandum, ut tenviores excluſi à Republica non ſint plures, quam qui participes ſunt Reipublicæ. Confirmatur, quia tenuiores, qui à Republica excluduntur, ſolent detrectare militiam, niſi ipſis ſuppeditentur commeatus, ac ſtipendia, ſi verò illis ſubminiſtrentur commeatus, ac ſtipendia, libenter militant; ergo ut plures ſint, qui militent ære proprio, plures efficiendi ſunt Reipublicæ participes.

9 Affines explicatis ſpeciebus politiæ, in quibus Reſpublica eſt penes ferentes arma, ſunt aliæ quædam politiæ, in quibus participes Reipublicæ ſunt non ſolum qui actu, ferunt arma, ſed etiam qui tulerunt, ac militiam exercuerunt. Talis eſt Reſpublica Malienſis, quæ eſt ita temperata, ut Reipublicæ participes ſint, non ſolùm qui ferunt arma, ſed etiam qui tulerunt; at ii ſoli, qui ferunt arma, & militiam exercent magiſtratus gerant.

10 *Primaque Reſpublica apud Græcis conſtituta eſt ex his, qui bellum gerebant, poſteaquam deſierunt regna, ab initio quidem ex equitibus: nam robur belli tunc in equitibus habebatur. Peditatus enim niſi ordo ac diſciplina aſſit, inutilis eſt. Hujuſmodi autem diſciplina, & ordo antiquis illis temporibus nondum erat: ex quo fiebat, ut in equitatu robur belli haberetur. Sed auctis civitatibus, quæ in armis potentiam habebant, plures ad communionem Reibublicæ recepti ſunt. Ex quo factum eſt, ut quas nunc Reſpublicas vocamus, tunc popularis ſtatus diceretur. Fuerat enim antiqua civitatum gubernatio rationabiliter paucorum, & regia. Propter paucitatem enim hominum non erat magnus numerus mediocrium. Itaque pauci cum eſſent multitudine, & inſtitutione, magis ferebant ab aliis gubernari. Quam igitur ob cauſam plures ſunt Rerumpublicarum formæ, & quamobrem præter eas, quæ dicuntur, aliæ ſint (neque enim popularis gubernationis una eſt ſpecies, nec aliarum ſimiliter) ac præterea, quæ differentiæ ſint inter eas, & quare accidat, & inſuper quæ ſit optima Reſpublica, & ut plurimum dici poſſit, & aliarum qualie qualibus congruat, dictum eſt.*

10 Quoad tertium: apud græcos prima Reipublicæ ſpecies poſt regnum introducta fuit ex gerentibus arma. Porro ab initio robur militiæ conſiſtebat in equitatu. Ratio eſt, quia peditatus eſt parum utilis ad pugnam, niſi ſit ordinatus; ſed ab initio græci neſciebant ordinare peditatum; ergo præſertim utebantur equitibus, adeoque militiæ robur erat in equitatu, ac conſequenter Reſpublica adminiſtrabatur ab equitibus. Conſecutis temporibus, cùm civitates fuiſſent auctæ, ceperunt uti etiam peditatu: & quia plures ferebant arma, plures etiam ad Reipublicæ participationem ſunt admiſſi, adeoque introducta eſt politia communior. Hinc eſt, ut politiæ communiores ferentium arma compoſitæ ex peditibus, atque equitibus, ab antiquis vocentur democraticæ: illæ verò, quæ conſtabant ex ſolis equitibus, vocentur oligarchiæ, quia nimirum propter paucitatem hominum rari erant mediocres, ex quibus poſſent conſtitui Reſpublicæ mediæ, adeoque qui non ferebant arma, cum pauci eſſent numero, facile ſuberant iis, qui ferebant arma, quique etiam erant in ordinem militarem redacti. Hæc igitur eſt ratio, cur poſt regnum inſtitui ceperint oligarchiæ ex equitibus, deinde democratiæ ex equitibus ſimul, ac peditibus (hæc enim recenſeri poteſt inter ſpecies democratiæ) tertio demum introducta eſt Reſpublica communis. Patet igitur ex dictis, quæ ſint differentiæ Rerumpublicarum, & quàm ob cauſam: patet rurſus, quæ Reſpublica ut plurimùm ſit optima, & quæ Rerumpublicarum ſpecies ſint ſingulis multitudinibus accommodatæ.

De tribus partibus Reipublicæ, hoc eſt de conſilio, magiſtratibus, ac judiciis: ac de ſpeciebus conſilii accommodatis variis ſpeciebus politiarum.

Caput XIV.

1 RVrſus autem, & communiter, & ſeparatim de unaquaque dicemus, eorum quæ poſt hoc ſequuntur, convenienti ſumpto principio.

2 Sunt ergo tres partes omnium Rerumpublicarum in ſingulis, quarum ſtudioſus legis poſitor conſiderare debet utilitatem: quibus bene ſe habentibus, neceſſe eſt Rempublicam bene ſe habere, & gubernandi formas inter ſe differre in eo, quod ſingulæ iſtarum differunt. Harum trium partium una eſt, quæ verſatur in publicis conſiliis. Altera in magiſtratibus, hoc eſt quos eſſe oportet, & quàm poteſtatem habere, & quemadmodum debeant creari. Tertia pars in judiciis conſiſtit.

1 HActenus egimus de politia in univerſali, ac de ſingulis ſpeciebus politiæ in particulari. Jam agendum eſt de quibuſdam, quæ niſi bene conſtituantur, impoſſibile eſt, ut Reſpublica bene ſe habeat.

2 Tres ſunt cujuſcunque politiæ partes, circa quas bonus legiſlator debet ſummam curam adhibere, ad hoc, ut bene ſe habeant, & ut ſint conſentaneæ politiæ, quam inſtituit; ſiquidem his tribus bene ſe habentibus, Reſpublica bebe ſe habebit, iiſdem non bene ſe habentibus, Reſpublica non bene ſe habebit, ac neceſſe eſt, ut in politiis differentibus diſferant etiam hæc. Prima ex his tribus partibus eſt conſilium publicum, apud quod eſt auctoritas deliberandi, ac decernendi de iis, quæ ad Rempublicam ſpectant. Secunda pars continet magiſtratus, de quibus ſtatuendum eſt, quales oporteat eſſe, quam habere poteſtatem, & quo pacto debeant eligi? Tertia pars continet judicia. De magiſtratibus, ac judiciis agendum eſt duobus capitibus ſequentibus: de conſilio agendum eſt hoc capite: ac primo explicandum eſt, quæ ſit auctoritas conſilii, ac qui ſint ejus modi convenientes politiæ democraticæ: ſecundo proponendi ſunt modi conſilii convenientes Reipublicæ oligarchicæ: tertiò explicandi ſunt modi convenientes Reipublicę ariſtocraticæ, ac miſtę: quarto proponenda ſunt quædam, quę expediunt tum Reipublicæ oligarchicæ, tum democraticæ, ſeu populari.

3 Ea pars, quæ conſulit, auctoritatem habet de bello, & pace, de ſocietate belli ineunda, vel diſſolvenda, de legibus ferendis, vel abrogandis, de morte, de exilio, de publicatione bonorum, & rationibus repoſcendis.

4 Neceſſe eſt enim, vel omnibus civibus hæc omnia decernenda tribuere, vel quibuſdam, ceu uni cuidam magiſtratui, aut univerſalibus, vel aliis alia, vel quædam illorum omnibus, quædam quibuſdam.

5 Omnia igitur, & de omnibus populare eſt: talem enim æqualitatem affectat populus. Sunt autem plures hujuſmodi. Unus ſi ſingulariter, & non ſimul omnes, ut eſt in Republica Teleclei Mileſii, & in aliis Reſpublicis, deliberant magiſtratus ſimul collecti. Ad magiſtratum verò vadunt omnes ſingulatim ex tribubus, & partibus etiam minutis, donec tranſeat per omnes. Congregatur autem populus, ſolummodo pro legibus ferendis, & pro his, quæ pertinent ad Reipublicæ ſtatum, & pro iis audiendis, quæ à magiſtratibus nunciantur.

6 Alius modus eſt, omnes ſimul convenire, aut ſolummodo ad magiſtratus creandos, & ad ferendas leges, & pro bello, vel pace, & ad rationes repoſcendas: in cæteris verò eos, qui magiſtratum gerunt, decernere ad ſingula deputatos, vel per electionem, vel per ſortem.

7 Alius modus eſt, ut ad magiſtratus creandos, & ad rationes depoſcendas conveniant omnes cives, & ad deliberationem belli ſuſcipiendi, vel ſocietatis ineundæ: cætera verò magiſtratus exequantur per electionem creati, quod fieri poteſt. Tales verò ſunt, quos, exercere neceſſarium eſt eos, qui ſciunt.

8 Quartus modus eſt, ut omnes de omnibus con-

convenientes deliberent, magiſtratus verò de nullo ſtatuant, ſed tamen primo loco ſententiam dicant: quemadmodum fit in extrema illa gubernatione populari, quàm in paucorum gubernatione ſpeciei illi violentæ, & in gubernatione unius tyrannidi correſpondere diximus. Hi ergo modi populares omnes.

3 Quoad primum; publicum conſilium habet auctoritatem decernendi de bello, & pace; de fœderibus ineundis, vel diſſolvendis; de legibus ſanciendis, vel abrogandis; de morte, de exilio, de publicatione bonorum, de repoſcendis rationibus.

4 Pluribus modis poteſt conſtitui. Primus modus eſt, ut omnes cives determinent de omnibus: ſecundus eſt, ut non omnes, ſed aliqui, vel unus determinet de omnibus: tertius modus eſt, ut aliqui determinent de aliquibus, alii de aliis: quartus modus eſt, ut de quibuſdam determinent omnes, de aliis aliqui tantum.

5 Primus igitur modus, per quem omnes determinent de omnibus, eſt maximè proprius politiæ democraticæ, ſeu popularis, quæ affectat hanc omnimodam æqualitatem, per quam omnes cives poſſint de omnibus decernere. Hic modus poteſt ſubdividi in alios quatuor ſingulis ſpeciebus democratiæ accommodatos. Primus modus eſt, ut omnes decernant de omnibus, ſed non ſimul, ſed per vices, ut fit in Republica Teleclei Mileſii, & etiam in aliis. De omnibus enim deliberant magiſtratus, ad magiſtratus verò admittuntur ſinguli ex tribubus, ac partibus etiam minimis, & alii ſuccedunt aliis, donec omnes geſſerint magiſtratus: populus autem univerſus in concilium cogitur ſolum, cum ferendæ ſunt leges, & cum ſtatuendum eſt de iis, quæ ſpectant ad ſtatum Reipublicæ, & cum aliquid à magiſtratibus eſt populo referendũ. Hic primus modus conſilii cõvenit primo modo democratiæ ex agricolis, aliiſque valde impeditis, qui quia non poſſunt Reipublicæ vacare, conſtituunt leges, ac magiſtratus, ac deinde volunt Rempublicam à magiſtratibus gubernari ſecundùm leges.

6 Secundus modus eſt, ut omnes ſimul conveniant ſolum ad creandos magiſtratus, vel ad ferendas leges, vel ad decernẽdum de bello, & pace, vel ad repetendas rationes, cætera verò relinquantur magiſtratibus ad ſingula deputatis, qui magiſtratus creantur electione, vel ſorte. Hic modus convenit ſecundæ ſpeciei democratiæ, in qua qui Rempublicam gubernant, quia non habent divitias ſufficientes ad vacandum, plurima relinquunt magiſtratibus.

7 Tertius modus eſt, ut omnes conveniant ſolum ad quædam magni momenti, puta ad magiſtratus creandos, ad rationes repoſcendas, ad deliberandum de bello, & pace, ac de fœderibus: cætera verò exequuntur magiſtratus per electionem creati ex iis, qui ſciunt hæc exequi: & hic modus conſilii convenit tertiæ ſpeciei democratiæ.

8 Quartus modus eſt, ut omnes conveniant in conſilium ad deliberandum, ac decernendum de omnibus, magiſtratus autem de nullo ſtatuant, ſed ſolum primo loco ſententiam dicant. Hic quartus modus convenit quartæ ſpeciei democratiæ, quæ ut dictum eſt cap. 4. num. 15. correſpondet illi ſpeciei oligarchiæ, quæ eſt maximè violenta, & illi ſpeciei monarchiæ, quæ eſt tyrannica. Iſti igitur ſunt quatuor modi conſilii, correſpondentes quatuor ſpeciébus democratiæ.

9 Quoſdam verò de omnibus paucorum potentiæ. Habet autem & hoc differentias plures. Quando enim à mediocri cenſu fiat aſſumptio, & multi aſſumantur, propter eam cenſus mediocritatem, & quæ lex vetat non moveant, ſed ſequantur, & liceat poſſidenti cenſum habere, paucorum eſt hujuſmodi gubernatio, ſed tamen civilis propter ejus mediocritatem. Quando verò non omnes participes ſunt, ſed qui eliguntur, & ſecundùm leges gubernant, ut & prius, paucorum potentia eſt. Quando autem ipſi ſe eligunt, qui

deli-

deliberandi auctoritatem habens, & quando filius patri ſuccedit, ac domini ſunt legem, neceſſe eſt hujuſmodi gubernationem eſſe paucorum potentiam.

10. Sed quando aliquorum aliqui, ceu cum de bello, & pace, & repetendis rationibus univerſi; de aliis autem magiſtratus electi, vel ſorte aſſumpti, optimatum id eſt, vel ejus, quæ appellatur Reſpublica. Quod ſi de quibuſdam electi, de quibuſdam verò ſortiti, & ſortiti, vel ſimpliciter, vel ex prælatis, vel communiter electi, ac ſortiti, partim optimatum eſt, partim Reipublicæ ipſius. Diſtinguitur ergo ea pars quæ in conſulendo, deliberandove conſiſtit in hunc modum pro natura Rerumpublicarum, & adminiſtratur unaquæque Reſpublica ſecundum hujuſmodi terminationem.

9 Quoad ſecundum: proprium oligarchiæ eſt conſilium, in quo pauci de omnibus deliberant, atque decernunt: & dantur plures modi talis conſilii, correſpondentes diverſis oligarchiæ ſpeciebus. Primus modus eſt, cum aſſumuntur ad deliberandum, ac decernendum in conſilio ex cenſu mediocri, adeoque plures, & ita, ut gubernent ſecundum legem, neque agant præter legem, & ita, ut qui acquirunt illum cenſum, eo ipſo admittantur ad conſilium. Hic autem modus conſilii licet ſit oligarchicus, adhuc eſt valde civilis propter mediocritatem. Secundus modus eſt, cum non omnes attingentes certum cenſum participant de conſilio, ſed ſolum electi, ac debent gubernare ſecundum legem: Tertius modus eſt, cum ipſum conſilium eligit eos, qui in conſilium ſubrogantur. Quartus demum modus eſt, cum conſilium conſtat ex certis ſolum familiis, ac filius ſuccedit patri: & hic modus eſt maximè Oligarchicus.

10 Quoad tertium: dantur etiam modi conſilii convenientes tum ariſtocratiæ, tum Reipublicæ communi, tum politiis miſtis. Cùm igitur de rebus quidem ſummi momenti, ex. gr. de bello, ac pace, de reddendis rationibus, &c. deliberant omnes in conſilio, de aliis autem minoris momenti deliberant magiſtratus creati ex electione, vel ſorte tum talis modus conſilii eſt proprius ariſtocratiæ, vel Reipublicæ communis. Cùm autem de quibuſdam quidem deliberant magiſtratus electi, de aliis magiſtratus per ſortem creati, tum tale conſilium eſt proprium partim ariſtocratiæ, partim Reipublicæ communis, atque ex pluribus miſtæ. Modi igitur conſilii diſtinguuntur juxta varias ſpecies politiarum, ut explicatum eſt.

11 Confert autem & gubernationi illi, quæ nunc maximè videtur eſſe popularis (dico autem ei, in qua populus dominus eſt etiam legum in deliberando, ac melius diſponendo) hoc idem facere in communibus, quod fit circa judicia in paucorum potentia. Imponunt enim pœnam illis, quos judicare volunt, ut judicent: populares verò mercedem ſtatuunt pauperibus. Confert & hoc idem circa concíones agere. Melius enim deliberabunt, ſi omnes conſilio interſint, populus quidem cum nobilioribus, iſti autem cum populo.

12 Confert etiam per electionem aſſumi eos qui deliberaturi ſunt, vel per ſortem, æqualiter ex partibus civitatis.

13 Confert etiam, ſi plurimum excellant multitudo plebis eos, qui ſunt in gubernanda Republica peritiores, vel non omnibus mercedem tribuere, ſed quantum reſpondet numero nobilitatis, vel ſortiri plures.

14 In paucorum verò gubernationibus, aut eligere quoſdam ex multitudine aut tale aliquid conſtituere, quale eſt in quibuſdam civitatibus, quos appellant præconſultores, ac legum cuſtodes, ac de his ſolum modo rebus ad conſilium referre, de quibus iſti ante deliberaverint. Per hunc enim modum populus interveniet in deliberando, nec tollere quicquam de Republica valebit.

15 Inſuper aut illa decernere poterit populus, aut nihil contrarium illis, quæ proponentur, vel conſiderandi quidem omnes participes facere, deliberandi verò magiſtratibus poteſtatem relinquere.

16 Et oppoſitum ejus facere, quod fit in populari ſtatu. Populi enim decretum in condemnando ratum non fit, ſed ad magiſtratus rurſus refertur; quod contra fit in popularibus. Magiſtratus enim abſolvendi domini ſunt omnino: condemnandi verò non; ſed ad populum habetur recurſus. De conſultando igitur, & deliberando, ejuſque poteſtate, in hunc modum determinatum ſit.

11 Quoad

Digitized by Google

11 Quoad quartum: distinctis variis modis conſilii, proponit Ariſtoteles aliquaque expedit obſervari tum in Reſpublicis oligarchicis, tum in democraticis. Primum eſt: democratiæ, quæ maximè videtur popularis, in qua nimirum populus eſt dominus etiam legum, expedit, ut circa conciones obſervetur id, quod in oligarchiis obſervatur circa judicia. Sicut enim in oligarchiis ad hoc, ut divites adſint judiciis, compelluntur adeſſe, propoſita pœna, ita in democratiis autem pauperes compelluntur adeſſe, propoſita mercede, ſic expedit, ut in ultima ſpecie democratiæ, concionibus compellantur adeſſe, tum divites, propoſita pœna, tum pauperes, propoſita mercede. Si enim omnes adſint concionibus populus coniunctus cum nobilibus melius deliberabit.

12 Secundum eſt: in aliis ſpeciebus democratiæ, in quibus conſilium omnium deliberat de paucis, magiſtratus verò deliberant de reliquis, expedit, ut vel ſorte, vel electione aſſumantur ad deliberandum æqualiter ex omnibus partibus civitatis, ita ut quot aſſumantur ex una parte, tot aſſumantur ex alia, ex. gr. tot aſſumantur ex una tribu, quot ex alia. Melius enim deliberabunt, & magis conſervabitur concordia civitatis.

13 Tertium eſt: ſi multitudo plebis imperitæ plurimum excedat eos, qui ſunt Reipublicæ periti, ne imperiti prævaleant imperitis, curandum eſt, ne tota multitudo concionibus adſit, ſed ſolum tanta, quanta habeat proportionem cum parte meliori. Hoc autem obtinebitur, vel ſtatuendo, ne detur merces cunctis venientibus ad concionem; ſed ſolum tot, quot habeat proportionem cum nobilibus, vel alia ratione. Hæc igitur tria expedit in democratiis obſervari.

14 Totidem obſervanda ſunt in oligarchiis. Primum eſt, ut eligantur aliqui ex populo, quales ſunt qui in quibuſdam civitatibus vocantur Conſultores, & legum cuſtodes, cum quibus deliberetur de iis, quæ ponenda poſtmodum ſunt in conſilio oligarchico, ac ea ſolum in conſilium referantur, de quibus fuerit cum conſultoribus deliberatum: ita enim populus, ut pote particeps deliberationum, non poterit convellere ſtatum Reipublicæ.

15 Secundum eſt, ut quæ fuerunt decreta in conſilio oligarchico, proponantur populo, qui poſſit quidem illa approbare, at non poſſit quidquam contrarium decernere; vel ut omnes quidem habeant poteſtatem conſultandi, jus autem decernendi ſit penes ſolos magiſtratus.

16 Tertium eſt, ut fiat oppoſitum illius, quod fieri conſuevit in democratiis. Cum enim in democratiis magiſtratus habeant ſolum poteſtatem abſolvendi, poteſtas autem condemnandi ſit penes populum, ſtatuatur ex oppoſito, ut decretum populi de condemnando non ſit ratum, niſi referatur ad magiſtratus, & ab iis confirmetur.

De magiſtratibus, eorum diviſione, & conſtitutione.

Caput XV.

1 *Conſequens his eſt circa magiſtratus diſtinguere. Habet enim & hæc pars differentias multas quotque magiſtratus eſſe, & quarum rerum auctoritatem habere oporteat, & pro quo tempore ſingulos (nam alii ſemeſtres, alii breviores, alii annuos, alii diuturniores ſtatuunt magiſtratus:) & utrum oportet eſſe perpetuos, aut ad longum tempus, autem neutrum: an multoties eoſdem, aut non eundem bis, ſed tantum ſemel: & præterea circa conſtituendum magiſtratus, ex quibus oportet creari, & à quibus; & quo-*

& quomodo. De his enim omnibus oportet poſſe diſtinguere, quot modis fieri poſſit, & qui quibus conferant gubernationibus Reipublicæ.

2 Eſt autem nec hoc quidem facile determinare, quales magiſtratus ſunt nuncupandi: indiget enim civilis ſocietas multis præſidentibus. Quapropter non omnes, qui vel eliguntur, vel aſſumantur ſorte, ſunt magiſtratus exiſtimandi, utpote ſacerdotes. Hoc enim aliud quiddam ponendum eſt à civilibus magiſtratibus. Præterea qui pompas ducunt, & præcones, & legati, qui eliguntur. Hujuſmodi enim curæ civiles, aut omnium civium ſunt ad unam actionem, puta dux eorum, qui militant: aut ſecundum partem, ut mulierum, puerorumque curatores. Aliæ diſpenſativæ: ſæpe enim eliguntur quidam ad diſtribuendam annonam: aliæ miniſtrativæ, ad quas ſi opulenti eligantur, ſubſtituunt ſervos. Maxime vero, ut ſimpliciter dicamus, illi ſunt magiſtratus appellandi, quibus datum eſt deliberare de quibuſdam, & ſtatuere, & maxime hoc extremum. Nam jubere imperoſius eſt,

1 EGimus de prima parte civitatis, hoc eſt de conſilio: debemus jam agere de ſecunda parte, hoc eſt de magiſtratibus. Porro plura poſſunt circa magiſtratus examinari, quæ poſſunt redduci ad quatuor fere capita, hoc eſt ad numerum, & auctoritatem magiſtratuum; ad tempus, & durationem eorumdem; ad conſtitutionem; & ad nuncupationem. Circa primum caput, hoc eſt circa numerum, & auctoritatem magiſtratuum, poteſt quæri, quot oporteat eſſe magiſtratus, & quarum rerum auctoritatem habere. Circa ſecundum caput, hoc eſt circa tempus, & durationem magiſtratuum, poteſt quæri quanto tempore debeant durare: ſiquidem apud alios ſunt ſemeſtres, apud alios breviores, apud alios diuturniores, puta annui. Univerſim verò poteſt dubitari, utrum magiſtratus debeant eſſe perpetui, vel ad certum tempus, an iidem debeant poſſe eumdem magiſtratum ſæpius gerere, an potius ſtatuendum ſit, ut nemini liceat bis eumdem magiſtratuum gerere. Circa tertium caput, hoc eſt circa conſtitutionem magiſtratuum; poteſt quæri, ex quibus debeant magiſtratus aſſumi, à quibus & quomodo, & qui modi creandi magiſtratus ſint ſingulis politiis conſentanei. Circa quartum demum caput, hoc eſt circa nuncupationem magiſtratuum, poteſt quæri, quinam propriè ſint appellandi magiſtratus? Hæc ut Ariſtoteles aliqualiter proſequatur, incipit ab ultimo, ut faciliori, & primo explicat, quinam propriè ſint vocandi magiſtratus: ſecundo agit de diſtinctione magiſtratuum, eorumque auctoritate, atque examinat, quandonam plures magiſtratus debeant in eodem uniri, vel non debeant uniri: tertio agit de conſtitutione magiſtratuum, ac de variis modis eos creandi: quarto examinat, quinam modi ſint ſingulis politiis accommodati: quinto breviter epillogat dicta, atque omiſſa rejicit in alium locum, hoc eſt in librum ſextum.

2 Quoad primum: non eſt facile determinare, quinam vocandi ſint magiſtratus. Cum enim civilis ſocietas indigeat multis præſidentibus, non omnibus præſidentibus, qui eliguntur ſorte, vel alia ratione, videtur convenire nomen magiſtratus. Primo enim Sacerdotes, qui præſident rebus ſacris, non videntur eſſe magiſtratus civiles. Secundo nec videntur ad magiſtratus pertinere Choragi, ſeu præfecti chori, & pomparum, neque præcones, neque legati, licet omnia hæc munera conferri ſoleant ex electione. Tertio plures ſunt, quibus commiſſa eſt cura rerum civilium, nec tamen omnes dicuntur propriè magiſtratus. Explicatur. Aliquibus enim commiſſa eſt cura omnium civium, ſeu quoad aliquam tantum actionem, eo pacto, quo duci exercitus commiſſa eſt cura omnium in ordine ad militandum: aliis commiſſa eſt cura aliquorum tantum, eo pacto, quo aliquibus commiſſa

eſt

Digitized by Google

eſt cura mulierum, ac puerorum: quibuſdam commiſſa eſt circa œconomica, ut iis, qui eliguntur ad diſtribuendam annonam: quibuſdam commiſſa eſt cura miniſterialis, quæ cura cum demandatur opulentis, ſolet ab ipſis transferri ad ſervos, quos ſibi ſubſtituunt. Licet igitur his omnibus demandetur cura rerum civilium, adhuc non omnes æquè propriè vocantur magiſtratus, ſed propriè, & maximè magiſtratus vocantur, quibus data eſt facultas de quibuſdam ſtatuendi, ac deliberandi, ac jubendi quæ facienda ſunt ab aliis, ac præſertim quibus data eſt facultas ſtatuendi, ac jubendi, cum maximè proprium magiſtratuum ſit ſtatuere, ac jubere quæ ſunt ab aliis facienda.

2 *Utrum iſta quantum ad uſum nihil differunt, ut ita dixerim. Nondum determinata eſt hujuſmodi de nomine controverſia: habet autem quandam aliam intellectivam conſiderationem. Quales autem magiſtratus, & quot neceſſarii ſunt civitati, & quales neceſſarii quidem inutiles vero ad bonam Reipublicæ gubernationem, magis utique quiſpiam dubitabit, & ad omnem Rempublicam, & præſertim ad parvas civitates. Nam in magnis quidem licet, & debent ſinguli magiſtratus ad ſingula opera deputari. Sufficit enim multitudo civium ad magiſtratus gerendos: quare alios cum intermiſſione magna temporis, alios ſemel duntaxat gerunt: meliuſque ſingula curantur, quam ſi in multis cura noſtra diſtrahatur. Sed in parvis civitatibus neceſſe eſt in paucos, magiſtratus plures conferre. Nam cum ſit paucitas hominum, non facile eſt multos in magiſtratibus eſſe. Qui enim poſtea forent ſucceſſores horum? Indigent quandoque magiſtratibus eiſdem, & legibus, parvæ, magnæque civitates, niſi quod hæ quidem ſæpe indigent eiſdem, illis vero multo tempore intermiſſo id accidet. Quapropter nihil prohibet multas ſimul curas illis demandare: non enim ſe impediunt. Et propter hominum paucitatem neceſſarii ſunt magiſtratus quidam, quaſi luminaria obeliſcis impoſita.*

3 Quoad ſecundum: hæc controverſia de nomine, in qua quæritur, quinam propriè vocandi ſint magiſtratus, nihil pene conducit ad uſum, & praxim, ideoque potius examinanda eſt illa alia utilior quæſtio, in qua dubitatur, quot, & quales magiſtratus neceſſarii ſint civitatibus, & quot, ac quales magiſtratus, licet non ſint neceſſarii, adhuc tamen ſint utiles ad rectam politiam, tum communiter in omnibus civitatibus, tum ſpecialiter in civitatibus magnis. Et quidem eſt aliqua differentia inter civitates magnas, & parvas. In magnis enim civitatibus poſſũt, ac debẽt ſinguli magiſtratus ad ſingula deputari, Poſſunt quidem, quia cum detur magna multitudo civium, cives ſufficiunt, etiamſi unus non debeat ſimul plures magiſtratus gerere, imo ſufficiunt etiam ad hoc, ut aliquos magiſtratus gerant ſemel tantum, alios autem poſtquam prima vice geſſerint nõ iterum gerant niſi poſt longum tempus. Debent autem ſinguli magiſtratus ad ſingula deputari, quia per hoc, quod qui gerit magiſtratum, habeat curam unius tantũm, melius id curabit, quam ſi diſtrahatur in cura plurium rerum. E converſo in parvis civitatibus neceſſe eſt, ut quibuſdã paucis plures magiſtratus conferantur, itaut ſinguli plures ſimul magiſtratus gerant. Cum enim pauci ſint cives, ſi penè omnes uno tempore ſint in magiſtratibus conſtituti, quinam illis ſuccedunt? Licet igitur ſæpe iiſdem magiſtratibus, ac legibus indigeant civitates magnæ, ac parvæ, tamen ſicut differunt in hoc, quod in civitatibus parvis ſæpe iidem gerunt eoſdem magiſtratus, ac non niſi poſt longi temporis intermiſſionem, ſic etiam poſſunt differre in hoc, quod cum in civitatibus magnis iidem non gerant ſimul plures magiſtratus, tamen in civitatibus parvis, propter penuriam civium, debent iidem gerere plures magiſtratus non ſe mutuo impedientes, eo pacto, quo eidem obeliſco imponuntur ſæpe plura luminaria, quæ non ſe invicem impediunt.

4 Si ergo dicere poſſumus, quot neceſſarii ſunt omni civitate, & quot non neceſſarii quidem, ſed opportuni, facile quis ſciens iſta, coniungat, quales coniungere congruat in unum magiſtratum.

5 Debet etiam hoc non latuiſſe, quales conveniant ſecundum locum magiſtratus plurium curam habere, & qualium ubique in unum magiſtratum poteſtatem habere, ceu honeſtatis. Utrum in foro præfectum annonæ, & alium alibi, aut ubique eundem? Et utrum ſecundum negocia partiendum eſt, an ſecundum perſonas? Dico autem, ceu unum curam honeſtatis, alium puerorum, & alium mulierum. Et in Rebuſpublicis, utrum differunt ſecundum unamquanque & magiſtratuum genus, vel nihil? Ceu in populari ſtatu, & paucorum gubernatione, & optimatum, & monarchia, utrum iidem ſunt magiſtratus poteſtatem habentes ſed non ex æqualibus, aut ſimilibus, ſed alii in aliis? Veluti in optimatibus quidem ex hominibus doctis, in paucorum autem potentia ex opulentis, in populari ſtatu ex ingenuis. Vel exiſtant quidam ſecundum iſtas differentias magiſtratuum, & alicubi conferat eoſdem eſſe, alicubi diverſos? Alicubi enim congruit magnos eſſe, alicubi parvos eoſdem magiſtratus.

4 Sed poſſet queri, quinam magiſtratus debeant coniungi in eodem, qui verò non debeant in eodem coniungi. Dicendum, quod ſi explicaverimus, quot & quales magiſtratus ſint neceſſarii communiter omnibus civitatibus, tum parvis, tum magnis, & quot, licet non ſint neceſſarii, adhuc ſint utiles, & opportuni, ſtatim patebit, quinam magiſtratus poſſint, vel non poſſint in eodem coniungi.

5 Plura etiam alia poſſunt in controverſiam vocari circa diſtinctionem magiſtratuum, quæ oportet non latere hominē civilem, ac politicum. Primo poteſt quæri, quinam magiſtratus, cum curam habeant alicujus loci, debeant habere curā plurium, quæ ſunt in eo loco, & quinam magiſtratus cum gerant curam alicujus rei, debeant curam eius in omnibus locis gerere. Explicatur. Datur præfectus fori, & præfectus publicæ honeſtatis. Quæritur igitur, utrum cura publicæ honeſtatis in foro ſpectare debeat ad præfectum fori an potius ad præfectum publicæ honeſtatis, qui ubique debeat illam curare, an cura publicæ honeſtatis in foro debeat ſpectare ad præfectum fori, cura honeſtatis aliis in locis debeat ſpectare ad præfectum honeſtatis? Secundo poteſt quæri, utrum magiſtratus debeant diſtingui ſecundum differentias rerum, an ſecundum differentias perſonarum, quarum curam gerunt. Ex. gr. debentne idem magiſtratus curam gerere honeſtatis tum mulierum, tum puerorum, an potius quia mulieres differunt à pueris, debet conſtitui duplex magiſtratus, & alter præfici honeſtati mulierum, alter honeſtati puerorum? Tertia quæſtio eſt, utrum in diverſis politiis magiſtratus formaliter differant ſecundum diverſitatem talium politiarum, an verò cum non differant formaliter, differant ſolum materialiter? ex. gr. utrum in democratia, oligarchia, ariſtocratia, & monarchia iidem formaliter ſint magiſtratus, ac ſolum materialiter differant per hoc, quod non aſſumantur ex iiſdem, neque ex æqualibus, ſed in ariſtocratia aſſumantur ex eruditis, in oligarchia ex opulentis, in democratia ex libris, habendo ſolum rationem libertatis? Solutionem harum quęſtionum breviter indicans Ariſtoteles videtur ducere, quod magiſtratus poſſunt differre ſecundum differentias locorum, perſonarum, & rerum, & aliquando expedit, ut diſtinguantur uno modo, aliquando alio, & ut alicubi ſint magni, eo quod extendantur ad multos, alicubi parvi, eo quod ſint magis reſtricti: in diverſis verò politiis videntur differre ſolum materialiter, eo quod demandentur diverſis.

6 Veruntamen ſunt aliqui proprii, ceu eorum, qui ante deliberant. Hæc enim poteſtas non eſt popularis: conſilium vero populare. Oportet enim eſſe aliquid tale, cui cura ſit populum conſilio prævenire, ne occlóſus ſit. Hi autem ſi pauci ſunt numero, paucorum potentia eſt. Eſt autem neceſſe, ut illi ſint pauci, qui ante deliberant: itaque pau-

Digitized by Google

paucorum potentia eſt. Sed ubi ſunt ambo hi magiſtratus, illi qui ante deliberant conſiliariis conſtituunt: Conſiliarius enim popularis: qui vero ante venit in conſulendo, & deliberando, paucorum potentiæ. Diſſolvitur etiam poteſtas conſilii in hujuſmodi gubernationibus, in quibus populus ipſe conveniens de omnibus conſtituit. Hoc autem accidere conſuevit, cum eſt utilitas quædam, aut merces conſtituta his, qui in concionem conveniunt. Ocioſi enim conveniunt perſæpe, & de cunctis ipſi ſtatuunt. Qui autem puerorum curam habent, & qui mulierum, & ſi quos alter eſt, qui poteſtatem habet, & curam hujuſmodi, optimatum id eſt, & non populare (fieri enim non poteſt, ut prohibere pauperum mulieres alterius ſit, quam paucorum potentiæ, cum mulieres ipſorum in deliciis vivant. Sed de his quidem eatenus dixiſſe, nunc ſatis ſit.

6 Addit Ariſtoteles aliquos magiſtratus eſſe ita proprios quarumdam politiarum, ut ad alias politias nequeant pertinere: ex. gr. in oligarchia datur magiſtratus aliquorũ præconſultantiũ, qui nõ ſunt ex populo, ſed ex opulentis, in democratiis verò datur conſilium, quod conſtat ex populo. Neceſſe enim eſt, ut detur tale conſilium ad hoc, ut præveniat populũ in deliberando de rebus, ne populus cogatur vacare. Si igitur qui prædeliberãt ſint pauci, & ex opulentis, hic magiſtratus eſt oligarchichus; ſi ſint multi, & populares, hic magiſtratus eſt democraticus. Quia verò præconſultores debent eſſe pauci, idcirco magiſtratus præconſultorum eſt oligarchicus. In iis autem civitatibus in quibus datur uterque magiſtratus, hoc eſt conſilium populi, & cætus præconſultorũ, præconſultores conſtituunt conſilium ex populo, ideoque cætus præconſultorum ſpectare videtur ad oligarchiam, conſilium ad democratiam, taleſque Reſpublicæ videntur miſtæ ex oligarchia, ac democratia, ſed videntur magis inclinare ad oligarchiam. In iis extremis democratiis, in quibus omnes conveniunt ad deliberandum de omnibus, non datur conſilium particulare. Tum verò omnes conveniunt ad deliberandum de omnibus, cum propoſita eſt aliqua merces, & utilitas qui concionibus interſunt. Demum magiſtratus curam habens honeſtatis mulierum, & puerorum proprius eſt ariſtocratiæ, non autem convenit oligarchiæ, vel democratiæ. Ratio eſt, quia in democratia mulieres pauperum prohiberi non poſſunt, ne foras exeant, cum propter paupertatem cogantur exire ad negotia peragenda; in oligarchia mulieres divitum vivunt in deliciis, ac ſunt diſſolutæ; ergo magiſtratus curam gerens honeſtatis mulierum, & puerorum, proprius eſt oligarchiæ.

7 De conſtituendis autem magiſtratibus conandum eſt jam tranſigere. Conſiſtunt autem differentiæ in tribus definitionibus, quibus compoſitis, neceſſe eſt omnes modos eſſe comprehenſos. Unum ex tribus eſt, qui ſint illi, qui magiſtratus conſtituant: alterum, ex quibus conſtituatur tertium, per quem modum. Cujuſque vero iſtorum differentiæ ſunt tres. Aut enim cives omnes conſtituunt, aut quidam: & vel ex omnibus, vel ex quibuſdam determinatis: ceu per cenſum, vel per genus, vel per virtutem, vel per aliud quiddam tale quale apud Megarenſes, ex his, qui una cum populo ad bella conjuncti redierunt: & hoc, aut per electionem, aut per ſortem. Rurſus autem hæc ſimul conduplicata. Dico autem hæc, ceu quaſdam aliqui, quoſdam omnes: & quidam ex omnibus, & quidam ex quibuſdam: & quidam electione, quodam ſorte.

8 Uniuſcujuſque iſtorum differentiæ modi erunt quatuor. Aut enim omnes ex omnibus per electionem: aut omnes ex omnibus per ſortem: & vel ex cunctis, vel quaſi diviſim per tribus, & conventus, & ſocietates, quouſque tranſeat per univerſos cives: aut ſemper ex omnibus, & partim ſic partim illo modo. Rurſus vero, ſi pauci ſunt illi qui conſtituunt magiſtratus, aut ex omnibus per electionem, aut ex omnibus per ſortem, aut ex quibuſdam per electionem, aut ex quibuſdam per ſortem, vel partim iſto modo, partim illo: dico autem quædam ex omnibus per electionem, quædam per ſortem. Atque ita duodecim modi efficiuntur ſeorſum, duobus conduplicatis.

7 Quoad tertium: ut explicetur, quot modis poſſint magiſtratus conſtitui, ſunt conſiderandi tres termini, hoc eſt, quinam

Digitized by Google

conſtituant magiſtratus; ex quibus conſtituant; & quomodo conſtituant. Singuli ex his terminis poſſunt ſubdividi, atque adeo ſunt tres ſubdiviſiones. Prima diviſio eſt: poſſunt vel omnes cives magiſtratus conſtituere; vel non omnes, ſed aliqui tantum. Secunda diviſio eſt: poſſunt magiſtratus conſtitui vel ex omnibus, vel ex aliquibus tantum, puta ſecundum cenſū, vel ſecundum virtutem, vel ſecundum aliquid aliud, eo pacto, quo Megaris magiſtratus creabantur ex iis tantum, qui conſpiratione facta, adverſus populum pugnaverant. Tertia diviſio eſt: poſſunt magiſtratus conſtitui vel per ſortem, vel per electionem, ſeu ſuffragia. Hæc ipſa poſſunt tripliciter combinari. Prima combinatio eſt: poſſunt aliqui magiſtratus eligi ab omnibus, aliqui non ab omnibus, ſed ab aliquibus tantum. Secunda eſt poſsunt aliqui magiſtratus eligi ex omnibus, alii ex aliquibus tantum, Tertia eſt: poſſunt aliqui magiſtratus eligi ſorte; alii electione, ſeu ſuffragiis.

8 Ex his jam reſultant duodecim modi ad eligendos magiſtratus, quorum ſex poſsūt diſtingui, ſi omnes eligant, alii ſex, ſi aliqui tantum eligant. Si ergo omnes eligunt magiſtratus; vel eligunt omnes magiſtratus ex omnibus ſorte; vel eligunt omnes magiſtratus ex omnibus electione, ſeu ſuffragiis; vel aliquos magiſtratus eligunt ex omnibus ſorte, aliquos ex omnibus electione, ſeu ſuffragiis; vel eligunt omnes magiſtratus ex aliquibus ſorte; vel omnes ex aliquibus electione; vel aliquos magiſtratus ex aliquibus ſorte, alios ex aliquibus electione, ſeu ſuffragiis. Addit Ariſtoteles, quod eſt duplex modus eligēdi ex omnibus. Primus eſt, ut nunc creentur ex una tribu, vel parte, nunc ex alia, donec percurrantur omnes tribus, ac partes. Secundus eſt, ut eligantur ex omnibus ſine diſtinctione tribus. Si aliqui ſoli eligant magiſtratus, dantur alii ſex modi eligendi. Primus eſt, ut aliqui conſtituant omnes magiſtratus ex omnibus ſorte. Secundus eſt, ut aliqui creent omnes magiſtratus ex omnibus electione; ſeu ſuffragiis. Tertius eſt, ut aliqui creent ex omnibus quoſdam magiſtratus ſorte, quoſdam ſuffragiis, ſive electione. Quartus eſt; ut aliqui creent omnes magiſtratus ex aliquibus ſorte. Quintus eſt, ut aliqui creent omnes magiſtratus ex aliquibus electione. Sextus eſt, ut aliqui ex aliquibus quoſdam magiſtratus creent ſorte, quoſdam electione,

9 Horum autem duæ conſtitutiones: ſunt populares, hoc eſt omnes ex omnibus electionem, vel ſorte; vel partim ſorte, partim electione. At enim non omnes ſimul, ſed ex omnibus conſtituere, vel ex quibuſdam, vel ſorte, vel electione, vel utroque modo, aut partim ex omnibus, partim ex quibuſdam utroque modo (dico autem utroque modo, partim ſorte, partim electione) illius ſpeciei eſt, quæ appellatur. Reſpublica. Quoſdam verò ex omnibus conſtituere, partim electione, partim ſorte, aut utroque modo, hos quidem ſorte, illos autem electione, paucorum potentiæ eſt, multoque magis ſi utroque. Sed quoſdam ex omnibus; quoſdam ex quibuſdam, civile optimatum, vel quoſdam electione, quoſdam ſorte. Quoſdam vero ex quibuſdam, paucorum potentiæ, etiamſi per ſortem fiat, vel non fiat. Et quoſdam ex quibuſdam utroque modo, quoſdam autem ex omnibus, & ex quibuſdam omnes per electionem optimatum.

10 Modi igitur circa magiſtratus tot ſunt, & diſtinguuntur ita ſecundum Rerumpublicarum formas. Qui autem, quibus conducant, & quomodo conſtitutiones eorum faciendæ ſunt una cum poteſtatibus magiſtratuum, & qui ſint hi manifeſtum erit. Dico autem poteſtatem magiſtratus, ceu circa reditus auctoritatem habere, & circa cuſtodiam. Alia enim poteſtatis ſpecies; quemadmodum circa bellum, & circa contractus forenſes.

9 Quoad quartum: ex allatis duodecim modis conſtituendi magiſtratus, quidam conveniunt democratiæ, quidā Reipublicæ communi, quidā oligarchiæ quidam ariſtocratiæ, quidam politiis miſtis. Primo populare, ſeu democraticum eſt, ut omnes cōſtituāt magiſtratus ex omnibus,

ſeu

ſeu ſorte, ſeu per electionem, ſeu partim ſorte, partim electione. Patet: populare enim eſt, ut gubernatio ſit penes populum ſed hoc pacto eſt penes populum; ergo &c. Secundo proprium Reipublicæ communis eſt, ut non omnes ſimul, ſed per tribus, ſeu ſocietates, conſtituant magiſtratus omnes ex omnibus, non ſimul, ſed diviſim, vel ex quibuſdam, ſeu ſorte, ſeu ſuffragiis, & electione, ſeu partius ſorte, partim electione, vel aliquos magiſtratus ex omnibus, aliquos ex aliquibus, partim ſorte, partim electione. Tertio oligarchicum eſt, ut aliqui tantum eligant magiſtratus ex omnibus, hos quidem ſorte, hos autem electione: adhuc autem eſt magis oligarchicum, ſi ſimul eligant electione, ac ſorte. Quarto videtur proprium Reipublicæ miſtæ ex ariſtocratia, & politia communi, ſi aliqui tantum creent quoſdam magiſtratus ſorte, quoſdam electione. Quinto eſt maximè oligarchichum, ut aliqui eligant magiſtratus ex quibuſdam, vel ſorte, vel per ſuffragia, vel utroque modo; eſt etiam oligarchicum, vt quidam creent magiſtratus ex omnibus, ſeu ſorte, ſeu electione. Sexto quod omnes eligant magiſtratus ex quibuſdam ſuffragio, eſt vel ariſtocraticum; vel oligarchicum: ariſtocraticum quidē, ſi ii, ex quibus eliguntur, determinati ſint ſecundum virtutem: oligarchicum verò, ſi determinati ſint ſecundum cenſum. Patet igitur, quot ſint modi conſtituendi magiſtratus, quinam ſingulis politiarum, ſpeciebus congruant.

10 Addit Ariſtoteles, quod facile poteſt intelligi, quæ munera ſingulis magiſtratibus conveniant, & quæ poteſtas ſit illis in creatione conferenda. Poteſtas maſtratus eſt ex. gr. per quam aliqui habent poteſtatem circa vectigalia, vel ci.ca cuſtodiam urbis, vel circa rem militarem, vel circa forenſia, puta circa contractis.

De judiciis. Caput XVI. & Ultimum.

1 Reliquum ex tribus eſt, de judiciis dicere Capiendi vero ſunt iſtorum modo per eandem viam.

2 Eſt enim differentia judiciorum in tribus terminis, ex quibus, & de quibus, & quomodo. Dico autem ex quibus, utrum ex omnibus, vel ex quibuſdam. De quibus, quot ſpecies judiciorum, Quomodo, utrum, per ſortem, vel per electionem.

3 Primo igitur diſtinguamus, quot ſint judiciorum ſpecies. Sunt autem octo. Vnum, rationes reſpicere. Alterum, ſi publice quis cui iniuriatus ſit. Aliud, quot ad ſtatum civitatis pertinent. Quartum, ex magiſtratibus, & privatis hominibus, quæcunque circa pœnas verſantur. Quintum, de privatis contractibus habentibus magnitudinem. At præterea de homicidiis, & peregrinis, Homicidii rurſus ſpecies, ſive in ipſi iudiciis, ſive in aliis ex providentia feceris, vel invitus, & quotcunque confitemur quidem facta, ſed de iure controverſiam facimus; & quod per homicidio exulantibus circa reditum ſtatuuntur: ut Athenis dicitur, & quod in Phreati iudicium. Contingunt autem talia, & in omni tempore pauca, & in magnis civitatibus. De pregrinis autem una pars eſt, ſi peregrinus contra peregrinum agat; altera ſi peregrinus contra civem. Eſt inſuper ultra hæc omnia, de parvis rebus cognitio, quæ drachmas quinque, aut non excedant: aut parum. Oportet enim & de his judici, nec incidit judiciorum multitudinem. Sed omittamus de his, & de homicidiis, & de peregrinis: dicamus autem de civilibus, in quibus ſi non recte judicetur, ſeditiones, ac Rerumpublicarum motus gignuntur.

1 CUm jam egerimus de primis duabus partibus civitatis, hoc eſt de conſilio, & de magiſtratibus, ſupereſt, ut agamus de tertia parte, hoc eſt de judiciis explicando primo, quot ſint genera judiciorum: ſecundo, quot modis poſſint iudices conſtitui; tertio, qui modi judices conſtituendi ſint ſingulis politiarum ſpeciebus accommodati,

2 Quoad primum: ad ſtatuenda genera judiciorum, ſupponendum eſt, quod differentia judiciorum deſumi poteſt ex tribus terminis, qui ſunt *ex quibus*, *de quibus*, *& quomodo*. Ex primo termino, hoc eſt, *ex quibus*, poſſunt iudicia differre per hoc, quod iudices eſſumantur ex omnibus civibus, vel ex certo ſolum civium ge-

Digitized by Google

genere, puta ex ſolis divitibus. Ex ſecundo termino, hoc eſt *de quibus*, poſſunt judicia, ac tribunalia differre per hoc, quod judicent de his rebus, vel de aliis. Ex tertio termino, hoc eſt *quomodo*, poſſunt judicia, differre per hoc, quod judices creentur ſorte, vel ſuffragiis, atque electione.

3 Primo ergo eſt explicandum, quot ſint genera judiciorum, quæ deſumuntur ex eo, quod judicent de his rebus, aut de illis. Videntur octo eſſe genera judiciorum. Primum eſt repetundarum, in quo repoſcitur ratio à magiſtratibus de iis, quæ in magiſtratu geſſerunt. Secundum eſt peculatus, in quo agitur de iis, qui Rempublicam expilarunt, ſive ex publico ſunt furati. Tertium eſt majeſtatis, ſeu perduellionis, in quo agitur de iis, quæ commiſſa ſunt contra Rempublicam. Quartum eſt de mulctis, ac pœnis, cum oritur controverſia inter privatos, ac magiſtratus circa mulctas, ac pœnas à magiſtratibus irrogatas, privatis conquerentibus ſe injuſtè, vel gravius mulctatos, quam poſtulet ratio æquitatis. Quintum eſt de privatis contractibus circa res magni momenti. Sextum eſt de homicidiis, in quo etiam agitur de vulneratione, de verberibus, ac de aliis hujuſmodi. Circa homicidium porro quatuor poſſunt fieri quæſtiones. Prima eſt de homicidio facto involuntariè, & invitè: ſecunda de homicidio facto ſponte, & conſulto: tertia cum non ambigitur, utrum homicidium ſit factum, vel non, ſed ſolum dubitatur, juſtè, ne, an injuſtè ſit factum? quarta eſt, cum agitur de reditu eorum, qui propter homicidium in exilium ſunt ejecti, quæ quæſtio raro admodum agitari ſolet etiam in magnis civitatibus, & Athenis dicebatur judicium Phreatium à loco quodam, in quo tale judicium exercebatur. Septimum genus judiciorum eſt de peregrinis quod ſubdividitur in duo, in quorum altero agitur de controverſiis peregrinorum cum aliis peregrinis; in altero de controverſiis peregrinorum cum civibus. Octavum, & ultimum genus eſt, in quo agitur de contractibus circa res parvas, quæ non excedunt pretium quinque drachmarum, vel parum excedunt. Oportet ſiquidem etiam de parvis jus dici, nec debent circa parva multiplicari judicia, ſed ſufficit, ut quæcunque parvi ſunt momenti, ad unum tribunal reducantur. Verum de judiciis circa parva, circa peregrinos, ac circa homicidia, nihil aliud eſt addendum, quia parvum habent momentum ad ſtatum Reipublicæ, ſed agendum eſt accuratius de judiciis circa civilia, quæ niſi rectè exerceantur, neceſſe eſt, ut oriantur ſeditiones, ac mutationes Rerumpublicarum.

4. Neceſſe eſt enim, vel omnes de omnibus ſupradictis judicare electione, vel ſorte: vel omnes de omnibus partim ſorte, partim electione: vel de quibuſdam eorum aliquos, partim ſorte, partim electione aſſumptos. Hi ergo modo ſunt quatuor. Totidem alteri, qui ſecundum partem. Rurſus enim ex quibus, & qui judicant de omnibus per electionem; aut ex quibus de omnibus per ſortem; vel partim ſorte, partim electione, vel quædam judicia de eiſdem ex ſortitis, & electis. Iſti ergo, ut dictum eſt, ſunt modi in prædictis. Inſuper eadem conduplicata, ut quædam ex omnibus, quædam ex quibuſdam, quædam ex utriſque: ceu ſi ejuſdem judicii eſſent, alii ex omnibus; alii ex quibuſdam: & vel per ſortem, vel per electionem vel ex ambabus. Quot igitur modi judiciorum eſſe poſſunt, dictum eſt.

5. Horum autem prima, popularia ſunt, quæcunque ex omnibus, vel de omnibus. Secunda paucorum potentium, quæcunque ex quibuſdam de omnibus. Tertia, optimatum, & civilia, quæcunque partim omnibus, ex quibuſdam.

4 Quoad ſecundum: duodecim ſunt modi conſtituendi judices quorum octo ſunt ſimplices, quatuor miſti. Ex primo quaternario ſimplicium primus modus eſt, ut judices creentur ſuffragiis ex om-

omnibus ad judicandum de omnibus. Secundus eſt, ut creentur ſorte ex omnibus ad judicandum de omnibus. Tertius eſt, ut judices creentur ex omnibus ad judicandum de omnibus, ita tamen, ut ad quædam judicia creentur ſorte, ad quædam electione. Quartus eſt, ut judices creentur ex omnibus ad judicandum de omnibus, ſed ita, ut ad eadem judicia exercenda quidam creentur ſorte, quidam electione, & hi conjuncti judicent. Ex ſecundo quaternario modorum ſimplicium, primus modus eſt, ut ex certo ſolum ordine civium ſuffragiis eligantur judices ad judicandum de omnibus. Secundus eſt, ut ex certo ordine eligantur ſorte ad judicandum de omnibus. Tertius eſt, ut ex certo ordine creentur judices ad judicandum de omnibus, ſed ita, ut ad quædam judicia creentur ſorte, ad alia creentur ſuffragiis. Quartus eſt, ut ex certo ordine creentur judices ad judicandum de omnibus, ſed ita, ut ad eadem judicia exercenda quidam creentur ſorte, quidam ſuffragiis. Superſunt alii quatuor modi miſti, quorum primus eſt, ut quidam ſuffragiis creentur ex omnibus, quidam ex certo ordine, ut conjuncti de omnibus judicent. Secundus eſt, ut quidam ſorte creentur ex omnibus, quidam ex certo ordine, ut conjuncti judicent de omnibus. Tertius eſt, ut quidam ex omnibus, quidam ex certo ordine creentur ſorte, vel electione pro diverſitate judiciorum. Quartus eſt, ut quidam creentur ex omnibus, quidam ex certo ordine, partim ſorte, partim electione, ad hoc, ut conjuncti exerceant eadem judicia.

5 Quoad tertium: ex his duodecim modis primi quatuor, in quibus judices eliguntur ex omnibus ad judicandum de omnibus, conveniunt Rebuſpublicis democraticis: ſecundi quatuor, in quibus judices creantur ex certo ſolum ordine ad jucandum de omnibus, conveniunt Rebuſpublicis oligarchicis. Ultimi quatuor, in quibus judices eliguntur partim ex omnibus, partim ex certo ordine, ut conjuncti de omnibus judicent, conſentanei ſunt ariſtocratiis, ac Rebuſpublicis communibus. Et per hæc Ariſtoteles concludit librum quartum Politicorum.

ARISTOTELIS POLITICORVM LIBER QUINTVS

De prima radice ſeditionum, ac mutationum in politiis.

CAPUT PRIMUM.

DE aliis quidem omnibus de quibus dicere propoſuimus, ferè dictum eſt: Ex quibus autem mutantur Reſpublicæ, & quot ea ſint, & qualia, & quænam ſint ſingularum Rempublicarum corruptiones, & labes, & ex qualibus in quales maxime mutantur: præterea quæ remedia generaliter, & ſpecialiter cujuſque, & per quæ maxime conſervari poſſit unaquæque Rerumpublicarum, conſiderandum deinceps erit.

2 Oportet autem prius illud principium aſſumere, quod plures ſunt formæ Rerumpublicarum. Et in his conſitentur quid omnes iuſtitiam, & convenientem æquitatem, ſed aberrant ab ea, ut eſt ante dictum. Nam populus conſtat ex ii, qui cum ſint ſecundum quid pares, putant ſe ſimpliciter pares. Paucorum vero potentia ex iis, qui cum præſtent aliqua re, ſe in cunctis præſtare arbitrantur. Opibus enim ſuperantes, ſimpliciter exiſtimant ſuperare. Deinde vero illi, quaſi pares exiſtentes in cunctis, dignum putans ſe parem portionem habere. Hi autem quaſi ſuperiores ſint, majora ſibi competere arbitrantur: majus enim inæquale. Habent vero omnes aliquid juſtum, ſed ſimpliciter abberrant, ob eam cauſam, quando non pro optime ſua utrique reportent de Republica, ſeditiones concitant, Omnium vero juſtiſſime hoc facerent, qui virtute præcellunt, qui tamen minime omnium id faciunt. Nam hi ſimpliciter rationabile eſt, ut ſoli præferantur. Sunt autem quidam, qui præſtantes genere, plus habere ſe dignos putant. Videntur nobiles eſſe illi, quorum majores virtute, & divitiis prædíti fuere. Hinc principia, & fontes, ut ita dixerim, ſeditionum oriuntur.

INITIO libri præmittit Ariſtoteles, quod cum actum ſit de Republica, ejuſque ſpeciebus, tum in univerſali, tum in particulari, adeoque pleraque ex propoſitis jam ſint expedita, ſupereſt, ut agatur de corruptione, ac conſervatione Rerumpublicarum, & ut circa corruptiones quidem explicetur. quot, & qualeſnã ſint cauſæ, propter quas ſingulæ Reſpublicæ mutentur, & corrumpantur; quænam ſint ſingularum Rerumpublicarum corruptiones, & in quas politias ſingulæ Reſpublicæ ſoleant mutari: circa conſervationes autem declaretur, quænam ſint remedia generalia, vel ſpecialia, per quæ ſingulæ Reſp. reddi poſſint immunes à mutatione, & corruptione; & quænam ſint cauſæ, per quas unaquæque Reſpublica conſervari poſſit in ſuo ſtatu. Quia verò Reſpublicæ mutantur per ſeditiones, primo agendum eſt de univerſali radice ſeditionum. Hanc radicem ut Ariſtoteles explicet, primo oſtendit univerſalem radicem ſeditionem eſſe quia cum qui favent contrariis politiis, con-

ve-

Digitized by Google

veniant in intendendo æquali, ac juſto, aberrant, atque diſſentiunt, quia loco æqualis, ac juſti ſimpliciter, intendunt æquale, ac juſtum ſolum ſecundùm quid: ſecundò explicat quatuor modos, per quos Reſpublicæ in ſeditionibus tranſmutantur: tertiò magis explicat illud juſtum proportionale, ac ſecundum dignitatem, propter quod contendere ſolent nobilitas, & populus ad inducendam politiam oligarchicam, vel democraticam: quarto demum probat, quod cum tum politia oligarchica, tum democratica ſit prava, democratica eſt ſecurior, minuſque ſeditionibus expoſita.

2 Quoad primum: ut explicetur prima radix ſeditionum, revocandum eſt in memoriam id, quod dictum eſt lib. 3. cap. 6. nimirum quod cum plures ſint politiatum ſpecies, qui favent talibus politiis, conveniunt in hoc, quod intendunt quoddam juſtum, & quamdam ęquitatem; at aberrant, ac diſſident ex eo, quod loco intendendi juſtum, & ęquale ſimpliciter, intendunt ſolum juſtum quoddam, & æquale ſecundum quid. Qui enim favent politiæ populari, ex eo, quod populus ſit par divitibus in aliquo, hoc eſt in libertate, exiſtimant populum eſſe ſimpliciter parem divitibus, adeoque in adminiſtranda Republica debere divitibus omnino æquari. E converſo, qui favent oligarchiæ, ex eo, quod divites in aliquo excellant populo, exiſtimant in omnibus eſſe præferendos. Populares igitur, quia pares ſunt divitibus in libertate, exiſtimant ſe in omnibus debere recipere æquale, ac divites: divites è converſo, quia ſunt ſuperiores popularibus in divitiis, exiſtimant ſe debere recipere plura, & majora, quàm populares; & quia majus eſt inæquale, exiſtimant ſe debere recipere inæquale, & utrique intendunt juſtum ſecundum quid, ſed aberrant à juſto ſimpliciter, & propter hanc cauſam, cum non obtinet illam ęqualitatem, vel inæqualitatem, quam exiſtimant ſibi deberi, ſeditiones concitant. Omnium juſtiſſimè poſſent ſeditiones concitare homines virtute prædìti, cum non pręferuntur cæteris, ſiquidem ii ſoli debent ſimpliciter præferri, ideoque ſi vellent cæteris pręferri, intenderent juſtum ſimpliciter; & tamen ſoli virtute prędìti manent quieti, etiamſi non pręferantur. Sunt etiam aliqui, qui exiſtimant ſe eſſe pręferendos cęteris propter nobilitatem. Nobiles autem videntur, quorum majores virtute, ac divitiis floruerunt. Hęc igitur videntur prima principia, & primi fontes omnium ſeditionum.

3 Quapropter mutationes meritò fiunt, quandoque ex præſenti ſtatu ad alium, seu ex populari gubernatione ad paucorum potentiam, vel ad popularem ex paucis, vel ad Rempublicam, & optimatem ex illis, vel ad illas ex iſtis. Quandoque præſentem gubernandi formam non quærunt mutare, ſed in ea permanentes, pro ſe illam ſuſcipiunt, ut paucorum potentiam, vel monarchiam. Inſuper circa magis, & minus: seu vel paucorum potentiam exiſtentem magis extendere, vel coercere, vel popularem ſtatum ampliare, vel reſtringere: eodemque modo de aliis ſpeciebus ampliandis, vel reſtringendis, vel in parte aliqua Reipublicæ movenda, seu magiſtratum quendam de novo inducere, vel removere: ut apud Lacedæmonios ferunt Lyſandrum tentaſſe regiam poteſtatem tollere, & Pauſaniam Regem Ephoros: & Epidamni mutata eſt Reſpublica, parte, cum pro tribuum præfectis, ſenatores creaverunt. Apud Elienſes verò neceſſarium eſt illorum etiam, qui verſantur in Republica, dignitates invadere, quando creatur magiſtratus aliquis. Paucorum autem potentiæ erat in hac Republica, quod unus ſolus ad magiſtratum ſumebatur.

3 Quoad ſecundùm: ex ſeditionibus oriuntur mutationes Rerumpublicârum. Poſſunt autem Reſpublicę quatuor fere modis mutari. Primus modus eſt, cū politia mutatur ex una ſpecie in aliam: ex. gr. cum Reſpublica democratica mutatur in oligarchicam, vel Reſpublica oligarchica in democraticā, vel Reſpublica democratica, & oligarchica mutantur in ariſtocraticam,

ticam, aut in politiam communem, aut hæ in illas. Secundus modus eſt, cum qui ſeditiones concitant, nolunt mutare ſpeciem Reipublicæ, ſed volunt ipſi Rempublicam occupare; ex gr. cum volunt, ut Reſpublica remaneat oligarchica, vel monarchica, ſed volunt ipſi occupare oligarchiam, vel monarchiam. Tertius modus eſt, cum ſolum contenditur de magis aut minus; ex. gr. cum qui ſeditiones concitant, ſolùm contendunt paucorum potentiam ampliare, vel coercere; popularem potentiam ampliare, vel coercere; idemque dic de aliis Reipublicæ ſpeciebus. Quartus modus eſt, cum ſolum volunt mutare aliquem partem politiæ, magiſtratum aliquem de novo conſtituendo, vel auferendo; eo pacto, quo ferunt Lyſandrum apud Lacedæmones voluiſſe auferre poteſtatem Regiam; Pauſaniam voluiſſe tollere magiſtratum Ephororum; & Epidamni mutata eſt ex parte Reſpublica, cum pro Phylarchis, hoc eſt tribuum præfectis, conſtituerunt ſenatores. Apud Elienſes etiam facta eſt mutatio, ſiquidem nunc coguntur omnes, qui participes ſunt Reipublicæ, adeſſe, quando creandus eſt aliquis magiſtratus, cum antiquitus non cogerentur. Hæc verò lex favet democratiæ, cùm alioquin eorum Reſpublica propinqua eſſet oligarchiæ, in quantum unus tantum aſſumebatur ad magiſtratum.

4 Ubique enim propter inæqualitatem oritur ſeditio: diſparibus tamen non exiſtit proportio: Perpetua enim poteſtas regia iniqua foret, ſi eſſet in paribus. Omnino enim quærentes æquum in ſeditiones incidunt. At enim duplex eſt æquum: unum numero, alterum dignitate: Numero quidem, ceu multitudine, ac magnitudine idem, & æquum: dignitate autem dico, id quod eſt ſecundùm rationem: ceu tria excedunt duo ſecundùm æqualem numerum, & hæc unum. Dico autem quatuor excedere duo, & hæc unum: æqua enim pars duo ex quatuor, & unum duorum: ambo enim medietates. Fatentes autem ſimpliciter eſſe juſtum id, quod eſt ſecundùm dignitatem, contendunt, ut prius dictum eſt, alii quia ſi in aliquo ſint pares, ſe penitus pares exiſtimant: alii, quia ſi in aliquo præſtant, in cunctis ſe ſuperare arbitrantur. Quamobrem duæ præcipue ſiunt gubernandi formæ; populus ſcilicet, & paucorum potentia. Nobilitatem enim, ac virtutem in verbis quidem omnes fere uſurpant. Etenim qui re vera nobiles, ac boni ſint, nuſquam centum reperiuntur, divites autem multis in locis. Simpliciter omnino ſecundùm alterutrum ſtatuere æqualitatem, improbum eſt. Patet autem ex eo, quod contingit. Nulla enim hujuſmodi Rerumpublicarum recipit ſtabilitatem. Cauſa verò hujus, quia impoſſibile eſt ex primo errore in principio commiſſo, non evenire ad extremum aliquid mali. Quare opus eſt partim arithmetica æquitate uti, partim ea, quæ eſt ſecundùm dignitatem.

5 Veruntamen tutior eſt, ac minus ſeditioni ſubjacet popularis gubernatio, quàm paucorum. Nam in paucorum gubernatione duæ gignuntur ſeditiones: una inter ſeipſos, alia ad populum: in gubernationibus autem populi, una tantum ſeditio fit, ad paucorum potentiam: ipſi verò inter ſe quod quidem dignum dictu ſit, non accidit ſeditio populi. Inſuper mediocrium hominum gubernatio, propinquior eſt populari gubernationi, quàm illi, quæ paucorum: quæ quidem eſt magis tuta, quàm aliqua hujuſmodi Rerumpublicarum.

4 Quoad tertium: explicatis quatuor modis, quibus poteſt per ſeditiones Reſpublica mutari, redit Ariſtoteles ad magis explicandam radicem ſeditionum. Ubique ſeditiones excitantur propter inæqualitatem veram, vel apparentem. Hæc autem inæqualitas conſiſtit in hoc, ut vel æquales non accipiant æquale, vel inæquales non accipiant proportionale; Quia ſi ex æqualibus unus eſſet Rex perpetuus, æquales non acciperent æquale, ideo perpetua poteſtas regia inter pares eſſet iniqua. Sicut autem qui concitant ſeditiones, ideo concitant, ut auferant inæqualitatem, ſic ideo concitant, ut conſtituant æqualitatem. Jam verò duplex eſt æqualitas, alia ſecundùm numerum, quæ dici poteſt arithmetica; alia ſecundùm proportionem dignitatis, quę dici,

poteſt

poteſt, geometrica. Æquale ſecundùm numerum eſt, quod eſt ſimile in multitudine, vel magnitudine: æquale dignitate eſt, quod eſt ſimile in proportione, ac ratione. Ex. gr. ſecundùm numerum ita ſe habent tria ad duo, ſicut duo ad unum; ſicut enim tria excedunt duo per unum, ſic duo excedunt unum per unum: at ſecundùm proportionem ita ſe habent quatuor ad duo, ſicut duo ad unum: ſicut enim quatuor ad duo habent proportionem duplam, ſic duo ad unum habent proportionem duplam; ergo quia ſimilis eſt proportio, proportionaliter ſe habent. Licet igitur qui ſeditiones concitant, fateantur juſtum conſiſtere in æqualitate ſecundùm proportionem dignitatis, adhuc contendunt, quia populares ex eo, quod ſunt æquales nobilibus in libertate, exiſtimant ſe ſimpliciter æquales; nobiles ex eo, quod ſunt in aliquo ſuperiores, exiſtimant ſe in omnibus ſuperiores. At licet nobiles, ac divites jactent virtutem, adhuc tamen pauci, ac vix ullibi inveniuntur centum, qui verè ſint virtute prædití, ſed multi inveniuntur divites, itaque præcipua contentio eſt inter populares, ac divites, ac duæ ſunt formæ Reipublicæ, oligarchia, ac democratia. Quia verò utræque hæ Reſpublicæ intendunt juſtum, non ſimpliciter, ſed ſecundùm quid, ideo utraque dicta Reſpublica eſt improba, ut patet etiam ex eo, quia neque oligarchia, in qua divites cenſentur ſimpliciter ſuperiores, neque democratia, in qua liberi cenſentur ſimpliciter æquales, obtinet ſtabilitatem, ſed utraque eſt ſubjecta ſeditionibus. Et ratio à priori eſt, quia ex errore in principio, neceſſe eſt, ut in proceſſu ſequatur aliquid mali; ſed tum oligarchia, tum democratia errat in principio, ſiquidem oligarchia errat, ſupponendo divites, qui ſunt ſuperiores in divitiis, eſſe ſimpliciter ſuperiores; democratia errat, ſupponendo liberos, qui ſunt æquales in libertate, eſſe ſimpliciter æquales; ergo neceſſe eſt, ut in utraque ſequatur aliquid mali, quod ſit cauſa ſeditionum. Ut igitur Reſpublica habeat ſtabilitatem, ſervanda eſt æqualitas, non arithmetica, qualem intendunt populares, neque omnino geometrica cum proportione ad divitias, qualem intendunt divites, ſed partim una, partim alia, omnia conſiderando, & attendendo dignitatem ſimpliciter.

5 Quoad quartum: licet tum oligarchia, tum democratia ſit inſtabilis, ac ſeditionibus expoſita, adhuc magis eſt inſtabilis, magiſque ſeditionibus expoſita oligarchia, quàm democratia. Ratio eſt primo, quia in oligarchia duo genera ſeditionum ſolent oriri; nam & divites contendunt cùm popularibus, & divites contendunt etiam inter ſe: at in democratia oritur ſolum unum genus ſeditionum, per quas populares contendunt cum divitibus; at populares non altercantur inter ſe, quod eſt notatu dignum. Secunda ratio eſt, quia illa politia eſt tutior, quæ eſt propinquior tutiori; ſed democratia propinquior eſt gubernationi mediocrium, quæ ſola eſt tuta; ergo democratia eſt ſtabilior, ac tutior, quàm oligarchia.

De diſpoſitionibus, cauſis, & principiis ſeditionum. Caput II.

1 *CUm verò conſideremus, quibus de cauſis ſeditiones mutationeſque Rerumpublicarum evenerint, capiendæ ſunt primo univerſaliter principia, & cauſæ earum. Sunt autem ferè tria, de quibus ipſis primò ſuccinctè determinandum eſt. Videre enim oportet quemadmodum diſpoſiti ad ſeditiones deveniant: & quarum rerum gratia: & tertiò, quæ ſunt initia civilium turbationum, ac ſeditionum inter cives.*

2 *Quod quidem igitur diſponantur ad res novas appetendas, illa eſt potiſſima cauſa, de*

qua

quæ jam diximus, quia alii pares eſſe volunt his, qui plus poſſunt, & niſi hoc fit non acquieſcunt: alii verò ſe præſtare dignos putantes, indigne ferunt, niſi plus habeant. Hæc autem quandoque juſte cupiuntur, quandoque injuſte. Inferiores quidem ut pares ſint, res novas exoptant: & ares qui ſunt, ut præſtent. Quemadmodum igitur diſpoſiti ſint, qui res novas quærunt, dictum eſt.

3 Res autem, pro quibus contendunt, ſunt lucrum, & honor, atque his contraria. Dedecus enim, & damnum vel ipſorum, vel amicorum fugientes, ſeditiones in civitatibus agunt.

4 Cauſæ verò, ac principia motus, unde ipſi ita diſponuntur, & pro iis, de quibus diximus, ſunt ut ſeptem, ſunt etiam ut plura: quorum duæ ſunt eadem cum illis, quæ dicta ſunt, non tamen eodem modo. Propter lucrum enim, & propter honorem irritantur invicem, non ut acquirant ſibi ipſis ſed quia vident alios partim injuſte, partim juſte plus habere. Inſuper propter contumeliam, propter metum, propter præpotentiam, propter contemptum, propter incrementum exceſſuum: præterea: & alio modo propter verecundiam, propter negligentiam, propter puſilitatem, propter imparitatem.

5.

1 EXplicata prima radice ſeditionum, ac mutationum, quæ fiunt in Reſpublicis, debemus univerſaliter exponere earum cauſas, & principia; hęc autem ut exponamus tria ſunt conſideranda. Primo conſiderandum eſt, qualiter homines diſpoſiti ad ſeditiones deveniant: ſecundo, quarum rerum gratia ſeditiones concitent: tertio demum, quæ ſint principia civilium turbarum, ac ſeditionum.

2 Quoad primum: diſponuntur homines ad res novas moliendas, quia ut dictum eſt cap. 1. num. 2. aliqui volunt eſſe pares iis, quos vident ſuperiores, & niſi id conſequantur, non quieſcunt: alii, quia exiſtimant ſe digniores, volunt eſſe ſuperiores aliis, atque indignantur, niſi plus habeant. Quandoq; autem juſtè aliqui affectant paritatem, vel ſuperioritatem, quandoque injuſtè. Inferiores igitur res novas moliuntur, ut evadant pares; pares res novas moliuntur, ut evadant ſuperiores: & hæc eſt diſpoſitio eorum, qui res novas moliuntur.

3 Quoad ſecundum: ea, quorum gratia diſſident ſeditioſi, ſunt honor, & lucrum, atque his contraria, damnum nimirum, & dedecus. Quidam enim res novas moliuntur, ut acquirant honorem, aut lucrum ſibi, vel amicis: alii ut fugiant damnum, aut dedecus ſuum, vel amicorum.

4 Quoad tertium: principia, & cauſæ, propter quas homines diſponuntur ad concitandas ſeditiones gratia acquirendi honoris, aut lucri, poſſunt reduci ad ſeptem; ac poſſunt etiam aſſignari plures cauſæ, propter quas Reſpublicæ mutantur ſine ſeditionibus. Primę duæ ſunt honor, & lucrum. cum homines licet non ſibi velint honorem, & lucrum, adhuc videntes alios plus ex his habere, partim juſtè, & partim injuſtè, indignantur, & egrè ferunt. Tertia cauſa eſt contumelia, quàm ſunt paſſi. Quarta eſt metus. Quinta eſt præpotentia aliorum. Sexta eſt contemptus. Septima eſt, quia vident ſemper augeri exceſſus, per quos aliqui quotidie potentiores evadunt. Poſſunt his addi aliæ quatuor cauſæ propter quas Reſpublicæ mutantur ſine ſeditione, quæ cauſæ ſunt verecundia, negligentia, parum, quod pro nihilo reputatur, & diſſimilitudo, ſive heterogeneitas. Quo pacto autem Reſpublicæ mutentur propter has cauſas, explicabitur capite ſequenti.

Quo pacto Reſpublicæ mutentur propter cauſas enumeratas. Caput III.

1 *EX quibus contumelia, & lucrum, quam habeant vim, & quomodo cauſæ, ferè eſt manifeſtum. Superbia enim, & avaritia eorum, qui gubernant, homines provocant contra*

ſe,

ſe, & contra ſtatum ejus Reipublicæ, quæ iſta fieri patiatur. Avaritia verò quandoque ex privatis rebus fit, quandoque ex publicis.

2 De honore etiam clarum eſt, & quid valeat, & quomodo cauſa ſit contendendi. Ipſi enim inhonorati, & alios honoratos cernentes, ſeditionem aggrediantur. Hæc autem injuſte quidem fiunt, cum præter dignitatem honorantur quidam, vel inhonorantur: juſte verò, cum ſecundum dignitatem.

3 Propter præpotentiam autem, quando major ſit, & potentior, vel unus, vel plures quam ſecundum dignitatem, & potentiam Reipublicæ. Conſuevit enim ex talibus fieri unius dominatio, vel gubernatio violenta. Quapropter quibuſdam in locis Oſtraciſmo utuntur, ceu Argis, & Athenis. Atqui melius erat ab initio providere, ne in hujuſmodi potentiam augeri homines permitterentur, quam poſt contra auctos remedium quærere.

4 Propter metum verò ad ſeditionem deveniunt, qui pœnas formidant ob maleficia commiſſa: & hi, contra quos paratur violentia, prævenire volentes, priuſquam malum patiantur: ut apud Rhodium nobilitas contra plebem inſurrexit metu judiciorum, quæ ſibi parabantur.

1 ENumeratis cauſis ſeditionum, & mutationum, explicat Ariſtoteles, quo pacto Reſpublicæ mutentur propter dictas cauſas. Primo igitur manifeſtum eſt, quam vim habeant contumelia, & lucrum, & quomodo ſint cauſæ ſeditionum. Superbia enim, & avaritia gubernantium provocat homines cōtra gubernantes, & contra Rempublicam, quę patitur gubernantes propter ſuperbiam, vel avaritiam, cæteris contumeliam, vel damnum inferre. Porro avaritia gubernantiũ aliquando diripit privata, aliquando ſolum publica, & utrumque habet vim commovendi animos multitudinis.

2 Secundo manifeſtum eſt etiam, quam vim habeat honor, & quo pacto poſſit eſſe cauſa ſeditionum. Qui enim cum ipſi ſint inhonorati, videns alios honoratos, ægrè ferunt, & ſeditiones commovent. Porro aliquando juſtè, hoc eſt ſecundum dignitatem, & merita uniuſcujuſque aliqui honorantur, alii relinquuntur ſine honore: aliquando è converſo injuſtè, ac pręter dignitatem, & merita uniuſcujuſque, quidam honorantur, quidam relinquuntur ſine honore.

3 Tertio aliquando ſeditiones excitantur propter nimiam alicujus, vel aliquorum potentiam, cum ſcilicet unus, aut plures potentiores evadunt, quam expediat civitati, ac Reipublicæ: ſiquidem facile eſt, ut cum unus, aut plures evaſerunt ita potentes, Reſpublica mutetur in monarchiam, vel dynaſtiam, per quam iſti potentiores violenter dominentur in cęteros. Hinc eſt, ut ad occurrendum huic incommodo, ac periculo, quibuſdam in locis introductus ſit oſtraciſmus, per quem potentiores eiiciũtur è civitate, ut fit Argis, & Athenis. Melius tamen fuiſſet, ut initio per leges provideretur, ne poſſent aliqui in immodicã potentiam aſſurgere, quam permittendo, ut in immodicam potentiam aſſurgant, adhibere deinde violentum oſtraciſmi remediũ.

4 Quarto aliquando ſeditiones excitantur propter metum, cum qui timent pœnas propter maleficia commiſſa, ſeditiones movent, vel ii, quibus paratur violentia, inſurgunt in illos, qui violentiam parant, eo pacto, quo apud Rhodios cum plebs pararet judicia contra nobilitatem, nobilitas metu judiciorum inſurrexit in plebem.

5 Propter contemptum verò ad ſeditiones deveniunt: ceu in paucorum potentia, quando plures ſunt illi, qui à Republica excluduntur, potentiores enim ſe putant: & in populari ſtatu, opulenti contemnentes inordinationem, & incuriam eorum, qui gubernant: ceu apud Thebanos poſt pugnam in Onophytis commiſſam, mala gubernatione popularis ſtatus interiit: Et in Megarenſibus, ceu per inordinationem, & negligentiam magiſtratuum ſupegati ſunt: & Syracuſis ante Gelonis tyrannidem, Et Rhodi populus, antequam contra inſurgeretur.

6 Fiunt etiam propter incrementum mutationes Rerumpublicarum. Ut enim corpus ex partibus ſuis conſtat, & oportet eas ſimul pro modo quoque

ſta

Digitized by Google

[illegible] creſcere, ut convenientia permaneat; ac niſi hoc fiat, corrumpitur (ceu quando pes quatuor cubitorum fit, cæterum verò corpus duarum palmarum longitudinem habeat: interdum vero, & in alterius animalis figuram tranſiret, ſi non ſolum quantitate, verum etiam qualitate immoderatum fieret incrementum) ita & civitas ex partibus conſtat, quarum interdum aliqua paulatim ſubcreſcit, ceu egenorum hominum multitudo in popularibus gubernationibus, & Rebuſpublicis. Contingit verò quandoque id per fortunam: velut apud Tarentum cum ſuperati prælio ab Iapygenſibus, nobilitatis magnam partem amiſiſſent (fuit autem id prælium paulo poſt id tempus, quo Medi Græciam invaſerunt) ad popularem ſtatum ex Republica eſt facta mutatio. Et Argivis poſt cædem ſuorum in Hebdoma à Cleomene Spartiata factam coacti ſunt inquilinos quoſdam ad Rempublicam recipere. Et Athenis, cum terra male pugnaretur adverſus Lacedæmonios, nobilitas attenuata eſt, cum ex deſcripto ſubmittere, ſe ad bellum cogeretur. Contingit autem hoc & in popularibus gubernationibus, rarius tamen. Pluribus enim divitibus exiſtentibus, vel divitiis in pluribus auctis, mutatio fit in paucorum potentiam.

5 Quintò aliquandò ſeditiones oriuntur propter contemptum. Accidit ſiquidem, ut qui excluduntur à gubernatione, indignantes, & contemnentes eos, à quibus excluduntur, contra ipſos inſurgant. Ita aliquando in oligarchia complures, qui à gubernatione excluduntur contemnentes paucitatem excludentium, & exiſtimantes ſe propter multitudinem potentiores, contra illos paucos inſurgunt; in democratia etiam aliquando opulenti contemnentes inordinationem, & incuriam popularium, qui Rempublicam gubernant, contra ipſos inſurgunt. Hoc pacto apud Thebanos, poſt pugnam in onophytis commiſſam, propter malam gubernationem, democratia interiit, contemnentibus aliis eos, qui gubernabant. In Megarenſibus etiam propter inordinationem, & incuriam, quæ generavit contemptum, ſuperati ſunt: & Syracuſis ante Gelonis tyrannidem, & Rhodi populus antequam inſurgeretur, propter malam gubernationem in contemptum veniens aperuit aditum ſeditioni, & mutationi Reipublicæ.

6 Sextò aliquando Reſpublica mutatur propter incrementum, cum videlicet aliqua pars ita ſupra alias creſcit quantitate, & qualitate, ut non retineat debitam proportionem cum cæteris partibus. Explicatur. Corpora animalium debent conſtare ex partibus habentibus ad invicem proportionem, & cum corpus creſcit, debent omnes partes proportionaliter creſcere; & niſi hoc fiat, corrumpitur animal, ut cum pes ita creſcit, ut evadat quatuor cubitorum, cum reliquum corpus ſit ſolum duorum palmorum. Si verò ſit aliquod incrementum immoderatum non ſolum in quantitate, ſed etiam in qualitate, & figura, tum totum animal mutatur in figuram alterius animalis. Proportionaliter civitas debet conſtare ex ſuis partibus, habentibus mutuam adinvicem proportionem, & ſi una pars immoderatum ſumat incrementum, ut cum in democratia, vel Republica communi, nimis excreſcit pauperum turba, mutatur politia. Addit Ariſtoteles aliquando ex caſibus fortuitis evenire, ut una pars civitatis amittat debitam proportionem ad alias, adeoque Reſpublica mutetur. Ita apud Tarentinos, cum magna nobilitatis pars interiſſet in eo prælio, in quo Tarentini victi ſunt à Javigenſibus, quod prælium commiſſum eſt paulo poſt, quam Medi Græciam invaſiſſent, popularium numero longe excedente numerum nobilium, Civitas Tarentinorum ex politia mutata eſt in democratiam. Argivi etiam, poſtquam in Ebdome à Cleomene Spartiata ſunt cæſi, coacti ſunt Inquilinos quoſdam ad Rempublicam recipere. Athenis cum malè pugnaſſent adverſus Lacedæmonios, nobilitas attenuata eſt, cum ex preſcripto cogerentur ſubmitte-

re-

re nobiles ad bellum contra Lacedæmonios gerendum. Aliquando etiam, licet rarius, democratiæ, nimis creſcente numero divitum, mutantur in oligarchias.

7 Mutantur etiam Reſpublicæ abſque ſeditione propter verecundiam, ut in Heræa. Cum enim per electionem ſumere magiſtratus ſolerent, poſtea ſortiti ſunt, ex eo, quod electiones eorum in homines turpes, pudendoſque cadebant.

8 Et propter negligentiam, quando ſinunt ad ſummas poteſtates eos aſſumi, qui non ſunt amici ſtatus eorum: per quem quidem modum apud Horeum everſa eſt paucorum gubernatio per Heracleodorum, qui magiſtratum nactus gubernationem civitatis ex paucorum potentia ad popularem ſtatum traduxit.

9 Inſuper propter puſillum. Dico autem puſillum, quando latet paulatim ſubereſcens Reipublicæ mutatio, quæ ad magnitudinem latenter evadit, ſi negligatur. Quemadmodum apud Ambrociotas à parvo cenſu prius erant magiſtratus, tandem verò à nullo: quaſi nihil, aut prope foret inter parum, & nihil.

10 Seditiones quoque concitat peregrinitas, donec in eandem ſimul conſpirationem devenerit. Ut enim non ex quavis multitudine conſtituitur civitas, ita etiam neque in quovis tempore. Quapropter quicunque adhuc inquilinos ſusceperunt, vel advenas, omnes ferè ſeditionibus jactati ſunt. Ceu apud Sybarim una cum Træzeniis incoluerunt Achæi: poſtea majorem in numerum creſcentes Achæi Træzenios pepulerunt: unde pollutio illa exorta eſt Sybaritis, & Thuriis. Idem fecerunt Sybaritæ contra eos, qui illos receperant. Nam plus habere volentes, quaſi de ſuis agris pulſi ſunt. Et apud Byzantium peregrini in oppreſſionem civium conjurati, cognitare, prælio, & armis expulſi ſunt. Et Antiſſæi exules ex Chio ſuſceptos, tandem armis deiicere coacti ſunt. Zanclei vero, qui Samios receperunt, mox ab eis ſunt propria civitate dejecti. Apolloniatæ qui ſunt in Ponto, incolis receptis, ſeditione agitati ſunt. Et Syracuſani poſt tyrannos expulſos, cum hoſpites, & conductos milites feciſſent cives, in ſeditionem, & prælium inciderunt. Et Amphipolitæ, receptis Chalcidenſium colonis, pulſi tandem ab illis ſunt ferè omnes.

7 Sequuntur quatuor cauſę, propter quas mutantur Reſpublicæ, etiam abſque ſeditione, quæ cauſæ ſunt verecundia, negligentia, *parum*, quod reputatur pro nihilo, & diſſimilitudo, ſivè Heterogeneitas. Primo ergo aliquando mutatur Reſpublica propter verecundiam, ut accidit in Heræa, ubi cum magiſtratus crearentur, non ſorte, ſed ſuffragiis, quia electio cadebat in homines turpes, & pudendos, verecundia correpti, mutarunt ex parte Rempublicam, & cæperunt magiſtratus creare per ſortes.

8 Secundò mutatur Reſpublica propter negligentiam, & incuriam, cum permittitur ad ſummos magiſtratus pervenire eos, qui non amant præſentem ſtatum Reipublicæ. Hoc pacto Orei everſa eſt oligarchia. Cum enim ſupremum magiſtratum aſſecutus eſſet Heracleodorus, oligarchiam mutavit in democratiam.

9 Tertio mutatur Reſpublica propter parum, quod pro nihilo reputatur. Dum enim contemnitur aliqua parva mutatio, ut nullius momenti, paulatim Reſpublica magis, ac magis mutatur, donec tranſeat in aliam. Hoc pacto mutata eſt Reſpublica in Ambracia. Cum enim magiſtratus eligerentur ex parvo cenſu, deinde creati ſunt ex nullo cenſu, quaſi nulla, vel parva eſſet differentia inter cenſum parvum, & nullum, eo quod parum pro nihilo reputetur.

10 Quarto ſeditiones etiam concitantur, ac Reſpublica mutatur propter diſſimilitudinem, atque Heterogeneitatem civium. Et quia advenæ, ac peregrini ſolent eſſe diſſimiles indigenis, ideo ſæpe civitates diſponuntur ad ſeditiones, propter peregrinos, antequam coaleſcant in unum cum civibus. Sicut enim non quælibet multitudo poteſt coaleſcere in unam civitatem, ſic non quælibet multitudo coaleſcens in unam civitatem, brevi tempore coaleſcit, ſed aliquando requiritur multum temporis, ut coaleſcant. Hinc ortum eſt, ut pene omnes civitates, quæ uſque ad hanc

diem

diem receperunt peregrinos, ſeditionibus ſint jactatæ. Ita cum apud Sybarim, una cum Trœzeniis incoluiſſent Achæi, majorem in numerum Achæi, aucti, per ſeditionem expulerunt Trœzenios. In Thuriis etiam Sybaritæ in civitatem recepti expulerunt illos, à quibus fuerant recepti. Cum enim antiqui accolæ vellent plus habere, tamquam de ſua regione, à Sybaritis expulſi ſunt. Byſantii è converſo, cum peregrini contra cives conjuraſſent, conjuratione detecta, à civibus vi, & armis expulſi ſunt. Antiſſæi etiam, cum exules ex Chio recepiſſent in civitatem, tàndem coacti ſunt illos, ut ſeditioſos expellere. Zanclæi, qui Samios receperant, mox à Samiis ex civitate ſunt ejecti. Apolloniatæ, qui verſantur circa pontum Euxinum, receptis advenis, ſeditionibus ſunt agitati. Syracuſani, cum poſt tyrannos ejectos, peregrinos, & advenas milites conſcripſiſſent in cives, in ſeditiones, ac civilia prælia inciderunt. Amphibolitæ, cum recepiſſent exules Chalcidenſium, ab iis deinde expulſi ſunt penè omnes. Ergo patet, quod peregrinitas propter diſſimilitudinem eſt cauſa ſeditionum.

11 Ex diſſimilitudine etiam oriuntur ſeditiones, per quas populus inſurgit contra oligarchiam, nobilitas contra democratiam. Populares enim indignè ferentes, quod cum ipſi ſint pares nobilibus in libertate, non pariter honorentur, inſurgunt contra nobiles: nobiles è converſo ægrè ferentes, quod cum ſint præſtantiores cæteris, habeantur ut pares, inſurgunt contra populares.

12 Demum aliquando ſeditiones oriuntur propter ſitum, cum talis eſt locus, ut non ſit ſatis factus ad conſtituendam unam continuam civitatem. Ex. gr. quia civitas Clazomeniorum ita eſt conſtituta, ut pars habitet in Chytro, pars in inſula, ſolent invicem eſſe diſcordes, ac ſeditioſi. Idem accidit Colophoniis: & etiam Athenis qui habitant in Pyræo, ſunt magis populares, quam qui habitant in urbe. Quemadmodum enim in præliis tranſitus foſſarum etiam modicarum interrumpit ordinem militum, ſic in civitatibus parva etiam diſtantia, ac ſeparatio aufert conjunctionem animorum Porro maximè diſſident virtus, ac vitium, ideoque hæc diſſimilitudo maximè impedit concordiam civium. Secundo diſſident etiam paupertas, ac divitiæ; ideoque etiam diſſimilitudo pauperum, ac divitum diſponit ad ſeditiones. Tertio etiam diſſimilitudo generis, loci, & aliæ jam explicatæ poſſunt cauſare diſſentiones civium magis, aut minus, prout diſſimilitudo eſt major, aut minor.

11 Seditionem autem concitant, in paucorum quidem potentia, multitudo indigne ferens, ut dictum eſt prius, quod cum ipſi ſint pares, non pariter honorantur. In populari verò ſtatu nobilitas, quod par fiat cæteris, cum ipſi ſint præſtantiores.

12 Incidunt etiam quandoque in ſeditionem civitates propter ſitum, quando talis eſt locus, ut non ad unam, eandemque gubernationem ſit aptus. Ut Clazomeniis accidit, qui in Chytro habitant, contra eos, qui habitant in inſula. Et Colophoniis erga Notios. Athenis quoque non eodem modo, ſed multo magis populares ſunt, qui in Pyræo habitant, quam qui in Urbe: Ut enim in præliis tranſitus foſſarum, etiam ſi admodum parvæ ſint, interrumpit ordines militum, ita & in civitate diſſidentia omnis videtur diſjunctionem facere. Maxime forſan diſſidens virtus, & vitium: deinde paupertas, & divitiæ: & alia magis, quam alia: quarum una eſt illa, de qua diximus.

De

De incrementis ſeditionum ex parvis initiis : & quo pacto Reſpublica mutetur, eo quod aliqua pars civitatis acquiſiverit magnam gloriam.

Caput IV.

1 *ORiuntur autem ſeditiones non pro parvis rebus, ſed ex parvis ad magna proveniunt.*

2 *Maxime etiam parvæ corroborantur, quando in principalibus fiunt, ut contigit Syracuſanis antiquitus. Mutatus eſt enim civitatis ſtatus propter duos adoleſcentes, qui in magiſtratu conſtituti, ſimultatem inter ſe habuerunt ex amatoria cauſa. Altero enim abſente (cum ſodalis ejus eſſet) alter puerum, quem amabat, ſibi conciliavit. At ille reverſus, cum id graviter ferret, uxorem illius habere ſtuduit. Ex hoc omnes, qui verſabantur in Republica, diverſo favore diverterunt. Quamobrem ab iſtis principiis cavendum eſt diligenter, ac diſſolvendæ ſtatim ſunt eorum diſcordiæ, qui multum in Republica poſſunt. In principio enim peccatur. Principium autem dicitur eſſe dimidium totius. Itaque parvum in principio erratum, correſpondens eſt ad alias partes.*

1 POſtquam Ariſtoteles explicavit, propter quas cauſas politiæ mutentur, & quo pacto fiant tales mutationes, deſcendit ad explicandum, quo pacto licet ſeditiones non fiant pro parvis, ſed pro magnis rebus, adhuc aliquando ſeditiones ex parvis principiis inchoatæ ita invaleſcant, ut periculum ſit, ne ſtatus Reipublicæ mutetur.

2 Tum præſertim ſeditiones ex parvis principiis ortæ creſcunt, cum diſcordia oritur inter præcipuos civitatis, ut antiquitus contigit Syracuſanis. Mutatus ſiquidem eſt ſtatus Reſpublicæ propter duos adoleſcentes in magiſtratu conſtitutos, qui ſimultatem invicem habuerunt ex leviſſima, hoc eſt amatoria cauſa. Cum enim alter abeſſet, alter puerum, quem ille amabat, ſibi conciliavit; quod cum ille reverſus graviter ferret, uxorem alterius habere ſtuduit, ideoque graves inter eos ortæ ſunt inimicitiæ, ac tota pene civitas diviſa eſt in duas partes. Ut igitur his malis occurratur, obſtandum eſt principiis, ac ſtatim componendæ ſunt diſcordiæ eorum, qui multum in Republica poſſunt. Niſi enim hoc fiat, peccatur in principio; ſed principium eſt dimidium totius; ergo peccatur in dimidio totius, adeoque non eſt mirum, ſi ex parvo peccato in principio ſequantur proportionalia mala in cæteris partibus.

3 *Omnino autem excellentium virorum diſcordiæ totam poſt ſe trahunt civitatem, ut contigit apud Heſtiæam poſt popularem ſtatum: Duobus enim fratribus de diviſione patrimonii contendentibus, unus eorum, qui erat pauperior, quaſi non exhibente altero fratre bona omnia, neque theſaurum, quem pater invenerat, proferente, querebatur, ac populum in ſuos favores pertraxerat: alter verò, qui divitiis pollebat, locupletes ſibi aſciverat.*

4 *Et in Delphis ex favore partium contentione exorta, principium fuit ſeditionum omnium, quæ poſtea fuerunt in ea civitate ſecutæ. Hic enim, cum ſibi triſte augurium incidiſſet, ut venit ad ſponſam, ſuſcipere illam noluit. Parentes verè puellæ, quaſi ſpreti, atque contempti, ſacrorum quiddam eo ſacrificante iniecerunt, atque ut ſacrilegum accuſantes, capite damnari fecerunt.*

5 *Mitylenæ quoque ſeditio ex hæreditate coorta, magnorum malorum fuit origo: indeque bellum Athenienſibus contra Mitylenæos ſuſceptum, in quo urbs eorum à Pachete duce capta fuit. Timophane enim quodam opulento homine vita functo, cum duæ filiæ ſuperſtites fuiſſent. Doxandrus quidam dari illas filiis in matrimonium concupivit. Quod cum aſſequi non potuiſſet, alios ſibi prælatos delens, res novas moliri aggreſſus, Athenienſibus quibus erat publice hoſpes, bellum ſuſcipere perſuaſit:*

6 *Et apud Phocenſes ſeditio exorta eſt ex hæreditate inter Mnaſeam Mnaſonis patrem, & Euthycratem Onomarchi. Hæc ſeditio Phocenſibus initium fuit ejus belli, quod ſacrum appellaverunt.*

7 Mutatus eſt etiam Epidamni civitatis ſtatus ex nuptiis. Deſponderat enim quis filiam, cum vero pater ſponſi magiſtratum gerens illi mulctam irrogaſſet, quaſi deſpectus, omnes qui præſenti civitatis ſtatui infenſi erant, per factionem ad ſe recepit.

3 Quod autem præcipuorum diſcordiæ trahant diſcordias totius civitatis, pluribus exemplis poteſt oſtendi. Primo enim apud Heſtiæam poſt Medicum bellum, cum contentio eſſet orta inter duos fratres circa diviſionem patrimonii, pauperior ex fratribus conquerens de altero, quod non in medium expoſuiſſet omnia bona paterna, ac præſertim theſaurum a patre inventum, populares traxit in ſuas partes: Quare cum locupletes adhæſiſſent partibus fratris ditioris, civitas eſt diviſa.

4 Secundo apud Delphos contentio orta ex favore partium propter quandam affinitatem, principium fuit omnium ſeditionum, quæ poſtea ſecutæ ſunt in ea civitate. Sponſus ſiquidem, cum ad ſponſam accedens in triſte augurium incidiſſet, noluit eam ducere; ideoque conſanguinei ſponſæ exiſtimantes ſe affectos injuria, vlciſcerentur, inſimularunt ſponſum, quaſi inter ſacrificandum, ſacram pecuniam furatus eſſet, ac deinde ut ſacrilegum occiderunt.

5 Tertio Mitylenæ ſeditio propter hæreditatem exorta magnorum illi urbi malorum cauſa fuit, indeque factum eſt, ut Athenienſes bellum contra Mitylenæos ſuſciperent, in quo Pachorus Athenienſium Dux eam urbem cæpit. Cum enim Timophane quodam viro opulento vita functo, quæ filiæ ſuperſtites fuiſſent, Doxander quidam optavit illas in matrimonium dare duobus ſuis filiis, ac ſpe fruſtratus alios ſibi prælatos dolens, res novas moliri cæpit, atque Athenienſibus, quorum erat publice hoſpes, auctor fuit, ut bellum adverſus Mitylenæos ſuſciperent.

6 Quarto apud Phocenſes ſeditio propter hæreditatem exorta inter Mnaſeæ Mneſonis patrem, & Euthycratem Onomarchi parentem, principium fuit illius belli quod ſacrum appellatur.

7 Quinto Epidamni mutatus eſt civitatis ſtatus ex occaſione nuptiarum. Deſponderat enim quis filiam: cum verò pater Sponſi magiſtratum gerens quamdam mulctam illi irrogaſſet, quaſi deſpectus indignatione ſuccenſuit, atque ad ſe receptis omnibus, qui præſenti ſtatui civitatis erant infenſi, eorum auxilio Rempublicam mutavit.

8 Fiunt etiam mutationes, & in paucorum potentia, & in populari ſtatu, & in ea, quæ appellatur Reſpublica, ex eo, quod aliquod collegium, vel alia pars civitatis famam ſit, vel augmentum majorem in modum conſecuta: ut apud Athenienſes, Areopagi conſilium per tempora belli Perſorum famam conſecutum Reipublicæ gubernandi formam ſeveriorem videtur feciſſe. Et rurſus navalis turba, quod cauſa victoriæ Salaminenſi bello fuiſſe videbatur, & ob eam victoriam principatum maris acquiſiſſe civitati, popularem ſtatum magis aſſeruit. Et apud Argivos nobilitas, quod in prælio contra Lacedæmonios apud Mantiniam urbem commiſſo, magnam famam conſecuta erat, popularem ſtatum delere tentavit. Et apud Syracuſanos multitudo urbana, quod cauſa victoriæ belli adverſus Athenienſes videbatur fuiſſe, Rempublicam mutavit ad popularem ſtatum. Et apud Chalcidenſes, quod ſimul cum nobilitate ad opprimendum Phixum tyrannum plebi inſurrexiſſe, ſtatim Reipublicæ gubernationem ſuſcepit. Et apud Ambraciam eodem modo, populus una cum aggreſſoribus: Periandro tyranno expulſo, in ſeipſum gubernationem convertit. Et omnino hoc latere non oportet quod qui potentiæ cauſa fuerunt, ſive privati homines, ſive collegia publica, ſive tribus, ſive & pars aliqua civitatis, ſive quæcunque multitudo, ſeditionem commovent. Aut enim qui honori illorum invidens ſeditionem faciunt, aut ipſi propter prævalentiam parem habere cum cæteris, non acquieſcunt.

9 Movetur quoque Reſpublica quando partes illæ civitatis, quæ contraria videntur eſſe, purificantur (ceu divites, & plebs medium autem parum, aut nihil omnium ſit. Si enim quævis pars ita robuſta fiat, ut ad illam, quæ prædominabatur, proxime accedat, non tolerat poſt hac diſcrimina ſubire. Quapropter & qui virtute præcellunt nullam

(ut

(ut ita dixerim) faciunt ſeditionem. Pauci enim ſunt, alii verò permulti. Univerſaliter ergo in cunctis Rebuſpublicis ipſa initia, cauſæque ſeditionum, ac mutationum, in hunc modum fiunt.

10 *Mutatur autem reſpublica quandoque per vim, quandoque per dolum. Per vim autem, aut ſtatim, aut poſteà compellendo. Nam & fraus duplex eſt. Nonnunquam enim decepti ab initio, ſua demum ſponte recipiunt alium gubernandi modum, deinde poſteà violenter conſervant, ut accidit cum quadringenti illi Atheníenſium Rempublicam ſuſceperunt. Affirmantes enim, quod Perſarum Rex pecunias ad bellum contra Lacedæmonios ſubminiſtraret, ac in eo mentiti, nihilominus poſteà vi retinere gubernationem conati ſunt. Interdum autem ab initio perſuadentes, at poſteà rurſum perſuaſis ſponte, ac volentibus retinent gubernationem. Simpliciter ergo circa omnes Reſpublicas. ex hi, quæ dicta ſunt, contingit mutationes fieri.*

8 Mutantur etiam aliquando Reſpublicæ, tum oligarchicæ, tum populares tum communes eo quod aliquis magiſtratus, vel aliqua pars civitatis acquiſiverit magnam gloriam. Probatur id pluribus exemplis. Primo apud Athenienſes, quia circa tempora belli Medici conſiliũ Areopagitarum maximam famam fuerat conſecutum, forma Reipublicæ gubernandæ facta eſt ſeverior. Secundo apud eoſdem, quia navalis turba, Salaminenſi bello, videbatur fuiſſe cauſa victoriæ, adeoque Athenienſibus principatum maris aſſerviſſe, famam conſecuta, ſtatum popularem reddidit fortiorem. Tertio apud Argivos nobilitas, cum prælio contra Lacedæmonios apud Mantinoam urbem commiſſo, magnam gloriam retuliſſet, ſtatum popularem diſſolvere tentavit. Quarto apud Syracuſanos populus, qui videbatur fuiſſe cauſa victoriæ, quam Syracuſani ex Athenienſibus retulerant, Rempublicam reddidit democraticam. Quinto apud Chalcidenſes populus, qui ſimul cum nobilitate adverſus Phoxum tyrannum inſurrexerat, una cum nobilitate Rempublicam adminiſtrandam ſuſcepit. Sexto apud Ambraciam populus. Periandro cum conjuratis expulſo, ad ſe ipſum gubernationem convertit. Debet igitur univerſim advertí, quod qui cauſa fuerunt, ut civitas evaſerit potentior, ſeu ſint homines privati, ſeu ſint magiſtratus, ſeu tribus, ſive pars aliqua civitatis, ſive multitudo quæcunque, eo ipſo ſunt cauſa, vel occaſio, ut oriantur ſeditiones; ſunt quidem occaſio, cum alii invidentes ipſis ſeditionem commovent: ſunt autem cauſa, cum ipſi propter excellentiam nolunt æquo jure vivere cum cæteris.

9 Aliquando etiam cauſantur in Republica motus ex eo, quod illæ partes civitatis, quæ videntur contrariæ, evadunt æquales potentia, itaut nihil, vel parum remaneat medium. Ex. gr. ſi vel pars divitum, vel pars pauperum evadat ita potens, ut proximè accedat ad potentiam ejus, quæ dominabatur, & ſerre ex æquo iſtæ duæ partes dividant civitatem, itaut nulli pene in medio remaneant mediocres, non vult amplius ſub dominio alterius partis periclitari, ideoque ſeditiones commovet. Quia verò virtute præcellentes ſolent eſſe pauci comparatione aliorum, ideo virtute præcellentes pene nunquam excitant ſeditiones. Principia igitur, & cauſæ motuum ac ſeditionum hoc ferre pacto ſe habent.

10 Addit Ariſtoteles, quod aliquando Reſpublica mutatur per vim, aliquando per dolum. Per vim mutari poteſt dupliciter. Primo inferendo vim ab initio; ſecundo non inferendo vim ab initio, ſed potius fraudibus utendo ad imperium occupandum, deinde verò per vim imperiũ occupatum retinendo. Fraus etiam poteſt adhiberi dupliciter. Primo ita, ut cives ab initio decipiantur, deinde verò ſponte recipiant eum gubernandi modũ, qui fuit per fraudem inductus: ſecundo ita, ut aliqui per fraudem modum politię mutent, deinde violenter modum, quem induxerunt, retineant: Hoc pa-

Digitized by Google

ꝺto quadringenti illi Rempublicam Athenienſium occuparunt. Cum enim ab initio per mendacium affirmaſſent Perſarum Regem pecunias illis ad bellum adverſus Lacedæmonios gerendum ſubminiſtraſſe, detecto mendacio, adhuc per vim conati ſunt gubernationem retinere. Aliquando verò ab initio fraude perſuadentes, poſteà perſuaſis ſponte volentibus, retinent gubernationem. Tot igitur modis contingit fieri mutationes Rerumpublicarum.

De mutationibus democratiæ, ac de cauſis, ac modis talium mutationum.

Caput V.

1 SEd oportet in unaquaque ſpecie Rerumpublicarum hoc idem conſiderare.

2 Popularis ergo ſtatus maxime recipit mutationes, propter eorum hominum perfidiam, qui ſunt quaſi duces in populo. Hi enim privatim egregium quenque calnmniando, conſpirare eos ſimul compellunt (cogit enim in unum communis metus etiam eos, qui prius erant inimiciſſimi) publicè verò multitudinem irritant: & hoc ferè ubique in hunc modum fieri videmus. Nam & apud Coum popnlaris ſtatns interiit, ob pravitatem eorum, qui populnm ducebant. Nobilitas enim conſpiratione facta, regimen civitatis arripuit. Et apud Rhodum. Impoſitis enim pecuniis, quæ conductis militibus ſolverentur, potentes quidam in populo pro ſe eas retinebant, eratque id impedimento, quo minus ea redderentur, quæ præfectis debebantur triremium. Præfecti autem claſſis, cum pecunias non haberent, ac nihilominus navigare ex lege cogerentur, veriti pœnam judicii, conſpirationem inierunt ad popularem ſtatum evertendum. Apud Heracleam quoque populus oppreſſus eſt illico poſt coloniarum emiſſionem, ob populi ductores. Potentes enim quidam in populo, illatis injuriis, nobilitatem expulerunt illi verò poſteà conſpirantes, & in unum convenientes, in urbem reverſi, populum oppreſſerunt. Nec multo diſſimiliter apud Megarenſes popularis ſtatus interiit. Ductores enim populi, quo pecunias per bonorum publicationem haberent, multos è nobilitate pepulerant, ut tandem facta ſit permagna exulum multitudo. Exules ergo in unum convenientes prælio ſuperarunt, oppreſſoque populo, paucorum potentiam conſtituerunt. Contigit hoc idem apud Cumas in populari ſtatu, quem deſtruxit Thraſimachus: & apud alios ferè quis inſpiciat mutationes eodem modo contigiſſe. Interdum enim, ut gratificentur injuriantes, nobilitatem conſpirare faciunt, vel patrimonia æque dividentes, vel reditus muneribus publicis ſubiicientes: interdum verò calumniantes, ut bona opulentorum pulicari faciant.

1 DEſcendit jam Ariſtoles ad agendum in particulari de mutationibus ſingularum Rerumpublicarum, atque hoc capite agit de mutationibus democratiæ, duobus capitibus ſequentibus de mutationibus oligarchiæ, & ariſtocratiæ.

2 Democratia aliquando mutatur in oligarchiam, aliquando in tyrannidem, aliquando in ultimam ſpeciem democratiæ, in qua populus eſt dominus etiam legum. Primò igitur democratia mutari ſolet in oligarchiam propter improbitatē, & inſolentiam eorum, qui ſunt veluti duces populi. Hi ſiquidem, dum privatim unumquemque ex egregiis calumniantur, publicè verò multitudinē irritant, impellunt eos ad conſpirandum invicem (ſiquidem etiam qui alioquin ſunt inimiciſſimi, ex metu communi uniri ſolent in unum.) Quod autem democratiæ plerumque corrumpantur propter improbitatem eorū, qui ſunt duces populi, probatur pluribus exemplis. Primo apud Coos democratia interiit propter improbitatem ductorum populi. Nobilitas enim, cum vexaretur, conſpiratione facta, regimē civitatis arripuit. Secundò apud Rhodios idem accidit. Cum enim ductores populi, qui debebant ſtipendia ſolvere militibus cōductis, pecunias ſibi retinerent, ac nihilominus triremium præfecti, licet non haberent pecunias, quas militibus ſolverent, navigare tenerentur ex lege, timentes judicia, conſpirationem inierunt ad democratiam evertendam. Tertio apud Heracleam,

cleam, cum ductores populi illatis injuriis nobilitatem ſolum vertere coegiſſent, nobiles in unum convenientes in urbem reverſi democratiam ſuſtulerunt. Quartò apud Megarenſes, cum ductores populi plurimos nobilium ejeciſſent ex urbe, & eorum bona publicaſſent, cum magna facta fuiſset exulum multitudo, commiſso prælio, populum ſuperarunt, ac democratia ſublata, oligarchiam conſtituerunt. Quinto hoc idem ferre accidit Cumis, ubi Thraſymachus democratiam ſuſtulit. Poteſt igitur quis inſpicere, quod in omnibus fere democratiis ductores populi vel injuſtè, ut populo gratificentur, nobilitatem vexantes, vel patrimonia opulentorum in commune dividentes, vel reditus privatorum publicis muneribus ſubiicientes, vel divitibus calumniantes ad eorum bona publicanda, cogunt nobilitatem ad hoc, ut contra democratiam conſpiret.

3 *Vetuſtis quidem temporibus, quando idem erat potens in populo, ac belli dux, populares res in tyrannidem mutabantur: & profecto antiquiorum tyrannorum plurimi ex popularibus hominibus facti ſunt. Cauſa verò, cur tunç fierent, non autem nunc, illa eſt, quod tunc, qui in populo maxime poterant, erant ex his, qui bello gerendo præficiebantur. Nondum enim dicendi peritiam habebant. Nunc autem Rhetorica arte superveniente, qui dicendi facultatem habent, populos ducunt quidem, ſed quia imperiti ſunt rerum bellicarum, tyrannidem invadere non audent, niſi ubi parum aliquid tale incidit. Tyrannides certe frequentius fiebant prius, quàm nunc, & propter magnas poteſtates quibuſdam commiſſas, ceu Mileti ex conſulatu: multarum enim, ac magnarum rerum poteſtatem habebat conſul: ac etiam ob id, quia tunc urbes non erant magnæ, ſed rure homines habitabant, otium agentes, præterquam ad agris. Qui autem patroni erant in populis, cum viri militares eſſent, tyrannidem invadebant: idque agebant omnes, præſtita ſibi prius fide à populo, quæ acquirebatur ex inimicitia adverſus opulentos: ut Athenis Piſiſtratus per factionem contra Pediacos ſuſceptam, & Megaris, Theagenes armentis opulentorum occiſis, quæ juxta flumen repererat paſcentia, & Dionyſius accuſans Daphæum, & divites, meruit tyrannidem Syracuſis obtinere, propter inimicitiam nobilitatis, ſibi fide à populo præſtita, quaſi popularis eſſet.*

4 *Mutantur etiam Reſpublicæ ex conſueta gubernatione in ultimam ſpeciem popularitatis. Cum enim per electionem ſunt magiſtratus, non tamen à cenſu, eligit autem populus, ambientes populum magiſtratuum gratia, eo rem deducunt, ut ſit populus dominus etiam legum. Remedium autem, ne hoc omnino fiat, vel ut minus fiat, illud eſt, ut tribus quidem magiſtratum eligant, non populus univerſus. Popularium igitur ſtatuum mutationes ferè omnes per has fiunt cauſas.*

3 Secundò, licet his temporibus democratiæ mutari ſoleant in oligarchias, antiquioribus temporibus mutari ſolebant in tyrannides. Tres hujus rei rationes poſſunt afferri. Prima ratio eſt, quia antiquis temporibus, cum adhuc non eſſet inducta ars Rhetorica perſuadendi populo per eloquentiam, illi erant ductores populi, qui erant duces ad bellum; ergo cum haberent imperium armorum, ſæpè tyrannidem occupabant: ideoque antiquitus plures democratiæ mutatæ ſunt in tyrannidem; ſed conſequentibus temporibus, rhetorica inducta, homines eloquẽtes, ſed imperiti rerum agendarum, ſolent eſſe ductores populi; ergo cum ſint imperiti, non audent tyrannidem occupare, niſi fortaſſe accidat, ut alicubi brevi tempore dominentur. Secunda ratio eſt, qua antiquitus in civitatibus dabantur aliqui magiſtratus, qui magnam habebant potentiam, eo pacto, quo apud Mileſios Conſul erat plurimarum, & magnarum rerum potens; ergo cum aliqui tantam haberent potentiam, poterant facilius occupare tyrannidem: nunc autem rarius fiunt tyranni ex oppoſita ratione. Tertia ratio eſt, quia antiquitus civitates non erant magnæ, nec valde hominibus refertæ, ſiquidem plerique vivebant ruri, atque agriculturæ vacabant; ergo qui in ci-

vitatibus duces erant populi, cum eſſent homines militares, tyrannidem invadebant, ſiquidem populus illis habebat fidem, utpote divitum inimicis. Hoc pacto Athenis Piſiſtratus ſeditionem movens adverſus Pediacos; Megaris Theagenes occiſis divitum armentis, quæ juxta fluvium paſcebantur; Syracuſis Dionyſius accuſans Daphæum, ac divites, tyrannidem occuparunt, fidente illis populo, quaſi popularibus, ac divitum inimicis.

4 Tertiò aliquando democratia ex conſueta gubernatione mutatur in illam ultimam, ac peſſimam ſpeciem democratiæ; in qua populus eſt dominus omnium, etiam legum. Accidit autem hoc, cum magiſtratus à populo creantur ex electione, non autem ex cenſu. Tum enim ductores populi ex ambitione dominandi populo adulantes, eo rem deducunt, ut populus ſit dominus omnium, etiam legum, & omnia faciat ex voluntate. Remedium ne democratia degeneret ex conſueta gubernatione in hanc infimam ſpeciem, vel ut ſaltem rarius degeneret, eſt, ut non populus univerſus, ſed tribus eligant magiſtratus. Mutationes igitur Democratiæ ex his cauſis oriuntur.

De mutationibus oligarchiæ, ac de modis, & cauſis earum. Caput VI.

1. Paucorum autem gubernationes mutantur per duos maxime modos manifeſtiſſimos; Vnum, ſi injuriis afficiant multitudinem. Quilibet enim patronus ſufficit, & maxime ſi ex numero paucorum dux aliquis exiſtat: quemadmodum in Naxo Lygdamis, qui tyrannidem poſtea Naxiorum invaſit.

2. Habet autem etiam ex aliis initium ſeditionis differentias. Quandoque enim ab ipſis opulentis, qui non honorantur magiſtratibus, fit diſſolutio, cum perpauci ſint illi, qui dignitates uſurpant: ut in Maſſalienſibus, & in Iſtro, & apud Heracleam, & in aliis civitatibus accidit. Nam qui honores non ſuſceperant, res novas moliri non ceſſabant, donec ipſi quoque honorarentur; primo quidem ſeniores ex fratribus, deinde juniores. Quibuſdam enim locis non ſimul ad Rempublicam gubernandam recipiuntur filius, & pater: aliis verò frater ſenior, ac junior. Et illic quidem paucorum potentia civilior facta eſt: in Iſtro autem ad populum recidit: in Heraclea verò à paucioribus ad ſexcentos devenit.

3. Mutata eſt & Gnidi paucorum potentia, ſeditione inter nobilitatem ipſam coorta, ex eo, quod pars eorum ab honoribus excludebatur: ſiquidem pater filium impediebat, & frater fratrem, nec niſi qui ſenior erat, honorabatur. Inſurgens enim populus, ob illorum diſcordiam, ac ducem nactus ex ipſa nobilitate, irruens pervicit. Imbecillis enim adverſa pars erat. Et apud Erythrienſes, in paucorum gubernatione regnantibus urbem antiquis temporibus, licet diligenter curarent, qui in gubernatione illarum verſabantur, tamen quia perpauci erant, non taliis populus, ſed Rempublicam mutavit.

1 Oligarchia duobus præcipuè modis poteſt mutari, & corrumpi. Primus modus eſt per hoc, quod opulenti, qui dominantur, injuriis afficiant multitudinem. Tunc enim multitudo ſi ducem invenerit, præſertim aliquem ex iis paucis, qui dominantur, inſurgit contra oligarchiam, illamque diſſolvit. Ita in inſula Naxo Lygdamus unus ex paucis, qui dominabantur, primo fecit ſe ducem populi contra oligarchiam, deinde verò tyrannidem occupavit.

2. Secundus modus eſt, cum ipſi opulenti contra ſe invicem diſcordes oligarchiam perdunt. Poteſt autem hic modus ſubdividi in undecim alios modos. Primus modus eſt, cum pauci ex opulentis uſurpant ſibi omnes dignitates, ac magiſtratus, ideoque alii opulenti, qui magiſtratibus non honorantur, contra eos, qui ſoli dominantur, inſurgentes oligarchiam perdunt, ac mutant, ut factum eſt Maſſiliæ, & in Iſtria, & apud Heracleam, & in aliis etiam civitatibus. Illi ſiquidem divites, qui à magiſtratibus excludebantur, res novas moliri non deſtiterunt, donec ipſi quoque admitte-

tur.

Google

tur, primo quidem ſeniores ex fratribus, deinde juniores: Quibuſdam enim in locis conſuetudo eſt, ut non ſimul ad Rempublicam gubernandam admittantur Pater, & filius; alibi ut non ſimul admittantur ſenior, ac junior ex fratribus. Per ſeditiones igitur hoc pacto concitatas factum eſt, ut apud Maſsilienſes Oligarchia evaderet civilior, ac pluribus communis; in Iſtro oligarchia mutata eſt in democratiam: apud Heracleam verò, cum pauciores eſſent, qui Rempublicam adminiſtrabant, eorum numerus auctus eſt uſque ad ſexcentos.

3 Secundus modus eſt, cum ex occaſione nobilitatis diſsidentis, atque in partes diviſæ, inſurgens populus, ac ducem nactus aliquem ex nobilibus, oligarchiam perdit, ac mutat. Ita cum in Gnido ſeditio orta fuiſſet inter nobiles, eo quod pars nobilium à magiſtratibus excludebat filium, ac frater fratrem, cum ſolus ſenior magiſtratibus honoraretur, inſurgens populus, ac ducem nactus ex ipſa nobilitate, vicit alteram partem, quæ erat infirma, & politiam mutavit. Apud Erythrienſes autem, ubi antiquitus vigebat oligarchia regia, licet qui præerant diligenter Rempublicam gubernarent, adhuc populus cum graviter ferret paucis parere, Rempublicam mntavit.

4 Tertium modus eſt, cum oritur diſſenſio inter paucos, qui volunt eſſe duces populi. Hoc autem dupliciter fieri poteſt. Primò ita, ut, qui appetit eſſe Dux populi in ſuas partes trahat plures ex iis, qui dominantur, eo pacto, quo Athenis Charicles ſuas in partes traxit triginta ex potentibus, Phrynichus autem quadringentos.

5 Quartus modus eſt, cum qui appetunt eſſe duces populi, trahunt ſuas in partes ipſam plebem. Hoc ſæpè accidebat apud Lariſſam, ubi nobilitas colebat plebem, quia plebs eligebat illum magiſtratum, qui cuſtodia civitatis vocabatur: imo univerſim hoc accidit in omnibus politiis oligarchicis, in quibus non iidem eligunt, & eliguntur ad magiſtratus, ſed eliguntur quidem ex magno cenſu, vel ex certa parte, eligunt verò milites, vel populares, ut fit Abidi. Idem etiam evenire neceſſe eſt, ubi non judicant ii, qui Rempublicam gubernant, ſed populares. Sæpe enim qui Rempublicam gubernant, colendo plebem, ut ſuffragia promereantur, Rempublicam mutant, ut accidit Heracleæ, quæ eſt in Ponto.

6 Quintus modus eſt, cum licet gubenatio ſit oligarchica, adhuc aliqui conantur reddere illam magis oligarchicam, & ad pauciores redigere. Tum enim qui excluduntur, ut aſſequantu æqualitatem cum cæteris in adminiſtratione Reipublicæ, coguntur populum in auxilium vocare, & ſic Rempublicam mutant.

4 *Mutantur etiam paucorum gubernationes ex ſeipſis, propter factiones ipſorum, qui plus poſſe apud populum volunt. Hoc autem dupliciter fit. Quandoque enim ſibi aſciſcunt, & conjungunt alios ex ipſo numero paucorum: ut Athenis in triginta illis fecit Charicles, & in quadringentis Phrynichus ſimili modo.*

5 *Quandoque verò ipſi, qui ſunt ex paucorum numero, vendicant ſibi plebem, ut apud Lariſſam, nobilitas plebem colebat, ex eo, quia per plebem fiebat electio magiſtratus illius, qui cuſtodia Reipublicæ vocabatur: & in quibuſcunque gubernationibus paucorum, non illi ipſi eligunt ad magiſtratus, qui & gerere illos poſſunt, ſed ex cenſibus magnis tribuuntur, vel ex aliquo corpore, electio tamen eorum per cives fit, aut per plebem: ut Abidi, & ubi judicia non ſunt ex his, qui Rempublicam gubernant, colendo plebem, quo eorum ſuffragia promereantur, Rempublicam mutant: ut apud Heracleam contigit quæ eſt in Ponto.*

6 *Quod idem accidit, quando in gubernatione paucorum quidam exiſtentes, ad pauciores etiam Rempublicam trahunt. Pares enim cæteris eſſe quærentes, compelluntur populum in ſui auxilium adhibere.*

7 Fiunt etiam mutationes in gubernatione paucorum, quando prodigaliter viventes, qui gubernant, per luxuriam patrimonia conſumpſerunt. Optant enim res novas hujuſmodi homines, tyrannidemque vel ſibi ipſis, vel alteri affectant: quemadmodum Hipar Dionyſium Syracuſis, & Amphiboli Cleotimus Chalcidenſes colonos ſuperinduxit, & cum veniſſent, ſeditionem cum illis contra divites fecit: & in Ægina, qui negotium id Chariti Athenienſi fecerat, res novas molitus eſt propter hujuſmodi cauſam. Hi ergo homines conſumptis patrimoniis, aut res novas commovent, aut Rempublicam furtis expilant, itaque ſeditiones, aut ab ipſis, aut ab illis concitantur, qui eorum furta non tolerant: ut Apolloniæ, quæ eſt in Ponto accidit. Concors verò ſi ſit paucorum gubernatio, ex ſeipſa non facile interiit. Hujus ſignum eſt apud Pharſalum urbem Reipublicæ ſtatus: pauci ſiquidem in ea civitate gubernatores, multorum ſunt domini, quia ipſi inter ſe recte, ac debito more ſe gerunt.

8 Evertuntur etiam, quando in paucorum gubernatione aliam paucorum gubernationem efficiunt, id eſt quando eorum, ad quos pertinet gubernatio Reipublicæ, qui pauci ſunt, ſelectio quædam fit, neque habilitas eſt omnibus ad maximos magiſtratus, dignitateſque poſſe aſſumi: quod apud Elidem urbem quandoque contigit. Nam cum paucorum eſſet gubernatio Reipublicæ, admodum pauci eorum ad ſenatorium ordinem, quæ erat perpetua dignitas, pervenire poterant, ob id, quod erat potentium hic ordo, ac per ſimilis Lacedæmoniorum ſenatui.

7 Sextus modus eſt, cum qui Rempublicam obtinent prodigè, atq; impudicè viventes, per luxuriam patrimonia perdiderunt. Cum enim decoxerint, res novas moliuntur, ac tyrannidem vel ſibi ipſis, vel aliis affectant, ac politiam mutare conantur. Hoc pacto poſt patrimonia conſumpta Hipparinus Dionyſium Syracuſis tyrannum induxit; Cleotimus verò Amphipoli novos colonos civitate donavit, iiſque deinde eſt uſus ad ſeditionem contra divites concitandam; & in Ægina qui negotium Charetis confecit, mutare Rempublicam conatus eſt ex eadem cauſa. Tales igitur homines poſtquam patrimonia dilapidaverunt, aut res novas moliuntur, aut Rempublicam furtis expilant, adeoque vel ipſi concitant ſeditiones, vel cauſa ſunt, ut alii, qui eorum latrocinia ferre nequeunt, ſeditiones excitent, ut accidit Apolloniæ, quæ eſt in Ponto. Jam ſicut Oligarchia facile corrumpitur propter diſcordias eorum, qui præſunt, ſic ſi illi ſint concordes, non facile evertitur. Signum autem hujus eſt Reſpublica Pharſalica, in qua pauci gubernantes multorum ſunt domini, quia bene, & concorditer ſe habent ad invicem.

8 Septimus modus eſt, cum in oligarchia fit quodammodo alia oligarchia id eſt cum ex iis ipſis, ad quos ſpectat gubernatio Reipublicæ, ſeliguntur aliqui, itaut non in omnibus ſit habilitas perveniendi ad maximos magiſtratus, ac dignitates, ut apud Aulidem contigit. Cum enim ea Reſpublica eſſet oligarchica, adhuc pauci eorum fiebant ſenatores, eo quod ſenatores eſſent ſolum nonaginta, iique perpetui, cum ille magiſtratus haberet magnam potentiam, ac ſimilem ei, quàm habet Senatus Lacedæmonum.

9 Fit autem mutatio gubernationis paucorum, & in bello, & in pace. In bello quidem, quod populo diffidentes, conducto militæ uti compelluntur, & qui illis præficitur, ſæpe tyrannus evadit: ut Corinthi Timophanes. Quod ſi plures præficiuntur, ipſi ſibi potentiam parant. Interdum verò iſta formidantes, qui regnut, populum recipiunt ad Reipublicæ communionem, quoniam neceſſitas cogit populo uti. In pace autem propter diffidentiam, quàm inter ſe habent, conductis militibus cuſtodiam tradunt, præficiuntque illis virum aliquem, qui ad neutram partem magis inclinare videatur: at iſte ſæpe fit dominus partis utriuſque, quod accidit in Lariſſa urbe Leucadenſibus, qui circa Samum, Rempublicam tenentibus, & apud Abidum tempore ſodalitatum, quarum erat Iphiadæ.

10 Oriuntur etiam ſeditiones per excluſionem aliorum ab aliis factam, eorum ipſorum, qui ſunt in paucorum gubernatione, quando de nuptiis, vel de judiciis concertant, quemadmodum de nuptiis ſupra diximus, in Erethria paucorum gubernatio equitum ſublata eſt per Diagoram, qui affectus

fectus injuria fuerat ex nuptiis. Ex judicio autem apud Heracleam ſeditio extitit, & Thebis ob adulterii judicium. Atqui utroque in loco non injuſta fuerat accuſatio, ſed per factionem pœna nimis exaſperata, apud Heracleam quidem adverſus Eutionem, Thebis vero adverſus Archium, quis inimici pervincentes in foro ligari, ac cervicem ejus annulo ferreo includi fecerunt.

9 Octavus modus eſt, per quem oligarchia mutatur tum tempore belli, non tempore pacis. Tempore ſiquidem belli pauci potentes diffidentes populo, externo milite uti compelluntur, & aliquem ipſi ducem imponere, qui ſæpe tyrannidem occupat, eo pacto, quo Timophanes Corinti tyrannidem occupavit. Si verò plures exercitui præficiantur periculum eſt, ne ii Rempublicam occupent, alii excluſis. Hinc eſt, ut nobilitas ad hæc pericula vitanda populum aliquando receperit in Reipublicæ partem, ſiquidem ejus opera debebat uti tempore belli. Tempore verò pacis aliquando contingit, ut potentes ſibi mutuo diffidentes militibus cuſtodiam tradant, illiſque præficiant aliquem, qui neutri parti videtur addictus, qui ſæpe utriuſque partis fit dominus, ut accidit Lariſſæ Alaudenſibus Samum tenentibus, & Abidi tempore factionum, quarum una erat Iphiadæ.

10 Nonus modus eſt: aliquando in oligarchia ſeditiones excitantur ex eo, quod ex potentibus unus alterum circumveniat, eumque injuria afficiat, cauſa nuptiarum, vel cauſa judicii, ut de nuptiis dictum eſt, & exemplis probatum cap. 4. Ita in Erethriis Diagoras, quia injuria fuerat affectus circa nuptias, oligarchiam equitum ſuſtulit; in Heraclea concitata eſt ſeditio ex occaſione judicii & Thebis ob judicium in cauſa adulterii, & tamen in neutro loco accuſatio fuerat injuſta, ſed pœna fuerat nimis exagerata: Heracleæ quidem adverſus Euritionem, Thebis verò adverſus Archium, ſiquidem inimici obtinuerunt, ut in foro ligaretur, & collum ejus annulo ferreo includeretur.

11 *Sæpe etiam paucorum gubernationes diſſolutæ fuerunt ob nimiam dominationem, non probantibus quibuſdam ex ipſis, qui gubernabant, hujuſmodi exceſſum, ut accidit his, qui apud Gnidum, & apud Chium per paucorum potentiam gubernabant.*

12 *Fiunt etiam caſu mutationes illis, quæ vocantur Reſpublicæ, & gubernationes paucorum, ubicunque à cenſu ſumuntur ad deliberandum, & judicandum, & ad cæteros magiſtratus. Sæpe enim conſtituto primo cenſu ad præſens tempus, ut participent in paucorum quidem gubernatione pauci, in Republica vero modii, felicitate aliqua ſuperveniente, vel per pacem, vel per aliam cauſam, contingit eaſdem poſſeſſiones multo majoris pretii fieri: itaque omnes efficiuntur habiles ad cunctos Reipublicæ gradus, dignitateſque ſuſcipiendas, idque contingit interdum ſenſim, & latenter, interdum celerius.*

13 *Paucorum igitur gubernationes mutantur, & ſeditionem recipiunt per hujuſmodi cauſas. Omnino autem, & popularis ſtatus, & paucorum potentiæ convertuntur interdum non in contrarias ſpecies, ſed in eas, quæ ſunt proprii generis, ceu ex inſtitutis popularibus, & paucorum, in ipſa propria, & ex illis rurſus in iſta.*

11 Decimus modus eſt: aliquando oligarchiæ ſublatæ ſunt ex eo, quia nimis deſpoticè dominarentur, & quidam gubernantium non probarent modum gubernandi ita deſpoticum. Hoc pacto ſublatæ ſunt oligarchiæ Gnidi, & Chii.

12 Undecimus modus eſt: aliquando politiæ, & oligarchiæ, aliæque Reipublicæ, in quibus aſſumuntur ad conſilium, ad magiſtratum, & ad judicia ex cenſu, mutatæ ſunt caſu Accidit nimirum, ut cum ab initio taxatus fuerit cenſus, ſecundum quem eſſent participes dominationes, vel pauci divites in oligarchica, vel mediocres in politia, ex felicitate quadam originem trahente à pace, vel ab alia ſimili cauſa, poſſeſſiones ita auctæ ſint pretio, ut omnes haberent cenſum ſufficientem ad Reipublicæ participationem. Porro hoc

incre-

Digitized by Google

diem receperunt peregrinos, ſeditionibus ſunt jactatæ. Ita cum apud Sybarim, una cum Trœzeniis incoluiſſent Achæi, majorem in numerum Achæi, aucti, per ſeditionem expulerunt Trœzenios. In Thuriis etiam Sybaritæ in civitatem recepti expulerunt illos, à quibus fuerant recepti. Cum enim antiqui accolæ vellent plus habere, tamquam de ſua regione, à Sybaritis expulſi ſunt. Byſantii è converſo, cum peregrini contra cives conjuraſſent, conjuratione detecta, à civibus vi, & armis expulſi ſunt. Antiſſæi etiam, cum exules ex Chio recepiſſent in civitatem, tandem coacti ſunt illos, ut ſeditioſos expellere. Zanclæi, qui Samios receperant, mox à Samiis ex civitate ſunt ejecti. Apolloniatæ, qui verſantur circa pontum Euxinum, receptis advenis, ſeditionibus ſunt agitati. Syracuſani, cum poſt tyrannos ejectos, peregrinos, & advenas milites conſcripſiſſent in cives, in ſeditiones, ac civilia prælia inciderunt. Amphibolitæ, cum recepiſſent exules Chalcidenſium, ab iis deinde expulſi ſunt penè omnes. Ergo patet, quod peregrinitas propter diſſimilitudinem eſt cauſa ſeditionum.

11 Seditionem autem concitant, in paucorum quidem potentia, multitudo indigne ferens, ut dictum eſt prius, quod cum ipſi ſint pares, non pariter honorantur. In populari verò ſtatu nobilitas, quod par ſiat cæteris, cum ipſi ſint præſtantiores.

12 Incidunt etiam quandoque in ſeditionem civitates propter ſitum, quando talis eſt locus, ut non ad unam, eandemque gubernationem ſit aptus. Ut Clazomeniis accidit, qui in Chytro habitant, contra eos, qui habitant in inſula. Et Colophoniis erga Notios. Athenis quoque non eodem modo, ſed multo magis populares ſunt, qui in Pyræo habitant, quam qui in Urbe: Ut enim in præliis tranſitus foſſarum, etiam ſi admodum parvæ ſint, interrumpit ordines militum, ita & in civitate diſſidentia omnis videtur diſjunctionem facere. Maxime forſan diſſident virtus, & vitium: deinde paupertas & divitiæ: & alia magis, quam alia: quarum una eſt illa, de qua diximus.

11 Ex diſſimilitudine etiam oriuntur ſeditiones, per quas populus inſurgit contra oligarchiam, nobilitas contra democratiam. Populares enim indignè ferentes, quod cum ipſi ſint pares nobilibus in libertate, non pariter honorentur, inſurgunt contra nobiles: nobiles è converſo ægrè ferentes, quod cum ſint præſtantiores cæteris, habeantur ut pares, inſurgunt contra populares.

12 Demum aliquando ſeditiones oriuntur propter ſitum, cum talis eſt locus, ut non ſit ſatis factus ad conſtituendam unam continuam civitatem. Ex. gr. quia civitas Clazomeniorum ita eſt conſtituta, ut pars habitet in Chytro, pars in inſula, ſolent invicem eſſe diſcordes, ac ſeditioſi. Idem accidit Colophoniis: & etiam Athenis qui habitant in Pyræo, ſunt magis populares, quam qui habitant in urbe. Quemadmodum enim in præliis tranſitus foſſarum etiam modicarum interrumpit ordinem militum, ſic in civitatibus parva etiam diſtantia, ac ſeparatio aufert conjunctionem animorum Porro maximè diſſident virtus, ac vitium, ideoque hæc diſſimilitudo maximè impedit concordiam civium. Secundo diſſident etiam paupertas, ac divitiæ; ideoque etiam diſſimilitudo pauperum, ac divitum diſponit ad ſeditiones. Tertio etiam diſſimilitudo generis, loci, & aliæ jam explicatæ poſſunt cauſare diſſentiones civium magis, aut minus, prout diſſimilitudo eſt major, aut minor.

De

Digitized by Google

De incrementis ſeditionum ex parvis initiis: & quo pacto Reſpublica mutetur, eo quod aliqua pars civitatis acquiſiverit magnam gloriam.

Caput IV.

1 *ORiuntur autem ſeditiones non pro parvis rebus, ſed ex parvis ad magna proveniunt.*

2 *Maxime etiam parvæ corroborantur, quando in principalibus fiunt, ut contigit Syracuſanis antiquitus. Mutatus eſt enim civitatis ſtatus propter duos adoleſcentes, qui in magiſtratu conſtituti, ſimultatem inter ſe habuerunt ex amatoria cauſa. Altero enim abſente (cum ſodalis ejus eſſet) alter puerum, quem amabat, ſibi conciliavit. At ille reverſus, cum id graviter ferret, uxorem illius habere ſtuduit. Ex hoc omnes, qui verſabantur in Republica, diverſo favore diverterunt. Quamobrem ab iſtis principiis cavendum eſt diligenter, ac diſſolvendæ ſtatim ſunt eorum diſcordiæ, qui multum in Republica poſſunt. In principio enim peccatur. Principium autem dicitur eſſe dimidium totius. Itaque parvum in principio erratum, correſpondens eſt ad alias partes.*

1 POſtquam Ariſtoteles explicavit, propter quas cauſas politiæ mutentur, & quo pacto fiant tales mutationes, deſcendit ad explicandum, quo pacto licet ſeditiones non fiant pro parvis, ſed pro magnis rebus, adhuc aliquando ſeditiones ex parvis principiis inchoatæ ita invaleſcant, ut periculum ſit, ne ſtatus Reipublicæ mutetur.

2 Tum præſertim ſeditiones ex parvis principiis ortæ creſcunt, cum diſcordia oritur inter præcipuos civitatis, ut antiquitus contigit Syracuſanis. Mutatus ſiquidem eſt ſtatus Reſpublicæ propter duos adoleſcentes in magiſtratu conſtitutos, qui ſimultatem invicem habuerunt ex leviſſima, hoc eſt amatoria cauſa. Cum enim alter abeſſet, alter puerum, quem ille amabat, ſibi conciliavit; quod cum ille reverſus graviter ferret, uxorem alterius habere ſtuduit, ideoque graves inter eos ortæ ſunt inimicitiæ, ac tota pene civitas diviſa eſt in duas partes. Ut igitur his malis occurratur, obſtandum eſt principiis, ac ſtatim componendæ ſunt diſcordiæ eorum, qui multum in Republica poſſunt. Niſi enim hoc fiat, peccatur in principio; ſed principium eſt dimidium totius; ergo peccatur in dimidio totius, adeoque non eſt mirum, ſi ex parvo peccato in principio ſequantur proportionalia mala in cæteris partibus.

3 *Omnino autem excellentium virorum diſcordiæ totam poſt ſe trahunt civitatem, ut contigit apud Heſtiæam poſt popularem ſtatum: Duobus enim fratribus de diviſione patrimonii contendentibus, unus eorum, qui erat pauperior, quaſi non exhibente altero fratre bona omnia, neque theſaurum, quem pater invenerat, proferente, quærebatur, at populum in ſuos favores pertraxerat: alter verò, qui divitiis pollebat, locupletes ſibi aſciverat.*

4 *Et in Delphis ex favore partium contentione exorta, principium fuit ſeditionum omnium, quæ poſtea fuerunt in ea civitate ſecutæ. Hic enim, cum ſibi triſte augurium incidiſſet, ut venit ad ſponſam, ſuſcipere illam noluit. Parentes verò puellæ, quaſi ſpreti, atque contempti, ſacrorum quiddam eo ſacrificante iniecerunt, atque ut ſacrilegum accuſantes, capite damnari fecerunt.*

5 *Mitylenæ quoque ſeditio ex hæreditate coorta, magnorum malorum fuit origo: indeque bellum Athenienſibus contra Mitylenæos ſuſceptum, in quo urbs eorum à Pachete duce capta fuit. Timophane enim quodam opulento homine vita functo, cum duæ filiæ ſuperſtites fuiſſent, Doxandrus quidam dari illas filiis in matrimonium concupivit. Quod cum aſſequi non potuiſſet, alios ſibi prælatos dolens, res novas moliri aggreſſus, Athenienſibus quibus erat publice hoſpes, bellum ſuſcipere perſuaſit:*

6 *Et apud Phocenſes ſeditio exorta eſt ex hæreditate inter Mnaſeam Mnaſonis patrem, & Euthycratem Onomarchi. Hæc ſeditio Phocenſibus initium fuit ejus belli, quod ſacrum appellaverunt.*

Digitized by Google

7 Mutatus eſt etiam Epidamni civitatis ſtatus ex nuptiis. Deſponderat enim quis filiam, cum vero pater ſponſi magiſtratum gerent illi mulctam irrogaſſet, quaſi deſpectus, omnes qui præſenti civitatis ſtatus infenſi erant, per factionem ad ſe recepit.

3 Quod autem præcipuorum diſcordiæ trahant diſcordias totius civitatis, pluribus exemplis poteſt oſtendi. Primo enim apud Heſtiæam poſt Medicum bellum, cum contentio eſſet orta inter duos fratres circa diviſionem patrimonii, pauperior ex fratribus conquerens de altero, quod non in medium expoſuiſſet omnia bona paterna, ac præſertim theſaurum a patre inventum, populares traxit in ſuas partes: Quare cum locupletes adhæſiſſent partibus fratris ditioris, civitas eſt diviſa.

4 Secundo apud Delphos contentio orta ex favore partium propter quandam affinitatem, principium fuit omnium ſeditionum, quæ poſtea ſecutę ſunt in ea civitate. Sponſus ſiquidem, cum ad ſponſam accedens in triſte augurium incidiſſet, noluit eam ducere; ideoque conſanguinei ſponſæ exiſtimantes ſe affectos injuria, vlciſcerentur, inſimularunt ſponſum, quaſi inter ſacrificandum, ſacram pecuniam furatus eſſet, ac deinde ut ſacrilegum occiderunt.

5 Tertio Mitylenæ ſeditio propter hæreditatem exorta magnorum illi urbi malorum cauſa fuit, indeque factum eſt, ut Athenienſes bellum contra Mitylenæos ſuſciperent, in quo Pachorus Athenienſium Dux eam urbem cæpit. Cum enim Timophane quodam viro opulento vita functo, quæ filiæ ſuperſtites fuiſſent, Doxander quidam optavit illas in matrimonium dare duobus ſuis filiis, ac ſpe fruſtratus alios ſibi prælatos dolens, res novas moliri cæpit, atque Athenienſibus, quorum erat publicè hoſpes, auctor fuit, ut bellum adverſus Mitylenæos ſuſciperent.

6 Quarto apud Phocenſes ſeditio propter hæreditatem exorta inter Mnaſeã Mneſonis patrem, & Euthycratem Onomarchi parentem, principium fuit illius belli quod ſacrum appellatur.

7 Quinto Epidamni mutatus eſt civitatis ſtatus ex occaſione nuptiarum. Deſponderat enim quis filiam: cum verò pater Sponſi magiſtratum gerens quamdam mulctam illi irrogaſſet, quaſi deſpectus indignatione ſuccenſuit, atque ad ſe receptis omnibus, qui præſenti ſtatui civitatis erant infenſi, eorum auxilio Rempublicam mutavit.

8 Fiunt etiam mutationes, & in paucorum potentia, & in populari ſtatu, & in ea, quæ appellatur Reſpublica, ex eo, quod aliquod collegium, vel alia pars civitatis famam ſit, vel augmentum majorem in modum conſecuta: ut apud Athenienſes, Areopagi conſilium per tempora belli Perſorum famam conſecutum Reipublicæ gubernandi formam ſeveriorem videtur feciſſe. Et rurſus navalis turba, quod cauſa victoriæ Salaminenſi bello fuiſſe videbatur, & ob eam victoriam principatum maris acquiſiſſe civitati, popularem ſtatum magis aſſeruit. Et apud Argivos nobilitas, quod in prælio contra Lacedæmonios apud Mantiniam urbem commiſſo, magnam famam conſecuta eras, popularem ſtatum delere tentavit. Et apud Syracuſanos multitudo urbana, quod cauſa victoriæ belli adverſus Atheníenſes videbatur fuiſſe, Rempublicam mutavit ad popularem ſtatum. Et apud Chalcidenſes, quod ſimul cum nobilitate ad opprimendum Phixum tyrannum plebi inſurrexiſſe, ſtatim Reipublicæ gubernationem ſuſcepit. Et apud Ambraciam eodem modo, populus una cum aggreſſoribus: Periandro tyranno expulſo, in ſeipſum gubernationem convertit. Et omnino hoc latere non oportet quod qui potentiæ cauſa fuerunt, ſive privati homines, ſive collegia publica, ſive tribus, ſive & pars aliqua civitatis, ſive quæcunque multitudo, ſeditionem commovent. Aut enim qui honori illorum invidens ſeditionem faciunt, aut ipſi propter prævalentiam parem babero cum cæteris, non acquieſcunt.

9 Movetur quoque Reſpublica quando partes illæ civitatis, quæ contraria videntur eſſe, purificantur (ceu divites, & plebs medium autem parum, aut nihil omnium ſit. Si enim quævis pars ita robuſta ſiat, ut ad illam, quæ prædominabatur, proxime accedat, non ſolerat poſt hac diſcrimina ſubire. Quapropter & qui virtute præcellunt in illam

(us

(ut ita dixerim) faciunt ſeditionem. Pauci enim ſunt, alii verò permulti. Vniverſaliter ergo in cunctis Rebuſpublicis ipſa initia, cauſæque ſeditionum, ac mutationum, in hunc modum fiunt.

10 *Mutatur autem reſpublica quandoque per vim, quandoque per dolum. Per vim autem, aut ſtatim, aut poſteà compellendo. Nam & fraus duplex eſt. Nonnunquam enim decepti ab initio, ſua demum ſponte recipiunt alium gubernandi modum, deinde poſteà violenter conſervant, ut accidit cum quadringenti illi Athenienſium Rempublicam ſuſceperunt. Aſſirmantes enim, quod Perſarum Rex pecunias ad bellum contra Lacedæmonios ſubminiſtraret, ac in eo mentiti, nihilominus poſteà vi retinere gubernationem conati ſunt. Interdum autem ab initio perſuadentes, at poſteà rurſum perſuaſis ſponte, ac volentibus retinent gubernationem. Simpliciter ergo circa omnes Reſpublicas. ex his, quæ dicta ſunt, contingit mutationes fieri.*

8 Mutantur etiam aliquando Reſpublicæ, tum oligarchicæ, tum populares tum communes eo quod aliquis magiſtratus, vel aliqua pars civitatis acquiſiverit magnam gloriam. Probatur id pluribus exemplis. Primo apud Athenienſes, quia circa tempora belli Medici conſiliũ Areopagitarum maximam famam fuerat conſecutum, forma Reipublicæ gubernandæ facta eſt ſeverior. Secundo apud eoſdem, quia navalis turba, Salaminenſi bello, videbatur fuiſſe cauſa victoriæ, adeoque Athenienſibus principatum maris aſſerviſſe, famam conſecuta, ſtatum popularem reddidit fortiorem. Tertio apud Argivos nobilitas, cum prælio contra Lacedæmonios apud Mantinoam urbem commiſſo, magnam gloriam retuliſſet, ſtatum popularem diſſolvere tentavit. Quarto apud Syracuſanos populus, qui videbatur fuiſſe cauſa victoriæ, quam Syracuſani ex Athenienſibus retulerant, Rempublicam reddidit democraticam. Quinto apud Chalcidenſes populus, qui ſimul cum nobilitate adverſus Phoxum tyrannum inſurrexerat, una cum nobilitate Rempublicam adminiſtrandam ſuſcepit. Sexto apud Ambraciam populus. Periandro cum conjuratis expulſo, ad ſe ipſum gubernationem convertit. Debet igitur univerſim adverti, quod qui cauſa fuerunt, ut civitas evaſerit potentior, ſeu ſint homines privati, ſeu ſint magiſtratus, ſeu tribus, ſive pars aliqua civitatis, ſive multitudo quæcunque, eo ipſo ſunt cauſa, vel occaſio, ut oriantur ſeditiones; ſunt quidem occaſio, cum alii invidentes ipſis ſeditionem commovent: ſunt autem cauſa, cum ipſi propter excellentiam nolunt æquo jure vivere cum cæteris.

9 Aliquando etiam cauſantur in Republica motus ex eo, quod illæ partes civitatis, quæ videntur contrariæ, evadunt æquales potentia, itaut nihil, vel parum remaneat medium. Ex. gr. ſi vel pars civitum, vel pars pauperum evadat ita potens, ut proximè accedat ad potentiam ejus, quæ dominabatur, & ferre ex æquo iſtæ duæ partes dividant civitatem, itaut nulli pene in medio remaneant mediocres, non vult amplius ſub dominio alterius partis periclitari, ideoque ſeditiones commovet. Quia verò virtute præcellentes ſolent eſſe pauci comparatione aliorum, ideo virtute prçcellentes pene nunquam excitant ſeditiones. Principia igitur, & cauſæ motuum ac ſeditionum hoc ferre pacto ſe habent.

10 Addit Ariſtoteles, quod aliquando Reſpublica mutatur per vim, aliquando per dolum. Per vim mutari poteſt dupliciter. Primo inferendo vim ab initio; ſecundo non inferendo vim ab initio, ſed potius fraudibus utendo ad imperium occupandum, deinde verò per vim imperiũ occupatum retinendo. Fraus etiam poteſt adhiberi dupliciter. Primo ita, ut cives ab initio decipiantur, deinde verò ſponte recipiant eum gubernandi modũ, qui fuit per fraudem inductus: ſecundo ita, ut aliqui per fraudem modum politię mutent, deinde violenter modum, quem induxerunt, retineant: Hoc pa-

cto quadringenti illi Rempublicam Athenienſium occuparunt. Cum enim ab initio per mendacium affirmaſſent Perſarum Regem pecunias illis ad bellum adverſus Lacedæmonios gerendum ſubminiſtraſſe, detecto mendacio, adhuc per vim conati ſunt gubernationem retinere. Aliquando verò ab initio fraude perſuadentes, poſteà perſuaſis ſponte volentibus, retinent gubernationem. Tot igitur modis contingit fieri mutationes Rerumpublicarum.

De mutationibus democratiæ, ac de cauſis, ac modis talium mutationum.

Caput V.

1 SEd oportet in unaquaque ſpecie Rerumpublicarum hoc idem conſiderare.

2 Popularis ergo ſtatus maxime recipit mutationes, propter eorum hominum perfidiam, qui ſunt quaſi duces in populo. Hi enim privatim egregium quemque calumniando, conſpirare eos ſimul compellunt (cogit enim in unum communis metus etiam eos, qui prius erant inimiciſſimi) publicè verò multitudinem irritant: & hoc ferè ubique in hunc modum fieri videmus. Nam & apud Coum popularis ſtatus interiit, ob pravitatem eorum, qui populum ducebant. Nobilitas enim conſpiratione facta, regimen civitatis arripuit, Et apud Rhodum. Impoſitis enim pecuniis, quæ conductis militibus ſolverentur, potentes quidam in populo pro ſe eas retinebant, eratque id impedimento, quo minus ea redderentur, quæ præfectis debebantur triremium. Præfecti autem claſſis, cum pecunias non haberent, ac nihilominus navigare ex lege cogerentur, veriti pœnam judicii, conſpirationem inierunt ad popularem ſtatum evertendum. Apud Heracleam quoque populus oppreſſus eſt illico poſt coloniarum emiſſionem, ob populi ductores. Potentes enim quidam in populo, illatis injuriis, nobilitatem expulerunt illi verò poſteà conſpirantes, & in unum convenientes, in urbem reverſi, populum oppreſſerunt. Nec multo diſſimiliter apud Megarenſes popularis ſtatus interiit. Ductores enim populi, quo pecunias per bonorum publicationem haberent, multos è nobilitate pepulerant, ut tandem facta ſit permagna exulum multitudo. Exules ergo in unum convenientes prælio ſuperarunt, oppreſſoque populo, paucorum potentiam conſtituerunt. Contigit hoc idem apud Cumas in populari ſtatu, quem deſtruxit Thraſimachus: & apud alios ferè quis inſpiciat mutationes eodem modo contigiſſe. Interdum enim, ut gratificentur injuriantes, nobilitatem conſpirare faciunt, vel patrimonia æque dividentes, vel reditus muneribus publicis ſubiicientes: interdum verò calumniantes, ut bona opulentorum pulicari faciant.

1 DEſcendit jam Ariſtoles ad agendum in particulari de mutationibus ſingularum Rerumpublicarum, atque hoc capite agit de mutationibus democratiæ, duobus capitibus ſequentibus de mutationibus oligarchiæ, & ariſtocratiæ.

2 Democratia aliquando mutatur in oligarchiam, aliquando in tyrannidem, aliquando in ultimam ſpeciem democratiæ, in qua populus eſt dominus etiam legum. Primò igitur democratia mutari ſolet in oligarchiam propter improbitatẽ, & inſolentiam eorum, qui ſunt veluti duces populi. Hi ſiquidem, dum privatim unumquemque ex egregiis calumniantur, publice verò multitudinẽ irritant, impellunt eos ad conſpirandum invicem (ſiquidem etiam qui alioquin ſunt inimiciſſimi, ex metu communi uniri ſolent in unum.) Quod autem democratiæ plerumque corrumpantur propter improbitatem eorũ, qui ſunt duces populi, probatur pluribus exemplis. Primo apud Coos democratia interiit propter improbitatem ductorum populi. Nobilitas enim, cum vexaretur, conſpiratione facta, regimẽ civitatis arripuit. Secundò apud Rhodios idem accidit. Cum enim ductores populi, qui debebant ſtipendia ſolvere militibus cõductis, pecunias ſibi retinerent, ac nihilominus triremium præfecti, licet non haberent pecunias, quas militibus ſolverent, navigare tenerentur ex lege, timentes judicia, conſpirationem inierunt ad democratiam evertendam. Tertio apud Heracleam,

cleam, cum ductores populi illatis injuriis nobilitatem ſolum vertere coegiſſent, nobiles in unum convenientes in urbem reverſi democratiam ſuſtulerunt. Quartò apud Megarenſes, cum ductores populi plurimos nobilium ejeciſſent ex urbe, & eorum bona publicaſſent, cum magna facta fuiſset exulum multitudo, commiſso prælio, populum ſuperarunt, ac democratia ſublata, oligarchiam conſtituerunt. Quinto hoc idem ferre accidit Cumis, ubi Thraſymachus democratiam ſuſtulit. Poteſt igitur quis inſpicere, quod in omnibus fere democratiis ductores populi vel injuſtè, ut populo gratificentur, nobilitatem vexantes, vel patrimonia opulentorum in commune dividentes, vel reditus privatorum publicis muneribus ſubiicientes, vel divitibus calumniantes ad eorum bona publicanda, cogunt nobilitatem ad hoc, ut contra democratiam conſpiret.

3 *Vetuſtis quidem temporibus, quando idem erat potens in populo, ac belli dux, populares res in tyrannidem mutabantur: & profectò antiquiorum tyrannorum plurimi ex popularibus hominibus facti ſunt. Cauſa verò, cur tunc fierent, non autem nunc, illa eſt, quod tunc, qui in populo maxime poterant, erant ex his, qui bello gerendo præficiebantur. Nondum enim dicendi peritiam habebant. Nunc autem Rhetorica arte ſuperveniente, qui dicendi facultatem habent, populos ducunt quidem, ſed quia imperiti ſunt rerum bellicarum, tyrannidem invadere non audent, niſi ubi parum aliquid tale incidit. Tyrannides certe frequentius fiebant prius, quàm nunc, & propter magnas poteſtates quibuſdam commiſſas, seu Mileti ex conſulatu: multarum enim, ac magnarum rerum poteſtatem habebat conſul: ac etiam ob id, quia tunc urbes non erant magnæ, ſed rure homines habitabant, otium agentes, præterquam ab agris. Qui autem patroni erant in populis, cum viri militares eſſent, tyrannidem invadebant: idque agebant omnes, præſtita ſibi prius fide à populo, quæ acquirebatur ex inimicitia adverſus opulentos: ut Athenis Piſiſtratus per factionem contra Pediacos ſuſceptam, & Megaris, Theagenes armentis opulentorum occiſis, quæ juxta flumen repererat paſcentia, & Dionyſius accuſans Daphæum, & divites, meruit tyrannidem Syracuſis obtinere, propter inimicitiam nobilitatis, ſibi fide à populo præſtita, quaſi popularis eſſet.*

4 *Mutantur etiam Reſpublicæ ex conſueta gubernatione in ultimam ſpeciem popularitatis. Cum enim per electionem ſunt magiſtratus, non tamen à cenſu, eligit autem populus, ambientes populum magiſtratuum gratia, eo rem deducunt, ut ſit populus dominus etiam legum. Remedium autem, ne hoc omnino fiat, vel ut minus fiat, illud eſt, ut tribus quidem magiſtratum eligant, non populus univerſus. Popularium igitur ſtatuum mutationes ferè omnes per has fiunt cauſas.*

3 Secundò, licet his temporibus democratiæ mutari ſoleant in oligarchias, antiquioribus temporibus mutari ſolebant in tyrannides. Tres hujus rei rationes poſsunt afferri. Prima ratio eſt, quia antiquis temporibus, cum adhuc non eſſet inducta ars Rhetorica perſuadendi populo per eloquentiam, illi erant ductores populi, qui erant duces ad bellum; ergo cum haberent imperium armorum, ſæpè tyrannidem occupabant: ideoque antiquitus plures democratiæ mutatæ ſunt in tyrannidem; ſed conſequentibus temporibus, rhetorica inducta, homines eloquẽtes, ſed imperiti rerum agendarum, ſolent eſse ductores populi; ergo cum ſint imperiti, non audent tyrannidem occupare, niſi fortaſſe accidat, ut alicubi brevi tempore dominentur. Secunda ratio eſt, qua antiquitus in civitatibus dabantur aliqui magiſtratus, qui magnam habebant potentiam, eo pacto, quo apud Mileſios Conſul erat plurimarum, & magnarum rerum potens; ergo cum aliqui tantam haberent potentiam, poterant facilius occupare tyrannidem: nunc autem rarius fiunt tyranni ex oppoſita ratione. Tertia ratio eſt, quia antiquitus civitates non erant magnæ, nec valde hominibus refertæ, ſiquidem plerique vivebant ruri, atque agriculturæ vacabant; ergo qui in ci-

Digitized by Google

vitatibus duces erant populi, cum eſſent homines militares, tyrannidem invadebant, ſiquidem populus illis habebat fidem, utpote divitum inimicis. Hoc pacto Athenis Piſiſtratus ſeditionem movens adverſus Pediacos; Megaris Theagenes occiſis divitum armentis, quæ juxta fluvium paſcebantur; Syracuſis Dionyſius accuſans Daphæum, ac divites, tyrannidem occuparunt, fidente illis populo, quaſi popularibus, ac divitum inimicis.

4 Tertiò aliquando democratia ex conſueta gubernatione mutatur in illam ultimam, ac peſſimam ſpeciem democratiæ; in qua populus eſt dominus omnium, etiam legum. Accidit autem hoc, cum magiſtratus à populo creantur ex electione, non autem ex cenſu. Tum enim ductores populi ex ambitione dominandi populo adulantes, eò rem deducunt, ut populus ſit dominus omnium, etiam legum, & omnia faciat ex voluntate. Remedium ne democratia degeneret ex conſueta gubernatione in hanc infimam ſpeciem, vel ut ſaltem rarius degeneret, eſt, ut non populus univerſus, ſed tribus eligant magiſtratus. Mutationes igitur Democratiæ ex his cauſis oriuntur.

De mutationibus oligarchiæ, ac de modis, & cauſis earum. Caput VI.

1. *PAucorum autem gubernationes mutantur per duos maxime modos manifeſtiſſimos; Unum, ſi injuriis afficiant multitudinem. Quilibet enim patronus ſufficit, & maxime ſi ex numero paucorum dux aliquis exiſtat: quemadmodum in Naxo Lygdamis, qui tyrannidem poſtea Naxiorum invaſit.*

2. *Habet autem etiam ex aliis initium ſeditionis differentias. Quandoque enim ab ipſis opulentis, qui non honorantur magiſtratibus, fit diſſolutio, cum perpauci ſint illi, qui dignitates uſurpant: ut in Maſſalienſibus, & in Iſtro, & apud Heracleam, & in aliis civitatibus accidit. Nam qui honores non ſusceperant, res novas moliri non ceſſabant, donec ipſi quoque honorarentur, primo quidem ſeniores ex fratribus, deinde juniores. Quibuſdam enim locis non ſimul ad Rempublicam gubernandam recipiuntur filius, & pater: alicubi verò frater ſenior, ac junior. Et illic quidem paucorum potentia civilior facta eſt: in Iſtro autem ad populum recidit: in Heraclea verò à paucioribus ad ſexcentos devenit.*

3. *Mutata eſt & Gnidi paucorum potentia, ſeditione inter nobilitatem ipſam coorta, ex eo, quod pars earum ab honoribus excludebatur: ſiquidem pater filium impediebat, & frater fratrem, nec niſi qui ſenior erat, honorabatur. Inſurgens enim populus, ac illorum diſcordiam, ac ducem nactus ex ipſa nobilitate, irruens pervicit. Imbecillis enim adverſa pars erat. Et apud Erythrienſes, in paucorum gubernatione regnarum urbium antiquis temporibus, licet diligenter curarent, qui in gubernatione illarum verſabantur, tamen quia perpauci erant, non talis populus, ſed Rempublicam mutavit.*

1. OLigarchia duobus præcipuè modis poteſt mutari, & corrumpi. Primus modus eſt per hoc, quod opulenti, qui dominantur, injuriis afficiant multitudinem. Tunc enim multitudo ſi ducem invenerit, præſertim aliquem ex iis paucis, qui dominantur, inſurgit contra oligarchiam, illamque diſſolvit. Ita in inſula Naxo Lygdamus unus ex paucis, qui dominabantur, primo fecit ſe ducem populi contra oligarchiam, deinde verò tyrannidem occupavit.

2. Secundus modus eſt, cum ipſi opulenti contra ſe invicem diſcordes oligarchiam perdunt. Poteſt autem hic modus ſubdividi in undecim alios modos. Primus modus eſt, cum pauci ex opulentis uſurpant ſibi omnes dignitates, ac magiſtratus, ideòque alii opulenti, qui magiſtratibus non honorantur, contra eos, qui ſoli dominantur, inſurgentes oligarchiam perdunt, ac mutant, ut factum eſt Maſſiliæ, & in Iſtria, & apud Heracleam, & in aliis etiam civitatibus. Illi ſiquidem divites, qui à magiſtratibus excludebantur, res novas moliri non deſtiterunt, donec ipſi quoque admitterentur.

tur, primo quidem ſeniores ex fratribus, deinde juniores: Quibuſdam enim in locis conſuetudo eſt, ut non ſimul ad Rempublicam gubernandam admittantur Pater, & filius; alibi ut non ſimul admittantur ſenior, ac junior ex fratribus. Per ſeditiones igitur hoc pacto concitatas factum eſt, ut apud Maſsilienſes Oligarchia evaderet civilior, ac pluribus communis, in Iſtro oligarchia mutata eſt in democratiam: apud Heracleam verò, cum pauciores eſſent, qui Rempublicam adminiſtrabant, eorum numerus auctus eſt uſque ad ſexcentos.

3 Secundus modus eſt, cum ex occaſione nobilitatis diſsidentis, atque in partes diviſæ, inſurgens populus, ac ducem nactus aliquem ex nobilibus, oligarchiam perdit, ac mutat. Ita cum in Gnido ſeditio orta fuiſſet inter nobiles, eo quod pars nobilium à magiſtratibus excludebat filium, ac frater fratrem, cum ſolus ſenior magiſtratibus honoraretur, inſurgens populus, ac ducem nactus ex ipſa nobilitate, vicit alteram partem, quæ erat infirma, & politiam mutavit. Apud Erythrienſes autem, ubi antiquitus vigebat oligarchia regia, licet qui præerant diligenter Rempublicam gubernarent, adhuc populus cum graviter ferret paucis parere, Rempublicam mutavit.

4 Tertium modus eſt, cum oritur diſſenſio inter paucos, qui volunt eſſe duces populi. Hoc autem dupliciter fieri poteſt. Primò ita, ut, qui appetit eſſe Dux populi in ſuas partes trahat plures ex iis, qui dominantur, eo pacto, quo Athenis Charicles ſuas in partes traxit triginta ex potentibus, Phrynichus autem quadringentos.

5 Quartus modus eſt, cum qui appetunt eſſe duces populi, trahunt ſuas in partes ipſam plebem. Hoc ſæpè accidebat apud Lariſſam, ubi nobilitas colebat plebem, quia plebs eligebat illum magiſtratum, qui cuſtodia civitatis vocabatur: imo univerſim hoc accidit in omnibus politiis oligarchicis, in quibus non iidem eligunt, & eliguntur ad magiſtratus, ſed eliguntur quidem ex magno cenſu, vel ex certa parte, eligunt verò milites, vel populares, ut fit Abidi. Idem etiam evenire neceſſe eſt, ubi non judicant ii, qui Rempublicam gubernant, ſed populares. Sæpe enim qui Rempublicam gubernant, colendo plebem, ut ſuffragia promereantur, Rempublicam mutant, ut accidit Heracleæ, quæ eſt in Ponto.

6 Quintus modus eſt, cum licet gubenatio ſit oligarchica, adhuc aliqui conantur reddere illam magis oligarchicam, & ad pauciores redigere. Tum enim qui excluduntur, ut aſſequantu æqualitatem cum cæteris in adminiſtratione Reipublicæ, coguntur populum in auxilium vocare, & ſic Rempublicam mutant.

4 *Mutantur etiam paucorum gubernationes ex ſeipſis, propter factiones ipſorum, qui plus poſſe apud populum volunt. Hoc autem dupliciter fit. Quandoque enim ſibi aſciſcunt, & conjungunt alios ex ipſo numero paucorum: ut Athenis in triginta illis fecit Charicles, & in quadringentis Phrynichus ſimili modo.*

5 *Quandoque verò ipſi, qui ſunt ex paucorum numero, vendicant ſibi plebem, ut apud Lariſſam, nobilitas plebem colebat, ex eo, quia per plebem fiebat electio magiſtratus illius, qui cuſtodia Reipublicæ vocabatur: & in quibuſcunque gubernationibus paucorum, non illi ipſi eligunt ad magiſtratus, qui & gerere illos poſſunt, ſed ex cenſibus magnis tribuuntur, vel ex aliquo corpore, electio tamen eorum per cives fit, aut per plebem: ut Abidi, & ubi judicia non ſunt ex his, qui Rempublicam gubernant, colendo plebem, quo eorum ſuffragia promereantur, Rempublicam mutant: ut apud Heracleam contigit quæ eſt in Ponto.*

6 *Quod idem accidit, quando in gubernatione paucorum quidam exiſtentes, ad pauciores etiam Rempublicam trahunt. Pares enim cæteris eſſe quærentes, compelluntur populum in ſub auxilium adhibere.*

ſectus iniuria fuerat ex nuptiis. Ex judicio autem apud Heracleam ſeditio extitit, & Thebis ob adulterii judicium. Atqui utroque in loco non iniuſta fuerat accuſatio, ſed perfectionem pœna nimis exaſperata, apud Heracleam quidem adverſus Eutionem, Thebis vero adverſus Archium, quis inimici pervincentes in foro ligari, ac cervicem ejus annulo forreo includi fecerunt.

9 Octavus modus eſt, per quem oligarchia mutatur tum tempore belli, non tempore pacis. Tempore ſiquidem belli pauci potentes diffidentes populo, externo milite uti compelluntur, & aliquem ipſi ducem imponere, qui ſæpe tyrannidem occupat, eo pacto, quo Timophanes Corinti tyrannidem occupavit. Si verò plures exercitui preficiantur periculum eſt, ne ii Rempublicam occupent, alii excluſis. Hinc eſt, ut nobilitas ad hæc pericula vitanda populum aliquando receperit in Reipublicæ partem, ſiquidem ejus opera debebat uti tempore belli. Tempore verò pacis aliquando contingit, ut potentes ſibi mutuo diffidentes militibus cuſtodiam tradant, illiſque præficiant aliquem, qui neutri parti videtur addictus, qui ſæpe utriuſque partis fit dominus, ut accidit Lariſſæ Alaudenſibus Samum tenentibus, & Abidi tempore factionum, quarum una erat Iphiadæ.

10 Nonus modus eſt: aliquando in oligarchia ſeditiones excitantur ex eo, quod ex potentibus unus alterum circumveniat, eumque injuria afficiat, cauſa nuptiarum, vel cauſa judicii, ut de nuptiis dictum eſt, & exemplis probatum cap. 4. Ita in Erethriis Diagoras, quia injuria fuerat affectus circa nuptias, oligarchiam equitum ſuſtulit; in Heraclea concitata eſt ſeditio ex occaſione judicii & Thebis ob judicium in cauſa adulterii, & tamen in neutro loco accuſatio fuerat injuſta, ſed pœna fuerat nimis exagerata: Heracleæ quidem adverſus Euritionem. Thebis verò adverſus Archium, ſiquidem inimici obtinuerunt, ut in foro ligaretur, & collum ejus annulo ferreo includeretur.

11 *Sæpe etiam paucorum gubernationes diſſolutæ fuerunt ob nimiam dominationem, non probantibus quibuſdam ex ipſis, qui gubernabant, hujuſmodi exceſſum, ut accidit his, qui apud Gnidum, & apud Chium per paucorum potentiam gubernabant.*

12 *Fiunt etiam caſu mutationes illis, quæ vocantur Reſpublicæ, & gubernationes paucorum, ubicunque à cenſu ſumuntur ad deliberandum, & judicandum, & ad cæteros magiſtratus. Sæpe enim conſtituto primo cenſu ad præſens tempus, ut participent in paucorum quidem gubernatione pauci, in Republica vero medii, felicitate aliqua ſupervenientе, vel per pacem, vel per aliam cauſam, contingit eaſdem poſſeſſiones multo majoris pretii fieri: itaque omnes efficiuntur habiles ad cunctos Reipublicæ gradus, dignitateſque ſuſcipiendas, idque contingit interdum ſenſim, & latenter, interdum celerius.*

13 *Paucorum igitur gubernationes mutantur; & ſeditionem recipiunt per hujuſmodi cauſas. Omnino autem, & popularis ſtatus, & paucorum potentiæ convertuntur interdum non in contrarias ſpecies, ſed in eas, quæ ſunt proprii generis, ceu ex inſtitutis popularibus, & paucorum, in ipſa propria, & ex illis rurſus in iſta.*

11 Decimus modus eſt: aliquando oligarchiæ ſublatæ ſunt ex eo, quia nimis deſpoticè dominarentur, & quidam gubernantium non probarent modum gubernandi ita deſpoticum. Hoc pacto ſublatæ ſunt oligarchiæ Gnidi, & Chii.

12 Undecimus modus eſt: aliquando politiæ, & oligarchiæ, aliæque Reipublicæ, in quibus aſſumuntur ad conſilium, ad magiſtratum, & ad judicia ex cenſu, mutatæ ſunt caſu Accidit nimirum, ut cum ab initio taxatus fuerit cenſus, ſecundum quem eſſent participes dominationes, vel pauci divites in oligarchica, vel mediocres in politia, ex felicitate quadam originem trahente à pace, vel ab alia ſimili cauſa, poſſeſſiones ita auctæ ſint pretio, ut omnes haberent cenſum ſufficientem ad Reipublicæ participationem. Porro hoc incre-

incrementum pretii aliquando fit ſenſim, & paulatim, aliquando fit celeriter, & totum ſimul.

13 Concludit Ariſtoteles democratias, per aſſignatas cauſas mutari. Addit, quod non ſolum democratia, cum corrumpitur, mutatur in oligarchiam, & oligarchia in democratiam, ſed etiam aliquando unus modus democratiæ mutatur in alium modum democratiæ, & unus modus oligarchiæ mutatur in alium modum oligarchię, atque è converſo.

De mutationibus ariſtocratiæ, ac de cauſis, ac modis talium mutationum.

Cap. VII.

1 IN optimatibus autem ſeditiones fiunt, interdum quidem ex eo, quod pauci ſunt honorum participes, quod in paucorum gubernatione diximus ſeditionem movere. Nam & optimatum gubernatio quodammodo paucorum eſt. In utraque enim pauci gubernant, non tamen propter idem pauci, videatur propterea optimatum gubernatio eſſe paucorum. Maxime vero id accidere neceſſe eſt, quando fuerit multitudo aliter ſentientium, quaſi ſimilis ſecundum virtutem, vel ut apud Lacedæmonios ii, qui Partheniæ nuncupantur (ex ſimilibus enim erat) quos deprehenſos res novas moliri, in coloniam Tarentum miſere.

2 Vel quando aliqui inhonorantur, cum ſint magni, & nihilo inferiores virtute, quam illi, qui honores capiunt, quemadmodum Lyſander à regibus.

3 Vel quando vir fortis, & magni animi non ſit particeps honorum: quemadmodum Cinadon ille, qui coniuratione facta per Ageſilai tempora, Spartiatas opprimere tentavit.

4 Præterea cum alii paupertate nimia premuntur, alii divitijs abundant, quod maxime in bello contingit, & accidit hoc Lacedæmoniis Meſſenienſi bello. Oſtendit hoc Tyrtæus Poeta in illo carmine, quod inſcribitur Εὐνομία. Exhauſti enim quidam per id bellum, ac pauperes facti, cenſebant agros æqua portione civibus eſſe dividendos.

5 Inſuper ſiquis magnus, & potens, etiam major fieri, ac ſolus dominari velit, ut apud Lacedæmonios videtur Pauſanias ille feciſſe, qui dux belli adverſus Medis fuit, & apud Carthaginienſes Hanno.

1 ARiſtocratia poteſt pluribus modis per ſeditionem mutari. Primus modus eſt: ſicut in oligarchiis concitantur ſeditiones, cum pauci ſunt honorum participes, ſic in ariſtocratiis, ſiquidem ariſtocratia quodammodo eſt oligarchia, cum in utraque politia gubernatio ſit penes paucos, licet in oligarchia pauci admittantur ad gubernationem propter divitias, in ariſtocratia propter virtutem. Præcipuè verò neceſſe eſt, ut in ariſtocratia ſeditiones excitentur, cum permulti excluduntur ab honoribus, qui videntur prudentes, ac ſimiles aliis ſecundum virtutem, uti accidit Lacedæmone, ubi quidam, qui vocabantur Partheniæ, deprehenſi ſunt res novas moliri, ideoque miſſi ſunt Tarentum ad coloniam ibi conſtituendam.

2 Secundus modus, eſt cum aliqui ex præcipuis, licet non inferiora cæteris, adhuc inhonorantur, eo pacto, quo apud Lacedæmones Lyſander, cum à Regibus inhonoraretur, ſeditionem excitare conatus eſt.

3 Tertius modus eſt, cur vir fortis, ac magni animi ab honoribus excluditur, eo pacto, quo circa tempora Ageſilai Cinadon coniuratione facta Spartanos opprimere tentavit.

4 Quartus modus eſt, cum alii quidem nimia paupertate premuntur, alii verò divitiis affluunt, ut præcipuè ſolet accidere tempore belli, tum qui nimia paupertate premuntur, ſolent res novas moliri. Accidit autem hoc Lacedæmoniis tempore belli Meſſeniaci, ut colligitur ex quodam Tyrtei carmine, quod inſcribitur, ſeu bona diviſio. Quidam enim, qui eo bello fuerant exhauſti, & ad magnam pau-

per-

pertatem redacti, volebant, ut agri omnibus dividerentur ex æquo.

5 Quintus modus eſt, cum aliquis in civitate præcipuus, ac potens, adhuc vult evadere major, ac ſolus dominari, ideoque ad id obtinendum, ſeditionem commovet: quod feciſſe videtur apud Lacedæmonios Pauſanias, qui fuerat Dux belli adverſus Medos geſti, & apud Carthaginenſes Hanno.

6 Diſſolvuntur autem maximè, & Reſpublicæ, & optimatum gubernationes, propter tranſgreſſionem juſtitiæ in ipſis factam. Hujus autem origo eſt, non benè temperatam ſimul eſſe, ac permiſtam, in Republica quidem popularem gubernationem, & paucorum, in optimatibus vero iſta ſimul, atque virtutem, maximèque illa duo, popularem dico, atque paucorum. Hæc enim, & Reſpublicæ conantur miſcere, & multæ illarum, quæ optimates vocantur. Differunt enim optimates ab illis, quæ appellantur Reſpublicæ, in hoc: & ob id ſunt aliæ earum minus, aliæ magis durabiles. Illas enim, quæ magis declinant ad paucorum potentiam, optimates appellant: illas vero, quæ ad multitudinem, Reſpublicas vocant. Quapropter tutiores ſunt iſtæ, quam aliæ. Fortius enim eſt id, quod plus eſt, ac magis acquieſcunt æquum habentes. Qui vero divitiis abundant, ſi Reſpublica excellentiam eis tribuat, contumelia cæteros afficere pergunt: nec par habentes conquieſcunt.

6 Sextus, & præcipuus modus, quo diſſolvuntur ariſtocratiæ, & Reſpublicæ communes, eſt, cum in ipſis ſervatur debita juſtitia, atque æqualitas inter partes talium Rerumpublicarum. Sed explicandum eſt, undenam oriatur, ut non ſervetur debita æqualitas? Ut id explicetur, revocandum eſt in memoriam, quod politia communiter dicta conſiſtit in quadam miſtione oligarchiæ, ac democratiæ, ariſtocratia verò, de qua agimus, conſiſtit in quadam miſtione oligarchiæ, democratiæ, & illius optimæ, ac primæ ariſtocratiæ, quæ eſt ſecundum virtutem; ſiquidem Reſpublicæ, quæ dicuntur ariſtocraticæ, conantur hæc tria ſimul conjungere, ac per hoc differunt à politiis communibus, atque aliquæ ſunt magis, aliquæ minus durabiles. Hoc poſito, ratio, propter quam tum in politiis communibus, tum in ariſtocratiis, non ſervatur juſtitia, & æqualitas, ideoque diſſolvuntur, eſt, quia partes non ſunt bene miſtæ, ac temperatæ, ſed aliqua nimis excellit, ideoque tranſgreditur debitam proportionem, & cauſat diſſolutionem Reipublicæ, eo pacto, quo ſi elementa in miſto non ſint debitè temperata, elementum, quod excellit, cauſat diſſolutionem miſti. Ex Rebuſpublicis non perfectè temperatis illæ, quæ declinant aliquantulum ad democratiam, appellantur politiæ communes, illæ, quæ declinant ad oligarchiam, appellantur ariſtocraticæ. Tutiores autem, ac diuturniores ſunt, quæ declinant ad favorem pauperum, quam quæ declinant ad favorem divitum. Ratio eſt, quia facilius eſt, ut conſervetur Reſpublica, cum pars potentior vult illam conſervari, quam cum pars potentior vult illam diſſolvi; ſed cum Reſpublica declinat ad favorem populi, multitudo, quæ eſt potentior, vult illam conſervari; è converſo enim Reſpublica declinat ad favorem divitum, divites, quibus Reſpublica favet, contumelia afficiunt cæteros, ideoque populus, qui eſt potentior, vult Rempublicam diſſolvi; ergo, &c.

7 Penitus enim ad quamcunque ſpeciem declinet gubernatio civitatis, in eam tranſmutatur, utriſque ſuum augentibus: velut Reſpublica ad populum, optimates ad paucorum potentiam: vel in contraria, seu optimatum gubernatio in popularem. Tanquam enim injuriam patientes, in contrarium trahunt, qui magis ſunt inopes. Reſpublica vero in paucorum potentiam tranſmutatur. Solum enim ſtabile eſt ſecundum dignitatem æquum, & habere ſua, quæ ſunt. Contigit vero id, quod modo diximus, in Thuriis. Quod enim à majore cenſu erat magiſtratus,

tus, in minorem facta eſt mutatio, & in plures gubernatores: & quia agros totos poſſidebat nobilitas contra (nam gubernatio ejus civitatis erat ipſorum) itaque plus habere poterant. At populus bello exercitatus, ac potentior effectus, quam illorum cuſtodes, nobilitatem compulit agros, qui contra legem tenebantur, dimittere. Inſuper, quia omnes optimatum ſpecies ad paucorum potentiam declinant, nobilitas in illis plus habet; velut apud Lacedæmonios, opes, & divitiæ in paucis ſunt, ac magnam licentiam habet nobilitas faciendi quodlibet, & cui velit gratificandi: quæ cauſa fuit, ut Locrorum civitas interiret, propter Dionyſii clientelas, quod non contigiſſet in populari ſtatu, neque in ea optimatum gubernatione, quæ optimè miſta, & temperata fuiſſet.

7 Jam verò Reſpublicæ miſtæ vel tranſmutantur ad illam ſpeciem Reipublicæ, ad quam magis inclinant, vel in contrariam. Ex. gr. quia Reſpublica communis inclinat in favorem populi, ſæpè tranſmutatur in democratiam, popularis ſemper majorem, & majorem potentiam occupantibus. Accidit tamen aliquando, ut Reſpublica communis tranſmutetur in oligarchiam, & ariſtocratia in democratiam. Quia enim Reſpublica communis favet popularibus, divites tanquam injuriam paſſi, ac non conſequentes id, quod ipſis debetur, trahere conantur gubernationem ad ſe, atque oligarchiam conſtituere: quia ariſtocratia favet divitibus, populares tanquam injuriam paſſi, conantur trahere Rempublicam ad ſe, & conſtituere democratiam. Tale quid accidit Thuriis. Cum enim eorum ariſtocratia declinaret ad oligarchiam, eo quod magiſtratus conferrentur ſecundum cenſum majorem, facta eſt mutatio, per quam magiſtratus conferri cœperunt ſecundum cenſum minorem, adeoque plures facti ſunt honorum participes, & ſic Reſpublica cœpit declinare ad democratiam. Nobilitas enim, apud quam erat gubernatio, ſiquidem politia inclinabat ad oligarchiam, poſſidebat pene omnes agros regionis contra legem. Quare populus concitatus, effectuſque potentior, non timens amplius cuſtodes urbis, nobilitatem compulit, ut dimitteret agros, quos contra legem occupaverat. Quia porro omnes ariſtocratiæ declinant ad oligarchiam, ideo in illis nobilitas plus habet potentiæ, quam æquum ſit, eo pacto, quo apud Lacedæmonios opes, ac divitiæ poſſidentur à paucis, nobilibus, qui proinde habent magnam potentiam faciendi quod volunt, & gratificandi quibus placuerit; propter quam potentiam civitas Locrorum interiit propter clientelas Dionyſii, qui in ea urbe erat nimis potens. Hoc autem non facilè eveniet in democratia, neque in Republica bene temperata, in qua populus, & nobilitas optimè miſcentur, & temperantur inter ſe.

8 *Maximè vero latent optimatum gubernationes, paulatim ſeſe diſſolventes: quod quidem dictum eſt prius univerſaliter de omnibus Rebuſpublicis, idque inter cauſas mutationis minuta parvitas appellatur. Quando enim omittunt aliquid ex his, quæ ad Rempublicam pertinent, ac deinde aliud paulo majus, facilius movent, quouſque totam moveant Reipublicæ formam: quod in Thuriorum accidit Republicâ. Cum enim legem haberent, per quam non, niſi intermiſſo quinquennio præturam gerere licebat, juniores quidam rei militaris periti, & apud multitudinem famam habentes, cum cæteros, qui in rebus gerendis verſabantur, ſpernerent, ac faciliter ſe conſecutores arbitrarentur, legem totam illam tollere aggreſſi ſunt, lata altera lege, ut liceret continue eoſdem prætores eſſe. At enim magiſtratus, qui præerant ſuffragiis, appellabantur vero conſultores, commoti prius ac reſiſtendum, tamen poſtea deſtiterunt, putantes, quamvis hac una lege ſoluta, tamen cæteras eſſe permanſuras: poſtea vero prohibere volentes, ne aliæ moverentur, nihil proficere valuerunt, ſed mutata eſt eorum Reſpublica in potentiam eorum, qui novas res aggrediebantur.*

9 *Diſſolvuntur vero cunctæ Reſpublicæ interdum per ſeipſas, interdum per externam cauſam,*

quan-

quando contraria gubernatio ſit, vel propè, vel longe quidem, ſed admodum potens: quod quidem contigit Athenienſibus, & Lacedæmoniis. Athenienſes enim ubique potentiam paucorum: Lacedæmonii vero ubique popularem ſtatum everterunt. Unde igitur Rerumpublicarum mutationes, ſeditioneſque exoriantur, ferè dictum eſt.

8 Addit Ariſtoteles præcipuam cauſam, propter quam ariſtocratiæ paulatim, & latenter diſſolvuntur, eſſe, quia parum pro nihilo reputatur; ex qua cauſa dictum eſt diſſolvi etiam alias politias. Incipiunt enim qui Republica verſantur omittere aliquid eorum, quæ ad Rempublicam ſpectant, deinde omittunt aliquid aliud, deinde aliud, donec totam Reipublicæ formam mutent: ut accidit apud Thurios. Cum enim legem haberent, ut non poſſent iidem eſſe iterum duces exercitus, niſi intermiſſo quinquennio, quidam ex junioribus, cum evaſiſſent valde periti rei militaris, ac multitudinis gratiam aucupaſſent, contemnentes eos, qui Rempublicam adminiſtrabant, ac ſperantes ſe compotes voti futuros, aggreſſi ſunt illam legem abrogare, ſancita alia lege, ut liceret eoſdem continuè exercitus duces eſſe, videntes populum ſibi favere. At magiſtratus, qui huic negotio præerant, & vocabantur conſules, conati primò reſiſtere, tandem ceſſerunt, exiſtimantes, quod etiamſi permitterent hanc legem abrogari, adhuc aliæ leges in ſuo robore permanerent. Sed cum deinde conati eſſent impedire, ne etiam aliæ leges mutarentur, non potuerunt id obtinere, adeoque Reſpublica degeneravit in dynaſtiam eorum, qui res novas fuerant moliti.

9 Concludit demum, quod non ſolum Reſpublicæ mutantur per ſeipſas ex ſeditionibus, ut eſt explicatum, ſed etiam per cauſas extrinſecas, cum propinqua eſt politia contraria, vel etiamſi ſit longè diſtans, adhuc eſt admodum potens. Ita Athenienſes, ac Lacedæmonii, qui erant potentiſſimi Græcorum, multas politias mutarunt; ſiquidem Athenienſes ubique everterunt oligarchiam; Lacedæmonii ubique everterunt democratiam. Explicatum eſt igitur, ex quibus cauſis, atque principiis oriantur ſeditiones, ac mutationes Rerumpublicarum.

De Conſervatione Reipublicæ, ac de principiis, & cauſis talis conſervationis.

Caput VIII·I.

1 DE conſervatione autem earum, & communiter, & ſeorſum de uniuſcujuſque, conſequens eſt, ut dicamus. Illud ergo ante omnia patet, quod ſi ſciamus, per quæ corrumpuntur Reſpublicæ; ſcimus etiam, per quæ conſervantur. Contrariorum enim contrarii effectus: corruptioni autem conſervatio eſt contraria.

2 In illis igitur Rebuſpublicis, quæ laudabiliter permiſtæ, ac temperatæ ſunt, illud eſt diligenter obſervandum, ne quid ex legibus, inſtitutiſque moveatur, maximeque ab eo cavendum, quod paulatim repit. Latet enim corruptio, quia non tanta ſimul fit: decipiturque mens ab illis, ut ſophiſtica illa ratio, ſi unumquodque puſillum, & omnia. Hoc autem eſt, ut ſit, & eſt, ut non. Totum enim, & omnia non puſillum, ſed compoſita ex puſillum, ſed compoſita ex puſillis. Una igitur cuſtodia adverſus hoc principium opponenda.

3 Deinde non confidere his, quæ finguntur quodammodo, & adumbrantur ad populum: reprobantur enim ex ipſis operibus. Qualia vero dicamus Rerumpublicarum figmenta, ſuperius eſt oſtenſum.

1 POſtquam Ariſtoteles egit de corruptione Rerumpublicarum, ac de principiis, & cauſis talis corruptionis, agit de earumdem conſervatione, ac principiis, & cauſis talis conſervationis. Præmittit, quod ſi ſciamus principia, & cauſas corruptionis, poterimus etiam ſcire principia, & cauſas conſervationis Rerumpublicarum: contrariorum ſiquidem con-

contrariæ ſunt cauſæ ; corruptio , & conſervatio ſunt contrarii effectus : ergo ſi ſciamus principia , & cauſas corruptionis , facile poterimus inferre , quod contraria erunt principia, & cauſæ conſervationis Rerumpubli-carum . Sed iam proponenda ſunt talia principia, & tales cauſæ ,

2 Primo igitur , ſicut ſi Reſpublicæ ſinut bene permiſtæ , ac temperatæ , principium corruptionis eſt, cum mutatur aliquid ex legibus, atque inſtitutis talium Rerumpublicarum , ſic principium conſervationis eſt cavere diligenter , ne quid mutetur ex earum legibus, atque inſtitutis . Præcipuè verò cavendum eſt à parvis mutationibus . Sicut enim facultates parvis expenſis paulatim conſumuntur, ſic Reſpublicæ parvis mutationibus paulatim corrumpuntur ; & ſicut ila ratio ſophiſtica , per qnam arguitur *ſingula ſunt puſilla ; ergo totum eſt parvum* ; apta eſt ad decipiendum in ſpeculativis , ſic ſimilis ratio *ſingula ſunt parva , & parvi momenti ; ergo omnia ſunt parva , & parvi momenti* apta eſt ad decipiendum , in practicis . Totum enim eſt quidem ex parvis, ſed non eſt parvum, immo eſt magnum, ac magni momenti Primum igitur principium conſervandi Rempublicam eſt , ut adhibeatur cura , ne leges , & inſtituta paulatim mutentur.

3 Secundo ſicut plures Reſpublicæ corrumpuntur ab iis , qui adhærent populo , ad hoc , ut eum per ſua ſophiſmata decipiant , perſuadentes ſe eſſe amantes Reipublicæ , ac boni communis, cum tamen ex operibus oſtendantur non eſſe tales ; ſic principium conſervationis eſt non fidere talibus hominibus . Qualia verò ſint ſophiſmata , per quæ populus decipitur , jam explicatum eſt , afferendo exemplum illius , quo arguitur , *ſingula ſunt parvi momenti ; ergo omnia .*

4 *Intueri licet quaſdam Reſpublicas durare non ſolum ex optimatibus, verum etiam ex paucorum potentiis , non quia per ſe ipſæ ſtabiles ſint , ſed quia hi , qui gubernant , rectè ſe gerunt , tam erga eos , qui ſunt extra Rempublicam , quam erga eos, qui in Reipublicæ gubernatione verſantur . Erga eos quidem , qui non participes ſunt , gubernationis, non afficiendo ipſos injuriis, ac præſtantiores ipſorum ad participationem Reipublicæ recipiendo , cupidoſque honoris non deprimendo , neque multitudinem ſuis commodis fraudando . Erga illos vero , qui ſocii in gubernanda Republica ſunt , humanè invicem , ac papulariter ſe gerendo . Aequalitas enim illa , quæ in populari ſtatu affectatur , ea in ſimilibus non ſolum juſta eſt . verumetiam utilis . Quamobrem ſi plures ſint in gubernatione Reipublicæ conſtituti , eis permulta popularium inſtitutorum utilia ſunt : ceu ſemeſtres eſſe magiſtratus , ut omnes , qui ſimiles ſunt, adipiſci valeant . Sunt enim tanquam populus quidam illi , qui inter ſe pares , ac ſimiles ſunt . Itaque in illis frequenter exiſtunt , velut duces quidam populi , ut prius diximus . Deinde minus in potentias incidunt paucorum gubernationes , & optimatee . Non enim ſimiliter facile eſt latere male agentem in brevi tempore magiſtratus , & in longe . Nam ob hœc in paucorum gubernationibus , & popularibus tyrrannides fiunt . Aut enim hi , qui maximi ſunt in utraque , tyrannidem invadunt (hic ductores populi , ibi potentes) vel qui maximos gerunt magiſtratus , quando longe tempore durant ,*

4 Tertio ſicut ſæpe oligarchia , & ariſtocratia corrumpuntur , quia qui Rempublicam adminiſtrant , malè , & non ordinatè ſe gerunt , tum cum iis , qui ſunt participes Reipublicæ , tum cum iis, qui à participatione Reipublicæ excluduntur ; ſic principium conſervandi Reſpublicas non ſolum ariſtocraticas , ſed etiam oligarchicas, licet non bene conſtitutas , eſt , quod ii , qui Rempublicam adminiſtrant , bene , & ordinatè ſe gerant , tum ad invicem , tum cum aliis, qui non ſunt Rei-

Reipublicæ participes ; cum aliis quidem, non afficiendo ipſos injuriis, & præſtantiores ad quandam Reipublicæ partem admittendo, honoris amantes non inhonorando, multitudinem ſuis lucris non fraudando : cum ſociis autem adminiſtrationis, humanè, & popolariter ſe gerendo ; æqualitas enim, quam populus quærit, non ſolum eſt juſta, ſed etiam utilis, ſi obſervetur inter ſimiles. Si igitur plures ſint adminiſtrandæ Reipublicæ participes, expedit, ut obſerventur quædam inſtituta popularia : ex. gr. ut magiſtratus ſint ſolum ſemeſtres, ad hoc, ut omnes ſimiles poſſint ſucceſſivè magiſtratus adipiſci. Ratio eſt, quia cum in Republica dantur multi ſimiles, jam ii conſtituunt quamdam ſpeciem populi, adeoque ſæpe dantur inter ipſos aliqui, qui ſunt ſimiles ductoribus populi ; ergo non eſt mirum, ſi ipſis accommodentur quædam inſtituta popularia. Ex hoc autem, quod magiſtratus durent parvo tempore, ſequitur etiam emolumentum, quod non ita facile oligarchiæ, & ariſtocratiæ degenerant in dynaſtias, per quas pauci quidam potentes dominentur. Ratio eſt, quia non ita facile eſt malignari, & Rempublicam opprimere tempore magiſtratus brevis, æc tempore magiſtratus longi ; ſed videmus, quod qui tyrannicè Reſpublicas occupant ſunt præcipui civium, in oligarchiam nimirum potentiores, in democratia ductores populi, vel qui gerunt maximos magiſtratus, ac longo tempore durantes ; ergo ſi caveatur, ne maximi magiſtratus durent longo tempore, difficilius Reſpublica opprimetur.

5 Conſervantur autem Reſpublicæ, non ſolum ex eo, quia procul ſint à periculis, verum etiam interdum, quia propinqua ſunt. Homines enim formidantes, vigilantius intendunt ad Reipublicæ cuſtodiam. Itaque oportet eos, qui Rempublicam ſalvam eſſe volunt, formidines quaſdam parare, ut caveant, neque diſſolvant, quaſi nocturnam quandam cuſtodiam, Reipublicæ obſervationem, & quod longè abeſt propinquum facere.

6 Etiam nobilium contentiones, ſeditioneſque, per leges quoque oportet cuſtodire conari, & qui extra contentiones ſunt eos ante capere, tanquam malum ab initio exoriens cognoſcere, non cujuſvis ſit, ſed civilis viri.

7 Ad mutationes vero, quæ propter cenſum fiunt, ex paucorum potentia, atque ex Republica, quando contingit hoc, manentibus eiſdem cenſibus, aut pecuniarum copia facta, utile eſt conſiderare univerſum totius civitatis cenſum, ac præſens tempus ad præteritum conferre. Nam in quibuſdam civitatibus cenſus agitur annuatim : in majoribus vero per triennium, aut quinquennium. Et ſi multiplicatus ſit, ac multo major factus, quam prius erat ille, ſecundum quem ſtatuta fuerat Reipublicæ gubernandæ habilitas, lege providere, ut cenſus, vel augeatur, vel relaxetur : ſi quidem excedat, augeatur ſecundum multiplicationem : ſi vero deficiat, relaxetur, ac minor fiat cenſus taxatio. In paucorum enim gubernationibus, & in Rebuſpublicis, niſi hoc fiat, hic paucorum gubernatio, ibi potentia nimia inſurget. Illo autem modo ex Republica quidem popularis ſtatus, ex paucorum vero gubernatione Reſpublica, aut populus.

5 Quarto ſicut Reſpublicæ non ſolum aliquando opprimuntur propter pericula ſed etiam quia exiſtimant ſe tutas à periculis, ideoque remittunt de cuſtodia debita ad conſervationem, ſic aliquando Reſpublicæ conſervantur, non ſolum, quia procul ſunt à periculis, ſed etiam quia ſunt periculis propinquæ. Homines ſiquidem formidantes diligentius intendunt cuſtodiæ Reipublicæ. Oportet igitur eos, qui volunt Rempublicam eſſe ſalvam, atque incolumem, formidines quaſdam parare, & quædam pericula remota proponere, ut propinqua, ad hoc, ut qui Reipublicæ præſunt, ſint veluti in quadam cuſtodia nocturna civitatis, per quam Rempublicam conſervent.

6 Quinto quia Reſpublicæ aliquando

do corrumpuntur propter contentiones nobilium, & ſeditiones inde exortas, per leges talibus contentionibus eſt obſiſtendum, & cavendum, ne alii, qui extra tales contentiones ſunt poſiti, iis ſe immiſceant. Advertit tamen Ariſtoteles non eſſe uniuſcujuſque, ſed ſolum hominis politici prævidere malum in ipſis mali principiis.

7 Sexto quia aliquando Reſpublicæ, quæ ſunt ſecundum cenſum, mutantur ex oligarchicis in communiores, vel ex communibus in magis oligarchicas, ex eo, quod cenſus, qui erat minus communis, evadat jam communior pluribus, pecuniis multiplicatis, vel ex eo, quod cenſus, qui erat communior, evadat minus communis, pecuniis imminutis, ideo ad conſervandam Rempublicam in ſuo ſtatu, occurri debet huic malo, & conſiderando cenſum totius civitatis, ſive civium cenſus fiat ſingulis annis, ſive ſingulis triennis, ſive ſingulis quinqueniis, lege eſt providendum, ut cenſus fiat major, aut minor, prout requiritur ad hoc, ut Reſpublica permaneat in ſuo ſtatu, & neque evadat magis, neque minus oligarchica, quam eſſet ab initio. Niſi enim hoc fiat, periculum eſt, ne Reſpublica oligarchica evadat vel in dynaſtiam, vel in Rempublicam communem, Reſpublica verò communis evadat in democratiam, vel democratia evadat in Rempublicam communem &c.

8 *Commune autem eſt, & in populari, & in paucorum gubernatione, & in omni Republica, neque augere nimium quenquam ſupra modum, ſed magis conari parum, & longi temporis honores præbere, quam confeſtim magnos. Corrumpuntur enim, nec cujuſvis eſt hominis proſperitatem ferre. Quod ſi accumulate dati ſint alicui honores, non ſunt ſimul omnes poſtea auferendi, ſed paulatim.*

9 *Maxime vero lege ita providere conandum, eſt ne alicui nimium ſit exceſſiva potentia, neque amicorum, neque pecuniarum. Quod ſi ita contingat, per abſentiam removendæ ſunt hujuſmodi hominum clientelæ.*

10 *Cum vero ex provata etiam vita res novæ ortantur, magiſtratus conſtituendus eſt quidam, qui ſit quaſi in ſpecula ad mores civium intuendos, ne quis ita vivat, ut Reipublicæ nocere poſſit: in populari quidem ſtatu, ne aliene vivat à popularitate? in paucorum autem potentia, ne aliene à natura ejus gubernationis: eodemque modo de aliis ſpeciebus Rerumpublicarum.*

11 *Et ſi quod exultet proſperitateque ſit elatum in civitate, per partes obſervare propter eaſdem cauſas. Cujus remedium eſt, ſemper contrariis partibus magiſtratus, & res agendas committere. Contrarias partes, voco ceu præſtantes viros multitudini, & divites pauperibus. Conandumque eſt, vel admiſcere pauperes cum divitibus, vel medios, augere. Hi enim diſſolvent ſeditiones ob imparitatem procedentes;*

8 Septimo quandoquidem Reſpublicæ aliquando corrumpuntur ex eo, quod aliquibus immodici conferantur honores, ideo tum in democratia, tum in oligarchia, tum in omni politia cavendum eſt, ne alicui immodici conferantur honores, curandum eſt, ut potius parvi conferantur honores & paulatim, ac longo tempore augeantur, quam ut confeſtim quis ad maximos honores promoveatur. Ex maximis enim honoribus confeſtim acquiſitis ſolens homines corrumpi, atque in ſuperbiam efferri, nec eſt cujuſlibet magnam proſperitatem ferre. Quod ſi alicui nimii honores fuerint conceſſi, non ſunt omnes ſimul, ſed paulatim auferendi.

9 Octavo quia periculum eſt, ne quis immodicam aſſequatur potentiam, vel propter amicos, vel propter pecunias, ideo huic malo per legem cavendum. Quod ſi contingat aliquem nimis eſſe potentem, ſtatuendum eſt, ut ille aliquandiu abſit à civitate, & per abſentiam tot illi clientelæ nuferantur.

10 Nono quia etiam privata aliquorũ vita poteſt eſſe principium Reipubl. mutandæ, conſtituendus eſt magiſtratus, qui ſit in quadam quaſi ſpecula ad civium mores conſiderandos, qui magiſtratus debeat pro-

providere, ne quis ita vivat, ut ſtatui Reipublicæ poſſit nocere, hoc eſt ne in Republica populari vivat aliené à popularitate, ne in Republica oligarchica vivat aliené ab oligarchia, & univerſim non vivat aliené Republica, à in qua verſatur.

11 Decimo cum periculum ſit, ne Reſpublica corrumpatur, ſi aliqua Reipublicæ pars nimis efferatur, atque evadat potentior, ideo huic etiam malo adhibendum eſt remedium. Videtur autem remedium eſſe, ſi contrariis partibus committantur magiſtratus, ac facultas rerum gerendarum. Contrariæ autem partes vocantur præſtantes, ac vulgares, divites, ac pauperes. In magiſtratuum igitur conſtitutione admiſcendi ſunt divitibus pauperes, vel mediocres ſiquidem hi impedient ſeditiones conſurgentes propter inæqualitatem, per quam una pars videtur excedere debitam proportionem cum alia.

12 *Maximum vero illud eſt in omni Republica, & legibus, & cætera omni diligentia conſtituendum, ne ex magiſtratibus lucra proveniant. Id autem maxime in paucorum gubernatione eſt obſervandum. Levius enim ferunt populi, qui ab Republica excluduntur, quinimo gaudent, quod ſua agere non impediuntur. At ſi exiſtiment eos, qui magiſtratus gerunt, ex Republica ditari, duplicem capiunt moleſtiam, & quod ab honore excluduntur, & quod à lucro. Unice vero contingit ſimul exiſtere popularem ſtatum, & optimatum, ſi ita quis inſtituat: foret enim, ut & nobiles, & plebei haberent. quæ utrique vellent. Licere enim omnibus Rempublicam gerere populare eſt: magiſtratus vero à nobilibus teneri, optimatum. Hoc autem accidit, quod ex magiſtratibus non provenient lucra. Pauperes enim magiſtratus non valent, ſi nil inſit lucri, ſed potius ſuis rebus propriis intendere: divites autem, quia non indigent ex Republica lucrari, magiſtratus gerent: atque ita continget egenis quidem ditari ob operam rebus ſuis impenſam, nobilibus vero non ſubjici cuicunque. Ad hoc autem ut non ſubripiantur pecuniæ publicæ, editio ſiat pecuniarum præſentibus civibus omnibus, & deſcripta per ſocietates, & ordines, & tribus deponantur. Quod vero magiſtratus ſint abſque lucro, ſtatuendi per legem ſunt honores iis, qui optime ſe geſſerint.*

12 Undecimo quia nihil eſt ita periculoſum, quam ſi magiſtratus incumbant in lucra privata, ideo ſummo ſtudio, tum per leges tum per alias etiam vias curandum eſt, ne ex magiſtratibus lucra proveniant. Id autem præcipué eſt obſervandum in oligarchiis, Ratio eſt, quia ſi populus videbit nullum lucrum ex magiſtratibus referri, minus ægré feret ſe à magiſtratibus excludi, immo etiam gaudebit, quod per magiſtratus non impediatur à ſuis privatis negotiis agendis. E converſo ſi videat eos, qui magiſtratus gerunt, è Republica ditari, duplicem capit moleſtiam, & ex eo, quod ab honoribus excludatur, & ex eo, quod lucro privetur. Unicus igitur modus copulandi Ariſtocratiam cum democratia eſt, ſi conſtituatur, ut nullum ex honoribus lucrum referatur. Eo enim ipſo tum nobiles tum plebei, voti compotes fient & obtinebunt id, quod optant. Populares enim optant, ut omnes ſint honorum capaces; optimates optant ipſi magiſtratus gerere; ſed ſi magiſtratus non ſint lucroſi: pauperes, & populares, licet ſint magiſtratuum capaces, recuſabunt magiſtratus, ex quibus non ſolum nullum refertur lucrum, ſed etiam impedientur à ſuis rebus agendis; divites autem, quia non indigent lucrari ex Rep. magiſtratus gerent: ergo copulabitur ariſtocratia cum democratia: & pauperes quidem ſuis rebus operam navantes, poterunt lucrari, ut optant: nobiles auté, maſtratus gerendo, nemini ſujicientur, quod ſolet eſſe præcipuum votum nobilium. Ad hoc autem, ut qui magiſtratus gerunt, ditari non poſſint, ſurripiendo pecunias publicas, ſtatuendum eſt, ut pecuniæ tradantur omnibus civibus præſentibus, & ut diſcribantur per ſcripturas ſocietatum,

ordinum, & Tribuum. Quia verò magiſtratus non erunt lucroſi, loco lucri decernendi ſunt honores iis, qui bene ſe geſſerint in magiſtratibus.

13. Oportet autem in populari ſtatu divitibus parcere, ac non modo poſſeſſiones eorum non auferre, ſed ne fructus quidem earum, quod in quibuſdam civitatibus imprudenter fit. Melius etiam eſt volentibus prohibere, ne munera illa ſubeant, quæ ſint magni ſumptus, ac nullius utilitatis; ceu chorus exhibere, & ludos, & faces, inſtar Chiorum, & cætera hujuſmodi munera.

14. In paucorum vero gubernatione, cura eſt pauperum ſuſcipienda diligenter. & officia, quibus ſunt ſalaria conſtituta, iſtos tradenda. Et ſi quis divitum eſt contumelia affecerit, major pœna eſt conſtituenda, quam ſi ipſi inter ſe idem feciſſent. Et ſucceſſio hæreditatibus per cognationem fit, non per donationem. Nec valeat quiſquam plures hæreditates capere, ſed unam ſolummodò. Per hunc enim modum magis æquales erunt facultates, egenorum permulti ad abundantiam traducentur.

15. Utile eſt & in populari ſtatu, & in paucorum gubernatione, aliorum vel æqualitatem, vel præſtantiam tribuere his, qui minus participant Reipublicæ: in populari quidem divitibus, in paucorum vero gubernatione, egenis: exceptis tamen his magiſtratibus, in quibus jus, auctoritaſque Reipublicæ conſiſtit. Hi enim ſolis iis, qui ſunt ex Republica, committi debent.

13. Subdit Ariſtoteles aliqua principia utilia ad conſervationē oligarchiæ, & democratiæ. Duodecimo igitur, quia democratia corrumpi ſolet per hoc, quod bona divitibus auferantur, adeoq; illi irritentur ad ſeditiones cōmovendas, ideo in democratia parcendum eſt divitibus, ac non ſolum non ſunt ipſis auferendæ poſſeſſiones, ſed neque fructus poſſeſſionum, licet ex imprudentia contrarium fiat in aliquibus civitatibus. Præterea non ſolum divites non ſunt cogendi ad ſubeunda quædam munera nullius utilitatis, in quibus faciēdi ſunt magni ſumptus, ſed etiamſi ſponte velint talia munera ſubire, ſunt prohibendi. Sunt autem talia munera, exhibere ludos, & choreas, atque alia hujuſmodi.

14. Decimotertio quia oligarchiæ ſolent corrumpi ex eo, quod pauperes contemnantur, & injuriis afficiantur, ideo ad eas conſervandas, diligenter ſuſcipiēda eſt pauperum cura, & officia, quibus ſolvuntur ſalaria, pauperibus ſunt diſtribuenda. Siquis autem divitum pauperes affecerit contumelia, majori pœna eſt mulctandus, quam ſi contumelia affeciſſet alium divitem. Ut verò ſervetur æqualitas proportionalis in divitiis, conſtituatur, vel hæreditates per cognationes, non autem per donationes ſuſcipiantur, & ut nemini liceat plures hæreditates ſuſcipere. Sic enim facultates erunt minus inæquales, & plures ex tenuioribus pervenient ad hoc, ut facultatibus abundent.

15. Decimoquarto: eſt etiam utile ut tum in oligarchia, tum in democratia aliorum æqualitas, vel etiam præſtantia tribuatur iis, qui minus de Republica participant. Ex. gr. quia in Democratia minus participant de Republica divites, quam pauperes, ideo utile eſt, ut aliorum æqualitas, vel præſtantia tribuatur divitibus: quia in oligarchia minus participant de Republica pauperes, quam divites, utile eſt, ut aliorum præſtantia, vel æqualitas tribuatur pauperibus. Excipiuntur tamen magiſtratus, penes quos eſt jus, & auctoritas Reipublicæ gerendæ: ii ſiquidem committendi ſunt iis tantum, qui ſunt participes Reipublicæ.

Explicatur, quas conditiones debeant habere principales magiſtratus: & traduntur alia præcepta ad conſervationem Reipublicæ.

Cap. IX.

1 TRia vero debent habere illi, qui principales magiſtratus ſunt ſuſcepturi. Primum ne.

Digitized by Google

ut ament præſentem civitatis ſtatum. Deindè, ut habeant potentiam maximam ad ea exequenda, quæ magiſtratus requirit. Tertium, ut habeant virtutem, & juſtitiam in unaquaque Republica, ad ipſam Rempublicam. Niſi enim juſtum idem ſit in cunctis Rebuſpublicis, neceſſe fores, & juſtitiæ eſſe differentias.

2 *Habet autem dubitationem, quando hæc omnia non concurrunt in eodem, quemadmodum ſumere oportet: ceu ſi ſit quidam aptus ad rem militarem, ſit autem ille idem improbus, nec Reipublicæ amator: alter vero juſtus, & amator, ſed ad rem militarem non aptus, cujus facienda ſit electio. Videtur inſpiciendum eſſe ad duo, cujus magis participent omnes, & cujus minus. Quapropter in re militari quidem ad peritiam magis, quam ad probitatem eſt reſpiciendum: pauciores enim ſunt rei militaris periti, plures probitatis e contra vero, in cuſtodia, & adminiſtratione ærarii: plus enim probitatis requirit, quam quantum habeant multi: ſcientia vero hujus communis eſt omnibus.*

3 *Dubitari enim poteſt, ſi potentia adſit Reipublicæ, & amicitia, quid opus eſt virtute? Sufficient enim illa duo ad Reipublicæ utilitatem. An quia fieri poteſt, ut duo illa habentes ſint intemperantes: itaque ut ſibi ipſis non obtemperant ſcientes, & amantes ſeipſos, ſic etiam erga Rempublicam nihil vetat ita ſe habere quoſdam.*

4 *Simpliciter autem quæcunque in legibus prodeſſe diximus, cuncta illam Rempublicam ſervant.*

1 PErgit Ariſtoteles, explicando principia, & cauſas, per quas Reſpublica conſervatur. Decimoquinto igitur, quia periculum eſt, ne Reſpublica detrimentum patiatur ab iis, qui gerunt principales magiſtratus, ideo præcipuo ſtudio enitendum eſt, ut principales magiſtratus deferantur, hominibus habentibus tres conditiones. Prima conditio eſt, ut ament præſentem ſtatum civitatis: ſecunda eſt, ut habeant maximam potentiam ad exequenda ea, quæ tales magiſtratus exequi debent: tertia eſt, ut habeant virtutem, & juſtitiam Reipublicæ accommodatam. Signanter porro dictum eſt, quod debent habere juſtitiam accommodatam illi Reipublicæ, in qua magiſtratus gerunt. Sicut enim non in omnibus politiis idem intenditur juſtum, & æquale, ſic non omnibus politiis accommodatur eadem juſtitia.

2 Sed circa dicta duæ occurrunt dubitationes. Prima dubitatio eſt: cum non in eodem homine concurrunt omnes iſtæ tres conditiones, ſed in uno invenitur una conditio, in alio altera, quis eſt præferendus? Ex. gr. ſi eligendus eſt Dux ad bellum, & proponuntur duo homines, quorum alter eſt rei militari peritus, ſed improbus, nec Reipublicæ amator, alter eſt juſtus, & Reipublicæ amator, ſed rei militaris imperitus, uter eſt eligendus? Reſpondet Ariſtoteles hanc regulam eſſe ſervandam, ut in talibus electionibus habeatur major ratio illius conditionis, quæ in paucioribus invenitur. Ex. gr. licet ad hoc, ut quis ſit belli dux, requiratur ſcientia militaris, & probitas, tamen quia plerique habent ſufficientem probitatem ad hoc, ut ſint duces belli, pauci habent ſufficientem ſcientiam, ideo in electione ducis habenda eſt major ratio ſcientiæ, quam probitatis. E converſo licet ad cuſtodiam ærarii requiratur probitas, & ſcientia, tamen quia plerique habent ſufficientem ſcientiam ad cuſtodiendum ærarium, pauciſſimi habent ſufficientem probitatem, ideo in demandanda cuſtodia ærarii, magis habenda eſt ratio probitatis, & fidelitatis, quam ſcientiæ.

3 Secunda dubitatio eſt, quia videntur ſufficere ad magiſtratus gerendos duæ primæ conditiones, hoc eſt potentia exequendi, & amor Reipublicæ, non autem videtur requiri tertia conditio, hoc eſt virtus. Qui enim Rempublicam amat, ac poteſt exequi quæ ſunt Reipublicæ utilia, illa exequitur; ergo non requiritur virtus. Reſpondet Ariſtoteles, quod ſicut licet quis amet ſeipſum, & poſſit facere quæ ſibi ſunt utilia, tamen ſi ſit intemperans, ſæpe propter paſſionem facit quæ ſibi ſunt inutilia, ac noci-

va, ſic licet amet quis Rempublicam, & poſſit facere quæ ſunt utilia ipſi, tamen ſi ſit intemperans, propter paſſionem ſæpe facit inutilia, ac nociva; ergo requiritur etiam virtus.

4 Omnia, quæ dicta ſunt circa leges utiles Reipublicæ, conducunt ad conſervationem ipſius, ſicut oppoſita conducunt ad corruptionem.

6 Et quod ſæpe jam diximus, maximum fundamentum eſt, cuſtodire, ut potentior ſit ea pars, quæ Rempublicam ſalvam eſſe velit, quam illa, quæ nolit. 6 Præter hæc autem omnia, latere non oportet, quod modo latet eas Reſpublicas, quæ tranſgrediuntur medium. Multa enim, quæ popularia videntur, popularem ſtatum diſſolvunt: multa etiam, quæ paucorum eſſe videntur, diſſolvunt paucorum gubernationem. Qui vero exiſtimant hanc eſſe unam virtutem, trahunt ad exceſſum, ignorantes, quod quemadmodum naſus excedit rectitudinem laudabilem ad aquilinum eſſe, vel ſimum, ſed tamen adhuc pulchritudinem, ac gratiam retinet: at ſi quis magis trahat ad exceſſum, primo quidem abjicit congruentem menſuram partis, tandem vero ita diſponitur, ut non naſus appareat propter exceſſum, ac defectum contrarium: eodem modo & de aliis partibus. Contingit autem hoc & circa alias gubernationes. Nam paucorum quidem potentiam, & popularem, ſufficienter ſe habere contingit, etſi tranſgrediantur ob optimo ſtatu. Quod ſi quis intendat magis utranque earum, deteriorem primum faciet Rempublicam, tandem vero neque Rempublicam eſſe. Quapropter non ignorari oportet à legis conditore, ac civili homine, qualia popularia ſervent populi ſtatum, & qualia paucorum apparentia evertant paucorum gubernationem. Neutra enim iſtarum videtur ſtare poſſe abſque opulentia, & multitudine, ſed quando adæquatio fiat facultatum, aliam neceſſe eſt eſſe Rempublicam. Itaque diſſolventes leges, quæ ſunt circa exceſſum, diſſolvunt Reſpublicas. Aberrant vero & in populari ſtatu, & in paucorum gubernatione. In populari quidem ductores populi, ut multitudinem dominem legum efficiant. Ob id enim faciunt ſemper civitatem opulentis repugnantem. At oportebat contrarium videri ſemper dicere pro opulentis. In paucorum vero gubernatione pro populo, eos qui Rempublicam gubernant. Et contra jurare, quam nunc jurent pauci gubernantes. In quibuſdam enim civitatiſbus nunc jurant, populum odio habebo, & conſilio annitar, ut male habeat. Expedit autem ſimulare, ac fingere contrarium, atque ita juramentum concipere: non afficiam populum injuriis.

5 Decimoſexto: ſicut eſt maximum periculum, ne Reſpublica corrumpatur, ſi potentior ſit ea pars, quæ vult Rempublicam mutari, quam ea, quæ vult Rempublicam conſervari, ſic præcipuum ad conſervandam Rempublicam eſt, ut potentior ſit ea pars, quæ vult Rempublicam conſervari, quam ea, quæ vult Rempublicam mutari.

6 Decimoſeptimo debet adverti id, quod non adverterunt illæ Reſpublicæ, quæ traſgrediuntur medium, & declinant ad extrema, nimirum quod multa, quæ videntur democratica, ſeu popularia, cauſant corruptionem democratiæ, ſeu ſtatus popularis, ac multa, quæ videntur oligarchica, cauſam corruptionem oligarchiæ. Explicatur exemplo. Pulcherrimus naſus eſt, qui neque eſt aquilinus, neque ſimus: adhuc tamen etiamſi naſus degeneret ab hac pulchritudine, & ſit aquilinus, vel ſimus, poteſt eſſe pulcher. Si verò qui velit facere naſum adhuc magis, & magis aquilinum, vel ſimum, primo quidem auferet à naſo debitam proportionem cum aliis partibus, deinde verò ad talem figuram rediget naſum, ut propter exceſſum ſimitatis, vel curvitatis, non amplius habere figuram naſi: idemque dic de aliis partibus. Proportionale quid accidit in politiis. Democratia enim, & oligarchia licet declinent ab optima Republica, adhuc habent ſuam bonitatem. Si verò quis velit democratias quidem ſemper facere magis, ac magis populares, oligarchias autem magis, ac magis oligarchicas, primo quidem reddet deteriores, deinde verò rediget ad talem ſtatum, ut neque ſint Reſpublicæ. Oportet igitur, ut vir politicus non ignoret, quænam ita videantur popularia, ut verè conferant

ſerant ad democratiam, quæ autem è converſo, licet videantur popularia democratiam corrumpant; ac ſimiliter quænam ita videantur oligarchica, ut conſervent oligarchiam, quæ autem licet videantur oligarchica, corrumpant oligarchiam. Videtur enim neque democratia, neque oligarchia poſſe conſervari ſine aliquibus divitibus, & ſine aliqua multitudine; ergo ſi aliqui ut eſſent nimis populares, adæquarent facultates omnium, eo ipſo tollerent diſcrimen inter divites & populares, adeoque tollerent tum democratiam, tum oligarchiam, & inducerent novam ſpeciem Reipublicæ, in qua non eſſet diſcrimen inter divites & populares, ſed omnes eſſent æquales in facultatibus. Porro tum in oligarchia, tum in democratia aliqui ſolent aberrare. In democratia ſiquidem aberrant ductores populi, qui ut faciant multitudinem dominam omnium, etiam legunt ipſarum, ſemper conantur illam reddere inimicam divitibus. Potius enim oporteret, ut multitudo redderetur divitibus favens, quia tum divites manerent quieti, & vellent conſervari democratiam. In oligarchiis etiam aberrant, dum ſemper loquuntur contra populũ. Deberent enim potius ſemper loqui in favorem populi: nam hoc pacto efficerent, ut populus maneret quietus, ac vellet oligarchiam eſſe incolumen. Operæ pretium igitur eſſet, ut in oligarchiis qui Rempublicam adminiſtrant contrarium jurarent, ac nunc jurent. Cum enim jurent: *populum malè habebo, & conſiliis enitar, ut malè habeat* deberent vel populum non odiſſe, vel diſſimulare odium conceptum in populum, atque oſtendere ſe amantes populi, ac jurare: *non afficiam populum iniuriis*.

7 *Maximum autem omnium, quæ dicta ſunt, ad Reipublicæ ſtabilitatem eſt id, quod nunc parvifaciunt omnes, erudiri ad Reipublicæ diſciplinam. Nihil enim proſunt utiliſſimæ leges, quæ à gubernatoribus decernuntur, niſi moribus inſtituti, & diſciplina imbuti in Republica homines fuerint, ſi leges populares, populariter, ſi paucorum potentiæ, ad hanc ipſam gubernationem. Nam ſi eſt in uno intemperantia, eſt etiam in civitate. Diſciplina autem Reipublicæ eſt, non ea facere, per quæ lætentur pauci potentes, aut populares, ſed per quæ valeant, illi quidem paucorum gubernationem tenere, hi vero popularem. Nunc autem in paucorum potentia gubernatorum filii deliciis intendunt, tenuiorum autem filii gymnaſiis, laboribuſque exercentur: itaque & volunt magis, & poſſunt res novas moliri. In populari vero ſtatu, qui maxime videtur eſſe popularis, contra quàm utile ſit conſtitutum eſt: Hujus rei cauſa eſt, quod male definiunt libertatem. Duo ſunt enim, quibus popularis ſtatus definitur, poteſtate ſumma populi, ac libertate. Iuſtum autem æquum videtur eſſe: æquum vero quodcunque videatur multitudini, id eſſe ſtabilitum: liberum autem, & æquum quodcunque velit quis facere. Itaque vivit unuſquiſque, ut vult in hujuſmodi populari ſtatu; & ad quod gliſcit, ut ait Euripides. Sed hoc eſt pravum. Non enim putandum eſt eſſe ſervitutem, vivere ad formam Reipublicæ, ſed ſalutem. Ex quibus igitur mutantur Reſpublicæ, & corrumpuntur, & per quæ ſervantur, & permanent, ut ſimpliciter dicamus, tot & talia ſunt.*

7 Decimum octavum, quod licet à pleriſque parvi fiat, tamen ſummum habet momentum ad Rempublicam conſervandam, eſt, ut cives inſtituantur aptè ad politiam civitatis, in qua vivunt. Nihil enim proſunt utiliſſimę leges, niſi homines inſtituti fuerint aptè ad politiam, itaut in politia populari fuerint inſtituti populariter, in oligarchica oligarchicè, &c. Incontinentia ſiquidem, & alia vitia ſingulorum paulatim ſerpunt in univerſam civitatem. Sed poteſt quæri, quænam ſit diſciplina popularis, vel oligarchica? Dicendum, quod diſciplina non conſiſtit in hoc, ut faciant ea, per quæ lætentur pauci potentes, vel pauci populares, ſed ut faciant ea, per quæ poſſint Rempublicam conſervare, ac tenere. Sed nunc contrarium fit. Filii enim eorum, qui Rempublicam gubernãt, deliciosè vivunt: filii autem tenuiorum gym-

naſii, ac laboribus exercentur, adeoque evadunt tales, ut poſſint, & velint res novas moliri. Ergo non eſt mirum, ſi Reſpublicæ corrumpantur, & pereant. Ratio porro, cur præſertim in ſtatu populari aberretur ab inſtitutione recta, ac politiæ populari accommodata, eſt, quia populares malè definiunt libertatem. Cum enim ſtatus popularis conſiſtat in duobus, nimirum in hoc, ut ſumma poteſtas ſit penes populum, & in libertate, putant libertatem conſiſtere in æqualitate, æqualitatem autem conſiſtere in hoc, ut publicè fiat quod placet multitudini, privatim verò unuſquiſque vivat, ut vult, quaſi ſervitus quædam ſit, ſi non poſſit quis privatè vivere, ut vult; ſed hoc eſt pravum, & falſum: neque enim eſt ſervitus, ſi cives debeant vivere juxta formam Reipublicæ in qua vivunt; ergo, &c. Concludit Ariſtoteles ſatis eſſe explicatas cauſas, & ex quibus Reſpublicæ vel corrumpuntur, & pereunt, vel conſervantur, & permanent.

De cauſis, ac modis, quibus corrumpitur monarchia, hoc eſt regnum, & tyrannis.

Caput X.

1 *REſtat nunc videre de unius gubernatione, ex quibus corrumpatur, & per quæ ſervari valeat. Ferè autem ſimilia, ac propinqua ſunt illis, quæ diximus ſupra de cæteris gubernationibus, illa, quæ circa regnum, circa tyrannidem contingunt. Nam regia quidem poteſtas optimatum gubernationi reſpondet: Tyrannis autem, ex paucorum potentia illa poſtrema, & ex populari componitur. Quapropter pernicioſiſſima eſt his, qui ſub ea ſunt, utpote ex duobus compoſita malis, & tranſgreſſiones, & delicta continens, quæ ex ambabus illis proveniunt.*

2 *Extitque generatio ſtatim ex contrariis utrique iſtarum. Nam regia poteſtas pro tutela præſtantium virorum contra populum reperta eſt: & fit Rex ex præſtantibus per excellentiam virtutis, vel rerum geſtarum, quæ ſiut à virtute: vel per excellentiam hujuſmodi generis. Tyrannus vero originem habet à populo, ac multitudine, contra nobilitatem, ut populus injuriam ab illis non patiatur. Patet hoc ex ipſis his, quæ contigerunt. Ferè enim tyranni ut plurimum facti ſunt ex ductoribus populorum, fidem adepti ab initio propter calumnias contra nobilitatem jactas: Tyrannides igitur aliæ in hunc modum conſtitutæ ſunt, civitatibus jam adauctis. Aliæ prius ex regibus tranſgredientibus patria jura, & affectantibus magis dominari: aliæ ex electis ad principales magiſtratus: antiquitus enim populi conſtituebant diuturniores adminiſtrationes, & procurationes: aliæ ex paucorum potentia, eligentium unum aliquem ad maximos magiſtratus. Omnibus iſtis modis facultas fuit id perficiendi, ſi modo voluiſſent, per potentiam ſibi præexiſtentem, vel ex regia poteſtate, vel ex honoribus à populo exhibitis: ceu Phidon apud Argos, & alii alibi regiam poteſtatem habentes tyranni ſunt facti. Circa Joniam vero tyranni, & Phalaris, ex honoribus: Panatius quoque in Leontinis, & Cypſelus Corinthi, & Piſiſtratus Athenis, & Dionyſius Syracuſis, & alii eodem modo ex favore populorum, apud quos multum poterant.*

1 EXplicatis cauſis, ac modis, quibus corrumpuntur, vel conſervantur aliæ politiæ, deſcendit Ariſtoteles ad explicandas cauſas, & modos, quibus corrumpitur monarchia, in qua dominatur unus. Præmittit cauſas, & modos, quibus regnum, ac tyrannis conſervantur, aut corrumpuntur, fere eſſe affines cauſis, ac modis, quibus corrumpuntur, ac conſervantur aliæ Reſpublicæ. Ratio eſt, quia quæ ſunt affinia, conſervantur, ac corrumpuntur ex principiis, & cauſis proportionaliter affinibus; ſed Regnum proportionaliter reſpondet ariſtocratiæ, ſiquidem ſicut in ariſtocratia gubernatio eſt penes plures optimos ſecundum virtutem, ſic in regno gubernatio eſt penes unum optimum ſecundum virtutem: tyrannis autem componitur quodammodo ex poſtrema ſpecie democratiæ, & ex peſſima ſpe-

ſpecie oligarchiæ, ideoque eſt pernicioſiſſima ſubditis, quia ſicut componitur ex duabus politiis malis, ſic continet mala utriuſque, ut magis explicabitur inferius; ergo tyrannis, ac regnum conſervantur, ac corrumpuntur ex cauſis proportionalibus, ac ariſtocratia, oligarchia, & democratia. Hæc ut magis Ariſtoteles declaret, primo explicat cauſas, ex quibus ortum habuerunt poteſtates regiæ, ac tyrannicæ, & fines earum poteſtatum, eaſque comparat inter ſe: ſecundo proponit cauſas communes, ex quibus mutantur, ac corrumpuntur tum regna, tum tyrannides: tertio proponit cauſas ſpeciales, ex quibus corrumpuntur tyrannides, ac regna: quarto capite ſequenti affert cauſas, ex quibus conſervantur.

2 Quoad primum: ſicut regnum correſpondet ariſtocratiæ, tyrannis infimæ democratiæ, quæ ſunt politiæ contrariæ, ſiquidem in altera dominantur optimi ſecundum virtutem, in altera dominatur fæx populi ſecundum propriam voluntatem, ſic regnum, ac tyrannis ortum habuerunt ex proportionalibus cauſis contrariis. Regnum igitur inventum eſt propter tutelam virorum præſtantium contra populum, ideoque Rex eligitur ex præſtantibus virtute, ac rebus geſtis, vel ex genere præſtanti in virtute, ac rebus geſtis: tyrannis è converſo originem habuit à populo contra nobilitatem, ne populus injurias à nobilitate pateretur. Quod hæc ita ſe habeant, poteſt oſtendi exemplis eorum, quæ contigerunt; & primo quidem quod tyrannis originem habeat à populo contra nobilitatem, probatur, quia ut plurimum in tyrannos evaſerunt aliqui ductores populi, qui cum ex inimicitiis contra nobilitatem ſuſceptis, gratiam, ac fidem apud populum obtinuiſſent, deinde tyrannidem occuparunt. Licet tamen his poſterioribus temporibus, cum civitates jam eſſent magnæ, tyrannides ortæ ſint modo explicato, adhuc non negamus poſſe tyrannides originem ducere etiam aliunde. Antiquis ſiquidem temporibus, quando civitates erant minores, ac plerumque ſuberant Regibus, plures Reges patria jura violantes, ac majorem dominationem, quam per leges illis permitteretur, affectantes, degenerarunt in tyrannos. Aliquando etiam quidam promoti ad principales magiſtratus, qui antiquitus erant diuturniores, & majorem habebant potentiam, quam nunc habeant, tyrannidem occuparunt. Aliquando in oligarchiis, cum qui dominabantur, eligerent unum ad aliquem maximum magiſtratum, ille in tyrannum evaſit. Omnibus igitur his modis multi, qui potuerunt tyrannidem occupare propter potentiam, quam habebant, vel ex eo, quod eſſent Reges, vel ex eo, quod haberent honores, ac magiſtratus à populo ſibi collatos, ut Phydon apud Argos, & alii alibi, tyranni ſunt facti. Tyranni, qui dominati ſunt circa Jonium, ut Phalaris, occaſionem occupandi tyrannidem ſumpſerunt ex honoribus ſibi collatis. Panætius apud Leontinos, Cypſelus Corinthi, Piſiſtratus Athenis, & Dionyſius Syracuſis, & alii alibi, cum eſſent ductores populi, tyrannidem occuparunt.

3 *Ut ergo diximus, regia poteſtas inſtituta eſt ſecundum optimatum gubernationem. Eſt enim ſecundum dignitatem, vel per virtutem propriam, vel generis, vel per beneficia collata, vel per iſta ſimul, ac potentiam. Omnes enim, qui maxima beneficia in civitates, genteſque contulerunt, vel qui eam facultatem habuerunt, ut conferre valerent, hoc honore potiti ſunt: alii bello conſervatis populis, ne in ſervitutem devenirent, quemadmodum Codrus: alii à ſervitute liberatis, ut Cyrus: alii quod condidiſſent urbem, vel quod regionem acquiſiſſent, quemadmodum Lacedæmoniorum, & Macedonum, & Moloſſorum reges.*

4 *Vult autem Rex eſſe cuſtos, ut qui divitias habent, nihil injuſtum patiantur, nec etiam po-*

pulus afficiatur contumeliis. Tyrannus autem, ut ſæpe jam diximus, ad nullam communem reſpicit utilitatem, niſi gratia proprii commodi. Eſt autem objectum tyranni, quod placeat: regis, quod honeſtum ſit. Quamobrem, & illa, in quibus plus habent, ſunt tyrannis quidem pecuniæ, regibus autem honores: & cuſtodia regi à civibus ſuis eſt, tyranno autem à peregrinis.

3 Secundo poteſt etiam exemplis oſtendi, quod Regia poteſtas originem habeat ab Ariſtocratia, cui correſpondet, & quod ſicut in ariſtocratia multi dominantur ſecundum virtutem, ſic in regno unus dominatur ſecundum virtutem propriam, vel generis, electus ad dominandum propter beneficia collata, vel propter beneficia collata ſimul, & propter potentiam conferendi beneficia. Videmus enim, quod omnes qui electi fuerunt in Reges, electi fuerunt, vel quia contulerunt maxima beneficia populis, ac gentibus, vel quia habebant potentiam conferendi hæc maxima beneficia. Ita quidam electi ſunt in Reges, quia bello conſervarunt populus, ne in ſervitutem hoſtium venirent, ut Codrus; alii, quia populos à ſervitute liberarunt, ut Cyrus; & alii, quia condiderunt urbem, vel regionem acquiſierunt, ut Reges Lacedæmoniorum, Macedonum, ac Moloſſorum.

4 Sicut Reges, ac tyranni ortum habuerunt ex cauſis contrariis, ita intendunt fines contrarios. Finis Regis eſt bonum commune: & quia bonum commune conſiſtit præſertim in hoc, ut neque divites patiantur injurias à populo, neque populus contumeliis afficiatur à divitibus, ideo Rex conſtitutus eſt tanquam cuſtos, ne id fiat. Tyrannus è converſo non habet pro fine bonum commune, ſed privatum commodum, ideoque cum rex habeat pro regula operandi quod eſt honeſtum, tyrannus non aliam habet regulam, quam quod ipſi placet. Quia tyrannus ordinat omnia ad explendas ſuas cupiditates; ad explendas autem cupiditates requiruntur pecuniæ; ideo totus eſt in pecuniis congerendis. Quia è converſo Rex ordinat omnia ad utilitatem ſubditorum, conſequitur an ſubditis maximos honores. Tyrannus, quia odio habetur à ſubditis, indiget cuſtodia ex milite externo. Rex, quia à ſubditis amatur, utpote illorum utilitatem intendens, cuſtoditur à civibus ſuis.

5 *Quod vero tyrannis contineat illa mala, quæ ſunt, & popularis gubernationis, & paucorum potentiæ, manifeſtum eſt. Ex paucorum quidem potentia finem eſſe divitias, per has enim ſolas neceſſe eſt permanere, ut conductos retineat cuſtodes, ut ſumptus faciat in educendo, ut populo ſuo in nulla parte confidat. Itaque arma civibus ſuis adimere, ac multitudinem populi conculcare, ac ex urbe pellere, & vacuam habitatoribus civitatem reddere, communia ſunt utrarunque, paucorum ſcilicet potentiæ, & tyrannidis. Ex populari autem, vexare nobilitatem, clam evertere, & palam, & in exilium pellere, tanquam adverſarios, & machinatores contra potentiam ſuam. Ex his enim, & conſilia adverſus eos iniri contingit, aliis dominationem affectantibus, aliis ſervitutem fugientibus. Unde Periandri conſilium Thraſybulo datum, ſupereminentes ſpicas decerpere, tanquam opportunum fueris eminentiores civium de medio tollere.*

5 Quod autem tyrannis contineat mala tum oligarchiæ, tum extremæ democratiæ, ut dictum eſt num. 1. patet. Nam malum oligarchiæ eſt, quod pauci potentes habentes pro fine divitias, ad ſe omnes divitias trahant; ſed etiam tyrannus ad ſe omnes divitias trahit, ut poſſit conducere, & alere milites externos, à quibus cuſtodiatur; ergo, &c. Sicut igitur in oligarchia pauci potentes arma civibus auferunt, populum vexant, plurimos ex urbe pellunt, ac civitatem habitatoribus vacuam reddunt, ſic eadem hæc faciunt tyranni. Proprium

prium extremæ democratiæ eſt vexare nobilitatem fraude, ac vi, ac nobiles in exilium pellere, tanquam adverſarios, & machinatores contra democratiam. Hæc eadem faciunt tyranni, quippe qui reſpiciunt nobiles, tanquam eorum dominationi contrarios, ſiquidem nobiles ſolent conſilia contra tyrannos inire, dum alii dominationem affectant, alii à ſervitute ſe liberare contendunt. Hinc ortum fuit conſilium Periandri Thraſybulo datum, dum eminentes ſpicas demetendo, præſtantiſſimos quoſque civium auferendos eſſe ſignificavit. Patet igitur, quod cum tyrannis contineat omnia mala duarum peſſimarum politiarum eſt peſſima politia.

6 Ut igitur ferè dictum eſt, eadem principia mutationum ſunt exiſtimanda, & in Rebuſpublicis, & in unius gubernatione. Per contumeliam enim, & per metum, & per contemptum inſurgunt plerique ſubjectorum adverſus dominantes. Injuriæ vero maximè per contumeliam, nonnunquam & per ablationem rerum fiunt. Sunt autem & fines ibi tales, quales ſunt circa tyrannides, & regna. Opes enim, & honores, qui in tyrannis, regibuſque maximi conſpiciuntur, affectant omnes. Inſurgitur autem quandoque in corpus dominantis, quandoque in ipſam dominationem. Quando enim per contumeliam adducuntur homines ad inſurgendum, impetus fit in corpus. Cumque ſint contumeliæ partes plures, unaquæque illarum concitat ad iram. Iraſcentium vero plurimi ultionis cauſa impetum faciunt, non cauſa potentiæ.

6 Quoad ſecundum: ſicut monarchiæ proportionaliter correſpondent Rebuſpublicis, ſic proportionales ſunt cauſæ mutationum in Rebuſpublicis, ac in proportionalibus monarchiis; ſed ut dictum eſt cap. 3. num. 1. & ſequentibus tres ſunt præcipuæ cauſæ, propter quas homines inſurgunt contra Reſpublicas, iniuriæ, metus, & contemptus: injuriæ autem aliquando fiunt contra perſonas, aliquando contra res: fines etiam, quos intendunt qui ſeditiones commovent ſolent eſſe honores, ac divitiæ; ergo proportionaliter tres ſunt cauſæ, propter quas ſubditi inſurgunt contra Monarchas dominantes, injuriæ, metus, & contemptus: fines autem, quos intendunt qui ſeditiones commovent, ſunt divitiæ, quas vident in tyrannis maximas, & honores, quos vident ſummos in regibus. Aliquando autem inſurgunt contra corpus, & perſonam dominantis, aliquando contra ipſam dominationem, ſeu principatum. Cum inſurgunt propter acceptam contumeliam, ſolent impetum facere in corpus dominantis. Ratio eſt, quia omnes contumeliæ ſolent movere ad iram; ſed irati ſolent intendere ultionem perſonalem non autem potentiam; ergo cum inſurgunt propter contumeliam, ſolent impetum facere contra corpus dominantis, ac de eo ultionem ſumere, non autem contra dominationem, ac principatum.

7 Quale fuit illud filiorum Piſiſtrati. Ob contumeliam enim ſorori Harmodii illatam, & ipſum Harmodium compellatum, impetus in eos factus eſt, ab Harmodio quidem propter ſororem, ab Ariſtogitone autem propter Harmodium. Adverſus Periandrum quoque Ambraciæ tyrannum inſidiæ factæ ſunt, ex eo, quia in potu quem amabat puerum interrogavit, an nondum ex ſe prægnans eſſet. Philippus vero à Pauſania occiſus eſt, quia non ulciſcebatur contumeliam ſibi factam ab Attalo. Et Amyntos parvus à Derda, quia jactaret ſe illius ætate abuſum eſſe. Et Eunuchus ab Evagora Cyprio. Quod enim mulier renueret ejus filium, quaſi contumelia affectus eum notavit.

8 Plurimæ vero invaſiones factæ ſunt ex eo, quia in corpus verecundiam intuliſſent qualis fuit invaſio illa Cratei adverſus Archelaum: ſemper enim moleſta illi fuerat conſuetudo ejus. Itaque parva etiam occaſio ſufficiens fuit, vel quia filiorum nullam ſibi dederat, cum ſe daturum promiſiſſet, ſed primam occupatus bello adverſus Syrrum Arabeum tradidit regi Elibiæ, altera vero filiam minorem natu filio Amyntæ coniugavit: exiſtimans per hunc modum minime ſibi fore adverſaturum ex Cleopatra genitum. Sed indignationis principium

exti-

extitit, quod graviter ferebat ſe ad libidinis gratiam haberi. Fuit una cum illo ad rem patrandam Hellanocrates Lariſſæus ob eandem cauſam. Quod enim abuſus ætate illius, non ut promiſerat deducebat, ob contumeliam id fieri ratus eſt, non ob amorem. Paron vero, & Heraclides Ænii Cotyn peremerunt, patri mactantes. Adamas vero à Coty rebellavit, quaſi contumelia affectus, quod ab eo in pueritia exectus eſſet. Multi etiam ob verberatum corpus, vel interfecerunt ira perciti, vel impetum fecerunt, quaſi contumelia affecti, & contra homines in poteſtate conſtitutos, & contra reges. Ut Megacles apud Mitylenem Penthalidas circumeuntes, & clavis pulſantes, cum amicis aggreſſus interfecit. Et poſtea Smerdes verberibus cæſus, & à muliere tractus Penthilon interimit. Archelai vero necis princeps fuit Dechamnicus. Is enim primus cæteros aggreſſores commovit, & irritavit. Cauſa vero fuit ira, quod illum Archelaus Euripidi poetæ verberandum tradidiſſet. Erat vero infenſus illi Euripides ob maledictum in ipſius inſuavitatem oris jactatum. Et alii complures tali de cauſa, vel interfecti ſunt, vel in periculum inſidiarum venerunt.

7 Sed jam exemplis allatis explicandum, quo pacto ſubditi ſoleant inſurgere contra dominantes,propter tres adductas cauſas. Primo plura ſunt exempla eorum, qui adverſus tyrannos, ac Reges inſurrexerunt, propter contumelias ſibi, vel conjunctis illatas. Primum eſt eorum, qui inſurrexerunt contra Piſiſtratum, & ejus aſſeclas, propter contumeliam à Piſiſtrato illatam ſorori Harmodii, & propter damnum illatum ipſi Harmodio. Harmodius enim propter ſororem. Ariſtogito propter ipſum Harmodium, fecerunt impetum in Piſiſtratum. Secundum exemplum eſt eorum, qui inſidias fecerũt adverſus Periandrum Ambraciæ tyrannum, ex eo, quia in Sympoſio interrogavit pueros, num adhuc ex ipſo prægnantes eſſent? Tertium eſt Pauſaniæ, qui Philippum Regem occidit quia non ulciſcebatur contumeliam Pauſaniæ illatam ab Attalo Philippi familiari. Quartum eſt Derdæ, qui Amyntam minorem interfecit, quia jactabat ſe pueritia Derdæ abuſum eſſe. Quintum eſt Evagoræ Cyprii, qui necavit Eunuchum Regem, eo quod elegiſſet in concubinam filiam Evagoræ, quod in ſuam contumeliam factum, Evagoras eſt interpretatus. Sunt etiam plurima exempla eorum, qui inſurrexerunt in dominantes, eo quod eorum corporibus verecundiam intuliſſent, vel in ipſos verberibus ſæviiſſent.

8 Sextum igitur exemplum eſt Cratei, qui inſurrexit in Archelaum,eo quod corpore ipſius ad libidinem abuteretur. Cum igitur principium, & cauſa indignationis Cratei in Archelaum eſſet, quia graviter ferebat ſe libidinis cauſa haberi, ex parva cauſa occaſionem ſumpſit arma capiendi, cauſatus, quod Archelaus contra præſtitam fidem, nullam filiarum ſibi dediſſet in uxorem, ſed primam occupatus bello adverſus Sirram, & Arrabeum tradidiſſet Regi Elibiæ, alteram natu minorem deſpondiſſet filio Amyntæ, exiſtimans per hoc illum ex Cleopatra genitum conciliandum, ne ipſi Archelao adverſaretur. Propter eamdem cauſam una cum Crateo contra Archelaum inſurrexit etiam Hellenocrates Lariſſæus. Cum enim Archelaus ejus ætate abuſus, deinde non deduxiſſet, interpretatus Archelaum abuſum corpore ipſius, non ex amore, ſed in contumeliam, particeps fuit conjurationis adverſus Archelaum initæ. Septimum exemplum eſt: Paron, & Heraclides Ænii propter contumeliam patri illatam, Cotyn interfecerunt. Octavum exemplum eſt Adamantis, qui à Coty rebellavit, quaſi contumelia affectus, quod ab eo in pueritia fuiſſet exſectus. Multi etiam verberibus affecti contumeliam non ferentes, vel interfecerunt tyrannos, ac Reges, quorum juſſu fuerant verberari, vel contra ipſos impetum fecerunt. Nonum igitur exemplum eſt Megaclis apud Mitylenæos, qui cum à magiſtratibus circumeuntibus clavis fuiſſet

pul-

Digitized by Google

pulſatus, amicis convocatis, impetum faciens, eos, qui erant in magiſtratu, interfecit. Decimum exemplum eſt Smerdis, qui verberibus cæſus, & à muliere tractus, Penthilon interfecit. Undecimum exemplum eſt Dechamnichi, qui auctor fuit necis Archelai, ſiquidem primus cæteros ad conjurationem adverſus Archelaum concitavit. Cauſa verò iræ adverſus Archelaum fuit, quod Archelaus Dechamnichum Euripidi Poetæ verberandum tradidiſſet, qui Euripides inſenſus erat Dechamnicho ob ſcomma à Dechamnicho jactatum adverſus inſuavitatem oris ipſius Euripidis. Alii etiam Regum, ac tyrannorum propter ſimiles cauſas vel interfecti ſunt, vel in periculum inſidiarum venerunt.

enim potentiam habens ſuperbia eſt, per quas ambas, quaſi faciliter ſuperatnri eos aggrediuntur.

10 Eorum vero, qui ob honoris cupiditatem inſurgunt, alius modus eſt cauſæ, ultra jam dictos. Non enim, ut quidam tyrannos invadunt ſpe magnorum commodorum, magnorumque honorum, quos in illis cernunt, inducti, ſic & qui ob honoris cupiditatem eos aggrediuntur: ſed illi quidem ut ea ſibi arripiant, quæ in tyrannis admirantur: hi autem, ut ex re geſta memorabili, atque egregia famam, ac celebritatem nominis conſequantur, non dominationem acquirere volentes, ſed gloriam. Sunt tamen numero perpauci, qui ob hanc cauſam moveantur. Conſtituendum eſt enim ſibi vivendum non eſſe, niſi rem confecerint; quibus adeſſe oportet Dionis propoſitum, ſed non facile quidem eſt, ut fiat in multis. Ille enim cum paucis militibus contra Dionyſium profectus, ait quantumcunque progredi poſſet, ſatis id ſibi fore, ut ſi vel parum terræ illius invaſiſſet, pulchrum jam ſibi mori exiſtimaret.

9 Similiter quoque propter metum. Hæc enim una ex cauſis eſt, ut in Republica, ſic etiam unius in gubernatione: ceu Xerxem Arthapobanes metuens calumniam de Dario, quod eum ſuſpendiſſet Xerxe non jubente, ſed putans illi veniam eſſe datam propter cænam, quaſi ab ignoſcente. Aliæ vero propter contemptum. Ut videns quidam Sardanapalum regem inter eas mulieres penſa dividentem, ſi modo hæc fabula vera fuit, & ſi non in illo, attamen hoc in alio veram eſſet. Et Dionyſium poſteriorem Dion invaſit, quod eum contemnebat, conſpiciens ipſum Dionyſium ſemper ebrium, & cives Syracuſanos ita ſe habere. Amicorum etiam quidam inſurgunt propter contemptum. Ob fidem enim eis adhibitam, ſpernunt, tanquam facultatem habentes clam moliendi, & putantes ſe dominationem obtinere poſſe, quodammodo per contemptum invadunt. Tanquam enim potentes, & contemnentes periculum, propter ſuam potentiam faciliter inſurgunt: ut duces quidam exercituum adverſus principes ſuos: quemadmodum Cyrus contra Aſtyagen, cujus & vitam, & potentiam contemnebat, cernens, & copias ejus jam conſenuiſſe, & ipſum in deliciis vitam agere: & Seuthes Thracius, cum eſſet dux exercitus Amadoci. Quidam vero hujuſmodi plurium gratia inſurgunt, ſeu propter contemptum, & propter lucrum: ut ſit contra Ariobarzanem Mithridates. Maxime vero propter hanc cauſam inſurgunt ii, qui ſunt natura ſuperbi, & honorem habent ex rebus bellicis apud dominantes, & principes. Fortitudo

9 Secundò ſicut exemplis allatis oſtenſum eſt plurimas ſeditiones adverſus Reges, ac tyrannos fuiſse factas propter contumeliam, ſic non deſunt etiam exempla ſeditionum excitatarum propter alias duas cauſas, hoc eſt propter metum, & contemptum. Quemadmodum igitur aliqui ex metu pænarum inſurgunt contra Reſpublicas, ſic inſurgunt contra Reges, ac tyrannos, eo pacto quo Artabanus inſurrexit in Xerxem ex metu calumniæ ſibi inferendæ, quaſi ſuſpendiſset Darium, Xerxe non jubente, ſed putans ab ipſo Xerxe veniam Dario datam in cœna. Propter contemptum autem contra Sardanapalum inſurrexerũt, qui viderant eum inter mulieres telam texere, ſi tamen hæc non eſt fabuloſa narratio, quæ licet in Sardanapalo non fuerit vera, potuiſset in alio verificari. Dion etiam contemnem Dionyſium poſteriorem, & Syracuſanos, eo quod advertiſset ipſos pene ſemper eſse ebrios, contra Dionyſium conjuravit. Ex contemptu quoque dominantium ſæpe adverſus eos inſurgunt ipſorum amici, & familiares. Quia enim vident ſibi fidem adhi-

Digitized by Google

adhiberi, contemnunt dominantes, ac putantes ſe poſse facile dominationem obtinere, illam invadunt, atque inſurgunt, non timentes pericula propter contemptum, & potentiam quàm ſibi cenſent ineſse. Hoc pacto quidam duces, exercituum inſurrexerunt adverſus principes ſuos, quemadmodum & Cyrus inſurrexit adverſus Aſtyagem, cujus modum vivendi, & potentiam contemnebat, quaſi ejus virtus militaris conſenuiſſet, ipſe verò in deliciis viveret; & Scuthes Thrax, cum eſset dux exercitus Amodoci, contra ipſum inſurrexit ex eadem ratione. Non deſunt etiam, qui inſurgunt ex pluribus ſimul cauſis, puta propter contemptum ſimul, & lucrum, eo pacto, quo contra Ariobarzanem inſurrexit Mithridates. Præcipuè verò propter contemptum inſurgunt qui natura ſunt ſuperbi, & ex rebus bellicis ſunt in honore apud dominantes. Fortitudo ſiquidem potentiam habens audax eſt: ideoque freti fortitudine, ac potentia audaces fiunt ad invadendum Principes ſuos, quaſi facile illos ſuperaturi.

10 Addit Ariſtoteles, quod duplici modo aliqui inſurgunt contra tyrannos propter cupiditatem honoris. Primus modus eſt jam explicatus, cum quidam tyrannos contemnentes, adeoque ſperantes ſe conſecuturos honores, ac divitias, quibus vident tyrannos abundare, ipſos invadunt. Secundus eſt, cum tyrannos aggrediuntur, non ut dominationem occupent, ſed ut tyranno occiſo, vel ejecto, tanquam magna re geſta, famam conſequantur, & gloriam. Verumtamen pauci ſunt, qui tyrannos aggrediantur hoc ſecundo modo propter famam & gloriam: ſiquidem ſtatuendum ipſis eſt ſe certiſſimè morituros, niſi rem confecerint, adeoque concipiendum eſt Dionis propoſitum, quod non eſt facile ut à multis concipiatur. Sicut enim Dion cum paucis militibus contra Dionyſium profectus, ait, ſufficere ſibi, ut vel parum ex terra Dionyſii occuparet, ac tum pulchrum ſibi futurum mori, ſic neceſſe eſt, ut iſti ſint paratiſſimi ad mortem obeundam; ſed non eſt facile, ut multi ſint ita prompti, ac parati ad mortem obeundam; ergo non eſt facile, ut multi tyrannos aggrediantur ſolum propter gloriam, modo explicato.

11 *Corrumpuntur autem tyrannides, uno quidem modo, ut unaquæque aliarum Rerumpublicarum ad extra, ſi aliqua ſit contraria Reſpublica robuſtior. Nam voluntas quidem aderit, propter contrarietatem electionis: quæ autem volunt, omnes efficiunt, modo poſſint. Contrariæ vero ſunt gubernationes, populus quidem tyrannidum ſecundum Heſiodum, ut figulo figulus. Nam gubernatio populi illa poſtrema, tyrannis eſt: Regia vero poteſtas, & optimatum gubernatio, propter contrarietatem gubernandi. Quapropter Lacedæmonii multas everterunt tyrannides, & Syracuſani per id tempus, quo Reſpublicæ eorum rectè gubernabantur.*

11 *Alio autem modo corrumpuntur, cum in ſeipſis ſeditionem habent, quemadmodum circa Gelonem factum eſt, & nunc circa Dionyſium. Gelonis enim filium Thraſybulus: Hieronis frater per illecebras, & voluptates traducebat, ut ipſe dominaretur, domeſtici vero, ac neceſſarii per factionem repugnabant, ut non tyrannis omnino diſſolveretur, ſed Thraſybulus. Verum alii inter hæc conſpirantes, eam occaſionem nacti, ipſos omnes pepulerunt. Dionyſium autem Dion, contra eum copiis ductis, cum eſſet affinis, ſuſcepto populo, illum pepulit, ipſe vero interfectus eſt.*

11 Quoad tertium: propoſitis cauſis communibus, ex quibus corrumpuntur tum regna, tum tyrannides, aſſerendæ ſunt cauſæ ſpeciales. Tyrannides igitur poſsunt corrumpi dupliciter. Primo propter cauſas extrinſecas: ſecundo propter cauſas intrinſecas. Ex cauſis extrinſecis poteſt corrumpi tyrannis, ſicut quælibet alia politia. Sicut enim, ſi detur aliqua politia contraria alteri politiæ, illaque potentior, cum velit illam corrumpere propter contrarietatem electionis, & utpote potentior, poſſit corrumpere, illam

Digitized by Google

Iam corrumpit ; ſic politiæ extrinſecæ contrariæ tyrrannidi ſæpè corrumpunt tyrannidem. Porro plures ſunt politiæ tyrannidi contrariæ. Primò democratia extrema eſt tyrannidi contraria, non per ſe, ſed in quantum una tyrannis impedit aliam, & ſicut figulus figulo, ut Heſiodus dixit : ſiquidem etiam illa extrema democratia eſt quædam tyrannis. Secundo poteſtas regia, & ariſtocratia contrariæ ſunt tyrranidi per ſe, propter contrariam rationem gubernandi ; ſiquidem intendunt contrarios fines. Regnum enim, & ariſtocratia intendunt ut finem bonum commune, tyrannis intendit privatum bonum gubernantis. Idcirco Lacedæmones, & Syracuſani, dum habebant Reſpublicas ariſtocraticas, multas tyrannides à propinquis civitatibus abſtulerunt.

12 Secundò poſſunt tyrannides corrumpi ab intrinſeco, propter diſcordias, & ſeditiones dominantium. Hoc pacto diſſoluta eſt tyrannis Gelonis, & recenti memoria tyrannis Dionyſii. Cum enim Traſybulus Hieronis frater filium Gelonis, qui in tyrannide ſucceſſerat, à gubernatione diverteret ad delicias, & ipſe Traſybulus dominaretur, familiares autem, ac neceſſarii Gelonis Traſybulo repugnarent, ac vellent filium Gelonis tyrannidem adminiſtrare, alii ex hac occaſione contra tyrannidem conſpirantes, omnes, qui tyrannidi favebant, ejecerunt, ac tyrannidem ſuſtulerunt. Recenti verò memoria, cum Dion affinis Dionyſii ductis copiis Dionyſium eſſet aggreſſus, ac ſe populo conjunxiſſet, Dionyſium quidem ejecit, ſed ipſe eſt interfectus, & ſic tyrannis ablata.

13 Jam verò duæ ſunt præcipuæ cauſæ, propter quas adverſus tyrannos inſurgitur, odium nimirum, & contemptus. Et quidem omnes tyrannos odio haberi neceſse eſt : at non eſt neceſse omnes contemni, ideoque ex contemptu, ſiquidem odium non deeſt, plurimæ tyrannides ſunt ablatæ. Signum autem eſt, quod plerique eorum, qui tyrannides occuparunt, eas uſque ad extremum conſervarunt, quia cum animo vigerent, & corpore, non contemnebantur : E converſo qui non ipſi tyrannides occuparunt, ſed ab aliis occupatas acceperunt, penè ſtatim perierunt, quia in deliciis viventes, evaſerunt contemnendi, ac multis occaſionem præbuerunt ipſos opprimendi.

14 Ad odium reducitur ira, quæ eſt quædam pars, ac ſpecies odii, ſiquidem eædem cauſæ, quæ movent ad odium, movere etiam ſolent ad iram. Porro ira aliquando eſt efficacior odio, quia cum non utatur ratione, eſt vehementior. Præſertim verò ex ira contra tyrannos inſurgũt qui contumelia fuerunt affecti, ideoque ab iratis propter acceptam contumeliam Piſi-

13 Cumque duæ ſint cauſæ, propter quas maxime contra tyrannos inſurgunt, odium ſcilicet, & contemptus, odium quidem exiſtat oportet in tyrannos, ex contemptu autem plurimæ fiunt everſiones. Hujus vero ſignum fuerit, quod plerique eorum, qui dominationes adepti ſunt, eas uſque ad extremum conſervaverunt, ſed qui ab illis ſuſceperunt, confeſtim, ut ita dixerim, perierunt omnes. In voluptatibus enim viventes, efficiuntur facile contemnendi, ac multas præbent occaſiones opprimendi ſui.

14 Particulam vero quandam odii debemus iram exiſtimare. Nam quodammodo earundem rerum cauſa exiſtit, & eſt interdum ira efficacior, quam odium : vehementius enim inſurgunt, quia perturbatio illa non utitur ratione. Maxime vero contingit, ut ira deferantur, qui contumelia fuerunt affecti, per quam quidem cauſam, & Piſiſtratidarum deleta eſt tyrannis, & multæ aliarum]. Sed odium magis ratione utitur. Nam ira cum dolore fit : quare non facile ratione utitur : odium vero ſine dolore.

15 Ut autem ſummatim dicamus, quotcunque cauſas diximus paucorum potentiæ illius poſtremæ, & nimiæ, ac popularis gubernationis extremæ, totidem, & tyrannidis cauſas eſſe ponendum eſt. Nam & hæ ſunt diviſione tyrannides quædam.

Piſiſtratidarum tyrannis Athenis eſt everſa, & plures aliæ tyrannides fuerunt ſublatæ. Odium magis utitur ratione, quam ira. Ira ſiquidem eſt cum dolore, odium ſine dolore; ſed magis utitur ratione, qui non perturbatur dolore, quam qui perturbatur dolore; ergo odium magis utitur ratione, quam ira.

15 Concludit Ariſtoteles univerſim eaſdem eſſe cauſas tyrannidis, ac cauſandi extremas oligarchias, ac democratias, ſiquidem etiam ipſæ ſunt quædam tyrannides. Per extremam enim oligarchiam exercent tyrannidem pauci potentes: per extremam democratiam multitudo pauperum: per tyrannidem unus.

16 Regnum autem ab his, quæ extra ſunt, minimum corrumpitur, quapropter & diuturnius eſt: ex ſe autem ipſo, ut plurimum everti contingit. Corrumpitur autem duobus modis. Uno, ſi ſeditio oriatur inter eos, qui participes ſunt regni: alio modo, ſi tyrannice gubernare pergant, volentes eſſe domini plurium, & contra legem.

17 Non fiunt nunc amplius regna, ſed ſi qua fiunt, monarchiæ, & tyrannides magis ſunt, ob id, quia regnum ſpontanea gubernatio eſt, ac majorum propriæ: & plurimi pares ſunt, neque uſque adeo præcellentes, ut ad magnitudinem, dignitatemque hujus gradus ſe poſſint attollere. Atque ex eo fit, ut ſponte illi non pareatur. Quod ſi deceptione quis, aut vi dominetur jam apparet hanc eſſe tyrannidem.

18 In regnis autem illis, in quibus ſucceditur per genus, ponendum eſt corruptionis eſſe cauſam, ultra illas, quæ ſupra ſunt dictæ, quod plerunque contemnendi homines ſuccedunt in regnum, & quod cum non habeant potentiam tyrannicam, ſed regiam, ſuperbiunt. Eſt enim facilis dejectio regis. Si enim nolint, ſtatim non erit Rex. At tyrannus etiam nolentium eſt. Corrumpuntur ergo gubernationes unius per has, & hujuſmodi cauſas.

16 Regnum regulariter non corrumpitur ex cauſis extrinſecis, ideoque eſt diuturnius tyrannide. Ratio eſt, quia cum gubernatio regia ſit recta, & intendat bonum commune, ſubditi non advocant extrinſecos ad regnum evertendum, imo ipſi contra extrinſecos defendunt regnum: cum contrarium accidat in tyrannide. Ut plurimum igitur regnum corrumpitur ex cauſis intrinſeceis: & hoc accidit duobus modis. Primus modus eſt, cum ſeditiones, ac diſcordiæ oriuntur inter eos, qui ſunt participes regni. Secundus, ſi Reges velint tyrannicè gubernare, ac velint eſſe plurium domini, quam per leges ipſis permittatur, ideoque agant contra leges. Tum enim ſubditi contra Reges inſurgentes ipſos eiiciunt, ac regnum mutant in aliam politiam.

17 Addit Ariſtoteles, quod licet antiquitus conſtituerentur regna, jam non ſolent conſtitui regna, ſed tyrannides. Ratio eſt, quia regnum debet eſſe poteſtas, per quam reliqui voluntariè ſe ſubiiciant uni propter excellentiam dignitatis, ac virtutis; ſed his temporibus plurimi ſunt pares, nec inveniri ſolet unus ſecundum virtutem excellens, prout requiritur, ut reliqui voluntariè ſe il i ſubiiciant, ergo non eſt mirum, quod nunc nō ſoleant conſtitui nova regna. Regulariter igitur qui his temporibus dominationem de novo aſſequuntur, ad illam aſſequendā utuntur deceptione, vel vi; ſed dominatio per vim, aut deceptionem acquiſita, non eſt regnum, ſed tyrannis; ergo &c.

18 Concludit aſſerēdo cauſam ſpecialem, propter quam corrumpuntur regna hæreditaria, ſeu per genus propagata. Regna hæreditaria corrumpuntur etiam ex hac cauſa, quod plerunque homines contemnendi ſuccedunt in regna, & quia cum Reges non habeant potentiam tyrannicam, ſed ſolum regiam, ſuperbiunt, & injuriis afficiunt ſubditos. Explicatur. Rex non cuſtoditur ab externis, ſed à civibus; tyrannus è converſo; ergo ſi cives nolint Regem, ſtatim ille non erit Rex; tyrannus poteſt retinere dominationem, etiam ſupra cives nolentes; ergo ſi Reges ſuperbiant, ac ſubditos vexent, faci è eſt,

eſt, ut à ſubditis regno ſpolientur, & regnum evertatur. Iſtæ igitur ſunt cauſæ corrumpendi monarchias tum regias, tum tyrannicas.

De cauſis, ac modis, quibus conſervantur Monarchiæ, tum Regiæ, tum Tyrannicæ.

Caput XI.

1 SErvantur autem ſimpliciter loquendo ex contrariis.

2 Singulariter autem loquendo per deductionem illarum ad mediocrem modum. Quantò enim paucorum eſt poteſtas omnis, tanto majori tempore neceſſe eſt eam durare. Nam, & ipſi, & qui regnunt, minus ſuperbiunt, magiſque moderati fiunt, & illi, qui reguntur, invident minus. Propter hoc enim, & apud Moloſſos longo tempore duraverunt reges, & apud Lacedæmonios, quod ab initio ſtatim in duas partes diviſa fuerit regia poteſtas: & poſtea Theopompus ad mediocritatem magis illam deducens, Ephoros ſuperaddidit, poteſtate quidem minuens, ſed tempore augens regiam auctoritatem, ut faceret eam quodammodo non minorem, ſed majorem: ut ad uxorem reſpondiſſe ferunt dicentem, an non erubeſceret, quod filiis minorem poteſtatem regiam derelinqueret, quam à parentibus ipſe accepiſſet. Non profecto, inquit, nam relinquo eis multo durabiliorem.

1 EXplicatis cauſis, ac modis, quibus Monarchiæ corrumpuntur, ac pereunt, explicandæ ſunt cauſæ, ac modi, quibus eædem conſervantur, ac durant.

Dicendum igitur primo, quod univerſim monarchiæ conſervantur ex contrariis cauſis, ac modis contrariis iis, quibus dictum eſt eas corrumpi. Cum enim contrariorum effectuum contrariæ ſint cauſæ: corruptio autem, & conſervatio ſint effectus contrarii: profecto cauſæ conſervativæ politiarum contrariæ erunt cauſis, earumdem deſtructivis.

2 Sed ut magis in particulari explicentur modi, quibus conſervantur regnum, ac tyrannis, dicendum ſecundo, quod regnum conſervatur, reducendo poteſtatem regiam ad quamdam mediocritatem. Ratio eſt, quia omnis poteſtas quo magis eſt moderata, eo magis eſt durabilis, ſiquidem qui habent talem poteſtatem, minus ſuperbiunt, & minus inſoleſcunt, & ſubditi minus invident; ergo etiam poteſtas regia quo eſt moderatior, eo eſt durabilior. Confirmatur exemplis: nam, & apud Moloſſos longo tempore duraverunt Reges, quia poteſtas eorum valde erat moderata; & apud Lacedæmonios quia poteſtas regia ab initio diviſa eſt in duos, adeoque redacta fuit ad quamdam mediocritatem, diu regnum permanſit: Theopompus verò Lacedæmonum Rex poteſtatem regiam adhuc faciens minorem, addendo Regibus Ephoros, illam reddidit diuturniorem, ac regiam auctoritatem poteſtate minuens, tempore auxit, ideoque cum uxor exprobraſſet Theopompo, quod non erubeſceret minorem filiis poteſtatem regiam relinquere, quàm ipſe à parentibus accepiſſet, reſpondiſſe fertur: *immo relinquo ipſis poteſtatem multo diuturniorem.*

3 Tyrannides vero ſervantur duobus modis inter ſe contrariiſſimis.

4 Quorum alter eſt is, quem per ſucceſſionem traditum plurimi tyrannorum obſervant. Horum autem multa conſtituiſſe ferunt Periandrum Corinthium: multa etiam ex gubernatione Perſarum eſt aſſumere. Sunt autem hæc, illa pernicioſa, quæ ſupra retulimus omni conatu à tyrannis fieri, quo dominationem retineant, veluti potentiores decerpere, & ſapientes perimere. Et neque commeſſationes permittere, neque ſodalitates, neque diſciplinam, neque aliud quicquam tale, ſed omnia cavere, unde conſueverit oriri inter cives intelligentia, & fides. Et neque ſcholas, neque conventus aliquos ſcholaſticos fieri concedere: & omnia

ſace-

Digitized by Google

facere, ex quibus cives inter ſe, quam maximè incogniti ſint: cognitio enim fidem generat inter ipſos. Et ſatellites ejus apparere ſemper, ac verſari foris, quo minus latere poſſit, quid quiſque agat, aſſueſcantque animum ſubmittere per ſervitutem continuam. Et alia quæcunque talia Perſica, & Barbarica, tyrannidis ſunt. Cuncta enim idem poſſunt. Et ne lateant conari, quæcunque quis dixerit, aut fecerit, ſed eſſe exploratores: quemadmodum Syracuſis hi, qui traductores nuncupabantur, & auricularii, quos ſubmittebat Hieron, ubicunque foret congregatio aliqua, vel converſatio. Minus enim audent qui hæc timent, & ſi audeant, minus latere poſſunt. Calumniari quoque invicem, & committere amicos cum amicis, & plebem cum nobilitate, & divites inter ſeipſos, & ſubditos ad paupertatem redigere, tyrannicæ eſt pravitatis: ut neque ſumptus fiat in cuſtodia, & illi quotidianis moleſtiis occupati vacare non poſſint ad conſilia contra tyrannos ineunda. Exemplum hujus ſunt pyramides Ægypti, & donaria Cypſelidarum, & olympi ædificatio à Piſiſtratidis facta, & Polycratis opera circa Samum. Hæc enim omnia fuerunt inſtituta ad otium, ad quietem populorum tollendam, & ad inducendam paupertatem per tributorum penſionem, ut etiam Syracuſis factum eſt. Dionyſio enim eam civitatem tenente, contigit Syracuſanos in quinque annorum tempore cunctas facultates ſuas in ſolvendis tributis conſumpſiſſe. Studet etiam bellum concitare tyrannus, ut negotiis occupentur cives, & indigentia ducis continuo detineantur. Et regnum quidem per amicos ſervatur: tyranni autem eſt maximè amicis diffidere, quaſi velint omnes, poſſint autem maximè amici eum ſubvertere. Et quæ fiunt circa ultimam popularem gubernationem, tyrannica ſunt omnia: ut potentia mulierum domi, quo revelent virorum ſecreta: & manumiſſio ſervorum eadem de cauſa. Non enim inſidiantur ſervi, & mulieres tyranno, & ſi proſpere degant, neceſſe eſt benevolos fore, & erga tyrannidem, & erga popularem ſtatum. Nam, & populus dominus eſſe vult. Ex quo fit, ut adulatores apud utroſque in honore habeantur. Eſt enim qui populum colit, & ducit, populi adulator: Tyrannorum verò, qui aſſentando converſatur, quod eſt opus adulatoris. Nam propter hoc pravos amicos habent tyranni, quod adulationibus gaudent. Id autem nemo faceret, qui mentem haberet libero homine dignam, ſed amant boni viri, vel non adulantur, & utiles pravi ad prava. Clavus enim clavo, ut dictat proverbium. Nullo quidem honeſto, nulloque libero delectari, tyrannicum eſt. Se enim ſolum eſſe talem, putat tyrannus. Qui autem ſubditorum, vel honeſtati ſtudens, vel libertati, minuere excellentiam, & præeminentiam tyranni videntur. Oderunt ergo illos tyranni, tanquam everſores poteſtatis ſuæ. Peregrinos etiam in convivia, & familiarem uſum magis recipere, quàm cives, tyrannorum eſt: quaſi illos quidem habeant hoſtes, hos vero non adverſantes. Hæc, & hujuſmodi à tyrannis fiunt pro dominatione retinenda, nec quicquam omittunt pravitatis.

3 Dicendum tertio, quod tyrannis duobus maximè contrariis modis poteſt conſervari, intenſione nimirum, per quam Tyrannus maximè tyrannicè ſe gerat, & remiſſione, per quam potius ſe gerat regiè, ac civiliter, quam tyrannicè.

4 Primus igitur modus conſervandi tyrannidem, quo plurimi tyrannorum utuntur, eſt, ut tyrannus maximè tyrannicè ſe gerat, faciendo multa, que fuerunt inventa à Periandro Corinthio, & plura etiam ex Perſarum gubernatione deſumpta. Qui igitur hunc modum conſervandæ tyrannidis ineunt, toto conatu ad dominationem conſervandam incumbunt, atque ad eum finem faciunt quæcunque etiam mala, & pernicioſa. Primo igitur quia tyrannis periculum imminet à potentibus, ac ſapientibus inter cives, ſiquidem hi maximè ſciunt, ac poſſunt contra tyrannum inſurgere, tyrannus potentiores, ac ſapientiores perimit. Secundo, quia tum cives maximè poſſunt tyrannum opprimere, cum mutuo ſe cognoſcunt, ſibique mutuo fidunt, tyrannus omnia conatur prohibere, per quæ cives evadunt noti, ac mutuo fidentes, cujuſmodi ſunt comeſſationes, ſodalitates, ac diſciplinæ. Ideo ſcholas etiam aufert, omneſque ſcholaſticos conventus interdicit. Et quia mutua cognitio fidem generat, tyrannus omnia facit, ut cives evadunt invicem maximè ignoti. Ad

hunc

hunc finem jubet ſuos ſatellites ubique præſtò eſſe, quo minus latere poſsit, quid quiſque agat, ac cives aſſueſcentes continuæ ſervituti, animos abjiciant: ac multa alia facit, quæ uſitata ſunt apud Perſas, & ad eumdem ſcopum collimant. Exploratores quoque ſubmittit, ne latere poſsint quæcunque cives dixerint, aut fecerint, quales erant, qui Syracuſis dicebantur deductores, & quos Hieron ſubmittebat auricularios, ubicunque eſſet aliqua congregatio, vel converſatio. Cives enim talia formidantes minus audent, & ſi audeant, minus poſſunt latere. Ad auferendam etiam fidem, & conſenſum animorum, quæ duo ſunt neceſſaria ad conſpirationem contra tyrannum ineundam, tyrannus mutuis calumniis amicos cum amicis, plebem cum nobilitate, & divites cum divitibus committit. Tertio quia cives poſſunt tyrannos opprimere, ſi divitiis affluant, & conſilia de hoc ineunt, ſi otio fruantur, ideo tyrannus conatur cives ad paupertatem redigere, ad eumque finem cuſtodiam civitatis, ac regionis non alit ipſe, ſed civium ſumptibus ali jubet, cives autem continuis moleſtiis, ac laboribus detinet, ne otium habeant conſilia contra tyrannos miſcendi. Exempla horum ſunt Pynnides Ægypti, & donaria Cypſalidarum, Olympi ædificatio à Piſiſtratidis facta, & Polycratis opera circa Samum. Hæc enim omnia inſtituta fuerunt ad otium, & quietem populorum auferendam, & ad inducendam paupertatem per tributorum penſionem, ut etiam Syracuſis eſt factum. Dionyſio enim dominante, cives quinquennio omnes ſuas facultates in tributis ſolvendis conſumpſerunt. Ad eumdem finem tyrannus miſcet bella cum externis, ut cives negotiis bellicis occupati ſemper indigeant tyranno, qui ſit Dux ad bellum. Quarto, quia tyrannus præcipuè poteſt everti ab amicis, ideo maximè diffidit amicis. Credit enim omnes velle, ſed amicos etiam poſſe tyrannum evertere. Per hoc autem tyrannus differt à Rege, qui cum imperet volentibus, conſervatur ab amicis, ideoque illis fidit. Quinto, ſicut ultima, & peſſima democratia dat potentiam etiam mulieribus, & ſervis, ſic tyranni. Dant quidem mulieribus potentiam in domibus, ut revelent ſecreta virorum: & ex eadem cauſa ſervis indulgent manumiſſionem, per quam liberentur à ſervitute. Mulieres enim, & ſervi non inſidiantur tyrannis, & ſi, ſub eorum dominatione bene ſe habeant, tyrannidi favent: & ex eadem ratione favent poſtremæ democratiæ. Conveniunt igitur tyrannus, & infimus populus in hoc, quod uterque vult dominari, ideoque adulatores in honore habentur tum apud tyrannos, tum apud infimum populum. Ductores enim populi ſunt, qui adulantur populo: adulatores verò tyrannorum ſunt, qui dum agunt cum tyrannis, aſſentantur ipſis. Hinc oritur, ut tyranni habeant amicos pravos. Viri enim probi, & habentes animum libero homine dignum, neſciunt tyrannis adulari, atque ipſis eſſe pravorum miniſtri: ſoli autem pravi tyrannis adulantur, ipſiſque ſunt pravorum miniſtri, juxta proverbium *clavus clavum figit*. Sexto cum tyranni ſibi arrogent omnia, non delectantur hominibus honeſtis, ac liberis. Ratio eſt, quia honeſti, ac liberi ſtudent honeſtati, ac libertati civium; ſed per hoc videntur imminuere excellentiam, & præeminentiam tyranni; ergo tyranni oderunt honeſtos quoſque, tanquam everſores propriæ poteſtatis. Septimo, quia tyranni dominantur in nolentes, & invitos, exiſtimant cives ut hoſtes; ideoque ad familiariter convivendum, utuntur potius peregrinis, quos non exiſtimant ſibi adverſos, quam civibus. Hæc igitur, & alia ſimilia faciunt tyranni ad dominationem conſervandam, neque omittunt quidquam pravi.

5 Sunt autem (ut ita dixerim) hæc omnia tribus ſpeciebus comprehenſa. Tria enim conjectat tyrannus. Unum, ut animos imminuat civium. Nemo enim parvi animi contra tyrannum inſurgit. Secundum, ut cives inter ſe diffidentes reddat. Non evertitur enim tyrannus, niſi civium aliqui inter ſe fidem habeant. Quapropter, & bonos viros perſequitur, quaſi peſtiferos, & adverſarios dominationi ſuæ, non ſolum, quia non acquieſcunt in ſervitute vivere, verumetiam quia fides eis, & inter ſe, & ab aliis plurima adhibetur, neque accuſant alios, neque ipſi inter ſe accuſantur. Tertium, impotentia agendi. Nemo enim ſibi impoſſibilia aggreditur: itaque neque tyrannidem tollere, ſi potentia deſit. Ad quos ergo fines referantur tyrannorum conſilia, tres iſti ſunt. Ad has enim ſuppoſitiones tyrannica redigi poſſunt univerſa, partim ne confidant inter ſe cives, partim, ut potentia eis deſit, partim ut puſillanimes efficiantur. Unus ergo modus, quo utuntur tyranni, talis eſt.

5 Addit Ariſtoteles omnia hactenus enumerata reduci poſſe ad tria, quæ præcipuè tyrannus intendit. Primum eſt, ut abjiciat animos civium. Neque enim qui abjecto animo ſit, contra tyrannum inſurgit. Secundum eſt, ut cives reddat mutuo diffidentes. Neque enim tyrannus poteſt everti, niſi aliqui civium mutuo ſibi fidem adhibeant: ideoque ex hac etiam ratione bonos inſectatur tanquam ſuæ dominationi contrarios, non ſolum quia non acquieſcunt ſervituti, ſed etiam quia, & ſibi mutuo fidunt, & ipſis alii, & neque alios accuſant, neque ab aliis accuſantur. Tertium eſt, ut civibus auferat potentiam tyrannum ejiciendi. Cum enim nemo aggrediatur impoſſibilia, cives neque aggrediuntur tyrannidem auferre, ſi nequeunt. Tres igitur dicti ſunt fines, ad quod tyranni omnia diriguntur, tanquam ad quaſdam primas ſuppoſitiones, & prima principia, ex quibus cætera pendent, nimirum ut cives neque ſibi mutuo fidant, nec poſſint contra tyrannum inſurgere, & ut abjecto ſint animo, adeoque etiamſi poſſint, adhuc non audeant.

6 Alter vero modus contrariam iſtis, quæ dicta ſunt, diligentiam facit. Eſt autem deprehendere ipſum ex regnorum corruptione. Ut enim regi modus corruptionis unus eſt, gubernationem ipſam regiam magis reducere ad tyrannicam, ita tyrannidis conſervatio eſt, ad regiam gubernationem magis eam referre, unum ſolummodo cuſtodientem, ut potentiam retineat, per quam non modo volentibus, verumetiam nolentibus dominari poſſit. Nam ſi hanc abjiciat, ſimul abjicit, & tyrannum eſſe. Sed hoc tanquam ſuppoſitionem quandam manere oportet: cætera vero partim facere, partim quam optime ſimulare, ut regia gubernatio videatur.

7 Primum enim videri communium commodorum curam habere, non effundentem largitiones tantas, ut cives moleſte ferant, quandoquidem ab illis capit operantibus, ac laborantibus in ſua tenuitate, donat vero ſcortis, & peregrinis, & hiſtrionibus effuſe: rationem reddentem eorum, quæ acceperit, & expenderit, quod jam factum eſt à quibuſdam tyrannis. Sic enim adminiſtrans, non tyrannus videbitur, ſed legitimus gubernator.

8 Nec erit ei formidandum, ne quandoque ſibi deſint pecuniæ, cum ſit dominus civitatis, ſed diſpergentibus tyrannis ex propria domo. Et prodeſt hoc magis, quam relinquere congregatas. Minus enim cuſtodes ipſi contra tyrannum ob res ipſas inſurgent. Sunt autem formidabiliores abſentibus tyrannis, qui cuſtodiunt, quam cives. Nam illi quidem una abſunt, hi autem remanent. Deinde reditus, & impenſas apparare oportet, tum gratia diligentis adminiſtrationis, tum etiam, ut ſi quando foret opus, illis uti poſſit ad belli neceſſitates: omnino que ſeipſum præbere cuſtodem, & quæſtorem, non ut ſuarum pecuniarum, ſed ut communium, & publicarum.

6 Secundus modus conſervandi tyrannidem priori contrarius eſt per remiſſionem, per quam tyrannus ita tyrannidem remittat, ut potius videatur gubernatio regia, vel politica, quam tyrannica. Sicut igitur inter alios modos, per quos regnum evertitur, eſt, cum Rex gubernationem Regiam mutat in tyrannicam, ſic inter alios modos conſervandi tyrannidem eſt, cum tyrannus gubernationem tyrannicam mutat in regiam, ex tyrannide conſervans ſolam potentiam, per quam poſſit im-

imperare non ſolum volentibus, ſed etiam nolentibus. Si enim hanc potentiam amittat, jam non remanebit tyrannus. Hac igitur potentia ſervata, cætera debet ita vel facere, vel ſimulare, ut non videatur gubernatio tyrannica, ſed regia.

7 Primo igitur quia Rex debet eſſe cuſtos, & diſpenſator bonorum communium, etiam tyrannus debet conari, ut appareat bonorum communium non diſſipator, ſed diſpenſator, & cuſtos, ideoque abſtinendum illi eſt ab immodicis largitionibus, quas cives moleſtè ferunt; cavendum etiam illi eſt, ne quæ accipit loco tributi à civibus juxta ſuam tenuitatem, donet effuſè ſcurris, peregrinis, & hiſtrionibus. Reddet etiam civibus rationem acceptorum, & expenſorum, ut multi tyranni fecerunt. Sic enim non tam videbitur tyrannus, quam legitimus gubernator.

8 Poſſet objici, quia ſi tyrannus rationem reddat acceptorum, & expenſorum, periculum eſt, ne illi deſint pecuniæ. Reſpondet Ariſtoteles, quod ſi tyrannus remaneat dominus civitatis, non eſt timendum, ne deſint illi pecuniæ, ſiquidem ad uſus neceſſarios utetur pecuniis civium: ſed pecuniæ tyranno deerunt, ſi propter avaritiam ejiciatur, adeoque fiat extorris à propria domo. Addit magis prodeſſe tyrannis, ut habeant pecunias diſperſas apud cives, quam congregatas apud ſe. Si enim habeat pecunias diſperſas, minus periculum eſt, ne cuſtodes tyranni contra tyrannum inſurgant ex cupiditate expilandi pecunias, quod periculum eſt maximum, ſi habeat pecunias congregatas. Ut plurimum autem tyranno magis cavendum eſt à cuſtodibus, quam à civibus, quandoquidem cuſtodes eum ſemper comitantur ſivè maneat domi, ſivè foris: cives è converſo, cum tyrannus egreditur, remanent in civitate ideoque magis poſſunt contra tyrannum inſurgere cuſtodes, quam cives. Debet igitur tyrannus reditus exigere, ut diligens adminiſtrator bonorum communium, prout poſtulant communes neceſſitates ad hoc, ut ſi opus ſit, pecuniis uti poſſit ad bellum gerendum, ac debet ſe præbere ut cuſtodem, & quæſtorem pecuniarum ut communium, non ut ſuarum.

9 Et videri velle non aſperum, ſed cum gravitate honeſtum, & talem, ut eum non timeant obvii, ſed magis revereantur. Hoc autem non facile eum aſſequi, qui foret contemnendus. Quapropter opus eſt, ut ſi non aliarum virtutum, at ſaltem civilis eum curam habere, ac talem de ſeipſo opinionem afferre.

10 Inſuper non ſolum ipſum videri nulli pretinus civium contumeliam facere, ſed etiam nemini illorum, qui circa eum ſunt: eodem modo ſe habere mulieres ſuas erga cæteras mulieres. Nam, & per contumelias mulierum permultæ jam tyrannides perierunt.

11 Et circa voluptates corporis contrarium facere, quam nunc faciant quidam tyranni. Non ſolum enim ſtatim ab aurora id agunt, conviванturque per dies plures, verumetiam apparere volunt aliis, quod ita faciant, ut tanquam felices, beatoſque admirentur. Sed in talibus maxima erit moderatio adhibenda, vel ſaltem videantur illa fugere. Non enim faciliter invadi poteſt, nec faciliter contemni, qui ſobrius ſit, ſed qui ebrius, neque qui vigilet, ſed qui dormiat.

12 Contrariumque agendum eſt ſupra dictorum ferè omnium. Corroboranda enim, & ornanda civitas eſt ab eo, tanquam à curatore, ac non tyranno. Videri etiam oportet ipſum erga religionem Deorum affici vehementer. Minus enim formidabunt populi, ne quid contra juſtitiam fiat, ſi religioni deditum illum exiſtimabunt, at Deorum timorem habere: minuſque contra illum audebunt inſurgere, quaſi Deos habeat propitios, & faventes. Verumtamen oportet ſine improbitate talem videri, atque eos viros, qui aliqua in re laudabiliter ſe geſſerint, honorare, itaut non exiſtiment unquam ſe magis honorari à civibus ſuis, in libertate degentibus potuiſſe. Hos autem honores ipſemet tribuere debet tyrannus: pœnas vero, & animadverſiones per alios infligere, per magiſtratus videlicet, & judicia.

9 Secundo tyrannus in agendo cum

ſubditis non debet ſe exhibere aſperum, ſed venerandum, itaut cives ipſum non timeant, ſed revereantur. Quia verò non eſſet facile, ut cives tyrannum revererentur, ſi ſe exhiberet contemptibilem, ideo neceſſe eſt, ut ſi non habet curam aliarum virtutum, ſaltem habeat curam virtutis civilis, ac talem de ſe opinionem generet, ut non videatur contemnendus.

10 Tertio debet ita ſe gerere, ut non ſolum ipſe, ſed etiam qui apud ipſum ſunt, nulli civium videantur injuriam facere. Debet etiam cavere, ne mulieres ipſius aliis mulieribus injuriam faciant: ſiquidem propter contumelias à mulieribus tyranni aliis mulieribus factas, plures tyrannides perierunt.

11 Quartò circa voluptates debet contrario modo ſe gerere, ac plerique tyrannorum. Plerique enim tyranni non ſolum ſtatim ab aurora conviviis indulgent, ac convivia producunt per dies plures, ſed etiam volunt aliis videri ita viventes, ut populus ipſos admiretur tanquam felices, ac beatos. Qui tyrannidem conſervare cupit, debet contrario modo ſe gerere, ac maxima in his moderatione uti, vel ſaltem debet conari, ut ab his videatur abhorrere. Neque enim facile contemnitur, qui videtur ſobrius, ac vigilans, ſed qui videtur temulentus, ac dormiens.

12 Quintò etiam quoad reliqua debet facere contrarium, ac faciant plerique tyrannorum. Cum enim illi civitatem debilitent, ac perdant, debet potius conari, ut illam corroboret, augeat, ac ornet, ac ſi civitatis ſit procurator, non tyrannus. Cum illi ſe exhibeant irreligioſos, debet præſeferre magnam erga Deos religionem. Per hoc enim obtinebit, ut minus populi formident, ne ſit injuſtus contra ipſos, qui videtur religioſus in Deos, & ut minus audeant contra tyrannum inſurgere, quaſi habeat Deos propitios, & faventes. Cum illi ſoleant inſectari viros probos, & honeſtos, debet potius honoribus proſequi eos, qui laudabiliter ſe in aliquo geſſerint, itaut exiſtiment nunquam ſe magis à civibus in libertate degentibus honorari potuiſſe. Porro tyrannus ad conciliandam ſibi benevolentiam, honores, ac præmia debet per ſe ipſum tribuere, animadverſiones, & pænas per magiſtratus, ac judices infligere.

13 *Communis verò cuſtodia omnis dominationis unius, eſt neminem unum præ cæteris magnum facere, ſed plures: nam ſe invicem cuſtodient. Quod ſi quem ex tollere oporteat, non tamen eum, qui ſit moribus audax. Nam hujuſmodi homines aptiſſimi ſunt ad invadendum circa res omnes. Si verò cujuſquam potentia minuenda eſt, modice, ac non uno ſimul impetu omnis poteſtas eſt auferenda.*

14 *Inſuper ab omni contumelia abſtinendum, præcipue tamen à duabus, ne in corpus flagris, neve in ætatem libidine inſultum agat. Maximeque id cavendum in illis hominibus, qui honorem magnifaciunt. Nam in pecunias illatam injuriam, avari homines graviter ferunt, in honorem verò illatam, & qui boni ſunt viri, & qui honorem magnifaciunt, permoleſte patiuntur. Quapropter, aut non hujuſmodi hominum opera utendum eſt, aut animadverſiones in illos patrio more, ac ſine ulla contumelia ſunt faciendæ. In ætatem verò ex amore ſit converſatio, non ex licentia. Denique hoc dedecoris omnino impenſione majorum honorum eſt redimendum. Eorum autem, qui ad vim inferendam contra corpus tyranni inſurgunt, illi ſunt formidandi, & cavendi, qui ita diſpoſiti ſunt, ut amplius vivere non curent, cum occiderint. Quapropter maximè cavendum eſt ab his, qui vel ſeipſos, vel eos, quos habebant chariſſimos, contumelia affectos putant. Sine ulla enim cura propriæ ſalutis irruunt qui per indignationem, & iram aggrediuntur, quemadmodum & Heraclius inquit, durum eſſe dicens pugnare adverſus iram. Vitam enim idemi.*

13 Sexto ad conſervandam quamcũq; monarchiam tum tyrannicam, tum regiam, illud præcipuè debet Princeps cavere, ne aliquem unum ſupra cæteros efferat. Si enim ſint plures pene æquales, in-

invicem ſe cuſtodient. Si autem oporteat aliquem efferre, non eſt efferendus qui ſit moribus audax, ſiquidem audaces aptiſſimi ſunt ad inſurgendum contra tyrannos, & contra alios quoſcunque. Quod ſi cujuſquam potentia ſit minuenda, paulatim debet minui, non autem tota ſimul auferri.

14 Septimò ab omni contumelia abſtinendum, præſertim autem à duabus, nimirum ne vel in corpus flagris, vel in ætatem libidine inſultetur. Præſertim verò cavendum eſt, ne iſtæ contumeliæ inferantur hominibus, qui honorem magni faciunt, ſiquidem injurias in pecuniis illatas avari moleſtè ferunt, at injurias contra honorem etiam boni viri, qui lucrum non magni faciunt, moleſtiſſimè patiuntur. Si igitur tales homines ſint puniendi, ſupplicia ſunt illis inferenda patrio more, ac ſine parvi penſione, ac contemptu; ætate verò ex amicitia, non licentia eſt vtendum, ac tales inhonorationes majoribus honoribus ſunt compenſandæ. Porro ex iis, qui contra tyranni corpus inſurgunt, ii maximè ſunt formidandi, atque cavendi, qui ita ſunt diſpoſiti, ut vivere non curent, poſtquam tyrannum occiderint. Et quia qui vel ſeipſos, vel cariſſimos ſuorum contumelia putant affectos, ſunt ita diſpoſiti, ut ſi de tyranno ultionem ſumpſerint, vivere amplius non curent, ideoq; ſine ulla propria ſalutis cura illos aggrediuntur, propterea maximè ab his eſt cavendum. Idcirco Heraclitus dicit *durum eſſe pugnare adverſus iram; vita enim id emitur*.

15 Cùm verò civitates ex duabus conſtent partibus, ex inopibus ſcilicet, & opulentis, maximè quidem de utriſque partis ſalute cogitandum eſt ab eo, qui gubernat, & altero ab alteris nulla injuria affici. Quicunque tamen eorum ſint potentiores, hi præcipue ſunt à gubernatione vindicandi, ac velut proprii efficiendi. Nam ſi hoc extiterit, neque ſervorum liberationem facere compelletur tyrannus, neque arma adimere. Altera nanque pars tyranni potentiæ adjuncta, ſufficiens erit ad ſuperandum eos, qui contra inſurgere vellent.

16 Superfluum autem particulariter dicere de omnibus iſtis. Intentio enim manifeſta eſt, quod oportet non tyrannicum, ſed tanquam patremfamilias, & regem eſſe putari ab illis, qui ſub eo ſunt, nec pro ſe capientem, ſed pro communis utilitatis cautela, & cura eſſe, & mediocritatem in vita ſequi, non exceſſus.

17 Præterea egregios viros per familiaritatem ſibi conjungere, plebem verò, ac multitudinem per favorem, & gratiam in obſequio retinere. Ex his enim neceſſe eſt non ſolum dominationem ejus eſſe pulchriorem, & optabiliorem, ex eo, quia melioribus imperet, & non abjectis, neque affectis, neque ex eo, quod ipſe, neque odio ſit, neque formidabatur, verumetiam ex eo, quod longiorem, & durabiliorem ejus dominationem fore contingat.

18 Inſuper moribus talem eſſe, ut vel rectè ſe habeat ad virtutem, vel ſemibonus quidam ſit, & non malus, ſed ſemimalus.

15 Octavo cum civitates ex duabus præcipuè partibus conſtent, ex pauperibus nimirum, & divitibus, tyrannus debet eſſe ſollicitus de ſalute utrinſque partis, ac debet curare, ne alterutra, vel altera pars injuriam patiatur. Debet autem præcipuè ſibi conciliare partem potentiorem. Si enim hoc fecerit, neque cogetur arma civibus adimere, neque ſervos manumittere, neque alia violenta, ac tyrannica agere. Altera ſiquidem ſibi parte adjuncta, poterit eos ſuperare, atque opprimere, qui contra tyrannum inſurgunt.

16 Nono quia ſuperfluum, atque infinitum eſſet per ſingula diſcurrere, ſufficit dicere, quod tyrannus ita debet ſe gerere, ut à ſubditis non reputetur tyrannus, ſed Paterfamilias, & Rex, & ut videatur nihil accipere ad commodum privatum, ſed ſolum ad utilitatem communem, & mediocritates in vita, non autem exceſſus ſectari.

17 Decimo debet conari, ut quoſdam viros nobiles per affabilitatem ſibi conciliet, plebem autem per favorem, & gra-

tiam in obſequio retineat. Ex hac enim gubernandi ratione, ſequetur, ut dominatio ſit melior, & optabilior, ſiquidem melioribus imperabit, ac bene ſe habentibus, non autem abjectis, atque afflictis, neque odio habebitur, neque formidabitur, ſed potius amabitur: & præterea ejus imperium erit diuturnius.

18 Undecimo demum tyrannus talem debet ſe moribus exhibere, ut vel rectè ſe habeat ad virtutem, vel ſaltem ſit ſemibonus, ac non malus, ſed ſemimalus.

Quæ politiæ minimum durent: & examinatur ſententia Platonis circa mutationem Rerumpublicarum.

Caput XII., & Ultimum.

1 *ATqui omnium gubernationum breviſſimè durare ſolent paucorum potentia, & tyrannis.*

2 Quippe illa, quæ plurimo duravit tempore Orthagoræ, & filiorum, qui apud Sicyenies tyrannidem habuere, ad centeſimum uſque annum pervenit. Durationis vero cauſa fuit, quod mediocritate quadam erga ſubditos utebantur, multaque legibus ſervientes agebant. Et quia aptus rei militari fuit Cliſthenes, non facile contemnendus habebatur. Plurimum vero converſatione, & uſu familiari favorem, & gratiam hominum acquirebant. Fertur enim Cliſthenes coronaſſe judicem, qui victoriæ illius contradixerat. Ajunt quidam hujus judicis ſtatuam eſſe illam, quæ in foro ſedet. Piſiſtratus quoque fertur, aliquando apud conſilium Areopagi citatus judicium ſubiiſſe.

3 Secunda vero apud Corinthum Cypſelidarum tyrannis. Nam ea duravit annis tribus, & ſeptuaginta, & menſibus ſex. Cypſelus enim ipſe tyrannidem exercuit annis triginta, Periandrus vero durationis eadem fuit. Cum enim popularis eſſet Cypſelus, ac gratia apud multitudinem prævaleret, ſine ulla corporis cuſtodia in dominatione perſeveravit. Periandrus autem ejus filius magis tyrannicè ſe geſſit, ſed vir erat bello egregius.

4 Tertia Piſiſtratidarum Athenis. Hæc autem non fuit continua. Bis enim tyrannide pulſus fuit Piſiſtratus, itaque ex annis triginta tribus, ſolum annis ſeptem, & decem tyrannidem exercuit: filii vero ejus annis decem, & octo: atque ita omnes ſimul anni fuerunt quinque, & triginta.

5 Ex reliquis vero illa, quæ apud Syracuſas fuit. Hieronis; & Gelonis, ſed non longa fuit hæc: annis enim non amplius, quam duo de viginti duravit. Gelon enim ſeptem annis cum tyrannidem exercuiſſet, octavo defunctus eſt: Hieron autem decem: Thraſybulus vero menſe decimo excidit. Cæterarum vero tyrannidum pleræque brevi tempore duraverunt omnes. Quæ igitur ſint tam circa gubernationes plurium, quam circa gubernationem unius ſolius, per quæ, & corrumpantur, & ſerventur, ferè dictum eſt de omnibus.

EXplicatis cauſis, ac modis, quibus politiæ corrumpuntur, vel conſervantur, in hac ultima parte Ariſtoteles primo explicat, quænam Reſpublicæ minimum durent: ſecundo examinat ſententiam Platonis circa traſmutationem Rerumpublicarum.

1 Quoad primum: ex politiis omnium minimè durare ſolent oligarchia, ac tyrannis. Ratio eſt, quia illæ Reſpublicæ minimum durant, quas plures volunt deſtrui, quam conſervari; ſed oligarchias, ac tyrannides, in quibus unus, vel pauci omnia referunt ad propriam utilitatem, plures volunt deſtrui, quam conſervari; ergo oligarchiæ, ac tyrannides minimum durant. Et quia plures volunt deſtrui tyrannides, quam oligarchias, ideo minus etiam durant tyrannides, quam oligarchiæ.

2 Quod verò tyrannides minimum durent, patet inductione: ſiquidem omnes penè tyrannides parum durarunt, exceptis quibuſdam paucis, quæ ideo ſunt conſervatæ, quia tyranni potius ſe geſſerunt politicè, ac regiè, quam tyrannicè. Et quidem omnium maximè duravit tyrannis, quam in Sicyonios exercuit Orthagoras, ejuſque filii, ac nepotes, ſiquidem producta fuit uſque ad annum centeſimum.

Ra-

Digitized by Google

Ratio, cur tandiu duravit, fuit, quia Orthagoras, ejuſque filii, ac nepotes mediocriter ſe erga ſubditos geſſerunt, atque in multis obtemperarunt legibus, ac Cliſthenes cum militari gloria floreret, non facile fuit contemnendus. Cum vero in familiari converſatione, & convictu, valde eſſent affabiles, & humani, gratiam hominum meruerunt. Fertur etiam Cliſthenes coronaſſe judicem, qui victoriæ ipſius contradixerat, ac fama eſt hujus judicis ſtatuam eam eſſe, quæ ſedet in foro. In hoc autem facto ſubjiciendi ſe judiciis imitatus Cliſthenem fertur Piſiſtratus tyrannus Athenienſium, qui à conſilio Areopagitarum citatus, judicium ſubivit.

3 Secunda in duratione fuit tyrannis Cypſelidarum Corinthi, quæ duravit annis ſeptuaginta tribus, & menſibus ſex. Cypſelus ſiquidem triginta annis potitus eſt rerum: cui ſucceſſit filius Periander, qui quadraginta annis non completis regnavit, in eoque finem habuit tyrannis Cypſelidarum, ſiquidem Periando ſucceſſit Pſammetichus Gordiæ filius, qui tribus tantum annis dominationem obtinuit. Cauſa, cur tandiu duravit hæc tyrannis fuit, quia Cypſelus erat popularis, & cum gratia apud multitudinem valeret, ſine ulla corporis cuſtodia perſeveravit. Periander vero ejus filius licet magis tyrannicè ſe geſſerit, erat bello egregius.

4 Tertia in duratione fuit tyrannis Piſiſtratidarum Athenis, quæ tamen non fuit continua, ſiquidem bis Piſiſtratus fuit pulſus, adeoque ex annis triginta tribus, ſolum ſeptendecim annis potitus eſt rerum; quibus ſi addantur alii octodecim anni, quibus filii Piſiſtrati tyrannidem obtinuerunt, fiunt anni triginta quinque.

5 Poſt has ſequitur tyrannis, quam Syracuſis obtinuerunt Hieron, & Gelon, quæ non multum duravit. Gelon enim, cum ſeptem annis tyrannidem exercuiſſet, mortuus eſt anno octavo: cui ſucceſſit Hieron, qui decem regnavit annis: huic autem ſucceſſit Thraſibulus, qui undecimo menſe tyrannide excidit. Aliorum tyrannides ut plurimum brevi tantum tempore durarunt. Explicatum eſt igitur, propter quas cauſas corrumpantur, aut conſerventur politiæ, tum in quibus dominatur unus tantum, tum quibus dominantur plures, & quæ multum, aut parum durent.

6 In Republica vero Platonis Socrates de mutationibus loquitur, nec tamen rectè. Illius enim Reipublicæ, quæ eſt optima, atque prima, mutatio nulla propria aſſignatur. Inquit enim, cauſam eſſe mutationis, quia ſic natura comparatum ſit, ut nihil permaneat, ſed in ambitu quodam temporis mutationem recipiat. Eſſe vero principium horum, inquit, quorum ſeſquitertius cubus quinario conjugatus duas exhibet harmonias, inquiens, quando numerus diagrammatis hujus efficiatur ſolidus, utpote natura producente pravos, & meliores diſciplina. Hoc ergo forſan inquit non malè. Fieri enim poteſt, ut ſint aliqui, quos diſciplina inſtitui; ac bonos fieri viros, impoſſibile eſt.

7 Sed hæc non propria mutatio foret illius Reipublicæ, quam optimam eſſe vult, magis, quam aliarum omnium, & univerſorum, quæ fiunt, & ex tempore, per quod inquit omnia mutari, & quæ non ſimul incipiunt, ſimul quoque mutantur: con ſi pridie mutationi facta eſſent, ſimul fortè mutantur.

8 Præterea, quam ob cauſam ex illa tranſit ad Lacedæmoniorum Rempublicam? Sæpius enim in contraria tranſeunt Reſpublicæ omnes, quam in ea, quæ ſint propinqua. Eadem ratio eſt de aliis quoque mutationibus. Ex Laconica enim, inquit, mutatio fit ad paucorum potentiam: ex iſta vero ad popularem ſtatum; ex illo rurſus ad tyrannidem. Atqui, & è contrario mutantur, ceu ex populari in paucorum potentiam, & magis quidem, quam in tyrannidem.

9 Præterea tyrannidis utrum mutatio ſit, vel non ſit, nihil dicit propter quam cauſam, nec in quam Reipublicæ ſpeciem tranſit. Hujus vero cauſa eſt, quod non faciliter dicere valebat: indefinitum enim. Nam ſecundum eum oportebat in primam, & optimam: ſic enim utique fieret continue circulus. Sed mutatur in tyrannidem tyrannis, ut

Digitized by Google

ea, quæ apud Sicyonios ex Myronis tyrannide in Cliſthenis: & in paucorum potentiam, ut illa; quæ in Chalcide fuit Antileontis: & in popularem ſtatum, ut illa, quæ Gelonis fuit Syracuſis: & in optimates, ut illa, quæ Charilai apud Lacedemonios, & Carthaginienſes. Et in tyrannidem fit mutatio ex paucorum potentia, ut in Sicilia plurimæ vetuſtarum, in Leontinis in Panætii tyrannidem, & apud Gelam in Cleandri, & apud Regium in Anaxilai, & in alijs compluribus civitatibus eodem modo.

6 Quoad ſecundum: propoſita vera ſententia de tranſmutatione politiarum, & earum cauſis, in hac poſtrema libri parte, Ariſtoteles ſub obſcurè proponit, atque examinat ſententiam Platonis. Videtur igitur, quod Socrates apud Platonem de tranſmutationibus politiarum differens, non rectè procedat. Primo enim non aſſignat ullam cauſam ſpecialem, propter quam mutetur prima, & optima politia, ſed recurrit ad cauſam univerſalem, ac dicit ſic natura comparatum eſſe, ut in his inferioribus nihil permaneat, ſed in quodam temporis ambitu univerſa mutentur. Ut autem explicet, poſt quem temporis ambitum incipiat mutari in deterius Ariſtocratia, recurrit ad myſteria numerorum, ac dicit, quod principium, ut mutetur Ariſtocratia, ſive optimè harmonizata Reſpublica, eſt, cum ſeſquitertia radix conjugata quinario, ac duas efficiens harmonias ſecundum numerum talis figuræ, ac deſcriptionis ducta fuerit in cubum, ſeu ſolidum Quid per hæc intellexerit. Plato ab Ariſtotele relatus, eſt obſcuriſſimum. Ut id explicetur ex doctrina Marſilii Ficini, quam ſequitur Blancanus lib. de locis mathematicis, qui ſunt apud Ariſtotelem, præmittendum eſt, quid Plato intellexerit per ſeſquitertiam radicem conjugatam quinario, ac duas efficientem harmonias. Dicendum, quod intellexit numerum duodenarium. Ratio eſt, quia ſeſquitertia radix eſt numerus compoſitus ex duobus numeris, qui primo habent inter ſe proportionem ſeſquitertiam, ita ut numerus major contineat minorem, & tertiam partem illius; ſed numerus ſeptenarius componitur ex quatuor, & tribus, qui primo habent proportionem ſeſquitertiam, nam *quatuor* continent *tria*, & tertiam partem trium, hoc eſt unum; ergo numerus ſeptenarius eſt radix ſeſquitertia; ſed ex ſeptenario conjugato quinario efficitur numerus duodenarius; ergo ſeſquitertia radix conjugata quinario eſt numerus duodenarius; ſed eo ipſo, quòd numerus duodenarius componatur ex ſeptenario, & quinario duas efficit harmonias: nam ex proportione ſeſquitertia quatuor ad tria, quæ continentur in ſeptenario, efficitur harmonia, quæ vocatur diateſſaron: ex proportione ſeſquialtera trium ad duo, quæ continentur in quinario, efficitur harmonia, quæ vocatur dia pente; ergo numerus duodenarius eſt, in quo radix ſeſquitertia conjugata quinario duas efficit harmonias; ſed ex duabus harmoniis diateſſaron, & diapente, componitur harmonia diapaſon, quæ juxta muſicos eſt omnium optima, & perfectiſſima; ergo numerus duodenarius optimè exhibet ariſtocratiam, ſeu politiam optimè harmonizatam.

Docet igitur Plato, quod Reſpublica optimè harmonizata, adeoque continens numerum duodenariũ, incipiet mutari in pejus, cum expletus fuerit numerus annorum, qui efficitur ex numero duodenario in cubicum ducto, ſed numerus duodenarius in cubicum ducitur, cũ multiplicatur per ſeipſum, adeoque fit numerus 144, & hic ipſe multiplicatur per ſuam radicem, hoc eſt per duodenarium, & fit numerus 2728. ut eſt manifeſtum in arithmetica; ergo ſenſus eſt, quod Reſpublica optimæ mutantur, poſt anno 2728. Ratio eſſe poteſt quia numerus cubicus eſt numerus ſũ-

mæ perfectionis; ergo cum optima Reſpublica continens duodenarium duraverit uſque ad annos efficientes numerum cubicum duodenarii, jam obtinuit ſummam perfectionem; ergo cum non poſſit mutari in melius, & rebus mutabilibus repugnet ſtatus ſine mutatione, neceſſe eſt, ut incipiat mutari in pejus. Cum verò juxta numerum corporum cæleſtium aliquando producantur homines aptiores ad diſciplinam, aliquando ineptiores, cùm accidit naſci homines, quos diſciplina inſtitui, ac bonos fieri impoſſibile eſt; tum non poteſt conſervari ariſtocratia, adeoque neceſſe eſt ut mutetur in aliam politiam deteriorem.

7 Sed contra eſt, quia licet verum ſit aliquando naſci homines aptos ad diſciplinam aliquando ineptos, adhuc per hoc non affertur ſpecialis ratio, propter quam tranſmutatur optima politia, ſed quædam ratio communis, propter quam omnes Reſpublicæ tranſmutantur, cum naſcuntur homines inepti ad earum diſciplinam. Confirmatur; quia cum omnes Reſpublicæ habeant ſuam periodum juxta motus cæleſtes, omnes neceſſe eſt ut mutentur, & cum advenit tempus mutationis tum ſimul mutantur etiam quæ non ſimul inceperant: ex. gr. ſi aliqua Reſpublica incepiſſet pridie ante tempus mutationis, adveniente tempore mutationis, debere mutari.

8 Secundò videtur, quod Socrates non aptè explicarit, in quas politias ſingulæ politiæ mutentur. Dicit enim optimam politiam mutari in Laconicam, quæ eſt valde propinqua optimæ; laconicam mutari in oligarchiam; oligarchiam in democratiam; democratiam in tyrannidem. Sed contra eſt, quia ſæpe optimæ politiæ non mutantur in propinquas, ſed in contrarias, ac maximè diſtantes; ergo etiam optima Reſpublica mutatur non ſolum in propinquam, qualis eſt Laconica, ſed etiam in contrarias. Adde, quod non eſt verum, quod plerumque Reſpublica Laconica mutatur in oligarchiam, oligarchia in democratiam; democratia in tyrannidem: ſiquidem ſæpe mutationes fiunt contrario modo, itaut democratiæ mutentur in oligarchias frequentius etiam, quam in tyrannides.

9 Tertio Plato non explicat, an, & in quam politiam mutetur tyrannis. Omiſit autem hoc explicare propter difficultatem id explicandi, juxta principia ſecundum quæ politiæ mutantur veluti circulariter; tyrannis deberet mutari in Republicam optimam, ut ſic circulus rediret ad ſuum principium; ſed videmus, quod tyrannides mutantur indefinitè modo in unam, modo in aliam politiam; ergo &c. Minor probatur exemplis. Aliquando enim tyrannis mutatur in aliam tyrannidem, eo pacto, quo apud Sicyonios tyranis Myronis mutata fuit in tyrannidem Cliſthenis: aliquando tyrannis mutatur in oligarchiam, eo pacto, quo in Chalcide tyranis Anticleontis mutata fuit in oligarchiam: aliquando mutatur in democratiam, eo pacto, quo Syracuſis tyrannis Galeonis mutata eſt in democratiam; aliquando mutatur in ariſtocratiam, ut apud Lacedæmonios tyrannis Charilai mutata eſt in ariſtocratiam. Oligarchiæ etiam ſæpe non mutantur in democratias, ſed in tyrannides, eo pacto, quo plurimæ antiquæ oligarchiæ in Sicilia mutatę ſunt in tyrannides: & apud Leontinos oligarchia mutata eſt in tyrannidem Panætii; & oligarchia apud Gelam mutata eſt in tyrannidem Gleandri: & oligarchia apud Regios mutata eſt tyrannidem Anaxilai, idemque accidit pluribus aliis locis.

10 *Abſurdum etiam putare, in paucorum potentiam ideo tranſire, quia homines cupidi, & pecuniarum ſtudioſi in magiſtratibus verſantur,* ac

ac non quia plurimi divitiis ſuperabundantet, non juſtum exiſtimant per habere in civitate eos, qui non habent facultates, & eos, qui habent. In multiſque paucorum potentiis non licet pecunias quærere, ſed leges ſunt prohibentes: apud Carthaginem autem, quæ populariter gubernatur, pecuniis ſtudent, nec tamen adhuc mutati ſunt.

21 *Abſurdum etiam dicere, eſſe duas civitates ſub paucorum gubernatione, opulentiorum, & inopum. Quid enim aliud huic formæ, quam Laconicæ accidit, vel alteri cuicunque ubi non omnes æqualia poſſideant, aut non omnes æqualiter ſint boni viri? Nullo autem pauperiore facto nihilominus ex paucorum tranſmutantur gubernatione ad popularem ſtatum; ſi plures ſint inopes, & ex populari in paucorum potentiam, ſi potentiores ſint opulenti, quam multitudo, & alteri negligant, alteri intendant.*

12 *Cumque plures ſint cauſæ, ex quibus mutationes fiunt, eas non dicit, ſed unam ſolum quod prodigaliter viventes uſuris confecti pauperes efficiuntur, quaſi vero fuerint omnes ab initio divites, vel plurimi eorum: ſed hoc falſum. At quomodo ipſorum potentium quidam patrimonia conſumpſerint, res novas moliuntur: quando autem alii, nil grave accidit; & mutantur nihilo magis in popularem ſtatum, quam in aliam ſpeciem gubernationis. Inſuper vero & ſi honores una cum aliis non capiant, ſi iniurias inferant, ſi contumeliis afficiant, ſeditiones oriuntur, & mutationes in Republica. Fiunt etiam, etſi nulla diſſipatio patrimonii interceſſerit, ex eo, quod liceat quæ velint efficere: cujus rei cauſam eſſe ferunt, nimiam libertatem.*

13 *Cumque plures ſint paucorum, plures etiam populi gubernationes, tanquam utraque una ſit, mutationes aſſignat Socrates.*

10 Quinto Plato docet cauſam, propter quam aliæ politiæ mutantur, in oligarchiam, eſſe, quia homines cupidi, & pecuniarum ſtudioſi in magiſtratibus verſantur. Contra hanc doctrinam eſt, quia præcipua cauſa non eſt hæc, ſed quia qui plurimum in divitiis excedunt aliis, iniquum arbitrantur, ut æquè ſint gubernationis particeps qui divitias habent, ac qui non habent. Confirmatur, quia in multis oligarchiis per leges non licet pecuniis cogendis ſtudere, & in Republica Carthaginenſi, quæ eſt popularis, pecuniis ſtudent, & tamen ea Reſpublica non eſt mutata in oligarchiam; ergo vera cauſa, cur Reſpublicæ mutentur in oligarchiam, non eſt, quia magiſtratus pecuniis ſtudent.

11 Quinto Plato dicit in Oligarchia eſſe duas civitates, alteram pauperum, alteram divitum. Sed cur dantur potius iſtæ duæ civitates in oligarchia, quam in Republica Laconica, & in alia quacunque, ubi non omnes ſunt æquales in divitiis, nec omnes ſunt æquè boni viri? Addit Plato mutationes politiarum fieri, quia aliqui ex divitibus mutantur in pauperes, vel ex pauperibus mutantur in divites. Sed hoc eſt falſum. Nam etiamſi nullus factus fuerit pauperior, adhuc ſi pauperes advertant ſe eſſe potentiores divitibus, inſurgent, ac Reſpublica ex oligarchia mutabitur in democratiam; & nullo facto ditiore, ſi divites advertant ſe eſſe potentiores pauperibus, inſurgent, ac Reſpublica ex democratia mutabitur in oligarchiam.

12 Sexto cum plures ſint cauſæ, propter quas mutantur Reſpublicæ, eas, Plato omittens, aſſert illam unicam cauſam, quod multi, cum eſſent divites, prodigè viventes, atque uſuris confecti, pauperes efficiuntur, ideoque res novas moliuntur, quaſi omnes, vel plurimi, qui res novas moliuntur, fuerint aliquã[do] divites, quod tamen eſt falſum. Præterea licet cum potentiores facultates conſumpſerunt, ſoleant res novas moliri, adhuc cum alii facultates conſumpſerunt, propter hoc præciſè nihil grave ſolet in Republica accidere, & tamen ex aliis cauſis Reſpublica mutatur in ſtatum popularem, vel in alias ſpecies politiarum. Adde, quod præciſis etiam his cauſis, ſi aliqui cives excludantur ab honoribus, ſi iniuriis, & contumeliis afficiantur, oriuntur ſeditiones, & mutationes politiarum. Fiunt etiam mutationes ſine diſſipatio-

tionibus patrimoniorum propter nimiam libertatem, per quam unicuique licet facere quod vult.

13 Ultimo erat Socrates apud Platonem, quia cum multæ ſint ſpecies oligarchiarum, ac democratiarum, de his loquitur, ac ſi eſſet unica ſpecies oligarchiæ, ac democratiæ, Et per hæc Ariſtoteles concludit librum quintum Politicorum.

ARISTOTELIS POLITICORVM LIBER SEXTUS

Quæ fuerint dicta, & quæ ſuperſint dicenda.

CAPUT PRIMUM.

1 *QUOT igitur ſint differentiæ, & quales ejus, quod deliberandi habet poteſtatem, & in quo ſumma Reipublicæ conſiſtit, & circa magiſtratuum ordinationem, & de judiciis, & qualia ad qualem ordinentur Rempublicam, & præterea de corruptionibus, & conſervationibus Rerumpublicarum, ex quibus proveniant, & quas ob cauſas, dictum eſt prius. Sed cùm plures ſint ſpecies popularis, & ſimiliter aliarum gubernationum, de illis ſiquid reſtat, non pejus fuerit conſiderare, ac ſimul unicuique earum proprium, & convenientem modum reddere, ac præterea conſiderare conjunctiones ſimul ipſorum modorum: Nam eorum conjunctio parit Rerumpublicarum varietatem, ut & optimatum gubernationes ad paucorum declinent potentiam, & Reſpublicæ, magis populares exiſtant. Dico autem conjunctiones, quas conſiderare oportet, & nunc uſque conſiderata non ſunt, ceu ſi pars illa, quæ in deliberando verſatur, & illa, quæ circa electiones magiſtratuum conſiſtit, ita inſtituta ſit, ut conferat paucorum potentiæ, aut quæ circa deliberandam ad paucorum potentiam, quæ autem circa electiones ad optimatum gubernationem magis declinet, vel per alium quendam modum non omnia inſtituta ſint Reipublicæ congruentia.*

2 *Qualis igitur popularis quali congruat civitati, & qualis paucorum potentia quali multitudini, & aliarum gubernationum, quæ quibus conferat, dictum eſt prius. Verumtamen oportet fieri manifeſtum, non ſolum quænam iſtarum gubernationum optima ſit civitatibus, ſed etiam quomodo conſtituendæ ſint, & iſtæ, & aliæ, breviter eſt explicandum. Et primo de populari dicemus. Nam per hanc etiam de contraria illius gubernatione patebit. Hæc eſt autem, quam vocant quidam paucorum potentiam.*

1 POSTQUAM Ariſtoteles egit de ſpeciebus politiarum tùm in univerſali, tum in particulari, ac de principiis, & cauſis, ex quibus ſingulæ ſpecies conſervantur, vel corrumpuntur, lib. 6. 7. & 8. explicat, ex quibus, & quomodo Reſpublicæ ſint inſtituen-

tuendæ. Et quia ex politiis aliqua eſt peſſima, & quam nullo pacto expedit inſtitui, hoc eſt tyrannis; aliæ degenerant quidem ab optima, ſed aliquando expediunt, ut oligarchia, & democratia; aliæ ſunt optimæ, ut ariſtocratiæ, & regnum; ideo omittens agere de inſtitutione tyrannidis, utpote quàm expedit potius omninò auferri, lib. 6. agit de inſtitutione democratiæ, & oligarchiæ: lib. 7. & 8. de inſtitutione optimæ Reipublicæ.

1 Initio libri ſexti præmittit Ariſtoteles proœmium, in quo explicat, quæ fuerint dicta, & proponit, quæ ſuperſint dicenda. Explicatum eſt, quot, & quæ ſint differentiæ conſilii, quod ſupremam habet poteſtatem deliberandi, ac decernendi de his, quæ ad Rempublicam ſpectant: actum eſt de magiſtratibus, atque judiciis, & explicatum eſt, quale conſilium, quales magiſtratus, & qualia judicia unicuique Reipublicæ congruant: actum eſt etiam de corruptionibus, ac conſervationibus Rerumpublicarum, ac de principiis, & cauſis earum. Supereſſe videtur, ut cum plures ſint ſpecies democratiarum, & aliarum politiarum, circa ſingulas ſpecies conſideremus ea, quæ omiſſa ſunt, & contemplemur modus unicuiq; ſpeciei convenientes, & combinationes talium modorum, quæ combinationes etiam ex hoc capite ſunt conſiderandæ, quia ex iis reſultat varietas Rerumpublicarum. Ariſtocratia ſiquidem, conjungendo illi aliquid proprium oligarchiæ, declinat ad oligarchiam: Reſpublica communis, conjungendo illi aliquid proprium democratiæ, declinat ad democratiam. Multipliciter verò poſſunt fieri tales combinationes. ex. gr. unus modus combinationis eſt, ſi conſilium, quod habet poteſtatem deliberandi, ac decernendi, ſit oligarchicum, pars autem illa, quæ verſatur circa judicia ſit ariſtocratica: vel ſi conſilium quidem ſit oligarchicum, modus autem eligendi ſit ariſtocraticus: aut fiant aliæ combinationes, per quas quædam, quæ congruunt uni politiæ, combinentur cum aliis congruentibus alteri politiæ.

2 Deſcendendo ad agendum de politiis magis in particulari, explicatum jam eſt, quibus civitatibus, & quibus multitudinibus congruant democratiæ, quibus oligarchiæ, & quibus aliæ ſpecies politiarum. Sed quia non ſufficit ſcire, quænam politia ſit ſingulis civitatibus optima, ſed ulterius eſt ſciendum, quomodo conſtituendæ ſint tales politiæ, ideo hoc breviter duobus libris ſequentibus eſt explicandum. Quia verò lib. 6. agendum eſt de inſtitutione democratiæ, & oligarchiæ, primo agendum eſt de inſtitutione democratiæ. Cùm enim per unum contrarium facilè cognoſcatur aliud contrarium, ſi ſciamus, quo pacto ſit inſtituenda democratia, poterimus etiam facilè cognoſcere, quo pacto ſit inſtituenda oligarchia, quæ eſt contraria democratiæ.

3 Capienda ſunt autem ad hanc diſciplinam cuncta popularia, & quæ videntur popularium eſſe ſequentia. Ex his enim ſimul poſitis reſultant ſpecies gubernationis popularis, & plures eſſe eas, quàm unam, & differentes contingit. Duæ ſunt cauſæ; per quas plures exiſtunt populares. Primum illa, quæ dicta eſt prius, quia inter populos differentia eſt. Sunt enim alii agricolæ, alii opifices, alii miniſtri, quorum primi à ſecundis, & tertii ab utriſque, non in eo modo differunt, quod melior, aut deterior popularis ſtatus, verum etiam in eo, quod non idem ſit. Secunda verò cauſa eſt, de qua nunc dicimus. Quæ enim popularem ſtatum ſequuntur, ac videntur eſſe propria ipſius, conjuncta ſimul faciunt varietatem. Nam alicui pauciora conſequentia ſunt, alicui plura, alicui omnia. Utile verò horum ſingula cognoſcere, & ad conſtituendum, quàm velis quis, & ad corrigendum. Quærunt enim qui Rempublicam inſtituunt cuncta, quæ illi propria, & convenientia ſint, in unum colligere ad propoſitum ſuum ſed aberrant, dum hoc faciunt, ut ſupradictum eſt à nobis, ubi de corruptionibus rerum publicarum tractavimus. Nunc autem dignitates, & mores, & quæ flagitant dicemus.

3 Ut

Digitized by Google

3 Ut igitur agamus de inſtitutione democratiæ, conſideranda ſunt tum illa, quæ ſunt veluti quædam prima principia, & primæ ſuppoſitiones democratiæ, tum illa, quæ ad democratiam conſequuntur, tanquam ejus proprietates, & accidentia. Ratio, cur hæc debeant conſiderari, duplex eſt. Prima ratio eſt, quia debemus conſiderare ea, ex quibus reſultant ſpecies Rerumpublicarum popularinm; ſed plures ſpecies Rerumpublicarum popularium reſultant ex eo, quod ſimul combinentur variis modis principia, & proprietates democratiarum; ergo conſideranda ſunt principia, & proprietates democratiarum. Probatur, & explicatur minor. Duæ enim ſunt cauſæ, propter quas diverſificantur Reſpublicæ populares. Prima eſt diverſitas multitudinum, quæ gubernantur. Cùm enim alia ſit multitudo agricolarum, alia opificum, alia mercenariorum, diverſa ſpecies democratiæ eſt, ſi gubernatio ſit penes agricolas, diverſa ſi penes artifices, diverſa ſi penes mercenarios, ac diverſa etiam, ſi tales multitudines diverſimodè combinētur, itaut hęc diverſitas non ſolum ſit ſecundùm hoc, quod alia Reſpublica eſt melior, alia deterior, ſed ſit ſpecifica. Secunda eſt diverſitas inſtitutorum popularium. Diverſa eſt enim democratia, ſi habeat plura, vel pauciora inſtituta popularia, ac diverſa, ſi complectatur omnia popularia inſtituta; ergo cum ex inſtitutis popularibus diverſificentur democratiæ, conſideranda ſunt hęc inſtituta popularia. Secunda ratio, propter quam conſideranda ſunt omnia principia, & inſtituta popularia, eſt, quia per hanc conſiderationem reddemur idonei ad Reſpublicas populares inſtituendas, & eorrigendas; ſiquidem ſciemus, quo pacto inſtitutiones populares Reſpublicis conducant, vel non conducant. Multi ſiquidem volentes inſtituere aliquā ſpeciem Reſpublicæ, congeru nt omnia inſtituta propria illius, & in hoc errant, quia incidunt in exceſſus, conſtituentes ex. gr. Reſpublicas nimis populares, & ex talibus exceſſibus ſequitur corruptio talium Rerumpublicarum, ut explicatum eſt ſupra, cum egimus de politiarū corruptionibus, & conſervationibus. Ex allatis ergo rationibus agendū eſt nunc de axiomatibus, ac primis principiis, & conſuetudinibus democratiæ, ac de proprietatibus ex his conſequentibus.

De libertate, quam præcipuè intendit Democratia: ac de quibuſdam ejus proprietatibus.

Caput II.

1 *Propoſitum igitur popularis Reipublicæ eſt libertas: hoc enim dicere conſueverunt, quaſi in hac ſolummodo Republica libertatem quærentes, Ad hanc enim reſpicere dicunt omnem popularem ſtatum.*

2 *Libertatis verò ipſius pars una in eo conſiſtit, ut per vices imperent, & pareant. Nam juſtum populare eſt æquum habere ſecundum numerum, non ſecundùm dignitatem. Ex quo fit, ut ſecundùm hoc juſtam multitudo ex neceſſitate dominetur, & quicquid decreverit populus, id eſſe ratum, & id eſſe juſtum. Ajunt enim oportere, ut unuſquiſque civium æquum habeat. Atque ita contingit in popularibus gubernationibus inopes plus poſſe, quàm opulentos. Plures enim ſunt, & id obtinet, quod pluribus videatur. Vnum igitur libertatis ſignum hoc eſt, quod ponunt omnes popularis Reipublicæ finem. Alterum verò, vivere, ut quiſque velit. Hoc enim ajunt opus eſſe libertatis: ſiquidem ſervi eſt vivere non ut vult. Hic eſt igitur ſecundus popularis Reipublicæ finis. Hinc profectum eſt, nemini potiſſimum ſubeſſe velle, quod ſi hoc non datur, at ſaltem per vices ſubeſſe, ac præeſſe: idque pertinet ad libertatem, quæ eſt ſecundum æquum.*

1 Quia Ariſtoteles docuit, quod ut agatur de inſtitutionibus democratiarū, debēt primo proponi ſuppoſitiones, & proprietates democratię, incipit illas proponere. Prima ſuppoſitio democratiæ eſt

eſt libertas. Ratio eſt, quia prima ſuppoſitio cujuslibet Reipublicę eſt, quę præcipuè intenditur a tali Republica;ſed qui volunt Rempublicam popularem primo intendunt libertatem, ut patet ex dicto communi omnium; ergo libertas eſt prima ſuppoſitio, ac primum intentum democratiæ, & omnium Rempublicarum popularium.

2 Libertas videtur conſiſtere præſertim in duobus, ideoque duæ ſunt precipuæ partes libertatis. Primum eſt, ut cives per vices præſint, ac ſubſint. Ratio eſt; quia juſtum, quod intendit democratia,conſiſtit in æqualitate,non quidem geometrica, & ſecundum dignitatem, ſed arithmetica, & ſecundùm numerum; ſed ad hanc equalitatem requiritur, ut omnes cives per vices equales præſint, ac ſubſint; ergo Reſpublicæ populares intendunt, ut omnes per vices præſint, ac ſubſint, adeoque primum, per quod conſtituitur libertas popularis, conſiſtit in hoc. Hinc ſequitur, ut in Republica populari neceſſario dominetur multitudo, & quidquid populus determinat, id ſit ratum, ac juſtum. Unuſquiſque enim civium debet habere æqualem partem in dominatione; ſed ſi unuſquiſque habet æqualem partem dominationis, dominatur multitudo; ergo in Rebuſpublicis popularibus dominatùr multitudo: & quia major eſt multitudo pauperum, quam divitum, ideò prevalent pauperes, ſiquidem illud eſt ratum, quod videtur pluribus. Primum ergo ſignum libertatis, quæ eſt finis Reipublicę popularis, eſt, ut omnes per vices imperent, ac pareant, & ut dominetur multitudo. Secunda pars, & ſecundum ſignum libertatis popularis eſt, ut unuſquiſque vivat, ut vult. Cum enim proprium ſervi ſit non vivere ut vult, proprium libertatis putant eſſe, unumquemque vivere prout vult: & quia ad hoc, ut quis vivat ut vult, nemini debet ſubeſſe, ideo volunt nemini ſubeſſe: & quia eſt impoſſibile nemini ſubeſſe, volunt ſaltem, ut omnes ex equo, ac per vices aliquando pręſint, aliquando ſubſint. Per hoc enim habent libertatem æqualitatis.

2 His præſuppoſitis, ac tali exiſtente principio; popularia hujuſmodi ſunt. Summi ad magiſtratus omnes ex omnibus, ac præeſſe omnes unicuique, & unumquenque viciſſim omnibus. Per ſortem tribuere magiſtratus, vel omnes penitus, vel illos ſaltem, qui non peritiæ indigent, & arte. A nullo cenſu eſſe magiſtratus, vel ſaltem à minimo. Non niſi ſemel eundem magiſtratum ab aliqua geri poſſe, vel perraro, & paucos, exceptis his, qui verſantur in bello. Parvi temporis eſſe magiſtratus, vel omnes, vel quot recipiunt. Iudicare omnes, & ex omnibus, & de omnibus, vel de plurimis, & maximis, & principaliſſimis, puta de corrigendo, & de Republica, & de privatis contractibus. Et concionem eſſe omnium dominam, magiſtratum vero nullius: aut dominam eſſe concionem rerum maximarum, magiſtratum verò minimarum. Inter magiſtratus autem populariſſimum eſt conſilium, ubi non omnibus eſt mercedis facultas. Nam tunc quidem adimunt, & hujus magiſtratus potentiam. Ad ſe enim reducit judicia cuncta populus mercede abundans, ut diximus ſupra, ubi de hac parte tractavimus. Deinde mercedem capere potiſſimum quidem omnes, concionem, judicia, magiſtratus, vel ſaltem magiſtratus, & judicia, & conſilium, & conciones principales, vel eos magiſtratus, quos neceſſe eſt in eadem ſimul eſſe commeſſatione. Præterea cum paucorum gubernatio genere, & divitiis, & eruditione definiatur, videntur, quæ popularitatis ſunt, contraria eſſe, ignobilitas, inopia, ſordidum opificium. Præterea poteſtatem nullam perpetuam eſſe. Quod ſi reliqua ſit aliqua ex antiqua mutatione, illius auferre potentiam, & ex electione ad ſortem reducere. Hæc igitur omnia communia ſunt gubernationum popularium. Contingunt autem ex eo juſto, quod fatentur eſſe populare: hoc eſt æquum habere omnes ſecundùm numerum, quod maximè videtur eſſe popularis ſtatus, & populi. Æquum eſt enim, cum nihilo magis gubernant divites, quam pauperes, nec ſoli poteſtatem habent, ſed omnes ex æquo ſecundum numerum. Sic enim demum exiſtimant paritatem in Republica eſſe, ac libertatem.

3 Ex

3 Ex his ſuppoſitionibus, & principiis Reipublicæ popularis, ſequuntur aliquæ ipſius proprietates. Prima proprietas eſt, ut ad omnes magiſtratus aſſumantur ex omnibus: alioquin non omnes haberentur ut æquales. Secunda eſt, ut omnes collectivè ſumpti præſint omnibus diſtributivè ſumptis. Tertia eſt, ut omnes diſtributivè per vices præſint omnibus aliis diſtributivè. Singuli enim dum magiſtratus gerunt præſunt omnibus aliis ſeorſim ſumptis, licet ſubſint omnibus ſimul ſumptis. Quarta eſt, ut magiſtratus tribuantur ſorte, vel omnes, vel ſaltem illi, ad quos gerendos non requiritur ſpecialis peritia, & ars. Quinta eſt, ut magiſtratus non conferantur ex cenſu, vel ſaltem conferantur ex minimo cenſu. Sexta eſt, ut nemo eumdem magiſtratum bis gerat, vel raro, vel ſaltem ſoli magiſtratus parvi ſæpius gerantur, exceptis magiſtratibus bellicis. Septima eſt, ut magiſtratus brevi durent tempore, vel omnes, vel quotquot non eſt inconveniens brevi tempore durare. Octava eſt, ut omnes, & ex omnibus judicent de omnibus, vel de plurimis, vel de præcipuis, puta de iis, qui reddunt rationem geſtorum, de ſpectantibus ad Rempublicam, & etiam de privatis contractibus. Nona eſt, ut concio ſit domina omnium, magiſtratus autem nullius; vel ut concio ſit domina rerum maximarum, magiſtratus minimarum. Ex magiſtratibus porro communiſſimum eſt conſilium, ubi non eſt propoſita merces omnibus convenientibus in concionem. Cum enim eſt propota talis merces, populus ut mercedem acquirat, omnia trahit ad ſe, adeoque aufert auctoritatem conſilii. Decima proprietas eſt, ut mercedem accipiant omnes, qui conveniunt in concionem, in judicia, & qui gerunt magiſtratus, vel ſaltem magiſtratus, judicia, & conciones principales, vel ſaltem magiſtratus, quos neceſſe eſt in eadem eſſe comeſſatione. Undecima eſt, ut cum in oligarchia dominentur nobiles, divites, & eruditi, in democratia dominentur horum contrarii, hoc eſt ignobiles, inopes, ac ſordida opificia exercentes. Duodecima eſt, ut nulla poteſtas ſit perpetua: quod ſi aliqua ex antiquo inſtituto perpetua ſit, expedit auferre talem poteſtatem, & eam ex electione ad ſortem transferre. Hæ igitur ſunt proprietates, & inſtitutiones communes omnium Rerumpublicarum popularium. Sequuntur autem ex juſto, & æquo arithmetico, quod democratia intendit, quod conſiſtit in hoc, ut æqualiter participes ſint gubernationis pauperes, ac divites; & ut poteſtas omnium ſit penes omnes ſimul ſumptos; & ut ſinguli ex æquo participent de tali poteſtate. In hac enim æquitate exiſtimant conſiſtere æqualitatem, & libertatem democraticam.

Quo pacto in democratia honores diſtribuendi ſint ſecundum cenſum. Cap. IV.

1 *Sed quæritur poſt hæc, quemadmodum habebunt æquum, utrum oportet partiri in mille eos cenſus, qui ſunt quingentorum, & mille æqualiter poſſe quingentis, vel non ſic ponere oportet iſtam paritatem, ſed partiri quidem ſic, deinde ex quingentis pares accipientem, & ex mille, hos poteſtatem habere partitionum, & judiciorum? Utrum igitur Reſpublica iſta juſtiſſima eſt ſecundum populare juſtum, vel magis illa, quæ ſecundùm multitudinem? Ajunt enim populares, id eſſe juſtum, quod videtur uti. que pluribus: potentes verò, quod videtur his, qui plus poſſident. Pro multitudine enim facultatum ajunt eſſe ſtatuendum.*

1 Dictum eſt, quod tum democratia obtinet æquale, ac juſtum, cum æquè participant de honoribus, ac de adminiſtratione Republicæ pauperes, ac divites. Hinc oritur dubium, quo pacto diſtri-

ſtribuendi ſint honores ad hoc, ut tum pauperes, tum divites obtineant æquum, ac juſtum. Ratio dubitandi eſt, quia pauperes ſolent eſſe plures, quàm divites. Si ergo pauperes ſint mille, divites ſint quingenti, quo pacto tum pauperes, tum divites æquè participabunt de poteſtate adminiſtrandi Rempublicam? Explicatur difficultas. Plures enim modi poſſunt excogitari ad hoc, ut tum pauperes, tum divites habeant æquum, & juſtum. Primus modus eſt, ut pauperes, ac divites dividantur in duas partes, itaut ex una parte ponantur mille pauperes, ex altera quingenti divites, & tantam poteſtatem habeant quingenti divites, quantam mille pauperes, itaut ſuffragium unius divitis æquivaleat ſuffragio duorum pauperum. Secundus modus eſt, ut dividantur pauperes, ac divites in duas partes, & ut ex mille pauperibus eligantur aliqui pauci, ac totidem ex quingentis divitibus, qui ſimul congregati habeant jus diſtribuendi bona communia, & judicandi. Tertius modus eſt, ut nulla facta diviſione pauperum, ac divitum, id ſit ratum, quod voluerit major pars. Quartus modus eſt, ut computentur cenſus, & id fit ratum, quod voluerint illi, quorum cenſus ſimul ſumpti ſint majores cenſibus contradicentium ſimul ſumptis. Quæritur igitur, quænam ex iſtis quatuor gubernationibus ſit juſtiſſima, & magis apta ad conſequendum illud juſtum, & æquum, quod democratia intendit? Et quidem populares præferunt tertium modum, ac dicunt juſtitiam, & æquitatem poſtulare, ut id ſit ratum, quod voluerit major pars; potentes è converſo præferunt quartum modum, ac dicunt id debere eſſe ratum, quod ſtatuitur ab iis, quorum cenſus ſunt majores cenſibus contradicentium ſimul ſumptis.

1 Sed habens hæc utraque imparitatem, & injuſtitiam. Si enim, quod pauci poſſunt, tyrann's eſt. Nam ſi unus habeat plura, quàm alii opulenti, ſecundùm paucorum juſtum, is ſolus dignus eſt, qui gubernet. Si verò quod plures ſecundum numerum, injuriabuntur publicantes bona opulentorum, ac paucorum, ut ſuperius dictum eſt. Quæ igitur ſit æqualitas, quam ambo profitentur, conſiderandum eſt ex his, quæ utrique definiunt juſta. Inquiunt enim quicquid videatur majori parti civium, id oportere eſſe ratum.

3 Sit quidem hoc, attamen non penitus. Sed cum duæ partes ſint, ex quibus civitas conſtat, divites ſcilicet, & pauperes, quod ambabus videatur, aut pluribus id ratum ſit.

4 Quod ſi contraria videantur, quod pluribus, & habentibus majorem cenſum. Puta ſi alii decem, alii viginti, videatur autem divitum ſex, pauperum verò quindecim, accedant verò pauperibus quatuor divitum, divitibus autem quinque pauperum, quorumcunque cenſus exuperat, connumeratis ambabus utriſque, id ratum ſit. Quod ſi forſan æquales eſſe contigerit, communem eſſe hanc ambiguitatem putandum eſt, ut nunc accidit, ſi utrinque paria ſuffragia concionis ſint, aut pares in judicio ſententiæ. Nam aut ſorte dirimendum eſt, aut aliud quiddam hujuſmodi agendum. Sed de æquo, & juſto, quanquam ſit admodum difficile in illis reperiri veritatem, tamen facilius eſt ſortiri, quam perſuadere iis, qui plus habere poſſunt. Semper enim qui imbecilliores ſunt, æquum, & juſtum quærunt, ſed qui plus poſſunt, iſta non curant.

2 Dicendum primo, quod tum tertius, tum quartus modus, in quibus prævalet multitudo, vel prævalet cenſus, eſt iniquus, & injuſtus. Et quidem quod ſit injuſtus quartus modus, in quo id eſt ratum, quod videtur iis, quorum cenſus ſimul ſumpti ſunt majores, patet, quia eſt tyrannicus. Si enim unus ſit, qui divitiis ſuperet omnes alios ſimul ſumptos, id debebit eſſe ratum, quod voluerit, etiam aliis contradicentibus; ſed eſt tyrannicū, ut id ſit ratum, quod unus voluerit omnibus aliis contradicentibus; ergo &c. Quod etiam tertius modus, in quo illud eſt ratum, quod videtur pluribus, ſit injuſtus, probatur, quia cum pauperes ſint plures divitibus, convenientes inter ſe injuriam facient divitibus, ac ſta-

tuent,

tuent, ut bona divitum publicentur, & inter pauperes dividantur, atque hoc decretum debebit eſſe ratum.

3 Dicendum ſecundo, quod aliqualiter eſt verum id habendum ut juſtum, ac ratum, quod majori parti videatur: ſed hoc ita eſt intelligendum, ut cum duæ ſint partes, alia pauperum, alia divitum, id, quod videtur pauperibus ſimul, & divitibus, vel majori parti pauperum, & majori parti divitum, ſit ratum.

4 Sed quid ſi unum videatur majori parti pauperum, contrarium videatur majori parti divitum? Explicatur difficultas. Ponamus pauperes eſſe viginti, divites decem, unum autem videatur quindecim pauperibus, contrarium videatur ſex divitibus, itaut quinque pauperibus accedant quatuor divites, atque omnes ſint novemdecim; ſex divitibus accedant quinque pauperes, atque omnes ſint undecim, utrum ratum erit quod videtur novemdecim, ex quibus quindecim ſunt pauperes, quatuor divites, an quod videtur undecim, ex quibus ſex ſunt divites, & quinque pauperes? Dicendum, quod tum comparandi ſunt cenſus, & id cenſendum eſt ratum, quod decernitur ab iis, quorum cenſus, computatis divitibus ſimul, & pauperibus eſt major; ſi verò cenſus ſit æqualis, tum res remanebit in ambiguo, ſicut remaneat in ambiguo, cum in concione tot ſunt ſuffragia pro una parte, quot pro alia, aut in judicio tot ſunt ſententiæ judicum pro una parte, quot pro alia: talis autem ambiguitas aut alia ratione eſt auferenda. Licet autem in his caſibus videatur malum permittere electiones ſorti, adhuc cum difficile eſt videre, quid ſit æquum, melius eſt rem permittere ſorti, quam ſinere, ut ſoli divites dominentur. Nam etiamſi ſæpe per ſortem magiſtratus deventuri ſint ad inopes, adhuc inopes magis ſolent velle æquum, & juſtum, quam divites, qui putant poſſe ſe plus obtinere, ideoque non curant de æquitate, ſed aſpirant ad exceſſus.

Quænam ex quatuor ſpeciebus democratiæ ſit optima, & quo pacto ſit inſtituenda.

Caput IV.

1 Cum verò quatuor ſint gubernationes populares, optima eſt illa, quam primo gradu poſuimus, ut ſuperioribus libris dictum eſt. Eadem quoque antiquiſſima omnium.

2 Dico autem primam ſecundum diſtinctionem populorum. Nam optimus populus eſt ille, qui ex agricolis conſtat. Itaque, & popularis ſtatus efficidatur, ubi multitudo ab agricultura vivit, vel paſcuo: negotioſa quidem, quia nondum multum habet. Ex qui ſit, ut raro concionem agant. Cum enim laborandum ſit illis circa neceſſaria ad victum, operibus deſtinantur ſuis, & aliena non appetunt: dulcinſque illis eſt opus facere, quam in Republica verſari, niſi magna in gubernando ſint emolumenta ſuſcepturi. Plerique enim magis lucrum appetunt, quam honorem. Signum hujus eſt, quod tyrannides antiquitus pertulerunt, & nunc paucorum potentiam perferuntur, modo ſuam rem agere illis permittatur, neque diripiantur, quæ habent. Cito nanque alii eorum divites efficiuntur, alii egere deſiſtunt. Præterea, ſi quæ cupido honorum eis ineſt, facile adimpletur per poteſtatem, quam in concionibus habent, creandi magiſtratus, & corrigendi delicta. Nam in quibuſdam civitatibus, etſi non eligit populus magiſtratus, ſed quidam per partes deputati ex omnibus, ut apud Mantineam, tamen ſatis eſſe putant, quod conſulendi, deliberandique habent poteſtatem. Ac putandum eſt hanc eſſe tanquam formam aliquam popularis gubernationis, ut fuit quandoque apud Mantineam.

Explicatis principiis, & proprietatibus Democratiæ, comparat Ariſtoteles inter ſe varias ſpecies democratiæ, ac quærit, quænam ſit optima, quæ teneat ſecundum locum, & quo pacto ſint inſtituendæ, ac quibus legibus firmandæ. Primo ergo docet, ac probat democratiam optimam eſſe, quæ eſt Agricolarum: ſecundo explicat, quibus legibus ſit inſtituenda, atque firmanda: tertio oſtendit ſecundum locum tenere democratiam pa-

paſtorum: quarto probat democratias opificum, forenſium, ac mercenariorum eſſe multo deteriores: quinto demum explicat, quo pacto etiam hæ poſſint inſtitui.

1 Quoad primum: ex dictis lib.4. cap.6. ſpecies democratiæ deſumuntur ex ſpeciebus populorum; ſed quatuor ſunt populi, agricolarum, paſtorum, opificum, ac forenſium, & mercenariorum; ergo quatuor ſunt democratiæ. Ex his optima eſt, quæ eſt omnium antiquiſſima, hoc eſt agricolarum, quia agricolæ ſunt optimus populus: propinqua autem democratiæ agricolarum eſt democratia paſtorum, quia etiam populus paſtorum eſt bonus, & propinquus populo agricolarum.

2 Quod autem multitudo agricolarum ſit optimus populus, probatur. Optimus enim populus eſt, qui neque eſt ſeditioſus, neque inquietus, neque alienorum appetitor, neque ambitioſus; ſed populus agricolarum eſt hujuſmodi; ergo &c. Probatur minor: primo enim agricolæ, cum non abundent neceſſariis ad victum, occupantur in ſuis operibus, ac non multum vacant concionibus, ideoque ſunt quieti. Secundo aliena non appetunt, ſed dulcius eſt illis ſuis operibus vacare, quam Rempublicam adminiſtrare, niſi ex tali adminiſtratione magnum capiant emolumentum. Plerique ſiquidem ex talibus hominibus magis appetunt lucrum, quam honorem: cujus rei ſignum eſt, quod antiquitus tyrannides, & oligarchias patienter pertulerunt, dummodo permitteretur illis res ſuas agere, neque bona, quæ poſſidebant, diriperentur. Laborando enim, cito vel divites fiunt, vel egere deſiſtunt. Tertio agricolæ non ſunt ambitioſi: ſi quæ verò ipſis ineſt honorum ambitio, ſatisfit tali cupiditati per hoc, quod habeant poteſtatem in concionibus creandi magiſtratus, atque de eorum delictis judicandi, ipſoſque corrigendi. Quinimmo etiamſi in aliquibus civitatibus magiſtratus non creentur à populo, ſed à quibuſdam electis ex omnibus partibus, adhuc populares ſatis ſibi putant eſſe, quod habent auctoritatem conſultandi, ac decernendi, ideoque hæc etiam quædam Reipublicæ cenſenda eſt ſpecies, in qua populus licet non eligat magiſtratus, adhuc habet poteſtatem conſultandi, ac decernendi, qualis Reſpublica fuit apud Mantineam.

3 *Quapropter utile eſt prius dictæ populari gubernationi, & ita conſuetudo fuit, eligere quidem magiſtratus, & corrigere, & judicare omnes. Magiſtratus autem maximos geri per eos, qui electi ſint, & à cenſibus majoribus majores, vel à cenſibus nullum, ſed per eos, qui poſſunt.*

4 *Neceſſe eſt autem, cum ita gubernantur Reſpublicæ, eas bene gubernari. Nam magiſtratus ſemper ab optimis gerentur, populo ita volente, neque præſtantioribus invidente. Nobilibus autem ipſis, & præſtantibus hic gradus ſufficiet. Non enim ſuperunt aliis deterioribus. Ipſi vero magiſtratus gerent juſte, quia pœnam formidabunt, quoniam corrigere ad alios pertinet. Compeſci enim, ac non licere facere quicquid quis velit, utile eſt. Nam licentia agendi, quod quiſque velit, cuſtodire non poteſt ingenitam unicuique hominum pravitatem. Itaque neceſſe eſt illud evenire, quod optimum eſt in Rebuſpublicis, ut magiſtratus à præſtantioribus gerantur, ſine ulla populi diminutione. Quod igitur hæc popularium gubernationum eſt optima, patet: & qua de cauſa, quia ob talem aliquem eſſe populum.*

5 *Ad conſtituendum autem populum agricolam, tum leges quædam antiquitus apud multos latæ, utiliſſimæ ſunt, tum illud univerſaliter, ne liceat cuiquam habere plus agri, quam menſuram certam, vel aliquo loco ad oppidum, & civitatem. Erat antiquitus in multis civitatibus lege cautum, non licere venditionem facere bonorum primæ hæreditatis. Eſt etiam lex, quam dicunt Oxili fuiſſe, ne liceat cuiquam fænerari ſuper aliqua fundi parte, quam quis haberet. Dirigere etiam id oportet Aphycalorum lege. Eſt enim ut lis ad id, quid dicimus. Illi enim quanquam ſint permulti, poſſideant autem exiguam regionem, tamen omnes agriculæ ſunt quoniam pretia conſtituunt non totarum poſſeſſionum, ſed per tales partes dividentes, ut etiam pauperes faciliter eas pretiis ſuperare poſſint.*

3 Quoad

3 Quoad ſecundum: quandoquidem oſtenſum eſt democratiam agricolarum eſſe optimam, explicandum eſt, quo pacto ſit inſtituenda, ac quibus legibus firmanda. Debet hæc democratia ita inſtitui, ut primo juxta antiquam conſuetudinem univerſus populus agricolarum concurrat ad eligendos magiſtratus, ac ad judicandum de eorum delictis, ipſoſque corrigendos: ſecundo, ut magiſtratus gerantur ab iis, qui fuerint electi, & ut ad magiſtratus majores eligantur ex maximo cenſu, ad minores ex minore cenſu: vel ut eligantur non ex cenſu, ſed juxta habilitatem, quæ unicuique ineſt ad magiſtratus gerendos.

4 Quod verò hæc inſtitutio ſit optima, patet: nam primo populus agricolarum volet bene gubernari, & cum abſit ab urbe, non invidebit præſtantiſſimis, & optimis, adeoque eliget optimos; ergo magiſtratus gerentur ab optimis. Secundo nobiles, & præſtantes erunt contenti. Nam eligentur ad magiſtratus, nec ſubjicientur deterioribus, quod ipſis videtur non ferendum. Tertio nobiles bene magiſtratus gerent, quia timebunt pœnam, ſiquidem corrigendi ſunt à populo, qui cum magiſtratus non gerat, non timebit talem pœnam. Hoc autem, quod eſt, poſſe à populo compeſci, eſt utile ipſis nobilibus, ſiquidem licentia agendi quæ quiſque velit, eſt noxia, cum difficile ſit, ut qui poteſt facere quæ vult, abſtineat à faciendis malis, ad quæ propenſus eſt ex quadam naturæ pravitate. Eveniet igitur ex tali inſtitutione id, quod in Rebuſpublicis eſt optimum, ut nimirum magiſtratus gerantur ab optimis, abſque eo, quod populo quidquam detrahatur ex jure ſuo, adeoque hæc democratia erit optima.

5 Ad hoc autem, ut populus agriculturam exerceat, antiquitus apud quaſdam nationes latæ ſunt plures leges utiliſſimæ. Prima lex poteſt eſſe, ne liceat cuiquam habere plus agri, quam juxta certam menſuram, vel ſaltem ut non liceat excedere talem menſuram in locis propinquis civitati, ac municipio, ſed ſolum in locis remotis. Per hoc enim ager circa urbem dividetur inter cives certa proportione, adeoque omnes, aut plerique civium proprium colentes agrum, agriculturam exercebunt. Secunda lex eſt, per quam apud quaſdam gentes cavetur, ne liceat cuique primam hæreditatem à progenitoribus acceptam alienare. Tertia lex eſt quam tuliſſe ferunt Oxilum, ut non liceat certam partem agrorum non ſolum vendere, ſed neque per fœnus, vel alia ratione obligare. Quarta lex eſt illa Aphycæorum, per quam obtinent, ut licet ſint permulti, ac parvam poſſideant regionem, adhuc fere omnes agriculturam exerceant. Conſtituunt enim pretia locationum non totis agris, ſe eorum partibus ita parvis, ut etiam pauperes poſſint ſolvere pretium ſufficiens ad conducendam aliquam partem agri, quam colant.

6 *Poſt agricolarum multitudinem optimus eſt populus, ubi paſtores ſunt, & vivunt ex animalibus. In multos vero hæc cum agricultura convenientiam habet. Utrique enim corporibus exercitius ad bellicas expeditiones utiliſſimi ſunt, ac potentes ſub divo conſiſtere.*

7 *Cæteræ vero multitudines quaſi omnes, ex quibus alii ſtatus populares conſtant, multo, quam hi, deteriores ſunt. Nam opificum quidem, ac forenſium, & mercenariorum vilis eſt vita, nullumque virtutes opus eorum, quæ tractat multitudo. Et inſuper, quia hujuſmodi genus hominum circa forum, urbemque, ut ita dixerim, aſſidue hæret, faciliter conciones agitat. At agricolæ, quia ſparſim habitant per agros, neque in unum coeunt faci-*

Digitized by Google

liter, neque ſimiliter indigent hujuſmodi congregatione. Quibus vero contingit ſitum regionis talem eſſe, ut longè diſtent ab urbe, in iis facile eſt popularem ſtatum laudabilem conſtituere, ac Rempublicam. Vi enim ipſa compellitur multitudo, quaſi colonias per agros efficere. Quare, etſi forenſis turba ſit tamen conciones in populari ſtatu non facit abſque multitudine illa, quæ per agros habitat.

6 Quoad tertium: poſt populum agricolarum, ſecundum locum tenet populus paſtorum, qui vivunt ex animalibus. Porro vita paſtoritia in multis convenit cum agricultura. Nam, & agricolæ, & paſtores cum corpora exerceant, reddunt illa valde habilia ad bellicas expeditiones, ac poſſunt vitam agere ſub dio.

7 Quoad quartum: multitudines opificum, forenſium, & mercenariorum, ex quibus conſtant duæ poſteriores ſpecies democratiæ, ſunt multo deteriores multitudinibus agricolarum, & paſtorum: primo, quia talium multitudinum vita eſt vilis, ac cum nulla pene virtute conjuncta: ſecundo quia tales multitudines, cum habitent in urbe, atque in foro verſentur, ſunt ſeditioſæ, ac faciles ad conciones cogendas. E converſo agricolæ, qui habitant in agris, nec facile coeunt, neque indigent talibus concionibus. Ubi verò propter loci diſpoſitionem, multitudo agricolarum habitat in agris procul ab urbe, ac quodammodo eſt in parvas colonias deducta, facile eſt popularem Rempublicam, quæ bene ſe habeat, conſtituere, legem ferendo, ut ſine multitudine agricolarum non liceat multitudini forenſium, opificum, & mercenariorum in concionem coire. Cum enim multitudo agricolarum congregari facile non poſſit, impedientur turbæ, quæ ex frequentibus concionibus ſolent excitari.

8 *Quomodo ergo conſtituenda ſit optima illa, ac prima popularis gubernatio, dictum eſt. Patet etiam quomodo alia. Subſequenter enim eſt deſcendendum, & deterior ſemper multitudo ſeparanda. Poſtremam vero ſpeciem, quia omnis multitudo ad illam recipitur, neque cujuſcunque civitatis eſt eam perferre, neque facile permanere eam, niſi legibus, & moribus benè ſtabilitam. A quibus vero labefactari contingat, & hanc, & alias Reſpublicas, ferè dictum eſt prius in plurimis.*

9 *Sed ad conſtituendam hanc popularem gubernationem, & ad populum roborandum, conſueverunt præſidentes, ad populum recipere complures, ac cives efficere non ſolum legitimos, verumetiam ſpurios ex quovis cive, id eſt, ſive ex patre, ſive ex matre. Omne enim hoc huic populo magis conveniens eſt. Conſueverunt igitur ii, qui populos ducunt, ita conſtituere. Oportet tamen id facere, quoad exuperet nobilium, mediorumque multitudo, neque ultra progredi. Nam ſi tranſcendunt, turbatiorem efficiunt Rempublicam, ac nobilitatem exaſperando magis irritant: quæ cauſa ſeditionis fuit apud Cyrenem. Parvum enim inconveniens, connivendo tranſigitur: magnum vero in oculis hæret.*

10 *Inſuper talia conſtituta utilia ſunt ad popularem ſtatum hujuſmodi, & ad populi corroborationem, qualia Cliſthenes Athenis factitavit, quo populi gubernationem augeret, & apud Cyrenem, qui populum conſtituerunt. Tribus enim aliæ conſtituendæ ſunt plures, & ſodalitates privatorum ſacrorum redigendæ ſunt ad pauca, & publica; & cuncta diligenter excogitanda, quo quam maximè omnes ſimul admiſceantur familiaritates, converſationeſque primæ diſiungantur.*

11 *Præterea tyrannica machinamenta omnia videntur eſſe popularia, ceu licentia ſervorum, & mulierum, & puerorum, ut ſine metu vivant, ut velint.*

12 *Permulti enim hujuſmodi ſtatum civitatis amabunt, cum pleriſque dulcius ſit diſſolute vivere, quam modeſte.*

8 Quoad quintum: explicatum jam eſt, quomodo ſit inſtituenda, & quibus legibus firmanda optima democratia, quæ conſtat ex optimo populo agricolarum. Hinc patere poteſt, quo pacto ſint inſtituendæ democratiæ inferiores. Sicut enim optima democratia eſt, in qua dominantur agricolæ, qui ſunt optimi, excluſis cæteris, ſic ſecunda poſt optimam eſt, in qua dominantur agricolæ, & paſtores, & alii deinceps, donec deveniatur ad poſtremam, & peſſimam.

Digitized by Google

in quâ omnes etiam infimi dominantur ex æquo. De hujus igitur poſtremæ democratiæ inſtitutione, ac de legibus, quibus firmatur, agendum hic eſt ſpecialiter: indiget ſiquidem ſpeciali tractatione, cum neque quælibet civitas poſſit illam perferre, neque facile ſit, ut conſervetur, niſi idoneis legibus, & conſuetudinibus ſtabiliatur. Et quidem à quibus cauſis corrumpatur, ac labefactetur tum hæc, tum aliæ politiæ, explicatum eſt ſupra lib. 5. c. 5. & ſeq. ideoque nunc ſolum eſt addendum, quo pacto poſtrema hæc democratia conſervanda ſit, ac ſtabilienda.

9 Primò ad hanc democratiam conſervandam, ac ſtabiliendam, ac ad populum roborandum, præſidentes conſueverunt civitate donare plures externos, ac cives efficere non ſolum legitimos, ſed etiam ſpurios, ſive nati ſint ex patre cive, ſive ex matre. Ductores igitur populi ſolent hoc conſtituere. Verum in hoc quædam cautio eſt adhibenda. Utile enim eſt ad roborandam democratiam augere numerum popularium, admittendo externos, &c. donec populus ita augeatur, ut in potentia ſuperet nobiles, ac mediocres; at poſtquam ad hoc fuerit pervētum, ſiſtendum eſt, nec ultra populus augendus. Si enim magis augeatur per admiſſionem externorum, oriuntur turbæ, ac nobiles exaſperantur, & irritantur, qui licet diſſimulent parvum inconveniēs, majus tamen diſſimulare non poſſunt. Confirmatur, quia ex eo, quod plures externi, quàm par eſſet, admiſſi fuiſſent in civitatem Cyrenēſium, Cyrenis orta eſt ſeditio.

10 Secundò ad eumdem finem eſt utile facere ea, quæ Cliſthenes fecit Athenis ad roborandum ſtatum popularem, & quę ductores populi apud Cyrenem cōſtituerunt. Hæc autem ſunt primo, ut plures tribus communes conſtituantur. Pluribus enim tribubus conſtitutis, populus evadet potentior. Secundum eſt, ut privatæ ſodalitates redigantur ad pauciores, magiſque communes. Tertio omnia ſunt excogitanda, ut cives inter ſe mutuis conjugiis, ac familiaritatibus miſceantur, privatæ verò ſodalitates, ac familiaritates auferantur. Sic enim tota civitas coaleſcet in unum populum.

11 Tertiò cum hæc poſtrema democratia ſit quædam tyrannis populi, ad illam confirmandam utilia ſunt aliqua inſtituta tyrannica, qualia ſunt licentia permiſſa ſervis adverſus dominos, mulieribus adverſus viros, & pueris adverſus parentes. Sicut enim per hanc licentiam tyrannis conciliat ſibi ſervos, mulieres, & pueros, ſic per eamdem conciliantur democratiæ.

12 Quartò permittendum eſt, ut omnes ſine metu vivant, prout volunt. Quia enim plerique potius volunt vivere diſſolutè, quam modeſtè, ſi permittatur, ut unuſquiſque vivat diſſolutè, prout voluerit, plerique optabunt conſervari democratiam.

Quo pacto extrema democratia poſſit ita legibus temperari, ut reddatur diuturna.

Caput V.

1 *Eſt autem opus legis poſitoris & eorum, qui volunt ſtatum aliquem talem conſiſtere. Nam ut conſtituatur talis ſtatus, non magnum negotium eſt, neque ſolum, ſed magis, ut ſervetur. Uno enim, vel duobus, vel tribus diebus permanere, quomodocumque gubernantibus, haud difficile eſt. Quapropter opus eſt his, quas ſupra retulimus, conſervationibus, & corruptelis Rerumpublicarum, cautelam aſſumere, cavendo illa, quæ corruptiva ſunt, ac leges tales ponendo, & ſine ſcripto, & ſcriptas, quæ conſervatione ſtatus maxime comprehendant. Neque putare id eſſe populare, neque paucorum potentiæ, quod efficiat civitatem maxime à multis, vel à paucis gubernari, ſed quod quam plurimo tempore.*

2 *At non ii, qui ſunt potentes in populis, gratificantes multitudini, multa populariter agunt per*

publicationes bonorum in factas. Quare oportet eos, qui curam ſalutis habent Reipublicæ, contra moliri, leges ponendo, ut damnatorum bona ſacra ſint, & non in publicum, ſed in ſacrum referantur. Hæc enim lex nihilominus injurias compeſcet. Nam pœna eadem erit, Populus autem minus cupide damnabit, cum nihil ſit utilitatis ex damnatione ſuſcepturus.

3 Inſuper publicas accuſationes quam rariſſimas facere, magna pœna conſtituta adverſus eos, qui falſo accuſarint. Non enim populares in judicium vocari conſueverunt, ſed nobiles. Oportet autem ergo ſtatum Reipublicæ, quantum fieri poteſt, omnes reddere benevolos. Quod ſi id fieri nequeat, ſaltem conari, ne honeſtes exiſtiment eos, qui gubernant.

1 EXplicatum eſt in fine capitis ſuperioris, quibus legibus, & conſtitutionibus conentur plerique populum in ſtatu populari reddere potentem, adeoque gubernationem efficere valde popularem. Jam explicandum eſt, quibus legibus poſſit ſtatus popularis reddi valdè diuturnus. Præcipua ſiquidem difficultas eſt non tam in conſtituendo ſtatu populari, quam eo conſervando. Status enim quomodolibet conſtitutus, tribus, aut quatuor diebus, conſervabitur, ſed ut multum duret, hoc opus, hic labor eſt. Oportet igitur ex ſupradictis de conſervationibus, & corruptionibus politiarum per leges tum ſcriptas, tum non ſcriptas cavere ab iis, quæ ſunt corruptiva democratiæ, atque ea ſtatuere, quæ ſunt ejuſdem conſervativa, exiſtimando non illud eſſe maximè populare, quod facit civitatem maximè gubernari à pluribus, neque illud maximè oligarchicum, quod facit civitatem maximè gubernari à paucis, ſed illud eſſe maximè populare, per quod gubernatio popularis ſit valdè diuturna, illud eſſe maximè oligarchicum, per quod ſit valdè diuturna gubernatio paucorum. Hinc ſequitur, quod in multis contrarium eſt faciendum, ac faciant nunc pleriq; ductores Populi.

2 Primò igitur cum Ductores populi, ut populo gratificentur, multa contra nobiles, ac divites agant, publicando in judiciis eorum bona, aliaſque iis injurias inferentes, quæ cauſæ ſunt, ut tandem democratia diſſolvatur, qui cordi habent conſervationem democratiæ, debent his omnino contraria ſtatuere, ſanciendo legem, ut bona damnatorum ſacra ſint, ac non diſtribuantur populo, ſed in ſacra referantur. Hoc enim pacto & cives à delictis compeſcentur, ſiquidem propoſita erit eadem pœna amiſſionis bonorum, populus erit minus pronus ad condemnandos in judiciis divites, ſiquidem nullum ex damnatione lucrum reportabit.

3 Secundò cum ductores populi procurare ſoliti ſint, ut plurimi divitum accuſentur, vir verè popularis curare debet, ut tales accuſationes rariſſimæ ſint, magnis propoſitis pœnis contra eos, qui falſo innocentes accuſarint. Cùm enim per accuſationes plerumque vocentur in judicium non populares, ſed nobiles, fit, ut ſi accuſationes ſint frequentes, nobilitas evadat infenſa gubernationi populari; ergo impediendo tales accuſationes, ſequetur, ut vel nobilitas ſit gubernationi populari benevola, vel ſaltem non ſit infenſa, & inimica.

4 Cùm verò poſtremæ illæ ſpecies gubernationum popularium in multitudine conſiſtant, ac difficile ſit, ut concionibus vacare poſſint ſine alicujus mercedis ſuſceptione, hoc autem, niſi reditus habeat civitas, maximè inimicum eſt præſtantibus viris. Nam ex tributo, & publicatione bonorum, & ex judiciorum improbitate neceſſe eſt provenire, quod multas jam popularium Reſpublicas ſubvertit. Ubi ergo publici reditus non ſunt, facere oportet conciones raras, & judicia magna quidem, ſed paucis diebus duratura. Hoc autem confert ad illud, quod non formidabunt impenſas opulenti, ſi divites non capiant mercedem judicii, ſed pauperes. Confert etiam ad rectè judicandum multo magis. Nam qui magna patrimonia habent, multis diebus abeſſe no-

lunt

Digitized by Google

ſunt à rebus ſuis, modicum verò abeſſe tempus non moleſte ferunt.

5 Ubi verò ſunt reditus publici, non id facere, quod nunc magni quidam in populo faciunt. Superflua enim dividunt, ac ſimul capiunt, moxque rurſus indigent eiſdem: eſt enim pauperibus, ceu vas perforatum hujuſmodi emolumentum. Sed oportet eum, qui verè popularis ſit, videre, ne multitudo pauperie nimia prematur. Nam egeſtas pravam reddit populi gubernationem. Conandum eſt igitur ingenioſe, ut abundantia adſit diuturna. Nam id prodeſt etiam divitibus. Congregantes verò illa, quæ ex reditibus proveniunt, ſimul omnia egenis tribuere oportet: præſertim ſiquis poſſit, tantum congreget, quantum ſat eſt ad agelli comparationem, vel ſaltem ad facultatem negotiandi, & agros colendi. Et ſi non omnibus poſſibile, at ſecundum tribus, aut partem aliam id facere.

4 Tertiò quia periculum eſt ne ſi civitas careat reditibus, divites, ac nobiles vexentur occaſione concionum, ideo huic malo eſt occurrendum. Explicatur. In poſtrema democratia, de qua agimus, gubernatio eſt penes populum convenientem in concionibus; ſed difficile eſt, ut populus concionibus vacet, niſi lucrum, ac mercedem ex concionibus reportet; ergo neceſſariæ ſunt pecuniæ diſtribuendæ populo concionibus vacanti; ergo cum reditus civitatis non ſufficiunt, neceſſe eſt, ut populus pecunias cogat ex tributis, publicationibus bonorum, improbitate judiciorum, adeoque ut variis modis vexando divites, ac nobilitatem, illam exaſperet, ac quodammodo cogat ad ſeditionem, propter quam cauſam multæ democratiæ perierunt. Huic malo ut occurratur, cum civitas non habet publicos reditus ſufficientes frequentibus concionibus, ſtatuendum eſt, ut raro cogantur conciones, & ut paucis concionibus, quæque paucis durent diebus, plurima negotia, at judicia expediantur. Ex hac imminutione concionum ſequentur plura commoda. Primo ſequetur, ut tum pauperes, tum divites ſint contenti; divites quidem erunt contenti, quia imminuentur ſumptus neceſſarii ad frequentes conciones; pauperes autem erunt contenti, quia ſoli pauperes accipient mercedem, ac ſportulas judiciorum divites non accipient. Secundo melius judicia exercebuntur confluentibus ad judicandum non ſolum pauperibus, ſed etiam divitibus: ſiquidem divites licet longo tempore, relicta cura rerum ſuarum non poſſint vacare judiciis, adhuc paucis diebus poſſunt ipſis vacare. E converſo ſi conciones ſint frequentes, ſoli pauperes ad conciones confluent, adeoque judicia deterius exercebuntur, dominantibus pauperibus plerumque nobilitati infenſis.

5 Quartò ſi civitas habeat publicos reditus, curandum eſt, ut illi aliter diſtribuantur, quam ſoleant de facto à ductoribus populi diſtribui. Cùm enim de facto tribuni plebis, ac ductores populi ea, quæ ex publicis vectigalibus ſuperſunt, ita pauperibus, ac tenuioribus diſtribuant, ut populus iis acceptis, ac ſtatim conſumptis, quamprimum ad antiquam redeat egeſtatem, faciunt aliquid ſimile ei, qui vinum infunderet in dolium pertuſum, ac perforatum. E converſo vir verè popularis debet per publicorum redituum diſtributionem id efficere, ne plebs ſit nimis pauper, atque egens, ſiquidem neceſſe eſt, ut vitioſa ſit illa democratia, in qua populus eſt nimis egens; ergo debet ita reditus diſtribuere, ut populares acquirant aliquas opes diuturnas: ſiquidem etiam ditioribus prodeſt, ne populares ſint nimis pauperes. Ad hunc finem obtinendum, ita reditus ſunt diſtribuendi, ut tantum detur alicui, quantum ſatis ſit ad comparandum agellum, quem excolat, vel ſaltem ad exercendam aliquam agriculturam, vel mercaturam. Quod ſi civitas non habeat tantos proventus, ut poſſit ex ipſis aliquid ſingulis

pauperibus viritim diſtribuere, conandum eſt, ut ſaltem tributim diſtribuat, nunc uni tribui, nunc alteri.

6 In hoc autem ad neceſſarios conventus mercedem divites conferre, cupidos inanium munerum.

7 Per talem aliquem modum Carthaginienſes gubernantes amicum retinent populum: ſemper enim quoſdam à populo mittentes in aliquas gubernationes, eos divites faciunt. Gratioſorum vero, ac mentem habentium nobilium eſt, ſuſcipere egenos, & occaſionem præbentes convertere ad res agendas: Recte quoque ſe habet Tarentinorum exemplum imitari. Illi enim jumenta facientes communia ad pauperum uſum, benevolam per hunc modum ſibi plebem conſtituunt. Magiſtratus inſuper omnes duplices faciunt, ut ſint alii per electionem, alii per ſortem. Quo enim populus capiat, per ſortem: quo autem melius gubernetur, per electionem. Eſt autem hoc facere etiam in uno eodemque magiſtratus, ut alii ſorte, alii electione ad eum gerendum aſſumantur. Quemadmodum ergo oporteat popularium gubernationes inſtituere, dictum eſt.

6 Quinto divites liberandi ſunt ab inanibus muneribus, in quibus pecuniæ ſine ulla utilitate expenduntur, ut poſſint mercedem dare pauperibus ad neceſſarias conciones coeuntibus.

7 Sexto demum utile eſt imitari Carthaginienſes, & Tarentinos, qui bonis artibus utuntur ad conciliandam plebem nobilitati. Carthaginienſes enim ſemper aliquos ex plebe ad ſubjectas urbes mittunt cum publicis muneribus, ut locupletentur. Ad ſapientes nimirum, & divites ſpectat, pauperes inter ſe diſtribuere, ac dare illis occaſionem operis, & lucri. Tarentini facientes poſſeſſiones jumentorum pauperibus communes quoad uſum, populum ſibi benevolum reddiderunt. Iidem Tarentini magiſtratus duplicarunt, ac ſtatuerunt, ut aliqui ſorte, aliqui electione conferantur, ſorte quidem, ut etiam populus ſit magiſtratuum particeps: electione verò, ut Reſpublica melius adminiſtretur. Porro poſſet etiam conſtitui, ut ad eoſdem magiſtratus aliqui ſorte, aliqui per electionem aſſumerentur.

Quo pacto oligarchia poſſit ita legibus temperari, ut reddatur diuturna.

Caput VI.

1 DE paucorum quoque gubernationibus quomodo agendum ſit, patet ferè ex eiſdem. Nam per contrarium agendum eſt in omni paucorum gubernatione, ad oppoſitam ſibi popularis gubernationis ſpeciem, reputando maximè moderatam illam, ac ſummam cæterarum gubernationem paucorum, & primam.

2 Hæc autem eſt propinqua illi, quæ Reſpublica nuncupatur, in qua oportet cenſus dividere, & alios minores, alios majores facere: minores quidem, à quibus neceſſarii magiſtratus capiantur: majores vero, à quibus capiantur ii magiſtratus, qui ſunt principaliores. Et qui tantum adepti fuerint cenſum, habiles ſint ad Rempublicam gerendam, afferentes populo tantam multitudinem per ipſum cenſum, ut cum illa potentiores ſint qui gubernant Rempublicam, quam illi, qui non gubernant. Semper autem ex meliori populo capiendi ſunt illi, qui ad ſocietatem Reipublicæ recipiuntur. Similiter autem in ea gubernatione paucorum, quæ ſequitur, intendentes parum per, eſt inſtituendum.

3 In ea vero, quæ oppoſita eſt, extrema popularitati, quæ eſt paucorum potentia, tyrannidi perſimilis, quanto deterrima eſt, tanto majori opus eſt cuſtodia. Ut enim corpora bene diſpoſita ad ſanitatem, & navigia bene inſtructa ad navigandum, multos ferunt errores, nec ob eos ſuccumbunt: valetudinaria autem corpora, & navigia parum firma, nautiſque inſtructa pravis, ne parvos quidem ferunt errores: ita Rerumpublicarum eæ, quæ deterrimæ ſunt, plurima indigent cuſtodia. Populares igitur gubernationes per multitudinem hominum omnino ſervantur. Hoc enim opponitur ad illud juſtum, quod eſt ſecundum dignitatem. Paucorum vero potentium contra, videlicet per rectam ordinationem oportet aſſequi firmitatem.

1 CONtrariorum eadem eſt diſciplina, adeoque ex uno contrario cogno-

gnoſcitur aliud; ſed oligarchia eſt contraria democratiæ, & ſingulæ ſpecies oligarchiæ ſunt contrariæ ſingulis ſpeciebus democratiæ, ergo ex iis, quæ de inſtitutione democratiæ, ac ſingularum ejus ſpecierum dicta ſunt, facile eſt inferre, quo pacto oligarchia, ac ſingulæ ejus ſpecies ſint inſtituendæ.

2 Prima igitur, & optima ſpecies oligarchiæ eſt, quæ maximè eſt temperata adeoque propinqua Reipublicæ communiter dictæ. Ad hanc ordinandam, primo cenſus dividendi ſunt in majores, & minores, ac ſtatuendum eſt, ut magiſtratus ſummi, qui ſupremam habent poteſtatem, aſſumantur ex majori cenſu, magiſtratus non ſummi, ſed tamen neceſſarii, aſſumantur ex cenſu minori. Secundo ſtatuendum eſt, ut etiam qui de facto, quia non habent cenſum ſufficientem, non admittuntur ad Rempublicam per magiſtratus gubernandam, eo ipſo, quod auctis opibus obtinent cenſum ſufficientem, ad magiſtratus admittantur. Tertio tantus taxandus eſt cenſus, ut ſecundum ipſum tanta ſit multitudo eorum, qui ſunt Reipublicæ participes, ut ſint potentiores iis, qui à Republica excluduntur. Ut enim ſupra dictum eſt, ſummopere eſt neceſſarium, ut qui quia participes ſunt Reipublicæ, volunt illam eſſe incolumem, prævaleant iis, qui quia excluduntur à Republica, volunt illam mutari. Demum aliqui ex meliori populi parte in ſocietatem Reipublicæ ſunt admittendi, conferendo illis quædam publica munera. Proportionali modo ordinanda eſt ſecunda ſpecies oligarchiæ, quæ eſt minus temperata. Taxando enim cenſus aliquanto majores, & reliqua proportionaliter intendendo, exigendo ad munera majores divitias, majorem nobilitatem, &c. eſt inſtituenda: idemque dic de tertia ſpecie adhuc minus temperata, ac minus plebi tribuente.

3 Quarta ſpecies oligarchiæ eſt contraria poſtremæ democratiæ. Sicut enim in poſtrema democratia maximè dominatur multitudo, cum qui nullius ſunt cenſus non dominentur ſecundum leges, ſed ſecundum propriam voluntatem: ita in hac oligarchia propter maximum cenſum, pauci potentes dominantur, non ſecundum legem, ſed ſecundum propriam voluntatem, ideoque eſt ſimillima dynaſtiæ, ac tyrannidi. Hæc oligarchia ſicut eſt oligarchiarum peſſima, ità majore indiget cura, & cautione, ut conſervetur. Quemadmodum enim corpora bene conſtituta, & naves bene nautis inſtructæ ita ſe habent, ut poſſit circa illa in aliquo peccari, citra periculum interitus, vel magnæ læſionis: at corpora morboſa, & naves fatiſcentes, ac malis inſtructæ nautis, ita ſe habent, ut etiamſi in parvo peccetur, periculum ſit, ne pereant: ſic politiæ veluti morboſæ majori indigent cautione, & cura, ut conſerventur, quam politiæ bene conſtitutæ. Et quidem majori indiget cura quarta hæc oligarchiæ ſpecies, quam democratia illi contraria, licet utraque ſit mala. Democratia enim contraria conſervatur ab ipſa multitudine dominante, quæ propter numerum prævalet cæteris. At in oligarchia cum pauci dominentur in plures, tota ſpes ſalutis collocanda eſt in ordine.

Quo pacto quæ ſpectant ad bellum, & pacem, ſint ordinanda ad Oligarchiam conſervandam. Cap. VII.

1 *Cum vero ſint multitudinis potiſſimum partes quatuor, agricolæ, artifices, negociatores, mercenarii; quatuor etiam utiles ad bellum, equites, pedites gravis armaturæ, expediti levis, & turba navalis: ubi contingit regionem eſſe ad equitatum aptam, ibi locum habet aptiſſimum paucorum potentia illa ſumma. Nam conſervatio habitatorum ab equitibus provenit: equos vero nutrire, eorum eſt, qui magnas habent facultates. Ubi autem regio ad peditatum eſt apta, al-*

alteram ſpeciem affectat paucorum potentia. Nam gravis armatura, divitum eſt magis, quàm pauperum. Expediti autem leves, & nautica turba, à plebe eſt omnis. Nunc autem ubi talis turba multa eſt, quando ſeditio fit, deterius certant. Sed oportet hujus medicinam capere à belli ducibus, qui ad equitum, ac peditum robur, expeditos levis armaturæ ſolent conjungere, & cum his ſuperant populi in ſeditionibus opulentos. Nam leves, & expediti contra equites, & contra gravis armaturæ pedites facilè pugnant. Inſtituere igitur potentiam iſtam, contra ſeipſos eſt inſtituere. Sed oportet diviſis ætatibus, cum alii ſeniores, alii juniores exiſtant, in juvenili adhuc ætate conſtitutos filios ſuos erudire ad leves, & expeditas operationes, delectos quidem ex pueris, Athletas eſſe ipſos operationum.

SEquitur, ut magis in particulari explicemus, quo pacto res ſint ordinandæ, ut oligarchia conſervetur. Dicendum, quod ut oligarchia conſervetur, primo ita ordinandæ ſunt res belli, ut infimus populus, ſi ſeditionem faciat, non poſſit contra divites prævalere. Secundo ita ordinandæ ſunt res pacis, ut populus maneat quietus, ac nolit ſeditiones excitare; ſed velit conſervari oligarchiam.

2 Quoad primum: ſicut pro ſtatu pacis ordinandæ ſunt quatuor præcipuæ partes multitudinis civilis, hoc eſt agricolæ, opifices, tabernarii, & mercenarii; ita in ordine ad bellum ordinandæ ſunt quatuor præcipuæ partes multitudinis militaris, quæ ſunt equites, pedites gravis armaturæ, ac turba navalis; Ubi regio eſt campeſtris, & ad equitatum nutriendum apta, facilè eſt ita ordinare militiam, ut conſervetur gravis oligarchia. Ibi enim præcipuum robur militiæ conſiſtit in equitibus; ſed equites debent eſſe divites; ergo præcipuum robur militiæ eſt in divitibus; ergo cum divites prævaleant, facilè eſt, ut conſervetur gravis oligarchia, in qua dominantur valdè divites. In iis etiam locis, in quibus præcipuum robur militiæ conſiſtit in peditatu gravis armaturæ, ad quem alendum requiruntur magnæ impenſæ, neceſſe eſt, ut præcipuum robur conſiſtat in divitibus, ideoque facile eſt, ut conſervetur oligarchia minus gravis, & conſtituta ex paulo minori cenſu. At ubi præcipuum robur conſiſtit in velitibus, & in turba navali, cum velites, ac turba navalis ſoleant eſſe ex nullo, vel infimo cenſu, præcipuum robur eſt apud infimum populum, ideoque ſi populus contra oligarchiam inſurgat, ut plurimum divites vincuntur, ac oligarchia diſſolvitur. Ut huic periculo remedium afferatur, imitandi ſunt ſapientes Imperatores. Sapientes nimirum Imperatores, quia velites hoſtium, utpote expediti circumveniunt equites, ac pedites, ut huic malo occurrant, equitibus, ac peditibus adjungunt etiam proportionalem multitudinem velitum; ergo ſimiliter in oligarchia, quia ſæpè plebei, qui ſunt velites, in ſeditionibus circumveniunt divites, ac nobiles, qui ſunt equites, vel pedites gravis armaturæ, curandum eſt, ut etiam velites ſint pars oligarchiæ; ergo curandum eſt, ut velites non ſint ex plebe, ſed ex nobilibus, ac divitibus. Ad hoc autem obtinendum, cum multitudo nobilium dividatur in ſeniores, ac juniores, curandum eſt, ut adoleſcentes nobilium, ac divitum filii à pueritia diſcant munera, quæ in militia exercent milites levis armaturæ, & poſtquam ex ephœbis exceſſerint ea munera de facto exerceant. Sic enim non ſolum equites, ac pedites, ſed etiam velites ſtabunt pro oligarchia, adeoque populares non poterunt in ſeditionibus contra oligarchiam prævalere.

2 *Conceſsio autem Reipublicæ populo facienda eſt, vel cum ad cenſum pervenerint, ut dictum prius eſt, vel, ut faciunt Thebani, cum certum tempus à mercatura, & hujuſmodi exercitiis deſtiterint, vel, ut apud Maſsiliam judicio facto,*

ſto, qui digni ſint ad Rempublicam recipi, & qui excludi.

3 Præterea dignitatibus iis, quæ ſunt principaliſſimæ, quas ſuſcipere oportet eos, qui in Reipublicæ gubernatione verſantur, adjungenda ſunt onera publica, ut populus ſponte ſua eas nolit, & veniam habeat illis, qui hujuſmodi magiſtratus ſuſcipiunt, utpote mercedem permagnam pro ea dignitate ſolventibus.

4 Congruit autem cum hujuſmodi magiſtratus ineunt, & ſacra magnificentiſſime facere, & publica quædam ædificia ad uſum populi conſtruere, ut multitudo cernens urbem ornari, tum muneribus erga Deos, tum ædibus ad uſum publicum, libenter aſpiciat poteſtatem ſtatuum civitatis. Continget etiam præſtantibus viris hæc eſſe monumenta ſuæ largitatis.

5 Sed hoc non fit nunc per eos homines, qui magni ſunt in paucorum potentia, ſed contrarium. Lucrum enim quærunt non minus, quam honorem. Itaque dici poteſt rectè, hos eſſe populares ſtatus pravos. Quomodo igitur inſtituendæ ſint & paucorum gubernationes, & multitudinis, in hunc modum determinatum ſit.

2 Quoad ſecundum: non ſolum ita ordinanda eſt militia, ut populares ſi contra oligarchiam inſurgant, non poſſint prævalere, ſed ita in pace ordinandus eſt ſtatus Reipublicæ, ut nolint inſurgere. Ad hunc finem tria ſtatuenda ſunt. Primum eſt, ut popularibus pateat ad Rempublicam aditus. Tribus autem modis poſſunt populares ad Rempublicam admitti. Primus eſt, ut ad Reipublicæ adminiſtrationem admittantur qui pervenerint ad cenſum ſufficientem. Secundus eſt, ut Reipublicæ participes efficiantur, qui certo tempore à ſordidis miniſteriis abſtinuerint, uti Thebis fit. Tertius eſt, ut identidem fiat delectus popularium, qui ad Rempublicam admittantur, & eorum, qui excluduntur, uti fit Maſſiliæ.

3 Secundò ſtatuendum eſt, ut magiſtratibus majoribus ſint annexa munera habentia onus ingentium expenſarum. Populus enim ſpontè à talibus magiſtratibus abſtinebit, eoſque relinquet divitibus magnam pro imperio mercedem ſolventibus.

4 Tertiò ſtatuendum eſt, ut divites cum magiſtratus ineunt, magnifica ſacra faciant, & aliquod publicum opus extruant, ut populus particeps epularum, & videns urbem ornari, non ſolum donariis, ac ſtatuis, ſed etiam operibus, & ædificiis, libenti animo ferat præſentem Reipublicæ ſtatum permanere, nobiles verò conſequantur, ut eorum monumenta in tempora conſequentia permaneant.

5 Concludit Ariſtoteles, quod qui oligarchias gubernant, non his utuntur artibus populum Reipublicæ conciliandi, ac ſibi honorem acquirendi, ſed faciunt planè contraria, ſiquidem non tam incumbunt honori, quam lucro, ut proinde dici poſſit hujus temporis oligarchias non tam eſſe oligarchias, quam parvas democratias. Inhiare ſiquidem lucro proprium eſt popularium; ad honores aſpirare proprium eſt nobilium; ſed hoc tempore pauci, qui Reſpublicas gubernant, magis inhiant lucro, quam honori; ergo non ſe gerunt ut nobiles, ſed ut populares, adeoque eorum Reſpublicæ non tam ſunt oligarchiæ nobilium, quàm paucorum popularium parvæ quædam democratiæ: Et hæc de inſtitutione oligarchiarum, & democratiarum dicta ſufficiant.

De Magiſtratibus in Civitate neceſſariis. Caput VIII. & Vltimum.

1 *Conſequens eſt circa magiſtratus videre diligenter, quot hi ſint, & quales, & quibus de rebus, ut ſupra dictum eſt. Sunt enim quidam magiſtratus, ſine quibus civitas eſſe non poteſt. Sunt etiam quidam ad cultum ornatumque pertinentes, ſine quibus bene habitari civitas non valet. Præterea neceſſarium eſt, & in parvis quidem civitatibus pauciores eſſe magiſtratus, in magnis autem plures, ut prius oſtendimus.*

Qua-

Quales ergo congruat ſimul conjungere, & quales ſeparare, non debet eſſe clam.

2 *Primum ergo cura rerum neceſſariarum, ut in foro aſſint venundenturque. Super qua quidem cura magiſtratus quidem eſt conſtituendus, cujus officium ſit circa contractus, & circa honeſtatem. Nam cunctis ferè civitatibus neceſſarium eſt emptiones, venditioneſque fieri invicem, pro uſu rerum neceſſariarum. Et hæc facultas maxima, & expeditiſſima eſt ad eandem ſufficientiam conſequendam, cujus gratia in unam videntur conveniſſe Reipublicæ ſocietatem.*

3 *Altera verò cura huic conjuncta, ac propinqua eſt circa urbem, de publicis, privatiſque rebus, de ædificatione decenti, de viarum conſervatione, ac directione, de finibus regendis, ut ſine querela ſint, & de ſimilibus. Vocant autem hujuſmodi magiſtratum ædilitatem. Partes ejus verò ſunt plures, ut magnis civitatibus aliæ ſuper alias incidunt: ceu mœnibus reficiendis præfecti, & fontium curatores, & portuum conſervatores.*

4 *Alia verò eſt cura, & quidem neceßaria, atque huic propinqua. Nam de eiſdem rebus, cæterùm non in urbe, ſed extra urbem in agro verſatur. Vocant autem hujuſmodi magiſtratum, alii definitores, alii cuſtodes agrorum. Hæ igitur procurationes ſunt tres,*

1 SVpereſt, ut de magiſtratibus neceſſariis diſſeramus, explicantes, quot, & quales ſint, ac quibus rebus præſint. Porro hæc de magiſtratibus tractatio eſt ſummopere neceſſaria ex duplici ratione. Prima ratio eſt, quia qui agit de civitatis, ac Reipublicæ inſtitutione, debet etiam agere de his, ſine quibus civitas, ac Reſpublica vel nullo modo poteſt eſſe, vel non poteſt bene ſe habere; ſed alii ſunt magiſtratus, ſine quibus Reſpub. non poteſt eſſe, alii ſunt, ſine quibus non poteſt bene ſe habere; ergo &c. Secunda ratio eſt, quia ut dictum eſt lib. 4 cap. 15. num. 3. in civitatibus magnis plures debet eſſe magiſtratus, in parvis pauciores, adeoque plura munera debent in eodem magiſtratu conjungi; ergo neceſſe eſt, ut qui agit de civitatis inſtitutione, ſciat, qui magiſtratus poſſint conjungi; ſed non poteſt id ſcire, ſi ignoret, quot, & quales ſint magiſtratus neceſſarii, ac circa quæ munera verſentur; ergo neceſſe eſt, ut qui agit de civitatis inſtitutione, explicet hæc.

2 Primus igitur magiſtratus eſt, qui præſidet annonæ, & curam gerit, ut in foro veniali ſit ſufficiens copia neceſſariorum ad vitam, & ut in commerciis, vendendo, & emendo ſervetur æqualitas, & etiam honeſtas, ac decentia, ne ſcilicet deveniatur ad rixas, jurgia. Hic magiſtratus eſt ſummopere neceſſarius. Cùm enim homines in civilem ſocietatem convenerint ex eo præcipuè fine, ut habeant perfectam ſufficientiam: ad hanc autem perfectam ſufficientiam, neceſſe ſit, ut neceſſaria ad vitam ultro, citroque vendantur, & emantur, ſequitur, ut maximè ſit neceſſarius magiſtratus huic negotio præpoſitus, ac curam gerens, ut quæ ad ipſum ſpectant, bene ſe habeant.

3 Secundus magiſtratus affinis eſt eorum, qui vocantur ædiles, & curam gerunt illorum, quæ privatim, aut publicè ad urbem ſpectant, ut nimirum decenti ornatu ædificia, ac viæ conſtruantur; ut collapſa reſtaurentur; ut limites communes, ac privati ſine querimonia maneant; & ut alia his propinqua bene ſe habeant. Hujus magiſtratus, ut patet, plures ſunt partes, & in magnis civitatibus hęc cura dividenda eſt in plures, itaut ſingulis ſingula demandentur. Alii ſiquidem ſunt mœnibus reficiendis præfecti, alii ſunt fontium curatores, alii pontibus, & portibus conſtituendis, ac reſtituendis præpoſiti &c.

4 Tertius magiſtratus ſuperiori propinquus eſt eorum, qui curam gerunt eamdem circa agros, & præſident viis, fontibus, pontibus, ædificiis, limitibus agrorum &c. Vocantur autem ab aliquibus agrorum &c. præfecti, ab aliis ſylvarum inſpectores.

1 *Eſt*

5 Eſt & alius magiſtratus, ad quem reditus publici referuntur, qui apud eos conſervati, mox diſtribuuntur ad ſingulas opportunitates. Vocant verò iſtos, receptores, & quæſtores.

6 Alter verò magiſtratus eſt, apud quem præſcribi oportet privatos contractus, & ſententias judicum, apud quos etiam poſtulationes, vocationeſque in jus præſcribi debent. Quibuſdam in locis hujuſmodi magiſtratum dividunt in partes plures. Sed eſt una, eademque auctoritas iſtorum omnium: appellantque eos, qui hunc magiſtratum gerunt, tum præfectos, tum memoriales, vel ſimilibus nuncupationibus.

5 Quartus magiſtratus eſt eorum; qui quæſtores, vel camerarii, & receptores vocantur. Ad ipſos ſpectat publica vectigalia recipere, & pecunias cuſtodire, & ad uſus neceſſarios, vel opportunos diſtribuere.

6 Quintus eſt Cancellariorum, & ſcribarum, apud quos ſcribi debent, ac ſignari, & conſervari privati contractus, ſententiæ judicum, acta cauſarum, proceſſus, & intentiones litium, & alia hujuſmodi. Hic magiſtratus aliquibus in locis dividitur in plures partes, licet una ſit auctoritas omnium, ac variis eos nominibus appellant.

7 Qui verò poſt hunc ſequitur, ſumme neceſſarius eſt, ac difficillimus omnium magiſtratuum. Verſatur autem circa executiones eorum, qui damnati ſunt, & circa eorum pœnas, atque cuſtodias. Eſt autem gravis hujuſmodi adminiſtratio propter multas, quæ inde proveniunt, inimicitias: itaque, niſi magna emolumenta ex eo capiantur, gerere illum omnes recuſant, & ſi gerant, ſecundum leges facere non tolerant. Sed eſt neceſſaria res. Nam nihil prodeſſent de rebus juſtis judicia, aut ſententiæ, niſi forent, qui eas executioni mandarent. Quare ſi hæc deſint, communio inter ſe civium permanere non poteſt. Propterea melius eſt non unum hunc eſſe magiſtratum, ſed partiri in plures, ut alii de aliis judicia exequantur. Et circa actiones eodem modo conandum eſt diſtinguere. Adhuc etiam magiſtratus alios aliis exequendis, & novorum magis novos: & præſentium alio condemnante, alii ſunt, qui exigant, ceu prætores urbani ædilium condemnationes, ac rurſus iſtorum alii. Quanto enim minus inimicitiarum ſit illis, qui executioni demandant, tanto magis res finem ſuſcipient. Si ſint ergo iidem, qui condemnant, & qui condemnationes exigunt, duplex contrahitur odium: in omnibus autem eoſdem, cunctis inimicum eſt. Multis etiam locis ſeparatur ille, qui cuſtodit reos, ab illo, qui animadvertit in eos: ut Athenis illi, qui undecimviri nuncupantur. Quapropter melius eſt hunc quoque dividere magiſtratum, & quaſi adumbrare, & mitigare: eſt enim neceſſarius non minus, quam ſuperior. Contingitque in eo, ut viri boni maximè vitent hoc officium, pravos autem nequaquam tutum ſit ei præficere, cum ipſi potius indigeant cuſtodia, & carcere, quàm alios debeant cuſtodire. Itaque oportet hoc non unum eſſe officium, neque continuo ab eiſdem fieri, ſed ubi eſt aliquis juniorum ordo, aut cuſtodum, aut magiſtratuum, deputandi ſunt pro tempore alii, atque alii, qui horum officiorum ſuſcipiant curam. Hos ergo magiſtratus tanquam ſumme neceſſarios ponendum eſt eſſe primo.

7 Sextus magiſtratus omnium ferè maximè neceſſarius, idemque moleſtiſſimus, circa executionem judiciorum verſatur, ac mandat executioni quæ fuerint à judicibus decreta, ſeu damnatus quis fuerit, ſeu factus ſit reus, ut in jus vocetur: cuſtodiis etiam, ac carceribus præeſt. Hunc magiſtratum illibenter cives ſuſcipiunt, ac gerunt, propter odium, in quod illud gerendo neceſſario incurrūt, ideoque niſi magna propoſita ſit merces, ipſum recuſant, & ſi ſuſceperint, nolunt illum adminiſtrare ſeverè, ac juxtà præſcriptum legum. Attamen hic magiſtratus eſt ſummoperè neceſſarius. Fruſtra enim exercentur judicia, niſi executioni mandentur quę fuerint in judiciis decreta; ergo ſicut ſocietas civilis ſtare nequit ſine judiciis, ſic ſtare nequit ſine magiſtratu, qui judicia exequatur. Quià igitur hic magiſtratus ex una parte eſt odioſiſſimus, ex alia parte eſt valdè neceſſarius, curandum eſt, ut ejus odium minuatur. Ad odiū minuendū videtur expedire, ut non unus præſit omnium judiciorū executioni, ſed diverſi præſint diverſis judiciis exequendis, atq; alii exequantur quæ ſpectant

ad

ad contractus; alii quæ ſunt de capite, ac vita; judicia de junioribus exequantur juniores; judicia de ſenioribus exequantur ſeniores: ex ipſis magiſtratibus alii exequantur ſententias ab aliis latas, puta ſententias latas à prætoribus exequantur ædiles, ſententias latas ab ædilibus exequantur prætores. Hac ratione minuendo odium, & invidiam exequentium, obtinebimus, ut judicia magis executioni mandentur. Magiſtratus enim eo magis ſententias exequentur, quo minus odii, ac invidiæ per executionem incurrent; ſed ſi iidem ſententias pronuncient, & exequantur, duplex odium incurrent; ergo ſi ad eoſdem ſpectet ſententias proferre, & exequi, judicia minus ad finem, & executionem pervenient. Idcirco ſapienter multis in locis alius eſt, qui cuſtodit reos, alius qui in eoſdem animadvertit, ac præſertim Athenis undecim viri; ad quos ſpectat animadvertere in reos, alii ſunt à cuſtodibus carcerum. Quia verò etiam hic magiſtratus, qui præeſt cuſtodiæ reorum, & eſt ſummopere neceſſarius, & eſt valdè odioſus, idcirco expedit etiam ipſum dividere in plures, ut ejus odium minuatur. Hoc autem odium ex ea etiam ratione eſt minuendum, quia alioquin viri probi hoc munus recuſabunt, quod munus improbis committi nequit, quippe qui potius deberent in carceribus cuſtodiri, quam aliis cuſtodiendis præfici. Expedit igitur, ut non unus cuſtodiæ præſit, ſed plures: expedit præterea, ut non unus ſemper hunc magiſtratum gerat, ſed ubi eſt aliquis ordo juvenum, & cuſtodum, illi per vices ſunt cuſtodiis præficiendi.

8 Poſt hos autem alii ſunt magiſtratus, nec ſane minus neceſſarii, & majoris quidem dignitatis. Nam plurima indigent experientia, & fide. Tales verò ſunt circa cuſtodiam urbis, & circa illa omnia, quæ ordinantur ad bellicas expeditiones. Opus eſt enim, & in pace, & in bello permultis. Nam & mœnia civitatis curandæ, tuendaque ſunt, & diſquiſitiones, deſcriptioneſque civium agendæ. Alicubi ergo ſuper his plures ſunt magiſtratus, alicubi pauciores: veluti in parvis quidem urbibus unus ſuper omnibus. Appellant verò hos prætores, vel conſules. Inſuper ſi ſint equites, aut pedites, aut ſagittarii, aut turba navalis, ſuper unoquoque eorum præfecti quidem ſtatuuntur, appellanturque præfecti equitum, præfecti legionum, præfecti navales: & ſeorſum ſub his præfectus triremis, præfectus cohortis, tribunus militum, & alii hujuſmodi particularia. Totum verò una quædam ſpecies eſt, procuratio ſcilicet rerum bellicarum. Et erga hujuſmodi magiſtratum, hoc modo ſe habet.

9 Cum verò quidam magiſtratuum, etſi non omnes, pertractent multa negotiorum publicorum, neceſſe eſt eſſe alium magiſtratum, qui rationes repetat, atque corrigat, ipſe verò nihil tractet. Vocant verò hos alii correctores, alii rationales, alii ſcrutatores, alii procuratores.

10 Præter hos verò omne magiſtratus unus eſt maximè principaliſſimus omnium. Idem enim plerunque habet finem, & introductionem, qui præſidet multitudini, ubi populus dominatur. Oportet autem id, quod cogit, ſummam habere in Republica auctoritatem. Appellant verò quidam in locis Præconſultores ex eo, quia ante deliberant: ubi verò multitudo eſt, conſilium magis. Civitatum igitur magiſtratus fere tot aliqui ſunt.

8 Præter hos magiſtratus, ſequuntur alii non minus neceſſarii, ſed majoris dignitatis, eo quod ad illos bene exercendos neceſſaria eſt magna experientia, prudentia, & fides. Septimus igitur magiſtratus eſt, qui præeſt urbi, ac regioni cuſtodiendis ab hoſtibus, & univerſim omnibus iis, quæ ad bellum ſpectant. Porro hic magiſtratus neceſſarius eſt non ſolum tempore belli, ſed etiam tempore pacis, ſiquidem etiam tempore pacis curanda ſunt mœnia civitatis, ac cuſtodienda, & efficiendæ deſcriptiones eorum, qui ſunt apti ad militandum. Hic magiſtratus in magnis

civi-

civitatibus diviſus eſt in plures, in par-vis diviſus eſt in pauciores: immò ali-cubi unus eſt, qui omnibus his præeſt, qui Imperator, vel belli dux nomina-tur. Ubi autem ſunt equites, & pe-dites, ac ſagittarii, & turba navalis, ibi ſinguli ſingulis his bellatorum claſſibus præficiuntur, & qui præſunt equitibus appellantur præfecti equitum, qui præ-ſunt peditibus, præfecti legionum, qui præſunt aliis partibus, habent alia no-mina. Alius enim dicitur præfectus tri-remis, alius præfectus cohortis, alius tribunus militum. Omnia hæc mune-ra ad rem bellicam ſpectant, adeoque hic magiſtratus ita ſe habet, ſicut ex-plicatum eſt.

9 Octavus magiſtratus eſt eorum, qui rationem geſtorum ab aliis magi-ſtratibus repetunt, eoſque corrigunt, ac puniunt, ſi in quoquam peccaverint. Ratio, cur hic magiſtratus requiratur, eſt, quia vel omnes, vel ſaltem multi magiſtratus publicas res adminiſtrant; ergo quia poteſt contingere, ut in pu-blicorum munerum adminiſtratione pec-cent, neceſſe eſt, ut conſtituatur ma-giſtratus, cujus unicum munus ſit ra-tionem ab aliis magiſtratibus repetere, eoſque corrigere, ac punire, ſi in quo-quam peccaverint. Eos, qui huic ma-giſtratui præſunt, aliqui vocant corre-ctores, aliqui ratiocinatores, aliqui in-quiſitores, aliqui aliis nominibus.

10 Nonus magiſtratus eſt, qui præ-ſidet multitudini, ubi populus domi-natur, eamque in concionem cogit, ac præconſultatis iis, de quibus eſt deli-berandum, ea populo proponit, ut decernat. Hic magiſtratus aliquibus in locis dicitur magiſtratus præconſulto-rum, & eſt omnium præcipuus. Ratio eſt, quia plerumque qui præconſul-tant de agendis, eaque populo pro-ponunt, obtinent, ut populus ſtatuat quod ipſis placet, adeoque fiunt voti compotes. Ubi præter concionem da-tur conſilium, ad ipſum ſpectat hoc munus præconſultandi.

11 *Alia ſpecies curationis eſt circa rem di-vinam: ceu ſacerdotes, & æditui circa tem-pla, ut conſerventur, quæ ſunt, & erigan-tur ruinoſa ædificia, & cætera omnia, quæ pertinent ad divinum cultum. Evenit autem alicubi curam hanc eſſe unam, ut in parvis civitatibus, alibi verò plures ſeparatas à ſa-cerdotio, ut ſacrificuli, ac æditui, & cuſtodes ſacrorum pecuniarum. Huic conſequens eſt illa, quæ circa ſacrificia publica, quotcunque ſacer-dotibus lex non committit, ſed ex publico fiunt. Vocant autem eos, qui iſtis præſunt, alii Re-ges ſacrorum, alii Pontifices maximos.*

12 *Neceſſaria ergo officia ſunt circa hæc, ut illa repetamus, circa rem divinam, circa rem bellicam, circa reditus publicos, & impenſas, circa forum, circa urbem, & portus, & re-gionem: inſuper circa judicia, & contractus, poſtulationes, & executiones, & cuſtodias, & ſuper rationibus, & diſquiſitionibus, & ſuper correctionibus eorum, quæ quis geſſerit in ma-giſtratu, & poſtremo circa conſilia rerum com-munium.*

13 *Propria autem earum civitatum, quæ magis pacatæ, atque tranquillæ ſunt, curam facere de mulierum diſciplina, de legibus ſer-vandis, de diſciplina juventutis, de gymna-ſiorum gubernatione: præterea de ludis gymna-ſticis, ac muſicis, & ſi qua alia hujuſcemodi ſpectacula continget fieri. Horum verò quædam manifeſte ſunt non popularia, veluti diſciplina mulierum, & puerorum. Nam pauperibus ne-ceſſe eſt uti mulieribus, & pueris tanquam mi-niſtris, quoniam ſervos non habent. Cumque tres ſint magiſtratus, per quos aſſumunt qui-dam ſummas poteſtates, conſervatores legum, & præconſultores, & conſilium: conſervatores legum optimatum magiſtratus eſt, præconſul-tores verò paucorum potentia, conſilium autem populare. De magiſtratibus ergo, ut in figura, fere dictum eſt de omnibus.*

11 Præter hos magiſtratus, qui vo-cantur civiles, dantur alii magiſtratus ſacri, qui curant ea, quæ ſpectant ad divina: cujuſmodi ſunt ſacerdotes, curatores ſacrorum, templorum ædi-tui, qui curare debent, ut templa con-

conſerventur, & collabentia reparentur, & ut univerſim quæ ſpectant ad res divinas bene ſe habeant. Porro etiam cura ſacrorum in magnis civitatibus dividi ſolet in plures, in parvis redigi ſolet ad pauciores. Multis igitur in locis præter Sacerdotes dantur ſacrificuli, æditui, cuſtodes ſacrarum pecuniarum &c. Affinis huic magiſtratui eſt, qui præeſt publicis ſacrificiis, quorum cura per legem non eſt ſacerdotibus commiſſa. Eos autem, qui huic curæ præſunt, alii Principes, ac Reges ſacrorum, alii Pontifices maximos, vel aliis nominibus appellant.

12 Ut igitur magiſtratus neceſſarios hactenus enumeratos, atque eorum munera in quamdam brevem ſummam redigamus, alii ſunt magiſtratus verſantes circa res divinas, alii circa bellicas, alii circa publicos reditus, & publicas expenſas, alii circa urbem, alii circa forum, alii circa portus alii circa agros, atque regionem, alii circa judicia; & contractus, alii circa cuſtodias, alii circa rationes repetendas, & circa inquiſitiones, &c. Denique ad communes etiam magiſtratus reducuntur ii, quorum munus eſt de negotiis publicis deliberare, atque ſtatuere.

13 Præter hos magiſtratus omnibus pene civitatibus communes, dantur etiam aliqui proprii civitatum, quæ majori pace, ac otio fruuntur, qui verſantur circa quemdam cultum, atque ornatum civitatis. Ii curam gerunt de diſciplina mulierum, de cuſtodia legum, de diſciplina juventutis, de gymnaſiorum gubernatione, de ludis gymnaſticis, ac muſicis, & de aliis hujuſmodi. Aliqui ex his magiſtratibus, ex. gr. qui præſunt diſciplinæ mulierum, ac juniorum, non ſunt popularibus Rebuſpublicis accommodati. Pauperes ſiquidem, cum propter paupertatem mulieribus, ac pueris utantur ut ſervis, non poſſunt de eorum diſciplina curam gerere. Cum autem tres ſint ſummi magiſtratus, conſervatores legum, præconſultores, & conſilium, conſervatores legum proprii ſunt ariſtocratiæ, præconſultores accommodantur oligarchiæ, & conſilium convenit democratiæ. Et per hæc Ariſtoteles concludit librum ſextum politicorũ.

ARIS-

ARISTOTELIS POLITICORVM LIBER SEPTIMUS

Oſtenditur vitam beatam hominis ,& civitatis, eſſe vitam ſecundum virtutem.

CAPUT PRIMUM.

1 *DE optima Republica recte quærere volenti, neceſſarium eſt prius determinare, quæ vita ſit maxime expetenda: nam ſi id ignotum ſit neceſſe eſt, & optimam Rempublicam ignorari. Optime enim agere conſentaneum eſt, qui ſub optima Reipublicæ diſciplina reguntur, ex his, quæ ſibi aſſint, niſi quid accidat præter rationem. Quare primo ſtatuendum eſt, quæ vita ſit cunctis, ut ita dixerim, maxime optanda: deinde utrum publice, & privatim eadem ſit, an alia.*

2 Putantes igitur multa ſufficienter eſſe dicta de optima vita, etiam in externis ſermonibus, & nunc illis utendum cenſemus. Nempe adverſus hanc diviſionem nemo utique refragabitur, quod tria cum ſint bonorum genera, externa, corporis, & animi, iſta omnia adeſſe felici homini oportet. Nemo enim felicem diceret eum, qui nullam partem fortitudinis habeat, neque temperantiæ, neque iuſtitiæ, neque prudentiæ, ſed timentem etiam circumvolantes muſcas: temperantem vero à nulla penitus edendi bibendique extrema cupiditate, & gratia quadrantis unius dilectiſſimos interficientem: ſimiliter & mente tam ſtultum, atque ignarum, quaſi puerum quendam, vel inſanum.

POSTQVAM Ariſtoteles lib.6. explicavit, ex quibus,& quo pacto ſint inſtituendæ Reſpublicæ non optimæ, oligarchiæ nimirum,& democratiæ, lib.7. & octavo docet, ex quibus,& quo pacto inſtituenda ſint Reſpublica ſimpliciter optima: quia verò optima Reſpublica eſt, in qua cives inſtituuntur ad bene, beateque vivendum, ideo cap. 1. examinat, quænam ſit optima, & expetibiliſſima vita.

1 Optima Reſpublica eſt, in qua cives ita inſtituuntur, ut per ſe bene, ac beatè vivant, niſi aliquid accidat præter rationem; ſed nos quærimus, quæ ſit optima Reſpublica, & quo pacto ſit inſtituenda; ergo neceſſe eſt, ut præmittamus hoc capite, quæ ſit optima, atque expetibiliſſima vita, ac deinde capite ſequenti examinemus, utrum eadem proportionaliter ſit vita expetibiliſſima unicuique ſingillatim, & communiter toti civitati. Ut igitur Ariſtotiles ſtatuat, in quo conſiſtat vita expetibiliſſima, primo ex dictis in moralibus, atque ex com-

Digitized by Google

muni conſenſu oſtendit ad vitam beatam requiri bona externa, bona corporis, & bona animi: ſecundo quatuor rationibus probat principalius, & in gradu excellenti requiri bona animi, hoc eſt virtutes: tertio concludit, quod proportionaliter fœlicitas civitatis, licet requirat etiam bona externa, & bona corporis, principaliter conſiſtit in virtute.

2 Quoad primum: quia in libris Rhetoricorum ex profeſſo examinavimus, in quonam conſiſtat vita optima, & expetibiliſſima, idcircò quibuſdam ex ibi dictis in præſentia ad rem noſtram vtemur. Ex communi igitur confeſſione conſtat, quod cum tria ſint bonorum genera, bona externa, bona corporis, & bona animi, ad hoc, ut quis ſit fęlix, neceſſe eſt, vt nullo genere dictorum bonorum omnino careat, ac præſertim ut non omnino ſit expers virtutum, quæ pertinent ad bona animi. Cum enim quatuor ſint præcipuæ virtutes, fortitudo temperantia, juſtitia, & prudentia, nemo dixerit fœlicem eum, qui ita ſit omni fortitudine deſtitutus, ut timeat etiam muſcas circumvolantes; ita careat temperantia, ut in voluptatibus guſtus, & tactus quærat omnes exceſſus; ita careat juſtitia, ut propter unum quadrantem paratus ſit cariſſimos interficere; demum ita careat omni prudentia, ut ſit ſimilis puero, & inſano.

3 Sed iſta quidem ſic, vt dicta ſunt, omnes concederent. Diſcordant tamen in quanto, atque exceſſu. Nam virtutis quidam ſatis habere ſe putant, quantulumcunque habeant, divitiarum vero, atque pecuniæ, potentiaque, & famæ, & hujuſmodi omnium infinitum exceſſum ſequuntur.

4 At vero nos illis dicemus, quia facilè eſt de his etiam per opera ipſa fidem ſuſcipere, 5 cernentes, quia homines acquirunt, & conſervant non virtutes externis bonis, ſed externa virtutibus. Ipſaque beata vita, ſive in gaudio poſita eſt, ſive in virtute, ſive in ambobus, magis exiſtit moribus, & intellectu in exceſſu ornatis, mediocria vero externa poſſidentibus, quam his, qui in externis plura poſſident, quam opus ſit, & qui in illis deficiunt.

6 Quinetiam ratione licet hoc prebe intueri. Nam externa quidem bona finem habent tanquam inſtrumentum quoddam: omne autem vtile tale eſt, vt exceſſus vel noceat habenti, vel certe nil proſit. At bona animi, quanto magis excedunt, tanto magis utilia ſunt: ſiquidem non ſolum honeſti, verumetiam utilis appellationem tribuere illis oportet.

7 Omnino que patet, quod ſequi dicemus diſpoſitionem optimam cujuſque rei ad invicem, ſecundum exceſſum diſtantiæ illorum, quorum dicimus eas eſſe diſpoſitiones. Quare, ſi eſt anima precioſior corpore, & pecuniis, & ſimpliciter, & nobis, neceſſarium eſt, & diſpoſitionem utriuſque optimam eodem modo illis correſpondere.

8 Inſuper animi gratia illa expeti nata ſunt, & ita recte ſentientes expetere omnes oportet, non autem animum gratia illorum.

3 Quoad ſecundum: licet omnes conveniant in hoc, quod ad vitam beatam requiruntur tum bona externa, tum bona corporis, tum bona animi, adhuc diſconveniunt in ſtatuendo, quænam principalius requirantur, & in quo gradu. Plerique ex vulgò videntur exiſtimare quantumcunque virtutis ſatis eſſe ſibi ad bene, beateque vivendum, ideoque etiamſi habeant minimum virtutis, illa ſunt contenti, nec ipſam quærunt augere: at cenſere videntur requiri bona externa, famæ nimirum, potentiæ, & pecuniarum cum exceſſu quodam infinito, ideoque quærunt hæc bona in infinitum augere.

4 Dicendum contra hanc opinionem, quod ſiue fęlicitas conſiſtat in delectatione, ſive in virtute, ſive in delectatione ſimul, & virtute, principalius conſiſtit in virtutibus animi, quam in bonis externis, ideoque beatior eſt vita eorum, qui cum habeant animum in gradu excellenti ornatum virtutibus intellectualibus, & moralibus, mediocriter abundant bonis exterioribus, quam eorum, qui cum bonis externis divitiarum, potentiæ, & famæ

abun-

abundet pluſquam opus ſit, habent animum parum excultum virtutibus intellectualibus, & moralibus.

5 Probatur quadrupliciter. Prima ratio eſt, quia in iis bonis principalius conſiſtit fęlicitas, per quæ acquiruntur, conſervantur, & ordinantur alia bona, quam in bonis, quæ acquiruntur, conſeruantur, & ordinantur per alia; ſed bona externa acquiruntur, conſeruantur, & ordinantur per virtutes animi, non è converſo: imo abundantia bonorum externorum inclinat ad operandum præter rationem, ex quo oritur, ut divites, ac potentes ſint contumelioſi, ac ſuperbi; ergo fęlicitas principalius conſiſtit in bonis animi, quam in bonis externis.

6 Secunda ratio eſt: fęlicitas principalius conſiſtit in iis bonis, quæ quia amantur ut fines, non habent finem amoris, ſed poſſunt amari magis, ac magis in infinitum, quia quo ſunt majora, eo ſunt meliora, quam in iis, quę quia amantur ut organa, inſtrumenta, & media, habent finem amoris, & non poſſunt amari in infinitũ, imo exceſſus eorum poteſt eſse nociuus, & inutilis; ſed bona animi, hoc eſt virtutes, amantur in infinitum, & quo ſunt majora, eo ſunt meliora: è converſo bona externa ſunt inſtrumenta, & media ideoque ſi excedant, poſſunt eſſe impedimento, vel ſaltem poſſunt eſse inutilia; ergo &c.

7 Tertia ratio eſt; proportionaliter ſe habent affectiones rerum, ac res ipſæ, quarum ſunt affectiones; ſed anima eſt multo melior, ac præſtantior corpore, & rebus externis, non ſolum ſecundum ſe ipſam, ſed etiam reſpectu noſtri; ergo virtutes, quæ ſunt optimæ diſpoſitiones, & affectiones animi, ſunt multo meliores tum ſecundum ſe, tum reſpectu noſtri, quam quælibet bona corporis, & bona externa; ſed fęlicitas principalius conſiſtit in eo, quod nobis eſt melius, atque expetibilius; ergo fęlicitas principaliter conſiſtit in bonis animi.

8 Quarta ratio eſt fęlicitas cum ſit ultimus finis principaliter conſiſtit in eo, cujus gratia quæruntur alia, non è converſo; ſed ab hominibus prudentibus, ac rectè ſentientibus bona externa, & bona corporis expetuntur propter bona animi, non è converſo; ergo &c.

9 Quod igitur fælicitatis tantum unicuique contingit, quantum virtutis, atque prudentiæ, & quantum ſecundum has operatur, confeſſum nobis exiſtat, teſte Deo fretis dicente, fælicem eſſe, atque beatum, non per aliquid externorum, ſed per ſeipſum, quia talis eſt ſecundum naturam. Cum & bonam fortunam aliud eſſe, quam fælicitatem, propter hac neceſſarium eſt. Nam externorum quidem bonorum cauſa eſt fortuna, & caſus: at juſtus, & temperatus nemo à fortuna eſt, neque per fortunam.

10 *Conſequens vero eſt, & iiſdem rationibus conſentaneum, civitatem quoque beatam eſſe, quæ optima ſit, & quæ bene agat. Impoſsibile autem bene agere eos, qui bona non agant. Nulla vero bona actio eſt, neque viri, neque civitatis, ſine virtute, atque prudentia, Fortitudo autem, & juſtitia, & prudentia civitatis eandem habent vim, ac formam iis, ſecundum quas unuſquiſque hominum dicitur juſtus, & prudens, & temperatus. Sed hæc hactenus præmiſſa ſint. Neque enim non attingere illa poſsibile fuit, neque omnino omnes eorum rationes explicare. Nam alterius otii iſta ſunt. Nunc autem ſupponatur nobis, quod vita optima, & privatim unicuique, & publice civibus eſt cum virtute, intantum externis facultatibus adiuta, ut actiones ſtudioſas conficere poſsit. Sed de his nunc prætermiſsis, poſtea conſiderandum erit, ſi quis forſan dictis non acquieſcit.*

9 Ex his concluditur, quod fęlicitas ita conſiſtit in virtute, & ſapientia, ut tanta ſit fęlicitas unjuſcuiuſque, quanta eſt virtus, ac ſapientia, ſeu quantum operatur ſecundum ſapientiam, & virtutem, ita ut qui habet perfectiores actus virtutis, magis ſit fęlix, qui habet actus virtutis minus perfectos, minus ſit fęlix. Confirmatur hoc ipſum, quia Deus eſt ſummè fęlix; ſed Deus eſt fęlix per ſe ipſum, & per vitam contemplativam, ac ſecundum virtutem, non au-

 tem

Digitized by Google

tem per externa; ergo ille eſt fœlicior, qui magis participat de vita ſecundum virtutem. Patet igitur, quod aliud eſt eſſe fortunatum, aliud eſſe fęlicem, & beatum. Fortunatus enim eſt aliquis per hoc, quod habeat bona, quorum fortuna, & caſus poſſunt eſſe cauſæ; ſed fortunæ, & caſus poſſunt eſſe cauſæ ſolum bonorum externorum; ergo fortunatus eſt quis per hoc, quod habeat bona externa; ſed non eſt fęlix per hoc, quod habeat bona externa, ſed per hoc, quod habeat virtutes, & ſecundum ipſas vivat; nemo autem habet virtutes à fortuna; ergo eſse fęlicem aliud eſt, ac eſse fortunatum.

10 Quoad tertium: ex eo, quod homines ſingulares ſint fęlices per hoc, quod ſint optimi, & bene operentur, ſequitur, quod etiam civitas ſit fęlix per hoc, quod ſit optima, & bene operetur; ſed eſt impoſsibile, ut homines ſingulares, & civitas rectè, & honeſtè agat, niſi faciat quæ ſunt recta, & honeſta; & eſt impoſsibile ut faciat recta, atque honeſta ſine prudentia, & virtute; ergo eſt impoſsibile, ut civitas ſit fęlix, ac beata ſine prudentia, ac virtute. Porrò prudentia, ſecundum quam civitas dicitur prudens, juſtitia, ſecundum quam dicitur juſta, fortitudo, ſecundum quam dicitur fortis, & univerſim virtus, ſecundum quam civitas dicitur virtute prædita, ejuſdem ſunt rationis, ac virtutes hominum ſingularium: cum civitas denominetur virtute prædita, prudens, juſta, fortis &c. ex eo, quod cives, ex quibus conſtat, ſint tales. Sed ſufficiat hæc inſinuaſse, ſiquidem nec potuimus ipſa omnino omittere, nec debuimus accuratius, ac per proprias rationes explicare, cum non ſpectent ad politicam, ſed ad moralem. Illud igitur eſt tenendum, quod vita beata uniuſcuiuſque hominis ſingularis, ac totius civitatis, ita principaliter conſiſtit in actionibus ſecundum virtutem, ut bona externa catenus requirantur, quatenus ſine ipſis perfectæ actiones virtutis effici nequeunt. Si quis verò dictis non acquieſcat, alio loco ſatisfaciendum eſt ipſi, ubi res accuratius examinabitur.

Utrum eadem proportionaliter ſit fœlicitas ſingulorum, ac totius civitatis: utrum fęlicitas conſiſtat magis in vita civili, & activa, an in contemplatiua: & an fœlicitas civitatis conſiſtat in dominatione.

Caput II.

1 *Utrum autem eadem ſit dicenda fælicitas ſingulorum hominum, & civitatis, vel non eadem, reliquum eſt videre.*

2 Manifeſtum verò & hoc. Omnes enim fatentur eſse eandem. Nam quicunque in divitiis beatam vitam poſuerunt, hi civitatem quoque totam, ſi opulenta ſit, beatam fatebuntur: & quicunque tyrannicam vitam aliis præferunt, hi civitatem latè dominantem beatiſſimam eſse dicent: qui vero id unum per virtutem recipit, is, & civitatem beatiorem dicet, ſi ſit ſtudioſior.

3 Sed hæc iam duo ſunt, quæ indigent conſideratione. Unum, nunquid vita illa præferenda ſit, quæ verſatur in Republicæ, & in communi ſocietate, an potius vita peregrina, & à civili ſocietate remota? Præterea, quam ſpeciem Reipublicæ, & quam diſpoſitionem civitatis optimam putare debemus, ſive ab omnibus expetenda ſit communia civitatis, ſive à quibuſdam non, ſed tamen à pluribus? Cum vero civilis intelligentiæ, & ſpeculationis hoc ſit opus (non autem circa unumquodque expetendum) præferamus & nos hanc conſiderationem. Nam illud quidem, extra propoſitum eſſet, hoc autem ſecundum propoſitum hujus inveſtigationis. Quod igitur neceſſarium ſit illam eſſe optimam Rempublicam, per cujus inſtitutionem unuſquiſque optime agat, & beate vivat, manifeſtum eſt.

Solu-

1 Soluta prima queſtione, procedit Ariſtoteles ad ſolvendam ſecundam, in qua quæritur, utrum eadem proportionaliter ſit felicitas ſingulorum, ac totius civitatis?

2 Dicendum, quod eſt eadem. Probatur ex communi conſenſu: omnes enim, qui ponunt felicitatem ſingulorum conſiſtere in aliquo bono, in eodem collocant felicitatem civitatis; ergo conveniunt in hoc, quod felicitas ſingulorum, & totius civitatis debet proportionaliter conſiſtere in eodem. Probatur antecedens: quicunque enim felicitatem ſingulorum ponunt in divitiis, dicunt, quod etiam civitas tum eſt beata, cum divitiis abundat: qui felicitatem ponunt in potentia, & dominatione, putant civitatem tum eſſe beatam, cum latè in multas gentes dominatur: qui felicitatem ponunt in virtute, dicunt illam civitatem eſſe beatam, quæ virtute ſit prædita.

3 Sed hinc oriuntur duæ quæſtiones. Prima eſt, utrum expetibilior ſit vita civilis, & ſocialis, an potius vita ſolitaria, & contemplativa? Secunda eſt, poſito quod ab omnibus, vel ſaltem à pleriſque expetibilior ſit vita civilis, & ſocialis, quàm vita ſolitaria, & contemplativa, quæ ſit optima diſpoſitio civitatis, illa ne, per quam ordinatur ad latè dominandum, an aliqua alia? Quia verò proprium hujus loci eſt examinare, non quæ vita ſit expetibilior unicuique, ſed quæ ſit expetibilior toti civitati, ideo nos quæremus, quæ vita ſit expetibilior toti civitati: hoc enim ſtatuto, patebit, quæ ſit optima civitatis inſtitutio, ſiquidem patet optimam civitatis inſtitutionem eſſe, per quam unuſquiſque poteſt optimè vivere, & optimè agere. Ut igitur propoſitas quæſtiones Ariſtoteles examinet, primo proponit rationes in utramque partem ad quæſtionem, utrum expetibilior ſit vita civilis, & activa, an contemplativa? Secundo proponit rationes in utramque partem ad quæſtionem, in qua quæritur, an optima diſpoſitio civitatis ſit, per quam ordinatur ad latiſſimè dominandum? tertio cap. ſeq. ſolvit utramque quæſtionem.

4 Sed dubitatur etiam ab iis, qui vitam cum virtute maximè eligendam putant, utrum vita civilis, & activa ſit præferenda, an potius illa vita, quæ ſit ab omnibus externis ſoluta, ceu contemplativa, quam ſolam putant quidam eſſe ſapientis. Ferè enim has duas vitas præſtantiſſimi ad virtutem homines anteponere videntur, & antiqui, & recentes: dico autem duas, civilem, & philoſophicam. Sed refert non parum, utrum hoc, vel illo modo veritas ſe habet. Neceſſe eſt enim illum, qui rectè ſapit, ad melius propoſitum ſe diſponere, & privatim unumquenque hominem, & publicè civitatem.

5 Putant autem quidam in gubernando alios, ſi cum dominatu fiat, injuriam eſſe ſummam, ſi civiliter, ceſſare quidem injuriam, ſed impediri vitæ tranquillitatem.

6 Alii verò contra hæc, omnino putant civilem, & activam vitam ſolam eſſe viri. In ſingulis enim virtutibus nulli eſſe majorem operandi facultatem, quam his, qui in Republicæ gubernatione verſantur.

4 Quoad primum: etiam ii, qui cenſent vitam cum virtute eſſe omnium expetibiliſſimam, præferunt cæteris vitam civilem, & contemplativam, ſed dubitant, vtra iſtarum ſit alteri præferenda, civilis, an contemplativa, quæ poteſt vocari philoſophica? Et quia ſolutio hujus quæſtionis eſt maximi momenti: neque enim poſſumus privatim nos ipſos, vel communiter civitatem ordinare ad optimam vitam, niſi ſciamus, quæ vita ſit optima: ideo hæc quæſtio accuratè eſt examinanda, proponendo rationes in utramque partem.

5 Ex una igitur parte quidam præferunt vitam contemplativam vitæ civili, quę in Republicæ adminiſtratione verſatur. Vel enim qui preeſt, præeſt deſpoticè, omnia referens ad propriam utilitatem, vel preeſt politicè, & civiliter,

omnia referens ad utilitatem ſubditorum; ſi deſpoticè, ſummam injuriam facit iis, quibus præeſt, ideoque procul eſt à felicitate, quæ non poteſt ſtare cum injuſtitia: ſi civiliter, amittit vitæ tranquillitatem ad felicitatem neceſſariam; ergo vita civilis eſt minus idonea ad felicitatem, quam vita contemplativa.

6 Quidam ex alia parte præferunt vitam civilem, atque in Reipublicæ adminiſtratione verſantem. Cùm enim felicitas conſiſtat in virtute, illa vita eſt ad felicitatem optima, in qua homines habent majorem facultatem, & occaſionem exercendi virtutem; ſed nulli habent facultatem, & occaſionem majorem exercendi virtutem, quam qui viuunt vitam civilem, & in Reipublicæ adminiſtratione verſantur; ergo vita civilis melior eſt ad felicitatem, quam vita contemplativa.

7 *Sunt etiam, qui aliis dominari, & tyrannicum Reipublicæ modum putant ſolum eſſe beatum, & in quibuſdam civitatibus hic eſt finis legum, ut finitimis dominentur. Itaque cum pleraque conſtituta paſſim (ut ita dixerim) jaceant apud plurimos, tamen ſi quid unum leges reſpiciunt, id conjectant omnes, ut civitas dominetur: ſicut in Lacedæmone & Creta, ad bellum ferè ordinata eſt diſciplina juventutis, & legum multitudo.*

8 *Præterea apud gentes omnes, quæ poſſunt prævalère, hujuſmodi honoratur potentia, ceu apud Scythas, & Perſas, & Thraces, & Gallos. Quibuſdam enim leges ſunt ad hujuſmodi provocantes virtutem, apud Carthaginienſes ferunt ornatum annulorum accipere pro numero expeditionum, in quibus militaverint. Fuit etiam quandoque in Macedonia lex, eum, qui nullum hoſtem interfeciſſet, capiſtro cingi. Apud Scythas verò non licebat ſolemnibus epulis pateram circumlatam accipere ei, qui nullum occidiſſet hoſtem. Apud Iberos quoq; pugnacem gentem, tot obeliſcos erigere circa ſepulcrum mos eſt, quot homines ex numero hoſtium necaverat. Et alia apud alios ſunt hujuſmodi complura, legibus, aut moribus conſtituta.*

7 Quoad ſecundum: datur etiam diverſitas opinionum in alia queſtione, an felicitas conſiſtat in dominatione. Ex una parte videtur, quod ſic: primo, quia in eo conſiſtit felicitas civitatis, ad quod, cæteris contemptis, diriguntur leges civitatum; ſed leges plurimarum civitatum, Lacedæmonum nimirum, Cretenſium &c. cæteris contemptis, videntur dirigi ad imperium, & dominationem; ergo &c.

8 Secundò in civitatibus, ac gentibus, ii maximè ſunt honorandi, ac præmiis afficiendi, qui maximè ſunt utiles ad obtinendam felicitatem civitatis, aut gentis; ſed apud nationes, quæ poſſunt per militarem potentiam acquirere imperium in alias nationes, quales ſunt Scythæ, Perſæ, Thraces, ac Celtæ, ſeu Galli, ii maximè honorantur, qui per virtutem militarem conducunt ad imperium obtinendum, & quædam earum per leges incitant cives ad virtutem militarem; ergo &c. Probatur minor exemplis: apud Carthaginienſes enim, qui militarunt ferunt ornatum annulorum, & tot ferunt annulos, quot ſunt expeditiones, ad quas fuerunt profecti: in Macedonia fuit lex, ut qui nullum in bello hoſtem interfeciſſet, capiſtro cingeretur: apud Scythas non licebat iis, qui nullum occidiſſent hoſtem, in ſolemnibus epulis ex patera, quæ circumferebatur, libare: apud Iberos, ſivè Hiſpanos pugnacem gentem mos erat, ut circa ſepulcra defunctorum tot pyramides honoris gratia erigerentur, quot hoſtes interfeciſſent; & apud alias nationes alii honores bellicæ virtuti fuerunt decreti.

9 *Atqui videretur forſan nimis abſurdum eſſe, ſiquis conſiderare velit, an hoc propoſitum eſſe debeat ejus, qui legibus inſtituit civitatem, providere ſcilicet, ut illa dominetur finitimis, & volentibus, & invitis. Quomodo enim id civile, aut lege ſanciendum, quod nè legitimum quidem eſt? Neque enim legitimum, non ſolum juſte, verum etiam injuſte dominari: ſubdere verò eſt, & non juſte. Atqui nec in aliis ſcientiis ita videmus.*

Digitized by Google

demus. Nec enim medici, neque gubernatoris eſt, vel perſuadere ægrotis, & nautis, vel vim afferre. Sed plerique videntur exiſtimare civilem diſciplinam eſſe dominari, & quod in ſeipſos fieri nollent, hoc in alios facere non erubeſcunt, ipſi pro ſe juſtitiam quærunt, pro aliis verò nulla eis juſtitiæ cura eſt. Hoc autem abſurdum, niſi tales ſint natura, ut alter dominari debeat, alter non.

10 *Quod ſi eſt ita, non eſt conandum omnibus dominari, ſed illis duntaxat, qui dominabiles ſunt, ſicut nec venari homines ad menſam, vel ſacrificium, ſed illud, quod venabile eſt. Eſt autem venabile omne animal, quod ſit natura ferum, & eſui aptum.*

11 *Enim verò fieri poteſt, ut ſit civitas una ſeorſum per ſeipſam beata, videlicet ſi gubernetur rectè. Nam poteſt eſſe ſita in loco penitus ſeparato, & legibus uti laudabilibus: cujus Reipublicæ conſtitutio, non ad bellum, neque ad ſuperandum hoſtes ſit.*

12 *Patet igitur, quod res bellicæ ſtudia bona ſunt exiſtimanda, ſed non ut finis ſupremus, ſed gratia illius. Studioſi autem legum poſitoris eſt conſiderare urbem, ac naturam hominum, & omnem aliam communionem vitæ laudabilis, quo participent, quantum fieri poteſt, felicitatem. Differentia tamen erit in quibuſdam conſtituendis. Et hoc pertinet ad eandem diſciplinam, quæ eſt de legibus ponendis, videre, ſiqui ſunt finitimi populi, qualia ad quales exercenda ſint, & quemadmodum cum ſingulis converſandum. Verum de hoc poſtea ſuo loco conſiderationem faciemus, ad quem finem debeat optima Reipublicæ conſtitutio tendere.*

9 Ex alia parte videtur inconveniens, ut legislator civitatem legibus inſtituens, proponat ſibi ut finem, ut illa dominetur finitimis, vel volentibus, vel invitis: primo quia legislator non debet leges ordinare, tanquam ad finem, ad aliquid, quod non ſit juſtum, adeoque non poſſit eſſe finis legis, quæ debet eſſe juſta; ſed hoc, quod eſt dominari quomodocunque, & ſubdere ſuo imperio finitimos, non eſt juſtum, adeoque non poteſt eſſe finis legis; ergo &c. Confirmatur primo, quia non eſt finis medici ſuadere, vel cogere ægrotos ad admittendam ſanitatem, ſed ejus officium eſt ſanare ægrotos volentes ſanari non eſt officium gubernatoris cogere nautas ad navigandum, ſed ejus officium eſt dirigere volentes navigare; ergo non eſt officium politici, ac legislatoris per vim finitimas gentes ſubiicere, ſed ejus officium eſt eos, qui jam ſunt ſubjecti, gubernare, & ad finem dirigere. Confirmatur ſecundo, quia non ſpectat ad politicum per vim ſubiicere alios ſuæ dominationi; ergo mirum eſt, quod cum iſti nolint injuriam pati, non erubeſcant aliis injuriam inferre.

10 Secundò ſicut abſurdum eſſet, ut venator proponeret ſibi pro fine venationis capere, non ſolum ea, quæ ſua natura ſunt venabilia, cujuſmodi ſunt feræ ſylveſtres, ſed etiam ea, quæ ex ſua natura non ſunt venabilia, quales ſunt homines; ſic abſurdum eſt, quod politicus proponat ſibi pro fine ſubiicere dominationi deſpoticæ etiam eos, qui ex ſua natura non ſunt ſervi, adeoque non debent ſubiici dominationi deſpoticæ; ſed non omnes homines ex ſua natura ſunt ſervi, adeoque non omnes debent ſubiici dominationi deſpoticæ; ergo abſurdum eſt, ut legislator proponat ſibi pro fine civitatis dominationem in alias nationes exercendam.

11 Tertiò ſi felicitas civitatis conſiſteret in dominatione, ſequeretur, quod civitas, quæ in nullos finitimos dominaretur, non poſſet eſſe beata; ſed poteſt civitas, quæ quia ſit ab aliis civitatibus ſeparata, in nullos dominetur, eſſe beata, ſi bene ſit legibus inſtituta; ergo felicitas civitatis non conſiſtit in dominatione, atque imperio.

12 Ex his patet, quod ſtudia bellica ſunt quidem honeſta, & laudabilia, ſi ordinentur ad reſiſtendum iis, qui volunt civitatem injuſtè ſubicere ſervituti, vel ad impugnandos eos, qui cum natura ſint ſervi, nolunt ſervire, at non eſt in bellicis ſtudiis ponendus ultimus finis, ſed ſolum appetenda ſunt ut media ad aliquē finem ulteriorem. Neque enim bellum eſt

expetendum gratia ſui, ſed gratia alterius boni, quod per ipſum conſequamur. Optimus igitur legiſlator debet conſiderare tum naturam civitatis, tum hominum, qui in ea habitant, tum communionem vitæ, tum alia omnia ad hoc, ut ſtatuat, quo pacto juxta hæc poſſit fieri particeps felicitatis, & ita debet omnes leges ad hæc attemperare, ut civitatem ad optimè, ac beatiſſimè vivendum dirigat. Diverſæ porro leges ſunt ſanciendæ juxta diverſitatem circūſtantiarum; ex.gr. aliæ leges ſunt ſtatuendæ, ſi finitimi ſint natura nati ad ſerviendum, aliæ ſi finitimi non ſint natura nati ad ſerviendum. Si enim finitimi ſint natura apti ad ſerviendum, ferendæ ſunt leges, per quas civitas dirigatur ad ipſos ſervituti ſubiiciendos; ſi non ſint nati ad ſerviendum, ferendæ ſunt leges, per quas civitas dirigatur ad reſiſtendum finitimis, ſi forte velint civitatem in ſervitutem redigere, vel ad amicitiam cum ipſis ſervandam. Sed de his inferius agendum, cum conſiderabimus ad quem finem debeant ſtudia civitatis dirigi ad hoc, ut optima Reſpublica inſtituatur.

Solvuntur quæſtiones propoſitæ.

Caput III.

1 *AD conficientes autem vitam eum virtute eſſe maximè recipiendam, ſed contendentes de illius uſu, dicendum eſt nobis ad utreſque. Sunt enim, qui deſpiciunt magiſtratus civitatis, putantes ingenui hominis eſſe aliam vitam, quam civilis, & omnibus præferendam. Alii verò hanc optimam putant. Impoſſibile enim nihil agentem bene agere. Bene autem agere, ac felicem eſſe, idem eſt.*

2. Utrique eorum quædam dicunt rectè, & quædam non rectè. Nam liberi quidem hominis vitam meliorem eſſe, quam in dominando occupati, verum eſt. Nihil enim egregium eſt, ſervo uti in quantum ſervus. Iuſſus enim domini in rebus neceſſariis nihil habet decorum. At putare omnem gubernationem eſſe dominationem, nequaquam eſt verum. Non enim minus diſtat liberorum gubernatio à dominatione ſervorum, quam differat natura liber à natura ſervo: de quo ſufficienter ſuperioribus libris determinatum fuit.

3 Sed laudare magis nihil agere, quàm agere, non eſt rectum. Nam felicitas actio eſt. Præterea multorum, & præclarorum finem habent, juſtorum temperatorumque actiones.

1 PRopoſitis quæſtionibus, ac rationibus dubitandi in utramque partem, debemus ipſas ſolvere, ac primò debemus componere controverſiam eorum, qui fatentes felicitatem conſiſtere in vita ſecundum virtutem, diſcrepant in eo, quod alii in uno, alii in contrario vitæ genere putant perfectam virtutem poſſe exerceri. Quidam igitur deſpiciunt magiſtratus, atque univerſam vitam civilem, atque exiſtimant vitæ civili præferendam vitam liberam, & à cura imperandi abſolutam: alii è converſo vitam contemplativam contemnunt ut otioſam. Impoſſibile enim eſt, ut qui nihil agit, bene agat, adeoque ſit felix, ſiquidem idem eſt eſſe felicem, ac bene agere; ſed qui contemplationi vacat, otiatur, ac nihil agit; ergo &c.

2 Dicendum, quod utrique in aliquo bene, in aliquo malè dicunt. Qui igitur vitam civilem vituperantes, dicunt meliorem eſſe vitam liberam, & abſolutam à cura imperandi ſervis, quam vitam tali cura occupatam, quoad hoc bene dicunt. Cura enim præcipiendi ſervis in quantum ſervis, imperando miniſteria ſervilia, nihil habet decori, ideoque qui divitiis abundant ſubſtituunt aliquem, qui hoc munere fungatur. At dum exiſtimant gubernationem civilem eſſe eamdem cum deſpotica, malè dicunt. Sicut enim qui natura ſunt ſervi differunt ab iis, qui natura ſunt liberi; ſic dominatio civilis, per quam præcipimus liberis, differt à deſpotica, per quam præcipimus ſervis, ut explicatum eſt lib. primo cap. 4. num. 8. & ſequentibus.

3 E con-

Digitized by Google

3 E converſo qui præferunt vitam contemplativam, & à civilibus actionibus vacantem, in quantum præferunt otium negotio, & vacationem actionibus, malè dicunt: primò quia felicitas conſiſtit in actione ut dictum eſt lib. primo Ethicor. cap. 7. ergo non poteſt conſiſtere in otio, ſeu privatione actionis. Secundò homines juſti, ac temperati, aliiſque virtutibus præditi, per hoc, quod ſe in actionibus juſtis, ac temperatis exerceant, multa bona conſequuntur; ergo abſurdè ceſſatio à talibus actionibus, quæ trahit privationem dictorum bonorum, iis actionibus præfertur.

4 *Quinimo reſpondebit fortaſſe aliqnis, qnod poteſtatem habere optimnm eſſet: ſic enim plurimas, ac pulcherrimas res agere poſſes. Itaque is, qni dominus agendi eſſe poteſt, hanc facnltatem dimittere aliis non debet, ſed ſibi arripere, & neque filium patris, neque parentum filii, neque amicum amici hac in parte rationem habere. Nam quod optimum ſit, id nobiſipſis adſciſcere debemus. Optimum autem eſt bene agere.*

5 *Hoc illi forſan recte dicerent, ſi modo exiſteret afferentibus, ac violantibus illud, quod eſſet omnium maximè optandum. Sed fortaſſis id fieri non poteſt, falſoque hoc ſupponunt. Non enim amplius °bonas actiones illas eſſe contingit, niſi tantum ipſe præſtet, quantum vir mulieri, & pater filiis, & dominus ſervo. Quare is, qni violaret, nihil tantum proficeret poſtea, quantnm jam à virtute ipſa receſſit. Paribus enim honeſtum, & juſtum in parte. Hoc enim juſtnm, ac par: non par autem paribus, & non ſimile ſimilibns, præter natnram eſt. Nihil autem bonnm, qnod ſit præter naturam. Quapropter, & ſi alins quidem ſit melior ſecnndum virtntem, & ſecnndum potentiam activam in rebus optimis, hunc ſequi honeſtnm eſt, & huic parere juſtum. Sed oportet illi non virtntem ſolum, verumetiam potentiam exiſtere, per quam ſit activus.*

6 *Quod ſi hæc vera ſunt, fælicitas in bene agendo eſt reponenda, & publice totius civitatis, & privatim ſingulornm vita illa erit optima, quæ ſit activa. Verumtamen activam non eſt neceſſarium eſſe ad alios, quemadmodum quidam putant, neque ea meditationes ſolum eſſe activas, quæ gratia eorum fiunt, quæ ex agendo proveniunt, ſed multo magis, quæ in ſeipſis perfectæ ſunt, ac ſui ipſarum gratia fiunt contemplationes, & meditationes. Benè agere enim finis eſt: quare, & actio quædam. Maximè autem propriè dicimus agere etiam externis actionibus eos, qui intelligentia, & cogitatione operibus præſunt, ut architecti.*

7 *Quinimo neque ſine actione eſſe neceſſarium eſt eas civitates, quæ poſitæ ſint in ſolitudine, & ita vivere eligentes. Fieri enim poteſt, ut partibus inter ſe agere contingat. Multæ enim communicationes adinvicem ſunt partibus civitatis. Similiter autem hoc exiſtit unicuique homini: Vix enim Deus bene ſe haberet, & mundus totus, quibus non ſunt actiones externæ præter proprias ipſorum. Quod igitur neceſſarium ſit eandem eſſe vitam optimam privatim unicuique hominum, & publice civitatibus, & hominibus, manifeſtum eſt.*

4 Poſſet opponi: actiones virtutum ſunt optimæ, ac cæteris bonis præferendæ; ſed qui principatum obtinet civitatis, facultatem habet exercendi plurimas, & honeſtiſſimas actiones virtutum; ergo principatus eſt maximè appetendus; ergo qui poteſt principatum obtinere, non debet ipſum ulli alteri relinquere, ſed debet omnino principatum ſibi vindicare, & in hoc nec filius debet habere rationem Patris, nec Pater filii, nec amicus amici, &c. ſiquidem unuſquiſque debet ſibi præ aliis velle optimum, & ex quo facultatem habeat agendi optima.

5 Reſpondet Ariſtoteles, quod ſi occupando principatum, eumque aliis auferendo, & violando jus, poſſet obtinere optimum, in quo conſiſtit fœlicitas, fortaſſe verum eſſet, quod unuſquiſque deberet principatum occupare; ſed eſt impoſſibile, ut quis principatum occupando, obtineat optimum; ergo, &c. Probatur minor, quia eatenus tantùm bonum eſt ſecundum naturam, ut quis principatum in alios obtineat, quatenus ita præſtat illis, ut vir mulieri, Pater filiis adhuc imperfectis, & dominus ſervis ſecundum naturam: quod au-

tem

Digitized by Google

tem par obtineat principatum in pares, ac ſimiles, non eſt ſecundum naturam, adeoque non eſt bonum, cum nihil præter naturam ſit bonum; ergo qui vellet principatum in alios quibus non præſtaret, non vellet bonum, & juſtum ſecundum naturam, ſed contra naturam, & injuſtum; ergo jam recederet à virtute, & ab optimo, multo etiam magis, quam poſſet proficere per actiones, quas imperando forte exerceret; ergo non debet quis appetere principatum, ut opponebatur in argumento. Si verò quis melior eſſet aliis ſecundum virtutem, ac ſecundum potentiam activam dirigendi alios ad fœlicitatem, itaut melius poſſet cæteros ad fœlicitatem dirigere, quam ipſi ſeipſos, tum cæteri deberent illis ſe ſponte ſubjicere, ipſumque in principem velle, ut dictum eſt etiam lib. 3. cap. 9.

6 Hinc jam poteſt inferri ſolutio quæſtionis. Cum enim fœlicitas conſiſtat in actione, illa vita erit optima privatim uniſcujuſque, & publicæ totius civitatis, quæ eſt activa. Verumtamen ad hoc, ut vita ſit activa, non requiritur, ut ſit activa ad alios, ut quidam putant. Neque enim illæ ſolæ cognitiones ſunt actiones, quæ ſunt gratia efficiendi aliquid aliud, ideoque vocantur practicæ, ſed etiam multo magis ſunt actiones, quæ fiunt gratia ſui ipſius, & dicuntur ſpeculativæ. Ratio eſt, quia *bene agere* eſt finis, imo eſt ultimus finis; ergo aliqua actio eſt finis, & eſt ultimus finis; ſed finis eſt gratia ſui; ergo aliquæ actiones ſunt gratia ſui: imo quia finis eſt melior iis, quæ ſunt ad finem, actiones, quæ ſunt gratia ſui, ſunt meliores, quam quæ ſunt gratia alterius. Addendum, quod quia præcipuè dicuntur facere res exteriores, qui præſunt illis intelligentia, & mente, ut architecti, licet non exequantur ut manuales, cognitiones practicæ talium ſunt maximè activæ. Cum ergo fœlicitas conſiſtat in actione, contemplatio autem ſpeculativa ſit præcipua actio, fœlicitas præcipuè conſiſtit in contemplatione ſpeculativa: & cum ex actionibus practicis præcipuè ſint quæ exercentur mente, quales ſunt architectorum, fœlicitas in quantum includit actiones practicas, præcipuè importat illas, quæ exercentur mente.

7 Porro civitates eligentes ſolitari è vivere, ac nolentes communicare cum finitimis, adhuc haberent actiones, adeoque poſſent eſſe fœlices. Nam præterquam, quod poſſent occupari in actione contemplandi, poſſet una pars communicare cum altera in actionibus civilibus. Quod autem ad hoc, ut civitas bene ſe habeat, ſufficiant actiones contemplandi, & actiones, per quas una pars communicat cum altera, patet, quia alioquin Deus, & mundus non poſſent bene ſe habere. Mundus ſiquidem non habet alias actiones, quam per quas una pars mundi agit in aliam, Deus autem agit ſolum per intellectum, & voluntatem, cum ipſa ejus omnipotentia conſiſtat in intellectu, & voluntate. Concludit Ariſtoteles patere, quod eadem eſt vita optima, & privatim uniuſcujuſque, & publicè totius civitatis.

Quæ multitudo requiratur ad civitatem optimam.

Caput IV.

1 *Cum vero iſta nunc præmiſſa ſint, ac de aliis Rebuſpublicis fuerit prius à nobis conſideratum, de reliquis dicendi initium faciamus, quales aliquas ſuppoſitiones eſſe oportet pro ea civitate, quæ maximè ſecundum votum ſit conſtitutionem ſuſceptura. Neque enim fieri poteſt, ut optima ſit Reſpublica, niſi opportunæ aſſint facultates. Ex quo neceſſe eſt multa præſupponere,*

quæ

Digitized by Google

quaſi optantes, eſſe tamen nullum eorum impoſſibile. Dico autem ceu de multitudine civium, ac de regione. Ut enim cæteris artificibus, puta textori, & naviculario, materiam ſubeſſe oportet aptam ad opificium: nam quanto melior hæc exiſtit, tanto id, quod fit ex arte, erit præclarius: ſic, & gubernatori Reipublicæ, & legum poſitori oportet propriam ſubeſſe materiam apte ſe habentem. Eſt autem civilis facultatis primo videre de multitudine hominum, quam multos, & quales natura eſſe oportet. De regione quoque eodem modo, & quanta, & qualis eſſe debet.

1 OStendimus fœlicitatem, tum privatam unicuiſque, tum communem totius civitatis conſiſtere in vita ſecundum virtutem; ſed non poteſt civitas vivere ſecundum virtutem, niſi habeat opportunam regionem, proportionatum numerum habitatorum; & alia hujuſmodi; ergo neceſſe eſt, ut de his agamus, & explicemus, qualia debeant eſſe hæc ad hoc, ut civitas vivat ſecundum virtutem, & ſit beata. Licet autem hæc omnia tanquam quaſdam ſuppoſitiones poſſimus arbitratu noſtro ſtatuere, adhuc nihil debemus dicere phyſicè, vel moraliter impoſſibile, ne aliquin civitas deſcripta non poſſit in actum reduci. Jam verò quo pacto hæc ſe habeant, multum refert ad eam civitatem, quæ eſt inſtituenda. Sicut enim artifices, ex. gr. textor, &c. ad facienda ſua opificia indigent materia opta, itaut quo materia eſt aptior, eo opificia poſſint fieri meliora, ſic civitatis inſtitutor, ac legiſlator ad civitatem condendam indiget hominibus, & regione tanquam materia, itaut quo hæc meliora fuerint, eo melior civitas poſſit condi. De regione autem capite ſequenti acturi, hoc capite de multitudine hominum diſputamus, ac quærimus, quam multi, ac quales debeant eſſe in optima civitate habitatores. Ac primo quidem quid alii dixerint diſcutiemus: ſecundo noſtram ſententiam proponentes, oſtendemus civitati convenire magnitudinem quamdam determinatam, itaut neque poſſit eſſe minor, & minor, neque major, & major in infinitum: tertio demum exponemus, qui ſint termini civitatis tum in parvitate, tum in magnitudine.

2 *Putant plerique magnam eſſe debere beatam civitatem.*

3 *Id etſi verum eſt, ignorare tamen videntur, qualis magna, & qualis parva dicenda ſit civitas. Exiſtimant enim magnam ex numero habitantium. Sed oportet non tantum ad numerum, ſed magis ad potentiam reſpicere. Eſt enim civitatis opus quoddam. Quare quæ maxime id efficere poteſt; hanc exiſtimandum eſt eſſe maximam civitatem: ceu Hippocratem, non hominem, ſed medicum quis diceret eſſe majorem, quam alium, qui magnitudine corporis eum excedat.*

4 *Quinimo ſi ex multitudine judicandum ſit, non ex quavis multitudine id eſt exiſtimandum: neceſſe eſt enim forſan in civitatibus eſſe ſervorum, & inquilinorum, & hoſpitum grandem numerum ſed ex iis, qui ſunt pars civitatis, & ex quibus civitas conſtat. Horum enim præcellens multitudo ſignum eſt magnæ civitatis. Ex qua vero civitate operarii quidem permulti exeunt, bellatores autem pauci, hanc impoſſibile eſt eſſe magnam.*

5 *Non enim idem eſt magna civitas; & populoſa. Quinetiam re, & effectu patet, quia difficile eſt, & forſan impoſſibile, ut quæ nimium populoſa ſit civitas, optime gubernetur. Earum certè, quæ bene gubernari dicuntur, nullam videmus in populoſam multitudinem eſſe diffuſam. Patet etiam ex rationem fide. Nam lex ordinatio quædam eſt, & bonam legis poſitionem neceſſarium eſt eſſe bonam ordinationem. At multitudo nimium magna non poteſt recipere ordinationem: Divinæ enim potentiæ id opus eſſet, quæ, & hoc totum continet, cum, & bonum quidem in multitudine, ac magnitudine conſuevit fieri. Quapropter, & civitatem illam, cujus cum magnitudine dictus terminus exiſtit, optimam eſſe neceſſe eſt.*

2 Quoad primum: multi antiquorum exiſtimarunt civitatem ad hoc, ut ſit beata, debere eſſe magnam, civitatem autem magnam non alio definierunt, quam multitudine habitatorum.

3 Contra hanc ſententia eſt primo, quia

quia licet admittatur civitatem beatam debere eſſe magnam, adhuc eſt falſum, quod civitas magna debeat definiri multitudine civium; ergo iſti auctores, videntur ignorare, unde deſumenda ſit magnitudo civitatis adeoque quæ civitas ſit magna, vel parva. Probatur antecedens: magnitudo enim rerum, quæ definiuntur virtute faciendi aliquod opus, magis conſiſtit in virtute, quam in numero, vel mole: ex. gr. quia medicus definitur per virtutem medicandi, magnus medicus dicitur qui habet magnam virtutem medicandi, non autem qui eſt magnus corpore, ideoque omnes dicunt Hippocratem, qui excedebat virtute medicandi, fuiſſe magnum medicum, & majorem aliis, qui mole corporis Hippocratem ſuperarunt; ſed civitas definitur per virtutem, ac per ſufficientem vivendi, ac bene vivendi; ergo magnitudo civitatis magis conſiſtit in tali virtute, quam in numero, adeoque civitas valde ſufficiens ſibi ad bene vivendum eſt magna civitas, & major aliis magis numeroſis, minuſque ſufficientibus.

4 Secundò contra eſt, quia licet magnitudo civitatis deberet deſumi ex multitudine, adhuc non deberet deſumi ex quavis multitudine, ſed ex ſola multitudine civium, qui ſoli ſunt pars civitatis, non autem ex multitudine ſervorum, inquilinorum, & advenarum &c. ideoque non idem eſt civitas magna, ac civitas populoſa, & urbs, in qua pauci ſint cives, & bellatores, multi inquilini, & operarii, magna eſſe non poteſt; ſed allata ſententia videtur docere magnitudinem civitatis deſumi ex numero hominum utcunque; ergo, &c.

5 Tertiò contra eſt, quia ea ſententia videtur docere civitatem poſſe eſſe eo meliorem, & beatiorem, quo eſt major in multitudine hominum; ſed hoc repugnat experientiæ, ac rationi; ergo, &c. Probatur minor: videmus enim difficile, imò impoſſibile eſſe, ut civitates nimis populoſæ bene gubernentur: videmus rurſus nullam ex civitatibus, quæ bene gubernantur, eſſe valde populoſam. Ratio autem eſt, quia lex eſt quædam ordinatio, recta autem lex eſt recta ordinatio; ſed nimia multitudo non eſt capax rectæ ordinationis, ideoque ſola divina virtus, quæ univerſum continet, poteſt ingentem multitudinem ordinare; ergo, &c.

6 *Sed eſt quædam menſura magnitudinis civitatis, quemadmodum, & aliorum omnium, animalium, plantarum, inſtrumentorum. Nam horum ſingula, neque parva nimium, neque magnitudine exceſſiva ſuam potentiam retinebunt, ſed aut deſtituta erunt omnino à natura, vel male ſe habebunt. Ceu navis unius palmæ non erit penitus navis, neque duorum ſtd itrum, ſed ſi proceſſerit ad aliquam magnitudinem, quandoque propter parvitatem male faciet navigationem, quandoque propter exceſſum. Ita, & civitas, ſi ex nimium paucis ſit, non eſt per ſe ſufficiens: ſin ex nimium multis, ſufficiens quidem in neceſſariis erit, ut gens, ſed non ut civitas. Rempublicam enim non facile eſt in illis conſtitui. Nam quis dux eſſet tam exceſſivæ multitudinis, aut quis præco non ſtentorius,*

6 Quoad ſecundum: dicendum, quod cum aliquod totum per ſe habet multitudinem, & magnitudinem, & ordinatur ad aliquem finem, tum bonitas, & perfectio ipſius conſiſtit in hoc, ut habeat tantam magnitudinem, & multitudinem, quanta conducit ad talem finem; ſed civitas eſt tale totum; ergo bonitas, & perfectio civitatis conſiſtit in hoc, ut tanta ſit, ac tot habeat cives, & habitatores, quot requiruntur ad finem civitatis, qui eſt perfecta ſufficientia ad vi-

Digitized by Google

vivendum, & bene vivendum: exceſſus verò, ac defectus talis multitudinis ſpectaret ad imperfectionem civitatis. Confirmatur hoc ipſum exemplis rerum naturalium, & artificialium. Naturalia enim, ex. gr. animalia, & plantæ habent determinatum terminum magnitudinis. Neque enim poſſunt eſſe majora, & majora, neque minora, & minora in infinitum, ſed ſi ſint nimis magna, vel nimis parva, ſunt inepta ad ſuum opus efficiendum. Idem accidit in artificialibus. Si enim ſint nimis magna, vel nimis parva, aut nullo modo poſſunt exercere ſuam operationem, adoque non retinent ſuam eſſentiam, aut malè poſſunt ſuam operationem exercere, adeoque ſunt malè conſtituta: ex. gr. navis unius palmi, vel duorum ſtadiorum non eſt apta ad navigandum, adeoque non eſt navis, niſi æquivocè. Aliqua verò propter nimiam parvitatem, vel magnitudinem remanet quidem navis, ſed mala, quia poteſt in ipſa navigari, ſed malè. Proportionaliter civitas ſi ex nimis paucis ſit conſtituta, puta ex decem, non erit per ſe ſufficiens; ergo non erit civitas: ſi nimis ſit populoſa, erit quidem ſufficiens, ſed ut populus, vel gens, non autem ut civitas. Quis enim dux poterit tantam gubernare multitudinem, vel quis præco poterit à tanta multitudine in concionem coacta audiri?

7 Quocirca neceſſe eſt primam eſſe civitatem illam, quæ ex ea multitudine conſtat, quæ multitudo prima per ſeipſam ſufficiens ſit ad bene vivendum in civili ſocietate. Recipitur vero, ut ea, quæ multitudinem hanc excedit, ſit major civitas: ſed hoc non eſt, ut diximus, infinitum.

8 Quæ verò ſit hujus exceſſus determinatio, ex operibus intelligi faciliter poteſt. Sunt enim actus civitatis imperantium, atque parentium: imperantis quidem opus eſt jubere, ac judicare: ad judicandum vero ſecundum juſtitiam, & ad magiſtratus demandandos ſecundum dignitatem, neceſſarium eſt, ut ſe invicem cognoſcant cives quales ſint. Quare ubi hoc non fieri contingit, neceſſe eſt, ut male res procedant circa magiſtratus demandandos, & circa judicia. In utroque certe horum nequaquam eſt temere procedendum: quod in nimia multitudine manifeſte contingit.

9 Inſuper hoſpitibus, & inquilinis facile eſt ad Rempublicam aſpirare, cum non difficile ſit in tanta hominum multitudine latere.

10 Patet igitur, quod eſt optima determinatio civitatis, ut ſit maximus multitudinis exceſſus, quæ ſit per ſe ſufficiens ad vivendum, & facile inter ſe cognoſci poſſit. De magnitudine ergo civitatis determinatum ſit in hunc modum.

7 Quoad tertium: ut exponamus, quinam ſint termini parvitatis, ac magnitudinis in civitate, dicendum primo, quod minima civitas eſt, quæ conſtat ex tanta multitudine habitatorum, ut per illam primo habeat perfectam ſufficientiam ad vivendum, & in minori multitudine non haberet hanc perfectam ſufficientiam. Patet: eſſentia enim civitatis conſiſtit in tali ſufficientia; ergo ad minimum requiritur ad civitatem, ut ſit tanta multitudo, ut habeat hanc perfectam ſufficientiam; ergo ſi multitudo ſit minor, eo ipſo non erit civitas.

8 Dicendum ſecundo: licet poſſit contingere, ut civitas, quæ habet majorem multitudinem, quam quæ eſt primo ſufficiens, ſit major, & melius ſe habens, adhuc in hoc non proceditur in infinitum, ſed ſi multitudo ſit major, & major, jam non bene ſe habebit. Probatur, quia tunc civitas propter multitudinem non bene ſe habebit, quando multitudo impediet, ne bene exerceat operationes, & actus, ad quos civitas ordinatur; ſed aliquando multitudo impediet, ne bene civitas exerceat operationes, & actus, ad quos civitas ordinatur; ergo &c. Probatur minor: nam actus, ad quos ordinatur civitas, ſunt parere, & imperare; ſed aliquando multitudo impediet, ne bene imperetur, & pareatur; ergo, &c. Probatur mi-

minor : nam actus imperantium ſunt , ut judicent ſecundum juſtitiam , & magiſtratus diſtribuant ſecundum dignitatem ; ſed ad rectè judicandum ſecundum juſtitiam , & ad magiſtratus deferendos ſecundum dignitatem , requiritur , ut qui judicant , & magiſtratus diſtribuunt , bene cognoſcant cives , & eorum merita comparent inter ſe : hoc autem eſt impoſſibile in maxima multitudine ; ergo multitudo poteſt eſſe cauſa , ne benè imperetur , & per conſequens ne benè pareatur . Eo enim ipſo , quod imperantes non bene imperant , ſubditi non bene parent.

9 Secundo probatur , quia non benè ſe habet illa Reſpublica, in qua facile eſt , ut lateant qui moliuntur illam corrumpere , & tranſmutare; ſed in maxima multitudine erunt multi inquilini, & advenæ non diligentes Rempublicam , illamque manere nolentes , atque hi facile eſt lateant ; ergo &c.

10 Concluditur ex his , quis terminus magnitudinis in civitate bene ſe habente. Dicendum, quod eſt maxima multitudo ſufficiens ad vivendum , & bene vivendum , quæ facile poſſit eſſe mutuo perſpecta , & cognita . Cum enim duo requirantur ad civitatem, ſufficientia , & rectus ordo, hæc civitas propter multitudinem erit maximè ſufficiens , & quia ſinguli ſe mutuo cognoſcent , erit optimè ordinabilis.

De Regione: qualis, ac quanta debeat eſſe.

Caput V.

1 *DE regione autem eadem ferè dici poſſunt : Nam qualis eſſe debeat , 2 clarum eſt , quod ſufficientiſſimam omnes laudabunt . Hanc autem neceſſe eſt feracem eſſe omnium . Nam omnia in ſeipſa habere , & nullius indigere , ſufficientis eſt . Multitudinem vero , ac magnitudinem tantam , ut queat habitatores otioſos nutrire , liberaliter ſimul , temperatèque viventes . Hoc autem utrum bene , vel non bene dicatur , poſtea diligentius erit conſiderandum , ubi de poſſeſſionibus , & facultatibus mentionem fieri continget , qualiter , & quemadmodum ſe habere erga uſum ipſum oportet. Permultæ enim circa conſiderationem iſtam dubitationes cadunt , propter trahentes in utramque partem vitæ exceſſum , alios ad tenuitatem , alios ad largitatem .*

3 *Formam vero regionis non eſt difficile præſcribere , credendumque eſt in quibuſdam rei militaris peritiis aſſerentibus talem eſſe oportere , ut ab hoſtibus quidem non facile invadi poſſit , civibus autem facilis ſit in aliena egreſſio . Præterea , ut hominum multitudinem facile inter ſe cognoſci poſſe diximus oportere , ſic etiam regio ſit ſubjectæ conſpectui , id eſt ut cognoſci , & ſuccurri faciliter poſſit . Urbis autem ſitus , ſi formanda nobis illa eſt ſecundum votum , opportune , & ad terram , & ad mare debet jacere . Una jam determinatio præmiſſa eſt , oportere ad auxilia ferenda communem eſſe locorum omnium . Unde quoque afferenda altera , ad importationem fructuum, præterea ad lignorum materiam , & ad , ſiquid aliud ſimile opificum regio in ſe habeat , facilem advectionem .*

1 AGendum jam eſt de regione ad optimam civitatem requiſita , & explicandum eſt , quanta , & qualis debeat eſſe , & quem debeat habere ſitum ?

2 Regio debet eſſe talis , ut afferat ſufficientiam ad vivendum ; ſed non poteſt afferre ſufficientiam , niſi ſit omnium rerum ferax , ſiquidem ſufficientia conflatur ex omnibus ad vivendum requiſitis ; ergo regio debet eſſe omnium rerum ferax ; ergo magnitudine , ac multitudine agrorum , partim nudorum , partim conſitorum &c. debet eſſe tanta , ut poſſint ex ea , qui habitant in civitate , ac vacant vitæ civili , nutriti temperatè ſimul , & liberaliter . Quis autem ſit rectus uſus divitiarum , liberalis nimirum , & temperatus, explicandum eſt inferius . Plures enim circa ipſum ſunt dubitationes : ſiquidem multi , quia propenſi ſunt ad extrema , ad vitam nimirum vel ſordi-

didam, vel delicioſam, diſcrepant in ſtatuendo, quis eſſe debeat rectus uſus divitiarum?

3 Qualis debeat eſſe forma, ac ſitus regionis ſecundum ſe, addiſcendum eſt à peritis rei militaris, qui dicunt regionem debere eſſe ita diſpoſitam ſecundum flumina, montes, & loca prærupta, ut difficile hoſtibus pateat aditus ad ipſam invadendam, ex ipſa verò facile pateat aditus ad aggrediendos hoſtes. Rurſus ſicut ad civitatem requiritur, ut cives ſe mutuo agnoſcant, ſic ad regionem requiritur, ut partes ſe mutuo conſpiciant, itaut ex una parte facile poſſit ſciri, quid in alia fiat, & poſſit facile ex una parte alteri laboranti ſuccurri. Optandum etiam eſt, ut jaceat opportunè, non ſolum ad terram, ſed etiam ad mare. Erit enim id utile tum ad auxilia civitati afferenda, non ſolum per terram, ſed etiam per mare, tum ad importationem fructuum, tum ad devectionem lignorum, & aliorum ſimilium, quæ ex regione in civitatem ſunt deferenda.

Utrum expediat civitatem eſſe propinquam mari, & habere potentiam navalem.

Caput VI.

1 *Communio autem maris, utrum utilis ſit civitatibus, vel damnoſa, permultæ ſunt diſceptationes. Nam, & frequentare advenas quoſdam alienis educatos legibus, inutile putant ad rectam civitatis diſciplinam; & turbam popularem multiplicari ex uſu maris, tranſmittentibus, ac recipientibus negociatorum multitudinem, contrarium eſſe dicunt rectæ civium inſtitutioni.*

2 *Quod igitur, ſi iſta non contingant, melius ſit, & ad ſecuritatem, & ad copiam rerum neceſſariarum, communionem maris habere urbem, & regionem, non eſt obſcurum. Nam ad facilius ferendum hoſtes, per opportuna facultas ſuccurrendi, auxiliandique ſuis, terræ, & mari eſſe debet: & ad nocendum invadentibus, ſi non utrinque poſſibile, at altera ex parte magis exiſtit amburum participantibus: & quæ apud eos non exiſtunt, importari, & quæ ſuperabundant, deportari ex neceſſariis eſt. Sibi enim ipſi mercabilem, non aliis civitatem eſſe oportet. Qui autem omnibus mercatum apud ſe præbent, hi ſatiunt quæſtus cupiditate. Quod ſi non expedit civitati hanc cupiditatem habere, neque mercatum certe hujuſmodi debet recipere. Nam, & nunc quidem videmus multis regionibus, & civitatibus ſtationes, ac portus opportune jacere, ut neque intra urbem ſint, neque valdè diſtantes, muriſque circundari, & aliis hujuſcemodi munitionibus. Clarum eſt enim, quod ſi quid boni proveniet ex tali communione, civitas id bonum ſuſcipiet, ſin aliquid mali, caveri ab eo facilè erit per leges jubentes, ac determinantes, quos oporteat, & quos non oporteat invicem admiſceri.*

1 EX dictis, quod expediat, ut civitas jaceat opportunè ad mare, oritur quæſtio, utrum utilis ſit, vel pernicioſa civitati negotiatio maritima. Ex una parte aliqui cenſent talem communicationem pernicioſam eſſe civitati ex duplici capite: primo, quia eſt contra rectam diſciplinam civitatis, ut multi alienis legibus inſtituti, ac ſæpe contrariis imbuti moribus, in ea verſentur; ſed hoc ſequitur ex communicatione maritima; ergo &c. Secundo, quia officit rectæ civium inſtitutioni, ut multiplicetur turba popularis; ſed ex maritima communicatione ſequitur, ut hæc multiplicetur, cum recipitur in civitatem negotiatorum multitudo, ac multi etiam mare tranſmittunt; ergo &c.

2 Ex alia parte videtur, quod ſi poſſint hæc incommoda vitari, utilis ſit communicatio maritima: affert enim multa commoda mutuo auxiliandi, & auxilia accipiendi terra, mari; invadendi hoſtes terra, & mari; devehendi in civitatem quæ deſunt, & quæ abundant exportandi &c. ſe poſſunt allata incommoda vitari; ergo &c. Probatur minor: incommoda enim allata reducuntur ad

ad hoc, ne multi alienis inſtituti legibus, & multitudo negotiatorum confluentium officiant diſciplinæ; ſed poteſt hoc vitari; ergo, &c. Probatur minor: hoc enim incommodum præcipuè oritur ex eo, quod civitas velit exercere negotiationem, non ſolum ſibi ipſi, ſed etiam aliis ex cupiditate lucri; ergo quia hoc non expedit, interdicenda eſt talis negotiatio, ac ſolum permittendum, ut civitas negotietur ſibi ipſi, adeoque non eſt conſtituendus in civitate quidam mercatus omnium communis. Adde, quod poterit id ſtatui, quod in multis regionibus, & civitatibus ſtatutum videmus, ut nimirum ſtationes, & portus in locis opportunis diſponantur ita, ut neque intra urbem ſint, neque nimis diſtent ab urbe, & ut tales ſtationes muris, aliiſque munitionibus circumdentur. Si igitur hæc omnia bene diſponantur, poterit civitas ex maritima communicatione recipere utilitates allatas, & incommoda vitare, præſertim ſi legibus determinetur, quos oporteat, vel non oporteat civibus admiſceri. Expedit autem, ut civitas neque omnino adiaceat muri, neque ſit valde remota. Sic enim facilius poterit utilitatem ex maritima communicatione recipere, & incommoda vitare.

3 *De navali autem potentia, quod melius ſit eam habère uſque ad aliquam quantitatem, manifeſtum eſt. Non ſolum enim ſibi ipſis, ſed, & finitimis quibuſdam oportet, & auxiliari poſſe, & eſſe terrori, quemadmodum terra, ſic etiam mari. Magnitudo autem, & multitudo hujus potentiæ, ac mores civitatis erit accommodanda. Nam ſi ea fuerit civitas, quæ magnam præſtantiam, auctoritatemque habere conſueverit, neceſſarium erit hanc potentiam rebus eſſe conformem. Turbam vero nauticam, & hujuſmodi hominum multitudinem, non neceſſarium eſt civitatibus exiſtere: nulla enim civitatis pars hujuſmodi homines eſſe debent. Nam pugnatores, qui naves conſcendunt, ingenui ſunt homines, terra quoque militare conſueti; hi præſunt navali turba, & imperant. Exiſtente vero multitudine tenuis fortunæ hominum, qui circa nos habitant, & agricolarum, qui in regione rem ruſticam exercent, neceſſarium eſt abundantiam eſſe nautarum. Videmus etiam nunc iſtud fieri in quibuſdam civitatibus, ceu in civitate Heracleotarum. Multas enim implent triremes, urbem poſſidentes magis exiguam, quam cæteri. De regione igitur, & portubus, & urbibus, & mari, & navali potentia, in hunc modum determinatum ſit. De multitudine quoque civitatis, quam determinationem habere deçet, prius diximus.*

3 Quoad tertium: ſicut expedit civitati aliqua communicatio maritima, ſic expedit aliqua navalis potentia. Expedit enim, ut civitas non ſolum poſſit auxiliari ſuis habitantibus in regione, ſed etiam finitimi, & ut poſſit terrori eſſe hoſtibus; ſed hoc magis obtinebit, ſi non ſolum ſit potens copiis terreſtribus, ſed etiam maritimis; ergo expedit civitati, ut habeat etiam potentiam maritimam. Quanta verò debeat eſſe potentia maritima, ex conditione civitatis eſt ſtatuendum. Si enim civitas valde præſtet anctoritate, & gloria militari, neceſſe eſt, ut habeat potentiam maritimam tali præſtantiæ conſentaneam. Non tamen eſt neceſſe, ut turba navalis ſit pars civitatis, atque Reipublicæ particeps, ſed ſufficit, ut milites clariſſimi, qui præſident turbæ navali, ſint cives, & ingenui, atque ex iiſdem, qui terra quoque militare conſueverunt. Neque dubitandum eſt, ne deſit talis turba. Si enim in regione fuerit multitudo hominum tenuis fortunæ agriculturam exercentium, ex his poterit aſſumi turba navalis, adeoque talis turba non deerit. Confirmatur, quia videmus quaſdam civitates parvas, ac nominatim civitatem Heracleotarum ex his hominibus tenuis fortunæ multas triremes inſtruere; ergo à fortiori magnis civitatibus talis turba non deerit. Conclu-

Digitized by Google

cludit Ariſtoteles ſatis eſſe determinatum de regione, de portubus, de mari, ac de navali potentia.

Quales ſecundum naturam debeant eſſe cives, ad optimam civitatem ex iis conſtituendam.

Caput VII.

1 *NUnc autem quales natura cives eſſe oportet, à nobis dicetur. Forſan vero id deprehendet quis, ſi inſpiciat ad civitates Græcorum, quæ benè gubernari dicuntur, & ad totum terrarum orbem, ut à gentibus variis incolitur. Nam quæ frigidas regiones incolunt gentes, & quæ per Europam, animo quidem abundant, ingenii vero, & artificii parum habent. Quapropter in libertate magis perſeverant, diſciplinam vero Reipublicæ difficulter recipiunt, ac finitimis dominari non poſſunt. Quæ vero Aſiam incolunt, ingenio, & arte abundant, ſed animoſitatem non habent. Propter quod, & parere dominantibus, & ſervire perſeverant. At Græcorum genus, ut mediam regionem locorum ſortitum eſt, ſic etiam amborum eſt particeps. Nam, & animoſum, & ingenioſum eſt. Ex quo fit, ut in libertate degat, & diſciplinam Reipublicæ optimè recipiat, & unius Reipublicæ conſtitutionem ſortitum, imperare omnibus poſſit. Eandem quoque differentiam habent Græcorum gentes inter ſe. Quædam enim habent naturam ad unum illorum: quædam vero permiſta, ac temperatæ ſunt ad utranque illarum potentiarum. Patet igitur, quod oportet, & intelligentiam, & vigorem animi natura exiſtere illis, qui futuri ſint idonei, quos legum poſitor ad virtutem inſtituat.*

1 EXplicavimus, quanta multitudo, & qualis regio ad civitatem optimam requiratur. Jam explicandum eſt, quales ſecundum naturam debeant eſſe cives ad optimam Rempublicam inſtituendi. Poterimus autem hoc facile dijudicare, ſi contemplemur civitates Græcorum, quæ dicuntur optimè gubernari, & reliquum terrarum orbem, qui à variis gentibus, ac nationibus incolitur. Gentes Europæ, quæ frigidas regiones incolunt, animoſæ quidem ſunt, & generoſæ, ſed non admodum ingenioſæ. Ex eo, quod ſint animoſæ, oritur, ut libertatem conſervent: ex eo, quod ingenio, atque arte deficiant, oritur, ut non ſint admodum politicæ, neque ad dominandum in finitimos aptæ. E converſo gentes Aſiaticæ, quæ regiones incolunt calidas, ingenio, atque arte abundant, ſed animo deficiunt, ideoque tolerant imperium, ac jugum dominantium, ac Regibus ſerviunt. Græci ſicut regionem incolunt mediam, adeoque temperatam, ita participes ſimul ſunt ingenii, quo abundant Aſiatici, & generoſitatis, qua abundant Europæi Septentrionales, ideoque, & libertatis ſunt tenaces, & politici, atque apti ad dominandum, ac proinde ſunt tales, ut ſi tota Græcorum natio in unam Rempublicam coaleſceret, imperare omnibus gentibus poſſet. Proportionaliter ex ipſis nationibus Græcorum, quæ ad Septentrionem vergunt, magis præſtant animo, quam ingenio; quæ vergunt ad Aſiam, magis excellunt ingenio, quam animo; quæ mediæ ſunt, magis ſunt temperatæ, ac penè æqualiter ſunt ingenioſæ, & animoſæ. Ratio phyſica horum omnium eſt, quia ſubtilitas, & acumen ingenii oritur à ſubtilitate ſpirituum; ſed nationes habitantes regiones frigidas habent ſpiritus craſſos, & multum ſanguinis, frigore conſtipante corpora, ac poros claudente; ergo propter copiam ſanguinis, ac duritiem corporum, validæ ſunt, & animoſæ; propter craſſitiem ſpirituum, ingenio deficiunt. E converſo nationes habitantes regiones calidas, calore corpora rarefaciente, habent ſpiritus tenues, & ſubtiles; ergo ſicut propter ſubtilitatem ſpirituum ſunt ingenioſi, ſic propter mollitiem corporum, viribus, & animo deſtituuntur. Nationes habitantes regiones temperatas medio modo ſe habent; ideoque, & propter mediocrem cor-

porum duritiem, ſunt ſatis animoſæ, & robuſtæ, & propter mediocrem ſpirituum ſubtilitatem, ſatis abundant ingenio, atque arte. Tales igitur oportet ut ſint, qui à legiſlatore ad optimam Rempublicam, & ad virtutem ſunt inſtituendi, ut nimirum complexionem habeant ita temperatam, ut animo ſimul, & ingenio præſtent.

2 *Nam quod de cuſtodibus ajunt quidam, opus eſſe ut benevoli ſint erga notos, erga ignotos vero infeſti, vigore animi eſt, qui benevolentiam facit. Illa eſt enim potentia animæ, per quam amamus, & ac benevoli ſumus. Cujus rei ſignum eſt, quod magis irritatur animus contra familiares, & amicos, quam contra ignotos, ſi contemptum ſe putet. Quapropter Archilochus rectè cum amicos incuſaret, ad animum loquitur inquiens:* Non tu quidem ab amicis lanceis transfixus es? *Quod dominatur, & quod libertatem ſervat ab hac potentia animi exiſtit. Dominans enim, & invictus eſt animus.*

3 *Nec bene ſe habet dicere, quod adverſus ignotos debent eſſe infeſti. Nam adverſus neminem tales eſſe oportet, neque ſunt magnanimi homines natura infeſti, niſi contra injuriantes. Hoc autem magis contra notos, familiareſque patiuntur, quod dictum eſt prius, ſi injuriatos ſibi exiſtimant. Et hoc non ſine ratione contingit, A quibus enim deberi ſibi beneficium expectant, ab eiſdem non ſolum privari, ſed beneficio inſuper lædi ſe putant; Unde in proverbio dicitur:* Fratrum contentiones, & iræ ſunt acerbiſſimæ, & qui ſe nimium amant, hi ſe nimium oderunt. *De hominibus igitur, qui in Republica futuri ſint, & quot eſſe oportet, & quales natura, & de regione, quantam, & qualem, ferè determinatum eſt. Non enim eadem certitudo quærenda eſt in his, quæ per rationes, & in his, quæ ſiunt per ſenſum.*

2 Hinc patet Platonem, dum aſſeruit cuſtodes, ſive homines ad imperandum natos, debere eſſe ſimiles canibus, qui ſunt blandi, ac benevoli erga notos, erga ignotos verò ſunt infeſti, in aliquo verum, in aliquo falſum dixiſſe. Verum eſt, quod qui ſunt ad imperandum nati, debent eſſe erga notos benevoli. Ratio eſt, quia debent eſſe animoſi; ſed animus ſicut eſt ſedes odii, & iræ, ita eſt ſedes amoris, ac benevolentiæ: ex quo oritur, ut qui valde amant, valde iraſcantur, ſi cenſeant ſe contemni ab amicis, & familiaribus, ideoque Archilochus de amicis conquerens, ac ſecum loquens dicit, *nonne ab amicis cruciaris?* ergo qui ſunt ad imperandum nati, ſunt erga notos benevoli. Confirmatur, quia iracundi ſunt etiam proni ad amorem; ſed ex iracundia, per quam quis impatiens contemptus, oritur, ut habeat animum liberum, invictum, & impatientem ſervitutis, quales debent eſſe ad imperandum nati; ergo qui ſunt ad imperandum nati, debent eſſe amicis benevoli.

3 At falſum dixit Plato, dum aſſeruit, quod homines ad imperandum nati, debent eſſe ignotis infeſti. Homines ſiquidem ad imperandum nati debent eſſe magnanimi, hoc eſt magno animo præditi; ſed magnanimi contra nullos ſunt infeſti, niſi contra eos, à quibus affecti ſunt injuria, imo magis ſunt infeſti, ſi patiantur injuriam à notis, quàm ab ignotis; ergo qui ſunt ad imperandum nati non ſunt infeſti adverſus ignotos, ſed ſolùm adverſus eos, qui ipſos injuria affecerunt, ſive ſint noti, ſive ignoti, imò magis ſi ſint noti, quam ſi ignoti. Rationabiliter porro accidit, ut magnanimi ægrius ferant ſe injuriis affici a notis, quam ab ignotis, ſiquidem maximè provocat ad iram lædi ab iis, à quibus expectabamus beneficia, ideoque proverbio dicitur: fratrum contentiones, & iræ ſunt acebiſſimæ, & qui ſe nimium amarunt, hi ſe nimium oderunt, ſi forte ab iis, quos amarunt, ſe læſos putant. Satis igitur eſt explicatum, quos, & quales natura eſſe oporteat eos, ex quibus optima Reſpublica eſt inſtituenda; quanta, & qualis debeat eſſe regio. Non enim eadem certitudo requiritur in iis, quæ per rationem, & in iis, quæ per ſenſum fiunt manifeſta.

Oſten-

Oſtenditur non omnia, ſine quibus civitas eſſe non poteſt, eſſe partes civitatis: & enumerantur ſex conditiones hominum, ſine quibus civitas eſſe non poteſt.

Caput VIII.

1 *CUm vero, ut aliorum ſecundum naturam conſiſtentium, non hæ ſunt partes totius conſiſtentiæ, ſine quibus totum eſſe non poteſt, palam, quod nec civitatis ponendum eſt eſſe partes, quæcunque civitatibus exiſtere neceſſarie oportet, nec alterius cujuſque communionis, ex qua ſit unum aliquod genus.*

2 *Unum enim quid, & commune eſſe debet communicantibus, ſivè æquale, ſivè inæquale ſuſcipiant: ceu ſivè alimentum id ſit, ſivè agri quantitas, ſivè aliud tale. Sed quando hoc gratia hujus, hoc autem non gratia, nihil in his commune, ſed aut huic quidem facerè, huic autem accipere. Dico autem velut organo omni ad id opus, quod fit, & opificibus. Domui enim ad ædificatorem nihil eſt, quod fiat commune, ſed eſt domus gratia ædificatorum ars. Quapropter poſſeſſione quidem indiget civitas: nulla tamen pars civitatis eſt poſſeſſio. Multa vero animata ſunt poſſeſſionis partes. Civitas autem communio quædam eſt ſimilium gratia vitæ, ut maximè fieri poteſt, optimæ.*

3 *Cum verè ſit fœlicitas optimum, ipſa autem virtutis operatio, & uſus quidam perfectus, contingat autem ita, ut aliqui illius recipiant participationem; alii parum, aut nihil, manifeſtum eſt, quod hæc eſt cauſa, quare civitatis ſpecies, & differentiæ exiſtunt, pluresque Rerumpublicarum formæ. Per alium enim modum, & aliis viis ſinguli hoc appetentes, & alios vivendi modos fecerunt, & alias Reipublicæ diſciplinas.*

HActenus Ariſtoteles egit in genere de hominibus, ac regione, quæ requiruntur ad civitatem conſtituendam, tanquam materia remota. Jam acturus magis in particulari de conditionibus hominum, domorum, & ædificiorum, quæ requiruntur ad conſtitutionem civitatis tanquam materia propinqua, hoc cap. 8. primo oſtendit, quod non omnia ſine quibus civitas ſtare non poteſt, ſunt partes civitatis: ſecundo enumerat conditiones hominum, ſine quibus civitas ſtare non poteſt, ac capite ſequenti examinat; quænam ex dictis conditionibus debeant eſſe partes civitatis, quæ non?

1 Quoad primum: quod non omnia, ſine quibus civitas ſtare non poteſt, ſint partes civitatis, probatur dupliciter. Primo probatur paritate: non omnia, ſine quibus tota naturalia eſſe non poſſunt, ſunt partes ipſorum; ergo non omnia, ſine quibus civitas, quæ eſt totum quoddam artificiale, ſtare nequit, ſunt partes civitatis. Probatur antecedens: animal ex. gr. non poteſt eſſe ſine alimento, quo nutritur, ſine aere, quem ſpirat &c; & tamen neque alimentum, neque aer, neque alia hujuſmodi ſunt parter animalis: idemque dic de aliis totis naturalibus; ergo &c.

2 Secundo probatur ratione: partes enim, ex quibus conſtituitur totum, debent participare aliquo communi à quo dicitur illud totum, licet poſſint non æqualiter participare, ſed aliquæ magis, aliquæ minus: ex. gr. omnes partes, ex quibus conſtituitur animal, debent participare vita, à qua animal dicitur, licet non omnes æqualiter, ſed partes principaliores debent magis participare de vita, partes minus principales debent minus participare de vita: quæ verò requiruntur ad animal, non tanquam participantia vitam, ſed tanquam organa, & inſtrumenta, ſine quibus animal eſſe non poteſt, eo ipſo non ſunt partes animalis: ſimiliter domus, & alia opera artificialia non poſſunt eſſe ſine artifice, puta ſine ædificatore, & ſine inſtrumentis; & tamen quia inſtrumenta, & artifex, atque ejus ars habent ſolum pro fine opus artificiatum, non autem participant illo communi, à quo dicitur do-

mus, vel quodlibet aliud artificiatum, non ſunt partes domus, neque alterius artificiati; ſed civitas indiget multis organis, & inſtrumentis ad vivendum, & bene vivendum, & tamen nulla ex his organis participant de ſufficientia vivendi, à qua dicitur civitas; ergo multa ſine quibus civitas eſſe non poteſt, adhuc non ſunt partes civitatis. Et quia etiam multa animata, ut jumenta, ſervi &c. requiruntur ad civitatem, ut inſtrumenta, non autem ut participantia de vita optima, & ſufficiente, ideo etiam multa animata, ac præſertim ſervi ita requiruntur ad civitatem, ut non ſint pars civitatis.

3 Ex eo, quod civitas ſit ſocietas hominum in ordine ad participandum de ſufficientia, ac de fœlicitate, quæ conſiſtit in optimo uſu virtutis, aliæ vero civitates multum participent de operatione ſecundum virtutem, aliæ parum, aliæ nihil, oritur, ut diverſæ ſint ſpecies civitatum, ac Rerumpublicarum. Qui enim civitates inſtituerunt, diverſum modum vivendi in ordine ad fœlicitatem inſtituentes, diverſas Reſpublicas condiderunt.

4 *Conſiderandum autem eſt, quot ſint illa, ſine quibus civitas eſſe non poteſt. Nam quas dicimus eſſe civitatis partes, eas neceſſarium eſt in iſtis eſſe. Capiendus eſt igitur operum numerus: ex his enim id apparebit. Primum igitur debent exiſtere alimenta. Deinde artes: multis enim inſtrumentis indiget vita. Tertium arma: nam qui ſimul in communione vivunt, neceſſarium eſt in ipſis habere arma, quibus, & magiſtratibus parere inobedientes compellantur, & quibus vis propulſetur externa. Præterea pecuniarum habendarum facultas quædam, quo illas habere poſſint, & ad proprias indigentias, & ad bellum. Quintum ac primum, circa rem divinum cultus, quod vocant ſacrificium. Sextum, quod eſt omnium ſummè neceſſarium, judicium pro utilitate, & juſtitia contrahentium. Hæc ſunt igitur opera, quibus indiget civitas omnis. Eſt enim civitas multitudo non quæcunque, ſed illa, quæ ad vitam per ſe ſufficiens ſit, ut diximus. Si vero aliquid horum deficiat, impoſſibile eſt ſimpliciter per ſe eſse ſufficientem hujuſmodi ſocietatem. Neceſſarium eſt ergo his operibus civitatem conſtare: Eſt igitur oportet multitudinem agricolarum, qui victum conferant, & artifices, & pugnatores, & locupletes, & ſacerdotes, & judices neceſſariorum, atque utilium.*

4 Quoad ſecundum: licet non omnia, ſine quibus civitas eſſe non poteſt, ſint partes civitatis, adhuc partes civitatis comprehenduntur in iis, ſine quibus civitas eſſe non poteſt; ergo ut inveſtigemus partes civitatis, debemus prius enumerare conditiones hominum, ſine quibus civitas eſſe non poteſt; ſed tales conditiones diverſificantur ex diverſitate operum neceſſariorum, in quibus ſe exercent; ergo debemus enumerare opera neceſſaria civitati; ſed cum civitas ſit multitudo, non quæcunque, ſed per ſe ſufficiens ad bene vivendum, neceſſaria civitati ſunt omnia opera, ſine quibus ſufficientia vitæ haberi non poteſt: hæc autem opera reducuntur ad ſex claſſes; ergo ſex claſſes operum, & conſequenter ſex conditiones hominum in talibus operibus ſe exercentium, ad civitatem requiruntur. Probatur ultimum aſſumptum, enumerando ſex claſſes operum, & ſex conditiones hominum iis operibus correſpondentium. Prima claſſis eſt operum verſantium circa alimenta paranda per agriculturam, paſtoritiam, &c. Secunda claſſis eſt verſantium circa inſtrumenta per varias artes, puta textoriam, ferrariam, lignariam, ædificatoriam, &c. Tertia claſſis eſt verſantium circa tractationem armorum. Neceſſaria ſiquidem ſunt arma ad hoc, ut parere compellantur, qui nolunt magiſtratibus obtemperare, & ut vis propellatur externa. Quarta claſſis eſt verſantium circa pecunias neceſſarias tum publicè ad bellum, tum privatim ad particulares indigentias depellendas. Quinta claſſis, quæ dignitate eſt prima, verſatur circa ſacrificia, &

& circa procurationem rerum divinarum. Sexta, demum claſſis; & omnium maximè neceſſaria eſt verſantium circa judicia pro utilitate, & juſtitia contrahentium. Proportionaliter igitur ſex ad civitatem requiruntur hominum conditiones, agricolæ, qui conferunt neceſſaria ad victum: opifices: bellatores: locupletes, ſeu nummularii: Sacerdotes; ac judices de contractibus judicantes.

Quæ nam ex dictis conditionibus hominum debeant eſſe partes civitatis.

Caput IX.

1 *His determinatis, reliquum eſt conſiderare, utrum omnes communicare debent horum omnium (fieri enim poteſt, ut iidem ipſi ſint, & agricolæ, & artifices, & conſultores, & judicantes) vel in unoquoque opere ſupra dictorum alios ponendum eſt, vel quædam eſſe propria, quædam vero communia neceſſarium eſt. Sed non in omni Republica hoc, ut diximus, contingit. Nam fieri poteſt, ut omnes participent omnium, & non omnes omnium, ſed quidam quorundam; hæc enim faciunt Rerumpublicarum varietatem. Nam in populari quidem participant omnes omnium; in paucorum autem potentia contrarium eſt.*

2 *Cum autem conſideratio noſtra ſit de optima Republica, ea vero eſt, per quam civitas eſſet maximè fœlix; fœlicitatem autem, quod ſine virtute impoſſibile eſt exiſtere primo diximus, manifeſtum,*
3 *quod in civitate, quæ optime gubernetur, & quæ juſtos habeat cives ſimpliciter, ac non ad ſuppoſitionem, neque artifices, neque mercatores cives eſſe oportet. Vilis eſt enim hujuſmodi vita, & virtuti adverſa. Nec certe agricolas eſſe oportet eos, qui futuri ſint cives. Opus eſt enim quiete, & otio ad virtutem comparandam, & ad Rempublicam gerendam.*

1 ENumeravimus ſex conditiones hominum, ſine quibus civitas eſſe non poteſt. Examinandum jam eſt, quænam ex dictis conditionibus debeant eſſe, vel non eſſe partes civitatis. Et primo quidem poteſt univerſaliter quæri, proponi, utrum omnes, qui ſunt in civitate, debeant communicare in omnibus dictis exercitiis, itaut ſimul ſint agricolæ, opifices, conſultores, judices &c. an verò alii debeant eſſe ſolum agricolæ, alii ſolum opifices &c. Dicendum videtur, quod quædam poſſunt ab iiſdem exerceri, quædam non, cum ſint valde diſparata. Secundo poteſt proponi quæſtio magis propria hujus loci, an ſaltem omnes cujuſcumque ſint conditionis debeant participare adminiſtrationem Reipublicæ, quæ præcipuè exercetur per conſilium, & judicia. Dicendum, quod in Republica Democratica omnes ex æquo participant, ſiquidem omnes decernunt, ac judicant de omnibus; in oligarchia verò non omnes, ſed ſolum pauci divites, ac per hoc ipſum tales Reſpublicæ differunt inter ſe.

2 His igitur omiſſis, ſupereſt quæſtio propria hujus loci, utrum in optima politia, per quam civitas ſit maximè fœlix, adeoque maximè vivat ſecundum virtutem, omnes hominum conditiones debeant eſſe participes Reipublicæ, ac proinde eſſe cives, & partes civitatis, an aliquæ tantum, & quæ conditiones debeant admitti ad participationem Reipublicæ, & eſſe partes civitatis, quæ debeant ab adminiſtratione excludi.

3 Dicendum primo, quod in Republica ſimpliciter optima viles opifices, mercatores, & agricolæ non debent eſſe cives, adeoque non debent eſſe pars civitatis. Ratio eſt, quia in optima Republica ii ſolum debent admitti inter cives, qui ducunt genus vitæ aptum ad operandum ſecundum virtutem; ſed vita vilium opificum, & mercatorum eſt vilis, & abjecta, ac virtuti contraria; vita agricolarum eſt nimis laborioſa, & caret quiete, & otio neceſſariis ad

virtutem comparandam, & Rempublicam adminiſtrandam; ergo &c.

4 Cum vero hi perſint, qui bello intendunt, & qui conſultant de utilibus, & judicant de juſtis, & non juſtis, qui quidem maxime videntur partes civitatis, utrum, & hos eſſe aliis ponendum ſit, vel eiſdem hominibus ambas partes tribuendum.

Clarum eſt, quod quodam modo eiſdem, & quodam modo aliis. Qua enim alterius vigoris utrunque opus, & alterum prudentia, alterum viribus indiget, aliis: qua vero impoſſibile eſt eos, qui afferre vim, & prohibere hos poſſunt, ſubjectionem pati ſemper, eiſdem. Qui enim armorum domini ſunt, iidem etiam ſunt domini ſtatus, vel mutationis Reipublicæ. Reſtat igitur, ut eiſdem quidem ambobus Reſpublica tradatur, non ſimul quidem, ſed ut natura fert. Vires quidem in junioribus ſunt, prudentia vero in ſenibus. Sic inter eos diſtribui commodum eſt, & juſtum eſſe videtur. Habebit enim hæc diſtributio id, quod eſt ſecundum dignitatem.

6 Atqui poſſeſſiones quoque circa hos eſſe oportet. Neceſſe eſt enim facultates adeſſe civibus: hi autem ſunt cives. Nam turba quidem urbana vilium miniſtrorum nulla pars eſt civitatis, nec aliud genus quodcunque, quod non ſit virtutis effector. Patet hoc ex eo, quod præmiſimus. Fælicitatem enim neceſſe eſt, ut per virtutem fiat. Fælicem vero dicere civitatem debemus, non ad partem aliquam ejus reſpicientes, ſed ad omnes cives. Manifeſtum igitur, quod horum eſſe poſſeſſiones oportet: ſiquidem neceſſe eſt agricolas eſſe ſervos, vel barbaros, vel miniſtros.

4 His conditionibus exclusis, ſuperſunt bellatores, & qui decernunt, ac judicant, & videntur eſſe præcipuæ partes civitatis, & de his quæritur, utrum debeant eſſe iidem, an diverſi?

5 Dicendum ſecundo, quod aliquo modo debent eſſe iidem, alio diverſi. Ratio, quare aliquo modo debeant eſſe diverſi, eſt, quia munera, quæ ut bene exerceantur, indigent diverſa virtute, quæ non invenitur ſimul in iiſdem, non debent ſimul ab iiſdem exerceri; ſed munera Senatoris, ac judicis indigent prudentia, munera bellatorum indigent viribus corporis; prudentia autem, & robur corporis non inveniuntur ſimul in iiſdem ſed prudentia ineſt ſenibus, robur juvenibus; ergo &c. Ratio, quare aliquo modo debeant eſſe iiſdem, eſt, quia eſt impoſſibile, ut qui arma tractant, adeoque habent in poteſtate, ut vel Reſpublica in ſuo ſtatu conſervetur, vel mutetur, excludantur ab omnibus magiſtratibus, ac velint ſemper iiſdem ſubeſſe; ergo bellatores non poſſunt à magiſtratibus excludi. Reſtat igitur, ut iidem pro diverſa ætate ſint ſecundum naturam bellatores, & judices, ac ſenatores, & ut dum ſunt juvenes, ac viribus corporeis prævalent, exerceant militiam, cum autem ſenuerint, à militia abſoluti adminiſtrandæ Reipublicæ præficiantur. Hoc enim erit conſentaneum naturæ, & dignitati utriuſq; ætatis.

6 Dicendum tertio, quod neceſſe eſt, ut ii, qui ſunt cives, ſint etiam domini facultatum, agrorum, ac pecuniarum, adeoque quod conditio locupletum coincidat cum bellatoribus, & gubernatoribus civitatis. Ratio eſt, quia cives debent abundare facultatibus neceſſariis ad vivendum, & bene vivendum, & eſſe earum domini; ſed ſoli bellatores, ac gubernantes ſunt cives, ſiquidem turba agricolarum, & opificum excluſa eſt à numero civium; ergo ſoli bellatores, & gubernantes debent eſſe domini facultatum, & agrorum: agricultura autem debet exerceri à ſervis, barbaris, aut vernaculis.

7 Reliquum eſt ex his, qui ſupra numerati ſunt, genus ſacerdotum eſſe, quorum inſtitutio manifeſta eſt. Neque enim agricola, neque artifex, neque vilium exercitiorum quiſquam ſacerdos eſt deputandus. Honos enim Diis eſt à civibus impendendus. Sed cum diſtincti ſint cives in partes duas, hoc eſt in eos, qui arma tenent, & in eos, qui conſultant, & decens ſit Diis cultum exhibere, & requiem ſuſcipere eos, qui pro tempore in his laboraverunt, ac defeſſi ſunt, his utique

eſſet

eſſet ſacrorum cura demandanda. Quæ ſint igitur, ſine quibus civitas ſtare non poteſt, & quot ſint civitatis partes, dictum ſit. Agricolas enim, & artifices, & omne miniſterium civitatibus exiſtere neceſſarium eſt. Sed partes civitatis ſunt, qui arma tenent, & qui conſultant. Et ſeparatum eſt unumquodque iſtorum: hoc quidem ſemper, hoc vero ſecundum partem.

7 Supereſt quæſtio de ultima claſſe Sacerdotum. Dicendum igitur quarto Sacerdotes non eſſe aſſumendos ex agricolis, neque ex opificibus, neque univerſim ex iis, qui vilibus ſe exercent miniſteriis, ſed ex bellatoribus, & gubernantibus, poſtquam muneribus militandi, & gubernandi fuerint defuncti. Ratio eſt, quia à civibus tribuendus eſt honor Deo; ſed agricolæ, opifices, & univerſim qui vilibus operibus exercentur, non ſunt cives, ſed ſoli bellatores, ac gubernantes ſunt cives; ergo Sacerdotes ex ſolis bellatoribus, & gubernantibus ſunt aſſumendi. Poſtquam igitur cives in juventute laboraverint in militia, ætate matura ſe occupaverint in vita activa, & in Reipublicæ adminiſtratione, in ſenectute eligendi ſunt in Sacerdotes, ac quies illis indulgenda, ut vacent cultui divino, & contemplationi rerum divinarum, in qua præcipuè ſita eſt fœlicitas. Patet ex dictis ſex eſſe conditiones hominum, ſine quibus civitas eſſe non poteſt, agricolas nimirum, opifices, milites, locupletes, Sacerdotes, & magiſtratus. Patet rurſus ex his agricolas, & opifices non debere eſſe cives, alios debere. Patet demum agricolas, & opifices debere pro tota vita eſſe diverſos ab aliis civibus: bellatores, magiſtratus, & Sacerdotes debere eſſe diverſos non pro tota vita, ſed pro diverſis ætatibus.

De antiquitate civilium inſtitutorum: quo pacto regio ſit dividenda: & qui debeant eſſe cultores agrorum.

Caput X.

1 *Videtur autem non nunc, neque paulo ante hoc notum fuiſſe his, qui de Republica philoſophantur, quod per genera ſit civitas dividenda, & pugnatorum genus aliud eſſe, aliud agricolarum. Nam, & in Ægypto uſque ad hoc tempus, in hunc modum ſe habet, & in Creta. In Ægypto quidem Seſoſtri legem ferente, in Creta vero Minoe. Antiqua videtur etiam commeſſationum inſtitutio. Quod in Creta factum eſt Minoe regnante, ſed multo prius hoc in Italia, quam in Creta conſtitutum fuit. Tradunt enim periti homines illorum locorum, fuiſſe Italum quendam Oenotriæ Regem, à quo mutato nomine pro Oenotris Itali ſunt vocitati, oramque illam maritimam Europæ, quæ eſt inter Scyllaticum, & Lameticum ſinum (diſtant vero hæc loca inter ſe meridiei iter) Italiæ nomen primo cœpiſſe. Hunc ergo Italum tradunt agriculturam Oenotros docuiſſe, cum prius eſſent paſtores vagi, ac palantes, illiſque leges poſuiſſe, & commeſſationes inſtituiſſe primum. Quapropter etiam nunc quidam illorum populorum commeſſationibus utuntur, & legibus quibuſdam ab illo poſitis. Incolebant autem eam Italiæ partem, quæ ad Tyrrheniam verſa eſt, Opici, qui nunc Auſonii nominantur. Alteram vero partem, quæ ad Japygiam, & Jonium pertinet, incolebant Chaones, Syrtim appellatam, & ipſi quoque ab Oenotris orti. Inventio igitur commeſſationum hinc primum extitit. Diviſio autem civitatis per genera apud Ægyptum incepit. Seſoſtris enim multis temporibus ante fuit, quam Minos in Creta regnaret. Et alia ferè credendum eſt eodem modo inventa fuiſſe multoties in longo tempore, imò vero infinities. Nam quæ neceſſaria ſunt ad uſum vitæ, indigentiam ipſam docuiſſe rationabile eſt, & illis repertis, additamenta poſtmodum facta fuiſſe ad expolitiorem vivendi formam: quod eodem modo in conſtitutione Rerumpublicarum accidiſſe credendum eſt. Eſſe vero cuncta vetuſta, ſignum eſt, quod Ægyptii (quorum antiquitas maxima putatur) leges habuerunt, & civilem inſtitutionem. Quapropter utendum eſt iis, quæ ſufficienter tradita ſunt, & quæ deficiunt, reperire conandum.*

virtutem comparandam, & Rempublicam adminiſtrandam; ergo &c.

4 Cum vero hi perſint, qui bello intendunt, & qui conſultant de utilibus, & judicant de juſtis, & non juſtis, qui quidem maximè videntur partes civitatis, utrum, & hos eſſe alios ponendum ſit, vel eiſdem hominibus ambas partes tribuendum.

Clarum eſt, quod quodam modo eiſdem, & quodam modo aliis. Qua enim alterius vigoris utrunque opus, & alterum prudentia, alterum viribus indiget, aliis: qua vero impoſſibile eſt eos, qui afferre vim, & prohibere hos poſſunt, ſubjectionem pati ſemper, eiſdem. Qui enim armorum domini ſunt, iidem etiam ſunt domini ſtatus, vel mutationis Reipublicæ. Reſtat igitur, ut eiſdem quidem ambobus Reſpublica tradatur, non ſimul quidem, ſed ut natura fert. Vires quidem in junioribus ſunt, prudentia vero in ſenibus. Sic inter eos diſtribui commodum eſt, & juſtum eſſe videtur. Habebit enim hæc diſtributio id, quod eſt ſecundum dignitatem.

6 Atqui poſſeſſiones quoque circa hos eſſe oportet. Neceſſe eſt enim facultates adeſſe civibus: hi autem ſunt cives. Nam turba quidem urbana vilium miniſtrorum nulla pars eſt civitatis, nec aliud genus quodcunque, quod non ſit virtutis effector. Patet hoc ex eo, quod præmiſimus. Fœlicitatem enim neceſſe eſt, ut per virtutem fiat. Fœlicem vero dicere civitatem debemus, non ad partem aliquam ejus reſpicientes, ſed ad omnes cives. Manifeſtum igitur, quod horum eſſe poſſeſſiones oportet: ſiquidem neceſſe eſt agricolas eſſe ſervos, vel barbaros, vel miniſtros.

4 His conditionibus excluſis, ſuperſunt bellatores, & qui decernunt, ac judicant, & videntur eſſe præcipuæ partes civitatis, & de his quæritur, utrum debeant eſſe jidem, an diverſi?

5 Dicendum ſecundo, quod aliquo modo debent eſſe jidem, alio diverſi. Ratio, quare aliquo modo debeant eſſe diverſi, eſt, quia munera, quæ ut bene exerceantur, indigent diverſa virtute, quæ non invenitur ſimul in jiſdem, non debent ſimul ab jiſdem exerceri; ſed munera Senatoris, ac judicis indigent prudentia, munera bellatorum indigent viribus corporis; prudentia autem, & robur corporis non inveniuntur ſimul in jiſdem ſed prudentia ineſt ſenibus, robur invenibus; ergo &c. Ratio, quare aliquo modo debeant eſſe jiſdem, eſt, quia eſt impoſſibile, ut qui arma tractant, adeoque habent in poteſtate, ut vel Reſpublica in ſuo ſtatu conſervetur, vel mutetur, excludantur ab omnibus magiſtratibus, ac velint ſemper iiſdem ſubeſſe; ergo bellatores non poſſunt à magiſtratibus excludi. Reſtat igitur, ut jidem pro diverſa ætate ſint ſecundum naturam bellatores, & judices, ac ſenatores, & ut dum ſunt juvenes, ac viribus corporeis prævalent, exerceant militiam, cum autem ſenuerint, à militia abſoluti adminiſtrandæ Reipublicæ præficiantur. Hoc enim erit conſentaneum naturæ, & dignitati utriuſq; ætatis.

6 Dicendum tertio, quod neceſſe eſt, ut ii, qui ſunt cives, ſint etiam domini facultatum, agrorum, ac pecuniarum, adeoque quod conditio locupletum coincidat cum bellatoribus, & gubernatoribus civitatis. Ratio eſt, quia cives debent abundare facultatibus neceſſariis ad vivendum, & bene vivendum, & eſſe earum domini; ſed ſoli bellatores, ac gubernantes ſunt cives, ſiquidem turba agricolarum, & opificum excluſa eſt à numero civium; ergo ſoli bellatores, & gubernantes debent eſſe domini facultatum, & agrorum: agricultura autem debet exerceri à ſervis, barbaris, aut vernaculis.

7 Reliquum eſt ex his, qui ſupra numerati ſunt, genus ſacerdotum eſſe, quorum inſtitutio manifeſta eſt. Neque enim agricola, neque artifex, neque vilium exercitiorum quiſquam ſacerdos eſt deputandus. Honos enim Diis eſt à civibus impendendus. Sed cum diſtincti ſint cives in partes duas, hoc eſt in eos, qui arma tenent, & in eos, qui conſultant, & decens ſit Diis cultum exhibere, & requiem ſuſcipere eos, qui pro tempore in his laboraverunt, ac defeſſi ſunt, his utique

eſſet

eſſet ſacrorum cura demandanda. Quæ ſint igitur, ſine quibus civitas ſtare non poteſt, & quot ſint civitatis partes, dictum ſit. Agricolas enim, & artifices, & omne miniſterium civitatibus exiſtere neceſſarium eſt. Sed partes civitatis ſunt, qui arma tenent & qui conſultant. Et ſeparatum eſt unumquodque iſtorum: hoc quidem ſemper, hoc vero ſecundum partem.

7 Superest quæſtio de ultima claſſe Sacerdotum. Dicendum igitur quarto Sacerdotes non eſſe aſſumendos ex agricolis, neque ex opificibus, neque univerſim ex iis, qui vilibus ſe exercent miniſteriis, ſed ex bellatoribus, & gubernantibus, poſtquam muneribus militandi, & gubernandi fuerint defuncti. Ratio eſt, quia à civibus tribuendus eſt honor Deo; ſed agricolæ, opifices, & univerſim qui vilibus operibus exercentur, non ſunt cives, ſed ſoli bellatores, ac gubernantes ſunt cives; ergo Sacerdotes ex ſolis bellatoribus, & gubernantibus ſunt aſſumendi. Poſtquam igitur cives in juventute laboraverint in militia, ætate matura ſe occupaverint in vita activa, & in Reipublicæ adminiſtratione, in ſenectute eligendi ſunt in Sacerdotes, ac quies illis indulgenda, ut vacent cultui divino, & contemplationi rerum divinarum, in qua præcipuè ſita eſt fœlicitas. Patet ex dictis ſex eſſe conditiones hominum, ſine quibus civitas eſſe non poteſt, agricolas nimirum, opifices, milites, locupletes, Sacerdotes, & magiſtratus. Patet rurſus ex his agricolas, & opifices non debere eſſe cives, alios debere. Patet demum agricolas, & opifices debere pro tota vita eſſe diverſos ab aliis civibus: bellatores, magiſtratus, & Sacerdotes debere eſſe diverſos non pro tota vita, ſed pro diverſis ætatibus.

De antiquitate civilium inſtitutorum: quo pacto regio ſit dividenda: & qui debeant eſſe cultores agrorum.

Caput X.

1 *Videtur autem non nunc, neque paulo ante hoc notum fuiſſe his, qui de Republica philoſophantur, quod per genera ſit civitas dividenda, & pugnatorum genus aliud eſſe, aliud agricolarum. Nam, & in Ægypto uſque ad hoc tempus, in hunc modum ſe habet, & in Creta. In Ægypto quidem Seſoſtri legem ferente, in Creta vero Minoe. Antiqua videtur etiam commeſſationum inſtitutio. Quod in Creta factum eſt Minoe regnante, ſed multo prius hoc in Italia, quam in Creta conſtitutum fuit. Tradunt enim periti homines illorum locorum, fuiſſe Italum quendam Oenotriæ Regem, à quo mutato nomine pro Oenotris Itali ſunt vocitati, oramque illam maritimam Europæ, quæ eſt inter Scyllaticum, & Lameticum ſinum (diſtant vero hæc loca inter ſe meridiei iter) Italiæ nomen primo cœpiſſe. Hunc ergo Italum tradunt agriculturam Oenotros docuiſſe, cum prius eſſent paſtores vagi, ac palantes, illiſque leges poſuiſſe, & commeſſationes inſtituiſſe primum. Quapropter etiam nunc quidam illorum populorum commeſſationibus utuntur, & legibus quibuſdam ab illo poſitis. Incolebant autem eam Italiæ partem, quæ ad Tyrrheniam verſa eſt, Opici, qui nunc Auſonii nominantur. Alteram vero partem, quæ ad Japygiam, & Jonium pertinet, incolebant Chaones, Syrtim appellatam, & ipſi quoque ab Oenotris orti. Inventio igitur commeſſationum hinc primum extitit. Diviſio autem civitatis per genera apud Ægyptum incepit. Seſoſtris enim multis temporibus ante fuit, quam Minos in Creta regnaret. Et alia ferè credendum eſt eodem modo inventa fuiſſe multoties in longo tempore, imò vero infinities. Nam quæ neceſſaria ſunt ad uſum vitæ, indigentiam ipſam docuiſſe rationabile eſt, & illis repertis, additamenta poſtmodum facta fuiſſe ad expolitiorem vivendi formam: quod eodem modo in conſtitutione Rerumpublicarum accidiſſe credendum eſt. Eſſe vero cuncta vetuſta, ſignum eſt, quod Ægyptii (quorum antiquitas maxima putatur) leges habuerunt, & civilem inſtitutionem. Quapropter utendum eſt iis, quæ ſufficienter tradita ſunt, & quæ deficiunt, reperire conandum.*

2 Quod igitur agri, & poſſeſſiones eorum eſſe debent, qui arma tenent, quique partes ſunt civitatis, dictum eſt: & qua de cauſa cultores illarum alios eſſe oportet, & quanta, & qualis debet eſſe regio. De diſtributione vero ipſius regionis, & qui, & quales debent eße cultores, dicendum eſt.

1 ADvertit Ariſtoteles cuncta pene civilia inſtituta, ac præſertim leges de civitate diſtinguenda per genera, ita ut genus bellatorum ſit aliud à genere agricolarum, & artificum, ac de publicis conviviis, non fuiſſe nunc primum, neque paulo ante inventa, ſed ab antiquiſſimis temporibus fuiſſe tradita ab iis, qui de Republica ſunt philoſophati. Quod antiqui cenſuerint agricolas, & artifices ſeparandos, eſſe à bellatoribus, patet: nam id adhuc apud Ægyptios, & Cretenſes ſervatur, Seſoſtre quidem de eo legem ferente Ægyptiis, Minoe verò Cretenſibus. Quod antiqua etiam ſit publicorum conviviorum inſtitutio, patet. Non ſolum enim apud Cretenſes ſtatuta fuit Minoe regnante, ſed multo ante in Italia fuit lege ſancita. Ut enim homines Italiæ periti tradunt, fuit quidam Italus Oenotriæ Rex, à quo mutato nomine vocati ſunt Itali, qui prius Oenotrii dicebantur, itaut Italiæ nomen primo fuerit attributum parti, quæ inter ſcyllaticum, & lameticum ſinum intercipitur, & comprehendit loca mediæ diei itinere diſtantia, deinde verò ad totam regionem fuerit tranſlatum. Ferunt igitur hunc Italum Oenotrios, qui prius vitam paſtoritiam agebant, & in agris palabantur, agriculturam docuiſſe, leges iiſdem poſuiſſe, ac publica convivia inſtituiſſe, ideoque etiam nunc quidam illorum populorum comeſſationibus, atque aliquibus aliis legibus ab Italo poſitis utuntur. Incolebant autem illam Italiæ partem, quæ ad Tyrrhenum verſa eſt, Opici, qui nunc vocantur Auſonii: oppoſitam autem partem, quæ ad Japygium promontorium pertinet, & appellabatur Syrtis, incolebant Chaones, & ipſi ab Oenotriis orti. Publicorum igitur conviviorum inſtitutio ab Italia primum extitit. Diviſio autem civitatum per genera agricolarum, & bellatorum ab Ægypto originem duxit, ſiquidem Seſoſtres in Ægypto regnavit multo antequam Minos regnaret in Creta. Proportionaliter cenſendum eſt cætera civilia inſtituta longo tempore multoties, imo infinities fuiſſe inventa. Rationabile ſiquidem eſt homines ab ipſa indigentia doctos fuiſſe, quæ ſunt ad vitam neceſſaria; & quia facile eſt inventis addere, paulatim illa fuiſſe perfecta, prout requiritur ad politiorem formam vivendi; ſed Reipublicæ inſtitutio eſt ad vitam neceſſaria; ergo rationabile eſt Reſpublicas ab antiquiſſimis temporibus fuiſſe inſtitutas, ac deinde paulatim perfectas. Signum autem hujus eſt, quod Ægyptii, qui cenſentur inter gentes antiquiſſimi, jam dudum leges, & civiles inſtitutiones habuerunt. Quæ cum ita ſint, oportet, ut qui optimam civitatem inſtituit, ut nos facimus, utatur veterum inſtitutis quoad ea, in quibus bene videntur ſe habere, quæ verò deſunt, de novo conetur invenire.

2 Concludit Ariſtoteles, epilogando dicta. Oſtenſum eſt enim agros, & poſſeſſiones debere eſſe eorum, qui tractant arma, quique ſunt partes civitatis. Oſtenſum eſt agricolas debere eſſe alios à bellatoribus, & allata eſt ratio hujus rei. Oſtenſum eſt, qualis, & quanta debeat eſſe regio. Jam ad alia eſt procedendum, & examinandum eſt, quo pacto regio ſit dividenda, & quinam debeant eſſe cultores agrorum.

3 Quan-

3 *Quandoquidem neque communes omnium cenſemus eſſe debere poſſeſſiones, ut quidam tradidere, ſed uſu amicabili communes fieri, neque deeſſe ulli civium alimenta. De commeſſationibus videtur quoque omnibus utile eſſe, ut aſſint bene inſtitutis civitatibus. Quam vero ob cauſam nobis quoque idem videatur, poſtea dicemus. Oportet autem cives univerſos ad earum communionem admitti. At non facile eſt, ut qui pauperes ſint, contribuere ſtatutam penſionem ex proprio poſſint, & cæteram domum gubernare. Præterea in ſacrificiis, cultuque deorum ſumptus communes eſſe debent totius civitatis.*

4 *Eſt igitur neceſſarium in duas partes regionem dividere, & aliam eſſe publicam, aliam privatorum. Vtraque illarum partium rurſus dividenda eſt. Illius nanque partis, quam publicam eſſe debere diximus, una pars deorum cultui deputanda eſt, altera vero ad commeſſationum impenſam. Rurſus vero privati agri pars una ad proprias neceſſitates eſt deputanda, altera vero ad civitatem, ut duabus ſortibus utrinque diſtributis, amborum locorum omnes participes ſint. Æquum enim, & juſtum ita ſe habet, & ad finitima bella concordantius. Ubi enim hic modus non ſervatur, alii faciliter proſiliunt ad finitimorum inimicitias, alii nimium illas refugiunt, & contra dignitatem. Quamobrem apud quoſdam lex eſt, ut qui agros habent vicinos, hi non admittantur ad conſilium belli adverſus illos ſuſcipiendi, quaſi ob privatam ſui cauſam recte conſilium dare non valentes. Agrorum igitur per hunc modum facienda partitio eſt, ob cauſas ante dictas.*

3 Ut explicemus, quo pacto regio ſit dividenda, & qui debeant eſſe cultores agrorum, tria ſunt præmittenda, vel potius in memoriam revocanda. Primum eſt, quod in optima civitate poſseſsiones, & agri non debent eſse communes, vt opinatus eſt Plato, ſed debent ſinguli habere proprias poſseſsiones, quas tamen amicabili uſu faciant per virtutem communes, itaut nulli civium deſint alimenta ad vivendum neceſsaria. Secundum eſt expedire civitatibus bene inſtitutis, ut publicè in iis celebrentur convivia (propter quam autem cauſam hæc convivia ſint celebranda, explicabitur inferius), & ut omnes cives ad talia convivia admittantur: & quia difficile eſt, ut pauperes, & domum ſuſtentent, & ad publica convivia ſumptus conferant, ideo videntur talia convivia celebranda eſse ſumptibus publicis. Tertium eſt debere fieri ſumptus toti civitati communes ad ſacrificia, cultumque divinum.

4 His poſitis, dicendum, quod regio dividenda eſt primo in duas partes, quarum altera ſit publica civitatis, altera propria privatorum: ſecundo vtraque pars eſt ſubdividenda, ita ut prima pars agrorum communium deputetur ſumptibus faciendis in ſacrificiis, cultuque divino, ſecunda deputetur ſumptibus faciendis in communibus conviviis: agrorum verò privatorum vna pars deſerviat privatis dominorum neceſsitatibus, altera deſerviat neceſsitatibus communibus civitatis. Porrò duplex eſt ratio, propter quam regio debet hoc pacto dividi. Primo quia æquitas poſtulat, ut & privati participent de communibus, & civitas de bonis privatorum; ſed per hanc diviſionem fit, ut & privati participent de parte communi regionis, in quantum participant de conviviis celebratis ſumptibus publicis, & civitas participet de parte privatorum, in quantum vna pars agrorum privatorum deputata eſt ad ſuccurrendum neceſsitatibus communibus civitatis; ergo &c. Secunda ratio eſt, quia regio eſt ita dividenda, ut civitas poſsit eſse concors in decernendis, ac ſuſcipiendis bellis contra finitimos, cum poſtulat id publica utilitas; ſed per hoc, quod etiam agri privati diviſi ſint in duas partes, quarum una ſit deputata ad ſuccurrendum neceſsitatibus civitatis, adeoque ad neceſsaria bella gerenda, civitas erit magis concors in talibus bellis, cum expedit, decernendis; ſi verò civitas non ſit ita diviſa, alii metu faciendi ſumptus in publica bella, nimium, ac præter dignitatem refugient finitimorum inimicitias; alii faciliores erunt ad tales inimicitias ſuſcipiendas,

quam

Digitized by Google

quam par ſit; ergo regio hoc pacto eſt dividenda. Confirmatur, quia apud quoſdam lex eſt, vt qui habent agros propinquos finibus hoſtium, non admittantur ad conſilium, in quo agitur de bello adverſus hoſtes ſuſcipiendo, quia exiſtimant illos ob timorem patiendi damnum in ſuis agris non poſſe rectè conſilium dare; ergo vult eſt, ut regio ita dividatur, ut cives non deterreantur à bellis ſuſcipiendis propter metum expenſarum; ſed ſi deſtinata ſit certa pars agrorum privatorum publicis expenſis, id obtinebitur; ergo &c.

5 *Cultores autem ipſi, maximè quidem ſi ſecundum votum optandum eſt, ſervi eſſe debent, neque omnis vnius generis, neque animo elati. Ita & ad faciendum opus vtiles forent, & nihil novi ab eis metueretur. Secundo autem loco barbari miniſtri, natura ſimiles his, quos ſupra diximus. Horum autem in privatis quidem agris, & ipſi privatorum dominorum ſint, in publicis vero publici. Quemadmodum autem ſervis vtendum ſit, & quare melius eſt omnibus ſervis præmium libertatis eſſe propoſitum, poſtea dicemus.*

5 Propoſita diviſione regionis, examinandum, quales debeant eſſe cultores agrorum? Dicendum, quod ſi cultores poſſent inveniri ſecundum votum, deberent agris colendis imponi ſervi robuſti corpore, deficientes intellectu, genere diverſi, animo non elato, ſed demiſſo. Ratio eſt, quia per hoc, quod eſſent corpore robuſti, ac deficientes intellectu, eſſent diſpoſiti ad parendum dominis, & ad laborandum in exercenda terra: per hoc, quod eſſent animo demiſſo, non auderent inſurgere adverſus dominos: per hoc, quod genere differrent, non facile inter ſe coirent, & contra dominos conſpirarent. Si verò non poſſent tales ſervi inveniri, deberent agris colendis imponi vernaculi barbari in exteris regionibus nati, qui ſecundum naturam ſimiles eſſent ſervis deſcriptis, hoc eſt corpore robuſti &c. Ratio eſt eadem. Porrò ſervi, qui excolunt agros priuatos, deberent eſſe privatorum dominorum proprii; ſervi colentes agros publicos, deberent eſſe publici civitatis. Quo pacto verò vtendum ſit ſervis, & utrum, & propter quam cauſam melius ſit libertatem illis proponi in præmium, ſi bene ſerviant, explicabimus inferius.

De ſitu civitatis; de munitionibus; de ædificiis privatis, ac mœnibus.

Caput XI.

1 *VRbs autem, quod terræ, mariſque particeps eſſe debet, & quod ad totam regionem ſimiliter debet eſſe communis, quantum fieri poteſt, dictum eſt prius. Ipſius autem ad ſeipſam optandum eſt poſitionem ſortiri, ad quatuor reſpicientes. Primum ad ſanitatem. Ad Orientem enim Solem converſæ urbes, & ad eos ventos, qui inde perſlant, ſalubriores ſunt: ſecundo loco, quæ ſunt ſecundum Boream ſitæ. Hæ namque ſunt ad hyberna potiores. In reliquis vero, ut ad civiles res, & ad bellicas opportune ſe habeat: ad bellicas quidem, ut facilis ſit civibus in aliena egreſſio, hoſtibus autem difficilis aditio, ac difficilis circundatio. Aquarum autem, & ſtagnorum abundantiam habeat, maxime naturalem. Quod ſi naturalis deficiat, ex aqua pluuiæ ciſternæ, & lacus, qui magnam viam aquarum ſuſcipiant, comparentur, ita ut deeſſe aqua, ſi quando obſiderentur, nunquam poſſit. Sed cum oporteat de ſanitate habitantium curam habere, hoc autem ſit primum in ſitu, & qualitate loci, ſecundum in aquarum ſalubrium uſu in ea quoque re eſt diligentia merito adhibenda. Quibus enim plurimum, & frequentiſſime vtimur ad corpus, ea plurimum important ad ſanitatem. Aquarum autem, & ventorum potentia talem habent naturam. Quapropter in civitatibus, quæ rectè ſapiunt, diſtinguendus eſt aquarum vſus, ſi non omnes ſunt pares, nec abundantia ſit earum aquarum, ut aliæ ſeorſim aquæ ad cibum, & potum, aliæ ad aliam indigentiam deputentur.*

DEſcendit jam Ariſtoteles ad agendum magis in particulari de ſitu urbis;

urbis; de munitionibus, & ædificiis privatis, ac publicis; de eorum ordine, ac diſtributione.

1 Primo igitur circa ſitum urbis dictum eſt cap. 5. quod urbs debet ita conſtitui, ut habeat communicationem cum terra, & mari, & cum univerſa regione. Sed præterea in civitate collocanda quatuor debent conſiderari, quæ ordinantur partim ad ſanitatem, partim ad civiles, & bellicas opportunitates, partim ad neceſſitates vitæ. Primum, quod ad ſanitatem civium refertur, eſt, ut quandoquidem civitates ad Orientem obverſæ, itaut ventis orientalibus perflari poſſint, ut plurimum ſunt ſalubriores, civitas ad Orientem obvertatur. Secundum eſt, ut quia etiam venti boreales multum conferunt ad civitatem refrigerandam, ita civitas orientem reſpiciat, ut ventos boreales poſſit accipere. Tertium, quod refertur ad civiles, & bellicas opportunitates, eſt, ut ad hæc opportunè ſe habeat. Ut autem opportunè ſe habeat ad bella, debet civitas ita jacere, ut ex ea facilis ſit in hoſtes eruptio, difficilis ſit hoſtibus in civitatem aditus, & ut difficilè poſſit obſideri. Quartum, quod ſimul eſt utile ad vitæ neceſſitates, ad ſanitatem, & ad bellicas opportunitates, eſt, ut abundet aquis naturalibus, ſtagnantibus, aut fluentibus; ſi verò naturales aquæ deſint, aquæ pluviæ in ciſternas, & alia receptacula artificialia congregandæ eſſent in tanta copia, ut ſi civitas obſideretur, non poſſet aqua civitati deeſſe. Quia verò civium ſanitas præcipuo ſtudio eſt procuranda, ad ſanitatem autem maximum habent momentum ea, quibus frequentiſſimè utimur, qualis eſt aer, quem ſpiramus, & aqua, quam potamus, ſalubritas autem aeris pendet ex ſitu, & qualitate loci, ſequitur, ut magna diligentia ſit adhibenda circa uſum aquarum: ideoque in civitatibus, quæ rectè ſapiunt, ſi non omnes aquæ ſint æquè bonæ, diſtribuendæ ſunt aquæ, & ſalubriores deputandæ ſunt cibo, & potui, minus ſalubres deſtinandæ ſunt aliis uſibus, præſertim ſi non tanta ſit aquarum ſalubrium copia, ut cæteris etiam uſibus ſufficere poſſint.

2 Loca autem munita non pariter cunctis civitatibus utilia ſunt: utputa arx ad dominationem unius, vel paucorum: in populari vero vivendi modo, æqualitas loci: in optimatum vero gubernatione, neutrum iſtorum, ſed magis loci plures ardui.

3 Privatarum autem domorum forma gratior, & commodior ad cæteras res exiſtimatur ſecundum noviorem iſtum Hippodamium morem: ſed ad ſecuritatem, tutelamque civitatis utilior erat antiquorum ædificatio. Habent enim illorum ædificia inextricabiles aditus, ex quibus, niſi conſueti evadere vix poſſunt, & inſcrutabiles latebras, ſiqui aggrederentur: ex quo utriuſque horum participare debent. Poteſt enim hoc fieri, ſi quis ita diſponat, ut ſolent agricolæ illos, quos vocant quidam vinearum tramites. Et totam urbem non facere penetrabilem, ſed partes quaſdam, & loca. Sic enim ad ſecuritatem, & ad ornatum ſe bene habebit.

2 Secundo munitiones, ſeu loca munita non eodem modo ſunt cunctis politiis opportuna. Arx ſiquidem conſentanea eſt oligarchiæ, vel monarchiæ, ut in eam poſſint ſe recipere unus, aut pauci, qui dominantur, ſi forte populus in eos inſurrexerit. At democratiæ non congruit arx, ſed æqualitas loci. Ariſtocratiæ autem neque arx, neque æqualitas loci eſt opportuna, ſed illi convenit, ut plures in civitate ſint loci ardui, atque expugnatu difficiles, ex quibus poſsint cives civitatem defendere, ſi forte hoſtes in ipſam impetum faciant.

3 Tertio privatarum domorum diſpoſitio ad contemplandum delectabilior, & ad cætera commodior exiſtimatur, ſi ſit talis, qualis nunc fieri cæpit ex nova civitatum deſcriptione ab Hippodamo inventa, ut dictum eſt lib. 2. cap. 7. At

ad

ad ſecuritatem, & tutelam civitatis ſecurior erat antiquorum ædificatio. In urbibus enim antiquis ædificia ſunt ita diſtributa, ut civitas habeat vias, & aditus inextricabilibus erroribus implexos, itavt non poſſint ex iis euadere, niſi locorum periti; habent etiam latebras inſcrutabiles, in quibus qui latuerint non poſſint ab hoſtibus civitatem aggredientibus inveniri. Fortaſſe verò poſſent ædificia, ita medio quodam modo diſponi, ut civitas haberet ſimul pulchritudinem, & commoditatem novarum civitatum, & ſecuritatem veterum; ſi nimirum diſponerentur ad eum fere modum, quo agricolæ deſtinant tramites vinearum; cætera verò urbs, ne eſſet facile ab hoſtibus penetrabilis munita eſſet turribus, ac munitionibus certo loco diſpoſitis, ex quibus hoſtes impedirentur, ne ex vna parte civitatis in aliam irrumperent.

4 Quarto quoad mœnia civitatis eſt opinio quorumdam, quod civitas, quæ fortitudine militari floreat, non ſit cingenda muris, ſiquidem ipſi cives ſua pectora pro muris hoſtibus irrumpentibus poſſunt opponere. Sed contra eſt primo, quia iſti ſequuntur opinionem nimis antiquam, & jam experientia ipſa reprobatam. Videmus ſiquidem, civitates, quæ gloriabantur de hoc, quod non cingebantur muris, ex defectu murorum, vel periiſſe, vel maxima incommoda fuiſſe perpeſſas.

5 Secundo contra eſt, quia indecorum quidem videtur, vt multæ civitates aggredientibus eas hoſtibus virtute paribus, ac numero non multo ſuperioribus, muris ſe, non pectoribus defendant: at ſi contingat, ut hoſtes & multitudine, & virtute multo ſuperiores in civitatem impetum faciant, neceſſe eſt firmiſſimam murorum munitionem illis opponere, ſi cives velint eſse ſalvi, & à contumeliis immunes. Hoc autem tempore mœnia civitatis debent eſse ad reſiſtendum eo firmiora, quo validiora ſunt tormenta, aliæque machinæ ad expugnationes urbium inventæ.

6 Tertio contra eſt, quia abſurde aliquis diceret, quod viri fortes debent ad habitandum quærere regionem ad invadendum facilem, deiicere loca ardua, ac montoſa, privatas domos parietibus non circundare, quaſi viles ſolum, & abiecto animo homines, ac ſuæ fortitudini diffidentes his munimentis indigeant; ſed ſimile eſt, quod viri fortes debeant

4 Mœnia verò, qui dicunt non oportere adeſſe civitatibus illis, quæ virtutem poſſideant, nimium priſce loquuntur, & hoc vident per experientiam reprobatum in iis civitatibus, quæ ſibi id ad gloriam jactabant.

5 Eſt enim ad pares, ac non multo excedentes multitudine, non ſatis decorum per mœnia ſervari velle. Sed cum aliquando contingat, & fieri poſſit, ut multo major hominum multitudo, & majori virtute ſuperveniant, ſi ſalvos eſſe oportet, neque perire, neque contumeliis affici, firmiſſimam munitionem murorum putandum eſt opportuniſſimam eſſe in bello: præſertim hoc tempore, in quo tormenta, & machinæ ad obſidiones urbium cum omni ſubtilitate ſunt adinuenta.

6 Simile eſt enim civitatem non circundandam mœnibus cenſere, & regionem facilem ad invadendum quærere, & deiicere montuoſa loca, & privatis domibus non circundare parietes, quaſi viles futuri ſint habitatores.

7 Atqui ne id quidem latere oportet, quod qui mœnibus circundantur, eis licet in utranque partem uti urbibus, & tanquam muros habentibus, & tanquam non habentibus: ſed eis, qui mœnia non habent, non licet.

8 Si ergo per hunc modum ſe habet, non ſolum mœnia circundanda ſunt urbi, verumetiam curandum, ut & ad ornatum civitatis ſe habeant decenter, & ad bellicas opportunitates, tum alias, tum ad illas, quæ nunc repertæ ſunt. Ut enim aggreſſoribus cura eſt, quibus modis vincant, ita quædam jam reperta ſunt, quædam inveſtigare, atque philoſophari oportet eos, qui defendunt. Principio enim non aggrediuntur eos, qui bene ſe præparaverunt, expugnare.

debeant

debeant habitare civitates mænibus nudas; ergo &c.

7 Quarto contra eſt, quia melius eſt poſſe ab hoſtibus ſe defendere pluribus modis, quam vnico tantum; ſed civitates muris cinctæ poſſunt ſe defendere, & opponendo pectora civium, & opponendo munitiones murorum; civitates mænibus deſtitutæ poſſunt ſe defendere vnico modo; ergo &c.

8 Ex his concluditur civitatem non ſolum cingendam eſſe muris, ſed etiam curandum, ut mænia, & ad ornatum urbis decenter, & ad bellicas opportunitates ſe habeant opportunè. Quemadmodum verò nouæ artes ſunt his inuenti ſunt noui modi eaſdem propugnandi, atque alii etiam ſunt inueſtigandi. Sicut enim aggreſſores omni ſtudio curant, ut uincant, ſic civitates omni ſtudio curare debent, ne vincantur. Civitatum porro accurata munitio eſt utilis non ſolum ad ejus defenſionem, ſi hoſtes inuadant, ſed etiam ad hoc, ne audeant inuadere. Cum enim vident civitates ita munitas, ut de earum expugnatione deſperet, vel cenſeant illas non niſi difficile expugnari poſſe, nec ab initio illas aggrediuntur.

De locis comeſſationum: de ædibus ſacris: ac de foris.

Caput XII.

1 CVm vero multitudo civium in comeſſationes diſtributa eſſe debeat, mænia vero ſint præſidiis quibuſdam, & turribus per opportuna loca interpoſitis munienda, clarum eſt quod res exigit aliquas comeſſationum, in illis ipſis præſidiis collocari. Et hæc quidem per hunc utique modum videntur conſtituenda.

2 Ædes verò Deorum, ac principaliſſima magiſtratuum comeſſationes, idoneum locum habere debent, & eundem ſacra quotcunque lex non ſeparat; aut reſponſum oraculi. Eſſet autem talis locus quiſquis ſupereminentiam haberet, & ad edendam virtutem ſufficienter, & ad vicinas partes civitatis excellenter.

3 Decet autem ſub hunc locum conſtructionem fori eſſe talem, qualis eſt in Theſſalia eius, quod liberum vocant, id eſt, quod debet eſſe purum ab omni mercatu, & neque opifices, neque agricolas, neque alios ullos tales illi appropinquare, niſi à magiſtratibus vocarentur. Eſſet vero hic locus gratior, ſi & gymnaſia ſeniorum in eo ſint conſtituta. Decet enim ſecundum ætates diſtribui hunc ornatum, & in junioribus magiſtratus quoſdam verſari, ſeniores autem magiſtratibus aſſiſtere. Præſentia enim magiſtratuum ante oculos poſita gignit veram reuerentiam, liberalemque pudorem.

1 SVpereſt jam, ut agamus de locis comeſſationum, de templis, ac de foris. Primo ergo, quia multitudo civium diſtribuenda eſt in varias comeſſationes, urbis verò mænia munienda ſunt turribus, ac præſidiis per opportuna loca diſpoſitis, aliquæ comeſſationes in talibus turribus, ac præſidiis ſunt collocandæ.

2 Secundo etiam ædes deorum, ac præcipuorum magiſtratuum comeſſationes opportunis locis ſunt conſtituendæ. Ædes igitur ſacræ, quas lex non ſeparat, ac ſeducit in certa quædam loca ſecretiora, cujuſmodi ſunt ex quibus redduntur reſponſa oraculorum, videntur conſtituendæ in aliquo loco eminenti cæteris partibus civitatis, itavt ex ipſa ſitus eminentia apparere poſſit loci ſanctitas, ac religio.

3 Tertio ſub hoc loco, in quo ædes Deorum ſunt collocatæ, conſtitui poſſet forum liberum, quale eſt in Theſſalia, quod nimirum debet eſſe ab omni mercatu alienum; ideoque interdicendum eſſet agricolis, opificibus, & aliis negotiatoribus, ne tali loco appropinquarent, niſi forte ad illum à magiſtratibus vocarentur. Porrò hoc forum eſſet pulchrius, ſi in eo conſtituerentur gymnaſia juniorum. Gymnaſia debent ſecun-

cundum ætates diſtribui ita, ut gymnaſiis juniorum interſint aliqui magiſtratus ſeniores. Præſentia ſiquidem magiſtratuum verecundiam quamdam, ac liberalem pudorem junioribus ingenerat, à quo coercentur, ne minus decenter ſe gerant.

4 *Venalium autem rerum aliud fornm eſſe debet, & alio loco ſitum, acceſſn facile, qno, & terra, & a mari facilis ſit importatio omninm. Cum vero mnltitudo civinm diviſa ſit in ſacerdotes, & magiſtratus, decens eſt ſacerdotibus circa ædes ſacras eſſe comeſſationes inſtitutas. Magiſtratuum autem quicunque de contractibns jus dicunt, & qui de accuſationibns cognoſcunt, & qui circa vocationes in jus, & aliam hnjuſmodi adminiſtrationem intendunt, & inſuper qni ædilitatis, & urbanarum curam gerunt, juxta fornm in loco celebri, communique ſunt comeſſationes ſtatuendæ. Talis eſt locus illius fori, in qno neceſſaria vennndantur. Nam alterum illnd forum ſuperiori loco ſitum, debere eſſe diximns otioſum: hoc autem ad negotia rerum deputari.*

5 *Hunc eundem ordinem in regione quoque imitandum eſſe dicimns. Snnt enim magiſtratns quidam apnd ruſticos, qnos alii ſylvarnm cuſtodes, alii rectores appellant; quibus & loca ad cuſtodiam regionis, & comeſſationes ſunt jiſdem in locis conconſtituendæ. Templa qnoque per regionem diſtributa eſſe debent, partim Diis, partim heroibus. Sed immorari nunc circa iſta ſuperfluum eſt, cum ſint illa non difficilia cognitu, ſed magis factu. Dicere enim, voti eſt: euenire autem fortunæ. Quapropter circa talia inſiſtere, ad præſens omittamus.*

4 Forum venale ita eſt collocandum, ut & acceſſus ſit facilis, & commodè poſſint in ipſum res venales ex terra, ac mari importari. Quia verò multitudo civium diviſa eſt in Sacerdotes, & magiſtratus, ſicut comeſſationes Sacerdotum, & principalium magiſtratuum conſtituendæ ſunt circa ædes ſacras, & forum liberum illis ſubiectum, ſic comeſſationes magiſtratuum, qui judicant de contractibus, ac de accuſationibus cognoſcunt, & de vocatione in jus, aliiſque ſimilibus, & qui curam gerunt ædilitatis, ac rerum urbanarum, conſtituenda ſunt in loco pulchro juxta forum venale, in quo negotiantur, ſiquidem forum liberum debet à negotiis vacare, ut dictum eſt.

5 Quinto demum proportionaliter eſt regio extra urbem dividenda. Cum enim dentur etiam magiſtratus ruſtici, quos alii cuſtodes, alii rectores appellant, conſtituenda ſunt locis aptis quædam præſidia ad cuſtodiam regionis, in jiſque tales magiſtratus ſunt collocandi; templa quoque per agros ſunt diſtribuenda partim Diis, partim heroibus dicata. Sed non eſt amplius his immorandum, quippè quæ facilia ſunt dictu, ſed difficilia factu. Unuſquiſque enim poteſt illa dicere ſecundum votum: at ut fiant, pendent à fortuna.

Oſtenditur civitatem optimam debere conſtare ex civibus virtute præditis, & explicatur, quo pacto poſſint cives effici virtute præditi.

Caput XIII.

1 *DE Republica autem ipſa, ex quibus, & qnalibns conſtare debet civitas, quæ beata ſit futura & recte gubernari, dicendum eſt. Duo ſnnt, in quibns omnis commendatio bene agendi conſiſtit. Unnm, ut propoſitnm, ac finis agendi recte ſnbiaceat: alind, ut eas, quæ ad illum finem ferant, actiones inueniamns. Fieri enim poteſt, ut & concordent hæc inter ſe, & diſcordent. Nam qnandoqne illnd, ad quod intenditur, recte jacet, ſed in actionibus per qnas illo potiri credimus, aberratnr. Quandoque autem omnia ad finem dirignntur, ſed finis ipſe eſt praue poſitns. Quandoque etiam in utroque eſt error, veluti circa medicinam. Neqne enim quale aliquid eſſe oportet ſanum corpns, recte judicat interdum, neque ad ſubiectum ſibi finem opera dirignntnr. Oportet autem in artibus, & ſcientiis hæc utraque obtineri, finem, & eas, quæ ſunt ad finem, actiones.*

2 *Qnod igitur bene vivere, ac felices eſſe omnes cnpiunt, manifeſtum eſt. Sed aliis poteſtas eſt adipiſcendi, aliis non, propter fortunam aliquam, vel naturam. Opus eſt enim adjumentis quibuſdam*

dam ad bene vivendum; minoribus quidem illis, qui melius diſpoſiti ſunt, majoribus autem, qui pejus. Alii vero ſtatim non rectè quærunt fælicitatem, cum poſſint.

EXplicat jam Ariſtoteles ex qualibus civibus, tanquam ex proxima materia, conſtare debeat civitas: & primo quidem aliqua præmittit: ſecundo ex his concludit optimam civitatem debere conſtare ex civibus virtute præditis, & habere ſufficientiam bonorum externorum: tertio explicat, quo pacto poſſint cives effici virtute præditi.

1 Quoad primum: quia non poſſumus explicare, ex qualibus civibus debeat conſtare civitas, quæ bene ſe habeat, & rectè gubernetur, niſi ſciamus, quid ſit civitatem bene ſe habere, & rectè gubernari, debemus id primo præmittere. Univerſim ut aliquid bene ſe habeat, ac bene agat, duo requiruntur. Primum eſt, ut bene ſe habeat circa intentionem finis: ſecundum, ut bene ſe habeat circa electionem mediorum, & actionum conducentium ad talem finem. Ex.gr. ut medicus bene ſe habeat in curatione ægroti, requiritur, ut bene ſe habeat ad finem ſanitatis, hoc eſt ut ſciat in qua diſpoſitione ſanitas conſiſtat, & intendat perducere ægrotum ad talem diſpoſitionem, & ut bene ſe habeat circa media, & actiones conducentes ad talem diſpoſitionem, rectè judicans, quænam media, & quo ordine ſint ponenda, atque ea eligens. Circa finem, & media, vel poſſumus nos habere conformiter, vel difformiter, adeoque poſſumus nos habere quatuor modis. Primus modus ſe habendi difformiter eſt, ſi rectè ſtatuamus de fine, ſed erremus circa media: Ex.gr. ſi medicus rectè ſtatuat, ad quam diſpoſitionem ægrotus ſit perducendus, ſed erret circa media, adeoque faciat actiones perducentes illum ad diſpoſitionem contrariam. Secundus modus eſt, ſi erremus circa finem, ſed rectè eligamus media conducentia ad finem intentum: ex. gr. ſi medicus erret, putando ægrotum eſſe perducendum ad talem diſpoſitionem, at poſito hoc errore, ponat media apta ad perducendum ægrotum ad diſpoſitionem intentam. Tertius modus ſe habendi conformiter eſt, ut erremus tum circa finem, tum circa media: ex. gr. ſi medicus erret, tum putando ægrotum perducendum eſſe ad diſpoſitionem, ad quam non debet perduci, tum applicando media non perducentia ad diſpoſitionem intentam. Quartus demum modus eſt, ut rectè ſtatuatur, tum de fine, tum de mediis: ut ſi medicus & rectè ſtatuat, ad quam diſpoſitionem debeat ægrotus perduci, & ponat media apta ad talem finem. Per omnes tres priores modos malè nos habemus, ac malè agimus, per ſolum quartum modum poſſumus nos bene habere, ac bene agere, ideoque omnes artes, ac diſciplinæ tum ſolum rectè ſe habent, cum rectè intendunt finem, & rectè eligunt media; ergo etiam civitas tum ſolùm bene ſe habebit, ac bene aget, cum rectè ſe habebit, tum quoad intentionem finis, tum quoad electionem mediorum; ſi verò erret vel in utroque, vel in alterutro, non rectè ſe habebit, nec rectè aget.

2 Præmittendum ſecundò, quod cum & omnes homines, & omnes civitates velint eſſe fęlices, adhuc tum homines ſingulares, tum civitates poſſunt malè ſe habere, ac malè agere dupliciter. Primo quia non poſſunt felicitatem adipiſci, vel propter fortunam, vel propter naturam. Ratio eſt, quia ad bene, beateque vivendum requiruntur tum aliquæ diſpoſitiones naturales, puta ingenium, indoles, tum aliqua bona fortunæ, puta ſufficientes divitiæ &c. licèt aliqui melius diſpoſiti indigeant paucioribus bonis externis; ſed aliquibus deſunt

hæc

hæc adjumenta; ergo aliqui malè ſe habent ad fœlicitatem, quia non poſſunt illam conſequi. Secundò malè ſe habent, quia licet poſſint fœlicitatem adipiſci, non rectè illam quærunt, ſed vel illam conſtituunt in iis, in quibus non eſt conſtituenda, adeoque aberrant circa finem; vel non ponunt media apta ad finem intentum, adeoque aberrant circa media; vel aberrant circa media ſimul, & finem.

2 *Cum autem propoſitum noſtrum ſit optimam Rempublicam videre: ea vero eſt, per quam civitas optime gubernetur: optime autem gubernatur, ſi fœlicitatem maxime recipiat: manifeſtum eſt, quod quid ſit fœlicitas, latere non debet. Diximus autem in Ethicis, ſi modo illorum librorum utilitas ulla eſt, operationem eſſe, & uſum virtutis perfectum, & hunc non ex ſuppoſitione, ſed ſimpliciter. Dico autem ex ſuppoſitione, quæ neceſſaria ſunt, ſimpliciter autem, quod in ſeipſo commendationem habet: veluti circa res juſtas judicare, punire, ſupplicio afficere, à virtute quidem eſt, ſed ex neceſſitate, commendationemque habet ex compulſione. Eligibilius namque foret nullo tali indigere, neque hominem, neque civitatem. At enim ad honores, & opes, ſimpliciter ſunt optimæ actiones. Nam alterum quidem illud mali alicujus electio eſt, hæ autem contra: affectiones enim bonorum ſunt, & generationes. Studioſus enim vir, & paupertate, & morbo, & aliis fortunæ adverſitatibus laudabiliter utitur: verumtamen fœlicitas in contrariis exiſtit. Nam & hoc determinatum fuit in Ethicorum libris, quod talis eſt ſtudioſus, cui per virtutem bona, ſunt ſimpliciter bona: Patet autem, quod & uſus iſtos neceſſarium eſt ſtudioſos, & bonos eſſe ſimpliciter. Quapropter exiſtimant homines externa bona cauſam eſſe fœlicitatis: ceu ſiquis bene pulſandi cauſam putat eſſe lyram magis, quam artem.*

3 Præmittendum tertio, quid ſit fœlicitas. Cum enim propoſitum nobis ſit explicare, quæ ſit optima politia: politia autem optima ſit, per quam civitas optimè gubernatur: optima gubernatio ſit, per quam civitas rectè dirigitur ad fœlicitatem conſequendam: omnino debet nos non latere, quid ſit fœlicitas, & in quo bono conſiſtat. Ex dictis in libris Ethicorum (debemus ſiquidem hic uti iis, quæ in libris Ethicorum ſtatuta ſunt): ex dictis inquam in libris Ethicorum fœlicitas eſt operatio perfecta, & uſus virtutis perfectæ ſimpliciter, & non ſolum ex ſuppoſitione. Sed explicandum, quinam uſus virtutis ſit perfectus, ac bonus ſolum ex ſuppoſitione, qui verò ſit perfectus ſimpliciter. Dicendum, quod duplex eſt uſus virtutis. Alius eſt eligibilis ſolum ex neceſſitate, non autem ſecundum ſe; alius eſt eligibilis ſecundum ſe. Exemplum uſuum eligibilium ſolum ex neceſſitate ſunt actus juſtitiæ vindicativæ, puta actus condemnandi reum, eumque puniendi, & ſupplicio afficiendi. Licet enim tales actus ſint ſecundum ſe, ſed ſolum ex neceſſitate, ſiquidem eligibilius foret, ut nulla patrarentur delicta, adeoque neque civitas, neque homines ſingulares deberent unquam exercere actus juſtitiæ vindicativæ. Exempla uſuum eligibilium propter ſe, ac non ſolum ex neceſſitate, ſunt actus, per quos rectè utimur divitiis, honoribus &c. Tales enim uſus ſunt eligibiles ſecundum ſe, præciſa qualibet neceſſitate. Poſita hac differentia uſuum virtutis, dicendum, quod virtute præditus habebit utroſque uſus virtutis. Si enim accidat illum eſſe pauperem, vel ægrotum, vel aliis infortuniis conflictatum, bene iis utetur per uſus virtutis ex ſuppoſitione perfectos. At fœlicitas non conſiſtit in talibus uſibus, ſed in contrariis perfectis ſimpliciter, per quos nimirum bene utetur divitiis, ſanitate, ac proſpera fortuna. Hæc autem magis explicata ſunt lib. primo Ethic. cap. 10. ubi dictum eſt felicem eſſe virum probum, qui per virtutem bene utatur bonis ſimpliciter; ſed tales uſus ſunt boni ſimpliciter, & non ſolum ex ſuppoſitione; ergo fœlix, ac beatus eſt, qui habet uſum virtutis ſimpliciter bonum; adeoque

fœlici-

felicitas conſiſtit in uſu virtutis, qui ſit bonus ſimpliciter, ac non ſolum ex ſuppoſitione; ſed non poteſt quis habere uſus virtutis ſimpliciter bonos, ac perfectos, niſi adſint illi etiam bona externa, ac fortunæ; ergo ut homo ſit fœlix, debent illi adeſse bona externa, ac fortunæ. Hinc ortus eſt error dicentium bona externa eſse cauſam fœlicitatis. Hoc autem eſt ſimile, ac ſi quis ex eo, quod citharœdus habens artem ſonandi non poteſt perfectè ſonare, niſi utatur lyra apta, putaret cauſam rectè ſonandi non eſse artem, ſed lyram. Manifeſtùm enim eſt cauſam rectè ſonandi eſse artem, licet ars ad rectè ſonandum indigeat inſtrumento. Proportionaliter cauſa exercendi perfectam operationem, in qua conſiſtit felicitas, eſt virtus, licet non poſſimus per virtutem talem operationem exercere, niſi utamur fortuna apta, & abundemus ſatis bonis externis, quaſi quibuſdam inſtrumentis, ſine quibus non poſsumus perfectè operari ſecundùm virtutem.

4 Neceſſarium eſt ergo ex his, quæ dicta ſunt, alia ſubeſſe, alia parare legis poſitorem, ex quo ſecundum votum optamus conſtitutionem civitatis in his, quorum domina eſt fortuna: dominam enim illam poſuimus. Sed ſtudioſam eſſe civitatem, non eſt fortunæ opus, ſed ſcientiæ, ac electionis. At ſtudioſa civitas eſt, ut cives, qui in Republica verſantur, ſint ſtudioſi. Nobis autem omnes cives participes ſunt Reipublicæ.

5 Hoc igitur conſiderandum eſt, quomodo fiant ſtudioſi. Nam ſi contingat omnes eſſe ſtudioſos, non autem ſingulos civium, ſic foret optabilius. Sequitur enim ad ſingulos eſſe, & omnes eſſe.

6 Atqui boni quidem, & ſtudioſi fiunt propter tria. Sunt autem hæc tria, natura, mos, & ratio. Etenim naſci oportet primum, cum hominem, & non aliud animal, & ſic qualem aliquem ſecundùm corpus, & animam. Quædam etiam naſci nulla utilitas eſt: mores enim mutari faciunt. Nam aliqua per naturam ad utrunque apta, per mores ad peius, vel ad melius convertuntur. Cætera igitur animalia maxime vivunt ſecundum naturam, parum vero aliquid, & ſecundum mores: Homo autem, & ſecundum rationem: ſolus enim rationem habet. Ita oportet hæc ſimul concordare. Multa enim præter mores, & præter naturam agunt homines propter rationem, ſi perſuadeatur melius eſſe aliter agere. Natura igitur quales eſſe oportet eos, qui legum poſitori ſint parituri, determinatum eſt prius. Reliquum opus eſt jam diſciplinæ. Quædam enim aſſueſcendo diſcuntur, quædam audiendo.

4 Quoad ſecundum: quia fœlicitas conſiſtit in uſu virtutis perfecto ſimpliciter, ad uſum autem perfectum ſimpliciter, requiritur virtus, & bona externa, ad optimam civitatem requiritur virtus, & bona externa; ſed quod adſint bona externa ſaltem magna ex parte eſt opus fortunæ: fortuna ſiquidem eſt domina bonorum externorum: quod autem civitas ſit virtute prædita non eſt opus fortunæ, ſed ſcientiæ, & electionis; ergo neceſse eſt, ut legiſlator, qui per leges ſtudet facere civitatem optimam, ac beatam, ſupponat civitati inſtituendæ non defuturam fortunam, ipſe autem conetur civitatem reddere virtute præditam, ac ſtudioſam; ſed civitatem eſse virtute præditam, nihil eſt aliud, quam cives, qui participes ſunt Reipublicæ, eſse virtute præditos, ac ſtudioſos; in optima autem civitate, quam inſtituimus, omnes cives debent eſſe participes Reipublicæ; ergo neceſse eſt, vt legiſlator conetur omnes cives facere virtute præditos, adeoque civitas optima conſtitui debet ex civibus virtute præditis, tanquam ex proxima materia.

5 Quoad tertium: quia cives efficere virtute præditos non eſt opus fortunæ, ſed ſcientiæ, & electionis, ideo explicandum eſt, quo pacto vir fiat virtute præditus. Licèt enim optabilius ſit non ſolum ſingulos civium, ſed etiam omnes facere virtute præditos, tamen quia ad hoc, quod ſinguli ſint virtute præditi, ſequitur, quod omnes ſint virtute præditi, ideo exponendum eſt, quo pacto ſinguli poſſint effici virtute præditi.

6 Tria ſunt, propter quæ homines efficiuntur virtute prædití, natura, mos, ſeu conſuetudo, & ratio. Primò requiritur natura. Sicut enim ad hoc, ut quis euadat virtute prædítus, debet naſci homo, & non brutum, ita debet naſci talis ſecundùm corpus, & ſecundùm animam, puta non debet naſci demens, vel ſtolidus. Secundò requiritur conſuetudo. Licèt enim aliquis per naturam ſit aptus ad virtutem, adhuc per conſuetudinem poteſt fieri vitioſus, & malus. Natura ſiquidem eſt indifferens ad utrumlibet contrariorum, adeoque per conſuetudinem poteſt mutari, vel in melius, vel in deterius: in melius quidem, aſſuetudine bene agendi perficiendo naturam; in deterius autem aſſuetudine malè agendi naturam deprauando; ergo quibuſdam nihil prodeſt naturaliter eſſe aptos ad virtutem, ſi contraria conſuetudine naturam deprauent. Tertiò requiritur ratio. Hæc enim eſt differentia inter hominem, & cætera animalia, quod cætera animalia ita vivunt ſecundùm naturam, ut parum vivant ſecundùm conſuetudinem, nihil ſecundum rationem; homo autem non ſolum vivit ſecundum naturam, & ſecundum conſuetudinem, ſed etiam ſecundum rationem, cum ſolus ex animalibus ſit rationis particeps. Hinc oritur, ut homo multa contra inclinationem naturæ, & conſuetudinis agat, ſi ſibi perſuaſerit bonum eſſe agere contra naturam, & conſuetudinem; ergo ad hoc, ut homo evadat virtute præditus, concordare debent hæc tria, natura nimirum, conſuetudo, & ratio. Cum igitur ſupra cap. 7. explicaverimus, quales ſecundum naturam debeant eſſe cives ad optimam Rempublicam inſtituendi, reliquum eſt, ut nunc explicemus, quales effici debeant diſciplina, quæ partim verſatur in aſſuefaciendis civibus ad opera virtutum, & conatur illos efficere bonos conſuetudine, partim in iiſdem inſtruendis per præcepta, quæ inſtruunt rationem, & conatur efficere virtute præditos ratione.

Qualis debeat eſſe diſciplina civium: & quo pacto debeant inſtitui ad virtutes activas, & contemplativas, belli, & pacis.

Caput XIV.

1 CVm vero omnis ſocietas civilis conſtet ex imperantibus, & parentibus, hoc jam conſiderandum eſt, utrum alios eſſe oportet qui imperant, & alios, qui parent, an eoſdem per vitam. Patet enim, quod & diſciplina ſecundum hanc diviſionem ſequi debebit.

2 Si ergo tantum differrent alteri ab aliis, quantum Dii, & heroes ab hominibus differre putantur, ut primum ſtatim corpore, ac poſtea animo longe antecellerent, ac manifeſto, indubitateque appareret eorum ſupereminentia, clarum eſt, quod ſemper eoſdem iſtos melius foret imperare, alios vero parere. Sed cum facile non ſit hoc reperire, nec ſic (vt apud Indos Scylax eſſe ait) reges tantum a populis differre, manifeſtum eſt, quod propter multas differre cauſas neceſſarium eſt, ut omnes ſimiliter participes ſint viciſſim imperandi, & parendi. Æquum enim idem ſimilibus: & difficile eſt ſtare Rempublicam, quæ conſtituta ſit præter juſtitiam. Cum illis enim, qui ab imperando excluderentur, concurrent omnes, qui ſunt in regione, ſtatum mutare cupientes: & tantam eſſe multitudinem in Reipublicæ gubernatione, ut ſit potentior iſtis, unum aliquid impoſſibilium eſt.

1 QVia cives efficiuntur boni diſciplina, explicandum eſt, qualis debeat eſſe diſciplina civium. Ac primo quidem oritur quæſtio, utrum debeat eſſe eadem, an diverſa, ac præcipuè utrum per eamdem diſciplinam debeant erudiri parentes, atque imperantes; ſed non poteſt hæc quæſtio decidi, niſi prius explicetur, an parentes, & imperantes debeant differre per totam vitam, an potius iidem debeant aliquando imperare, præeſſe,

ali-

aliquando parere, & ſubeſſe: ſi enim debeant eſſe diverſi, proculdubio debet eſſe diverſa diſciplina imperantium, & parentium, ſi debeant eſſe iidem, debet eſſe eadem diſciplina; ergo examinanda eſt hæc quæſtio.

2 Dicendum, quod ſi alii differrent ab aliis tanquam Dii, vel heroes ab hominibus, itavt alii quidem in dotibus animi, & corporis eſſent valde ſuperiores aliis, proculdubio qui eſſent tanto intervallo ſuperiores, ſemper deberent imperare, & præeſſe, qui tanto intervallo eſsent inferiores, ſemper deberent parere, & ſubeſſe. Verum cum communiter inter cives non detur tanta differentia, nec accidat ſicut Scylax dixit accidere apud Jndos, vbi Reges longo intervallo differunt à populis ſubiectis, ex multis rationibus videtur neceſſarium, vt iidem aliquando præſint, aliquando ſubſint. Præcipua ratio eſt, quia æquum eſt, ut æquales, & ſimiles æquè participent de imperio; ſed difficile eſt, ut ſtet Reſpublica, in qua non obſeruatur æquum, ſiquidem cum iis, qui excluduntur à Republica, conſpirabunt omnes, qui habitant in regione, adeoque Reſpublica ſtare non poterit, cum impoſſibile ſit ſtare Rempublicam potentior ſit pars, quæ vult illam euerti, quam pars, quæ vult illam conſeruari; ergo &c.

3 *At enim quod oportet eos, qui in magiſtratu ſunt, differre à ſubiectis, indubitabile eſt. Quomodo ergo hæc futura ſint, & quomodo participent, conſiderare debet legislator, ut prius diximus. Natura enim oſtendit, quemadmodum hæc diſtinguenda ſunt. Fecit enim eoſdem genere, alios juniores, alios ſeniores, quorum alteri debent parere gubernantibus, alteri gubernare. Indignatur autem nemo propter ætatem majori concedere, nec putat illam, cui cedit, potiorem eſſe ſe, præſertim cum & ipſe quando ad id ætatis pervenerit, eundem honorem ſit recepturus. Eſt ergo, ut eoſdem eſſe dicere eos, qui parent, & imperant: eſt etiam ut diverſos. Itaque & diſciplinam ut eandem dicere neceſſe eſt, & ut diverſam. Qui enim imperare velit recte, oportere, aiunt, prius ſub imperio fuiſſe. Imperium vero, ut in primis libris dictum fuit, aut gratia imperantis eſt aut gratia ſubjectorum. Horum alterum ſervorum eſſe diximus, alterum liberorum. Mandatorum vero quædam inter ſe differunt, non in agendo, ſed in cujus gratia. Quapropter multa, quæ videntur eſſe miniſtrorum opera, & adoleſcentium, liberis hominibus pulchrum eſt miniſtrare. Ad pulchrum enim, & non pulchrum non tantum differunt actiones propter ſeipſas, quantum in fine, & gratia cujus.*

3 Verumtamen, quia ex alia parte debent imperantes à parentibus differre, oportet, ut legislator quoad hoc ſequatur ducem naturam. Sicut igitur natura facit alios ſeniores, alios juniores imperet, & præſint, ſic legislator debet inſtituere ut in optima Republica juniores pareant, ſeniores imperent. Hoc autem etiam ex eo capite commodum, quia nemo indignatur cædere alteri propter ætatem, nec putat illum, cui cedit, eſſe potionem ſe, præſertim cum ipſe quando jam ad eam ætatem pervenerit, eumdem honorem ſit recepturus. Cum igitur in optima Republica qui parent, & qui imperant aliquo pacto debeant eſſe iidem, aliquo pacto diverſi, etiam diſciplina aliquo pacto debet eſse eadem, aliquo pacto diverſa, ideoque dicitur, quod qui vult rectè imperare, neceſse eſt, vt prius ſub imperio fuerit, & parendo, imperare didicerit. Porrò duplex eſt imperium, ut dictum eſt lib. 3. cap. 3. deſpoticum nimirum, quod habet pro fine imperantes, & exercetur in ſervos, & politicum, quod habet pro fine parentes atque exercetur in liberos. Eorum etiam, quæ imperantur quædam non differunt actionibus, ſed finibus: Multæ ſiquidem actiones, quæ exercentur à ſervis, exercentur etiam honeſtè à filiis liberorum, adeoque in ratione ſervilis, ac liberalis differunt ſolo fine. In quantum enim exercentur

Digitized by Google

In ſolum utilitatem imperantium, ſunt ſerviles, & propriæ ſervorum; in quantum exercentur in utilitatem propriam, vel communem Reipublicæ ſunt liberales, & conveniunt etiam liberis, ideoque etiam in talibus actionibus poſsunt per diſciplinam cives erudiri.

4 Cum vero civis, & præſidentis eandem virtutem eſſe dixerimus, quæ optimi viri, & eundem prius parere debere, poſtea imperare: hoc utique erit legum poſiteri intuendum, laborandumque, ut boni viri efficiantur, & per quæ exercitia, & quis finis optimæ vitæ.

5 Diverſæ autem ſunt duæ partes animæ, quarum altera rationem per ſe habet, altera non habet quidem per ſe, verumtamen rationi obtemperare poteſt: quarum diximus eſſe virtutes illas, per quas vir bonus dicitur quodammodo. Sed in vita iſtarum magis eſt finis? Qui ita dividunt, ut nos facimus, his ambiguum non eſt quomodo ſit dicendum. Semper enim deterius melioris gratia eſt. Patet hoc in his, quæ ſunt ſecundum artem, & in his, quæ ſunt ſecundum naturam. Melius autem illud, quod rationem habet. Dividitur autem dupliciter, ut nos conſuevimus dividere. Eſt enim ratio alia activa, alia contemplativa. Sic ergo neceſſe eſt & hanc partem dividere: & actiones earum eſt, quod correſpondenter ſe habere dicemus. Et oportet eas actiones, quæ ſunt meliores ſecundum naturam, magis expetendas eſſe ab illis, qui conſequi poſſunt, aut omnia, aut illa duo. Semper enim cuique id eſt maximè expetendum, cujus potiri eſt ſummum. Diviſa eſt autem vita tota in negotium, & otium, bellumque, & pacem. Et agibilium quædam ſunt neceſſaria, & utilia, quædam honeſta, in quibus neceſſe eſt eandem eſſe optionem, & partibus animæ, & ipſarum actionibus, bellum quidem gratia pacis, negotium autem gratia otii, neceſſaria, & utilia, gratia honeſtorum. Ad cuncta igitur hæc aſpicere debet, qui legem ponit, & ad partes animæ, & ad illarum actiones, magis vero ad ea, quæ meliora ſunt, & finis. Eodem modo & circa vitas, & rerum diviſiones. Poſſe enim oportet, & in negotio verſari, & in bello. Præferenda tamen eſt pax, & otium, neceſſaria, & utilia poſſe agere, præferenda ſunt tamen honeſta. Itaque ad hæc tanquam ad ſignum, & pueri adhuc exiſtentes, & aliæ ætates, quæ indigent, per diſciplinam ſunt dirigendæ.

4 Ex dictis lib. 3. cap. 3. eadem eſt virtus boni civis, qui poſſit imperare, ac parere, ac virtus boni viri; ſed oſtenſum eſt num. 3. quod in optima Republica iiſdem debent prius parere, deinde imperare; ergo in optima Republica eadem eſt virtus boni civis, ac boni viri; ſed Legiſlator debet diſciplinam optimæ civitatis dirigere ad hoc, ut efficiat bonos cives; ergo debet diſciplinam dirigere ad hoc, vt efficiat bonos viros; ſed vir conſtituitur bonus per virtutes, per quas rectè ſe habet in ordine ad finem optimæ vitę; ergo explicandum eſt, quis ſit finis optimæ vitæ, vt deinde poſſimus ſtatuere, quæ virtutes ad hunc finem conducant, & per quæ exercitia poſſint acquiri tales virtutes. Hæc vt Ariſtoteles explicet, primo ex diviſione partium animæ oſtendit finem vitæ humanæ magis conſiſtere in contemplatione, quam in actione, in otio, quam in negotio, in pace, quam in bello, in honeſtis, quam in utilibus, adeoque per diſciplinam cives magis eſse inſtituendos ad virtutes contemplativas, quam ad activas, & ad bene otiandum tempore pacis, quam ad bene negotiandum tempore belli: ſecundo probat, quo ad hoc erraſse Legumlatores, & Reſpublicas Græcorum, quæ contemptis virtutibus contemplativis, & propriis pacis, cives inſtituerunt unicè ad virtutes belli.

5 Quoad primum; ex dictis primo Ethicorum, cap. 7. finis hominis eſt, vt rectè exerceat operationes hominis proprias; ſed hominis propriæ ſunt operationes non corporis, ſed animæ; ergo finis hominis eſt, ut exerceat operationes animæ; ſed duæ ſunt partes animæ, altera omnino irrationalis, altera rationalis, finis autem hominis non eſt, vt exerceat operationes partis irrationalis, puta vegetativas, ac ſenſitivas, quæ communes ſunt plantis, ac beſtijs; ergo finis hominis eſt, ut rectè exerceat operationes

partis

Digitized by Google

partis rationalis; ſed duæ ſunt partes rationales animæ, altera rationalis per ſe, altera rationalis ſolum participatiuè, quæ ſcilicet licet non habeat rationem, apta eſt obedire rationi, & utraque hæc pars eſt hominis propria; ergo finis hominis eſt, ut rectè exerceat utrumque genus operationis, adeoque virtus utriuſque partis eſt hominis propria, & neceſſaria ad reddendum hominem bonum; ſed pars melior, & melior operatio magis habet rationem finis, quam pars, & operatio deterior, ſiquidem deterius eſt gratia melioris, ut patet in omnibus operibus naturæ, & artis; pars autem per ſe rationalis, & eius operatio eſt melior parte non per ſe rationali, atque ejus operatione; ergo finis hominis magis eſt ut rectè operetur per partem per ſe rationalem, quam ut rectè operetur per partem rationalem ſolum participatiuè; ſed ipſa pars per ſe rationalis ſubdividitur in duas, in contemplatiuam nimirum, & practicam, ſeu actiuam, pars autem contemplatiua, & ejus operatio eſt melior parte actiua, & ejus operatione; ergo finis hominis magis conſiſtit in recta operatione partis contemplatiuæ, hoc eſt in operatione ſapientiæ, quam in recta operatione partis actiuæ, hoc eſt in operatione prudentiæ. Proportionaliter ac diviſæ ſunt partes animæ, dividi poſſunt actiones, ac vitæ, & ex actionibus, ac vitis illæ ſunt expetibiliores, quæ ſunt meliores, illæ expetibiliſſimæ, quæ ſunt optimę. Poteſt igitur tota vita dividi in otium, per quod vacatur contemplationi, & negotium, & in bellum, ac pacem. Agibilia, & actiones poſſunt dividi in ea, quæ non ſunt expetibilia per ſe, ſed ſolum propter neceſſitatem, & utilitatem, & in honeſta, ac per ſe expetenda. Sicut autem ex partibus animæ, iraſcibilis eſt gratia concupiſcibilis, actiua eſt gratia complatiuæ, ſic bellum eſt gratia pacis, negotium eſt gratia otij, neceſſaria, & utilia ſunt gratia honeſtorum; ergo finis magis conſiſtit in pace, quam in bello, in otio, quam in negotio, in hoſtis, quam in utilibus; ſed legiſlator debet per diſciplinam cives inſtituere ad omnes virtutes, & actiones, & magis ad meliores, quæque magis ſunt finis; ergo non ſolum debet cives inſtituere ad virtutes actiuas, ſed etiam, & magis ad contemplatiuas; non ſolum ad virtutes belli, ſed etiam, & magis ad virtutes pacis; non ſolum ad virtutes verſantes circa neceſſaria, & utilia, ſed etiam, & magis ad virtutes verſantes circa per ſe honeſta, & debet ita cives inſtituere, ut poſſint rectè ſe habere in omnibus generibus vitæ, in bello, & in pace, in negotio, & in otio; & magis in ijs vitæ generibus, quæ ſunt meliora. Ad eundem ſcopum per diſciplinam dirigendi ſunt pueri, ac juvenes, & conandum, ut euadant in omnibus virtutibus perfecti, & magis in melioribus.

6 Nam qui nunc Græcorum rectè gubernari videntur, & legumlatores, qui eas Reſpublicas inſtituere, neque ad optimum finem videntur aſpexiſſe, neque ad omnes virtutes diſciplinam, & leges direxiſſe, ſed onerosè declinauerunt ad illas virtutes, quæ videntur utiles, ac plus habere faciunt. Similiter quoque poſterorum quidam ſcriptores opinionem ſuam eandem oſtenderunt. Laudantes enim Lacedæmoniorum Rempublicam admirantur, & commendant legiſlatoris eius propoſitum, quod omnia ad potentiam, & ad bellum direxerit.

7 Quæ & per rationem refelli poſſunt, & per facta ipſa nunc reprobata ſunt. Ut enim plurimi hominum dominari late cupiunt, quoniam exinde multa proveniunt fortunæ commoda, ſic Thibron admirari, laudareque videtur Lacedæmoniorum legumlatorem, & quicunque alter de Republica illorum ſcripſit, quod propter exercitationem eorum ad pericula, multorum dominationem ſibi compararunt. Atqui patet, quod cum non habeant nunc dominationem Lacedæmonii, nec felices amplius eſſent, nec legumlator eorum bonus. Inſuper illud ridiculum, ſi permanentes in legibus eius, nulloque impediente illis legibus uti, amiſerunt bene viuere.

6 Quoad ſecundum: licet vt oſtenſum eſt, Reſpublicæ, ac legumlatores debeant optimum finem intendere,& per leges, ac diſciplinam civilem dirigere cives ad omnes virtutes, adhuc Reſpublicæ Græcorum,quæ cenſentur bene gubernari, atque earum legumlatores neque optimum finem intenderunt, neque per legem,ac diſciplinam cives ad omnes virtutes direxerunt, ſed potioribus virtutibus contemptis, ad eas ſolum videntur cives inſtituiſse, quæ ſunt utiles ad plus habendum, atque excellendum cæteris. In eumdem errorem prolapſi ſunt ſcriptores, dum Rempublicam Lacedæmonum commendantes, laudant eius legiſlatorem ex eo, quod omnia ad imperium,bellicamque potentiam direxerit.

7 Verùm talium Rerumpublicarum inſtituta, & ſcriptores ea commendantes reiiciuntur ratione, & etiam ex euentu. Primò reiiciuntur ex euentu. Quia enim plerique homines appetunt dominationem propter multa commoda fortunæ, quæ ex dominatione proveniunt, ideò Thibron,& alii laudarunt, atque admirati ſunt Rempublicam Lacedæmonicam ex eo, quod cum Lacedæmones eſsent exerciti in periculis bellorum, multorum dominationem ſibi compararunt; ſed videmus, quod nunc Reſpublica Lacedæmonum dominationem amiſit; ergo ſicut ipſi iudicando ex euentu,quando Lacedæmonij dominabantur, judicabant Rempublicam eorum beatam, accenſebant legumlatorem fuiſse bonum,ſic nunc judicando ex euentu,dicendum eſt Rempublicam eorum non eſse beatam, nec legumlatorem bonum. Confirmatur, quia leges rectæ ſunt, ſecundùm quas rectè vivitur;ſed licet Lacedæmonii vivant ſecundùm ſuas leges, adhuc non rectè vivunt; ergo ab ipſo euentu oſtenditur, quod leges eorum non ſunt rectæ. Ridiculum ſiquidem eſt, quod rectæ ſint illæ leges, ſecundum quas vivendo non rectè vivitur.

8 Non rectè vero ſuſcipiunt, neque de dominatione, ad quam intendiſſe legiſlatorem oſtendunt. Nam imperium liberorum melius eſt, ac magis ex virtute, quam dominari ut ſervis. Præterea non per hoc civitas fœlix eſt exiſtimanda, neque legiſlator laudandus, quod vincere docuerit, & finitimis dominari. Hæc enim magnum continent nocumentum. Nam adverſus cives hoc aget, qui poterit, & civitati ſuæ dominari quæret: de quo accuſant Lacedæmonii Pauſaniam, licet in tanta dignitate conſtitutum. Nec ſanè aliqua hujuſmodi ratio eſt, aut lex civilis, neque utilis, neque vera. Eadem enim optima, & privatim, & publice legumlatorem inducere oportet in animus hominum. Neque exercitatio rerum bellicarum ob id eſt meditanda, ut in ſervitutem adigant immerentes, ſed primum ne ipſi ſervire aliis compellantur: deinde, ut imperium quærant gratia utilitatis ſubjectorum, non ante omnia dominationem; tertio, ut eis dominentur, qui ſervire ſunt digni. Quod autem oporteat legis poſitorum ſtudere, ut proviſio ſua circa res bellicas, & circa alias inſtitutiones ad otium, & ad pacem referatur, id atteſtatur, quod pleræque talium civitatum bellum gerentes conſervantur, ſed cum dominationem adeptæ ſunt, deſtruuntur, Splendorem enim veluti ferrum per pacem amittunt. Cauſa hujus eſt legum poſitor, qui non ita inſtituit, ut in otio ſtare poſſint.

8 Secundò inſtituta Reipublicæ Lacedæmoniæ, aliarumque ſimilium reprobantur ratione. Prima ratio eſt,quia Lacedæmonii videntur ex inſtituto legiſlatoris uti in ſubditos dominatione deſpotica, quæ eſt propria ſervorum; ſed multò melior eſt gubernatio politica, quæ eſt ſecundum virtutem, & eſt propria liberorum; ergo non utuntur optima gubernatione. Secunda ratio eſt, quia Lacedæmonii ex doctrina Legiſlatoris ponunt fœlicitatem civitatis in victoria, per quam acquirant dominationem in finitimos; ſed neque civitas eorum exiſtimanda eſt fœlix, quia ſcit vincere, & finitimos ſubjugare, neque legiſlator de hoc eſt laudandus; ergo &c. Probatur minor primò, quia hoc inſtitutum ponendi fœlicitatem in victoria, & in dominatione perniciosum eſt civitati. Nam

cives

cives ſi poſsunt, civitatem opprimunt, & dominationem eius quærunt obtinere, ſicut fecit Pauſanias; ſed ipſi Lacedæmonii Pauſaniam Regem, licet in tanta dignitate conſtitutum, reprehendunt, quod civitatem oppreſserit; ergo etiam ipſi ſunt reprehendendi, quod quærant dominari in finitimos. Secundo probatur hoc idem, quia hæc lex quærendi dominationem in finitimos neque eſt civilis, neque utilis, neque recta; ſed legiſlator & ſingulos privatim, & civitatem communiter debet inſtituere ad optima quæque facienda; ergo erravit legiſlator, inſtituens civitatem ad quærendam dominationem in finitimos. Confirmatur, quia non debent cives ad militiam inſtitui, ut in ſervitutem redigant innocentes, ſed ut primò ipſi non compellantur ſervire; ſecundò ut quærant imperium propter utilitatem ſubditorum; tertiò ut dominentur iis, qui ſunt naturaliter ſervi; ſed in Republica Lacedæmonica cives inſtituuntur ad militiam, ut in ſervitutem redigant finitimos innocentes; ergo &c. Confirmatur demum, quia ipſe euentus oſtendit legiſlatorem debere cives inſtituere, non ſolum ad bellica, ſed etiam ad bene vivendum tempore pacis. Reſpublicæ enim pleræque ſolùm inſtitutæ ad bella, tempore belli conſervantur, tempore pacis, cum jam dominationem obtinuerunt, deſtituuntur; & ſicut ferrum ex otio, contrahunt quamdam rubiginem, & ſplendorem amittunt; ergo ſignum eſt, quod legiſlator erravit inſtituens illas ſolùm ad bellum, non autem ad pacem.

Oſtenditur cives eſſe inſtituendos in virtutibus belli, & pacis, ac prius ſecundum corpus, & appetitum, quàm ſecundùm animam; & rationem.

Caput XV.

1 *CVm ergo idem finis eſſe videatur publicè, & privatim hominibus, & eandem definitionem eſſe neceſſe ſit viro optimo, & optimæ Reipublicæ: manifeſtum eſt oportere virtutes eas, quæ ad otium ſpectant, illi exiſtere. Finis eſt enim, ut ſæpe jam diximus, belli pax, negotii otium. Sunt autem utiles ad otium, & quietem virtutes, quarum opus in otio eſt, & quarum in negotio. Oportet autem multa negotiorum nobis exiſtere, ut liceat in otio eſſe. Quapropter temperatam civitatem eſſe oportet, ac fortem, & patientem. Nam, ut eſt in proverbio, nullum otium ſervis: qui vero non poſſunt fortiter pericula ſubire, ſervi ſunt invadentium. Fortitudine igitur, & conſtantia opus eſt ad negotium: philoſophia vero ad otium: temperantia autem, & juſtitia in utroque tempore, ſed magis in pace, & otio. Nam bellum quidem ipſum cogit homines eſſe juſtos, ac temperatos; fortunæ autem proſperæ fruitio, & otium cum pace, petulantes magis facit. Multa igitur juſtitia, multaque temperantia indigent hi, qui in optimo ſtatu conſtituti videntur, & in fruitione omnium rerum, quæ beatos facere putantur: veluti ſiqui ſunt, ut Poëtæ tradunt, in beatorum inſulis. Maximè enim hi philoſophia, & temperantia, & juſtitia indigerent, quanto magis otioſi ſunt in abundantia talium bonorum. Quæ igitur de cauſa beata, & ſtudioſa futura civitas his indigeat virtutibus, manifeſtum eſt. Turpe eſt enim non poſſe frui bonis, ſed in negotiis quidem, & bello viros probos videri, in otio autem, & pace ſerviles. Quamobrem oportet, non quemadmodum Lacedæmoniorum civitas, virtutem exercere. Illi enim non eò ab aliis differunt, quod non putent eadem maxima bona, quæ cæteri; ſed eo, quod provenire illa exiſtimant magis per aliquam virtutem. Cum vero majora ſint hæc bona, quam ea, quæ belli, & fruitio eorum, quam virtutum, & quia illius gratia, manifeſtum ex his.*

EX dictis Ariſtoteles primo concludit cives eſſe inſtituendos in virtutibus belli, & pacis: ſecundo probat eoſdem prius eſſe inſtituendos ſecundum corpus, & appetitum, quam ſecundum animam, & rationem.

1 Quoad primum idem eſt finis communis civitatis, ac proprius unjuſcuiuſque; ergo per eaſdem virtutes definienda eſt optima civitas, & optimus vir; ſed neceſſe eſt, ut viro optimo inſint virtutes, quæ ſpectant ad otium, & pacem; ergo neceſſe eſt etiam, ut optimæ civitati inſint virtutes, quæ ſpectant ad otium, & pacem; ſed cum finis belli ſit pax, finis negotii otium, & quies, dantur virtutes, quibus opus eſt ad otium, & quietem, & dantur virtutes, quibus opus eſt in negotio, & his ipſis opus eſt ad fruendum otio, ſiquidem multa negotia ſunt facienda, ut liceat otio, & quiete frui; ad negotia autem rectè tranſigenda opus eſt temperantia, juſtitia, & fortitudine; ergo ad hoc, vt civitas poſſit otio, & quiete frui, neceſſaria eſt illi temperantia, juſtitia, & fortitudo. Et fortitudo quidem neceſſaria eſt civitati, quia vt dicitur in prouerbio: ſervis nullum eſt otium, & nulla quies; ſed qui non poſſunt fortiter ſubire pericula bellica ſervi ſunt invadentium; ergo ut civitas non ſit ſerva, neceſſaria eſt illi fortitudo, & conſtantia. Sicut autem civitas indiget fortitudine, & conſtantia ad negotia, ſic indiget, philoſophia ad otium, & contemplationem. Juſtitia autem, & temperantia indiget tum tempore pacis, & otii, tum tempore belli, ac negotii, ſed magis tempore pacis, & otii, quam tempore belli, ac negotii. Ratio eſt, quia tempus belli cogit quodammodo homines ad hoc, ut ſint juſti, ac temperati: at proſperæ fortunæ fruitio reddit homines petulantes, & ad injurias aliis inferendas proclives; ergo qui utuntur fortuna proſpera, & omnibus bonis fruuntur, indigent multa juſtitia, & temperantia ad hoc, ut rectè vivant, adeoque ſi qui dantur homines viventes vitam beatam in quibuſdam inſulis remotis, ut poetæ fingunt, ii quo magis otio, ac rerum omnium copia fruuntur, eo magis indigent philoſophia, temperantia, ac juſtitia, ſine quibus virtutibus vita in otio rectè tranſigi nequit; ergo manifeſtum eſt, quod propter cauſas explicatas civitas beata maximè indigebit philoſophia, temperantia, ac juſtitia, aliiſque virtutibus. Confirmatur, quia turpe eſt, ut homo neſciat frui bonis, ſed in bello quidem, & negotiis euadat probus, in pace, & otio paſſionibus ſerviat; ſed hoc eſt neceſſarium, niſi habeat virtutes ſpectantes ad pacem, & ad otium; ergo neceſſe eſt, ut & ſinguli privatim, & civitas communiter habeat virtutes ſpectantes ad pacem, & ad otium, ergo neceſſe eſt, ut civitates non eo modo in virtutibus exerceantur, ſicut Lacedæmones, qui contemptis virtutibus pacis, ſolis virtutibus belli ſtuduerunt. Porrò Lacedæmones conueniunt cum cæteris in hoc, quod putant maxima bonorum eſse bona animi, ſed errarunt, quod opinati ſunt bona animi præcipuè conſiſtere in virtute bellica, cum oſtenſum ſit virtutes pacis, & otii eſse præſtantiores, ac magis habere rationem finis, quam virtutes belli, & negotii. Sicut enim finis belli eſt pax, finis negotii otium, ſic virtutes pacis, & otii ſunt finis virtutum belli, & negotii.

2 *Quomodo autem, & per quæ id erit, utique conſiderandum. Diximus ſupra dividentes, quod natura, & more, & ratione indigemus: ex his autem quales aliquos natura eſſe oportet determinavimus. Reſtat videre, utrum ratione prius, an moribus ſit eruditio facienda. Hæc enim ſimul concordare debent optima concordatione. Contingit enim rationem aberrare ab optima ſuppoſitione, & ſimiles per mores duci.*

3 *Clarum eſt hoc primum quidem, quemadmodum in aliis, quod generatio eſt à principio, & finis à principio aliquo alterius finis, ratio autem*

nobis

nobis, & mens naturæ finis: quare ad hæc generationem ac morum inſtitutionem parare oportet. Deinde, ut anima, & corpus duo ſunt, ita quoque duas videmus eſſe animæ partes, unam irrationalem, alteram, quæ habet rationem: habitus quoque earum duos; quorum alter eſt appetitio, alter mens. Ut autem corpus in generationem antecedit animam, ſic pars irrationalis antecedit eam partem, quæ habet rationem. Patet id in pueris, quibus ſtatim ira, & voluntas, & concupiſcentia exiſtit; at ratio, & mens, procedente ætate, in illis fieri natæ ſunt. Quapropter corporis curam neceſſe eſt prius ſuſcipere, quam animi; deinde appetitus curam tamen appetitus, qui gratia mentis, curam vero corporis, qui gratia animi. Si ergo ab initio providendum eſt à legis poſitore, ut optima ſint corpora eorum, qui educantur, primo quidem circa conjugia providere debet, qua ætate, & cujuſmodi exiſtentes ſint in matrimonium copulandi.

2 Dictum eſt diſciplinam civitatis debere dirigi ad hoc, ut cives euadant optimi ſecundum omnes partes, & ut omnes virtutes acquirant. Jam explicandum eſt, quomodo, & per quæ legiſlator poſſit voti compos fieri. Quia verò ad hoc, ut cives euadant optimi, requiruntur natura, aſſuetudo, & ratio, explicatum autem eſt cap. 7. quales natura debeant eſſe cives optimæ civitatis, ac dictum eſt, quod debent eſſe vigentes intellectu, & animoſi, ſupereſt, ut explicemus, qualis debeat eſſe diſciplina ordinata ad aſſuetudinem, & inſtituto ordinata ad rationem, & ut primo examinemus, inſtituendi ve prius ſint aſſuetudine, an ratione: ſiquidem hæc duo oportet concordare, & requiritur, ut neque ratio aberret judicando, quid ſit optimum, propter deceptionem, neque appetitus impediat, quo minus operemur ſecundum rationem propter contrariam conſuetudinem.

3 Dicendum igitur ad propoſitam quæſtionem, quod civilis inſtitutio ita eſt ordinanda, ut per illam cives prius perficiantur ſecundum corpus, deinde ſecundum animam; prius ſecundum appetitum, deinde ſecundum rationem. Probatur, & explicatur; civilis enim inſtitutio debet imitari naturam, cui cooperatur; ſed natura in generatione rerum incipit à principio imperfecto, ac deſinit in fine perfecto; ergo etiam civilis inſtitutio debet incipere ab imperfecto, hoc eſt à corpore, & appetitu, ac deſinere in ratione, quæ eſt perfecta, & eſt finis aliorum, quæ ſunt in homine. Probatur minor, & explicatur argumentum: licet enim duæ ſint partes hominis, corpus, & anima, ac duæ ſint partes animæ, rationalis per ſe, cujus habitus eſt mens, & rationalis participatiuè, cujus habitus eſt appetitus, adhuc in generatione corpus prius generatur, quam anima, & pars irrationalis priùs erumpit in ſuos actus, quam rationalis, ideoque videmus, quod pueri priùs operantur per appetitum, itaut iraſcantur, ament, concupiſcant &c. procedente verò ætate operantur per rationem; ergo proportionaliter per civilem inſtitutionem prius ſuſcipienda eſt cura corporis, deinde animæ, prius perficiendus eſt appetitus per aſſuetudinem, deinde ratio per doctrinam, ita tamen, ut perfectio corporis ordinetur ad perfectionem animæ, perfectio appetitus ad perfectionem rationis, adeoque quod eſt prius in intentione ſit poſterius in executione. Primo igitur legiſlator debet curare, ut corpora eorum, qui naſcuntur, & ſunt educanda, optimè ſe habeant; ſed ad hoc, ut corpora naſcentium optimè ſe habeant, multum confert, qua ætate, & quo pacto ſe habentes parentes conjugium ineant, & filios procreent; ergo debet legiſlator ſtatuere de conjugiis, determinando ætatem, & alia ad filiorum procreationem ſpectantia.

Quæ

Quæ circa conjugia, & filiorum procreationem ſint obſeruanda.

Caput XVI.

1 *Hoc autem inſtituet legis poſitor, inſpiciens ad ipſos, & ad vitæ tempus, ut ætatibus in idem concurrant, nec diſcrepet gignendi potentia. Viro enim adhuc generare potente, ſi mulier ipſa concipere non poſſit, vel muliere quidem ad concipiendam apta, ſi vir ipſe non poſſit, lites, ac diſcordiæ inter eos oriuntur. Ad filiorum quoque ſuſceptionem eſt inſpiciendum, ne nimis diſtent ab ætate paterna, quoniam nec ipſi ſenioribus gratiam referre ullam poſſunt, nec parentes filiis adjumenta præſtare. Nec etiam nimis proximi ad ætatem paternam accedere debent filii. Habet enim hoc turbationem non paruam, cum neque tanta ſit reuerentia hujuſmodi filii erga genitores, utpote quaſi æqualibus, & circa gubernationem domus querelæ ex iſta quaſi paritate ſoleant provenire. Inſuper, quod dicere incipientes huc digreſſi fuimus, ut corpora natorum ſint ſecundum legis poſitoris voluntatem, ferè quidem hæc omnia provenient per unam diligentiam.*

DEſcendens Ariſtoteles ad explicandum, quæ circa conjugia, & filiorum procreationem ſint obſeruanda, primo ſtatuit, qua ætate vir, & mulier debeant matrimonio conjungi: ſecundo quo potiſſimum anni tempore debeant filiis procreandis operam nauare: tertio quæ cura habenda ſit mulierum prægnantium: quarto quo pacto ſit prouidendum, ne filii nimis multiplicentur: quinto uſque ad quam ætatem debeant parentes generationi filiorum incumbere.

1 Quoad primum: in conjugiis tria præcipuè ſunt reſpicienda. Primum eſt, ne vir, & mulier diſcrepent in potentia generandi, ita ut vir poſſit generare, mulier non poſſit concipere, vel è converſo. Ratio eſt, quia cum hoc accidit, ſolent oriri diſcordiæ inter uirum, & uxorem; ergo tali ætate debent uir, & mulier matrimonio conjungi, ut ſimul amittant potentiam generandi. Secundum eſt, ut filii naſcituri nec nimis diſtent ab ætate paterna, nec nimis ſint eidem propinqui. Ratio, cur non debeant nimis diſtare eſt, quia ſi nimis diſtent, parentes moriantur filiis adhuc pueris, nec filij poſſunt parentibus referre ullam gratiam, nec parentes poſſunt filiis præſtare educationem, inſtitutionem, & alia adjumenta, quibus filii indigent in ætate juvenili; ergo &c. Ratio, cur neque debeant eſſe nimis propinqui, eſt, quia ſi parentes parum diſtent ab ætate filiorum, filii non præſtant debitam genitoribus reuerentiam, utpotè quos reſpiciunt tanquam quaſi æquales, & ex iſta quaſi æqualitate, ſolent oriri querelæ in gubernatione domus. Tertium eſt, ut naſcantur filii corporibus affecti prout legislator intendit. Hæc omnia poterunt obtineri vna diligentia, ſi nimirum legislator ſtatuat, ut conjugia celebrentur ætate conueniente.

2 *Nam cum ſit finis gignendi ut plurimum viris quidem ſeptuageſimus annus, mulieribus autem quinquageſimus, ita conjungendi ab initio ſunt, ut ætatibus ad hunc finem concurrant.*

3 *Eſt autem adoleſcentium conjunctio improba ad filiorum procreationem. In cunctis enim animalibus juveniles partus imperfecti ſunt, & fœminæ crebrius, quam mares, & parua corporis forma gignuntur. Quocirca neceſſe eſt hoc idem in hominibus provenire. Hujus autem conjectura fuerit, quod in quibuſcunque civitatibus conſuetudo eſt adoleſcentes mares, puellaſque conjugari, in eiſdem invalida, ac puſilla hominum corpora exiſtunt.*

4 *In partu quoque laborant magis puellæ, ac pereunt plures. Ex quo reſponſum oraculi Trœzeniis datum quidam exiſtimant, ob iſtam cauſam, quaſi multis pereuntibus propter immaturitatem nuptiarum, non propter fructuum collectionem.*

5 *Ad continentiam quoque utile eſt nuptias fieri ſeriores. Intemperantiores enim eſſe videntur, cum puellæ veneri aſſueſcunt.*

6 *At maſculorum corpora creſcere impediuntur, ſi adhuc augente ſemine conſuetudinem ineant. Nam hujus terminus quiſpiam eſſe videtur, quem non multo excedit amplius.*

7 *Qua-*

1 *Quapropter puellas quidem circa ætatem decem, & octo annorum nuptui tradere congruit, maſculos autem circiter ætatem annorum ſeptem & triginta. In hoc enim tempore, & vigentibus corporibus conjungentur; ac procedente tempore ſimul apte deſinent procreare poſſe, & filiorum ſucceſſio parentibus erit ab initio eis ætate vigentibus ad hoc, ſi rectè procedat ſtatim generatio, partim jam vergentibus ad annum ſeptuageſimum. Quibus igitur ætatibus conjugia ſint facienda, dictum ſit.*

2 Sed explicandum, quænam ſit conveniens ætas. Dicendum, quod ad hoc, ut vir, & mulier conjugium ineant ætate per ſe conveniente, primo requiritur, ut vir ſit octodecim, aut viginti circiter annis major, quam mulier. Ratio eſt, quia vir habet potentiam generandi uſque ad annos ſeptuaginta, mulier uſque ad quinquaginta ergo cum mulier deſinat generare viginti circiter annis ante quam vir, ut conveniant in potentia generandi, debet vir eſſe viginti circiter annis major, quam mulier.

3 Secundo requiritur, ut vir, & mulier non ſint nimis adoleſcentes. Probatur quatuor rationibus. Prima ratio eſt, quia tali ætate debent iniri conjugia, in qua partus non ſolent eſſe imperfecti; ſed partus iuveniles omnium animalium ſolent eſſe imperfecti, ac ſæpius fœminæ, quam mares, ac parvo corpore præditi; ergo hoc etiam accidet in hominibus. Confirmatur ex ſigno: videmus enim, quod in omnibus civitatibus, in quibus inolevit mos adoleſcentes admodum matrimonio copulandi, corpora hominum ſunt inutilia, & puſilla.

4 Secunda ratio eſt, quia puellæ admodum adoleſcentes magis laborant in partu, ac plures ex ipſis pereunt. Ad hoc autem multi referunt reſponſum oraculi Trœzeniis datum. Cum enim multæ parientium perirent, conſuluerunt oraculum, ac reſponſum acceperunt illas perire non propter collectionem fructuum, ſed propter immaturitatem nuptiarum.

5 Tertia ratio eſt, quia puellæ, quæ admodum adoleſcentes aſſueſcunt Veneri, evadere ſolent intemperantiores; ergo etiam ad temperantiam, & continentiam mulierum melius eſt, ne conjugia fiant à valde adoleſcentibus.

6 Quarta demum ratio eſt, quia ſi maſculi generationi dent operam antequam omninò adoleverint, impediuntur creſcere. Et ratio eſt, quia dum creſcunt, toto pene alimento indigent ad augmentationem; ergo parum eſt ſuperflui, quod in generationem impendant; ergo ſi generationi incumbant, impediuntur ab augmentatione; ergo ad generandum debet expectari, ut perfecta, & abſoluta ſit augmentatio: tum enim alimentum, quod impendebatur ad augmentum, transfertur ad generandum ſimile.

7 Ex his omnibus concluditur puellas circa annum decimum octavum, viros circa trigeſimum ſextum debere connubio jungi. Sic enim fiet, ut, & vigentibus corporibus copulentur, adeoque filios generent validos, & ut ſimul amittant potentiam generandi: ſiquidem ſeptuageſimus annus viri pene coincidet cum quinquageſimo mulieris: ſi verò ſtatim incipiant generare, partim generabunt ætate vigente, partim ætate vergente ad ſeptuageſimum annum viri. Explicatum eſt igitur, qua ætate facienda ſint conjugia.

8 *Tempus autem anni, ut nunc multi obſervant, rectè per hyemem aptius ad nuptias eſſe videtur. Sed conſideranda ſunt in procreatione liberorum, quæ à medicis, & quæ à phyſicis traduntur. Medici enim tempora corporum ſufficienter oſtendunt: phyſici autem de ſpiritibus, boreales magis, quam auſtrales laudant. Quæ autem corpora maximè utilia ſint, magis dicendum eſſet, ubi diſciplina liberorum tractatur: ſummatim vero*

ſatis-

Digitized by Google

hſat fuerit nunc dixiſſe. Neque enim Athletarum ſabitude utilis foret ad civilem habitum, neque ad ſanitatem, & procreationem liberorum: nec rurſus humilis, & imbecilla nimium, ſed media ſtarum. Laborioſam enim habitudinem habere oportet, exercitatam vero laboribus non violentis, neque ad unum laborem ſolum, ut Athletarum habitude, ſed ad liberalia opera. Hæc autem ſimiliter viris, mulieribuſque exiſtere debent.

9 Prægnantes quoque mulieres curam habere corporum oportet, non pigreſcentes, neque ſubtili utentes alimonia. Hoc autem facile eſt legum lationi providere, ſi iubeat ſingulis diebus iter quoddam facere debere ad Deorum ſacra mulieres, quæ ſortitæ ſint concipiendi honorem. Mentem tamen contra, quam corpus, in tranquillitate eſt traducenda. Quæ enim fiunt, ab ea, quæ continet capere videntur: quemadmodum illa, quæ naſcuntur à terra.

8 Quoad ſecundum obſervandum eſt etiam, quo anni tempore conjuges filiis generandi incumbant. Videtur enim tempus hyemis eſſe ad generandum aptius, ut quidam docent, quia tunc calor internus eſt validior. Quoad hoc autem obſervanda ſunt non ſolum quæ traduntur à medicis, ſed etiam quæ traduntur à phyſicis. Nam ſicut medici præferunt tempus hyemale, ſic phyſici præferunt tempus, in quo flant ſpiritus boreales, temporibus, in quibus flant venti Auſtrales. Porro quæ corpora ſint maximè utilia, explicandum eſt inferiùs; cum de diſciplina liberorum agetur. Breviter dicendum, quod neque corpora vaſta, & habentia habitudinem athleticam, neque corpora imbecilla, & exigua, ſed corpora medio modo ſe habentia ſunt idonea ad actus civiles, & ad procreationem liberorum. Ratio eſt, quia cives debent habere corpora exercitata laboribus, non tamen violentis, & unius tantum generis, ſed diverſorum generum, qualia ſunt opera liberalia. Proportionaliter verò debent ſe habere corpora virorum, & mulierum.

9 Quoad tertium: oportet, ut mulieres prægnantes gerant curam ſui, adeoque neque deſidia pigreſcant, neque utantur cibo nimis tenui. Ratio eſt; quia fœtus ſumit alimentum ex matre; ſed ſi matres deſidia pigreſcant, alimentum non erit ſatis concoctum, ſi tenui utantur cibo; non ſupererit alimentum pro fœtu, ergo, &c. Facile autem legiſlator obtinebit, ut mulieres prægnantes non pigreſcant deſidia, ſi imperet, ut poſtquam ſortitæ fuerint honorem concipiendi, quotidiè viſitent aliqua deorum delubra. Sicut autem expedit, ut mulieres prægnantes corpora exerceant, ita expedit ut mentem in tranquillitate detineant. Cum enim ſicut fruges trahunt alimentum ex terra, ſic fœtus trahat alimentum ex matre, debent matres abſtinere à ſpiritibus per laborem mentis abſumendis.

10 Circa expoſitionem autem, vel educationem filiorum lex ſit, nihil orbatum natura fore educandum. In aliis vero, ſi mores, inſtitutioque civitatis prohibeant natos exponere, ac multitudo tantæ prolis alicui contigerit, ut duplicatus ſit filiorum numerus (nam is definitus eſſe debet) ad multitudinem nimiam evitandam antevenire oportet, ut non concipiantur. Nam poſtquam concepti ſunt, & ſenſum, aut vitam acceperint, nefas eſt attingere eos.

11 Cum vero determinatum ſit, qua ætate vir, & uxor ſint ab initio conjungandi, quanto tempore liberis operationem dare conveniat, determinemus. Seniorum enim fœtus, quemadmodum juniorum, imperfecti ſunt, & corporibus, & intellectibus: ſeneſcentium quoque fœtus ſunt irrobuſti. Quapropter illud maximè tempus probandum eſt, in quo maximè intelligentia viget in nobis. Id autem eſſet in plurimis, circiter annum quinquageſimum, ut Poetarum quidam dixerunt, ſeptenario numero ætatem dimetientes. Itaque qui quatuor, aut quinque annis hanc ætatem exceſſerint, derelinquere debent in aperto procreandi ſtudium, ac de cætero, vel ſanitatis, vel alterius hujuſmodi cauſa concubitum facere videri. Coitus vero omnis alterius, quam conjugis, penitus ſit interdictus, quandoquidem ſit, & appelletur conjux. Quod ſiquis deprehendatur contra facere per tempus procreationis, dignam pro delicto pœnam reportet.

10 Quo-

10 Quoad quartum: circa educationem, vel expoſitionem liberorum primo ſtatuenda eſt lex, ut nullus ex orbatis, pura cæcis, claudis, &c. educetur. Quoad alios filios non orbatos ſi mores, & inſtituta civitatis, aut gentis prohibeant expoſitionem liberorum, cum debeat eſſe definitus filiorum numerus, eo numero expleto, procurandus eſt abortus, antequam filii concipiantur; ſiquidem poſtquam concepti fuerint, nefas eſt filios occidere.

11 Quoad quintum: ex eadem ratione, ex qua ſtatuimus, qua primum ætate debeant vir, & mulier connubio jungi, ſtatuendum eſt uſque ad quam ætatem debeant filiorum procreationi operam navare. Ratio eſt, quia ſicut fœtus juniorum ſunt imperfecti, ac defectuoſi tum corporibus, tum intellectibus, ſic etiam fœtus ſeniorum ſunt imperfecti; ergo ſicut Reipublicæ intereſt, ne juniores jungantur connubio, ſic ejuſdem intereſt, ne ſeniores operam navent generationi filiorum. Dicendum igitur, quod uſque ad eam ætatem debent homines generationi vacare, uſque ad quam vigent intellectu, hoc eſt uſque ad annum quinquageſimum, ut multi cenſent, definientes hoc per numerum ſeptenarium per ſe ipſum multiplicatum, qui facit quadraginta novem. Qui igitur quatuor, aut quinque annis quinquageſimum annum exceſſerint, non debent amplius curare, ut filios generent, ſed ſolum debent coire gratia ſanitatis, aut alterius commodi, ita tamen, ut coitus omnis præterquam cum conjuge ſit penitus interdictus. Quod ſiquis deprehendatur cum altera coire, dignam pro delicto pœnam luat.

De victu, educatione atque inſtitutione puerorum, uſque ad ſeptimum annum.

Cap. XVII, & Ultimum.

1 Uſceptis autem filiis, multum referre putandum eſt ad corporis robur, quali victu nutriantur. Apparet verò ex cæteris animalibus, & ex gentibus, quibus curæ eſt aſſidua bellicæ habitudinis, nutrimentum lactis maximè proprium eſſe corporibus: abſtemium autem magis propter ægritudines.

2 Et præterea motus quoſcunque in ea ætate fieri datur, conferunt. Ne membra vero ob teneritudinem diſtorta fiant, utuntur adhuc gentes aliquæ organis quibuſdam, & machinis, quæ corpus à talibus illæſum conſervant.

3 Confert etiam ſtatim à pueritia frigori aſſueſcere. Hoc enim, & ad ſanitatem, & ad res bellicas utile eſt. Quapropter apud multos Barbarorum conſuetudo eſt, vel gelido amne natos immergere, vel parva veſte amicire, ut faciunt Galli. Ad cuncta enim, ad quæ poſſibile eſt, ſtatim ab initio melius eſt aſſueſcere. Eſt autem apta puerorum natura ob eorum calorem, ad frigus exerceri. Circa primam igitur ætatem hæc, & hujuſmodi diligentia eſt adhibenda.

1 Uſceptis filiis, multum intereſt, quo victu nutriantur, & quo pacto aducentur, & inſtituantur Primò igitur ex inductione aliorum animalium, & ex conſuetudine gentium etiam bellicoſarum patet prima ætate aptiſſimum pueris alimentum eſſe ex lacte. Debent autem abſtinere à vino propter ægritudines.

2 Secundò utilis eſt pueris aliquis motus illi ætati congruus. Ne verò membra propter teneritudinem diſtorta fiant, gentes communiter utuntur quibuſdam inſtrumentis, ac machinis, quæ corpus à talibus vitiis conſervant illæſum.

3 Ter-

3 Tertio tum ad ſanitatem, tum ad bellicos uſus utile eſt, ut ab infantia aſſueſcant frigori ferendo. Hinc apud plures barbaros, ut apud Celtas, ſeu Gallos orta èſt conſuetudo infantes nudos gelido amne immergendi. Ratio eſt, quia expedit, ut ab infantia aſſueſcamus ii, quibus poſſumus aſſueſcere; ſed pueri propter calorem, quo abundant, poſſunt aſſueſcere frigori; ergo perutile eſt, ut ab infantia aſſueſcant frigori. Hæc igitur curanda ſunt prima illa ætate comprehendente tres circiter annos, quibus pueri aluntur lacte.

4 Sequenti vero etate uſque ad annos quinque, quia nondum ad diſciplinam aliquam ſunt admovendi, neque labores perferre cogendi, ne creſcere impediantur, motus ſolummodo quoſdam ſuſcipere debent, quo pigritiam corporis evitent, qui motus præparandi ſunt illis, & per alios actus, & per ludum. Ludi verò ipſi, neque illiberales, neque laborioſi eſſe debent, neque remiſſi. Quas autem narrationes, & fabulas illa ætate pueri audire debeant, cura ſit iis, qui pueris publicè præſiciuntur. Cuncta enim talia ad converſationes poſtea futuras accommodanda ſunt. Itaque ludi ut plurimum tales eſſe debent, ut ſint imitationes eorum, quæ poſtea ſerio erunt facienda. Cohibitiones vero puerorum, & interruptiones ploratus, qui legibus prohibent, non rectè faciunt. Sunt enim utiles ad augmentum, cum ſint quodammodo exercitationes corporum. Spiritus enim compreſſio facit robur laborantibus, quod contingit etiam pueris ploratum cohibentibus.

4 Secunda ætate uſque ad annum quintum, neque admovendi ſunt diſciplinis, neque cogendi ſunt ad labores, ne impediantur creſcere. Ut igitur pigritiam corporis evitent, motibus quibuſdam ſunt exercendi per ludos, ac ſimiles actus. Ludi puerorum neque debent eſſe illiberales, neque laborioſi, neque nimis remiſſi. Secundùm animam verò excolendi ſunt narrationibus quarumdam fabularum jucundarum, quæ narrationes quales eſſe debeant ſtatuendum eſt ab iis, qui puerorum inſtitutioni ſunt publicè præfecti. Debent nimirum hæc omnia eſſe conſentanea vitæ deinceps traducendæ, ac pueri debent exerceri ludis, qui ſint imitationes eorum, quæ ſerio deinde ſunt acturi. Porro qui lege prohibent cohibitiones, per quas pueri cohibentur à ploratibus, non rectè faciunt. Cum enim dum cohibent ploratum, ſpiritum debent retinere, corpus exercent, quod eſt utile ad augmentum, & robur.

5 Providendum eſt ab his, quibus puerorum cura publicè commiſſa eſt, circa hujuſmodi educationem, & alia, & ut quam minimè cum ſervis verſentur. Hæc enim ætas uſque ad annos ſeptem neceſſarium eſt, ut domi alatur. Rationabile eſt ergo præcipuè in hac ætate, ut ab auditu, & viſu ſervilium rerum abſint. Omnino igitur obſcœnitas verborum, ut, & quicquam aliud, per legislatorem exterminanda eſt de civitate. Ex turpiter enim loquendi licentia ſequitur, & turpiter facere. Potiſſimum igitur ſtatim à pueris, neque dicant, neque audiant quicquam turpe. Si quis vero dicere, aut facere quicquam prohibitorum deprehenſus fuerit, is ſi liber ſit, ſed nondum in conventum comeſſatorum dignatus aſſumi, honore prohibeatur, & verberibus caſtigetur: ſed ſi ſit majoris ætatis, ſervili infamia afficiatur, admiſſi ſervilis officii gratia. Cum vero dicere quicquam interdixerimus, clarum eſt, quod, & aſpicere, aut picturas, aut actus deformes prohibemus. Sit igitur cura magiſtratibus, nullam neque picturam, neque ſtatuam eſſe talium rerum imitatricem, niſi apud Deos quoſdam, quibus etiam laſciviam mos tribuit: apud hos permittet lex jam homines factos pro ſe, & filiis, & uxoribus ſacra facere. Juniores autem, neque jamborum, neque tragædiarum ſpectatores eſſe ſinat, niſi cum ad eam pervenerunt ætatem, ut in comeſſationibus una cum aliis ſedere, & potus etiam participes eſſe poſſint: & ab ebrietate, & hujuſmodi labe inſontes diſciplina omnes præſtabit. Nos quidem nunc curſim iſta attigimus: poſtea vero inſiſtentes oportebit determinare magis, ſive oportet, ſive non oportet, primo quærentes, & quomodo. Sed in præſenti mentionem de his facere neceſſarium fuit. Forſitan enim non malè circa hoc cenſebat Theodorus tragædiarum actor. Nulli enim unquam concedere voluit, ut ante ſe ageret, neque ex vilibus etiam

bi-

Digitized by Google

hiſtrionibus, quaſi magis faveant auditores illis, quos primo audierint. Contingit hoc idem in converſationibus hominum, & rerum. Omnium enim prima nos magis delectant. Quapropter oportet à pueris omnia turpia procul removere, & maximè quæcunque habent in ſe, vel obſcœnitatem, vel improbitatem.

5 Jam verò, quia neceſſe eſt, ut uſque ad annos ſeptem pueri alantur domi, qui educationi puerorum ſunt præfecti curare debent, ut eo tempore pueri quam minimum verſentur cum ſervis, & ut removeantur à ſervilium, & illiberalium rerum auditu, ac viſu, ne ſerviles mores imbibant. Eamdem ob cauſam omnis verborum obſcœnitas per legiſlatorem exterminanda eſt à civitate. Licentiam quippe turpiter loquendi conſequitur licentia turpiter agendi. Potiſſima verò cura ſit, ne à juventute turpe quid dicant, aut faciant. Si quis verò deprehenſus fuerit dicere, vel facere aliquid lege prohibitum, is, ſi liber ſit, ſed nondum propter ætatem ad publicas comeſſationes admiſſus, ignominia, & verberibus caſtigetur; ſi verò provectioris ſit ætatis, ſervili notetur infamia. Sicut autem prohibemus, ne præſertim juniores dicant quidquam turpe, ſic interdicimus, ne picturas turpes, aut actos obſcænos aſpiciant. Curent igitur mag ſtratus, ne ulla ſit pictura, vel ſtatua obſcænorum imitatrix, niſi forte apud Deos, quibus etiam laſciviam mos tribuit; apud quos permittat lex, ut ſoli homines maturæ ætatis pro ſe ipſis, uxoribus, ac liberis ſacra faciant, juniores autem ab horum aſpectu omnino prohibeantur. Interdicendum etiam eſt, ne iidem jamborum, comœdiarum, ac tragædiarum ſint ſpectatores, donec ad eum ætatem pervenerint, qua ad publicas comeſſationes admittuntur, in quibus comeſſationibus ab ebrietate, aliiſque hujuſmodi immunes illos diſciplina ſervabit. Hæc omnia obiter ſolum, & curſim in præſentia attingimus; inferius ſiquidem de iis agendum eſt accuratius, ubi primo quæremus, oporteat ne hæc, vel illa à pueris, vel junioribus fieri? ſecundo quomodo ſint facienda. Confirmantur hæc, nam Theodorus tragædiarnm actor cenſebat auditores magis favere iis Hiſtrionibus, quos primo audierint, eo quod homines univerſim majorem delectationem trahant ex iis, quibus primo fruuntur propter novitatem, ideoque non permittebat, ut ullus etiam viliſſimus hiſtrio ante ipſum prodiret in ſcænam; ergo ex hac ratione curandum, ne pueri aſpiciant quidquam turpe, præſertim ſi habeat obſcænitatem, vel improbitatem: illis enim ut pote novis incredibiliter delectantur, ideoque evadunt talium amantes, ac proinde pravi.

6 Tranſactis vero annis quinque. in duobus uſque ad ſeptem oportet jam diſciplinas ſpectare, quas addiſcere eos oportet.

7 Duæ autem ſunt ætates, in quas neceſſarium eſt diſciplinas dividere: una poſt ſeptimum annum uſque ad pubertatem: altera à pubertate uſque ad annum vigeſimum primum. Nam qui hebdomadibus dividunt ætates, ut plurimum non dicunt benè. Itaque ſequenda eſt naturalis diſtinctio. Omnis enim ars, & diſciplina implere vult id, quod deeſt naturæ. Primum igitur videndum eſt, ſi facienda ſit inſtitutio quædam circa pueros: deinde, ſi utile ſit publicè curam eorum ſuſcipere, vel magis privatim, quomodo nunc fit in pluri- mis civitatibus: tertio qualem hanc eſſe curam oportet.

6 Tranſactis quinque annis, duobus reliquis uſque ad ſeptem oportet, ut pueri ſpectent, quæ pertinent ad diſciplinas, quibus poſt ſeptimum annum ſunt exercendi. Ex. gr. ſi ſunt exercendi in gymnaſticis, vel muſicis, intereſſe debent iis, qui exercentur in muſica, atque gymnaſtica.

7 Sequuntur tertia, & quarta ætas, in quibus pueri, atque adoleſcentes in diſci-

ſciplinis ſunt inſtituendi. Debent autem iſtæ duæ ætates ita inter ſe dividi, ut prima incipiat ab anno ſeptimo, & protendatur uſque ad pubertatem: ſecunda incipiat à pubertate, & duret uſque ad annum vigeſimum primum. Qui dividunt ætatem per ſeptennia, non bene dividunt, ideoque melius eſt, ut ſequamur naturam, quidem omnis ars intendit ſupplere id, quod deeſt naturæ. Sequentes autem naturam dividimus per pubertatem. Circa diſciplinam verò, & inſtitutionem tria libro ſequenti ſunt examinanda: primo utrum facienda ſit aliqua puerorum inſtitutio? ſecundo utrum pueri publicè ſint à civitate inſtituendi, an eorum inſtitutio privatim parentibus ſit relinquenda, uti nunc in pluribus fit civitatibus? Tertiò qualis debeat eſſe puerorum, ac juvenum inſtitutio? Et per hæc Ariſtoteles concludit librum ſeptimum.

ARISTOTELIS
POLITICORUM
LIBER OCTAVUS, ET ULTIMUS.

Oſtenditur juventutem diſciplinis publica cura eſſe inſtituendam.

CAPUT PRIMUM.

1 *QUOD igitur à legis poſitore maximè intendendum ſit circa diſciplinam juventutis, nemo utique dubitabit. Nam id quidem neglectum in civitatibus affert Reipublicæ detrimentum. Oportet enim ad ſingula gubernandi genera diſciplinam accommodari. Nam mos unjuſcujuſque proprius conſuevit, & ſervare Rempublicam, & ab initio conſtituere: ceu popularis mos popularem, & paucorum potentiæ accommodatus mos, eam, quæ conſiſtit in paucorum gubernatione. Semper autem melior mos cauſa eſt melioris Reipublicæ.*

2 *Præterea in cunctis facultatibus, & artibus ſunt quædam, ad quæ erudiri prius oportet, & aſſueſieri ad earum opera. Itaque manifeſtum eſt, quod, & ad virtutis actiones.*

1 DICTUM eſt in fine libri ſeptimi tria circa diſciplinam juventutis eſſe quærenda. Primum eſt, utrum curanda ſit diſciplina juventutis? Secundum utrum curanda ſit privatim, vel publicè? Tertium qualis debeat

beat eſſe juvenum diſciplina, & quomodo tradenda? Ut igitur cum Ariſtotele reſpondeamus ordinatim propoſitis quæſtionibus, dicendum primo ſatisfaciendo primæ dubitationi, quod legiſlator debet maximam curam adhibere circa diſciplinam juventutis. Probatur primo, quia legiſlator debet maximam curam adhibere circa ea, quæ neglecta Reipublicæ afferunt detrimentum; ſed cura juventutis neglecta Reipublicæ affert detrimentum; ergo &c. Probatur minor: nam diſciplina juventutis debet accommodari ſingulis Reipublicæ ſpeciebus: unaquæque enim Reſpublica conſervatur per hoc, quod cives aſſueſcant vivere ſecundum ipſam, corrumpitur per hoc, quod aſſueſcant vivere non ſecundum ipſam; ex. gr. Reſpublica popularis conſervatur per hoc, quod cives aſſueſcant gubernationi populari; Reſpublica oligarchica conſervatur per hoc, quod cives aſſueſcant gubernationis oligarchicæ, idemque dic de aliis; ergo hæc cura neglecta detrimentum afferet Reipublicæ, quia cives non aſſueſcent gubernationi talis Reipublicæ; ergo ne Reſpublica patiatur hoc detrimentum, legiſlator ſummo ſtudio debet curare, ut juventus per diſciplinam aſſueſcat gubernationi Reipublicæ. Ex eo verò, quod melius cives aſſueſcant, ſequitur, ut Reſpublica melius ſe habeat.

2 Secundo probatur, quia ad hoc, ut quis rectè exerceat opera cæterarum artium, & ſcientiarum, requiritur, ut ab initio per diſciplinam, & inſtitutionem aſſueſcat ad talia opera; ergo etiam ad hoc, ut quis exerceat actiones virtutum proprias unjuſcujuſque politia, requiritur, ut ab initio per diſciplinam aſſueſcat talibus actionibus.

3 *Cum vero unus ſit finis civitati toti, clarum eſt oportere diſciplinam quoque eſſe unam, & eandem omnium, & hujus curam eſſe publicam, & non privatam, quemadmodum nunc unuſquiſque curam habet ſuorum filiorum, privatimque docet, & privatam diſciplinam, prout ei videtur. Sed oportet publicorum publicè exercitationem fieri.*

4 *Et ſimul non debet quiſque civis ſe ſuum exiſtimare, ſed omnes civitatis. Particula enim civitatis unuſquiſque eſt: cura vero ſingularum particularum reſpicere nata eſt ad curam totius. Laudari poſſunt in hoc Lacedæmonii. Nam plurimam circa pueros diligentiam faciunt, & quidem publicè. Quod igitur lege providendum ſit circa diſciplinam juventutis, & hoc publicè faciendum, patet.*

3 Dicendum ſecundo, ſatisfaciendo ſecundæ dubitationi: diſciplina juventutis debet eſſe una, & communis, & non privata. Probatur primo, quia qui faciunt unum per hoc, quod ordinentur ad eumdem finem, debent una diſciplina inſtitui; ſed cives coaleſcunt in unam civitatem per hoc, quod ordinentur ad eumdem finem; ergo cives debent una diſciplina inſtitui; ſed eorum, quorum diſciplina debet eſſe una, expedit, ut cura communiter ſuſcipiatur, ac non permittatur, ut unuſquiſque filios inſtituat prout vult, uti nunc fit in pleriſque civitatibus; periculum enim eſt, ne diſciplina diverſificetur, adeoque non ſit congrua fini, & unitati civitatis; ergo expedit, ut communiter ſuſcipiatur cura de diſciplina juventutis, adeoque diſciplina ſit communis.

4 Probatur ſecundo, quia cum unum conſtituitur ex partibus, partes ſicut habent pro fine totum, ita curandæ ſunt cum reſpectu ad bonum totius; ſed civitas eſt totum conſtans ex ſingulis civibus tanquam ex partibus; ergo habenda eſt cura ſingulorum civium, cum reſpectu ad bonum civitatis, & unuſquiſque civium non debet exiſtimare ſe ſuum, ſed civitatis; ſed eſt impoſſibile, ut in diſciplina habeatur cura juvenum cum reſpectu ad bonum civitatis, niſi diſciplina ſit communis; ergo diſciplina debet eſ-

ſe communis. Idcirco quoad hoc laudandi ſunt Lacedæmonii, qui, & magnam, & publicam curam gerunt de diſciplina juventutis. Patet igitur, quod ex lege providendum eſt circa diſciplinam juventutis, & quod hæc diſciplina publicè eſt ſuſcipienda.

Quibus diſciplinis, & quomodo juvenes ſint inſtituendi.

Caput II.

1 *QUanam verò iſta ſit diſciplina, & quomodo tradenda, latere non debet. Nam nunc quidem in ambiguo eſt, neque eadem omnes cenſent juventutem addiſcere debere, neque ad virtutem, neque ad vitam optimam, neque conſpicuum eſt, utrum per intelligentiam magis deceat, vel per animi morem, Impedimentorum quoque reſpectus conſiderationem diſciplinæ conturbat, cum manifeſtum non ſit, utrum exercitatio noſtra accommodanda ſit ad ea, quæ ſunt utilia ad vitam, vel ad ea, quæ tendunt ad virtutem, vel ad ea, quæ ad majorem quendam, ſuperfluumque pertinent apparatum, Hæc enim omnia patronos quoſdam ſuſcepere. De his quoque, quæ ad virtutem tendunt, nihil confeſſum exiſtit. Etenim virtutem non eandem omnes ſtatim honorant; ex quo fit, ut diſcedant circa illius exercitationem.*

2 *Quod igitur ex utilibus neceſſaria ſint ad diſcenda, manifeſtum eſt; quod autem non omnia, diſtinguentibus liberalia opera ab illiberalibus patebit, Illa talia eſſe recipienda, quæ cum utilia ſint, faciunt exercentem, habentemque non vilis exercitii operatorem. Vile autem exercitium putandum, & ars, & diſciplina, quæcunque corpus, aut animum, aut mentem liberi hominis, ad uſum, & opera virtutis inutilem reddunt. Itaque, & artes illæ, quæ deterius diſponunt corpus, & cuncta mercenaria exercitia, ſordida nuncupamus. Mentem enim occupatam, & vilem reddunt.*

3 *Sunt etiam quædam ex liberalibus ſcientiis, quas uſque ad aliquid diſcere honeſtum ſit, penitus verò ſeſe illis tradere, ac ad extremum uſque proſequi velle nocumentis illis, quæ ſupra diximus, obnoxios facit. Sed refert plurimum, cujus gratia quis agat, vel diſcat. Nam ſi gratia ſui, vel amicorum, vel propter virtutem, non eſt illiberale. Qui verò idipſum agit propter alios, ſæpe utique videbitur illiberaliter, ac ſordide agere. Diſciplinæ igitur illæ, de quibus diximus, ad utranque partem ſe habent.*

1 SUpereſt jam, ut reſpondeamus tertiæ dubitationi, in qua quæritur, quibus diſciplinis, & quomodo juvenes ſint inſtituendi? Et in hac quidem quæſtione magna eſt controverſia, ſiquidem non eaſdem cuncti cenſent diſciplinas addiſcendas, ſed aliqui cenſent addiſcendas has, alii illas. Diſcrepant etiam in determinando, quibus potiſſimum virtutibus, & cui modo vivendi tanquam optimo juvenes ſint aſſuefaciendi. Illud etiam in ambiguo eſt, utrum diſciplina principaliter ſit ordinanda ad excolendam mentem per virtutes intellectuales, an ad excolendam aliam animi partem per virtutes morales? Præterea magna eſt dubitatio circa vitam activam, utrum juvenum exercitatio accommodanda ſit iis, quæ ſunt utilia ad vitam, an iis, quæ conducunt ad virtutem, an potiùs iis, quæ ſpectant ad quemdam non neceſſarium ornatum? Singula enim horum ſuos habent patronos, ac ſuos impugnatores. Si verò dicatur, quod exercitatio accommodanda eſt virtuti, adhuc non eſt apud omnes exploratum, cui potiſſimum virtuti ſit accommodanda. Sicut enim aliqui præferunt unam virtutem, alii aliam, ſic quidam exiſtimant exercitationem noſtram dirigendam ad unam virtutem alii ad aliam. Ut igitur his quæſtionibus Ariſtoteles paulatim ſatisfaciat, primo oſtendit juvenes eſſe inſtituendos in diſciplinis utilibus, non tamen omnibus, ſed ſolis liberalibus, & explicat diſcrimen diſciplinarum liberalium ab illiberalibus: ſecundo ſtatuit, quouſque, & cujus gratia talibus diſciplinis navanda ſit opera.

2 Quoad primum: manifeſtum eſt, & ab omnibus admittitur juvenes eſſe inſtituen-

tuendos in aliquibus diſciplinis neceſſariis, & utilibus, ſiquidem id requiritur ad hoc, ut civitas bene ſe habeat. Verumtamen cum ex diſciplinis utilibus aliæ ſint liberales, aliæ illiberales, juvenes ingenui non illiberalibus, quæ ſunt propriæ ſervorum, ſed liberalibus ſunt erudiendi. Sed explicandum, quænam diſciplinæ, atque exercitationes cenſendæ ſint liberales, quæ illiberales, ac ſordidæ? Dicendum, quod illæ diſciplinæ, artes, atque exercitationes cenſendæ ſunt illiberales, quæ corpus, animum, aut mentem hominis liberi minus utiliæ reddunt ad virtutem; illæ verò, quæ ad virtutem diſponunt, ſunt liberales. Artes igitur, quæ malè diſponunt corpus, ut coquinariæ, &c. & omnia exercitia, quæ ſolent à mercenariis exerceri, quæque mentem totam ad externa abjiciunt miniſteria, adeoque vilem reddunt, cenſendæ ſunt ſordidæ, ſerviles, atque illiberales, nec ab ingenuis juvenibus addiſcendæ.

3 Quoad ſecundum: quaſdam ex liberalibus diſciplinis cives ingenui ita debent addiſcere, & exercere, ut non ſe illis totos tradant, ſed prout ad finem conducit. Si enim ſe totos illis tradant, à melioribus ſtudiis avocabuntur, atque iiſdem pene detrimentis afficientur, quibus afficerentur, ſi illiberalibus diſciplinis operam navarent. Plurimum etiam refert, cujus finis gratia tales diſciplinæ exerceantur, vel addiſcantur. Si enim quis aliquibus diſciplinis ſe exerceat gratia ſui, vel amicorum, vel gratia virtutis, utique non illiberaliter aget: at ſi eaſdem exerceat gratia aliorum, aget illiberaliter: ex. gr. ſi quis pictura, vel muſica ſe exerceat gratia ſui, & amicorum, non aget illiberaliter; ſi gratia aliorum, videbitur agere illiberaliter. Quædam igitur diſciplinæ ſunt indifferentes ad hoc, ut liberaliter, vel illiberaliter exerceantur. Si enim exerceantur gratia unius finis, & uno modo, exercentur liberaliter, ſi exercentur gratia alterius finis, & alio modo, exercentur illiberaliter.

Propter quem finem, & quomodo juvenes erudiendi ſint quatuor diſciplinis; diſciplina nimirum litterarum, gymnaſtica, muſica, & figurativa.

Caput III.

1 Sunt autem ferè quatuor, quas diſcere juvenes conſueverunt, litteras, gymnaſticam, muſicam: addunt vero, & quartam quidam, figurandi peritiam: literas quidem, & figurationem, tanquam utiles, & valdè expedientes ad vitam: gymnaſticam vero tanquam pertinentem ad fortitudinem.

2 De Muſica vero jam ambigitur. Nam nunc quidem plurimi voluptatis gratia illam addiſcunt: veteres autem inter diſciplinas eam collocaverunt, ex eo, quod natura quærit (ut ſæpe dictum eſt) non ſolum in negotio rectè, verumetiam in otio laudabiliter poſſe verſari. Hoc enim principium eſt omnium, ut rurſus de illo dicamus.

1 Ex communi conſuetudine patet quatuor potiſſimum eſſe liberales diſciplinas, quibus juvenes inſtitui conſueverunt, diſciplinam nimirum litterarum, ſeu grammaticam, gymnaſticam, & muſicam, quibus aliqui addunt peritiam figurandi, ſub qua continentur pictura, atque ſculptura. Et quidem diſciplinam litterarum, ac figurandi peritiam diſcunt, ut valde utiles ad vitam, & per ſe perfectivas intellectus; gymnaſticam, ut conducentem ad fortitudinem, & robur; de muſica verò ambigitur, cujus gratia ſit addiſcenda? Ut igitur explicemus, cujus gratia, & qualiter juvenes enumeratis diſciplinis ſint inſtituendi, primo explicandum eſt, cujus finis gratia erudiendi ſint in muſica: ſecundo cujus

gratia erudiendi ſint in diſciplina litterarum, & figurativa: tertio cujus gratia, uſque ad quem terminum, & qualiter erudiendi ſint in gymnaſtica.

2 Quoad primum: quæritur propter quem finem muſica ſit addiſcenda. Plerique hoc tempore muſicam addiſcunt gratia voluptatis ſenſibilis, quam ex auditu cantus decerpimus. Antiqui è converſo muſicam recenſebant inter diſciplinas, quæ addiſci debent, quia ſecundum naturam eſt, ut non ſolum eos habitus comparemus, qui requiruntur ad hoc, ut bene nos geramus in negotio, ſed etiam eos, qui requiruntur, ut bene nos geramus in otio. Quia verò hæc doctrina eſt principium ad explicandum, propter quem finem diſciplinæ ſint addiſcendæ, ideo licet illam tradiderimus lib. 7. cap. 15. adhuc debemus rurſus hoc loco eamdem magis explicare.

2 *Si enim utroque opus eſt, magis autem expetendum eſt otium, quam negotium, nec id quidem in joco: nam ſic neceſſe foret jocum eſſe finem vitæ: quod ſi ſit impoſſibile, & magis in negotiis utendum eſt joco: nam qui laborant, indigent relaxatione, & hujus gratia eſt jocus: negotia vero ſunt cum labore, & conatu, & propterea oportet jocum adhibere, qui tanquam medicinam eo tempore afferat: nam relaxatio eſt hujuſmodi motus animi, & requies per voluptatem. Otium autem ipſum videtur in ſe voluptatem habere, & fælicitatem, & vitam beatam, & hoc non negotioſis, ſed otioſis exiſtit. Nam qui negotiatur, alicujus gratia negotiatur, quod ſibi deſit. Fælicitas autem finis eſt, quam non cum dolore, ſed cum voluptate eſſe omnes putant. Hanc tamen voluptatem non eandem omnes poſuerunt, ſed ſecundum ſe unuſquiſque, & ſecundum ſuum habitum: optimus tamen optimam, & eam, quæ ſit ab honeſtiſſimis. Itaque manifeſtum eſt, quod oporteat ad otium quoque degendum addiſcere quædam, & erudiri, & has eruditiones, ac diſciplinas ſui ipſarum eſſe gratia: illas vero, quæ ad negotium, tanquam neceſſarias, & gratia illorum. Quapropter Muſicam antiqui inter diſciplinas collocavere, non tanquam rem neceſſariam, nihil enim habet tale, neque tanquam utilem, ut literæ ad lucrum, & ad rem familiarem, & ad ſtudia, & ad civiles actiones complurimas: videtur quoque figurandi peritia utilis eſſe ad judicandum melius artificum opera: neque ut gymnaſtica ad ſanitatem, & robur: nihil enim horum videmus ex muſica fieri. Reſtat ergo, quod ad degendum in otio, ad quod, & apparet eam adhiberi. Quam enim putant degentiam eſſe ingenuorum hominum, in ea conſtituunt. Quapropter Homerus in poemate ſuo ita inquit:*

Sed quale eſt vocari ad menſam opipare paratam.

Deinde nominans quoſdam alios, ſubdit.

Et accerſunt Citharœdum, qui omnes demulceat.

& alio loco ait Ulyſſes:

Optimam eſſe degendi rationem, quando lætis omnibus convivæ audiunt citharœdum, ſedentes per ordinem.

Quòd igitur ſit diſciplina quædam quam non ut utilem, neque ut neceſſariam docendi ſunt filii, ſed ut liberalem, & honeſtam, manifeſtum eſt. Utrum autem una ſit numero, an plures, & quænam iſtæ, & quomodo, poſterius dicetur. Nunc tantum id præmiſſum ſit, quod apud antiquos habemus teſtimonium ex his diſciplinis, quas diximus. Muſica enim hoc manifeſtat.

3 Dictum eſt lib. 7. cap. 15. quod cum egeamus tum negotio, tum otio, otium eſt expetibilius, cum otium ſit finis negotii, non è converſo: Porro illud otium, quod eſt finis negotii, non conſiſtit in joco, ſeu ludo: alioquin ultimus finis vitæ humanæ eſſet ludus, ſeu jocus, quod eſt abſurdum: Confirmatur, quia potius finis joci eſt negotium; ergo jocus non poteſt eſſe finis negotii. Probatur antecedens: illud enim, quo potiſſimum indigent ut medicina ii, qui negotiis occupantur, habet pro fine negotium; ſed qui negotiis ac laboribus occupãtur indigent joco, ac ludo, ut medicina, cum ludus afferat quamdam relaxationem, ac quietem animi; ergo jocus, ac ludus habent pro fine negotium, adeoque ultimus finis non eſt jocus, ac ludus. Ex alia parte qui negotiatur, negotiatur acquirendi gratia aliquid, quod ſibi deeſt, & ne-

go-

Digitized by Google

gotiatur cum labore: fœlicitas autem non eſt cum labore, ſed cum voluptate, & quiete, & non eſt negotiatio ad acquirendum alium finem, ſed eſt ipſe finis, quem per omnes negotiationes intendimus; ergo fœlicitas conſiſtit in otio, quod videtur in ſe habere quamdam voluptatem, fœlicitatem, & vitam beatam. In cujus autem habitus operatione conſiſtat fœlicitas, & ejus voluptas, ac vita beata, non apud omnes conſtat. Unuſquiſque enim putat conſiſtere in ea operatione, qua ipſe maximè delectatur. Dicendum tamen, quod conſiſtit in optima, & honeſtiſſima operatione, quaque delectantur optimi. Cum igitur fœlicitas conſiſtat in otio, patet, quod addiſcendæ ſunt aliquæ diſciplinæ utiles ad bene degendum in otio; has autem eſſe expetibiles gratia ſui, cum diſciplinæ negotioſæ ſint expetibiles ut neceſſariæ, & utiles, atque aliorum gratia. Idcirco antiqui inter diſciplinas à juvenibus addiſcendas collocarunt muſicam, recenſentes illam non quidem inter diſciplinas neceſſarias, vel utiles, ſed inter conducentes ad bene vivendum in otio. Quod muſica non ſit neceſſaria ad vivendum, ex ſe patet. Quod non ſit utilis, probatur, quia primo non eſt utilis ad lucrum, neque ad rem familiarem, vel ad ſtudia, & civiles actiones, ut diſciplina litterarum, ſeu grammatica: ſecundo non eſt utilis ad bene judicandum de operibus artificum, ad hoc, ut in iis emendis, ac vendendis non decipiamur, ut diſciplina figurativa, ſeu delineativa: de nullo enim opere artificiali judicamus per muſicam: tertio non eſt utilis ad ſanitatem, vel robur corporis, ut gymnaſtica; ergo non videtur expetenda ut utilis; ergo ſolum eſt expetenda ad bene degendum in otio, ad quem finem etiam homines ea utuntur, exiſtimantes ingenuum hominem otiantem debere tranſigere tempus canendo, & muſicas proportiones contemplando. Confirmatur hoc ipſum auctoritate Homeri, qui cum dixiſſet aliquos vocatos fuiſſe ad cœnam opiparè paratam, inter cæteros recenſet Citharedum dicens: *& vocarunt Citharedum; qui omnes demulceret*: alio vero loco inducit Uliſſem dicentem optimam degendi rationem eſſe, quando lætis omnibus convivæ audiunt Citharedum ſedentes per ordinem; ergo Homerus cenſuit Muſicam eſſe expetendam, quia conducit ad bene degendum tempore otii; ergo manifeſtum eſt dari aliquam diſciplinam, in qua inſtituendi ſunt filii, non tanquam in facultate neceſſaria, & utili ad negotiandum, ſed tanquam in facultate per ſe honeſta, liberali, & expetenda, eo quod conducat ad bene degendum tempore otii. Utrum autem talis diſciplina conducens ad bene degendum tempore otii ſit una tantum, vel plures, & quænam ſit talis diſciplina, & quomodo ſit tradenda, explicandum eſt inferius. Nunc ſufficit oſtendiſſe antiquos exiſtimaſſe addiſci debere aliquam diſciplinam ad bene otiandum, & talem exiſtimaſſe muſicam.

4 *Ac etiam de utilibus, quod aliqua addiſcere pueros oportet, non modo propter utilitatem, ut patet in literis, verum etiam propter multas diſciplinas alias, quæ per literas addiſcuntur. Similiter vero figurandi peritiam, non ut in vendendo, emendoque vaſa, non decipiantur, ſed potius, quia contemplari facit pulchitudinem corporum. Quærere vero utilitatem ubique, minimè congruit magnanimis, & ingenuis hominibus.*

5 *Cum vero manifeſtum ſit, utrum moribus, an ratione ſit diſciplina tradenda, & an circa corpus primo, vel circa mentem, patet ex his, quod adoleſcentes gymnaſticæ, & pædotribicæ ſunt tradendi: quarum altera qualem aliquam facit habitudinem corporis, altera operationes.*

4 Quoad ſecundum: debent etiam pueri, ac juvenes inſtitui in aliqua diſciplina utili. Primo enim debent addiſcere diſciplinam litterarum, ſeu grammaticam, non ſolum propter utilitatem, ad lucra, ad rem

familiarem &c. ſed etiam quia ſcientia litterarum conducit ad plurimas alias diſciplinas addiſcendas. Secundo debent addiſcere diſciplinam figurandi, non tam ut vendendo, ac emendo vaſa depicta, & alia hujuſmodi, non decipiantur (neque enim decet hominem ingenuum, & magnanimum in omnibus utilitati ſtudere) quam ut per illam reddantur apti ad pulchritudinem corporum contemplandam.

5 Quoad tertium: ſupereſt, ut explicemus, propter quem finem, uſque ad quem terminum, & qualiter juvenes erudiendi ſint in gymnaſtica. Et primo quidem cum ex dictis lib. 7. cap. 15. manifeſtum ſit prius per aſſuetudinem rectè formandum appetitum, deinde per doctrinam inſtituendum intellectum, & prius diſciplinam ordinandam ad perficiendum corpus, deinde ad perficiendum animum, patet adoleſcentes in gymnaſtica, & pædotrivica, ſive palæſtrica eſſe exercendos, cum gymnaſtica ordinetur ad efficiendam bonam corporis habitudinem, paleſtrica, quæ eſt quædam pars gymnaſticæ, ordinetur ad rectificandos corporis motus, & operationes.

Quo pacto juvenes inſtituendi ſint in gymnaſtica.

Caput IV.

1 *Nunc autem quæ civitates curam habere puerorum maximè videntur, partim athletarum habitudinem inducere ſtudent, in quo deformant corpora, ac augmentationem eorum impediunt. Lacones vero in hoc quidem non errant, ſed efferatos laboribus reddunt adoleſcentes, quaſi hoc utile ſit maximè ad fortitudinem. Atqui, ut jam ſæpiùs diximus, neque ad unam virtutem, neque ad hanc maximè reſpiciendum eſt ab eo, qui curam facit inſtitutionis: & ſi ad hanc, non tamen id conſequuntur. Neque enim aliis in animalibus, neque in gentibus videmus fortitudinem adeſſe maximè efferatis, ſed potius manſuetioribus, & leoninis moribus: multæque ſunt gentes, quæ ad cædes hominum, & ad eorum comeſtionem inſultant, ut circa Pontum Achæi, & Heniochi, & ex Mediterraneis aliæ gentes ſimiliter his, vel magis: quæ quidem gentes clanculum per inſidias latrocinantur, ad bellica tamen opera nihil valent. Præterea ſcimus Lacones, dum ipſi ſoli exercebantur, præſtitiſſe cæteris. nunc autem eſſe aliis inferiores. Non enim ob id præſtabant, quod juventutem exercerent, ſed quod ipſi exercitati contra non exercitatos pugnabant. Itaque honeſtas, at non feritas eſt in certaminibus præferenda. Neque enim lupus, neque alia beſtia, honeſtum periculum pugnando ſubiret, ſed magis vir bonus. Qui vero adoleſcentes in hæc nimium tradunt, & in neceſſariis abſque diſciplina dimittunt, vere illos ſordidos reddunt. Ad unum enim opus Reipublicæ utiles faciunt, & illud ipſum deterius, ut ratio oſtendit. Oportet autem non ex prioribus operibus, ſed ex his, quæ nunc fiunt, judicare. Nam nunc quidem illi, qui repugnant, diſciplinam habent, tunc vero non habebant. Quod igitur utendum ſit gymnaſtica, & quomodo utendum, conceſſum exiſtimant.*

1 Licet plures civitates inſtituant juvenes in gymnaſtica, atque palæſtrica, adhuc videntur non rectè inſtituere. Aliquæ enim civitates ita pueros videntur exercere in gymnaſtica, ut juvenum corpora aquirant habitudinem athleticam, per quam, & corpora deformant, & augmentationem impediunt. Lacedæmonii verò licet in hoc non errent, adhuc conantur reddere adoleſcentes laboribus efferatos, cenſentes feritatem conducere ad bellicam fortitudinem. Verum in hoc errant: primo quia in juvenum inſtitutione non debet haberi ratio neque ſolum, neque maximè fortitudinis bellicæ, ſed etiam aliarum virtutum; ſed licet feritas conduceret ad fortitudinem bellicam, obeſt aliis virtutibus civilibus; ergo non debent adoleſcentes reddi efferati. Secundo feritas non conducitur ad fortitudinem bellicam; ergo Lacedæmones per hoc, quod reddant juvenes efferatos, neque etiam conſequuntur, ut efficiant illos fortes bellica fortitudine. Probatur antecedens, pri-

mo quia videmus, quod ex brutis animalibus fortiora ad pugnandum ſunt, non quæ ſunt maximè efferata, puta Lupus, aut Draco, ſed quæ ſunt manſuetiora, ut leo, & canis; inter homines etiam gentes medioriter ſe habentes in feritate excellunt nationibus magis efferatis, ideoque videmus, quod gentes efferæ, quæque ad cædes hominum, eorumque comeſtionem inhiant, cujuſmodi ſunt ex iis, qui circa Pontum habitant, Achæi, atque Heniochi, & ex mediterraneis aliæ plures multo efferatiores, latrocinantur quidem, at ad bellica opera nihil valent; ergo ſignum eſt, quod non feritas, ſed mediocritas conducit ad bellicam fortitudinem. Confirmatur, quia ipſi Lacedæmones prævaluerunt cæteris gentibus tum ſolum, cum ipſi ſoli exercebantur, adeoque exercitati pugnabant cum inexercitatis: at nunc cum etiam aliæ nationes exercentur, ſunt inferiores aliis; ergo ſignum eſt, quod exercitatio optima ad fortitudinem non eſt quæ efferos homines facit. Juvenes igitur ita ſunt exercendi, ut ſe exponant periculis, non ex feritate, ſed ex honeſtate: ſiquidem non Lupus, neque ulla beſtia tum ſe periculis exponit, cum honeſtum eſt pericula ſubire, ſed ſolus vir probus id facit. Jam verò qui toti ſunt in eo, ut juvenes exerceantur ſolum ſecundum corpus, quoad reliqua vero ſpectantia ad intellectum relinquunt illos abſque neceſſaria diſciplina, abjectos juvenes reddunt, & ad unum tantum opus aptos, hoc eſt ad bellum, ad reliqua vero civilia ineptos: imo ab bellum etiam reddunt illos minus aptos, ut patet conſiderando Lacedæmones non quoad ea, quæ ante, ſed quoad ea, quæ poſt eis temporibus ipſis acciderunt. Siquidem videmus, quod licet quando exercitati pugnabant cum inexercitatis ſuperabant illos, nunc quando cum exercitatis congrediuntur, ab aliis nationibus, quæ diſciplina excolunt non ſolum corpus, ſed etiam intellectum, vincuntur. Oſtenſum igitur eſt juvenes in gymnaſtica eſſe inſtituendos, & explicatum, quo pacto ſint inſtituendi.

2 Uſque enim ad pubertatem leviores exercitationes ſunt adhibendæ, abſque victu illo violento, & laboribus coactis, ne corpora creſcere impediantur. Signum erit non parvum, quod ita contingat: quia inter eos, qui Olympia vicerunt, duo, vel tres tantum reperiuntur, qui iidem adoleſcentes, & viri ſint victoriam conſecuti: propterea, quod per exercitationes pueris adhibitas ſublata ſit vis, ac robur à violentis laboribus. Poſt pubertatem vero cum annis tribus ad alia perdiſcenda intenderint, tunc congruis, & laboribus, & victu neceſſario illos occupare. Nam ſimul mente, & corpore laborare non oportet, cum ſe invicem impedire nata ſint: labor quidem corporis, mentem, mentis autem corpus.

2 Ut explicemus, quo ordine ſint inſtituendi, dicendum, quod uſque ad pubertatem levioribus exercitationibus inſtitui debent, itaut abſtineant à victu violento, & à laboribus immodicis, ne corpora impediantur creſcere, & augeri. Quod autem immodici labores impediant, ne corpora perficiantur, patet ex ſigno. Videmus enim, quod inter eos, olympia vicerunt, duo tantum, aut tres inveniuntur, qui iidem adoleſcentes, ac viri victoriam ſint conſequuti, eo quod violenti labores, in quibus à pueritia ſunt exerciti, abſtulerint illis vires, & robur; ergo ne robur corporibus auferatur, prohibendi ſunt pueri ab immodicis laboribus, & à violenta exercitatione. Poſt pubertatem autem cum tres, vel quatuor annos in aliis diſciplinis impenderint, tum majoribus laboribus, ac victu proportionato ſunt exercendi. Cavendum autem eſt, ne ſimul ad labores mentis, & corporis incumbant, cum labores corporis, ac mentis ſe mutuo impediant.

Propter quem finem, & quomodo juvenes erudiendi ſint in Muſica.

Caput V.

1 *DE muſica vero dubia quædam poſuimus antea, & nunc rectum erit illa reſumere, ut tanquam conſentanea fiant rationibus, quas quis de ea dicens oſtendat. Neque enim facile eſt demonſtrare, quam potentiam habeat, neque cujus gratia illam adipiſci oportet, utrum ſolatii cauſa, & quietis, quemadmodum ſomnus, & potus. Nam hæc per ſe ipſa non ſunt honeſta, ſed jucunda, & ſimul ceſſare curas faciunt, ut inquit Euripides. Quapropter inſtituunt in illa, & utuntur cunctis iſtis ſimiliter, ſomno, & potu, & muſica: in his quoque ſaltationem poſuerunt. An magis putandum eſt ad virtutem tendere muſicam, ut potentem, quemadmodum gymnaſtica tale aliquod corpus reddit; ſic, & muſicam talem aliquem morem efficere, aſſuefacientem poſſe rectè lætari? An ad degendi rationem aliquid confert, & ad prudentiam? Nam hoc tertium ponendum eſt, ex his, quæ dicuntur.*

2 QUia ſupra docentes juvenes inſtituendos eſſe in muſica, propoſuimus quædam dubia, ſed quæſtionem ex profeſſo non examinavimus, operæpretium eſt, ut ad eam quæſtionem examinandam regrediamur, & afferamus quæ rationabiliter circa ipſam dici poſſunt. Neque enim facile eſt explicare, quamvim habeat muſica, & cujus gratia utendum ipſa ſit. Quædam nimirum dantur, quæ non ſunt per ſe honeſta, & conferentia ad virtutem, ſed ſunt per ſe jucunda, & conferentia ad quamdam quietem, & refocillationem, cujuſmodi ſunt cibus, potius, &c; quæ per ſe delectant, & afferunt quamdam quietem à curis, ut Euripides dixit: alia ſunt per ſe honeſta, & ad virtutem conferentia. Quæſtio igitur eſt, utrum muſica ſit utendum ſolum gratia cujuſdam quietis, ac refocillationis, ſicut ſomno, cibo, & potu, ut quidam exiſtimant, recenſentes etiam inter hæc ſaltationem: an potius habeat vim, per quam conferat ad virtutem animi, eo pacto, quo gymnaſtica confert ad virtutem, & robur corporis, itaut ſicut gymnaſtica bene diſponit corpus, ſic muſica bene diſponat animum in genere moris, eumque aſſuefaciat ad hoc, ut rectè lætetur: an aliquid ad rectè vivendum in otio, & ad prudentiam conferat? Hæc igitur tria de muſica ſunt examinanda. Et primo quidem proponendæ ſunt rationes dubitandi: ſecundo reſolvendo quæſtionem, probari debet utendum eſſe muſica propter tria jam indicata, hoc eſt quia conducit ad quamdam quietem, & refocillationem corporis, quia confert ad rectè degendum tempore otii; & quia eſt utilis ad virtutem, diſponendo animum ad hoc, ut rectè lætetur.

2 *Quod igitur oporteat pueros non ſolatii gratia diſcere, manifeſtum eſt. Non enim ſolantur diſcentes: nam cum labore eſt diſciplina. Atqui nec ad degendi rationem pueris, neque illi ætati congruit attribuere. Nulli enim imperfecto competit perfectio.*

3 *Sed forſan videbitur puerorum ſtudium ſolatii eſſe gratia viris factis, & perfectis.*

4 *Quod ſi hoc tale eſt, cujus gratia oportet ipſos addiſcere, ac non potius, inſtar Perſarum Medorumque Regum, per alios idem facientes voluptatis, ac diſciplinæ participes fieri? Etenim neceſſe eſt melius perfici ab his, qui hoc opus ſuum fecerint, & artem, quam ab his, qui tanto ſolum tempore in eo laboraverunt, quantò addiſcunt. Quod ſi oportet in his eos laborare, ſimiliter, & circa epularum apparatum oportebit utique eos addiſcere, quod eſt abſurdum.*

5. *Eadem quoque dubitatio cadit, ſi poſſit mores facere meliores. Quid enim opus eſt eos hæc addiſcere, ac non ex aliis audientes rectè lætari, & judicare poſſe, quemadmodum Lacones? Illi enim quamquam non didicerint, poſſunt tamen rectè judicare, ut ajunt, quæ ſit bona, vel non bona melodia. Eademq; ratio foret ad ſolatium, & ad rationem degendi otii libero homine dignam. Quid enim oportet eos diſcere, ac non aliis utentibus frui.*

6 *Conſiderare hoc licèt ex opinione, quam habemus de Diis. Non enim Jupiter cantat, aut cithara-*

ram

Digitized by Google

ram pulſat ſecundum poetas, imo illos, qui talia faciunt, appellamus viles: & opus illud non viri, neque ſobrii, ſed jocantis. At enim de his poſtea erit conſiderandum.

2 Quoad primum; videtur primo, quod muſica non ſit addiſcenda gratia quietis, & refocillationis. Illa enim, quæ addiſcendo juvenes, ac pueri non refocillantur, & quieſcunt, ſed potius laborant, & defatigantur, non ſunt addiſcenda gratia quietis, & refocillationis; ſed juvenes, ac pueri muſicam addiſcendo, non refocillantur, & quieſcunt, ſed laborant, & defatigantur; ergo &c. Secundò videtur, quod muſica neque etiam ſit à pueris addiſcenda ad rectè vivendum in otio. Rectè enim vivere in otio non convenit ætati puerili, & imperfectæ, ſed ſolum ætati maturæ, & perfectæ; ergo &c. Probaur tantecedens, quia rectè vivere in otio eſt finis vitæ humanæ; ſed homines ſolum in ætate perfecta poſſunt finem attingere, non autem in imperfecta; ergo &c.

3 Poteſt reſponderi muſicam eſſe à pueris addiſcendam gratia quietis, ac refocillationis ex cantu deſumendæ, cum jam in viros evaſerint.

4 Sed contra, quia cum pueri in viros evaſerint, etiamſi ipſi neſciant canere, poterunt refocillari, audiendo alios ex arte canentes, eo pacto, quo Perſarum Reges, licèt ipſi muſicam non didicerint, vtuntur cantoribus ad animum recreandum. Confirmatur primo, quia multo melius canant qui ex profeſſo muſicam exercent, quàm qui eam tantum in pueritia didicerunt; ergo ad finem animum recreandi muſicis modis, melius eſt audire alios ex arte canentes, quam per ſe ipſum canere. Confirmatur ſecundo, quia licet epulæ neceſſariæ ſint ad refocillandum corpus, adhuc homines ingenui non debent addiſcere artem præparandi epulas, ſed debent uti coquis eam artem profitentibus; ergo licet muſica eſſet neceſſaria ad refocillandum animum, adhuc, homines ingenui non deberent addiſcere artem canendi, ſed deberent uti muſicis mercenariis ex arte canentibus.

5 Hinc jam tertio videtur muſicam nec eſſe addiſcendam ad finem bene diſponendi animum in genere moris. Licèt enim muſica haberet hanc vim bene diſponendi in genere moris, faciendo, ut animus aſſueſcat rectè lætari, adhuc ad hunc finem ſufficit, ut quis audiat alios ex arte canentes, non eſt neceſſe, ut ipſemet ſciat artem rectè canendi; ergo &c. Confirmatur, quia Lacedæmonii etiamſi non addiſcant muſicam, adhuc poſſunt de melodiis rectè judicare, ac rectè lætari; ergo &c.

6 Confirmatur rurſus ex ſenſu communi. Neque enim Poetæ fingunt Jovem ad bene vivendum tempore otii canere, vel citharam pulſare, ſed ſolum audire alios ex arte canentes, ac citharam pulſantes: immò eos, qui canunt, ac citharam pulſant, exiſtimamus homines viles, & cenſemus indignum viro gravi, ut his muneribus fungatur, niſi per jocum, aut cum non eſt ſobrius, ſed vinolentus.

7 Prima vero quæſtio eſt, utrum muſica ſit in joco reponenda, vel non: & quid poteſt efficere de his tribus in dubitatione propoſitis, utrum diſciplinam, an ſolatium, an rationem otii degendi. Rationabiliter quidem ad omnia inſtituitur, & videtur omnium particeps. Nam & jocus gratia requietis eſt, ac requietem neceſſe eſt eſſe jucundam. Eſt enim medicina moleſtiæ illius, quæ per labores ſuſcipitur. Et ratio degendi otii non ſolum honeſtatem habere debet, verumetiam voluptatem. Fœlicitas enim ex ambabus iſtis eſt. Muſicam vero omnes fatemur eſſe ex jucundiſſimis, ſive nuda ſit, ſive cum modulatione. Inquit perfecto, & Muſæus, Carmen dulciſſimam rem eſſe mortalibus. Quapropter & ad cœtus familia-

rium,

rum, & ad vitam in otio degendam, rationabiliter illam recipiunt, ut potentem lætitiam afferre; Vnde & ex hoc quis intelligat illam pueris eſſe perdiſcendam. Quæcunque enim jucunda ſunt, atque eadem innocua, non ſolum congruunt ad finem, verumetiam ad quietem. Cum vero contingat hominibus perraro eſſe in fine, perſæpe autem ceſſent, & utantur jocis, non ob aliud modo, ſed etiam ob delectationem utile foret requieſcere in his, quæ ab illa proveniunt. voluptatibus. Contingit autem hominibus feciſſe jocos finem, cum & habeat fortaſſe finis voluptatem quandam, ſed non quamcunque. Quærentes vero iſtam accipiunt hanc pro illa, ex eo, quod cum fine agendi ſimilitudinem habet. Nam finis gratia nullius futuri expetitur, & tales voluptates nullius futuri gratia, ſed gratia eorum, quæ anteceſſerunt, laborum ſcilicet, & moleſtiarum. Per quam igitur cauſam quærunt fœlicitatem fieri per hujuſmodi voluptates, hanc utique aliquis rationabiliter exiſtimet cauſam.

7 Quoad ſecundum: ad propoſitam quæſtionem, utrum muſica conferat ad refocillationem, & quietem; an ad diſciplinam, & virtutem; an ad vitam rectè tranſigendam tempore otii, videtur dicendum, quod confert ad refocillationem, & quietem, probatur, quia eatenus ludus confert ad refocillationem, & quietem, quatenus cum ſit per ſe jucundus, eſt medicina illius moleſtiæ, quæ per labores ſuſcipitur; ſed muſica eſt per ſe jucundiſſima, ut omnes fatentur, ſive ſit nuda, ſive cum melodia, quæ dicitur figurata, ideoque Muſæus dicit cantum eſſe aliquid mortalibus dulciſſimum; ergo muſica eſt utilis ad refocillationem, & quietem. Quod ſit utilis ad fœliciter vivendum tempore otii, probatur, quia ad fœliciter vivendum tempore otii requiritur, ut quis exerceatur in aliqua operatione vitali per ſe ſimul honeſta, & jucunda, ſiquidem fœlicitas conſiſtit in operatione vitali habente ſimul honeſtatem, & jucunditatem; ſed muſica videtur honeſta, & eſt ſimul jucundiſſima, ideoque communiter ea homines utuntur ut jucunda tum in cœtibus familiaribus, ad quos gratia honeſtæ hilaritatis conveniunt, tum ad vitam in otio fœliciter tranſigendam; ergo muſica eſt utilis ad vitam fœliciter tranſigendam tempore otii; ergo congruum eſt, ut juvenes ad muſicam inſtituantur, utpote utili ad refocillationem, & quietem, & ad vitam fœliciter tranſigendam tempore otii. Addit Ariſtoteles, quod homines rarò ſunt in fine, ita ut exerceantur in aliqua operatione per ſe honeſta, ac delectabili ut tali, ſed ſæpe occupantur ludis, non ſolum quia refocillant à laboribus, ſed etiam quia habent annexam voluptatem; ergo muſica eſt utilis etiam ad hoc, ut cum quærunt voluptatem, poſſint in ipſa exerceri, nec applicent animum aliis voluptatibus homine indignis. Ratio porrò, cur homines ſæpe finem ponant in ludis, & in aliis per ſe jucundis, quæ non ſunt appetibilia gratia ſui, ſed ad refocillandum animum laboribus defeſſum, ea eſt, quia finis debet eſse operatio jucunda non quacunque jucunditate, ſed jucunditate orta ex honeſtate, ac perfectione operationis; ergo quia operationes ludicræ ſunt per ſe jucundæ, licet non jucunditate orta ex præſtantia operationis, homines ſectantur operationes ludicras ut finem propter hanc ſimilitudinem, quam habent cum fine. At operationes ludicræ non ſunt finis, quia jucunditas earum non oritur ex operationis præſtantia, ſed ex eo, quod ſint medicina moleſtiæ, quæ oritur ex labore ſuſcepto in feriis.

8 *De communione autem muſicæ non per hæc ſolum, ſed etiam quia utilis ſit ad ceſſationes, ut videtur, nec per eas modo, ſed inſuper quærendum, num aliquando aliud ex ea proveniat. Pretioſior quidem natura ejus eſt, quam ſecundum eum uſum, de quo ſupra dicitur: & oportet non ſolum ab ipſa voluptatem capere, quam participant omnes ſecundum ſenſum. Habet enim muſica naturalem voluptatem, per quam illius uſus omnibus ætatibus, cunctiſque moribus eſt acceptus.*

9 Sed

9 Sed videndum eſt, ſi quo modo ad mores extenditur, & ad animum. Id autem patebit, ſi aliquando tales aliqui ſecundum mores per illam efficiamur. At qui quod efficiamur, per Olympi modulationem manifeſtum eſt. Ea namque abſtrahit animam, & quodammodo rapit. Raptus vero, & abſtractio animæ circa morem affectio eſt. Præterea audientes repræſentationes, omnes afficiuntur etiam ſine melodiis, & verſibus.

10 Cum vero contigerit muſicam eſſe delectabilium, virtutum autem eſſe circa lætandum rectè, & amare, & odiſſe, oportet profecto addiſcere; & aſſueſieri ad nullam rem adeo, ut ad judicandum recte, & ad gaudendum manſuetis moribus, & laudabilibus operibus. Sunt autem in rhythmis, & melodiis ſimilitudines maxime penes veras naturas iræ, & manſuetudinis, ac fortitudinis, & temperantiæ, & contrariorum his, & aliorum omnium, quæ ad mores pertinent. Patet id ex effectu. Mutamus enim animum talia audientes. Mos autem dolendi, ac lætandi in ſimilibus prope eſt, ut erga veritatem eodem modo ſe habeat, ceu ſi quis gaudet imaginem alicujus videns, non propter aliam cauſam, ſed propter formam ipſam, neceſſarium eſt huic & aſpectum ipſum illius, cujus, imaginem contemplatur, eſſe jucundum.

8 Sed jam examinandum eſt, utrum muſica non ſolum ſit expetibilis gratia quietis, ac refocillationis, & quia naturaliter affert delectationem ſenſibilem, propter quam homines quacumque ætate, & quibuſcumque moribus illa delectantur, ſed etiam quia bene diſponit animum in genere moris.

9 Dicendum, quod muſica confert etiam ad animum bene diſponendum in genere moris. Probatur, quia ſi muſica habet vim quales nos efficiendi in genere moris, puta manſuetos, aut iratos &c. confert ad bene diſponendum in genere moris, ſed muſica habet hanc vim; ergo &c. Probatur minor primo experientia: videmus enim cantum Jovis Olympici Enthuſiaſmo, ſeu Divino quodam furore animos ciere; ſed enthuſiaſmus eſt quædam paſſio, qua efficimur quales; ergo muſica habet vim quales nos efficiendi in genere moris. Confirmatur, quia cum audimus aliquos imitantes mores etiam ſine melodia, & rhythmo, adhuc experimur nos effici quales, & moveri ad iram, ad manſuetudinem, & ad alios affectus; ergo multo magis efficimur quales audientes imitationem muſicam factam cum melodia, & rhythmo.

10 Secundo probatur ratione eadem minor, quod nimirum muſica habeat vim quales nos efficiendi in genere moris: nam cum virtus faciat, ut rectè amemus, & odio habeamus, rectè delectemur, atque triſtemur, & univerſim bene nos habeamus quoad paſſiones, proculdubio hæc ſunt addiſcenda, atque aſſueſcendum eſt ad rectè judicandum de iis, quæ ſpectant ad mores, & ad rectè iiſdem delectandum, ſiquidem hæc aſsuefactio magnam habet vim ad virtutem, & ad quales nos efficiendos in genere moris; ſed muſica cum ſit per ſe jucunda, mamagnam habet vim ad hoc, ut aſsueſcamus ad rectè judicandum, rectèque delectandum circa ea, quæ ſpectant ad mores; ergo muſica habet vim nos rectè diſponendi in genere moris. Probatur minor: melodiæ enim, & rhythmi ſunt quædam ſimilitudines, & imitationes naturalium affectionum, puta iræ, manſuetudinis, fortitudinis, temperantiæ, & aliorum his contrariorum affectuum, univerſim omnium, quæ ſpectant ad mores, ut patet etiam experientia ex eo, quod audientes certas melodias, & rhythmos, mouemur ad affectus iræ, manſuetudinis &c; ſed qui delectatur, aut triſtatur ſimilitudinibus, & imitationibus ut talibus, diſponitur ad hoc, ut delectetur iis, quorum hæc ſunt ſimilitudines, & imitationes, eo pacto, quo ſi quis delectatur aliqua imagine propter formam, neceſse eſt etiam, ut delectetur aſpectu illius, cuius eſt imago; ergo muſica per melodias, ac rhythmos habet magnum vim diſponendi animum ad hoc, ut rectè delectetur iis, quæ ſpectant ad mores.

11 Con-

11 *Contingit autem in aliis quidem ſenſibilibus, nullam exiſtere ſimilitudinem morum, ut in his, quæ tactu, vel guſtu percipiuntur: in his etiam, quæ viſu, admodum parum. Figuræ enim ſunt talia, ſed ad modicum, & omnes hujuſcemodi ſenſus participant. Inſuper non ſunt hæ ſimilitudines morum, ſed ſigna magis, quæ ſiunt figuræ, & colores morum, & ſunt hæc a corpore in paſſionibus. Attamen quatenus refert circa horum viſionem oportet pueros non figuras inſpicere Paſonis, ſed Polygnoti, & ſi quis alter pictor, vel ſtatuarius ſit moralis. At in melodiis ipſis ſunt imitationes morum, & hoc eſt manifeſtum. Statim enim harmoniarum diſtincta eſt natura, ita ut qui audiunt, aliter diſponantur, nec eodem modo ſe habeant ad unamquamque ipſarum, ſed ad quaſdam flebiliter, & contracte magis, puta ad eam, quæ appellatur Lydia miſta: ad quaſdam vero mollius ſecundum mentem, ceu ad illas, quæ ſunt remiſſæ: ad aliam vero mediocriter, & compoſite plurimum, ut videtur Dorica facere ſola omnium harmoniarum. Phrygia vero diſtrahit, ac rapit animum, & quaſi extra ſe ponit. Hæc enim recte dicunt, qui circa hujuſmodi diſciplinam philoſophantur. Capiunt enim verborum teſtimonia ex rebus ipſis. Eodem modo ſe habet circa rhythmos. Alii enim morem continent graviter, alii concitant, alii violentiores afferunt motus, alii liberaliores. Ex his igitur patet, quod muſica poteſt animi morem aliquem facere. Quod ſi hoc poteſt muſica, clarum eſt, quod ad puerorum diſciplinam eſt adhibenda, & in ea pueri ſunt inſtituendi.*

12 *Congruit autem naturæ hujuſmodi diſciplina. Nam pueri propter ætatem nihil ferunt ſponte, quod non habeat in ſe jucunditatem. Muſica vero ex his eſt, quæ ſunt jucunda ſecundum naturam. Et videtur cognatio quædam eſſe nobis cum harmoniis, & rhythmis. Quapropter multi ſapientum dixere, alii quidem animam eſſe harmoniam, alii vero habere harmoniam.*

11 Confirmatur, & explicatur, quia in aliis ſenſibilibus nulla, vel admodum parva datur ſimilitudo, & imitatio affectuum, vel morum; ex. gr. in tangibilibus nulla penè eſt ſimilitudo cum affectibus, & moribus; in uiſibilibus verò datur quidem aliqua cum affectibus, & moribus ſimilitudo, ſed admodum parva; ex. gr. licet in figuris, quas omnes viſu percipimus, ſit aliqua morum ſimilitudo, tamen ea non eſt magna; imò figuræ, & colores potius ſunt ſigna quædam in corpore apparentia paſſionum, & affectuum, qui ſunt in animo, quam talium paſſionum, & affectuum imitationes; & tamen ad efficiendos juvenes bene moratos refert, ut potius contemplentur picturas Polygnoti, vel alterius Pictoris bene morati, quam Pauſonis, qui turpia exprimebat. At in melodiis ſunt expreſſæ ſimilitudines, & imitationes morum, vt patet contemplanti variarum harmoniarũ naturas. Videmus enim homines aliter ſecundum affectus, ac mores diſponi, cum audiunt vnam, ac cum audiũt aliã harmoniã. Cum enim audiunt harmoniam, quæ appellatur lydia miſta, diſponuntur flebiliter, & contractè: cum audiunt harmonias remiſſas, diſponuntur molliter: cum audiunt compoſitas, & graues, diſponuntur mediocriter, & compoſitè, quod præcipuè præſtat harmonia dorica. Phrygia verò per quemdam enthuſiaſmum animum extra ſe rapit, ut docent ii, qui de harmoniarum natura philoſophantur, confirmantes ſuã dicta experientiis rerum. Proportionalis eſt vis, & natura Rhythmorum. Nam alii diſponunt ad affectus, & mores graviores, alii ad concitatiores, alii ad violentiores, alii ad liberiores; ergo muſica per melodias, & rhythmos magnam habet vim certo modo diſponendi animos quoad mores, & affectus; ſed quæ habent vim diſponendi juvenes in genere moris ſunt ad eorum diſciplinam adhibenda; ergo muſica adhibenda eſt ad puerorum, & adoleſcentium diſciplinam.

12 Confirmatur, quia pueri præſertim erudiendi ſunt iis, quæ ſunt conſentanea eorum naturæ; ſed talis eſt natura puerorum, vt in nulla re ſponte, ac libenti animo verſentur, quæ non aliquam afferat jucunditatem; ergo pueri præſertim ſunt exercendi in jucundis, ſi etiam ad mores conducant; ſed muſica & ad mores conducit, & eſt per ſe jucunda

cunda homini ſecundum naturam: & videtur animus humanus habere quamdam cognationem cum harmoniis, & rhythmis, ex quo ortum eſt, ut ex ſapientibus alii dixerint animum eſſe harmoniam, alii docuerint ſaltem habere harmoniam; ergo pueri, & adoleſcentes exercendi ſunt in muſica.

Utrum pueri, & adoleſcentes ita inſtituendi ſint in muſica, ut exerceantur in canendo, & ſonando; & quibus inſtrumentis ſic utendum?

Caput VI.

1 *UTrum autem addiſcere eos oportet cantando, & manibus agendo, vel non, quemadmodum prius dubitatum eſt, nunc erit dicendum.*

2 Non eſt obſcurum intereſſe multum ad hoc, ut efficiamur aliquales, ſiquis operum ipſe ſit particeps. Nempe impoſſibile eſt, vel certe admodum difficile, ut qui opera ipſa non tractat, perite valeat judicare. Et ſimul opus eſt, ut pueri habeant exercitationem aliquam, & Archita tabella recte reperta eſt, quam pueris dant, ut in ea occupati, illa quæ ſunt domi, non frangant. Neſcit enim pueritia quieſcere. Hic eſt ergo infantibus conveniens ludus: diſciplina verò majoribus, tanquam tabella quædam. Quod igitur docendi ſint muſicam, ita ut in opere ipſo verſentur, ex ipſis patet.

1 QVia capite ſuperiori in rationibus dubitandi oppoſitum eſt, quod licet muſica eſſet utilis ad refocillationem à laboribus, ad rectè degendum tempore otii, & ad bene diſponendos animos in genere moris, adhuc poſſent omnes iſtæ utilitates decerpi audiendo alios canentes, ac ſonantes, adeoque pueri, ac juniores non ſunt exercendi in canendo, & ſonando, præſertim cum exercitium canendi, & ſonandi faciat homines uiles, & ſordidos, ideo Ariſtoteles ut his obiectionibus ſatisfaciat, primo examinat, an juniores ita ſint in muſica inſtituendi, ut exerceant in canendo, atque ſonando: ſecundo examinat quouſque, & ad quam uſque ætatem in his exercendi ſint, ne fiant uiles, & molles: tertio quærit, quibus inſtrumentis ad eumdem finem ſit utendum: quartò demum capite ſequenti examinat, quibus harmoniis, ac rhythmis ſit utendum.

2 Quoad primum: dicendum quod juniores ita in muſica ſunt inſtituendi, ut ipſimet exerceantur in canendo, & ſonando. Ratio eſt primo, quia muſica eſt addiſcenda ad hoc, ut poſſimus rectè judicare, ac rectè delectari modis muſicis, qui ſunt imitationes morum, & affectuum; ſed difficile eſt, ut qui non exercitus eſt in canendo, & ſonando, poſſit rectè judicare, ac rectè delectari his; ergo &c. Ratio eſt ſecundo, quia pueri difficile eſt ut quieſcant à motibus, & operibus exterioribus, ideoque pueris datur Architæ πλαταγὴ, hoc eſt crepitaculum quoddam æneum, ut illo occupati non frangant uaſa domus; ergo ſicut pueris tabula Architæ datur ludum, ſic juniores debent exerceri in ipſo opere canendi, atque ſonandi, ut ſint etiam exterius occupati.

3 Quid autem deceat, vel non deceat ſecundum ætates, non difficile eſt determinare, ac reſpondere vituperatoribus, vile hujuſmodi exercitium eſſe dicentibus. Primum igitur cum judicandi cauſa ſint hæc opera per diſcenda, oportet in pueritia illis operam dare, in majori vero ætate exercitationem dimittere, tantummodo autem judicare poſſe per diſciplinam adeptam, ac lætari rectè. Vituperatoribus autem, qui aiunt ſordidos, ac viles muſicam facere, non difficile eſt reſpondere, ſi conſideremus, quouſque illi opera danda ſit ab his, qui ad virtutem civilem erudiuntur, & quæ melodiæ, quive rhythmi ſint addiſcendi, & præterea quibus inſtrumentis percipiatur. Nam in eo quidem plurimum refert, conſiſtitque in his objectionibus ſolutio. Nihil enim vetat modos quoſdam muſicæ illud, quod aiunt, efficere. Clarum eſt igitur oporte-

re di-

ve diſciplinam ejus neque impedimentum afferre cæteris operationibus, neque corpus efficere invtile ad bellicas, civileſque exercitationes: ad uſus quidem jam, ad diſciplinas vero poſtea. Erit autem hoc, ſi neque in illis laborabunt, quæ ad certa artificia pertinent, neque circa admirabilia quædam, & ſuperflua, quæ in certamina prius, & de certaminibus in doctrinam venere: ſed eouſque, ut gaudere valeant probabilibus melodiis. & rhythmis, & non communi ſenſu muſicæ ſolum, ut animalia quædam, & turba ſeniorum, ac puerorum.

3 Quoad ſecundum : ut reſpondeatur iis, qui uituperant morem inſtituendi juniores in muſica, eo quod exercitium canendi, & ſonandi ſit vile, dicendum, quod quia juniores ſolum ſunt exercendi in canendo, & ſonando, ut poſſint rectè judicare, & rectè delectari, debent cantui, & ſono operam dare ſolum in pueritia, & adoleſcentia, deinde verò debent diſciplina canendi vti, non ad canendum, & ſonandum, ſed ſolum ad rectè judicandum, & ad rectè delectandum ſimilitudinibus morum; ſed ſi hoc pacto in muſica exerceantur, non efficientur viles, neque ſordidi; ergò ſunt ita exercendi. Conſiderandum eſt igitur, quovſque operam dare debeant muſicæ qui ad civilem virtutem ſunt erudiendi, & quas melodias, quos rhythmos debeant addiſcere, & quibus inſtrumentis vti. Poteſt enim contingere, ut ſic exerceantur quibuſdam melodiis, fiant viles, & molles, ſi aliis, fiant fortes, & graues. Præterea ita in muſica ſunt inſtituendi, ut neque hæc inſtitutio afferat impedimentum aliis operibus, neque corpora efficiat ad bellicas, civileſque actiones invtilia, neque malè diſponat vel ad uſus jam tum exercendos, vel ad diſciplinas deinde addiſcendas. Ad hunc autem finem non debent juvenes laborare circa ea, quæ ſpectant ad certamen artificii muſici, neque circa mirabilia quædam, & minimè neceſſaria, quæ ex occaſione certaminum deducta ſunt ad diſciplinam, ſed eatenus tantum in muſicis modis exercebuntur, quatenus requiritur ad hoc ut poſſint rectè delectari probabilibus cantilenis, ac rhythmis, & non ſolum ex iis delectationem illam decerpere, qua muſicam audiendo fruuntur animalia quædam, ac turba puerorum, & hominum planè vulgarium.

4 Patet etiam ex his, quibus inſtrumentis ſit utendum. Neque enim tibiæ ſunt in diſciplina recipiendæ, nec aliud artificioſum inſtrumentum, ut cithara, & ſiquid aliud tale, ſed quæcunque faciunt auditores bonos, vel muſicæ diſciplinæ, vel alterius.

5 Inſuper tibia non eſt morale, ſed potius ſuſcitativum, & concitativum. Itaque ad hujuſmodi tempora eſt utendum illa, in quibus ſpectacula magis purificationem patiuntur, quam diſciplinam.

6 Adjungamus autem & illud, quod contrarium diſciplinæ efficit, impediens rationem, ut tibiarum ſonus.

7 Quapropter bene reprobaverunt illarum uſum antiqui: licet prius uſi fuiſſent. Studioſiores enim facti propter divitias, & animoſiores ad virtutem, poſt victoriam contra Medos habitam, ac ex rebus geſtis magnum de ſe opinantes, diſciplinam omnium arripuerunt, non judicantes, ſed experientes. Quapropter tibiarum quoque uſus tunc receptus eſt. Nam & apud Lacedæmonios quidam, qui ludos exhibebat, ipſemet tibiis modos fecit: & Athenis eouſque in conſuetudinem venit, ut fere ingenui omnes addiſcerent. Quod patet ex tabula à Thraſippo poſita, cum ludos pro tribu ſua dedit. Poſtea vero in deſuetudinem abiit, & improbari cœpta eſt, cum jam melius per experientiam judicare poſſent, quid ad virtutem pertineret, & quid non. Eodemque modo permulta inſtrumentorum antiquorum improbata ſunt, veluti Pectides, & Barbiti, & quæ ad voluptatem audientium intendebant, heptagona, & trigona, & ſambucæ, & cuncta, quæ indigent perita manuum geſticulatione.

8 Rationabiliter illud ſe habet, quod antiqui de tibiis fabulantur. Aiunt enim Minervam repertricem tibias abjeciſſe ob deformitatem oris. Atqui non male ſe habet dicere, feciſſe hoc Deam, deformitate oris infenſam, ſed tamen multo magis ob id, quia nihil confert tibiarum uſus ad intelligentiam, & mentem, cum ſcientia, & ari Minerva ſit attributa.

9 Cum

9 Cum vero inſtrumentorum, & operis probaverimus artificioſam diſciplinam: artificioſam vero illam poſuimus, quæ verſatur in certaminibus: in illis enim qui agit, non propriæ virtutis gratia agit, ſed ut audientes delectet, & oneroſa quidem delectatione: quapropter non ingenui hominis cenſemus eſſe hujuſcemodi opus, ſed per viles, ac ſordidos contingit illud fieri.

10 Nam finis, cujus gratia faciunt, improbus eſt, cum ſpectator oneroſus exiſtens, modo hoc, modo illud exigere conſuevit ita, ut artifices quoque placere ſtudentes, illiuſmodi efficiantur, & corpora ſimiliter propter motus.

4 Quoad tertium: ex iiſdem principiis poſſumus ſtatuere, quibus muſicis inſtrumentis ſit utendum. Dicendum, quod ad juniorum diſciplinam non eſt utendum tibiis, aliiſque inſtrumentis factis ad edendum ſonum vehementem per exufflationem multi ſpiritus, neque inſtrumentis artificialibus multa arte legentibus, Ex. gr. cithra, aliiſque ſimilibus, ſed iis ſolum eſt utendum, quæ ſunt idonea ad faciendos mediocres in genere moris, ac poſſunt diſponere ad muſicam, vel ad alias diſciplinas.

5 Probatur prima pars, quod nimirum non ſit utendum tibiis: iis enim inſtrumentis eſt utendum, quorum ſonus eſt aptus ad mores, atque affectus componendos; ſed ſonus tibiarum non eſt idoneus ad mores, atque affectus componendos, immo ex ſe potius eſt concitativus iræ; ergo tibiis non eſt utendum ad diſciplinam, ſed ſolùm ſunt adhibendæ ad theatra, & ad ſpectacula, quæ non ordinantur ad diſciplinam, ſed ad affectus purgandos, puta ad hoc, ut quis paulatim aſſueſcens ſpectaculis, ac ſonis concitativis iræ, purget iram, nec ſinat ſe à talibus obiectis præter rationem commoveri.

6 Probatur ſecundo, quia ad diſciplinam non utendum iis inſtrumentis, quorum ſonus efficit aliquid contrarium diſciplinæ; ſed ſonus tibiarum perturbat, atque impedit rationem, adeoque efficit aliquid contrarium diſciplinæ, quæ fit per rationem; ergo ad diſciplinam juniorum non eſt utendum tibiis.

7 Confirmatur primo ex auctoritate Athenienſium, qui licèt ab initio artem tibiarum ad diſciplinam juniorum recepiſſent, tandem experientia docti eamdem reprobaverunt. Cum enim Athenienſes victoria contra Medos obtenta, propter affluentiam divitiarum plus otii ſortiti fuiſſent ad vacandum diſciplinis, & animoſiores ad virtutem evaſiſſent, ac magnum quid de ſeipſis ſaperent, non ex certo judicio, ſed veluti experimenti gratia in omnibus diſciplinis juventutem inſtituere cæperunt, atque etiam in ſono tibiarum, ideoque apud Lacedæmones quidam Choragus, ſeu Princeps chori ipſemet ex choro tibiis tecinit, & Athenis ſonus tibiarum ita familiaris evaſit, ut omnes fere juvenes nobiles, & ingenui eum addiſcerent, ut patet ex tabula, à Thraſippo poſita, cum ludos pro tribu ſua dedit. Deinde verò cum Athenienſes experientia didiciſſent, quæ diſciplinæ ad virtutem eſſent utiles, quæ non, uſus tibiarum abire cæpit in deſuetudinem, & tandem eſt improbatus, eodemque pacto aliorum etiam inſtrumentorum uſus, quæ antiquitus adhibebantur, rejectus eſt, puta uſus pectidos, & barbiti, & eorum muſicorum inſtrumentorum, quæ non ad diſciplinam utentium, ſed ad delectationem audientium referebantur, nimirum Heptagoni, Trigoni, & Sambucæ, aliorumque inſtrumentorum, quæ indigent perita manuum geſticulatione.

8 Confirmatur ſecundo ex fabula, quæ de tibiis circumfertur. Aiunt enim Minervam inventricem tibiarum illas deinde abjeciſſe offenſam oris deformitate

quæ,

quæ efficitur in ſonante, dum vehementem ſpiritum exufflans buccas inflat. Licèt autem rationabiliter dicatur Deam deformitate oris fuiſſe offenſam, adhuc melius diceretur Minervam, cui attribuimus ſcientias, ac diſciplinas, multo magis fuiſſe offenſam, quod uſus tibiarum nihil ad perficiendum intellectum confert.

9 Probatur jam, quod non ſit utendum cithara, aliiſque inſtrumentis valde artificioſis, ac magnam curam requirentibus, & quod ex eadem ratione juniores non ſunt inſtituendi in cantu valde artificioſo. Illa enim inſtrumenta, & illas melodias dicimus valde artificioſas, quorum uſus eſt in certaminibus ad obtinendam victoriam; ſed in talibus certaminibus qui aggreditur canere, vel muſicis inſtrumentis ſonare, non propriæ virtutis gratia hæc facit, ſed ut audientes delectet cum ſuo incommodo, & labore; non eſt autem hominis ingenui, proponere ſibi ut finem ſui laboris, & incommodi delectationem aliorum; ergo juvenes ingenui non ſunt in talibus inſtituendi.

1 Confirmatur, quia opus deſumit ſpeciem à fine; ſed finis delectandi ſpectatores, & auditores, eſt vilis præſertim cum ſæpè ſpectatores, & auditores ſint importuni, & modo exigant hanc melodiam, modo aliam, modo hos motus, modo alios, quæ melodiæ, & motus ſæpè tum animos, tum corpora ſe exercentium malè ſecundùm mores diſponunt; ergo juvenes ingenui in hac ſervili, abjectaque diſciplina non ſunt inſtituendi.

Utrum omnibus harmoniis, ac rhythmis ſit utendum.

Cap. VII. & Ultimum.

1 *Conſiderandum eſt autem, utrum omnibus utendum ſit harmoniis, & omnibus rhythmis, an diſtinguendum. Deinde utrum illis, qui eruditionis cauſa laborant, eandem dictionem tribuamus, an tertium quiddam aliud. Quoniam videmus muſicam eſſe per melodiam, & rhythmos, horum utrunque latere non debet, quam vim habeat ad doctrinam: & utrum præferenda ſit ea pars, quæ in melodiis conſiſtit, an ea, quæ in rhythmis.*

2 *Putans igitur multa de his eſſe dicta recte à muſicis quibuſdam, qui nunc ſunt; & à philoſophis, qui peritiam habent hujus diſciplinæ, diſcuſſionem, & examen ſingularum partium illis dimittemus, qui perquirere volent. Nos autem legitime ſolummodo in genere de ipſis dicamus, cum illa probetur à nobis melodiarum diviſio, quam faciunt quidam philoſophi, quod alia ſunt morales, aliæ effectivæ, aliæ abſtractivæ, ponentes naturam earum ad ſingula iſtorum propriam.*

3 *Dicimus autem, non unius utilitatis gratia oportere muſica uti, ſed multarum: nam & doctrinæ gratia, & purificationis. (Quid autem purificationem intelligamus, nunc ſimpliciter, alias vero diligentius in his, quæ de Poetica ſcribimus dicemus) tertio gratia degendi otii, quietiſque cauſa, & remiſſionis curarum.*

1 POſtquam Ariſtoteles explicavit, quibus inſtrumentis muſicis ſit utendum, examinat, quænam harmoniæ, ac qui rhythmi ſint adhibendi. Et quæſtio quidem duas habet partes. Primò enim quæritur, an in civitate utendum ſit indiſcriminatim omnibus harmoniis, & rhythmis, an potius quædam harmoniæ ſint admittendæ, aliæ reprobandæ? Secundò dubitatur, an ii, qui in muſica, inſtituuntur gratia diſciplinæ, inſtituendi ſint in omnibus harmoniarum, ac rhythmorum generibus, quæ admittuntur in civitate, an ſolum in aliquibus? Quia verò muſica præſertim conſiſtit in melo-

melodia, ſeu dulcedine cantus, & in Rhythmo, ſeu numero ejuſdem, oportet, vt nos non lateat, quam vim ad diſciplinam habeat tum melodia, tum rhythmus, & utrum præferenda ſit muſica bene ſe habens quoad harmoniam, ſeu dulcedinem cantus; an muſica bene ſe habens quoad rhythmos, ſeu numeros? Hæc vt Ariſtoteles explicet, primò propoſita diviſione harmoniæ in tria genera, oſtendit omnia hæc genera eſſe in civitate admittenda, ad diverſos tamen fines: ſecundo oſtendit ad diſciplinam præferendam eſſe harmoniam Doricam, ut pote ad mores conformandos magis idoneam, & quoad hoc reiicit quemdam errorem Platonis.

2 Quoad primum: quia multa tum recentiores muſici, tum philoſophi, qui fuerunt muſicæ valde periti, de harmoniis, earumque differentiis demonſtrant, nos ſupponentes hæc rectè fuiſſe dicta, & ſingulorum examen relinquentes aliis, qui de his ex profeſſo agere voluerint, quædam ſolum in genere delibabimus. Primo igitur ex his authoribus accipimus diviſionem harmoniarum in morales, practicas, & enthuſiaſticas, ſeu concitativas animorum furore quodam divino. Morales ſunt, quæ per ſuam naturam ſunt aptæ, ad componendos mores. Practicæ ſunt quæ per ſuam naturam ſunt aptæ ad ciendos affectus miſerationis, iræ &c. Enthuſiaſticæ ſunt quæ per ſuam naturam poſſunt animos concitare furore quodam divino.

3 Supponimus ſecundo ex doctrina eorumdem utendum eſſe muſica non unius tantum utilitatis gratia, ſed plurium, ac præſertim trium. Primo utendum eſt muſica gratia diſciplinæ, per quam animus bene diſponatur in genere moris. Secundo utendum eſt muſica gratia purificationis. Quid autem ſit purificatio affectuum paulo poſt indicabitur, & magis ex profeſſo examinabitur in Poetica. Tertiò utendum eſt muſica gratia bene degendi tempore otii, & gratia quietis, ac remiſſionis curarum.

4 *Patet omnibus harmoniis eſſe utendum, ſed non eodem modo: verum ad doctrinam quidem moralibus eſt, utendum maxime: ad eruditionem vero aliorum pulſante, effectivis, & abſtractivis. Nam affectio illa, quæ contigit circa animos quorundam vehementer, in cunctis exiſtit: differt autem ſecundum magis, & minus, ceu miſeratio, & metus, & præterea abſtractio animi. Nam per hunc motum devoti, & ſupplices quidam fiunt. Videmus & ſacris melodiis ita affici, quando utuntur expiantibus animam carminibus, quaſi medicina fretis, & purificatione. Hoc idem evenire neceſſum eſt iis, qui commiſeratione, & qui metu, & qui aliis affectibus detinentur, & aliis, quatenus cuique talia contingant, fierique in omnibus purificationem quandam, & levationem cum voluptate. Similiter autem carmina purificativa lætitiam afferunt innocuam hominibus. Quapropter talibus harmoniis, & talibus carminibus ſpectandi ſunt hi, qui theatralem muſicam tractant certatores. Sed cum ſpectator ſit duplex, alter ingenuus, & doctus, alter vilis, & indoctus, ex opificibus, turbaque urbana, his quoque accommodanda ſunt certamina, & ſpectacula ad ceſſationem, & requietem. Ut enim illorum animæ diſtortæ ſunt à naturali habitudine, ſic harmoniarum, & melodiarum diſtortiones ſunt quædam, illæ, quæ ſunt vehementes, & infractæ. Delectat vero ſingulos id, quod ſuę naturę ſit aptum. Quamobrem licentia permittenda eſt his, qui de arte muſica certant in theatro, ut ad hujuſmodi ſpectatorem tali genere utantur muſicæ.*

His poſitis, ad propoſitam quæſtionem dicendum, quod in civitate utendum eſt omnibus harmoniis, ſed non eodem modo; ad diverſos enim fines utendum eſt diverſis harmoniis. Ad diſciplinam igitur utendum eſt præcipuè harmoniis moralibus, in quibus ipſimet, qui erudiuntur, exerceantur. Ad hoc autem, ut audientes conſequantur alios fines quietis, purificationis &c. adhibendæ ſunt ab ijs, qui muſicam profitentur, harmoniæ practicæ, & enthuſiaſticæ, in quibus tamen non exerceantur juvenes ingenui, qui erudiuntur ad vitam civilem, ut dictum eſt cap. 6. num. 7. Explica-

tur. Videmus enim, quod eorum affectuum, qui in quibuſdam ſunt vehementiſſimi, omnes ſunt participes, licet alii magis, alii minus: ex. gr. omnes ſunt participes miſerationis, ac timoris, & etiam cujuſdam enthuſiaſmi, per quem multi ita mouentur, ut uideantur impetu amoris rapi: videmus rurſus, quod quædam ex ſacris melodiis habent vim afferendi, quamdam delectabilem medicinam iis, qui talibus agitantur affectibus, eoſque purificandi: quidam etiam cantus medicinam afferunt timori, & miſerationi, atque ab his affectibus cum quadam delectatione animos purificant, ac levant; ergo ad finem animos ab affectibus purgandi utendum eſt proportionatis harmoniis, & qui in theatris certant, præcipuè excellere debent arte efficiendi harmonias practicas, & enthuſiaſticas. Cum autem duo ſint genera auditorum, & ſpectatorum, qui poſſunt in theatris adeſſe: alii enim ſunt ingenui, ac diſciplinis expoliti; alii ſunt rudes, & indocti, qualis eſt vrbana opificum, ac mercenariorum turba; melodiæ, quæ à muſicis certantibus exhibentur in theatris, ad quietem, & remiſſionem curarum, accommodandæ ſunt etiam huic abjectæ, ac rudi turbæ. Quia verò unuſquiſque delectatur iis, quæ ſunt conſentanea ejus naturæ, vel habitui, qui eſt veluti altera natura, turba verò vrbana habere ſolet animos à naturali habitudine diſtortos, ideo delectatur harmoniis quibuſdam diſtortis, vehementibus, & infractis, ac proinde permittendum eſt iis, qui de re muſica in theatris certant, ut ad turbam delectandam tali etiam diſtorto muſicæ genere utantur.

5 *Ad doctrinam vero, quemadmodum dictum eſt, moralibus melodiis eſt utendum, & talibus harmoniis, qualis eſt Dorica, ut ſupra diximus. Recipienda eſt & alia, quamcunque nobis ſuadent, qui in philoſophia, muſicaque verſantur. Socrates vero in libris de Republica non rectè Phrygiam tantummodo adjungit ad Doricam, licet improbans tibiam ex inſtrumentis. Habet enim eandem vim Phrygia in harmoniis, quam habet tibia in inſtrumentis. Ambæ enim concitant animos, & in affectus impellunt. Oſtendit hoc poeſis. Tota enim bacchatio, & tota hujuſmodi concitatio maxime omnium inſtrumentorum per tibias fit. Harmonia vero Phrygia maxime hunc modum habet, ceu Dithyrambus manifeſte videtur eſſe Phrygius. Cujus quidem rei plura afferunt argumenta, qui circa hujuſmodi rerum intelligentiam vacant. Et inter cætera illud, quod Philoxenus aggreſſus Dorice facere Dithyrambos in fabulis, non potuit; ſed vi illius naturæ tractus fuit ad Phrygiam harmoniam, quæ maxime illis congruebat.*

5 Quoad ſecundum: licet omnibus harmoniarum generibus ad varios fines ſit utendum, tamen ad diſciplinam juvenum adhibendæ ſunt ſolæ harmoniæ morales, qualis eſt Dorica, vel alia quæcunq; quam philoſophiæ, ac muſicæ periti, ut moribus conſentaneam approbarint. In hoc autem puncto Socrates apud Platonem in libris de Republica videtur erraſſe, dum ex vna parte improbat uſum tibiarum, ut minus conſentaneum diſciplinæ juniorum, & ex alia parte ex harmoniis non ſolùm approbat doricam, ſed phrygiam, aliis rejectis. Sed contra eſt, quia eamdem vim habet Phrygia inter harmonias, ac tibia inter inſtrumenta, ſiquidem utraq; eſt concitatiua animorum, & affectuum vehementium excitatiua; ergo inconſequenter Socrates cum reprobet tibiam, approbat harmoniã phrygiam. Probatur antecedens ex poeſi: in ſcena enim tota concitatio, atque bacchatio cauſatur per ſonũ tibiarum, ac per harmoniam phrygiam; & Dithyrambus, quod eſt carmen bacchantium, correſpondet harmoniæ phrygiæ, ut pluribus argumentis oſtendunt qui de hac re ex profeſſo agunt idq; confirmãt etiam ex eo; quod Philoxenus aggreſſus facere fabulam Dithyrambicam ſecundum harmoniam Doricam, non potuit, ſed coactus eſt ad Dithyrambos faciendos ſecundum harmoniam phrygiam, quæ ex ſua natura Dithyrambis eſt accommodata.

6 Dori-

6 Doricam autem fatentur omnes conſtantem eſſe, ac firmam, moremque ſummopere continere virilem. Præterea cum medium extremorum ſumendum eſſe diximus: Dorica autem hanc habet naturam ad alias harmonias manifeſtum eſt, quod Doricam præ cæteris decens eſt juniores addiſcere.

7 Sed duo conſideranda ſunt. Vnum quid poſſit: alterum quid deceat. Nam poſſibilia quiſque aggredi, & convenientia ſibi debet: Sunt autem hæc diſtincta ætatibus: ceu defeſſis jam tempore non facile eſt alti ſpiritus cantilenas canere; ſed talibus ſubijcit natura remiſſas. Ex quo Socratem in hoc quoque merito reprehendunt quidam ex his, qui circa muſicam verſantur, quod remiſſiores harmonias improbavit ad doctrinam, quaſi vinolentas, accipiens eas, non ſecundum vinolentiæ naturam (nam vinolentia magis debacchari facit) ſed defeſſas. Quare & ad futuram ætatem ſeniorum, opus eſt hujuſcemodi harmonias attingere, & hujuſcemodi melodias præterea, ſi qua eſt talium harmoniarum, quæ conveniat puerorum ætati ex eo, quia poſſit ornatum ſimul, doctrinamque afferre, quod lydia maxime omnium harmoniarum habere videtur. Manifeſtum, quod hæ tres determinationes ſunt in doctrina faciendæ, medium, poſſibile, ac decens.

6 Rejecta igitur harmonia phrygia, ad diſciplinam adhibenda eſt dorica, vtpotè quæ bene diſponit animos in genere moris. Ratio eſt, quia eſt conſtans, & firma & maximè exprimit morem virilem. Confirmatur, quia recti mores conſiſtunt in quadam mediocritate; ſed etiam harmonia dorica conſiſtit in quadam mediocritate, cum habeat naturam mediam inter alias harmonias, quæ declinant ad exceſſum, aut defectum; ergo harmonia dorica eſt maximè accommodata moribus rectis, adeoque in ea præcipuè juvenes ſunt erudiendi, ut bene diſponantur in genere moris.

7 Addit Ariſtoteles, quod in harmoniis approbandis, aut reprobandis debet etiam conſiderari poſſibile, ac decens. Ratio eſt, quia unuſquiſque cùm canere aggreditur, debet eligere harmonias ſibi poſſibiles, ac decentes; ſed diverſis ætatibus diverſæ ſunt poſſibiles, ac decentes harmoniæ: ex. gr. impoſſibile eſt, vt ſeniores canant harmonias alti ſpiritus, ſed ſolum poſſunt canere remiſſas; ergo pro ſenibus approbandæ ſunt etiam aliquæ remiſsiores harmoniæ. Hinc à multis muſicæ peritis merito reprehenditur Socrates, quod reprobaverit omnes harmonias remiſſas, quaſi vinolentas. Uocavit autem harmonias remiſſas vinolentas, non quia imitentur naturam vini in hoc, quod faciant debacchari: harmoniæ enim remiſſæ non faciunt debacchari; ſed quia ſicut vinolenti paulatim incidunt in quemdam languorem, ac ſomnum, ſic tales harmoniæ inducunt in auditoribus languorem, & ſomnum. Ratio, cur tales harmoniæ non debent univerſim repudiari, eſt, quia ſenes non poſſunt canere alias harmonias; ergo hæ ſolæ poſsibiles ſunt ſenibus, & accommodatæ eorum naturæ. Proportionaliter ſi datur aliqua harmonia pueris accommodata, quæ poſſit illis ornatum, ac diſciplinam afferre, licet declinet à medio, non eſt univerſim reprobanda. Talis autem videtur harmonia lydia. In harmoniis igitur approbandis, vel reprobandis tria debent conſiderari: medium, poſſibile, ac decens. Et per hæc Ariſtoteles concludit octavum, & ultimum librum Politicorum. Videtur autem hoc opus imperfectum; ſed alia non extant.

ARISTOTELIS OECONOMICORVM LIBRI DVO

SYNOPSIS HORVM LIBRORVM.

Poſtquam Ariſtoteles in Libris Ethicorum, & Politicorum tradidit duas præcipuas partes philoſophiæ moralis, monaſticam nimirum, & Politicam, in duobus libris Oeconomicorum breviter expedit tertiam, & vltimam partem ejuſdem, hoc eſt œconomicam, atque agit de recta conſtitutione domus, ſeu familiæ. Libro igitur primo, capite primo, præmittit proœmium, in quo explicat, quo pacto œconomica ſe habeat ad politicam, ac docet, quod ſicut opus politicæ eſt civitas, ſic opus œconomicæ eſt domus, adeoque debet verſari circa domum: cap. 2. oſtendit, quod ſicut duæ ſunt partes domus, homo nimirum, & poſſeſſio, ſic duæ ſunt primæ ſunt partes domus, homo nimirum, & poſſeſſio, ſic duæ ſunt primæ partes œconomicæ, altera, per quam rectè diſponuntur, quæ ſpectant ad homines, altera, per quam rectè diſponuntur quæ ſpectant ad poſſeſſiones, ac quædam breviter tradit de poſſeſſionibus, fuſius de ipſis acturus lib. 2. Capitibus ſequentibus agit de prima parte œconomicæ, quæ verſatur circa homines. Debet autem adverti quod in quibuſdam codicibus quatuor ultima capita ſeparantur in librum particularem, qui ſecundus inſcribitur, & in græcis exemplaribus non inveniuntur.

Libro ſecundo, apud alios tertio, Ariſtoteles tradit ſecundam partem œconomiæ, quæ verſatur circa procurationem pecuniarum, ac redituum, ſive privatorum, ſive publicorum. Cap. igitur primo explicat, quot ſint genera œconomiarum, & circa quæ verſentur: Cap. 2. proponit hiſtoricè plures modos, quibus aliqui antiquorum uſi ſunt ad pecunias comparandas, & concludit hos libros, & ſimul univerſam philoſophiam moralem.

ARI-

Digitized by Google

ARISTOTELIS OECONOMICORVM

LIBER PRIMUS

LEONARDO ARETINO INTERPRETE.

Quo pacto Oeconomica ſe habeat ad Politicam ; & quod ſit eius opus.

CAPUT PRIMUM.

1 *RES familiaris, & Reſpublica inter ſe differunt, non ſolum quantum domus, & civitas : (hæc enim ſunt eorum ſubjecta) verum etiam, illo, quod in Republica quidem plures imperant, in re familiari vero unus duntaxat eſt imperator, & rector.*

2 *Quædam enim artes diſtinguuntur, nec eſt ejuſdem feciſſe, at facto uti, quemadmodum lyra, & fiſtulis : ſed Reipublicæ diſciplinæ, eſt civitatem ab initio conſtituiſſe, & conſtituta bene uti. Itaque patet etiam eſſe rei familiaris, parare domum, & illa uti.*

3 *Civitas quidem eſt multitudo domorum agro, & pecuniis ſufficienter abundans ad bene vivendum. Id autem ex eo patet, quod ſi componentes horum eſſe nequeunt, ſocietas ſolvitur. Inſuper hujus gratia in unum coeunt. Cujus autem gratia unumquodque eſt, & fit, & ſubſtantia ipſius hæc exiſtit. Itaque patet priorem eſſe rem familiarem, quam Rempublicam : nam & opus illius eſt. Pars enim civitatis eſt domus. Conſiderandum eſt igitur de re familiari, quod ſit illius opus :*

1 SICVT Politica eſt facultas conſtituendi, ac gubernandi civitatem, ideoque habet pro ſubjecto civitatem, ſic œconomica eſt facultas conſtituendi, ac gubernandi domum, ideoque habet pro ſubjecto domum. Hinc poſſet aliquis exiſtimare Politicam, atque œconomicam differre ſolum ratione ſubjecti, & ſicut differunt civitas, ac domus, convenire autem in modo, quo circa ſubjectum verſantur, itavt eadem ſit ratio, per quam Politica gubernat Civitatem, ac ratio, per quam Oeconomica gubernat domum. Dicendum tamen, quod Politica, & Oeconomica non ſolum differunt ratione ſubjecti, ſed etiam ratione modi, quo verſantur circa ſubjectum. Ratio eſt, quia diverſus eſt modus gubernandi polyarchicus à modo gubernandi monarchico ; ſed modus gubernandi Civitatem eſt Polyarchicus, cum civitas gubernetur à pluribus magiſtratibus ; modus gubernandi domum eſt monarchicus, ſiquidem domus de-

debet regi ab unico patrefamilias; ergo diverſus eſt modus gubernandi civitatem, ac modus gubernandi domum.

2 Licet Politica, & Oeconomica differant in modo gubernationis, adhuc conveniunt inter ſe, ac differunt à multis artibus in hoc, quod cum in multis artibus diverſa ſit facultas, quæ facit opus, diverſaque utitur tali opere, eo pacto, quo diverſa eſt facultas, quæ efficit tibiam, aut lyram, diverſa quæ illis utitur ad ſonandum, adhuc Politica, & Oeconomica non ſolum opus faciunt, ſed etiam eodem utuntur. Ad Politicam ſiquidem ſpectat non ſolum civitates ab initio conſtituere, ſed etiam jam conſtitutis rectè uti, eaſque ad ſuum finem dirigere; & proportionaliter ad Oeconomicam ſpectat non ſolum domum parare, ſed etiam domo jam conſtituta rectè uti, eamque ad ſuum finem dirigere.

3 Oeconomica porrò licet dignitate ſit poſterior Politica, adhuc eſt origine prior. Ratio eſt, quia facultas, cujus opus eſt prius origine, quam opus alterius facultatis, etiam ipſa eſt prior tali facultate; ſed domus, quæ eſt opus Oeconomicæ, eſt prior origine, quam civitas, quæ eſt opus politicæ; ergo &c. Probatur minor: civitas enim eſt multitudo domuum, agro, & poſſeſſionibus ſufficienter abundans ad bene vivendum, ideoque cum hæc deſunt, diſſolvitur ſocietas civilis, ſiquidem homines congregantur in civitatem gratia talis ſufficientiæ: eſſentia autem vnjuſcujuſque rei deſumitur ex fine, ad quem ordinatur; ſed pars eſt prior origine, quam totum; ergo domus, quæ ſunt partes civitatis, ſunt priores origine, quam civitas; ergo Oeconomica, quæ eſt facultas conſtituendi domum, eſt prior origine, quam politica, quæ eſt facultas conſtituendi civitatem. Contemplatio igitur noſtra in his libris verſari debet circa Oeconomicam, & opus ipſius, quod eſt domus.

De partibus domus, & Oeconomiæ, ac de prima parte oeconomiæ, quæ verſatur circa poſſeſſiones.

Caput II.

1 *Domus quidem partes ſunt, homo, & poſſeſſio. Quoniam vero primum in minimis natura cujuſque inſpicitur. in domo quoque ſe habet ita. Quare ſecundum Heſiodum hoc adeſſe convenit:*

Domicilium in primis, mulieremque, & bovem aratorem.

Alterum enim primum in victu eſt, alterum in liberis. Itaque oportet ea, quæ ad uxorem ſpectant, rectè diſpoſuiſſe, hoc eſt providiſſe, vt talis ſit quaqualis eſſe debeat.

2 *Poſſeſſionis autem prima cura eſt ea, quæ ſecundum naturam. Secundum naturam vero potiſſima eſt agricultura: Secundo loco, omnia quæ ſunt à terra, ceu metallorum, & ſi qua alia hujuſmodi: ſed agricultura præcipue, quoniam juſta. Non enim ab hominibus, nec volentibus, ut cauponaria, & mercenariæ, nec invitis quærit, quemadmodum bellica artes: & eſt earum rerum, ſunt ſecundum naturam. Natura enim omnis educatio eſt à matre: quare & hominibus à terra. Prodeſt etiam hæc plurimum ad fortitudinem; Non enim, quemadmodum viles artium, corpora enervat; ſed talia facit, ut & ſub dio conſiſtere, & tolerare laborem valeant, & adverſus hoſtes pericula capeſſere. Soli enim hi res ſuas extra munitiones habent.*

1 AD cognoſcendum totum conſtans ex partibus, debent conſiderari minimæ partes, ex quibus primo conſtituitur; ergo ad cognoſcendam domum, debent conſiderari minimæ partes, ex quibus componitur domus. Duæ ſunt partes, ex quibus primo componitur domus, homo nimirum, & poſſeſſio, ideoque Heſiodus deſcribens primam domum cecinit:

Prin-

Principio domum, & vxorem, taurumque jugalem.

Bos, & cætera poſſeſſio neceſſaria ſunt ad parandum victum; vxor eſt neceſſaria ſunt ad generandos liberos. Proportionaliter duæ ſunt primæ partes œconomiæ altera, per quam rectè diſponuntur quæ ſpectant ad homines, & præſertim ad conſuetudinem cum vxore: altera, per quam rectè diſponuntur quæ ſpectant ad poſſeſſiones. De hac poſtrema parte agetur hoc capite, de priori agetur capite ſequenti.

2 Prima ſecundum naturam ratio parandi poſſeſſiones, atque alia ad victum neceſſaria eſt per agriculturam: proxima eſt per alias artes, quæ quærunt opes ex terra, qualis eſt metallica, & aliæ ſimiles facultates. Probatur primo, quia ſecundum naturam juſtiſſimum eſt, ut victum, & opes quæramus à natura, non autem ab hominibus, ſeu volentibus, ſeu invitis; ſed per agriculturam victum, & opes quærimus à natura; per artes cauponarias, & mercenarias victum, & opus quærimus ab hominibus volentibus; per artes bellicas victū, & opes quęrimus ab hominibus invitis; ergo juſtiſſima, & optima ratio parandi victum, & opes, eſt per agriculturam. Confirmatur, quia naturaliter cunctis animalibus nutrimentum ſuppeditatur à matre; ergo juſtiſſimum eſt, ut per agriculturam victum quæramus à terra, quæ eſt communis mater omnium. Adde, quod agricultura primum confert ad fortitudinem, & robur. Neque enim corpora enervat, ſicut quædam artes viles, ſed talia facit, ut & vivere ſub dio, & tolerare labores, & adverſus hoſtes pericula in aperto campo ſubire poſſint; ſi quidem ſoli agricolæ res ſuas extra urbium munitiones habent.

Oſtenditur ſocietatem viri cum muliere eſſe neceſſariam ad conſervationem ſpeciei, & eſſe utilem ad commoditatem vitę.

Caput III.

1 *SEd ejus diligentia, quæ eſt circa homines, prima ſunt partes circa uxorem. Societas enim eſt maxime ſecundum naturam mari, & fœminæ. Præmiſſum eſt enim à nobis & aliis locis, deſiderare naturam multa efficere talia, veluti unumquodque animalium. Eſt enim impoſſibile fœminam ſine mare, aut marem ſine fœmina hæc adimplere. Quare eorum ſocietas neceſſitate conſtituta eſt. Enimverò in cæteris animalibus abſque ratione id fit, & inquantum naturæ capacia ſunt, & procreandi gratia ſolum; in cicuribus autem & prudentioribus diſtinguuntur magis. Apparent enim in his magis mutua auxilia, & dilectiones, & cooperationes; maximeque in homine id conſpicitur, quod non eſſendi cauſa ſolum; verumetiam bene eſſendi mas, & fœmina ope mutua conjunguntur, filioſque procreant, non ſolum, ut id naturæ tributum ferant, verumetiam ut commoda exinde ſuſcipiant. Valentes enim ipſi, imbecilles ſuos labore tuentur, & alunt; mox imbecilles ob ſenium facti, à valentioris eadem reportant; & ſimul natura per hunc circuitum adimplet ſempiternitatem, ex quo ſecundum numerum non poteſt, at ſecundum ſpeciem.*

2 *Sic enim divina providentia utriuſque naturæ ordinata eſt, viri ſcilicet, & mulieris ad ſocietatem. Tendunt enim eorum omnia in idem utilitatis, licet contraria quædam videantur. Alterum enim robuſtum fecit, alterum imbecillius, ut hoc quidem ob timorem cautius, illud vero propter fortitudinem pugnacius eſſet. Et alterum parat foris, alterum parat domi conſervat. Ad operis vero effectionem, alterum ſedulitatem intra limen agit, ad externam vero pervagationem imbecillum; alterum ad ſedulitatem deterius eſt, ad motus autem valentius. Circa prolem autem, generatio quidem propria eſt, utilitas vero communis. Alterius enim nutrire eſt, alterius erudire.*

1 EGimus capite ſuperiori de illa parte œconomiæ, quæ verſatur circa poſſeſſione: jam agendum eſt de

illa parte, quæ verſatur circa homines, ac præſertim circa vxorem. Dicendum igitur, quod in hominibus naturalis, ac neceſſaria eſt ſocietas maris cum fœmina, non ſolum ad conſervationem, & propagationem ſpeciei, ſed etiam ad commoditatem vitæ. Probatur, & explicatur: vt enim dictum eſt alibi, hoc eſt primo Polit. cap. 1. num. 4. & 5. natura vult, ut ex animalibus fiant plura talia, qualia ſunt ipſa, puta ut ex hominibus naſcantur alij homines, ex equis alij equi; ſed eſt impoſſibile, ut mas ſine ſemina, vel ſemina ſine mare obtineant hunc finem generandi ſimile in ſpecie; ergo neceſſe eſt, ut fiat ſocietas maris cum ſemina. In cæteris animalibus præſertim ſylveſtribus hæc ſocietas initur ſine ratione, ac purè ex inſtinctu naturæ & ſolum ad finem generandi. In quibuſdam animalibus cicuribus, ac prudentioribus, ex. gr. in columbis, aliiſque hujuſmodi eſt perſectior ſocietas maris cum fœmina, apparetque in eis mutua quædam benevolentia, per quam ſe mutuo adjuvant, & labor quidam communis in ordine ad prolem educandam. At in homine ſocietas maris cum fœmina eſt perſectiſsima, in eoque eſt omnino manifeſtum, quod hæc ſocietas non eſt ſolum gratia eſſendi, ac conſervandi ſpeciem, ſed etiam gratia bene vivendi, ac mutuo ſe adjuvandi. Filiorum quoque procreatio non ad eum ſolum finem ordinatur, vt per illam parentes naturæ inſerviant, ſed etiam ad hoc, ut à filiis adjuventur, ſiquidem illum laborem, quem parentes viventes viribus impendunt in alendis filiis, adhuc propter ætatem imbecillis, iidem filii, cum ad virilem ætatem perveniunt, ſubire debent in ſuſtentandis parentibus ſenectute jam deficientibus: adeoque natura per generationum circuitum ſimul obtinet parentum utilitatem, ſimul perpetuitatem vitæ, non quidem ſecundum individua eadem numero, ſed ſecundum individua eadem ſpecie.

2 Quia divinum Numen vtrumque ſexum ordinavit ad mutuam communionem vitæ, idcircò ita diſtinxit marem, ac fœminam, ut diverſa, & etiam contraria ſit virtus illorum, adeoque mas habeat naturalem aptitudinem ad aliqua, ad quæ fœmina eſt inepta, ſemina è converſo ſit apta ad quædam munera, ad quæ eſt ineptus vir. Ex quo ſequitur, ut uterque indigeat mutua opera alterius. Explicatur. Vir eſt naturaliter fortior, ſemina eſt naturaliter infirmior, & imbecillior. Quia vir eſt fortior, eſt pugnacior, & aptior ad acquirendum, ſed minus aptus ad conſervandum jam acquiſita: quia ſemina eſt imbecillior, & timidior, eſt aptior ad cuſtodiendum, ſed minus apta ad acquirendum. Indigent igitur mutua ſocietate, ut ſemina domi cuſtodiat quæ vir foris acquiſiverit. Rurſus ſemina eſt aſsidua in operibus domeſticis: at ad vagandum foris eſt imbecilla. Vir è converſo eſt naturaliter inquietus, ita vt non poſſit domi conſiſtere: at robuſtus eſt ad huc, illucque eundum, prout res poſtulaverit. Demum prolis generatio eſt opus commune; educatio eſt propria ſeminæ; inſtitutio eſt propria viri; ergo patet naturam ita utriuſque ſexum diſtinxiſſe, prout expediebat ad mutuam ſocietatem.

Traduntur leges à viro cum vxore ſervandæ.

Caput LV.

1 *PRimum igitur leges ſint viro ad vxorem, & injuria ceſſet. Sic enim, nec ipſe injuriam patietur. Hoc enim, & communis lex iidmcit,*

Digitized by Google

cit, ut Pythagorici dicunt, quemadmodum ſervam à lare abductam, quam minime decet videri injuria afficere. Eſt autem viri injuria externarum mulierum coitus.

2 *In uſu vero, ut neque deſit præſentibus nec abſentibus impotens ſit acquieſcere, ſed ita aſſuefieri, ut ſufficienter ſe habeat in præſentia, & abſentia.*

3 *Recte vero ſe habet & illud Heſiodi:* Pucllam accipere oportere, vt gratis moribus eam imbuere poſſis. *Diverſitates enim morum nequaquam ſunt ad dilectionem aptæ.*

4 *Circa ornatum vero, quemadmodum in moribus fictionem eſſe non decet, ſi ſimul appropinquare debent, ſic etiam nec in corpore. Nam illa quæ per ornatum fiunt, nihil differunt ab hiſtrionum uſu, Tragœdias in ſcena agentium.*

DEſcendit deinde Ariſtoteles ad tradendas in particulari leges, quas debet cum vxore ſervare vir, cum ſervis dominus, & paterfamilias in adminiſtratione rei familiaris.

1 Prima igitur lex eſt, ut vir nulla in re vxorem injuria afficiat: ſic enim conſequetur, ut nullam ab vxore injuriam patiatur. Communis enim lex eſt, ut Pythagorici dicunt, ut quælibet, etiam ſerva, ſit ab omni injuria immunis, ſi ad alicujus larem, aut fucum confugerit ſupplex; ſed vxor videtur confugiſſe ad larem mariti; ergo debet eſſe immunis ab omni injuria. Præcipua porrò injuria mariti in vxorem eſt, ſi conſuetudinem habeat cum mulieribus extraneis.

2 Secunda lex circa uſum matrimonii eſt, ut neque vir vxori deſit, neque ita illam libidini aſſuefaciat, ut ſi vir abſuerit, non poſſit quieſcere.

3 Tertia lex eſt, ut ducat in vxorem virginem, juxta illud Heſiodi: *Puellam accipere oportet, ut gratis moribus poſſis eam imbuere.* Ratio eſt, quia vir debet vxorem imbuere moribus ſibi ſimilibus, quandoquidem diſſimilitudo morum parum confert ad mutuam dilectionem, quæ debet intercedere inter conjuges; ſed facilius imbuitur moribus viri, ſi ſit virgo, quam ſi ſit vidua, adeoque jam fuerit imbuta moribus alterius mariti; ergo &c.

4 Quarta lex circa ornatum eſt, ut ſicut à moribus debet abeſſe omnis fucus, & omnis fictio, ſic abſit à corpore. Mulieres ſiquidem ſe ornantes ſimiles ſunt hiſtrionibus agentibus in ſcena.

Traduntur leges à domino ſervanda cum ſervis.

Caput V.

1 *POſſeſſionum autem prima quidem, ac maxime neceſſaria eſt illa, quæ optima, & principaliſſima: id autem eſt homo. Quapropter oportet primo ſervos parare ſtudioſos. Servorum autem ſpecies duæ, curator, & epifex.*

2 *Cum vero cernamus, quod diſciplina tales aliquos faciunt juvenes, neceſſarium eſt poſtquam paraveris, imbuere illos, quibus liberalia officia fuerint amittenda.*

3 *Cum ſervis autem verſetur ita, ut neque ſuperbos eſſe ſinas, neque abjectos.* 4 *Et liberalioribus quidem honorem, opificibus vero cibum abunde tribuas. Et quoniam vini potus etiam liberos ad inſolentiam impellit, & apud multas nationes ingenui quoque ab illos ſe abſtinent, ut Carthaginienſes dum militant, patet quod vini, aut nihil, aut valde raro ſervis tradendum eſt.*

5 *Tria vero cum ſint, opus, cibus, & caſtigatio, cibus quidem ſine caſtigatione, & opere petulantem reddit: opus vero & caſtigatio ſine cibo violenta res eſt, & infirmum facit ſervum. Reſtat igitur, ut opus faciendum illi tribuat, & cibum ſufficientem. Sine mercede enim dominandum non putant. Merces autem ſervi, cibus eſt.*

1 PRimum, ac maximè neceſſarium inter ea, quæ poſſidentur, eſt id, quod eſt optimum, atq; præſtantiſſimum; ſed optimũ, ac præſtantiſſimũ inter ea, quæ poſſidere poſſumus eſt homo, qui poſſidetur in ſervum; ergo prima lex ſit, ut paremus nobis optimos ſervos. Duo autem ſunt genera ſervorum, curator, qui operibus præeſt, & operarius, qui exequitur, ideoq; curandum, ut utrique in ſuo genere ſint optimi.

2 Sc-

2 Secunda lex eſt, ut quandoquidem videmus juvenes per diſciplinam fieri tales, hoc eſt bonos, aut malos, poſtquam paterfamilias paraverit ſervos, per diſciplinam perficiat illos, præſertim quibus liberalia officia ſunt committenda.

3 Tertia eſt: dominus ita cum ſervis ſe gerat, ut neque ſinat illos euadere petulantes, & contumelioſos, neque languidos, ac remiſſos.

4 Quarta lex eſt, ut unicuique tribuat, quod illis convenit; & quia ſervis honeſtioribus debetur major honor, operariis debetur amplior cibus, ideo ſervis honeſtioribus honor, laborantibus cibus abundè eſt ſuppeditandus. Quia verò etiam liberi ex vini potu ſolent inſoleſcere, ideoque apud multas gentes etiam liberi ſolent à vino abſtinere, eo pacto, quo Carthaginienſes, dum militant, abſtinent à potu vini, patet à fortiori, quod ſervis vini aut nihil, aut parum, & admodum rarò eſt indulgendum.

5 Quinta lex eſt, ut & ſervi per opportunas animadverſiones cogantur operari, & ſatis illis cibi ſuppeditetur. Ratio eſt, quia ex his tribus, quæ ſunt animadverſio, opera, & cibus, alterum ſine altero ſubſiſtere non poteſt: ſi enim cibus ſuppetat ſervis ſine opera, & animadverſione, neceſſe eſt, ut inſoleſcant, & evadant petulantes: ſi verò per animadverſiones cogantur operari, ſed ſatis illis cibi non ſuppeditetur, præterquam quod id eſt injuſtum, atque violentum, ſervorum corpora frangentur, atque evadent inutilia; ergo ſupereſt, ut & per opportunas animadverſiones cogantur operibus inſiſtere, & ut ſatis ipſis cibi præbeatur. Confirmatur, quia non poteſt quis eſſe dominus eorum, quibus nullam mercedem ſervitii perſolvit; ſed merces ſervorum eſt cibus; ergo ſervis laborantibus perſolvendus eſt cibus.

6 Verum ut alii deteriores fiunt, quando nec melioribus tribuitur melius, neque præmia ſunt virtutis, & vitii propoſita, ſic etiam ſervi. Quapropter oportet conſiderationem habere, ac indulgere illis, & permittere ſingula ſecundum merita, & cibum, & veſtem, & quietem, & caſtigationem verbo, & opere, medicorum actem imitantes, in medicinæ loco proſpicientes, quod quidem cibus medicina non eſt propter continuationem.

7 Genera vero ſervorum ad opus faciendum optima eſſent, neque timidæ, neque fortia nimis. Iis utriſque enim peccatum eſt. Nam & nimis timidi non ferunt laborem, & ferocibus non commode imperatur.

8 Oportet quoque finem omnibus eſſe terminatum. Eſt enim juſtum ſimul, & utile, libertatem eſſe propoſitam. Libenter enim labores ſubibunt, ſi & propoſitum præmium conſpexerint, & tempus definitum.

9 Sunt etiam procreatis filiis, tanquam obſidibus obligandi.

10 Nec plures habendi ſunt ejuſdem generis, quemadmodum in civitatibus.

11 Sacra quoque, & largiores epulæ ſervorum gratia magis faciendum, quam liberorum. Plura enim ipſi habent; cujuſcunque gratia talia inſtituta ſunt.

6 Sexta lex eſt: quia videmus, quod homines univerſim evadunt deteriores, cum nil melius datur melioribus, & cum nulla propoſita ſunt præmia virtutum, atque vitiorum, ideo ſervis etiam proponenda ſunt præmia virtutum, atque vitiorum. Hæc præmia conſiſtunt præcipuè in quatuor, quæ ſunt cibus, veſtes, otium, animadverſio. Hæc igitur quatuor ſingulis ſervorum ita diſtribuentur, prout merebuntur, atque in hoc imitabimur factis, verbis ſagacitatem medendi, quæ medicamenta, ac cibos ægrotis impertit, prout poſtulat eorum ſanitas. Sicut verò medici cavent, ne medicamenta propter continuum uſum evadant in cibos, adeoque amittant vim medendi, ſic cavendum eſt dominis, ne præmia, & pœnæ propter continuum uſum amittant vim alliciendi ad bene ſe gerendum.

7 Se-

7 Septima lex eſt: optimum ad opera facienda ſervorum genus eſt eorum, qui neque ſunt admodum ignavi, neque admodum animoſi, ac fortes. Utrique enim ex his injuſtè ſolent cum dominis agere. Qui enim ſunt admodum ignavi, nihil tolerant: ſunt admodum viriles, & animoſi difficilè reguntur.

8 Octava lex eſt: proponenda eſt libertas ut finis, ac præmium, quod ſervi bene ſe gerendo poſſint conſequi. Ratio eſt, quia, & juſtum eſt, ut qui bene ſe gerunt, donentur libertate, & etiam eſt utile dominis, quia ſervi propoſito præmio, & præfinito tempore, quo ſunt illud conſecuturi, libentius laborabunt.

9 Nona lex eſt: dandæ ſervis ſunt uxores, ac procreationibus filiorum, quaſi obſidibus ſunt aſtringendi dominis.

10 Decima lex eſt: ſicut in urbibus, ſic in privatis familiis cavendum eſt, ne multi ſint ſervi populares, atque ex eadem patria orti, ne conſpirare contra dominos poſſint.

11 Undecima, & ultima lex eſt: dies feſti, & ſacræ ceſſationes ab operibus ſervis magis, quam liberis ſunt indulgendæ, ſiquidem pleraque ex his propter ſervos præcipuè ſunt inſtituta, qui utpotè magis laborantes, magis indigent intermiſſione, ac quiete.

Traduntur leges ab œconomo ſervandæ circa rem familiarem.

Cap. VI.

1 *Quatuor habere oportet patremfamilias circa pecunias. Nam, & quærere poſſe convenit, & quæſita tueri. Alioquin nulla quærendi foret utilitas. Nam cribro haurire nihil aliud eſt, quam (quod dici ſolet) terebratum vas. Eſſe præterea talem, ut; & ornari præſentibus, & frui ſciat. Horum enim gratia habere illas expedit.*

2 *Diſtinguenda quidem ſunt ſingula, & plura habenda fructuoſa, quam infructuoſa, & negotia ſic ſequeſtranda, ut omnium ſimul periculum non ſubeatur.*

1 Quatuor ſunt eorum genera, circa quæ oportet patremfamilias, & œconomum verſari, quæ omnia ad pecunias pertinent. Primum eſt, ut poſſit opes parare, & acquirere. Secundum eſt, ut ſciat jam paratas conſervare, atq; tueri. Si enim non cuſtodiat, fruſtra paravit, atque ex veteri proverbio ſimilis eſt ei, qui aquam cribro hauriat, vel in vas pertuſum, ac perforatum infundat. Tertium eſt, ut ſciat facultates, quas poſſidet, ad vitæ ornatum, ac ſplendorem referre. Quartum demum eſt, ut ſciat iiſdem uti. Cum enim finis facultatem ſit uſus, fruſtra facultates poſſidet, qui neſcit iis uti. De his eſt agendum, ac ponendæ ſunt leges præſertim pro acquiſitione, & cuſtodia facultatem.

2 In parandis igitur facultatibus duæ ſervandæ ſunt leges. Prima eſt, ut cum alia ſint fructifera, alia infructifera, curemus, ut plura acquiramus fructifera, quam infructifera. Secunda eſt, ut negotia ſint ita diviſa, ut non ſimul omnium periculum adeatur.

3 *Circa tuendum autem quæſita, utiles ſunt Perſica, & Laconica, utilis etiam Attica diſpenſatio. Vendentes enim emunt, & penoris inſtitutio non eſt in exilioribus adminiſtrationibus. Eſt autem Perſica, ipſum omnia jubere, omniaque inſpicere. Et quod de Dionyſio, inquit Dionyſ. Nullus enim parem curam habet alienorum, & ſuorum. Itaque quæcunq; per ipſum geri poſſunt, circa illa cum diligentia inten-*

tendat. In quo Perſæ ſimul, & Libyci dictum rectè ſe habet. Perſa enim rogatus, quid equum maximè pinguem faceret: oculos domini reſpondit. Lybicus vero rogatus, quod ſterquilinium agro foret optimum: domini, inquit, veſtigia. Sunt igitur inſpicienda negotia diligenter viro, inſpicienda etiam ab uxore, prout inter eos diſtinctæ ſunt curæ. Et hoc faciendum eſt, in exilioribus quidem adminiſtrationibus, raro, in grandioribus autem, quorum cura aliis committitur, ſæpè. Niſi enim quis bonum exemplum de ſe præbuerit, imitatorem diligentiæ habiturum non exiſtimans, neque in re familiari, neque in aliis, quoniam impoſſibile ſit, non diligentis domini diligentes eſſe vicarios. Cum vero hæc ad virtutem honeſta ſint, & ad rem familiarem utilia, expergiſci decet prius dominum, quam ſervum, & cubitum ire poſterius, nec unquam incuſtoditam eſſe domum, quemadmodum nec urbem, quando opus eſt, neque die, neque noctu: & ante lucem ſurgere, quod, & ad ſanitatem, & ad curam rei familiaris, & ad ſtudium Philoſophiæ prodeſt quam plurimum. In parvis igitur adminiſtrationibus Attica regula circa fructus utendum eſt; In magnis vero diſtinctio facienda eſt eorum, quæ in annum, & eorum, quæ in ſingulos menſes conſumere oportet; eodemque modo in inſtrumentis ſeparanda ſunt ea, quorum uſus quotidianus eſt, ab his, quæ raro ſunt uſui. Hæc tradendæ ſunt iis, quibus negotia commiſeris, ac certo tempore inſpectio eorum facienda erit, ut non lateat, quid ſalvum ſit, quidve perierit. Ædes quoque ita parandæ ſunt, ut, & rerum poſſeſſarum, & ſalubritatis, commoditatiſque rationem habeamus. Rerum poſſeſſarum dico; ceu fructuum, & veſtium, quales his conducant: & fructuum, quales aridis, & quales liquidis: & aliorum rerum, & quales animatis, & quales inanimatis, ſervisque, & liberis, maribuſque, & fœminis, civibus, & peregrinis. Commoditatis verò, & ſalubritatis; ut æſtate quidem ventorum afflatum, hyeme vero Solem recipiat. Eſſent autem tales, ſi averſo Borea fuerint, nec æqualiter latæ. Videtur quoque in magnis domibus utilis eſſe janitor, qui ſit ad cætera inhabilis, pro obſervatione importandorum, & exportandorum. Ad rectum vero uſum inſtrumentorum illud Laconicum valet, ſingula ſuo loco jacere: Sic enim parata non requirentur.

3 Ad facultates cuſtodiendas, & conſervandas expedit uti Perſicis, Laconicis, Atticiſque, ſive Athenienſibus inſtitutis. Prima lex deſumpta ex inſtitutis Atticis eſt, ut patresfamilias vendant omnia, quæ colligunt ex agris, ac deinde in dies emant ea, quibus ad vitam quotidianam indigent, ut per certa ſit ratio redituum, & expenſarum; ideoque Athenienſes in exilioribus adminiſtrationibus non utuntur cella penaria, in qua recondant quæ neceſſaria ſunt ad vitam. Secunda lex eſt ex Perſicis inſtitutis, ut ipſe dominus omnia jubeat, & omnia per ſemetipſum inſpiciat, quod etiam Dionyſium factitaſſe ajebat Dion. Ratio hujus inſtituti eſt, quia nemo æqualem curam habet rerum alienarum, ac ſuarum; ergo expedit, ut dominus per ſeipſum habeat curam rerum ſuarum. Confirmatur ex dictis cujuſdam Perſæ, & cujuſdam Afri. Perſa enim interrogatus, quid equum maximè pinguem faceret? oculus reſpondit domini. Afer autem interrogatus, quod ſterquilinium optimum eſſet ad agrum fœcundandum? Illud inquit, quod deferunt domini veſtigia. Ipſe igitur dominus per ſemetipſum curam geret omnium, in quantum poterit, & tum vir, tum uxor diligenter inſpicient univerſa, quæ ad ipſos ſpectant, itaut vir inſpiciat quæ fiunt foris, adeoque ſpectant ad curam viri, uxor inſpiciat quæ fiunt domi, adeoque ſpectant ad curam mulieris. Et quidem ubi res familiaris exilis eſt, rarius facienda erit hæc inſpectio, ubi verò eſt amplior, adeoque adminiſtranda eſt per procuratores, ſæpius eſt talis inſpectio facienda. Ratio eſt, quia procuratores in cura rei familiaris dominum ſibi imitandum proponunt; ergo ſicut in aliis rebus impoſſibile eſt, ut qui alium ſibi proponunt imitandum, bene ſe gerant, niſi bene ſe gerat is, qui ſe præbet ipſis in exemplum, ſic impoſſibile eſt ut procuratores ſint diligentes, & atten-

ti

Digitized by Google

ſi in adminiſtratione rei familiaris, niſi dominus ipſe ſe diligentem, atque attentum exhibuerit. Tertia lex tum ad virtutem, tum ad curam rei familiaris conferens eſt, ut dominus prius ex cubili ſurgat, quam familia, & poſt familiam cubitum eat. Quarta lex eſt, ut ſicut urbs, ſic domus nunquam ſine cuſtodia relinquatur. Quinta eſt, ut neque die, neque noctu ab iis, quæ facienda ſunt, deſiſtatur. Sexta eſt, ut domeſtici ſurgant ante lucem. Id enim, & ad ſanitatem, & ad curam rei familiaris, & ad ſtudium philoſophiæ confert plurimum. Septima lex eſt: licèt ubi res familiaris eſt anguſta, utile ſit inſtitutum Atticum vendendi omnia, quæ colliguntur ex agris, ac deinde emendi in dies quæ ſunt neceſſaria, adhuc ubi res familiaris eſt ampla, aliud inſtitutum eſt ſequendum. Sunt enim quæ colliguntur ex agris recondenda in cellis penariis, ita ut diſtinctis in locis conſerventur ea, quæ ſingulis menſibus oportet conſumere, ac ea, quæ poſſunt ad annum conſervari. Inſtrumenta etiam, quorum uſus eſt quotidianus, ſeparanda ſunt ab inſtrumentis, quorum uſus eſt rarior, atque hæc tradenda ſunt præfectis negotiorum, qui debent talibus inſtrumentis uti: ac certis temporibus eorum, quæ conſervantur, facienda eſt inſpectio, ut non lateat, quid ſalvum ſit, quidque perierit. Octava lex eſt, ut in parandis ædibus habeatur ratio tum rerum, quæ poſſidentur, tum ſanitatis, tum commoditatis. Ut habeatur ratio rerum poſſeſſarum, curandum eſt, ut in ædibus ſint loca apta, in quibus poſſint recondi, & conſervari fructus, veſtimenta, & alia hujuſmodi. Conſiderandum eſt etiam, quæ loca ſint apta ad conſervandos fructus ſiccos, vel humidos; quæ ad ſuſcipienda animata, vel inanimata; quæ ſint opportuna ſervis, aut liberis; quæ maribus, aut fœminis; quæ civibus, aut peregrinis, &c. Ut habeatur ratio ſanitatis, ac commoditatis, curandum eſt, ut domus æſtate affletur ventis, hyeme reſpiciat ſolem, hoc autem accidet ſi reſpiciat Aquilonem, & non æquè lata fuerit. Nona lex eſt: videtur utile, ut in magnis domibus aliquis, qui ad alia agenda ſit inhabilis, fungatur officio janitoris, & obſervet, quid importetur, aut exportetur. Decima, & ultima lex eſt: ut poſſimus inſtrumentis uti, cum oportuerit, utile eſt Laconicum inſtitutum, ut ſingula ſuis jaceant in locis. Sic enim non requirentur.

Traduntur leges ſervandæ à proba muliere.

Caput VII.

1 *PRobam mulierem omnibus, quæ ſunt intus, dominari oportet, curamque habere omnium ſecundum præſcriptas leges: 2 non permittentem quenquam ingredi ſine præcepto viri: veritam maximè verba, quæ de mulierum corruptela circumferuntur: & ſiquid intus accidat, ut ſibi notum ſit ſoli: & ſi quod malum ab ingredientibus committatur, ut penes virum ſit culpa: dominam verò impenſarum ad feſtos dies, quos permiſerit vir.*

3 *Sumptu, & veſtitu, & apparatu minori etiam utatur, quam leges permiſerint civitatis: conſiderans, quod nec veſtimentorum nitor, nec excellentia formæ, nec auri magnitudo tantum valet ad mulieris laudem, quantum modeſtia in rebus, ac ſtudium honeſtè, decoreque vivendi. Etenim omnis hujuſmodi ornatus animi optabilis eſt, multoque firmior ad ſenectutem uſque, veras laudes ſibi, natiſque afferre. Se igitur ipſam in his virtutibus inanimet mulier, pergatque laudabiliter rebus præeſſe. Nam viro quidem indecens videtur ea ſcire, quæ intra ædes fiunt.*

4 *In cæteris vero omnibus parére mulier viro contendat. Nec audiens quicquam de Republica, nec tractans quicquam eorum, quæ ad connubia ſpectare videntur, ſed cum tempus poſcet, aut filias tradere nuptui, aut nurus accipere, obediat penitus in his viro: atque ſic una deliberet, ut ſententiam viri ſequatur.*

in-

intelligens non ita turpe viro eſſe, quicquam eorum, quæ domi ſunt, facere, ſicut mulieri, quæ foris perquirere.

1 TRadit deinde Ariſtoteles magis in particulari leges ſervandas tum à proba muliere erga virum, & in adminiſtratione rei familiaris, tum à viro erga mulierem, atque hæc auctoritatibus Homeri confirmat. Prima igitur lex probæ mulieris eſt, ut dominetur omnium, quæ ſunt intra domum, & ut curam eorum gerat juxta leges œconomiæ traditas capite ſuperiori.

2 Secunda lex eſt, ut non permittat quemquam ingredi domum ſine præcepto viri, & ut maximè vitentur ſermones, quæ de mulierum corruptela ſolent circumferrri, adeoque nullum talibus ſermonibus occaſionem præbeat. Siquid domi accidat, ipſa ſola cognoſcat, neque ad notitiam aliorum deveniat: & ſi quid ab admiſſis domum committatur, id imputetur viro. Domina ſit etiam impenſarum ad feſtos dies, quos vir permiſerit.

3 Tertia lex eſt, ut ſumptu, veſtitu, & apparatu minore etiam utatur, quam permittant leges civitatis, conſiderans, quod nec veſtimentorum nitor, nec formæ præſtantia, nec fulgor auri tantum valent ad mulieris laudem, quantum modeſtia, ac ſtudium honeſtè, decorèque vivendi. Ratio eſt, quia illa ſpectant ad ornatum corporis, hæc ad ornatum animi: quæ autem animum ornant ſunt meliora, ac diuturniora, cum uſque ad ſenectutem perſeverent, ac veram laudem matrifamilias, ac filiis afferant. Ad animi igitur virtutes ſeipſam incitet mulier, ac laudabiliter rebus domeſticis præſit, ſiquidem indecens eſt virum ſe immiſcere his, quæ agenda ſunt domi.

4 Quarta lex eſt, ut quoad alia, quæ foris agenda ſunt, mulier pareat viro, neque talibus negotiis ſeſe immiſceat. Nihil igitur audire velit eorum, quæ ad Rempublicam ſpectant: non agat de filiorum connubiis, ſed cum tempus advenerit vel filias nuptui tradendi, vel nurus domum recipiendi, in his omnino obtemperet viro, ſicque communiter deliberet, ut viri ſententiam non præeat, ſed ſequatur, ac ſibi perſuadeat turpius eſſe, quod mulier ſe immiſceat negotiis externis, quæ propria ſunt viri, quam quod vir ſe immiſceat negotiis domeſticis, quæ propria ſunt mulieris.

5 *Exiſtimare autem debet mulier benè compoſita, mores viri eſſe legem ſuæ vitæ impoſitam ſibi à Deo, per conjunctionem matrimonii, atque conſortii, quos ſiquidem æquo feras animo, perfacilè reget domum, ſin contra, difficilius. Quapropter decet non ſolum in proſperis rebus, ſecundaque fortuna unanimem ſe viro præſtare, & inſervire velle, verumetiam in adverſis. Si ſit in rebus defectus, vel corporis ægrotatio, vel alienatio mentis, æquo feras animo, & obſequatur, niſi fortè turpe aliquid ſit, vel indignum. Ne ſi quid per turbationem animi vir deliquerit, memoriter ſervet, ſed ægritudini, ignorantiæque adſcribat. Nam quanto in his diligentius obſequetur, tanto ſibi majorem gratiam habebit, cum ab ægritudine fuerit liberatus; & ſi jubenti aliquid turpe non paruerit, melius recognoſcet ad ſanitatem reverſus. Quapropter ab his cavere debet mulier. In aliis autem multo magis obtemperare, quam ſi empta veniſſet in domum. Magno enim pretio empta fuit, ſocietate vitæ, & procreatione liberorum, quibus nec majus, nec ſanctius quicquam eſſe poteſt. Præterea, ſi cum fortunato vixiſſet viro, non uſque adeo virtus ejus illuſtrata eſſet. Non eſt ſane parum ſecundis rebus bene uti: attamen adverſas moderate perferre, multo majus eſt exiſtimandum. Nam in magnis calamitatibus, & injuriis, nihil abjectè facere, celſi eſt animi. Precandum eſt igitur, ne quid tale accidat viro: quod ſi quid accidat adverſi, putare debet hinc optimam ſibi laudem, ſi rectè ſe geſſerit, proventuram: ſecum ipſa repetens, quia nec Alceſte tantam ſibi gloriam comparaſſet, nec Penelope tot, tantaſque meruiſſet laudes, ſi cum fortunatis viris vixiſſent: verum Admeti, & Ulyſſis adverſitates paraverunt*

runt illis memoriam ſempiternam. In adverſitatibus enim virorum ſuorum fidem, ac juſtitiam erga illos ſervantes, gloriam non immerito ſunt conſecutæ. Nam proſperitatis quidem facile eſt reperire participes: adverſitatis vero, ni optimæ ſint mulieres, participes eſſe renuunt. Ob quæ omnia, multo magis decet virum in honore habere, nec illum contemnere, ſi ſacra pudicitia, & opes animoſitatis filiæ ſecundum Herculem non ſequantur. Mulier igitur hujuſmodi ſeſe moribus, ac legibus cuſtodire debet.

5 Quinta lex eſt: mulier bene inſtituta exiſtimare debet mores viri eſſe legem ſuæ vitæ impoſitam à Deo, cum matrimonio juncta illi eſt, quibus ſi ſe conformet, facillimè reget domum, ſin contra difficillimè. Quamobrem non ſolum ſecundis in rebus, atque in proſpera fortuna concors erit viro, ejuſque voluntati obſequetur, ſed etiam in fortuna adverſa. Si igitur in rerum neceſſariarum penuriam vir incidat, ſi morbis laboret, ſi vehementi aliqua perturbatione alienetur à mente, has omnes calamitates æquo ferat animo, viroque obſequatur in omnibus, præterquam ſi aliquid turpe, atque indignum præceperit. Si vir aliqua perturbatione commotus aliquid contra uxorem peccaverit, ejus obliviſcatur, ac non vitio, ſed ignorantiæ, vel ægritudini viri id tribuat. Quo autem in his diligentius viro fuerit obſecuta, eo majorem ab eo gratiam referet, cum is fuerit ab ægritudine liberatus: & ſi in aliquo turpi parere noluerit, id vir priſtinæ ſanitati reſtitutus valdè probabit. In cæteris uxor marito obtemperet, non aliter, quam ſi eſſet ancilla à viro empta; ſiquidem verè magno pretio eſt empta, hoc eſt conſociatione vitæ in ordine ad filios procreandos; quo pretio nihil majus, aut ſanctius mulieri perſolvi poteſt. Mulier igitur, cui contigit matrimonium inire cum viro infortunato reputare debet apud ſeipſam, quod ſi viro fortunato nupſiſſet, non adeo virtus ipſius eſſet illuſtris. Licet enim magnum ſit rebus ſecundis rectè uti, adhuc majus eſt res adverſas moderatè ferre. Magni ſiquidem eſt animi in magnis calamitatibus, & injuriis nihil abjectè facere. Optare proinde, ac precari mulier debet, ne vir incidat in fortunam adverſam; ſi verò in illam inciderit, reputare debet magnam ſe ex ea relaturam eſſe laudem, ſi rectè ſe geſſerit, recolens apud ſe, quod nec Alceſte tantam ſibi gloriam comparaſſet, nec Penelope tot laudes fuiſſet conſecuta, ſi cum fortunatis viris vixiſſent: verum Admeti, & Ulyſſis calamitates illis mulieribus gloriam ſempiternam compararunt. In adverſitatibus enim virorum ſuorum fidem, ac juſtitiam erga illos ſervantes, maximam adeptæ ſunt gloriam. Proſperitatis enim conſortes invenire facilè eſt: at rerum adverſarum participes eſſe renuunt mulieres, niſi optimæ ſint. Ob has igitur rationes non ſolum vir non eſt contemnendus, ſed magis etiam eſt ab uxore colendus, ſi ſalva pudicitia, non ſequuntur ipſum opes, quæ ut cecinit Orpheus magni animi ſoboles ſolent eſſe. Mulieres igitur has leges ſervare, atque his ſe moribus debent imbuere.

Traduntur leges à viro ſervandæ cum uxore.

Caput VIII.

1 *Vir autem viceverſa, leges ſibi reperiat ad uxoris uſum, quæ tanquam filiorum, vitæque ſocia in viri domum pervenit, natos relictura, genitorum, viri ſuique nomina habituros, quibus quid ſanctius eſſe poteſt? aut circa, quæ magis ſtuderet vir ſanæ mentis, quam ex optima laudabiliſſimaque muliere filios procreare, ſenectutis paſtores, quaſi optimos, ac reverentes, patris, matriſque cuſtodes, ac totius domus ſervatores? Educati ſiquidem rectè à parentibus per ſanctas, & juſtos mores, boni merito evadent. Contra vero ſi fiat,*

fiat, ſentiens detrimentum. Niſi enim parentes exemplum vitæ filiis præſtent, evidentem excuſationis cauſam erga ſe illis relinquunt. Ac timendum eſt, ne contempti à filiis, quaſi non bene vixerint, in ſenectute deſerantur. Quapropter nihil prætermittendum eſt, quod ad uxoris pertineat diſciplinam, ut quam maximè fieri poteſt, optima filios generet. Nam agricola quidem nihil omittit, quo ſemen in optima terra, ac maximè exculta ſerat, ſperans ita demum fructus optimos inde ſe recepturum. At ſi qua vis imminet, mori præliando magis vult adverſus hoſtes, quam illius vaſtationem pati. Et hujuſmodi mors laudatur maximè. Cum ergo tanta adhibeatur cura pro corporis eſca, quid pro liberis, & matre educatrice. Nonne protinus omne ſtudium fuerit adhibendum? Hoc enim ſolo, hominum conditio mortalis per ſucceſſionem ſempiternitatem conſequitur, omniaque parentum vota huc tendunt. Quamobrem qui iſta negligit, & Deos ipſos videtur negligere. Propter Deos igitur, quibus præſentibus ſacra fecit, & uxorem duxit, ac multo magis ſe poſt parentes, uxori tradidit ad honorem.

1 Sicut vir per leges debet ordinare vitam uxoris, ita debet etiam ordinare vitam ſuam. Prima igitur lex eſt, ut ſtatuat, quam ſanctè ſibi vivendum ſit cum ea, quam domum recepit, ut ſociam vivendi, ac generandi filios, qui habituri ſunt nomen, & hæreditatem genitorum. Quid enim ſanctius eſſe poteſt, aut circa quid magis ſtudere debeat vir ſanæ mentis, quam circa hoc, ut ex optima, laudatiſſimaque muliere ſuſcipiat filios optimos, qui paſcant deinde ſenectutem parentum, patrem, ac matrem ſumma cum reverentia cuſtodiant, ac domum totam conſervent? Filii ſiquidem, ſi rectè à parentibus educentur, ac ſanctis, & juſtis moribus imbuantur, probi evadent: ſi verò non benè educentur, periculum eſt, ne evadant mali, cum damno etiam parentum. Porro niſi parentes ſeipſos filiis præbeant in exemplum rectè vivendi, filii habebunt manifeſtam excuſationem, ſi evaſerint mali, ac timendum eſt, ne parentes contemnant, ac deſerant in ſenectute, cauſantes, quod malè vitam ſua duxerint.

His malis ut occurratur, debet vir, & ſanctè ipſe vivere, & per diſciplinam curare, ut uxor quoque ſanctè vivat, ut optimus ipſe ex optima uxore filios optimos generet. Nonne videmus, quanta cura agricolæ terram excolant, ad hoc ut in optima terra, ac diligentiſſimè exculta ſemen jaciant, ſperantes ſic ſe percepturos fructus optimos? Nonne aſpicimus, ut iidem ita diligunt terram, quam tot ſudoribus excoluerunt, ut ſi vis hoſtium ingruat ad illam devaſtandam, mori potiùs præliando velint, quam illius vaſtitatem pati; & ſi contingat illos mori, talis mors ſummis laudibus celebratur? Si ergo tantum curæ, ac diligentiæ agricolæ adhibent pro corporis eſcis, nonne pro liberis, & matre eorum educatrice multo majus ſtudium eſt adhibendum? Per ſolam nimirum filiorum ſuſceptionem conſequuntur homines quamdam vitæ ſempiternitatem, quam parentes omnibus votis ſolent à Divino numine flagitare. Qui igitur filiorum, atque uxoris curam negligit, Deos ipſos videtur negligere, quibus præſentibus ſacra fecit, & uxorem duxit, ut poſt parentes honorem illi haberet præcipuum.

2 *Maximus autem honor eſt ſobriæ mulieri, ſi cernat virum ſuum obſervantem ſibi caſtitatem, nec de ulla muliere magis cogitantem; ſed præ cæteris omnibus hanc, & ſuam, & fidam ſibi exiſtimantem. Tanto enim magis ſtudebit mulier, ſe talem præſtare, quanto ſe cognoverit fideliter, atque juſte à viro diligi.*

3 *Ergo prudentem ignorare non decet, qui parentibus, quive uxori, & filiis honores conveniant, ut tribuens unicuique quæ ſua ſunt, juſtus, & ſanctus habeatur. Per graviter enim unuſquiſque fert honore ſuo privari, nec ſi aliena quis permulta tribuat, contentus erit, ſi ſua ſibi auferantur. Nihil vero magis ſuum eſt uxori, nec magis illi à viro præſtandum, quam ſancta, & intemerata ſocietas. Quapropter non decet hominem ſanæ mentis, ubicunque contigerit ſemen exponere, ne de vilibus, & iniquis ſimiles liberis legitimis procreentur. Ex quo, & uxor honore ſuo privatur, & filiis injuria fit, ac ſibi pro his omnibus dedecus incumbit.*

2 Se-

2 Secunda lex eſt: quandoquidem vir debet maximum honorem exhibere uxori, maximus autem uxoris honor eſt, ut vir illi caſtitatem, ac fidem thori ſervet, nec ullam aliam mulierem magis amet, ſed præ cæteris uxorem ſibi fidiſſimam exiſtimet, debet vir hæc omnia uxori præſtare. Sic enim conſequetur, ut uxor, ſi cognoverit ſe à viro fideliter, ac juſtè diligi, ipſa etiam fidelis, ac juſta ſit viro.

3 Tertia lex eſt: quia unuſquiſque graviſſimè fert, ſi honore ſibi debito privetur, nec eſt contentus, ſi ſua illi auferantur, etiamſi permulta in compenſationem tribuantur aliena, idcirco prudens vir ignorare non debet, quinam honores debeantur parentibus, qui uxori, qui filiis, ut poſſit unicuique tribuere quod ſuum eſt; ſed nihil magis eſt uxori præſtandum à viro, quam ſancta, & intemeratas ſocietas; ergo vir debet uxori tribuere ſanctam, & intemeratam ſocietatem; ſed ut præſtet uxori ſanctam, & immaculatam ſocietatem, non debet in quaſvis mulieres ſemen effundere; ergo &c. Confirmatur; quia ſi vir ex mulieribus iniquis, ac vilibus generet filios ſimiles liberis legitimis, & uxorem debito privat honore, & filiis legitimis injuriam infert, ac ſibi ipſi parat infamiam, ac dedecus.

4 *Appropinquandum vero eſt uxori cum magna temperantia, atque modeſtia, ſitque pudor in verbis, in operibus vero fas, atque honeſtas, in converſatione fides, &* 5 *moderatio: parva quidem peccata etſi voluntaria fuerint, ignoſcendo; ſi quid vero per ignorantiam deliquerit, commonefaciendo.*

6 *Nec meretricibus ſine verecundia, & pudore: Hæc enim meretrices ad mœchos pati decet. At vero cum verecundia, & pudore juſta diligere, & timere, id ingenua eſt mulieris erga proprium virum. Duplex eſt enim timoris ſpecies. Una cum reverentia, & pudore, qua utuntur ad patres filii modeſti, & cives bene morati ad benevolos gubernatores. Altera cum inimicitia, & odio, ſicut ſervi ad dominos, & cives ad tyrannos injuſtos, & iniquos.*

7 *Ex his quoque omnibus meliora eligens, uxorem ſibi concilies, ac fidelem, probamque efficiat, ut ſive præſens ſit vir, ſive abſens, non minus utilis ſit, quam ſi ſemper adeſſet, tanquam rerum communium curator: & quando vir abeſt, ut ſentiat uxor nullum ſibi, neque meliorem, neque commodiorem, neque magis ſuum eſſe, quam virum.*

8 *Oſtendatque hoc ab ipſo initio, ad commune bonum ſemper intendens, quamvis puella ſit, ac nova in talibus.*

4 Quarta lex eſt, ut in conſuetudine cum uxore ſumma vir utatur temperantia, atque modeſtia, ut ſit in verbis pudor, in factis fas, atque honeſtas, in converſatione fides, atque moderatio.

5 Quinta lex eſt: ſi uxor in parvis etiam voluntariè peccaverit, ignoſcendum illi eſt à viro: ſi verò peccaverit per ignorantiam, eſt commonefacienda.

6 Ut proponatur ſexta lex, præmittendum eſt duplicem eſſe timorem, reverentialem nimirum, ac ſervilem. Timor reverentialis eſt, qui conjunctus eſt cum quadam reverentia, ac pudore, qualis eſt timor, quo filii modeſti timent patres, & cives bene morati timent benevolos gubernatores. Timor ſervilis eſt, qui conjunctus eſt cum odio, & inimicitia, qualis eſt, quo improbi ſervi timent dominos: Hoc poſito, ſexta lex eſt, ut vir ita ſe gerat cum muliere, ut non timeatur ab illa timore ſervili, ac ſine reverentia, & pudore, qualem timorem mœchos meretricibus decet incutere, ſed ut timeatur timore reverentiali, ac cum verecundia, & pudore, nec non cum amore juſtitiæ, qualem decet eſſe timorem mulieris ingenuæ erga virum.

7 Septima lex eſt: ex his, aliiſque ſimilibus vir eligens meliora, uxorem ſibi conciliare conetur, ac probam, & fidelem reddere, itaut mulier non minus experitur virum ſibi eſſe utilem, ac communium commodorum curatorem, cum abeſt, quam cum adeſt, imo cum vir abeſt, ſentiat nullum neque meliorem, neque utiliorem, ac magis eſſe ſuum, quam virum.

8 Octava, & ultima lex eſt, ut ab initio matrimonii contracti talem ſe vir erga mulierem, quamvis adhuc ſit puella, & ho-

horum ignara, præſtet, ad bonum commune ſemper intendens. Quia verò eſt impoſſibile, ut vir regat vitam uxoris, niſi dominetur ſibi ipſi, ac ſit rector vitæ ſuæ, ideo curare debet, ut dominetur ſibi ipſi, ac ſit rector vitæ ſuæ.

Confirmantur leges traditæ quibuſdam auctoritatibus, atque exemplis ex Homero deſumptis. Cap. IX.

1 *ET ſi ipſe ſibi maximè dominetur, optimus totius vitæ rector exiſtet, & uxorem talibus uti docebit. Nam neque amorem, neque timorem abſque verecundia laudavit Homerus, ſed ubique amare præcepit cum modeſtia, & pudore. Eo quidem modo Helenam timere Priamum, inquit, ita dicentem:*

O metuende mihi ſemper, ſemperque tremende,

Chare ſocer: *nihil aliud dicens, quam eam cum pudore diligere. Rurſus vero Ulyſſes ad Nauſicaam inquit;*

Te mulier valdè equidem admiror, & metuo. *Cenſet autem Homerus, virum, & uxorem ſic invicem ſe habere debere. Nam nemo deteriorem ſe admiratur, ac veretur, ſed hujuſmodi affectus accidunt invicem melioribus, & natura benignis minoribus etiam ſapientia, ad ſe meliores. Hunc animum Ulyſſes erga Penelopem gerens, abſens licet, nihil deliquit. Agamemnon autem propter Chryſeidem erga propriam peccavit uxorem, auſus dicere in concione Græcorum, captivam mulierem, nec natura præſtantem, imo ut planè dixerim Barbaram in nullo Clytemneſtra deteriorem eſſe, ex qua cum liberos haberet, non rectè ſeſe gerere viſus eſt. Quomodo enim rectè, qui antequam ſciret, qualis erga ſe foret, vi ductam ſibi illam conjunxerat. At Ulyſſes, rogante Atlantis filia, ut ſecum maneret, ac ſempiternitatem pollicente, ne ob id quidem prodere voluit uxoris affectum, & amorem, & fidem, maximum ſibi ſupplicium arbitratus, ſi malus dum eſſet, immortalitatem haberet. Cum Circe etiam manere noluit, quanquam inſuper ſociorum ſalutem pollicente: imo reſpondit, nihil ſibi dulcius videri poſſe, quam patriam incultam, & aſperam: magiſque optavit mortalem uxorem, filiumque videre, quam fieri ipſum immortalem. Sic ille firmam, ſtabilemque uxori fidem ſervabat: pro quibus meritò ab uxore eadem reportabat.*

1 POſſunt traditæ leges confirmari quibuſdam auctoritatibus, atque exemplis ex Homero deſumptis. Primo igitur Homerus numquam laudavit amorem, aut timorem, qui non ſit quadam reverentia, ac verecundia temperatus. Idcirco inducit Helenam ita Priamum ſocerum alloquentem:

O metuende mihi ſemper, ſemperque tremende,

Chare ſocer,

Quibus verbis ita oſtendit ſuum amorem erga ſocerum, quem vocat charum, ut non minorem etiam erga eumdem, quem vocat metuendum, atque tremendum, præſeferat timorem, ac reverentiam. Ulyſſes etiam ad Nauſicaam, quam valdè diligebat, dicit:

Te mulier valdè equidem admiror, ac metuo.

Per quæ oſtendit amorem cum timore quodam, ac veneratione conjunctum. Cenſet igitur Homerus uxorem, ac virum debere ſe mutuo non ſolum diligere, ſed etiam timere, venerari, atque admirari; ſed nemo admiratur, ac veneratur deteriorem; ergo cenſet uxorem, ac virum debere ita in virtutibus utriuſque ſexus excellere, ut uterque exiſtimet alterum in aliqua virtutis ſpecie eſſe meliorem ſe. Solummodo enim ſi ſic erga ſe mutuo fuerint affecti, ut alter exiſtimet alterum in aliquo virtutis genere, puta ſapientia, prudentia, temperantia &c. meliorem, poterunt ſe mutuo venerari, atque admirari. Quia ita Ulyſſes erga Penelopem uxorem erat affectus, ut eam non ſolum diligeret, ſed etiam veneraretur, ideo licet multis ab ea annis abſens, nihil deliquit Agamemnon è converſo, quia uxorem Clytemneſtram non venerabatur, contra ipſam ex amore Chryſeidæ verbo peccavit, & facto, auſus in concione Græcorum dicere. Chryſeida mulierem captivam, nec genere, ac natura præſtantem, immo planè barbaram, in nullo dete-

te-

feriorem eſſe Clytemneſtra uxore, ex qua filios etiam ſuſceperat. In hoc autem aſſerendo Agamemnon non bene ſe geſſiſſe videtur. Quo enim pacto æquare auſus eſt Clytemneſtræ uxori mulierem captivam, quam ignorans qualis eſſet, ſibi conjunxerat? Quanto melius ſe cum uxore Penelope geſſit Ulyſſes, qui rogante Atlantis filia, ut ſecum maneret, ac immortalitatem vitæ, ſi maneret, pollicente, ne ob immortalitatem quidem prodere voluit uxoris affectum, amorem, ac fidem, maximum ſibi ſupplicium fore arbitratus, ſi malus, atque uxori infidus cum eſſet, immortalitatem haberet? Ex eadem in uxorem fidem manere noluit cum Circe, ſalutem licet ſociorum pollicente, ac reſpondit nihil ſibi dulcius eſſe poſſe, quam patriam incultam, & aſperam: ac magis optavit uxorem, ac filium videre, quam immortalitatem acquirere. Tam firma, ac ſtabilis fuit Ulyſſis in uxorem fides, pro qua parem ab uxore Penolope fidem retulit.

1 *In oratione quoque illa, quam habuit ad Nauſicaam, apparet Poetam maximè probare viri, & uxoris pudicam ſocietatem. Precatus eſt enim Deos, ut darent illi virum, familiam, & unanimitatem cum viro, non quamlibet, ſed honeſtam. Inquit enim, nihil melius eſſe poſſe hominibus, quam ſi concordi voluntate vir, & uxor domum gubernarent. Et hic igitur, ut patet, laudat Poeta unanimitatem mutuam viri, & uxoris; non eam quidem, quæ circa improba obſequia, ſed eam, quæ animo, & prudentia juſtè conjuncta eſt. Nam voluntate domum gubernare, hoc deſignat. Idem etiam inquit, quod cum hujuſmodi inter virum, & uxorem viget concordia, inimici quidem eorum anguntur plurimum, amici vero permagna ſuſcipiunt gaudia: quem tanquam vera dicentem probant. Nam viro quidem, atque circa res optimas concordi ſtudio vacantibus, neceſſe eſt utriuſque animos idem ſentire. Deinde propter concordiam potentes facti, & inimicis ſpem auferunt, & amicis proſunt. Quod ſi ipſi diſſideant, amici quoque diſſidebunt, & infirmitatem ipſi ſentient maximè.*

2 Secundo ex oratione, quam Ulyſſes ad Nauſicaam habuit, apparet Homerum ſummopere probaſſe pudicam viri cum uxore ſocietatem. Precatus eſt enim Deos, ut Nauſicaæ darent virum, ac filios, & unanimem, ſed honeſtam cum viro conſenſionem: & addidit, nihil poſſe hominibus melius evenire, quam ſi concordi voluntate vir, & uxor domum gubernarent, ergo patet Poetam laudare, non illam quidem viri cum uxore concordiam, per quam ſibi mutuo in improbis obſequuntur, ſed eam, per quam in juſtis, ac prudentibus conſentiunt: hoc enim eſt concordi voluntate domum gubernare. Addit in dictorum confirmationem Homerus, quod cum hujuſmodi inter virum, & uxorem viget concordia, inimici quidem dolent plurimum, amici autem vehementer lætantur. Quod autem in his bene dixerit Homerus, probatur ratione: ſi enim vir, & uxor circa res optimas concordi ſtudio vacent, neceſſe eſt, ut idem ſentiant, ac propter concordiam potentes effecti, inimicis auferant ſpem ipſis nocendi, amicis autem proſint. Si autem vir, & uxor diſſideant, etiam eorum amicos diſcordes eſſe neceſſe eſt; ſed ex diſcordia ſequitur infirmas; ergo neceſſe eſt, ut, & ad bona comparanda, & ad auxiliandum amicis ſint infirmi, ad reſiſtendum inimicis impotentes, adeoque ut amici doleant, inimici lætentur.

Quænam ſint ea, in quibus vir, & mulier debent invicem conſentire. Cap. X; & ultimum.

1 *ITaque manifeſtè præcepit poeta, virum, & uxorem in his, quæ improba, & impudica ſunt, ſibi invicem conſentire nequaquam debere: in his vero, quæ quam maximè fieri poteſt, pudica ſunt, & juſta, concorditer ſibi invicem inſervire: ſtudentes primo quidem curam omnem parentibus exhibere, vir quidem uxoris parentibus non minus quam propriis, uxor autem viri. Deinde filiorum, & amicorum, & rerum, demuſque totius tanquam communis curam habeant, ſeipſum ſtudio, & diligentia ſuperare certantes, & quiſque pluri-*

mornm bonorum ſit autor, & cauſa, meliorque exiſtat, & juſtior: depoſita quidem ſuperbia, induſtria vero ſuſcepta, cum benignitate, & manſuetudine gubernantes, ut cum ad ſenectam pervenerint, depoſito adminiſtrationis onere, & concupiſcentiis liberati, poſſint, & ſibiipſis inter ſe, ac filiis ſuis rationem reddere, uter eorum magis profecerit in familiæ gubernatione, ac ſtatim ſcire, aut per fortunam malum, aut per virtutem bonum. In quibus, qui ſuperaverit maximum præmium à Diis conſequitur, ut Pindarus inquit. Dulce enim ſibi cor, & ſpes mortalium multiplicem alit voluntatem: ſecundum vero à filiis in ſenectutem feliciter educari. Quapropter, & privatim, & publicè decet eum, qui vitam gerit, ad omnes Deos, homineſque reſpicere, multumque, & ad uxorem, & ad filios, & parentes.

1 PAtet ex dictis ſecundum doctrinam Homeri virum, ac mulierem debere invicem conſentire, non quidem in iis, quæ improba ſunt, atque impudica, ſed in iis quæ pudida ſunt, ac juſta. Primo itaque debent conſentire in eo, ut omnia obſequia parentibus exhibeant, itaut vir parentibus uxoris non minus quam propriis, atque uxor viciſſim parentibus viri non minus, quam propriis inſerviat.

2 Secundo debent convenire in eo, ut filiorum, amicorum, rerum, ac domus totius, tanquam communis curam habeant, & ut ſe mutuo in hoc ſtudio ſuperare, contendant, itaut alter eſſe melior altero, ac plurium bonorum auctor, & cauſa exiſtere conetur.

3 Tertio debent convenire in hoc, ut depoſita ſuperbia, manſuetè, ac benignè domum, filioſque gubernent, ut cum ad ſenectutem pervenerint, depoſito onere domeſticæ adminiſtrationis, ac concupiſcentiis liberati, poſſint, & ſibi mutuo, & filiis rationem reddere eorum, quæ in familiæ gubernatione geſſerunt, atque edocere, uter eorum magis in familiæ adminiſtratione profecerit ad utilitatem communem, & quo pacto ſciverint recipere mala a fortuna, & bona debita propter virtutem. Qui verò in his alterum ſuperaverit, ac melius ſe geſſerit, magnum illé præmium conſequetur à Diis, juxta illud Pindari:

Dulce enim ſibi cor, & ſpes mortalium multiplicem alit voluntatem:

Quibus carminibus ſignificat maximum præmium juſtorum eſſe ſpem, & gaudium ex conſcientia bene geſtorum conceptum: ſecundum autem præmium parentum, qui bene ſe geſſerint, eſt, quod in ſenectute feliciter á fiiis educabuntnr. Quamobrem decet eum, qui vitam agit privatam, aut publicam, non ſolum ad omnes Deos, homineſque reſpicere, ſed etiam ad uxorem, filios, & parentes. Et per hæc Ariſtoteles concludit librum primum Oeconomicorum.

ARI-

ARISTOTELIS OECONOMICORVM LIBER SECUNDUS.

BERNARDINO DONATO VERONENSI INTERPRETE.

Quot ſint genera Oeconomiarum, & circa quæ verſentur.

CAPUT I. ART. I.

1 *QUi res aliquas certa ratione eſt curaturus, hunc neque locorum, in quibus negotia ſint gerenda, imperitum eſſe, & ſuapte natura ſolertem, atque induſtrium, & ipſo vitæ propoſito ſtrenuum, ac juſtum oportet. Harum enim partium, ubi quævis una defuerit, tum in eo negotii genere, quod tractandum aſſumpſerit, multa peccata committet.*

2 *Curationum autem domeſticarum genera (ut ſummatim ea diſtribuamus,) ſunt quatuor. Nam ſi quæ forte alia proferentur, ea in hæc ipſa recidere facile reperiemus: Regium, Satrapicum, Civile, Privatum. Ex quibus Regium, & ampliſſimum, & ſimpliciſſimum eſſe conſuevit. Civile autem, tum maximè varium, tum facillimum. At vero, & perexiguum, & apprimè varium, quod privatum appellavimus. Porro his omnibus communia inter ſe multa ſint neceſſe eſt. Nobis autem ea nunc conſideranda aſſumpſimus, quæ per ſe maximè unicuique contingunt.*

1 POSTQUAM Ariſtoteles lib. 1. egit de œconomia, in quantùm verſatur circa gubernationem domus, libro 2. agit de œconomia, in quantum verſatur ſpecialiter circa procurationem pecuniarum, ac redituum, ſive privatorum, ſive publicorum. Primo ergo proponit quatuor, quæ requiruntur ad hanc provinciam ſuſtinendam: ſecundo diſtinguit quatuor genera œconomiarum: tertio explicat, circa quæ tales œconomiæ verſentur: quarto hiſtoricè proponit varios modos, variaſque artes, quibus aliqui ex antiquis uſi ſunt ad pecunias comparandas, & concludit hos libros œconomicorum.

Quoad primum: ad hoc, ut quis poſſit rectè ſuſtinere hanc provinciam adminiſtrandi pecunias, & reditus, quatuor requiruntur. Primo requiritur, ut ſit expertus locorum, circa quæ negotiatur: ſecundo ut ſit natura ingenioſus: tertio, ut ſit patiens laborum: quarto, ut ſit

juſtus. Quodcumque verò ex his illi defuerit, in pluribus circa negotia ipſi commiſſa peccabit.

2 Quoad ſecundum: quatuor videntur eſſe genera œconomiarum, ad quas cæteræ reducuntur, ut rudi de illis Minerva agamus: Regia nimirum, Satrapica, ſeu Præfectitia, civilis, & privata. Maxima, ac ſimpliciſſima eſt regia. Eſt quidem maxima, quia verſatur circa maximos reditus, ac circa maxims expenſas: eſt autem ſimpliciſſima, quia plerumque eodem modo ſe habet. Facillima, ac maximè varia eſt œconomia civilis, per quam adminiſtrantur reditus, & impenſæ alicujus civitatis. Eſt quidem maximè varia, quia in diverſis civitatibus ſolet diverſo modo adminiſtrari: eſt autem facillima, quia ſolet in ſingulis civitatibus præſcribi certa ratio adminiſtrandi. Oeconomia privata ſolet eſſe minima, ſed valde varia. Eſt quidem minima, quia verſatur circa parvos reditus, & parvas expenſas: eſt autem valde varia pro diverſitate familiarum. Iſtæ quatuor œconomiæ in pluribus conveniunt. Verumtamen operæ pretium eſt, ut nos conſideremus ea, quæ propria ſunt unjuſcujuſque: hoc autem præſtabimus, ſi contemplemur, circa quæ præcipuè verſentur. Incipere autem debemus à regia.

3 *Primum igitur videamus id, quod Regium diximus. Eſt autem regia quidem adminiſtratio ea, quæ ſummam rerum obtinet poteſtatem: ſed in partes diſtributa eſt quatuor. Aut enim nummi rationem habere conſuevit, quæ exportantur, aut earum, quæ importantur, aut impenſarum. Horum ſingula ſuum proprium habent munus. Nummi quippe rationem haberi tunc dico, quum ex quo genere, & quo tempore illi pretium, vel addendum, vel minuendum ſit, conſideratur. Eorum autem, quæ exportantur, aut importantur, quum, & quando, & quænam ex his à præfectis accepta, qui Satrapæ appellantur, Regi ipſi diſponere expediat. Impenſarum autem, quum quænam ex his ſubducenda eſſent, & quo tempore in ſumptus ipſos, ſive in ea, quæ nummis parari ſolent, erogandus ſit nummus, & an omnino erogandus.*

4 *Secundo autem loco id, quod Satrapicum appelavimus. Cujus ſanè generis partes ſunt ſex, quæ omnes penes ipſos proventus conſiderantur. Aut enim hi capiuntur à terra, aut ab iis, quæ regionis ipſius propria ſunt, aut à mercatoribus, aut à tributis, aut ex re pecuniaria, aut ex reliquis rebus. Horum autem ipſorum, & primus, & optimus, qui à terra percipitur. Hic porro eſt, quod alii fructuarium, alii decimam vocant. Proximus is, qui de rebus propriis comparatur. Alibi enim gignitur aurum, alibi argentum, alibi æs, alibi alia quæcunque gigni poſſunt. Tertius, qui ex mercatibus. Quartus, qui ex iis conficitur tributis, quæ, & ad terram, & ad fora pertinent. Quintus ex paſtione. quæ, & fructuoſitas, & decima appellatur. Sextus ex aliis rebus, qui quidam ſingula capita ipſoſque operarios attingit: unde etiam nomen apud Græcos accepit, ἐπικεφάλαιόν τε, καὶ χειρωνάξιον.*

3 Quoad tertium igitur; œconomia regia eſt admodum potens. Verſatur præcipuè circa quatuor, ex quibus poſſunt deſumi quatuor ipſius ſpecies, ac partes: Primo verſatur circa nummos; ſecundò circa ea, quæ ſunt exportanda ex regno: tertio circa ea, quæ ſunt in regnum inferenda: quarto circa ſumptus regni. Circa nummos igitur ſtatuendum eſt, quo pecuniæ genere ſit utendum, vel non utendum: quantum debeat eſſe pretium nummi, ac quando nummi debeant eſſe magni, vel parvi valoris. Circa exportanda, & importanda præſcribendum eſt præfectis, quænam, & quando curare debeant, ut exportentur, vel importentur, ad hoc, ut Rex ex iis utilitatem ſuſcipiat. Circa ſumptus ſtatuendum eſt, qui ſumptus, & quando faciendi ſint, vel non ſint faciendi? & utrum ad tales ſumptus expendendi ſint nummi, vel alia, quæ nummis comparantur?

4 Oeconomia ſatrapica, ſeu præfectoria verſatur præcipuè circa ſex genera proventuum: circa proventus nimirum ex terra; ex propriis regionis; ex emporiis; ex tributis; ex armentis; ac demum ex aliis. Primum, & optimum genus eſt eorum pro-

proventuum, qui habentur ex terra. Secundum, ac proximè accedens eſt eorum, qui comparantur ex propriis regionis. Alibi enim gignitur aurum, alibi argentum, alibi æs, alibi quædam alia. Tertium eſt eorum, qui habentur ex emporiis. Quartum eſt eorum, qui colliguntur ex tributis, quæ penduntur tum ex agris, tum ex foris, ac rebus venalibus. Quintum eſt ex armentis. Solent autem proventus ex armentis vocari fructus, ac decimæ. Sextus eſt proventuum, qui colliguntur ex aliis quibuſdam, qui quidem ſingula capita, ac ſingulas manus attingit, ideoque apud Græcos talis proventus dicitur, ἐπικεφάλαιόν τε, καὶ χειρωνάξιον.

5 Tertio loco Civile, quod nominavimus genus exequamur. Hujus optimus eſt proventus ille, qui de iis, quæ propria ſunt regionis, percipitur. Proximus, qui de mercatibus, & iis, quæ ad certamina, ludoſque pertinent. Poſtremus is, qui ex annuis, & in orbem redeuntibus.

6 Quarto autem, atque extremo loco Privatum, quod vocavimus. Quod genus inæquale quidem eſt, propterea quod non unum quiddam ſpectari ab adminiſtrante oportet: minimum autem idcirco, quod, & proventus, & ſumptus modici exiſtunt. Cæterum hujus ipſius generis proventus is maximè probabilis, qui de terra colligitur. Proximus is, qui ab aliis in orbem redeuntibus rebus. Tertius, qui ex argento.

7 Præter hæc autem, quod omni domeſticæ curæ tanquam faſtigium imponi debet, ejus ratio in cæteris quidem generibus eſt habenda non negligenter, in hoc autem ipſo præcipua, ut proventibus ipſis majores ſumptus non fiant. Quum ergo ipſas partitiones expoſuerimus, tum rurſus nobis id fuerit conſiderandum ſive regia ſit præfectura, ſive civitas, quam curandam ſuſceperimus: & ſi omnes illas partes, quas proximè numeravimus, vel earum præcipuas, & maximas ferre poſſit, utrum tamen iis omnibus ſit utendum. Deinde quænam genera proventuum, aut non adſint omnino, poſſint tamen parari, aut exigua quum ſint, in majus augeri: vel impenſarum, quæ nunc fiant, quænam, & quot ſi totæ ſubtrahantur, nihil offendant. Ita nos quidem hactenus quum ea, quæ ad curationes domeſticas, tum ea, quæ ad harum ipſarum partes attinent, jam diximus.

8 Sequitur deinceps, ut huic parti in unum collecta ſubjudgamus, quæ nonnulli priorum ætatum ad proventum pecuniarum parandum, fecerunt, aut etiam artificioſe moderati ſunt, ea duntaxat, quæ memoratu digna judicavimus; quippe qui ne hanc quidem hiſtoriam inutilem fore cenſeamus. Erunt enim nonnulla ex his, quæ quiſpiam iis facile accommodabit, quæ ipſe adminiſtranda ſuſceperit.

5 Oeconomia civilis, ſeu propria cujuſcunque civitatis, verſatur præcipuè circa tria genera proventuum. Primum, & optimum genus proventuum eſt eorum, qui habentur ex propriis regionis, puta ex auro, argento &c. Secundum eſt eorum, qui habentur ex emporiis, & agonalibus. Tertium eſt eorum, qui colliguntur ex quibuſdam in orbem per annum redeuntibus.

6 Oeconomia privata eſt admodum inæqualis, ac varia, quia qui illam adminiſtrat, non debet unum tantum ſpectare, ſed multa: eſt etiam minima, quia familiarum privatarum reditus, ac ſumptus ſolent eſſe modici. Ex proventibus domeſticis primum locum tenent qui colliguntur ex agris; ſecundum qui decerpuntur ex aliis rebus in orbem certo tempore redeuntibus: tertium qui ex argento per negotiationes.

7 Addit Ariſtoteles, quod in omnibus generibus œconomiarum, ac præcipuè in œconomia privata, curandum eſt, ne fiant ſumptus majores proventibus. Præterea propoſitis generibus, in quæ dividitur œconomia, circa œconomiam ſatrapicam, ſeu præfectitiam, ac circa civilem, conſiderando regionem, aut civitatem, perpendendum eſt primo, ſitne utendum omnibus enumeratis modis colligendi proventus ex terra, ex tributis, &c. an ſolum ſit utendum aliquibus modis præcipuis? ſecundo conſiderandum eſt, ex quibus poſſint aliqui fructus colligi, cum nulli colligantur; vel poſſint colligi fructus majores, quam

de facto colligantur? Tertiò conſiderandum eſt, quinam ſumptus poſsint auferri, vel imminui, ita vt nihil publica res detrimenti patiatur.

8 Egimus de ſingulis generibus oeconomiarum, ac de iis, circa quæ verſantur. Sequitur, vt ſimul collectos proponamus varios modos, ac varias artes, quibus nonulli antiquorum uſi ſunt ad pecunias parandas. Neque verò omnia afferemus, ſed ſolum ea, quæ commemoratu digna judicabimus. Exiſtimamus autem hanc Hiſtoriam non fore invtilem, ſiquidem in ea multa continebuntur, quæ poterit quis opportunè accomodare negotiis, quorum procurationem ſuſceperit.

Proponuntur hiſtoricè plures modi, quibus aliqui antiquorum uſi ſunt ad pecunias parandas.

Cap. I. Art. II.

1 *CYPSELLVS Corinthius, quam Jovi voviſſet, ſi dominus fieret civitatis ſe illi omnia quæcunque eſſent Corinthiis, dicaturum, eos quæcunque haberent, juſſit deſcribere: deinde a ſingulis, ubi ad hunc modum deſcripta habuit, decimam partem accepit, reliquis autem partibus eos ad lucrum exerceri juſſit. Tum anno vertente, rationem eandem ſervavit. Ita decem annorum ſpatio contigit, ut & ille haberet omnia, quæcunque ſacraſſet, & alia Corinthii, quæ adepti erant, poſſiderent.*

2 LYGDAMIS Naxius quum exules ejeciſſet, nec qui illorum res vellet emere, niſi parvo pretio, inveniretur, ipſis exulibus vendidit. Statuas quoque, & alia ejuſdem generis dona Diis immortalibus dicanda, quæcunque illi in quibuſdam officinis imperfecta reliquerant, partim ipſis exulibus, partim cæterorum cuique volenti ita vendidit, ut ementis nomen unicuique rei ſic emptæ inſcriberetur.

PRoponit deinde Ariſtoteles vnum, & quadraginta exempla eorum, qui variis artibus ſunt uſi ad pecunias parandas, quæ quia ſatis clara ſunt, poſſemus eorum explicationem omittere. Ne tamen quidquam huic operi deeſſe videatur, aliquam majorem lucem hac noſtra explanatione illis afferre conabimur.

1 Cypſellus Corinthius, cum voviſſet ſe, ſi Corintho potitus fuiſſet, omnes Corinthiorum facultates Jovi dedicaturum, ea civitate in poteſtatem redacta, rationem excogitauit, qua poſſet & Jovi votum perſolvere, & Corinthiis conſulere, ne in ſummam rerum omnium inopiam inciderent. Primo igitur iuſſit omnia Corinthiorum bona deſcribi, eorumque, ut dicunt, inventarium fieri. Bonis deſcriptis, primo anno decimam bonorum deſcriptorum partem accepit, ac Jovi dicavit: reliquas novem partes Conrinthiis reliquit, ut negotiatione lucrum ſibi pararent. Anno ſecundo aliam decimam partem accepit, ac reliquas octo civibus ad negotiandum reliquit: idemque ſervavit reliquis octo annis. Hac arte factum eſt, ut decem annorum ſpatio Cypſellus omnia bona deſcripta Jovi dedicaret, uotumque perſolveret, & Corinthi ex negotiatione alias facultates ſibi comparaverint, quibus vitam poſſent alere.

2 Lygdamis Naxius, cum quibuſdam in exilium ejectis, eorum bona publicaſſet, nec inveniretur qui exulum facultates emere vellet, niſi parvo pretio, tales facultates ipſis exulibus vendidit, qui majori eas pretio redemerunt. Quia verò quidam ex exulibus ſtatuas, & alia ejuſdem generis opera Diis conſecranda in officinis reliquerant, Lygdamis tales ſtatuas, & alia ſimilia opera vendidit, tum exulibus, tum alijs, permittens, ut emptoris nomen in iis inſcriberetur.

2 AT Byzantii quum pecuniarum indigerent, loca ſacra, quæ apud ipſos publica erant, vendiderunt, fructuoſa quidem ad certum tempus, nullum autem ferentia fructum, in perpetuum: Eadem ratione uſi ſunt in iis, quæ ſodalitia, & quæ tribuum ſingularum propria erant, item quæcumque in privatis locis ſita. Magno enim pretio emebant ii quorum erat reliqua poſſeſſio: ipſis autem ſodalibus alia publica pretio addixerunt, quæcunque vel gymnaſium, vel forum, vel portum attingerent. Loca autem in foro ubicunque quid quis venderet, necnon ex mari piſcationem, omnemque ex ſalis venditione proventum, loca præterea, ubi & præſtigiarum oſtentatores, & qui divini appellantur, & pharmacopolæ, aliique ejuſdem generis homines ſuas artes exercerent, tertiæ partis ejus, quod in ipſis conficeretur, tributo onerarunt. Jus vero commutandæ pecuniæ uni menſæ addixerunt: alias autem aut alteri vendere, aut emere ab altero nemo prorſus poterat: alioqui illis ipſis mulctabatur bonis. Rurſus quum apud eoſdem lex eſſet, ut ne quis civis haberetur, qui non utroque ex ipſis parente progenitus foret: ipſi vero pecuniarum indigerent, decreto ſanxerunt, ut qui ex uno duntaxat ipſorum natus eſſet, ſi tricenas minas conferret, civis exiſteret. Rurſus quum uno, eodemque tempore, & annorum caritate, & pecuniarum indigentia premerentur, navigia, quæ ex Ponto venerant, deduxerunt in portum. Quum autem poſt aliquod tempus, mercatores moleſtius eam rem ferrent, uſuras illis decimas pro tributo impoſuere: ementibus autem quippiam, id oneris impoſuerunt, ut decimam partem ſeorſum à pretio penderent. Apud eoſdem vero quum inquilini nonnulli poſſeſſiones fœnore obligatas haberent, ſolvendoque non eſſent, ſtatuerunt, ut quicunque tertiam fœnoris partem attuliſſet, omni obligatione ſolutus, proprium jus poſſidendi retineret.

3 Civos Byzantii cum pecuniæ penuria laborarent, primo publicos lucos, & loca ſacra vendiderunt, fructuoſa quidem ad certum tempus, infructuoſa in perpetuum. Secundò vendiderunt loca, quæ poſſidebantur à ſodalitatibus, vel tribubus, etiam ea, quæ ſita erant in agris privatorum, quæ loca magno pretio emebantur ab iis, qui tales agros poſſidebant. Quia vero ſodalitates, & tribus indigebant certis locis, in quibus ſuos conventus agerent, accepto à ſodalitatibus, & tribubus pretio, dederunt illis alia loca publica propinqua gymnaſio, foro, vel portui. Tertiò certa loca in foro, in quibus quis quid venderet, nec non ex mari piſcationem, omnemque ex ſalis venditione proventum, loca rurſus, in quibus ſuum quæſtum faciebant præſtigiatores, vates, & pharmacopolæ, qui medicamenta vendebant, aliique ejuſdem generis homines, eo tributo] onerarunt, ut qui in talibus locis ſuos quæſtus faciebant, tertiam partem quæſtus ſolverent. Quartò ius condendi pecuniam commutandam in venditionibus, & emptionibus dederunt vnicæ menſæ, ſive vnico trapezitæ, ac ſtatuerunt, ut nemini liceret quicquam emere, vel vendere alia pecunia, quam quæ ex ea menſa prodiiſſe: quod ſi quis aliter feciſſet, pecunia, vel bonis pro pecunia commutatis mulctabatur. Quintò cum lex eſſet Byzantii, ne quis civis cenſeretur, niſi natus eſſet ex utroque parente cive, decreto ſanxerunt, ut liceat quis ex altero tantum parente cive progenitus eſſet, ſi triginta minas, hoc eſt libras argenti ſolviſſet, civis haberetur. Sexto, cùm ſimul & pecuniæ penuria, & annonæ caritate laborarent, navigia, quæ ex Ponto venerant, deduxerunt in portum, atque inde abire prohibuerunt. Cum autem mercatores moleſtè ferrent ſua navigia in portu detineri, ut permitterentur abire, ſolverunt eis in tributum decimam partem eorum quæ navigiis devehebantur: ementibus præterea impoſuerunt hoc onus, ut ultra pretium ſolverent decimam partem pretii. Septimò cum quidam ex incolis haberent poſſeſſiones fœnore obligatas, ac ſolvendo non eſſent, ſtatuerunt, ut quicumque ſolveret civitati tertiam partem ejus, quod debebat, omni obligatione ſolutus, poſſeſſiones liberè retineret.

4 HIPPIAS Athenienſis cænaculorum eas partes, quæ in vias publicas eminebant, ipſoſque aſcenſus, ſepimentaque ante domos veſtibulis ſimilia, item januas, quæ foras aperirentur, venire juſſit. Emebant ergo ii, quorum poſſeſſiones ipſæ erant: itaque magnam pecuniarum vim coegit. Nummum vero, qui tunc Athenienſibus in uſu erat, ab uſu amovit: certoque illi pretio conſtituto, juſſit iterum ad ſe referri. Quum autem conveniſſent, ut novum monetæ genus excuderent, idem argentum expoſuit. Si qui vero, aut navibus præficiendi, aut tribuum ſuarum duces futuri, aut choris ſumptum præbituri erant, aut aliqua ejus generis munia obituri, in quæ eſſet aliquid impendendum, iis primum tolerabilem, ac modicam irrogavit mulctam: deinde juſſit, volentem unumquemque, ubi eam mulctam perſolviſſet, numero eorum adſcribi, qui ſuo munere perfuncti eſſent. Minervæ autem ſacerdoti, cujus templum erat in arce, afferri pro quolibet mortuo ordei menſuram unam, & tritici alteram, & obolum unum. Si cui vero puer, aut puella naſceretur, hoc ipſum nihilominus.

5 ATHENIENSES vero, qui Potidæam incolebant, quum pecuniarum ad gerendum bellum indigerent, juſſerunt res, quæ poſſiderentur, ab omnibus conſcribi, non conjunctim apud ſuum cujuſque populum, ſed ſingillatim, in quo quiſque loco eſſet, ut qui pauperes eſſent, ipſi quoque cenſeri poſſent. Cuicunque autem nullum omnino erat poſſeſſionis genus, hujus corpori mulctam indicebant, minas duas. Ab his igitur rebus, quod conſcriptum fuerat, integrum quiſque civitati repræſentabat.

4 Hippias Athenienſis cum pecuniis indigeret, primo vendidit cænacula, & tabulata, aliaque, quæ ex ædibus in vias publicas erant projecta: rurſus gradus ſcalarum, ac munimenta veſtibulorum, quæ publicas vias occupabant, nec non domorum januas, quæ dum aperirentur, extrorſum vertebantur: Cum autem hæc omnia redimerentur à dominis domorum, & poſſeſſionum, ad quas pertinebant, magnam pecuniæ ſummam comparavit. Secundò nummum, qui tum Athenis erat in uſu, amovit, atque expendi prohibuit, ac ad ſe afferri juſſit, ſtatuto parvo pretio, quo debebat emi. Cum autem novum genus pecuniæ eſſet excudendum, idem argentum excudi juſſit, ac deinde expendi, & ſic argentum, quod parvo emerat pretio, expendit pretio multo majori. Tertiò ſtatuit, ut qui deſtinati erant præfecti navium, aut tribuum, aut choreæarum, aut aliorum munerum, in quorum adminiſtratione faciendi erant ſumptus, ſi modicam, quam ſtatuit, pecuniam ſolverent, ab illis muneribus liberarentur, atque adſcriberentur in numerum eorum, qui talibus muneribus jam fuerant perfuncti. Quartò demum ſtatuit, ut cum quis eſſet mortuus, ſacerdoti Minervæ, cujus templum erat in arce, afferretur vna menſura hordei, & altera tritici, & vnus obolus, & ut hoc idem ſolveretur, cum quis de novo eſset natus, & hac arte non parum hordei, ac tritici, nec non pecuniæ in arcem congeſſit.

5 Athenienſes, qui Potidæam incolebant, cum pecuniis indigerent ad bellum gerendum, juſſerunt, ut deſcriberentur omnia, quæ à quocumque poſſiderentur, & ut pro ſingulis, quæ fuiſſent deſcripta, certum tributum penderetur. Ut verò nihil poſſet effugere deſcriptionem, ſtatuerunt, ut qui poſſidebant bona in pluribus locis, non deſcriberent illa ſimul in eo loco, unde ducebant originem, ut alias fieri conſuerat, ſed ut ſingula bona ſeorſim deſcriberentur in locis, in quibus manebant: atque hac ratione conſecuti ſunt, ut etiam pauperes minori incommodo poſſent deſcribi. Statuerunt rurſus, ut qui nihil poſſidebant, ſolverent pro corpore duas minas, ſeu libras. Hac igitur lege obtinuerunt, ut omnia deſcriberentur, & ut perſolveretur totum tributum, quod fuerat imperatum.

6 ANTISSÆUS autem, quum civitas indigeret pecuniis, ſolitique eſſent Dionyſia, quæ dicuntur

tur

Digitized by Google

tur, ſacra ſplendidè celebrare, in quæ quum alia multa inſumebant, quæ per annum comparabant, tum etiam victimas ingenti pretio, jamque inſtaret hic ſolemnis dies, tum illis perſuaſit, ut, & voverent in in proximum annum Dionyſio ſe eadem duplicata reddituros, & ea ipſa, quæ collegiſſent, nunc venderent. Sic igitur ab illis non mediocris pecuniarum ſumma, qua pro tempore uti poſſent, coacta eſt.

7 LAMPSACENI autem quum magnus apud ipſos triremium numerus expectaretur, & farinæ medimnus quaternis drachmis veniret iis, qui in foro vendebant, imperarunt, ut ſenis drachmis venderent. Olei quoque menſuræ, quæ triobolo amplius quaternis venibat, vinique, atque aliarum ejuſmodi rerum, eadem ratione pretium auxere. Ita ſuum is recipiebat, qui privatim rei ipſius dominus erat: quod autem eo amplius ſupererat, ipſa civitas: itaque pecuniis abundavit.

8 HERACLIENSES quo tempore iis, qui apud Boſphorum erant, tyrannis, naves miſerunt quadraginta, pecuniis indigebant. Ergo à mercatoribus, & frumentum omne, & oleum, & vinum, & ſi quid aliud in foro venale habere ſolent, coemerunt. Quum autem inſtaret tempus, quo jam pretium ſolus oportebat, & mercatoribus optimum factu viſum eſt, ab ipſis non ſingillatim dimenſa, ſed confertim omnia nenundari onera, & illi alia ratione tribuentes, non mercedem, ſed ipſum forum onerariis navibus impoſuerunt; & quæſtorem ſingulis navibus præfecere. Quum autem in hoſtilem regionem perveniſſent, emebant ſcilicet ab illis milites. Omneque prius coactum eſt, quam imperatores pro mercede argentum iterum redderent. Quare contigit, ut idem argentum impenderetur, donec domum redirent.

6 Antiſſæus, cum ejus civitas pecuniæ penuria laboraret. civibus perſuaſit, ut pretioſas victimas, aliaque permulta magni pretii, quæ paulatim toto anno paraverant, ad ſplendidè, & ſumptuosè celebranda bacchanalia in honorem Bacchi, cujus dies feſti inſtabant, venderent, ac voverent, ſe anno ſequenti reddituros Baccho duplitia. Hac igitur arte non modicam pecuniam comparavit, qua inſtantem neceſſitatem ab urbe depulit.

7 Lampſaceni cum expectaretur adventus multarum triremium, ac pecuniis indigerent, ſtatuerunt, ut medimnus, hoc eſt quædam menſura farinæ, quæ tum in foro vendebatur quatuor drachmis, ſeu denariis, deinceps venderetur drachmis ſex: ut olei menſura, quæ vendebatur quatuor drachmis, venderetur tribus inſuper obolis: eademque ratione auxerunt pretium vini, & aliarum rerum. Cum igitur privati, qui vendebant, acciperent pretium antiquum, quod adjectum fuerat Civitas retinebat, & ſic magnam pecuniam comparavit.

8 Heracleotæ, qui etiam dicuntur Heraclienſes, cum mitterent quadraginta naves adverſus tyrannos, qui erant in Boſphoro, nec haberent pecuniam ad ſolvenda ſtipendia militibus, quos navibus impoſuerant, hac arte præſenti indigentiæ conſulverunt. Primò emerunt à mercatoribus, ac negotiatoribus totum frumentum, oleum, uinum, aliaſque res venales, quæ apud tales mercatores erant, pecunia non tum numerata, ſed conſtituto certo tempore, quo perſolveretur. Hæc porrò emptio fuit commoda tum mercatoribus vendentibus, tum civitati ementi: mercatoribus quidem, quia non paulatim, & parvis menſuris, ſed confertim, ac totas ſimul ſuas merces vendiderunt: Civitati verò, quia non coacta eſt tum pecuniam numerare, ſed tempore opportuno. Secundò, loco pecuniæ, ex qua ſolverent militibus ſtipendia, impoſuerunt navibus onerariis res venales, quas emerant, & ſingulis navibus unum quæſtorem præfecerunt, qui militibus venderet ea, quibus indigebant. Cum igitur in terram hoſtium perveniſſent, milites emebant à navium quæſtoribus ea, quibus indigebant; & ductores, ac duces ex eadem pecunia à militibus per quæſtores accepta, iiſdem militibus ſtipendia ſolvebant, ac negotio confecto, domum redierunt.

9 *LACEDÆMONII vere pecunias ſibi ad reditum in patriam poſtulantibus Samiis, decrete ſanxerunt unum diem, & ſe & ſervos, & jumenta nihil omninò guſtare, quantumque in cibum ſolitus eſſet unuſquiſque impendere, tantum Samiis dare.*

10 *AT Carthaginienſes, quum multos in civitate haberent mercenarios milites, nec mercedem, quam illis debebant, diſſolvere poſſent, edixerunt, ut cuicunque civi, aut inquiline jus eſſet rapinæ adverſus civitatem, aut privatum quempiam, ſi vellet recipere, is deſcriberetur. Ita quum frequentes deſcripti eſſent, navigia, quæ in Pontum navigabant, probabili quadam objecta cauſa diripuerunt: certumque conſtituerunt tempus, in quo ſe jus reddituros de iis ipſis rebus dicerent. Quum ergo multa eſſet coacta pecunia, ipſos quidem milites dimiſerunt, de direptionibus autem judicio diſceptarunt. Iis autem qui injuſte direpti fuerant, civitas ipſa de ſuis proventibus ſatisfecit.*

11 *CYZICENI autem ſeditione orta inter ipſos, & in ea ſeditione victoriam obtinente plebe, divitibus comprehenſis, quum pecunias deberent militibus, decreverunt, non morte afficere eos, quos comprehenderant, ſed mulctatos pecunia in exilium mittere.*

12 *CHII vero pecuniis indigentes, quum apud ipſos lex eſſet, ut æs alienum publicæ ſcripturæ mandaretur, decreverunt, ut qui quidem deberent, id ipſum, quod deberent, civitati repræſentarent, civitas vero ipſa ex ſuis proventibus uſuras iis, qui fæneraverant, redderet, donec ſortem adæquarent.*

9 Lacedæmonii, cum Samii, qui vocati fuerant à Lacedæmoniis, ut ipſis opem ferrant, vellent in patriam redire, ac pecuniam debitam peterent, decreto ſanxerunt, ut una die liberi, & ſervi, homines, ac jumenta, à cibo abſtinerent, ac tantum pecuniæ, quantum unuſquiſque expendere ſoleret in cibum unius diei, Samiis conſerret, & ſic Samiis pecuniam debitam ſolverunt.

10 Carthaginienſes, cum multi eſſent in civitate mercenarii milites, & carerent pecunia, qua debita illis ſtipendia perſolverent, præconis voce edixerunt, ut ſiquis haberet jus adverſus aliquam civitatem, vel privatum, ac vellet, quod illi debebatur, recipere, deſcriberetur. Cum igitur multi eſſent deſcripti, atque in claſſem maritimam aſcendiſſent, prætendentes probabilem cauſam, navigia, quæ in Pontum navigabant, diripuerunt, Carthaginienſibus interim conſtituentibus certum tempus, quo de bonis direptis judicarent, ac iis, qui paſſi fuiſſent injuriam, ſatisfacerent. Cum ergo ex tali direptione magnam pecuniæ vim coegiſſent, ſolverunt debita ſtipendia militibus mercenariis, eoſque dimiſerunt, ac deinde ſtatuto tempore judicio ſtatuerunt, utrum direptio facta fuiſſet iure, an injuria? ac iis, quos judicarunt paſſos eſſe injuriam, ex publicis vectigalibus ſatiſfecerunt.

11 Apud Cyzicenos, ſeditione orta inter plebem, ac divites, plebs prævalens, victoria obtenta, divites comprehendit. Verum cum victores pecunias deberent militibus, quibus fuerant uſi, ac illas non haberent, loco divites occidendi, illos pecunia mulctatos in exilium ejecerunt, ac ex pecunia, qua exules mulctaverant, ſtipendia militibus debita perſolverunt.

12 Chii pecuniis indigentes, cum lex apud ipſos eſſet, ut æs alienum publicis ſcripturis mandaretur, decreverunt, ut qui pecuniam alteri deberent, illam civitati perſolveret, civitas verò ex publicis proventibus uſuras pecuniæ à debitoribus acceptæ, loco debitorum creditoribus ſolveret, donec pecuniam debitam adæquarent.

13 *MAVSOLVS Cariæ tyrannus Rege à ſe tributum per nuncios exigente, regionis opulentiſſimos coegit, ac Regem tributum flagitare indicavit, ſibi vero non eſſe, unde illud diſſolveret. Tum quidam ad hoc ipſum comparati viri è veſtigio illi polliciti ſunt, quantum quiſque eſſet collaturus. Qui quum hoc feciſſent, opulentiores qui*

erant,

erant, partim pudore adducti, partim metu longe illis plura polliciti ſunt, idque ipſum præſtitere. Iterum pecuniis indigens Mylaſſenſes congregavit, eiſque dixit, civitatem quidem illam, quæ ipſius eſſet mater, ſine muro eſſe, a Rege autem exercitum duci adverſus eam. Velle ergo ſe à Mylaßenſibus conferri pecunias ab unoquoque quamplurimas. Hiſce, inquit, pecuniis quas nunc in medium confereti, etiam eas, quæ vobis ſupererunt conſervabitis. Quum autem multi contuliſſent, ipſe quidem pecunias habuit, murum autem condi in præſentia Deo, inquit, non placet.

14 CONDALUS Mauſoli legatus, ubi ipſi iter per provinciam facienti pecudem quiſpiam, aut vitulum attulerat, deſcribebat, & nomen ejus, qui dediſſet, & tempus quo dediſſet: tum eum ipſum alere iubebat, donec ipſe reverteretur. At vero ubi ſatis diu ſe commoratum putaverat, ratiocinabatur quantum interim fructus ex eo percipi potuiſſet: & utrumque, tum animal ipſum, tum fructum ab eo, qui nutriverat, exigebat. Arborum etiam, quæ in vias regias, aut impendebant, aut cadebant, fructum pretio addicebat. Quod ſi quis miles deceſſiſſet, vectigalem drachmam pro corpore efferendo imperabat. Inde ergo ſimul ipſe argentum capiebat, ſimul duces eundem fallere non poterant, quo tempore miles occidiſſet. Idem quum Lycios animadverteret capillo impenſius gaudere, literas à Rege dixit veniſſe, quæ iuberent capillos ad capitum ornamenta ex iis conficienda ſubmittere, itaque ſibi à Mauſolo eſſe imperatum, ut eos tonderet: ſe tamen ſi certam pro ſingulis capitibus pecuniam velint gendere, advecturum ex Græcia capillum. Illo vero libenter, quod petebat tribuerunt, multaque ex ingenti turba coacta ſunt pecunia.

13 Mauſolus Cariæ tyrannus, cum Perſarum Rex, qui à Græcis ſimpliciter, & ſine addito dicebatur Rex, per nuncios ab ipſo tributum exigeret, opulentiſſimos regionis vocavit, atque expoſuit, ſe pecuniam non habere, ex qua Perſarum Regi tributum, quod flagitaverat, perſolveret. Hoc audito, quidam, qui à tyranno fuerant ſubornati, reſponderunt ſe pecuniam collaturos, & quantum conferre vellent, indicarunt. Tum opulentiores partim pudore, partim metu, multo majorem pecuniæ ſummam polliciti ſunt, eamque re ipſa perſolverunt, ac pecuniis hac arte collectis, Mauſolus tributum Regi Perſarum pependit. Idem Mauſolus iterum pecuniis indigens, Mylaſſenſes cives congregavit, eiſque dixit, eorum civitatem, ex qua ipſe eſſet ortus, ſine muro eſſe, ac Regem Perſarum velle exercitum contra eam ducere, ac proinde optare ſe, ut Mylaſſenſes conferrent pecunias plurimas, quibus civitas defendi poſſet; ac orationem concluſit, dicens: pecuniis, quas confereti, illas etiam, quæ vobis ſupererunt, conſervabitis. Cum igitur Mylaſſenſes magnam pecuniæ vim contuliſſent, illis retentis, dixit, Deo non placere, ut tum mœnia civitatis extruerentur.

14 Condali Mauſoli legatus pluribus artibus utebatur ad pecunias parandas. Primò cum quiſpiam illi per provinciam iter facienti ovem, aut uitulum attuliſſet, deſcribebat, quis, quid, & quo tempore dediſset: tum eum ipſum, qui dederat, ovem, aut vitulum, quem dederat, alere jubebat, donec ipſe reverteretur. Poſt multum tempus, ratiocinio ſupputabat, quantus interim ex ove, vel vitulo fruſtus percipi potuiſſet, atque hac facta ſupputatione, tum animal ipſum, tum fructum ex eo perceptum ab eo, qui nutriverat, exigebat. Secundò vendebat fructus arborum, quæ in regias vias propendebant, aut procidebant. Tertiò cum aliquis militum moriebatur, vendebat pretio unius drachmæ, ſeu denarii, poteſtatem efferendi cadaver ex portis caſtrorum, atque ita & pecuniam lucrabatur, & obtinebat etiam, ne duces poſsent ipſum fallere quoad milites, qui moriebantur. Quartò cum animadvertiſset Lycios longiore capillo valde delectari, dixit literas a Rege Perſarum veniſse, quibus imperabat, ut magnam capillorum capiam ad capita ornanda mitteret, ideoque ſibi à Mauſolo tyranno fuiſse imperatum, ut Lyciorum

ciorum capita conderet : ſe tamen, ſi certam pecuniæ ſummam pro ſingulis capitibus penderent, capillos ex Græcia advecturum, quos ad Regem Perſarum mitteret. Hoc audito Lycii, ne tonderentur, pecuniam, quam poſtulaverat, pro ſingulis capitibus ſolverunt, ac magna pecuniæ vis coacta fuit.

15 ARISTOTELES Rhodius Phocæam imperio obtinens quum pecuniis indigeret, duaſque Phocæorum cerneret factiones, ad alteram eorum ſecretò verba fecit, affirmans ſibi alteros pecuniam polliceri, ſi Rempublicam inclinare ad ipſos mallet, ſe autem malle ab iis accipere, & civitatis curam ad eos, adminiſtrationemque transferre. Ubi ergo hæc audiverunt, qui tum aderant, illicò quantum poſtulaverat pecuniarum præbuere. Tum ille rurſus alteris indicavit, quæ ab illis prioribus tuliſſet: itaque hi quoque dederunt non pauciora. Quum ergo ab utriſque accepiſſet, tum utroſque alteris concilians, ad concordiam revocavit. Ipſos autem cives compluribus controverſiis cernens implicitos, magnaſque inter ſe ex multo tempore habere illatas, acceptaſque injurias, forum iis conſtituit, quo poſthac tanquam bello decertarent: præmonuitque ſi qui judicio, foroque illo uſi non eſſent, (legem autem tulit quatenus uterentur) nulla iis amplius fore de prioribus criminibus judicia. Tum multarum cauſarum temerariam, vel aggreſſionem, vel omiſſionem, item eas quarum crimina mulctarentur pecunia ad ſeipſum revocans, & ab utriſque per alteros capiens, pecuniarum non exiguam ſummam coegit.

16 CLAZOMENII autem, quum eodem tempore, & annona, & pecuniarum indigentia premerentur, decreverunt, ut quibuſcunque apud ipſos oleum eſſet privatim, hi fænerarentur illud civitati. Nam hujuſce generis fructus magna eſt in regione eorum copia. Ubi ergo illi fænerati ſunt, tum hi conducta mercede navigia ad mercatus emiſerunt, unde ipſis veniret frumentum, olei pretium pignoris loco obligantibus. Rurſus talenta viginti mercedem militibus debentes, nec habentes, unde tantam ſummam diſſolverent, ductoribus annuam uſuram quaterna talenta conſtituerunt. Sic vero quum nihil amplius de ſorte ipſa detraherent, ſemper autem incaſſum impenderent, nummum pro argenteo ferreum excuderunt, ad viginti talentorum ſummam, quem deinde iis, qui opulentiſſimi in civitate erant, ſingulis tamen pro rata portione tribuentes, ab illis ipſis tantundem recepere. Hac ratione, &

unuſquiſque ex privatis civibus habuit, quæ in quotidianum uſum impenderet, & civitas ipſa ære alieno liberata eſt. Poſt autem quum ex proventibus uſuram illis detuliſſent, atque unicuique ſemper dividentes pro rata parte diſtribuiſſent, ferreos nummos retulerunt.

15 Ariſtoteles Rhodius Phocææ principatum obtinens, ac pecunijs indigens, cum duas Phocæorum cerneret factiones, uni factioni ſecreto dixit, eos, qui ex contraria eſsent factione, pecuniam ſibi polliceri, ut Rempublicam ad ipſos inclinaret; ſe tamen malle pecuniam ab ipſis accipere, ac civitatis adminiſtrationem ad ipſos transferre. Cum hoc audito, qui erant ex ea factione, pecuniam, quam poſtulaverat, Ariſtoteli dediſsent, alterius factionis hominibus indicavit, quantum pecuniæ ab adverſariis accepiſset, ac non minorem ab ipſis pecuniam obtinuit: qua accepta, utriuſque factionis homines ad concordiam revocavit. Idem Ariſtoteles, cum animadvertiſſet inter cives multas eſse controverſias, ac magnas illos tempore ſeditionum ſibi mutuo intuliſse injurias, judicibus conſtitutis, qui præſcripta ab ipſo ratione de illis controverſiis judicarent, edixit, eos, qui intra certum tempus apud deſignatos judices non diſceptarent, non amplius auditum iri. Hoc conſtituto, multas lites ad ſe mulctis propoſitis avocans, ac per homines in hoc munus deſtinatos, aliquid pecuniæ ab utriſque litigantibus accipiens, non parum pecuniæ congeſſit.

16 Clazomenii cum eodem tempore & annonæ caritate, & pecuniarum penuria premerentur, quia magna in ea regione erat olei copia, ſtatuerunt, ut quicunque privatorum haberent oleum, civitati illud fœnerarentur, atque oleum congeſtum, conductis mercede navigiis, miſerunt ad emporia, in quibus poſsent frumentum ſibi comparare, ac frumentum

acce-

acceperunt, oleum loco pignoris relinquentes. Iidem Clazomenii cum deberent militibus uiginti talenta, ac ſolvendo non eſsent, ſtatuerunt, ut militum ducibus, ac præfectis, ſingulis annis penderetur uſura quatuor talentorum pro ſorte talentorum viginti. Uerum cum ſolvendo tantam uſuram nihil minueretur ſors talentorum viginti, loco talentorum argenteorum, excuderunt tantumdem pecuniæ ferreæ, eamque inter opulentiſſimos civitatis proportionaliter diſtribuerunt, & ab ipſis viginti talenta argentea receperunt: quæ militibus ſolventes, ære alieno civitatem liberarunt, & unuſquiſque ex privatis civibus habuit pecuniam ferream, quam in uſus quotidianos impenderet. Ex proventibus deinde civitatis non ſolum uſuras pendebant, ſed quod ſupererat argenti proportionaliter dividebant illis, quibus diſtribuerant pecuniam ferream, ac pecuniam ferream recipiebant.

17 SELYBRIANI vero egeſtate pecuniæ laborantes, quum apud ipſos lex eſſet, ne frumentum ab ipſis ad eos, qui fame premerentur, exportari liceret, frumentoque vetere abundarent, decreto ſanxerunt, ut a privatis frumentum civitati præberetur, certo conſtituto pretio, ita quidem, ut apud ſingulos annuus relinqueretur victus. Deinde, ubi quod ipſis pretium rectum uiſum eſt, conſtituerunt, exportandi poteſtatem unicuique volenti fecere.

18 ABYDENI autem quum propter ſeditionem, agrum incultum, atque inertem haberent, nec inquilini quidquam ipſis concederent, propterea, quod etiam tum ipſis deberent, ſciverunt, ut cuique volenti liceret ruſticis fænerari, quo ſuum opus facerent, primique ipſi ex eo fructu emolumentum perciperent, cæteri vero ex iis, quæ reliqua eſſent.

19 AT Epheſii in pecuniarum inopia legem tulerunt: ne fœminæ apud ipſos aurum geſtarent, & quodcunque in præſentia haberent, civitati mutuum darent. Columnis autem, quæ in templo erant, certo argenti definito numero, quem conferre oporteret, nomen ejus, qui argentum dediſſet, inſcribi permiſerunt, tanquam is dedicaſſet.

17 Selybriani pecuniæ penuria laborantes, cum frumento vetere abundarent, apud ipſos lex eſset, ne frumentum exportari liceret ad eos, qui fame premerentur, decreto ſanxerunt, ut à privatis frumentum civitati traderetur, certo conſtituto pretio, ita tamen, ut unuſquiſque tantum frumenti apud ſe retineret, quantum ad victum annuum ſufficeret. Coacta magna frumenti copia, ac pretio conſtituto, exportandi facultatem fecerunt, eaque facultate vſi, frumentum, quod congeſserant, exportantes, magnam pecuniæ vim coegerunt.

18 Abydeni, cum eorum ager propter ſeditiones jaceret incultus, nec incolæ pecuniam agricolis ad agrum excolendum ſuppeditarent, eo quod agricolæ pecuniam, quam jam debebant, non ſolverent, decreto ſtatuerunt, ut qui ruſticis pecuniam ad agrum excolendum fœnerarentur, omnium primi fructus perciperent: cæteri verò, qui pecuniam non fuiſſent fœnerati, iis tantum, quæ ſupererant, fruerentur: atque hoc edicto obtinuerunt, ut plurimi agricolis pecunias ad agros excolendos ſuppeditarent.

19 Epheſii pecunia indigentes, legem tulerunt, ut mulieres aurum non geſtarent, & ut aurum, quod habebant, civitati commodarent. Rurſus cum in eorum templo plurimæ eſſent columnæ, ſtatuerunt, ut nomen eorum, qui certam argenti ſummam ſolviſſent, in columnis ſcriberetur, ac ſi ipſi tales columnas dedicaſſent.

20 AT Dionyſius apud Syracuſanos, dum pecuniam cogere vult, concione advocata, dixit, viſam ſibi eſſe Cererem, quæ omnem muliebrem ornatum ferri in templum juberet, ac ſe quidem primum omnium, ſuarum fœminarum ornatum jam attuliſſe: poſtulare ergo, ut cæteri quoque idem faciant, ne qua Deæ indignatio adverſus civitatem oboriatur: quod ſi quis hoc ſibi faciendum non putane-

Digitized by Google

taverit, hunc ſe pro ſacrilegii reo habiturum. Itaque quum omnes, quæ apud ſe erant, & propter Deam, & propter illum, attuliſſent, Deæ quidem rem ſacram fecit, at ornatum omnem ipſe abſtulit, tanquam ab ipſa Dea mutuatus. Quum autem progreſſu temporis, fœminæ rurſus geſtarent, idem juſſit ſi qua vel vellet aureo geſtamento, ab ea res quaſdam, certas, ac definitas in templo dicari. Idem ædificaturus triremes quum ſciret futurum, ut indigeret pecuniis, concione advocata, dixit, quandam ſibi, tunc prodi civitatem, ad quam accipiendam pecunia eſſet opus. Ergo, & ille poſtulavit, ut ſinguli cives ad ſe binos afferrent ſtateres, & hi, quod juſſi ſunt attulerunt. Poſt autem bidui ſive tridui intervallo interjecto, quum diceret ſe ab incœpto aberraſſe, neque rem ad exitum potuiſſe perducere, homines laudavit ſingulisque quod attulerant reddidit. Quo facto, & animos ſibi civium reconciliavit, & illi haud ita multo poſt, quum iterum ſe recepturos ſperarent, iterum attulerunt, quod ille ad naves conſtruendas retinuit. Item Dionyſius, dum argenti copiam non habet, plumbeum numum percuſſit, deinde quum advocaſſet concionem, multa de percuſſo nummo verba fecit: illi autem quamvis inviti, tamen quod ab illo propoſitum eſt, ſciverunt. Ita unuſquiſque, ut quod plumbeum erat pro argento haberet, animum induxit. Rurſus idem pecuniarum inopia laborans, poſtulabat, ut cives ſibi afferrent. Qui quum ſe habere negarent, tum ille, quæ domi habebat ſupellectilia, producere cœpit, ac vendere, tanquam is, qui inopia coactus hoc faceret; quæ dum Syracuſani emunt, ille interim, quid quiſque emeret, conſcribebat. Ubi autem pretium a ſingulis depoſitum eſt, tum ille, quam quiſque ſupellectilem emiſſet, eam ad ſe ab iiſdem juſſit referri. Quum autem cives propter hujuſcemodi tributa pecora, ſive jumenta non alerent, dixit, ſibi ea ſatis eſſe, quæ hactenus contuliſſent: quod ſi qui nunc acquirerent, ea fore iis, qui acquiſiviſſent immunia. Ita quum multi brevi tempore tanquam habituri immunem, rem multam pecuniariam comparaſſent, ubi tempus eſſe judicavit, ea conſeri juſſit, tributumque impoſuit. Cives ergo indignati, quod ſe deceptos animadverterent, ea mactabant, & vendebant: ſed ubi adverſus hoc ille ea mactari juſſit duntaxat, quibus in diem opus eſſet, tum illi ea ſacris offerebant occidenda. At contra ille edicto prohibuit, ne fœminini generis ullæ hoſtiæ cæderentur. Idem rurſus quum pecuniarum indigeret, juſſit omnium apud ſe deſcribi pecunias, quicumque domi ſuæ pupilli eſſent. Ubi vero horum pecuniæ aliis quibuſdam deſcriptæ ſunt, his ipſe tamdiu eſt abuſus, quoad illorum quiſque ad legitimam pervenit ætatem, Rhegio vero à ſe capto, concionem coegit, dixitque, à ſe quidem illos iure optimo venire poſſe, tamen ſi ab illis nunc ea recipiat, quæ in bellum illud impenderit, ternaſque pro ſingulis corporibus minas, dimiſſurum illos. Rhegini ergo hæc audientes, quæcunque apud ſe unquam occulta habuerant, ea in apertum protulerunt: & qui pauperiores erant, partim à ditionibus, partim ab hoſpitibus ſuis mutuantes, præbuerunt quantum die rei pecuniariæ poſtulaverat; quæ quum ab illis accepiſſet, eorum nihilominus corpora venire juſſit, necnon quæcunque ab illis tum è latebris prolata fuerant ſupellectilia, omnia omnino prehendit; Mutuatus etiam à civibus pecunias, quod diceret eas ſe illis redditurum, ubi illi quod dederat, repetere cœperunt, juſſit ſingulos quantum quiſque haberet argenti, ad ipſum ferre, quod ſi quis non tuliſſet, mulctam huic irrogaverat mortem. Quum ergo allatum eſſet argentum, monetam percuſſit, atque edidit drachmam, videlicet, quæ duabus drachmis valeret. Ita factum eſt, ut illud quoque ipſum, quod antea debebatur, ad eundem referrent. Idem navibus centum in Hetruriam advectus, ex matris Matutæ fano, & auri, & argenti magnum numerum, itemque reliquum ornatum non exiguum diripuit. Deinde haud ignorans à nautis item haberi non pauca, per præconem edixit, ut ſinguli ejus, quod quiſque haberet, dimidium apud ſe præſentarent, reliquum vero dimidium illius foret, qui illud prehenſum haberet: quod ſi quis dicto audiens non fuiſſet, mortem ei dixerat pro mulcta futuram. Nautæ igitur rati ſi dimidium attuliſſent, reliquum ſe habituros impune, id ipſum attulerunt: At ille ubi priora accepit, reliqua nihilominus afferri ad ſe juſſit.

29 Dionyſius Syracuſanorum tyrannus variis artibus uſus eſt ad pecunias parandas. Primò advocata concione retulit, Cererem ſibi per uiſum apparuiſſe, ac iuſſiſſe, ut omnis muliebris ornatus in templum ipſi dicatum ferretur, ac ſe primum ut Deæ pareret, omnium ſuarum fœminarum ornatum in Cereris templum attuliſſe, atque à civibus flagitare, ut idem facerent, ne Dea civitati indignaretur, ac eos, qui non attuliſſent, ut ſacrilegii reos habiturum. Cum his auditis, omnes timentes iram Cereris, ac Dionyſii, muliebrem ornatum in templum attuliſſent, Dionyſius,

Digitized by Google

ſius, poſtquam omnia, quę attulerant, Deæ dedicavit, abſtulit, quaſi à Dea mutuatus. Secundò cum temporis progreſſu fœminæ rurſus aurea ornamenta geſtarent, ſtatuit, ut mulieres, quæ vellent eo ornatu uti, quædam certa, ac definita in Cereris templo dicarent, quæ ipſe deinde auferebat. Tertiò cum ſciret futurum, ut triremes ædificaturus, indigeret pecuniis, advocata concione dixit quamdam ſibi per proditionem offerri civitatem, ad quam occupandam pecunia opus eſſet: proinde velle ſe, ut ſinguli Cives duos ſtateres, ſive aureos conferrent. Pecunia accepta, poſt duorum, aut trium dierum intervallum, concione iterum advocata, narravit, ſe ſpe illius civitatis occupandæ fruſtratum eſſe, ac civibus laudatis, pecuniam reſtituit, atque eorum animos ſibi conciliavit. Haud ita multo poſt, cum cives pecuniam iterum contuliſſent Dionyſio, ſperantes ſe recepturos, Dionyſius illam ad naves conſtruendas retinuit. Quartò cum argentum non haberet, ſtanneos nummos percuſſit, ac concione advocata, multa de numero percuſſo verba fecit, ac Syracuſanos induxit, ut quamvis inviti, id, quod volebat, decernerent, ac ſtranneos nummos pro argenteis haberet. Quintò cum rurſus pecunia indigens, illam à Syracuſanis poſtulaſſet, negarunt illi ſe habere. Hoc accepto reſponſo, Dionyſius inopia veluti coactus, ſupellectilem, quam domi habebat, cœpit producere, ac vendere, ac Syracuſanis ementibus, juſſit deſcribi quid à ſingulis emeretur. Accepto pretio, juſſit, ut quam quiſque ſupellectilis partem emiſſet, ad ſe referret. Sextò cum cives propter tributa pecoribus, ac jumentis impoſita, pecora, ac jumenta non alerent, Dionyſius dixit ſibi ſatis eſſe, quæ hactenus perſolviſſent, ac ſi quis in poſterum pecora, vel jumenta compararet, ea fore à tributis immunia. Cum igitur plurimi ſpe immunitatis multas pecudes comparaſſent, Dionyſius opportuno tempore ſingulas juſſit deſcribi, ac tributum pro ijs ſolvi. Cives indignati, quod fuiſſent decepti, pecudes mactabant, ac vendebant. Cum Dionyſius prohibuiſſet mactari pecudes, niſi quibus in diem opus eſſet ad victum, illi ſuas pecudes ſacrificabant. At Dionyſius edicto prohibuit, ne fœminini generis hoſtiæ dijs immolarentur. Septimò pecunijs rurſus indigens, juſſit omnium pupillorum apud ſe deſcribi, ac deponi pecunias, quibus deinde uſus eſt, donec domini pecuniarum ad eam ætatem pervenirent, qua per leges poſſent ſuas facultates liberè adminiſtrare. Octavo Rhegio expugnato, ac capto, concione coacta, dixit Rheginos iure belli à ſe vendi poſſe: ſe tamen dimiſſurum illos liberos, ſi ab ipſis reciperet tantum pecuniæ, quantum in eo bello expenderat, ac tres inſuper pro ſingulis corporibus argenti minas, ſeu libras. Hoc audito, Rhegini quæ occultaverant, in apertum protulerunt, ac pauperes partim à ditoribus, partim ab hoſpitibus mutuantes, Dionyſio tradiderunt totam pecuniam, quam poſtulaverat. Pecunia accepta, Dionyſius nihilominus Rheginorum corpora vendidit, atque omnem, quam ex latebris protulerant, ſupellectilem diripuit. Nonò cum à civibus accepiſſet pecuniam mutuam, atque illi repeterent, pœna mortis propoſita, juſſit, ut cives ad ſe deferrent totum argentum, quod poſſidebant. Accepto argento, ex eo cudit novam pecuniam, ac ſtatuit, ut vna drachma, ſeu unus denarius æſtimaretur duobus, hoc eſt duplo, quam ante æſtimaretur; atque ita ualore argenti aucto, ex eodem argento, quod acceperat, ſolvit civibus, & quod ante debebat, & quod tum fuerat delatum. Decimò cum navibus centum in Hetru-

ijam advectus fanum Matutæ, ſeu Leucotheæ matris diripuit, atque ex eo plurimum auri, argenti, & ornamentorum abſtulit. Cum autem non ignoraret plurimum prædæ apud nautas aſservari, præconis voce, mortis pœna propoſita, edixit, ut unuſquiſque dimidium eorum, quæ abſtulisset, ad Dionyſium deferret, altero dimidio apud ſe retento. Cum igitur nautæ dimidium attuliſsent, ſperantes ſe cætera retenturos, Dionyſius etiam alterum dimidium, quod jam occultari non poterat, ad ſe juſſit afferri.

21 MENDÆI vero, quem è portubus, reliquiſque vectigalibus capiebant, proventum, hunc in civitate adminiſtranda uſurpabant: quæ autem ipſis, vel à terra, vel ex domiciliis pendebantur tributa, ea non exigebant, ſed eos, qui haberent deſcribebant: quod ſi quando pecuniarum aliqua indigentia eveniſſet, tum vero debentes qui erant, eam ipſam ſolvebant. Ita fiebat, ut præteritum illud tempus, quo omni eadem pecunia uſi fuerant, ſine uſura, lucrarentur. Iidem cum Olynthiis bellum gerentes, indigenteſque pecuniis, cum abundarent mancipiis, ſciverunt, ut relictis unicuique mare uno, & fœmina una, cuncta alia venderentur, ut privati, qui eſſent, poſſent civitati commodare pecunias.

22 CALLISTRATUS autem in Macedonia, quum portorium ſi quando maximi veniebat, viceni non amplius talentis venderet, effecit, ut eius ſumma duplum inveniretur, Animadvertens enim nullos unquam emere, niſi opulentiores, propterea, quod vicenum talentorum ſponſores dare oportebat maximi cenſus viros, per præconem edixit, ut qui vellet emere, ſponſoreſque tertiæ partis exhiberet, aut quanti quiſque perſuadere alteri poſſet.

21 Mendæi ſumptus ad civitatis administrationem neceſsarios faciebant ex proventibus, quos capiebant ex portubus, aliiſque vectigalibus: at vectigalia, quæ civitati debebantur ex terra, vel ex domiciliis, non exigebant, ſed ſolum deſcribebant, quid quiſque civitati deberet. Cum igitur pecunia indigebant, tum qui debebant illam propter tributa non ſoluta, pendebant quæ debebant, ita tamen, ut non cogerentur ſolvere uſuram pro eo tempore, quo pecuniam civitati debitam retinuerant, eaque fuerant uſi. Iidem Mendæi cum Olynthiis bellum gerentes, ac pecuniis indigentes, cum mancipiis abundarent, decreverunt, ut relictis unicuique duobus mancipiis, altero maſculo, altero fœmina, reliqua mancipia venderentur, ut privati pecuniam compararent, quam poſſent mutuam dare civitati.

22 Calliſtratus cum in Macedonia Portorium, hoc eſt vectigal, quod pro portu venditur, ad ſummum vendi ſoleret talentis viginti, effecit, ut inveniretur qui duplo majus pretium, hoc eſt talenta quadraginta offerret. Animadvertit nimirum vectigal illud ab opulentiſſimis tantum emi poſſe, cum qui illud emerent, exhibere deberent ſponſores, ſeu fidejuſſores talentorum viginti, hoc eſt viros ditiſſimos, ac maximi cenſus. Ut igitur poſſet emi etiam à non ditiſſimis, adeoque plures poſſent pretium certatim offerre, voce præconis edixit, dari poteſtatem emendi omnibus, qui vellent illud vectigal emere, ac ſufficere, ut qui vellet emere, exhiberet ſponſorem, ſeu fidejuſſorem pro tertia parte ſummæ, quam offerret. Hac arte obtinuit, ut offerrentur talenta quadraginta.

23 TIMOTHEUS Athenienſis quum bellum adverſus Olynthios gereret, argentoque indigeret, æs percuſſit, diſtribuitque militibus. Indignantibus autem illis affirmavit, & mercatores, & quicunque in foro venderent, eadem ratione venditures. Ipſis autem mercatoribus prædixit, quæcunque æreum nummum quis accepiſſet, eodem ut rurſus ea, quæ regio ferret venalia, quæque producerentur ex præda, mercaretur: quibuſcunque autem ipſis æreus relinqueretur nummus, iis ut hunc adſe referrent, & pro ære, argenti tantundem acciperent. Idem apud Corcyram bellum gerens, laboranſque inopia, militibus ſtipendium flagitantibus, nec jam ipſi fidem habentibus, ſed minitantibus ſe ad hoſtes tranſituros, concionem

adv-

Digitized by Google

advocavit, dixitque argentum propter adverſus tempeſtates ad ſe ferri nequiviſſe, ſed quod antea illis trium menſium ſtipendium dediſſet, hoc ſe nunc illis impune, gratiſque remittere; tantam ſibi ejus copiam adeſſe. Itaque ſuſpicati milites nunquam illum tantam pecuniæ ſummam ipſis, tam prodige elargiturum, niſi re vera in expectatione haberet quas dicebat pecunias, quievere poſthac, nec efflagitanda mercedem moleſtiores ei fuerunt, donec ille geſſit, quæ voluit. Poſt autem dum Samum obſide, fructus omnes, omnemque ex agris proventum Samiis ipſis vendidit. Ita ad mercedem militibus ſolvendam pecuniis abundavit. Idem quum rerum, quæ ad vivendum neceſſariæ ſunt, in caſtris penuriam cerneret propter eos, qui adveniebant, quicquid tritici venale habendum erat, molere vetuit, idem dimenſum vendere medimno minus, neque item de liquoribus partem ullam ea menſura minorem, quæ proprie metreta vocatur. Ergo ipſorum ordinum duces, quique manipulis præerant, quæ acervatim congeſta emerant, ea minutatim poſtea militibus diſtribuebant, & qui ventitabant, ſecum ferebant, quæ neceſſaria ſibi putarent ad victum, qui deinde abeuntes vendebant, ſi quid reſidui ipſis foret. Ex quo id evenit, ut milites victu abundarent.

23 Timotheus Athenienſis ad pecunias comparandas, varias artes adinvenit. Primò bellum adverſus Olynthios gerens, argentoque indigens, æs percuſſit, diſtribuitque militibus. Cum verò milites ægrè ferrent dari ſibi pecuniam æream, loco argenteæ, affirmavit in concione mercatores, ac negotiatores pro pecunia ærea, cuncta, quibus indigerent, illis vendituros. Ut autem mercatores, ac negotiatores pro pecunia ærea venderent militibus neceſſaria ad vitam, illis edixit, ut eadem ærea pecunia, quam à militibus erant accepturi, uterentur ad emendum omnia venialia, quæ in ea regione invenirentur, & quæcumque offerrentur ex præda, & ut ſi præterea aliqui nummi ærei apud ipſos remanerent, ad ſe referrent, qui pro nummis æreis argenteos erat ipſis daturus. Secundò idem Timotheus apud Corcyram inſulam bellum gerens, ac pecuniæ penuria laborans, militibus ſtipendia flagitantibus, ac ni ſolveret, imperium detrectantibus, ac minitantibus ſe ad hoſtes tranſituros, coacta concione, dixit pecuniam propter adverſas tempeſtates ad ſe ferri nequiſse: cœterum tantam ſibi copiam eſse pecuniæ, ut ſtipendium trium menſium, quod anticipata ſolutione illis perſolverat, donaret. His auditis, milites ſuſpicati nunquam Timotheum tantam pecuniam illis largiturum fuiſse, niſi verè pecuniis abundaret, quievere tum, nec amplius ſtipendia poſtularunt. Timotheus interim expeditis iis, propter quæ in Corcyram inſulam venerat, Samum obſedit, ac fructus, omneſque proventus agri Samii Samiis ipſis vendidit, atque ingenti pecunia coacta, militibus ſtipendia perſolvit. Eodem bello Samio, cum propter eos, qui quotidie adveniebant de novo, ac res ad victum neceſsarias conſumebant, penuria rerum ad vitam neceſsariarum in caſtris eſse cepiſſet, edicto vetuit, ne farina triticea, ac frumentum venderetur menſura minore medimno, & ne humida, puta oleum, vinum &c. venderentur menſura minore, quam quæ dicitur metreta. Hoc conſtituto, Centuriones, aliique militum præfecti emebant in magna ſimul copia res ad victum neceſsarias, eaſque deinde militibus minutatim diſtribuebant: qui autem ventitabant, ſcientes non licere ſibi neceſsaria ad victum minutatim emere, ſecum ferebant ea, quibus indigebant, atque abeuntes, quæ ſuperfuerant, militibus vendebant: ex quo factum eſt, ut milites neceſsariis ad vitam abundarent.

24 DIDALES Perſa quum haberet milites, ea quidem, quæ ad quotidianum victum neceſſaria erant, illis ex hoſtili terra ſuppeditabat: ſed quum ab iiſdem militibus nummos flagitaretur, nec haberet unde diſſolveret; jamque diſſolvendi tempus adeſſet, tale quiddam machinatus eſt. Cogit ad

jam advectus fanum Matutæ, ſeu Leucotheæ matris diripuit, atque ex eo plurimum auri, argenti, & ornamentorum abſtulit. Cum autem non ignoraret plurimum prædæ apud nautas aſservari, præconis voce, mortis pœna propoſita, edixit, ut unuſquiſque dimidium eorum, quæ abſtuliſset, ad Dionyſium deferret, altero dimidio apud ſe retento. Cum igitur nautæ dimidium attuliſsent, ſperantes ſe cætera retenturos, Dionyſius etiam alterum dimidium, quod jam occultari non poterat, ad ſe juſſit afferri.

21 MENDÆI vero, quem è portubus, reliquiſque vectigalibus capiebant. proventum, hunc in civitate adminiſtranda uſurpabant: quæ autem ipſis, vel à terra, vel ex domiciliis pendebantur tributa, ea non exigebant, ſed eos, qui haberent deſcribebant: quod ſi quando pecuniarum aliqua indigentia eveniſſet, tum vero debentes qui erant, eam ipſam ſolvebant, Ita fiebat, ut præteritum illud tempus, quo omni eadem pecunia uſi fuerant, ſine uſura, lucrarentur. Iidem cum Olynthiis bellum gerentes, indigenteſque pecuniis, cum abundarent mancipiis, ſciverunt, ut relictis unicuique mare uno, & fœmina una, cuncta alia venderentur, ut privati, qui eſſent, poſſent civitati commodare pecunias.

22 CALLISTRATUS autem in Macedonia, quum portorium ſi quando maximi veniebat, viceni non amplius talentis veniret, effecit, ut eius ſummæ duplum inveniretur. Animadvertens enim nullos unquam emere, niſi opulentiores, propterea, quod vicenum talentorum ſponſores dare oportebat maximi cenſus viros, per præconem edixit, ut qui vellet emeret. ſponſoreſque tertiæ partis exhiberet, aut quanti quiſque perſuadere alteri poſſet.

21 Mendæi ſumptus ad civitatis adminiſtrationem necesſarios faciebant ex proventibus, quos capiebant ex portubus, aliiſque vectigalibus: at vectigalia, quæ civitati debebantur ex terra, vel ex domiciliis, non exigebant, ſed ſolum deſcribebant, quid quiſque civitati deberet. Cum igitur pecunia indigebant, tum qui debebant illam propter tributa non ſoluta, pendebant quæ debebant, ita tamen, ut non cogerentur ſolvere uſuram pro eo tempore, quo pecuniam civitati debitam retinuerant, eaque fuerant uſi. Iidem Mendæi cum Olynthiis bellum gerentes, ac pecuniis indigentes, cum mancipiis abundarent, decreverunt, ut relictis unicuique duobus mancipiis, altero maſculo, altero fœmina, reliqua mancipia venderentur, ut privati pecuniam compararent, quam poſſent mutuam dare civitati.

22 Calliſtratus cum in Macedonia Portorium, hoc eſt vectigal, quod pro portu venditur, ad ſummum vendi ſoleret talentis viginti, effecit, ut inveniretur qui duplo majus pretium, hoc eſt talenta quadraginta offerret. Animadvertit nimirum vectigal illud ab opulentiſſimis tantum emi poſſe, cum qui illud emerent, exhibere deberent ſponſores, ſeu fidejuſſores talentorum viginti, hoc eſt viros ditiſſimos, ac maximi cenſus. Ut igitur poſſet emi etiam à non ditiſſimis, adeoque plures poſſent pretium certatim offerre, voce præconis edixit, dari poteſtatem emendi omnibus, qui vellent illud vectigal emere, ac ſufficere, ut qui vellet emere, exhiberet ſponſorem, ſeu fidejuſſorem pro tertia parte ſummæ, quam offerret. Hac arte obtinuit, ut offerrentur talenta quadraginta.

23 TIMOTHEUS Athenienſis quum bellum adverſus Olynthios gereret, argentoque indigeret, æs percuſſit, diſtribuitque militibus. Indignantibus autem illis affirmavit, & mercatores, & quicunque in foro venderent, eadem ratione vendituros. Ipſis autem mercatoribus prædixit, quæcunque æreum nummum quis accepiſſet, eodem ut rurſus ea, quæ regio ferret venalia, quæque producerentur ex præda, mercaretur: quibuſcunque autem ipſis æreus relinqueretur nummus, iis ut hunc ad ſe referrent, & pro ære, argenti tantundem acciperent. Idem apud Corcyram bellum gerens, laboranſque inopia, militibus ſtipendium flagitantibus, nec jam ipſi fidem haventibus, ſed minitantibus ſe ad hoſtes tranſituros, concionem advo-

advocavit, dixitque argentum propter adverſus tempeſtates ad ſe ferri nequiviſſe, ſed quod ante illis trium menſium ſtipendium dediſſet, hoc ſe nunc illis impune, gratiſque remittere; tantam ſibi ejus copiam adeſſe. Itaque ſuſpicati milites nunquam illum tantam pecuniæ ſummam ipſis, tam prodige elargiturum, niſi re vera in expectatione haberet quas dicebat pecunias, quievere poſthac, nec efflagitanda mercedem moleſtiores ei fuerunt, donec ille geſſit, quæ voluit. Poſt autem dum Samum obſide, fructus omnes, omnemque ex agris proventum Samiis ipſis vendidit. Ita ad mercedem militibus ſolvendam pecuniis abundavit. Idem quum rerum, quæ ad vivendum neceſſariæ ſunt, in caſtris penuriam cerneret propter eos, qui adveniebant, quicquid tritici venale habendum erat, molere vetuit, idem dimenſum vendere medimno minus, neque item de liquoribus partem ullam ea menſura minorem, quæ proprie metreta vocatur. Ergo ipſorum ordinum duces, quique manipulis præerant, quæ acervatim congeſta emerant, ea minutatim poſtea militibus diſtribuebant, & qui venitabant, ſecum ferebant, quæ neceſſaria ſibi putarent ad victum, quæ deinde abeuntes vendebant, ſi quid reſidui ipſis foret. Ex quo id evenit, ut milites victu abundarent.

23 Timotheus Athenienſis ad pecunias comparandas, varias artes adinvenit. Primò bellum adverſus Olynthios gerens, argentoque indigens, æs percuſſit, diſtribuitque militibus. Cum verò milites ægrè ferrent dari ſibi pecuniam æream, loco argenteæ, affirmavit in concione mercatores, ac negotiatores pro pecunia ærea, cuncta, quibus indigerent, illis vendituros. Ut autem mercatores, ac negotiatores pro pecunia ærea venderent militibus neceſſaria ad vitam, illis edixit, ut eadem ærea pecunia, quam à militibus erant accepturi, uterentur ad emendum omnia venialia, quæ in ea regione invenirentur, & quæcumque offerrentur ex præda, & ut ſi præterea aliqui nummi ærei apud ipſos remanerent, ad ſe referrent, qui pro nummis æreis argenteos erat ipſis daturus. Secundò idem Timotheus apud Corcyram inſulam bellum gerens, ac pecuniæ penuria laborans, militibus ſtipendia flagitantibus, ac ni ſolveret, imperium detrectantibus, ac minitantibus ſe ad hoſtes tranſituros, coacta concione, dixit pecuniam propter adverſas tempeſtates ad ſe ferri nequiſse: cœterum tantam ſibi copiam eſse pecuniæ, ut ſtipendium trium menſium, quod anticipata ſolutione illis perſolverat, donaret. His auditis, milites ſuſpicati nunquam Timotheum tantam pecuniam illis largiturum fuiſse, niſi verè pecuniis abundaret, quievere tum, nec amplius ſtipendia poſtularunt. Timotheus interim expeditis iis, propter quæ in Corcyram inſulam venerat, Samum obſedit, ac fructus, omneſque proventus agri Samii Samiis ipſis vendidit, atque ingenti pecunia coacta, militibus ſtipendia perſolvit. Eodem bello Samio, cum propter eos, qui quotidie adveniebant de novo, ac res ad victum neceſsarias conſumebant, penuria rerum ad vitam neceſsariarum in caſtris eſse cepiſſet, edicto vetuit, ne farina triticea, ac frumentum venderetur menſura minore medimno, & ne humida, puta oleum, vinum &c. venderentur menſura minore, quam quæ dicitur metreta. Hoc conſtituto, Centuriones, aliique militum præfecti emebant in magna ſimul copia res ad victum neceſsarias, eaſque deinde militibus minutatim diſtribuebant: qui autem ventitabant, ſcientes non licere ſibi neceſsaria ad victum minutatim emere, ſecum ferebant ea, quibus indigebant, atque abeuntes, quæ ſuperfuerant, militibus vendebant: ex quo factum eſt, ut milites neceſsariis ad vitam abundarent.

24 *DIDALES Perſa quum haberet milites, ea quidem, quæ ad quotidianum victum neceſſaria erant, illis ex hoſtili terra ſuppeditabat; ſed quum ab iiſdem militibus nummos flagitaretur, nec haberet unde diſſolveret, jamque diſſolvendi tempus adeſſet, tale quiddam machinatus eſt. Cogit ad*

concionem militet, aitque ſibi quidem pecuniarum nunc copiam non ſuppetere, verum eas adeſſe in quodam loco, & locum ipſum, ubi eſſent nominabat, quinetiam motis caſtris illuc ire cœpit. Deinde ubi ad locum proprius acceſſit, progreſſus in illum, accepit ex iis, quæ in loco erant fanis, quidquid vaſorum argenteorum deprehendit: deinde ſtratis jumentis tanquam argentum geſtantibus, taliaque præ ſe ferentibus, procedebat: quod milites conſpicati, ratique omne illud argentum eſſe, quod veheretur, animis quidem ipſi confirmati ſunt, tanquam mercedem recepturi. At ille dixit oportere ad Amiſum pervenire, ibique ipſos autorari. Iter porro ad Amiſum, & multorum erat dierum, & hyberno tempore faciendum. Itaque toto hoc ipſo tempore eodem exercitu facile eſt abuſus, quippequi illi ad victum neceſſaria tantummodo praberet, ipſe autem tum opifices, tum caupones, atque inſtitores, apud quos quidpiam commutari poſſet, in ſuis caſtris habebat: alii vero nulli quidquam prorſus aliud rerum facere licebat.

24 Didales Perſa militibus, quos habebat, ſuppeditare quidem poterat victum quotidianum ex hoſtium terra, ſed pecuniam, quam pro ſtipendiis debebat, ſolvere non poterat. Cum autem milites pecuniam peterent, ac tempus ſolutionis inſtaret, tale quiddam commentus eſt. Militibus in concionem coactis, dixit ſibi quidem pecuniam non deeſſe, ſed illam in quodam loco aſſervari, & cum locum nominaſſet, ad illum caſtra movit. Cum autem ad regionem perveniſſet, abſtulit omnia vaſa argentea, quæ in fanis invenit, ac mulos plures ita oneravit, ut argenteis vaſis extantibus, atque apparentibus, ſolo argento viderentur onuſti, & ſic iter facere cepit. Id milites cum viderent, rati mulos argento eſſe onuſtos, bono animo eſſe ceperunt, tanquam pecuniam jamjam accepturi. At Didales militibus dixit, neceſſe eſſe, ut ad oppidum Amiſum proficiſcerentur, ut ibi argentum ſignaretur, & ſignatum ipſis diſtribueretur. Porrò iter Amiſum erat multorum dierum, & hyberno tempore faciendum, ideoque permoleſtum. His artibus longo tempore exercitum huc, illucque traduxit, nihil militibus dans, niſi victum quotidianum. Ut autem milites omnia, quibus indigebant, ab ipſo acciperent, Didales in caſtris apud ſe habebat omnes opifices, caupones, & cunctos, qui res neceſſarias vendebant, neque alteri licebat hæc munera exercere.

25 CHABRIAS Athenienſis Taoni Regi Ægyptiorum exercitum quidem habenti, ſed pecuniis indigenti, hoc conſilium dedit, ut ſacerdotibus diceret oportere, tum ex ſacris nonnulla, tum etiam ſacerdotum multitudinem propter ſumptum amoveri. Quod quum audiviſſent ſacerdotes, & vellent omnes ſuum penes ſe quiſque ſacrum manere, pecunias, tam communes, quam privatas illi afferebant. Verum ubi ab omnibus accepit, tum juſſit illis imperari decimam duntaxat partem ejus, quod ante hac ſoliti eſſent, tam in ſeipſum, quam in ſacrum impendere: reliquas vero novem partes ſibi ipſi fœnerarentur, donec quod adverſus Regem Perſarum gerebatur bellum finem acciperet. Quicunque autem ædes, aut domicilia haberent, ab iis omnibus conferri juſſit, quantum ipſe oportere conſtituiſſet. Singulis item corporibus eadem ratione tributum impoſuit. Qui vero frumentum, aut vendebant, aut emebant, hos ultra pretium ipſum obolum unum pendere in ſingulas menſuras juſſit. Ad hæc in ſingula navigia, ſingulaſque officinas, aliaque item quodvis aliud opificii genus præferentia, decimam operis effecti partem tributi loco ſolvendam imperavit. Idem extra fines ducturo, exercitum juſſit quidquid ab unoquoque non ſignati argenti, aut auri poſſideretur, id à ſingulis ad illum allatum repræſentari. Quum autem quamplurimi attuliſſent, argento quidem ipſe uti illum juſſit, eos vero, qui illud dediſſent, commendari navium præfectis, ut his illi ex tributis ſatisfacerent.

25 Chabrias Athenienſis Taoni Regi Ægypti exercitum habenti, ſed pecuniæ penuria laboranti, conſilium dedit, ut Sacerdotibus, qui publicis ſumptibus alebantur, ediceret neceſſe eſſe, ut ſacerdotum, & ſacrorum numerus imminuerentur, cum tot ſumptibus par non eſſet. Hoc audito Sacerdotes, cum eorum quiſque vellet in Sacerdotio

dotio permanere, certatim Regi pecunias tum privatas, tum publicas attulerunt. Poſtquam Rex multas à Sacerdotibus pecunias accepit, idem Chabrias Regi ſuaſit, ut Sacerdotibus imperaret, ut decimam tantum partem pecuniæ, quam hactenus ſoliti eſſent, in ſe ipſis alendis, ac in ſacris faciendis impenderent, reliquas novem partes Regi mutuo darent, donec bellum, quod adverſus Perſas gerebat, conficeret. Verum cum pecunia à Sacerdotibus collecta ad bellum gerendum non ſufficeret, ejuſdem Chabriæ conſilio Rex conſtituit, ut qui ædes, ac domicilia haberent, certum pro iis tributum ſolverent; ut pro corporibus etiam tributum penderent; & ut cum frumentum venderetur, aut emeretur, tum venditor, tum emptor pro ſingulis quibuſdam menſuris, ultra pretium ſolverent obolum: & qui in navigio, vel officinis ex quacumque negotiatione, vel opificio quæſtum facerent, decimam partem quæſtus loco tributi penderent. Cum deinde exercitu comparato, Rex extra fines regni progrederetur, idem Chabrias ſuaſit, ut imperaret ad ſe afferri totum aurum, & argentum non ſignatum, quod apud privatos inveniretur, eoque ad bellum uteretur: illos autem, qui attuliſſent, commendaret navium præfectis, qui ex tributis debitam pro argento, & auro pecuniam perſolverent.

26 IPHICRATES Athenienſis quum Cotys militiam coegiſſet, ei pecunias ſuppeditavit ad hunc modum. Juſſit imperare hominibus, qui ſub imperio ſuo eſſent, uti tantum ſibi terræ ſinguli ſererent quantum terna medimna caperet: quo facto magna frumenti copia coacta eſt. Hoc ille ad loca ubi mercatus agerentur, miſſum ſubvendidit, itaque pecuniis abundavit.

27 COTYS Thrax cogendi exercitus cauſa mutuabatur à Printhiis pecunias: Perinthii autem eas illi non dabant. Poſtulavit ergo, ut è civibus ſuis ſaltem aliquos darent in quorundam locorum cuſtodiam, ut ipſe interim iis, quos tunc in præſidiis habebat, militibus, liberius uti poſſet. Tum vero Perinthii ſe dominos locorum futuros rati, è veſtigio, quod iubebantur fecere. At Cotys eo, qui miſſi fuerant ſub cuſtodia aſſervatos retinuit, juſſitque quas mutuabatur ab illis pecunias miſſis damnum, qui acciperent, ad ſe referre.

28 MENTOR filius quum Hermeam comprehendiſſe. jamque ejus loca obtineret curatores quoſcunque Hermeas ipſe præfecerat, ſuis ſe tenere locis juſſit. Ubi vero animo confirmati ſunt omnes, & quod prius apud ſe habuerant, non amplius, aut occultum, aut exportatum haberi oportere rati ſunt, tum vero correptis illis, omnia pariter, quæ illis erant, comprehendit.

26 Iphicrates Athenienſis, cum Cotys copias militares coegiſset, ac pecunia indigeret, ſuaſit illi, ut ad pecuniam parandam imperaret omnibus, qui ſub ejus eſsent imperio, ut tantum terræ Cotyi ſererent, quantum caperet tres certas frumenti menſuras. Quo facto, magna anno ſequenti frumenti copia coacta eſt: quod cum ad loca, ubi frumentum vendebatur, detuliſset, magnam ex eo pecuniæ vim comparavit, qua ſtipendia militibus ſolvit.

27 Cotys Thrax, cum cogendi exercitus cauſa, mutuas à Perinthiis pecunias petiiſset, illi autem negarent, ab iiſdem poſtulavit, ut aliquos ſaltem ex civibus ſuis ad ſe mitterent, qui certis locis præſidio eſsent, ut ipſe ſuis militibus ea loca tum cuſtodientibus, alibi uti poſset. Cum autem Perinthii cito, ac libenter plures miſiſsent, rati loca à ſuis civibus cuſtodienda in eorum poteſtate fore, Cotys cives ad ſe miſsos captiuos retinuit, ac Perinthijs nunciavit, ut ad ſe mitterent pecuniam, quam mutuo poſtulaverat, ſi ſuos cives vellent liberes recipere.

28 Mentor filius, Hermea comprehenſo, locis etiam occupatis, quæ ille tenuerat, procuratores ab Hermea conſtitutos non remouit, ſed juſſit in ſuis muneribus permanere. Cum igitur hoc facto univerſi fuiſsent confirmati, ac ti-

Digitized by Google

more depoſito, quæ abſconderant, protuliſſent, ac quæ ad alios exportaverant, retuliſſent, Mentor ipſis comprehenſis, omnia, quæ habebant, diripuit.

29 MEMNON Rhodius Lampſacum imperio obtinens, atque indigens pecuniarum, ditiſſimo cuique certam argenti ſummam conferendam adſcripſit: his porro ab aliis civibus ſatisfactum iri affirmabat. Ubi vero alii cives contulere tum idem hanc quoque pecuniam ſibi ad tempus juſſit commodari, & lingua nuncupavit ad quod uſque tempus illis eſſet redditurus. Idem rurſus quum pecuniarum indigeret, poſtulavit, ut illi afferrent: recepturos autem ex proventibus tantundem addebat. Itaque illi attulerunt ſperantes è veſtigio ſatisfactionem futurum. Quum vero jam percipiendorum proventuum tempus adeſſet, ſibi his item pecuniis eſſe opus affirmavit, illis autem poſt redditurum cum fœnore. Idem militantibus mercedem, ac ſtipendia ſex anni dierum denegabat, illos dictitans per hoſce dies, neque in cuſtodia, neque in itinere ullo eſſe, neque ſumptum facere conſuevisse: dicebat autem privatim libertati dicatos, atque ex intercalatione vacantes dies. Idem militibus antehac primo à calendis die ſtipendia dare ſolitus, tres primi menſis dies præteriit, ſequentis quinque, atque ad hanc modum progreſſus pervenit tandem ad triceſimum.

30 CHARIDEMVS Oreitanus Æolidis quodam obtinens loca, Artabazo exercitum contra ipſum ducente, pecuniarum, quibus militi ſatisfaceret, indigebat. Initio igitur proferebant: poſtea ſe amplius non habere dixerunt. At vero Charidemus, quem maximi proventus locum eſſe cenſebat, hujus incolam, ſive nummorum quidpiam, ſive aliud ſupellectilis genus pretioſius haberent, jubebat in alium locum tranſmittere: ſe illis tranſmittentibus præbiturum comitatum, ipſeque princeps hoc ipſum palam faciebat. Itaque quum hominibus perſuaſiſſet, eoſque ad hunc modum ab urbe paululum abduxiſſet, ſcrutatus quæcunque ferebant, abſtulit quantum ſibi opus eſſet putavit, illoſque rurſum in ſuum locum reduxit. Idem quum per præconem edixiſſet, ut quibus civitatibus ipſe imperaret, in iis nemo ulla arma domi poſſideret: quod ſi quis dicto audiens non fuiſſet, huic dependendum fore argentum pro mulcta: quod edixerat negligebat, nec ulli prorſus curæ ſibi eſſe ſignificabat. At homines quum exiſtimarent illum temere edixiſſe, quæ ſinguli forte poſſidebant, ſuis locis immota tenuere. Sed ille repente uniuſcuiuſque ſupellectilem ſcrutatur, apud quoſcunque armorum ullum genus deprehendit, ab his mulctam, quam indixerat, exegit.

29 Memnon Rhodius Lampſacum imperio obtinens, ac pecuniarum penuria laborans, præcepit, ut opulentiſſimi certam ſibi pecuniæ ſummam perſolverent, quam deinde eſſent recepturi ex aliorum civium tributo. Cum autem alij cives pecuniam opulentiſſimis debitum contuliſſent, Memnon ditiſſimis imperavit, ut etiam hanc pecuniam ſibi mutuo darent, ac certum tempus præfinivit, quo pecuniam debitam erat ipſis reſtituturus. Rurſum pecuniis indigens à civibus poſtulavit, ut ſibi pecuniam mutuo darent, haud multo poſt ex publicis proventibus illam recepturi. Cives igitur promptè pecuniam ſubminiſtrarunt, ſperantes ſibi quamprimum redendam. Uerum cum jam recipiendæ ex publicis proventibus pecuniæ tempus adeſset, Memnon hac quoque pecunia ſibi opus eſſe affirmauit, ac promiſit ſe deinde redditurum cum fœnore. Idem Memnon militibus ſingulis annis ſex dierum ſtipendia non perſolvebat, dictitans milites per ſex dies quieti dicatos, neque uigilias obire, neque iter facere, neque quidquam expendere. Demum cum ante ſolveret militibus ſtipendia ſecunda die menſis, cæpit ſolvere die quarta, ac menſe ſequenti ſolvit die quinta, & ſic paulatim ad trigeſimam progreſsus, retinuit ſtipendia unius menſis.

30 Charidemus Oritanus, cum quædam Æolidis loca teneret, exercitum contra illum ducente Artabazo, pecuniæ penuria laborabat. Cum igitur à ſubditis pecuniam poſtulaſset, illi ab initio aliquid pecuniæ perſolverunt, deinde aliam, quam ſolverent pecuniam ſe habere negarunt. Charidemus igitur ut pecuniam ab incolis extorqueret, hac arte uſus eſt. Imperavit incolis oppidi, quod regio-

regionis opulentiſſimum eſt arbitratus, ut quidquid pecuniæ, auri, argenti, ac pretioſæ ſupellectilis haberent, ſecuritatis gratia in alium locum munitiorem tranſmitterent, ac promiſit ſe præbiturum comitatum, ut tuto poſſent aſportari, ac ſeipſum ductorem præbuit. Cum oppidi incolæ Charidemo fidem habentes ſe cum ſuis opibus viæ dediſſent, ac paulum ab urbe fuiſſent progreſſi, Charidemus quæ ferebant ſcrutatus, abſtulit ea, quibus ſe putavit indigere, ac oppidi incolas in civitatem reduxit. Idem Charidemus per præconem edixit, ut incolæ civitatum, quibus imperabat, nulla arma domi haberent, quadam mulcta pecuniaria propoſita iis, apud quos arma invenirentur. Edicto propoſito, negligebat, ac præſeferebat ſe non curare, ut executioni mandaretur; ideoque incolæ edictum illud temere factum rati, nec unquam executioni mandatum iri, arma, quæ habebant, retinuere. Charidemus ex improviſo unjuſcujuſque domum, ac ſupellectilem per milites ſcrutatus, eos, apud quos aliquod genus armorum deprehendit, ad mulctam, quam indixerat, per ſolvendam coegit, ac non modicam pecuniam comparavit.

31 *PHILOXENUS quidam Rhodius quum Cariæ provinciæ præeſſet, pecuniiſque indigeret, dixit ſe Dionyſia celebraturum, & qui choris ſumptus ſuggererent homines conſcripſit, maxime omnium fructibus abundantes, quibus etiam, quæ apparare opus eſſet, imperavit. Sed eos videns hanc rem ægrius ferentes, per certos homines, quibus internunciis utebatur, rogitabat, quid tandem ſponderent ſe daturos, quo illius adminiſtrationis moleſtia liberarentur. Tum vero illi eo ſumptu, quem ſe facturos ſperabant, multo amplius dare polliciti ſunt, ut ſic, & ea moleſtia carerent, neque à ſuis procul abeſſent. At ille, & ab his quidquid datum eſt accepit, & alios loco illorum conſcripſit, quoad, & ab his ipſis accepit, quod voluit, & ab omnibus ſigillatim repræſentatum eſt aliquid.*

32 *EVÆSES Syrus Ægypti provinciæ præpoſitus, quum Præfectos ſingularum terræ Ægypti partium à ſe defecturos ſenſiſſet, convocatos in aulam omnes ſuſpendit: familiaribus autem, ac domeſticis eorum juſſit renunciari, à ſe illos haberi in cuſtodia. Ergo ex neceſſariis quiſque pecunias comparabat, ut pecuniis redimeret comprehenſos. Ille autem ubi ſpopondit ſe ſingulos redditurum, ac pro ſingulis, quod quiſque profitebatur accepit, tum vero unicuique ſuum mortuum reddidit.*

31 Philoxenus Macedo Cariæ Satrapa, ſeu præfectus pecuniis indigens, ſignificavit ſe celebraturum Dionyſia, hoc eſt ludos bacchanales in honorem Bacchi, ac regionis opulentiſſimos deſcripſit, ut choris inſtruendis præeſſent, ac ſumptus pro iis ſuppeditarent, ac quæ paranda eſſent, imperavit. Cum autem cerneret eos ægrè provinciam ſibi impoſitam ferre, ſubmiſit quoſdam homines, qui ab iis ſciſcitarentur, quid dare vellent, ut ab ea adminiſtratione liberarentur. At illi polliciti ſunt plus ſe daturos, quam in eo munere viderentur expenſuri, ut moleſtia carerent, & à ſuis negotiis non avocarentur. Tum Philoxenus accepta ab illis pecunia, quam offerebant, alios loco illorum deſcripſit, à quibus aliam pecuniam accepit, & hac arte à ſingulis aliquid extorſit.

32 Evæſes Syrus Ægypti Satrapa, ſeu præfectus, cum præſenſiſſet Præfectos ſingularum Ægypti Provinciarum à ſe velle deficere, in aulam advocatos, ſuſpendio necavit univerſos, ac eorum familiaribus, ac domeſticis renunciari juſſit, illos apud ſe haberi in cuſtodia. Certatim igitur familiares, ac domeſtici pecunias offerebant, ut redimerent comprehenſos. At Evæſes ſpondens ſe ſingulos redditurum, pecuniis acceptis, unicuique ſuum mortuum reddidit.

33 *CLEOMENES Alexandrinus Ægyptum provinciam imperio obtinens, fame in aliis quidem locis vehementi exorta, in Ægypto autem ſane tolerabili, frumentum exportari vetuit. Sed quum iis, qui ſingulis Ægypti partibus præfecti erant, jactarent, nequaquam futurum, ut tributa pendere poſſent, niſi frumentum expor-*

tari

Digitized by Google

tari liceret, exportationem quidem illis conceſſit, ſed ingens tributum frumento impoſuit, ex quo evenit, ut ex frumenti exigua ſumma, quæ exportaretur, ingens tributum acciperet, & præfecti excuſatione deſtituerentur. Idem dum navi per eam vehitur præfecturam, in qua pro Deo colitur Crocodilus, raptus eſt unus ex pueris ejus. Convocatis igitur ſacerdotibus, dixit, quum ipſe prior læſus eſſet, velle ſe Crocodilos ulciſci; itaque venationem eorum imperavit. At ſacerdotes, ne ipſorum Deus ludibrio haberetur, argenti ſummam quantamcunque cogere potuere, illi attulerunt, itaque ille quievit. Idem ab Alexandro Rege juſſus apud Pharum, urbem condere, & mercatorum conventum, qui prius apud Canobum agebatur, ibi conſtituere, ad Canobum nave pervenit, convocatiſque ſacerdotibus, & iis, qui poſſeſſiones habebant, dixit, ſe ea de cauſa veniſſe, & eos migrare jubebat. Sacerdotes autem, cæterique locum incolentes, ut mercatum ille apud ſe eodem loco relinqueret, pecuniam illi à ſe coactam attulerunt: qua accepta, tunc quidem ille abiit, at idem non ita multo poſt, ubi quæ condendæ urbi neceſſaria erant parata habuit, nave ad illos revectus, immenſam quandam ab iiſdem, & immodicam poſtulavit pecuniam tanti dicens ſua intereſſe apud ſe mercatum illum agi potius, quam apud illos. Qui quum dicerent ſe non poſſe tantam ſummam præſtare, tum vero ab eo nihilominus traducti ſunt. Idem quum quendam miſiſſet, ut ſibi venalia quædam emeret, ſentiens illum, quamquam ea nactum, quæ parvo pretio venirent, ad ſe tamen, ut magno empta relaturum, allocutus eſt illius emptoris notos, ac familiares, audiviſſe ſe illum immoderato pretio emiſſe: haud tamen futurum, ut ipſe animum advertat: ſimulque ſtoliditatem illius, cum quadam ſimulatione iræ inſectabatur, atque objurgabat. Illi autem quum hæc audiviſſent, reſponderunt, non oportere illum iis, qui adverſus hunc aliquid dicant, credere, priuſquam ipſe reveniat, rationemque illi reddat. Ita quum emptor reveniſſet, renunciaverunt ei familiares ſui, quæ à Cleomene audiverant. Ille autem dum, & illis, & Cleomeni operam ſuam probare vult, quanti verè emerat, indicavit. Idem quum frumentum in illa regione denis drachmis veniret, convocatos ad ſe cultores interrogavit, quanti vellent ſibi operam frumantariam locare. Qui tum reſponderunt, minoris, quam ſoliti eſſent mercatoribus vendere. At ille juſſit illos quidem ſibi tantidem præbere, quanti aliis venderent: ipſe autem frumento binas, & tricenas drachmas pretium conſtituens, tanti aliis vendebat. Idem ſacerdotibus convocatis dixit, & immoderatos, & multos in ſacra ſua ipſorum regionis fieri ſumptus: oportere igitur, & ex ſacris nonnulla, & ex ſacerdotibus, quam plurimos diſſolvi. Tum vero ipſi ſacerdotes exiſtimantes hoc illum verè facturum, & privatim quiſque, & communiter univerſi ſacras præbuere pecunias, quum, quiſque vellet ſuum apud ſe ſacrum immobile ſervari, nec ipſe ſacerdos eſſe deſinere.

33 ¶ Cleomenes Alexandrinus Ægypti Satrapa, ſeu Præfectus, cum cæteræ regiones magna fame laborarent, Ægyptus autem fame premeretur mediocri, ut Ægypto conſuleret frumentum exportari vetuit. Verum cum ſingularum provinciarum præfecti negarent ſe poſſe tributa pendere, ſine frumenti exportatione, exportationem quidem conceſſit, ſed ingens tributum pro modici frumenti exportatione impoſuit, atq; ita obtinuit, ut, & Ægypto conſuleret, ne multi frumenti exportatione fames augeretur, & pro modico frumento, quod exportabatur, ingens tributum exigeret, & Præfectis ſingularum provinciarum adimeret excuſationem, qua jactabant ſe tributa ſoluere non poſſe. Secundo idem Cleomenes dum navi per illam Ægypti partem veheretur, in qua pro Deo colitur crocodilus, atque unus ex ejus pueris, ſeu ſervis à crocodilo fuiſſet raptus, ac necatus, convocatis ſacerdotibus dixit velle ſe de injuria à crocodilo accepta ſumere ultionem, atque imperavit venatoribus, ut eos caperent. Sacerdotes igitur, ne eorum Deus ludibrio haberetur, tantum pecuniæ, quantum congerere potuerunt, Cleomeni dederunt, qua ille accepta quievit. Tertio idem ab Alexandro Rege juſſus apud Pharum urbem condere, & mercatorum, ac negotiatorum conventum, qui prius Ca-

Canobi habebatur, ad novam urbem transferre, Canobum navi devectus eſt, convocatiſque ſacerdotibus, & aliis, qui Canobi ſuas poſſeſſiones habebant, dixit ſe ea de cauſa veniſſe, ut illos ad novam urbem jam ædificandam traduceret. Tum Sacerdotes, & alii Canobi incolæ magna pecunia oblata, Cleomenem ſunt deprecati, ut emporium Canobi relinqueret. Cleomenes pecunia accepta, abiit, ſed non multo poſt paratis iis, quæ ad novam urbem ædificandam neceſſaria erant, Canobum navi revectus, immenſam quandam pecuniam à Canobi incolis poſtulavit, dicens tanti intereſſe, ut emporium Canobi relinqueretur. Cum igitur cives negarent ſe poſſe tantam pecuniam præſtare, illos cum emporio ad novam urbem traduxit. Quarto idem cum quemdam miſiſſet, ut ſibi venalia quædam emeret, ſuſpicatus illum, ea, quæ parvo pretio emerat, ad ſe ut pretio multo majori empta relaturum, emptoris familiaribus dixit, audiviſſe ſe illum immodico pretio emiſſe, adeoque ſe non probaturum emptionem, ſimulque emptoris ſtoliditatem cum quadam iræ ſimulatione inſectabatur. His auditis, emptoris familiares Cleomenem rogabant, ne fidem his præſtaret, priuſquam emptor reverteretur, ac facti rationem redderet; ac ſimul emptori redeunti, quæ à Cleomene audiverant, retulerunt. Emptor igitur, ut, & Cleomeni, & familiaribus ſuam operam probaret, quanti verè emerat, indicavit. Quinto cum frumentum in ea regione venderetur drachmis, ſeu denariis decem, Cleomenes cultores agrorum ad ſe advocatos interrogavit, quanto pretio vellent ſibi operam ſuam præſtare in colendis agris, ex quibus frumentum colligebatur. Reſponderunt agricolæ ſe Cleomeni operam ſuam præſtituros pretio etiam minori, quam mercatoribus præſtitiſſent. Tum Cleomenes dixit ſe contentum eſſe, ut operam ſuam præſtarent eodem pretio, quo cæteris. Cum igitur à cultoribus accepiſſet frumentum eodem pretio quo accipiebant mercatores, conſtituit pretium frumenti non decem, ut antè fiebat, ſed triginta duas drachmas, ſeu denarios, & hoc pretio illud aliis vendidit. Sexto idem Cleomenes Sacerdotibus convocatis dixit in ſacris Ægypti fieri ſumptus immodicos, ideoque oportere, ut, & quædam ſacra auferrentur, & quidam Sacerdotum à ſuo munere amoverentur. His auditis Sacerdotes exiſtimantes Cleomenem facturum id, quod dixerat, certatim privatas, & publicas illi obtulere pecunias, cum vellet ſuum quiſque ſacrum ſaluum eſſe, & ipſe Sacerdos permanere.

34 *ANTIMENES Rhodius quum Alexandri itineribus ex dimidia parte præeſſet, pecuniarum copiam hoc modo apud Babylonem invenit. Vetus in terra Babylonia lex erat, ut earum rerum, quæ importarentur, decima ſolueretur pars, nec ea lege quiſquam utebatur. Obſervavit ergo, & ſatrapas omnes, qui in expectatione erant, & milites, & legatos non paucos, item artifices aliunde accerſitos, qui alios ſecum adducerent, & qui privatim peregrinarentur, & dona complura, quæ afferebantur: à quibus omnibus ſecundum priſcam legem, decimam exegit. Idem rurſus dum mancipia promit, quæ in caſtris erant, juſſi cuicunque libitum eſſet, profiteri quanti vellet, eundemque octonas drachmas annuas ſoluere: quod ſi mancipium fugiſſet, pretium, quod profeſſus eſſet, reciperes. Compluribus ergo deſcriptis mancipiis, non exigua ſumma argenti confecta eſt. Si quod vero mancipium fugæ ſe dediſſet, ſatrapam jubebat eum, in cujus provincia caſtra poſita eſſent, illud præſtare, aut repræſentare ipſi domino pretium.*

35 *OPHE-*

35 OPHELAS Olynthius quum curatorem conſtituiſſet in eam præfecturam, quæ nomus Arthriditis vocatur, & ad ipſum ejus præfecturæ principes acceſſiſſent, qui ſe longè plura collaturos pollicerentur, ſi modo eum, quem nunc curatorem conſtitueret, amoveret; interrogavit illos, num ea præſtare poſſent, quæ profitebantur? Qui quum ſe poſſe dixiſſent, ille nihilominus, & curatorem eodem loco reliquit, & ab illis tantum tributi exigi juſſit, quantum ipſi profeſſi erant. Neque igitur quem conſtituerat, ignominia afficere voluit, neque tributi illis plus imponi, quam quanti ipſi ſeipſos cenſuiſſent: ipſe vero ex ea re multiplicem pecuniam comparavit,

34 Antimenes Rhodius cum ab Alexandro præfectus eſſet viis circa Babylonem, magnam pecuniam hac ratione comparavit. Babylone antiqua lex erat, quæ tamen executioni non mandabatur, ut ſolveretur decima pars omnium, quæ in eam urbem importarentur. Antimenes igitur, cum tempus obſervaſſet, quo inſtabat adventus omnium ſatraparum, plurimorum militum, non paucorum legatorum, multorum artificum, ac plurium privatim peregrinantium, ac magna munera afferentium, ab iis omnibus juxta antiquam legem, decimam exegit. Idem Antimenes cum alià vice laboraret inopia pecuniæ, juſſit, ut ſingula mancipia, quæ erant in caſtris, volentibus dominis, æſtimarentur tanti, quanti dominus vellet, & ut æſtimatorum nomina, ac pretium deſcriberetur, utque pro unoquoque ſingulis annis ſolverentur drachmæ, ſeu denarii octo, promittens dominis reſtitutum iri mancipia, ſi fugiſſent. Cum igitur plurimi ſponte ſua mancipia deſcripſiſſent, ut ſi aufugiſſent, illa reciperent, magnam pecuniam comparavit. Cum verò aliquod ex mancipiis deſcriptis aufugiebat, Animenes cogebat ſatrapam ejus provinciæ, in qua erant caſtra, ut aut mancipium reduceret, aut pretium domino ſolveret.

35 Ophelas Olynthius cum conſtituiſſet procuratorem provinciæ arthritidos, illius provinciæ principes ad eum acceſſerunt, ac polliciti ſunt ſe majora, quam hactenus pependiſſent, tributa perſoluturos, dummodo hominem illum, quem procuratorem conſtituerat, ab eo munere removeret. His auditis, Ophelas ſciſcitatus eſt, an verè poſſent tributa, quæ pollicebantur, ſolvere: & cum Provinciæ principes affirmarent, tum Ophelas procuratorem quidem non amovit, ſed illos juſſit tributa ſolvere, quæ obtulerant. Hoc facto obtinuit, ut, & procuratorem, quem conſtituerant, ignominia non afficeret, & civibus non majus tributum imponeret, quam ipſimet poſſe ſe ſolvere cenſuiſſent; & magnam ipſe pecuniam comparavit.

36 PYTHOCLES Athenienſis Athenienſibus ſuaſit, ut plumbum, quod à Tyriis ſubvehebatur, civitas à privatis quo pretio illi vendebant, binis videlicet drachmis caperet, deinde conſtituto illi ſenarum drachmarum pretio ea ratione divenderet,

37 CHABRIAS ſupplementis in centum, & viginti naves coactis, quum ipſi ſexaginta duntaxat opus eſſet, imperaſſe dicitur iis, qui in alteris ſexaginta erant, quæ videlicet remanebant, aut frumentum in duorum menſium ſtipendium praberet, aut ipſet navigare. At illi dum in ſuis rebus verſari potius volunt, dederunt quæ ille imperaverat.

38 ANTIMENES theſauros, hoc eſt, rerum magis neceſſariarum acervos, qui propè regias vias habebantur, à Satrapis ſecundum regionis legem compleri juſſit. Quum autem indigere ſe diceret exercitus, aut aliud multitudinis genus ſine Rege, eo mittebat aliquem, & ſic ex theſauris depromptа vendebat.

36 Py-

36 Pythocles Athenienſis Athenienſibus ſuaſit, ut plumbum Tyrium Civitas à privatis mercatoribus emeret tanti, quanti ab ipſis vendebatur, hoc eſt duabus drachmis, ſeu denariis: deindè conſtituto illi ſex drachmarum, ſeu denariorum pretio, illud venderet: & hac ratione Civitas non modicam pecuniam comparavit.

37 Chabrias cum ad quamdam expeditionem indigeret tantum ſexaginta navibus, tot homines coegit, quot ſatis eſſent navibus centum viginti. Navigaturus igitur cum navibus ſexaginta, iis, qui in reliquis ſexaginta navibus erant, imperavit, ut aut etiam ipſi navigarent, aut ſtipendium ſolveret pro frumento duorum menſium. Illi autem ut domi remanere permitterentur, ſtipendia duorum menſium ſolverunt.

38 Antimenes cum lex eſſet in ea regione, ut prope regias vias parati eſſent theſauri, hoc eſt rerum magis neceſſariarum acervi, eos à Satrapis parari, & impleri juſſit. Cum igitur inopia laborabat exercitus, vel alia multitudo, à qua Rex abeſſet, mittebat aliquem, qui venderet ea, quæ in theſauris aſſervabantur, & ſic pecuniam ſibi parabat.

39 CLEOMENES quum jam calendæ adeſſent, ac militibus ſtipendium dimetiri oporteret, navigavit de induſtria neſcio quo: ubi vero menſis abiit, tum navi revectus diſſoluit ſtipendium, ac deindè altero menſe ineunte, ac progrediente, intermiſit ſolutionum uſque ad proximas calendas. Milites ergo propterea, quod recens ſtipendium acceperant, quieſcebant: ille autem uno totius anni menſe intermiſſo, menſtruam ſemper mercedem auferebat.

40 STABELBIUS Myſiæ præfectus, quum mercedem militibus deberet, convocatis ducibus, dixit, privatis ſibi nuſquam eſſe opus militibus: quod ſi quando illis indigeret, tum ſe ductoribus ſingulis erogare ſolitum argentum, eoſque ad cogendam militiam mittere, mercedem vero, quam illis deberet, libentius ipſis ductoribus ſolvere. Juſſit ergo unumquemque quidquid deſcriptorum militum haberent, extra regionem emittere. At duces rati ſibi ipſis ex ea re quæſtuoſam pecuniam fore, milites ipſos, quemadmodum ille juſſerat, emiſerunt. Deindè brevi interjecto tempore, ubi eoſdem coegit, dixit videri ſibi, NEQUE SINE CHORO tibicinem, neque ſine privatis militibus duces militaris quidquam habere: itaque illos migrare e provincia imperavit.

41 DIONYSIUS quum fana Deorum circumiret, ſi cubi boni dæmonis auream, aut argenteam menſam appoſitam vidiſſet, libari illi Deo imperabat, ac deinde menſam auferri: ſi quod vero ſimulacrum porrecta manu phialam ſuſtineret, dicebat ſe accipere, & ſic auferri jubebat. Idem aurea amicula, & coronas ſimulacrorum tollebat, dicens ſe, & leviora, & odoratiora daturum. Ita illis amiculum quidem album, coronas autem populeas circumdabat.

39 Cleomenes cum jam adeſſet initium menſis, quo ſtipendium militibus erat perſolvendum, de induſtria navigavit quemdam in locum, ac circa finem menſis navi revectus, ſtipendia ſolvit: ac deindè altero menſe ineunte ſolutionem ſtipendii diſtulit uſque ad proximas calendas, militibus, quia paulo ante ſtipendium receperant, novum ſtipendium non poſtulantibus. Hac igitur arte ſingulis annis ſtipendia unius menſis retinebat.

40 Stabelbius Myſiæ præfectus, cum ſtipendium militibus deberet, ducum concione coacta, dixit ſe non egere privatis militibus, ſed ſolis militum ductoribus, ac cum militibus indigeret, tum conſueviſſe dare ductoribus argentum, ut milites cogerent, ac conſcriberent: ſtipendia verò militibus debita libentius ſe ductoribus daturum. Hæc effatus ducibus imperavit, ut milites, quos ſub ſe haberent, dimitterent, ac manipulatim è re-

regione exirè juberent. Duces rati eam dimiſſionem ſibi lucro fore, milites, ut imperatum fuerat, emiſerunt. Haud multo poſt Stabelbius iterum ducum concione advocata, dixit, videri ſibi nec ſine choro tibicinem, nec ſine privatis militibus duces quidquam utilitatis afferre, ac duces è provincia migrare imperavit.

41 Dionyſius cum templa Deorum obiret, ſicubi Deo cuipiam, aut genio auream, aut argenteam menſam appoſitam vidiſſet, libari Deo imperabat, ac deindè menſam auferri. Si verò aliquod ſimulacrum manu extenſa pateram proferret, dicebat ſe illam acceptare, & jubebat auferri. Aurea amicula, ac aureas coronas ſimulacrorum auferebat, dicens ſe, & leviora amicula, & odoratiores coronas daturum, & pro amiculis aureis dabat linea, & alba, pro coronis aureis imponebat populeas.

FINIS.

VITTORIO EMANUELE BIBLIOTECA ROMA

Digitized by Google

Digitized by Google